

IMMANUEL KANT

ΚΡΙΤΙΚΗ
ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ
ΚΑΙ
ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ — ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ — ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ΜΙΧΑΗΛ Φ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΡΙΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΑΘΗΝΑΙ 2006

Copyright :

*Μιχαήλ Φ. Δημητρακόπουλος
Ίππολύτου & Νάξου (Πατήσια)
Τηλ. 20.22.463, Αθήναι.*

ISBN 960 - 91047- 0-3

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μ' ευσύγγνωστην συγκίνηση και ίκανοποίηση φιλοσοφικήν παραδίδομεν ἐκ νέου σήμερον στή δημοσιότητα (σὲ δεύτερη πλέον ἔκδοση) τὸ δεύτερο τοῦτο μέρος τῆς «πρώτης» θεμελιώδους «Κριτικῆς», τῆς «Κριτικῆς τοῦ καθαροῦ λόγου», τοῦ Κάντ πού, ἐδῶ και δέκα περίπου χρόνια (1987), ὡς βαρυτάτου φιλοσοφικοῦ χρέους συνέχιση τῶν σπουδαιοτάτων προσπαθειῶν τοῦ διαπρεποῦς Καθηγητοῦ και διδασκάλου Ἐναστασίου Γιανναρᾶ (τοῦ μεταφραστοῦ τοῦ πρώτου βαρυσημάντου μέρους τῆς «Κρ. τ. κ. λόγου»: τῆς Ἐπερβατικῆς Αἰσθητικῆς και Ἐναλυτικῆς), εἶχαμε μεταφραστικῶς ὀλοκληρώσει.

Τὸ ἔργο ἐπανεκδίδεται ἀτόφιο και ἀκέραιο ὡς ἀρχικῶς ἐτελεσιουργήθη, γεγονός πού δομικῶς ἢ ἀρχιτεκτονικῶς εἰσέτι ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ και χρονολογικὴν ἐνταῦθα διαπλοκὴ και συνύφανση τῶν τεσσάρων ἐκείνων κατὰ σειρὰν τευχῶν τῶν ἐτῶν 1983 (Παραλογισμοὶ τῆς Ἐπερβατικῆς Ψυχολογίας), 1985 (Ἡ Ἐναντιομία τοῦ καθαροῦ λόγου), 1986 (Ἡ Ἐπερβατικὴ Θεολογία) και 1987 (Ἡ Ἐπερβατικὴ Μεθοδολογία). Θεωρήσαμε τίς ὀποιες μικρὲς ἢ, ὡς ἐκ τῆς χρονικῆς και φιλοσοφικῆς ἀποστάσεως, μεταγενεστερῶς ἐπιβαλλόμενες, ἴσως, ἀλλαγὲς ἢ τροποποιήσεις ὡς ἐπουσιῶδεις και σμικρὸν σημαινούσας, στὸν βαθμὸ και στὸ μέτρο πού οἱ ἐπὶ πλέον ἐντὸς ἀγκυλῶν ἢ ἐν ὑποσημειῶσει παρατιθέμενες μεταφραστικὲς μας ἐκδοχὲς ἀποδίδουν λεπτές, λεπτότερες, ἢ ἐν μέρει ἀπαραίτητες και χρήσιμες νοηματικὲς ἀποχρώσεις και διαστάσεις τοῦ βαθυτεύκτου φιλοσοφικοῦ τούτου δαιδάλματος τοῦ Κάντ.

Διὸ και, ὀ,τι ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ φιλοσοφικῶς, μεταφραστικῶς και προσωπολογικῶς ὑπετυπώθη στὸν Πρόλογο ἢ στίς Εἰσαγωγὲς τῶν ἐπὶ μέρους τευχῶν, ἰσχύει ἰδιαιτέρως και ἰδιαζόντως σήμερον πού τὰ μεταφραστικὰ κακουργήματα (εἰδικῶς στὸν χῶρο μεταφραστικῆς στὰ ἑλληνικὰ ἀποδόσεως ἐνίων θεμελιωδῶν ἔργων τοῦ Hegel, τοῦ Husserl και τοῦ Heidegger) μερικῶν, ὀντως, μὴ διαθετόντων τὴν, φιλοσοφικῶς και γλωσσικῶς, προσφῶ διὰ τὸ πρᾶγμα γερμανικὴν και ἑλληνικὴν ἐννοιογνωσίαν, δυστυχῶς, πολλαπλασιάζονται. Ἐπὶ τοῦ πεδίου μόνου τοῦ προσωπικοῦ ἐπιπροσθέτως δὲν θὰ μπορούσαμε ν' ἀποσιωπήσωμε τὸ ὄνομα τοῦ διακεκριμένου παλαιοῦ, ἀπὸ τὸν καιρὸ

τῆς φιλοσοφικῆς Χαϊδελβέργης, φίλου μας —τοῦ ὁποίου, δυστυχῶς, τόσον προώρως ἐστερήθημεν, φεῦ, τὴν πολύτιμη πνευματικὴ συνεργασία καὶ παρουσία του—, Παναγιώτη Κονδύλη, (ἐνὸς ἀνθρώπου δηλ. ποὺ ἐγνώριζε καὶ Γερμανικὰ καὶ Ἑλληνικά!), ποὺ ἡ φιλοσοφικῶς εὐγενικὴ πρό ἑτῶν πρότασή του νὰ ἐκδοθῆ τὸ παρὸν —καὶ μ' αὐτὸ νὰ καταστῆ εὐρύτερον, ὡς ὁ ἴδιος ἐμπείρως ἔλεγεν, γνωστὸν— εἰς σοβαρὸν οἰκεῖο ἐκδοτικὸν τοῦ οἴκου, ἴσως δὲν ἦταν, ὀλοτελῶς, ἀδικαιολόγητη. Πάντως «ἡ Κριτικὴ τοῦ λόγου δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ γίνῃ δημοφιλῆς —ἀλλὰ καὶ δὲν τὸ ἔχει ἀνάγκη νὰ γίνῃ», κατὰ τὸν αὐτολέκτως αὐστηρὸν Im. Kant.

Ὁ ἀνοιχτὸς κριτικὸς, ὥστόσο, δρόμος τοῦ Κάντ εἶναι καὶ παραμένει, ὀνομαστικῶς, εὐρύτερον γνωστὸς. Ὅ,τι ὅμως, οὐσιαστικῶς, δὲν γίνεται εὐρύτατα —οὔτε κἂν καὶ σὲ ἀρκετοὺς ἢ καὶ πολλοὺς, δυστυχῶς, ὁμοτέχνους, οὕτως εἰπεῖν, πανεπιστημιακοὺς —κατανοητὸν εἶναι τοῦτο: πὼς ἡ κριτικότης τοῦ δρόμου τοῦ Καντικοῦ δὲν ἔχει καμμιά ἀπολύτως σχέση πρὸς γενικολόγου φληναφηματικὸν χαρακτήρος ἄλλοθεν προχείρως ἐξαρπαζόμενα «κριτικαρίσματα», ἢ πρὸς φανητιῶσαν —δίκην λόγων ἐπιδεικτικῶν— καὶ ὑπερπτητικὴν τοῦ πράγματος ψευδοκριτικὴν ποὺ ἀσκεῖται ἐπιστημονικοφανῶς, ἵνα συγκαλυφθῆ ἀνεπισήμως ὀπισθόβουλα ἢ στιβαρὴ ἀκαμψία καὶ ἀκαρπία αὐθεντικῆς καὶ πηγαίας φιλοσοφικῆς γνώσεως. Ἡ ἐπιστημονικὴ κριτικότης τοῦ φιλοσοφικοῦ κριτικισμοῦ («τ' ἀγκαθερὰ μονοπάτια τῆς Κριτικῆς») προϋποθέτει καὶ ἀπαιτεῖ ἐντελῆ καὶ ἀποδεικτικῶς θεμελιωμένην ἱστορικὴν γνώση, *id est* οὖσαν καὶ πραγματικὴν καὶ οὐχί, ἀτεχνῶς, φαινομένην. Μελέτην, τουτέστιν, σπουδὴν καὶ πρὸς τὸ οἰκεῖον φιλοσοφικὸν πρᾶγμα τριβὴν, ὥστε νὰ μπορῆ νὰ δικαιῶνεται καὶ ἡ ὅποια μετὰ λόγου γνώσεως ἀσκούμενη ἐμβριθῶς κριτικὴ. Ὅποιος δὲν γνωρίζει κάτι, τὸ λέγει εὐθαρσῶς καὶ τὸ ἀγνοεῖ —καὶ ὀφείλει νὰ τὸ ἀγνοῆ. Ὅποιος ὅμως, ἀγνοῶν, ἐπιμένει ὑποκριτικῶς ἐν περιφανείᾳ νὰ κρίνῃ καὶ νὰ κρισιολογῆ, αὐτὸς μοιάζει μὲ, καταγελάστως, αὐτοδίδακτον σοφιστὴν ἢ ἐπιπολάζοντα, νεοελληνικῶς, Στρεψιάδη... Βούλεται δηλονότι, διακένως περπερευόμενος, νὰ κρίνῃ καὶ νὰ ὀμιλῆ (ὡς ἐὰν νὰ ἦτο ἐπάγγελμα ἢ κριτικὴ!) γιὰ ὅ,τι ἀγνοεῖ καὶ δὲν γνωρίζει νὰ κρίνῃ! Τὴν «*ignoratio rei*» διαδέχεται φυσιολογικῶς ἔτσι ἡ «*ignoratio elenchi*», ἀφοῦ ἡ κριτικὴ προϋποθέτει γνώση. Γιὰ τὸν τελευταῖο τοῦτον ἀκριβῶς ἡ «Κριτικὴ» τοῦ Κάντ ποτέ της βέβαια δὲν θὰ καταστῆ ἄσφαλτη ὁδὸς καὶ ἔξοδος ἀπὸ τὰ ἀδιέξοδα τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, «κάθε φορὰ ποὺ θέλησε ν' ἀγνοήσῃ τις ἀνθρώπινες δυνατότητες (*sic*) καὶ τὰ ὄριά τους» (Γιανναρᾶς).

Δύσκολη, πράγματι, πολὺ δύσκολη ἢ ἀκίβδηλος φιλοσοφικὴ κριτικὴ. Δύσβατη καὶ δυσπόρευτη ὅμως καὶ τούτῃ ἡ «πρῶτη» θεωρητικὴ «Κριτικὴ» τοῦ Κάντ. Γιὰ τοὺς νέους φιλοσοφικοὺς ἀνθρώπους ποὺ νεοελληνικῶς ἀνυπόμονα θέλουν φιλοσοφικῶς νὰ τὴν σπουδάσουν —καὶ ὄχι, «μεγα-

λοφυῶς», ἀνόητα νὰ πρωτοτυπήσουν!—, ἄς ἰσχύη καὶ λειτουργῆ παραθα-
ρυντικῶς τὸ ἀκόλουθον δίστιχο τοῦ, καὶ φιλοσοφικά, ἐξαιρέτως προικισμέ-
νου καντιανοῦ ποιητοῦ Fr. Schiller:

*«Zwei Jahrzehnte kostet du mir; zehn Jahre verlor ich
Dich zu begreifen, und zehn, mich zu befreien von Dir»*

(Xenien 1796)

(Δύο δεκάδες χρόνια μοῦ κόστισες, γέρο-Κάντ: δέκα χρόνια ἔχασα
γιὰ νὰ σὲ καταλάβω, καὶ ἄλλα δέκα, γιὰ ν' ἀπαλλαγῶ ἀπὸ τὴν
ἐπιρροή σου).

ἸΑθῆναι, Χριστούγεννα 1998

IMMANUEL KANT

ΚΡΙΤΙΚΗ
ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΛΟΓΟΥ

Η ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ:

ΣΥΣΤΗΜΑ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΩΝ ΙΔΕΩΝ
ΠΑΡΑΛΟΓΙΣΜΟΙ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ — ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ — ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ΜΙΧΑΗΛ Φ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ 1986

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στόν πρόωρα και άδικα χαμένο αείμνηστο Καθηγητή και διδάσκαλο Ἐναστιάσιο Γιανναρά ανήκει τὸ μεγάλο γέρας γιὰ τὴν φαεινὴ ἰδέα μεταφράσεως τῆς Κριτικῆς τοῦ καθαροῦ λόγου τοῦ Κάντ σὲ ἔγκυρη νεοελληνικὴ φιλοσοφικὴ γλῶσσα. Καὶ ἂν τὸ σχέδιο ἐκεῖνο δὲν πραγματοποιήθηκε ὀλοκληρωτικὰ — ὁ δρόμος πάντως ἀνοίξε — παρὰ μονάχα σὲ ἓνα μεγάλο καὶ ἐξαιρετικὰ σημαντικό μέρος του (ἢ μετάφραση τοῦ Γιανναρά περιέλαβε τελικὰ τὴν Ὑπερβατικὴ Αἰσθητικὴ καὶ ὀλόκληρη τὴν Ὑπερβατικὴ Ἀναλυτικὴ, τὸ πρῶτο δηλ. μέρος τῆς Ὑπερβατικῆς Λογικῆς), τὰ εὔστοχα τοῦτα λόγια¹, ὅτι δηλ. ἡ Κρ. τ. κ. λ. ἀποτελεῖ «ἀκόμα καὶ σήμερα ἄριστο μέσο φιλοσοφικοῦ προσανατολισμοῦ καὶ ἄσφαλο ὁδηγὸ στοὺς δαιδαλῶδεις δρόμους καὶ στὰ ἀδιέξοδα ποὺ κατέληγε ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη, κάθε φορὰ ποὺ θέλησε νὰ ἀγνοήσῃ τὶς ἀνθρώπινες δυνατότητες καὶ τὰ ὅριά τους», ἀποτελοῦν ἰσχυρὸ τονωτικὸ γιὰ ὅποιον ὑποβάλλεται στὴ βαρεῖα — καὶ ἀχάριστη! — θυσία νὰ συνεχίσῃ καὶ ὀλοκληρώσῃ ὅ,τι ἐκεῖνος σὰν αὐθεντικὸς φιλοσοφικὸς διδάσκαλος ἔταξε ὑπόθεση τοῦ βίου του ... Καὶ γίνεται, πραγματικὰ, κανεὶς περίφροντις ἐπωμιζόμενος τῇ συνέχισῃ ἑνὸς τέτοιου δυσμαθοῦς ἔργου ποὺ μόνον ἓνας ἀναθρεμμένος γλωσσικὰ καὶ φιλοσοφικὰ μέσα σὲ τέτοια κείμενα μπορεῖ μὲ ἀκρίβεια ν' ἀποτιμήσῃ στὶς διαστάσεις του. Τοῦτο τὸ μέγα κῆδος ὅμως μεταμορφώνεται σὲ πληρωτικὴ ἐντὸς μας εὐελπιστία σὰν ἀναλογιζόμεστε τὸ ἐπίταγμα ποὺ ξεκινάει ἀπὸ τοῦ Γιανναρά τὴν ζῶσα ἱστορία. «Μῆτε νέος τις ὦν μελλέτω φιλοσοφεῖν, μῆτε γέρον ὑπάρχων κοπιάτω φιλοσοφῶν» μᾶς ἔγραφε, ἀξέχαστα, τοῦ Ἐπικούρου μιμνησκόμενος, τὸν Νοέμβριο τοῦ 1973 στὸ Παρίσι. Γιατὶ τοῦ Ἐναστασίου Γιανναρά ὁ τραγικὰ βραχὺς βίος ἦταν ὀλοτελὲς «engagement» (καὶ ὄχι φτηνὴ δημαγωγία) γιὰ τὴν φιλοσοφικὴ γνώση καὶ ἐπιστήμη, πρότυπος μόχθος, θυσία, σύνταση καὶ σύνταξη ὑπέρτατη ψυχῆς...

Ἄλλὰ δὲν εἶναι τοῦ παρόντος ν' ἀναμνησθῶμεν, εὐγνώμονες ἡμεῖς, τοιοῦτων πριαμείων παθῶν, τοσοῦτου ἀγῶνος ἠθικοῦ καὶ πνευματικοῦ καὶ οἴας ἄλλης συντριβῆς....

Τὸ ἐγχείρημα τοῦ Ἐναστασίου Γιανναρά καὶ τὰ παραπάνω ρήματά του ἀποκτοῦν πρώτη καὶ κύρια σημασία σὲ μιὰν ἐποχὴ ὅπου, δυστυχῶς, στὴν

1. Im. Kant, Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου, τ. Α', Τεῦχος I, Εἰσαγωγή-μετάφραση -σχόλια Ἐναστασίου Γιανναρά, Ἀθῆναι, 1977 (ἐκδόσεις Παπαζήση), σ. 9.

χώρα μας κάμποσοι από τους αυτότιτλοφορούμενους φιλοσόφους τῆς συντεχνίας (μεγαλοτιτλούχους ένίοτε τοῦ εἴδους...) ἐπιδίδονται σέ αὐθαίρετους σχηματισμούς (παραλλαγές ξένων!) σκέψεων πού πειρῶνται ἐκ τῶν ὑστέρων νά πλαισιώσουν στηρικτικά μὲ παραπομπές σέ κείμενα καὶ φιλοσοφήματα, τῶν ὁποίων τῆ γλῶσσα, τὴν ἱστορία καὶ ἀκριβῆ γνώμη στιβαρῶς ἀγνοοῦντες ἡμιμαθῶς διαστρέφουν. Φαίνεται πράγματι ὅτι ἡ τέχνη τῆς παραπομπῆς (τῶν «τσιμπολόγων»(!), ὅπως τοὺς ὠνόμαζε εὐστοχα ἀλλὰ καὶ διασκεδαστικά ὁ Ἄναστασιος Γιανναρᾶς) ἔχει μετατραπῆ σέ ἐπιδέξια τεχνικὴ σοφοφανοῦς ἐπιδειξέως πλασματικῶν γνώσεων καὶ ἀθεράπευτης ἐμπαθοῦς αὐτοπροβολῆς. Φιλοσοφία δὲν γίνεται νά θεωρηθῆ ὅμως τὸ ἀλογοδότητο μουρμούρισμα μιᾶς ψευδόσοφης παραπομπολογίας (καί, δυστυχῶς, καὶ ἀσύστολης ἀντιγραφῆς!), οἱ «σπαμένες σκέψεις ἀπὸ ξένες γλῶσσες» — καθὼς λέγει σ' ἓνα ποίημά του ὁ Σ ε φ έ ρ η ς — καὶ ὁ ρηχὸς («προοδευτικῶς»... πολιτικολογῶν συχνά) ἐγκυκλοπαιδισμὸς τῆς παντοδαπῆς ἱστορίας καὶ ἀνομοιογένειας προβλημάτων, ἀλλὰ ἡ διάφανη, μὲ συνέπεια ξεκαθαρισμένη καὶ στὸ κείμενο ἔμμονη πρόταση τοῦ γνήσιου φιλοσοφικοῦ νοήματος πού ἀναδύεται ἀτόφιο ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ καὶ συστηματικὴ παρακολούθησι τῶν φιλοσοφικῶν μελῶν τῶν μεγάλων κλασσικῶν κειμένων. Καὶ ὁ Φάουστ τοῦ G o e t h e λογάριαζε! τὸν ἑαυτὸ του γιὰ ὄμορο καὶ ἰσόμοιο πρὸς τὸ «πνεῦμα», ἀλλὰ ἐκεῖνο τὸν κατακεραύωνε μὲ τὴν περίφημη ἀντιφώνησή του: «Ὅμοιος εἶσαι μὲ τὸ πνεῦμα πού νοεῖς, ὄχι μ' ἐμένα!» («*Du gleichst dem Geist, den du begreifst, Nicht mir!*»).

Μὲ τὰ λόγια αὐτὰ θέλουμε νά δώσουμε ἔκφραση στὴν πεποιθησή μας πὼς τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως εἶναι θεμελιακὰ πρόβλημα κατανοήσεως καὶ ἐρμηνείας τοῦ πρωτοτύπου, στὴν περίπτωσι τοῦ ὁποίου ὁ μεταφραστῆς (καὶ ἐρμηνευτῆς) εἶναι ὑποχρεωμένος νά δηλώσῃ καθαρὰ καὶ χωρὶς περιστροφές τί ἐδῶ ἢ ἐκεῖ ἐννοεῖ καὶ πὼς ἀπλᾶ τὸ ἐννοεῖ. Δὲν ἐπιτρέπεται δηλ. ν' ἀφήνῃ μετέωρο ὀτιδήποτε τοῦ εἶναι ἢ τοῦ μένει καὶ τοῦ ἴδιου ἀσαφές ἢ ἀκατανόητο. Πρέπει, συνεπῶς, νά ἐκφρασθῆ καθαρὰ, νά πάρῃ ἀνοιχτὰ θέσι καὶ τρόπον τινὰ νά προδοθῆ — ἐνῶ ἡ ἀδιαφοροποίησι τοῦ σπουδαιοφανοῦς παραπομπῆ σφετερίζεται ἀλλότριον κῦρος ἀπὸ φαινομένης ὅμως καὶ ὄχι ἀπὸ οὔσης, ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Ἄ ρ ι σ τ ο τ έ λ η ς, σοφίας.

Καὶ δὲν εἶναι κανένας μικρότερος τοῦ H. - G. G a d a m e r διανοητῆς πού, στὸ κραταιὸ γνώσεως καὶ ἐμβριθείας ἔργο του² «Wahrheit und

1. Κάτι περίπου παρόμοιο μπορεῖ νά συμβαίῃ καὶ μὲ τὴν ἐλεύθερη καὶ ἀθεμελίωτα κατεσπαρμένη παραπομπή. Αὐτὴ πολὺ συχνὰ ἐκφράζει τὸ πνεῦμα πού θέλει αὐθαίρετα ἢ ἴδια νά ἐπινοῆ ἀλλ' ὄχι τὸ αὐτοφυῆς πνεῦμα τοῦ κειμένου (τοῦ «πνεύματος» τοῦ Φάουστ τοῦ Goethe).

2. Ὁ πλήρης τίτλος εἶναι: *Wahrheit und Methode, Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, Tübingen, 1975⁴ (1960), σ. 362 κ.έ.

Methode», υποστηρίζει πειστικά και αποδεικνύει με δύναμη και σαφήνεια, ότι κάθε μετάφραση είναι κιόλας ἐξήγηση ἢ ἐρμηνεία (Auslegung) και, μάλιστα, και ότι μπορεί νὰ πῆ κανεὶς πῶς ἡ μετάφραση ἀποτελεῖ τὴν τελειοποίηση ἢ ὀλοκλήρωση τῆς ἐρμηνείας. Ἐνῶ τὸ εἶναι μετάφραση; «Μετάφραση, συνεχίζει ὁ Gadamer, εἶναι ὅπως κάθε ἐρμηνεία μιὰ πράξη ἐπιστημονικῆς ἐπιφωτιστικῆς (ἐπιφωτισμοῦ) = Überhellung. Ὅποιος μεταφράζει, πρέπει νὰ πάρη ἐπάνω του μιὰ τέτοια «Überhellung» (op. cit., σ. 363). «Ἡ θέση τοῦ μεταφραστοῦ και ἐκείνη τοῦ ἐρμηνευτοῦ εἶναι κατὰ βάθος ἡ ἴδια». «Γιατὶ κάθε μεταφραστὴς εἶναι ἐρμηνευτὴς!» («Denn jeder Übersetzer ist Interpret»)

Ἐνῶ πέρα ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ μεταφραστικὴ ἐργασία εἶναι ἤδη ἐρμηνευτικὴ ἀπόδοση και πέρα ἀπὸ τὴν θέση του ὅτι κατανοεῖν και ἐρμηνεύειν ἀποτελοῦν σὲ τελευταία ἀνάλυση ἕνα και τὸ αὐτὸ διεπιτελούμενο μέσα στὸ καθολικὸ medium τῆς γλώσσας πρᾶγμα, ὁ Gadamer φέρει στὴν ἐπιφάνεια και ἄλλες σημαντικὲς πτυχὲς τοῦ μεταφραστικοῦ προβλήματος. Μᾶς λέγει λ.χ. και — και ἴσως αὐτὸ δὲν εἶναι και τόσο αὐτονόητο² — ὅτι ἡ πλήρης χρῆση μιᾶς γλώσσας δὲν συνίσταται στὸ νὰ μεταφράζουμε³ ἀπὸ τὴν και στὴ μητρικὴ μας γλώσσα, ἀλλὰ στὸ νὰ σ κ ε π τ ὠ μ ε θ α στὴν ξένη γλώσσα. Ὅπου κανεὶς εἶναι πραγματικὰ κυρίαρχος μιᾶς ξένης γλώσσας δὲν ἔχει ἀνάγκη πλέον ἀπὸ καμμιά μετάφραση και, μάλιστα, και κάθε μετάφραση δὲν εἶναι τότε δυνατὴ. Κατανόηση μιᾶς γλώσσας

1. Πρβλ. op. cit., σ. 364-65.

2. Ὁ φαινομενολόγος, γράφει ὁ Husserl (Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie, Husserliana, Bd. VI, Haag, 1962, σ. 183-84), ζῆ προκαταβολικὰ μέσα στὴν παραδοξία νὰ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ θεωρῆ τὸ αὐτονόητο ὡς ἀξίον ἀπορίας και ἀίνιγματικὸ και ἀκόμα νὰ μὴ μπορῆ πλέον νὰ ἔχη ἄλλο ἐπιστημονικὸ θέμα του ἀπὸ τὸ ἀκόλουθο: πῶς δηλ. νὰ μετατρέψῃ τὴν καθολικὴ αὐτονοητότητα τοῦ εἶναι τοῦ κόσμου — πού γι' αὐτὸν ἀποτελεῖ τὸ μέγιστο ὄλων τῶν ἀίνιγμάτων — σὲ μιὰ κατανοητότητα. — Ἐὰς σημειωθῆ ὅτι παρέμφερεις ἀντιλήψεις μετὰ τὸν Husserl εἶχε ἤδη διατυπώσει ὁ Heidegger στὴν «Φαινομενολογία τοῦ πνεύματος».

3. Τοῦτο γίνεται πολὺ συχνὰ στὸν τρόπο μας ὅχι μόνον μετὰ τὶς μεταφράσεις κειμένων στὰ ἑλληνικὰ ἀπὸ ἀλλότριες τοῦ πρωτοτύπου γλώσσες, ἀλλὰ και μετὰ τὴν ἀπλὴ μεταφορὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας σὲ μιὰ ξένη γλώσσα. Συνέπεια αὐτοῦ εἶναι νὰ κυκλοφοροῦν στὴν χώρα μας αὐτοαποκαλούμενες ἐπιστημονικὲς ἐργασίες (ἄρθρα ἢ και περιλήψεις ἄρθρων) σὲ ξένες γλώσσες, τὶς ὁποῖες, κατὰ περιέργου τρόπο, αὐτοὶ πού τὶς χρησιμοποιοῦν ὅχι μόνον δὲν τὶς γνωρίζουν ἢ χειρίζονται σωστὰ (φαίνεται ὅτι οἱ ἐργασίες αὐτὲς και οἱ περιλήψεις των διαβιβάζονται πρὸς μεταγλώττιση σὲ ἄλλους ἐπιτηδεῖους τοῦ πράγματος τεχνίτες.....), ἀλλὰ και δὲν τὶς ἔχουν σὰν ἐπιστήμονες καθόλου (ἢ ἐλάχιστα) ζῆ σ ε ι στὴν ἀνάλογη ἐπιστημονικὴ κοινότητα. Αὐτὸ σημαίνει ὅχι μόνον ἀποβαρβάρωση φιλοσοφικῶν ἠθῶν ἀλλὰ ἐκβαρβαρισμὸ και τῶν «βαρβαρικῶν» ἀκόμα γλωσσῶν πρὸς κραταιὰν ψευδοπροβολὴν και αὐτοθέωσιν.....!

δὲν σημαίνει καλὰ-καλὰ οὔτε πραγματικὴ κατανόησή της, ἀλλὰ εἶναι ἓνα πλήρωμα, μιὰ δλόκληρη πράξη ζωῆς (Lebensvollzug), ἀφοῦ μιὰ γλῶσσα τὴν κατανοεῖ κανεὶς ὅταν ζῆ ἢ μέσα σ' αὐτήν. Ἔτσι ἡ μετάφραση δὲν εἶναι ἡ φυσιολογικὴ κατάσταση συμπεριφορᾶς μας πρὸς μιὰ ξένη γλῶσσα.

Ὡστόσο, ὁ ἴδιος ὁ Gadamer (τὸν ὁποῖο ἀποδίδουμε ἐδῶ ἐλεύθερα) ὑποστηρίζει ὅτι ἡ μετάφραση ἑνὸς κειμένου, ὅσο καὶ ἂν ὁ μεταφραστὴς ἐξῆσε καὶ αἰσθάνθηκε μέσα στὸν συγγραφέα πὺ μεταφράζει, δὲν ἀποτελεῖ ἀπλῆ καθαρὴ ἐπαναφύπνιση τοῦ πρωταρχικοῦ ψυχικοῦ ἐνεργήματος τοῦ συγγράφου, ἀλλὰ μιὰ ἀναπλαστικὴ ἀπόδοση ἢ μίμηση (Nachbildung) τοῦ κειμένου, ἡ ὁποία καθοδηγεῖται ἀπὸ τὴν κατανόηση τῶν λεγομένων μέσα στὸ κείμενο αὐτό. Πρόκειται δηλ. ἐδῶ γιὰ μιὰν ἐξηγητικὴ ἢ ἐρμηνευτικὴ πράξη, γιὰ ἓνα ἄλλο καινούργιο φῶς πὺ πέφτει στὸ κείμενο ἀπὸ τὴν ἄλλη γλῶσσα (τοῦ μεταφραστοῦ) καὶ γιὰ τὸν ἀναγνώστη αὐτῆς τῆς γλώσσας. Ἡ ἀπαίτηση, συνεπῶς, γιὰ μιὰ πιστὴ μετάφραση δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ἄρη τὴν θεμελιώδη διαφορὰ τῶν γλωσσῶν. Μάλιστα δέ, ἂν ἐπιθυμοῦμε νὰ παραμείνουμε πιστοὶ στὸ πρωτότυπο τοῦ κειμένου μας, τότε — παραδόξως — θὰ βρεθοῦμε ξαφνικὰ μπροστὰ σὲ πολλὲς κρίσιμες ἀποφάσεις.

Στὸ βαθμὸ λοιπὸν πὺ ἡ μετάφραση ἀποτελεῖ «Nachbildung» (καὶ ὄχι «Mitvollzug») καὶ «Auslegung» καὶ ἡ πιστότης της δὲν μᾶς διασφαλίζει ἀπὸ ἐπικίνδυνες καταστάσεις, στὸν βαθμὸ αὐτὸ κάθε μετάφραση πὺ παίρνει στὰ σοβαρὰ τὸ ἐγχείρημά της, θὰ πρέπει νὰ εἶναι σαφέστερη, ἀναλυτικώτερη καὶ ρηχότερη ἀπὸ τὸ πρωτότυπο. Ἀκόμα καὶ ἂν αὐτὴ εἶναι ἀριστουργηματικὴ θὰ τῆς λείπη, γράφει ὁ Gadamer, ἀναγκαστικὰ κάτι ἀπὸ τοὺς ὑψηλοὺς ἐκείνους τόνους πὺ ἀναπλάτουν στὸ πρωτότυπο. Ἐδῶ πραγματικὰ ὁ μεταφραστὴς τίθεται πρὸ ἑνὸς ὀδυνηροῦ διλήμματος. Ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ ἔχει τὸ ἄγνωστο κείμενο, τοῦ ὁποῖου τὴν ξενικότητα καί, τρόπον τινά, ἐχθρότητα τῆς ἐκφράσεως ὀφείλει ν' ἀφήνη νὰ ἰσχύη καὶ ἐπιδρᾶ μέσα του, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴ δικὴ του μητρικὴ γλῶσσα πὺ ἀσφαλῶς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ τὴν κρατῆ σταθερὰ στὴν ἐγκυρότητα τῶν ἰδιαζόντων τυπολογικῶν δικαιωμάτων της. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος δηλ. στέκεται τὸ πραγματικὸ περιεχόμενο πὺ διαβιβάζεται καὶ ἐκφράζεται μέσα ἀπὸ τὸ κείμενο, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο ὁ μεταφραστὴς μὲ τὴ γλῶσσά του πὺ δὲν πρέπει μόνον νὰ εἶναι ἡ δικὴ του (τοῦ μεταφραστοῦ) γλῶσσα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρμόζουσα ἢ ἐμπρέπουσα στὸ πρωτότυπο γλῶσσα — ἢ κατὰ κάποιο τρόπο ἀποξενούμενη καί, μολαταῦτα, ἢ πάντα δικὴ του μένουσα μητρικὴ γλῶσσα.

Οἱ ἐξαίρετες αὐτὲς ἀναπτύξεις τοῦ Gadamer πὺ θεωρήσαμε σκόπιμο νὰ παραθέσουμε ἐδῶ, ἀποτελοῦν — διερμηνεύοντας — καὶ τὶς δικές μας μεταφραστικὲς ἐμπειρίες πάνω στὸ κείμενο τοῦ Κάντ. Ἡ πιστότης καὶ ἡ ρηχότης ἢ, καλλίτερα, ἀναλυτικότης μιᾶς νεοελληνικῆς μεταφράσεως τοῦ κειμένου τοῦ Κάντ ἦσαν τὰ δύο βασικὰ προβλήματα, οἱ δύο κύριοι πόλοι τῆς λεπτομεριμνίας μας. Βεβαίως, μέσα ἀπὸ τὸ εὐρὸ φάσμα

μεταφράσεων πού ἐχρησιμοποίησαμε (ἀγγλικές, γαλλικές, ἰταλικές) θὰ μπορούσαμε εὐκόλα καὶ σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα — καὶ τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ αὐτάρεσκο σχῆμα λόγου — νὰ ἐτοιμάσουμε ἓνα νεοελληνικὸ κείμενο, λεῖο, ἀναλυτικὸ καὶ ἰσοπεδωμένο χωρὶς τὰ βαθυπλεκτὴ συνθετικὰ καὶ ἀρχιτεκτονικὰ γεφυρώματα τῆς γερμανικῆς γλώσσας καὶ τὶς εὐρυθέμελες, βαρύπρωτες καὶ μακροσκελεῖς συντακτικὲς δομήσεις τῆς. Ὅμως ὁ φόβος τῆς ἀναλυτικῆς ρηχότητος καὶ τοῦ ἰσοπεδωτικοῦ κατακερματισμοῦ (πρᾶγμα πού συχνὰ συμβαίνει στὴν ἔγκυρη ἀγγλικὴ μετάφραση τοῦ Smith) μᾶς κρατοῦσαν μακριὰ ἀπὸ τὸν πειρασμὸ μιᾶς ὁποιας ἀπλουστευτικῆς μεθόδου. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά πάλι τὰ δυσεπίλυτα προβλήματα πού προέκυπταν ἀπὸ τὴν ἀπαίτηση πιστότητος στὸ κείμενο μαζί μὲ τὶς ἀλλόκοτες ἐνίστε συνέπειές των γιὰ τὴ σαφήνεια καὶ φυσικὴ γεύση τῆς μεταφράσεως, μᾶς ξανάρριπταν στὸ ἀρχικὸ στοιχειῶδες ἐρώτημα: πῶς μεταφραστεύον;

Πρέπει κιόλας ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νὰ ὁμολογήσουμε ὅτι ἡ μετάφρασή μας¹ εἶναι προϊόν μιᾶς κάποιας φιλοσοφικῆς λογιότητος καί, γιὰ τὸ ὄχι, καὶ ἐνὸς καλῶς νοούμενου σχολαστικισμοῦ. Ἡ σχολαστικὴ ἔκθεση, γράφει ὁ Κάντ², εἶναι τὸ θεμέλιο τῆς δημώδους, γιὰ τὸ κατὰ τρόπο δημώδη μονάχα ἐκεῖνος μπορεῖ κάτι νὰ ἐκθέσῃ (παρουσιάσῃ), ὁ ὁποῖος αὐτὸ τὸ κάτι θὰ μπορούσε ἐπίσης νὰ τὸ ἐκθέσῃ καὶ κατὰ τρόπο ἐμβριθέστερο, δηλ. μὲ σχολαστικὴ ἐμβριθεία. Ἔτσι προτιμήσαμε νὰ δεχθοῦμε ὡς ἀντάλλαγμα τὴν κάποια δυσκαμψία ἢ, καλλίτερα, αὐστηρότητα στὴν ἀπόδοση τοῦ γερμανικοῦ κειμένου σὲ νεοελληνικὸ λόγο παρὰ νὰ προβοῦμε τὸν κερματισμὸ ἢ τὴν ἀναλυτικὴ ρευστὴ γοργότητα πού χαρακτηρίζει σὲ πολλὰ σημεῖα τὶς ἔγκυρες λ.χ. γαλλικὲς μεταφράσεις. Τὸ ἐξισορρόπημα βεβαίως αὐτὸ ἀνάμεσα στὰ μειονεκτήματα καὶ πλεονεκτήματα δὲν ἔφθασε ὡς τὸ σημεῖο νὰ θέσῃ σὲ κίνδυνο τὴ στοιχειώδη καθαρότητα καὶ σαφήνεια τοῦ νεοελληνικοῦ κειμένου, ἀλλὰ ἐνσυνείδητα ἀπέβλεψε στὴν κατὰ τὸ δυνατό διατήρησιν καὶ καλλιέργεια — ὅπου ἀσφαλῶς οἱ δυνατότητες καὶ τὸ τυπικὸ τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας³ διανθισμένης πάντοτε μὲ ὠρισμένους ἀρχαϊσμοὺς

1. Διεξοδικὴ ἐρμηνεῖα τοῦ Τμήματος πού μεταφράζουμε ἐδῶ ἐπιχειροῦμε σὲ ἄλλη ἐκτενέστερη ἐργασία μας πού πολὺ σύντομα θὰ δῆ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος.

2. Πρβλ. Logik στά: K a n t s Gesammelte Schriften (ἔκδ. πρωσοικῆς Ἀκαδ. Βερολίνου), τ. IX, Berlin, 1923, σ. 19.

3. Ἐδῶ ἰσχύουν πάντοτε καὶ γιὰ ἐμᾶς τὰ λόγια τοῦ Γιανναρᾶ (op. cit., σ. 15 καὶ 17): «... τὸ πρόβλημα δὲ λύνεται μὲ θεωρητικὲς δεοντολογίες καὶ συνταγὲς παρὰ μόνο μὲ τὴ συστηματικὴ ἀσκηση τῆς γλώσσας στὸ πεδίο τοῦ πιὸ ἀφηρημένου θεωρητικοῦ λόγου καὶ τὴν οὐσιαστικὴ προώθησή τῆς ὡς τὰ ἔσχατα ὄρια τοῦ ἐκφραστικοῦ δυναμικοῦ τῆς». «Συνοψίζοντας ... θὰ λέγαμε ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μεταφράζουμε τὸ βασικὸ θεωρητικὸ ἔργο τοῦ Κάντ, πού ἀποτελεῖ κριτικὴ τῶν ὄρων δυνατότητος καὶ τῶν προϋποθέσεων τῆς ἀνθρώπινης γνώσεως, χωρὶς νὰ χρησιμοποιοῦμε κριτικὰ καὶ ἕλλογα τὶς δυνατότητες τῆς γλώσσας σ τ ἡ ν ὁ π ο ἰ α τὸ μεταφράζουμε».

ἀπὸ τὴν κοινὴ παράδοση τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας τὸ ἐπέτρεπαν — τοῦ ἀργοῦ, βαθύπνευστου καὶ βραδυπόρευτου ἤθους τοῦ καντιανοῦ γερμανικοῦ λόγου. Ὡς πρὸς αὐτὸ ἀκριβῶς θεωρήσαμε τὴν ἀρετὴ τῆς πιστότητος σὲ ἓνα τέτοιο κείμενο καὶ σὲ ἓνα τέτοιο φιλοσοφικὸ γλωσσικὸ ὕφος — ὅπου αὐτό, ἐπαναλαμβάνουμε, γινόταν δυνατὸ — σπουδαιότερη καὶ φιλοσοφικώτερη ἀπὸ τὴν, δίκην χορευτικοῦ ποιηματίου, γοργὴ διεκπεραίωση ξένων σκέψεων σὲ πρόχειρα διαθέσιμο ἀναλυτικὸ ὕφος. Ἡ μετάφρασή μας ἔτσι βρίσκεται — χωρὶς ἀσφαλῶς νὰ ἐγείρη τὴν ἀξίωση τῆς ὀριστικῆς τελειότητος, ἀφοῦ κάθε καλοπροαίρετη παρατήρηση μᾶς εἶναι εὐπρόσδεκτη — πιὸ κοντὰ στὴν παλαιότερη καί, κατὰ τὴ γνώμη μας, σπουδαία μεταφραστικὴ προσπάθεια τοῦ G e n t i l e (βλέπε παρακάτω) παρά στὶς σύγχρονες κομπῆς μεταφράσεις ἄλλων.

Ὡστόσο, τὸ τμῆμα αὐτὸ τῆς Κριτικῆς τοῦ καθαροῦ λόγου ποὺ παραδίδουμε σήμερα στὴ δημοσιότητα, δὲν ἀποτελεῖ παρὰ τὸ πρῶτο — καὶ ἴσως τὸ μικρότερο — ἀπὸ τὰ τέσσερα συνολικὰ τεύχη ποὺ ἀπαρτίζουν καὶ κατακλείουν ὀλόκληρη πιά τὴν ὑπερβατικὴ Διαλεκτικὴ¹ καὶ Μεθοδολογία καὶ μ' αὐτὸ ὀλάκερη καὶ τὴν Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου. Ὁ ἀείμνηστος Ἀναστάσιος Γιανναρᾶς λογάριαζε μὲ εὐλαβικὸ, φεῦ, προαίσθημα... νὰ ἔχη ἔτοιμη τὴ βαρεῖα προσπάθειά του κατὰ τὸ ἔτος 1981, διακόσια δηλ. χρόνια μετὰ τὴν πρώτη ἔκδοση τῆς Κρ. τ. κ. λ.. Ἐμεῖς ἐδῶ δὲν θὰ θέλαμε ἀπλῶς νὰ μεταθέσουμε τὸ ἔτος ὀλοκληρώσεως τῆς μεταφράσεως τῆς Κρ. τ. κ. λ. στὰ 1987, ὁπότε συμπληροῦνται 200 πάλι χρόνια ἀπὸ τὴ δευτέρη ἔκδοση τῆς πρώτης Κριτικῆς τοῦ Κάντ. Καὶ τοῦτο, γιατί ἡ μεταφραστικὴ μας δουλειὰ εἶναι ἀπὸ πολὺ πλέον καιρὸ ἔτοιμη στὸ σύνολό της καὶ μονάχα οἱ τεχνικοὶ λόγοι καθυστεροῦν τὴ δημοσίευσή της ἢ, μᾶλλον, τὴν ἀναγκάζουν νὰ ἐμφανίζεται κατὰ ἐνωτικὲς ἀρχιτεκτονικὲς βαθμίδες ποὺ ὅπωςδῆποτε — χωρὶς ὅμως νὰ θέτουν σὲ κίνδυνο τὴν ἐνιαία κατανόηση τοῦ ἔργου — διασποῦν κατὰ κάποιον τρόπο τὴ συνολικὴ συνεκτικὴ ἐνότητα. Θέλουμε στερρῶς νὰ πιστεύουμε πῶς τὰ ἄλλα τρία τεύχη τῆς Κριτικῆς θὰ δοῦν πολὺ σύντομα καὶ πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸ 1987 τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος. Ἡ μεταφρασμένη στὰ ἑλληνικὰ Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου δὲν ἀντέχει πιά ἄλλες

1. Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ τεύχη αὐτὰ εἰσάγει στὸν ὀρισμὸ τῆς Διαλεκτικῆς καὶ γενικώτερα στὸ σύστημα τῶν ὑπερβατικῶν ἰδεῶν¹ μὲ βάση δὲ καὶ τὰ πορίσματα τῆς ὑπερβατικῆς Ἀναλυτικῆς («Λογικὴ τῆς ἀλήθειας») ἐπιτελεῖται στὴ συνέχεια αὐστηρὸς ἔλεγχος τῶν μεταφυσικῶν ἰδεῶν (ψυχὴ, κόσμος, θεὸς) τῆς παραδοσιακῆς ὀρθολογικῆς ἢ ὑπερβατικῆς ψυχολογίας (πρῶτο τεύχος) τῆς ὑπερβατικῆς κοσμολογίας (δεύτερο τεύχος) καὶ τῆς ὑπερβατικῆς θεολογίας (τρίτο τεύχος). Πρόκειται δηλ. γιὰ τοὺς τρεῖς κλάδους τῆς γνωστῆς ἀπὸ τὴ μεσαιωνικὴ σχολαστικὴ φιλοσοφία *metaphysica specialis*. Τὸ τέταρτο τέλος τεύχος περιλαμβάνει τὸ τελευταῖο μέρος τῆς Κριτικῆς τοῦ καθαροῦ λόγου ποὺ φέρει τὸν τίτλο: Ὑπερβατικὴ Μεθοδολογία (προσδιορισμὸς τῶν εἰδολογικῶν ὄρων ἐνὸς πλήρους συστήματος τοῦ καθαροῦ λόγου).

καθυστερήσεις (Έχει μεταφρασθῆ ἤδη ὄχι μόνο στὰ Ἰαπωνικά ἀλλά, καθ' ὄσον γνωρίζουμε, καὶ στὰ ἑβραϊκά!). 'Απλούστατα ἐπείγει!

Καὶ λίγα λόγια γιὰ τὸ κείμενο καὶ τὴν μετάφραση. Ἡ παροῦσα μετάφραση ἔγινε μὲ βάση τὴν κριτικὴ ἔκδοση τῆς 'Ακαδημίας τοῦ Βερολίνου¹ καὶ ἐκείνη τοῦ R. Schmidt². Ἡ τελευταία αὐτὴ τὰ μέγιστα πολύτιμη ἔκδοση περιέχει (ἐκτὸς ἀπὸ διάφορες προσθήκες καὶ διορθώσεις) συγκεντρωμένες καὶ τίς κυριώτερες γραφές παλαιότερων καὶ νεωτέρων ἐκδόσεων, εἴτε δηλ. τῆς τρίτης, τέταρτης καὶ πέμπτης πρωτότυπης ἐκδόσεως εἴτε τῶν ἐκδόσεων ποὺ ἐπιμελήθηκαν οἱ: Rosenkranz, Kehrbach, Hartenstein, Erdmann, Adickes, Görland - Cassirer, Vorländer, Valentiner κ.ἄ. Οἱ ξένες μεταφράσεις ποὺ χρησιμοποίησαμε εἶναι — ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνες ποὺ μνημονεύει ὁ 'Αναστ. Γιανναρᾶς στὸν πρόλογο τοῦ πρώτου τόμου τῆς Κρ. τ. κ. λ. (op. cit., σ. 17, ὑπόσημ.) — καὶ οἱ ἀκόλουθες:

Imm. Kant, Critica della ragion pura, traduzione di Giovanni Gentile e Giuseppe Lombardo - Radice, prima edizione riveduta e con un Glossario a cura di Vittorio Mathieu (1966), sesta edizione con una Introduzione di V. Mathieu, tomo primo-tomo secondo, Roma-Bari, 1977 (Editori Laterza).

Τὴν μετάφραση αὐτὴ θεωροῦμε ὡς τὴν πλέον ἀξιόλογη ἰταλικὴ (καὶ γενικώτερα) μετάφραση καὶ τὴν παίρνουμε πολὺ στὰ σοβαρὰ ὑπ' ὄψη μας.

Imm. Kant, Critica della ragion pura, a cura di Pietro Chiodi, prima edizione, 1967 (Unione Tipografico - Editrice Torinese) στὴ σειρά: Classici della Filosofia, Collezione diretta da Nicola Abbagnano.

Immanuelis Kantii opera ad philosophiam criticam, volumen primum cui inest critica rationis purae, latine vertit Fredericus Gottlob Born, Lipsiae, MDCCLXXXVI (περιέχει τὴν μετάφραση τῆς δευτέρας μόνον ἐκδόσεως τῆς πρώτης Κριτικῆς τοῦ Κάντ). Ἀπὸ τὴν μετάφραση αὐτὴ — στὴν ὁποία γιὰ λόγους φιλοσοφικῆς ὁρολογίας ἀποδίδουμε ἰδιαίτερη σημασία — προέρχονται οἱ συχνές λατινικὲς ἐκφράσεις εἴτε στὸ κείμενο εἴτε στὶς ὑπόσημειώσεις — ὅπου φυσικὰ δὲν εἶναι τοῦ ἰδίου τοῦ Κάντ.

Πέραν τῶν μεταφράσεων αὐτῶν ἐχρησιμοποίησαμε σποραδικὰ καὶ τίς

1. Γιὰ τὴν ἔκδοση Α πρβλ. Kants Gesammelte Schriften, t. IV, Berlin, 1903, καὶ γιὰ τὴν ἔκδοση Β, op. cit., t. III, Berlin, 1904. Ἐδῶ, ὅπως καὶ παραπάνω, χρησιμοποιοῦμε τὴν ἀνατύπωση τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο Walter de Gruyter, Berlin, 1968 (Α δηλώνει τὴν πρώτη ἔκδοση τοῦ 1781 καὶ Β τὴν δεύτερη ἔκδοση τοῦ 1787. Οἱ ἀραβικοὶ ἀριθμοὶ δηλώνουν τὴν ἀρίθμηση τῶν σελίδων τῶν δύο αὐτῶν πρώτων πρωτοτύπων ἐκδόσεων).

2. Imm Kant, Kritik der reinen Vernunft, hrsg. von R. Schmidt, Hamburg, 1956 (F. Meiner Verlag). Ἡ ἔκδοση αὐτὴ ἀποτελεῖ ἀνατύπωση τῆς β' ἐκδόσεως τοῦ 1930 (1926).

παλαιότερες, εὔστοχες σὲ πολλὰ σημεῖα, ἀγγλικές μεταφράσεις τοῦ J.M.D. Meiklejohn (1855) καὶ τοῦ M. Müller (1881).

Ἐδῶ ἀκόμα πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι δικό μας εἶναι στὸ κείμενο μόνον ὅ,τι περιέχεται σὲ ἀγκύλες [], καὶ τοῦτο, εἴτε γιὰ νὰ διευκολύνῃ — συμπληρώνοντας τὴν ροὴ τοῦ κειμένου — τὴν κατανόησιν τῆς μεταφράσεως εἴτε γιὰ ν' ἀποτελῆ ἕναν πρόσθετο μεταφραστικὸ ὄρο πού μπορεῖ νὰ προσδώσῃ κάποια καινούργια διάστασιν ἢ ἀπόχρωσιν στὴν ἀρχικὰ ἐπιλεγμένη λέξι. Ἀντίθετα, στὸ κείμενο τοῦ Κάντ ἀνήκει καὶ ὅ,τι στὴν ὑποσημείωσιν δηλώνεται μὲ ἀστερίσκο καὶ ὅ,τι βρίσκεται μέσα σὲ παρένθεσιν. Τὰ ἀραιὰ, πλάγια ἢ μαῦρα στοιχεῖα προέρχονται ἐπίσης ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Κάντ. Ἐξ ἄλλου οἱ ὑποσημειώσεις περιλαμβάνουν δικές μας παρατηρήσεις ἢ μικροὺς ὑπομνηματισμούς, γερμανικοὺς ὄρους μὲ δευτέρῃ ἢ τρίτῃ ἐκδοχὴ στὰ ἑλληνικά, λατινικὰ μεταφραστικὰ στοιχεῖα (ἀπὸ τῆς μνημονευθεῖσα ἤδη λατινικῆς μετάφρασης) καὶ φυσικὰ τὶς διαφορὰς γραφῆς τῶν ἐκδόσεων καὶ ἐκδοτῶν πού ἀναφέραμε παραπάνω. Ὅταν, ὡστόσο, ἡ διαφορὰ τῶν γραφῶν εἶναι ἀπλῶς γραμματικὴ, τότε αὐτὴ δὲν ἀναφέρεται. Γενικὸς Index θὰ συνταχθῆ μὲ τὴ δημοσίευσιν τοῦ τέταρτου καὶ τελευταίου τεύχους.

Τέλος καὶ πρὶν κατακλείσωμε τὴν εἰσαγωγὴν αὐτὴν θὰ θέλαμε κατ' ἀρχὴν νὰ ἐκφράσωμε τὶς εὐχαριστίας μας πρὸς τὸν ἐκδότη Β. Παπαζήση γιὰ τὴν προθυμίαν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον πού ἐπέδειξε σχετικὰ μὲ τὴν ἐκδοτικὴν συνέχισιν καὶ ὀλοκλήρωσιν τοῦ μεταφραστικοῦ ἔργου τῆς Κριτικῆς τοῦ καθαροῦ λόγου¹. Μεγάλαι εἶναι οἱ εὐχαριστίας πού ὀφείλουμε στὸν βαθύβουλον πρεσβύτερον διδάσκαλον καὶ φιλόσοφον τῆς Χαϊδελβέργης H. - G. Gadamer, στὸν ὁποῖον — ἐκτὸς τῶν ἄλλων — χρωστᾶμε τὴν ἀφορμὴν γιὰ τὴν ἀναζήτησιν καὶ ἀνεύρεσιν σὲ δυτικοευρωπαϊκὴν βιβλιοθήκην τῆς μοναδικῆς καὶ τόσο πολυτίμης λατινικῆς μεταφράσεως τῆς Κρ. τ. κ. λ.. Τῆ βαθείᾳ μας εὐγνωμοσύνῃ ἐκφράζομε ἐδῶ στὸν Καθηγητὴ Dieter Henrich γιὰ

1. Ὡστόσο, λόγοι καθαρῶς τεχνικοὶ μᾶς ὑποχρέωσαν νὰ ἀναλάβομε οἱ ἴδιοι προσωπικὰ (χάρη στὴν οἰκονομικὴ ἐνίσχυσιν τοῦ ἀδελφοῦ μας ἱατροῦ, Ἄρη Δημητράκοπουλου, τὸν ὁποῖον εὐχαριστοῦμεν καὶ ἐδῶ θερμῶς) τὴν ἐκδοσὴν τοῦ πρώτου αὐτοῦ τεύχους.

Ἰδιαίτερες εὐχαριστίας ἀπευθύνομε στὸν διακεκριμένον ἐπιστήμονα καὶ φίλον μας Τίτον Γιοχάλα, Προϊστάμενον τοῦ «Γραφείου Ἐπιστημονικῶν ὄρων καὶ Νεολογισμῶν» τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, γιὰ τὶς πολλαπλὰς καὶ χρήσιμα παρατηρήσεις του κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ χειρογράφου μας. Θερμὰ εὐχαριστοῦμε ἐπίσης τὸν ἐξαίρετον Καθηγητὴ τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας Γεώργιον Χριστοδούλου γιὰ τὶς ὁποίας φιλικὰς του ὑποδείξεις.

Τέλος τὴν εὐγνωμοσύνην μας ἐκφράζομε στὸν ἀγαπητὸν μας τυπογράφον Στυλιανὸν Τσαπέπα γιὰ τὸ πραγματικὸν ἐνδιαφέρον καὶ τὶς ποικίλας φροντίδας του κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ πρώτου αὐτοῦ τεύχους.

τὸ γνήσιο καὶ ἀδιάπτωτο ἐνδιαφέρον του καὶ γιὰ τὴν ἔμπρακτῃ (δι' ὑποτροφίας) ὑποστήριξη τῶν προσπαθειῶν μας. Γιὰ τὴν οὐσιαστικὴ φιλοσοφικὴ καὶ οἰκονομικὴ μας (δι' ὑποτροφίας) ἐνίσχυση ἀπευθύνουμε θερμὲς, ὡσαύτως, εὐχαριστίες στὸν Καθηγητὴ R. W i e h l καθὼς καὶ στὴν Καθηγήτρια K. G l o y (Heidelberg). Πολλαπλῶς εὐχαριστοῦμεν ἀκόμη ὄλους ἐκείνους τοὺς διδασκάλους καὶ φίλους — φιλολόγους καὶ φιλοσόφους — οἱ ὅποιοι τόσο στὴν Heidelberg ὅσο καὶ στὸ Freiburg (ἢ ἀλλαχοῦ) μᾶς προσέφεραν σοβαρὲς φιλοσοφικὲς ἀφορμὲς μὲ τὶς συζητήσεις καὶ τὶς ἄλλες χρήσιμες ὑποδείξεις των. Τέλος εὐχαριστοῦμε τὴν πανεπιστημιακὴ Βοηθὸ τῆς Ψυχολογίας Ἄννα Ἀβεντισιὰν γιὰ τὴ γενικὴ συμβολὴ τῆς στὴν ἀρτία ἐμφάνιση αὐτοῦ τοῦ τεύχους¹.

Ἄλλὰ — τὸν λόγον καταστρέφοντες — τὸ νοῦ μας φλογερὰ κατόπισθεν στρέφομεν πρὸς τὴν ὄρατὴ καὶ ἀόρατὴ παρουσία ... τοῦ βαθυσέβαστου πατρὸς τοῦ λόγου, Ἰωάννου Θεοδωρακόπουλου — πὺ τόσα μαζὶ ξεδιαλύναμε προβλήματα φιλοσοφικῆς ὀρολογίας — καὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ σκαπανέως τῆς Κριτικῆς τοῦ καθαροῦ λόγου, Ἀναστασίου Γιανναρά¹, καὶ σ' αὐτῶν τὰ θνητὰ καὶ ἀθάνατα ἔχνη νοερὰ ἐπιπηλαφοῦντες... ἀνατιθέαμεν θυμητικῶς καὶ σεμνοτίμως τὸ μικρὸν τοῦτο μόχθημα.

Ἄθῆναι, Ἰανουάριος 1983

ΜΙΧΑΗΛ Φ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

1. Στὸ σημεῖο, ὡστόσο, αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λησμονηθοῦν ἡ ὀλόφυξη κατανόηση καὶ ὁ εἰλικρινὴς ἐνισχυμὸς τῶν προσπαθειῶν μας ἀπὸ τὴν κατὰ πάντα ἀξιοτίμη, τὴν σεβαστὴ μᾶς καὶ ἀγαπητὴ μας Κυρία Γεωργία Παπακωστούλα - Γιανναρά. Τὴν εὐχαριστοῦμεν καὶ ἡμεῖς ἐντεῦθεν εἰλικρινῶς.

Critik
der
reinen Vernunft

von
Immanuel Kant
Professor in Königsberg.

Riga,
verlegt Johann Friedrich Hartknoch
1781.

Η ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ²

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I

Περὶ τῆς ὑπερβατικῆς ἀπατηλῆς φαινομενικότητος (Schein)

Ἀποκαλέσαμε παραπάνω τὴ Διαλεκτικὴ ἐν γένει Λογικὴ τῆς ἀπατηλῆς φαινομενικότητος³. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ἡ Διαλεκτικὴ εἶναι δῆθεν μιὰ θεωρία τῆς ἀληθοφάνειας⁴, γιατί αὐτὴ [ἡ ἀληθοφάνεια] εἶναι ἀλήθεια ποὺ ὅμως γνωρίζεται δι' ἀνεπαρκῶν λόγων, ἄρα ἡ γνώση τῆς εἶναι μὲν ἐλλιπής, ἀλλ' ὄχι ὅμως καὶ γι' αὐτὸ τὸν λόγο ἀπατηλῆ. Κατ' ἀκολουθίαν δὲν πρέπει νὰ τὴν χωρίζουμε ἀπὸ τὸ ἀναλυτικὸ μέρος τῆς Λογικῆς. Ἀκόμη λιγώτερο ἐπιτρέπεται νὰ θεωροῦμε γιὰ ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα φαινόμενον (*Erscheinung*) καὶ ἀπατηλὴ ὄψις

1. Τὸν ὄρο «transzendental» μεταφράζουμε μὲ τὴ λέξη «ὑπερβατικός» (Γιανναράς), καὶ ὄχι «ὑπερβατολογικός» (Παναγιώτσος).

2. Πρβλ. *Logik* (Κάντ), σ. 16 κ.έ. (Διαλεκτικὴ ὡς «Kunst des Scheins» ἀλλὰ καὶ ὡς «Kathartikon des Verstandes») στὰ: *Kants Gesammelte Schriften* (ἔκδ. πρωσικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου), τ. IX. Πρβλ. καὶ *Kr. d. r. V. A 61-62* (Dialektik = «als eine Kritik des dialektischen Scheins»).

3. Πρβλ. *Kr. d. r. V. A 62, B 170* καὶ *Logik*, op. cit., σ. 16-17 («*Logik des Scheins*» = «ars sophistica, disputatoria»). *Schein* (= φαινομενικότης, ἀληθοφάνεια).

4. Πρβλ. *Logik*, op. cit., σ. 81-82 ὅπου καὶ διάκριση ἀνάμεσα στὴν *Wahrscheinlichkeit* (probabilitas) καὶ τὴν *Scheinbarkeit* (verisimilitudo) = ἀληθοφάνεια). *Wahrscheinlichkeit* = «eine Annäherung zur Gewißheit», ὅπου «der Grund des Fürwahrhaltens objectiv gültig», ἐνῶ στὴν *Scheinbarkeit* ὁ «Grund» εἶναι «subjectiv gültig». «Die Scheinbarkeit ist bloß Größe der Überredung». Ὁ ὄρος *Wahrscheinlichkeit* δύναται ν' ἀποδοθῆ καὶ μὲ τὴ λέξη = πιθανότης («probability», πρβλ. μετάφραση τοῦ N. K. Smith), εὐλογοφάνεια, τὸ εὐλογον.

5. Ἦ: ἀληθοφάνεια.

(B 350) (Schein). Πράγματι, ἡ ἀλήθεια ἢ ἡ ἀπατηλὴ ὄψη δὲν βρίσκονται στὸ ἀντικείμενο, καθ' ὅσον αὐτὸ ἐποπτεύεται, ἀλλὰ στὴν κρίση γιὰ τὸ ἴδιο ἀντικείμενο, καθ' ὅσον αὐτὸ νοεῖται. Ἐπομένως μπορεῖ μὲν κανεὶς νὰ πῆ σωστά: ὅτι οἱ αἰσθήσεις δὲν πλανῶνται, ὄχι ὅμως ἐξ αἰτίας τοῦ ὅτι αὐτὲς κρίνουν πάντοτε ὀρθά, ἀλλὰ γιὰτὶ δὲν κρίνουν καθόλου.

Ὡς ἐκ τούτου, τόσο ἡ ἀλήθεια ὅσο καὶ ἡ πλάνη, ἐπομένως καὶ ἡ ἀπατηλὴ ὄψη ὡς σφαιερὴ ἀγωγή πρὸς αὐτὴν [τὴν πλάνη], πρέπει νὰ ἀπαντοῦν

(A 294) μόνο στὴν κρίση¹, δηλ. μονάχα στὴ σχέση τοῦ ἀντικειμένου πρὸς τὴ νόησή μᾶς. Σὲ μιὰ γνώση πού συμφωνεῖ καθ' ὀλοκληρίαν μὲ τοὺς νόμους τῆς νοήσεως δὲν ὑπάρχει καμμιά πλάνη. Σὲ μιὰ ~~κατ' αἴσθησιν παράσταση~~ δὲν ὑπάρχει ἐπίσης (γιατὶ ἡ παράσταση αὐτὴ δὲν περιέχει καμμιά ἀπολύτως κρίση) καμμιά πλάνη. Καμμιά ὅμως δύναμη τῆς φύσεως δὲν μπορεῖ ἀπὸ μόνη της νὰ παρεκκλίνει ἀπὸ τοὺς ἴδιους της τοὺς νόμους. Κατὰ συνέπεια, οὔτε ἡ νόησις ἀφ' ἑαυτῆς² (χωρὶς τὴν ἐπίδραση μιᾶς ἄλλης αἰτίας), οὔτε καὶ οἱ αἰσθήσεις ἀφ' ἑαυτῶν θὰ μπορούσαν νὰ πλανηθοῦν ἢ πρώτη [νόησις] δὲν θὰ μπορούσε γι' αὐτὸ [νὰ πλανηθῆ], γιὰτὶ τὸ ἀποτέλεσμα (ἡ κρίσις), ὅταν αὐτὴ [ἡ νόησις] ἐνεργῆ ἀπλῶς κατὰ τοὺς νόμους της, πρέπει νὰ συμφωνῆ κατ' ἀναγκαιότητα μὲ αὐτοὺς τοὺς νόμους. Στὴ συμφωνία ὅμως μὲ τοὺς νόμους τῆς νοήσεως συνίσταται τὸ τυπικὸ³ στοιχεῖο κάθε ἀλήθειας. Στις αἰσθήσεις δὲν περιέχεται καμμιά ἀπολύτως κρίσις, οὔτε ἀληθής, οὔτε ψευδής. Ἐπειδὴ τώρα ἐκτὸς ἀπὸ τίς δύο αὐτὲς πηγὲς τῆς γνώσεως δὲν ἔχουμε καμμιά ἄλλη, ἔπεται λοιπὸν ὅτι ἡ πλάνη προκαλεῖται μονάχα ἀπὸ τὴν ἀπαρατήρητη ἐπίδραση τῆς αἰσθητικότητος⁴ πάνω στὴ νόησις ἢ διὰ μέσου αὐτῆς συμβαίνει

(B 351) νὰ συμφύρονται κατὰ τὴ συρροή τους οἱ ὑποκειμενικοὶ λόγοι⁵ τῆς κρίσεως μὲ τοὺς ἀντικειμενικοὺς καὶ νὰ κάνουν τοὺς τελευταίους νὰ παρεκκλίνουν*

(B 351) * Ἡ αἰσθητικότης, ὑποταγμένη στὴ νόησις, ὡς τὸ ἀντικείμενο πάνω στὸ ὁποῖο ἡ νόησις ἐφαρμόζει τὴ λειτουργία της, εἶναι ἡ πηγὴ τῶν πραγματικῶν γνώσεων. Ἀλλὰ ἡ ἴδια ἀκριβῶς [ἡ αἰσθητικότης] καθ' ὅσον ἀσκει ἐπίδραση πάνω στὸ ἴδιο τὸ ἐνέργημα τῆς νοήσεως καὶ τὴν προσδιορίζει εἰς τὸ κρίνειν⁶ εἶναι ἡ αἰτία τῆς πλάνης.

1. Πρβλ. Ἀ ρ ι σ τ. περὶ ψυχῆς Γ 8, 432a 11 «*συμπλοκὴ γὰρ νοημάτων ἐστὶ τὸ ἀληθὲς ἢ ψεῦδος*» καί: Μετὰ τὰ φυσικὰ Γ 8, 1012 b 8-9 «*εἰ δὲ μὴθὲν ἄλλο τὸ ἀληθὲς ἢ φάναι, ὃ ἀποφάναι ψεῦδος ἐστίν...*».

2. Für sich (= per se).

3. Das Formale = τὸ κατ' εἶδος σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸ: Inhalt δηλ. τὴν Materie ἢ τὸ Materiales.

4. Sinnlichkeit (= τὸ αἰσθητικόν, τὸ αἰσθάνεσθαι).

5. Κατὰ τὴν ἔκδοσιν A: daß subjektive Gründe (= ὅτι ὑποκειμενικοὶ λόγοι).

6. Zum Urteilen = «ad iudicandum» (πρβλ. σχετικὰ τὴ μοναδικὴ λατινικὴ μετάφρασις τῆς «Κριτικῆς τοῦ καθαροῦ λόγου»: Immanuelis Kantii opera ad philosophiam criticam, volumen primum cui inest Critica rationis purae, latine vertit Fredericus Gottlob Born, Lipsiae, MDCCLXXXVI, σ. 231). Τὸ ἔργο αὐτὸ ὥστόσο περιέχει τὴ μετάφρασις τῆς δεύτερης μόνον ἐκδόσεως.

ἀπὸ τὸν προορισμό τους, ἀκριβῶς ὅπως [συμβαίνει] στὴν περίπτωση ἑνὸς κινουμένου σώματος, τὸ ὁποῖο ἀφ' ἑαυτοῦ βέβαια θὰ μπορούσε νὰ τηρήσῃ κατὰ πάντα χρόνο τὴν εὐθεῖα γραμμὴ πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση, ἢ ὁποῖα ὁμως ἐκβάλλει σὲ μιὰ καμπυλόγραμμη κίνηση, ὅταν μιὰ ἄλλη δύναμη πρὸς ἄλλη κατεύθυνση ἐπενεργῇ ταυτόχρονα πάνω σ' αὐτὸ τὸ σῶμα. Γιὰ νὰ διακρίνουμε τὸ ἰδιάζον ἐνέργημα τῆς νοήσεως ἀπὸ τὴ δύναμη πού (A 295) ἐγκαταμειγνύεται μαζί της θὰ εἶναι συνεπῶς ἀναγκαῖο νὰ θεωρήσουμε τὴν ἐσφαλμένη κρίση σὰν τὴ διαγώνιο ἀνάμεσα σὲ δυὸ δυνάμεις πού προσδιορίζουν τὴν κρίση πρὸς δύο διαφορετικὲς κατευθύνσεις καὶ οἱ ὁποῖες ἐμπερικλείουν τρόπον τινὰ μιὰ γωνία, καὶ νὰ ἀναλύσουμε αὐτὴ τὴ σύνθετη ἐνέργεια στὴν ἀπλῆ [ἐνέργεια] τῆς νοήσεως καὶ τοῦ αἰσθητικοῦ, πρᾶγμα πού πρέπει νὰ συμβαίη σὲ καθαρὲς κρίσεις a priori μέσῳ ὑπερβατικοῦ ἐπιλογισμοῦ¹, διὰ τοῦ ὁποῖου (ὅπως ἤδη ἐδείξαμε) καθορίζεται ἡ θέση τῆς κάθε παραστάσεως στὴν ἀρμόζουσα πρὸς αὐτὴν δύναμη γνώσεως καὶ κατὰ συνέπεια διακρίνεται ἡ ἐπίδραση τοῦ τελευταίου [τοῦ αἰσθητικοῦ] πάνω σ' ἐκείνη [τὴ νόηση].

Τὸ ἔργο μας ἐδῶ δὲν εἶναι νὰ πραγματευθοῦμε περὶ τῆς ἐμπειρικῆς φαινομενικότητος (π.χ. τῆς ὀπτικῆς) πού παρουσιάζεται κατὰ τὴν ἐμπειρικὴ (B 352) χρῆση ὀρθῶν κατὰ τὰ ἄλλα κανόνων τῆς νοήσεως, καὶ ὑπὸ τῆς ὁποίας παρεκτρέπεται διὰ μέσου τῆς ἐπιδράσεως τῆς φαντασίας ἢ δύναμη τῆς κρίσεως, ἀλλὰ ἔχουμε νὰ κάνουμε μονάχα μὲ τὴν ὑπερβατικὴ φαινομενικότητα πού ἐπιδρᾷ πάνω σὲ ἀξιώματα, ἢ χρῆση τῶν ὁποίων δὲν ἀποβλέπει οὔτε κἄν στὴν ἐμπειρία — ὅποτε θὰ εἴχαμε τοῦλάχιστο μιὰ λυδία λίθο γιὰ τὴν ὀρθότητά τους—, ἀλλὰ μᾶς ἀπάγει, ἀντίθετα πρὸς κάθε ἀποτρεπτικὴ προειδοποίηση τῆς Κριτικῆς, ἐντελῶς πέρα ἀπὸ κάθε ἐμπειρικὴ χρῆση τῶν Κατηγοριῶν καὶ μᾶς βαυκαλίζει μὲ τὸ γήτεμα μιᾶς διευρύνσεως τῆς καθαρῆς νοήσεως. Τὶς θεμελιώδεις ἀρχές, τῶν ὁποίων ἡ χρῆση κρατιέται καθ' ὅλοκληρίαν ~~στὰ ὄρια~~ τῆς δυνατῆς (A 296) ἐμπειρίας, θέλουμε νὰ τὶς ὀνομάσουμε ἔμμενες², ἐνῶ ἐκεῖνες πού ὀφείλουν [πέπρωται] νὰ ὑπερβαίνουν αὐτὰ τὰ ὄρια, ὑπερβατικέες³. Κάτω ἀπὸ αὐτὲς τὶς θεμελιώδεις ἀρχές δὲν ἐννοῶ τὴν ὑπερβατικὴ⁴ χρῆση ἢ κατάχρηση τῶν Κατηγοριῶν, ἢ ὁποῖα ἀποτελεῖ ἓνα ἀπλὸ λάθος τῆς μὴ πειθαρχημένης καταλλήλως ἀπὸ τὴν Κριτικὴ δυνάμει τῆς κρίσεως, πού δὲν ἀποδίδει ἀρκετὴ προσοχὴ στὰ ὄρια τοῦ ἐδάφους, πάνω στὸ ὁποῖο ἐπιτρέπεται στὴν καθαρὴ νόηση νὰ κινῆται⁵ ἀποκλειστικά, ἀλλὰ [ἐννοῶ]

1. Ἡ ἀπλῶς: λογισμοῦ. Πρβλ. καὶ Kr. d. r. V., A 260-261 / B 316-17.

2. Immanente = ἐγκόσμιες, φυσικὲς (πρβλ. Kr. d. r. V., A 845 / B 873 καὶ A 846 / B 874).

ἐμμενες

3. Transzendente.

4. Transzendentalen.

5. Νὰ ἀσκή τὴ λειτουργία της.

πραγματικές θεμελιώδεις ἀρχές, οἱ ὁποῖες ἀξιῶνουν ἀπὸ ἐμᾶς νὰ καταρρίπτουμε ὅλους ἐκείνους τοὺς συνοριακοὺς πασσάλους¹ καὶ νὰ σφετεριζώμεθα ἓνα ὀλωσδιόλου νέο ἔδαφος, τὸ ὁποῖο δὲν γνωρίζει καμμιὰ ὀροθετική γραμμὴ. Ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶναι ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα ὑπερβατικὸ² (*transzendent*) καὶ ὑπερβατικὸ³ (*transzendent*). Τὰ ἀξιώματα τῆς (B 353) καθαρῆς νοήσεως ποὺ ἀναπτύξαμε πιὸ πάνω ὀφείλουν νὰ ἔχουν μονάχα ἐμπειρική χρῆση καὶ ὄχι ὑπερβατική, δηλ. μιὰ τέτοια ποὺ νὰ ἐκτείνεται πέρα ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς ἐμπειρίας. Ἐνα ἀξίωμα ὅμως, τὸ ὁποῖο καταργεῖ αὐτὰ τὰ ὅρια, καὶ μάλιστα προστάζει νὰ τὰ ὑπερβοῦμε, ὀνομάζεται ὑπερβατικὸ (*transzendent*). Ἐὰν μπορῆ ἡ Κριτικὴ μας νὰ ἀχθῆ ὡς ἐκεῖνο τὸ σημεῖο, ὥστε ν' ἀποκαλύψῃ τὴν ἀπατηλὴ ὄψη αὐτῶν τῶν κατὰ σφετερισμὸ ἀξιωμάτων, τότε ἐκεῖνα τὰ ἀξιώματα ποὺ ἔχουν μονάχα ἐμπειρική χρῆση μποροῦν σὲ ἀντίθεση πρὸς τὰ τελευταῖα [ὑπερβατικὰ⁴] νὰ ὀνομάζονται ἔμμονα ἀξιώματα τῆς καθαρῆς νοήσεως.

Ἡ λογικὴ ἀπατηλὴ φαινομενικότης ποὺ συνίσταται στὴν ἀπλῆ ἀπομίμηση τῆς μορφῆς τοῦ λόγου (ἡ ἀπατηλὴ ὄψη τῶν σοφισμάτων⁵) πηγάζει ἀπὸ μιὰν ἔλλειψη μόνον τῆς ἰκανότητος τῆς προσοχῆς μας πάνω στὸν λογικὸ κανόνα. Εὐθύς λοιπὸν ὡς αὐτὴ [ἡ ἰκανότης τῆς προσοχῆς] στὴν προκειμένη (A 297) περίπτωσι ὀξυνθῆ, ἡ λογικὴ φαινομενικότης ἐξαφανίζεται ἀμέσως ὀλοκληρωτικά. Ἡ ὑπερβατικὴ φαινομενικότης ἀπεναντίας δὲν παύει παρ' ὅλα αὐτὰ νὰ ὑφίσταται, ἀκόμη κι ἂν κανεῖς τὴν ἔχη ἤδη ἀποκαλύψει καὶ μὲ σαφήνεια διαγνώσει μέσω τῆς ὑπερβατικῆς κριτικῆς τὴν οὐδαμινότητά της (π.χ. ἡ ἀπατηλὴ φαινομενικότης στὴν πρότασι: ὁ κόσμος πρέπει νὰ ἔχη μιὰ χρονικὴ ἀρχή). Ἡ αἰτία γιὰ τοῦτο εἶναι ἡ ἀκόλουθη, ὅτι δηλ. ὑπάρχουν στὸν λόγο μας (θεωρούμενο ὑποκειμενικὰ ὡς μιὰ ἀνθρώπινη γνωστικὴ δύναμη) θεμελιώδεις κανόνες καὶ ὑποκειμενικὰ ἀξιώματα⁶ τῆς χρήσεώς του, τὰ ὁποῖα προβάλλουν ἐντελῶς ὑπὸ τὴ μορφὴ⁷ ἀντικειμενικῶν ἀξιωμάτων, καὶ διὰ μέσου αὐτῶν συμβαίνει νὰ θεωρῆται ὡς μιὰ ἀντικειμενικὴ ἀναγκαιότης προσδιορισμοῦ τῶν πραγμάτων αὐτῶν καθ' ἑαυτὰ ἡ ὑποκειμενικὴ πρὸς ὄφελος [ἔξυ-

1. Τὰ ὀρόσημα, τὰ ὀροθέσια.

2. Ἡ: ὑπερβατολογικό.

3. Γιὰ τὴν σημασίαν τῶν ὀρων *transzendent* καὶ *transzental* στὸν Κάντ πρβλ. κατ' ἀρχήν: Ἄν. Γιανναρά, Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου, Τόμ. Α', τεῦχος Ι, Μετάφρασι, Ἀθῆναι, 1977, σ. 49 ὑποσ. 1. Πρβλ. περαιτέρω τὸ συλλογικὸ ὑπὸ δημοσίευσιν ἀπὸ τὴν Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt ἔργο: *Transzendent und Transzental im Denken Kants. Zur Vorgeschichte, Bedeutung und Weiterwirkung der Begriffe* (Wege der Forschung, t. 104), ἐκδ. ἀπὸ τὸν N. H i n s k e.

4. Ἡ: ὑπερκόσμια κατὰ τό: Λεξικὸν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Χ. Ἄνδρουτσου.

5. Τῶν σοφιστικῶν ἢ ψευδωνύμων συλλογισμῶν (= Trugschlüsse).

6. Maximen.

7. Ἐχουν τὴν ἐπίφασιν.

πηρέτηση] τῆς νοήσεως ἀναγκαιότης μιᾶς ὀρισμένης συνδέσεως τῶν ἐννοιῶν μας. [Καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ] μιὰν ἀπατηλὴν παραστάση¹ πού δὲν μπορούμε νὰ τὴν ἀποφύγουμε, ὅσο λίγο μπορούμε ν' ἀποφύγουμε τὸ γεγονός² νὰ μὴ μᾶς φαίνεται ἢ θάλασσα πιὸ ὑψωμένη στὴ μέση³ ἀπ' ὅ,τι στὴν ἀκτὴ, ἀφοῦ ἐκείνη [τὴ μέση] τὴ βλέπουμε διὰ μέσου ὑψηλοτέρων³ ἀκτίνων φωτὸς ἀπὸ τούτη [τὴν ἀκτὴ], ἢ ἀκόμη περισσότερο [ἰσχύει τοῦτο], ὅσο λίγο μπορεί, ἀκόμα κι' ὁ ἀστρονόμος, νὰ ἀποτρέψη νὰ μὴ τοῦ φαίνεται ἢ σελήνη κατὰ τὴν ἀνατολὴ τῆς μεγαλύτερη, ἔστω κι ἂν δὲν ἀπατᾶται ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀπατηλὴν φαινομενικότητα. (B 354)

Ἡ ὑπερβατικὴ Διαλεκτικὴ ἐπομένως θὰ ἀρκεσθῆ στὸ νὰ ἀποκαλύψῃ τὴν ἀπατηλὴν φαινομενικότητα τῶν ὑπερβατικῶν⁴ κρίσεων καὶ στὸ νὰ μᾶς προφυλάξῃ ταυτόχρονα ἀπὸ τὴν ἀπάτη τῆς ἄλλὰ νὰ ἐξαφανισθῆ κιόλας ἡ ἀπατηλὴ αὐτὴ φαινομενικότης (ὅπως ἡ λογικὴ φαινομενικότης) καὶ νὰ παύσῃ νὰ εἶναι ἀπατηλὴ, αὐτὸ δὲν εἶναι σὲ θέση ποτέ τῆς νὰ τὸ κατορθώσῃ. Γιατὶ ἐδῶ ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ μιὰ φυσικὴ καὶ ἀναπόφευκτη ἀπατηλότητα πού ἡ ἴδια βασίζεται σὲ ὑποκειμενικὲς ἀρχές, τὶς ὁποῖες ὑπείσάγει ὡς ἀντικειμενικὲς, ἐνῶ ἀντ' αὐτοῦ ἡ λογικὴ Διαλεκτικὴ κατὰ τὴ λύση τῶν σοφισμάτων τῆς ἔχει νὰ κάνῃ μὲ ἓνα λάθος στὴν τήρηση τῶν ἀξιωμάτων τῆς ἢ μὲ μιὰ τεχνητὴ φαινομενικότητα κατὰ τὴν ἀπομίμησή τους. Ὑπάρχει ἐπομένως μιὰ φυσικὴ καὶ ἀναπόφευκτη Διαλεκτικὴ τοῦ Καθαροῦ λόγου, ὅχι αὐτὴ στὴν ὁποία τυχὸν ἐμπεριπλέκεται ἀπὸ ἀδαημοσύνη ἓνας ἀδέξιός⁵, ἢ ἐκείνη πού τεχνητὰ ἔχει ἐπινοήσῃ ὁ οἰοσδιποτε σοφιστῆς γιὰ νὰ φέρῃ σὲ σύγχυση νουνεχεῖς ἀνθρώπους, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ διαλεκτικὴ πού εἶναι ἀξεδιάλυτα συνυφασμένη⁶ μὲ τὸν ἀνθρώπινο λόγο, καὶ ἡ ὁποία ἀκόμα καὶ μετὰ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ ἀπατηλοῦ τῆς ἔργου δὲν πρόκειται ἐν τούτοις νὰ παύσῃ νὰ τὸν μαγγανεύεται [τὸν λόγο] καὶ νὰ τὸν ὠθῆ ἀδιάκοπα σὲ στιγμιαῖες πλάνες πού ἔχουν κάθε τόσο ἀνάγκη νὰ αἴρωνται [διαλύονται]. (A 298) (B 355)

1. Illusion (= αὐταπάτη).

2. Δηλ. στ' ἀνοιχτὰ ἢ στὸν ὀρίζοντα.

3. Ἐννοεῖ: κατακορύφων.

4. Transzendenten (= ὑπερεμπειρικῶν).

5. Stümper (= ἄτεχνος, ἀδαής).

6. Σύμφυτη.

II

Περὶ τοῦ καθαροῦ λόγου ὡς ἕδρας
τῆς ὑπερβατικῆς ἀπατηλῆς φαινομενικότητος

A

Περὶ τοῦ λόγου ἐν γένει

- Ἔστω ἡ γνώση μας ἀρχίζει ἀπὸ τις αἰσθήσεις, ἀπὸ αὐτὲς χωρεῖ πρὸς τὴ νόηση καὶ καταλήγει στὸν λόγο, πέρα ἀπὸ τὸν ὁποῖο τίποτε ἀνώτερο δὲν μπορεῖ νὰ βρεθῆ μέσα μας πού νὰ ἐπεξεργάζεται τὸ ὑλικὸ τῆς ἐποπτείας καὶ νὰ τὸ ὑπάγη κάτω ἀπὸ τὴν ὑπέρτατη ἐνότητα τοῦ νοεῖν. Ἔτσι τώρα πού
- (A 299) εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ δώσω μιὰν ἐξήγηση αὐτῆς τῆς ὑπατις γνωστικῆς δυνάμεως¹ βρίσκομαι σὲ κάποια ἀμηχανία. Γι' αὐτὴ τὴ δύναμη τῆς γνώσεως ὑπάρχει — ὅπως καὶ γιὰ τὴ νόηση — μιὰ ἀπλῶς τυπικὴ², δηλ. λογικὴ χρῆση, ἀφοῦ ὁ λόγος κάνει ἀφαίρεση ἀπὸ κάθε περιεχόμενο τῆς γνώσεως, ἀλλὰ ἐπίσης [ὑπάρχει] καὶ μιὰ πραγματικὴ³ [χρῆση], ἐφ' ὅσον αὐτὸς ὁ ἴδιος περιέχει τὴν πηγὴ μερικῶν ἐννοιῶν καὶ θεμελιωδῶν ἀρχῶν, τις ὁποῖες δὲν ἀρύεται οὔτε ἀπὸ τις αἰσθήσεις οὔτε ἀπὸ τὴ νόηση. Ἡ πρώτη τώρα δύναμη ἔχει βεβαίως πρὸ πολλοῦ βρῆ ἀπὸ τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὴ Λογικὴ τὸν ὀρισμὸ τῆς ὡς ἡ δύναμη τοῦ ἐμμέσως συλλογίζεσθαι (σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τοὺς ἄμεσους συλλογισμούς, *consequentibus immediatis*)⁴, ἡ δευτέρη ὁμως πού γεννᾷ ἐννοίες ἢ ἴδια, δὲν ἐνδιαφωτίζεται⁵ ἀκόμη μέσῳ αὐτοῦ [τοῦ ὀρισμοῦ τῆς πρώτης]. Καθὼς λοιπὸν ἐδῶ ὁ λόγος παρουσιάζει μιὰ διαίρεση σὲ μιὰ
- (B 356) λογικὴ καὶ σὲ μιὰν ὑπερβατικὴ δύναμη, χρειάζεται ἔτσι νὰ ζητηθῆ μιὰ ὑψηλότερη ἐννοία γι' αὐτὴ τὴ γνωστικὴ πηγὴ, ἡ ὁποία [ἐννοία] νὰ περιέχει μέσα της καὶ τις δύο [ἐννοίες] ὥστόσο ἐμεῖς μπορούμε κατ' ἀναλογίαν πρὸς τις ἐννοίες τῆς νοήσεως νὰ ἀναμένουμε ὅτι ἡ λογικὴ ἐννοία θὰ μᾶς προσφέρῃ ταυτόχρονα τὸ κλειδί γιὰ τὴν ὑπερβατικὴ [ἐννοία] καὶ ὁ πίναξ τῶν λειτουργιῶν τῶν πρώτων [λογικῶν ἐννοιῶν] τὴν κλίμακα καταγωγῆς τῶν ἐννοιῶν τοῦ λόγου.

Στὸ πρῶτο μέρος τῆς ὑπερβατικῆς μας Λογικῆς χαρακτηρίσαμε τὴ νόηση ση [διάνοια] ὡς δύναμη τῶν κανόνων⁶: ἐδῶ διαχωρίζουμε τὸν λόγο ἀπὸ τὴ

1. Ὁ Hartenstein προτείνει ἀντὶ: Erkenntniskraft τὴν γραφὴ: Erkenntnisart (= εἶδος γνώσεως).

2. Κατ' εἶδος ἢ εἰδολογικὴ.

3. Γιὰ τὴν *usus logicus* καὶ *usus realis* πρβλ. τὴν *Dissertatio* τοῦ Κάντ: *De mundi sensibilis atque intelligibilis forma et principiis*, *Section II*, § 5, πρβλ. καὶ *Section V*, § 23 στά: Kant's *Gesammelte Schriften*, op. cit., t. II.

4. Πρβλ. Θ. Βορέα, *Λογικὴ*, Ἀθήναι, 1972, σ. 143.

5. Δὲν θεωρεῖται, ἐξηγεῖται ἢ ἐγκατανοεῖται (= wird ... nicht eingesehen).

νόηση κατά τὸν ἐξῆς τρόπο, μὲ τὸ νὰ θέλουμε [δηλ.] νὰ ὀνομάζουμε τὸν λόγο
τῆ δύναμη τῶν ἀρχῶν.

Ἡ λέξη ἀρχή¹ ἐνέχει ἀμφισημία καὶ σημαίνει συνήθως μιὰ γνώση (A 300) μόνο πὺ μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθῆται ὡς ἀρχή, ἂν καὶ βέβαια αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν καὶ κατὰ τὴν προέλευσίν της τὴν ἴδια, δὲν ἀποτελεῖ καμμιά ἀρχή. Κάθε γενικὴ πρόταση, ἔστω καὶ παρμένη ἀπὸ τὴν ἐμπειρία (δι' ἐπαγωγῆς), μπορεῖ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μείζων σ' ἓνα συλλογισμό τοῦ λόγου· ἐξ αἰτίας αὐτοῦ ὅμως δὲν εἶναι καὶ ἡ ἴδια μιὰ ἀρχή. Τὰ μαθηματικὰ ἀξιώματα μάλιστα (π.χ. μεταξὺ δύο σημείων μπορεῖ μία καὶ μόνο εὐθεῖα νὰ ἀχθῆ) ἀποτελοῦν καθολικὲς γνώσεις a priori καὶ ὡς ἐκ τούτου δίκαια ὀνομάζονται, ἐν σχέσει μὲ τις περιπτώσεις πὺ ὑπάγονται κάτω ἀπ' αὐτά, ἀρχές. Ὡστόσο δὲν μπορῶ γι' αὐτὸ τὸν λόγο νὰ πῶ ὅτι γνωρίζω καθόλου καὶ καθ' ἑαυτὴν ἐξ ἀρχῶν (B 357) αὐτὴν τὴν ιδιότητα τῶν εὐθειῶν γραμμῶν², ἀλλὰ μόνο [ὅτι τὴν γνωρίζω] στὴν καθαρὴ ἐποπτεία.

Κατὰ συνέπεια γνώση ἐξ ἀρχῶν³ θ' ἀποκαλοῦσα ἐκείνη στὴν ὁποία γνωρίζω δι' ἐγνοιῶν τὸ μερικὸ [τὸ καθ' ἕκαστον] μέσα στὸ γενικὸ [τὸ καθ' ὅλον]. Ἔτσι λοιπὸν κάθε συλλογισμὸς εἶναι μιὰ μορφή παραγωγῆς μιᾶς γνώσεως ἀπὸ μιὰν ἀρχή. [Καὶ τοῦτο], γιατί ἡ μείζων πρόταση μᾶς δίνει πάντα μιὰν ἔννοια, ἡ ὁποία ἐν προκειμένῳ συντελεῖ, ὥστε κάθε τι πὺ ὑπάγεται κάτω ἀπὸ τοὺς ὅρους της νὰ γνωρίζεται ἀπ' αὐτὴν σύμφωνα μὲ μιὰν ἀρχή. Ἐπειδὴ τώρα κάθε γενικὴ γνώση μπορεῖ νὰ χρησιμεύῃ ὡς μείζων σ' ἓνα συλλογισμό τοῦ λόγου καὶ ἡ νόηση μᾶς προσφέρει τέτοιου εἶδους καθολικὲς προτάσεις a priori, γι' αὐτὸ λοιπὸν οἱ προτάσεις αὐτὲς ἐπίσης μποροῦν, ἀναφορικὰ πρὸς τὴ δυνατὴ τους χρῆση, νὰ ὀνομάζονται ἀρχές.

Ἄν ὅμως αὐτὲς τις θεμελιώδεις ἀρχές τῆς νοήσεως, τις ἐξετάσουμε (A 301) αὐτὲς καθ' ἑαυτὲς κατὰ τὴν προέλευσίν τους⁴, τότε αὐτὲς δὲν εἶναι τίποτα λιγώτερο ἀπὸ γνώσεις πὺ προέρχονται ἐξ ἐγνοιῶν. Γιατί αὐτὲς δὲν θὰ μποροῦσαν οὔτε κἂν νὰ εἶναι δυνατὲς a priori, ἂν δὲν προσκομίζαμε (στὴν περιοχὴ τῶν Μαθηματικῶν) τὴν καθαρὴ ἐποπτεία ἢ ὅρους μιᾶς δυνατῆς ἐμπειρίας ἐν γένει. Ὅτι κάθε τι πὺ συμβαίνει ἔχει μιὰν αἰτία, αὐτὸ δὲν μπορεῖ διόλου νὰ συμπερανθῆ ἀπὸ τὴν ἔννοια αὐτοῦ πὺ συμβαίνει ἐν γένει· τὸ ἀξίωμα πολλῶ μᾶλλον δείχνει, πῶς κανεῖς, πρωταρχικὰ ἀπ' αὐτὸ πὺ συμβαίνει, μπορεῖ νὰ ἀποκτήσῃ μιὰν ὀρισμένην ἔννοια ἐξ ἐμπειρίας⁵.

Συνθετικὲς λοιπὸν γνώσεις ἐξ ἐγνοιῶν δὲν μπορεῖ καθόλου ἡ νόηση νὰ μᾶς προσπορίσῃ καὶ αὐτὲς εἶναι κυρίως πὺ ὀνομάζω ἀπόλυτα ἀρχές, ἐνῶ (B 358)

1. Prinzip.

2. 3η ἔκδοση: der geraden Linie (= τῆς εὐθείας γραμμῆς).

3. Πρβλ. A 836/B 864: cognitio ex principiis καὶ cognitio ex datis.

4. Κατὰ τὴν ἐκπόρευσίν τους (= Ihrem Ursprunge nach).

5. Μιὰν ἐμπειρικὴ δηλ. ἔννοια (= Erfahrungsbegriff)..

ἀπεναντίας ὅλες οἱ γενικὲς προτάσεις καθόλου μποροῦν νὰ ὀνομάζωνται συγκριτικές.

Ἐποτελεῖ μίαν παλιὰν εὐχή, ἡ ὁποία —ποιὸς ξέρει, πότε— ἴσως κάποια μέρα νὰ ἐκπληρωθῆ: νὰ μπορέσῃ δηλ. κανεὶς τέλος πάντων ν' ἀνεύρη κάποτε ἀντὶ γιὰ τὴν ἀτέρμονα ποικιλία τῆς ἀστικῆς νομοθεσίας, τὶς ἀρχές τῆς, γιατί σ' αὐτὸ μονάχα ἔγκειται, ὅπως λένε, τὸ μυστικὸ τῆς ἀπλοποιήσεως τῆς νομοθεσίας. Ἐδῶ ὅμως ἐπίσης οἱ νόμοι ἀποτελοῦν περιορισμοὺς μόνο τῆς ἐλευθερίας μας σὲ ὄρους, κάτω ἀπὸ τοὺς ὁποίους αὐτὴ [ἡ ἴδια] διατελεῖ σὲ πλήρη ὁμολογία μὲ τὸν ἑαυτὸ τῆς· συνεπῶς οἱ νόμοι ἀναφέρονται σὲ κάτι πού εἶναι ἀποκλειστικὰ δικό μας ἔργο, γιὰ τὸ ὁποῖο ἐμεῖς οἱ ἴδιοι μποροῦμε, διὰ μέσου ἐκείνων τῶν ἐννοιῶν, νὰ εἴμαστε ἡ αἰτία του [οἱ αὐτουργοὶ του].

(A 302) Τὸ πῶς ὅμως πράγματα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ, πῶς δηλ. ἡ φύση τῶν πραγμάτων τελεῖ κάτω ἀπὸ ἀρχές καὶ ὀφείλει νὰ προσδιορίζεται σύμφωνα μὲ ἀπλὲς καὶ μόνον ἐννοιες, αὐτὸ εἶναι ὡς ἀξίωση, ἂν ὄχι κάτι τὸ ἀδύνατο, τοῦλάχιστον ὅμως κάτι τὸ πολὺ παράλογο (*Widersinnisches*). Ἄλλ' ἀναφορικὰ πρὸς αὐτό, μπορεῖ τὸ ζήτημα νὰ ἔχῃ ὅπως θέλει (πάνω σ' αὐτὸ ἔχουμε μπροστὰ μας τὴν ἔρευνα πού θ' ἀκολουθήσῃ), ἀπὸ αὐτὰ ὅμως ἓνα τοῦλάχιστον πρᾶγμα γίνεται φανερό: ὅτι δηλ. γνώση ἐξ ἀρχῶν (αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν¹) εἶναι κάτι ἐντελῶς διαφορετικὸ ἀπὸ τὴν ἀπλὴ γνώση τῆς νοήσεως, ἡ ὁποία βέβαια ὑπὸ τὴ μορφή μιᾶς ἀρχῆς μπορεῖ ἀκόμη καὶ νὰ προηγηθῆ ἄλλων γνώσεων, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ὅμως (καθ' ὅσον εἶναι συνθετικὴ) δὲν ἐρείδεται σὲ ἀπλὴ καὶ μόνο σκέψη, οὔτε ἐμπερικλείει κάτι τὸ Γενικὸ σύμφωνα μὲ ἐννοιες.

(B 359) Ἄν ἡ νόηση εἶναι ἡ δύναμη τῆς ἐνότητος τῶν φαινομένων διὰ μέσου τῶν κανόνων, ὁ λόγος τότε ἀποτελεῖ τὴ δύναμη τῆς ἐνότητος τῶν κανόνων τῆς νοήσεως πού τελοῦν κάτω ἀπὸ ἀρχές. Ὁ λόγος² λοιπὸν δὲν ἀναφέρεται ποτὲ κατὰ πρῶτον στὴν ἐμπειρία ἢ σὲ ὁποιοδήποτε ἀντικείμενο, ἀλλὰ στὴ νόηση, μὲ τὸν σκοπὸ νὰ προσδώσῃ στίς πολλαπλὲς γνώσεις τῆς δι' ἐννοιῶν ἐνότητα a priori, πού μπορεῖ νὰ ὀνομάζεται ἐνότης τοῦ λόγου, καὶ ἡ ὁποία εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀπ' αὐτὴν πού δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ διὰ [ὑπὸ] τῆς νοήσεως [διανοίας].

Αὐτὰ ἐδῶ³ ἀποτελοῦν τὴ γενικὴ ἐννοια γιὰ τὴ δύναμη τοῦ λόγου, καθ' ὅσον αὐτὴ κάτω ἀπὸ τὴν ὀλοσχερῆ ἔλλειψη παραδειγμάτων (πού ὡς τέτοια μόνο στὴ συνέχεια πρόκειται κατ' ἀρχὴν νὰ δοθοῦν) ἔχει μπορέσει νὰ γίνῃ κατανοητὴ.

1. Per se.

2. Κατὰ τὴν ἐκδοσὴ A: ἀντὶ so ὑπάρχει ἡ γραφὴ Sie, δηλ. die Vernunft (= ὁ λόγος).

3. Τὰ παραπάνω.

B

(A 303)

Περὶ τῆς λογικῆς χρήσεως τοῦ λόγου

Γίνεται μιὰ διάκριση ἀνάμεσα σ' αὐτὸ πὸ γνωρίζεται ἄμεσα καὶ σ' ἐκεῖνο πὸ ἐξάγεται μονάχα κατόπιν συλλογισμοῦ¹. Τὸ ὅτι σὲ ἓνα σχῆμα πὸ περικλείεται ἀπὸ τρεῖς εὐθεῖες γραμμές, ὑπάρχουν τρεῖς γωνίες, αὐτὸ τὸ γνωρίζουμε ἄμεσα· τὸ ὅτι ὅμως τὸ ἄθροισμα τῶν τριῶν αὐτῶν γωνιῶν ἰσοῦται μὲ δύο ὀρθές, αὐτὸ εἶναι γνωστὸ μόνο κατόπιν συλλογισμοῦ. Ἐπειδὴ ἔχουμε πάντα ἀνάγκη ἀπὸ τὸ συλλογίζεσθαι² καὶ ἔτσι στὸ τέλος καταλήγει νὰ μᾶς γίνεται ὀλωσδιόλου συνήθεια, γι' αὐτὸ στὰ τελευταῖα δὲν παρατηροῦμε πλέον αὐτὴ τὴ διάκριση καὶ θεωροῦμε συχνὰ — ὅπως στὴν περίπτωση τῆς λεγόμενης ἀπάτης τῶν αἰσθήσεων — κάτι, πὸ ὥστόσο ἔχει προκύψει μόνο διὰ συλλογισμοῦ, ὡς κάτι πὸ τὸ ἔχουμε ἄμεσα ἀντιληφθῆ [μὲ τίς αἰσθήσεις]. Σὲ κάθε συλλογισμό ὑπάρχει μιὰ πρόταση πὸ ὑπόκειται (B 360) ὡς βάση καὶ μιὰ δευτέρη πρόταση, δηλ. τὸ συμπέρασμα πὸ ἐξάγεται ἀπὸ ἐκείνη [τὴν πρώτη], καὶ³ τρίτον τὸ τελικὸ συμπέρασμα (συνέπεια) σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο ἡ ἀλήθεια τῆς τελευταίας [δευτέρας προτάσεως] εἶναι ἄρρηκτα συνδεδεμένη μὲ τὴν ἀλήθεια τῆς πρώτης προτάσεως. Ἐὰν ἡ κρίση πὸ προέκυψε ἀπὸ τὸν συλλογισμό βρίσκεται ἤδη κατὰ τέτοιον τρόπο μέσα στὴν πρώτη πρόταση, ὥστε νὰ μπορῆ νὰ παράγεται ἀπὸ αὐτὴν χωρὶς μεσολάβηση μιᾶς τρίτης παραστάσεως, τότε ὁ συλλογισμὸς ὀνομάζεται ἄμεσος (*consequentia immediata*)· ἐγὼ θὰ προτιμοῦσα νὰ τὸν ὀνομάσω συλλογισμό τῆς διανοίας [νοήσεως]. Ἐὰν ὅμως ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γνώση πὸ ἐτέθη ὡς βάση εἶναι ἀναγκαῖα καὶ μιὰ ἄλλη κρίση γιὰ τὴν ἐξαγωγή τοῦ συμπεράσματος, τότε ὁ συλλογισμὸς ὀνομάζεται συλλογισμὸς τοῦ λόγου⁴. Στὴν πρόταση: ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι θνητοὶ ἐνυπάρχουν ἤδη οἱ προτάσεις: μερικοὶ ἄνθρωποι εἶναι θνητοί, μερικοὶ⁵ θνητοὶ εἶναι ἄνθρωποι, τίποτα ἀπ' ὅ,τι⁶ εἶναι ἀθάνατο δὲν εἶναι ἓνας ἄνθρωπος — κι αὐ- (A 304) τὲς λοιπὸν οἱ προτάσεις εἶναι ἄμεσες συνέπειες τῆς πρώτης. Ἀντίθετα ἡ πρόταση: ὅλοι οἱ λόγοι εἶναι θνητοί, δὲν περιέχεται στὴν ὑποτεθεῖσα ὡς βάση κρίση (γιατὶ ἡ ἔννοια τοῦ λογίου δὲν ἀπαντᾷ καθόλου σ' αὐτὴν), καὶ μπορεῖ μὲ τὴ βοήθεια μόνο μιᾶς ἐνδιάμεσης κρίσεως νὰ ἐξαχθῆ ὡς συμπέρασμα ἀπὸ αὐτὴν.

1. Δηλ. ἔμεσα.

2. Τὴν λογικὴ πράξη τοῦ συλλογίζεσθαι.

3. Τὸ und (= καὶ) λείπει στὴν ἔκδοση A.

4. Γιὰ τὰ δύο αὐτὰ εἶδη συλλογισμῶν πρβλ. Logik, op. cit., § 41 κ.ε. πρβλ. καὶ Θ. Βορέα, Λογικὴ, op. cit., σ. 143.

5. Κατὰ τὴν ἔκδοση A: oder einige (= ἢ μερικοί).

6. A: oder nichts (= ἢ τίποτα τὸ ἀθάνατο...).

- Σὲ κάθε συλλογισμό τοῦ λόγου νοῶ πρῶτα ἕναν κ α ν ό ν α (μείζων πρόταση = major) διὰ μέσου τῆς ν ο ή σ ε ω ς. Δεύτερον ὑπάγω μιὰ γνώση κάτω ἀπὸ τὸν ὄρο τοῦ κανόνος (ἐλάσσων πρόταση = minor) διὰ μέσου τῆς ~~κριτικῆς δυνάμεως~~¹. Τέλος προσδιορίζω τὴ γνώση μου διὰ μέσου τοῦ κατηγορήματος τοῦ κανόνος (*conclusio*) [καί] κατὰ συνέπεια [τὴν προσδιορίζω] διὰ μέσου τοῦ λόγου a priori¹. Ἡ σχέση ἄρα, τὴν ὁποία παριστᾷ ἡ προκείμενη μείζων πρόταση — ὡς ὁ κανὼν — ἀνάμεσα σὲ μιὰ γνώση καὶ στὸν ὄρο τῆς, συνιστᾷ τὰ διάφορα εἶδη τῶν συλλογισμῶν τοῦ λόγου. Τὰ εἶδη λοιπὸν αὐτὰ εἶναι τὰ ἀκόλουθα τρία: οἱ κατηγορικοί, οἱ ὑποθετικοί καὶ οἱ διαζευκτικοί συλλογισμοὶ τοῦ λόγου, δηλ. ἀκριβῶς τόσα ὅσα εἶναι καὶ τὰ εἶδη τῶν κρίσεων ἐν γένει, ἐφ' ὅσον αὐτὲς διακρίνονται ἢ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀνάλογα μὲ τὸν τρόπο πού ἐκφράζουν τὴ σχέση τῆς γνώσεως² μέσα στὴ νόηση [διάνοια].
- Ἐάν, ὅπως συμβαίνει τὶς περισσότερες φορές, ἔχη δοθῆ σὰν πρόβλημα (*aufgegeben*) τὸ συμπέρασμα ὡς μιὰ κρίση, γιὰ νὰ δοῦμε, ἂν αὐτὴ ἢ κρίση δὲν ἀπορρέῃ ἀπὸ δεδομένες ἤδη κρίσεις, μέσῳ ἀκριβῶς τῶν ὁποίων ἔχουμε νοήσει ἕνα ἐντελῶς διαφορετικὸ ἀντικείμενο, τότε ἀναζητῶ στὴ νόηση τὴν κατάφαση [ἐπιβεβαίωση = *Assertion*] αὐτοῦ τοῦ συμπεράσματος, [γιὰ νὰ δῶ], μὴ τυχὸν αὐτὴ δὲν ἀπαντᾷ ὑπὸ ὀρισμένους ὄρους καὶ σύμφωνα μ' ἕνα γενικὸ κανόνα, προκαταβολικὰ ἤδη μέσα στὴν ἴδια [τὴ νόηση ἢ διάνοια]. Ἄν λοιπὸν βρῶ ἕναν τέτοιο ὄρο καὶ τὸ ἀντικείμενο τοῦ συμπεράσματος γίνεται [μπορεῖ] νὰ ὑπαχθῆ κάτω ἀπὸ τὸν δεδομένο ὄρο, τότε αὐτὸ τὸ συμπέρασμα ἔχει προκύψει ἀπὸ τὸν κανόνα πού ἰ σ χ ὕ ε ι καὶ γιὰ ἄλλα ἐπίσης ἀντικείμενα τῆς γνώσεως. Ἀπὸ αὐτὸ βλέπουμε: ὅτι κατὰ τὴν πράξη τοῦ συλλογιζέσθαι³ ὁ λόγος ζητεῖ νὰ ἀναγάγῃ τὴ μεγάλη ποικιλία τῶν γνώσεων⁴ τῆς νοήσεως στὸν πιὸ μικρὸ ἀριθμὸ ἀρχῶν (γενικῶν ὄρων) καὶ νὰ πραγματώσῃ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὴν ὑπέρτατη ἐνότητά τους.

(B 362)

C

Περὶ τῆς καθαρῆς χρήσεως τοῦ λόγου

Μπορεῖ κανεὶς ν' ἀπομονώσῃ τὸν λόγο; Καὶ συνεχίζει αὐτὸς ἀκόμα καὶ τότε νὰ εἶναι μιὰ ἰδιαίτερη πηγὴ ἐννοιῶν καὶ κρίσεων πού πηγάζουν μονάχα

1. Ἡ δυνάμεις τῆς κρίσεως (= *Urteilkraft*). Γιὰ τὸν ὄρισμό τῆς *Urteilkraft* πρβλ. A 132/ B 171 καὶ *Logik*, ὁρ. cit., § 81, πρβλ. τέλος *Kritik der Urteilkraft, Vorrede* καὶ *Einleitung*.

2. Τὴ γνωστικὴ σχέση.

3. Κατὰ τὸ συλλογιζέσθαι.

4. Ἀκολουθοῦμε τὴν γραφὴν τοῦ *V o r l ä n d e r*: *Erkenntnisse*. Ἡ ἔκδοσις τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου υἱοθετεῖ τὴν γραφὴν: *Erkenntnis*.

ἀπ' αὐτὸν καὶ διὰ μέσου τῶν ὁποίων [αὐτὸς] ἔρχεται σὲ σχέσηη πρὸς ἀντικείμενα; Ἡ εἶναι μία ἀπλῶς δευτερογενῆς δύναμη πού παρέχει μίαν ὠρισμένη μορφή, τὴν λογική, σὲ δεδομένες γνώσεις, καὶ διὰ μέσου τῆς ὁποίας συντάσσονται ἀναμεταξύ τους μόνο οἱ γνώσεις τῆς νοήσεως καὶ κατώτεροι κανόνες ὑποτάσσονται σὲ ἄλλους ἀνωτέρους (τῶν ὁποίων ὁ ὅρος περιέχει στὴ σφαιρὰ του τὸν ὅρο τῶν προηγουμένων), ὅσο μπορεῖ τοῦτο νὰ γίνη κατορθωτὸ μὲ τὴν ἀναμεταξύ τους σύγκριση; Ἴδου ἡ ἐρώτηση πού τώρα προκαταρκτικὰ μόνο μᾶς ἀπασχολεῖ. Στὴν πραγματικότητα, πολλαπλότης τῶν κανόνων καὶ ἐνότης τῶν ἀρχῶν εἶναι μιὰ ἀξίωση τοῦ λόγου, μὲ τὸν σκοπὸ νὰ φέρη τὴ νόηση σὲ παντελεῖ συνοχή¹ μὲ τὸν ἑαυτὸν της, ἀκριβῶς ὅπως καὶ ἡ νόηση ὑπάγει τὸ πολλαπλὸ τῆς ἐποπτείας κάτω ἀπὸ ἐννοιες καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο πετυχαίνει τὴ σύνδεσσή της². Ἀλλὰ μιὰ τέτοια θεμελιώδης ἀρχὴ δὲν προδιαγράφει κανένα νόμο στὰ ἀντικείμενα καὶ δὲν περιέχει τὸν λόγο τῆς δυνατότητος νὰ τὰ γνωρίζη καὶ προσδιορίζη κανεὶς ὡς τέτοια καθόλου, ἀλλὰ εἶναι ἀπλῶς ἓνας ὑποκειμενικὸς νόμος οἰκονομίας στὰ ἀποθεματικὰ περιεχόμενα τῆς νοήσεώς μας; μὲ τὸ σκοπὸ νὰ ἀνάγη κατόπιν συγκρίσεως τῶν ἐννοιῶν της, τὴ γενικὴ χρῆση τους στὸ μικρότερο δυνατὸ ἀριθμὸ χωρὶς γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ νὰ ἔχη κανεὶς τὸ δικαίωμα ν' ἀπαιτῆ ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ ἀντικείμενα μιὰ τέτοια ὁμοιομορφία — πού τόσο εὐνοεῖ τὴ ῥαστώνη καὶ διεύρυνση³ τῆς νοήσεώς μας — καὶ ταυτόχρονα νὰ δίνη ἀντικειμενικὸ κῦρος σ' ἐκείνη τὴν ὑποκειμενικὴ ἀρχὴ [ἀξίωμα]. Τὸ ἐρώτημα μ' ἓνα λόγο εἶναι: "Ἄν ὁ λόγος καθ' ἑαυτὸν, δηλ. ὁ καθαρὸς λόγος α ριγοῖ περιέχει συνθετικὰ ἀξιώματα καὶ κανόνες καὶ σὲ τί μποροῦν νὰ συνίστανται αὐτὲς οἱ ἀρχές."

(A 306)

(B 363)

Ἡ τυπικὴ καὶ λογικὴ διαδικασία τοῦ λόγου στοὺς ὁμώνυμους συλλογισμούς του μᾶς δίνει ἤδη ἐπ' αὐτοῦ μιὰν ἐπαρκῆ ὁδηγία πάνω σὲ ποιά βάση θὰ στηρίζεται ἡ ὑπερβατικὴ ἀρχὴ του στὴ συνθετικὴ γνώση ἀπὸ καθαρὸ λόγο.

Πρῶτον, ὁ συλλογισμὸς τοῦ λόγου δὲν ἀναφέρεται σ' ἐποπτείες γιὰ νὰ τὶς ὑπάγη κάτω ἀπὸ κανόνες (ὅπως κάνει ἡ νόηση⁴ μὲ τὶς Κατηγορίες της), ἀλλὰ σὲ ἐννοιες καὶ κρίσεις. Ὅταν λοιπὸν ὁ καθαρὸς λόγος ἀναφέρεται ἐπίσης σὲ ἀντικείμενα, τότε ἀκόμη δὲν ἔχει καμμιάν ἄμεση σχέση μὲ αὐτὰ⁵ καὶ τὴν ἐποπτεία τους, ἀλλὰ μόνο μὲ τὴ νόηση καὶ τὶς κρίσεις, οἱ ὁποῖες κρίσεις ἀπευθύνονται κατ' ἀρχὴν ἄμεσα στὶς αἰσθήσεις καὶ τὴν ἐποπτεία τους, γιὰ νὰ προσδιορίσουν αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀντικείμενόν

(A 307)

1. Συνεκτικὴ ἐνότητα (= Zusammenhang).

2. Δηλ. τῆς ἐποπτείας. Θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι καὶ jenes (ἀντί jene) δηλ. τὸ πολλαπλὸ (E r d m a n n).

3. Τὸ ἄπλωμα (= Ausbreitung).

4. Ἡ: διάνοια.

5. Κατὰ τὴν ἐκδοσὴ A: darauf ἀντί: auf diese.

συνθετικὸς ῥιγοῖ τῶν ἐννοιῶν
= ὁμοιομορφία τῶν ἐννοιῶν

τους. Ἐνότης ἄρα τοῦ λόγου δὲν εἶναι ἐνότης μιᾶς δυνατῆς ἐμπειρίας, ἀλλὰ ἀπ' αὐτήν, ὡς τῆς ἐνότητος τῆς νοήσεως, οὐσιωδῶς διάφορη. "Ὅτι κάθε τι ποῦ συμβαίνει ἔχει μιὰν αἰτία, [αὐτὸ] δὲν ἀποτελεῖ καθόλου ἓνα ἀξίωμα ποῦ τὸ γνωρίζουμε καὶ τὸ προδιαγράφουμε μὲ τὴ βοήθεια τοῦ λόγου. Αὐτὸ τὸ ἀξίωμα καθιστᾷ δυνατὴ τὴν ἐνότητα τῆς ἐμπειρίας καὶ δὲν δανείζεται τίποτα ἀπὸ τὸν λόγο, ποῦ χωρὶς αὐτὴ τὴ σχέση πρὸς τὴ δυνατὴ ἐμπειρία δὲν θὰ μπορούσε ἐξ ἀπλῶν καὶ μόνον ἐννοιῶν νὰ ἀξιώσῃ¹ μιὰ τέτοια συνθετικὴ ἐνότητα.

Δ ε ὑ τ ε ρ ο ν, ὁ λόγος κατὰ τὴ γενικὴ του χρῆση ζητεῖ τὸν γενικὸ ὄρο τῆς κρίσεως του (τοῦ συμπεράσματος), καὶ ὁ ἴδιος ὁ συλλογισμὸς τοῦ λόγου δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ μιὰ κρίση ποῦ σχηματίζουμε μὲ τὴν ὑπαγωγή τοῦ ὄρου τῆς κάτω ἀπὸ ἓνα γενικὸ κανόνα (μείζων πρόταση). Ἐπειδὴ τώρα ὁ κανὼν αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του ὑπόκειται στὴν ἴδια ἀκριβῶς ἀπαίτηση² τοῦ λόγου καὶ ἔτσι πρέπει νὰ ζητηθῇ, ὅσο πιὸ μακριὰ γίνεται αὐτὸ, ὁ ὄρος τοῦ ὄρου (μέσω ἐνὸς προσυλλογισμοῦ³), γι' αὐτὸ ἀντιλαμβάνεται καθαρά κανεὶς ὅτι ἡ ἰδιαζουσα θεμελιώδης ἀρχὴ τοῦ λόγου ἐν γένει (στὴ λογικὴ [του] χρῆση) εἶναι: νὰ εὔρη στὴ σχετικὴ [ἐξαρτημένη ἀπὸ ὄρους] γνώση τῆς νοήσεως τὸ Ἄπόλυτο [τὸ μὴ ὑποκείμενο σὲ ὄρους], μέσω τοῦ ὁποῖου ὀλοκληρῶνται ἡ ἐνότης αὐτῆς τῆς ἴδιας [τῆς νοήσεως-διανοίας].

Αὐτὸ τὸ ὑποκειμενικὸ λογικὸ ἀξίωμα (*Maxime*)⁴ ὅμως δὲν μπορεῖ ἀλλιῶς ν' ἀποβῇ μιὰ ἀρχὴ (*Prinzipium*) τοῦ καθαροῦ λόγου παρὰ μὲ τὸν ἐξῆς τρόπο, νὰ δεχτῇ δηλ. κανεὶς ὅτι: ὅταν εἶναι δεδομένο τὸ σχετικὸ, τότε εἶναι δεδομένη ἐπίσης (δηλ. περιέχεται στὸ ἀντικείμενο καὶ στὴ σύνδεση του) ὀλόκληρη ἡ σειρά — ἡ ὁποία κατ' ἀκολουθίαν εἶναι καὶ ἡ ἴδια ἀπόλυτη — τῶν ὄρων ποῦ τελοῦν σὲ σχέση ὑπαλληλίας⁵ ἀναμεταξύ τους.

Μιὰ τέτοια ὅμως θεμελιώδης ἀρχὴ τοῦ καθαροῦ λόγου εἶναι φανερὰ συνθετικὴ, γιὰ τὸ σχετικὸ [ἐξαρτημένο] ἀναφέρεται μὲν ἀναλυτικὰ πρὸς κάποιον ὄρο, ὄχι ὅμως καὶ πρὸς τὸ Ἄπόλυτο. Ἄπὸ τὴν ἴδια αὐτὴ ἀρχὴ πρέπει νὰ πηγάζουν ἐπίσης διαφορὲς συνθετικὲς προτάσεις, γιὰ τίς ὁποῖες ἡ καθαρὴ νόηση δὲν ἔχει καμμιά γνώση καὶ ποῦ σὰν τέτοια δὲν καταπιάνεται παρὰ μόνον μὲ ἀντικείμενα μιᾶς δυνατῆς ἐμπειρίας, τῶν ὁποίων ἡ γνώση καὶ ἡ σύνθεση ὑπόκειται πάντα σὲ ὄρους. Τὸ Ἄπόλυτο ὅμως εἶναι

1. Νὰ ἐπιτάσῃ.

2. Versuch (= δοκιμὴ, ἀπαίτηση, ὄρο).

3. Πρβλ. *Logik*, op. cit., § 87 καὶ: Β ο ρ έ α, Λογικὴ, op. cit., σ. 128.

4. Γιὰ τὴν *Maxime* στὴν πρακτικὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ πρβλ. *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten* (K a n t s Gesammelte Schriften, op. cit., t.IV), σ. 400 (ὑποσ.) καὶ 421, καθὼς καὶ *Kritik der praktischen Vernunft* (K a n t s Ges. Schr., t. V).

5. Ποῦ εἶναι ὑποτεταγμένοι ὁ ἓνας στὸν ἄλλον.

δυνατόν¹, όταν αληθινά πραγματώνεται [λαβαίνη χώρα], να εξετάζεται² ιδιαιτέρως κατά τὸ σύνολο τῶν προσδιορισμῶν του πού τὸ διακρίνουν ἀπὸ κάθε σχετικὸ, καὶ πρέπει ἔτσι νὰ προσφέρῃ ὑλικὸ γιὰ ὠρισμένους συνθετικὸς προτάσεις a priori

Οἱ θεμελιώδεις ὁμως ἀρχές πού πηγάζουν ἀπ' αὐτὴ τὴν ὑπέρτατη ἀρχή τοῦ καθαροῦ λόγου θὰ εἶναι, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ὅλα τὰ φαινόμενα, ὑπερβατικές³, δηλ. δὲν θὰ μπορῇ ποτὲ νὰ γίνῃ καμμιά ἀκριβῆς καὶ τέλεια⁴ πρὸς αὐτὴ τὴν ὑπέρτατη ἀρχή ἐμπειρικὴ χρῆση τῆς. Κατὰ συνέπεια αὐτὴ θὰ διακρίνεται παντελῶς ἀπ' ὅλα τὰ ἀξιώματα τῆς νοήσεως (τῶν ὁποίων ἡ χρῆση εἶναι τελείως ἐμμονη⁵, ἀφοῦ αὐτὰ ἔχουν γιὰ θέμα τους τὴν δυνατότητα μόνον τῆς ἐμπειρίας). " Ἄν τώρα ἐκείνη ἡ θεμελιώδης ἀρχή: ὅτι ἡ σειρά τῶν ὄρων (στὴ σύνθεση τῶν φαινόμενων ἢ ἀκόμα τῆς νοήσεως τῶν πραγμάτων καθόλου) ἐκτείνεται μέχρι τὸ Ἄπόλυτο [Ἄνυπόθετο], ἔχη ἢ ὄχι τὴν ἀντικειμενικὴ τῆς ὀρθότητά ποιῆς συνέπειες ἀπορρέουν ἀπ' αὐτὸ (A 309) γιὰ τὴν ἐμπειρικὴ χρῆση τῆς νοήσεως, ἢ ἂν τυχὸν δὲν ὑπάρχη πουθενὰ μᾶλλον μιὰ τέτοια πρόταση τοῦ λόγου μὲ ἀντικειμενικὴ ἰσχύ, ἀλλὰ μιὰ λογικὴ ἀπλῶς συνταγὴ [πού μᾶς ὑποδεικνύει] νὰ προσεγγίζουμε, κατὰ τὴν ἀνάβασή μας πρὸς ὅλον ἐν ἀνώτερους ὄρους, τὴν ὀλοκληρία⁶ αὐτῶν τῶν ὄρων καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ προικίζουμε⁷ τὴ γνώση μας μὲ τὴ μέγιστη δυνατὴ σὲ μᾶς ἐνότητα τοῦ λόγου ἂν, λέγω, αὐτὴ ἡ χρεια τοῦ λόγου ἔχη (B 366) θεωρηθῇ ἐξ αἰτίας μιᾶς παρεξηγήσεως σὰν μιὰ ὑπερβατικὴ θεμελιώδης ἀρχὴ τοῦ καθαροῦ λόγου πού ἀξιώνει προπετῶς καὶ ἀλογίστως⁸ μιὰ τέτοια ἀπεριόριστη πληρότητα ἀπὸ τὴ σειρά τῶν ὄρων στὰ ἴδια τ' ἀντικείμενα, ἢ ποιῆς ἐν τῷ μεταξύ παρεξηγήσεις καὶ συσκοτίσεις μποροῦν νὰ παρεισφρήσων στοὺς συλλογισμοὺς τοῦ λόγου, τῶν ὁποίων ἡ μείζων πρόταση ἀντλεῖται ἀπὸ καθαρὸ λόγος (καὶ ἡ ὁποία ἴσως εἶναι περισσότερο αἴτησις⁹ [τοῦ ἐξ ἀρχῆς] παρὰ αἴτημα¹⁰), καὶ οἱ ὁποῖοι ὀρμώμενοι ἀπὸ τὴν ἐμπειρία χωροῦν κατ' ἐπάνω πρὸς τοὺς ὄρους των — αὐτὰ [δηλ. ὅλα τὰ παραπάνω] θ' ἀποτελέσουν τὸ ἔργο μας στὴν ὑπερβατικὴ Διαλεκτικὴ πού τώρα ἐπιθυ-

1. Κατὰ τὴν 4η ἔκδοση ἀντὶ kann παραδίδεται: wird ... erwogen werden = θά...

2. Νὰ θεωρῆται, νὰ σταθμίζεται (= erwogen werden).

3. Transzendent (= ὑπερεμπειρικῆς).

4. Adäquater (= ἰσακριβῆς, ἀκριβοδίκαιη, ἀκριβοτέλεια).

5. Immanent (= ἐγκόσμια, φυσικὴ).

6. Ὀλότητα, ὀλοκληρώση.

7. Νὰ ἐπιφέρουμε στὴ γνώση μας τὴν...

8. Übereilterweise.

9. Petitio (petitio principii = λήψις ζητουμένου). Πρβλ. Β ο ρ έ α, Λογικὴ, op. cit., σ. 200 καί: Logik (Kant), § 92.

10. Postulat. Πρβλ. Β ο ρ έ α, op. cit., σ. 184.

μοῦμε ν' ἀναπτύξουμε ἀπὸ τὶς πηγές της, οἱ ὁποῖες εἶναι βαθειὰ μέσα στὸν ἀνθρώπινο λόγο ἀποκρυμμένες. Τῇ Διαλεκτικῇ αὐτῇ θὰ διαιρέσουμε σὲ δύο κύρια Κεφάλαια ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ *πρῶτο* πρόκειται νὰ διαλάβῃ περὶ τῶν ὑπερβατικῶν ἐγνωσιῶν τοῦ καθαροῦ λόγου καὶ τὸ *δεύτερο*¹ περὶ τῶν ὑπερβατικῶν καὶ διαλεκτικῶν συλλογισμῶν τοῦ λόγου.

(A 310)

ΤΗΣ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗΣ

ΠΡΩΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Περί τῶν ἐνοιῶν τοῦ καθαροῦ λόγου

“Ὅπως καὶ νὰ ἔχη τὸ πρᾶγμα σχετικὰ μὲ τὴ δυνατότητα τῶν ἐνοιῶν ἀπὸ καθαροῦ λόγου, οἱ ἐννοίες αὐτὲς ὡστόσο δὲν εἶναι ἀπλῶς λογιστικές², ἀλλὰ ἐννοίες πού ἐξάγονται κατόπιν συλλογισμοῦ [συλλογιστικές]. Οἱ ἐννοίες τῆς διανοίας νοοῦνται ὡσαύτως a priori πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμπειρία καὶ γιὰ χάρη [πρὸς ὄφελος] τῆς ἴδιας τῆς ἐμπειρίας, δὲν περιέχουν ὅμως τίποτε (B 367) περισσότερο ἀπὸ τὴν ἐνότητα τῆς σκέψεως γιὰ τὰ φαινόμενα, καθ' ὅσον αὐτὰ ὀφείλουν νὰ ἀνήκουν κατ' ἀναγκαιότητα σὲ μιὰ δυνατὴ ἐμπειρικὴ συνείδηση. Διὰ μέσου αὐτῶν καὶ μόνο [τῶν ἐνοιῶν τῆς νοήσεως] καθίστανται δυνατὰ γνώση καὶ προσδιορισμὸς ἐνὸς ἀντικειμένου. Συνεπῶς προσφέρουν κατ' ἀρχὴν ὑλικὸ διὰ τὸ συλλογίζεσθαι³ καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτὲς δὲν προηγοῦνται ἄλλες ἐννοίες ἀντικειμένων a priori, ἀπὸ τὶς ὁποῖες θὰ μπορούσαν νὰ προκύψουν διὰ συλλογισμοῦ. Ἡ ἀντικειμενικὴ τῶν ἀπεναντίας πραγματικότητος βασίζεται ἀποκλειστικὰ σ' αὐτό: στὸ γεγονός [δηλ.] ὅτι, ἐπειδὴ αὐτὲς ἀποτελοῦν τὴ γνηθικὴ μορφή κάθε ἐμπειρίας, ἡ ἐφαρμογὴ τους πρέπει νὰ μπορῇ νὰ δείχνηται κατὰ πάντα χρόνον στὸ πεδίο τῆς ἐμπειρίας.

Ἄλλὰ ἡ ὀνομασία καὶ μόνο μιᾶς ἐννοίας τοῦ λόγου⁴ δείχνει προκαταβολικὰ κιόλας, ὅτι ἡ ἐννοία αὐτὴ δὲν θέλει νὰ περιορίζεται μέσα στὰ ὅρια τῆς ἐμπειρίας, γιὰτὶ ἀφορᾷ μιὰ γνώση, μέρος μονάχα τῆς ὁποίας εἶναι κάθε (A 311) ἐμπειρικὴ γνώση (καὶ ἴσως τὸ σύνολο τῆς δυνατῆς ἐμπειρίας ἢ τῆς ἐμπειρικῆς τῆς συνθέσεως) καὶ μέχρι ἐκεῖ πού ἐξικνεῖται βέβαια αὐτὴ [ἡ γνώση] δὲν φθάνει ποτὲ καμμιά πραγματικὴ ἐμπειρία, παρ' ὄλο πού [ἡ τελευταία] σδνανήκει πάντοτε σ' αὐτήν. Οἱ ἐννοίες τοῦ λόγου χρησιμεύουν

1. Ἐκδοσὴ A: der zweite αντί: das zweite.

2. Reflektierte (= πού ἐξάγονται δι' ἀπλοῦ λογισμοῦ, δηλ. ἀμεσες).

3. Γιὰ τὴ λογικὴ πράξη τοῦ συλλογίζεσθαι.

4. Vernunftbegriffs.

Ἐνοια Βεγρεϊφεν

Διήγηση

πρὸς κατάληψη¹ [κατανόηση] ὅπως οἱ ἐννοίες τῆς νοήσεως πρὸς σύλληψη² (τῶν κατ' αἰσθησὴ ἀντιλήψεων). "Ὅταν οἱ ἐννοίες αὐτὲς περιέχουν τὸ Ἄποδλυτο, τότε ἀφοροῦν κάτι στοῦ ὁποῖο ὑπάγεται κάθε ἐμπειρία, παρ' ὅλο πού αὐτὸ τὸ ἴδιο δὲν εἶναι ποτὲ ἀντικείμενο τῆς ἐμπειρίας: ἓνα κάτι [δηλ.] στοῦ ὁποῖο μᾶς ὁδηγεῖ ὁ λόγος με τοὺς συλλογισμοὺς του [πού ἀντλεῖ] ἀπὸ τὴν ἐμπειρία καὶ σύμφωνα με τὸ ὁποῖο ἀποτιμᾷ καὶ μετρεῖ τὸ βαθμὸ τῆς ἐμπειρικῆς του χρήσεως, τὸ ἴδιο ὅμως [αὐτὸ τὸ κάτι δηλ.] δὲν ἀποτελεῖ με κανένα τρόπο μέλος τῆς ἐμπειρικῆς συνθέσεως. Ἐὰν ἀνεξάρτητα ἀπ' αὐτό, (B 368) ἐννοίες παρόμοιες σὰν κι αὐτὲς [τίς ἐννοίες τοῦ λόγου] ἔχουν ἀντικειμενικὸ κῦρος, τότε μποροῦν νὰ ὀνομάζονται *conceptus ratiocinati* (ἐννοίες [δηλ.] πού ἔχουν ὀρθῶς ἐξαχθῆ διὰ συλλογισμοῦ), ἂν ὄχι, τότε ἔχουν τοῦλάχιστον λαθραῖα διὰ μέσου μιᾶς ἀπατηλῆς φαινομενικότητος τοῦ³ συλλογίζεσθαι ληφθῆ καὶ μποροῦν νὰ ὀνομάζονται *conceptus ratiocinantes* (ψευδοσυλλογιστικὲς [σοφιστικὲς] ἐννοίες). Ἐπειδὴ ὅμως αὐτὸ μπορεῖ κατ' ἀρχὴν νὰ καθορισθῆ στοῦ Κεφάλαιο περὶ τῶν διαλεκτικῶν συλλογισμῶν τοῦ καθαροῦ λόγου, γι' αὐτὸ μποροῦμε νὰ μὴν τὸ λάβουμε ὑπ' ὄψη μας ἀκόμη, ἀλλὰ ὅπως ἀκριβῶς καὶ στὴν περίπτωσι τῶν καθαρῶν ἐννοιῶν τῆς νοήσεως πού τις ὠνομάσαμε Κατηγορίες, ἔτσι καὶ στὶς ἐννοίες τοῦ καθαροῦ λόγου θὰ δώσουμε προκαταβολικὰ ἓνα νέο ὄνομα καὶ θὰ τις ἀποκαλέσουμε ὑπερβατικὲς ἰδέες, τὴν ὀνομασία ὅμως αὐτὴ θὰ τὴ διασαφηνίσουμε καὶ αἰτιολογήσουμε στ' ἀμέσως ἐπόμενα.

↑ βλ. Hegel

1. Zum Begreifen. Πρβλ. Εἰσαγωγή στὴν *Logik* τοῦ Κάντ, op. cit., σ. 65, ὅπου τὸ Begreifen (comprehendere) συνιστᾷ τὸν ἕβδομο καὶ τελευταῖο βαθμὸ τῆς γνώσεως. Begreifen σημαίνει «durch Vernunft oder a priori erkennen».

2. Zum Verstehen. Verstehen (intelligere) σημαίνει (*Logik*, loc. cit.) durch den Verstand vermöge der Begriffe erkennen oder concipieren. Dieses ist vom Begreifen sehr unterschieden». Καὶ παρακάτω πάλι: «Das Feld des Verstehens oder des Verstandes ist daher überhaupt weit größer als das Feld des Begreifens oder der Vernunft». Τὸ Verstehen ἀποτελεῖ κατὰ τὸν Κάντ τὸν 5ο βαθμὸ τῆς γνώσεως.

3. Κατὰ τὸ συλλογίζεσθαι.

(A 312)

ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΤΗΣ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗΣ

ΠΡΩΤΟ ΤΜΗΜΑ

Περὶ τῶν ἰδεῶν ἐν γένει

Παρά τὸ μεγάλο πλοῦτο τῶν γλωσσῶν μας ὁ σκεπτόμενος ἄνθρωπος ἐν τούτοις βρίσκεται συχνὰ σὲ ἀμηχανία κατὰ τὴν ζήτηση τῆς κατάλληλης ἐκφράσεως πού ἀποδίδει μὲ ἀκρίβεια τὴν ἔννοιά του, ἔκφραση πού ὅταν τοῦ λείπη δὲν μπορεῖ οὔτε στοὺς ἄλλους, οὔτε στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του ἀκόμη (B 369) νὰ γίνῃ πλήρως κατανοητός. Ἡ κατασκευὴ νέων λέξεων εἶναι μιὰ ἰταμὴ ἀξίωση νομοθεσίας στὴν περιοχὴ τῶν γλωσσῶν, ἡ ὁποία σπάνια τελεσφορεῖ, καὶ προτοῦ κανεῖς προχωρήσῃ ἀπεγνωσμένα σ' αὐτὸ τὸ μέσο, σκόπιμο εἶναι νὰ κυττάξῃ γύρω του σὲ μιὰ νεκρὴ καὶ λόγια γλῶσσα, [γιὰ νὰ διαπιστώσῃ] μήπως ὑπάρχῃ ἐκεῖ αὐτὴ ἡ ἔννοια μὲ τὴν κατάλληλη ἔκφρασή της, καὶ στὴν περίπτωσι πού ἡ παλαιὰ χρῆσι αὐτῆς τῆς ἐκφράσεως εἶχε καταστῆ ἐπίσης κάπως ἀμφίροπη ἀπὸ ἀπρονοησία τῶν δημιουργῶν της, καὶ τότε ἐν τούτοις εἶναι προτιμότερο νὰ ἐμπεδώσῃ κανεῖς τὴ σημασία πού τῆς ἦταν ἄλλοτε κατ' ἐξοχὴν δική της (ἔστω κι ἂν ἐπρόκειτο νὰ μείνῃ ἀμφίβολο, ἂν εἶχε κανεῖς καὶ τότε [ὅπως τώρα] στὸ νοῦ του τὴν ἴδια ἀκριβῶς σημασία) παρὰ νὰ καταστρέψῃ τὸ ἔργο του μὲ αὐτὸ καὶ μόνο, μὲ τὸ ὅτι [δηλ.] θὰ γινόταν ἀκατανόητος.

Γι' αὐτὸ, ἂν τυχὸν γιὰ μιὰν ὀρισμένη ἔννοια ὑπῆρχε μιὰ καὶ μόνη λέξι, πού στὴν καθιερωμένη ἤδη σημασία της ἀντιστοιχεῖ ἀκριβῶς σ' αὐτὴ τὴν (A 313) ἔννοια, ἡ διάκρισι τῆς ὁποίας ἀπὸ ἄλλες συγγενεῖς ἔννοιες ἔχει μεγάλη σημασία, τότε εἶναι φρόνιμο νὰ μὴν κάνῃ κανεῖς ἀλόγιστη χρῆσι αὐτῆς τῆς λέξεως, ἢ ἀπλῶς νὰ τὴν μεταχειρίζεται ἐναλλακτικὰ [γιὰ ἐκφραστικὴ ποικιλία], ὡς συνώνυμη στὴ θέση ἄλλων λέξεων, ἀλλὰ νὰ τῆς διαφυλάττῃ μὲ πολλὴ ἐπιμέλεια τὴν ἰδιάζουσα σημασία της, γιὰτι ἀλλιῶς εὐκολα συμβαίνει, ἀφ' ὅτου [δηλ.] ἡ ἔκφραση δὲν ἀπασχολεῖ ἰδιαίτερα τὴν προσοχή μας ἀλλὰ χάνεται μέσα στὴν πληθώρα ἄλλων ἐκφράσεων μὲ παρεκκλίνουσα σὲ μεγάλο βαθμὸ σημασία, νὰ πηγαίνει χαμένη ἐπίσης καὶ ἡ σκέψι πού μονάχα ἡ ἔκφραση αὐτὴ θὰ μπορούσε νὰ διαφυλάξῃ.

(B 370) Ὁ Πλάτων χρησιμοποιοῦσε τὴν ἔκφραση ἰδέα κατὰ τέτοιο τρόπο πού νὰ βλέπῃ κανεῖς καθαρὰ ὅτι κάτω ἀπ' αὐτὴν ἔννοοῦσε κάτι πού ὄχι μόνο δὲν ἀντλείται ποτὲ ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις¹, ἀλλὰ ξεπερνάει μάλιστα κατὰ πολὺ τὶς ἔννοιες τῆς νοήσεως μὲ τὶς ὁποῖες κατεγίνετο ὁ Ἀριστοτέλης, ἀφοῦ

1. Πρβλ. Πλάτωνος Φαῖδων 99 e κ.ε., Πολιτεία 507c-511bc.

Μαθητὸς

οὐδέποτε ἀπαντᾷ κάτι στήν ἐμπειρία πού νά συμφωνῆ πλήρως μ' αὐτήν [τὴν ιδέα]. Οἱ ιδέες ἀποτελοῦν γιά τὸν Πλάτωνα ἀρχέτυπα¹ αὐτῶν τῶν πραγμάτων [δόντων] καὶ ὄχι ἀπλῶς κλειδιά γιά δυνατὲς ἐμπειρίες, ὅπως οἱ Κατηγορίες. Κατὰ τὴ γνώμη του οἱ ιδέες ἐκπηγάζουν ἀπὸ τὸν ὑπέρτατο λόγο καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μεταδίδονται στὸν ἀνθρώπινο [λόγο], ὁ ὁποῖος ὅμως τώρα δὲν βρίσκεται πλέον στήν πρωταρχικὴ του κατάσταση, ἀλλὰ μὲ μόχθο πρέπει ν' ἀνακαλέσῃ μὲ τὴ βοήθεια τῆς ἀναμνήσεως² (πού καλεῖται φιλοσοφία) τὶς ἀρχαῖες, μὰ σήμερα πολὺ συσκοτισμένες ιδέες. Δὲν θέλω ἐδῶ νά ἐπιδοθῶ σὲ καμμιά φιλολογικὴ ἔρευνα γιά τὸν προσδιορισμὸ τοῦ νοήματος πού συνέδεε μὲ τὴν ἔκφρασή του ὁ ὑπέροχος φιλόσοφος. Σημειῶνω μόνον ὅτι δὲν εἶναι (A 314) διόλου κάτι τὸ ἀσυνήθιστο, τόσο στήν κοινὴ συζήτηση ὅσο καὶ στὰ συγγράμματα, διὰ τῆς συγκρίσεως τῶν σκέψεων πού ἕνας συγγραφεὺς ἐκφράζει γιά τὸ ἀντικείμενό του, νά τὸν κατανοῆ κανεὶς καὶ, μάλιστα, καλύτερα ἀπ' ὅ,τι ὁ ἴδιος κατανοοῦσε τὸν ἑαυτό του³, καθ' ὅσον ἐκεῖνος δὲν εἶχε ἐπαρκῶς προσδιορίσει τὴν ἔννοιά του καὶ ἔτσι μιλοῦσε, ἢ καὶ καμμιά φορὰ ἐσκέπτετο, ἀντίθετα πρὸς τὴν ἴδια τὴν πρόθεσή του.

Ὁ Πλάτων παρατηροῦσε πολὺ καλὰ ὅτι ἡ γνωστικὴ μας δύναμη αἰσθάνεται μιὰν πολὺ πιὸ ὑψηλὴ ἀνάγκη ἀπ' ὅ,τι ἀπλῶς καὶ μόνον νά συλλαβίξῃ τὰ φαινόμενα σύμφωνα μὲ τὴ συνθετικὴ τους ἐνότητα, γιά νά μπορῆ (B 371) νά τὰ διαβάξῃ ὡς ἐμπειρία, καὶ ὅτι ὁ λόγος μας μετεωρίζεται πρὸς γνώσεις. οἱ ὁποῖες χωροῦν πολὺ πέρα ἀπ' ὅ,τι ἕνα ὁποιοδήποτε ἀντικείμενο, πού εἶναι ἰκανὴ νά μᾶς προσφέρῃ ἡ ἐμπειρία, μπορεῖ ποτὲ νά συμφωνήσῃ πλήρως μὲ αὐτὲς [τὶς γνώσεις], οἱ ὁποῖες ὅμως ἔχουν ὄχι λιγώτερο τὴν πραγματικότητά τους καὶ δὲν ἀποτελοῦν μὲ κανένα τρόπο καθαρὰ ἀποκυήματα τοῦ ἐγκεφάλου.

Ὁ Πλάτων ἔβρισκε⁴ κατ' ἐξοχὴν σὲ κάθε τι πού εἶναι πρακτικὸ* τὶς

* Ὁ Πλάτων εἶναι ἀλήθεια [βέβαια] ἐπεξέτεινε τὴν ἔννοιά του [γιά τὴν ιδέα] καὶ στὶς ἄκρως θεωρητικὰς⁵ γνώσεις (*spekulative Erkenntnisse*) ἐπίσης, ὅταν αὐτὲς εἶναι καθαρὰς μόνον καὶ δεδομένες ἐντελῶς α *priori*, καὶ μάλιστα [τὴν ἐπεξέτεινε] καὶ στὰ Μαθηματικά⁶, μολονότι αὐτὰ δὲν ἔχουν τὸ ἀντικείμενό τους πουθενὰ ἄλλου παρὰ στὸν χῶρο τῆς δ υ ν α τ ῆ ς ἐμπειρίας. Σ' αὐτὸ ἐδῶ τὸ σημεῖο δὲν μπορῶ λοιπὸν νά τὸν ἀκολουθήσω, ὅσο λίγο ἐξ ἄλλου μπορῶ [νά τὸν ἀκολουθήσω] στὴ μυστικὴ παραγωγὴ⁷ αὐτῶν τῶν ιδεῶν. ἢ στὶς ὑπερβολὰς μὲ τὶς ὁποῖες τρόπον τινὰ ὑποστασιοποιοῦσε⁸ τὶς ιδέες· ὡστόσο, ἡ ὑψηλόπνοη γλῶσσα πού χρησιμοποιοῦσε σ' αὐτὸ τὸ πεδίο, εἶναι κάλλιστα ἰκανὴ [ἐπιδεκτικὴ] μιᾶς πιὸ ἥπιας καὶ σύμμετρης πρὸς τὴν φύση τῶν πραγμάτων ἐρμηνείας.

1. Πρβλ. Π λ ά τ. Παρμενίδης 132 d, Τίμαιος 28 a.

2. Π λ ά τ. Φαίδων 72 e, 75 d, κ.έ., Μένων 81 d - 85 d, Φαῖδρος 249 d κ.έ.

3. Πρβλ. H. - G. G a d a m e r, Wahrheit und Methode, Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik, Tübingen, 1960 (1975), δεύτερον καὶ τρίτο Μέρος κυρίως.

4. Πρβλ. Π λ ά τ. Πολιτεία 500 c κ.έ., 517 bc, Θεαίτητος 176 e.

5. Πρβλ. Π λ ά τ. Πολιτεία 511 c, Σοφιστής 253 c κ.έ., Φίληβος 15 c κ.έ 59 κ.έ.

6. Πρβλ. Φαίδων 74 κ.έ., 101 c, 104 κ.έ., Πολιτεία 510 c κ.έ., 527 b, Φίληβος 16 c κ.έ.

7. Δηλ. στὴ δικαίωση τῆς χρήσεως.

8. Πρβλ. Φαῖδρος 247 c κ.έ.

- (A 315) ἰδέες του, δηλ. σὲ ὅ,τι βασίζεται στὴν ἐλευθερία, πού ἀπὸ τὴν πλευρά της συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν γνώσεων, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν ἓνα ἰδιαίτερο προῖόν τοῦ λόγου. "Ὅποιος θὰ ἤθελε νὰ ἀντλήσῃ τὶς ἐννοιες τῆς ἀρετῆς ἀπὸ τὴν ἐμπειρία, [ἢ] ὁποῖος θὰ ἤθελε νὰ μεταβάλλῃ σὲ πρότυπο γιὰ τὴν πηγὴ τῆς γνώσεως αὐτὸ πού τὸ πολὺ-πολὺ [στὴν καλλίτερη τῶν περιπτώσεων] χρησιμεύει μόνον ὡς παράδειγμα γιὰ [μιὰν] ἀτελεῖ διασάφηση¹ (ὅπως πολλοὶ στὴν πραγματικότητα τὸ ἔχουν κάνει), αὐτὸς θὰ εἶχε μετατρέψῃ τὴν ἀρετὴ σ' ἓνα διφορούμενο καὶ τερατῶδες πρᾶγμα πού θὰ ἄλλαζε μορφή ἀνάλογα μὲ τὸν χρόνο καὶ τὶς περιστάσεις καὶ δὲν θὰ μπορούσε ποτὲ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς κανῶν. Ἀντίθετα, ὁ καθένας ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἂν κάποιος τοῦ παρουσιάζεται ὡς πρότυπο ἀρετῆς, αὐτὸς ἐν τούτοις τὸ ἀληθὲς πρωτότυπο [ἐκείνης], μὲ τὸ ὁποῖο συγκρίνει αὐτὸ τὸ δῆθεν πρότυπο καὶ κατὰ τὸ ὁποῖο ἀπλῶς τὸ ἀποτιμᾷ, τὸ ἔχει πάντα μέσα στὸ μυαλό του μόνο. Ἀλλὰ τὸ πρωτότυπο αὐτὸ εἶναι ἡ ιδέα τῆς ἀρετῆς ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ὁποία ὅλα τὰ δυνατὰ ἀντικείμενα τῆς ἐμπειρίας χρησιμεύουν βέβαια ὡς παράδειγματα (σὰν ἀποδείξεις τῆς δυνατότητος πραγματοποιήσεως ὡς ἓναν ὀρισμένο βαθμὸ ἐκείνου πού ἡ ἐννοία τοῦ λόγου ἀπαιτεῖ), ὄχι ὅμως ὡς ἀρχέτυπα [πρωταρχικὰ εἶδη]. Τὸ γεγονός ὅτι κανένας ἄνθρωπος ποτὲ δὲν μπορεῖ νὰ πράξῃ σύμφωνα μὲ ἐκεῖνο πού περιέχει ἡ καθαρὴ ἰδέα τῆς ἀρετῆς, [αὐτὸ] δὲν ἀποδεικνύει τίποτε τὸ χιμαιρικὸ σ' αὐτὴ τὴν σκέψη. Γιατὶ παρ' ὅλα αὐτά, μονάχα διὰ μέσου αὐτῆς τῆς ἰδέας εἶναι δυνατὴ ὁποιαδήποτε κρίση γιὰ τὴν ἠθικὴ ἀξία ἢ ἀπαξία [μιᾶς πράξεως]² κατὰ συνέπεια ἡ ἰδέα αὐτὴ ὑπόκειται ἀναγκαστικὰ ὡς βάση σὲ κάθε προσπέλαση στὴν ἠθικὴ τελειότητα, ὅσο μακριὰ καὶ ἂν μπορούν νὰ μᾶς κρατοῦν ἀπὸ αὐτὴ [τὴν ἠθικὴ τελειότητα] τὰ ἀπροσδιόριστα κατὰ τὸν βαθμὸ τους στὴν ἀνθρώπινη φύση ἐμπόδια.
- (A 316) Ἡ π λ α τ ω ν ι κ ῆ Π ο λ ι τ ε ί α ἔχει γίνει παροιμιώδης ὡς ἓνα ὑποτιθέμενο ἐντυπωσιακὸ [ἐκπληκτικὸ] παράδειγμα ὄνειρόπλαστης τελειότητος, πού ἔχει τὴν ἔδρα της μονάχα στὸν ἐγκέφαλο τοῦ ἀργόσχολου διανοητοῦ, καὶ ὁ Brucker² βρίσκει γελοῖο τὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ φιλοσόφου [τοῦ Πλάτωνος] ὅτι ποτὲ δὲν θὰ κυβερνοῦσε ἓνας ἡγεμὼν καλά, ἂν δὲν εἶχε πρῶτα συμετάσχει στὶς ἰδέες. Ἀλλὰ μόνον πού θὰ ἔκανε κανεὶς καλλίτερα νὰ παρακολουθῇ πιὸ ἐπίμονα τὴν σκέψη αὐτὴ καὶ μὲ νέες προσπάθειες (ὅπου ὁ ἐκπρεπὴς ἀνὴρ μᾶς ἀφίνει ἀβοήθητους) νὰ τὴν φωτίξῃ παρὰ νὰ τὴν
- (B 373) παραμερίζῃ³ ὡς ἄχρηστη μὲ τὸ πολὺ ἄθλιο καὶ ἐπιζήμιον πρόσχημα τῆς μὴ ἐφαρμοσιμότητός [της]⁴. "Ἐνα σύνταγμα πού ἀποβλέπει στὴ μ ε γ α λ ὕ-

1. Ἐπεξήγηση, ἐρμηνεία.

2. Πρβλ. τοῦ ἰδίου: *Historia critica philosophiae*, Lipsiae, 1742-44, t. I, σ. 726-7. Ὁ J o h a n n J a k o b B r u c k e r ἐξῆσε μεταξύ 1696-1770 καὶ θεωρεῖται πατὴρ τῆς ιστορίας τῆς φιλοσοφίας.

3. Ἐκδοση A: stellen αντί: setzen.

4. Τῆς μὴ πραγματοποιησιμότητός της (= Untunlichkeit).

τερη δυνατὴ ἐλευθερία ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους σύμφωνα μὲ νόμους ποὺ συντελοῦν [ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα], ὥστε ἡ ἐλευθερία τοῦ ἐνὸς νὰ συνυπάρχη μὲ τὴν ἐλευθερία τῶν ἄλλων, (ὄχι [ἓνα σύνταγμα ποὺ ἀποβλέπει] στὴ μεγαλύτερη δυνατὴ εὐτυχία, ἀφοῦ αὐτὴ θὰ ἐπακολουθήσῃ ὡς συνέπεια ἀπὸ μόνῃ της), ἀποτελεῖ τοῦλάχιστον μιὰν ἀναγκαίαν ἰδέαν, τὴν ὁποία κανεὶς πρέπει νὰ θέτῃ ὡς βάση ὄχι μονάχα στὸ πρῶτο σχέδιο μιᾶς πολιτείας ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλους τοὺς νόμους, καὶ ὅπου ἀρχικὰ θὰ πρέπει κανεὶς νὰ κἀν ἀφαίρεση ἀπὸ ὅλα τὰ σημερινὰ ἐμπόδια¹, τὰ ὁποία πιθανὸν δὲν πηγάζουν ἀναπόφευκτα ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη φύση τόσο, ὅσο μᾶλλον ἀπὸ τὴν παραμέληση τῶν γνησίων ἰδεῶν κατὰ τὴν θέσπιση τῶν νόμων. Γιατὶ τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ πιὸ βλαβερὸ καὶ ἀνάξιον ἐνὸς φιλοσόφου ἀπὸ τὴν ὀχλώδη ἐπίκληση μιᾶς δῆθεν ἀντιμαχόμενης ἐμπειρίας, ποὺ ὅμως οὔτε κἀν θὰ ὑπῆρχε, ἂν ἐκεῖνοι οἱ θεσμοὶ εἶχαν στὸν κατάλληλο χρόνον σύμφωνα μὲ τὶς ἰδέες ἐγκαθιδρυθῆ², καὶ (A 317) ἂν ἀντὶ αὐτῶν [τῶν ἰδεῶν] χονδροειδεῖς³ ἔννοιες — ἀκριβῶς γιατί αὐτὲς ἀντλοῦνται ἀπὸ τὴν ἐμπειρία — δὲν εἶχαν ματαιώσῃ κάθε καλὴ πρόθεση. "Ἄν ὅσο πιὸ σύμφωνα μὲ αὐτὴ τὴν ἰδέαν ἦσαν ρυθμισμένες⁴ ἡ νομοθεσία καὶ ἡ κυβέρνησις τόσο πιὸ σπάνιες ἀσφαλῶς θὰ ἀπέβαιναν καὶ οἱ ποινές, καὶ ἐδῶ πράγματι εἶναι ὀλωσδιόλου λογικὸ (ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Πλάτων) πῶς σὲ μιὰ τέλειαν ρύθμισιν τῆς νομοθεσίας καὶ τῆς κυβερνήσεως καμμιά ἀπολύτως ἀπὸ τὶς ποινές αὐτὲς δὲν θὰ ἦταν ἀναγκαία [δὲν θὰ εἶχε λόγον ὑπάρξεως]. "Ἄν καὶ αὐτὸ τὸ τελευταῖον δὲν μπορεῖ ποτὲ βέβαια νὰ καταστῇ δυνατόν, ἐν τούτοις ἡ (B 374) ἰδέαν ἐκεῖνη εἶναι πολὺ ὀρθή, ποὺ αὐτὸ τὸ μέγιστον (*maximum*) τὸ ὑψώνει σὲ ἀρχέτυπον, ὥστε σύμφωνα μὲ αὐτὸ νὰ φέρῃ ὀλοένα καὶ πιὸ κοντὰ στὴ μέγιστη δυνατὴ τελειότητα τὸ ἔννομον πολιτικὸν σύστημα τῶν ἀνθρώπων. Γιατὶ ποῖός μπορεῖ νὰ εἶναι ὁ ὑψιστος βαθμὸς στὸν ὁποῖον ἡ ἀνθρωπότης εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ σταματήσῃ καὶ, κατὰ συνέπειαν, πόσο μεγάλο μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ χάσμα ποὺ ἀναγκαστικὰ συνεχίζει νὰ ὑφίσταται⁵ ἀνάμεσα στὴν ἰδέαν καὶ τὴν πραγμάτωσίν της, αὐτὸ δὲν μπορεῖ καὶ δὲν πρέπει νὰ τὸ ὀρίζῃ κανεὶς, γιατί ἀκριβῶς ἐλευθερία εἶναι ἐκεῖνο τὸ πρᾶγμα ποὺ μπορεῖ νὰ ὑπερβῇ κάθε προκαθορισμένον ὄριο.

Ἄλλ' ὄχι μόνον σ' αὐτὸν τὸν τομέαν, στὸν ὁποῖον ὁ ἀνθρώπινος λόγος ἐπιδεικνύει ἀληθινὴν αἰτιότητα καὶ ὅπου οἱ ἰδέες μεταβάλλονται σὲ ποιητικὰς αἰτίαι (τῶν πράξεων καὶ τῶν ἀντικειμένων τους), δηλ. στὰ ἠθικὰ

1. Τὰ ἐμπόδια τοῦ παρόντος.
2. Εἰσαχθῆ, καθιερωθῆ.
3. Ἀκατέργαστες.
4. Διευθετημέναι, διατεταγμέναι.
5. Νὰ ὑπολείπεται.

- πεδίο¹, ἀλλὰ ἐν ἀναφορᾷ καὶ πρὸς αὐτὴ τὴν φύση² βλέπει ὁ Πλάτων δικαίως σαφεῖς ἀποδείξεις τῆς καταγωγῆς τῆς ἀπὸ ιδέες. Ἔνα φυτό, ἕνα ζῶο, ἡ κανονικὴ διάταξη τοῦ κοσμικοῦ συστήματος [κοσμοποιίας] (καὶ κατὰ
- (A 318) πᾶσαν πιθανότητα σύμπασα ἐπίσης ἡ φυσικὴ τάξη) δείχνουν μὲ σαφήνεια ὅτι μονάχα σύμφωνα μὲ ιδέες εἶναι δυνατὰ ὅτι χωρὶς ἀμφιβολία κανένα ἐπιμέρους [ἀτομικὸ] δημιούργημα κάτω ἀπὸ τοὺς κατ' ἰδίαν ὄρους [ἀτομικοὺς] τῆς ὑπάρξεώς του δὲν συμφωνεῖ πλήρως³ μὲ τὴν ἰδέα τοῦ τελειοτάτου [τῆς τελειότητος] στὸ εἶδος του (ὅσο λίγο [συμφωνεῖ] ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν ἰδέα τῆς ἀνθρωπότητος, τὴν ὁποία μάλιστα ὁ ἴδιος φέρει στὴν ψυχὴ τοῦ ὡς ἀργέτυπο [πρωταρχικὸ εἶδος] τῶν πράξεών του), καὶ ὅτι παρ' ὅλα αὐτὰ ἐκεῖνες οἱ ιδέες στὴν ὑπέρτατη διάνοια εἶναι χωριστά, ἀμετάβλητα καὶ καθολικά⁴ προσδιορισμένες καὶ ἀποτελοῦν τὶς πρωταρχικὲς αἰτίες τῶν πραγμάτων καὶ μόνο
- (B 375) στὴν καθολικὴ τους⁵ σύνδεση⁶ μέσα στὸ σύμπαν εἶναι ἀποκλειστικά καὶ μόνον παντελῶς σύμφωνα πρὸς ἐκείνη τὴν ἰδέα⁷. Ἄν ἀφαιρέση κανεὶς ὅ,τι τὸ ὑπερβολικὸ ὑπάρχει στὴν ἔκφραση, τότε ἡ πνευματικὴ δόνηση τοῦ φιλοσόφου νὰ ὑπερυψώνεται ἀπὸ τὴν εἰδωλικὴ-ἐκτυπῆ⁸ θεώρηση τοῦ φυσικοῦ [μέρους] τῆς κοσμικῆς τάξεως πρὸς τὴν ἀρχιτεκτονικὴ συνοχὴ σύμφωνα μὲ σκοπούς, δηλ. μὲ ιδέες, εἶναι μιὰ προσπάθεια ἀξία σεβασμοῦ καὶ μιμῆσεως, ἐν σχέσει ὅμως πρὸς ὅ,τι ἀφορᾷ τὶς ἀρχές τῆς ἠθικότητος, τῆς νομοθεσίας καὶ τῆς θρησκείας, ὅπου οἱ ιδέες πρῶτες καθιστοῦν δυνατὴ κατ' ἀρχὴν τὴν ἴδια τὴν ἐμπειρία (τοῦ ἀγαθοῦ), ἂν καὶ ποτὲ δὲν μποροῦν νὰ βροῦν σ' αὐτὴ τὴν πλήρη ἔκφρασή τους, [ἢ προσπάθεια αὐτῆ] ἀποτελεῖ μιὰν ἐντελῶς ιδιάζουσα προσφορά, τὴν ὁποία μονάχα γι' αὐτὸ τὸν λόγο παραγνωρίζουν οἱ ἄνθρωποι, ἐπειδὴ ἀκριβῶς τὴν κρίνουν μὲ ἐμπειρικοὺς κανόνες, τὸ κύρος

1. Im Sittlichen = στὸν χῶρο τοῦ ἠθους ἢ τῆς ἠθικῆς, στὸ πρακτικὸ πεδίο (πρβλ. Κριτικὴ τοῦ πρακτικοῦ λόγου).

2. Πρβλ. Π λ ά τ. Πολιτεία 596 κ.έ., Τίμαιος 29a κ.έ., 30c κ.έ. 37d, 39e-40a, 42e, 52a, 92b καὶ Φίληβος 15a.

3. Πρβλ. Π λ ά τ. Φαίδων 74de, 75ab καὶ Τίμαιος 41a κ.έ.

4. Συνολικά (= durchgängig).

5. Δηλ. τῶν ιδεῶν καὶ ὄχι τῶν πραγμάτων («the totality of things») ὅπως ἐσφαλμένα κατὰ τὴν γνώμη μας μεταφράζει ὁ N. K. S m i t h (πρβλ. τοῦ ἰδίου: Critique of Pure Reason, New York, 1929, σ. 313).

6. Τὸ ὅλον τῆς συνδέσεώς των (δεσμοῦ των) (= das Ganze der Verbindung).

7. Πρὸς ἐκείνη τὴν ἰδέα, δηλ. «τῆς δημιουργικῆς ἀρχῆς» («schöpferischen Ursprungs»). Πρβλ. σχετικὰ H. H e i m s o e t h, Transzendente Dialektik, Ein Kommentar zu Kants Kritik der reinen Vernunft, Erster Teil: Ideenlehre und Paralogismen, σ. 37.

8. Ὁ G ö r l a n d σημειώνει: ... von der copielichen (V a l e n t i n e r: copielichen) Betrachtung ... ,d. h. «bloß referierenden», δηλ. τὴν ἀπλῶς ἐκθέτουσα, ἀναφέρουσα ἢ περιγραφικὴ.

τῶν ὁποίων ὡς ἀρχῶν θὰ ἔπρεπε ἀκριβῶς διὰ τῶν ἰδεῶν αὐτῶν νὰ αἴρεται. Γιατί ὅσον ἀφορᾷ τὴν φύση ἢ ἐμπειρία μᾶς προσφέρει τὸν κανόνα καὶ εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ἀληθείας· ἐν ἀναφορᾷ ὅμως πρὸς τοὺς ἠθικοὺς νόμους ἡ ἐμπειρία εἶναι ἡ μήτηρ τῆς ἀπατηλῆς φαινομενικότητος, καὶ εἶναι στὸν ὕψιστο βαθμὸ ἀπορριπτέον τὸ νὰ ἀρῶμαι τοὺς νόμους γι' αὐτὸ πού ὀφείλω νὰ π ρ ἄ τ τ ω, ἀπὸ ἐκεῖνο πού γίνεται¹, ἢ νὰ θέλω νὰ τοὺς περιορίσω μὲ αὐτὸ [πού ἀπλῶς γίνεται]. (A 319)

Ἄντι ὅλων αὐτῶν τῶν θεωρήσεων, ἡ προσήκουσα ἀνάπτυξη τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ στὴν πραγματικότητα τὴν ἰδιάζουσα τιμὴ [γέρας] τῆς φιλοσοφίας, ἀσχολούμεθα ἐμεῖς τώρα μὲ μιὰν ὄχι τόσο ἀστραφτερὴ οὔτε ὅμως καὶ ἀναξιόλογη ἐργασία, νὰ καταστήσουμε δηλ. τὸ ἔδαφος γιὰ ἐκεῖνα τὰ μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήματα τῆς Ἠθικῆς ἐπίπεδο καὶ στερεό — ἔδαφος (B 376) μέσα στὸ ὁποῖο ἀπαντοῦν παντὸς εἴδους διάδρομοι ἀσπαλάκων πού προξένησε ἓνας λόγος, πού μάταια ἀλλὰ μὲ καλὴ πίστη ἀνέσκαπτε γιὰ θησαυροὺς, [καί] οἱ ὁποῖοι διάδρομοι καθιστοῦν τὸ οἰκοδόμημα ἀνασφαλές. Ἡ ὑπερβατικὴ² χρῆση τοῦ καθαροῦ λόγου, οἱ ἀρχές του καὶ οἱ ἰδέες του. εἶναι ἐπομένως ἐκεῖνο πού ἀπόκειται³ τώρα νὰ γνωρίσουμε μὲ ἀκρίβεια, γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ προσδιορίσωμε ἢ ἐκτιμήσωμε καθὼς ἀρμόζει τὴν ἐπίδραση τοῦ καθαροῦ λόγου καὶ τὴν ἀξία του. Ὡστόσο, προτοῦ τερματίσω αὐτὴ τὴν προσωρινὴ εἰσαγωγή, παρακαλῶ ἐκείνους πού ἀγαποῦν τὴν φιλοσοφία⁴ (πρᾶγμα πού λέγεται περισσότερο ἀπ' ὅσο συνήθως συναντᾷ κανεὶς [συμβαίνει]), στὴν περίπτωσι πού θὰ ἔβρισκαν τοὺς ἑαυτοὺς των πεπεισμένους ἀπ' αὐτὰ καὶ ἀπ' ὅσα θ' ἀκολουθήσουν, νὰ θέσουν ὑπὸ τὴν προστασία τους τὴν ἔκφραση ἰδέα σύμφωνα μὲ τὴν πρωταρχικὴ τῆς σημασία, γιὰ νὰ μὴν συμφύρεται τοῦ λοιποῦ μὲ τίς ἄλλες ἐκφράσεις, διὰ τῶν ὁποίων ἐν μέσῳ ἀκηδοῦς ἀταξίας χαρακτηρίζονται συνήθως παντὸς εἴδους παραστάσεις καὶ ἐν προκειμένῳ ὑφίσταται ζημιὴς ἢ ἐπιστήμη. Δὲν μᾶς λείπουν ὡστόσο οἱ ὀνομασίες πού νὰ ἀνταποκρίνωνται καταλλήλως [νὰ ἀποδίδουν προσφυῶς] σὲ κάθε εἶδος παραστάσεως, χωρὶς νὰ ἔχουμε ἀνάγκη (A 320) νὰ εἰσβάλλωμε στὴν ἰδιοκτησίαν μιᾶς ἄλλης. Ἴδου λοιπὸν μία κλίμαξ αὐτῶν: Τὸ γένος εἶναι ἡ παράστασι καθόλου (repraesentatio). Κάτω ἀπ' αὐτὴν ὑπάγεται ἡ παράστασι μὲ [πού συνοδεύεται ἀπὸ] συνείδησι (perceptio). Μιὰ παράστασι μὲ συνείδησι⁵ [δηλ. μιὰ ἀντίληψη] πού ἀναφέρεται ἀποκλειστικὰ στὸ ὑποκείμενο ὡς τροποποίησι τῆς καταστάσεώς του εἶναι αἴσθησι (sensatio)⁶, μιὰ ἀντικειμενικὴ ἀντίληψη

1. Δηλ. πού γίνεται ἀπλῶς ἐμπειρικᾶ.

2. Transzendente.

3. Ἐπιβάλλεται.

4. Πού ἔχουν στὴν καρδιά τους τὴν φιλοσοφία.

5. Perception.

6. Empfindung.

(B 377) (*Perception*) είναι γ ν ώ σ η (*cognitio*). Αὐτή [ἡ τελευταία] εἶναι εἴτε ἐ π ο π τ ε ἰ ἄ ἢ ἔ ν ν ο ἰ ἄ (*intuitus vel conceptus*). Ἐκείνη [ἡ ἐποπτεία] ἀναφέρεται ἄμεσα στοῦ ἀντικείμενο καὶ εἶναι ἀτομική³· τούτη [ἡ ἔννοια] ἀναφέρεται ἔμμεσα μέσῳ ἐνὸς χαρακτηριστικοῦ γνωρίσματος πού μπορεῖ νὰ εἶναι κοινὸ σὲ περισσότερα πράγματα. Ἡ ἔννοια εἶναι ἢ μιὰ ἔ μ π ε ἰ ρ ἰ κ ἢ ἢ μιὰ κ α θ α ρ ἦ ἔ ν ν ο ἰ ἄ, καὶ ἡ καθαρὴ ἔννοια, καθ' ὅσον ἔχει τὴν πηγὴ τῆς εἰς τὴ νόηση [ἢ διάνοια] καὶ μόνο (ὄχι στὴν καθαρὴ εἰκόνα τῆς αἰσθητικότητος), ὀνομάζεται καθαρὴ ἔννοια *a priori* (*Notio*)⁴. (Μιὰ ἔννοια ἀπὸ καθαρὰς ἔννοιες *a priori* (*Notionen*), ἡ ὁποία ὑπερβαίνει τὴν δυνατότητα τῆς ἐμπειρίας, εἶναι ἢ ἰ δ ἔ ἄ, ἢ ἡ ἔννοια τοῦ λόγου.) Σ' αὐτὸν πού ἄπαξ ἔχει συνηθίσει σὲ αὐτὴ τὴ διάκριση, πρέπει νὰ τοῦ εἶναι ἀφόρητο ν' ἀκούη νὰ ὀνομάζουν τὴν παράστασιν⁵ τοῦ ἐρυθροῦ χρώματος ἰδέα. Αὐτὴ δὲν πρέπει οὔτε κὰν καθαρὴ ἔννοια (ἔννοια τῆς νοήσεως) νὰ ὀνομάζεται⁶.

(A 321) **ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΤΗΣ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗΣ
ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗΣ**

ΔΕΥΤΕΡΟ ΤΜΗΜΑ

Περὶ τῶν ὑπερβατικῶν ιδεῶν

Ἡ ὑπερβατικὴ Ἀναλυτικὴ μᾶς ἔδωσε ἓνα παράδειγμα τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον ἡ ἀπλὴ λογικὴ μορφή τῆς γνώσεώς μας μπορεῖ νὰ περιέχη τὴν πηγὴ τῶν καθαρῶν ἐνοιῶν *a priori*, πού παριστοῦν ἀντικείμενα πρὶν ἀπὸ

(B 378) κάθε ἐμπειρία ἢ, καλλίτερα, δηλώνουν τὴ συνθετικὴ ἐνότητα, ἡ ὁποία μόνη καθιστᾷ δυνατὴ μιὰν ἐμπειρικὴ γνώση τῶν ἀντικειμένων. Ἡ μορφή τῶν κρίσεων (μετασχηματισμένη σὲ μιὰν ἔννοια συνθέσεως τῶν ἐποπτεϊῶν⁷) παρήγε Κατηγορίες, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν τὸν ὁδηγὸ σὲ κάθε χρῆση τῆς διάνοιας στὴν ἐμπειρία. Παρόμοια ἀκριβῶς μπορούμε νὰ περιμένουμε ὅτι ἡ μορφή τῶν συλλογισμῶν τοῦ λόγου, ὅταν τὴν ἐφαρμόσῃ κανεὶς πάνω στὴ συνθετικὴ ἐνότητα τῶν ἐποπτεϊῶν ἀκολουθώντας τὸν κανόνα τῶν Κατηγοριῶν, θὰ περιέχη τὴν πηγὴ ἰδιαιτέρων ἐνοιῶν *a priori*, τὶς ὁποῖες

1. Anschauung.

2. Begriff.

3. Einzeln (= singularis = ἐνική).

4. Πρβλ. *Logik*, op. cit., § 4.

5. Ὑπαινίσσεται ἐδῶ ὁ Κάντ τοὺς Ἕγγλους ἐμπειριστές; (Πρβλ. σχετικὰ μὲ τὸν ὄρο: «ἰδέα» τὴν Εἰσαγωγὴν στοῦ περίφημο «Essay» τοῦ J. Locke).

6. Γιὰ τὶς διακρίσεις αὐτὲς πρβλ. *Logik* § 1 κ.ε.

7. H a r t e n s t e i n: der Anschauung (= τῆς ἐποπτείας).

μποροῦμε νὰ ὀνομάζωμε καθαρὲς ἔννοιες τοῦ λόγου ἢ ὑπερβατικὲς ἰδέεσ', καὶ οἱ ὅποιες θὰ προσδιορίζουν σύμφωνα με ἀρχὲς τὴν χρῆση τοῦ λόγου στὴν περιοχὴ ἀπάσης τῆς ἐμπειρίας στὸ σύνολό της.

Ἡ λειτουργία τοῦ λόγου κατὰ τοὺς συλλογισμοὺς του συνίστατο² στὴν καθολικότητα τῆς γνώσεως σύμφωνα με ἔννοιες, καὶ ὁ συλλογισμὸς ὁ ἴδιος εἶναι μιὰ κρίση, ἡ ὁποία προσδιορίζεται σὲ ὅλη τὴν ἔκταση τοῦ ὅρου της. (A 322)
 Τὴν πρόταση: ὁ Γάιος εἶναι θνητός, θὰ μπορούσα³ ἐπίσης νὰ τὴν ἀρυσθῶ ἀπὸ τὴν ἐμπειρία με τὴ βοήθεια ἀπλῶς τῆς νοήσεως. Πλὴν ὅμως ζητῶ μιὰν ἔννοια, ἡ ὁποία περιέχει τὸν ὅρο κάτω ἀπὸ τὸν ὁποῖο δίδεται τὸ κατηγορημα (κατάφαση ἐν γένει) αὐτῆς τῆς κρίσεως (σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι δηλ. τὴν ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου) καὶ μετὰ τὴν ὑπαγωγὴ αὐτῆς⁴ κάτω ἀπ' αὐτὸν τὸν ὅρο, λαμβανόμενο σὲ ὅλη τὴν ἔκτασή του (ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι θνητοί), προσδιορίζω ἐν συνεχείᾳ τὴ γνώση τοῦ ἀντικειμένου μου (ὁ Γάιος εἶναι θνητός).

Στὸ συμπέρασμα κατὰ ταῦτα ἐνὸς συλλογισμοῦ περιορίζουμε ἕνα ~~κατηγορημα πάνω σὲ ἕνα ὀρισμένο ἀντικείμενο~~, ἀφοῦ προηγουμένως στή (B 379)
 μείζονα πρότασι τὸ εἶχαμε νοήσει σ' ὅλη τὴν ἔκτασή του κάτω ἀπὸ ἕνα ὀρισμένο ὅρο. Αὐτὸ τὸ τέλειο μέγεθος τῆς ἐκτάσεως ἐν σχέσει πρὸς ἕνα τέτοιον ὅρο ὀνομάζεται καθολικότης (universalitas). Σ' αὐτὴν ἀντιστοιχεῖ στή σύνθεσι τῶν ἐποπειῶν ἢ ὀλότης (universitas) τῶν ὅρων. Ἄρα ἡ ὑπερβατικὴ ἔννοια τοῦ λόγου δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς ὀλότητος τῶν ὅρων σὲ [γιά] ἕνα δεδομένο πού ἐξερτάται ἀπὸ ὄρους. Ἐπειδὴ τώρα τὸ Ἄπολυτο μονάχα καθιστᾷ δυνατὴ τὴν ὀλότητα τῶν ὅρων, καὶ ἀντίστροφα: αὐτὴ ἡ ὀλότης τῶν ὅρων εἶναι κατὰ πάντα χρόνον ἀπόλυτη, γι' αὐτὸ μιὰ καθαρὴ ἐν γένει ἔννοια τοῦ λόγου εἶναι δυνατὸν νὰ ὀρισθῇ διὰ μέσου τῆς ἐννοίας τοῦ Ἄπολύτου, ἐφ' ὅσον αὐτὴ [ἡ ἔννοια τοῦ Ἄπολύτου] περιέχει ἕνα πρωταρχικὸν λόγον [ἀρχή] τῆς συνθέσεως τοῦ ὑποκειμένου σὲ ὄρους.

Ὅσα τώρα εἶδη σχέσεως ἔχουμε, πού ἡ νόησι διὰ τῶν Κατηγοριῶν τὰ (A 323)
 παριστᾷ μέσα της, ἄλλα τόσα ἐπίσης εἶδη καθαρῶν ἐνοιῶν τοῦ λόγου θὰ ὑπάρξουν, καὶ θὰ χρειασθῇ συνεπῶς νὰ ζητήσουμε, κατὰ πρῶτον, ἕνα Ἄπολυτο τῆς ~~κατηγορικῆς συνθέσεως~~ σὲ ἕνα ὑποκείμενο, δεύτερον, [ἕνα Ἄπολυτο] τῆς ὑποθετικῆς συνθέσεως τῶν μελῶν μιᾶς ~~σειρᾶς [καὶ] τρίτον, τῆς διαζευκτικῆς συνθέσεως τῶν μερῶν~~ σὲ ἕνα ~~σύστημα~~.

1. Transzendentale Ideen.

2. A d i c k e s : besteht (= συνίσταται).

3. H a r t e n s t e i n : konnte (=μποροῦσα).

4. Ὁ E r d m a n n συμπληρώνει: und nachdem ich...ihn unter...habe (= δηλ. τὴν ἔννοια).

- Ἔγχαρουν δηλ. ἐξ ἴσου τόσα εἶδη συλλογισμῶν τοῦ λόγου, τὸ καθένα ἀπὸ τὰ ὁποῖα χωρεῖ διὰ προσυλλογισμῶν πρὸς τὸ Ἄπολυτο, τὸ πρῶτο (B 380) [δηλ.] πρὸς ἓνα ὑποκείμενο πού τὸ ἴδιο δὲν εἶναι πλεόν κατηγορημα, τὸ δεύτερο πρὸς τὴν προϋπόθεση πού δὲν προϋποθέτει τίποτε πέρα ἀπ' αὐτήν, καὶ τὸ τρίτο πρὸς ἓνα ἄθροισμα¹ τῶν μελῶν μιᾶς διαιρέσεως, εἰς τὸ ὁποῖο δὲν ἀπαιτεῖται τίποτα παραπάνω γιὰ νὰ ὀλοκληρωθῇ ἡ διαίρεση μιᾶς ἐννοίας. Οἱ καθαρὲς ὡς ἐκ τούτου ἐννοιες τοῦ λόγου γιὰ τὴν ὀλότητα στὴ σύνθεση τῶν ὄρων εἶναι τουλάχιστον ὡς προβλήματα² — γιὰ νὰ προάγουν, ὅσο εἶναι δυνατόν, τὴν ἐνότητα τῆς νοήσεως μέχρι τὸ Ἄπολυτο — ἀναγκαῖες καὶ στὴν φύση τοῦ ἀνθρώπινου λόγου ριζωμένες, ἔστω καὶ ἂν κατὰ τὰ ἄλλα λείπη ἀπ' αὐτὲς τὶς ὑπερβατικὲς ἐννοιες μιὰ ἀνάλογη πρὸς αὐτὲς τὶς ἴδιες χρῆση in concreto καὶ δὲν ἔχουν κατὰ συνέπεια καμμιάν ἄλλη ὠφέλεια ἀπὸ τοῦ νὰ φέρουν τὴ νόηση στὴν κατεύθυνση ἐκείνη, ὅπου ἡ χρῆση τῆς διευρυνόμενη ὅσο γίνεται πιὸ πολὺ³, καταλήγει ταυτόχρονα σὲ ὀλοκληρωτικὴ συμφωνία μὲ τὸν ἑαυτὸ τῆς.
- (A 324) Ἄλλὰ ἐνῶ ἐδῶ μιλάμε γιὰ τὴν ὀλότητα τῶν ὄρων καὶ γιὰ τὸ Ἄπολυτο ὡς τὸν κοινὸ τίτλο [παρονομαστή] ὄλων τῶν ἐννοιῶν τοῦ λόγου, ἴδου λοιπὸν πού προσκρούουμε πάλι σὲ μιὰν ἔκφραση, τὴν ὁποία δὲν μπορούμε νὰ στερούμεθα, καί, μολαταῦτα, οὔτε καὶ νὰ χρησιμοποιοῦμε μὲ ἀσφάλεια ἐξ αἰτίας⁴ μιᾶς ἀμφισημίας πού ἀπὸ μακρόχρονη κακὴ χρῆση τῆς εἶναι [γινωμένη] σύμφυτη⁵. Ἡ λέξη ἀπόλυτος εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς λίγες λέξεις πού στὴν ὀλότελα πρωταρχικὴ τῆς σημασία ἀντιστοιχοῦσε πλήρως σὲ μιὰν ἐννοια πού καμμιά ἀπολύτως ἄλλη λέξη ἀπὸ τὶς διαθέσιμες τότε στὴν ἴδια γλῶσσα δὲν τῆς ταιριάζει⁶ ἀκριβῶς, καὶ τῆς ὁποίας ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀπώλεια ἢ, πρᾶγμα πού εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἴδιο, ἢ ταλαντευόμενη χρῆση τῆς
- (B 381) θὰ ἔχη ἀναγκαστικὰ ὡς συνέπεια⁷ τὴν ἀπώλεια καὶ τῆς ἐννοίας τῆς ἴδιας — μάλιστα δὲ μιᾶς ἐννοίας, ἡ ὁποία ἐπειδὴ ἀπασχολεῖ ὀλοκληρωτικὰ τὸν λόγο, δὲν μπορούμε νὰ τὴν στερηθοῦμε χωρὶς μεγάλη ζημιὰ γιὰ ὅλες τὶς ὑπερβατικὲς κρισιολογήσεις⁸. Ἡ λέξη ἀπόλυτος χρησιμοποιεῖται σήμερα συχνὰ γιὰ νὰ δηλώση ὅτι κάτι ἰσχύει γιὰ ἓνα πρᾶγμα, καθ' ὅσον

1. Πρβλ. B 202 ὑπόσημ.

2. Aufgaben (= θέματα πρὸς λύση).

3. Στὸ ἔπακρο.

4. Κατὰ λέξη: ὕστερα ἀπὸ μιὰ ... ἀμφισημία (= nach einer ... Zweideutigkeit).

5. Τῆς ἔχει γίνει προσφυῆς, τὴν ἀκολουθεῖ, τῆς εἶναι ἀναπόσπαστο μέρος (= ... ihm ... anhängenden Zweideutigkeit).

6. Καμμιά ἄλλη λέξη δὲν τὴν ἀποδίδει μὲ ἀκρίβεια (= welchem ... kein anderes Wort genau anpaßt).

7. Εἶναι ὑποχρεωμένη (ἀναπόφευκτα) νὰ συμπαρασύρη..., δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ συμπαρασύρη (= ... nach sich ziehen muß).

8. Τρίτη ἐκδοση: Beurteilung (= κρισιολόγηση).

αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἐξετάζεται αὐτὸ καθ' ἑαυτό, δηλ. ἐσωτερικά¹. Σ' αὐτὴ τὴν σημασία ἀπόλυτα δυνατὸ θὰ ἐσήμαινε ὅ,τι εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ δυνατό (ἐσωτερικά)², πρᾶγμα ποῦ στὴν οὐσία εἶναι τὸ ἐλάχιστο ποῦ θὰ μπορούσε νὰ πῆ κανεὶς γιὰ ἓνα ἀντικείμενο. Ἀντίθετα χρησιμοποιεῖται καὶ μερικὲς φορὲς γιὰ νὰ δηλώσῃ ὅτι κάτι ἰσχύει (π.χ. ἡ ἀπόλυτη κυριαρχία) ἀπὸ κάθε ἄποψη (ἀπεριόριστα), καὶ σ' αὐτὴ τὴν σημασία ἀπόλυτα δυνατὸ θὰ ἐσήμαινε ἐκεῖνο, ποῦ ἀπ' ὅλες τὶς ἀπόψεις καὶ ὑφ' οἷανδήποτε σχέση³ εἶναι δυνατό, πρᾶγμα πάλι ποῦ εἶναι τὸ πλεῖστον ποῦ μπορῶ νὰ πῶ γιὰ τὴ δυνατότητα ἑνὸς πράγματος. Τώρα, βέβαια, (A 325) οἱ σημασίες αὐτὲς ἀπαντοῦν συχνὰ μαζί. Ἔτσι, ὅ,τι εἶναι π.χ. ἐσωτερικὰ ἀδύνατο, εἶναι ἀδύνατο ἀπὸ ὅποιανδήποτε σχέση, ἐπομένως ἀπόλυτα ἀδύνατο. Τὶς περισσότερες φορὲς ὅμως οἱ σημασίες αὐτὲς ἀπέχουν ἄπειρα ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλη καὶ δὲν μπορῶ μὲ κανένα τρόπο νὰ συμπεράνω ὅτι, ἐπειδὴ κάτι εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ δυνατό, εἶναι γι' αὐτὸ τὸν λόγο καὶ ἀπὸ κάθε ἄποψη⁴, ἐπομένως ἀπόλυτα, δυνατό. Μάλιστα γιὰ τὴν ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα θὰ δείξω στὴ συνέχεια ὅτι δὲν ἐξαρτᾶται καθόλου ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ ἀναγκαιότητα σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις καὶ ἐπομένως δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς ταυτόσημη μὲ αὐτὴν. Ἐκείνου τοῦ ὁποῖου τὸ ἀντίθετο εἶναι ἐσωτερικὰ (B 382) ἀδύνατο, τοῦ ἴδιου αὐτοῦ τὸ ἀντίθετο εἶναι ἀσφαλῶς ἀπ' ὅλες ἐπίσης τὶς ἀπόψεις ἀδύνατο, ἐπομένως αὐτὸ τὸ ἴδιο εἶναι ἀπόλυτα ἀναγκαῖο· ἀλλὰ δὲν μπορῶ ἀντίστροφα νὰ συμπεράνω πῶς ὅ,τι εἶναι ἀπόλυτα ἀναγκαῖο, τὸ ἀντίθετό του εἶναι τάχα⁵ ἐσωτερικὰ ἀδύνατο, δηλ. ὅτι ἡ ἀπόλυτη ἀναγκαιότης τῶν πραγμάτων εἶναι τάχα μιὰ ἐσωτερικὴ ἀναγκαιότης, γιὰ αὐτὴ ἡ ἐσωτερικὴ ἀναγκαιότης εἶναι σὲ μερικὲς περιπτώσεις μιὰ κενὴ περιεχομένου ἔκφραση μὲ τὴν ὁποία δὲν μπορούμε νὰ συνδέουμε οὔτε τὴν παραμικρὴ ἔννοια ἀπεναντίας ἐκεῖνη [ἡ ἔννοια] γιὰ τὴν ἀναγκαιότητα ἑνὸς πράγματος ἀπὸ κάθε ἄποψη (ἐν σχέσει πρὸς πᾶν τὸ δυνατόν) ἐπάγεται ὅπως ἰδιαιτέρους προσδιορισμούς. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀπώλεια μιᾶς ἔννοιας ποῦ ἔχει μεγάλη ἐφαρμογὴ στὴν περιοχὴ τῆς καθαρὰ θεωρητικῆς φιλοσοφίας⁶ δὲν μπορεῖ ποτὲ ν' ἀφήνῃ ἀδιάφορο τὸν φιλόσοφο, γι' αὐτὸ ἐλπίζω ὅτι δὲν θὰ

1. Πρβλ. B 321.

2. Interne (= κατὰ τὴν ἐσώτερη οὐσία του).

3. Ὁ E r d m a n n θὰ ἤθελε σὲ παρένθεση τό: «in aller Absicht» καὶ ὑποπεύεται διπλῆ γραφῇ. Ἴσως δηλ. διαγραμμμένο ἀπὸ τὸν Καντ ἐθεωρήθη ὡς ὑπογραμμισμένο ἀπὸ τὸν ἀντιγραφέα. Ἐδῶ ἀκολουθοῦμε τὴν γραφὴν του στὴν ἔκδοσι τῆς πρῶστικῆς Ἀκαδημίας.

4. Καθ' οἴανδήποτε σχέση (= in aller Beziehung).

5. Κατὰ τὴν ἔκδοσι A: ist αντί: sei.

6. Τῆς κατὰ κόσμον σοφίας = Weltweisheit. Πρβλ. Logik, Εἰσαγωγή, σ. 23 καὶ 27. Πρβλ. καὶ Ἄ ν. Γ ι α ν ν α ρ ᾶ, Κριτικὴ τοῦ καθαρῶν λόγου, op. cit., σ. 101, ὑπόσημ.

τοῦ εἶναι ἐπίσης ἀδιάφορα ὁ προσδιορισμός καί ἡ σχολαστική διαφύλαξη τῆς ἐκφράσεως, στήν ὁποία εἶναι προσδεδεμένη¹ ἡ ἔννοια.

- (A 326) Σ' αὐτῇ τῇ διευρυμένη σημασία θά χρησιμοποιῶ τή λέξη ἀπόλυτος καί θά τήν ἀντιπαραθέτω σέ αὐτό πού ἰσχύει ἀπλῶς συγκριτικά ἢ ἀπό μιάν ἰδιαίτερη [μερική] ἄποψη· γιατί αὐτό τὸ τελευταῖο ὑπόκειται σέ ὄρους, ἐκεῖνο ὁμως ἰσχύει χωρίς περιορισμό.

Ἡ ὑπερβατική, λοιπόν, ἔννοια τοῦ λόγου ἀναφέρεται πάντοτε στήν ἀπόλυτη μόνον ὁλότητα κατὰ τή σύνθεση τῶν ὄρων καί δέν καταλήγει ποτέ παρά μόνο στό ὁλοκληρωτικά, δηλ. στό ἀπό κάθε σχέση Ἄπόλυτο.

- (B 383) Γιατί ὁ καθαρὸς λόγος ἐπαφίει τὰ πάντα στή νοήση, πού πρώτη ἔρχεται σέ ἄμεση σχέση με τὰ ἀντικείμενα τῆς ἐποκειῖας ἢ, μᾶλλον, με τή σύνθεσή τους στήν φαντασίω [στό φανταστικό]. Ὁ καθαρὸς λόγος κρατεῖ γιά τὸν ἑαυτό του τήν ἀπόλυτη ὁλότητα στήν χρήση τῶν ἐννοιῶν τῆς νοήσεως, καί τῇ συνθετικῇ ἐνότητι, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἀντικείμενο νοήσεως στήν Κατηγορία, ἐπιζητεῖ νὰ τήν ἐκφέρῃ μέχρι τὸ παντελῶς Ἄπόλυτο. Τὴν ἐνότητα ὡς ἐκ τούτου αὐτῇ μπορεῖ νὰ τήν ὀνομάζῃ κανεὶς ἐνότητα τοῦ λόγου² γιά τὰ φαινόμενα, ὅπως ἀκριβῶς ἐκείνη πού ἐκφράζει ἡ Κατηγορία, ἐνότητα τῆς νοήσεως. Ὁ λόγος, λοιπόν, σύμφωνα μ' αὐτὰ τελεῖ σέ ἄμεση σχέση μόνο πρὸς τήν χρήση τῆς νοήσεως καί, μάλιστα, ὄχι καθ' ὅσον αὐτῇ περιέχει τὸν λόγο μιᾶς ἐμπειρίας (γιατί ἡ ἀπόλυτη ὁλότης τῶν ὄρων δέν εἶναι μιὰ ἔννοια πού μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθῇ σέ μιάν ἐμπειρία, ἀφοῦ καμμιά ἐμπειρία δέν εἶναι ἀπόλυτη), ἀλλὰ γιά νὰ τῆς προδιαγράψῃ τὴν κατεύθυνση πρὸς μιάν ὀρισμένη ἐνότητα — γιά τὴν
- (A 327) ὁποία ἡ διάνοια δέν ἔχει καμμιὰν ἰδέα καί ἡ ὁποία ὀδηγεῖ τελικὰ στό νὰ συμπεριλάβῃ σέ ἓνα ἀπόλυτον "Ὅλο ὅλες τὶς πράξεις τῆς διανοίας ἐν σχέσει πρὸς κάθε ἀντικείμενο" Ἄρα ἡ ἀντικειμενικὴ χρήση τῶν καθαρῶν ἐννοιῶν τοῦ λόγου εἶναι πάντοτε ὑπερβατικὴ³, ἐνῶ ἐκείνη τῶν καθαρῶν ἐννοιῶν τῆς νοήσεως πρέπει σύμφωνα με τὴν φύση τῆς νὰ εἶναι πάντα ἐμμονη, ἀφοῦ περιορίζεται μόνο στό χῶρο τῆς δυνατῆς ἐμπειρίας.

Μὲ τὸν ὄρο ἰδέα ἐννοῶ μιάν ἀναγκαῖα ἔννοια τοῦ λόγου, στήν ὁποίαν δέν μπορεῖ νὰ δοθῇ στίς αἰσθήσεις κανένα ἀντικείμενο πού πλήρως ν' ἀνταποκρίνεται σ' αὐτήν. Ἐπομένως οἱ καθαρὲς μας ἔννοιες τοῦ λόγου πού

- (B 384) διερευνᾶμε τὴ στιγμή αὐτῇ εἶναι ὑπερβατικὲς⁴ ἰδέες. Εἶναι ἔννοιες τοῦ καθαροῦ λόγου, ἀφοῦ ἐξετάζουν κάθε ἐμπειρικὴ γνώση ὡς προσδιωρισμένη ἀπὸ μιάν ἀπόλυτη ὁλότητα τῶν ὄρων. Δέν ἔχουν ἐπινοηθῇ

1. Ἀπὸ τὴν ὁποία ἐξαρτᾶται ἡ ἔννοια.

2. Ἡ κατὰ λόγον ἐνότητα τῶν φαινομένων (= Vernunftseinheit...).

3. Transzendent.

4. Transzendente Ideen.

αὐθαίρετα, ἀλλ' ὑπαγορεύονται¹ (*aufgegeben*) ἀπὸ τὴν φύση τοῦ ἴδιου τοῦ λόγου καὶ διατελοῦν ὡς ἐκ τούτου ἀναγκαῖα σὲ ἄμεση σχέση πρὸς τὴν ὅλην χρῆση τῆς νοήσεως. Εἶναι τέλος ὑπερβατικὲς² καὶ ὑπερβαίνουν τὰ ὅρια κάθε ἐμπειρίας, στὴν ὁποία ἐπομένως δὲν μπορεῖ νὰ βρεθῆ ἓνα ἀντικείμενο πὸν ν' ἀνταποκρίνεται μὲ πλήρη ἀκρίβεια στὴν ὑπέρτατη ἰδέα. "Ὅταν ὀνομάζη κανεὶς μιὰν Ἰδέα, τότε λέγει κάτι τὸ π ἄ ρ α π ο λ ὺ ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενο (ὡς ἐνὸς ἀντικειμένου τῆς καθαρῆς νοήσεως), ὡς πρὸς τὸ ὑποκείμενο ὁμως (δηλ. ἀναφορικὰ πρὸς τὴν πραγματικότητά του κάτω ἀπὸ ἐμπειρικοὺς ὅρους) [λέει κανεὶς] κάτι τὸ π ο λ ὺ λ ῖ γ ο , ἐξ αἰτίας ἀκριβῶς τοῦ ὅτι ἡ ἰδέα ὡς ἐννοια ἐνὸς μεγίστου (*maximum*) δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ δοθῆ in concreto κατὰ τρόπον πὸν ν' ἀνταποκρίνεται πλήρως πρὸς τὴν φύση της. Ἐπειδὴ λοιπὸν αὐτὸ τὸ τελευταῖο εἶναι κατὰ κύριον λόγον καὶ ἡ ὅλη πρόθεσις³ τοῦ λόγου στὴν καθαρὰ θεωρητικὴ του χρῆση καὶ [ἐπειδὴ] (A 328) ἡ προσπέλασις μιᾶς ἐννοίας πὸν δὲν ἐπιτυγχάνεται [φθάνεται] ποτὲ ὡστόσο στὴν ἐμπρακτικὴ λειτουργία της⁴, ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ σὰ νὰ ἦταν πέρα γιὰ πέρα ἀστοχημένη αὐτὴ ἡ ἐννοια, γι' αὐτὸ λέμε γιὰ μιὰ τέτοιαν ἐννοια: ὅτι εἶναι μόνον μιὰ ἰδέα. "Ἔτσι θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ πῆ: ἡ ἀπόλυτη ὁλότης ὄλων τῶν φαινομένων εἶναι μ ὁ ν ο ν μ ι ἂ ἰ δ έ α, γιὰτι καθὼς κάτι τέτοιο δὲν μποροῦμε ποτὲ νὰ σκιαγραφήσουμε σὲ μιὰν εἰκόνα, ἔτσι λοιπὸν αὐτὸ παραμένει ἓνα π ρ ὅ β λ η μ α χωρὶς καμμία λύση. Ἐπίθετα, ἐπειδὴ στὴν πρακτικὴ χρῆση τῆς διανοίας πρόκειται ὀλωσδιόλου γιὰ τὴν ἐμπρακτικὴν ἄσκησιν⁵ σύμφωνα μὲ κανόνες, γι' αὐτὸ ἡ (B 385) ἰδέα τοῦ πρακτικοῦ λόγου μπορεῖ, ἔστω καὶ ἐν μέρει, νὰ εἶναι κατὰ πάντα χρόνον πραγματικὰ δεδομένη, in concreto, μάλιστα δὲ ἀποτελεῖ τὸν ἀπαραίτητον ὅρον κάθε πρακτικῆς χρήσεως τοῦ λόγου. Ἡ ἐμπρακτικὴ ἄσκησις της (*Ausübung*) εἶναι πάντοτε περιορισμένη καὶ ἐλλιπής, μέσα ὁμως σὲ ὅρια πὸν δὲν μποροῦν νὰ προσδιορισθοῦν, ἐπομένως κάτω πάντα ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς ἐννοίας μιᾶς ἀπολύτου τελειότητος. Ἡ πρακτικὴ ὡς ἐκ τούτου ἰδέα εἶναι πάντα στὸν ὕψιστον βαθμὸν καρποφόρα καὶ ἀναφορικὰ πρὸς τὴν πραγματικὴν πράξιν ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα. Μέσα σ' αὐτὴν μάλιστα ὁ καθαρὸς λόγος βρίσκει αἰτιότητα γιὰ νὰ παραγάγῃ πραγματικὰ ὅ,τι περιέχεται στὴν ἐννοια του· γι' αὐτὸ δὲν μπορεῖ, τρόπον τινὰ ὑποτιμητικὰ, νὰ πῆ κανεὶς γιὰ τὴν σοφία: ὅτι εἶναι μ ὁ ν ο ν μ ι ἂ ἰ δ έ α , ἀλλὰ ἴσα-ἴσα ἐπειδὴ αὐτὴ εἶναι ἡ ἰδέα τῆς ἀναγκαίας ἐνότητος ὄλων τῶν δυνατῶν σκοπῶν, γιὰ τοῦτο πρέπει ὡς πρωταρχικὸς, [καὶ] τὸ λιγώτερον

1. Ἐπιβάλλονται.

2. Transzendent.

3. Στόχος, σχέδιο.

4. In der Ausübung (= στὴν ἐμπρακτικὴν ἄσκησιν της).

5. Ausübung.

περιοριστικὸς ὅρος, νὰ χρησιμεύη ὡς κανὼν γιὰ κάθε τι τὸ Πρακτικὸ [γιὰ ὅ,τι ἀναφέρεται στὴν περιοχὴ τοῦ πρακτικοῦ λόγου].

- (A 329) Παρ' ὅλο λοιπὸν ποῦ γιὰ τὶς ὑπερβατικὲς ἔννοιες τοῦ λόγου πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι εἶναι μόνον ἰδέες, ὡστόσο δὲν θὰ ἔχουμε [πρέπη] μὲ κανένα τρόπο νὰ τὶς θεωροῦμε σὰν περιττὲς καὶ στερημένες ἀπὸ κάθε νόημα¹. Γιατί, ἔστω κι ἂν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προσδιορίζεται μ' αὐτὲς κανένα ἀντικείμενο, ὅμως μποροῦν κατὰ βάθος καὶ χωρὶς νὰ τὸ παρατηρή κανεὶς νὰ χρησιμεύουν στὴ νόηση ὡς κανὼν γιὰ μιὰ διευρυμένη καὶ ὁμοιόμορφη χρῆση τῆς² μὲ αὐτὸ βέβαια ἢ νόηση δὲν γνωρίζει κανένα ἐπιπλέον ἀντικείμενο ἀπ' αὐτὰ ποῦ θὰ γνώριζε σύμφωνα μὲ τὶς ἔννοιές τῆς, ἀλλὰ ὡστόσο καθοδηγεῖται καλλίτερα καὶ εὐρύτερα σὲ αὐτὴ τῆς τὴν γνώση.
- (B 386) Γιὰ νὰ ἀποσιωπήσω τὸ γεγονός ὅτι αὐτὲς καθιστοῦν ἴσως δυνατὴ μιὰ μετάβαση ἀπὸ τὶς ἔννοιες τῆς φύσεως στὶς ἔννοιες τοῦ πρακτικοῦ λόγου καὶ μποροῦν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ παρέχουν στὶς ἴδιες τὶς ἠθικὲς ιδέες ἔρεισμα καὶ συνοχὴ μὲ τὶς καθαρὰ θεωρητικὲς γνώσεις τοῦ λόγου. Γιὰ ὅλα αὐτὰ πρέπει νὰ περιμένῃ κανεὶς στὴ συνέχεια τὴν ἐξήγησιν.

Συμμορφούμενοι ὅμως μὲ τὸ σχέδιό μας ἀφήνουμε ἐδῶ κατὰ μέρος τὶς πρακτικὲς ιδέες καὶ ἐξετάζουμε ὡς ἐκ τούτου τὸν λόγο στὴν καθαρὰ θεωρητικὴ του χρῆση, καὶ σ' αὐτὴν πιὸ περιορισμένα ἀκόμη, δηλ. στὴν ὑπερβατικὴ του μόνον χρῆση. Ἐδῶ λοιπὸν εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ ἐγκαινιάσουμε τὸν ἴδιο δρόμο ποῦ ἀκολουθήσαμε παραπάνω κατὰ τὴν παραγωγὴ τῶν Κατηγοριῶν, δηλ. νὰ ἐξετάσουμε τὴ λογικὴ μορφή τῆς γνώσεως τοῦ λόγου καὶ νὰ δοῦμε μὴ τυχὸν ὁ λόγος ἀποβαίνει ἐπίσης μιὰ πηγὴ ἔννοιῶν, γιὰ νὰ² θεωροῦμε ἀντικείμενα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ὡς προσδιωρισμένα συνθετικὰ a priori ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴ μιὰ ἢ τὴν ἄλλη λειτουργία τοῦ λόγου.

- (A 330) Ὁ λόγος θεωρούμενος ὡς δύναμη μιᾶς ὠρισμένης λογικῆς μορφῆς τῆς γνώσεως εἶναι ἢ δύναμη τοῦ συλλογίζεσθαι, δηλ. [ἡ δύναμη] νὰ κρίνουμε ἔμμεσα μέσω τῆς ὑπαγωγῆς³ τοῦ ὅρου μιᾶς δυνατῆς κρίσεως κάτω ἀπὸ τὸν ὅρο μιᾶς δεδομένης κρίσεως. Ἡ δεδομένη κρίση εἶναι ὁ γενικὸς κανὼν (ἢ προκείμενη μείζων πρόταση, *Major*). Ἡ ὑπαγωγή τοῦ ὅρου μιᾶς ἄλλης δυνατῆς κρίσεως ὑπὸ τὸν ὅρο τοῦ κανόνος εἶναι ἢ προκείμενη ἐλάσσων πρόταση (*minor*). Ἡ πραγματικὴ κρίση ἢ ὁποῖα ἐκφράζει τὴν κατάφαση [ἐπιβεβαίωση] τοῦ κανόνος στὴν⁴ ὑπαχθεῖσα περίπτωση εἶναι τὸ
- (B 387) συμπέρασμα (conclusio). Ὁ κανὼν⁵ δηλ. λέγει κάτι τι γενικὰ κάτω ἀπὸ ἕνα

1. Nichtig (= μηδενικές, οὐδαμινές)

2. Γιὰ νὰ ἐξετάζουμε... ἢ: πρὸς θεώρηση ἀντικειμένων...

3. Γιὰ τὸν ὀρισμὸ τῆς Subsumtion πρβλ. Logik, § 58.

4. Στὴν 4 ἔκδοσιν zu αντί: in.

5. Πρβλ. Logik, § 57.

ᾠρισμένο ὄρο. Ἔστω τώρα ὅτι σὲ μιὰ δεδομένη περίπτωση πραγματοποιεῖται ὁ ὄρος τοῦ κανόνος. Τότε αὐτὸ πού ἰσχύει ὑπὸ ἐκεῖνο τὸν ὄρο γενικά, θὰ θεωρηθῆ ὡς ἔγκυρο ἐπίσης καὶ στὴ δεδομένη περίπτωση (ἢ ὅποιο συνεπάγεται αὐτὸ τὸν ὄρο). Εὐκόλα βλέπει κανεὶς ὅτι ὁ λόγος μέσῳ τῶν ἐνεργημάτων¹ τῆς νοήσεως, τὰ ὅποια ἀπαρτίζουν μιὰ σειρὰ ἀπὸ ὄρους, καταλήγει σὲ μιὰ γνώση. Ἐὰν στὴν πρόταση: «Ἄλλα τὰ σώματα εἶναι μεταβλητά», φθάνω ἀποκλειστικά μὲ τὸν τρόπο αὐτό, μὲ τὸ νὰ ξεκινῶ δηλ. ἀπὸ τὴν πιὸ ἀπομεμακρυσμένη γνώση (μέσα στὴν ὅποια ἡ ἔννοια τοῦ σώματος δὲν ἀπαντᾷ, ἢ ὅποια ὁμοῦ περιέχει τὸν ὄρο τῆς): «Κάθε τι τὸ σύνθετο εἶναι μ ε τ α β λ η τ ὄ», νὰ προχωρῶ ἀπ' αὐτὴν πρὸς μιὰ πλησιέστερη γνώση, πού βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὸν ὄρο τῆς πρώτης: «Τὰ σώματα εἶναι σύνθετα», καὶ ἀπὸ αὐτὴν πρώτιστα σὲ μιὰ τρίτη, πού τώρα πλέον συνδέει τὴν ἀπομεμακρυσμένη γνώση (μεταβλητός) μὲ τὴν² προκείμενη: κατ' ἀκολουθίαν [ὅτι]: «Τὰ σώματα εἶναι μεταβλητά», — τότε ὀδηγοῦμαι μέσῳ μιᾶς σειρᾶς ἀπὸ ὄρους (προκείμενες προτάσεις) σὲ μιὰ γνώση (*Conclusion*). Κάθε μιὰ σειρὰ τώρα, τῆς ὁποίας ὁ ἐκθέτης³ (Exponent) εἶναι δεδομένος, (τῆς κατηγορικῆς ἢ ὑποθετικῆς κρίσεως), μπορεῖ νὰ συνεχίζεται ἑπομένως ἢ ἴδια ἀκριβῶς πράξι τοῦ λόγου ὀδηγεῖ σὲ μιὰ *ratiocinatio polysyllogistica*, ἢ ὅποια⁴ εἶναι μιὰ σειρὰ ἀπὸ συλλογισμοὺς πού μπορεῖ νὰ συνεχίζεται σὲ ἀπροσδιόριστη ἔκταση εἴτε ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ὄρων (*per prosyllogismos*), εἴτε ἀπὸ τὴν πλευρὰ ἐκείνου πού ὑπόκειται σὲ ὄρους (*per episylogismos*). (A 331)

Ἄλλὰ ἀντιλαμβάνεται κανεὶς εὐκόλα ὅτι ἡ ἀλυσίδα ἢ ἡ σειρὰ τῶν προσυλλογισμῶν, δηλ. τῶν γνώσεων πού προκύπτουν διὰ συλλογισμῶν ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ἀρχῶν ἢ τῶν ὄρων σὲ μιὰ δεδομένη γνώση, μὲ ἄλλα λόγια: ὅτι ἡ ἀ ν ι ο ὕ σ α σ ε ι ρ ᾶ τῶν συλλογισμῶν πρέπει ὄντως νὰ βρίσκεται σὲ διαφορετικὴ σχέση πρὸς τὴ δύναμη τοῦ λόγου ἀπ' ὅ,τι ἡ κ α τ ι ο ὕ σ α σ ε ι ρ ᾶ, δηλ. ἡ πρόοδος⁵ τοῦ λόγου δι' ἐπισυλλογισμῶν ἀπὸ τὴν πλευρὰ αὐτοῦ πού ὑπόκειται σὲ ὄρους. Πράγματι, καθὼς στὴν πρώτη περίπτωση ἡ γνώση (*conclusio*) εἶναι δεδομένη μόνον ὡς ἐξαρτώμενη ἀπὸ ὄρους, ἔτσι δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ φθάσῃ σ' αὐτὴν μέσῳ τοῦ λόγου παρὰ μόνον ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ὅτι ὅλα τὰ μέλη τῆς σειρᾶς ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ὄρων εἶναι δεδομένα (ὀλότης στὴν σειρὰ τῶν προτάσεων), γιατί μόνον ὑπ' αὐτὴ τὴν προϋπόθεση εἶναι δυνατὴ ἀργιστὴ ἢ προκείμενη κρίσις ἀπὸ τὴν πλευρὰ ἀπεναντίας τοῦ ἐξαρτημένου ἀπὸ ὄρους ἢ τῶν συνεπειῶν [συμπερασμάτων] δὲν νοεῖται παρὰ μόνο μιὰ σειρὰ πού βρίσκεται ἐ ν τ ῶ γ ἰ γ ν ε σ θ α ι (*eine werdende*) καὶ (A 332)

1. Ἦ: πράξεων.

2. Ἦ ἐκδοσὴ A παραδίδει: der (= Erkenntnis) καὶ ὄχι: dem Erkenntnis.

3. Πρβλ. Logik, § 58.

4. E r d m a n n: welches (= welche), δηλ. ἡ polysyllogistika.

5. Πορεία (= Fortgang).

ὄχι [μιὰ σειρά] πού προϋποτίθεται ἤδη ὁ λ ο κ λ η ρ ω τ ι κ ᾶ ἢ εἶναι τελείως δεδομένη, ἐπομένως μόνο μιὰ δυνάμει πρόοδος. "Ὅταν λοιπόν μιὰ γνώση θεωρῆται ὡς ἐξαρτώμενη ἀπὸ ὄρους, τότε ὁ λόγος εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ θεωρῆ ὡς ὀλοκληρωμένη καὶ κατὰ τὴν ὀλόγητά της δεδομένη σὲ ἀντιοῦσα γραμμὴ τῆ σειρά τῶν ὄρων. "Ὅταν ὁμοίως ἡ ἴδια ἀκριβῶς γνώση θεωρῆται συγχρόνως ὡς ὄρος ἄλλων γνώσεων πού ἡ μία μὲ τὴν ἄλλη [ἀναμεταξύ τους] ἀποτελοῦν σὲ κατιοῦσα γραμμὴ μιὰ σειρά ἀπὸ συμπεράσματα¹, τότε μπορεῖ ὁ λόγος νὰ μένη ἐντελῶς ἀδιάφορος ὡς πρὸς τὸ πόσο ἐκτείνεται a parte posteriori αὐτῆ ἢ πρόοδος καὶ ἂν ἴσως εἶναι παντοῦ γενικά δυνατὴ ὀλόγη αὐτῆς τῆς σειράς²· διότι ὁ λόγος δὲν χρειάζεται μιὰ τέτοια σειρά γιὰ τὸ συμπέρασμα πού βρίσκεται ἐνώπιόν του, ἀφοῦ αὐτὸ εἶναι ἤδη μέσῳ τῶν ἀρχῶν του ἐπαρκῶς προσδιορισμένο καὶ βεβαιωμένο a parte priori. Μπορεῖ τώρα νὰ συμβαίνει ὥστε ἡ σειρά τῶν προτάσεων ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ὄρων νὰ ἔχη κάτι τι ὡς π ρ ῶ τ ο, ὡς ὑπέριστα ὄρο, ἢ καὶ νὰ μὴν ἔχη, καὶ κατὰ συνέπεια νὰ εἶναι χωρὶς ὄρια a parte priori· καὶ τότε ἀκόμη ἡ σειρά αὐτῆ πρέπει νὰ περιέχη ὀλόγητα τοῦ ὄρου³, ἀκόμη κι ἂν⁴ ὑποθέσουμε πῶς δὲν θὰ μπορούσαμε ποτὲ νὰ φθάσουμε στὸ σημεῖο νὰ τὴ συλλάβουμε, καὶ ἡ ὄλη σειρά πρέπει νὰ εἶναι χωρὶς ὄρους ἀληθινή, ἐὰν πρόκηται [θέλη] τὸ ἐξαρτώμενο ἀπὸ ὄρους, τὸ ὁποῖο θεωρεῖται ὡς συνέπεια πού πηγάζει ἀπ' αὐτήν, νὰ ἰσχύη ὡς ἀληθές. Τοῦτο ἀποτελεῖ μιὰν ἀπαίτηση τοῦ λόγου, ὁ ὁποῖος τὴ γνώση του τὴν ἐξαγγέλλει ὡς προσδιορισμένη a priori καὶ ὡς ἀναγκαία: εἴτε αὐτὴ καθ' ἑαυτήν καὶ τότε δὲν ἔχει ἀνάγκη καθόλου ἀπὸ ἀρχές, ἢ, ὅταν αὐτὴ εἶναι παράγωγη, ὡς ἕνα μέλος μιᾶς σειράς ἀπὸ ἀρχές, πού ἡ ἴδια εἶναι ἀπόλυτα⁴ ἀληθινή.

1. Συνέπειες (= Folgerungen).

2. Κατὰ τὸν E r d m a n n: τῶν ὄρων (= Bedingungen).

3. A d i c k e s: gesetzt auch ἀντὶ τοῦ ἀπλοῦ: gesetzt τῆς πρωσοικῆς Ἀκαδημίας.

4. Χωρὶς περιορισμούς.

ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΤΗΣ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗΣ

{(A 333)
{(B 390)

ΤΡΙΤΟ ΤΜΗΜΑ

Σύστημα τῶν ὑπερβατικῶν ἰδεῶν

Ἐδῶ δὲν ἔχουμε ν' ἀσχοληθοῦμε μὲ μιὰ λογικὴ Διαλεκτικὴ ποὺ κάνει ἀφαίρεση ἀπὸ κάθε περιεχόμενο τῆς γνώσεως καὶ ἀποκαλύπτει μονάχα τὴν ἀπατηλὴ φαινομενικότητα στὴ μορφὴ τῶν συλλογισμῶν, ἀλλὰ μὲ μιὰ ὑπερβατικὴ Διαλεκτικὴ, ἡ ὁποία πρέπει νὰ περιέχῃ ἐντελῶς a priori τὴν πηγὴ ὠρισμένων γνώσεων ἀπὸ καθαρὸ λόγος καὶ ὠρισμένων ἐννοιῶν ποὺ ἔχουν προκύψει διὰ συλλογισμοῦ, τῶν ὁποίων τὸ ἀντικείμενο δὲν μπορεῖ νὰ δοθῇ μὲ κανένα τρόπο στὴν ἐμπειρία καὶ ἐπομένως αὐτὲς κεῖνται ἐντελῶς ἔξω ἀπὸ τὴ δύναμη τῆς καθαρῆς νοήσεως. Ἀπὸ τὴ φυσικὴ σχέση ποὺ πρέπει νὰ ἔχῃ τόσο στοὺς συλλογισμοὺς ὅσο καὶ στὶς κρίσεις ἡ ὑπερβατικὴ χρῆση τῆς γνώσεώς μας πρὸς τὴ Λογικὴ, συμπεράναμε ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχουν τρία μονάχα εἶδη διαλεκτικῶν συλλογισμῶν, τὰ ὁποία βρίσκονται σὲ σχέση πρὸς τὰ τρία εἶδη συλλογισμῶν μέσῳ τῶν ὁποίων ὁ λόγος δύναται ἐξ ἀρχῶν νὰ ἄγεται σὲ γνώσεις, καὶ ὅτι σὲ ὅλα¹ τὰ εἶδη τὸ ἔργο του εἶναι νὰ ὑψώνεται ἀπὸ τὴν ἐξαρτημένη ἀπὸ ὄρους σύνθεση, ὅπου ἡ νόηση μένει γιὰ πάντα προσδεδεμένη, στὴν ἀπόλυτη [σύνθεση], τὴν ὁποία ἡ νόηση ποτὲ δὲν δύναται νὰ ἐγγίση.

Τὸ Καθόλου τώρα ὄλων τῶν σχέσεων² ποὺ μποροῦν νὰ ἔχουν οἱ παραστάσεις μας, εἶναι: 1. Ἡ σχέση πρὸς τὸ ὑποκείμενο 2. Ἡ σχέση πρὸς τὰ ἀντικείμενα, καὶ μάλιστα εἴτε³ ὡς φαινομένων εἴτε ὡς ἀντικειμένων τῆς νοήσεως ἐν γένει. Ἐὰν συνδέσῃ κανεὶς αὐτὴ τὴν ὑποδιαίρεση μὲ τὴν ἀνώτερη⁴ [ὑποδιαίρεση], τότε ἡ σχέση τῶν παραστάσεων, γιὰ τὶς ὁποῖες μποροῦμε νὰ σχηματίσουμε μιὰν ἐννοια ἢ μιὰν ἰδέα, εἶναι τριπλῆ: 1. Ἡ σχέση πρὸς τὸ ὑποκείμενο, 2. Ἡ σχέση πρὸς τὸ πολλαπλὸ τοῦ ἀντικειμένου ἐν τῷ φαινομένῳ [στὸ πεδίο τοῦ φαινομένου], 3. Ἡ σχέση πρὸς ὅλα τὰ πράγματα ἐν γένει.

Ὅλες τώρα οἱ καθαρὲς ἐννοιες ἐν γένει ἔχουν νὰ κάνουν μὲ τὴ συνθετικὴ ἐνότητα τῶν παραστάσεων, οἱ ἐννοιες ὁμοῦ τοῦ καθαρῶν λόγου (ὑπερβατικὲς ἰδέες) μὲ τὴν ἀπόλυτη [μὴ ὑποκείμενη σὲ κανέναν ὄρο] συνθετικὴ ἐνότητα ὄλων τῶν ὄρων ἐν γένει. Ὅλες ὡς ἐκ τούτου οἱ

1. E r d m a n n: in allen ἀντί: in allem (R. Schmidt).

2. Das Allgemeine aller Beziehung.

3. A: entweder erstlich als (= εἴτε κατὰ πρῶτον ὡς ...).

4. Δηλ. τὴν προηγούμενη κύρια διαίρεση.

ὕπερβατικὲς ἰδέες θὰ μποροῦν νὰ καταταγοῦν σὲ τρεῖς κατηγορίες, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη περιέχει τὴν ἀπόλυτη ἐνότητα τοῦ νοοῦντος ὑποκειμένου, ἡ δευτέρη τὴν ἀπόλυτη ἐνότητα τῆς σειρᾶς τῶν ὄρων τοῦ φαινομένου, ἡ τρίτη τὴν ἀπόλυτη ἐνότητα τοῦ ὄρου ὄλων τῶν ἀντικειμένων τοῦ Νοεῖν ἐν γένει.

Τὸ νοοῦν ὑποκείμενο εἶναι τὸ ἀντικείμενο τῆς Ψυχολογίας, ἡ συμπερίληψη [σύνολο] ὄλων τῶν φαινομένων (ὁ κόσμος) τὸ ἀντικείμενο τῆς Κοσμολογίας καὶ τὸ πᾶγμα [δὸν] ποῦ περιέχει τὸν ἀνώτατο ὄρο τῆς δυνατότητος γιὰ κάθε τι ποῦ μπορεῖ νὰ νοηθῆ (τὸ δὸν πάντων τῶν ὄντων¹), τὸ ἀντικείμενο τῆς Θεολογίας. Ὁ καθαρὸς ἐπομένως λόγος μᾶς παρέχει ἄμεσα τὴν ἰδέα μιᾶς ὑπερβατικῆς ἐπιστήμης τῆς ψυχῆς (*psychologia rationalis*) (B 392) μιᾶς ὑπερβατικῆς ἐπιστήμης περὶ τοῦ κόσμου (*cosmologia rationalis*) (A 335) καὶ τέλος [τὴν ἰδέα] μιᾶς ὑπερβατικῆς θεογνωσίας (*theologia transscendentalis*). Μάλιστα, ἀκόμη καὶ τὸ ἀπλὸ σχέδιο τόσο γιὰ τὴ μιὰ ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἄλλη ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἐπιστῆμες δὲν προδιαγράφεται καθόλου ἀπὸ τὴ νόηση, ἔστω κι ἂν αὐτὴ θὰ ἦταν συνδεδεμένη μὲ τὴν ἀνώτατη λογικὴ χρῆση τοῦ λόγου, δηλ. μὲ ὄλους τοὺς συλλογισμοὺς ποῦ μπορεῖ κανεὶς νὰ φαντασθῆ, γιὰ νὰ προχωρήσῃ ἀπὸ τὸ ἓνα ἀντικείμενο τῆς νοήσεως (φαινόμενο) πρὸς ὅλα τὰ ἄλλα ὡς τὰ πιὸ ἀπομεμακρυσμένα μέλη τῆς ἐμπειρικῆς συνθέσεως, ἀλλὰ [τὸ σχέδιο αὐτὸ] εἶναι ἀποκλειστικὰ ἓνα καθαρὸ καὶ γνήσιο προϊόν ἢ πρόβλημα τοῦ καθαρῦ λόγου.

Ποιοὶ εἶναι οἱ τρόποι (*modi*) τῶν καθαρῶν ἐννοιῶν τοῦ λόγου ποῦ τελοῦν κάτω ἀπὸ τοὺς τρεῖς αὐτοὺς τίτλους ὄλων τῶν ὑπερβατικῶν ἰδεῶν, [αὐτὸ] θὰ ἐκτεθῆ πλήρως στὸ Κεφάλαιο ποῦ θ' ἀκολουθήσῃ. Οἱ τρόποι αὐτοὶ χωροῦν μὲ βάση τὸ ὀδηγητικὸ νῆμα τῶν Κατηγοριῶν. Γιατὶ ὁ καθαρὸς λόγος δὲν ἔρχεται ποτὲ ἀπ' εὐθείας σὲ σχέση μὲ τὰ ἀντικείμενα, ἀλλὰ μὲ τὶς ἐννοιες ποῦ ἔχει ἡ νόηση γι' αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα. Κατὰ τὸν ἴδιο ἐπίσης τρόπο θὰ μπορέσῃ στὴ διεξοδικὴ μόνον ἀνάπτυξη [τοῦ πράγματος] νὰ γίνῃ σαφές, πῶς ὁ λόγος διὰ μέσου τῆς συνθετικῆς ἀποκλειστικῆς χρήσεως τῆς αὐτῆς ἀκριβῶς λειτουργίας, χρῆση τῆς ὁποίας ἐποιεῖτο καὶ γιὰ τὸν κατηγορικὸ συλλογισμό τοῦ λόγου, ὑποχρεοῦται ἀναγκαστικὰ νὰ καταλήξῃ στὴν ἐννοια τῆς ἀπόλυτης ἐνότητος τοῦ νοοῦντος ὑποκειμένου, πῶς ἡ λογικὴ διαδικασία σὲ ὑποθετικοὺς συλλογισμοὺς τοῦ λόγου² πρέπει

1. Τὸ ens entium ἢ ens perfectissimum καὶ realissimum (πρβλ. A 578 / B 606 κ.έ.).

2. Ἐδῶ ἀκολουθοῦμε τὴν γραφὴ τοῦ Erdmann = in hypothetischen [δηλ. Vernunftschlüssen] die Idee vom... (ἢ: im hypothetischen Vernunftschlusse die Idee vom...), ἡ ὁποία ἀνταποκρίνεται καλλίτερα στὸ γράμμα καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ κειμένου. Ἡ γραφὴ τῆς ἐκδόσεως A: in hypothetischen die Idee vom... συμπέπει μὲ αὐτὴν τῆς Ἀκαδημίας (Erdmann). Hartenstein: in hypothetischen Ideen die Idee vom... Kirchner: im hypothetischen die Idee vom...

νά συνεπάγεται κατ' ἀνάγκην τὴν ἰδέα τοῦ παντάπασιν Ἀπολύτου σὲ μιὰ
 σ ε ι ρ ᾶ δεδομένων ὄρων, [καί] τέλος [πῶς] ἡ ἀπλῆ μορφή τοῦ διαζευκτικοῦ (B 393)
 συλλογισμοῦ [πρέπει] νά συνεπάγεται τὴν ὑπέρτατη ἔννοια τοῦ λόγου ἐνός (A 336)
 ὄ ν τ ο ς π ᾶ ν τ ω ν τ ῶ ν ὄ ν τ ω ν — μιὰ σκέψη ποῦ ἐκ πρώτης ὄψεως
 φαίνεται νά εἶναι ἐξαιρετικὰ παράδοξη.

Γι' αὐτὲς τὶς ὑπερβατικὲς ἰδέες δὲν εἶναι κατ' οὐσίαν δυνατὴ καμμιά
 ἀ ν τ ι κ ε ι μ ε ν ι κ ῆ π α ρ α γ ω γ ῆ (*Deduktion*), ὅπως αὐτὴ ποῦ μπορέσαμε
 νά προσπορίσουμε γιὰ τὶς Κατηγορίες. Γιατὶ οἱ ὑπερβατικὲς ἰδέες δὲν ἔχουν
 στὴν πραγματικότητα καμμιά σχέση πρὸς κάποιο ἀντικείμενο ποῦ νά μπορῆ
 ν' ἀνταποκρίνεται πλήρως σὲ αὐτὲς, γιὰ τὸν λόγο ἀκριβῶς ὅτι ἐκεῖνες δὲν
 εἶναι παρὰ μόνον ἰδέες. Μιὰν ὑποκειμενικὴ ὁμως ἀπὸ τὴν φύση τοῦ λόγου μας
 παραγωγή! τῶν ἰδεῶν αὐτῶν μπορέσαμε νά ἐπιχειρήσουμε, καὶ αὐτὴ εἶναι
 ποῦ στὴν πραγματικότητα ἐπιτελέσαμε σ' αὐτὸ ἐδῶ τὸ Κεφάλαιο.

Μὲ εὐκολία βλέπει κανεὶς ὅτι ὁ καθαρὸς λόγος δὲν ἔχει τίποτε ἄλλο ὡς
 στόχο του παρὰ μόνον τὴν ἀπόλυτη ὁλότητα τῆς συνθέσεως ἀ π ὀ τ ῆ ν
 π λ ε υ ρ ᾶ τ ῶ ν ὄ ρ ω ν (εἴτε τῆς ἐνυπάρξεως (*Inhärenz*) ἢ τῆς ἐξαρτήσεως
 ἢ τῆς συνδρομῆς²) καὶ ὅτι μὲ τὴν ἀπόλυτη πληρότητα ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ
 ὑποκείμενου σὲ ὄρους δὲν ἔχει σὲ τίποτα νά κάνη. Γιατὶ ὁ λόγος χρειάζεται
 μονάχα ἐκείνη [τὴν ἀπόλυτη ὁλότητα τῆς συνθέσεως ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν
 ὄρων], γιὰ νά προϋποθέσῃ τὴν ὅλη σειρὰ τῶν ὄρων καὶ ἔτσι νά τὴν
 παραδώσῃ *a priori* στὴ νόηση. Ἄπαξ ὁμως καὶ ὑπάρχει ἕνας πλήρης (καὶ
 ἄνευ ὄρων) δεδομένος ὄρος, τότε δὲν χρειάζεται πλέον κμμιά ἔννοια τοῦ
 λόγου ἀναφορικὰ πρὸς τὴ συνέχιση τῆς σειρᾶς, ἀφοῦ ἡ διάνοια ἀπὸ μόνη
 τῆς προχωρεῖ βαθμιαῖα πρὸς τὰ κάτω, [δηλ.] ἀπὸ τὸν ὄρο στὸ ὑ π ὀ τ ὸ ν (B 394)
 ὄ ρ ο ν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο οἱ ὑπερβατικὲς ἰδέες χρησιμεύουν μόνον γιὰ
 τὸ ἀνιέναι στὴ σειρὰ τῶν ὄρων μέχρι τοῦ Ἀπολύτου, δηλ. μέχρι τὶς ἀρχές.
 Ἐν ἀναφορᾷ ὁμως πρὸς τὸ κ α τ ι ε ν α ι εἰς τὸ ἐξαρτημένο ἀπὸ ὄρους,
 ὑπάρχει βέβαια μιὰ πολὺ ἐκτεταμένη λογικὴ χρῆση τῶν νόμων τῆς νοήσεως (A 337)
 [διανοίας] ἐκ μέρους τοῦ λόγου μας, ἀλλὰ καμμιά ἀπολύτως ὑπερβατικὴ, καὶ
 στὴν περίπτωσι ποῦ ἡμεῖς σχηματίζουμε μιὰν ἰδέα γιὰ τὴν ἀπόλυτη ὁλότητα
 μιᾶς τέτοιας συνθέσεως (τοῦ *progressus*), π.χ. γιὰ ὁλόκληρη τὴν σειρὰ ὄλων
 τῶν μ ε λ λ ο ν τ ι κ ῶ ν μεταβολῶν τοῦ κόσμου, ἡ ἰδέα τότε αὐτὴ ἀποτελεῖ
 ἕνα νοητὸ ὄν³ (*ens rationis*) ποῦ μόνον αὐθαίρετα μπορεῖ νά νοηθῆ καὶ δὲν

1. Ἀκολουθοῦμε τὴν γραφὴ τῆς Ἀκαδημίας καὶ τοῦ M e l l i n: *Ableitung*
 ἀντὶ *Anleitung*.

2. Πρβλ. πίνακα τῶν Κατηγοριῶν (B 106) καὶ, εἰδικώτερα, τὴν ἀντιστοιχία πρὸς τὶς
 3 Κατηγορίες τῆς ἀναφορᾶς (Relation). Γιὰ τοὺς λόγους ποῦ ἡ Κατηγορία τῆς *Gemein-*
schaft (*Wechselwirkung*) προβάλλει ἐδῶ ὡς *Konkurrenz* (*concurrentia* = συν-δρομή, συμ-
 βολή, συμ-πλοκή) πρβλ. H. H e i m s o e t h, *Transzendente Dialektik*, op. cit., σ. 68
 ὑποσημ.

3. Ἡ: κατ' ἐπίνοιαν.

προϋποτίθεται με ἀναγκαιότητα ἀπὸ τὸν λόγο.

Γιατὶ γιὰ τὴ δυνατότητα τοῦ ἐξαρτώμενου ἀπὸ ὄρους προϋποτίθεται βέβαια ἡ ὁλότης τῶν ὄρων του ἀλλ' ὄχι [ἡ ὁλότης] τῶν συνεπειῶν του. Κατ' ἀκολουθίαν μιὰ τέτοια ἔννοια δὲν εἶναι καμμιά ὑπερβατικὴ ἰδέα, πού μ' αὐτὴν ἐν τούτοις ἐδῶ ἔχομε νὰ κάνουμε ἀποκλειστικά.

- Τέλος ἀντιλαμβάνεται ἐπίσης κανεὶς ὅτι μεταξὺ τῶν ἴδιων τῶν ὑπερβατικῶν ἰδεῶν διεκλάμπει μιὰ ὠρισμένη συνεκτικὴ ἐνώτης καὶ ὅτι ὁ καθαρὸς λόγος ἀνάγει μέσῳ αὐτῶν ὅλες του τὶς γνώσεις σὲ ἓνα σύστημα. Τὸ νὰ προχωρῆ κανεὶς ἀπὸ τὴ γνώση τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ (τῆς ψυχῆς) στὴ γνώση τοῦ κόσμου καὶ μέσῳ αὐτῆς στὸ πρωταρχικὸ ὄν, εἶναι μιὰ πορεία τόσο φυσικὴ πού φαίνεται νὰ μοιάζῃ με τὴν λογικὴ πορεία τοῦ λόγου ἀπὸ τὶς προκείμενες προτάσεις στὸ συμπέρασμα*.
- (B 395) "Ἄν λοιπὸν ἐδῶ ὑπάρχη κρυμμένη στὸ βάθος μιὰ συγγένεια ὁμοιά με ἐκείνην πού ὑφίσταται μεταξὺ λογικῆς καὶ ὑπερβατικῆς μεθόδου¹, τοῦτο ἐπίσης ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ ἐρωτήματα,
- (A 338) τὴν ἀπάντηση τῶν ὁποίων πρέπει νὰ περιμένῃ κανεὶς κατὰ πρῶτον στὴ συνέχεια τῶν ἐρευνῶν αὐτῶν. Τὸν σκοπὸ μας τὸν ἐπετύχαμε προσωρινά ἤδη, ἀφοῦ τὶς ὑπερβατικὲς ἔννοιες τοῦ λόγου, οἱ ὁποῖες διαφορετικὰ ἀνακατώνονται συνήθως μ' ἄλλες στὴ θεωρία τῶν φιλοσόφων χωρὶς ποτὲ νὰ τὶς διακρίνουν κατὰ τὸν τρόπο πού προσήκει ἀπὸ τὶς ἔννοιες τῆς νοήσεως,
- (B 396)

* Ἡ Μεταφυσικὴ ἔχει ὡς αὐθεντικὸ σκοπὸ τῆς ἐξερευνησεῶς της μονάχα τρεῖς ἰδέες: Θεός, ἐλευθερία, καὶ ἀθανασία², ἔτσι πού ἡ δευτέρη ἔννοια συνδεόμενη με τὴν πρώτη ὀφείλει νὰ ὀδηγῆ στὴν τρίτη ὡς εἰς ἓνα ἀναγκαῖο συμπέρασμα. Ὅλα αὐτά, με τὰ ὁποῖα ἄλλως [κατὰ τὰ ἄλλα] ἀσχολεῖται ἡ ἐπιστήμη αὐτὴ, τῆς χρησιμεύουν ἀπλῶς ὡς μέσα, γιὰ νὰ φτάσῃ σ' αὐτὲς τὶς ἰδέες καὶ στὴν πραγματικότητά τους. Τὶς ἰδέες αὐτὲς δὲν τὶς χρειάζεται ἡ Μεταφυσικὴ πρὸς ὄφελος [ἐξυπηρέτηση] τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ γιὰ νὰ προχωρήσῃ πέρα ἀπὸ τὴν φύση. Ἡ ἐγκρατανόηση³ αὐτῶν τῶν ἰδεῶν θὰ ἔκανε νὰ ἐξαρτῶνται ἡ Θεολογία, ἡ Ἠθικὴ καὶ, διὰ τῆς συνδέσεως τῶν δύο, ἡ Ἐρησκειά, συνεπῶς οἱ ὑπέρτατοι σκοποὶ τῆς ὑπάρξεώς μας, ἀπὸ τὴν καθαρὰ θεωρητικὴ δύναμη τοῦ λόγου καὶ πέραν αὐτοῦ ἀπὸ τίποτε ἄλλο. Σὲ μιὰ συστηματικὴ παρουσίαση τῶν ἰδεῶν ἐκείνων ἡ ἐκτεθεῖσα στὰ παραπάνω τάξη ὡς ἡ συνθετικὴ, θὰ ἦταν ἢ πλεον ἐνδεδειγμένη, ἀλλὰ σὲ μὴν ἐπεξεργασία πού πρέπει νὰ προηγηθῆ ἀναγκαστικὰ ἐκείνης, ἡ ἀναλυτικὴ τάξη πού τῆς εἶναι τὸ ἀντίστροφο, θὰ εἶναι πιὸ σύμφωνη πρὸς τὸν σκοπὸ μας, γιὰ νὰ ὀλοκληρώσουμε, προχωροῦντες ἀπὸ αὐτὸ πού μᾶς προσφέρει ἄμεσα ἡ ἐμπειρία, δηλ. ἀπὸ τὴν ψυχολογία, πρὸς τὴν κοσμολογία καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μέχρι τὴ γνώση τοῦ Θεοῦ, τὸ μεγάλο μας σχέδιο. (Ἡ σημείωση αὐτὴ λείπει στὴν Α ἔκδοση).

1. Verfahren = τρόπος ἢ μέθοδος πορείας...

2. Γιὰ τὶς τρεῖς αὐτὲς ἰδέες (αἰτήματα) τοῦ πρακτικοῦ λόγου πρβλ. Kritik der praktischen Vernunft, op. cit., II Βιβλ., II Κεφ.: IV, V καὶ VI.

3. Einsicht.

μπορέσαμε νὰ τίς ἐξαγάγουμε ἀπὸ αὐτὴ τὴν διαφορούμενη κατάσταση, νὰ προσδιορίσουμε τὴν πηγὴ τους καί, συγχρόνως μ' αὐτό, τὸν ὄρισμένο ἀριθμὸ τους, πέρα ἀπὸ τὸν ὁποῖο δὲν εἶναι δυνατόν διόλου νὰ ὑπάρξουν περισσότερες, καί [ἀφοῦ μπορέσαμε] νὰ τίς παρουσιάσουμε σὲ μιὰ συστηματικὴ συνεκτικὴ ἐνότητα, διὰ τῆς ὁποίας περιχαράσσεται καὶ περιορίζεται ἓνα ἰδιαίτερο πεδίο γιὰ τὸν καθαρὸ λόγον.

ΤΗΣ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗΣ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΒΙΒΛΙΟ

Περί τῶν διαλεκτικῶν συλλογισμῶν τοῦ καθαροῦ λόγου

Μπορεῖ κανεὶς νὰ πῆ ὅτι τὸ ἀντικείμενο μιᾶς καθαρὰ ὑπερβατικῆς ἰδέας εἶναι κάτι γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν ἔχει κανεὶς καμμιάν ἔννοια, μολοντί ἡ ἰδέα αὐτὴ ἔχει παραχθῆ μὲ πλήρη ἀναγκαιότητα μέσα στὸν λόγον σύμφωνα μὲ τοὺς πρωταρχικοὺς νόμους του. Γιατὶ στὴν πραγματικότητα δὲν εἶναι δυνατὴ καμμιά ἔννοια τῆς νοήσεως ἀκόμη καὶ γιὰ ἓνα ἀντικείμενο ποῦ ὀφείλει νὰ ἀνταποκρίνεται πλήρως καὶ μὲ ἀκρίβεια¹ στὴν ἀπαίτηση τοῦ λόγου, δηλ. μιὰ τέτοια ἔννοια, ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ δειχθῆ καὶ [νὰ] παρασταθῆ ἐποπτικὰ σὲ μιὰ δυνατὴ ἐμπειρία. Θὰ μπορούσε κανεὶς ἐν τούτοις νὰ ἐκφραστῆ καλλίτερα — καὶ μὲ λιγώτερο κίνδυνον νὰ παρεξηγηθῆ —, ἐὰν ἔλεγε ὅτι γιὰ τὸ ἀντικείμενο ποῦ ἀντιστοιχεῖ σὲ μιὰν ἰδέαν δὲν μπορούμε νὰ ἔχουμε καμμιά γνώση, ἂν καὶ μπορούμε νὰ ἔχουμε μιὰν ἔννοια προβληματικὴ. (A 339) (B 397)

Ἡ ὑπερβατικὴ τούλάχιστον (ἢ ὑποκειμενικὴ) πραγματικότης τῶν καθαρῶν ἐνοιῶν τοῦ λόγου βασιζέται τώρα σὲ τοῦτο, στὸ ὅτι [δηλ.] ἔμεῖς ὀδηγούμεθα σὲ τέτοιες ἰδέες διὰ μέσου ἐνὸς ἀναγκαίου συλλογισμοῦ τοῦ λόγου. Ἄρα θὰ ὑπάρχουν συλλογισμοὶ ποῦ δὲν περιέχουν ἐμπειρικὲς προτάσεις, καὶ διὰ μέσου τῶν ὁποίων ἀπὸ κάτι ποῦ γνωρίζουμε, συμπεραίνουμε γιὰ κάτι ἄλλο, γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν ἔχουμε καμμιάν ἔννοια, καὶ στὸ ὁποῖο παρ' ὅλα αὐτά, ἐξ αἰτίας μιᾶς ἀναπόφευκτης ἀπατηλῆς φαινομενικότητος, ἀποδίδουμε ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα. Τέτοιου εἴδους συλλογισμοὶ πρέπει ἄρα νὰ ὀνομάζονται σοφιστικοί² μᾶλλον παρὰ συλλογισμοὶ τοῦ λόγου, μολοντί αὐτοὶ μποροῦν ἐξ αἰτίας τῆς καταγωγῆς των νὰ φέρουν ὀρθῶς τὸ τελευταῖον ὄνομα, ἀφοῦ ὥστόσο δὲν ἔχουν πλαστὰ ἐπινοηθῆ, οὔτε γεννηθῆ στὴν τύχη, ἀλλὰ ἐκπηγάσει ἀπὸ τὴν φύσιν τοῦ λόγου. Πρόκειται γιὰ

1. Adäquat.

2. Ἡ: σοφιστικοί.

σοφιστεῖες ὄχι τῶν ἀνθρώπων ἀλλὰ αὐτοῦ τοῦ καθαροῦ λόγου, ἀπὸ τις ὁποῖες ἀκόμη καὶ ὁ πιὸ σοφὸς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων δὲν μπορεῖ νὰ ἀπαλλαγῇ, καὶ ἴσως μὲν ἔχει τὴ δύναμη μετὰ ἀπὸ πολὺ κόπο ν' ἀποφύγῃ τὴν πλάνη, ποτὲ ὅμως δὲν μπορεῖ ν' ἀπαλλαγῇ ὀλοκληρωτικὰ ἀπὸ τὴν ἀπατηλὴ ὄψη ποῦ ἀδιάκοπα τὸν ταλανίζει καὶ περιγελά.

- Ἐκτὸς τούτων διαλεκτικῶν αὐτῶν συλλογισμῶν τοῦ λόγου ὑπάρχουν λοιπὸν τρία μονάχα εἶδη, τόσα [δηλ.] ὅσες εἶναι καὶ οἱ ἰδέες, στὶς ὁποῖες
- (A 340) ἐκβάλλουν¹ τὰ συμπεράσματά τους. Στὸν συλλογισμό τοῦ λόγου τῆς **πρώτης**
- (B 398) **κατηγορίας** συμπεραίνω ἀπὸ τὴν ὑπερβατικὴ ἔννοια τοῦ ὑποκειμένου, ποῦ δὲν περιέχει τίποτε τὸ πολλαπλὸ, γιὰ τὴν ἀπόλυτη ἐνότητα αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ ὑποκειμένου, γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν ἔχω μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ καμμιά ἀπολύτως ἔννοια. Σ' αὐτὸ τὸν διαλεκτικὸ συλλογισμό θὰ δώσω τὸ ὄνομα τοῦ ὑπερβατικοῦ παραλογισμοῦ. Ἡ **δεύτερη** κατηγορία τῶν σοφισζόμενων συλλογισμῶν [ψευδοσυλλογισμῶν] ἀποβλέπει² στὴν ὑπερβατικὴ ἔννοια τῆς ἀπόλυτης ὁλότητος τῆς σειρᾶς τῶν ὄρων γιὰ [σὲ] ἓνα δεδομένο φαινόμενο ἐν γένει, καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι γιὰ τὴν ἀπόλυτη συνθετικὴ ἐνότητα τῆς σειρᾶς ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ ἔχω πάντοτε μιὰν ἔννοια ἀντιφατικὴ πρὸς τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ της, συμπεραίνω γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς ἐνότητος τῆς ἀντίθετης πλευρᾶς, παρ' ὅλο ποῦ καὶ γι' αὐτὴν ἐπίσης δὲν ἔχω καμμιά ἔννοια. Τὴν κατάστασι τοῦ λόγου σ' αὐτοὺς τοὺς διαλεκτικῶν συλλογισμῶν θὰ τὴν ὀνομάσω **ἀντινομία** τοῦ καθαροῦ λόγου. Τέλος, σύμφωνα μὲ τὴν **τρίτη** κατηγορία τῶν σοφισζόμενων συλλογισμῶν, ἀπὸ τὴν ὁλότητα τῶν ὄρων νὰ νοῶ ἀντικείμενα ἐν γένει, καθ' ὅσον αὐτὰ μποροῦν νὰ μοῦ εἶναι δεδομένα, συμπεραίνω γιὰ τὴν ἀπόλυτη συνθετικὴ ἐνότητα ὄλων τῶν ὄρων τῆς δυνατότητος τῶν πραγμάτων ἐν γένει, δηλ. ἀπὸ πράγματα ποῦ δὲν τὰ γνωρίζω κατὰ τὴν καθαρὴ ὑπερβατικὴ τους ἔννοια, συμπεραίνω γιὰ ἓνα ὄν πάντων τῶν ὄντων, τὸ ὁποῖο διὰ μέσου μιᾶς ὑπερβατικῆς³ ἐννοίας τὸ γνωρίζω ἀκόμα λιγώτερο, καὶ γιὰ τὴν ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα τοῦ ὁποῖου δὲν μπορῶ νὰ σχηματίσω καμμιά ἔννοια. Αὐτὸ τὸν διαλεκτικὸ συλλογισμό τοῦ λόγου θὰ τὸν ὀνομάζω τὸ **ἰδεῶδες** τοῦ καθαροῦ λόγου.

1. Ἀπολήγουν.

2. Κατευθύνεται, ἐδράζεται (= ist angelegt auf...).

3. Transzendenten, ἐνῶ στὴν 4. ἔκδοσι παραδίδεται: transzendentalen.

ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΤΗΣ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗΣ

{(A 341)
{(B 399)

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Περί τῶν παραλογισμῶν τοῦ καθαροῦ λόγου

Ἄλλο λογικὸς παραλογισμὸς¹ συνίσταται στὴν ψευδότητα ἐνὸς συλλογισμοῦ τοῦ λόγου ὡς πρὸς τὴ μορφή του, [ἐνῶ] τὸ περιεχόμενό του μπορεῖ κατὰ τὰ ἄλλα νὰ εἶναι ὅποιο θέλει. Ἐνας ὑπερβατικὸς παραλογισμὸς ὅμως ἔχει μιὰν ὑπερβατικὴ αἰτία: νὰ συμπεραίνῃ ψευδῶς ὡς πρὸς τὴ μορφή. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἕνας τέτοιου εἶδους σφαλερὸς συλλογισμὸς θὰ ἔχη τὴν αἰτία του στὴν φύση τῶν ἀνθρώπων καὶ θὰ συνεπάγεται μιὰν ἀναπόφευκτη, ἀν καὶ ὄχι ἀξεδιάλυτη ἀπατηλὴ ὄψη [αὐταπάτη].

Ἐρχόμαστε τώρα σὲ μιὰν ἔννοια, ἡ ὁποία παραπάνω στὸν γενικὸ κατάλογο τῶν ὑπερβατικῶν ἐννοιῶν δὲν σημειώθηκε καθόλου καὶ πού, ὡστόσο, πρέπει νὰ συγκαταλεχθῇ σ' αὐτές, χωρὶς νὰ μεταβάλλουμε διὰ τὸν λόγο αὐτὸ εἰς τὸ ἐλάχιστο τὸν πίνακα ἐκεῖνο καὶ νὰ τὸν κηρύσσουμε σὰν ἔλλιπῃ. Αὐτὸ τὸ πρᾶγμα εἶναι ἡ ἔννοια, ἢ, ἂν προτιμᾶτε, ἡ κρίση: Ἐγὼ νοῶ². Ἀλλὰ εὐκόλα βλέπει κανεὶς ὅτι ἡ ἔννοια αὐτὴ εἶναι τὸ ὄχημα³ (*Vehikel*) ὄλων ἐν γένει τῶν ἐννοιῶν, καὶ συνεπῶς καὶ τῶν ὑπερβατικῶν, συμπεριλαμβάνεται ἄρα πάντοτε ἀνάμεσα σ' αὐτές καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἐξ ἴσου ὑπερβατικὴ, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἔχη κανέναν ἰδιαιτέρο τίτλο, ἀφοῦ χρησιμεύει μόνο στὸ νὰ παρεμφαίνῃ⁴ κάθε πράξη τοῦ νοεῖν σὰν ἀνήκουσα (B 400) στὴ συνείδηση. Ἐν τῷ μεταξύ, ὅσο καθαρὴ ἀπὸ κάθε ἐμπειρικὸ στοιχεῖο (A 342) (ἀπὸ κάθε ἐντύπωση τῶν αἰσθήσεων) καὶ ἂν εἶναι ἡ ἔννοια αὐτὴ, ὡστόσο χρησιμεύει σὲ τοῦτο, στὸ νὰ διακρίνῃ [δηλ.] δύο, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῆς παραστατικῆς μας δυνάμεως, εἰδῶν ἀντικείμενα. Ἐγὼ, ὡς νοῶν, εἶναι τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως καὶ ὀνομάζομαι ψυχὴ. Ἐκεῖνο πού εἶναι ἀντικείμενο ἐξωτερικῶν αἰσθήσεων ὀνομάζεται σῶμα. Ἄρα ἡ ἔκφραση: Ἐγὼ, ὡς ὄν πού νοεῖ, σημαίνει ἤδη τὸ ἀντικείμενο τῆς ψυχολογίας, ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ ὀρθολογικὴ θεωρία περὶ ψυχῆς, ἐὰν δὲν ἀπαιτῶ νὰ μάθω γιὰ τὴν ψυχὴ τίποτα περισσότερο ἀπ' ὅ,τι, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐμπειρία (ἡ ὁποία μὲ προσδιορίζει εἰδικότερα καὶ in

1. Logik, op. cit., § 90 καί: Β ο ρ έ α, Λογικὴ σ. 193 κ.έ.

2. Πρβλ. § 16 τοῦ Κεφαλαίου τῆς Παραγωγῆς τῶν καθαρῶν ἐννοιῶν τῆς νοήσεως-διανοίας στὴν: Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου.

3. Τὸ φορεῖον.

4. Aufzuführen.

concreto), είναι δυνατόν ἀπὸ τούτη τὴν ἔννοια: [τοῦ] Ἐ γ ὦ, καθ' ὅσον αὐτὴ προβάλλει σὲ κάθε πράξη τοῦ νοεῖν, νὰ ἐξαχθῆ διὰ συλλογισμοῦ [νὰ συμπερανθῆ].

Ἡ ὀρθολογικὴ ψυχολογία εἶναι λοιπὸν πράγματι ἓνα τέτοιου εἶδους ἐγχείρημα, γιατί, ἐὰν στίς ἀρχές γνώσεως τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς συμμειγνυόταν τὸ παραμικρὸ ἐμπειρικὸ στοιχεῖο τῆς σκέψεώς μου, ὅποιαδήποτε ἰδιαίτερη ἀντίληψη τῆς ἐσωτερικῆς μου καταστάσεως, τότε ἡ ἐπιστήμη αὐτὴ δὲν θὰ ἦταν πλέον ὀρθολογικὴ, ἀλλὰ ἐ μ π ε ι ρ ι κ ῆ ψυχολογία. Ἔχουμε λοιπὸν μπροστά μας ἤδη μιὰ δῆθεν ἐπιστήμη πού εἶναι οἰκοδομημένη πάνω στὴ μοναδικὴ πρόταση: Ἐγὼ νοῶ, καὶ τὸ βᾶσιμο ἢ μὴ αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης μπορούμε ἐδῶ νὰ ἐρευνήσουμε κατὰ ἐντελῶς προσήκοντα καὶ ἀνάλογο πρὸς τὴν φύση μιᾶς ὑπερβατικῆς φιλοσοφίας τρόπο. Δὲν πρέπει νὰ προσκρούη [σκοντάφτη] κανεὶς στὸ γεγονὸς ὅτι πάνω σ' αὐτὴν ὡστόσο τὴν πρόταση, πού ἐκφράζει τὴν ἀντίληψη τοῦ ἑαυτοῦ της¹, ἔχω μιὰν ἐσωτερικὴν (B 401) ἐμπειρία, καὶ ἡ ὀρθολογικὴ συνεπῶς ψυχολογία πού βασίζεται σ' αὐτὴ τὴν (A 343) πρόταση δὲν εἶναι ποτὲ καθαρὴ, ἀλλὰ ἐν μέρει θεμελιωμένη πάνω σὲ μιὰν ἐμπειρικὴ ἀρχή. Γιατί ἡ ἐσωτερικὴ αὐτὴ ἀντίληψη δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο ἀπὸ τὴν ἀπλῆ συγκατάληψη (*Apperzeption*): Ἐγὼ νοῶ, ἡ ὁποία μάλιστα καθιστᾷ δυνατὲς ὅλες τίς ὑπερβατικὲς ἔννοιες, στίς ὁποῖες [ὅπου] λείει κανεὶς: ἐγὼ νοῶ τὴν οὐσία, τὴν αἰτία κλπ. Πραγματικά, ἡ ἐσωτερικὴ ἐμπειρία ἐν γένει καὶ ἡ δυνατότης της, ἢ ἡ ἀντίληψη καθόλου καὶ ἡ σχέση της πρὸς [μιὰν] ἄλλη ἀντίληψη δὲν μπορούν, χωρὶς νὰ εἶναι ἐμπειρικὰ δεδομένη κάποια ἰδιαίτερη διάκρισή τους καὶ κάποιος προσδιορισμὸς, νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἐμπειρικὴ γνώση, ἀλλὰ ὀφείλουν νὰ θεωροῦνται ὡς γνώση τοῦ ἐμπειρικοῦ [στοιχείου²] καθόλου καὶ ἀνήκουν στὴν περιοχὴ τῆς ἐρέυνης τῆς δυνατότητος κάθε ἐμπειρίας, ἔρευνα πού ἀσφαλῶς εἶναι ὑπερβατικὴ. Τὸ παραμικρὸ ἀντικείμενο τῆς κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεως (π.χ. ἡδονὴ ἢ λύπη μόνο), πού θὰ προσετίθετο στὴ γενικὴ παράσταση τῆς αὐτοσυνειδησίας θὰ μετέτρεπε τὴν ὀρθολογικὴ ψυχολογία αὐτομάτως σὲ ἐμπειρικὴ.

Ἐ γ ὦ ν ο ῶ, εἶναι ἐπομένως τὸ μοναδικὸ ὑφάδι (*Text*)³ τῆς ὀρθολογικῆς ψυχολογίας, ἀπὸ τὸ ὁποῖο αὐτὴ ὀφείλει νὰ ἀντλή ὅλη της τὴν σοφία. Εὐκόλα βλέπει κανεὶς ὅτι αὐτὴ ἡ σκέψη, ὅταν πρέπη νὰ ἔλθῃ σὲ σχέση πρὸς ἓνα ἀντικείμενο (πρὸς ἐμὲ τὸν ἴδιον), δὲν μπορεί νὰ περιέχῃ τίποτε ἄλλο ἀπὸ ὑπερβατικὰ κατηγορήματα αὐτοῦ τοῦ ἀντικειμένου, γιατί τὸ παραμικρὸ ἐμπειρικὸ κατηγορήμα θὰ κατέστρεφε τὴν ὀρθολογικὴ

1. Δηλ. τοῦ Ἐγῶ. Ἡ ἔκφραση «Wahrnehmung seiner selbst» (καὶ «Wahrnehmung überhaupt» παρακάτω) ἔχει ἐδῶ τὸ νόημα τῆς bloße Apperzeption (π ρ β λ. H. H e i m s o e t h, *Transzendente Dialektik*, op. cit., σ. 81 καὶ 85).

2. Des Empirischen überhaupt.

3. Λατινιστί: *textus*.

καθαρότητα καὶ ἀνεξαρτησία τῆς ἐπιστήμης ἀπὸ κάθε ἐμπειρία.

Ἄλλὰ ἐδῶ θὰ ἔχουμε ἀπλῶς νὰ ἀκολουθήσουμε τὸ ὀδηγητικὸ νῆμα ((A 344)
τῶν Κατηγοριῶν, μόνο πὺ ἐπειδὴ στὴν περίπτωσιν αὐτὴ μᾶς εἶναι κατ' ((B 402)
ἀρχὴν δεδομένο ἕνα πρᾶγμα, τὸ Ἐγώ, ὡς ὄν πὺ διανοεῖται, γι' αὐτὸ ἐδῶ
δὲν θὰ μεταβάλουμε βέβαια τὴν παραπάνω τάξιν τῶν Κατηγοριῶν ἀνα-
μεταξύ τους, ὅπως αὐτὴ ἔχει ἐκτεθῆ στὸν πίνακά τους, ἀλλὰ θὰ ἀρχίσουμε
ὡστόσο ἀπὸ τὴν Κατηγορίαν τῆς οὐσίας, μὲ τὴν ὁποία παριστάνεται ἕνα
πρᾶγμα αὐτὸ καθ' ἑαυτό, καὶ ἔτσι θ' ἀκολουθήσουμε κατ' ἀντίστροφο
τρόπο τὴν σειράν τους. Ἡ Τοπολογία (*Topik*)¹ τῆς ὀρθολογικῆς ψυχολο-
γίας, ἀπὸ τὴν ὁποία ὀφείλουν νὰ παραχθοῦν ὅλα τ' ἄλλα πὺ δύναται
αὐτὴ μόνο νὰ περιέχῃ, εἶναι κατὰ ταῦτα ἢ ἀκόλουθη:

1.

2. Ἡ ψυχὴ εἶναι οὐσία² 3.

Κατὰ τὴν ποιότητά της εἶναι
ἀ π λ ἦ

Κατὰ τοὺς διαφόρους χρόνους πὺ
ὑπάρχει ἀριθμητικὰ ταυτόσημη,
δηλ. ἐ ν ό τ η ς (ὄχι πολλότης)

4.

Ἐν σχέσει πρὸς δ υ ν α τ ἄ ἀντικείμενα στὸν χῶρο*.

* Ὁ ἀναγνώστης πὺ ἀπὸ τὶς ἐκφράσεις αὐτὲς στὴν ὑπερβατικὴ τους ἀφαίρεση³,
δὲν θὰ μαντεύσῃ τόσο εὐκόλα τὴν ψυχολογικὴν τους σημασίαν καὶ τὸν λόγον
γιὰ τὸν ὁποῖο τὸ τελευταῖον κατηγορήμα (*Aitribui*) τῆς ψυχῆς ἀνήκει στὴν Κατηγο- (B 403)
ρίαν τῆς ὑ π ἄ ρ ε ω ς, θὰ τὶς βρῆ ἐπαρκῶς ἐξηγημέναι καὶ δικαιολογημέναι στὰ ἐπόμε-
να. Κατὰ τὰ ἄλλα γιὰ τὶς λατινικὰς ἐκφράσεις, οἱ ὁποῖαι — ἀντίθετα πρὸς τὴν καλαι-
σθησίαν τοῦ ὀρθοῦ τρόπου τοῦ γράφειν [ὑφους] — ἔχουν ἀντὶ τῶν γερμανικῶν [ἐκφρά-
σεων] μὲ τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς σημασίαν παρεῖσφρησεν τόσο σ' αὐτὸ τὸ Τμήμα ὅσο ἐπίσης
καὶ ἀναφορικὰ πρὸς τὸ ὅλον ἔργο, ἔχω νὰ ἐπικαλεσθῶ τὴν δικαιολογίαν: ὅτι προτίμησα
νὰ ἀποστερήσω λίγον τὴν γλῶσσαν ἀπὸ τὴν κομψότητά της παρὰ νὰ δυσχεράνω [ἐπι-
βαρύνω] ἔστω καὶ μὲ τὴν πιὸ μικρὴν ἀσάφειαν⁴ τὴν φιλοσοφικὴν χρῆσιν τῆς Σχολῆς⁵.

1. Γιὰ τὴν «transzendente Topik» πρβλ. B 324. Πάνω στὸν ἀριστοτελικῆς προε-
λεύσεως ὄρον «τόπος», πρβλ. ἐκτὸς τῶν «Τοπικῶν» τοῦ Σταγίριτου, Ρητορικὴ A 2, 1358a
10 κ.ε.: «λέγω γὰρ διαλεκτικούς τε καὶ ρητορικούς συλλογισμούς εἶναι περὶ ὧν τοὺς τόπους
λέγομεν οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ κοινοὶ περὶ δικαίων καὶ φυσικῶν καὶ περὶ πολιτικῶν καὶ περὶ
πολλῶν διαφερόντων εἶδει, ὅλον ὁ τοῦ μᾶλλον καὶ ἥττον τόπος».

2. Existiert als Substanz = ὑπάρχει ὡς οὐσία (πρβλ. «Nachträge zur Kritik» CLXI πὺ
ἐξέδωκε ὁ B. Erdmann, Kiel, 1881).

3. In ihrer transzendentalen Abgezogenheit = «in separatione transscendentali»
(πρβλ. *Critica rationis purae*, op. cit., σ. 264).

4. Ἀκατανόησις.

5. Τὴν σχολικὴν (σχολαστικὴν) φιλοσοφικὴν χρῆσιν. Πρβλ. σχετικὰ S e x t u s
E m p i r i c u s, Πρὸς Λογικούς B 13 (The Loeb Classical Library, Sextus Empiricus, τ. II,
ἐκδ. R. G. Bury) «ἡ μὲν γὰρ ὑστάτη δόξα (λέγω δὴ τὴν ἐν τῷ κινήματι τῆς διανοίας τἀληθὲς
ὑποτιθεμένην) σ χ ο λ ι κ ῶ ς (ὑπογρ. δική μας) εἰσὶ πλάττεσθαι».

(A 345) } Ἀπὸ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα ἐκπορεύονται δι' ἀπλῆς συνθέσεως τῶν ὅλων οἱ
 (B 403) } ἔννοιες τῆς καθαρῆς ψυχολογίας, χωρὶς νὰ γνωρίζουν στὸ ἐλάχιστο μιὰν
 ὀποιαδήποτε ἄλλη ἀρχή. Αὐτὴ ἡ οὐσία [δηλ. ἡ παραπάνω], ἀπλῶς ὡς
 ἀντικείμενο τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως, δίδει τὴν ἔννοια τῆς ἀϋλίας ὡς
 ἀπλῆ οὐσία τὴν ἔννοια τῆς ἀφθαρσίας ἢ ταυτότητος αὐτῆς, ὡς νοητι-
 κῆς οὐσίας, δίδει τὴν πρῶσιονότητα καὶ τὰ τρία αὐτὰ στοιχεῖα
 μαζί τὴν πνευματικότητα ἢ σχέση πρὸς τὰ ἀντικείμενα μέσα στὸν
 χῶρο δίδει τὴν κοινότητα μεσώματα ἔπομένως αὐτὴ παριστᾷ τὴν νοῦ-
 σα οὐσία ὡς ἀρχὴ τῆς ζωῆς στὴν ὕλη, δηλ. ὡς ψυχὴ (*anima*) καὶ ὡς τὴν ἀρχὴ
 τῆς ζωϊκότητος αὐτῆ [ἢ τελευταία] περιορισμένη² διὰ τῆς πνευματι-
 κότητος [παριστᾷ]³ τὴν ἔννοια τῆς ἀθανασίας.

Μὲ αὐτὲς τὶς ἔννοιες τῶρα συνδέονται ~~τέσσαρες παραλογισμοὶ~~ μιᾶς
 ὑπερβατικῆς θεωρίας περὶ ψυχῆς, ἡ ὁποία ἐσφαλμένα θεωρεῖται ὡς μιὰ
 (B 404) ἐπιστήμη τοῦ καθαροῦ λόγου γιὰ τὴν φύση τῆς νοούσης οὐσίας μας. Ὡς
 βάση ὅμως αὐτῆς τῆς θεωρίας δὲν μπορούμε νὰ βάλουμε τίποτα ἄλλο ἀπὸ
 τὴν ἀπλῆ καὶ ἀφ' ἑαυτῆς ἐντελῶς κενὴ περιεχομένου παράσταση: Ἐγώ, γιὰ
 (A 346) τὴν ὁποία οὔτε κἂν μπορεῖ κανεὶς νὰ πῆ ὅτι εἶναι μιὰ ἔννοια, ἀλλὰ μιὰ ψιλὴ
 συνείδηση, ποὺ συνοδεύει τὶς ἔννοιες. Διὰ μέσου αὐτοῦ τοῦ: Ἐγὼ ἢ Αὐτὸς ἢ
 Αὐτὸ (τὸ πρᾶγμα), ποὺ διανοεῖται, δὲν παριστάνεται λοιπὸν τίποτα παραπά-
 νω ἀπὸ ἓνα ὑπερβατικὸ ὑποκείμενο τῶν σκέψεων = X, τὸ ὁποῖο γνωρίζεται
 μόνο διὰ μέσου τῶν σκέψεων ποὺ συνιστοῦν τὰ κατηγορήματά του, καὶ γιὰ
 τὸ ὁποῖο, ξεχωριστά⁴, δὲν μπορούμε ποτὲ νὰ ἔχουμε τὴν παραμικρὴ ἔννοια
 ὡς ἐκ τούτου στριφογυρίζουμε σὲ ἓνα διαρκῆ κύκλο γύρω ἀπ' αὐτό, ἀφοῦ εἴ-
 μαστε ἤδη⁵ ὑποχρεωμένοι νὰ χρησιμοποιοῦμε κάθε τόσο τὴν παράστασή του,
 γιὰ νὰ ἐκφέρουμε ὀποιαδήποτε κρίση γι' αὐτό [καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ] μιὰ
 δυσάρεστη κατάσταση ποὺ δὲν γίνεται νὰ τὴν ἀποχωρήσει κανεὶς ἀπ' αὐτό,
 γιὰ τὸν λόγο ὅτι ἡ συνείδηση καθ' ἑαυτὴν δὲν εἶναι τόσο μιὰ παράσταση,
 ποὺ διακρίνει ἓνα ἰδιαίτερο ἀντικείμενο, ἀλλὰ μιὰ μορφή τῆς ἴδιας
 παραστάσεως καθόλου, καθ' ὅσον αὐτὴ [ἢ παράσταση] ὀφείλει νὰ καλῆται
 γνώση γιὰτὶ μόνο γι' αὐτὴν⁶ μπορῶ νὰ πῶ ὅτι νοῶ κάτι τι μέσῳ αὐτῆς.

Ἀλλὰ πρέπει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ κιόλας νὰ φαίνεται παράδοξο ὅτι ὁ ὅρος
 κάτω ἀπὸ τὸν ὁποῖο νοῶ καθόλου, καὶ ποὺ κατὰ συνέπειαν εἶναι ἀπλῶς μιὰ
 ιδιότητα τοῦ ὑποκειμένου μου, ὀφείλει δῆθεν νὰ ἰσχύη συγχρόνως γιὰ κάθε

1. Ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα, ἀποφέρει.

2. *Eingeschränkt* = «circumscripta» (πρβλ. *Critica rationis purae*, op. cit., σ. 264).

3. Ἡ: δίδει.

4. Ἡ: κεχωρισμένα, ἀπομονωμένα ἀπὸ αὐτὲς τὶς σκέψεις-κατηγορήματα.

5. Προκαταβολικά.

6. Δηλ. τὴν παράσταση-γνώση. Ἡ γαλλικὴ μετάφραση τῶν *Tre mes a y u e s*
 καὶ *P a c a u d* συνάπτει τὸ «αὐτὴν» μετὴν: «παράσταση» καὶ ἡ ἀγγλικὴ τοῦ *N. K.*
S m i t h μετὴν: «γνώση».

ὄν πού νοεῖ, καί ὅτι μποροῦμε νά ἔχωμε τήν ἀξίωση νά θεμελιώνουμε πάνω σέ μιάν πρόταση πού μοιάζει ἐμπειρική, μιάν ἀποδεικτική καί καθολική κρίση, δηλ. ὅτι κάθε ὄν πού νοεῖ εἶναι ἔτσι κατασκευασμένο, ὅπως ἡ ἔκφραση τῆς αὐτοσυνειδησίας ἀποφαίνεται γι' αὐτό σέ μένα [στό 'Εγώ μου]'. 'Ἡ αἰτία ὁμως γι' αὐτό βρίσκεται στό ὅτι ἐμεῖς εἴμαστε ὑποχρεωμένοι ν' ἀποδίδουμε μ' ἀναγκαιότητα στά πράγματα ὅλες τίς ιδιότητες a priori, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν τοὺς ὄρους, κάτω ἀπό τοὺς ὁποίους μονάχα τὰ νοοῦμε. Δέν μπορῶ λοιπόν νά ἔχω τήν παραμικρή παράσταση γιά ἓνα ὄν πού νοεῖ μέσω μιᾶς ἐξωτερικῆς ἐμπειρίας, ἀλλά διά μέσου μονάχα τοῦ αὐτοσυνειδέναί. Ἄρα τέτοιου εἴδους ἀντικείμενα δέν εἶναι τίποτε παραπάνω ἀπό τή μεταβίβαση αὐτῆς τῆς συνειδήσεώς μου σ' ἄλλα πράγματα, τὰ ὁποῖα κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο καί μόνο παριστάνονται ὡς ὄντα πού νοοῦν. 'Ἡ πρόταση ὁμως: 'Εγώ νοῶ, λαμβάνεται ἐδῶ μόνο προβληματικῶς, ὄχι καθ' ὄσον ἡ πρόταση αὐτὴ μπορεῖ νά περιέχη τήν ἀντίληψη μιᾶς ὑπάρξεως (τὸ *cogito ergo sum* τοῦ Καρτεσίου), ἀλλά κατὰ τὴν ἀπλή. της δυνατότητα, γιά νά δοῦμε, ποιῆς ιδιότητες ἀπ' αὐτὴ τὴν τόσο ἀπλή πρόταση μποροῦν νά ἀπορρεῦσουν πάνω στό ὑποκείμενό της (εἶτε τώρα μπορεῖ εἶτε ὄχι νά ὑπάρξη ἓνα τέτοιου εἴδους ὑποκείμενο).

Ἄν ὡς βάση τῆς καθαρῆς γνώσεως τοῦ λόγου πού ἔχουμε γιά τὰ ὄντα πού νοοῦν καθόλου, ἐτίθετο κάτι περισσότερο ἀπὸ τὸ *cogito*· ἂν θὰ μπορούσαμε νά λάβωμε ἐπίσης πρὸς βοήθεια τίς παρατηρήσεις πάνω στό παιχνίδι τῶν σκέψεών μας καί τοὺς φυσικοὺς νόμους τοῦ ἴδιου τοῦ νοοῦντος 'Εγώ μας πού ἀπ' αὐτό [τὸ παιχνίδι τῶν σκέψεων] προκύπτουν, τότε θὰ προέκυπτε μιὰ ἐμπειρική ψυχολογία, ἡ ὁποία θὰ ἦταν ἓνα εἶδος ψυχο-λογίας τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως, καί ἴσως θὰ ἀπέβαινε χρήσιμη γιά τὴν ἐξήγηση τῶν φαινομένων τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως, ποτὲ ὁμως δέν θὰ μποροῦσε νά χρησιμεύσει γιά ν' ἀποκαλύπτῃ ιδιότητες τέτοιες πού δέν ἀνήκουν καθόλου στὸν χῶρο τῆς δυνατῆς ἐμπειρίας (ὅπως οἱ ιδιότητες τοῦ ἀπλοῦ), οὔτε νά διδάξῃ ἀποδεικτικὰ περὶ ὄντων πού διανοοῦνται καθόλου, κάτι τι πού ἀφορᾷ τὴν φύση τους· ἄρα αὐτὴ δέν θὰ ἦταν καμμιά ὀρθολογικὴ ψυχολογία.

'Επειδὴ τώρα ἡ πρόταση: 'Εγώ νοῶ (λαμβανομένη προβληματικῶς) περιέχει τὴ μορφή τῆς κάθε μιᾶς κρίσεως τῆς νοήσεως ἐν γένει καί συνοδεύει ὡς ὄχημά της ὅλες τίς Κατηγορίες, εἶναι ἔτσι σαφὲς ὅτι οἱ συλλογισμοί² πού ἐξάγονται ἀπ' αὐτὴν, μποροῦν νά περιέχουν μιάν

1. Κατὰ τὸν Erdmann an mir = von mir (= γιά μένα). Τὴν δεύτερη αὐτὴ γραφὴ φαίνεται νά υἱοθετῆ ἢ γαλλικὴ μετάφραση, τῆς ὁποίας ἔτσι ἡ ἀπόδοση παραλλάσσει. Τὸ νόημα ὡστόσο παραμένει κατὰ βάθος τὸ ἴδιο.

2. Schlüsse. Οἱ Tramesaygues - Pascual μεταφράζουν τὸν ὄρο ἐσφαλμένα κατὰ τὴ γνώμη μας, ὡσάν νά ἐπρόκειτο γιά «conclusions» (= συμπεράσματα).

ὕπερβατικὴ ἀπλῶς χρῆση τῆς νοήσεως, ποὺ ἀποκλείει κάθε πρόσμιξη τῆς ἐμπειρίας, καὶ γιὰ τῆς ὁποίας τὴν παραπέρα πορεία¹ δὲν μπορούμε ἐκ τῶν προτέρων, σύμφωνα μὲ ὅσα δείξαμε παραπάνω, νὰ ἔχουμε καμμιά ἐπωφελῆ ἔννοια. Θέλουμε λοιπὸν νὰ τὴν παρακολουθήσωμε μὲ ἓνα κριτικὸ μάτι διὰ μέσου ὅλων τῶν Κατηγοριῶν τῆς καθαρῆς Ψυχολογίας.

Π ρ ῶ τ ο ς π α ρ α λ ο γ ι σ μ ὁ ς τ ῆ ς ο ὐ σ ι α σ τ ι κ ὴ τ η τ ο ς²
[Κατὰ τὴν ἔκδοση Α]

Ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου ἡ παράσταση εἶναι τὸ ἀπόλυτο ὑποκείμενο τῶν κρίσεών μας καὶ δὲν μπορεί ἐπομένως νὰ χρησιμοποιηθῆ ὡς προσδιορισμὸς ἐνὸς ἄλλου πράγματος, εἶναι οὐσία.

Ἐγώ, ὡς ὄν ποὺ νοεῖ, εἶμαι τὸ ἀπόλυτο ὑποκείμενο ὅλων τῶν δυνατῶν κρίσεών μου, καὶ αὐτὴ ἡ παράσταση τοῦ ἑαυτοῦ μου τοῦ ἴδιου δὲν μπορεί νὰ χρησιμοποιηθῆ ὡς κατηγορήματα ὁποιοῦδήποτε ἄλλου πράγματος.

Ἄρα ἐγώ, ὡς ὄν ποὺ νοεῖ (ψυχὴ), εἶμαι οὐσία (Substanz).

Κ ρ ι τ ι κ ῆ τ ο ὕ π ρ ῶ τ ο υ π α ρ α λ ο γ ι σ μ ο ὕ τ ῆ ς κ α θ α ρ ῆ ς
Ψ υ χ ο λ ο γ ί α ς

(A 349) Στὸ ἀναλυτικὸ μέρος τῆς ὑπερβατικῆς Λογικῆς ἐδείξαμε ὅτι καθαρὲς Κατηγορίες (καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἐπίσης ἡ Κατηγορία τῆς οὐσίας) δὲν ἔχουν αὐτὲς καθ' ἑαυτὲς καμμιά ἀπολύτως ἀντικειμενικὴ σημασία³, ἐὰν σ' αὐτὲς δὲν ὑπόκειται ὡς βάση μιὰ ἐποπτεία, στὸ πολλαπλὸ τῆς ὁποίας οἱ Κατηγορίες, ὡς λειτουργίαι τῆς συνθετικῆς ἐνότητος, δύνανται νὰ ἐφαρμοσθοῦν. Χωρὶς αὐτὸ⁴ οἱ Κατηγορίες εἶναι μονάχα λειτουργίαι μιᾶς κρίσεως χωρὶς περιεχόμενα. Γιὰ κάθε πρᾶγμα ἐν γένει μπορῶ νὰ πῶ ὅτι εἶναι οὐσία, ἐφ' ὅσον τὸ διακρίνω ἀπὸ τὰ ἀπλᾶ κατηγορήματα καὶ τοὺς προσδιορισμοὺς τῶν πραγμάτων. Σὲ κάθε τώρα σκέψη μας⁵ τὸ Ἐγώ εἶναι τὸ ὑποκείμενο, στὸ ὁποῖο προσάπτονται σκέψεις ὡς προσδιορισμοὶ μόνον, καὶ αὐτὸ τὸ Ἐγώ δὲν μπορεί νὰ χρησιμοποιηθῆ ὡς ὁ προσδιορισμὸς ἐνὸς ἄλλου πράγματος. Ἄρα ὁ καθένας πρέπει κατ' ἀναγκαιότητα νὰ θεωρῆ τὸν ἑαυτό του ὡς τὴν οὐσία, ἀλλὰ τίς σκέψεις⁶ ὡς ἀπλᾶ μόνο συμβεβηκότα

1. Von dessen Fortgang. A: an dessen...

2. Substantialität (= οὐσιότης, οὐσιαστικότης, ὑπόσταση). Ἡ Substantialitätstheorie (= ὑποστασιολογία, οὐσιολογία) ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι οὐσία ἐνιαία καὶ αὐτοτελής, ποὺ ὑπόκειται ὡς βάση σὲ ὅλα τὰ ψυχικὰ φαινόμενα.

3. Νόημα.

4. Δηλ. τὸ πολλαπλὸ τῆς ἐποπτείας.

5. Σὲ ὄλο τὸ Νοεῖν μας (= in allem unsern Denken).

6. Das Denken, δηλ. τὸ Νοεῖν γενικά.

τῆς ὑπάρξεώς του καὶ ὡς προσδιορισμοὺς τῆς καταστάσεώς του.

Ποιά ὅμως χρῆση ὀφείλω τώρα νὰ κάνω γι' αὐτὴ τὴν ἔννοια μιᾶς οὐσίας; Ὅτι ἐγώ, ὡς ἕνα ὄν πού νοεῖ, *δ ι α ρ κ ῶ ν ἄ ὑ π ἄ ρ χ ω*¹ γιὰ μένα τὸν ἴδιο, φυσικῶς² οὔτε γεννῶμαι οὔτε παρέρχομαι, αὐτὸ δὲν μπορῶ μὲ κανένα τρόπο νὰ τὸ συμπεράνω ἀπὸ ἐκεῖ³· καὶ ὅμως μόνο σ' αὐτὸ μπορεῖ νὰ μοῦ χρησιμεύσῃ ἡ ἔννοια τῆς οὐσιαστικότητος τοῦ νοοῦντος ὑποκειμένου μου, γιὰ τὴν ὁποία χωρὶς αὐτὸ τὸ πρᾶγμα θὰ μπορούσα κάλλιστα νὰ μὴ τὴν ἔχω ἀνάγκη.

Ἀπέχει ὥστόσο πολὺ ἀπὸ τοῦ νὰ μπορούσε νὰ συμπεράνη κανεὶς τὶς ιδιότητες αὐτὲς ἀπὸ τὴν ψιλὴ καθαρὴ Κατηγορία μιᾶς οὐσίας, ὥστε ἀντίθετα μᾶλλον εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ θέσουμε ὡς βάση τῆ μόνιμη διάρκεια⁴ ἐνὸς δεδομένου ἀντικειμένου ἀπὸ τὴν ἐμπειρία, ἂν θέλουμε νὰ ἐφαρμόσουμε πάνω σ' αὐτὸ τὴν ἐμπειρικὰ χρήσιμη ἔννοια μιᾶς οὐσίας. Τώρα ὅμως δὲν ἔχουμε θέσει καμμιά ἐμπειρία ὡς βάση στὴν πρότασή μας, ἀλλὰ συμπεράναμε ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς σχέσεως πού ἔχει κάθε σκέψη⁵ πρὸς τὸ Ἐγώ, ὡς τὸ κοινὸ ὑποκείμενο, στὸ ὁποῖο αὐτὴ ἐνυπάρχει⁶. Ἀκόμα κι ἂν ἀποβλέπαμε σ' αὐτό⁷, καὶ τότε ἀκόμη δὲν θὰ μπορούσαμε μὲ καμμιά βεβαία παρατήρηση ν' ἀποδείξουμε μιὰ τέτοια μόνιμη διάρκεια. Γιατὶ τὸ Ἐγώ βρίσκεται⁸ μὲν βέβαια σὲ ὅλες τὶς σκέψεις, ἀλλὰ μὲ τὴν παράσταση αὐτὴ δὲν εἶναι συνδεδεμένη οὔτε ἡ παραμικρὴ ἐποπτεία, πού νὰ τὸ ξεχωρίξῃ ἀπὸ ἄλλα ἀντικείμενα τῆς ἐποπτείας. Μπορεῖ μὲν λοιπὸν κανεὶς νὰ παρατηρήσῃ ὅτι αὐτὴ ἡ παράστιχη ἐμφανίζεται ὁλοένα καὶ πάλι σὲ κάθε νοητικὸ ἐνέργημα⁹, ἀλλὰ ὄχι εἶναι μιὰ σταθερὴ καὶ παραμόνιμη ἐποπτεία, μέσα στὴν ὁποία θὰ διεδέχοντο οἱ σκέψεις (ὡς μεταβλητὲς) ἢ μιὰ τὴν ἄλλη.

Ἐξ αὐτοῦ συνάγεται: ὅτι ὁ πρῶτος συλλογισμὸς τοῦ λόγου τῆς υπερβατικῆς ψυχολογίας μᾶς ἐπικολλᾷ (*aufhefte*) μόνο μιὰ δῆθεν καινούργια γνώση, ἐφ' ὅσον μᾶς παριστάνει τὸ σταθερὸ λογικὸ ὑποκείμενο τοῦ

1. Fortdauere.

2. Natürlicherweise = κατὰ φυσικὸν τρόπο, φυσικῶς, κατὰ νόμους φυσικοὺς (πρβλ. σχετικὰ *H e i m s o e t h*, op. cit., σ. 101-102).

3. Δηλ. ἀπὸ τὴν ἔννοια μιᾶς οὐσίας.

4. Beharrlichkeit (= τὴ μόνιμότητα, σταθερότητα).

5. Denken (= Νοεῖν, πράξις τοῦ Νοεῖν).

6. Inhäriert = προσάπτεται, ἐμφύεται, προσφύεται, προσκολλᾶται, ἀποδίδεται (πρβλ. Κατηγορία τῆς: Subsistenz- Inhärenz).

7. Δηλ. νὰ θέσουμε ὡς βάση τῆς προτάσεώς μας μιὰν ἐμπειρία.

8. Ἐμπεριέχεται.

9. Bei allem Denken.

Νοεῖν γιὰ τὴ γνώση [δῆθεν] τοῦ πραγματικοῦ ὑποκειμένου τῆς ἐνυπάρξεως¹, ὑποκείμενο γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν ἔχουμε, οὔτε μπορούμε νὰ ἔχουμε, τὴν ἐλάχιστη γνώση, ἀφοῦ ἡ συνείδηση εἶναι τὸ μοναδικὸ πρᾶγμα, τὸ ὁποῖο μετατρέπει ὅλες τὶς παραστάσεις μας σὲ σκέψεις, καὶ στὸ ὁποῖο ἐπομένως πρέπει νὰ συναντῶνται, ὡς εἰς τὸ ὑπερβατικὸ ὑποκείμενο, ὅλες οἱ ἀντιλήψεις² καὶ ἐμεῖς ἐκτὸς ἀπὸ τὴ λογικὴ σημασία τοῦ Ἐγὼ δὲν ἔχουμε καμμιά γνώση γιὰ τὸ ὑποκείμενο αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ, πού ὡς ὑπόστρωμα ὑπόκειται σ' αὐτὸ [τὸ Ἐγὼ] ὅπως καὶ σὲ ὅλες τὶς σκέψεις μας. Ὡστόσο μπορεῖ κανεὶς ν' ἀφήσῃ κάλλιστα νὰ ἰσχύῃ ἡ πρόταση: ἡ ψυχὴ εἶναι οὐσία, ὑπὸ τὸν ὄρο ὅτι ἀρκεῖται κανεὶς στὸ ὅτι ἡ ἔννοιά μας αὐτῆ² δὲν μᾶς πάει οὔτε κατ' ἐλάχιστον παραπέρα, ἢ ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς διδάξῃ ὁποιαδήποτε ἀπὸ τὰ συνηθισμένα συμπεράσματα τῆς σοφισζόμενης³ ψυχολογίας, ὅπως π.χ. ἡ διηνεκῆς διάρκεια τῆς ψυχῆς διὰ μέσου [εἰς πείσμα] ὄλων τῶν μεταβολῶν καὶ ἀκόμη καὶ κατὰ [μετὰ] τὸν θάνατο τοῦ ἀνθρώπου⁴ ὅτι ἐπομένως ἡ ἔννοια αὐτῆ δηλώνει μιὰν οὐσία μόνον ἐν τῇ ιδέᾳ⁴ ὄχι ὁμως καὶ στὴν πραγματικότητα.

Δ ε ὑ τ ε ρ ο ς π α ρ α λ ο γ ι σ μ ό ς τ ῆ ς ἀ π λ ό τ η τ ο ς

Ἐκεῖνο τὸ πρᾶγμα τοῦ ὁποίου ἡ ἐνέργεια δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθῆται ὡς ἡ συνδρομῆ⁵ πολλῶν δρώντων πραγμάτων, εἶναι ἀ π λ ό .

Ἡ ψυχὴ τῶρα ἢ τὸ νοοῦν Ἐγὼ εἶναι κάτι τέτοιο: "Ἄρα κλπ.

1. Des realen Subjekts der Inhärenz. Πρόκειται γιὰ τὸ ὑποκείμενο-οὐσία, στὸ ὁποῖο ἀποδίδονται πραγματικὰ συμβεβηκότα, πρβλ. Β 230. Γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ ὄρου Inhärenz πρβλ. Ἄ ρ ι σ τ. Κατηγορίαί, I a 24-25 «...ἐν ὑποκειμένῳ δὲ λέγω δ ἐν τινι μὴ ὡς μέρος ὑπάρχον ἀδύνατον χωρὶς εἶναι τοῦ ἐν ᾧ ἐστίν...». Αὐτὸ τὸ ἀριστοτελικό: «ἐν ᾧ ἐστίν» καὶ «ἐν ὑποκειμένῳ» ἀποδίδει κάλλιστα κατὰ τὴ γνώμη μας τὸν ὄρο Inhärenz (πρβλ. G. E. L. O w e n, Inherence, Phronesis 10 (1965). σ. 97-105).

2. Ἀκολουθοῦμε τὴν γραφὴ τοῦ H a r t e n s t e i n: ...uns dieser Begriff ἀντί: unser dieser ἢ dieser unser Begriff (K e h r b a c h), δεδομένου ὅτι ἀνταποκρίνεται καλλίτερα στὶς ἀπαιτήσεις τοῦ νοήματος.

3. Ψευδο-ορθολογικῆς.

4. Κατ' ιδέαν (= in der Idee).

5. Συμπλοκῆ (= Konkurrenz).

Κ ρ ι τ ι κ ῆ τ ο ὕ δ ε ὕ τ ε ρ ο υ π α ρ α λ ο γ ι σ μ ο ὕ
τ ῆ ς ὑ π ε ρ β α τ ι κ ῆ ς Ψ υ χ ο λ ο γ ί α ς

Αὐτὸς ἐδῶ [ὁ παραλογισμὸς] εἶναι ὁ 'Αχιλλεὺς' ὄλων τῶν διαλεκτικῶν συλλογισμῶν τῆς καθαρῆς Ψυχολογίας, ὄχι ἓνα τυχόν σοφιστικὸ παίγνιδι πού τὸ ἐπινοεῖ ἓνας δογματικός, γιὰ νὰ δώσῃ στοὺς ἰσχυρισμοὺς του μιὰ φευγαλέα ἀπατηλὴ ὄψη, ἀλλὰ ἓνας συλλογισμὸς πού φαίνεται μάλιστα νὰ ἀντέχη στὴ λεπτοειδέστερη ἐξέταση καὶ στὴ μεγαλύτερη σχολαστικότητ² τῆς ἔρευνας. Ἴδου αὐτὸς ὁ συλλογισμὸς.

Κάθε μιὰ σὺ ν θ ε τ η οὐσία εἶναι ἓνα ἄθροισμα πολλῶν [οὐσιῶν] καὶ τὸ ἐνέργημα³ ἑνὸς συνθέτου ἢ αὐτὸ τὸ ὁποῖο ἐνυπάρχει σ' αὐτὸ [στὸ σύνθετο], ὡς κάτι τέτοιο, εἶναι ἓνα ἄθροισμα πολλῶν ἐνεργημάτων ἢ συμβεβηκότων πού εἶναι κατανεμημένα ἀνάμεσα στὸ πλῆθος τῶν οὐσιῶν. (A 352)
Ἐνα ἀποτέλεσμα τώρα πού προκύπτει ἀπὸ τὴ συνδρομὴ πολλῶν ἐνεργουσῶν οὐσιῶν εἶναι μὲν δυνατό, ἐὰν αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἀπλῶς ἐξωτερικὸ (ὅπως π.χ. ἡ κίνηση ἑνὸς σώματος εἶναι ἢ συνενωμένη κίνηση ὄλων τῶν μερῶν του). Ἀλλὰ μὲ σκέψεις πού ὡς συμβεβηκότα ἀνήκουν ἐσωτερικὰ σὲ ἓνα ὄν πού σκέπτεται, τὸ πρᾶγμα εἶναι διαφορετικόν. Γιατὶ ὑποθέσατε ὅτι τὸ σύνθετο σκέπτεται, τότε κάθε μέρος αὐτοῦ θὰ περιεῖχε ἓνα μέρος τῆς σκέψεως, ὅλα ὅμως μαζί παρμένα θὰ περιεῖχαν κατὰ πρῶτον ὁλόκληρη τὴ σκέψη. Τοῦτο ὅμως τώρα εἶναι ἀντιφατικόν. Γιατί, καθὼς οἱ παραστάσεις πού εἶναι κατανεμημένες μεταξὺ διαφόρων ὄντων (π.χ. οἱ ἐπὶ μέρους λέξεις ἑνὸς στίχου), δὲν ἀποτελοῦν ποτὲ μιὰν ὁλόκληρη σκέψη (ἓνα στίχο), ἢ σκέψη ἔτσι δὲν μπορεῖ νὰ ἐνυπάρχη σὲ ἓνα σύνθετο ὡς τέτοιο. Ἡ σκέψη λοιπὸν εἶναι δυνατὴ μόνο σὲ μ ἰ ἄ ν οὐσία πού δὲν εἶναι ἓνα ἄθροισμα πολλῶν οὐσιῶν, [καὶ] κατὰ συνέπεια πέρα γιὰ πέρα ἀπλῆ*.

* Εἶναι πολὺ εὐκόλο νὰ δώσῃ κανεὶς στὴν ἀπόδειξη αὐτῆ τῆ συνήθη, σύμφωνη μὲ τὴ σχολαστικὴ⁴ χρῆση, ἀκρίβεια⁵ τῆς ἐπενδύσεως⁶. Μόνο πού γιὰ τὸ σκοπὸ μου εἶναι ἤδη ἐπαρκὲς νὰ θέσω πρὸ ὀφθαλμῶν, κατὰ τρόπο ἐν πάσῃ περιπτώσει δημῶδη, τὸν ἀποδεικτικὸ λόγον ἀπλῶς καὶ μόνο.

1. Σαφὴς ὑπαινιγμὸς τοῦ δευτέρου λόγου περὶ κινήσεως τοῦ Ζήνωνος τοῦ Ἐλεατικοῦ πού καλεῖται Ἀχιλλεὺς (πρβλ. Ἀ ρ ι σ τ ο τ. Φυσ. ἀκρ. Z 9, 239b14: «δεύτερος δ' ὁ καλούμενος Ἀχιλλεὺς ἔστι δ' οὗτος ὅτι τὸ βραδύτατον οὐδέποτε καταληφθήσεται θεόν ὑπὸ τοῦ ταχίστου...»). Γιὰ τὴ σπουδαιότητα τοῦ ἐπιχειρήματος πρβλ. καὶ H. Heimsöeth, op. cit., σ. 105.

2. Die größte Bedenklichkeit..., ὑπὸ τὴν ἔννοια δηλ. τῆς ἐπίμονης καὶ κάθε νέου ἐνδοιασμὸ σχολαστικὰ διασκεδάζουσας ἀνιχνεύσεως.

3. Handlung(actio) (= πράξη, ἐνέργημα).

4. Γιὰ τὴ σχολαστικὴ καὶ δημῶδη μέθοδο πρβλ. Logik, op. cit., σ. 19, 47 καὶ § 115.

5. Abgemessenheit (= praecisio). Πρβλ. Logik, σ. 63.

6. Δηλ. τῆς μορφῆς.

Ὁ ἀποκαλούμενος *nervus probandi* τοῦ ἐπιχειρήματος αὐτοῦ βρίσκεται στὴν πρόταση: ὅτι στὴν ἀπόλυτη ἐνότητα τοῦ νοοῦντος ὑποκειμένου πρέπει νὰ περιέχονται πολλές παραστάσεις, γιὰ νὰ συγκροτήσουν μιὰ σκέψη. Κανείς ὅμως δὲν μπορεῖ ν' ἀποδείξει τὴν πρόταση αὐτὴ ἐξ ἑ ν ν ο ι ῶ ν.

(A 353) Γιατί πράγματι, πῶς ἄραγε θὰ ἤθελε νὰ ξεκινήσει κανείς, γιὰ νὰ τὸ ἐπιτύχει; Ἡ πρόταση: Μιὰ σκέψη μπορεῖ νὰ εἶναι μόνον τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀπόλυτης ἐνότητος τοῦ ὄντος ποὺ νοεῖ, δὲν μπορεῖ νὰ ἐξετάζεται ὡς ἀναλυτικὴ. Γιατί ἡ ἐνότης τῆς σκέψεως, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλές παραστάσεις, εἶναι συλλογικὴ καὶ μπορεῖ ἐξ ἐπόψεως ψιλῶν ἐννοιῶν¹ νὰ ἀναφέρεται ἐξ ἴσου τόσο πρὸς τὴ συλλογικὴ ἐνότητα τῶν οὐσιῶν ποὺ συνεργοῦν σ' αὐτὴν (ὅπως ἡ κίνηση ἐνὸς σώματος εἶναι ἡ συντεθειμένη κίνηση ὄλων τῶν μερῶν του), ὅσο καὶ πρὸς τὴν ἀπόλυτη ἐνότητα τοῦ ὑποκειμένου. Σύμφωνα μὲ τὸν κανόνα τῆς ταυτότητος δὲν εἶναι δυνατόν λοιπὸν νὰ ἐγκατανοηθῆ² ἡ ἀναγκαιότης τῆς προϋποθέσεως μιᾶς ἀπλῆς οὐσίας σὲ³ μιὰ συντεθειμένη σκέψη. Ἀλλὰ ὅτι ἡ ἴδια ἀκριβῶς πρόταση πρέπει τάχα νὰ γνωρίζεται συνθετικὰ καὶ τελειῶς a priori ἀπὸ καθαρὲς καὶ μόνον ἐννοίες, αὐτὸ κανένας ποὺ ἐννοεῖ σαφῶς τὴν ἀρχὴ τῆς δυνατότητος συνθετικῶν προτάσεων a priori, ἔτσι ὅπως τὴν ἐκθέσαμε παραπάνω, δὲν θὰ τολμήσει ὑπεύθυνα νὰ τὸ ὑποστηρίξει.

Τώρα ὅμως εἶναι ἐπίσης ἀδύνατο νὰ παραγάγουμε ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τὴν ἀναγκαίᾳ αὐτὴν ἐνότητα τοῦ ὑποκειμένου ὡς τὸν ὄρο τῆς δυνατότητος καθεμιᾶς σκέψεως. Γιατί αὐτὴ [ἡ ἐμπειρία] δὲν δίνει νὰ γνωρίσουμε καμμιάν ἀναγκαιότητα, πολὺ δὲ περισσότερο ποῦ⁴ ἡ ἐννοία τῆς ἀπόλυτης ἐνότητος ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὴν σφαιρὰ τῆς. Ἀπὸ ποῦ θὰ πάρωμε λοιπὸν αὐτὴ τὴν πρόταση, πάνω στὴν ὁποία στηρίζεται ὁλόκληρος ὁ ψυχολογικὸς συλλογισμὸς τοῦ λόγου;

Εἶναι φανερό ὅτι, ὅταν θέλῃ κανείς νὰ παραστήσῃ ἓνα ὄν ποὺ διανοεῖται, εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ βάλῃ τὸν ἑαυτό του στὴν θέση του καὶ νὰ ὑπωθήσῃ⁵ ἄρα στὸ ἀντικείμενο ποὺ θὰ ἤθελε νὰ μελετήσῃ, τὸ ἴδιο τὸ ὑποκείμενό του (πρᾶγμα ποὺ δὲν συμβαίνει σὲ κανενὸς ἄλλου εἶδους ἔρευνα), καὶ ὅτι γι' αὐτὸ μονάχα τὸν λόγο ἀπαιτοῦμε ἀπόλυτην ἐνότητα τοῦ ὑποκειμένου σὲ⁶ μιὰ σκέψη, ἀφοῦ ἀλλιῶς δὲν θὰ μπορούσε νὰ λεχθῆ: Ἐγὼ νοῶ (τὸ πολλαπλὸ σὲ μιὰ παράσταση). Γιατί μολονότι τὸ "Ὄλον τῆς σκέψεως

1. Den bloßen Begriffen nach (= σύμφωνα μέ..., ἐπὶ τῆ βάσει...).

2. Eingesehen.

3. Γιὰ μιὰ..., στὴν περίπτωσι μιᾶς...

4. Geschweige (= χωρὶς νὰ ὑπολογίσουμε..., γιὰ ν' ἀποσιωπήσουμε τὸ γεγονός ὅτι...).

5. Ὑποκαταστήσῃ.

6. Γιὰ μίαν..., προκειμένου περί...

θὰ μπορούσε νὰ μερισθῆ καὶ κατανεμηθῆ ἀνάμεσα σὲ πολλὰ ὑποκείμενα, τὸ ὑποκειμενικὸ Ἐγὼ ἐν τούτοις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μερισθῆ καὶ κατανεμηθῆ, καὶ τοῦτο¹ ὥστόσο προϋποθέτουμε σὲ κάθε ἐνέργημα τοῦ Νοεῖν (*bei allem Denken*).

Ἐδῶ λοιπόν, ὅπως ἀκριβῶς καὶ στὸν προηγούμενο παραλογισμό, ἡ τυπική-λογικὴ² πρόταση τῆς συγκαταλήψεως (*Apperzeption*): Ἐγὼ νοῶ, παραμένει ὁλόκληρο τὸ ὑπόβαθρο, πάνω στὸ ὁποῖο ἡ ὀρθολογικὴ ψυχολογία ἀποτολμᾷ τὴ διεύρυνση τῶν γνώσεών της· πρόταση, ἡ ὁποία δὲν εἶναι βέβαια καμμιά ἐμπειρία, ἀλλὰ ἡ μορφή τῆς συγκαταλήψεως ποὺ προσάπτεται³ σὲ κάθε ἐμπειρία καὶ προηγεῖται αὐτῆς [τῆς ἐμπειρίας], μὰ πού, παρ' ὅλα αὐτά, ὀφείλει, ἐν ἀναφορᾷ καὶ μόνον πρὸς μιὰ δυνατὴ γνώση ἐν γένει νὰ θεωρῆται ὡς ὑποκειμενικὸς ἀπλῶς ὅρος τῆς ἰδίας [τῆς γνώσεως] τὸν ὁποῖον ἐμεῖς ἀδικαιολόγητα μεταβάλλουμε σὲ ὅρο τῆς δυνατότητος μιᾶς γνώσεως τῶν ἀντικειμένων, δηλ. σὲ μιὰν ἔννοια γιὰ τὸ ὄν ποὺ νοεῖ καθόλου, δεδομένου ὅτι ἐμεῖς δὲν μπορούμε νὰ τὸ⁴ παραστήσουμε χωρὶς μαζὶ μὲ τὸν τύπο⁵ τῆς συνειδήσεώς μας νὰ βάλουμε τοὺς ἑαυτοὺς μας τοὺς ἴδιους στὴ θέση κάθε ἄλλου ὄντος ποὺ διανοεῖται.

Ἄλλὰ οὔτε ἐπίσης καὶ ἡ ἀπλότης τοῦ ἰδίου τοῦ ἑαυτοῦ μου (ὡς ψυχῆς) δὲν συμπεραίνεται πραγματικὰ ἀπὸ τὴν πρόταση: Ἐγὼ νοῶ, ἀλλὰ ἡ πρώτη⁶ [δηλ. ἡ ἀπλότης] εὐρίσκεται ἤδη μέσα στὴν ἴδια τὴν κάθε σκέψη. Ἡ πρόταση: Ἐγὼ εἶμαι ἀπλοῦς, δὲν σημαίνει ὅμως τίποτα (A 355) περισσότερο ἀπὸ τὸ ὅτι αὐτὴ ἡ παράσταση: Ἐγὼ, δὲν ἐμπερικλείει τὴν παραμικρὴ πολλαπλότητα, καὶ ὅτι εἶναι ἀπόλυτη (ἂν καὶ ἀπλῶς λογικὴ) ἐνότης.

Ἄρα ἡ τόσο περίφημη ψυχολογικὴ ἀπόδειξη εἶναι θεμελιωμένη ἀποκλειστικὰ πάνω στὴν ἀδιαίρετη⁷ ἐνότητα μιᾶς παραστάσεως, ἡ ὁποία κατευθύνει⁸ μόνο τὸ ρῆμα ἀναφορικὰ πρὸς ἓνα πρόσωπο. Εἶναι ὅμως φανερὸ ὅτι τὸ ὑποκείμενο τῆς ἐνυπάρξεως (*Inhärenz*)⁹ χαρακτηρίζεται μόνον ὑπερβατικὰ διὰ μέσου τοῦ Ἐγὼ ποὺ προσάπτεται στὶς σκέψεις, χωρὶς νὰ παρατηρῆ κανεὶς τὴν παραμικρὴ ιδιότητά του, ἢ νὰ γνωρίζῃ ἐν γένει κάτι ἀπὸ αὐτὸ ἢ νὰ ἠξεύρῃ. Τὸ ὑποκείμενο αὐτὸ σημαίνει ἓνα Κάτι τι καθόλου

1. Ἄηλ. τὸ ὑποκειμενικὸ Ἐγὼ.

2. Der formale Satz.

3. Anhängt (= προσαρτᾶται, ἐνυπάρχει, παρακολουθεῖ).

4. Dieses (= αὐτό), δηλ. τὸ νοοῦν ὄν ἐν γένει.

5. Mit der Formel (= μὲ τὴν «φόρμουλα»).

6. E r d m a n n: die erstere ... καὶ ὄχι der erstere (=Satz;), ὅπως προκρίνει ὁ R. Schmidt. Ὁ Wille γράφει ἀπλῶς: sondern liegt καὶ παραλείπει τό: der ἢ die erstere.

7. Ἀμέριστη.

8. Dirigiert.

9. Στὸ ὁποῖο ἀποδίδονται σκέψεις ὡς συμβεβηκότα.

(ὕπερβατικὸ ὑποκείμενο), ἡ παράσταση τοῦ ὁποίου ἀσφαλῶς πρέπει γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγο νὰ εἶναι ἀπλῆ, γιατί [δηλ.] δὲν προσδιορίζει κανεὶς τίποτα ἀπολύτως πάνω σ' αὐτό, ὅπως ἐξ ἄλλου τίποτα φυσικὰ δὲν μπορεῖ νὰ παρασταθῆ πιὸ ἀπλὸ ἀπ' ὅ,τι διὰ μέσου τῆς ἐννοίας ἐνὸς ἀπλοῦ Κάτι τι. Ἡ ἀπλότης ὅμως τῆς παραστάσεως ἐνὸς ὑποκειμένου δὲν ἀποτελεῖ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ καμμιά γνώση τῆς ἀπλότητος τοῦ ἰδίου τοῦ ὑποκειμένου, ἀφοῦ, ὅταν αὐτὸ χαρακτηρίζεται ἀποκλειστικὰ μέσῳ τῆς ἐντελῶς κενῆς περιεχομένου ἐκφράσεως: Ἐγώ, (τὴν ὁποία μπορῶ νὰ ἐφαρμόζω σὲ κάθε νοοῦν ὑποκείμενο), γίνεται παντελῶς ἀφαίρεση ἀπὸ τίς ιδιότητές του.

- (A 356) Βέβαιο εἶναι μόνον τοῦτο, ὅτι διὰ τοῦ Ἐγώ, νοῶ πάντοτε μιὰν ἀπόλυτη, ἀλλὰ λογικὴ ἐνότητα τοῦ ὑποκειμένου (ἀπλότητα), ὅχι ὅμως ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο γνωρίζω τὴν πραγματικὴ ἀπλότητα τοῦ ὑποκειμένου μου. Ὅπως ἡ πρόταση: ἐγώ εἶμαι οὐσία, δὲν σημαίνει τίποτα ἄλλο ἀπὸ τὴν καθαρὴ Κατηγορία, τῆς ὁποίας δὲν μπορῶ νὰ κάνω *in concreto* καμμιά χρῆση (ἐμπειρική), ἔτσι ἐπίσης μοῦ ἐπιτρέπεται νὰ εἶπω: Ἐγώ εἶμαι μιὰ ἀπλῆ οὐσία, δηλ. [μιὰ ἀπλῆ οὐσία] τῆς ὁποίας ἡ παράσταση δὲν περιέχει ποτὲ μιὰ σύνθεση τοῦ πολλαπλοῦ· ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἐννοια, ἢ ἐπίσης αὐτὴ ἡ πρόταση, δὲν μᾶς διδάσκει οὔτε τὸ ἐλάχιστο ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ἐμὲ τὸν ἴδιον ὡς ἐνὸς ἀντικειμένου τῆς ἐμπειρίας, ἀφοῦ ἡ ἐννοια τῆς ἴδιας τῆς οὐσίας χρησιμοποιεῖται ὡς λειτουργία μόνον τῆς συνθέσεως χωρὶς ὑποκείμενη ὡς βάση ἐποπτεία, ἐπομένως χωρὶς ἀντικείμενο, καὶ ἰσχύει γιὰ τὸν ὄρο μόνον τῆς γνώσεώς μας, ὅχι ὅμως καὶ γιὰ ὁποιοδήποτε ὑποδεικτέο¹ ἀντικείμενο. Γιὰ τὴν ὑποτιθέμενη χρησιμότητα αὐτῆς τῆς προτάσεως θέλουμε νὰ ἐπιχειρήσουμε μιὰ δοκιμὴ².

- Ὁ καθένας [μας] πρέπει νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ὁ ἰσχυρισμὸς γιὰ τὴν ἀπλῆ φύση τῆς ψυχῆς ἔχει κάποια σημασία μόνον καθ' ὅσον μπορῶ μέσῳ αὐτοῦ νὰ διακρίνω τὸ ὑποκείμενο αὐτὸ ἀπὸ κάθε ὕλη καὶ συνεπῶς νὰ ἐξαιρέσω τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὴν ἔκπτωση³, στὴν ὁποία ὑπόκειται αὐτὴ [ἢ ὕλη]. Σ' αὐτὴν ὡσαύτως τὴν χρῆση ἀποβλέπει κατὰ κύριο λόγο καὶ ἡ παραπάνω πρόταση, γιὰ τοῦτο, ἄλλωστε, τίς περισσότερες φορές διατυπῶνται ὡς ἐξῆς: ἡ ψυχὴ
- (A 357) δὲν εἶναι σωματικὴ. Ἐὰν τώρα μπορῶ νὰ δείξω ὅτι, ἔστω καὶ ἂν σ' αὐτὴ τὴν βασικὴ πρόταση τῆς ὀρθολογικῆς ψυχολογίας ὑπὸ τὴν καθαρὴν σημασία μιᾶς ἀπλῆς κρίσεως τοῦ λόγου (ἀπὸ καθαρὰς Κατηγορίας) παραχωρηῇ⁴ κανεὶς κάθε ἀντικειμενικὸ κῦρος (κάθε τι ποὺ σκέπτεται εἶναι ἀπλῆ οὐσία), δὲν εἶναι ὡστόσο δυνατόν νὰ γίνῃ ἡ παραμικρὴ χρῆση τῆς προτάσεως αὐτῆς ἀναφορικὰ πρὸς τὴν ἀνομοιογένεια ἢ συγγένεια τῆς ψυχῆς μὲ τὴν ὕλη: τότε

1. Ποὺ μπορεῖ κανεὶς νὰ ὀνομάσῃ ἢ ὀρίσῃ, ὑποδηλωτέο (= anzugebenden).

2. Νὰ κάνουμε μιὰν ἀπόπειρα.

3. Φθορά, διάλυση (= Hinfälligkeit).

4. Ἀπονέμη, ἀποδίδη παραχωρητικά.

αυτό θα ισοδυναμοῦσε ἀκριβῶς μὲ τὸ σὰν νὰ εἶχα ἐξαποστείλει τὴν ὑποτιθέμενη αὐτὴ γνώση στὸ πεδίο τῶν ψιλῶν ἰδεῶν, ἀπὸ τὶς ὁποῖες λείπει ἡ πραγματικότης τῆς ἀντικειμενικῆς χρήσεως.

Στὴν Ὑπερβατικὴ Αἰσθητικὴ ἀποδείξαμε ἀναντίρρητα, ὅτι τὰ σώματα εἶναι ψιλὰ φαινόμενα τῆς ἐξωτερικῆς μας αἰσθήσεως καὶ ὄχι πράγματα αὐτὰ καθ' ἑαυτά. Σύμφωνα μ' αὐτὸ μπορούμε δίκαια νὰ ποῦμε ὅτι τὸ νοοῦν ὑποκείμενό μας δὲν εἶναι σωματικό, δηλ. ὅτι, ἀφοῦ παριστάνεται ἀπὸ ἐμᾶς ὡς ἀντικείμενο τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως, δὲν μπορεί, καθ' ὅσον αὐτὸ νοεῖ, νὰ εἶναι κανένα ἀντικείμενο ἐξωτερικῶν αἰσθήσεων, δηλ. κανένα φαινόμενο στὸν χῶρο. Αὐτὸ τώρα θέλει νὰ πῆ: ὅτι ὄντα ποὺ διανοοῦνται, δὲν μπορούν ποτέ, ὡς τ ἔ τ ο ι α, νὰ ἐμφανίζονται σ' ἐμᾶς ἀνάμεσα¹ σὲ ἐξωτερικὰ φαινόμενα, ἢ ὅτι δὲν μπορούμε νὰ ἐποπτεύωμε ἐξωτερικὰ τὶς σκέψεις των, τὴ συνείδησή των, τὶς ἐπιθυμίες των κλπ., γιατί ὅλα αὐτὰ ἀνήκουν στὴ δικαιοδοσία τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως. Πράγματι τοῦτο τὸ ἐπιχείρημα μοιάζει νὰ εἶναι τὸ πλεον φυσικὸ καὶ δημῶδες, πάνω στὸ ὁποῖο φαίνεται νὰ ἔχη στηριχθῆ² ἀνέκαθεν ἀκόμη καὶ ὁ πλεον κοινὸς νοῦς, καὶ ἔτσι μ' αὐτὸ ἄρχισε ἀπὸ πολὺ νωρὶς ἤδη νὰ θεωροῦνται οἱ ψυχῆς ὡς ὄντα ἐντελῶς διάφορα ἀπὸ τὰ σώματα.

Ἄλλὰ μολονότι τώρα ἡ ἔκτασις, ἡ ἀδιαπερατότης [τὸ ἀδιαχώρητον], ἡ συνοχὴ [συνεκτικότης]³ καὶ ἡ κίνησις, μὲ λίγα λόγια, κάθε τι ποὺ οἱ ἐξωτερικῆς μόνον αἰσθήσεις μπορούν νὰ μᾶς προσπορίσουν, δὲν εἶναι⁴ οὔτε σκέψεις, οὔτε αἴσθημα, κλίσις ἢ ἀπόφασις, ἢ δὲν περιέχουσι τέτοιου εἴδους πράγματα, ποὺ ὡς τέτοια πουθενὰ ἐν γένει δὲν εἶναι ἀντικείμενα ἐξωτερικῆς ἐποπτείας⁵, ἐκεῖνο ὡστόσο τὸ Κάτι τι, τὸ ὁποῖο ὑπόκειται ὡς βάση στὰ ἐξωτερικὰ φαινόμενα [καὶ] ποὺ προσβάλλει τὴν αἴσθησή μας κατὰ τέτοιον

1. Ἐν μέσῳ ἐξωτερικῶν φαινομένων (=unter äusseren Erscheinungen).

2. Νὰ τὸ ἔχη υἰοθετήσῃ.

3. Zusammenhang.

4. E r d m a n n : sind καὶ ὄχι sein (R. S c h m i d t).

5. Τὸ χωρίο: «...oder solche enthalten werden, als die überall keine Gegenstände äusserer Anschauung sind...», τοῦ ὁποίου ἡ μετάφρασις δημιουργεῖ ἰδιαίτερα προβλήματα, οἱ Γάλλοι μεταφραστές τὸ ἀποδίδουν ὡς ἐξῆς: «ou que, si cela y est contenu, ce n' est qu'en qualité de choses qui, en aucun cas, ne sont des objets d' intuition extérieure» (T r e m e s a y g u e s - P a c a u d) καὶ: «ou qu'ils ne soient compris parmi ces derniers phénomènes qu'en qualité de choses qui en aucun cas ne peuvent être des objets d' intuition extérieure (B a r n i - A r c h a m b a u l t). Ἡ εὐφυής αὐτὴ ἀπόδοσις δὲν μπορεί φυσικὰ ν' ἀποκλεισθῇ, περιπλέκει ὅμως, κατὰ τὴ γνώμη μας, σὲ ἰκανὸ βαθμὸ (καὶ χωρὶς ἴσως νὰ χρειάζεται) τὴ νοηματικότητα τοῦ κειμένου στὸ σύνολό της. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ τεθήκαμε ὑπὲρ τῆς νοηματικῆς καὶ γραμματικῆς ἀπλούστερης ὁδοῦ, τὴν ὁποῖαν ἀκολουθοῦν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἐνίοτε ὑπεραπλουστεύοντα Ν. Κ. S m i t h, οἱ Ἴταλοὶ μεταφραστές G. G e n t i l e - G. L o m b a r d o - R a d i c e καὶ ὁ νεώτερος P. C h i o d i.

τρόπο, ὥστε νὰ προσλαμβάνη τις παραστάσεις τοῦ χώρου, τῆς ὕλης, τῆς μορφῆς κλπ., αὐτὸ τὸ Κάτι τι [λέγω] θὰ μπορούσε κάλλιστα, θεωρούμενο ὡς Νοούμενον (ἢ καλλίτερα ὡς ὑπερβατικὸ ἀντικείμενο), νὰ εἶναι συγχρόνως καὶ τὸ ὑποκείμενο τῶν σκέψεων, παρ' ὄλο πού μὲ τὸν τρόπο, κατὰ τὸν ὁποῖο προσβάλλεται ἀπ' αὐτὸ ἡ ἐξωτερικὴ μας αἴσθησις, δὲν προσλαμβάνουμε καμμιά ἐποπτεία παραστάσεων, βουλήσεων κλπ., ἀλλὰ μόνον [ἐποπτεία] τοῦ χώρου καὶ τῶν προσδιορισμῶν του. Αὐτὸ τὸ Κάτι τι ὅμως δὲν ἔχει ἔκτασι, δὲν εἶναι ἀδιαπέραστο, οὔτε συντεθειμένο, ἀφοῦ ὄλα αὐτὰ τὰ κατηγορήματα ἀφοροῦν ἀποκλειστικὰ τὴν αἰσθητικότητα [τὸ αἰσθητικόν] καὶ τὴν ἐποπτεία τῆς, καθ' ὅσον ἐμεῖς προσβαλλόμεθα ἀπὸ τέτοιου εἴδους (κατὰ τὰ ἄλλα σὲ μᾶς ἄγνωστα) ἀντικείμενα. Οἱ ἐκφράσεις ὅμως αὐτὲς δὲν μᾶς βοηθοῦν καθόλου νὰ γνωρίσουμε, τί εἴδους ἀντικείμενο εἶναι αὐτὸ, ἀλλὰ μόνον: ὅτι σ' αὐτὸ, ὡς κάτι τέτοιο πού θεωρεῖται αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ χωρὶς ἀναφορὰ

(A 359) πρὸς τις ἐξωτερικὲς αἰσθήσεις, δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀποδοθοῦν τὰ κατηγορήματα αὐτὰ [τῶν] ἐξωτερικῶν φαινομένων. Ἄλλὰ μόνο πού τὰ κατηγορήματα τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως, δηλ. παραστάσεις καὶ νόησις, δὲν ἀντιφάσκουν πρὸς αὐτὸ. Κατὰ συνέπεια, ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ ἀκόμη καὶ μὲ τὴν κατὰ παραχώρησι¹ δεκτὴ ἀπλότητα τῆς φύσεώς [τῆς] δὲν εἶναι, ἀναφορικὰ πρὸς τὸ ὑπόστρωμά τῆς, καθόλου ἐπαρκῶς διακεκριμένη ἀπὸ τὴν ὕλη, ἐὰν κανεῖς (ὅπως ὀφείλει) τὴν² θεωρῆ ἀπλῶς ὡς φαινόμενο.

Ἐὰν ἡ ὕλη ἦταν ἓνα πρᾶγμα αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ, τότε θὰ μπορούσε ὡς ἓνα σύνθετο ὄν νὰ διακριθῆ πέρα γιὰ πέρα ἀπὸ τὴν ψυχὴ ὡς ἓνα ἀπλὸ ὄν. Τώρα ὅμως αὐτὴ εἶναι ἐξωτερικὸ ἀπλῶς φαινόμενο, τὸ ὑπόστρωμα [ὑπο-κείμενο] τοῦ ὁποῖου δὲν γνωρίζεται μὲ κανένα ἀπολύτως κατηγορημα πού νὰ μπορῆ νὰ δηλωθῆ [ὀρισθῆ]· συνεπῶς γιὰ τὸ ὑπόστρωμα αὐτὸ μπορῶ ὀρθὰ νὰ δεχθῶ ὅτι εἶναι ἀπλὸ, ἂν καὶ βέβαια κατὰ τὸν τρόπο πού αὐτὸ προσβάλλει τις αἰσθήσεις μας, γεννᾷ μέσα μας τὴν ἐποπτεία τοῦ ἐκτεταμένου καὶ κατ' ἀκολουθίαν τοῦ συντεθειμένου, καὶ ὅτι στὴν οὐσία ἄρα αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν, στὴν ὁποία ἀναφορικὰ πρὸς τὴν ἐξωτερικὴ μας αἴσθησις ἀποδίδεται ἔκτασι, περιέχονται σκέψεις, πού δι' αὐτῆς τῆς ἰδικῆς των³ ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως μπορούν νὰ παρασταθοῦν μὲ συνείδησις. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὸ ἴδιο ἀκριβῶς πρᾶγμα πού ὑπὸ μιὰ σχέσις ὀνομάζεται σωματικὸ, θὰ μπορούσε ὑπὸ μιὰν ἄλλη νὰ εἶναι ἓνα ὄν πού διανοεῖται, τις σκέψεις τοῦ ὁποῖου βέβαια δὲν μπορούμε νὰ ἐποπτεύωμε, ὅπωςδήποτε ὅμως τὰ σημεῖα τους στὸ πεδίο τοῦ φαινομένου⁴. Ἔτσι θὰ κατερρίπτετο καὶ ἡ ἔκφρασις ὅτι μόνον ψυχῆς (ὡς

(A 360) ἰδιαίτερα εἶδη οὐσιῶν) διανοοῦνται· θὰ μπορούσε μᾶλλον, ὅπως συνήθως

1. Eingeräumte.

2. Τὴν ὕλη.

3. Κατὰ τὴ μετάφρασις τοῦ Gentile καὶ τοῦ Smith: τῆς ἰδικῆς τῆς [δηλ. τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως τῆς οὐσίας].

4. In der Erscheinung.

συμβαίνει, νὰ λέγεται, ὅτι οἱ ἄνθρωποι σκέπτονται, δηλαδή ὅτι τὸ ἴδιο ἀκριβῶς πρᾶγμα πού ὡς ἐξωτερικὸ φαινόμενο εἶναι ἐκτεταμένο, τὸ ἴδιο αὐτὸ εἶναι ἐσωτερικὰ¹ (αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ) ἓνα ὑποκείμενο, τὸ ὁποῖο δὲν εἶναι συντεθειμένο ἀλλὰ ἀπλὸ καὶ [τὸ ὁποῖο] σκέπτεται.

Ἄλλὰ μπορεῖ κανεὶς, χωρὶς νὰ ἐπιτρέπη στὸν ἑαυτὸ του τέτοιου εἴδους ὑποθέσεις, νὰ παρατηρήσῃ γενικὰ ὅτι, ἂν κάτω ἀπὸ [τὸν ὄρο] ψυχὴ ἐννοῶ ἓνα καθ' ἑαυτὸ νοοῦν ὄν, ἢ ἐρώτηση, ἂν ἢ ψυχὴ εἶναι ἢ ὄχι ὁμοειδῆς μὲ τὴν ὕλη, (ἢ ὁποία δὲν εἶναι καθόλου ἓνα πρᾶγμα αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ, ἀλλὰ μονάχα ἓνας τρόπος παραστάσεων μέσα μας), εἶναι ἤδη καθεαυτὴν ἀταίριαστη², γιὰ αὐτὸ ἐννοεῖται ἤδη ἀπὸ μόνο του, ὅτι [δηλ.] ἓνα πρᾶγμα αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ εἶναι διαφορετικῆς φύσεως ἀπὸ τοὺς προσδιορισμούς, οἱ ὁποῖοι συνιστοῦν ἀπλῶς τὴν κατάστασή του.

Ἄλλὰ ἂν συγκρίνουμε τὸ νοοῦν Ἐγὼ ὄχι μὲ τὴν ὕλη, ἀλλὰ μὲ τὸ Νοητὸ³, τὸ ὁποῖο ὑπόκειται ὡς βάση στὸ ἐξωτερικὸ φαινόμενο πού ὀνομάζουμε ὕλη, τότε ἐπίσης δὲν μποροῦμε, ἐπειδὴ γιὰ τὸ τελευταῖο [τὸ Νοητὸ] δὲν γνωρίζουμε τίποτε ἀπολύτως, νὰ ποῦμε ὅτι ἢ ψυχὴ διακρίνεται σὲ κάτι ἐσωτερικὰ ἀπ' αὐτό.

Ἔτσι λοιπὸν ἢ ἀπλὴ συνείδηση δὲν ἀποτελεῖ καμμιά γνώση τῆς ἀπλῆς φύσεως τοῦ ὑποκειμένου μας, καθ' ὅσον τὸ τελευταῖο ὀφείλει μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὴν ὕλη ὡς ἀπὸ ἓνα συντεθειμένο ὄν.

Ἄν ὅμως ἢ ἔννοια αὐτῆ⁴ στὴ μοναδικῆ περίπτωση ὅπου εἶναι χρήσιμη, δηλ. στὴ σύγκριση τοῦ ἑαυτοῦ μου τοῦ ἴδιου μὲ ἀντικείμενα ἐξωτερικῆς ἐμπειρίας, δὲν εἶναι ἱκανῆ⁵ γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτό, νὰ προσδιορίσῃ δηλ. τὸ ἰδιάζον καὶ διακριτικὸ [στοιχεῖο] τῆς φύσεώς της⁶, τότε μπορεῖ κανεὶς νὰ διατείνεται πάντα πὼς γνωρίζει, ὅτι τὸ νοοῦν Ἐγὼ, ἢ ψυχὴ, (μιὰ ὀνομασία γιὰ τὸ ὑπερβατικὸ ὑποκείμενο τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως) εἶναι ἀπλῆ⁷ ἢ ἔκφραση αὐτῆ, ὡστόσο, δὲν ἔχει γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ καμμιά ἀπολύτως χρῆση πού νὰ ἐκτείνεται πάνω σὲ πραγματικὰ ἀντικείμενα, καὶ δὲν μπορεῖ ἐπομένως οὔτε κατ' ἐλάχιστον νὰ διευρύνῃ τὴ γνώση μας.

Ἔτσι, σύμφωνα μ' αὐτά, καταρρέει μαζὶ μὲ τὸ βασικὸ τῆς στήριγμα, ὀλόκληρη ἢ ὀρθολογικὴ ψυχολογία, καὶ μποροῦμε τόσο λίγο ἐδῶ ὅσο καὶ

(A 361)

1. Ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴ του οὐσία ἢ ἐσώτερη φύση του (= innerlich).

2. Ἀπρόσφορη, κακῶς τεθειμένη, ἐκτὸς τόπου, ἄκαιρη (= unschicklich).

3. Mit dem Intelligiblen.

4. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀκολουθοῦμε τὴν γραφὴ τοῦ E r d m a n n, πού διαγράφει ὀρθῶς τὸ «ihn» μετὰ τὸ ρῆμα: taugt. Ἄλλες γραφές: um ihn (S c h o p e n h a u e r), um in (R o s e n k r a n z), ihm (H a r t e n s t e i n), ihn, δηλ. «das Eigentümliche und Unterscheidende seiner Natur» (G ö r l a n d).

5. Κατάλληλη.

6. Δηλ. τοῦ Ἐγὼ.

ὅπουδήποτε ἄλλοῦ, νὰ ἐλπίζουμε ὅτι θὰ ἐπεκτείνουμε¹ διὰ ψιλῶν ἐννοιῶν τὶς γνώσεις² μας (ἀλλὰ καὶ ἀκόμα λιγώτερο διὰ τῆς ψιλῆς ὑποκειμενικῆς μορφῆς ὄλων τῶν ἐννοιῶν μας, [δηλ.] τῆς συνειδήσεως) χωρὶς καμμιά σχέση πρὸς μιὰν δυνατὴ ἐμπειρία, ἀφοῦ μάλιστα καὶ ἡ θεμελιώδης ἔννοια μὶ ἄ ς ἄ π λ ῆ ς φ ὕ σ ε ω ς εἶναι τέτοιου εἴδους, ὥστε νὰ μὴν μπορῆ ν' ἀπαντᾷ πουθενὰ σὲ καμμιά ἐμπειρία, καὶ δὲν ὑπάρχει ὡς ἐκ τούτου κανένας ἀπολύτως δρόμος³ γιὰ νὰ φθάσουμε σ' αὐτήν, ὡσὰν σὲ μιὰν ἀντικειμενικὰ ἔγκυρην ἔννοια.

Τρίτος παραλογισμὸς τῆς προσωπικότητος

“Ὅ,τι ἔχει συνείδηση τῆς ἀριθμητικῆς ταυτότητος τοῦ ἰδίου τοῦ ἑαυτοῦ του σὲ διαφόρους χρόνους, εἶναι κατὰ τοῦτο⁴ ἓνα π ρ ὅ σ ω π ο.

Ἡ ψυχὴ τώρα εἶναι κλπ.

Ἄρα ἡ ψυχὴ εἶναι ἓνα πρόσωπο.

Κριτικὴ τοῦ τρίτου παραλογισμοῦ τῆς ὑπερβατικῆς
Ψυχολογίας

(A 362) “Ὅταν θέλω δι' ἐμπειρίας νὰ γνωρίσω τὴν ἀριθμητικὴν ταυτότητα ἐνὸς ἐξωτερικοῦ ἀντικειμένου, τότε θὰ στρέψω τὴν προσοχή μου στὸ παραμόνιμο (*Beharrliche*) ἐκείνου τοῦ φαινομένου, στὸ ὅποιο, ὡς [σὲ] ὑποκειμένο [του] ἀναφέρεται κάθε τι ἄλλο ὡς προσδιορισμὸς του, καὶ θὰ παρατηρήσω τὴν ταυτότητα ἐκείνου⁵ κατὰ τὸν χρόνο κατὰ τὸν ὅποιο τοῦτο⁶ διαρκῶς μεταβάλλεται. Τώρα ὅμως ἐγὼ εἶμαι ἓνα ἀντικείμενο τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως καὶ ὅλος ὁ χρόνος εἶναι ἀπλῶς ἡ μορφή τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως. Ἐπομένως, τὸν ἓνα μετὰ τὸν ἄλλο, ὅλους τοὺς διαδοχικοὺς μου προσδιορισμοὺς, τοὺς φέρω σὲ σχέση πρὸς τὸ καθ' ὅλο τὸν χρόνο ἀριθμητικὰ ταυτόσημο Ἐγὼ, δηλ. στὴ μορφή τῆς ἐσωτερικῆς ἐποπτείας τοῦ ἑαυτοῦ μου τοῦ ἰδίου. Πάνω σ' αὐτὴ τὴ βάση⁷ ἡ προσωπικότης τῆς ψυχῆς δὲν θὰ ἔπρεπε οὔτε κἂν νὰ θεωρῆται ὡς ἐξαγόμενη διὰ συλλογισμοῦ, ἀλλὰ ὡς μιὰ ἐντελῶς ταυτολογικὴ πρόταση τῆς αὐτοσυνειδησίας μέσα στὸν χρόνο, καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ ἐπίσης τὴν αἰτία, γιὰ τὴν ὅποια ἡ πρόταση αὐτὴ ἰσχύει *ariori*. Γιατὶ στὴν πραγματικότητα δὲν λέει τίποτε περισσότερο ἀπὸ τὸ ὅτι: καθ' ὅλο τὸν χρόνο, κατὰ τὸν ὅποιο ἔχω συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ μου μέσα

1. Διευρύνουμε.

2. *Einsichten*.

3. Μέσο.

4. *Sofern* (= ἐπὶ τοσοῦτον).

5. Τοῦ ὑποκειμένου πού εἶναι παραμόνιμο.

6. Δηλ. τὸ κάθε τι ἄλλο ὡς προσδιορισμὸς τοῦ ὑποκειμένου.

7. *Auf diesen Fuß*.

μου, ἔχω συνείδηση αὐτοῦ τοῦ χρόνου μέσα μου ὡς χρόνου ἀνήκοντος στήν ἐνότητα τοῦ Ἐγώ μου, καί εἶναι ἓνα καί τὸ αὐτὸ πρᾶγμα, εἴτε λέω: αὐτὸς ὅλος ὁ χρόνος εἶναι μέσα σὲ μένα, ὡς [μιας] ἀτομικῆς ἐνότητας, ἢ ὅτι καθ' ὅλον αὐτὸ τὸν χρόνο διατελῶ σὲ ἀριθμητικὴ ταυτότητα [μὲ τὸν ἑαυτό μου].

Ἡ ταυτότης τοῦ προσώπου λοιπὸν πρέπει νὰ ἀπαντᾷ ἀναπόφευκτα μέσα στήν ἴδια μου τὴ συνείδηση. Ὅταν ὅμως παρακολουθῶ τὸν ἑαυτό μου ἀπὸ τὴν ἄποψη ἐνὸς ἄλλου (ὡς ἀντικείμενο τῆς ἐξωτερικῆς του ἐποπτείας), τότε αὐτὸς ὁ ἐξωτερικὸς παρατηρητὴς μὲ ξεετάζει¹ γιὰ ἐντελῶς πρώτη φορὰ μέσα στὸν χρόνο, γιὰτὶ ὁ χρόνος στὴ συγκατάληψη παριστάνεται οὐσιαστικὰ μόνο μέσα μου. Ὁ παρατηρητὴς αὐτὸς λοιπὸν, ἀπὸ τὸ Ἐγώ, τὸ ὁποῖο συνοδεύει ὄλες τὶς παραστάσεις στὴ συνείδησή μου κατὰ πάντα χρόνον καί μάλιστα μὲ πλήρη ταυτότητα, ἔστω καὶ ἂν τὸ ἀποδέχεται [παραχωρητικά], δὲν θὰ συμπεράνη ὥστόσο ἀκόμη [ἀπὸ αὐτὸ] γιὰ τὴν ἀντικειμενικὴ διαρκῆ μονιμότητα τοῦ ἴδιου μου τοῦ Ἐγώ. Γιατί, καθὼς ὁ χρόνος στὸν ὁποῖο μὲ τοποθετεῖ ὁ παρατηρητὴς δὲν εἶναι ἐκεῖνος πὺ ἀπαντᾷ στήν ἰδική μου αἰσθητικότητα [αἰσθητικὸν] ἀλλὰ στὴ δική του, ἢ ταυτότης ἔτσι, ἢ ὁποῖα εἶναι ἀναγκαστικὰ συνδεδεμένη μὲ τὴ συνείδησή μου, δὲν εἶναι γι' αὐτὸ τὸν λόγο [καί] μὲ τὴ δική του συνείδηση, δηλ. μὲ τὴν ἐξωτερικὴ ἐποπτεία τοῦ ὑποκειμένου μου, συνδεδεμένη.

Ἡ ταυτότης ἄρα τῆς συνειδήσεως τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ μου σὲ διαφόρους χρόνους εἶναι μόνον ἓνας τυπικὸς-λογικὸς ὁρος τῶν σκέψεών μου καί τῆς συνοχῆς των [ἀλληλουχίας των], δὲν ἀποδεικνύει ὅμως καθόλου τὴν ἀριθμητικὴ ταυτότητα τοῦ ὑποκειμένου μου, μέσα στὸ ὁποῖο, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν λογικὴ ταυτότητα τοῦ Ἐγώ, μπορεῖ ἐν τούτοις νὰ ἔχη ἐπέλθει μιὰ τέτοια μεταβολή, πὺ δὲν ἐπιτρέπει νὰ διατηροῦμε τὴν ταυτότητα τοῦ ἴδιου², ἂν καί [ἐπιτρέπη] νὰ τοῦ ἀποδίδουμε [ἀπονέμουμε] ἀκόμη τὸ ὁμώνυμο³ Ἐγώ, τὸ ὁποῖο σὲ κάθε ἄλλη κατάσταση, ἀκόμα καί τῆς πλήρους μεταβολῆς τοῦ ὑποκειμένου, θὰ μπορούσε ἐν τούτοις νὰ διατηρῆ τὴ σκέψη τοῦ προηγουμένου ὑποκειμένου καί κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ τὴ μεταβι-

1. Erwägt (= περισκοπεῖ).

2. Τοῦ ὑποκειμένου.

3. Das gleichlautende Ich = τὸ ὁμότονο ἢ ταυτόφωνο Ἐγώ, τὸ Ἐγώ δηλ. πὺ κατ' ὄνομα μόνο φέρει κοινήν ὄνομασίαν.

βάξη ἐπίσης καὶ στὸ ἐπόμενο [ὑποκείμενο]*.

- (A 364) Ἐάν καὶ ἡ πρόταση μερικῶν παλαιῶν Σχολῶν, ὅτι ὅλα εἶναι ρευστὰ καὶ τίποτα δὲν μένει διαρκῶς *σ τ α θ ε ρ ὀ* καὶ μόνιμο μέσα στὸν κόσμο, δὲν μπορῆ πλέον, εὐθὺς ὡς παραδεχθῆ κανεὶς οὐσίες, νὰ λάβῃ χώρα¹, ἡ πρόταση αὐτὴ ἐν τούτοις δὲν ἀνασκευάζεται διὰ τῆς ἐνότητος τῆς αὐτοσυνειδησίας. Γιατὶ ἐμεῖς οἱ ἴδιοι δὲν μποροῦμε νὰ κρίνουμε μὲ τὴ συνείδησή μας δι' αὐτὸ, ἂν [δηλ.] εἴμαστε, ὡς ψυχὴ, παραμόνιμοι ἢ ὄχι, ἀφοῦ στὸ ταυτόσημο [στὸ αὐτὸ μὲ τὸν ἑαυτό του] Ἐγὼ μας συγκαταλέγουμε μόνον ἐκεῖνο τοῦ ὁποῖου ἔχουμε συνείδηση, καὶ ἔτσι ἀσφαλῶς ὑποχρεούμεθα κατ' ἀνάγκην νὰ κρίνουμε ὅτι καθ' ὅλο τὸν χρόνον ποὺ ἔχουμε συνείδησή του², εἴμαστε ἀκριβῶς οἱ ἴδιοι. Αὐτὸ ὅμως ἀπὸ τὴν ὀπτική σκοπιὰ ἐνὸς ξένου δὲν μποροῦμε νὰ τὸ θεωρήσουμε ὡς ἔγκυρο, γιατί καθὼς στὴν ψυχὴ δὲν συναντᾶμε κανένα παραμόνιμο φαινόμενο παρὰ μόνον τὴν παράσταση τοῦ Ἐγὼ, ἡ ὁποία συνοδεύει καὶ συνδέει ὅλα τὰ ἄλλα [φαινόμενα], δὲν μποροῦμε ἔτσι ποτὲ νὰ κρίνουμε, ἂν αὐτὸ τὸ Ἐγὼ (μιὰ ἀπλῆ σκέψη) δὲν ρέη [μεταβάλλεται], ἀκριβῶς ὅπως καὶ οἱ ὑπόλοιπες σκέψεις, οἱ ὁποῖες μέσῳ αὐτοῦ [τοῦ Ἐγὼ] συνδέονται ἀλυσιδωτὰ ἀναμεταξύ τους.
- (A 365) Εἶναι ὅμως ἀξιοσημείωτο, ὅτι ἡ προσωπικότης καὶ ἡ προϋπόθεσίς της, δηλ. ἡ μονιμότης, συνεπῶς ἡ οὐσιότης³ τῆς ψυχῆς, πρέπει πρῶτα-πρῶτα⁴ τώρα νὰ ἀποδειχθοῦν. Γιατὶ ἂν μπορούσαμε νὰ τὴν⁵ προϋποθέσουμε, τότε ἀπ' αὐτὸ μὲν δὲν θὰ συναγόταν ἀκόμη ἡ διάρκεια τῆς συνειδήσεως, ἀλλὰ

- * Μιὰ ἐλαστικὴ σφαῖρα ποὺ προσκρούει πάνω σὲ μιὰν ὁμοιά [τῆς] σὲ εὐθύγραμμη κατεύθυνση, μεταδίδει σ' αὐτὴν ὅλη τῆς τὴν κίνηση, ἐπομένως ὅλη τὴν κατάστασή της (ἐὰν κανεὶς θεωρῆ⁶ τίς θέσεις μόνον στὸν χῶρον). Δεχθῆτε τώρα κατ' ἀναλογίαν πρὸς σώματα οὐσίες, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἡ μία θὰ μετὰγγιζε⁷ στὴν ἄλλη παραστάσεις μαζί μὲ τὴ συνείδηση [τῶν παραστάσεων] αὐτῶν, τότε θὰ εἶναι δυνατόν νὰ συλλάβῃ κανεὶς μιὰν ὁλόκληρη σειρὰ ἀπὸ οὐσίες, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη θὰ μετέδιδε τὴν κατάστασή της μαζί μὲ τὴ συνείδησή της στὴ δεύτερη, κι' αὐτὴ τὴ δική της κατάσταση μαζί μὲ τὴν κατάσταση τῆς προηγούμενης οὐσίας στὴν τρίτη, κι' αὐτὴ μὲ τὴ σειρά της πάλι τίς καταστάσεις ὄλων τῶν προηγούμενων [οὐσιῶν] μαζί μὲ τὴ δική της συνείδηση καὶ τὴ συνείδηση αὐτῶν. Ἡ τελευταία οὐσία θὰ εἶχε λοιπὸν συνείδηση ὄλων τῶν καταστάσεων τῶν οὐσιῶν ποὺ μετεβλήθησαν πρὶν ἀπ' αὐτὴν, ὡς ἰδικῶν τῆς καταστάσεων, διότι ἐκεῖνες μαζί μὲ τὴ συνείδησή τους θὰ εἶχαν μεταβιβασθῆ σ' αὐτὴν καὶ, παρ' ὅλα αὐτά, ἡ τελευταία αὐτὴ οὐσία δὲν θὰ ἦταν ὡστόσο τὸ ἴδιο ἀκριβῶς σ' ὄλες αὐτὲς τίς καταστάσεις [διὰ μέσου ὄλων αὐτῶν τῶν καταστάσεων] πρόσωπο.

1. Νὰ στέκεται, νὰ γίνεται δεκτὴ.
2. Δηλ. τοῦ χρόνου.
3. Οὐσιαστικότης.
4. *Allererst* (= ὁλόπρωτα, πρῶτιστα, πρωταρχικά).
5. Τὴν *Beharrlichkeit* καὶ τὴν *Substantialität*.
6. Λαμβάνῃ ὑπ' ὄψη.
7. Θὰ μετέδιδε, ἐνέχεε (= *einflöbte*).

ὥστόσο [θὰ συναγόταν] ἡ δυνατότης μιᾶς διαρκοῦς συνειδήσεως μέσα σὲ ἓνα μόνιμο ὑποκείμενο, πρᾶγμα τὸ ὁποῖο εἶναι ἤδη ἐπαρκὲς γιὰ τὴν προσωπικότητα, ἡ ὁποία ἐξ αἰτίας τοῦ ὅτι ἡ ἐνέργειά¹ τῆς διακόπτεται ἐνδεχομένως γιὰ ἓναν ὠρισμένο χρόνο, δὲν παύει καὶ ἡ ἴδια αὐτομάτως νὰ ὑφίσταται. Ἄλλὰ ἡ διαρκῆς αὐτὴ μονιμότης δὲν μᾶς εἶναι μέ τίποτα δεδομένη πρὶν ἀπὸ τὴν ταυτότητα τοῦ Ἐγὼ μας, τὴν ὁποία συμπεραίνουμε ἀπὸ τὴν ταυτόσημη μὲ τὸν ἑαυτὸ τῆς συγκατάληψη, ἀλλὰ συμπεραίνεται ὀλόπρωτα ἀπ' αὐτὴν [τὴν ἀριθμητικὴν ταυτότητα] (καὶ μετὰ ἀπ' αὐτὴν θὰ ἔπρεπε ν' ἀκολουθήσῃ, ἐὰν τὸ πρᾶγμα πῆγαινε ὀρθά, ἡ ἔννοια τῆς οὐσίας, ἡ ὁποία ἐμπειρικῶς μονάχα εἶναι εὐχρηστη). Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ ταυτότης αὐτὴ τοῦ προσώπου δὲν ἐξάγεται μὲ κανέναν τρόπο ἀπὸ τὴν ταυτότητα τοῦ Ἐγὼ μέσα στὴ συνείδηση ὅλου τοῦ χρόνου, κατὰ τὸν ὁποῖο γνωρίζω τὸν ἑαυτὸ μου, γιὰ τοῦτο ἐπίσης καὶ ἡ οὐσιότης² τῆς ψυχῆς δὲν μπορούσε παραπάνω νὰ θεμελιωθῇ πάνω σ' αὐτήν.

Ἐν τῷ μεταξύ, ὅπως ἡ ἔννοια τῆς οὐσίας καὶ τοῦ ἀπλοῦ ἔτσι ἀκριβῶς καὶ ἡ ἔννοια τῆς προσωπικότητος μπορεῖ νὰ παραμένῃ (καθ' ὅσον αὐτὴ εἶναι ἀπλῶς ὑπερβατικὴ, δηλ. ἐνότης τοῦ ὑποκειμένου³, τὸ ὁποῖο κατὰ τὰ λοιπὰ μᾶς εἶναι ἄγνωστο, στοὺς προσδιορισμοὺς ὅμως τοῦ ὁποίου ὑπάρχει διὰ τῆς συγκαταλήψεως μιὰ παντελῆς σύνδεση⁴), καὶ κατὰ τοῦτο ἡ ἔννοια αὐτὴ εἶναι ἐπίσης ἀναγκαία καὶ ἐπαρκῆς γιὰ πρακτικὴ χρῆση ἄλλὰ δὲν (A 366) μπορούμε ποτὲ πλέον νὰ ἐπιδεικνύμε⁵ τὴν ἔννοια αὐτὴ σὰν νὰ ἐπρόκειτο γιὰ διεύρυνση τῆς αὐτογνωσίας μας διὰ καθαροῦ λόγου, ὁ ὁποῖος μᾶς προβάλλει φενακιστικὰ μιὰν ἀδιάκοπη διάρκεια τοῦ ὑποκειμένου [ποῦ ἐξάγεται] ἀπὸ τὴν ἀπλῆ ἔννοια τοῦ ταυτόσημου Ἐγὼ, δεδομένου ὅτι ἡ ἔννοια αὐτὴ στρέφεται πάντα γύρω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν τῆς τὸν ἴδιο καὶ δὲν μᾶς φέρει πρὸς περὶ ἀναφορικὰ πρὸς ἔστω καὶ μιὰν ἐρώτηση, ποῦ ἀποσκοπεῖ σὲ συνθετικὴ γνώση. Τί εἶδους πρᾶγμα αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ εἶναι ἡ ὕλη (ὑπερβατικὸ ἀντικείμενο), μᾶς εἶναι βέβαια ἐντελῶς ἄγνωστο ἄρα ὅλα αὐτὰ ἡ διαρκῆς μονιμότης τῆς ὡς φαινόμενο εἶναι δυνατόν, ἐπειδὴ παριστάνεται ὡς κάτι τι τὸ ἐξωτερικόν, νὰ γίνῃ ἀντικείμενο παρατηρήσεως. Ἐπειδὴ ὅμως ἐγὼ, ὅταν θέλω νὰ παρατηρήσω τὸ ἀπλὸ κατὰ τὴ διαδοχὴ

1. Ἡ ἐνεργητικότης τῆς (=Wirkung).

2. Οὐσιαστικότης.

3. Ὁ E r d m a n n ἐπεξηγεῖ: d. i. der Einheit... A d i c k e s: d. i. Einheit des Subjekts betrifft, das... V o r l ä n d e r: d. i. Einheit des Subjekts anzeigt. G ö r l a n d: d. i. Einheit des Subjekts besagt. Ἐδῶ υἱοθετήσαμε τὴν γραφὴν τῆς Ἀκαδημίας: d. i. Einheit des Subjekts, ἀφοῦ τὸ οἰκτεῖο ρῆμα καὶ νόημα τῆς προτάσεως ἐξάγονται ἔτσι μὲ εὐκολία.

4. Συνένωση, συνοχή.

5. Νὰ ἐπαιρώμεθα.

ὄλων τῶν παραστάσεων Ἐγώ, δὲν ἔχω κανένα ἄλλο συσχετικὸ¹ [στοιχεῖο] τῶν συγκρίσεών μου παρὰ τὸν ἑαυτὸ μου πάλι τὸν ἴδιο μὲ τοὺς γενικοὺς ὄρους τῆς συνειδήσεώς μου, γι' αὐτὸ δὲν μπορῶ νὰ δώσω ἄλλες παρὰ ταυτολογικὲς ἀπαντήσεις σὲ ὅλα τὰ ἐρωτήματα, καθ' ὅσον [καθῶς] δηλ. ἐγὼ στίς ιδιότητες ποὺ ἀποδίδονται σὲ μένα τὸν ἴδιο ὡς ἀντικείμενο ὑπεμβάλλω² τὴν ἔννοιά μου καὶ τὴν ἐνότητά της, καὶ προϋποθέτω αὐτὸ ποὺ θὰ ἀπαιτοῦσε κανεὶς νὰ μάθῃ³.

Ὁ τέταρτος παραλογισμὸς τῆς ἰδανικότητος⁴
(τῆς ἐξωτερικῆς σχέσεως)

Ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου ἡ ὕπαρξη μπορεῖ νὰ ἐξάγεται ὡς αἰτία μόνον σὲ δεδομένες ἀντιλήψεις⁵, ἔχει μιὰν ἀμφίβολη μονάχα ὕπαρξη.

(A 367) Ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ φαινόμενα τώρα εἶναι τέτοιας φύσεως, ὥστε ἡ ὕπαρξή τους νὰ μὴν μπορῇ νὰ γίνῃ ἀντικείμενο ἀμέσου κατ' αἴσθησι ἀντιλήψεως, ἀλλὰ τὰ φαινόμενα αὐτὰ νὰ μποροῦν μονάχα νὰ ἐξαχθοῦν διὰ συλλογισμοῦ ὡς ἡ αἰτία δεδομένων κατ' αἴσθησι ἀντιλήψεων.

Ἄρα ἡ ὕπαρξη ὄλων τῶν ἀντικειμένων τῶν ἐξωτερικῶν αἰσθήσεων εἶναι ἀμφίβολη. Αὐτὴ τὴν ἀβεβαιότητα τὴν ὀνομάζω ἰδανικότητα τῶν ἐξωτερικῶν φαινομένων καὶ ἡ θεωρία⁶ αὐτῆς τῆς ἰδανικότητος ὀνομάζεται ὁ ἰ δ ε α λ ι σ μ ὸ ς, σὲ σύγκριση πρὸς τὸν ὁποῖον ὁ ἰσχυρισμὸς μιᾶς δυνατῆς βεβαιότητος γιὰ ἀντικείμενα ἐξωτερικῶν αἰσθήσεων ὀνομάζεται ὁ δ υ ἱ σ μ ὸ ς.

Κριτικὴ τοῦ τέταρτου παραλογισμοῦ τῆς ὑπερβατικῆς Ψυχολογίας

Κατ' ἀρχὴν θέλουμε νὰ ὑποβάλουμε σὲ ἔλεγχον τὶς προκείμενες προτάσεις. Δικαίως μποροῦμε νὰ ἰσχυρισθοῦμε ὅτι μόνον ἐκεῖνο ποὺ εἶναι μέσα σὲ ἐμᾶς τοὺς ἴδιους μπορεῖ νὰ γίνῃ ἄμεσα ἀντιληπτό, καὶ ὅτι ἡ ἴδια μου ἡ ὕπαρξη μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ ἀντικείμενο μόνον μιᾶς ἀπλῆς ἀντιλήψεως. Ἐπομένως, ἡ ὕπαρξη ἐνὸς πραγματικοῦ ἀντικειμένου ἔξω ἀπὸ μένα (ἐφ' ὅσον αὐτὴ ἡ λέξη⁷ λαμβάνεται στὴ νοητικὴ της σημασίᾳ) δὲν μπορεῖ ποτὲ

1. Σημεῖο ἀναφορᾶς.

2. Ὑπεισάγω, ὑπωθῶ.

3. Ἐδῶ πρόκειται γιὰ τὸν ψευδώνυμο συλλογισμὸ ποὺ ὀνομάζεται: «παρὰ τὴν λῆψιν τοῦ ζητουμένου» (petitio principii), πρβλ. σχετικά: Β ο ρ έ α, Λογικὴ, op. cit., σ. 200 κ.έ.

4. Ἰδεατότητα.

5. Δεδομένων ἀντιλήψεων.

6. Ἡ διδασκαλία.

7. Δηλ. τό: auβer mir (= ἔξω ἀπὸ μένα).

νά δοθῆ κατ' εὐθείαν στήν κατ' αἴσθηση ἀντίληψη, ἀλλά μπορεῖ μόνο νά προστεθῆ μέ τή σκέψη σ' αὐτήν [τήν κατ' αἴσθηση ἀντίληψη] — πού ἀποτελεῖ μιὰ τροποποίηση τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως — ὡς ἐξωτερική της αἰτία καί συνεπῶς νά ἐξαχθῆ διὰ συλλογισμοῦ. Ὡς ἐκ τούτου δικαίως ἐπίσης καί ὁ Καρτέσιος περιώρισε κάθε ἀντίληψη, ὑπὸ τῆ στενότερη σημασία [της], στήν πρόταση: Ἐγὼ (ὡς ἓνα ὄν πού νοεῖ) εἶμαι. Εἶναι δηλ. σαφές ὅτι ἀφοῦ τὸ ἐξωτερικὸ δὲν εἶναι μέσα μου, δὲν μπορῶ καί νά τὸ συναντήσω στῆ συνείδησή μου, συνεπῶς οὔτε καί σὲ καμμιά ἀντίληψη πού οὐσιαστικά ἀποτελεῖ τὸν προσδιορισμὸ μόνον τῆς συγκαταλήψεως.

Κατ' οὐσίαν λοιπὸν δὲν μπορῶ νά ἀντιληφθῶ τὰ ἐξωτερικά πράγματα, ἀλλὰ μονάχα νά συμπεράνω γιὰ τὴν ὕπαρξή τους ἀπὸ τὴν ἐσωτερική μου ἀντίληψη, ἐφ' ὅσον αὐτὴ τὴν θεωρῶ ὡς τὸ ἀποτέλεσμα, ἢ πιὸ κοντινὴ αἰτία τοῦ ὁποίου εἶναι κάτι τι τὸ ἐξωτερικό. Ὁ συλλογισμὸς ὅμως τώρα πού συμπεραίνει ἀπὸ ἓνα δεδομένο ἀποτέλεσμα γιὰ μιὰ δεδομένη αἰτία εἶναι πάντοτε ἀβέβαιος, γιὰτὶ τὸ ἀποτέλεσμα μπορεῖ νά προκύψῃ ἀπὸ περισσό-τερες τῆς μιᾶς αἰτίες. Σύμφωνα μὲ αὐτὰ παραμένει πάντοτε ἀμφίβολο, ἂν κατὰ τὴ σχέση τῆς ἀντιλήψεως πρὸς τὴν αἰτία της, ἢ αἰτία αὐτὴ εἶναι ἐσωτερικὴ ἢ ἐξωτερικὴ, ἂν δηλ. ὅλες οἱ λεγόμενες ἐξωτερικὲς κατ' αἴσθηση ἀντιλήψεις δὲν εἶναι ἓνα ἀπλὸ παιγνίδι τῆς ἐσωτερικῆς μας αἰσθήσεως, ἢ ἂν ἀναφέρονται σὲ ἐξωτερικά πραγματικά ἀντικείμενα σὰν [σὲ] αἰτίες των. Ἡ ὕπαρξη τοῦλάχιστον τῶν τελευταίων [δηλ. τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων] ἔχει προκύψει διὰ συλλογισμοῦ μόνον καί διατρέχει τὸν κίνδυνο ὄλων τῶν συλλογιστικῶν συμπερασμάτων, ἐνῶ ἀντίθετα τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως (Ἐγὼ ὁ ἴδιος μὲ ὅλες μου τίς παραστάσεις) γίνεται ἄμεσα ἀντιληπτό καί ἡ ὕπαρξή του δὲν ὑπόκειται σὲ καμμιά ἀπολύτως ἀμφιβολία.

Ἐπομένως κάτω ἀπὸ τὸν ὄρο: ἰ δ ε α λ ι σ τ ῆ ς δὲν πρέπει νά ἐννοῆ κανεὶς ἐκεῖνον πού ἀρνεῖται τὴν ὕπαρξή ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων τῶν αἰσθήσεων, ἀλλὰ μονάχα ἐκεῖνον πού δὲν συναινεῖ ὅτι αὐτὴ [ἡ ὕπαρξή] γνωρίζεται τάχα δι' ἀμέσου ἀντιλήψεως, ἀπὸ αὐτὸ ὅμως συμπεραίνει ὅτι ἐμεῖς δὲν μποροῦμε ποτὲ νά εἴμαστε ἀπολύτως βέβαιοι γιὰ τὴν πραγματικότητά τους μέσφ κάθε δυνατῆς ἐμπειρίας.

Προτοῦ τώρα ἐκθέσω τὸν παραλογισμό μας στήν ἀπατηλὴ του φαινομενικότητα, πρέπει ἀρχικὰ νά παρατηρήσω ὅτι χρειάζεται νά διακρίνη κανεὶς ἀναγκαῖα ἓναν διπλὸ ἰδεαλισμὸ, τὸν ὑπερβατικὸ καί τὸν ἐμπειρικό. Κάτω ὅμως ἀπὸ τὸν ὑπερβατικὸ ἰδεαλισμὸ¹ ὄλων τῶν φαινομένων ἐννοῶ τὴ διδασκαλία², σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὰ φαινόμενα στὸ σύνολό τους τὰ ἀντικρῦζουμε ὡς ἀπλὲς παραστάσεις καί ὄχι ὡς

1. Πρβλ. Ἑπερβατικὴ Αἰσθητικὴ Β 44, Α 28 καὶ Β 52.

2. Θεωρία.

πράγματα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ, καὶ κατ' ἀκολουθίαν χρόνος καὶ χῶρος εἶναι αἰσθητὲς¹ μόνον μορφὲς τῆς ἐποπτείας μας. ὄχι ὅμως προσδιορισμοὶ δεδομένοι ἀφ' ἑαυτῶν ἢ ὄροι τῶν ἀντικειμένων ὡς πραγμάτων αὐτῶν καθ' ἑαυτὰ. Στὸν ἰδεαλισμὸ αὐτὸ ἀντιτάσσεται ἓνας ὑπερβατικὸς ρεαλισμὸς, ὁ ὁποῖος χρόνο καὶ χῶρο τοὺς θεωρεῖ ὡς κάτι τὸ δεδομένο καθεαυτὰ (ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν αἰσθητικότητά μας). Ὁ ὑπερβατικὸς λοιπὸν ρεαλισμὸς παριστᾷ τὰ ἐξωτερικὰ φαινόμενα (ἂν κανεῖς συγκαταδέχεται τὴν πραγματικότητά τους) ὡς πράγματα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ, πού ὑπάρχουν ἀνεξάρτητα ἀπ' ἐμᾶς καὶ τὴν αἰσθητικότητά μας, [καὶ] τὰ ὁποῖα συνεπῶς θὰ ὑπῆρχαν καὶ σύμφωνα² μὲ καθαρὲς ἔννοιες τῆς νοήσεως ἔξω ἀπὸ 'μᾶς. Αὐτὸς ὁ ὑπερβατικὸς ρεαλιστὴς εἶναι στὴν πραγματικότητα ἐκεῖνος πού στὴ συνέχεια ὑποδύεται³ τὸν ἐμπειρικὸ ἰδεαλιστὴ, καὶ ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ πρῶτύτερα ἔχει γι' ἀντικείμενα τῶν αἰσθήσεων προϋποθέσει ψευδῶς, ὅτι ἂν θέλουν αὐτὰ νὰ εἶναι ἐξωτερικά, θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχουν καὶ τὴν ὑπαρξή τους αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν καὶ χωρὶς⁴ τίς αἰσθήσεις, βρίσκει [ἔπειτα] ὅλες τίς παραστάσεις τῶν αἰσθήσεών μας ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ ἀνεπαρκεῖς νὰ καταστήσουν βέβαιη τὴν πραγματικότητά τῶν ἰδίων αὐτῶν [ἀντικειμένων].

(A 370)

Ὁ ὑπερβατικὸς ἀπεναντίας ἰδεαλιστὴς μπορεῖ νὰ εἶναι ἓνας ἐμπειρικὸς ρεαλιστὴς, ἐπομένως ἓνας, ὅπως τὸν λέμε, δυσιστὴς, δηλ. μπορεῖ νὰ δέχεται τὴν ὑπαρξή τῆς ὕλης χωρὶς νὰ προχωρῆ πέρα ἀπὸ τὴν ἀπλὴ αὐτοσυνειδησία καὶ νὰ δέχεται κάτι περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι ἡ βεβαιότης τῶν παραστάσεων μέσα μου, δηλ. τὸ cogito, ergo sum. Ἐπειδὴ λοιπὸν αὐτὸς δέχεται νὰ ἰσχύη ἡ ὕλη, καὶ μάλιστα καὶ ἡ ἐσωτερικὴ τῆς δυνατότης, ἀπλῶς καὶ μόνον ὡς φαινόμενο, πού ἀποχωρισμένο ἀπὸ τὴν αἰσθητικότητά μας δὲν εἶναι τίποτα, γι' αὐτὸ ἡ ὕλη σὲ αὐτὸν εἶναι ἓνα εἶδος μόνον παραστάσεων (ἐποπτείας), οἱ ὁποῖες ὀνομάζονται ἐξωτερικὲς, ὄχι ἐπειδὴ ἀναφέρονται σ' ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ, ἀλλὰ γιατί φέρουν σὲ σχέση τίς κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεις πρὸς τὸν χῶρο, στὸν ὁποῖο τὰ πάντα ὑπάρχουν τὸ ἓνα ἔξω ἀπὸ τὸ ἄλλο⁵, ὁ ἴδιος ὅμως εἶναι μέσα μας.

Ἐπὲρ αὐτοῦ λοιπὸν τοῦ ὑπερβατικοῦ ἰδεαλισμοῦ ταχθήκαμε κιόλας ἀπὸ τὴν ἀρχή. Ἐκπίπτει ἄρα στὴν θεωρία μας κάθε δισταγμὸς, μὲ βάση τὴ μαρτυρία τῆς ἀπλῆς αὐτοσυνειδησίας μας, νὰ δεχθοῦμε καὶ μ' αὐτὸ ὡς ἀποδεδειγμένη νὰ κηρύξωμε [θεωρήσωμε] ἐξ ἴσου ἀκριβῶς τὴν ὑπαρξή τῆς ὕλης ὅσο καὶ τὴν ὑπαρξή τοῦ ἰδίου τοῦ ἑαυτοῦ μου ὡς ἐνὸς ὄντος πού διανοεῖται. Γιατί ἔχω πράγματι συνειδησὴ τῶν παραστάσεών μου, ἐπομένως

1. Κατ' αἴσθησιν μορφὲς.
2. Καὶ ἐπὶ τῇ βάσει, σὲ συμφωνία μὲ...
3. Παίζει, ὑποκρίνεται.
4. Ἐξωτερικὰ ἀπὸ...
5. Ἐκτὸς ἀλλήλων (= auBereinander).

ὑπάρχουν αὐτὲς καὶ ὑπάρχω καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος ποὺ ἔχει αὐτὲς τὶς παραστάσεις. Τώρα ὅμως τὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα (τὰ σώματα) εἶναι ἀπλῶς φαινόμενα, συνεπῶς τίποτα ἄλλο ἀπὸ ἓνα εἶδος παραστάσεων μου, τῶν ὁποίων τὰ ἀντικείμενα μονάχα μέσῳ αὐτῶν τῶν παραστάσεων εἶναι κάτι τι, χωριστὰ ὅμως ἀπὸ αὐτὲς δὲν εἶναι τίποτα. Ἄρα ὑπάρχουν τόσο ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα ὅσο καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος, καὶ μάλιστα [ὑπάρχουν] καὶ τὰ δύο ἐπὶ τῆ βάσει τῆς ἄμεσης μαρτυρίας τῆς αὐτοσυνειδησίας μου, μὲ τὴ μόνη διαφορὰ ὅτι ἡ παράσταση τοῦ ἴδιου μου τοῦ Ἐγώ, ὡς τοῦ ὑποκειμένου ποὺ νοεῖ, ἀναφέρεται στὴν ἐσωτερικὴ μονάχα αἴσθηση, οἱ παραστάσεις ὅμως ποὺ χαρακτηρίζουν ἑκτατὰ ὄντα ἀναφέρονται καὶ στὴν ἐξωτερικὴ ἐπίσης αἴσθηση. Γιὰ τὴν πραγματικότητα ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων ἔχω τόσο λίγο ἀνάγκη νὰ προβαίνω σὲ συλλογισμοὺς ὅσο καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὴν πραγματικότητα τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἐσωτερικῆς μου αἰσθήσεως (τῶν σκέψεών μου), γιατί αὐτὰ καὶ στὶς δύο περιπτώσεις¹ δὲν εἶναι τίποτα περισσότερο ἀπὸ παραστάσεις, τῶν ὁποίων ἡ ἄμεση ἀντίληψη (συνείδηση) εἶναι συγχρόνως μιὰ ἐπαρκῆς ἀπόδειξη τῆς πραγματικότητός των.

Ὁ ὑπερβατικὸς ἰδεαλιστὴς εἶναι λοιπὸν ἓνας ἐμπειρικὸς ρεαλιστὴς καὶ ἀποδίδει στὴν ὕλη, ὡς φαινόμενο, μιὰν πραγματικότητα ποὺ δὲν χρειάζεται νὰ προκύπτῃ διὰ συλλογισμοῦ, ἀλλὰ γίνεται ἀντικείμενο ἀμέσου ἀντιλήψεως. Ἀντίθετα, ὁ ὑπερβατικὸς ρεαλισμὸς περιέρχεται ἀναγκαστικὰ σὲ ἀμηχανία καὶ βλέπει τὸν ἑαυτό του ὑποχρεωμένο νὰ παραχωρῆ θέσιν στὸ ἐμπειρικὸ ἰδεαλισμὸ, ἐφ' ὅσον τὰ ἀντικείμενα ἐξωτερικῶν αἰσθήσεων τὰ θεωρεῖ ὡς κάτι διάφορο ἀπὸ τὶς ἴδιες τὶς αἰσθήσεις καὶ τὰ ἀπλᾶ φαινόμενα ὡς αὐτοτελῆ ὄντα ποὺ εὐρίσκονται ἔξω ἀπὸ ἡμᾶς² [καὶ τοῦτο] ὅταν στὴν πραγματικότητα καὶ² μὲ τὴν καλλίτερή μας ἀκόμα συνείδηση γιὰ τὶς παραστάσεις μας αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι βέβαιο ὅτι, ἂν ὑπάρχη παράσταση, ὑπάρχει ἐπίσης καὶ τὸ ἀντικείμενο ποὺ τῆς ἀντιστοιχεῖ³ ἀντίθετα πρὸς τὰ παραπάνω στὸ δικό μας σύστημα τὰ ἐξωτερικὰ αὐτὰ πράγματα, δηλ. ἡ ὕλη σὲ ὅλες τὶς μορφές καὶ μεταβολές της, δὲν εἶναι τίποτα περισσότερο ἀπὸ ψιλὰ φαινόμενα, δηλ. παραστάσεις μέσα μας, γιὰ τὴν πραγματικότητα τῶν ὁποίων ἀποκτᾶμε ἄμεσα συνείδηση.

Ἐπειδὴ τώρα, καθ' ὅσον μοῦ εἶναι γνωστὸ, ὅλοι οἱ υἰοθετοῦντες τὸν ἐμπειρικὸ ἰδεαλισμὸ ψυχολόγοι εἶναι ὑπερβατικοὶ ρεαλιστές, γιὰ τοῦτο οἱ ψυχολόγοι αὐτοὶ προχώρησαν ἀσφαλῶς μὲ πλήρη συνέπεια ἀποδίδοντας μεγάλη σπουδαιότητα στὸν ἐμπειρικὸ ἰδεαλισμὸ ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ προβλήματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μὲ δυσκολία ὁ ἀνθρώπινος λόγος ξέρει νὰ βγῆ αὐτοβοηθούμενος³. Γιατί πράγματι, ἂν κανεὶς θεωρῆ τὰ ἐξωτερικὰ φαινόμενα ὡς

1. Beiderseitig.

2. Δηλ. μὲ τὴν πλεον σαφή, ἢ: ὅσο ἄριστη καὶ ἂν εἶναι....

3. Sich schwerlich zu helfen wisse.

παραστάσεις, οἱ ὁποῖες προκαλοῦνται¹ μέσα μας ἀπὸ τὰ ἀντικείμενά τους, ὡς πραγμάτων καθ' ἑαυτὰ εὐρισκομένων ἔξω ἀπὸ ἐμᾶς, τότε δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δῆ κανεῖς, πῶς μπορεῖ ἄραγε νὰ γνωρίση [κανεῖς] τὴν ὑπαρξὴ αὐτῶν [τῶν πραγμάτων] διαφορετικὰ ἀπ' ὅτι μέσῳ ἑνὸς συλλογισμοῦ ποῦ συμπεραίνει ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα γιὰ τὴν αἰτία, στὸν ὁποῖο [συλλογισμὸ] ὀφείλει ἀναγκαστικὰ νὰ μένη πάντοτε ἀμφίβολο, ἂν ἡ τελευταία [ἡ αἰτία] εἶναι μέσα μας ἢ ἔξω ἀπὸ ἐμᾶς. Ἄρα μπορεῖ κανεῖς νὰ δεχθῆ ὅτι αἰτία μὲν τῶν ἐξωτερικῶν μας ἐποπτεῖων εἶναι κάτι τὸ ὁποῖο στὴν ὑπερβατικὴ του σημασία μπορεῖ νὰ εἶναι ἔξω ἀπὸ ἐμᾶς, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ κάτι τι δὲν εἶναι τὸ ἀντικείμενο ποῦ ἐννοοῦμε, ὅταν μιᾶμε γιὰ τὶς παραστάσεις τῆς ὕλης καὶ τῶν ὑλικῶν² πραγμάτων, γιὰτὶ αὐτὰ εἶναι μονάχα φαινόμενα, δηλ. ἀπλοῖ τρόποι παραστάσεων, οἱ ὁποῖοι βρίσκονται πάντοτε μέσα μας, καὶ τῶν ὁποίων ἡ πραγματικότης, ἀκριβῶς ὅπως καὶ ἡ συνείδηση τῶν ἰδίων μου σκέψεων, βασίζεται στὴν ἄμεση συνείδηση. Τὸ ὑπερβατικὸ ἀντικείμενο εἶναι ἐξ ἴσου ἄγνωστο, τόσο ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἐσωτερικὴ ἐποπτεία ὅσο (A 373) καὶ πρὸς τὴν ἐξωτερικὴ. Ἄλλωστε δὲν γίνεται λόγος γι' αὐτό, ἀλλὰ γιὰ τὸ ἐμπειρικὸ, τὸ ὁποῖο ὅταν παριστᾶται στὸν χῶρο, τότε ὀνομάζεται ἓνα ἐξωτερικόν, καὶ ὅταν μονάχα στὴ σχέση τοῦ χρόνου, ἓνα ἐσωτερικὸ ἀντικείμενο· χῶρος καὶ χρόνος ὅμως πρέπει ν' ἀπαντοῦν καὶ οἱ δύο μόνον μέσα μας.

Ἐπειδὴ ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἔκφραση: ἔξω ἀπὸ ἐμᾶς συνεπικομίζει μιὰν ἀμφισημία ποῦ δὲν μπορεῖ ν' ἀποφευχθῆ, καθ' ὅσον ἄλλοτε σημαίνει κάτι ποῦ ὑπάρχει ὡς πρᾶγμα αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ χωριστὸ ἀπὸ ἐμᾶς, [καὶ] ἄλλοτε ὅ,τι ἀνήκει ἀπλῶς στὸ ἐξωτερικὸ φαινόμενον, γι' αὐτό, γιὰ ν' ἀπαλλάξουμε ἀπὸ τὴν ἀβεβαιότητα αὐτὴ τὴν ἐννοια στὴν τελευταία τῆς σημασία, στὴν ὁποία οὐσιαστικὰ λαμβάνεται τὸ ψυχολογικὸ ἐρώτημα γύρω ἀπὸ τὴν πραγματικότητά τῆς ἐξωτερικῆς μας ἐποπτείας, θέλουμε νὰ διακρίνουμε ἐμπειρικῶς ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα ἀπὸ αὐτὰ ποῦ θὰ μπορούσαν στὴν ὑπερβατικὴ τους σημασία νὰ πάρουν μιὰ τέτοια ὀνομασία, μὲ τὸν ἐξῆς τρόπο, μὲ τὸ νὰ τ' ἀποκαλοῦμε³ κατ' εὐθειαν⁴ πράγματα ποῦ πρέπει νὰ ἀπαντοῦν στὸν χῶρο.

Χῶρος καὶ χρόνος εἶναι βέβαια παραστάσεις a priori, οἱ ὁποῖες ὡς μορφές τῆς κατ' αἴσθησιν ἐποπτείας μας ἐδρεύουν μέσα μας, προτοῦ ἀκόμα ἓνα πραγματικὸ ἀντικείμενο προσδιορίσῃ δι' αἰσθήματος⁵ τὴν αἴσθησίν μας, γιὰ νὰ τὸ παραστήσῃ αὐτὴ κάτω ἀπὸ ἐκεῖνες τὶς κατ' αἴσθησιν σχέσεις.

1. Παράγονται.

2. Σωματικῶν.

3. Δηλ. τὰ πρῶτα.

4. Καθαρὰ καὶ ξάστερα, ρητά.

5. Empfindung.

Ἄλλὰ τὸ ὑλικὸ αὐτὸ ἢ πραγματικὸ, τὸ Κάτι τι αὐτό, ποῦ πρέπει νὰ γίνῃ ἀντικείμενο ἐποπτείας στὸν χῶρο, προϋποθέτει ἀναγκαιῶς κατ' αἴσθησιν ἀντίληψη καὶ δὲν μπορεῖ ἀνεξάρτητα ἀπ' αὐτὴν — ἢ ὁποῖα ὑποδηλώνει τὴν πραγματικότητα γιὰ κάτι τι στὸν χῶρο — μὲ καμμιά δύναμη τῆς φαντασίας νὰ ἐπινοηθῇ καὶ [νὰ] παραχθῇ. Αἴσθημα [αἴσθησις = *Empfindung*] εἶναι λοιπὸν ἐκεῖνο ποῦ δηλώνει μιὰν πραγματικότητα στὸν χῶρο καὶ¹ τὸν χρόνον, ἀνάλογα μὲ τὸ ἂν αὐτὸ ἀναφέρεται πρὸς τὸ ἓνα ἢ τὸ ἄλλο εἶδος τῆς κατ' αἴσθησιν ἐποπτείας. Ὅταν ἅπαξ δοθῇ τὸ αἴσθημα (τὸ ὁποῖο, ὅταν ἐφαρμόζεται πάνω σ' ἓνα ἀντικείμενο καθόλου χωρὶς νὰ τὸ προσδιορίζῃ, ὀνομάζεται κατ' αἴσθησιν ἀντίληψη), τότε εἶναι δυνατόν διὰ [μέσου] τῆς πολλαπλότητός του νὰ ἐπινοηθῇ ἓνα κάποιο στὴν φαντασία ἀντικείμενο, τὸ ὁποῖο ἔξω ἀπὸ τὴν φαντασία δὲν ἔχει καμμιά ἐμπειρικὴ θέσιν στὸν χῶρον καὶ τὸν χρόνον. Τοῦτο εἶναι χωρὶς ἀμφιβολία βέβαιο: ὅτι εἴτε παίρνει κανεὶς τῶν αἰσθημάτων εὐαρέσκεια καὶ δυσαρέσκεια², ἢ καὶ πράγματα ἐπίσης τῶν ἐξωτερικῶν αἰσθήσεων³, ὅπως τὰ χρώματα, θερμότητα κλπ., ἢ κατ' αἴσθησιν ἀντίληψη εἶναι τότε ἐκεῖνο, διὰ [μέσου] τοῦ ὁποῖου ἡ ὕλη πρέπει νὰ εἶναι κατ' ἀρχὴν δεδομένη, γιὰ νὰ νοήσουμε ἀντικείμενα τῆς κατ' αἴσθησιν ἐποπτείας. Αὐτὴ ἢ κατ' αἴσθησιν ἀντίληψη ἄρα παριστᾷ (γιὰ νὰ μείνουμε αὐτὴ τὴν φορὰ στὶς ἐξωτερικὰς μόνον ἐποπτείας) κάτι τὸ πραγματικὸ στὸν χῶρον. Γιατὶ ἢ κατ' αἴσθησιν ἀντίληψη εἶναι κατὰ πρῶτον ἢ παράστασις μιᾶς πραγματικότητος, ἀκριβῶς ὅπως ὁ χῶρος ἢ παράστασις μιᾶς ἀπλῆς δυνατότητος τῆς συνυπάρξεως [τῶν ὄντων]. Δεύτερον ἢ πραγματικότης αὐτὴ γίνεται ἀντικείμενο παραστάσεως στὴν⁴ ἐξωτερικὴ αἴσθησις, δηλ. στὸν χῶρον. Τρίτον ὁ χῶρος ὁ ἴδιος δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ ψιλὴ παράστασις, συνεπῶς ὡς πραγματικὸ στὸν χῶρον μπορεῖ νὰ ἰσχύῃ μόνον αὐτὸ ποῦ παριστάνεται* σ' αὐτὸν, καὶ τάνάπαλιν, ὅ,τι εἶναι δεδομένο σ' αὐτὸν, δηλ. ὅ,τι

* Πρέπει κανεὶς νὰ προσέξῃ καλὰ τὴν παράδοξον αὐτὴν ἀλλὰ ὀρθὴν πρότασιν: ὅτι στὸν χῶρον δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο παρὰ ἐκεῖνο ποῦ παριστάνεται μέσα σ' αὐτὸν. Γιατὶ καὶ ὁ ἴδιος ὁ χῶρος δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ παράστασις, συνεπῶς ὅ,τι ὑπάρχει σ' αὐτὸν πρέπει νὰ περιέχεται στὴν παράστασιν, καὶ στὸν χῶρον τίποτε ἀπολύτως δὲν ὑπάρχει ἐκτὸς καθ' ὅσον κάτι παριστάνεται πραγματικὰ μέσα σ' αὐτὸν. [Καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ] μιὰν πρότασιν, ποῦ ἀσφαλῶς πρέπει νὰ ἠχῇ παράδοξα: ὅτι [δηλ.] ἓνα πρᾶγμα μπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ μόνον στὴν παράστασιν γι' αὐτὸ [τὸ πρᾶγμα⁵], ἢ ὁποῖα ὅμως [πρότασιν] χάνει ἐδῶ τὸ νόημα ποῦ μπορεῖ νὰ σκανδαλίζῃ, γιατί τὰ πράγματα μὲ τὰ ὁποῖα ἔχομε νὰ κάνομε δὲν εἶναι πράγματα καθ' ἑαυτὰ, ἀλλὰ φαινόμενα μόνον, δηλ. παραστάσεις.

1. E r d m a n n : oder der Zeit (= ἢ στὸν χρόνον).

2. Ἡδονὴ - λύπη.

3. E r d m a n n : der äusseren Sinne. Τὴ γραφὴ αὐτὴ ἀκολουθοῦμε καὶ ἐμεῖς.

H a r t e n s t e i n : oder auch die... G ö r l a n d : oder auch des äusseren.....

4. Ἐνώπιον τῆς ... (= vor dem...).

5. Δηλ. στὴν παράστασίν του.

παριστάνεται διὰ μέσου τῆς κατ' αἴσθησις ἀντίληψης, εἶναι ἐπίσης καὶ πραγματικὸν στὸν χῶρον, γιατί ἂν δὲν ἦταν πραγματικὸ μέσα σ' αὐτόν, δηλ. ἄμεσα μέσῳ ἐμπειρικής ἐποπτείας δεδομένο, τότε δὲν θὰ μπορούσε ἐπίσης νὰ ἐπινοηθῆ, ἀφοῦ τὸ Πραγματικὸ τῶν ἐποπτειῶν δὲν μπορεί κανεὶς διόλου νὰ τὸ ἐπινοήσῃ a priori.

Κάθε ἐξωτερικὴ κατ' αἴσθησις ἀντίληψη ἀποδεικνύει συνεπῶς κάτι τὸ πραγματικὸ στὸν χῶρον, ἢ μᾶλλον εἶναι [ἢ ἴδια] αὐτὸ τοῦτο τὸ πραγματικὸ, καὶ κατὰ τοῦτο ἐπομένως ὁ ἐμπειρικὸς ρεαλισμὸς εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας, δηλ. ὅτι στὶς ἐξωτερικὲς μας ἐποπτείες ἀντιστοιχεῖ κάτι τὸ πραγματικὸ στὸν χῶρον. Ὁ χῶρος ἀσφαλῶς ὁ ἴδιος μὲ ὄλα του τὰ φαινόμενα, ὡς παραστάσεις, ὑπάρχει μόνον μέσα μου, ἀλλὰ σ' αὐτόν τὸν χῶρον τὸ πραγματικὸ ἢ ἡ ὕλη ὄλων τῶν ἀντικειμένων τῆς ἐξωτερικῆς ἐποπτείας εἶναι δεδομένα πραγματικὰ καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε ἐπινοήσῃ¹, καὶ εἶναι ἄλλωστε ἀδύνατο ὅτι σ' αὐτὸ τὸν χῶρον θὰ ἔπρεπε νὰ μᾶς εἶναι δεδομένο κάτι ἐξω ἀπὸ 'μᾶς (στὴν ὑπερβατικὴ σημασία), ἀφοῦ καὶ ὁ ἴδιος ὁ χῶρος δὲν εἶναι τίποτα ἐξω ἀπὸ τὴν αἰσθητικότητά μας. Ἐπομένως καὶ ὁ αὐστηρότερος ἰδεαλιστὴς δὲν μπορεί νὰ ἀπαιτῆ ὅτι πρέπει τάχα κανεὶς νὰ ἀποδείξῃ, πῶς στὴν κατ' αἴσθησις ἀντίληψή μας ἀντιστοιχεῖ τὸ ἀντικείμενο ἐξω ἀπὸ 'μᾶς (στὴν αὐστηρῆ [του] σημασία), γιατί, ἂν ὑπῆρχαν τέτοιου εἴδους ἀντικείμενα, τότε αὐτὰ ὡστόσο δὲν θὰ μπορούσαν νὰ γίνουν ἀντικείμενα παραστάσεως καὶ ἐποπτείας ἐξω ἀπὸ 'μᾶς, διότι προϋποθέτουν τὸν χῶρον, καὶ ἡ πραγματικότης στὸν χῶρον, ὡς μιὰ ἀπλή παράσταση, δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν κατ' αἴσθησις ἀντίληψη. Κατὰ συνέπεια τὸ πραγματικὸ τῶν ἐξωτερικῶν φαινομένων εἶναι πραγματικὸ μόνον στὴν κατ' αἴσθησις ἀντίληψη καὶ δὲν μπορεί νὰ εἶναι πραγματικὸ μὲ κανέναν ἄλλο τρόπο.

Γνώσις τῶν ἀντικειμένων μπορεί τώρα νὰ παραχθῆ ἀπὸ κατ' αἴσθησις ἀντίληψεις, εἴτε διὰ μέσου ἐνὸς ἀπλοῦ παιχνιδιοῦ τῆς φαντασίας ἢ ἀκόμη μέσῳ τῆς ἐμπειρίας. Καὶ ἐδῶ χωρὶς ἀμφιβολία μπορούν νὰ ξεπηδήσουν ἀπατηλὲς παραστάσεις, στὶς ὁποῖες δὲν ἀντιστοιχοῦν τὰ ἀντικείμενα, καὶ ὅπου ἡ ἀπάτη πρέπει νὰ ἀποδίδεται ἄλλοτε μὲν στὸ ἀπατηλὸ ἔργο τῆς φαντασίας (στὸ ὄνειρο), ἄλλοτε δὲ σὲ ἓνα παραπάτημα τῆς κριτικῆς δυνάμεως (κατὰ τὴν ἀποκαλούμενη ἀπάτη τῶν αἰσθήσεων). Γιὰ νὰ ἀποφύγῃ λοιπὸν κανεὶς ἐδῶ τὴν ἀπατηλὴ ὄψη προχωρεῖ σύμφωνα μὲ τὸν κανόνα: ὁ, τὶ σὺν ἔχειται² σὲ μιὰ κατ' αἴσθησις ἀντίληψη σύμφωνα μὲ ἐμπειρικοὺς νόμους εἶναι πραγματικὸ. Ἀλλὰ τόσο αὐτὴ ἡ ἀπάτη ὅσο καὶ ἡ προφύλαξις ἀπὸ αὐτὴν πλήττει ἐξ ἴσου τόσο τὸν ἰδεαλισμὸ ὅσο καὶ τὸν δυϊσμὸ, καθ' ὅσον ἐδῶ πρόκειται γιὰ τὴ μορφή

1. Πλαστὴ κατασκευή, ἐπινοήμα.

2. Zusammenhängt (= τελεῖ σὲ ἐνότητα συνεκτικῆ).

μόνον τῆς ἐμπειρίας. Γιὰ τὴν ἀνασκευὴ τοῦ ἐμπειρικοῦ ἰδεαλισμοῦ, ὡς μιᾶς ψευδοῦς ἀβεβαιότητος¹ ἀναφορικὰ² πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα τῶν ἐξωτερικῶν κατ' αἴσθησιν ἀντίληψεών μας, εἶναι ἤδη ἀρκετὸ: ὅτι ἢ ἐμπειρικὴ κατ' αἴσθησιν ἀντίληψη ἀποδεικνύει μιὰν πραγματικότητα στὸν χῶρο, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ καθ' ἑαυτὸν βέβαια εἶναι μιὰ ἀπλῆ μόνο μορφή τῶν παραστάσεων, ἀναφορικὰ ὡστόσο πρὸς ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ φαινόμενα (τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι ἐπίσης τίποτε ἄλλο ἀπὸ ἀπλῆς παραστάσεις) ἔχει ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα· ὅτι, ὡσαύτως, χωρὶς κατ' αἴσθησιν ἀντίληψη ἀκόμα καὶ ἡ πλαστὴ ἐπινόηση καὶ τὸ ὄνειρο δὲν εἶναι δυνατὰ, ἄρα οἱ ἐξωτερικὲς μας αἰσθήσεις ἔχουν σύμφωνα μὲ τὰ δεδομένα (*datis*), ἀπὸ τὰ ὁποῖα μπορεῖ νὰ προέλθῃ ἐμπειρία, τὰ πραγματικὰ ἀντιστοιχοῦντα³ σ' αὐτὲς ἀντικείμενα στὸν χῶρο.

Δογματικὸς ἰδεαλιστὴς θὰ ἦταν ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἀρνεῖται τὴν ὑπαρξὴ τῆς ὕλης, σκεπτικὸς ἐκεῖνος πού τὴν⁴ ἀμφισβητεῖ, γιατὶ τὴν⁵ θεωρεῖ [ὡς] ἀναπόδεικτον. Ὁ πρῶτος μπορεῖ νὰ εἶναι ἰδεαλιστὴς, γιὰ τοῦτο μόνο τὸν λόγο, ἐπειδὴ [δηλ.] πιστεύει ὅτι βρίσκει ἀντιφάσεις στὴ δυνατότητα μιᾶς ὕλης καθόλου, καὶ μὲ αὐτὸν [τὸν ἰδεαλιστὴ] δὲν ἔχομε ἀκόμη πρὸς τὸ παρὸν νὰ κάνουμε. Τὸ ἐπόμενο Τμῆμα γιὰ τοὺς διαλεκτικούς συλλογισμοὺς⁶, τὸ ὁποῖο παρουσιάζει [ἐκθέτει] τὸν λόγο στὴν ἐσωτερικὴ του διαμάχη ἀναφορικὰ πρὸς τὶς ἔννοιες πού⁷ αὐτὸς σχηματίζει γιὰ τὴ δυνατότητα ἐκεῖνου πού ἀνήκει στὴ συνεκτικὴ ἐνότητα τῆς ἐμπειρίας, θὰ βοηθήσῃ στὴν ἄρση αὐτῆς ἐπίσης τῆς δυσκολίας. Ὁ σκεπτικὸς ὁμως ἰδεαλιστὴς, ὁ ὁποῖος ἀντιμάχεται ἀπλῶς τὴν ἀρχὴ τοῦ ἰσχυρισμοῦ μας καὶ θεωρεῖ τὴν πεποίθησή μας⁸ γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς ὕλης -πεποίθησιν τὴν ὁποῖαν πιστεύομε ὅτι βασιζόμε πάνω σὲ ἄμεσιν κατ' αἴσθησιν ἀντίληψιν- ὡς ἀνεπαρ-

1. Bedenklichkeit (= σκεπτικότης, διστακτικότης, ἀμφισβολία).

2. Wegen der... (= γιὰ τὴν..., γύρω ἀπὸ τὴν...).

3. Ἀνταποκρινόμενα.

4. Ὁ *E r d m a n n* διερωτᾶται μήπως τὸ *sie* (= ὕλη) θέλει νὰ πῆ: *es*, δηλ. *Das Dasein* καὶ ὄχι *sie*= τὴν ὕλη. Ἀκολουθοῦμε τὴν γραφὴ τῆς Ἀκαδημίας: *sie* (*E r d m a n n*).

5. Τὸ αὐτὸ ὅπως καὶ στὴν ἀμέσως προηγούμενη ὑποσημείωση.

6. Πρβλ. Ἀριστοτ. Τοπικά, Α 1, 100 a 30 κ.έ. «*Διαλεκτικὸς συλλογισμὸς ὁ ἐξ ἐνδόξων συλλογιζόμενος· ἐνδοξα δὲ τὰ δοκοῦντα πᾶσιν ἢ τοῖς πλείστοις ἢ τοῖς σοφοῖς, καὶ τούτοις ἢ πᾶσιν ἢ τοῖς πλείστοις ἢ τοῖς μάλιστα γνωρίμοις καὶ ἐνδόξοις*».

7. Σύμφωνα μὲ τὴ γραφὴ τῶν *Hartenstein* καὶ *Kehrbach*: *in Ansehung der Begriffe, die sie sich von der Möglichkeit dessen macht, was...* Ὁ *E r d m a n n* προτείνει: *...der Begriffe von der Möglichkeit dessen, was...* Ἀκολουθοῦμε τὴν πρώτη γραφὴ.

8. *Überredung* (= ὑποκειμενικὴ πεποίθησιν). Πρβλ. A820/B848 κ.έ., ὅπου καὶ ἡ διάκριση ἀνάμεσα στὴν *Überzeugung*, τὴν *Überredung* καὶ τὴν *Gewißheit*. Ἐπίσης *Logik*, op. cit., σ. 65 κ.έ.

(A 378) κῆ, εἶναι ἕνας εὐεργέτης τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, καθ' ὅσον μᾶς ἀναγκάζει νὰ ἀνοίγουμε καλὰ τὰ μάτια ἀκόμα καὶ στὸ πιὸ μικρὸ βῆμα τῆς κοινῆς ἐμπειρίας, καὶ νὰ μὴ δεχώμεθα εὐθὺς ἀμέσως στὴν κατοχὴ μας ὡς καλοαποκτημένο ὅ,τι ἴσως μόνο δι' ὑφαρπαγῆς κερδίζουμε¹. Ἡ ὠφέλεια ποὺ μᾶς προσπορίζουν αὐτὲς ἐδῶ οἱ ἰδεαλιστικὲς ἀντιρρήσεις, εἶναι τώρα ὀφθαλμοφανῆς. Οἱ ἀντιρρήσεις αὐτὲς μᾶς ἐξωθοῦν² πρὸς τὰ ἐκεῖ, νὰ θεωροῦμε [δηλ.] — ἂν θέλουμε νὰ μὴν περιπλεκώμεθα στοὺς πλέον κοινούς μας ἰσχυρισμούς — ὅλες τὶς κατ' αἴσθησι ἀντιλήψεις, εἴτε αὐτὲς τώρα ὀνομάζονται ἐσωτερικὲς, εἴτε ἐξωτερικὲς, ἀπλῶς ὡς μιὰ συνείδηση αὐτοῦ ποὺ ἀνήκει στὴν αἰσθητικότητα, καὶ τὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενά τους³ ὄχι ὡς πράγματα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἀλλὰ ὡς παραστάσεις μόνον, τῶν ὁποίων, ὅπως καὶ γιὰ κάθε ἄλλη παράσταση, ἀποκτᾶμε ἄμεση συνείδηση, οἱ ὁποῖες ὅμως γιὰ τοῦτο, ὀνομάζονται ἐξωτερικὲς, γιὰτὶ ἀνήκουν σ' ἐκείνη τὴν αἴσθησι ποὺ ὀνομάζουμε ἐξωτερικὴ, τῆς ὁποίας ἐποπτεία εἶναι ὁ χῶρος — ὁ χῶρος ποὺ καὶ ὁ ἴδιος ἐν τούτοις δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο ἀπὸ ἕνα εἶδος ἐσωτερικῆς παραστάσεως, μέσα στὴν ὁποία συνδέονται ἀναμεταξύ τους ὠρισμένες κατ' αἴσθησι ἀντιλήψεις.

Ὅταν ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα ἐπιτρέπουμε [ἀφήνουμε] νὰ ἰσχύουν ὡς πράγματα καθ' ἑαυτὰ, τότε εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατο νὰ συλλάβουμε, πῶς θὰ ὠφείλαμε νὰ φθάσουμε στὴ γνῶσι τῆς πραγματικότητός των ἔξω ἀπὸ 'μᾶς, ἐφ' ὅσον ἐμεῖς στηριζόμαστε ἀπλῶς στὴν παράσταση ποὺ εἶναι μέσα μας. Γιατὶ δὲν μπορεῖ ἐν τούτοις κανεὶς νὰ αἰσθάνεται ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ μόνο μέσα στὸν ἑαυτό του, καὶ ὀλόκληρη ἡ συνείδησι τοῦ ἑαυτοῦ μας δὲν μᾶς προσπορίζει συνεπῶς τίποτα παραπάνω ἀπὸ τοὺς ἴδιους ἀποκλειστικὰ τοὺς προσδιορισμούς μας. Ὁ ~~σκεπτικὸς ἰδεαλισμὸς~~ ἄρα μᾶς ὑποχρεώνει ν' ἀνατρέξουμε στὸ μοναδικὸ καταφύγιο ποὺ μᾶς ὑπολείπεται, δηλ. στὴν ἰδανικότητα ὅλων τῶν φαινομένων, τὴν ὁποία ἀποδείξαμε στὴν Ὑπερβατικὴ Αἰσθητικὴ⁴ ἀνεξάρτητα ἀπὸ αὐτὲς τὶς συνέπειες ποὺ δὲν μπορούσαμε τότε νὰ προβλέψουμε. Ἐὰν μὲ ρωτήσι τώρα κανεὶς, ἂν σύμφωνα μὲ αὐτὰ ὁ δυῖσμὸς λαβαίνει χώρα⁵ μόνον στὴν ψυχολογία, τότε ἡ ἀπάντησι εἶναι: βεβαίως!, ἀλλὰ μόνο ὑπὸ τὴν ἐμπειρικὴ ἔννοια, ὅτι δηλαδή στὴ συνεκτικὴ ἐνότητα τῆς ἐμπειρίας ἡ ὕλη, ὡς οὐσία ἐν τῷ φαινομένῳ⁶, εἶναι πράγματι δεδομένη στὴν ἐξωτερικὴ αἴσθησι, ἔτσι ὅπως καὶ τὸ νοοῦν Ἐγὼ εἶναι ὡσαύτως δεδομένο στὴν ἐσωτερικὴ αἴσθησι ὡς οὐσία ἐν τῷ φαινομένῳ, καὶ ὅτι σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες ποὺ ἡ Κατηγορία αὐτὴ εἰσάγει στὴ συνεκτικὴ ἐνότητα τόσο τῶν ἐξωτερικῶν μας ὅσο καὶ τῶν ἐσωτερικῶν μας κατ'

1. Λαθραίως ἢ παρανόμως ἀποκτᾶμε, διὰ παρεισδύσεως.

2. Mit Gewalt (= μὲ βία).

3. Τῶν κατ' αἴσθησι δηλ. ἀντιλήψεων.

4. Πρβλ. B 44/A28, B 52 καὶ A 35-36.

5. Εἶναι δηλ. δεκτός.

6. Στὸ πεδίο τοῦ φαινομένου.

αἴσθησις ἀντιλήψεων γιὰ μιὰν ἐμπειρία¹, τὰ φαινόμενα ὀφείλουν καὶ ἀπὸ τῆς
 δυοῦ πλευρῆς² ἐπίσης νὰ συνδέωνται ἀναμεταξύ τους. "Ἄν ἤθελε ὁμοίως κανεὶς
 νὰ διευρύνῃ, ὅπως συνήθως συμβαίνει, τὴν ἔννοια τοῦ δυσισμού, καὶ νὰ τὴν
 ἐκλάβῃ στὴν ὑπερβατικὴ σημασία, τότε οὔτε αὐτός, οὔτε ἀκόμη ὁ ἀντίθετός
 του ὁ πνευματισμὸς ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρά, ἢ ὁ ύλισμὸς ἀπὸ τὴ ἄλλη, θὰ
 εἶχαν τὸ παραμικρὸ ὑπόβαθρο³, ἀφοῦ εὐθὺς τότε θὰ διέστρεφε⁴ κανεὶς τὸν
 προσδιορισμὸ τῶν ἐννοιῶν του, καὶ τὴ διαφορὰ τοῦ τρόπου παραστάσεως
τῶν ἀντικειμένων, πού ὡς πρὸς αὐτὸ πού εἶναι καθ' ἑαυτὰ παραμένουν
ἄγνωστα σ' ἐμᾶς, θεωρεῖ ὡς μιὰ διαφορὰ αὐτῶν τούτων τῶν πραγμάτων.
 Ἐγὼ, διὰ τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως ὡς ἀντικείμενο παραστάσεως μέσα
 στὸν χρόνον, καὶ ἀντικείμενα ἔξω ἀπὸ μένα στὸν χῶρον, εἶναι εἰδικῶς⁵
 βέβαια ὁλοσδιόλου διαφορετικὰ φαινόμενα, ἀλλὰ δὲν νοοῦνται ἐξ αἰτίας
 αὐτοῦ καὶ ὡς διαφορετικὰ πράγματα. Τὸ ὑπερβατικὸ ἀντικείμε- (A 380)
νο, πού ὑπόκειται ὡς βάση στὰ ἐξωτερικὰ φαινόμενα ὅπως ἐπίσης καὶ ἐκεῖ-
 νο πού ὑπόκειται ὡς βάση στὴν ἐσωτερικὴ ἐποπτεία, δὲν εἶναι αὐτὸ καθ' ἑ-
 αὐτὸ (οὔτε ὕλη οὔτε ἓνα ὄν πού νοεῖ, ἀλλὰ μιὰ ἄγνωστη σὲ μᾶς ἀρχὴ τῶν
 φαινομένων, τὰ ὁποῖα μᾶς προσφέρουν τὴν ἐμπειρικὴ ἔννοια τόσο τοῦ ἐνὸς
 εἴδους ὅσο καὶ τοῦ ἄλλου.

"Ἄν λοιπὸν ἐμεῖς, ὅπως ὀφθαλμοφανῶς ἄλλωστε μᾶς ἀναγκάζει σὲ
 τοῦτο ἢ παρούσα Κριτικὴ, μένουμε πιστοὶ στὸν κανόνα πού θεσπίσαμε
 παραπάνω, νὰ μὴν ὠθοῦμε δηλ. τῆς ἐρωτήσεως μᾶς πιὸ πέρα ἀπ' ὅσο μπορεῖ ἢ
 δυνατὴ ἐμπειρία μόνο νὰ μᾶς προσφέρῃ τὸ ἀντικείμενό της, τότε δὲν θ'
 ἀφήσουμε οὔτε κἄν νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴ σκέψη μᾶς ἢ ἰδέα νὰ ἀρχίσουμε
 γιὰ τὰ ἀντικείμενα τῶν αἰσθησέων μᾶς ἔρευνα⁷, γιὰ τὸ τί εἶναι ἐκεῖνο πού
 αὐτὰ μποροῦν νὰ εἶναι αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ, (δηλ. ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε σχέση με-
 τὰς αἰσθησέων). "Ἄν ὁμοίως ὁ ψυχολόγος ἐκλαμβάνῃ φαινόμενα ὡς πράγματα
 αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ, τότε αὐτὸς εἶτε δέχεται στὴν θεωρία⁸ του, ὡς πράγματα πού
 ὑπάρχουν ἀφ' ἑαυτῶν, ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο τὴν ὕλη, ὡς⁹ ὑλιστής, ἢ
 ἀπλῶς ὄντα πού νοοῦν (δηλ. σύμφωνα¹⁰ μετὰ τὴ μορφή τῆς ἐσωτερικῆς μᾶς αἰ-
 σθήσεως), ὡς πνευματοκράτης, ἢ καὶ τὰ δύο ὡς δυσιστής — τότε ἐν τούτοις, [λέ-

1. Γιὰ τὴν ἀποτέλεση μιᾶς ἐμπειρίας.
2. Beiderseits δηλ. καὶ στὰ δύο πεδία (πεδίο φαινομένων ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως).
3. Βάση.
4. Θὰ ἐφάρμοζε ἐσφαλμένα (= verfehlte).
5. Spezifisch καὶ ὄχι skeptisch (πρβλ. ἔκδοσις R. Schmidt).
6. Grund (= Ὑπόβαθρο)
7. Ἀνίχνευση, ψάξιμο.
8. Διδασκαλία του
9. "Ἄν εἶναι ὑλιστής.
10. Ἐπὶ τῆς βάσει...

γω] εἶναι καθηλωμένος¹ διαρκῶς ἀπὸ μιὰ κἀρανόηση νὰ σοφίζεται πάνω στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο μπορεῖ νὰ ὑπάρχη αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἐκεῖνο τὸ πρᾶγμα, τὸ ὁποῖο ὠστόσο δὲν εἶναι διόλου ἓνα πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ, ἀλλὰ τὸ φαινόμενο μόνον ἐνὸς πράγματος καθόλου.

(A 381) Παρατήρηση πάνω στὸ σύνολο τῆς καθαρῆς ψυχολογίας κατ' ἀκολουθίαν αὐτῶν τῶν παραλογισμῶν

Ἄν συγκρίνουμε τὴν ψυχολογία ὡς φυσιολογία τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως μὲ τὴν σωματολογία ὡς μιὰ φυσιολογία τῶν ἀντικειμένων ἐξωτερικῶν αἰσθήσεων, τότε βρίσκουμε — ἐκτὸς τοῦ ὅτι καὶ στίς δύο [ἐπιστήμες] μποροῦν πολλὰ νὰ γνωσθοῦν ἐμπειρικὰ — αὐτὴ τὴν ἀξιοσημείωτη πρᾶγματι διαφορά, ὅτι στὴν τελευταία ἐπιστήμη πολλὰ μποροῦν νὰ γνωσθοῦν a priori ἀπὸ² τὴν ψιλή ἔννοια ἐνὸς ἑκτατοῦ καὶ ἀδιαπέραστου ὄντος, στὴν πρώτη [ἐπιστήμη] ὅμως δὲν μπορεῖ τίποτα ἀπολύτως νὰ γνωσθῇ συνθετικὰ a priori ἀπὸ τὴν ἔννοια ἐνὸς ὄντος πού νοεῖ. Ἡ αἰτία εἶναι τούτη:

μολονότι καὶ ἡ μιὰ καὶ ἡ ἄλλη³ εἶναι φαινόμενα, ἐν τούτοις τὸ φαινόμενο [πού παρουσιάζεται] στὴν ἐξωτερικὴ αἴσθηση ἔχει κάτι τὸ σταθερὸ ἢ μόνιμο, τὸ ὁποῖο μᾶς προσφέρει ἓνα ὑπόστρωμα πού ὑπόκειται ὡς βάση στοὺς μεταβαλλόμενους προσδιορισμούς, καὶ ἐπομένως μιὰ συνθετικὴν ἔννοια, δηλ. τὴν ἔννοια τοῦ χώρου καὶ ἐνὸς φαινομένου μέσα σ' αὐτόν, ἐνῶ ἀντ' αὐτοῦ ὁ χρόνος, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ μοναδικὴ μορφή τῆς ἐσωτερικῆς μας ἐποπτείας, δὲν ἔχει τίποτε τὸ μόνιμο, ἐπομένως δίνει νὰ γνωρίσουμε τὴ μεταβολὴ μόνον τῶν προσδιορισμῶν ὄχι ὅμως [καὶ] τὸ ἀντικείμενο πού μπορεῖ νὰ προσδιορισθῇ. Γιατί σ' αὐτὸ πού ὀνομάζουμε ψυχὴ ὅλα εἶναι σὲ συνεχῆ ροή καὶ τίποτε δὲν εἶναι μόνιμο ἐκτὸς ἴσως (ἂν κανεῖς τὸ θέλη ἀπόλυτα) ἀπὸ τὸ γιὰ τοῦτο τὸν λόγο τόσο ἀπλὸ Ἐγὼ, ἐπειδὴ [δηλ.] ἡ παράσταση αὐτὴ δὲν ἔχει κανένα περιεχόμενο ἐπομένως τίποτα τὸ πολλαπλό, καὶ ἐξ αἰτίας τούτου ἡ παράσταση αὐτὴ φαίνεται νὰ παριστᾷ ἡ,

(A 382) γιὰ νὰ τὸ ἐκφράσουμε καλλίτερα, νὰ χαρακτηρίζη⁴ ἓνα ἀπλὸ ἀντικείμενο. Αὐτὸ τὸ Ἐγὼ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι μιὰ ἐποπτεία, ἡ ὁποία, ἐφ' ὅσον θὰ προϋπετίθετο εἰς τὸ νοεῖν ἐν γένει (πρὶν ἀπὸ κάθε ἐμπειρία), θὰ προσεπόριζε ὡς ἐποπτεία a priori συνθετικὲς προτάσεις, ἐὰν ἐπρόκειτο [ᾧφειλε, ἤθελε] νὰ καταστήθῃ δυνατὴ ἡ πραγμάτωση μιᾶς καθαρῆς γνώσεως τοῦ λόγου γιὰ τὴν φύση ἐνὸς ὄντος πού νοεῖ καθόλου. Ἀλλὰ τὸ Ἐγὼ αὐτὸ δὲν εἶναι ἐξ ἴσου οὔτε ἐποπτεία οὔτε καὶ ἔννοια γιὰ ἓνα ὁποιοδήποτε ἀντικείμενο, ἀλλὰ ἡ

1. Αἰχμαλωτισμένος (= hingehalten).

2. Μὲ ἀφετηρία.

3. Beides (= δηλ. καὶ οἱ δύο).

4. Bezeichnen (= νὰ χαρακτηρίζη ἀπλῶς).

ἀπλή μορφή τῆς συνειδήσεως¹ πού μπορεί νά συνοδεύη καί τῶν δύο εἰδῶν τίς παραστάσεις καί νά τίς ἀνάγη ἔτσι σέ γνώσεις, ὑπό τόν ὄρο ὅτι² εἶναι ἐπιπλέον δεδομένο στήν ἐποπτεία καί κάτι ἄλλο ἀκόμα, τὸ ὁποῖο παρέχει ὕλη³ γιά μιὰ παράσταση ἑνὸς ἀντικειμένου. Ἔρα ὀλόκληρη ἡ ὀρθολογική ψυχολογία καταρρίπτεται σάν μιὰ ὑπερβαίνουσα ὄλες τίς δυνάμεις τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου ἐπιστήμη καί δὲν μᾶς ἀπομένει τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νά μελετᾶμε⁴ τὴν ψυχὴ μας κάτω ἀπὸ τὸ ὀδηγητικὸ νῆμα τῆς ἐμπειρίας, καί ἀπὸ τὸ νά κρατᾶμε τοὺς ἑαυτοὺς μας στὰ ὄρια τῶν ἐρωτήσεων, οἱ ὁποῖες δὲν χωροῦν πιὸ πέρα ἀπ' ὅσο ἡ δυνατὴ ἐσωτερικὴ ἐμπειρία μπορεί νά ἐκθέσῃ τὸ περιεχόμενό τους.

Μολονότι ὅμως τώρα ἡ ὀρθολογικὴ ψυχολογία δὲν ἔχει, ὡς διευρύνουσα γνώση, καμμιάν ὠφέλεια, ἀλλὰ ὡς τέτοια εἶναι συντεθειμένη ἀπὸ καθαρὸς καί μόνον παραλογισμούς, ἐν τούτοις δὲν μπορεί κανεῖς, ἐὰν ἡ ἴδια δὲν εἶναι προωρισμένη νά ἰσχύη ὡς τίποτα περισσότερο ἀπὸ μιὰ κριτικὴ διαπραγματεύση τῶν διαλεκτικῶν μας συλλογισμῶν, καί μάλιστα αὐτῶν τοῦ κοινοῦ καί φυσικοῦ λόγου, νά τῆς ἀρνηθῆ μιὰν σημαντικὴ ἀρνητικὴ ὠφέλεια.

Πρὸς τί ἄραγε ἔχουμε ἀνάγκη ἀπὸ μιὰ ψυχολογία πού εἶναι ἀπλῶς (A 383) θεμελιωμένη πάνω σέ καθαρὲς ἀρχές τοῦ λόγου; Χωρὶς ἀμφιβολία μὲ τὸν σκοπὸ προπαντὸς νά προφυλάξουμε τὸ σκεπτόμενο Ἐγὼ μας ἀπέναντι στὸν κίνδυνο τοῦ ὕλισμου. Τοῦτο ὅμως τὸ ἐπιτυγχάνει ἡ ἔννοια τοῦ λόγου γιά τὸ σκεπτόμενο Ἐγὼ μας, ἔννοια τὴν ὁποία ἔχουμε [ἤδη] δώσει. Πραγματικὰ ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τοῦ νά ὑπολείπεται, σύμφωνα μὲ αὐτὴ τὴν ἔννοια [τοῦ λόγου], κάποιος φόβος πῶς, ἂν κανεῖς ἐξαφάνιζε τὴν ὕλη θὰ ἀναιρεῖτο ἔτσι ὀλόκληρο τὸ Νοεῖν καί ἀκόμα καί ἡ ἴδια ἡ ὑπαρξὴ ὄντων πού νοοῦν — ἀντίθετα μᾶλλον ἀποδεικνύεται σαφῶς μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ὅτι, ἂν καταργοῦσα τὸ νοοῦν ὑποκείμενο, θὰ ἔπρεπε νά διαλυθῆ καί ὁ κόσμος τῶν σωμάτων πού σάν τέτοιος δὲν εἶναι τίποτα παραπάνω ἀπὸ τὸ φαινόμενο στήν αἰσθητικότητα τοῦ ὑποκειμένου μας καί ἕνας τρόπος παραστάσεων αὐτοῦ.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο δὲν γνωρίζω ἀσφαλῶς καλλίτερα ὡς πρὸς τίς ιδιότητές του τὸ νοοῦν ὑποκείμενο, οὔτε μπορῶ νά ἐνίδω τὴ διαρκῆ μονιμότητά του, οὔτε κἂν μάλιστα τὴν ἀνεξαρτησία τῆς ὑπάρξεώς του ἀπὸ τὸ ὅποιο ὑπερβατικὸ ὑπόστρωμα ἐξωτερικῶν φαινομένων, ἀφοῦ αὐτό, ἀκριβῶς ὅπως καί ἐκεῖνο, μοῦ εἶναι ἐντελῶς ἄγνωστα. Ἄλλ' ἐπειδὴ μολταυτα εἶναι δυνατόν νά ἀρύωμαι ἀπὸ κάπου ἄλλοῦ παρὰ ἀπὸ καθαρὰ

1. Κατὰ τὰ Nachträge, op. cit., (CLXIV) τοῦ Κά ν τ: «das uns unbekannte Objekt des Bewußtseins» (= τὸ ἄγνωστο σέ μᾶς ἀντικείμενο τῆς συνειδήσεως).

2. Ἐφ' ὅσον.

3. Ὑλικό.

4. Σπουδάζουμε.

θεωρητικὲς ἀρχές, αἰτία νὰ ἐλπίζω σὲ μιὰν ἀνεξάρτητη καὶ παραμόνιμη ὑπαρξὴ τῆς νοούσης φύσεώς μου μέσα σὲ κάθε δυνατὴ μεταβολὴ τῆς καταστάσεώς μου, γι' αὐτὸ ἔχουν ἤδη κερδηθῆ πολλά, μὲ τὸ νὰ μπορῶ ν' ἀποκρούω — ὁμολογώντας ἐλεύθερα τὴν ἴδια μου τὴν ἄγνοια — τὶς δογματικὲς ἐπιθέσεις ἐνὸς ἄκρως θεωρητικοῦ ἀντιπάλου καὶ νὰ τοῦ δείχνω ὅτι δὲν (A 384) μπορεῖ αὐτὸς ποτὲ νὰ γνωρίζῃ κάτι περισσότερο γιὰ τὴν φύση τοῦ ὑποκειμένου μου, γιὰ νὰ ἀρνήται τὴ δυνατότητα στὶς προσδοκίες μου, ἀπ' ὅ,τι ἐγὼ γιὰ νὰ μένω σταθερὸς¹ σ' αὐτές.

Πάνω σ' αὐτὴ τὴν ὑπερβατικὴ ἀπαιτητὴ φαινομενικότητα τῶν ψυχολογικῶν μας ἐννοιῶν θεμελιώνονται ἔπειτα τρεῖς ἀκόμη διαλεκτικὲς ἐρωτήσεις, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν τὸν κύριο στόχο τῆς ὀρθολογικῆς ψυχολογίας καὶ δὲν μποροῦν μὲ κανέναν ἄλλο τρόπο νὰ λυθοῦν παρὰ μὲ τὶς πιὸ πάνω ἔρευνες: δηλ. 1) γιὰ τὴ δυνατότητα τῆς κοινωνίας [ἐνώσεως] τῆς ψυχῆς μὲ ἓνα ὀργανικὸ σῶμα² τουτέστιν γιὰ τὴν ζωϊκότητα καὶ τὴν κατάσταση τῆς ψυχῆς στὴν ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου· 2) γιὰ τὴν ἔναρξη αὐτῆς τῆς ἐνώσεως, δηλ. γιὰ τὴν ψυχὴ κατὰ καὶ μετὰ τὴ γέννηση τοῦ ἀνθρώπου· 3) γιὰ τὸ τέλος αὐτῆς τῆς ἐνώσεως δηλ. γιὰ τὴν ψυχὴ κατὰ καὶ μετὰ τὸν θάνατο τοῦ ἀνθρώπου (ἐρώτημα γιὰ τὴν ἀθανασία).

Ἰσχυρίζομαι τώρα ὅτι ὅλες οἱ δυσκολίες ποὺ πιστεύει κανεὶς ὅτι συναντᾷ σ' αὐτές τὶς ἐρωτήσεις καὶ μὲ τὶς ὁποῖες, ὡς δογματικὲς ἀντιρρήσεις, ἐπιζητεῖ κανεὶς νὰ προσδώσῃ στὸν ἑαυτὸ του τὴν περιωπῆ² μιᾶς βαθύτερης γνώσεως τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων ἀπ' ὅ,τι ἴσως μπορεῖ νὰ ἔχῃ ὁ κοινὸς νοῦς, βασίζονται σὲ μιὰν καθαρὴ ἀπαιτητὴ, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὑποστασιοποιεῖ κανεὶς ὅ,τι ὑπάρχει μόνο στὶς σκέψεις καὶ ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς ιδιότητα τὸ δέχεται ὡς ἓνα πραγματικὸ ἀντικείμενο ἔξω ἀπὸ τὸ νοσοῦν ὑποκείμενο — τὸ νὰ θεωρῆ δηλαδὴ κανεὶς τὴν ἔκταση, ἡ ὁποία δὲν εἶναι τίποτα περισσότερο ἀπὸ φαινόμενο, ὡς μιὰν, ἀκόμα καὶ χωρὶς³ τὴν δική μας αἰσθητικότητα, ἀφ' ἑαυτῆς ὑφιστάμενη ιδιότητα ἐξωτερικῶν πραγμάτων, καὶ τὴν κίνηση ὡς τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ἡ ὁποία λαμβάνει χώρα καθ' ἑαυτὴν ἀκόμα καὶ ἔξω ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις μας. Γιατὶ ἡ ὕλη, τῆς ὁποίας ἡ κοινωνία⁴ μὲ τὴν ψυχὴ ἐγείρει μιὰ τόσο μεγάλη ἀμφιβολία⁵, δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο ἀπὸ μιὰ ψιλὴ μορφή ἢ ἓναν κάποιον τρόπο παραστάσεως ἐνὸς ἀγνώστου ἀντικειμένου διὰ μέσου ἐκείνης τῆς ἐποπτείας ποὺ τὴν ὀνομάζουμε ἐξωτερικὴ αἴσθηση. Μπορεῖ λοιπὸν ὀρθῶς νὰ ὑπάρχῃ κάτι ἔξω ἀπὸ ἐμᾶς, στὸ ὁποῖο ἀντιστοιχεῖ αὐτὸ τὸ φαινόμενο ποὺ ὀνομάζου-

1. Νὰ ἐμμένω.

2. Τὸ ὕφος, τὸν ἀέρα, τὴν ψευδεπίφαση.

3. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν...

4. Ἐνωση.

5. Ἐνδοιασμό, δυσκολία.

με ὕλη· ἀλλὰ ὑπὸ τὴν αὐτὴν ιδιότητα ὡς φαινόμενο, δὲν εἶναι αὐτὸ τὸ κάτι τι ἔξω ἀπὸ ἐμᾶς, ἀλλὰ μόνον ὡς μιὰ σκέψη μέσα μας, μολονότι αὐτὴ ἡ σκέψη τὸ παριστᾶ, μέσῳ τῆς αἰσθήσεως ποὺ ἀναφέραμε, ὡς εὑρισκόμενο ἔξω ἀπὸ ἡμᾶς. Ὑλὴ ἐπομένως δὲν σημαίνει ἓνα ὀλωσδιόλου διακεκριμένο καὶ ἑτερογενὲς ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως (ψυχῆ) εἶδος οὐσιῶν, ἀλλὰ μονάχα τὴν ἀνομοιογένεια τῶν φαινομένων τῶν ἀντικειμένων¹ (τὰ ὁποῖα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἡμᾶς εἶναι ἄγνωστα), τὶς παραστάσεις τῶν ὁποίων ὀνομάζουμε ἐξωτερικὲς σὲ σύγκριση πρὸς αὐτὲς ποὺ συγκαταλέγουμε στὴν ἐσωτερικὴ αἴσθηση, μολονότι καὶ αὐτὲς, ὅπως καὶ ὅλες οἱ ἄλλες σκέψεις, ἀνήκουν ἐξ ἴσου ἀκριβῶς στὸ νοοῦν ὑποκείμενο, μονάχα ποὺ αὐτὲς φέρουν ἐπάνω τους τοῦτο τὸ παραπλανητικό²: ὅτι, ἐπειδὴ παριστοῦν ἀντικείμενα στὸν χῶρο, ἀποδεσμεύονται³ τρόπον τινὰ ἀπὸ τὴν ψυχὴ καὶ μοιάζουν νὰ αἰωροῦνται ἔξω ἀπ' αὐτὴν, ἐνῶ πράγματι καὶ ὁ ἴδιος ὁ χῶρος, μέσα στὸν ὁποῖο αὐτὲς ἐποπτεύονται, δὲν εἶναι τίποτα παραπάνω ἀπὸ μιὰ παράσταση, τὸ ταῖρι⁴ τῆς ὁποίας ὑπὸ τὴν αὐτὴν ιδιότητα δὲν εἶναι δυνατὸν καθόλου νὰ ἀπαντᾶ ἔξω ἀπὸ τὴν ψυχὴ. Ἡ ἐρώτηση λοιπὸν δὲν εἶναι πλέον γιὰ τὴν (A 386) κοινωνία τῆς ψυχῆς με ἄλλες γνωστὲς καὶ ἑτερογενεῖς οὐσίαις ἔξω ἀπὸ ἡμᾶς, ἀλλὰ γιὰ τὴν σύζευξη ἀπλῶς τῶν παραστάσεων τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως με τὶς τροποποιήσεις τῆς ἐξωτερικῆς μας αἰσθητικότητος, καὶ γιὰ τὸ πῶς αὐτὲς μποροῦν νὰ συνδεθοῦν ἀναμεταξύ τους σύμφωνα με σταθεροὺς νόμους, ἔτσι ὥστε νὰ διατελοῦν σὲ συνεκτικὴ ἐνότητα μέσα σὲ μιὰν ἐμπειρία.

Στὸ μέτρο ποῦ⁵ ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ φαινόμενα, ὡς ψιλὲς παραστάσεις στὴν ἐμπειρία, τὰ συνδέουμε⁶ ἀναμεταξύ τους, δὲν βρίσκουμε λοιπὸν τίποτα τὸ παράλογο καὶ τίποτα ποὺ θὰ καθιστοῦσε παράδοξη τὴν κοινωνία τῶν δύο εἰδῶν αἰσθήσεως. Ἀλλὰ εὐθύς ὡς ὑποστασιοποιήσουμε τὰ ἐξωτερικὰ φαινόμενα καὶ δὲν τὰ θεωροῦμε πλέον ὡς παραστάσεις, ἀλλ' ὡς ἀφ' ἑαυτῶν ὑφιστάμενα πράγματα ἔξω ἀπὸ ἡμᾶς ὑπὸ τὴν αὐτὴν ιδιότητα⁷ ποὺ αὐτὰ ὑπάρχουν καὶ μέσα σ' ἐμᾶς, τὶς πράξεις⁸ ὅμως, οἱ ὁποῖες τὰ δείχνουν ὡς φαινόμενα σὲ ἀμοιβαία σχέση ἀναμεταξύ τους, τὶς ἀναφέρουμε πρὸς τὸ νοοῦν ὑποκεί-

1. Δηλ. τῶν φαινομένων ἐξ ἀντικειμένων ἢ: τῶν φαινομένων ποὺ προέρχονται ἢ ἀνήκουν σὲ ἀντικείμενα.

2. Τὴν παραπλανητικὴν ιδιότητα.

3. Ἀποκόπτονται, ἀποσυνδέονται.

4. Gegenbild (= τὸ ἀντί-τυπο, τὸ ὁμόζυγο).

5. Ἐν ὄσῳ, ἐφ' ὅσον (= solange).

6. Zusammenhalten (= τὰ κρατᾶμε μαζί, συνδεδεμένα).

7. Ὑπὸ τὸν αὐτὸ τίτλο, με τὸν ἴδιο τρόπο.

8. Ἐνέργειαι (= Handlungen).

- μενὸ μας, τότε ἔχουμε ἕναν χαρακτήρα¹ ποιητικῶν αἰτίων ἔξω ἀπὸ ἡμᾶς, ὁ ὁποῖος δὲν θέλει νὰ συμβιβάζεται² μὲ τὰ ἀποτελέσματα τους μέσα σὲ ἡμᾶς, γιατί ἐκεῖνος ἀναφέρεται πρὸς τὶς ἐξωτερικὲς ἀπλῶς αἰσθήσεις, αὐτὰ³ ὅμως πρὸς τὴν ἐσωτερικὴ αἴσθηση, οἱ ὁποῖες [αἰσθήσεις] ἂν καὶ συνενωμένες βέβαια σὲ ἕνα ὑποκείμενο, εἶναι μολαταῦτα ἄκρως ἀνομοιογενεῖς. Γιατί ἐκεῖ [στὴν ἐξωτερικὴ αἴσθηση] δὲν ἔχουμε ἄλλα ἐξωτερικὰ ἀποτελέσματα ἀπὸ μεταβολὲς τοῦ τόπου, οὔτε ἄλλες δυνάμεις παρὰ μόνον τάσεις⁴, ποὺ ἐκβάλλουν σὲ σχέσεις στὸν χῶρο ὡς ἀποτελεσμάτων τους. Μέσα μας ὅμως τὰ ἀποτελέσματα εἶναι σκέψεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων δὲν λαμβάνει χώρα καμμιά σχέση τόπου, κινήσεως, μορφῆς ἢ προσδιορισμοῦ τοῦ χώρου ἐν γένει, καὶ χάνουμε ὀλότελα τὸ ὀδηγητικὸ νῆμα τῶν αἰτιῶν πάνω στ' ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα θὰ ὤφειλαν ἀπ' αὐτὲς νὰ δειχθοῦν⁵ στὴν ἐσωτερικὴ αἴσθηση. Θὰ ὠφείλαμε ὅμως νὰ ἀναλογισθοῦμε: ὅτι τὰ σώματα δὲν εἶναι πράγματα καθ' ἑαυτὰ ποὺ βρίσκονται ἐνώπιόν μας⁶, ἀλλὰ ἕνα ψιλὸ φαινόμενο, ποιὸς ξέρει ποιοῦ ἄγνωστου ἀντικειμένου, ὅτι ἡ κίνηση δὲν εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἄγνωστης αἰτίας ἀλλ' ἀπλῶς τὸ φαινόμενο ἐπιδράσεώς της πάνω στὶς αἰσθήσεις μας ὅτι κατ' ἀκολουθίαν καὶ τὰ δύο⁷ δὲν εἶναι κάτι ἔξω ἀπὸ ἡμᾶς, ἀλλὰ ἀπλῶς παραστάσεις μέσα μας, ὅτι συνεπῶς ἡ κίνηση τῆς ὕλης δὲν παράγει μέσα μας παραστάσεις, ἀλλὰ εἶναι καὶ ἡ ἴδια (κατὰ συνέπεια καὶ ἡ ὕλη ἐπίσης ποὺ καθίσταται μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἰκανὴ νὰ γνωσθῆ) ἀπλῆ παράσταση καὶ ὅτι, τελικὰ, ὀλόκληρη ἡ αὐτοποίητη δυσκολία καταλήγει σὲ αὐτὸ: πῶς καὶ διὰ μέσου ποιᾶς αἰτίας οἱ παραστάσεις τῆς αἰσθητικότητός μας βρίσκονται κατὰ τέτοιον τρόπο σὲ σύνδεσθ⁸ ἀναμεταξύ τους, ὥστε ἐκεῖνες τὶς ὁποῖες ὀνομάζουμε ἐξωτερικὲς ἐποπτεῖες νὰ μποροῦν, σύμφωνα μ' ἐμπειρικούς νόμους, νὰ παρασταθοῦν ὡς ἔξω ἀπὸ ἡμᾶς ἀντικείμενα — ἐρώτηση, ἢ ὁποῖα τώρα δὲν περιέχει τὴν ὑποτιθέμενη δυσκολία νὰ ἐξηγήσουμε τὴν ἀρχὴ [προέλευση] τῶν παραστάσεων ἀπὸ εὐρισκόμενες ἔξω ἀπὸ ἡμᾶς ὀλωσδιόλου ἀλλογενεῖς⁸ ποιητικὲς αἰτίες, ἀφοῦ ἐκλαμβάνουμε τὰ φαινόμενα τῆς ἄγνωστης αἰτίας γιὰ τὴν αἰτία ἔξω ἀπὸ ἡμᾶς, πράγμα τὸ ὁποῖο δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ προκαλέσῃ σύγχυση. Σὲ κρίσεις, στὶς ὁποῖες παρουσιάζεται μιὰ παρεξήγηση ριζωμένη ὕστερα ἀπὸ μακρὰ συνήθεια, εἶναι ἀδύνατο νὰ φέρουμε τὴν διόρθωση ἀμέσως σ' ἐκεῖνο τὸ βαθμὸ τῆς εὐκαταληψίας [σαφήνειας], στὴν

1. Τύπο.
2. Νὰ συνταιριάζη.
3. Wirkungen (= τὰ ἀποτελέσματα).
4. Bestrebungen.
5. Νὰ προκύψουν.
6. Ποὺ τὰ ἔχουμε μπροστά μας.
7. Δηλ. τὰ σώματα καὶ ἡ κίνηση.
8. Ἄλλοειδεῖς.

ὅποια μπορεῖ αὐτὴ νὰ προαχθῆ¹ σὲ ἄλλες περιπτώσεις, ὅπου τὴν ἔννοια δὲν τὴν ταράσσει κανενὸς τέτοιου εἶδους ἀναπόφευκτη ἀπατηλότητα. Κατὰ συνέπεια αὐτὴ ἢ δική μας ἀπαλλαγῆ² τοῦ λόγου ἀπὸ τὶς σοφιστικὲς θεωρίες πολὺ δύσκολα θὰ ἔχη ἤδη τὴ σαφήνεια ποὺ γιὰ τὴν πλήρη ἱκανοποίηση τοῦ [τοῦ λόγου] χρειάζεται. Πιστεύω νὰ μπορέσω³ νὰ τὴν προαγάγω κατὰ τὸν ἀκόλουθο τρόπο.

Ἔστω οἱ ἀντιρρήσεις⁴ μποροῦν νὰ διαιρεθοῦν σὲ δογματικές, κριτικές καὶ σκεπτικές. Ἡ δογματικὴ ἀντίρρηση εἶναι στραμμένη⁵ ἐναντίον μιᾶς προτάσεως, ἢ κριτικὴ ἐναντίον τῆς ἀποδείξεως μιᾶς προτάσεως. Ἡ πρώτη ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ μιὰν ἐγκατανόησιν⁶ τῆς ἰδιοσυστασίας τῆς φύσεως τοῦ ἀντικειμένου, γιὰ νὰ μπορῆ νὰ ἰσχυρίζεται τὸ ἀντίθετο ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο προσποιεῖται⁷ ἢ πρόταση γι' αὐτὸ τὸ ἀντικείμενο, εἶναι ἐπομένως καὶ ἡ ἴδια δογματικὴ καὶ διατείνεται ὅτι γνωρίζει καλλίτερα ἀπὸ τὴν ἀντίπαλη πλευρὰ τὴν ἰδιοσυστασία [τοῦ ἀντικειμένου], γιὰ τὴν ὅποια γίνεται λόγος. Ἡ κριτικὴ ἀντίρρηση, ἐπειδὴ ἀφήνει ἄθικτη τὴν πρόταση στὴν ἀξία ἢ ἀπαξία τῆς καὶ καταπολεμεῖ μόνο τὴν ἀπόδειξη, δὲν ἔχει ἀνάγκη καθόλου νὰ γνωρίξη καλλίτερα τὸ ἀντικείμενο, ἢ νὰ ἐγείρη τὴν αὐθάδη ἀξίωση⁸ μιᾶς καλλίτερης γνώσεως· δείχνει μονάχα ὅτι ὁ ἰσχυρισμὸς εἶναι ἀβάσιμος, ὅχι ὅτι δὲν εἶναι ὀρθός. Ἡ σκεπτικὴ ἀντίρρηση θέτει, ὡς ἀντιρρήσεις ἴσης σπουδαιότητος, πρόταση καὶ ἀντιπρόταση ἀμοιβαῖα σὲ ἀντίθεση ἀναμεταξύ τους, τὴν καθεμίᾳ ἀπὸ αὐτὲς διαδοχικὰ ὡς δόγμα καὶ τὴν ἄλλη ὡς ἀντίρρησή τῆς, εἶναι ἐπομένως κατὰ τὰ φαινόμενα πάνω σὲ δύο ἀντιτιθέμενες πλευρὲς δογματικῆ, γιὰ νὰ ἀφανίσῃ [ἔτσι] καθ' ὅλοκληρίαν κάθε κρίση γιὰ τὸ ἀντικείμενο. Καὶ οἱ δύο, τόσο ἡ δογματικὴ ὅσο καὶ ἡ σκεπτικὴ ἀντίρρηση, εἶναι ὑποχρεωμένες νὰ διατείνωνται ψευδῶς ὅτι διαθέτουν τόση γνώση⁹ τοῦ ἀντικειμένου τους ὅση εἶναι ἀναγκαία, γιὰ νὰ ἰσχυρίζωνται καταφατικὰ ἢ ἀποφατικὰ κάτι γι' αὐτό. Ἡ κριτικὴ μονάχα ἀντίρρηση εἶναι τέτοια ποὺ [ῶστε], καθὼς δείχνει ἀπλῶς ὅτι πρὸς ἐξυπηρέτηση [γιὰ χάρη] τοῦ ἰσχυρισμοῦ του δέχεται κανεὶς κάτι ποὺ εἶναι μηδενικὸ καὶ ἀπλῶς φανταστικόν¹⁰, ἀνατρέπει κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο

(A 389)

1. Gefördert. Ἐντ' αὐτοῦ ὁ Rosenkranz: gefordert.

2. Befreiung (= ἐλευθέρωση).

3. Δηλ. αὐτὴ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ λόγου ἀπὸ τὶς σοφιστικὲς θεωρίες γιὰ τὴν ἐπίτευξιν μιᾶς πλήρους σαφηνείας.

4. Einwürfe (= ἐνστάσεις).

5. Κατευθύνεται.

6. Einsicht, λατ. perspicacia (= τέλεια γνώση, ἢ γνώση τοῦ λόγου).

7. Vorgibt (= δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι γνωρίζει).

8. Sich ... anzumaßen (= ν' ἀντιποιῆται αὐθαδῶς, νὰ σφετερίζεται ὑπεροπτικά).

9. Einsicht (= πλήρη γνώση).

10. Eingebildet (= πλαστό, ἐπινοημένο).

τὴν θεωρία, μὲ τὸ νὰ τῆς ἀφαιρῆ τὴ σφετερισμένη¹ βάση, χωρὶς πέρα ἀπ' αὐτὸ νὰ θέλῃ νὰ ἀποφανθῆ κάτι γιὰ τὴν ἰδιοσυστασία² τοῦ ἀντικειμένου.

Ὡς πρὸς τὶς κοινὲς τώρα ἔννοιες τοῦ λόγου μας ἀναφορικὰ πρὸς τὴν κοινωνία, εἰς τὴν ὁποία βρίσκεται τὸ νοοῦν ὑποκείμενό μας μὲ τὰ πράγματα ἔξω ἀπὸ ἡμᾶς, εἴμαστε δογματικοὶ καὶ θεωροῦμε αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα ὡς ἀληθινὰ ἀνεξαρτήτως ἀπὸ ἡμᾶς ὑφιστάμενα ἀντικείμενα, σύμφωνα μὲ ἕνα ὠρισμένο ὑπερβατικὸ δυϊσμό, ὁ ὁποῖος δὲν συγκαταλέγει ἐκεῖνα τὰ ἐξωτερικὰ φαινόμενα ὡς παραστάσεις στὸ ὑποκείμενο, ἀλλὰ τὰ μεταθέτει, ἔτσι ὅπως ἡμᾶς τὰ προσπορίζει ἢ κατ' αἴσθησιν ἐποπτεία, ὡς ἀντικείμενα ἔξω ἀπὸ ἡμᾶς καὶ τὰ ἀποχωρίζει καθ' ὀλοκληρίαν ἀπὸ τὸ νοοῦν ὑποκείμενο. Αὐτὴ ἡ πράξις ὑφαρπαγῆς³ εἶναι λοιπὸν ἡ βάση ὅλων τῶν θεωριῶν γιὰ τὴν κοινωνία μεταξὺ ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ δὲν τίθεται ποτὲ ἡ ἐρώτησις, ἂν πράγματι αὐτὴ ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότης τῶν φαινομένων εἶναι τόσο ὀλοκληρωτικὰ ὀρθή, ἀλλὰ προϋποτίθεται ὡς παραδεδεγμένη⁴ καὶ ἡ λεπτονόητη ἐπιχειρηματολογία διεξάγεται μόνον πάνω στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο αὐτὴ (A 390) πρέπει νὰ ἐξηγηθῆ καὶ κατανοηθῆ. Τὰ τρία συνήθη συστήματα ποὺ ἔχουν πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα ἐπινοηθῆ καὶ εἶναι πράγματι τὰ μοναδικὰ δυνατὰ συστήματα εἶναι τὰ: τῆς φυσικῆς ἐπιρροῆς⁵ τῆς προκατεστημένης ἁρμονίας⁶ καὶ τῆς ὑπερφυσικῆς ἀντιλήψεως⁷.

Οἱ δύο τελευταῖοι τρόποι ἐξηγήσεως τῆς κοινωνίας τῆς ψυχῆς μὲ τὴν ὕλη βασίζονται πάνω σὲ ἀντιρρήσεις κατὰ τοῦ πρώτου [τρόπου], ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ παράστασις τοῦ κοινοῦ νοῦ, ὅτι δηλ. ἐκεῖνο ποὺ ἐμφανίζεται ὡς ὕλη δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι διὰ τῆς ἀμέσου ἐπιδράσεώς του ἡ αἰτία παραστάσεων ὡς ἐνὸς ἐντελῶς ἑτερογενοῦς εἴδους ἀποτελεσμάτων. Αὐτοὶ⁸ ὁμως ὕστερα δὲν μποροῦν νὰ συνδέσουν μὲ αὐτὸ ποὺ ἐννοοῦν κάτω ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο ἐξωτερικῶν αἰσθήσεων τὴν ἔννοια μιᾶς ὕλης, ἡ ὁποία δὲν εἶναι τίποτα παραπάνω ἀπὸ ἕνα φαινόμενο, κατὰ συνέπεια ἤδη αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν μιᾶ ψιλῆ παράστασις ποὺ ἔχει προκληθῆ ἀπὸ κάποια ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα, γιὰτὶ διαφορετικὰ θὰ ἔλεγον: ὅτι οἱ παραστάσεις ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων

1. Angemaßte Grundlage (= τὴν δι' ὑπεραξιώσεων ἰδιοποιημένη βάση).

2. Φύσις, ὕψις.

3. Subreption (= ὑποκλοπή).

4. Συνωμολογημένη.

5. *Influxus physicus* = *physischer Einfluß* (πρβλ. *Dissertatio* τοῦ Κάντ, *op. cit.* *Sectio IV*, § 17 καὶ 22, ὅπου ὁ Κάντ ἐμφανίζεται ὡς ἀντίπαλος τῆς θεωρίας αὐτῆς, τὴν ὁποίαν ὕπεστήριζε ὁ Καρτέσιος).

6. *Vorherbestimmte Harmonie* (= *harmonia praestabilita* τοῦ Leibniz. Πρβλ. καὶ B 331/A275).

7. *Übernatürliche Assistenz* (= *assistentia* ἢ *concursum dei* = παρουσία ἢ συνδρομὴ τοῦ Θεοῦ. Πρβλ. B 331/ A 275).

8. Δηλ. οἱ δύο τελευταῖοι τρόποι ἐξηγήσεως τῆς κοινωνίας τῆς ψυχῆς μὲ τὸ σῶμα.

(τὰ φαινόμενα) δὲν μποροῦν νὰ εἶναι ἐξωτερικὲς αἰτίες τῶν παραστάσεων στὸ πνεῦμά μας (*in unserem Gemüte*), πρᾶγμα τὸ ὁποῖο θὰ ἦταν μιὰ ὀλωσδιόλου κενὴ περιεχομένου ἀντίρρηση, ἀφοῦ κανενὸς δὲν θὰ περάση ξαφνικὰ ἀπὸ τὸ μυαλὸ ἢ ἰδέα νὰ θεωρήσῃ ὡς μιὰν ἐξωτερικὴ αἰτία αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἄπαξ ἀνεγνώρισε ὡς ψιλὴ παράσταση. Πρέπει λοιπὸν σύμφωνα μὲ τις βασικὲς μας ἀρχὲς νὰ κατευθύνουν τὴ θεωρία τους πάνω σ' αὐτό: ὅτι [δηλ.] ἐκεῖνο ποῦ εἶναι τὸ ἀληθινὸ (ὑπερβατικὸ) ἀντικείμενο τῶν ἐξωτερικῶν μας αἰσθήσεων δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ αἰτία ἐκείνων τῶν παραστάσεων (φαινομένων) ποῦ ἐννοοῦμε ὑπὸ τὸ ὄνομα ὕλη. Ἐπειδὴ τώρα κανεῖς δὲν μπορεῖ δικαιολογημένα νὰ διατείνεται ὅτι γνωρίζει κάτι ἀπὸ τὴν ὑπερβατικὴ αἰτία τῶν παραστάσεων τῶν ἐξωτερικῶν μας αἰσθήσεων, ἔτσι ὁ ἰσχυρισμὸς των εἶναι ἐντελῶς ἀβάσιμος. Ἄν ὅμως οἱ ὑποτιθέμενοι βελτιωτὲς¹ τῆς θεωρίας γιὰ τὴν φυσικὴ ἐπίδραση ἤθελαν, κατὰ τὸν συνήθη τρόπο παραστάσεως ἐνὸς ὑπερβατικοῦ δυϊσμοῦ, νὰ θεωροῦν τὴν ὕλη, ὡς τέτοια, ὡς ἓνα πρᾶγμα αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ (καὶ ὄχι ὡς ψιλὸ φαινόμενο ἐνὸς ἀγνώστου πράγματος) καὶ νὰ κατευθύνουν τὴν ἀντίρρησή τους πρὸς τὰ ἐκεῖ, στὸ νὰ δείχνουν [δηλ.] ὅτι ἓνα τέτοιο ἐξωτερικὸ ἀντικείμενο, ποῦ δὲν δείχνει στὸν ἑαυτὸ του² καμμιάν ἄλλη αἰτιότητα ἀπὸ αὐτὴν τῶν κινήσεων, δὲν μπορεῖ ποτὲ πλέον νὰ εἶναι ἡ ποιητικὴ αἰτία τῶν παραστάσεων, ἀλλὰ ὅτι γι' αὐτὸ πρέπει νὰ παρεμβῆ στὴ μέση ἓνα τρίτο ὄν, γιὰ νὰ ἐγκαθιδρύσῃ μεταξὺ τῶν δύο, ἂν ὄχι μιὰν ἀμοιβαία ἐπίδραση³, τουλάχιστον ὅμως μιὰν ἀνταπόκριση καὶ ἀρμονία — [ἂν λοιπὸν αὐτοὶ οἱ βελτιωτὲς ἤθελαν ὅλα αὐτὰ κλπ.], τότε θὰ ἄρχιζαν τὴν ἀναίρεσή τους ἀπὸ αὐτό, ἀπὸ τὸ νὰ δέχονται [δηλ.] στὸν δυϊσμὸ τους τὸ *πρῶτον ψεῦδος* τῆς φυσικῆς ἐπιδράσεως, καὶ ἔτσι λοιπὸν δὲν θ' ἀναιροῦσαν μὲ τὴν ἀντίρρησή τους τόσο τὴν φυσικὴ ἐπίδραση, ἀλλὰ τὴν ἴδια τὴ δικὴ τους δυαδικὴ προϋπόθεση. Πράγματι ὅλες οἱ δυσκολίες, οἱ ὁποῖες ἀφοροῦν τὴ σύνδεση τῆς νοούσης φύσεως μὲ τὴν ὕλη, πηγάζουν χωρὶς ἐξαίρεση ἀπὸ ἐκείνη μονάχα τὴν δι' ὑφαρπαγῆς⁴ δυαδικὴ παράσταση, ὅτι ἡ ὕλη, ὡς τέτοια, δὲν εἶναι τάχα φαινόμενο, δηλ. ψιλὴ παράσταση τοῦ πνεύματος στὴν ὁποία ἀντιστοιχεῖ ἓνα ἀγνωστο ἀντικείμενο, ἀλλὰ τὸ ἀντικείμενο αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ, ἔτσι ὅπως αὐτὸ ὑπάρχει ἔξω ἀπὸ 'μᾶς καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε αἰσθητικότητα.

Δὲν εἶναι δυνατόν λοιπὸν νὰ ἐγερθῇ καμμιά δογματικὴ ἀντίρρηση (A 392) ἐναντίον τῆς φυσικῆς ἐπιρροῆς ὅπως αὐτὴ ἔχει γίνει κοινῶς παραδεκτὴ. Γιατὶ ἔστω ὅτι ὁ ἀντίπαλος δέχεται πῶς ἡ ὕλη καὶ ἡ κίνησή της εἶναι ψιλὰ φαινόμενα καὶ ἄρα καὶ οἱ ἴδιες [εἶναι] παραστάσεις μόνον, τότε δὲν μπορεῖ

1. Διορθωτὲς ἢ ἀναμορφωτὲς.
2. Δὲν παρουσιάζει στὸν ἑαυτὸ του, ἐπάνω του.
3. Ἀλληλεπίδραση.
4. Τὴν λαθραίως ἀποκτηθεῖσα.

παρὰ νὰ ἐντοπίση [θέση¹] τὴ δυσκολία σὲ τοῦτο: στὸ ὅτι δηλ. τὸ ἄγνωστο ἀντικείμενο τῆς αἰσθητικότητός μας δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ αἰτία τῶν παραστάσεων μέσα μας, πρᾶγμα ὅμως πού οὔτε τὸ παραμικρὸ [πρᾶγμα] δὲν τοῦ δίνει τὸ δικαίωμα νὰ τὸ διατείνεται, ἀφοῦ κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ἀποφανθῆ γιὰ ἓνα ἄγνωστο ἀντικείμενο, τί αὐτὸ μπορεῖ καὶ τί δὲν μπορεῖ νὰ κάνη. Πρέπει ὅμως αὐτός, σύμφωνα μὲ τὶς παραπάνω ἀποδείξεις μας, νὰ ἀποδεχθῆ κατ' ἀνάγκην αὐτὸ τὸν ὑπερβατικὸ ἰδεαλισμὸ, ἐφ' ὅσον δὲν θέλει νὰ ὑποστασιοποιῆ κατάφωρα τὶς παραστάσεις καὶ νὰ τὶς μεταθέτη, ὡς πράγματα ἀληθινά, ἐξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του.

Παρ' ὅλα αὐτά, ἐναντίον τῆς κοινῆς δοξασίας τῆς θεωρίας γιὰ τὴν φυσικὴ ἐπίδραση εἶναι δυνατόν νὰ λάβη χώρα [ἐγερθῆ] μιὰ θεμελιωμένη κριτικὴ ἀντίρρηση. Μιὰ τέτοια ὑποτιθέμενη κοινωνία μεταξύ δύο εἰδῶν ἀπὸ οὐσίες, αὐτῆς πού νοεῖ καὶ αὐτῆς πού εἶναι ἐκτεταμένη, θέτει ὡς βάση ἓνα χονδροειδῆ δυϊσμὸ καὶ μεταβάλλει τὶς τελευταῖες², οἱ ὁποῖες ὡστόσο δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο παρὰ μόνο ψιλές παραστάσεις τοῦ νοοῦντος ὑποκειμένου, σὲ πράγματα πού ὑφίστανται ἀφ' ἑαυτῶν. Ἡ παρανοημένη ἄρα φυσικὴ ἐπιρροή³ μπορεῖ ὀλότελα μ' αὐτὸ τὸν τρόπο νὰ διαλυθῆ [ματαιωθῆ], μὲ τὸ νὰ ἀποκαλύψῃ [δηλ.] κανεὶς τὸν ἀποδεικτικὸ τῆς λόγου ὡς μηδαμινὸ καὶ ὡς δι' ὑφαρπαγῆς ἀποκτημένο⁴.

(A 393) Ἡ περίφημη ἐρώτηση ἀναφορικὰ μὲ τὴν κοινωνία τοῦ Νοοῦντος καὶ τοῦ Ἐκτατοῦ⁵ θὰ μπορούσε, ἂν ἀπομακρύνῃ κανεὶς κάθε τι τὸ φανταστικόν⁶, νὰ ἀναχθῆ [ἐκβάλλῃ, ἀπολήξῃ] ἀποκλειστικὰ σὲ τοῦτο: π ὤ ς σ ἐ ἕ ν α ν ο ο ὦ ν ὑ π ο κ ε ἰ μ ε ν ο κ α θ ὅ λ ο υ ε ἶ ν α ἰ δ υ ν α τ ῆ ἔ ξ ω τ ε ρ ῖ κ ῆ ἔ π ο π τ ε ἰ α, δηλ. ἡ ἐποπτεία τοῦ χώρου (μιᾶς πληρώσεως τοῦ ἰδίου, μορφῆ καὶ κίνηση). Ἀλλὰ σ' αὐτὴ τὴν ἐρώτηση δὲν εἶναι σὲ κανέναν ἄνθρωπο δυνατόν νὰ βρῆ ἀπάντηση, καὶ ποτὲ κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ γεμίση αὐτὸ τὸ κενὸ τῆς γνώσεώς μας, ἀλλὰ μόνο δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου νὰ τὸ χαρακτηρίζη⁷, μὲ τὸ νὰ προσγράψῃ [δηλ.] τὰ ἐξωτερικὰ φαινόμενα σὲ ἓνα ὑπερβατικὸ ἀντικείμενο, πού εἶναι ἡ αἰτία τῶν παραστάσεων αὐτοῦ τοῦ εἶδους, καὶ τὸ ὁποῖο ἐμεῖς ὅμως δὲν γνωρίζουμε καθόλου, οὔτε καὶ θὰ

1. Νὰ κάνη νὰ συνίσταται ἡ δυσκολία σὲ

2. Ὅλοι οἱ μεταφραστές — μὲ ἐξαίρεση τὸν N. K. Smith — ἀποδίδουν τό: «die letztere» τοῦ κειμένου μὲ τό: αὐτὲς τὶς οὐσίες ἢ ἀπλῶς αὐτὲς, πρᾶγμα πού σημαίνει καὶ τὶς δύο παραπάνω ἀναφερόμενες οὐσίες. Στὸ κείμενο ἐν τούτοις ὑπάρχει: die letztere, δηλ. die letzteren (;) = οἱ ἑκτατὲς οὐσίες καὶ, ὄχι μαζί τους, καὶ ἡ νοοῦσα οὐσία.

3. Δηλ. ἡ διδασκαλία γιὰ τὴν φυσικὴ ἐπιρροή.

4. Λαθραίως, μὲ τεχνάσματα ἢ δόλο.

5. Δηλ. τῆς νοοῦσης καὶ τῆς ἐκτατῆς οὐσίας (res cogitans, res extensa).

6. Τὸ πλαστὸ ἢ ἐπινοητό.

7. Νὰ τὸ δηλώσῃ ἀπλῶς.

ἀποκτήσουμε ποτέ καμμίαν ἔννοια δι' αὐτό. Σ' ὅλα τὰ προβλήματα¹ πού εἶναι δυνατόν νά παρουσιάζονται στό πεδίο τῆς ἐμπειρίας, πραγματευόμεθα τὰ φαινόμενα ἐκεῖνα ὡς πράγματα αὐτά καθ' ἑαυτά, χωρίς νά ἐνδιαφερώμεθα γιά τήν πρώτη ἀρχή τῆς δυνατότητός των (ὡς φαινομένων). Ἄν ὁμως προχωρήσουμε πέρα ἀπό τὰ ὄρια τῆς [τῆς ἐμπειρίας], τότε ἡ ἔννοια ἐνός ὑπερβατικοῦ ἀντικειμένου ἀποβαίνει ἀναγκαία.

Μιά ἄμεση συνέπεια τῶν ὑπομνήσεων αὐτῶν γιά τήν κοινωνία τοῦ νοοῦντος μέ τὰ ἐκτατά ὄντα, εἶναι ἡ ἀπόφαση² ὅλων τῶν διαμαχῶν³ ἢ ἀντιρρήσεων πού ἀφοροῦν τήν κατάσταση τῆς νοούσης φύσεως πρὶν ἀπό αὐτή τήν κοινωνία (πρὶν ἀπό τήν ζωή), ἢ μετὰ ἀπό τήν ἄρση μιᾶς τέτοιας κοινωνίας (κατὰ τὸν θάνατο). Ἡ γνώμη ὅτι τὸ νοοῦν ὑποκείμενο ἦταν σέ θέση νά νοῆ πρὶν ἀπό κάθε ἔνωση μέ σώματα, θά μπορούσε νά διατυπωθῆ ὡς ἐξῆς: ὅτι πρὶν ἀπό τήν ἔναρξη αὐτοῦ τοῦ εἴδους τῆς αἰσθητικότητας, διὰ τῆς ὁποίας μᾶς παρουσιάζεται κάτι τι στὸν χῶρο, αὐτὰ τὰ ἴδια ὑπερβατικά ἀντικείμενα, πού στὴν παρούσα κατάσταση ἐμφανίζονται ὡς σώματα, ἔχουν μπορέσει νά ἐποπτευθοῦν κατ' ἐντελῶς διαφορετικὸν τρόπο. Ἡ γνώμη ὁμως, ὅτι ἡ ψυχὴ μετὰ τήν ἄρση κάθε κοινωνίας μέ τὸν σωματικὸ κόσμον μπορεῖ ἀκόμη νά συνεχίξῃ νά σκέπτεται, θά μπορούσε νά διατυπωθῆ⁴ ὑπὸ τῆ μορφῇ αὐτῆν: ὅτι, ἐὰν ὁ τρόπος τῆς αἰσθητικότητας, διὰ τοῦ ὁποίου ὑπερβατικά καὶ πρὸς τὸ παρὸν τελείως ἄγνωστα σ' ἐμᾶς ἀντικείμενα ἐμφανίζονται ὡς κόσμος ὑλικός, ἐπρόκειτο νά παύσῃ⁵ [νὰ ὑπάρξῃ], τότε ὥστόσο δὲν θά ἀναιρεῖτο ἀκόμη δι' αὐτὸ κάθε ἐποπτεία τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν, καὶ εἶναι κάλλιστα δυνατόν τὰ αὐτὰ ἀκριβῶς ἄγνωστα ἀντικείμενα, ἂν καὶ βέβαια ὄχι πλέον ὑπὸ τήν ιδιότητα τῶν σωμάτων, νά ἐξακολουθοῦν νά γνωρίζονται ἀπὸ τὸ νοοῦν ὑποκείμενο.

Τώρα βέβαια δὲν μπορεῖ κανεὶς νά προσκομίσῃ τὸν παραμικρὸ λόγο⁶ γιά ἕναν τέτοιο ἰσχυρισμὸ ἀπὸ⁷ καθαρὰ θεωρητικὲς ἀρχές, καὶ μάλιστα οὔτε κἂν νά ἀποδεικνύῃ τὴν δυνατότητα γιά κάτι τέτοιο, ἀλλὰ μονάχα νά [τὴν] προϋποθέτῃ ἀλλὰ ἐξ ἴσου τόσο λίγο ἐπίσης μπορεῖ κανεὶς νά ἐγείρῃ ὅποιαν-δήποτε ἔγκυρη δογματικὴν ἀντίρρηση ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ ἰσχυρισμοῦ. Γιατί, ὅποιοσδήποτε καὶ ἂν εἶναι αὐτός, γνωρίζει, ὅπως καὶ ἐγὼ ἢ ὅποιοσδήποτε ἄλλος, τόσο λίγα γιά τήν ἀπόλυτη καὶ ἐσώτερη αἰτία τῶν ἐξωτερικῶν καὶ σωματικῶν φαινομένων. Δὲν μπορεῖ λοιπὸν οὔτε καὶ αὐτὸς

1. Aufgaben.

2. Entscheidung (= ὀριστικὴ κρίση).

3. Διαφωνιῶν, ἐρίδων.

4. Ἐξαγγελθῆ.

5. Νά σταματήσῃ.

6. Ἐπιχείρημα.

7. Ἐπὶ τῇ βάσει...

(A 395) νὰ διατείνεται δικαιολογημένα¹ ὅτι γνωρίζει, πάνω σὲ τί βασίζεται ἡ πραγματικότης τῶν ἐξωτερικῶν φαινομένων στὴν παρούσα κατάσταση (στὴν ζωὴ), ἐπομένως οὔτε καὶ ὅτι ὁ ὄρος κάθε ἐξωτερικῆς ἐποπτείας, ἢ ἀκόμη τὸ ἴδιο τὸ νοοῦν ὑποκείμενο, θὰ παύσῃ νὰ ὑπάρχῃ μετὰ τὴν παρούσα κατάσταση (κατὰ τὸν θάνατο).

Ἔτσι λοιπὸν ὅλη ἡ διαμάχη γιὰ τὴν φύση τοῦ νοοῦντος ὄντος μας [οὐσίας μας] καὶ τὴ σύνδεσή του μὲ τὸν κόσμον τῶν σωμάτων εἶναι ἀποκλειστικὰ μιὰ ἀνέπεια τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ κενὸ ἀναφορικὰ μὲ ἐκεῖνο, γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν γνωρίζεῖ κανεὶς τίποτα, τὸ γεμίζει [κανεὶς] μὲ παραλογισμοὺς τοῦ λόγου, ἀφοῦ μεταβάλλει τὶς σκέψεις του σὲ πράγματα καὶ τὶς ὑποστασιοποιεῖ, [πρᾶγμα] ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐκπηγάζει [μιὰ] πλασματικὴ² ἐπιστήμη τόσο ἐν ὄψει αὐτοῦ πού ἰσχυρίζεται καταφατικὰ ὅσο καὶ αὐτοῦ πού ἰσχυρίζεται ἀποφατικὰ, καθὼς κάθε ἕνας [τους] ψευδῶς νομίζει εἴτε ὅτι ξέρεῖ κάτι γιὰ ἀντικείμενα, γιὰ τὰ ὁποῖα κανένας ἄνθρωπος δὲν ἔχει κάποια ἐννοία, εἴτε μετατρέπει τὶς ἴδιες του τὶς παραστάσεις σὲ ἀντικείμενα καὶ ἔτσι περιστρέφεται γύρω ἀπὸ ἕναν αἰώνιο κύκλον διαφορουμένων σημασιῶν³ καὶ ἀντιφάσεων. Τίποτα ἄλλο, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ νηφαλιότητα μιᾶς αὐστηρῆς ἀλλὰ δίκαιης κριτικῆς, δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τὴ δογματικὴ αὐτὴ αὐταπάτη πού μὲσφ [μιᾶς] φανταστικῆς μακαριότητος αἰχμαλωτίζει⁴, κάτω ἀπὸ θεωρίες καὶ συστήματα, τόσο πολλοὺς, καὶ νὰ περιορίσῃ ὅλες μας τὶς καθαρὰ θεωρητικὲς ἀξιώσεις πάνω στὸ πεδίο [τῆς] δυνατῆς μόνον ἐμπειρίας, [καὶ νὰ τὶς περιορίσῃ] ὄχι μὲσφ ἐνὸς ἀνούσιου ἴσως χλευασμοῦ γιὰ τὶς τόσο συχνὰ ἀστοχημένες δοκιμές, ἢ μὲ εὐσεβεῖς ἀναστεναγμοὺς γιὰ τὰ ὄρια τοῦ λόγου μας, ἀλλὰ διὰ μέσου ἐνὸς σύμφωνα μὲ βέβαιες θεμελιώδεις ἀρχὲς ἐπιτελούμενου προσδιορισμοῦ τῶν ὀρίων του, ὁ ὁποῖος τὸ δικό του *nihil ulterius* τὸ προσηλώνει⁵ μὲ τὴ μεγαλύτερη ἀξιοπιστία [βεβαιότητα] στὶς ἡράκλειες στήλες πού ἔστησε ἡ ἴδια ἡ φύση, γιὰ νὰ συνεχίξῃ⁶ τὸν πλοῦ τοῦ λόγου μας τόσο μακριὰ μόνον ὅσο ἐκτείνονται σταθερὰ οἱ συνεχόμενες ἀκρογιαλιές τῆς ἐμπειρίας, τὶς ὁποῖες δὲν μπορούμε νὰ ἐγκαταλείψουμε χωρὶς νὰ ρισοκινδυνεύσουμε σ' ἕναν χωρὶς ἄκρη [ἀτέρμονα] ὠκεανὸ πού κάτω ἀπὸ ἀπατηλὲς γιὰ πάντα προοπτικὲς μᾶς ἀναγλάζει στὸ τέλος νὰ παρατήσουμε⁷, ὡς στερημένη ἀπὸ κάθε ἐλπίδα, κάθε ὀχληρὴ καὶ μακροχρόνια προσπάθεια.

* * *

1. Mit Grund (= θεμελιωμένα).

2. Eingebildete (= κατὰ φαντασίαν, πλαστή).

3. Ἀμφισημιῶν.

4. Βαυκαλίζει.

5. Καρφώνει

6. Νὰ κἀνῃ νὰ προχωρῇ...

7. Ἐγκαταλείψουμε.

Μέχρι τώρα ὀφείλουμε¹ [νὰ δώσουμε] ἀκόμη μιὰ σαφῆ καὶ γενικὴ ἔκθεση τῆς ὑπερβατικῆς καὶ μολαταῦτα φυσικῆς ἀπατηλῆς φαινομενικότητος [ποῦ ὑπάρχει] στοὺς παραλογισμοὺς τοῦ καθαρῶ λόγου, καθὼς ἐπίσης [ὀφείλουμε] τῇ δικαίωσιν τῶν συστηματικῶν κατατάξεων τοὺς ποὺ βαίνουν παραλλήλως πρὸς τὸν πίνακα τῶν Κατηγοριῶν. Αὐτὰ δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ τὰ ἐπιχειρήσουμε στὴν ἀρχὴ αὐτοῦ τοῦ Τμήματος χωρὶς νὰ περιπέσουμε στὸν κίνδυνον τῆς σκοτεινότητος ἢ νὰ προκαταλάβουμε κατὰ τρόπο ἀδέξιο τοὺς ἴδιους τοὺς ἑαυτοὺς μας². Τώρα θέλουμε νὰ ἐπιδιώξουμε τὴν ἐκπλήρωση αὐτῆς τῆς ὑποχρέωσως.

Μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐντοπίσῃ³ ὅλη τὴν ἀπατηλὴ φαινομενικότητα σὲ τοῦτο: ὅτι ὁ ὑποκειμενικὸς ὄρος τοῦ Νοεῖν ἐκλαμβάνεται ὡς ἡ γνώση τοῦ ἀντικειμένου. Ἐκτὸς αὐτοῦ ἐδείξαμε στὴν Εἰσαγωγὴ στὴν ὑπερβατικὴ Διαλεκτικὴ ὅτι ὁ καθαρὸς λόγος ἀσχολεῖται μόνον μετὰ τὴν ὁλότητα τῆς συνθέσεως τῶν ὄρων σὲ ἓνα δεδομένο ποῦ ὑπόκειται σὲ ὄρους. Ἐπειδὴ τώρα ἡ διαλεκτικὴ ἀπατηλὴ φαινομενικότης τοῦ καθαρῶ λόγου δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι καμμιά ἐμπειρικὴ φαινομενικότης ποῦ ἀπαντᾷ σὲ μιὰν ὀρισμένη ἐμπειρικὴ γνώση, ἔτσι αὐτὴ [ἡ διαλεκτικὴ φαινομενικότης] θὰ ἀφορᾷ τὸ Καθόλου⁴ τῶν ὄρων τοῦ νοεῖν, καὶ θὰ ὑπάρχουν μόνον τρεῖς (A 397) περιπτώσεις τῆς διαλεκτικῆς χρήσεως τοῦ καθαρῶ λόγου:

- 1) Ἡ σύνθεσις τῶν ὄρων μιᾶς σκέψεως ἐν γένει.
- 2) Ἡ σύνθεσις τῶν ὄρων τοῦ ἐμπειρικοῦ⁵ Νοεῖν,
- 3) Ἡ σύνθεσις τῶν ὄρων τοῦ καθαρῶ⁶ Νοεῖν.

Σ' ὅλες αὐτὰς τρεῖς περιπτώσεις ὁ καθαρὸς λόγος ἀσχολεῖται ἀπλῶς μετὰ τὴν ἀπόλυτη ὁλότητα αὐτῆς τῆς συνθέσεως, δηλ. μετὰ ἐκεῖνον τὸν ὄρον ποῦ εἶναι ὁ ἴδιος ἀπόλυτος. Σὲ αὐτὴ τὴν διαίρεσιν βασιζέται ἐπίσης ἡ τριπλῆ ὑπερβατικὴ ἀπατηλὴ φαινομενικότης, ἡ ὁποία δίνει ἀφορμὴν γιὰ τὰ τρία Τμήματα τῆς Διαλεκτικῆς καὶ προσφέρει τὴν ἰδέαν γιὰ ἄλλες τόσες ἀκριβῶς φαινομενικῆς⁷ ἐπιστήμης ἀπὸ καθαρὸ λόγον, [δηλ.] τῆς ὑπερβατικῆς Ψυχολογίας, Κοσμολογίας καὶ Θεολογίας. Ἐδῶ ἔχουμε νὰ κάνουμε μόνον μετὰ τὴν πρώτην.

Ἐπειδὴ κατὰ τὸ [ἐνέργημα τοῦ] Νοεῖν καθόλου κάνουμε ἀφαίρεσιν ἀπὸ κάθε ἀναφορὰ τῆς σκέψεως πρὸς οἰονδήποτε ἀντικείμενον (εἴτε τῶν αἰσθήσεων εἴτε τῆς καθαρῆς νοήσεως), ἔτσι ἡ σύνθεσις τῶν ὄρων μιᾶς σκέψεως ἐν

1. Κατὰ λέξιν: ἔχουμε μείνει ὑπόχρεοι ἀκόμη μιᾶς...
2. Νὰ διαπράξουμε δηλ. ἓνα ἀδέξιο πρωθύστερον.
3. Συνοψίση.
4. Τὸ Γενικόν, τὴν καθολικότητα (= das Allgemeine).
5. Τοῦ ἐμπειρικῶς Νοεῖν (τῆς ἐμπειρικῆς σκέψεως).
6. Τοῦ καθαρῶς Νοεῖν (τῆς καθαρῆς σκέψεως).
7. Scheinbaren (= ποῦ σχετίζονται δηλ. μετὰ τὴν ὑπερβατικὴ ἀπατηλὴ φαινομενικότητα, εὐλογοφανεῖς, ἀληθοφανεῖς).

γένει (ἀριθμ. 1) δὲν εἶναι καθόλου ἀντικειμενική, ἀλλ' ἀπλῶς μιὰ σύνθεση τῆς σκέψεως μετὰ τὸ ὑποκείμενο, [σύνθεση] ποῦ ψευδῶς ὁμῶς ἐκλαμβάνεται ὡς μιὰ συνθετική παράσταση ἑνὸς ἀντικειμένου.

(A 398) Ἐκ τούτου ἀπὸ αὐτὸ ὁμῶς συνάγεται ἐπίσης: ὅτι ὁ διαλεκτικὸς συλλογισμὸς γιὰ τὸν ὄρο κάθε σκέψεως ἐν γένει, ὄρος ποῦ ὁ ἴδιος εἶναι ἀπόλυτος, δὲν διαπράττει κανένα λάθος στὸ περιεχόμενο, (ἀφοῦ κάνει ἀφαίρεση ἀπὸ κάθε περιεχόμενο ἢ ἀντικείμενο), ἀλλὰ σφάλεται μόνο στὴ μορφή καὶ πρέπει νὰ ὀνομάζεται παραλογισμὸς.

Ἐπειδὴ περαιτέρω ὁ μοναδικὸς ὄρος ποῦ συνοδεύει κάθε σκέψη, δηλ. τὸ Ἐγώ, εἶναι μέσα στὴ γενική πρόταση: Ἐγὼ νοῶ, ἔτσι ὁ λόγος ἔχει νὰ κάνει μετὰ αὐτὸ τὸν ὄρο, καθ' ὅσον αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶναι ἀπόλυτος. Ὁ ὄρος ὁμῶς αὐτὸς εἶναι ὁ εἰδολογικὸς¹ μόνον ὄρος, δηλ. ἡ λογικὴ ἐνότις κάθε μιᾶς σκέψεως, στὴν ὁποία κάνω ἀπὸ κάθε ἀντικείμενο ἀφαίρεση, καὶ μολαταῦτα [ὁ ὄρος] αὐτὸς παριστάνεται ὡς ἓνα ἀντικείμενο ποῦ νοῶ, δηλ.: Ἐγὼ ὁ ἴδιος καὶ ἡ ἀπόλυτη ἐνότις τοῦ Ἐγὼ μου.

(A 399) Ἐὰν κανεῖς μοῦ ἔθετε γενικὰ τὴν ἐρώτηση: ποιᾶς ιδιοσυστασίας [ύφης] εἶναι τὸ πρᾶγμα ποῦ νοεῖ, τότε δὲν ξέρω a priori οὔτε τὴν παραμικρὴ ἀπάντηση πάνω σ' αὐτό, ἀφοῦ ἡ ἀπάντηση πρέπει νὰ εἶναι συνθετική (πράγματι μιὰ ἀγαλυτική [ἀπάντηση] ἐξηγεῖ ἴσως καλὰ τὸ Νοεῖν, ἀλλὰ δὲν δίνει καμμιά διευρυμένη γνώση γιὰ ἐκεῖνο, πάνω στὸ ὁποῖο βασίζεται κατὰ τὴ δυνατότητά του αὐτὸ τὸ Νοεῖν). Σὲ κάθε συνθετικὴ λύση ὁμῶς ἀπαιτεῖται ἐποπτεία, ἡ ὁποία σ' αὐτὸ τὸ τόσο γενικὸ πρόβλημα ἀφέθηκε καθ' ὀλοκληρίαν ἀπέξω. Ἐτσι ἀκριβῶς ἐπίσης δὲν μπορεῖ κανεῖς ν' ἀπαντήση στὴ γενικότητά της τὴν ἐρώτηση: τί πρᾶγμα ἄραγε πρέπει νὰ εἶναι αὐτὸ ποῦ εἶναι κινητό²; Γιατί ἡ ἀδιαπέραστη ἔκταση (ὕλη) δὲν εἶναι τότε δεδομένη. Ἄν καὶ τώρα βέβαια δὲν γνωρίζω γενικὰ καμμιά ἀπάντηση σ' ἐκείνην τὴν ἐρώτηση, ἐν τούτοις μοῦ φαίνεται ὅτι μπορῶ νὰ τὴ δώσω στὴν εἰδικὴ [ἀτομικὴ] περίπτωση, [δηλ.] στὴν πρόταση, ἡ ὁποία ἐκφράζει τὴν αὐτοσυνειδησία: Ἐγὼ νοῶ. Γιατί αὐτὸ τὸ Ἐγὼ εἶναι τὸ πρῶτο ὑποκείμενο, δηλ. μιὰ οὐσία, εἶναι ἀπλὸ κλπ. Ἀλλὰ αὐτὰ θὰ ἦσαν τότε ἐμπειρικὲς προτάσεις ἀπλῶς καὶ μόνον, οἱ ὁποῖες χωρὶς ἓνα γενικὸ κανόνα, ποῦ νὰ ἐκφράζη τοὺς ὄρους τῆς δυνατότητος νὰ νοῆ κανεῖς καθόλου καὶ a priori, δὲν θὰ μπορούσαν³ νὰ περιέχουν τέτοιου εἴδους κατηγορήματα (τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι ἐμπειρικὰ). Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἢ ἀρχικὰ τόσο εὐλογοφανῆς ἐνόραση⁴

1. Τυπικὸς-λογικὸς.

2. Πρβλ. σχετικὰ: *Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft* (K a n t s Ges. Schr., op. cit., t. IV).

3. W i l l e : könnten ἀντὶ könnte.

4. Einsicht (= εἰς βάθος γνώση, ἐννόηση, ὄξεϊα ἀντίληψη). Ἐδῶ μετὰ τὴν ἐννοια τῆς ψευδοῦς ἀξιώσεως (scheinbare Einsicht).

νά κρίνω γιά τήν φύση ἑνὸς ὄντος πού νοεῖ, καί μάλιστα ἀπό καθαρῆς ἔννοιας καί μόνον, καθίσταται ὑποπτη, ἂν καί δὲν ἀπεκάλυψα ἀκόμη τὸ λάθος της.

Ἄλλὰ ἡ περαιτέρω ἔρευνα γύρω ἀπὸ τὴν ἀρχή [προέλευση] τῶν κατηγορημάτων¹ αὐτῶν, τὰ ὁποῖα ἀποδίδω στὸν ἑαυτό μου, ὡς ἕνα ὄν πού νοεῖ καθόλου, μπορεῖ ν' ἀποκαλύψῃ αὐτὸ τὸ λάθος. Τὰ κατηγορήματα αὐτὰ δὲν εἶναι τίποτε παραπάνω ἀπὸ καθαρῆς Κατηγορίες, μὲ τις ὁποῖες δὲν νοῶ ποτὲ ἕνα ὠρισμένο ἀντικείμενο, ἀλλὰ τὴν ἐνότητα μόνον τῶν παραστάσεων, γιὰ νὰ προσδιορίζω ἕνα ἀντικείμενο αὐτῶν [τῶν παραστάσεων]. Χωρὶς καμμιάν ὑποκείμενη ὡς βάση ἐποπτεία, ἡ Κατηγορία μόνη της δὲν μπορεῖ νὰ μοῦ προσπορίσῃ καμμιάν ἔννοια γιὰ ἕνα ἀντικείμενο, διότι μόνο διὰ τῆς ἐποπτείας δίδεται τὸ ἀντικείμενο, τὸ ὁποῖο ἔπειτα νοεῖται σύμφωνα μὲ τὴν Κατηγορία.

Ἄνταν χαρακτηρίζω² ἕνα πρᾶγμα ὡς μιὰν οὐσία ἐν τῷ φαινομένῳ³, τότε πρέπει νὰ μοῦ ἔχουν δοθῆ πρωτύτερα κατηγορήματα τῆς ἐποπτείας του, πάνω στὰ ὁποῖα διακρίνω τὸ παραμόνιμο καὶ διαρκῆς ἀπὸ τὸ μεταβλητό, καὶ τὸ ὑποκείμενο (τὸ ἴδιο τὸ πρᾶγμα) ἀπὸ ἐκεῖνο πού ἀπλῶς συναντῆται⁴ σ' αὐτό. (A 400)

Ἄνταν ὀνομάζω ἕνα πρᾶγμα ἀπλὸ ἐν τῷ φαινομένῳ, τότε ἐννοῶ μ' αὐτὸ ὅτι ἡ ἐποπτεία του εἶναι βέβαια ἕνα μέρος τοῦ φαινομένου, ἡ ἴδια ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ μερισθῆ κλπ. Ἄνταν ὅμως γνωρίζεται κάτι ὡς ἀπλὸ μόνον στὴν ἔννοια καὶ ὄχι στὸ φαινόμενο, τότε δὲν ἔχω μ' αὐτὸ πρᾶγματι καμμιάν ἀπολύτως γνώση γιὰ τὸ ἀντικείμενο, ἀλλὰ μόνον γιὰ τὴν ἔννοιά μου, τὴν ὁποία σχηματίζω μέσα μου γιὰ κάτι τι ἐν γένει, πού δὲν εἶναι ἐπιδεκτικὸ καμμιάς οὐσιαστικῆς ἐποπτείας. Λέγω μόνον ὅτι νοῶ κάτι τι ἐντελῶς ἀπλό, γιὰτὶ δὲν ἔχω νὰ πῶ στὴν πραγματικότητα τίποτα περισσότερο παρὰ μόνον ὅτι αὐτὸ εἶναι κάτι τι⁵.

Ἡ ἀπλὴ λοιπὸν συγκατάληψη (τὸ Ἐγὼ) εἶναι οὐσία ἐν τῇ ἐννοίᾳ⁶, ἀπλὴ ἐν τῇ ἐννοίᾳ κλπ. καὶ ἔτσι ὅλα ἐκεῖνα τὰ ψυχολογικὰ θεωρήματα ἔχουν τὴν ἀναμφισβήτητη ὀρθότητά τους. Παρὰ ταῦτα ὅμως ἐκεῖνο πού θέλει κανεὶς νὰ μάθῃ κατ' οὐσίαν γιὰ τὴν ψυχὴ, δὲν γνωρίζεται ἔτσι μὲ κανέναν τρόπο, ἀφοῦ ὅλα αὐτὰ τὰ κατηγορήματα δὲν ἰσχύουν διόλου γιὰ τὴν ἐποπτεία, καὶ δὲν μποροῦν ἐπομένως νὰ ἔχουν ἐπίσης ὁποιοσδήποτε συνέπειες πού θὰ ἐφαρμόζοντο σὲ ἀντικείμενα τῆς ἐμπειρίας, συνεπῶς εἶναι ἐντελῶς κενά. Πράγματι, ἐκεῖνη ἡ ἔννοια τῆς οὐσίας δὲν μὲ διδάσκει: ὅτι ἡ ψυχὴ διαρκεῖ αὐτὴ ἀφ' ἑαυτῆς, οὔτε ὅτι εἶναι ἕνα μέρος ἀπὸ τις ἐξωτερικῆς ἐποπτείας, τὸ ὁποῖο δὲν μπορεῖ νὰ μερισθῆ πλέον καὶ πού κατὰ συνέπεια δὲν μπορεῖ μὲ καμμιά μεταβολὴ τῆς φύσεως νὰ γεννηθῆ ἢ νὰ

1. Attribute (=ιδιότητες, χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα πού ἀπονέμονται σὲ ἕνα πρᾶγμα).

2. Erkläre (= ἐξαγγέλω, θεωρῶ, δηλώνω).

3. Στὸ πεδίο τοῦ φαινομένου.

4. Anhängt (= προσκρέμαται, προσαρτᾶται, προσάπτεται).

5. Αὐτὸ δηλ. πού νοῶ ἀπλῶς.

6. Δηλ. κατ' ἔννοιαν ἢ ὡς πρὸς τὴν ἔννοια (= im Begriffe).

φθαρῆ — ιδιότητες καθαρὰ καὶ μόνον ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ μοῦ κά-
νουν γνωστὴ τὴν ψυχὴ στὴ συνεκτικὴ ἐνότητα τῆς ἐμπειρίας καὶ
νὰ μοῦ ἀνοίξουν προοπτικὴ ἀναφορικὰ πρὸς τὴν ἀρχὴ [προέλευση] καὶ τὴ
(A 401) μελλοντικὴ κατάσταση τῆς ψυχῆς. "Ὅταν ὁμως διὰ ψιλῆς Κατηγορίας¹,
λέγω, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι μιὰ ἀπλῆ οὐσία, τότε εἶναι σαφές ὅτι, ἀφοῦ ἡ γυμνὴ
γιὰ τὴν οὐσία ἔννοια τῆς νοήσεως δὲν περιέχει τίποτα περισσότερο παρὰ ὅτι
ἓνα πρᾶγμα πρέπει νὰ παριστάνεται ὡς ὑποκείμενο καθ' ἑαυτὸ χωρὶς μὲ τὴ
σειρὰ του πάλι νὰ εἶναι κατηγορημα κάποιου ἄλλου, [τότε εἶναι σαφές ὅτι]
ἀπ' αὐτὸ δὲν συνάγεται τίποτα γιὰ τὴ διαρκῆ μονιμότητα, καὶ τὸ
κατηγορημα² τῆς ἀπλότητος δὲν μπορεῖ ἀσφαλῶς νὰ προσθέσῃ αὐτὴ τὴ
διαρκῆ μονιμότητα, ἐπομένως δὲν διδάσκεται κανεὶς ἔτσι οὔτε κατ'
ἐλάχιστον γι' αὐτὸ ποὺ μπορεῖ νὰ συμβῆ³ στὴν ψυχὴ κατὰ τὶς μεταβολές.
τοῦ κόσμου. "Ἄν θὰ μᾶς ἔλεγε κανεὶς ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἓ ν α ἀ π λ ὸ μ ὀ
ρ ι ο τ ῆ ς ὕ λ η ς, τότε θὰ μπορούσαμε ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ μᾶς διδάσκει γιὰ
αὐτὴν ἡ ἐμπειρία νὰ παραγάγουμε τὴ διαρκῆ μονιμότητά της καί, μαζί μὲ
τὴν ἀπλῆ φύση, τὴν ἀφθαρτότητα τῆς ἰδίας [δηλ. τῆς ψυχῆς]. Ἄλλὰ
ἡ ἔννοια τοῦ Ἐγὼ στὴν θεμελιώδη ψυχολογικὴ ἀρχὴ (Ἐγὼ νοῶ) δὲν μᾶς
λέει οὔτε μιὰ λέξη γιὰ αὐτό.

Τὸ ὅτι ὁμως τὸ ὄν ποὺ μέσα μας νοεῖ, νομίζει ἐσφαλμένα πὼς γνωρίζει
τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του διὰ μέσου καθαρῶν Κατηγοριῶν, καὶ μάλιστα διὰ
μέσου ἐκείνων, οἱ ὁποῖες κάτω ἀπὸ κάθε τίτλο τους ἐκφράζουν τὴν ἀπόλυτη
ἐνότητα, [τοῦτο] ἔχει ἐδῶ τὴν πηγὴ του⁴. Ἡ συγκατάληψη⁵ εἶναι ἡ ἴδια τὸ
ὕποβαθρο τῆς δυνατότητος τῶν Κατηγοριῶν, οἱ ὁποῖες ἀπὸ τὴν πλευρὰ τους
δὲν παριστάνουν τίποτα ἄλλο ἀπὸ τὴ σύνθεση τοῦ πολλαπλοῦ τῆς ἐπο-
πτείας, καθ' ὅσον αὐτὸ ἔχει ἐνότητα στὴ συγκατάληψη. Ἐπομένως τὸ
αὐτοσυνειδένα ἐν γένει εἶναι ἡ παράσταση ἐκείνου, τὸ ὁποῖο εἶναι ὁ ὄρος
κάθε ἐνότητος, καὶ τὸ ἴδιο μολαταῦτα εἶναι ἀπόλυτο. Ὡς ἐκ τούτου γιὰ τὸ
(A 402) νοοῦν Ἐγὼ (ψυχὴ), ποὺ νοεῖ ἑαυτὸ ὡς οὐσία, ὡς ἀπλό, ὡς ἀριθμητικὰ ταυτό-
σημο σὲ κάθε χρόνο καὶ ὡς τὸ συσχετικὸ κάθε ὑπάρξεως, ἀπ' ὅπου ὁποιαδή-
ποτε ἄλλη ὑπαρξὴ πρέπει νὰ συνάγεται, μπορεῖ κανεὶς νὰ πῆ ὅτι διὰ τῶν
Κατηγοριῶν δὲν γνωρίζει τόσο τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του, ἀλλὰ τὶς
Κατηγορίες, καὶ μέσῳ αὐτῶν ὄλα τὰ ἀντικείμενα, στὴν ἀπόλυτη ἐνότητα τῆς
συγκαταλήψεως, κατὰ συνέπεια [γνωρίζει] διὰ μέσου τοῦ ἰ-
δίου τοῦ ἑαυτοῦ του. Τώρα εἶναι ἀσφαλῶς ὀλοφάνερο: ὅτι ἐκεῖνο,
τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ προϋποθέτω γιὰ νὰ γνωρίζω ἓνα ἀντικείμενο ἐν γένει, δὲν
μπορῶ τὸ ἴδιο νὰ τὸ γνωρίζω ὡς ἀντικείμενο, καὶ ὅτι τὸ Ἐγὼ (τὸ Νοεῖν) ποὺ

1. K e h r b a c h: durch bloße Kategorien (= δι' ἀπλῶν (ψιλῶν) ἢ: ἐπὶ τῆ βάσει ἀπλῶν Κατηγοριῶν).

2. Attribut (= οὐσιῶδες γνώρισμα).

3. Treffen (= νὰ πλήξῃ, θίξῃ).

4. Προέρχεται ἀπὸ ἐδῶ.

5. Die Apperzeption.

προσδιορίζει¹ εἶναι διάφορο ἀπὸ τὸ Ἐγὼ πὺ μπορεί νὰ προσδιορισθῆ² (τὸ νοοῦν ὑποκείμενο), ὅπως ἡ γνώση [εἶναι διάφορη] ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο. Παρ' ὅλα αὐτὰ τίποτα δὲν εἶναι πιὸ φυσικὸ καὶ πιὸ παραπλανητικὸ ἀπὸ τὴν ἀπατηλὴ φαινομενικότητα νὰ θεωρῆ κανεῖς τὴν ἐνότητα στὴ σύνθεση τῶν σκέψεων ὡς μιὰ κατ' αἴσθησι ἀντιληπτῆ³ ἐνότητα μέσα στὸ ὑποκείμενο αὐτῶν τῶν σκέψεων. Θὰ μπορούσε κανεῖς νὰ ὀνομάσῃ τὴν ἀπατηλὴ αὐτὴ φαινομενικότητα ὑφαρπαγῆ⁴ τῆς ὑποστασιοποιημένης συνειδήσεως (*apperceptionis substantiatae*).

Ἄν θέλῃ κανεῖς νὰ δώσῃ ἕναν τίτλο λογικῶ⁵ στὸν παραλογισμό πὺ ἐνυπάρχει στοὺς διαλεκτικὸς τοῦ λόγου συλλογισμοὺς τῆς ὀρθολογικῆς ψυχολογίας, καθ' ὅσον αὐτοὶ [οἱ συλλογισμοὶ] ἔχουν μολαταῦτα ὀρθὲς προκειμένες [προτάσεις], τότε μπορεί αὐτὸς νὰ ἰσχύῃ σὰν ἕνα *sophisma figurae dictionis*⁶, κατὰ τὸ ὁποῖο ἡ μὲν μείζων πρότασι κάνει μιὰν ἀπλῶς ὑπερβατικὴ χρῆσι τῆς Κατηγορίας ἀναφορικὰ πρὸς τὸν ὄρο τῆς, ἡ ἐλάσσων ὅμως καὶ τὸ συμπέρασμα κάνουν μιὰν ἐμπειρικὴ χρῆσι τῆς αὐτῆς Κατηγορίας ἀναφορικὰ πρὸς τὴν ψυχὴ πὺ ἔχει ὑπαχθῆ κάτω ἀπὸ αὐτὸ τὸν ὄρο. Ἔτσι (A 403) π.χ. ἡ ἐννοια τῆς οὐσίας στὸν παραλογισμό τῆς ἀπλότῃτος⁷ εἶναι μιὰ καθαρὰ νοητικὴ ἐννοια, ἡ ὁποία χωρὶς ὄρους τῆς κατ' αἴσθησι ἐποπτείας ἔχει ὑπερβατικὴ μόνάχα, δηλ. καμμιάν ἀπολύτως χρῆσι. Στὴν ἐλάσσονα ὅμως πρότασι ἡ ἴδια ἀκριβῶς ἐννοια εἶναι ἐφαρμοσμένη στὸ ἀντικείμενο κάθε ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας, χωρὶς ὅμως νὰ προσδιορίζη κανεῖς ἐκ τῶν προτέρων καὶ νὰ θέτῃ ὡς βάση τὸν ὄρο τῆς ἐφαρμογῆς τῆς *in concreto*, δηλ. τῆ διαρκῆ μονιμότητα τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου, ὡς ἐκ τούτου γίνεται μιὰ ἐμπειρικὴ ἂν καὶ ἀνεπίτρεπτη ἐδῶ χρῆσι τῆς ἐννοίας αὐτῆς [τῆς οὐσίας].

Γιὰ νὰ δεῖξουμε τέλος τὴ συστηματικὴ συνοχὴ ὄλων αὐτῶν τῶν διαλεκτικῶν ἰσχυρισμῶν μιᾶς σοφιστικῆς συλλογίζομενης ψυχολογίας μέσα σὲ μιὰ συνεκτικὴ ἐνότητα τοῦ καθαρῶ λόγου, κατὰ συνέπεια τὴν πληρότητά τους, ἂς παρατηρήσι κανεῖς ὅτι ἡ συγκατάληψη χωρεῖ διὰ μέσου ὄλων τῶν τάξεων τῶν Κατηγοριῶν, ἀλλὰ διεπιτελεῖται⁸ μόνάχα ἐν σχέσει πρὸς ἐκεῖνες τὶς ἐννοιας τῆς νοήσεως, οἱ ὁποῖες σὲ κάθε μιὰ ἀπὸ

1. Das Bestimmende (= τὸ προσδιορίζον).

2. Von dem bestimmbarē Selbst, δηλ. ἀπὸ τὸ προσδιοριζόμενο ἢ προσδιοριστέο Ἐγὼ (πρβλ. καὶ B 317).

3. Wahrgenommene.

4. Subreption (= παρείσδυσι)

5. Ἐναν τίτλο δηλ. σύμφωνα μὲ τὴν Λογικὴ.

6. «Σόφισμα παρὰ τὸ σχῆμα τῆς λέξεως» (πρβλ. Θ. Βορέα, Λογικὴ, ὀρ. cit., σ. 195).

7. A d i c k e s: Substantialität (= οὐσιαστικότητις).

8. Διεξάγεται, διενεργεῖται.

αὐτὲς¹ ὑπόκεινται ὡς βάση τῆς ἐνότητος τῶν ὑπολοίπων σὲ μιὰ δυνατὴ κατ' αἴσθησιν ἀντίληψη, κατ' ἀκολουθίαν [ἐν σχέσει πρὸς τὶς Κατηγορίες]: αὐθύπαρξη (*Subsistenz*), πραγματικότης, ἐνότης (ὄχι πολλότης) καὶ ὕπαρξη, μόνο πού ὁ λόγος ἐδῶ τὶς παριστᾷ ὄλες ὡς ὄρους — πού εἶναι οἱ ἴδιοι ἀπόλυτοι — τῆς δυνατότητος ἐνὸς νοοῦντος ὄντος. "Ἄρα ἡ ψυχὴ γνωρίζει στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό της:

(A 404)

1. Τὴν ἀπόλυτη ἐνότητα
τῆς σχέσεως,
δηλ.

τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό της ὄχι ὡς ἐνύ-
παρκτο (*inhärierend*), ἀλλὰ ὡς αὐ-
θύπαρκτο (*subsistierend*).

2. Τὴν ἀπόλυτη ἐνότητα
τῆς ποιότητος,
δηλ.

ὄχι ὡς πραγματικὸν "Ὅλο, ἀλλὰ
[ὡς] ἀπλῆ*.

3. Τὴν ἀπόλυτη ἐνότητα
κατὰ τὴν πολλότητα μέσα
στὸν χρόνο,
δηλ.

ὄχι ἀριθμητικὰ διάφορη σὲ διαφό-
ρους χρόνους, ἀλλὰ ὡς ἓνα καὶ
τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς ὑπο-
κείμενο.

4. Τὴν ἀπόλυτη ἐνότητα
τῆς ὑπάρξεως μέσα στὸν
χώρο,
δηλ.

ὄχι ὡς τὴ συνείδηση πολλῶν πραγ-
μάτων ἔξω ἀπ' αὐτήν, ἀλλὰ μόνον
τῆς ὑπάρξεως αὐ-
τῆς τῆς ἰδίας, ἄλλων ὅμως
πραγμάτων ὡς δικῶν της ἀπλῶς
παραστάσεων.

(A 405)

Λόγος εἶναι ἡ δύναμη τῶν ἀρχῶν. Οἱ ἰσχυρισμοὶ τῆς καθαρῆς
Ψυχολογίας δὲν περιέχουν ἐμπειρικὰ κατηγορήματα γιὰ τὴν ψυχὴ ἀλλὰ

* Πῶς ἐδῶ πάλι τὸ ἀπλὸ ἀντιστοιχεῖ στὴν Κατηγορία τῆς πραγματικότητος δὲν
μπορῶ τώρα ἀκόμα νὰ τὸ δείξω, ἀλλὰ [αὐτὸ] θὰ ἀποδειχθῇ στὸ ἐπόμενο Κεφάλαιο μὲ
τὴν εὐκαιρία μιᾶς ἄλλης χρήσεως τοῦ λόγου γιὰ τὴν ἴδια ἀκριβῶς ἔννοια.

1. Τὶς τάξεις τῶν Κατηγοριῶν.

τέτοια πού, ὅταν πραγματοποιοῦνται¹, ὀφείλουν νὰ προσδιορίζουν τὸ ἀντικείμενο αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐμπειρία, ἐπομένως δι' ἀπλοῦ λόγου. Θὰ ἔπρεπε λοιπὸν οἱ ἰσχυρισμοὶ αὐτοὶ νὰ θεμελιώνωνται εὐλόγως πᾶνω σὲ ἀρχές καὶ καθολικὲς ἔννοιες φύσεων πού νοοῦν ἐν γένει. Ἐντὶ αὐτοῦ ἀποκαλύπτεται ὅτι ἡ ἐνικὴ² παράσταση: Ἐγὼ εἶμαι, τοὺς κατευθύνει ὄλους, καὶ ἐπειδὴ ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ παράσταση ἐκφράζει τὸν καθαρὸ τύπο³ ὄλης μου τῆς ἐμπειρίας (ἀπροσδιόριστα), γιὰ τοῦτο ἐξαγγέλλεται ὡς μιὰ καθολικὴ πρόταση πού ἰσχύει γιὰ ὅλα τὰ ὄντα πού νοοῦν, καί, καθὼς ὡστόσο εἶναι ἐνικὴ ἀπὸ κάθε ἄποψη, συνεπικομίζει τὴν ἀπατηλὴ ὄψη μιᾶς ἀπόλυτης ἐνότητος τῶν ὄρων τοῦ Νοεῖν ἐν γένει καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἐκτείνεται πρὸ πέρα ἀπ' ὅ,τι θὰ μπορούσε νὰ ἐκταθῆ⁴ ἡ δυνατὴ ἐμπειρία.

1. Λαμβάνουν χώρα.

2. Die einzelne Vorstellung (= ἡ ἀπλῆ, μοναδική, χωριστὴ παράσταση).

3. Die Formel.

4. Νὰ φθάσῃ.

Immanuel Kant
geb. in Königsberg, d. 22. April 1724, gest. d. 2 Febr. 1804.

Immanuel Kant

C r i t i k
D e r
reinen Vernunft

v o n

I m m a n u e l K a n t,

Professor in Königsberg.

der Königl. Academie der Wissenschaften in Berlin

Mitglied.

Zweite bin und wieder verbesserte Auflage.

R i g a ,

bey Johann Friedrich Hartnoch

1787.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΑΡΑΛΟΓΙΣΜΩΝ ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΛΟΓΟΥ
[Κατὰ τὴν ἔκδοση Β]

Τὴν πρόταση¹ αὐτὴ λοιπὸν θέλουμε νὰ τὴν παρακολουθήσουμε μὲ ἕνα κριτικὸ μάτι διὰ μέσου ὄλων τῶν Κατηγοριῶν τῆς καθαρῆς Ψυχολογίας, χάριν συντομίας ὅμως θὰ ἀφήσουμε νὰ προχωρήσῃ ἡ ἐξέτασή τους² σὲ μιὰν ἀδιάκοπη ἐνότητα συνεχείας.

Κατὰ πρῶτον ἢ ἀκόλουθη γενικὴ παρατήρηση μπορεῖ νὰ ὀξύνῃ τὴν προσεκτικότητά μας πάνω σ' αὐτὸ τὸ εἶδος τοῦ συλλογισμοῦ. "Ἐνα οἰοδήποτε ἀντικείμενο δὲν τὸ γνωρίζω σκεπτόμενος ἀπλῶς, ἀλλὰ μόνον προσδιορίζοντας μιὰ δεδομένη ἐποπτεία ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἐνότητα τῆς συνειδήσεως, στὴν ὁποία συνίστανται ὅλες οἱ πράξεις τοῦ Νοεῖν, μπορῶ νὰ γνωρίσω ὁποιοδήποτε ἀντικείμενο. Συνεπῶς δὲν γνωρίζω τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μου, μὲ τὸ νὰ ἔχω συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ μου ὡς νοοῦντος, ἀλλὰ [τὸν γνωρίζω] ὅταν ἔχω συνείδηση τῆς ἐποπτείας τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ μου, ὡς ἐποπτείας προσδιορισμένης ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν λειτουργία τοῦ Νοεῖν. "Οἱ ἐπομένως οἱ τ(ρ)ό(π)οι (*modi*) τῆς αὐτοσυνειδησίας εἰς τὸ Νοεῖν καθ' ἑαυτὸ δὲν εἶναι ἀκόμη ἐννοιες τῆς νοήσεως γιὰ ἀντικείμενα (Κατηγορίες), ἀλλὰ ψιλὰς λειτουργίαι ποὺ δὲν παρέχουν στὸ Νοεῖν κανένα ἀπολύτως ἀντικείμενο νὰ γνωρίσῃ, ἐπομένως δὲν προσφέρουν ἐπίσης οὔτε καὶ τὸν ἑαυτό μου τὸν ἴδιο ὡς ἀντικείμενο. "Ὅχι ἡ συνείδηση τοῦ προσδιορίζοντος Ἐγώ³, ἀλλὰ τοῦ δυναμένου μόνο νὰ προσδιορισθῇ⁴, δηλαδὴ τῆς ἐσωτερικῆς μου ἐποπτείας (καθ' ὅσον τὸ πολλαπλὸ αὐτῆς μπορεῖ νὰ συνδέεται σύμφωνα μὲ τὸν γενικὸ ὄρο τῆς ἐνότητος τῆς συγκαταλήψεως εἰς τὸ Νοεῖν), εἶναι τὸ ἀντικείμενο. (B 407)

1. Τὸ τμῆμα: « Da nun der Satz: I c h d e n k ekeinen vorteilhaften Begriff machen können», δὲν τὸ παραθέτουμε πάλι ἐδῶ μεταφρασμένο, ἀφοῦ ἤδη αὐτὸ δόθηκε στὴν A348 τῆς πρώτης ἐκδόσεως (« Ἐπειδὴ τώρα ἡ πρόταση: Ἐγὼ νοῶ ...καμμιὰν ἐπωφελῆ ἐννοια»). Πρβλ. σχετικὰ σ. 41-42.

2. Δηλ. ἡ ἐξέταση τῶν Κατηγοριῶν (*praedicamenta*) τῆς καθαρῆς Ψυχολογίας. Τὸ « *ihre Prüfung* » ἀναφέρεται στὶς Κατηγορίες (*Prädikamente*), ἢ τὸ πολὺ-πολὺ στὴν καθαρὴ Ψυχολογία (« *der reinen Seelenlehre* »), πάντως ὄχι στὴν χρῆση (*Gebrauch*), ὅπως κάνουν ὄλοι σχεδὸν οἱ μεταφραστὲς ἐκτὸς ἀπὸ τὸν μεταφραστὴ τοῦ Κάντ στὰ λατινικὰ *Fr. G. B o r n*, ὁ ὁποῖος, ὀρθά, τὸ μὲν: *ihn* (*Wir wollen ihn...*) συνάπτει πρὸς τὴν Satz: *Ich denke*, τὸ δέ: *ihre* (*ihre Prüfung*) πρὸς τὰ *Prädikamente*. Αὐτὸ ἀπαιτεῖ ἄλλωστε ἡ γραμματικὴ τάξη τοῦ κειμένου. Τέλος, μερικοὶ μεταφραστὲς (ὅπως λ.χ. ὁ *S m i t h* καὶ ὄλοι οἱ Γάλλοι) δὲν κάνουν σαφές, ποῦ ἀκριβῶς ἀναφέρεται αὐτὸ τὸ πραγματικὰ δυσχεραῖνον τὴ νοηματικὴ ροὴ τῆς προτάσεως: *ihre Prüfung*.

3. *Conscientia determinantis ipsius* (*Critica rationis purae*, op. cit., σ. 267).

4. *Conscientia determinabilis ipsius*, δηλ. ἡ προσδιορίσιμη (προσδιοριστέα) συνείδηση τοῦ Αὐτοεγώ (*Critica rationis purae*, op. cit., σ. 267).

1) Σὲ ὅλες τὶς κρίσεις τώρα εἶμαι πάντοτε τὸ προσδιορίζον ὑποκείμενο ἐκείνης τῆς σχέσεως πού συνιστᾷ τὴν κρίση. Τὸ ὅτι ὅμως Ἐγὼ πού νοῶ πρέπει σὲ κάθε πράξη τοῦ Νοεῖν¹ νὰ ἰσχύω πάντοτε ὡς ὑποκείμενο καὶ ὡς κάτι, τὸ ὁποῖο δὲν μπορεῖ νὰ θεωρητῆται ἀπλῶς ὡς κατηγορημα² πού προσάπτεται στὸ Νοεῖν, αὐτὸ εἶναι μιὰ ἀποδεικτική καὶ μάλιστα ταυτολογικὴ πρόταση· ἀλλὰ αὐτὴ δὲν σημαίνει ὅτι Ἐγὼ, ὡς ἀντικείμενο, εἶμαι ἓνα αὐθυπόστατο [ἀφ' ἑαυτοῦ ὑπάρχον] ὄν ἢ οὐσία. Τὸ τελευταῖο [ἢ τελευταία πρόταση] χωρεῖ πολὺ μακριά, ἀπαιτεῖ ὡς ἐκ τούτου δεδομένα (*data*), τὰ ὁποῖα δὲν ἀπαντοῦν καθόλου στὸ Νοεῖν, ἴσως [δὲ] (καθ' ὅσον τὸ Νοοῦν³ τὸ θεωρῶ ἀπλῶς ὡς ἓνα τέτοιο) [χωρεῖ] περισσότερο ἀπ' ὅ,τι θὰ μπορέσω ποτὲ νὰ συναντήσω γενικὰ παντοῦ (σ' αὐτό).

2) Ὅτι κατ' ἀκολουθίαν⁴ τὸ Ἐγὼ τῆς συγκαταλήψεως σὲ κάθε πράξη τοῦ Νοεῖν εἶναι ἓνα [κάτι τὸ] Ἐνικὸ⁵ πού δὲν μπορεῖ νὰ ἀναλυθῆ σὲ μιὰ πολλότητα ὑποκειμένων, κατὰ συνέπεια ὅτι δηλώνει ἓνα λογικὰ ἀπλὸ ὑποκείμενο, αὐτὸ ἐνυπάρχει ἤδη στὴν ἔννοια τοῦ Νοεῖν, εἶναι ἐπομένως μιὰ ἀναλυτικὴ πρόταση· τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι τὸ νοοῦν Ἐγὼ εἶναι μιὰ ἀπλῆ οὐσία, πρᾶγμα πού θὰ ἦταν μιὰ συνθετικὴ πρόταση. Ἡ ἔννοια τῆς οὐσίας ἀναφέρεται πάντα σὲ ἐποπτεῖες, οἱ ὁποῖες στὴν περίπτωσή μου δὲν μποροῦν νὰ εἶναι ἀλλιῶς παρὰ κατ' αἴσθηση [δὲν μποροῦν παρὰ νὰ εἶναι αἰσθητές], συνεπῶς κείνται ἐντελῶς ἔξω ἀπὸ τὸ πεδίο τῆς διανοίας καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ [πεδίο τοῦ] Νοεῖν τῆς⁶, γιὰ τὸ ὁποῖο ὡστόσο μόνο γίνεται κατ' οὐσίαν λόγος ἐδῶ, ὅταν λέγεται ὅτι τὸ Ἐγὼ στὸ Νοεῖν εἶναι ἀπλό. Θὰ ἦταν ἄλλωστε ἄξιο θαυμασμοῦ ἂν τοῦτο, πού κατὰ τὰλλα ἀπαιτεῖ τόση προπαρασκευή⁷, γιὰ νὰ διακρίνουμε σὲ αὐτὸ πού μᾶς παρουσιάζει ἡ ἐποπτεία, ἐκεῖνο πού εἶναι σὲ αὐτὴν οὐσία, ἀλλὰ καὶ ἀκόμη περισσότερο [γιὰ νὰ διακρίνουμε] ἂν αὐτὴ ἢ οὐσία εἶναι ἐπίσης ἀπλῆ (ὅπως στὴν περίπτωση τῶν μερῶν τῆς ὕλης), [θὰ ἦταν λέγω ἄξιο θαυμασμοῦ, ἂν αὐτὸ] θὰ μοῦ⁸ ἐδίδετο τόσο εὐθέως, διὰ μιᾶς τρόπον τινὰ ἀποκαλύψεως, ἐδῶ στὴν πιὸ πενιχρὴ ἀνάμεσα σὲ ὅλες παράσταση.

3) Ἡ πρόταση τῆς ταυτότητος τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ μου σὲ κάθε

1. Im Denken (= στὸ Νοεῖν).

2. Ὁ E r d m a n n συμπληρώνει: wie ein Prädikat (= ὡς ἓνα κατηγορημα).

3. Ὁ E r d m a n n συμπληρώνει: δηλ. τὸ νοοῦν ὄν, τὸ Ἐγὼ ἢ τὸ ὑποκείμενο.

4. Ἀκολουθοῦμε τὴν γραφὴν τοῦ E r d m a n n (Ἀκαδημία) πού δὲν θέτει κόμμα πρὸ τοῦ folglich, οὔτε μετὰ τό: Denken (R. Schmidt).

5. Ein Singular = «in numero singulari» (B o r n).

6. Δηλ. ἀπὸ τὰ καθαρῶς νοητικὰ ἐνεργήματά τῆς.

7. Anstalt (= προσπάθεια, κόπο).

8. R o s e n k r a n z: mir ἀντί: ich.

πολλαπλό, τοῦ ὁποίου ἔχω συνείδηση, εἶναι μιὰ πρόταση πού περιέχεται καί ἡ ἴδια μέσα στις ἴδιες τις ἔννοιες, ἐπομένως μιὰ ἀναλυτική πρόταση· ἀλλά αὐτή ἡ ταυτότης τοῦ ὑποκειμένου, συνείδηση τῆς ὁποίας μπορῶ νά ἔχω σέ ὅλες τις παραστάσεις του¹ [τοῦ ὑποκειμένου], δέν ἀφορᾷ τήν ἐποπτεία αὐτοῦ τοῦ ἴδιου, μέσῳ τῆς ὁποίας εἶναι αὐτό δεδομένο ὡς ἀντικείμενο, συνεπῶς δέν μπορεῖ οὔτε καί τήν ταυτότητα τοῦ προσώπου νά σημαίνει, διὰ τῆς ὁποίας νοεῖται ἡ συνείδηση τῆς ταυτότητος τῆς ἴδιας του τῆς οὐσίας ὡς νοοῦντος ὄντος μέσα σέ κάθε μεταβολή τῶν καταστάσεων — πρᾶγμα τὸ ὁποῖο — γιὰ νά τήν ἀποδείξῃ [δηλ.] κανεῖς — δέν θά ἐπιτυχάνετο² [ἐπιτελεῖτο] μέ τήν ἀπλή ἀνάλυση τῆς προτάσεως: Ἐγὼ νοῶ, ἀλλά θά ἀπαιτοῦνταν γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ (B 409) διάφορες συνθετικὲς κρίσεις πού βασιζοῦνται πάνω στή δεδομένη ἐποπτεία.

4) [Τὸ ὅτι] Ἐγὼ διακρίνω τήν ἴδια μου τήν ὑπαρξή, ὡς ἐνὸς νοοῦντος ὄντος, ἀπὸ ἄλλα πράγματα ἔξω ἀπὸ μένα (στὰ ὁποῖα ἀνήκει ἐπίσης καί τὸ σῶμά μου), εἶναι ἔξ ἴσου μιὰ ἀναλυτικὴ πρόταση, γιὰ τὴν [τὰ] ἄλλα πράγματα εἶναι τέτοια πού τὰ νοῶ ὡς δ ι α φ ο ρ ε τ ι κ ᾶ ἀπὸ ἐμένα. Ἀλλά, [τὸ] ἂν αὐτή ἡ συνείδηση τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ μου εἶναι ὀλωσδιόλου δυνατὴ χωρὶς πράγματα ἔξω ἀπὸ μένα, μέσῳ τῶν ὁποίων μοῦ δίδονται παραστάσεις, καί ἂν ἐγὼ ἄρα μπορῶ νά ὑπάρχω ὡς νοοῦν ἀπλῶς ὄν (χωρὶς νά εἶμαι ἄνθρωπος), τοῦτο μέ τὸν τρόπο αὐτὸ δέν τὸ γνωρίζω καθόλου.

Μέ τήν ἀνάλυση ἐπομένως τῆς συνειδήσεως τοῦ ἑαυτοῦ μου τοῦ ἴδιου μέσα στὸ [πεδίο τοῦ] Νοεῖν καθόλου δέν κερδίζεται οὔτε τὸ παραμικρὸ ἀναφορικὰ μέ τὴ γνώση τοῦ ἑαυτοῦ μου τοῦ ἴδιου ὡς ἀντικείμενου. Ἡ λογικὴ ἔκθεση [ἐξήγηση] τοῦ Νοεῖν καθόλου θεωρεῖται ἐσφαλμένα ὡς ἓνας μεταφυσικὸς προσδιορισμὸς τοῦ ἀντικείμενου.

Μιὰ μεγάλη καί, μάλιστα, ἡ μοναδικὴ πέτρα σκανδάλου ἐναντίον ὀλόκληρης τῆς Κριτικῆς μας θά ἦταν, ἂν ὑπῆρχε μιὰ δυνατότης νά ἀποδείξουμε a priori ὅτι ὅλα τὰ νοοῦντα ὄντα εἶναι καθ' ἑαυτὰ ἀπλῆς οὐσίεις, ὡς τέτοια συνεπῶς (πρᾶγμα πού εἶναι μιὰ συνέπεια τοῦ αὐτοῦ ἀποδεικτικοῦ λόγου) συνεπιφέρουν ἀξεδιάλυτα μαζί τους τήν προσωπικότητα καί ἔχουν συνείδηση τῆς κεχωρισμένης³ ἀπὸ κάθε ὕλη ὑπάρξεώς των. Γιὰ τὸ αὐτὸν τὸν τρόπο θά εἶχαμε πραγματικὰ κάνει ἓνα βῆμα πέρα ἀπὸ τὸν αἰσθητὸ κόσμον, θά εἶχαμε εἰσχωρήσει στὸ πεδίο τῶν Νοοῦμένων, καί τότε πλεον κανεῖς ἂς μὴν μᾶς ἀρνήται τὸ δικαίωμα νά ἐκτεινώμεθα περισσότερο (B 410) σ' αὐτὸ [τὸ πεδίο], νά προσοικοδομοῦμε, καί, στὸ μέτρο πού εὐνοεῖ τὸν καθένα ὁ ἀστερισμὸς τῆς εὐτυχίας του, νά σφετεριζώμεθα κατοχῆ⁴ μέσα σ'

1. Ὁ E r d m a n n ἐπεξηγεῖ τό: seinen = meinen, δηλ. παραστάσεις μου.

2. Ὁ E r d m a n n συμπληρώνει τό: ausgerichtet sein με τό: würde πού λίγο πιὸ κάτω (ὡς würden) ἀκολουθεῖ.

3. «Existencia separata» (Born).

4. Νά ἐγκαθιστώμεθα σάν κάτοχοι.

αὐτό. Πραγματικά ἡ πρόταση: Κάθε ὄν πού νοεῖ εἶναι, ὡς ἓνα τέτοιο, ἀπλή οὐσία, εἶναι μιὰ πρόταση συνθετική α ριογι, γιατί κατά πρῶτον ἡ πρόταση αὐτή χωρεῖ πέρα ἀπό τήν ἔννοια πού ἔχει τεθῆ ὡς βάση της καί προσθέτει στό Νοεῖν καθόλου τόν τ ρ ό π ο τ ῆ ς ὑ π ά ρ ξ ε ω ς, καί δεύτερον ἐπισυνάπτει σ' ἐκείνη τήν ἔννοια ἓνα κατηγορημα (τῆς ἀπλότητος), πού δέν μπορεῖ νά δοθῆ σέ καμμιά ἀπολύτως ἐμπειρία. Οἱ συνθετικές ἄρα προτάσεις δέν εἶναι ἐφαρμόσιμες καί ἐπιτρεπτές, ὅπως ἰσχυρισθήκαμε, σέ σχέση μόνον πρὸς ἀντικείμενα δυνατῆς ἐμπειρίας, καί μάλιστα ὡς ἀρχές τῆς δυνατότητος αὐτῆς τῆς ἴδιας τῆς ἐμπειρίας, ἀλλά μποροῦν ἐπίσης νά ἀναφέρονται καί σέ πράγματα ἐν γένει καί αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ — μιὰ συνέπεια πού θά ἔθετε ἑτέρμα σ' ὅλη αὐτή τήν Κριτική καί θά μᾶς ἐπέβαλε ν' ἀφήσουμε τὸ πρᾶγμα στήν παλιά του κατάσταση². Ἄλλά ὁ κίνδυνος ἐδῶ δέν εἶναι τόσο μεγάλος, ἂν παρακολουθήση κανεὶς ἀπὸ πιὸ κοντὰ τὸ πρᾶγμα.

Στὴ μέθοδο τῆς ὀρθολογικῆς Ψυχολογίας κυριαρχεῖ ἓνας παραλογισμός, ὁ ὁποῖος ἐκτίθεται μὲ τὸν ἀκόλουθο συλλογισμό τοῦ λόγου:

“Ὅ,τι δέν μπορεῖ νά νοηθῆ [νοῆται] ἀλλιῶς παρὰ ὡς ὑποκείμενο, δέν ὑπάρχει ἐπίσης ἀλλιῶς παρὰ ὡς ὑποκείμενο καί εἶναι συνεπῶς οὐσία.

(B 411) “Ἐνα νοοῦν ὄν, λοιπόν, δέν μπορεῖ, θεωρούμενο ἀπλῶς ὡς τέτοιο, νά νοηθῆ [νοῆται] ἀλλιῶς παρὰ ὡς ὑποκείμενο. Ἄρα τὸ ὄν αὐτὸ ὑπάρχει ἐπίσης ὡς ἓνα τέτοιο μόνον, δηλ. ὡς οὐσία.

Στὴ μείζονα πρόταση γίνεται λόγος γιὰ ἓνα ὄν, τὸ ὁποῖο μπορεῖ νά νοηθῆ [νοῆται] γενικὰ ἀπὸ κάθε ἀποψη³, κατά συνέπεια ἐπίσης ἔτσι ὅπως αὐτὸ μπορεῖ νά μᾶς δοθῆ στήν ἐποπτεία. Στὴν ἐλάσσονα ὁμοίως πρόταση γίνεται λόγος γιὰ τὸ ἴδιο ὄν, καθ' ὅσον θεωρεῖ τὸν ἑαυτό του τὸν ἴδιο, ὡς ὑποκείμενο, μόνον σέ σχέση πρὸς τὸ Νοεῖν καί τὴν ἐνότητα τῆς συνειδήσεως, ὄχι ὁμοίως ταυτόχρονα καί σέ σχέση πρὸς τὴν ἐποπτεία, μέσῳ τῆς ὁποίας αὐτὸ δίδεται ὡς ἀντικείμενο γιὰ τὸ Νοεῖν (*zum Denken*)⁴. Τὸ συμπέρασμα λοιπὸν ἐξάγεται *per sophisma figurae dictionis*, ἐπομένως διὰ μέσου ἐνός

1. E r d m a n n: machen ... würde ἀντὶ τοῦ ἀπλοῦ: macht und gebieten würde. Τὴν γραφὴ τοῦ E r d m a n n (Ἄκαδημία) υἱοθετήσαμε καί ἐδῶ.

2. Δηλ. στὴ μέθοδο πού κυριαρχοῦσε πρὶν ἀπὸ τὴν Κριτική.

3. Ὁ E r d m a n n ἐπεξηγεῖ: d. i. als Objekt überhaupt, mithin in jeder Absicht, folglich auch so.... (= δηλ. ὡς ἀντικείμενο ἐν γένει (καθόλου), συνεπῶς ἀπὸ κάθε ἀποψη, κατ' ἀκολουθίαν ἐπίσης ἔτσι...). Ἐδῶ ἀκολουθήσαμε τὴν γραφὴ του (Ἄκαδημία).

4. «Ad cogitandum» (Born).

σφαλεροῦ¹ [ψευδοῦς] συλλογισμοῦ*.

“Ὅτι εἶναι ἐντελῶς ὀρθή ἢ ἀνάλυση [διάλυση] αὐτῆ τοῦ περιφήμου ἐπιχειρήματος σ’ ἓναν παραλογισμό, [αὐτὸ] ἐμφαίνεται καθαρά, ὅταν κανεῖς ἐδῶ θελήσῃ νὰ ξαναρρίψῃ μιὰ ματιὰ στὴν γενικὴ παρατήρηση πάνω στὴ συστηματικὴ παρουσίαση τῶν Ἀξιωμάτων καὶ στὸ Τμῆμα γιὰ τὰ Νοούμενα², ὅπου ἔχει ἀποδειχθῆ ὅτι ἡ ἔννοια ἐνὸς πράγματος, τὸ ὁποῖο ἀφ’ ἑαυτοῦ μπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ ὡς ὑποκείμενο ὄχι ὅμως ὡς ἀπλὸ κατηγορημα, δὲν συνεπικομίζει ἀκόμη καμμιάν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα, ὅτι δηλ. δὲν μπορεῖ κανεῖς νὰ ξέρῃ, ἂν μπορῇ κάπου γενικὰ νὰ τῆς ἀποδίδεται ἓνα ἀντικείμενο, ἐφ’ ὅσον δὲν διακρίνει κανεῖς τὴ δυνατότητα ἐνὸς τέτοιου τρόπου ὑπάρξεως, ὅτι ἐπομένως ἡ ἔννοια αὐτῆ³ δὲν προσφέρει καμμιάν ἀπολύτως γνώση. Ἐὰν λοιπὸν ἡ ἔννοια αὐτῆ ὑπὸ τὴν ὀνομασία μιᾶς οὐσίας θέλῃ [πρόκῃται] νὰ ὑποδηλώνῃ ἓνα ἀντικείμενο ποὺ μπορεῖ νὰ δοθῇ ἔαν θέλῃ [πρόκῃται] νὰ ἀποβῇ μιὰ γνώση, τότε χρειάζεται νὰ τεθῇ ὡς βάση μιὰ διαρκῶς μόνιμη ἐποπτεία ὡς ὁ ἀπαραίτητος ὅρος τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος μιᾶς ἐννοίας, δηλ. [νὰ ὑπόκῃται ὡς βάση] αὐτό, μέσῳ τοῦ ὁποίου μόνον δίδεται τὸ ἀντικείμενο. Στὴν ἐσωτερικὴ ὅμως τώρα ἐποπτεία δὲν ἔχουμε τίποτα ἀπολύτως τὸ παραμόνιμο, γιατί τὸ Ἐγὼ εἶναι μονάχα ἡ συνείδηση τοῦ Νοεῖν μου ἄρα μᾶς λείπει ἐπίσης, ἂν μένουμε⁴ ἀπλῶς στὸ [πεδίο

(B 413)

* Τὸ Νοεῖν στίς δύο προκείμενες προτάσεις λαμβάνεται μὲ ἐντελῶς διαφορετικὴ σημασία: στὴ μείζονα πρόταση [λαμβάνεται] ὅπως αὐτὸ ἀναφέρεται σὲ ἓνα ἀντικείμενο καθόλου (ἐπομένως ὅπως αὐτὸ τὸ ἀντικείμενο μπορεῖ νὰ δοθῇ στὴν ἐποπτεία) ἢ στὴν ἐλάσσονα ὅμως [λαμβάνεται] μόνον ὅπως αὐτὸ ὑπάρχει στὴ σχέση [του] πρὸς τὴν αὐτοσυνειδησία, ὅπου συνεπῶς δὲν γίνεται σκέψη γιὰ κανένα ἀπολύτως ἀντικείμενο, ἀλλὰ παριστάνεται μόνον ἡ σχέση πρὸς τὸν ἑαυτό μας, ὡς ὑποκειμένου (ὡς τῆς μορφῆς τοῦ Νοεῖν). Στὴν πρώτη πρόταση γίνεται λόγος γιὰ ἀντικείμενα ποὺ δὲν μποροῦν νὰ νοηθοῦν ἀλλιῶς παρὰ ὡς ὑποκείμενα ἢ στὴ δευτέρῃ ὅμως δὲν γίνεται λόγος γιὰ πράγματα, ἀλλὰ γιὰ τὸ Νοεῖν (ἐφ’ ὅσον κάνει κανεῖς ἀφαίρεση ἀπὸ κάθε ἀντικείμενο), εἰς τὸ ὁποῖο [ὅπου] τὸ Ἐγὼ χρησιμεύει πάντα ὡς ὑποκείμενο τῆς συνειδήσεως ὡς ἐκ τούτου στὸ συμπέρασμα δὲν μπορεῖ νὰ συναχθῇ ὅτι: δὲν μπορῶ νὰ ὑπάρξω ἀλλιῶς παρὰ ὡς ὑποκείμενο, ἀλλὰ μόνον ὅτι: μέσα στὸ Νοεῖν⁵ τῆς ὑπάρξεώς μου μπορῶ νὰ χρησιμοποιῶ τὸν ἑαυτό μου ὡς ὑποκείμενο μόνον τῆς κρίσεως, ἢ ὁποία κρίση εἶναι μιὰ ταυτολογικὴ πρόταση, ποὺ δὲν φανερώνει⁶ ἀπολύτως τίποτα γιὰ τὸν τρόπο τῆς ὑπάρξεώς μου.

(B 412)

1. Trugschluß. Γιὰ τὴν διαφορὰ ἀνάμεσα στὸν Trugschluß, τὸν Paralogismus καὶ τὸ Sophisma πρβλ. Logik τοῦ Κάντ, op. cit., § 90.

2. Πρβλ. B 288 κ.έ. καὶ A 235 κ.έ.

3. E r d m a n n: er, δηλ. ἡ ἔννοια καὶ ὄχι: es, δηλ. τὸ πρᾶγμα.

4. Ἄν στεκώμεθα, περιοριζώμεθα.

5. Κατὰ τὴ νόηση τῆς ὑπάρξεώς μου.

6. Eröffnet (= ἀποκαλύπτει, ρίχνει φῶς).

του] Νοεῖν, ὁ ἀναγκαῖος ὅρος γιὰ νὰ ἐφαρμόσουμε τὴν ἔννοια τῆς οὐσίας, δηλ. τὴν ἔννοια ἐνὸς ὑποκειμένου πὸ ὑφίσταται ἀφ' ἑαυτοῦ [αὐθύπαρκτου], πάνω στὸ ἴδιο τὸ 'Εγὼ μας ὡς ὄντος πὸ νοεῖ, καὶ ἡ μ' αὐτὴν¹ συνδεδεμένη ἀπλότης τῆς οὐσίας ἐκπίπτει ὀλοκληρωτικὰ μαζὶ μὲ τὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα αὐτῆς τῆς ἐννοίας καὶ μεταβάλλεται σὲ μιὰ ψιλὴ λογικὴ ποιοτικὴ ἐνότητα τοῦ αὐτοσυνειδέναί στὸ² [πεδίο τοῦ] Νοεῖν ἐν γένει, εἴτε³ εἶναι σύνθετο εἴτε ὄχι τὸ ὑποκείμενο.

Ἐνα τρεπτικὸς ἔλεγχος τῆς ἀποδείξεως τοῦ Mendelssohn γιὰ τὴν διαρκῆ μονιμότητα τῆς ψυχῆς.

Ὁ ὀξύνους αὐτὸς φιλόσοφος⁴, στὸ σύνηθες ἐπιχείρημα, μὲ τὸ ὁποῖο ὀφείλει νὰ ἀποδειχθῆ ὅτι ἡ ψυχὴ (ἂν κἀνὴ κανεῖς τὴν παραχώρηση [καὶ δεχθῆ] ὅτι [αὐτὴ] εἶναι ἓνα ὄν ἀπλό) δὲν μπορεῖ νὰ παύσῃ νὰ ὑπάρχῃ δι' ἄποσυσυνοθέσεως⁵ [διαλύσεως], παρετήρησε ἐνωρὶς μιὰν ἔλλειψη ἐπαρκείας ἐν ὄψει τοῦ σκοποῦ νὰ καταστήσῃ ἀσφαλῆ στὴν ψυχὴ τὴν ἀναγκαῖα διάρκεια, ἐφ' ὅσον θὰ μποροῦσε κανεῖς ἀκόμα νὰ δεχθῆ ἓνα παύσιμο [σταμάτημα] τῆς ὑπάρξεως τῆς δι' ἀφανισμοῦ [ἐκλείψεως]⁶. Στὸν Φαίδωνα⁷ τοῦ λοιπὸν ὁ Mendelssohn προσπάθησε νὰ κρατήσῃ μακριὰ ἀπὸ τὴν ψυχὴ αὐτὴ τὴν φθαρτότητα, ἡ ὁποία θὰ ἦταν μιὰ ἀληθινὴ ἐκμηδένιση, μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο, μὲ τὸ ὅτι [δηλ.] ἀπετόλμησε ν' ἀποδείξῃ ὅτι ἓνα ὄν ἀπλό δὲν μπορεῖ καθόλου νὰ παύσῃ νὰ ὑπάρχῃ, γιὰτί, ἀφοῦ τὸ ὄν αὐτὸ δὲν μπορεῖ μὲ κανένα τρόπο νὰ ἐλαττωθῆ καὶ ἄρα νὰ χάσῃ σιγὰ-σιγὰ κάτι ἀπὸ τὴν ὑπαρξή του καὶ (B 414) ἔτσι λίγο-λίγο⁷ νὰ μεταπέσῃ στὸ μηδὲν (ἐφ' ὅσον δὲν ἔχει μῦρια μέσα του, ἄρα οὔτε καὶ καμμιά πολλότητα), [τότε] δὲν θὰ βρισκόταν κανένας ἀπολύτως χρόνος μεταξὺ τῆς μιᾶς στιγμῆς, κατὰ τὴν ὁποία αὐτὸ εἶναι, καὶ μιᾶς ἄλλης κατὰ τὴν ὁποία δὲν εἶναι πλέον — πρᾶγμα τὸ ὁποῖο εἶναι ἀδύνατο. — Μόνον πὸ ὁ Mendelssohn δὲν ἀναλογίσθηκε⁸ ὅτι, καὶ ὅταν ἀκόμη δεχώμεθα [κατὰ παραχώρηση] αὐτὴ τὴν ἀπλὴ φύση τῆς ψυχῆς, ἐφ' ὅσον αὐτὴ δὲν περιέχει τίποτα τὸ πολλαπλό, τὰ μέρη τοῦ ὁποίου νὰ βρίσκονται τὸ ἓνα ἔξω

1. Δηλ. μὲ τὴν ἔννοια τῆς οὐσίας.

2. Στὸν χῶρο τοῦ Νοεῖν.

3. Ἐδιάφορα ἂν εἶναι σύνθετο ἢ ὄχι τὸ ὑποκείμενο.

4. Ὁ Moses Mendelssohn ἔζησε μεταξὺ 1729-1786 καὶ ἔγραψε ἐκτὸς τῶν ἄλλων τὸν διάλογο «Phädon oder über die Unsterblichkeit der Seele», Berlin, 1766, στὸν ὁποῖο ἀναφέρεται ἐδῶ ὁ Κάντ.

5. Durch Zerteilung (= διὰ κατατμήσεως) ἢ «divisione» (Born).

6. «Ex evanescendo» (Critica rationis purae, op. cit., σ. 271).

7. Βαθμιαῖα.

8. Δὲν ἔλαβε ὑπ' ὄψη.

ἀπὸ τὸ ἄλλο¹, κατὰ συνέπεια [δὲν περιέχει] κανένα ἐκτατό μέγεθος², [καὶ τότε] ὡστόσο (δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ τῆς ἀρνηθῆ, ὅσο λίγο [μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀρνηθῆ] καὶ σὲ ὁποιοδήποτε ἄλλο ὑπάρχον πρᾶγμα, ἐντατό³ μέγεθος, δηλ. ἓνα βαθμὸ⁴ τῆς πραγματικότητος ἀναφορικὰ πρὸς ὅλες τὶς δυνάμεις, καὶ μάλιστα ἀναφορικὰ καὶ πρὸς κάθε τι ἐν γένει ποῦ ἀποτελεῖ τὴν ὑπαρξή — βαθμὸν, ὁ ὁποῖος μπορεῖ νὰ μειωθῆ διὰ μέσου ὄλων τῶν ἄπειρα πολλῶν μικρότερων βαθμῶν, καὶ ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἢ ὑποτιθέμενη οὐσία (τὸ πρᾶγμα, ἢ διαρκῆς μονιμότης τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι ἤδη κατὰ τὰ ἄλλα ἀσφαλῆς), μπορεῖ νὰ μεταβληθῆ σὲ μηδέν, ὄχι βέβαια δι' ἀποσυνθέσεως [κερματισμοῦ] ἀλλ' ὡστόσο διὰ βαθμιαίας ὑφέσεως (*remissio*) τῶν δυνάμεων τῆς (ἐπομένως διὰ φθίσεως⁵, ἐὰν μοῦ ἐπιτρέπεται νὰ χρησιμοποιοῦμαι αὐτὴ τὴν ἔκφραση). Γιατὶ καὶ ἡ ἴδια ἢ συνείδηση ἔχει κατὰ πάντα χρόνον ἓνα βαθμὸ ποῦ μπορεῖ ἀδιάκοπα νὰ ἐλαττοῦται*, κατὰ συνέπεια [βαθμὸν ἔχει]

* Σαφήνεια (*Klarheit*) δὲν εἶναι, ὅπως λένε οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὴν Λογικὴ⁶, ἢ συνείδηση μιᾶς παραστάσεως· πράγματι ἓνας ὠρισμένος βαθμὸς τῆς συνειδήσεως, ποῦ ὅμως δὲν ἐξαρκεῖ γιὰ τὴ μνήμη⁷, πρέπει νὰ ἀπαντᾷ ἀκόμα καὶ σὲ μερικὲς σκοτεινὲς παραστάσεις, ἀφοῦ χωρὶς καμμιά συνείδηση δὲν θὰ κάναμε καμμιά διάκριση στὴ σύνδεση σκοτεινῶν παραστάσεων, πρᾶγμα ὅμως τὸ ὁποῖο δυνάμεθα⁸ νὰ πράξουμε γιὰ τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα μερικῶν ἐννοιῶν, (ὅπως αὐτῶν τοῦ δικαίου («*justi*») καὶ τῆς ἐπιεικείας⁹ («*aequi*»), καὶ τοῦ Μουσικοῦ¹⁰ ὅταν αὐτὸς συνθέτων ἐλευθέρως¹¹ μὲ τὴν φαντασία του συναρμολογῆ ταυτόχρονα πολλοὺς φθόγγους). Ἄλλὰ σαφὴς εἶναι μιὰ παράσταση, στὴν ὁποία ἡ συνείδηση ἐξαρκεῖ γιὰ τὴ συνείδηση τῆς διαφορᾶς αὐτῆς τῆς παραστάσεως ἀπὸ ἄλλες. Ἄν αὐτὴ ἢ συνείδηση ἐπαρκῆ βέβαια γιὰ τὴ διάκριση, ἀλλ' ὄχι καὶ γιὰ τὴ συνείδηση τῆς διακρίσεως, τότε αὐτὴ ἢ παράσταση θὰ ἔπρεπε νὰ ὀνομάζεται ἀκόμη σκοτεινὴ. Ἄρα ὑπάρχουν ἄπειρα πολλοὶ βαθμοὶ τῆς συνειδήσεως μέχρι τοῦ ἀφανισμοῦ [τῆς].

(B 415)

1. Ἐκτὸς ἀλλήλων (= *außereinander*). Ὁ *Born* μεταφράζει ὡς ἐξῆς: *varietatem extra se invicem*.

2. «*Quantitas extensiva*» (*Born*).

3. «*Quantitas intensiva*» (*Born*).

4. Πρβλ. σχετικὰ B 202 καὶ B 207.

5. *Elangueszenz* (= μαρασμός).

6. Οἱ Λογικοί.

7. Γιὰ νὰ λάβῃ δηλ. χώρα ἢ μνήμη.

8. Εἶμεθα σὲ θέση (= *vermögen*).

9. Πρβλ. *Die Metaphysik der Sitten* (*Kants Gesam. Schriften*, op. cit., t. VI) σ. 229-231 καὶ σ. 234 κ.έ. (*Billigkeit* = *aequitas*). Πρβλ. ἤδη Ἄριστ. Ἠθ. Νικομ. E 13, 1137a — 14, 1137b καὶ Z 11, 1143a 19 κ.έ. Ὁ Ἀριστοτέλης ὀρίζει ὡς ἐξῆς τὸ ἐπιεικὲς: «... ὅτι τὸ ἐπιεικὲς δίκαιον μὲν ἐστίν, οὐ τὸ κατὰ νόμον δέ, ἀλλ' ἐπανόρθωμα νομίμου δικαίου». Καὶ πάλι: «καὶ ἐστὶν αὕτη ἡ φύσις τοῦ ἐπιεικοῦς, ἐπανόρθωμα νόμου, ἢ ἐλλεῖπει διὰ τὸ καθόλου».

10. Ὁ *Erdmann*, ἐπεξηγεῖ: *und des Tonkünstlers, d. i. und der Begriffe des Tonkünstlers* (= δηλ. καὶ τῶν ἐννοιῶν τοῦ Μουσικοῦ). Προτιμήσαμε τὴν γραφὴν του: *des Tonkünstlers* (Ἀκαδημία).

11. Αὐτοσχεδιάζων.

- (B 415) καὶ ἡ δύναμη νὰ ἔχη κανεὶς συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ του, καὶ τὸ ἴδιο καὶ ὄλες οἱ ἄλλες δυνάμεις. Ἡ διαρκὴς ἄρα μονιμότης τῆς ψυχῆς, ὡς ἀντικειμένου τῆς ἐσωτερικῆς ἀπλῶς αἰσθήσεως, μένει ἀναπόδεικτη, καὶ μάλιστα μὴ δυνάμενη νὰ ἀποδειχθῆ¹, μολονότι ἡ διαρκὴς μονιμότης στὴν ζωὴ, ἐφ' ὅσον τὸ ὄν πού νοεῖ (ὡς ἄνθρωπος) εἶναι συγχρόνως στὸν ἑαυτό του ἓνα ἀντικείμενο ἐξωτερικῶν αἰσθήσεων, εἶναι ἀφ' ἑαυτῆς φανερὴ — μὲ αὐτὸ ὅμως δὲν ἐπέρχεται καμμιά ἱκανοποίηση στὸν ὀρθολογικὸ ψυχολόγο, ὁ ὁποῖος ἀναλαμβάνει νὰ ἀποδείξῃ ἐκ ψιλῶν ἐννοιῶν τὴν ἀπόλυτη μονιμότητα τῆς ψυχῆς ἀκόμη καὶ πέρα ἀπὸ τὴν παρούσα ζωὴ*.

* Ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι, γιὰ νὰ θέσουν σὲ τροχιά [βάλουν ἐμπρός] μιὰ νέα δυνατότητα, πιστεύουν ὅτι ἔχουν ἤδη κάνει ἀρκετά, ἐὰν ἐπιμένουν ἀλαζονικά² σ' αὐτό, ὅτι [δηλ.] δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ τοὺς δείξῃ καμμιά ἀντίφαση στὶς προϋποθέσεις των (ὅπως στὸ σύνολό τους τέτοιοι εἶναι³ ἐκεῖνοι πού πιστεύουν ὅτι διακρίνουν (*inzusehen glauben*) τὴ δυνατότητα τοῦ Νοεῖν, ἀκόμα καὶ μετὰ τὸ παύσιμό του, γιὰ τὴν ὁποία ἐν τούτοις δυνατότητα παραδείγματα ἔχουν ἀπὸ τὶς ἐμπειρικὲς μόνον ἐποπτεῖες στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ), μποροῦν, μέσφ ἄλλων δυνατοτήτων πού δὲν εἶναι οὔτε κατ' ἐλάχιστον τολμηρότερες, νὰ ὀδηγηθοῦν σὲ μεγάλη ἀμηχανία. Τέτοιες εἶναι ἡ δυνατότης τῆς διαιρέσεως [κατατμήσεως] μιᾶς ἀπλῆς οὐσίας σὲ περισσότερες καί, ἀντίστροφα, ἡ συρροή (συσσωμάτωση)⁴ περισσοτέρων οὐσιῶν σὲ μιὰν ἀπλῆ. Γιατί, μολονότι ἡ διαιρετότης προϋποθέτει ἓνα σύνθετο [συντεθειμένο], αὐτὴ ἐν τούτοις δὲν ἀπαιτεῖ ἀναγκαῖα ἓνα σύνθετο ἀπὸ οὐσίες, ἀλλὰ μονάχα ἀπὸ βαθμούς (τῶν διαφόρων εἰδῶν δυνάμεων) μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας. Ὅπως ἀκριβῶς μπορεῖ κανεὶς νὰ νοήσῃ ὄλες τὶς δυνάμεις καὶ ἱκανότητες τῆς ψυχῆς, ἀκόμα καὶ αὐτὴν τῆς συνειδήσεως, ὡς μειωμένες κατὰ τὸ ἥμισυ, κατὰ τέτοιο τρόπο ὅμως ὥστε νὰ ἀπομένῃ πάντα οὐσία, ἔτσι ἐπίσης μπορεῖ κανεὶς χωρὶς ἀντίφαση νὰ παραστήσῃ αὐτὸ τὸ σβησμένο ἥμισυ ὡς διατηρημένο, ὄχι ὅμως μέσα στὴν ψυχὴ, ἀλλὰ ἔξω ἀπ' αὐτήν, καὶ⁵ καθὼς ἐδῶ κάθε τι πού εἶναι γενικὰ πραγματικὸ σ' αὐτήν, κατὰ συνέπεια ὅ,τι ἔχει ἓνα βαθμῶ, ἐπομένως ἡ ὅλη ὑπαρξὴ τῆς, εἶναι κατὰ τέτοιο τρόπο κομμένη στὴ μέση, ὥστε νὰ μὴν τῆς λείπῃ τίποτα, θὰ προέκυπτε τότε μιὰ ἰδιαίτερη οὐσία ἔξω ἀπ' αὐτήν. Πράγματι ἡ πολλότης πού ἔχει μερισθῆ ὑπῆρχε ἤδη προηγουμένως, ὄχι ὅμως ὡς πολλότης τῶν οὐσιῶν, ἀλλὰ [ὡς πολλότης] καθεμιᾶς πραγματικότητος ὡς [ἐνός] ποσοῦ τῆς ὑπάρξεως σ' αὐτήν*.

1. Μὴ ἀποδείξιμη.

2. Trotzen (= διςχυρίζονται μὲ ἐμμονή).

3. M e l l i n: tun. E r d m a n n: sind (= trotzig sind), δηλ. εἶναι ἐπίμονοι, ἰσχυρογνώμονες.

4. Koalition (= σύμφυση, συγχώνευση). Πρβλ. σχετικὰ B 202, ὑποσ.

5. Κατὰ τὴν τέταρτη πρωτότυπη ἐκδοσὴ: nur (= μόνο...).

6. Ὁ E r d m a n n ἐπεξηγώντας παρατηρεῖ: in ihr: d. i. «jeder der Substanz eigenen Realität als eines Quantum der Existenz in ihr ἢ ihnen» (= δηλ. τῆς ἀνήκουσας σὲ κάθε μιὰ οὐσία πραγματικότητος ὡς ἐνός ποσοῦ τῆς ὑπάρξεως σ' αὐτήν ἢ σ' αὐτές).

“Αν τώρα τίς παραπάνω προτάσεις μας τίς πάρωμε σέ μιὰ σ υ ν θ ε τ ι -
κ ἠ συνέχεια, ἔτσι ὅπως ἀκριβῶς αὐτές, ὡς ἔγκυρες γιά ὅλα τὰ νοοῦντα

καί ἡ ἐνότης τῆς οὐσίας ἦταν μόνον ἕνας τρόπος ὑπάρξεως πού μόνο μέσῳ αὐτῆς τῆς διαιρέσεως μεταβλήθηκε σέ μιάν πλειονότητα τῆς αὐθυπαρξίας τῆς οὐσίας¹. “Ἐτσι θά μπορούσαν ἐπίσης περισσότερες ἀπλές οὐσίες νά συγχωνευθοῦν² πάλι σέ μιὰ, ὅπου δὲν θά χανόταν τίποτα παρά μόνο ἡ πλειονότης τῆς αὐθυπαρξίας (*Subsistenz*) τῆς οὐσίας, ἀφοῦ ἡ μιὰ [οὐσία] θά περιεῖχε μέσα της τὸν βαθμὸ τῆς πραγματικότητος ὅλων μαζί τῶν προηγουμένων, καί θά μπορούσαν ἴσως οἱ ἀπλές οὐσίες πού μᾶς δίνουν τὸ φαινόμενο μιᾶς ὕλης (ὄχι μὲν ἀσφαλῶς διὰ μέσου μιᾶς μηχανικῆς ἢ χημικῆς ἐπιδράσεως ἀναμεταξύ τους, ἀλλὰ μέσῳ ὡστόσο μιᾶς ἄγνωστης σέ μᾶς ἐπιδράσεως, τῆς ὁποίας ἐκείνη [ἢ μηχανικῆ-χημικῆ ἐπίδραση] θά ἦταν μόνο τὸ φαινόμενο), νά γεννήσουν³, διὰ μέσου μιᾶς τέτοιας δ Ὑ ν ἄ μ ι κ ῆ ς κατατμήσεως τῶν ψυχῶν τῶν γονέων, ὡς ἐ ν τ α τ ῶ ν μ ε γ ε θ ῶ ν, ψυχές τέκνων, ἀφοῦ ὡστόσο ἐκείνες⁴ θά μπορούσαν νά ἀναπληρώσουν τὴν ἀπώλειά τους κατόπιν ἐνώσεως μὲ νέα ὕλη τοῦ αὐτοῦ εἴδους. Ἀπέχω ὅμως πολὺ ἀπὸ τοῦ νά παραχωρῶ ἔστω καί τὴν παραμικρὴ ἀξία ἢ ἐγκυρότητα σέ τέτοιου εἴδους ἀποκυήματα τοῦ ἐγκεφάλου, ἐκτὸς τούτου καί οἱ παραπάνω ἀρχές τῆς Ἀναλυτικῆς μᾶς ἔχουν ἐπαρκῶς ἐπιστήσει τὴν προσοχή⁵ νά μὴν κάνουμε καμμιάν ἄλλη χρήση τῶν κατηγοριῶν (ὅπως λ.χ. τῆς Κατηγορίας τῆς οὐσίας) ἐξὸν ἀπὸ τὴν ἐμπειρικῆ. “Αν ὅμως ὁ ὀρθολογιστής, χωρὶς ὁποιαδήποτε παραμόνιμη καί παντοτινὴ ἐποπτεία, μέσῳ τῆς ὁποίας θά τοῦ ἐδίδοτο ἕνα ἀντικείμενο, εἶναι ἀρκετὰ τολμηρός, ὥστε ἀπὸ τὴν ψιλὴ δύναμη τοῦ Νοεῖν νά δημιουργῆ ἕνα ἀφ’ ἑαυτοῦ ὑπάρχον [αὐθύπαρκτο] ὄν, γιὰ τὸν ἀπλὸ λόγο ὅτι ἡ ἐνότης τῆς αὐτοσυνειδησίας στὸ [πεδίο τοῦ] Νοεῖν δὲν τοῦ ἐπιτρέπει καμμιάν ἐξήγηση ἐκ⁶ τοῦ συνθέτου, ἐνῶ θά ἔκανε καλλίτερα νά ὁμολογῆ ὅτι δὲν γνωρίζει νά ἐξηγήσῃ τὴ δυνατότητα μιᾶς φύσεως πού νοεῖ, γιὰτί [τότε] ὁ ὕ λ ι σ τ ῆ ς, μολονότι καί αὐτὸς ἐξ ἴσου τόσο λίγο ὅσο καί ὁ ὀρθολογιστής μπορεῖ πρὸς ὄφελος τῶν δυνατοτήτων του νά προσκομίση [ἐπικαλεσθῆ] ἐμπειρία, δὲν πρέπει νά ἔχη τὸ δικαίωμα γιὰ παρόμοια τολμηρότητα, νά χρησιμοποιῆ [δηλ.] τὴ θεμελιώδη ἀρχή του γιὰ τὴν ἀντίθετη χρήση μὲ [παράλληλη] διατήρηση τῆς τυπικῆς [εἰδολογικῆς] ἐνότητος τοῦ πρώτου⁷ [τοῦ ὀρθολογιστοῦ];

1. Subsistenz (= τρόπος ὑπάρξεως τῆς οὐσίας) Πρβλ. B230.

2. Συρρεύσουν.

3. Οἱ εἰρωνικοὶ αὐτοὶ ὑπαιγιμοὶ τοῦ Κὰντ στρέφονται ἐναντίον τῶν χριστιανικῆς κυρίως προελεύσεως θεωριῶν ὅπως ὁ Creationismus (λατ. create, creatio), σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο τὸ σῶμα μὲν τοῦ ἀνθρώπου γεννιέται ἀπὸ τοὺς γονεῖς, ἡ ψυχὴ ὅμως δημιουργεῖται ἀπὸ τὸν Θεὸ καί προσεπιφύεται πρὶν, ἢ κατὰ τὴν γέννηση, στὸ σῶμα ἢ ὁ Traduzianismus (λατ. traducere, traductio) — ἄλλως Generationismus —, κατὰ τὸν ὁποῖο ἡ ψυχὴ γεννιέται συγχρόνως μὲ τὸ σῶμα διὰ μέσου τοῦ σπέρματος τοῦ πατέρα (πρβλ. ἐπίσης τὴν θεωρία τῆς προϋπάρξεως τῆς ψυχῆς).

4. Οἱ ψυχές τῶν γονέων.

5. Eingeschärft (= ἐπιτάξει, συστήσει ἐντόνως, ρητῶς).

6. Ἐπὶ τῆ βάσει ..., ἀπορρέουσα ἀπὸ....

7. Ὁ E r d m a n n διερωτᾶται: der ersteren(;), μολονότι προτείνει: des ersteren.

- (B 417) ὄντα, πρέπει νὰ λαβαίνωνται στὴν ὀρθολογικὴ Ψυχολογία ὡς σύστημα, καὶ [ἂν] ἀπὸ¹ τὴν Κατηγορία τῆς ἀναφορᾶς μὲ τὴν πρόταση: "Ὅλα τὰ νοοῦντα ὄντα εἶναι, ὡ τέτοια, οὐσίαι, διατρέξωμε τὴ σειρά τους² πρὸς τὰ πίσω μέχρις ὅτου κλείση ὁ κύκλος, τότε θὰ προσκρούσωμε τελικὰ στὴν ὕπαρξη αὐτῶν τῶν ὄντων³, γιὰ τὴν ὁποία αὐτὰ δὲν ἔχουν μόνο συνείδηση στὸ σύστημα αὐτὸ ἀνεξάρτητα ἀπὸ ἐξωτερικὰ πράγματα, ἀλλὰ μποροῦν ἀκόμα καὶ νὰ
- (B 418) τὴν⁴ προσδιορίσουν (ἀναφορικὰ πρὸς τὴ διαρκῆ μονιμότητα, ἢ ὁποία ἀνήκει κατ' ἀναγκαιότητα στὸν χαρακτήρα⁵ τῆς οὐσίας) ἐξ ἑαυτῶν τῶν ἰδίων. Ἀπὸ αὐτὸ ὅμως συνάγεται ὅτι ὁ ἰ δ ε α λ ι σ μ ὁ ς, τοῦλάχιστον ὁ προβληματικός, εἶναι ἀναπόφευκτος μέσα στὸ ἴδιο ἀκριβῶς ὀρθολογικὸ σύστημα, καὶ ὅτι ἂν ἡ ὕπαρξη ἐξωτερικῶν πραγμάτων δὲν εἶναι καθόλου ἀναγκαία γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῆς ἰδίας του ὑπάρξεως⁶ μέσα στὸν χρόνο, [τότε καὶ] ἐκείνη⁷ ἐπίσης γίνεται ἐντελῶς τοῦ κάκου μόνον δεκτὴ χωρὶς νὰ μπορῇ νὰ δώση ποτὲ κανεὶς μιὰν ἀπόδειξη γι' αὐτήν.

- "Ἄν ἀντίθετα ἀκολουθήσουμε τὴν ἀ ν α λ υ τ ι κ ῆ διαδικασία [μέθοδο], ὅπου ὑπόκειται ὡς βάση τό: Ἐγὼ νοῶ, ὡς μιὰ πρόταση ποὺ περιέχει ἤδη μέσα της ὡς δεδομένη μιὰν ὕπαρξη, κατὰ συνέπεια [ἐμπεριέχει] τὸν τρόπο⁸, καὶ τὴν πρόταση αὐτὴ τὴν ἀναλύσουμε γιὰ νὰ γνωρίσουμε τὸ περιεχόμενό της, ἂν καὶ πῶς δηλ. αὐτὸ τὸ Ἐγὼ μέσα στὸν χῶρο ἢ τὸν χρόνο προσδιορίζει μὲ αὐτὸν ἀπλῶς τὸν τρόπο τὴν ὕπαρξή του, τότε οἱ προτάσεις τῆς ὀρθολογικῆς Ψυχολογίας δὲν θὰ ξεκινούσαν ἀπὸ τὴν ἔννοια ἑνὸς νοοῦντος ὄντος καθόλου, ἀλλὰ ἀπὸ μιὰν πραγματικότητα, ποὺ ἀπὸ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο αὐτὴ νοεῖται, θὰ συμπεραίνονταν, ἀφοῦ πρῶτα εἶχε ἀποχωρισθῇ ὅ,τι εἶναι ἐμπειρικὸ σ' αὐτήν, αὐτὸ ποὺ ἀποδίδεται σὲ κάθε ὄν ποὺ νοεῖ καθόλου, ἔτσι ὅπως δείχνει ὁ πίνακας ποὺ ἀκολουθεῖ:
- (B 419)

1. Ἐ γ ὼ ν ο ῶ

2. ὡς ὑποκείμενο

3. ὡς ἀπλὸ ὑποκείμενο

4. ὡς ταυτόσημο μὲ τὸν

ἑαυτό του ὑποκείμενο.

σὲ κάθε κατάσταση τοῦ Νοεῖν μου.

1. Μὲ ἀφετηρία τὴν ...

2. Τῶν Κατηγοριῶν.

3. Τῶν νοοῦντων ὄντων.

4. E r d m a n n : die sie (= τὴν ὁποία αὐτὰ ...) ἀντὶ τῆς γραφῆς: diese = αὐτὴ (R. Schmidt).

5. Στὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς οὐσίας.

6. Δηλ. τῆς ὑπάρξεως κάποιου ἢ: τῆς ὑπάρξεώς μας γενικά.

7. Δηλ. ἡ ὕπαρξη ἐξωτερικῶν πραγμάτων.

8. Die Modalität, δηλ. ἡ Κατηγορία τοῦ τρόπου (Dasein).

Ἐπειδὴ ἐδῶ τώρα στὴ δευτέρη πρόταση δὲν προσδιορίζεται, ἂν μπορῶ νὰ ὑπάρχω καὶ νὰ νοοῦμαι μονάχα ὡς ὑποκείμενο καὶ ὄχι καὶ ὡς κατηγορημα ἐνὸς ἄλλου¹, ἔτσι ἡ ἐννοια ἐνὸς ὑποκειμένου λαμβάνεται ἐδῶ ἀπλῶς λογικὰ καὶ μένει ἀκαθόριστο, ἂν κάτω ἀπ' αὐτὸ πρέπη νὰ ἐννοῆται οὐσία ἢ ὄχι. Στὴν τρίτη ὁμως πρόταση ἡ ἀπόλυτη ἐνότης τῆς συγκαταλήψεως, τὸ ἀπλὸ Ἐγῶ, ἀποβαίνει ἀφ' ἐαυτῆς κίόλας σπουδαία μέσα στὴν παράσταση, πρὸς τὴν ὁποία ἀναφέρεται κάθε σύνδεση καὶ χωρισμὸς ποὺ συνιστοῦν τὸ Νοεῖν, μολονότι δὲν ἔχω ἀκόμα τίποτα καθορίσει γιὰ τὴν ιδιοσυστασία ἢ αὐθυπαρξία τοῦ ὑποκειμένου. Ἡ συγκατάληψη εἶναι κάτι τὸ Πραγματικὸ καὶ ἡ ἀπλότης² τῆς ἐνυπάρχει ἤδη στὴ δυνατότητά της. Στὸν χῶρο τώρα δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ Πραγματικὸ³ ποὺ νὰ εἶναι ἀπλό⁴ γιατί τὰ σημεῖα (τὰ ὁποία ἀποτελοῦν τὸ μοναδικὸ Ἀπλὸ στὸν χῶρο) εἶναι ἀπλῶς ὄρια, ὄχι ὁμως καὶ τὰ ἴδια κάτι ποὺ χρησιμεύει γιὰ ν' ἀποτελέση ὡς μέρος τὸν χῶρο. Ἀπ' αὐτὸ ἐπομένως συνάγεται ἡ ἀδυναμία μιᾶς ἐξηγήσεως τῆς ιδιοσυστασίας μου, ὡς ἀπλῶς νοοῦντος ὑποκειμένου, ἐξ ἀρχῶν τοῦ ὕλισμοῦ⁴. Ἐπειδὴ ὁμως στὴν πρώτη πρόταση ἡ ὑπαρξία μου θεωρεῖται ὡς δεδομένη, ἀφοῦ δὲν λέγεται: Κάθε ὄν ποὺ νοεῖ ὑπάρχει (πρᾶγμα ποὺ θὰ ἐσήμαινε συγχρόνως ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα καὶ ἐπομένως κάτι πάρα πολὺ⁵ δι' αὐτὰ [τὰ ὄντα]), ἀλλὰ μόνον: ὅτι ὑ π ά ρ χ ω νοῶν, ἔτσι ἡ πρόταση αὐτὴ εἶναι ἐμπειρικὴ καὶ περιέχει τὴ δυνατότητα προσδιορισμοῦ⁶ τῆς ὑπάρξεώς μου ἀναφορικὰ μόνον πρὸς τὶς παραστάσεις μου στὸν χρόνο. Ἐπειδὴ ὁμως γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ πάλι χρειάζομαι κατ' ἀρχὴν κάτι τὸ παραμόνιμο καὶ παντοτινὸ, καὶ κάτι τέτοιο καθ' ὅσον νοῶ [τὸν] ἐαυτὸν [μου] δὲν μοῦ εἶναι καθόλου δεδομένο στὴν ἐσωτερικὴ ἐποπτεία, γιὰ τοῦτο ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ὑπάρχω, ἂν δηλ. ὑπάρχω ὡς οὐσία ἢ ὡς συμβεβηκός, δὲν εἶναι καθόλου δυνατόν νὰ προσδιορισθῇ μέσῳ αὐτῆς τῆς ἀπλῆς αὐτοσυνειδησίας. Ἄρα, ἂν ὁ ὕ λ ι σ μ ὸ ς εἶναι ἀνίκανος γιὰ τὸν τρόπο ἐξηγήσεως τῆς ὑπάρξεώς μου, τότε καὶ ἡ π ν ε υ μ α τ ο κ ρ α τ ῖ α εἶναι ἐξ ἴσου ἀνεπαρκὴς γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ, καὶ τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι δὲν μπορούμε μὲ κανέναν τρόπο, ὅποιος καὶ ἂν εἶναι αὐτός, νὰ γνωρίσουμε ὅ,τιδήποτε γιὰ τὴν ιδιοσυστασία [φύση] τῆς ψυχῆς μας ποὺ ἀφορᾷ τὴ δυνατότητα τῆς χωριστῆς⁷ ὑπάρξεώς της ἐν γένει.

1. Ὦντος ἢ ὑποκειμένου.

2. H a r t e n s t e i n: Einheit (= ἐνότης).

3. Τέταρτη πρωτότυπη ἔκδοση: im Raum nichts Reales. Πέμπτη: im Raume nichts Reales.

4. Μὲ ἀφετηρία ἢ βάση ἢ: διὰ μέσου ἀρχῶν (λόγων) τοῦ ὕλισμοῦ («ex rationibus materialismi»).

5. Zuviel (= τὸ πάρα πολὺ).

6. Bestimmbarkeit (= προσδιορισιμότης, προσδιοριστότης).

7. Κεχωρισμένης.

Καὶ μὲ ποιὸν τρόπο θὰ ὄφειλε ἄλλωστε νὰ εἶναι δυνατόν, διὰ μέσου τῆς ἐνότητος τῆς συνειδήσεως — πού καὶ ἐμεῖς οἱ ἴδιοι μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο μόνο τὴ γνωρίζουμε¹, μὲ τὸ ὅτι [δηλ.] τὴν χρειαζόμαστε ἀπαραιτήτως γιὰ τὴ δυνατότητα τῆς ἐμπειρίας — νὰ προχωρήσουμε πέρα ἀπὸ τὴν ἐμπειρία (ἀπὸ τὴν ὑπαρξή μας σ' αὐτὴ τὴν ζωὴ), καὶ μάλιστα νὰ ἐπεκτείνουμε τὴ γνώση μας πάνω στὴν φύση ὄλων τῶν νοούντων ὄντων καθόλου μέσῳ τῆς ἐμπειρικής ἀλλὰ ἀναφορικά πρὸς κάθε εἶδος ἐποπτείας ἐντελῶς ἀπροσδιόριστης προτάσεως: Ἐγὼ νοῶ;

Δὲν ὑπάρχει συνεπῶς καμμιά ὀθολογικὴ Ψυχολογία ὡς ἐπιστημονική θεωρία² πού θὰ μᾶς παρεῖχε μιὰ προσαύξηση στὴν αὐτογνωσία μας, ἀλλὰ μόνον ὡς πειθαρχία³, ἡ ὁποία στὸν καθαρά θεωρητικὸ λόγο μέσα σ' αὐτὸ τὸ πεδίο θέτει ἀνυπέρβατα ὄρια, ἀφ' ἐνὸς μὲν γιὰ νὰ μὴν ρίχνεται στοὺς κόλπους⁴ τοῦ ἀρνησίψηχου⁵ ὕλισμοῦ, καὶ ἀφ' ἐτέρου γιὰ νὰ μὴν χάνεται περιπλανώμενος καὶ φαντασιοσκοπῶν⁶ μέσα στὴν ἀβάσιμη γιὰ μᾶς ἐδῶ στὴν ζωὴ πνευματοκρατία — ἀλλὰ [ἡ πειθαρχία αὐτὴ] μᾶς ὑπενθυμίζει μᾶλλον νὰ ἐκλαμβάνουμε αὐτὴ τὴν ἄρνηση τοῦ λόγου μας νὰ δίδη στὰ περιέργα, πέρα ἀπὸ αὐτὴ τὴν ζωὴ ἐκτεινόμενα ἐρωτήματα ἱκανοποιητικὴν ἀπάντηση, ὡς ἓνα νεῦμα τοῦ ἴδιου νὰ ἐφαρμόζουμε⁸ [διαθέτουμε] τὴν αὐτογνωσία μας ἀπὸ⁹ τὴν ἄκαρπη καὶ διωγκωμένη καθαρὴ θεωρία (*Spekulation*) πάνω στὴν καρποφόρα πρακτικὴ χρῆση, ἡ ὁποία ἂν καὶ¹⁰ πάντοτε εἶναι στραμμένη μόνον πρὸς τὰ ἀντικείμενα τῆς ἐμπειρίας, τὶς ἀρχές τῆς ἐν τούτοις τὶς παραλαμβάνει ἀπὸ ψηλότερα καὶ τὴ συμπεριφορὰ μας τὴν προσδιορίζει ἔτσι, ὡσὰν ὁ προορισμὸς μας νὰ ἐκτεινόταν ἄπειρα πέρα ἀπὸ τὴν ἐμπειρία, κατὰ συνέπεια πέρα ἀπὸ τούτην ἐδῶ τὴν ζωὴ.

Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ βλέπει κανεὶς ὅτι σὲ μιὰ ἀπλῆ παρανόηση ὀφείλει ἡ ὀθολογικὴ ψυχολογία τὴν καταγωγὴ τῆς. Ἡ ἐνότης τῆς συνειδήσεως, ἡ ὁποία

1. H a r t e n s t e i n: erkennen ἀντί: kennen.

2. Doktrin (= θεωρία, διδασκαλία (δογματική)).

3. Disziplin (= παιδείωση, πειθαρχία).

4. Στὴν ἀγκαλιά.

5. Dem seelenlosen Materialismus.

6. Herumschwärmend.

7. Grundlosen (= στὸν ἀνεδαφικό, ἄνευ ὑποβάθρου, βάσεως).

8. M e l l i n: ...von der... Spekulation abzuziehen und zum... (= νὰ τὴν ἀποστρέψουμε (ἀποτραβᾶμε) ἀπὸ τὴν καθαρὴ θεωρία καὶ νὰ τὴν ... πρὸς τὴν ...) Ὁ E r d m a n n ἐπεξηγεῖ: von der... Spekulation zum ... umzuwenden (= ἀπὸ τὴν καθαρὴ θεωρία πρὸς τὴν ... νὰ τὴν μεταστρέψουμε). Ἀκολουθοῦμε τὴν γραφὴ τῆς Ἀκαδημίας.

9. Δηλ. ἀντὶ τῆς ἄκαρπης ... θεωρίας πάνω στὴν ... πρακτικὴ χρῆση...

10. E r d m a n n: welcher, wenn er ἀντὶ τοῦ: welches, wenn es (R. Schmidt). Τὴν πρώτη γραφὴ προτιμήσαμε καὶ ἐμεῖς.

ὑπόκειται ὡς βάση στις Κατηγορίες, λαμβάνεται ἐδῶ ὡς ἐποπτεία τοῦ ὑποκειμένου [θεωρούμενου] ὡς ἀντικειμένου, καὶ πάνω σ' αὐτὴν ἐφαρμόζεται ἡ Κατηγορία τῆς οὐσίας. Ἐπὶ αὐτῆς [ἡ ἐνότης] εἶναι μονάχα ἡ ἐνότης στὸ [πεδίο τοῦ] *N o e i n*, καὶ διὰ μέσου αὐτῆς μόνον δὲν δίδεται κανένα ἀντικείμενο, ἄρα πάνω σ' αὐτὴν δὲν μπορεῖ νὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ Κατηγορία τῆς οὐσίας ποὺ προϋποθέτει ὡς τέτοια μιὰ δεδομένη πάντοτε ἐποπτεία, κατὰ συνέπεια τὸ ὑποκείμενο αὐτὸ δὲν μπορεῖ καθόλου νὰ γνωσθῇ. Τὸ ὑποκείμενο τῶν Κατηγοριῶν δὲν μπορεῖ λοιπὸν μὲ τὸ ὅτι τις [τις Κατηγορίες] νοεῖ νὰ ἀποκτήσῃ μιὰν ἔννοια γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του ὡς ἐνὸς ἀντικειμένου τῶν Κατηγοριῶν· γιατί, γιὰ νὰ νοήσῃ τις Κατηγορίες, πρέπει νὰ θέσῃ ὡς βάση τὴ δική του καθαρὴ αὐτοσυνειδησία, ἡ ὁποία ὡστόσο ἔπρεπε [πρωτύτερα] νὰ ἐξηγηθῇ. Ἔτσι ἀκριβῶς καὶ τὸ ὑποκείμενο, μέσα στὸ ὁποῖο ἡ παράσταση τοῦ χρόνου ἔχει πρωταρχικὰ τὸ ὑπόβαθρό της¹, δὲν μπορεῖ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ προσδιορίσῃ τὴν ἴδια² τὴν ὑπαρξή του μέσα στὸν χρόνο, καὶ ἐὰν τὸ τελευταῖο δὲν μπορῇ νὰ γίνῃ, τότε δὲν μπορεῖ ἐπίσης νὰ λάβῃ χώρα [νὰ συντελεσθῇ] οὔτε καὶ τὸ πρῶτο ὡς³ προσδιορισμὸς διὰ Κατηγοριῶν τοῦ ἰδίου τοῦ ἑαυτοῦ του* (ὡς νοοῦντος ὄντος καθόλου).

* Τό: Ἐγὼ νοῶ εἶναι, ὅπως ἤδη ἐλέχθη, μιὰ ἐμπειρικὴ πρόταση καὶ περιέχει μέσα τῆς τὴν πρόταση: Ἐγὼ ὑπάρχω. Δὲν μπορῶ ὅμως νὰ πῶ: Κάθε τι ποὺ νοεῖ ὑπάρχει, γιατί τότε ἡ ιδιότης τοῦ Νοεῖν θὰ μετέτρεπε ὅλα τὰ ὄντα ποὺ κατέχουν τὴν ιδιότητα αὐτὴ [τοῦ Νοεῖν] σὲ ἀναγκαῖα ὄντα. Ὡς ἐκ τούτου καὶ ἡ ὑπαρξή μου δὲν μπορεῖ ἐπίσης νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἐξάγεται ὡς συνέπεια⁴ ἀπὸ αὐτὴ τὴν πρόταση: Ἐγὼ νοῶ, ὅπως ἐπίστευε ὁ *C a r t e s i u s* (γιατί ἀλλιῶς θὰ ἔπρεπε νὰ προηγηθῇ ἡ μείζων πρόταση: Κάθε τι ποὺ νοεῖ, ὑπάρχει), ἀλλὰ εἶναι ταυτόσημη μ' αὐτὴν. Ἡ πρόταση αὐτὴ ἐκφράζει μιὰν ἀπροσδιόριστη ἐμπειρικὴ ἐποπτεία, δηλ. μιὰν κατ' αἴσθησιν ἀντίληψη (ἐπομένως ἀποδεικνύει πράγματι ὅτι στὴν ὑπαρκτικὴ αὐτὴ πρόταση ὑπόκειται ὡς βάση αἴσθημα [αἴσθησις] τὸ ὁποῖο κατ' ἀκολουθίαν ἀνήκει στὴν αἰσθητικότητα), ἀλλὰ προηγεῖται τῆς ἐμπειρίας, ἡ ὁποία ὀφείλει νὰ προσδιορίσῃ τὸ ἀντικείμενο τῆς κατ' αἴσθησιν ἀντίληψης διὰ τῆς Κατηγορίας ἀναφορικὰ πρὸς τὸν χρόνο, καὶ ἡ ὑπαρξὴ ἐδῶ δὲν εἶναι ἀκόμη καμμιά Κατηγορία ποὺ ὡς τέτοια δὲν ἀναφέρεται σ' ἕνα ἀπροσδιόριστο δεδομένο ἀντικείμενο, ἀλλὰ μόνον σὲ ἕνα τέτοιο, γιὰ τὸ ὁποῖο ἔχει κανεὶς μιὰν ἔννοια, καὶ ποὺ θέλει νὰ μάθῃ γι' αὐτό, ἂν εἶναι τεθειμένο [ὑπάρχει] ἢ ὄχι ἀκόμα καὶ ἐξω ἀπὸ τὴν ἔννοια αὐτῆ. Μιὰ ἀπροσδιόριστη κατ' αἴσθησιν ἀντίληψη σημαίνει ἐδῶ κάτι τὸ Πραγ-

1. Grund (= πηγή).

2. *R o s e n k r a n z*: *ihr eigenes*. *Hartenstein*: *sein eigen*. Ὁ *E r d m a n n* ὀλοκληρώνει: *sein eigenes*. Τὶς δύο τελευταῖες γραφές θεωροῦμε ὡς ὀρθότερες. Τὸ *sein eigenes Dasein* ἀναφέρεται στὸ: *das Subjekt*.

3. *Als Bestimmung* κατὰ τὴν γραφὴ τῆς Ἀκαδημίας. *V a l e n t i n e r*: *nämlich die Bestimmung* (= δηλ. ὁ προσδιορισμὸς).

4. Συμπεραίνεται.

5. *Empfindung*.

- (B 423) Ἔτσι λοιπὸν μιὰ γνώση πὺ ἐπιχειρήθηκε πέρα ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς δυνατῆς ἐμπειρίας καὶ πὺ ἀνήκει ὡστόσο στὸ πιὸ ὑψηλὸ¹ διαφέρον τῆς ἀνθρωπότητος, ἐξαφανίζεται διαλυόμενη, καθ' ὅσον αὐτὴ πρέπει νὰ
- (B 424) ὀφείλεται στὴν καθαρὰ θεωρητικὴ φιλοσοφία, σὲ ἀπατημένη ἐλπίδα· στὸ σημεῖο ὡστόσο αὐτὸ ἢ αὐστηρότης τῆς Κριτικῆς μὲ τοῦτο, μὲ τὸ ὅτι [δηλ.] ἀποδεικνύει ταυτόχρονα ὅτι εἶναι ἀδύνατο γιὰ ἓνα ἀντικείμενο τῆς ἐμπειρίας νὰ προσδιορίζη κανεὶς κάτι τι δογματικὰ πέρα ἀπὸ τὰ ὄριά² της, προσφέρει στὸν λόγο, σὲ [γιὰ] αὐτό του τὸ διαφέρον³, τὴν ὄχι ἀσήμαντη ὑπηρεσία, νὰ τὸν θέτη ἐξ ἴσου ἀκριβῶς σὲ ἀσφάλεια ἀπέναντι σὲ ὅλους τοὺς δυνατοὺς ἰσχυρισμοὺς τῆς ἀντίθετης πλευρᾶς· πρᾶγμα τὸ ὁποῖο δὲν μπορεῖ νὰ συμβῆ ἀλλιῶς παρὰ ἔτσι, μὲ τὸ εἶτε [δηλ.] ν' ἀποδεικνύη κανεὶς κατὰ τρόπον ἀποδεικτικὸ τὴν πρότασή του, ἢ, ἂν αὐτὸ δὲν τελεσφορῆ, νὰ ἀναζητῆ τίς πηγές αὐτῆς τῆς ἀδυναμίας, οἱ ὁποῖες, ἂν αὐτὲς βρισκῶνται στοὺς ἀναγκαίους φραγμοὺς τοῦ λόγου μας, τότε αὐτομάτως ὀφείλουν νὰ ὑποβάλλουν καὶ κάθε ἀντίπαλο στὸν ἴδιο ἀκριβῶς νόμο τῆς ἀπαρνήσεως ὄλων τῶν ἀξιώσεων γιὰ δογματικοὺς ἰσχυρισμοὺς.

Μὲ αὐτὸ ὡστόσο δὲν χάνεται ἐδῶ τὸ παραμικρὸ γιὰ τὴ δικαιοδοσία καί, μάλιστα, καὶ γιὰ τὴν ἀναγκαιότητα ἀποδοχῆς μιᾶς μελλοντικῆς ζωῆς σύμφωνα μὲ θεμελιώδεις ἀρχές τῆς μὲ τὴν καθαρὰ θεωρητικὴ [χρήση] συνδεδεμένης πρακτικῆς χρήσεως τοῦ λόγου· γιὰ ἐκτὸς αὐτοῦ ἢ καθαρὰ καὶ μόνον θεωρητικὴ ἀπόδειξη δὲν μπορεῖ νὰ ἔχη ποτὲ κάποια ἐπίδραση στὸν κοινὸ ἀνθρώπινο λόγο [νοῦ]. Ἡ ἀπόδειξη αὐτὴ [ἢ καθαρὰ θεωρητικὴ] εἶναι κατὰ τέτοιον τρόπο πάνω στὴν ἄκρη [κορυφῆ] μιᾶς τρίχας βασισμένη, ὥστε ἀκόμη καὶ ἡ Σχολὴ νὰ μπορῆ νὰ τὴν κρατᾶ πάνω σ' αὐτὴν [τὴν ἄκρη] τόσο

ματικὸ μόνον, πὺ εἶναι δεδομένο, καὶ μάλιστα [δεδομένο] μόνον γιὰ τὸ Νοεῖν⁴ καθόλου, ἄρα ὄχι ὡς φαινόμενο, οὔτε ἐπίσης καὶ ὡς πρᾶγμα αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ (Νοούμενον), ἀλλὰ ὡς κάτι τὸ ὁποῖο πραγματικὰ ὑπάρχει καὶ πὺ στὴν πρόταση: Ἐγὼ νοῶ, χαρακτηρίζεται ὡς κάτι τέτοιο. Πράγματι πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι, ὅταν ὠνόμασα ἐμπειρικὴ τὴν πρόταση: Ἐγὼ νοῶ, δὲν θέλω μὲ αὐτὸ νὰ πῶ ὅτι τὸ Ἐγὼ σ' αὐτὴ τὴν πρόταση εἶναι [μιὰ] ἐμπειρικὴ παράσταση — ἀπεναντίας μᾶλλον ἢ παράσταση αὐτὴ εἶναι [μιὰ] καθαρὰ νοητικὴ παράσταση, γιὰ ἀνήκει στὸ Νοεῖν καθόλου. Ἀλλὰ χωρὶς ὁποιαδήποτε ἐμπειρικὴ παράσταση πὺ προσφέρει τὴν ὕλη⁵ εἰς τὸ Νοεῖν, τὸ ἐνέργημα: Ἐγὼ νοῶ, δὲν θὰ ἐλάμβανε ὡστόσο χώρα, καὶ τὸ Ἐμπειρικὸ εἶναι μονάχα ὁ ὁρος τῆς ἐφαρμογῆς ἢ τῆς χρήσεως τῆς καθαρῆς νοητικῆς δυνάμεως.

1. Ὑψιστο, πρῶτιστο.

2. Κατὰ λέξη: πάνω ἢ πέρα ἀπὸ τὸ ὄριό της.

3. Bei diesem ihrem Interesse (= κατ' αὐτό του τὸ διαφέρον, ὅσον ἀφορᾶ αὐτό του τὸ διαφέρον).

4. Zum Denken (= «ad cogitationem» = γιὰ ἢ πρὸς σκέψη).

5. Τὸ ὕλικό.

μονάχα χρονικὸ διάστημα, ὅσο τὴν ἀφήνει νὰ περιστρέφεται ἀδιάκοπα σὰν σβούρα γύρω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της¹, ἄρα, καὶ στὰ ἴδια της [τῆς Σχολῆς] τὰ μάτια ἀκόμη, ἢ ἀπόδειξη αὐτὴ δὲν προσφέρει καμμὴν παραμόνιμη καὶ παντοτινὴ βάση πάνω στὴν ὁποία θὰ μπορούσε νὰ οἰκοδομηθῆ κάτι τι. Οἱ ἀποδείξεις ποὺ (B 425) εἶναι χρήσιμες γιὰ τὸν κόσμον παραμένουν ἐδῶ ὅλες στὴν ἀμείωτη ἀξία τους καί, μὲ τὸν παραμερισμὸ ἐκείνων τῶν δογματικῶν ἀξιώσεων, κερδίζουν πιὸ πολὺ μάλιστα σὲ σαφήνεια καὶ ἀνεπιτήδευτη [φυσικὴ] πειστικότητα [πίστη], καθ' ὅσον αὐτὲς μεταθέτουν τὸν λόγο στὴ δική του² χαρακτηριστικὰ [εἰδικὰ] περιοχῇ, δηλ. στὴν τάξη [τὸ βασίλειο] τῶν σκοπῶν ποὺ εἶναι ταυτόχρονα μιὰ τάξη τῆς φύσεως — ὁ ὁποῖος ὅμως λόγος συγχρόνως τότε, ὡς πρακτικὴ δύναμη αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, ἔχει τὸ δικαίωμα, χωρὶς νὰ εἶναι περιορισμένος στοὺς ὅρους τῆς τελευταίας [τάξεως τῆς φύσεως], νὰ διευρύνῃ τὴν πρώτη [τὴν τάξη τῶν σκοπῶν] καὶ μαζὶ μ' αὐτὴν τὴν ἴδια μας τὴν ὑπαρξὴ πέρα ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς ζωῆς. " Ἄν κρίνῃ κανεὶς κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν φύση ἐμβίων ὄντων σ' αὐτὸ τὸν κόσμον, στὰ ὁποῖα [δπου] ὁ λόγος πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ δεχθῆ ὡς βασικὴ ἀρχὴ ὅτι δὲν γίνεται ν' ἀπαντᾷ κανένα ὄργανο, καμμιά δύναμη, καμμιά ὀρμὴ [τάση], ἄρα τίποτε τὸ περιττὸ³ ἢ ἀσύμμετρο⁴ πρὸς τὴν χρῆση του, [καί] κατὰ συνέπεια ἄσκοπο⁵, ἀλλὰ τὸ κάθε τι ἀνταποκρίνεται ἀκριβῶς⁶ στὸν προορισμὸ γιὰ τὸν ὁποῖο ὑπάρχει στὴν ζωὴ, ὁ ἄνθρωπος [τότε], ὁ ὁποῖος ἐν τούτοις μπορεῖ μόνος του νὰ συντηρῆ μέσα του τὸν ἔσχατο τελικὸ σκοπὸ⁷ ὅλων αὐτῶν [τῶν πραγμάτων], θὰ ἦταν τὸ μοναδικὸ δημιούργημα ποὺ θ' ἀποτελοῦσε ἐξαιρεση ἀπ' αὐτό⁸. Γιατὶ οἱ φυσικὲς τους προδιαθέσεις [καταβολές], ὅχι [ἐκείνες] ὡς πρὸς τὰ φυσικὰ ἀπλῶς δῶρα⁹ καὶ τὶς κλίσεις [ποὺ τὸν ὠθοῦν] νὰ κἀνῃ χρῆση αὐτῶν, ἀλλὰ πρωτίστως ὁ ἠθικὸς νόμος μέσα του, χωροῦν τόσο πέρα ἀπὸ κάθε ὠφέλεια καὶ συμφέρον [πλεονέκτημα] ποὺ θὰ μπορούσε ν' ἀντλήσῃ ἀπ' αὐτὰ σὲ τούτῃ τὴν ζωὴ, ὥστε ὁ τελευταῖος [ἠθικὸς νόμος] μάλιστα τὸν διδάσκει νὰ τιμᾷ ὑπεράνω ὅλων τὴν ἀπλὴ συνείδηση τῆς ἐντιμότητος τοῦ φρονήματος¹⁰ [καί] μὲ ἀποστέρηση ὅλων (B 426)

1. 'O E r d m a n n, ἐπεξηγεῖ: um sich selbst (= um den selben) καὶ V a l e n t i n e r: um sich .

2. Στὸν χῶρον ποὺ εἰδικὰ τοῦ προσιδιάζει (= eigentümliches Gebiet).

3. Entbehrliches (= τὸ μὴ ἀναγκαῖο).

4. 'Ανάρμοστο, ἀπρόσφορο.

5. 'Ἀσύμφωνο πρὸς ἓνα σκοπὸ.

6. Εἶναι σύμμετρο πρὸς τόν...

7. 'Εδῶ ὁ Κἀντ προαναγγέλλει τὴν: Kritik der Urteilskraft.

8. 'Ἀπὸ αὐτὴ τὴν παραπάνω ἀρχὴ τῶν ὄντων.

9. Ταλέντα.

10. Der Rechtschaffenheit der Gesinnung = «probitas animi» (Born).

τῶν πλεονεκτημάτων, καὶ μάλιστα καὶ τῆς σκιᾶς¹ ἀκόμη τῆς ὑστεροφημίας, —καὶ [ἔτσι] αὐτὸς² [ὁ ἄνθρωπος] αἰσθάνεται ἐσωτερικὰ προωρισμένος γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτό, νὰ ἀποβῆ [δηλ.] μὲ τὴ συμπεριφορὰ του σ' αὐτὸ τὸν κόσμο, παραιτούμενος ἀπὸ πολλὰ πλεονεκτήματα [ὀφέλη], ἄξιος γιὰ πολίτης ἐνὸς καλλιτέρου [κόσμου] ποὺ τὸν ἔχει στὴν ἰδέα. Αὐτὸς ὁ ἰσχυρὸς καὶ ἀκαταμάχητος ἀποδεικτικὸς λόγος, συνοδευόμενος³ ἀπὸ μιὰν ὁλονέν⁴ ἀξανάομενη γνώση τῆς σκοπιμότητος σὲ κάθε τι ποὺ βλέπουμε ἐμπρὸς μας, καὶ ἀπὸ μιὰ προοπτικὴ θεὰ στὴν ἀπεραντοσύνη τῆς Κτίσεως [δημιουργίας], κατὰ συνέπεια [συνοδευόμενος] καὶ ἀπὸ τὴ συνείδηση ἀκόμα μιᾶς ὠρισμένης ἀπεριοριστίας στὴ δυνατὴ ἐπέκταση [διεύρυνση] τῶν γνώσεών μας μαζὶ μὲ τὴν ἀνάλογη σ' αὐτὴν⁵ ὀρμὴ [ὄρεξη] — [αὐτὸς ὁ ἀκαταμάχητος ἀποδεικτικὸς λόγος] ἐναπομένει [ἔγκυρος] γιὰ πάντα ἔστω καὶ ἂν ἀκόμη εἴμαστε ἀναγκασμένοι νὰ παραιτηθοῦμε ἀπὸ τοῦ νὰ γνωρίσουμε, ἔξ⁶ ἀπλῶς θεωρητικῆς γνώσεως τῶν ἰδίων τῶν ἑαυτῶν μας, τὴν ἀναγκαίᾳ συνεχεῖ διάρκεια τῆς ὑπάρξεώς μας.

Κ α τ α κ λ ε ῖ ς τ ῆ ς λ ύ σ ε ω ς τ ο ὗ ψ υ χ ο λ ο γ ι κ ο ὗ
π α ρ α λ ο γ ι σ μ ο ὗ

Ἡ διαλεκτικὴ ἀπατηλὴ φαινομενικότης στὴν ὀρθολογικὴ Ψυχολογία βασιζέται⁷ στὴ σύγχυση μιᾶς ἰδέας τοῦ λόγου (τῆς ἰδέας μιᾶς καθαρῆς νοερῆς οὐσίας⁸) μὲ τὴν καθ' ὅλα⁹ ἀπροσδιόριστη ἔννοια ἐνὸς ὄντος ποὺ νοεῖ ἐν γένει. Νοῶ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μου πρὸς ὄφελος [χάρη] μιᾶς δυνατῆς ἐμπειρίας καὶ ἀπὸ αὐτό, καθ' ὅσον κάνω ἀφαίρεση ἀπὸ κάθε πραγματικὴν ἐμπειρία, αυμπεραίνω ὅτι μπορῶ νὰ ἔχω συνείδηση τῆς ὑπάρξεώς μου ἀκόμα καὶ ἔξω¹⁰ ἀπὸ τὴν ἐμπειρία καὶ τοὺς ἐμπειρικοὺς ὄρους της. Κατ' ἀκολουθίαν συγγέω τὴ δυνατὴ ἀ φ α ῖ ρ ε σ η ἀπὸ¹¹ τὴν ἐμπειρικὰ προσδιορισμένη ὑπαρξή μου μὲ τὴν ὑποτιθέμενη συνείδηση μιᾶς κ ε χ ω ρ ι σ μ ἔ ν η ς¹² δυνατῆς ὑπάρξεως τοῦ νοοῦντος Ἐγώ μου, καὶ πιστεύω ὅτι γ ν ω ρ ῖ ζ ω τὸ Ὑπο-

1. Schattenwerk (= φάντασμα, σκιῶδες ἔργο).

2. M e l l i n: und er sich.

3. Συνεπῶς: ἐνισχυόμενος.

4. Ἀδιάλειπτα.

5. Τὴν ἀπεριοριστία δηλ. τῆς δυνατῆς ἐπεκτάσεως τῆς γνώσεως.

6. Μὲ ἀφετηρία ἢ βάση τὴν...

7. Ὀφείλεται, προέρχεται.

8. Intelligenz (= νοερὴ οὐσία ἢ φύση, νόηση, νοῦς).

9. Ἀπὸ ὅλες τὶς ἀπόψεις.

10. Ἀνεξάρτητα.

11. Σὲ σχέσηη πρὸς τὴν

12. Abgesondert (= χωριστά, ἀπομονωμένα).

στατικό¹ [οὐσιαστικό] μέσα μου ὡς τὸ ὑπερβατικό ὑποκείμενο, ἐνῶ στίς σκέψεις ἔχω τὴν ἐνότητα ἀπλῶς τῆς συνειδήσεως, ἢ ὁποῖα ὡς ἡ ψιλὴ² μορφή τῆς γνώσεως, ὑπόκειται ὡς βάση σὲ κάθε πράξη τοῦ προσδιορίζειν³.

Τὸ πρόβλημα νὰ ἐξηγήσουμε τὴν κοινωνία [ἔνωση] τῆς ψυχῆς μὲ τὸ σῶμα δὲν ἀνήκει κατ' οὐσίαν σ' ἐκείνη τὴν Ψυχολογία, γιὰ τὴν ὁποία γίνεται ἐδῶ λόγος, γιὰ αὐτὴ [ἢ ψυχολογία] ἔχει ὡς στόχο ν' ἀποδείξει τὴν προσωπικότητα τῆς ψυχῆς ἔξω ἀπ' αὐτὴ τὴν κοινωνία (μετὰ τὸν θάνατο), καὶ ἐπομένως αὐτὴ, μολονότι ἀσχολεῖται μὲ ἓνα ἀντικείμενο τῆς ἐμπειρίας, ἀλλὰ μόνο καθ' ὅσον αὐτὸ παύει νὰ εἶναι ἓνα ἀντικείμενο τῆς ἐμπειρίας, εἶναι στὴν κυριολεκτικὴ [τοῦ ὄρου] σημασία ὑπερβατικὴ (*transzendent*). Ὡστόσο σύμφωνα μὲ τὴ διδασκαλία μας⁴ μπορεῖ καὶ πάνω σ' αὐτὸ⁵ νὰ δοθῇ ἐπαρκὴς ἀπάντηση. Ἡ δυσκολία ποὺ προκάλεσε αὐτὸ τὸ πρόβλημα ἔγκειται, ὅπως εἶναι γνωστό, στὴν προϋποτιθέμενη ἀνομοιοεΐδεια τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως (τῆς ψυχῆς) μὲ τὰ ἀντικείμενα ἐξωτερικῶν αἰσθήσεων, ἀφοῦ σ' ἐκεῖνο [τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως] προσάπτεται μόνον ὁ χρόνος, ἐνῶ σ' αὐτὰ [τὰ ἀντικείμενα τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως] ἐκτὸς τοῦ χρόνου [προσάπτεται] καὶ ὁ χῶρος ὡς τυπικός-λογικός ὄρος τῆς ἐποπτείας των. Ἐὰν σκεφθῇ ὅμως κανεὶς ὅτι σ' αὐτὸ ἐκεῖ τὰ δύο εἶδη ἀντικειμένων (δὲν διαφέρουν ἐσωτερικὰ⁶ τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἀλλὰ μόνο καθ' ὅσον τὸ ἓνα⁷ ἐμφανίζεται⁸ ἐξωτερικὰ στὸ ἄλλο, ἐπομένως [ὅτι] αὐτὸ ποῦ, ὡς πρᾶγμα αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ὑπόκειται ὡς βάση στὸ φαινόμενο τῆς ὕλης, δὲν θὰ ἔπρεπε ἴσως νὰ εἶναι ὅσο ἀνομοιογενές, τότε ἡ δυσκολία αὐτὴ ἐξαφανίζεται καὶ δὲν ὑπολείπεται καμμιά ἄλλη παρὰ τούτη: πῶς εἶναι [δηλ.] ἐν γένει δυνατὴ μιὰ κοινωνία τῶν οὐσιῶν, δυσκολία ποὺ γιὰ νὰ τὴν λύση κανεὶς κεῖται ἐντελῶς ἔξω ἀπὸ τὸ πεδίο τῆς ψυχολογίας καί, ὅπως ὁ ἀναγνώστης — σύμφωνα μὲ αὐτὰ ποὺ ἐλέγχθησαν στὴν Ἀναλυτικὴ γιὰ τίς θεμελιώδεις δυνάμεις⁹ καὶ ἰκανότητες¹⁰ — θὰ μπορέσει

(B 428)

1. Das Substantiale. Πρβλ. Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik (K a n t s Ges. Schr., op. cit., t. IV), §§ 43 καὶ 46.

2. W i l l e: die bloße αντί: der bloßen (Ἀκαδημία).

3. Allem Bestimmen (= σὲ κάθε προσδιορισμό).

4. Lehrbegriff (= θεωρητικὴ ἔννοια, θεωρία).

5. Δηλ. τὸ πρόβλημα, τὴν ἐρώτηση.

6. Innerlich. Πρβλ. καὶ A394: «... von der absoluten und inneren Ursache äußerer und körperlicher Erscheinungen...».

7. E r d m a n n: einer αντί eines (R. Schmidt). Στὴν πρώτη περίπτωση τὸ einer ἀναφέρεται στὸ: Gegenständen (στὸν ἐνικό φυσικά), ἐνῶ στὴ δεύτερη τὸ eines ἐκφράζει γενικά σὲ οὐδέτερο τόνο τὸ συσχετισμὸ τῶν ἀντικειμένων.

8. Erscheint (= φαίνεται).

9. Grundkräften = «de viribus primitivis» (Born). Πρβλ. σχετικὰ A 649/B677.

10. Vermögen = δύναμη, ἰκανότης («facultas»).

εὔκολα νὰ κρίνη, [κεῖται] χωρὶς καμμὶαν ἀμφιβολία ἔξω ἀπὸ τὸ πεδίο κάθε ἀνθρώπινης γνώσεως.

Γενικὴ παρατήρηση ποὺ ἀφορᾷ τὴν μετάβαση ἀπὸ τὴν ὀρθολογικὴ Ψυχολογία στὴν Κοσμολογία

Ἡ πρόταση: Ἐγὼ νοῶ ἢ: Ἐγὼ ὑπάρχω νοῶν, εἶναι μιὰ ἐμπειρικὴ πρόταση. Ἀλλὰ σὲ μιὰ τέτοια πρόταση ὑπόκειται ὡς βάση ἐμπειρικὴ ἐποπτεία, κατὰ συνέπειαν [ὑπόκειται] καὶ τὸ νοούμενο ἐπίσης ἀντικείμενο ὡς φαινόμενο, καὶ ἔτσι ἡ ψυχὴ φαίνεται σύμφωνα μὲ τὴν θεωρία μας σὰν νὰ μεταβαλλόταν ὀλοκληρωτικά, ἀκόμη καὶ στὸ [πεδίο τοῦ] Νοεῖν, σὲ φαινόμενο, καὶ κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο καὶ ἡ συνειδησή μας ἡ ἴδια θὰ ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ καταλήξῃ, ὡς ψιλὴ φαινομενικότης, πραγματικὰ στὸ τίποτα.

(B 429) Τὸ Νοεῖν, ἀφ' ἑαυτοῦ [καθ' ἑαυτὸ] λαμβανόμενο, εἶναι ἀπλῶς ἢ λογικὴ λειτουργία, συνεπῶς καθαρὴ αὐτεγέργεια (*Spontaneität*) τῆς συνδέσεως τοῦ πολλαπλοῦ μιᾶς δυνατῆς ἀπλῶς ἐποπτείας, καὶ δὲν ἐκθέτει μὲ κανένα τρόπο τὸ ὑποκείμενο τῆς συνειδήσεως ὡς φαινόμενο, [καὶ αὐτὸ] γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο ὅτι αὐτὸ [τὸ Νοεῖν] δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψη τὸ εἶδος τῆς ἐποπτείας, ἀν [δηλ.] αὐτὴ¹ εἶναι αἰσθητὴ² ἢ νοητὴ. Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο δὲν παριστῶ ἐμὲ στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μου, οὔτε ὅπως εἶμαι, οὔτε ὅπως ἐμφανίζομαι σὲ μένα ἀλλὰ νοῶ μονάχα τὸν ἑαυτό μου ἔτσι ὅπως κάθε ἀντικείμενο ἐν γένει, γιὰ τὸ εἶδος τῆς ἐποπτείας τοῦ ὁποίου κάνω ἀφαίρεση. Ὅταν ἐδῶ παριστῶ τὸν ἑαυτό μου ὡς ὑποκείμενο τῶν σκέψεων, ἢ ἐπίσης ὡς ὑπόβαθρο³ τοῦ Νοεῖν, τότε τὰ εἶδη αὐτὰ τῶν παραστάσεων δὲν σημαίνουν τίς Κατηγορίες τῆς οὐσίας ἢ τῆς αἰτίας, γιὰτι αὐτὲς εἶναι λειτουργίες τοῦ Νοεῖν (τοῦ κρίνειν) ἐφαρμοσμένες ἤδη στὴν κατ' αἴσθηση ἐποπτεία μας, ἢ ὁποία ἀσφαλῶς θὰ ἀπαιτεῖτο, ἐὰν ἤθελα νὰ γνωρίσω τὸν ἑαυτό μου. Τώρα ὁμως θέλω νὰ ἔχω συνειδηση τοῦ ἑαυτοῦ μου, ἀλλὰ μόνον ὡς νοῦντος ὄντος· τὸ πῶς εἶναι δεδομένο τὸ ἴδιο μου τὸ Ἐγὼ [Αὐτοεγὼ] στὴν ἐποπτεία, αὐτὸ τὸ θέτω κατὰ μέρος, καὶ τότε αὐτὸ⁴ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι σὲ μένα, ὁ ὁποῖος νοῶ, ὄχι ὁμως καὶ καθ' ὅσον νοῶ, ἀπλῶς φαινόμενο· μέσα στὴ συνειδηση τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ μου [μέσα] στὸ ἀπλὸ Νοεῖν⁵ εἶμαι αὐτὸ τοῦτο τὸ

1. Ἡ τρίτη πρωτότυπη ἐκδοση ἀντὶ τοῦ: ob sie γράφει: so sie.

2. Κατ' αἴσθηση.

3. Ὡς πηγὴ ἢ ἀρχὴ (= Grund).

4. Das Selbst (= τὸ Ἐγὼ αὐτό).

5. Beim bloßen Denken (= κατὰ τὸ ἀπλὸ (καθαρὸ) νοεῖν) — « in sola cogitatione » (Born).

ὁ ν¹. γιὰ τὸ ὁποῖο ὅμως τίποτα ἀσφαλῶς μ' αὐτὸν τὸν τρόπο δὲν εἶναι ἀκόμα δεδομένο γιὰ τὸ Νοεῖν².

Ἄλλὰ ἡ πρόταση: Ἐγὼ νοῶ, καθ' ὅσον δὲν λέγει παρὰ μόνον τοῦτο: Ἐγὼ ὑ π ἄ ρ χ ω ν ο ῶ ν³, δὲν εἶναι ἀπλή λογικὴ λειτουργία, ἀλλὰ προσδιορίζει τὸ ὑποκείμενο (ποῦ τότε εἶναι συνάμα καὶ ἀντικείμενο) ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ὑπαρξὴ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ λάβῃ χώρα χωρὶς τὴν ἐσωτερικὴ αἴσθησι, ἢ ἐποπτεία τῆς ὁποίας προσφέρει πάντοτε τὸ ἀντικείμενο ὄχι ὡς πρᾶγμα καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ ἀπλῶς ὡς φαινόμενο. Σ' αὐτὴν ἄρα τὴν πρόταση ὑπάρχει (B 430) ἤδη ὄχι ἀπλή πλέον αὐτενέργεια τοῦ Νοεῖν, ἀλλὰ καὶ δεκτικότης τῆς ἐποπτείας, δηλ. τὸ Νοεῖν τοῦ ἰδίου τοῦ ἑαυτοῦ μου ἐφαρμοσμένο πάνω στὴν ἐμπειρικὴ ἐποπτεία τοῦ αὐτοῦ ἀκριβῶς ὑποκειμένου. Σ' αὐτὴ λοιπὸν τὴν τελευταία⁴ θὰ ἔπρεπε τώρα τὸ νοοῦν Ἐγὼ νὰ ζητήσῃ τοὺς ὅρους τῆς χρήσεως τῶν λογικῶν τοῦ λειτουργιῶν σὲ⁵ [γιὰ] Κατηγορίες τῆς οὐσίας, τῆς αἰτίας κλπ., γιὰ μὰ μὴν χαρακτηρίζεται τὸ ἴδιο, ἀπλῶς διὰ μέσου τοῦ Ἐγὼ, ὡς ἀντικείμενο αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ νὰ προσδιορίσῃ ἐπίσης τὸν τρόπο τῆς ὑπάρξεώς του, δηλ. νὰ γνωρίζῃ τὸν ἑαυτό του ὡς Νοούμενον, πρᾶγμα ὅμως ποῦ εἶναι ἀδύνατον, ἀφοῦ ἡ ἐσωτερικὴ ἐμπειρικὴ ἐποπτεία εἶναι αἰσθητή⁶ καὶ δὲν προσφέρει παρὰ μόνον δεδομένα τοῦ φαινομένου, τὸ ὁποῖο στὸ ἀντικείμενο τῆς κ α θ α ρ ῆ ς σ υ ν ε ι δ ῆ σ ε ω ς πρὸς γνώση τῆς ἀποκεχωρισμένης ὑπάρξεώς του δὲν μπορεῖ νὰ προσπορίσῃ τίποτα, ἀλλὰ [μπορεῖ] νὰ χρησιμεύσῃ μόνον πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς ἐμπειρίας.

Ἐπιθέσατε ὅμως ὅτι θὰ βρισκόταν στὴ συνέχεια, ὄχι στὴν ἐμπειρία, ἀλλὰ σὲ ὀρισμένους (ὄχι ἀπλῶς λογικοὺς κανόνες ἀλλὰ) a priori σταθερὰ καθωρισμένους νόμους τῆς καθαρῆς χρήσεως τοῦ λόγου ποῦ ἀφοροῦν τὴν ὑπαρξὴ μας, ἀφορμητικὴ αἰτία⁷ νὰ προϋποθέτουμε [τοὺς] ἑαυτοὺς [μας] ὡς ν ο μ ο θ ε τ ο ῦ ν τ α ς⁸ ἐντελῶς a priori ἀναφορικὰ πρὸς τὴ ἴδια τὴν ὑ π α ρ ξ ῆ μ α ς, καὶ μάλιστα καὶ ὡς προσδιορίζοντας ἀκόμη αὐτὴ τὴν ὑπαρξὴ, τότε θ' ἀπεκαλύπτετο μ' αὐτὸ μιὰ αὐτενέργεια, διὰ μέσου τῆς ὁποίας θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ προσδιορίζεται ἡ πραγματικότης μας, χωρὶς γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ νὰ ἔχουμε ἀνάγκη τοὺς ὅρους τῆς ἐμπειρικῆς ἐποπτείας· καὶ ἐδῶ θὰ ἀντιλαμβανόμεσθε ὅτι στὴ συνείδηση τῆς ὑπάρξεώς μας περιέχεται κάτι a priori τὸ (B 431) ὁποῖο, τὴν ὀλοσχερῶς κατὰ τρόπο μόνον αἰσθητὸ προσδιορίσιμη ὑπαρξὴ

1. Das Wesen selbst = τὸ αὐτοὸν, «natura ipsa» (Born).

2. Zum Denken (= «ad cogitandum» = πρὸς νόησιν).

3. «Ego existo cogitans» (Born).

4. Δηλ. τὴν ἐμπειρικὴ ἐποπτεία.

5. Zu Kategorien ... (= «ad categorias», ἢ: ... τῶν λογικῶν τοῦ λειτουργιῶν ὡς Κατηγοριῶν τῆς...).

6. Κατ' αἴσθησιν.

7. Veranlassung (= ἀφορμή, κίνητρο, αἰτιώδης λόγος).

8. Πρβλ. Grundlegung zur Metaphysik der Sitten, op. cit., σ. 431-2.

μας, μπορεῖ ὄντως νὰ χρησιμεύη νὰ τὴν προσδιορίζουμε ἀναφορικὰ πρὸς μιὰν ὠρισμένη ἐσωτερικὴ δύναμη σὲ σχέση πρὸς ἓνα νοητὸ (ἀσφαλῶς μόνο διὰ τῆς νοήσεως συλληπτὸ) κόσμο.

Ἄλλὰ αὐτὸ, ὄχι λιγώτερο, δὲν θὰ προωθοῦσε¹ οὔτε κατ' ἐλάχιστον ὄλες τις ἀπόπειρες στὴν ὀρθολογικὴ Ψυχολογία. Γιατὶ θὰ εἶχα βέβαια μ' ἐκείνη τὴν ἀξιοθαύμαστη δύναμη ποῦ μοῦ ἀποκαλύπτει γιὰ ἐντελῶς πρώτη φορὰ ἡ συνείδηση τοῦ ἠθικοῦ νόμου², μιὰν ἀρχὴ καθαρὰ νοητικὴ τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς ὑπάρξεώς μου, ἀλλὰ διὰ μέσου ποίων κατηγορημάτων; Διὰ μέσου κανενὸς ἀπ' ἄλλα [κατηγορήματα] παρὰ ἀπ' αὐτὰ ποῦ πρέπει νὰ μοῦ δίδονται στὴν κατ' αἴσθηση ἐποπτεία, καὶ ἔτσι θὰ ξανάπεφτα πάλι σ' ἐκεῖνο τὸ σημεῖο, ὅπου ἤμουν στὴν ὀρθολογικὴ Ψυχολογία, δηλ. στὴν ἀνάγκη κατ' αἴσθηση ἐποπτεῶν, γιὰ νὰ προσδώσω νόημα [σημασία] στὶς ἔννοιες τῆς νοήσεώς μου: οὐσία, αἰτία κλπ., διὰ μέσου τῶν ὁποίων μπορῶ μονάχα νὰ ἔχω γνώση γιὰ τὸν ἑαυτό μου· ἀλλὰ ἐκεῖνες οἱ ἐποπτεῖες δὲν μποροῦν ποτὲ νὰ μὲ βοηθήσουν³ πέρα ἀπὸ τὸ πεδίο τῆς ἐμπειρίας. Ὡστόσο, ἀναφορικὰ πρὸς τὴν πρακτικὴ χρῆση, ἡ ὁποία ἐν τούτοις κατευθύνεται πάντοτε πρὸς ἀντικείμενα τῆς ἐμπειρίας, θὰ εἶχα τὸ δικαίωμα, ἐν συμφωνίᾳ πρὸς τὴν ἀναλογικὴ σημασία [ποῦ ἔχουν] στὴ θεωρητικὴ [τους] χρῆση, νὰ ἐφαρμόζω τὶς ἔννοιες αὐτὲς πάνω στὴν ἐλευθερία καὶ τὸ ὑποκείμενο αὐτῆς, ἐφ' ὅσον [δεδομένου ὅτι] κάτω ἀπ' αὐτὲς [τὶς ἔννοιες] ἐννοῶ⁴ τὶς λογικὲς ἀπλῶς λειτουργίες τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ κατηγορήματος, τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀκολουθίας, σὲ

(B 432) συμφωνία πρὸς τὶς ὁποῖες οἱ πράξεις ἢ τὰ ἀποτελέσματα εἶναι κατὰ τέτοιον τρόπο σύμφωνα μ' ἐκείνους τοὺς [ἠθικοὺς] νόμους προσδιωρισμένα, ὥστε αὐτὲς⁵ νὰ μποροῦν πάντοτε νὰ ἐξηγοῦνται, συγχρόνως⁶ μὲ τοὺς νόμους τῆς φύσεως, σύμφωνα μὲ τὶς Κατηγορίες τῆς οὐσίας καὶ τῆς αἰτίας, μολονότι οἱ ἴδιες ἐκπορεύονται ἀπὸ ἐντελῶς διαφορετικὴν ἀρχή. Αὐτὸ ἔπρεπε νὰ λεχθῆ μόνο γιὰ νὰ ἀποσοβηθῆ ἡ παρεξήγηση, στὴν ὁποία εἶναι ἐκτεθειμένη εὐκόλα ἢ θεωρία γιὰ τὴν αὐτοεποπτεία μας ὡς φαινομένου. Στὰ ἐπόμενα θὰ ἔχουμε τὴν εὐκαιρία νὰ κάνουμε χρῆση αὐτοῦ.

1. Δὲν θὰ τις ἔφερε παραπέρα.

2. Πρβλ. *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, op. cit., σ. 450, καὶ *Kritik der praktischen Vernunft, Vorrede*, σ. 4 κ.ε. καὶ § 6, Anmerkung.

3. Κατὰ τὴν τέταρτη πρωτότυπη ἔκδοση: *mich ... heben ...* = νὰ μὲ ... ὑψώσουν (ἄρουν). *K e h r b a c h*: *mir ... helfen* ἀντί: *mich hinaus helfen* ('Ακαδημία). Τὴν τελευταία αὐτὴ γραφὴ υἱοθετήσαμε καὶ ἐμεῖς.

4. Ἐννοώντας μ' αὐτὲς...

5. Δηλ. οἱ πράξεις ἢ τ' ἀποτελέσματα (= *die Handlungen oder die Wirkungen*).

6. *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, op. cit., σ. 452-3 καὶ 456-7.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	Σελ. V-XIII
----------------	----------------

ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗ ΛΟΓΙΚΗ Δ Ε Υ Τ Ε Ρ Η Υ Π Ο Δ Ι Α Ι Ρ Ε Σ Η Η ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I. Περί τῆς ὑπερβατικῆς ἀπατηλῆς φαινομενικότητος	1
II. Περί τοῦ καθαροῦ λόγου ὡς ἔδρας τῆς ὑπερβατικῆς ἀπατηλῆς φαινομενικότητος	6
A. Περί τοῦ λόγου ἐν γένει	6
B. Περί τῆς λογικῆς χρήσεως τοῦ λόγου	9
C. Περί τῆς καθαρῆς χρήσεως τοῦ λόγου	10

ΠΡΩΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Περί τῶν ἐννοιῶν τοῦ καθαροῦ λόγου	14
1. Τμῆμα. Περί τῶν ἰδεῶν ἐν γένει	16
2. Τμῆμα. Περί τῶν ὑπερβατικῶν ἰδεῶν	22
3. Τμῆμα. Σύστημα τῶν ὑπερβατικῶν ἰδεῶν	31

ΔΕΥΤΕΡΟ ΒΙΒΛΙΟ

Περί τῶν διαλεκτικῶν συλλογισμῶν τοῦ καθαροῦ λόγου	35
1. Κεφάλαιο. Περί τῶν παραλογισμῶν τοῦ καθαροῦ λόγου [Κατὰ τὴν ἔκδοση A]	37
Πρῶτος παραλογισμὸς τῆς οὐσιαστικότητος ...	42
Δεύτερος παραλογισμὸς τῆς ἀπλότητος	44
Τρίτος παραλογισμὸς τῆς ταυτότητος	52
Τέταρτος παραλογισμὸς τῆς ἰδανικότητος	56
Παρατήρηση πᾶνω στὸ σύνολο τῆς καθαρῆς Ψυχολογίας κατ' ἀκολουθίαν αὐτῶν τῶν παραλογισμῶν	66
Περί τῶν παραλογισμῶν τοῦ καθαροῦ λόγου [Κατὰ τὴν ἔκδοση B]	87
'Ανατρεπτικὸς ἔλεγχος τῆς ἀποδείξεως τοῦ Men-	

	Σελ.
deIlssohn γιὰ τὴν διαρκῆ μονιμότητα τῆς ψυχῆς	92
Κατακλείς τῆς λύσεως τοῦ ψυχολογικοῦ παραλογισμοῦ	102
Γενικὴ παρατήρηση ποὺ ἀφορᾷ τὴν μετάβαση ἀπὸ τὴν ὀρθολογικὴ Ψυχολογία στὴν Κοσμολογία .	104

ΠΙΝΑΚΕΣ

Προμετωπίς πρώτης πρωτότυπης ἐκδόσεως τῆς Κριτικῆς τοῦ καθαρῦ λόγου	XV
Προσωπογραφία τοῦ Immanuel Kant	84
Προμετωπίς δευτέρας πρωτότυπης ἐκδόσεως τῆς Κριτικῆς τοῦ καθαρῦ λόγου (1787)	85

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ
(τὰ κυριώτερα)

Σελίς	Στίχος	Γραφή	Ἄντι
XI	5	Smidt	Schmidt
7	17	καθ' ὅλον	καθ' ὅλου
31	14	Λογική	λογική
37	25	εἶναι	εἶμαι
40	26	ἀποχωρήση	ἀποχωρίση
65	5	τῆ ἄλλη	τὴν ἄλλη
76	31	ἀναγλάζει	ἀναγκάζει

ΠΡΟΣΘΗΚΕΣ

Σελίς	Στίχος	Γραφή	Ἄντι
6	28	ὡς δύναμη	ὡς τῆ δύναμη

1

IMMANUEL KANT

ΚΡΙΤΙΚΗ
ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΛΟΓΟΥ

Η ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ

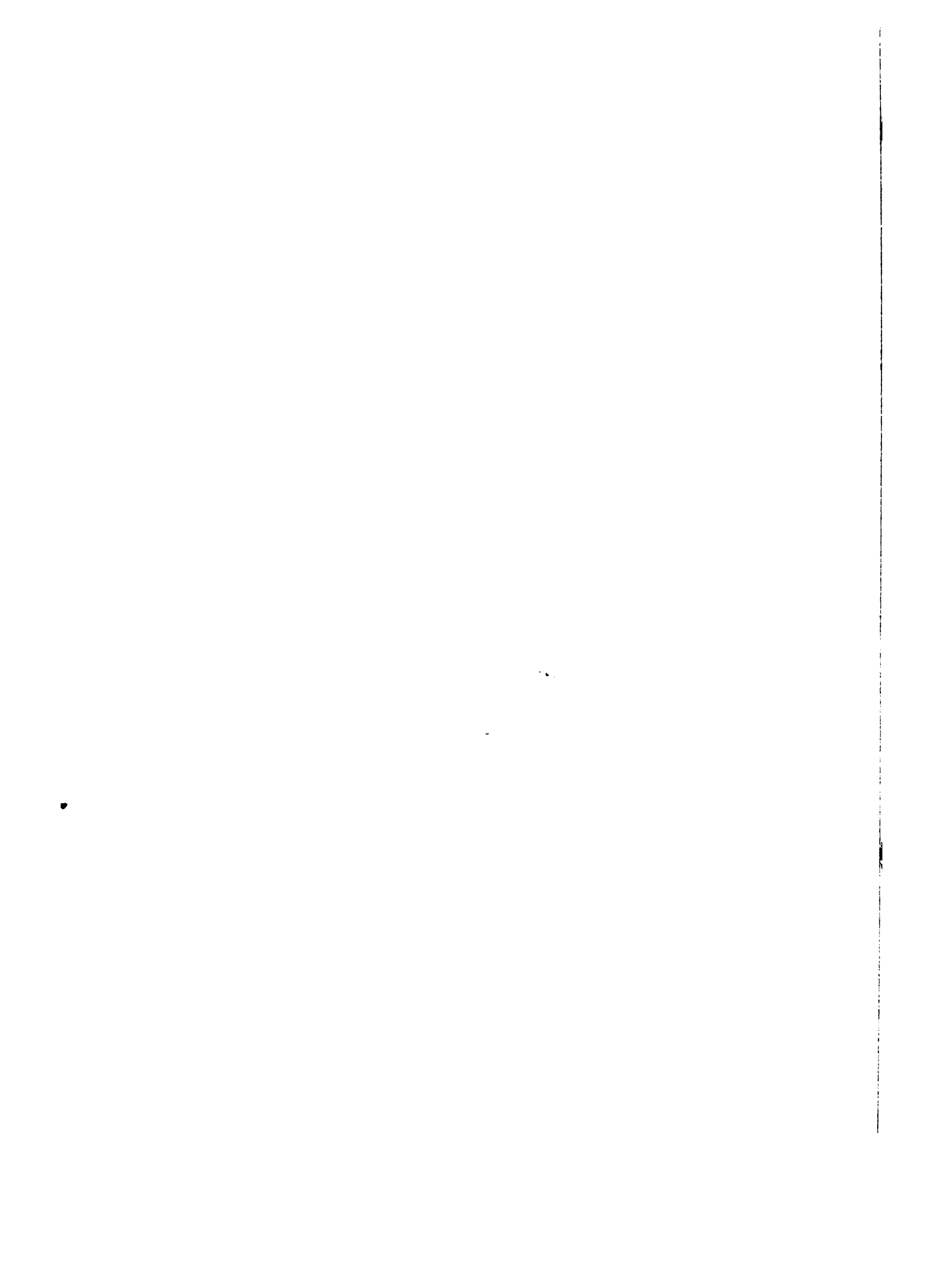
ΤΕΥΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ:

Η ΑΝΤΙΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ — ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ — ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ΜΙΧΑΗΛ Φ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ 1985

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κάθε γνώση πού δέν ἐπιλαμβάνεται τόσο τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν, ἀλλά τοῦ δικοῦ μας, κυρίως, τρόπου γνώσεως τῶν ἀντικειμένων, καθ' ὅσον αὐτός εἶναι α priori δυνατός, εἶναι, κατά τόν Κάντ, ὑπερβατική (transzendental). Ἡ ὑπερβατική (ὑπερβατολογική), ἄρα, γνώση ἐκφράζει πάντοτε μίαν σχέσηη πρὸς τό εἶδος καί τόν τρόπο γνώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου ὑποκειμένου, δηλ. πρὸς τόν τρόπο κατά τόν ὁποῖο ὁ ἀνθρώπινος λόγος προσλαμβάνει, διεξέρχεται, κρίνει καί ταξινομεῖ τὰ ἀντικείμενα. Τό πῶς ἐποπτεύει, νοεῖ καί γιγνώσκει ἡ ἀνθρώπινη ἐποπτική καί νοητική δύναμη τῆ σύμπασα πραγματικότητα ἢ τὰ πράγματα ἐν γένει, τοῦτο, μέ ἄλλα λόγια, ἔχει τήν πρωταρχική πηγὴ του στό ἀνθρώπινο αὐτοσυνειδέναι, στήν ὑπέρτατη συγκαταληπτική ἐνότητα τοῦ Νοεῖν (ὑπερβατική συγκατάληψη).

Τὰ πράγματα, κατά τόν Κάντ, μπορούμε νά τὰ γνωρίζουμε ἀκριβῶς μόνον ὅπως αὐτά ἐμφανίζονται σ' ἐμᾶς, δηλ. μόνον ὅσο καί καθ' ὅσον αὐτά εἶναι σ' ἐμᾶς καί γιά ἐμᾶς ὅ,τι εἶναι στό φαίνεσθαί των πραγματικά. Ἡ ἀνακάλυψη τῆς «χώρας τῆς ἀληθείας», πού εἶναι μιά «νήσος τῆς ἀληθείας», περικλεισμένη ἀπό τήν φύση της μέσα σέ ὅρια ἀμετακίνητα καί σταθερά (Ἡ ὑπερβατική Ἐπισημονική), δεικνύει καί ἀποδεικνύει κλασσικά, πῶς ἡ ἐπιστημονική φιλοσοφική γνώση καί ἀλήθεια φέρει καθαρά ἀνθρωπίνους χαρακτηῆρες καί γνωρίσματα διακριτικά. Ἡ καθολικά καί κατ' ἀναγκαιότητα ἰσχύουσα ἐπιστημονική γνώση εἶναι, σέ τελευταία ἀνάλυση, ἔργο τοῦ πανανθρώπινου φιλοσοφικοῦ λόγου.

Σέ μίαν ὁμως ἀλήθεια καί γνώση πού φέρει ἀνθρώπινα χαρακτηριστικά (πού εἶναι δηλ. πεπερασμένη καί, συνεπῶς, ἀνολοκλήρωτη), δέν γίνεται, παραδόξως, νά βρῆ ὀλοτελῆ ἱκανοποίηση ὁ ἀνθρώπος! Μιά ἰσχυρή, μεταφυσική ὄρεξη καί ἀνάγκη μᾶς ὠθεῖ ἀδιάκοπα, κατά τόν Κάντ, νά προχωρήσουμε πολύ πέρα ἀπό τὰ ὅρια κάθε δυνατῆς ἐμπειρίας, σέ ἕναν δηλ. κόσμον ὑπεραισθητό ἢ τῶν Νοουμένων. Ἡ πορεία, ὡστόσο, αὐτή πέρα ἀπό τὰ ὅρια τῆς ἐμπειρίας καί ἡ ταυτόχρονη ἐγκατάλειψη τῆς «νήσου τῆς ἀληθείας» εἶναι συνδεδεμένες μέ πολλούς κινδύνους. Γύρω ἀπό τό ἐμπειρικό νησί τῆς ἀληθείας ἀνοίγεται ὁ ἀνεξιχνίαστος μέν (καί δι' αὐτό πολλά ὑποσχόμενος), ἀλλά θεελλώδης συγχρόνως καί ἀπατηλός ὠκεανός τῆς ὑπερβατικῆς διαλεκτικῆς φαινομενικότητος. Ὁ ὑπερβατικός, ἀκριβῶς, δρόμος, πού ὀδηγεῖ πέρα ἀπό τό πεδίο τῆς ἐμπειρίας, στόν ἀχανῆ διαλεκτικό ὠκεανό τῆς ἀπατηλότητος, ὀνομάζεται ἀπό τόν Κάντ (κατ' ἐπίδραση πλατωνικήν) ἰδέα (ἡ ἔννοια τοῦ λόγου). Τρεῖς εἶναι οἱ ἰδέες πού, βαθειά μέσα ἀπό τήν ἰ-

δια τήν φύση τοῦ λόγου, παραδίδονται ὡς προβλήματα πρὸς λύση στὸν ἄνθρωπο, καί τις ὁποῖες ὑποβάλλει σέ κριτικὸν ἔλεγχον ὁ Κάντ: Ψυχὴ, Κόσμος, Θεός, κατ' ἀναλογίαν προφανῶς πρὸς τίς δυνατές σχέσεις¹, πού μποροῦν νά ἔχουν ὅλες ἐν γένει οἱ παραστάσεις μας: πρὸς ἓνα ὑποκείμενο καθόλου, πρὸς τήν ὁλότητα (totalitas) πάντων τῶν πραγμάτων (ἀντικειμενικά) καί, τέλος, πρὸς τὸν ἰδεώδη φορέα σύμπασας τῆς πραγματικότητος, δηλ. πρὸς τὸ ens originarium ἢ necessarium (πρωταρχικὸ ὄν, Θεός). Μέ αὐτὸ τὸν τρόπο ὁ λόγος χωρεῖ ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο σέ ὄρους ἢ σχετικὸ πρὸς τὸ μὴ ὑποκείμενον σέ ὄρους ἢ Ἀπόλυτο συγχρόνως ὁμῶς συμπεραίνει ἀπὸ κάτι πού γνωρίζει, γιὰ κάτι ἄλλο, γιὰ τὸ ὅποιο δέν ἔχει καμμιάν ἔννοια, καί, κατὰ συνέπεια, περιπίπτει —καί ὁ πλέον σοφὸς τῶν λόγων, κατὰ τὸν Κάντ²— στήν ἀναπόφευκτη ὑπερβατικὴν φαινομενικότητα (ἀπατηλότητα). Γιατί ποιὸς θά μποροῦσε ν' ἀμφισβητήσῃ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς πραγματικῆς ὑπάρξεως ἐνὸς ἐνιαίου φορέως τῶν ψυχικῶν γεγονότων (ψυχὴ ὡς ἐνότης τοῦ νοῦντος ὑποκειμένου), τὴν de facto παρουσία ἐνὸς πέρα ἀπὸ τὴν περιωρισμένη ἐμπειρία ὑφιστάμενου κοσμικοῦ "Ολοῦ (Κόσμος), ἢ τὴν ἀναγκαιότητα ὑπάρξεως ἐνὸς τελειοτάτου, πρωταρχικοῦ ὄντος (Θεός);

Γιὰ τὴν πρώτη, ἐν τῷ μεταξὺ, ἰδέα τῆς Ὑπερβατικῆς Διαλεκτικῆς τοῦ Κάντ, δηλ. τὴν ἰδέα τῆς ψυχῆς ἢ τοῦ νοῦντος ὑποκειμένου (Ἐγώ), εἶδαμε προηγουμένως (πρβλ. Πρῶτο Τεῦχος τῆς Ὑπερβατικῆς Διαλεκτικῆς) ὅτι ἡ ὀρθολογικὴ Ψυχολογία καταλήγει νά περιπίπτῃ ὀριστικὰ σέ ὑπερβατικούς παραλογισμούς (4 Παραλογισμοὶ τῆς ὀρθολογικῆς Ψυχολογίας). Καί τοῦτο ἦταν ἀναπόφευκτο, ἀφοῦ ὡς ὑπόβαθρό της ἐτίθετο ἡ ἀπλῆ καί αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἐντελῶς κενὴ παράσταση τοῦ Ἐγώ, πού δέν ἀποτελεῖ διόλου μίαν ὀρισμένην ἔννοια, ἀλλὰ τὴν ἀπλῆ συνείδηση, τὴ συνοδευτικὴ ἀπλῶς ὄλων γενικὰ τῶν παραστάσεων καί ἐννοιῶν μας (Τὸ Ἐγώ ὡς ἄγνωστο χ, ὡς: Ἐγώ, Αὐτός ἢ Αὐτό). Ἡ ἐνότης, συνεπῶς, τῆς αὐτοσυνειδησίας, πού ὑπόκειται ὡς βάση τοῦ Νοεῖν καί δέν δίδεται σέ καμμιάν κατ' αἴσθησιν ἐποπτεία, ἐκλαμβάνεται σφαλερῶς ὡς ἐποπτεία καί πάνω της ἐφαρμοζόταν ἡ Κατηγορία, ὡς ἐάν νά ἐπρόκειτο γιὰ πραγματικὰ ἐμπειρικά δεδομένα. Ἔτσι καταλήγαμε στήν ἰδέα τῆς ψυχῆς, ὡς οὐσίας, πού, ὡς μὴ γεννώμενη καί φθειρόμενη, εἶναι ἀπλῆ καί διακεκριμένη ἀπὸ τὴν φθαρτότητα τῆς ὕλης. Περαιτέρω, ἡ ψυχὴ ἔθεωρεῖτο ὡς «πρόσωπο» καί συμπεραίνονταν διαλεκτικὰ ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ ταυτοσήμου μέ τὸν ἑαυτό του Ἐγώ γιὰ τὴν ἀδιάκοπη διάρκειά της καί μετὰ θάνατον. Συμπερασματικά: μιά λογικὴ καθόριση ἢ ἀνάλυση τοῦ Νοεῖν χωρὶς καμμιάν ἐμπειρικὴ σημασία ὑπελαμβάνετο ψευδῶς ὡς ἓνας πραγματικὸς μεταφυσικὸς προσδιορισμὸς τοῦ νοῦντος ὑποκειμένου (ὡς ἀντικειμένου).

1. Κρ. τ.κ.λ., Α 333/Β 390 κ.έ.

2. Κρ. τ.κ.λ., Α 339/Β 397.

Παρ' όλα αυτά, η ψυχή ἐχρησιμοποιεῖτο ἀπό τόν Κάντ (καί σ' αὐτό ἐγκείται τό ἰδιάζον τῆς χρησιμότητος τῆς ἰδέας τῆς) πρὸς τόν σκοπὸ τῆς ὑπέριστης συστηματικῆς ἐνότητος τῆς ἐμπειρικῆς χρήσεως τοῦ λόγου, ὡς μιὰ δηλ. «κανονιστικὴ» ἰδέα ἢ ὡς ὀδηγός, ἱκανός νά βοηθήσῃ νά συλλάβουμε τὰ ψυχικὰ γεγονότα στὴν ὁλότητά τους. Μ' αὐτό, ὥστόσο, δέν ἐπιδιωκόταν πλέον ἡ γνώση τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς, ἡ ἀνώφελη διαλεκτικο-θεωρητικὴ¹ δηλ. ἀπόδειξη τῶν κατηγορημάτων τῆς ἰδίας, ἀλλὰ ἐρμηνεύονταν καί συνεδέοντο ὅλα τὰ φαινόμενα, τὰ ἐνεργήματα καί ἡ δεκτικότης γενικώτερα τοῦ πνεύματός μας κατὰ τέτοιον τρόπο πάνω στό νῆμα τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας, ὡς ἐάν («als ob») δηλ. τό ἴδιο τό πνεῦμά μας ν' ἀποτελοῦσε μιάν ἀπλῆ οὐσία μέ προσωπικὴν ταυτότητα καί ἀμετακίνητη διάρκεια, τουλάχιστον σέ τοῦτο τόν βίον. Καί ἡ ἰδέα αὐτῆ τοῦ λόγου, ἡ ἰδέα τῆς ψυχῆς, θά μπορούσε νά δείξῃ, κατὰ τόν Κάντ, τὴν κατεύθυνση γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἐπιστημονικὰ ἀξιολόγων καί χρησίμων γνώσεων.

Ἄλλὰ σέ ἰδιαιτέρως ἀξιοπρόσεκτα συμπεράσματα καταλήγει κανεὶς μέ τὴν θεώρηση τῆς δευτέρας ὁμάδος ἰδεῶν τοῦ λόγου, μέ τίς λεγόμενες ἰδέες τοῦ κόσμου, ἀφοῦ δι' αὐτῶν ἡ προσπάθεια συλλήψεως τοῦ Κόσμου ὡς ὅλου ἢ ὁλότητος, ὀδηγοῦσε στίς εὐρύτατα γνωστές ἀ ν τ ι ν ο μ ί ε ς² τῆς Κριτικῆς τοῦ καθαρῦ λόγου. Ἐδῶ πλέον μπορεῖ κανεὶς νά ἀποδείξῃ μέ τὴν ἴδια ἀποδεικτικὴν ἀναγκαιότητα τὴν ὀρθότητα δύο προτάσεων (Θέση καί Ἄντιθεση), πού ἰσχυρίζονται ἐναντίους ἰσχυρισμούς διὰ τόν Κόσμο.

Ἡ Θέση τῆς πρώτης ἀντινομίας διατείνεται ὅτι ὁ Κόσμος ἔχει μιάν ἀρχὴ στὸν χρόνο καί εἶναι ὡς πρὸς τὸν χώρο περικλεισμένος μέσα σέ ὄρια (πεπερασμένος), ἐνῶ ἡ Ἄντιθεση ἀντιτείνει ὅτι ὁ Κόσμος δέν ἔχει καμμιά ἀρχὴ καί κανένα ὄριο στὸν χώρο, ἀλλὰ εἶναι χωροχρονικὰ ἀπειρος. Ἡ Θέση τῆς δευτέρας ἀντινομίας, ἐξ ἄλλου, ὑποτηρίζει ὅτι: Κάθε σύνθετη οὐσία ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀπλᾶ μέρη καί δέν ὑπάρχει παρά μόνον τό Ἄπλό, ἐνῶ ἡ Ἄντιθεση δισχυρίζεται ὅτι: Κανένα σύνθετο πρᾶγμα στὸν κόσμο δέν συνίσταται ἀπὸ ἀπλᾶ μέρη καί τίποτε τό Ἄπλό δέν ὑπάρχει πουθενά στὸν κόσμο. Μέ τὴν τρίτη ἀντινομία, πάλι, διὰ τῆς Θέσεως διατυπῶνται ἡ ἀντίληψη ὅτι: ἔκτος ἀπὸ τὴν αἰτιότητα σύμφωνα μέ νόμους τῆς φύσεως, ὑπάρχει καί μιὰ αἰτιότης ἐξ ἢ δι' ἐλευθερίας, πρᾶγμα ἀκριβῶς πού ἐρχεται

~~Συνεπῶς (ὡς ἐν τῇ ἐπισημειωμένη ἑρμηνείᾳ)~~

1. Spekulative (B 421, B 424).

2. Ἡ προβληματικὴ τῶν Ἄντινομιῶν ἐξικνεῖται πολὺ πίσω μέχρι τὴν προκριτικὴν περίοδο τοῦ Κάντ (Monadologia physica, 1756). Ὡστόσο, ἂν στὴν Dissertatio (1770) ὡς πηγὴ τῶν ἀντιφάσεων, μέσα στίς ὁποῖες ἐμπλέκεται ἀναγκαστικά ὁ λόγος, ἰσχύει ἡ ἐγκατάμειξη (καί ἡ ἐξ αὐτῆς σύγχυσις) καθαρῆς γνώσεως τῆς διανοίας μέ κατ' αἴσθησις στοιχεῖα τῆς ἐμπειρίας, στὴν Κρ. τ. κ. λ. ὡς αἰτία δίδεται ἡ μετάλλαξις φαινομένου καί πρᾶγματος αὐτοῦ καθ' ἑαυτό.

νά ἀρνηθῆ μέ τόν ἰσχυρισμό της ἢ Ἐπίθεση: ὅτι δέν ὑπάρχει ἐλευθερία, ἀλλά ὄλα στόν κόσμον συμβαίνουν σύμφωνα μόνο μέ φυσικούς νόμους. Τέλος ἡ τέταρτη ἀντινομία προβάλλει τήν Θέση, ὅτι στόν κόσμον ἀνήκει κάτι, πού εἶτε ὡς μέρος εἶτε ὡς αἰτία του, εἶναι ἕνα ἀπολύτως ἀναγκαῖο ὄν, γεγονός πού ἀντιφάσκει πρὸς τήν Ἐπίθεση, ἢ ὅποια, οὔτε στόν κόσμον, οὔτε ἔξω ἀπ' αὐτόν, δέχεται ὡς αἰτία του ἕνα ἀπολύτως ἀναγκαῖο ὄν (Θεός).

Τό ὅτι, τώρα, τόσο τήν Θέση ὅσο καί τήν Ἐπίθεση μπορούμε ἐξ ἴσου ἐπίσης ἀναγκαῖα ν' ἀποδείξουμε, ὀφείλεται στό γεγονός ὅτι στηριζόμαστε μόνο σέ μιάν ἀπό τίς δύο καντιανές πηγές τῆς γνώσεως: δηλ. εἶτε ἀποκλειστικά στήν Ἐποπτεία, εἶτε μόνο στή Νοήση. Ἐτσι ἡ ἀπόδειξη στήν Θέση δίδεται μονόπλευρα¹ διά μέσου μόνον τῆς Νοήσεως, ἐνῶ στήν Ἐπίθεση μονομερῶς διά τῆς Ἐποπτείας. Ἐνας δογματικός ἢ ὀρθολογιστικά προσανατολισμένος λ.χ. φιλόσοφος κλίνει συναισθηματικά περισσότερο πρὸς τούς δισχυρισμούς τῆς Θέσεως, ἐνῶ ἕνας ἐμπειριαρχικός διανοητής δέχεται φυσιολογικά τούς ἀποδεικτικούς λόγους τῆς Ἐπίθεσεως. Καί τοῦτο ἀκριβῶς ἀποτελεῖ, κατά τόν Κάντ, καί τήν κοσμοϊστορικῆς σημασίας ἱστοριοφιλοσοφική ἔπιθεση τοῦ Πλατωνισμοῦ πρὸς τόν Ἐπικουρισμό. (Κρ.τ.κ.λ., Α 471/ Β 499 κ.έ.).

Ἄλλά ἄς δοῦμε ἀπό πῶς κοντά τήν ἀποδεικτική πορεία τῶν ἀντινομιῶν τῆς Κρ.τ.κ.λ. λαμβάνοντας ἀντιπροσωπευτικά μιάν μόνον ἀπ' αὐτές, λ.χ. τήν πρώτη. Κατ' αὐτήν, λοιπόν, τήν ἀντινομία, ὁ κόσμος ἔχει μιάν ἀρχή κ.λ.π. Ἡ ὀρθότης, ὡστόσο, τῆς προτάσεως αὐτῆς (τῆς Θέσεως) συνάγεται

1. Χρήσιμο εἶναι νά τονισθῆ ὅτι γιά τήν ἀπόλυτη ὀλότητα τῆς ἐμπειρικῆς συνθέσεως ἀπαιτεῖται πάντοτε: ὅτι τό Ἄπόλυτο εἶναι μιὰ ἐμπειρική ἔννοια. Ποιός ὅμως μπορεῖ νά ἔχει μιάν ἐμπειρία γιά τό παντάπασιν Ἄπόλυτο; Δέν μπορεῖ λ.χ. ν' ἀποδειχθῆ ἡ ὑπαρξη τοῦ παντάπασιν Ἄπλου ἀπό καμμιά ἐμπειρία ἢ κατ' αἴσθησιν ἀντίληψη, οὔτε ἐσωτερική, οὔτε ἐξωτερικήν. Τό ἀπόλυτο Ἄπλό εἶναι, συνεπῶς, μιὰ ἀπλή ἰδέα, ἢ ἀντικειμενική πραγματικότης τῆς ὁποίας δέν μπορεῖ ν' ἀποδειχθῆ σέ ὅποιανδήποτε δυνατήν ἐμπειρία (β' ἀντινομία). Ὡσαύτως: γιά νά νοήσουμε τόν Κόσμον ὡς ἕνα ἄπειρα δεδωμένο ὄλο (Quantum), θά ἔπρεπε ἡ διαδοχική σύνθεση τῶν μερῶν ἑνός ἀπείρου κόσμου νά θεωρηθῆ ὡς ὀλοκληρωμένη (καί μ' αὐτό νά ἔχει διαρρέψει ἕνας ἄπειρος χρόνος!), ἀφοῦ τήν ἔννοια τῆς ὀλότητος δέν τήν ἀντλοῦμε ἀπό τήν ἐποπτεία (πρᾶγμα, ἀσφαλῶς, ἀδύνατο), ἀλλά μπορούμε, τουλάχιστον, νά τή συλλάβουμε διά συνθέσεως τῶν μερῶν ἐν τῇ ἰδέᾳ (α' ἀντινομία). Ἀποτέλεσμα ὄλων αὐτῶν εἶναι: ὅτι στήν Θέση μπορούμε νά συλλαμβάνουμε μονομερῶς διά τῆς Νοήσεως τό χωροχρονικό λ.χ. πεπερασμένο (μολονότι ἕνα ἀπόλυτον πέρασ εἶναι ἐμπειρικῶς ἀδύνατο), ἢ τήν ἀπλότητα τῆς οὐσίας (α' καί β' ἀντινομία), ἔστω καί ἂν κάτι τέτοιο δέν ἀποδεικνύεται στόν χῶρον τῆς ἐποπτείας (διαδοχική ἢ συνεχῆς σύνθεση ἢ ἀνάλυση μερῶν). Ὁπως τό ἀπαιτεῖ ἡ Ἐπίθεση, ἀλλά αὐτό ἀποδεικνύεται ἀπλῶς διά τῆς μονόπλευρης ἀτοπίας ἢ ἀλογίας τῆς ὑποθέσεως τῆς Ἐπίθεσεως — καί τανάπαλιν (ἐμμεση ἢ πλαγία ἀπόδειξη).

ἀπό τό παράλογο (τήν ἀτοπία) τῆς ἐναντίας! ὑποθέσεως (Ἐπιθέσεως), σύμφωνα μέ τήν ὁποία ὁ κόσμος δέν ἔχει καμμιάν ἀρχή κ.λ.π. Ἐάν δηλ. ὁ κόσμος δέν εἶχε καμμιάν ἀρχή, τότε σέ καθεμίαν δεδομένη στιγμή, π.χ. τώρα, θά εἶχε παρέλθει μιᾶ αἰωνιότης καί, συνεπῶς, θά εἶχε διαρρεύσει μιᾶ ἀπειρη σειρά διαδοχικῶν καταστάσεων τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου. Ἡ πάροδος ὁμοῦς μιᾶς αἰωνιότητος μπορεῖ νά συμβαίνει μόνο στά παραμύθια, ἐνῶ ἡ ἀπειρία μιᾶς σειρᾶς δέν εἶναι δυνατόν νά ὀλοκληρωθῆ ποτέ ἐμπειρικά διά συνεχοῦς διαδοχικῆς συνθέσεως. Στήν πραγματικότητα, λοιπόν, ὑπάρχει μόνον ἕνας χρόνος καί μιᾶ αἰωνιότης χωρίς ἀρχή καί χωρίς τέλος (A 426/B 454, A 432/B 460).

Ἐπί τήν πλευρά τῆς Ἐπιθέσεως πάλι πού, ὅπως εἶπαμε γιά τήν ἀπόδειξη τῆς βασίζεται κατά κύριον λόγο στήν Ἐποπτεία: Ἐάν ὁ κόσμος εἶχε μιᾶν ἀρχή (δηλ. τό ἀντίθετο ἀπ' αὐτό πού ἰσχυρίζεται ἡ Ἐπιθεση), τότε θά ὑπῆρχε ἕνας προηγούμενος χρόνος, κατά τόν ὁποῖο δέν ὑπῆρχε ὁ κόσμος, δηλ. θά ὑπῆρχε ἕνας κενός χρόνος. Ἐλλά μέσα σέ ἕναν κενό χρόνο δέν εἶναι δυνατή καμμιά γένεση ὁποιοῦδήποτε πράγματος, ἐπομένως οὔτε καί τοῦ κόσμου. Κατά συνέπεια², ὁ Κόσμος δέν ἔχει καμμιάν ἀρχή.

Τό αὐτό ἰσχύει ἀναλόγως καί γιά τίς ἄλλες ἀντινομίες, ὅπου ἡ διαλεκτική τέχνη ἑνός τά ὄρια τῆς ἐμπειρίας ὑπερβαίνοντος καί τήν ἐμπειρία διευρύνοντος λόγου κάνει ἐπίδειξη τῶν ἀκτινοβόλων ἀξιώσεων τῆς.

Ἐὁ λόγος, ὡστόσο, ἐπίδεικνύει ἕνα μεγάλο «διαφέρον» (ὄχι μόνον «πρακτικό») γιά τήν ἔκβαση τοῦ διαλεκτικοῦ αὐτοῦ παιγνιδιοῦ (A 462/B 490 καί, ἰδιαίτερα, A 466/B 494 κ.έ) τῶν ἀντινομιῶν του. Καί αὐτό ἔχει κατ' ἀρχήν τήν ἠθικοπρακτική ἐξηγήσῃ του: Οἱ ἰσχυρισμοί λ.χ. τῶν Θεσέων: ὅτι ὁ κόσμος ἔχει μιᾶν ἀρχή ὅτι ἡ ψυχή εἶναι ἀπλή καί ἀναλλοίωτη ἢ ἀφθαρτή ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερος καί ὅτι ὑπάρχει ἀναγκαῖα ἕνα πρωταρχικό ὄν (Θεός) — ὅλοι αὐτοί οἱ ἰσχυρισμοί ἀποτελοῦν θεμελιώδεις ἢ ἀκρογωνιαίους λίθους τῆς ἠθικῆς καί τῆς Ἐρησκείας³.

Πέραν ὁμοῦς αὐτῶν, ὁ Κάντ ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ ὑπερβατικός ἢ κριτικός ἰδεαλισμός προσφέρει καί τό θεωρητικό κλειδί λύσεως τῆς κοσμολογικῆς

1. Ἡ ἀπόδειξη αὐτή ὀνομάζεται στήν Λογική: ἔμμεσος ἢ πλαγία ἢ ἀπαγωγική (demonstratio indirecta, apagogica). Στήν κατηγορία αὐτή ἀνήκει καί ἡ «εἰς ἀτοπον ἀπαγωγή ἢ εἰς ἀδύνατον ἄγυσα ἢ ἀπάγουσα» (deductio ad absurdum, ductio ad impossibile). Πρβλ. σχετικά Θ. Β ο ρ έ α, Λογική, Ἐθῆναι, 1972², σ. 186-188.

2. A 427/B 455 κ.έ.

3. Ἐδῶ πρέπει νά σημειωθῆ ὅτι ἡ γνωστή «βασιλική διαταγή» τῆς πρωσσικῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1794, πού ἀφοροῦσε καί ἄλλα συγγράμματα τοῦ Κάντ, εἶχεν ἀσφαλῶς κατά νοῦν καί τίς Ἐπιθέσεις τῶν Ἐπινομιῶν τῆς Κρ. τ.κ.λ.; ἀφοῦ καί αὐτές θά μπορούσαν νά θεωρηθοῦν ὅτι συμβάλλουν στήν «παραμόρφωση καί τόν εὐτελισμό μερικῶν θεμελιωδῶν σκέψεων τῆς Ἐγίας Γραφῆς καί τοῦ Χριστιανισμοῦ».

Διαλεκτικής και μ' αυτό ασφαλῶς τῶν ἀντιφάσεων, εἰς τίς ὁποῖες ἐμπεριπλέκεται ἀναγκαστικά ὁ λόγος (A 477/B 505, A 491/B 519 κ.έ). Τό πῶς ἐπιτυγχάνεται αὐτό, θά τό δοῦμε στή συνέχεια, ἀφοῦ πρωτύτερα προσεξετάσουμε «σκεπτικῶς» τά συναφεῖ μέ τίς τέσσερες ὑπερβατικές ἰδέες κοσμολογικά ἐρωτήματα.

Ἔτσι, ἂν δεχθοῦμε κατ' ἀρχήν ὅτι ὁ κόσμος δέν ἔχει καμμιά ἀρχή (ἀ' ἀντινομία), ὁ κόσμος τότε εἶναι πάρα πολύ μέγας γιά τήν ἔννοια¹ τῆς διανοίας ἢ νοήσεώς μας, ἀφοῦ αὐτή, ὡς συνιστάμενη σέ μίαν διαδοχική ἐμπειρική παλινδρόμηση (ἀναγωγή = regressus), δέν εἶναι σέ θέση νά ἐγγίση ὀλόκληρη τή διαρρέυσασα αἰωνιότητα. Ἄν πάλι δεχθῶ ὅτι ὁ κόσμος ἔχει μίαν ἀρχή, τότε αὐτός εἶναι πάρα πολύ μικρός γιά τήν ἔννοια τῆς νοήσεώς μου κατὰ τήν ἀναγκαῖα ἐμπειρική ἀναγωγή της πρὸς τόν ἀπόλυτο τῶν ὄρων. Καί τοῦτο, γιατί ἡ ἀρχή προϋποθέτει πάντοτε ἕναν χρόνο πού προηγεῖται αὐτῆς καί, συνεπῶς, ἡ ἀρχή αὐτή δέν εἶναι ἀπόλυτη. Φυσιολογικά, λοιπόν, μου ἐπιβάλλει ὁ νόμος τῆς ἐμπειρικῆς χρήσεως τῆς διανοίας (νοήσεως) ν' ἀναζητήσω ἕναν ὑψηλότερο ὄρο τοῦ χρόνου: ἄρα ὁ κόσμος εἶναι σαφῶς πάρα πολύ μικρός γιά τήν ἔννοιά μου. Τό ἴδιο μπορεῖ νά λεχθῆ ὄχι μόνο γιά τή δεύτερη «μαθηματική» ἀντινομία, ἀλλά καί γιά τίς λεγόμενες «δυναμικές» ἀντινομίες (τρίτη καί τέταρτη).

Ἄν π.χ. δεχθῆ κανεῖς ὅτι τά πάντα στόν κόσμο συμβαίνουν σύμφωνα μέ τήν αἰτιότητα τῶν φυσικῶν νόμων, τότε ἡ αἰτιότης αὐτή εἶναι ἐπίσης καί πού συμβαίνει καί, ἐπομένως, καθιστᾷ ἀναγκαῖα τήν παλινδρόμηση πρὸς μίαν ὑψηλότερη αἰτία. Τοῦτο ὅμως, δηλ. ἡ ἀποδοχή τῆς ἀπλῆς φυσικῆς αἰτιότητος, εἶναι γιά τήν ἔννοιά μας πάρα πολύ μέγας. Ἄν πάλι γίνουν δεκτές ἀντενεργούμενες αἰτιότητες, δηλ. παραγωγή καί γένεση ἐξ ἐλευθερίας, τότε μᾶς καταδιώκει τό «Γιατί» (τό ἐρώτημα) ἑνός ἀναποφεύκτου φυσικοῦ νόμου καί μᾶς ἀναγκάζει νά ἀνεύρωμε τόν αἰτιώδη νόμο τῆς ἐμπειρίας —πρᾶγμα πού φανερώνει ὅτι μιά τέτοιου εἴδους ὀλότης συνδέσεως καί συναφεῖας εἶναι πάρα πολύ μικρή γιά τήν ἀναγκαῖα ἐμπειρική μας ἔννοια. (Τό αὐτό καί γιά τήν τέταρτη ἀντινομία ἑνός ἀπολύτως ἀναγκαίου ὄντος)².

Τή μονομέρεια τῶν δύο αὐτῶν σκοπιῶν τῆς Θέσεως καί τῆς Ἀντιθέσεως καί γενικώτερα τίς σχετικές μέ τίς ἀντινομίες δυσκολίες ἔρχεται, λοιπόν, τώρα ὁ ὑπερβατικός, κατὰ τόν Κάντ, ἰδεαλισμός ν' ἀντιμετωπίση μ'

1. Ἴσως δέν εἶναι περιττό νά ὑπενθυμίσουμε ὅτι ἡ γνώση τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας ἢ νοήσεως εἶναι μιά γνώση δι' ἔννοιῶν καί ὅτι ἡ διάνοια ὀρίζεται ἀπό τόν Κάντ ὡς ἡ δύναμη τοῦ κρίνειν καί τῶν κανόνων. Ἀντίθετα ὁ νοῦς (λόγος), δηλ. ἡ Vernunft, εἶναι ἡ δύναμη τῶν ἀρχῶν (καί ἡ ἰδέα μιά ἔννοια τοῦ λόγου πού ὑπερβαίνει τήν ἐμπειρία). Ὅλη, ἔτσι, ἡ γνώση μας ξεκινᾷ ἀπό τίς αἰσθήσεις, προχωρεῖ ἀπό ἐκεῖ πρὸς τή διάνοια καί καταλήγει στόν νοῦ (λόγο). Πρβλ. Κρ. τ.κ.λ., A 68/B 93 κ.έ. καί A 298/B 355 κ.έ.

2. Πρβλ. σχετικά Κρ. τ.κ.λ., A 485/B 513 κ.έ.

έπιτυχία¹. Σ' αυτό, άλλωστε, έγκειται ή σημασία καί τό βασικό ένδιαφέρον τών κριτικῶν ἀναλύσεων τοῦ Κάντ. Κατά τόν ιδεαλισμό αυτό, χῶρος καί χρόνος δέν είναι, ὡς γνωστόν, ἕνα, τρόπον τινά, είδος «δοχείων», μέσα στά ὁποία συμπεριέχονται τά πάντα πράγματα του κόσμου, ἔτσι ὥστε νά μπορούσε κανείς νά νοήση ὡς δεδομένην ὁλόκληρή τήν πραγματικότητα. Χῶρος καί χρόνος ἀποτελοῦν ἀπλῶς α ρισιό μόνον μορφές τῆς έποπτείας μας², πού πρέπει νά ἀπαντοῦν σ' ἐκεῖνο μόνον τό μέρος τῆς έμπειρίας, πρὸς τό ὁποῖο πρέπει κανείς, ξεκινώντας ἀπό τήν κατ' αἴσθηση ἀντίληψη, πρωτίστως νά π ρ ο χ ω ρ ῆ (B 524 καί A 496). Μέ αυτό ὁ Κάντ θέλει σαφῶς νά δηλώση ὅτι τά ὑπάρχοντα ἀντικείμενά δέν προϋπάρχουν τῆς έμπειρίας μέσα σ' ὄλους τούς χώρους καί κατά σύμπαντα τόν χρόνο, ἀλλά ὅτι μπορούν μόνον νά ὑπάρξουν (ἀναγωγική διαδοχική σύνθεση) σέ μιάν δυνατή έμπειρία, στήν ἀπόλυτη ὁμῶς ὁλότητά της, πρᾶγμα πού δέν ἀπαντᾷ ἀσφαλῶς στήν έμπειρία³. Συνεπῶς, ὅσο λίγο μπορῶ νά ἔχω ὅλα τά ὑπάρχοντα πράγματα τῶν αἰσθήσεων μέσα στήν παράσταση ὄλων τῶν χώρων καί σύμπαντος τοῦ χρόνου ὡς ὁλόκληρα δεδομένα, ἄλλο τόσο δύναμαι νά εἶμαι κάτοχος κάθε συνολικά δυνατῆς έμπειρίας. Γιά τοῦτο καί ἅπανα ἡ ἀντινομία βασίζεται στό ἀκόλουθο διαλεκτικό ἐπιχείρημα, πού συνοψίζει καί τό ἀληθινό περιεχόμενο τῶν ὑπερβατικῶν περί κόσμου ιδεῶν: ὅτι δηλ., ὅταν εἶναι δεδομένο τό ὑπό ὄρους (τό σχετικό), μέ αυτό ἐπίσης μᾶς εἶναι δεδομένη ὡς πρόβλημα (aufgegeben) καί τῆ παλινδρομική ἀναγωγή στή σειρά τῶν ὄρων ἐν σχέσει πρὸς αυτό τό ὑποκείμενο σέ ὄρους (B 526, A 498). Ἄρα ἐδῶ ὁ λόγος βρίσκεται ἐνώπιον μιᾶς «Aufgabe», ἐνός δηλ. μόνον προβλήματος πρὸς λύση, ἢ, καλλίτερα, ἐνός αἰτήματος, καί ὄχι μπροστά σέ μιάν ὀριστικά δεδομένη λύση.

Μέ ἄλλα λόγια, ὅπως ἡ ιδέα τῆς ψυχῆς ἔτσι καί οἱ κοσμικές έννοιες ἢ

1. Αυτό δέν σημαίνει, βέβαια, ὅτι οἱ Ἄντινομίες ὀριστικά αἴρονται (ὅπως στόν Hegel), ἀλλ' ὅτι ἀπλῶς αὐτές διαγιγνώσκονται καί ἐπιφωτίζονται. Ἡ διαλεκτική τους ἀποτελεῖ συστατικό μὲν γνώρισμα τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, ἀλλά καί ἀπαραγνώριστο σημεῖο τῆς περατότητός του. Μ' αυτό ἡ καντιανή διαλεκτική διακρίνεται μέ δξύτητα ἀπό τή διαλεκτική τοῦ Hegel — τῆς τελευταίας θεωρουμένης ὡς ἀνυπολιποῦς διαλεκτικῆς παμφαγίας τῆς «συγκεκριμένης» καθόλου οὐσίας καί ἀπολυτότητος τῶν έννοιῶν (συμφιλωτική συναίρεση καί ἰσοκρατία ἀντιθετικῶν λογικῶν προσδιορισμῶν ὡς τῶν πραγμάτων αὐτῶν).

2. Ἐπερβατική ἰδανικότης τοῦ χώρου καί τοῦ χρόνου καί, συγχρόνως, ὄλων τῶν φαινομένων κατά τόν Κάντ.

3. Ἡ διαλεκτική ἀπατηλή φαινομενικότης ἀπορρέει ἀκριβῶς ἀπό τό γεγονός ὅτι: ἡ ιδέα τῆς ἀπολύτου ὁλότητος, πού ἰσχύει ὡς ἕνας ἀπόλυτος ὄρος τῶν πραγμάτων αὐτῶν καθ' ἑαυτά, ἐφαρμόζεται πάνω σέ φαινόμενα, πού ὑπάρχουν μόνο στήν παράσταση.

ιδέες του λόγου δέν επιτρέπεται νά θεωροῦνται ὡς «συστατικές»¹ ἀρχές του κόσμου, διά μέσου τῶν ὁποίων καθορίζεται ἐμπειρικά καί δίδεται στήν ἀντικειμενική οὐσία του ὁ κόσμος, ἀλλά ὡς ἀπλές μόνον «κανονιστικές» ἀρχές ἢ ρυθμιστικοί κανόνες τῆς μεγίστης δυνατῆς διευρύνσεως τῆς ἐμπειρίας μας (A 508/B 536 κ.έ)..

Ἄλλά ἐνῶ στήν περίπτωση τῶν δύο πρώτων ἀντινομιῶν οἱ ἀντιμαχόμενες ἀναμεταξύ των προτάσεις (Θέση - Ἀντίθεση) ἀποκλείονται στήν ἀμοιβαία ἀλογία τους, ἡ τρίτη κοσμολογική ἰδέα τῆς φυσικῆς αἰτιότητος καί ἐλευθερίας (καθώς καί ἡ τέταρτη) καταλαμβάνει μίαν κατ' ἐξαιρέση θέση στό κοσμολογικό οἰκοδόμημα τῶν ἐννοιῶν του λόγου. Ἐδῶ ἡ ἀντιμαχία πλέον εἶναι φαινομενική, ἀφοῦ ἡ κατά φυσικούς νόμους αἰτιότητος δέν ἀντιφάσκει πρὸς τήν αἰτιότητα ἐξ ἐλευθερίας. Ἔτσι Θέση καί Ἀντίθεση μποροῦν συγχρόνως νά εἶναι, ὑπό διαφορετικὴν ὀπτική γωνία καί ἀναφορά ἢ κάθε μία, ἀληθινές. Ὅλα λ.χ. τὰ πράγματα τῶν αἰσθήσεων συμβαίνει νά εἶναι τυχαῖα καί ἐμπειρικῶς καθωρισμένα, ἀλλά παρ' ὅλα αὐτά μπορεῖ νά ὑπάρχη καί ἕνας μὴ αἰσθητός (νοητός) ὄρος γιά ὁ λ ὁ κ λ η ρ η τ ἡ σ ε ι ρ ἄ αὐτῶν (τέταρτη ἀντινομία, ὕπαρξη πρωταρχικοῦ ὄντος). Τό πρωταρχικό καί ἀναγκαῖο αὐτό ὄν εὐρίσκεται ἐντελῶς ἔξω ἀπό τήν ἐμπειρική σειρά του αἰσθητοῦ κόσμου καί εἶναι, συνεπῶς, νοητό. Ἀντίθετα στήν τρίτη ἀντινομία τῆς ἐλευθερίας τό ἴδιο τό πρᾶγμα συναντᾷ μὲν ὡς αἰτία στή σειρά τῶν ὄρων, ἀλλά ἡ αἰτιότητος του, ὡστόσο, παραμένει νοητή (A 560/B 588 κ.έ).

Πῶς ὁμως πραγματικά εἶναι δυνατόν νά συνυπάρχουν φυσικός νόμος καί ἐλευθερία καί νά μὴν ἀντιφάσκουν —ἀλλά νά εἶναι ἀληθεῖς— δύο ἀναμεταξύ τους ἐναντίες ἢ ἀντιμαχόμενες προτάσεις; Κατ' ἀρχὴν πρέπει νά τονισθῇ ὅτι ἐλευθερία στόν Κάντ δέν σημαίνει αὐθαίρετη ἐκλογή ἢ αὐθαιρεσία, πράττειν δηλ. χωρὶς κανόνες ἢ νόμους², ἀλλά μιά πράξη ἐλεύθερη εἶναι στόν ἴδιο βαθμό ἀναγκαῖα³ ὅπως καί τό φυσικό γίνεσθαι! Τοῦτο, ὡστόσο, δέν ἰσοδυναμεῖ μέ σύμπτωση του κατά φυσικούς νόμους γίνεσθαι μέ τό ἐλευθέρως πράττειν. Κατά τό φυσικό δηλ. γίνεσθαι τὰ πράγματα προσδιορίζονται ἀπ' ἔξω, ἀπό κάτι ἄλλο (τὰ πράγματα τὰ προσδιορίζει ἀκόμη λογικά ἢ αὐτενέργεια τῆς κατηγοριακῆς συνθέσεως τῆς διανοίας) ἢ τόν ἑαυτό μου τόν ἴδιο ὁμως, τόν καθορίζω, ὡς ἕνα λογικό ὄν, ἐγώ

1. Ὅπως δηλ. μιά θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς διανοίας ἢ νοήσεως γιά τήν ἐμπειρική γνώση ἀντικειμένων τῶν αἰσθήσεων (συνεργία δεκτικότητος καί νοήσεως, Κατηγορίας καί ἐποπτείας).

2. Πρβλ. A 447/B 475 καί A 451/B 479.

3. Πρβλ. Grundlegung zur Metaphysik der Sitten (ἐκδ. Ἀκαδ.), σ. 400: «Pflicht ist die Notwendigkeit einer Handlung aus Achtung fürs Gesetz» (=Καθῆκον εἶναι ἡ ἀναγκαιότης μιᾶς πράξεως ἀπὸ σεβασμό πρὸς τόν νόμο).

ὁ ἴδιος. Ἐκεῖ ἡ καθορίζουσα αἰτία κεῖται ἔξω ἀπό τόν λόγο, ἐνῶ ἐδῶ βρίσκεται μέσα στόν κρίνοντα καί ἀποφασίζοντα δι' ἑαυτόν λόγο. Πέραν αὐτοῦ, τήν αιτιότητα ἐξ ἐλευθερίας εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά τή δεχθοῦμε ὡς ἕνα *factum* (ὅπως *factum* εἶναι τοῦ καθαροῦ λόγου ἢ συνείδηση τοῦ καντιανοῦ ἠθικοῦ νόμου), ἐφ' ὅσον κανένας λογικός ἄνθρωπος δέν δύναται νά ἀρνηθῆ τό γεγονός, ὅτι σέ κάθε σκέψη καί ἐνέργημά μας καί σέ κάθε γενικώτερα ἀξιολόγηση πραγμάτων καί ἀνθρώπων, προϋποθέτουμε, παράλληλα μέ τήν ἀναγκαιότητα τοῦ φυσικοῦ νόμου, τήν ὕπαρξη τοῦ Δέοντος (ὀφείλουν), πού προσδίδει ἀξιολογικό νόημα στίς πράξεις.

Φυσικά θά ἦταν παράλογο, ἢ ἀκόμη καί κωμικό, γιά ἕνα διά φυσικῆς βίας προκαλούμενο γεγονός νά εἶπω: ὅτι ἡ πυρκαϊά λ.χ. αὐτή θά ὤφειλε νά φεισθῆ αὐτοῦ τοῦ δάσους ἢ αὐτῆς τῆς συνοικίας κ.ἄ. Εἶναι ὁμως νοητό καί εὐλογο στόν καθένα μας, ὅταν ἀξιῶνουμε ἀπό κάποιον ἄνθρωπο: ὅτι, εἰς πείσμα ὅλων τῶν χρονικοεμπειρικῶν περιστάσεων καί ὄρων, αὐτός, ἐν τούτοις, δέν ἔπρεπε ἢ δέν ὤφειλε στήν ὀρισμένη αὐτή περίπτωση νά εἶπη ψέματα. Καί στίς δύο περιπτώσεις ἔχουμε ἀσφαλῶς ἕνα ἀναγκαῖο γεγονός: ἐνῶ ὁμως στήν πρώτη ἡ αἰτία καθορίζεται ἀπαρεγκλίτως διά φυσικῶν νόμων, στή δεύτερη ἀπαιτοῦμε γιά τόν ψεύτη τήν ἀπόλυτη αἰτία τῆς πράξεώς του σέ μιάν δική του ἀποκλειστικά ἠθική ἀπόφαση. Γιατί ὁ ψεύτης, κατά τόν Κάντ, εἶναι ὀλότελα ἐλεύθερος ἐκείνη τή στιγμή πού ψεύδεται καί κάθε ἄλλον ὄρο ἢ περίσταση μπορεῖ νά τόν θεωρήσῃ ὡς ἀγίνωτο. Ἀπό τή μιά μεριά, λοιπόν, ἔχουμε ἐμπειρικῶς γιγνόμενα (ὅπου τό ἐρώτημα, τί ὀφείλει νά συμβῆ στήν φύση, εἶναι ἄλογο) καί ἀπό τήν ἄλλη ἠθικῶς ἀποφασιζόμενα καί τελούμενα. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει, κατά τόν Κάντ, καί ἕναν «ἐμπειρικό χαρακτήρα», σύμφωνα μέ τόν ὁποῖο οἱ πράξεις του στό πεδίο τοῦ φαινομένου ὑπόκεινται, ὅπως κάθε ἄλλο φυσικό γεγονός, σέ ὄλους τούς νόμους τῆς ἐμπειρικῆς αἰτιότητος· ἀλλά καί ἕναν καθ' ἑαυτά «νοητό χαρακτήρα» τοῦ ἑαυτοῦ του (ὁ ἄνθρωπος ὡς *causa phaenomenon* καί ὡς *causa noumenon*), δυνάμει τοῦ ὁποίου ὁ λόγος δέν ὑποχωρεῖ σ' ἐμπειρικές αἰτίες, οὔτε ἀκολουθεῖ τήν φυσική τάξη τῶν πραγμάτων, ἀλλά δημιουργεῖ αὐτός μιάν νέα ἰδεατή τάξη, μέσα στήν ὁποία κηρύσσονται, ὡς ἀναγκαῖες, πράξεις, πού δέν ἔχουν μολαταῦτα συμβῆ, ἢ ἴσως δέν πρόκειται νά συμβοῦν ποτέ τους.

Καί εἶναι ὁ ἄνθρωπος, καί αὐτός, κατ' ἀρχήν φαινόμενο! Καί ὡς τέτοιου οἱ πράξεις, ἂν ἦταν δυνατό νά τίς διερευνήσουμε σέ βάθος, θά

1. Πρβλ. Α 547/Β 575. Ἀπό καθαρά πρακτικῆς (ἠθικῆς) ἀπόψεως, ὅλα αὐτά πού συμβαίνουν ἢ ἔχουν ἐνδεχομένως συμβῆ στήν Φύση, θά ἔπρεπε (ὀφείλουν) ἴσως τότε νά μήν ἔχουν συμβῆ καθόλου! (Τάξη σύμφωνα μέ ἰδέες).

ήμπορουσαν βέβαια νά προβλεφθοῦν κατά τήν χρονική ἀρχή ὄρων τοῦ Πρότερον καί τοῦ Κατόπιν! Ἄλλά δέν εἶναι αὐτός ὁ λόγος του φαινόμενο, οὔτε ὑπόκειται στήν αἰσθητή ἢ χρονική μορφή καί ἀκολουθήση ὄρων τῆς ἐμπειρίας. Γιατί ἡ αἰτιότης τοῦ λόγου (Vernunft) δέν γίνεται, ἀρχίζει ἢ παρέρχεται κατά τόν νοητό αὐτοῦ τοῦ λόγου χαρακτηῖρα. Ὁ λόγος εἶναι «bestimmend» (=προσδιορίζων καί διακαθορίζων) καί ὄχι «bestimmbar» (=καθοριστέος καί καθοριζόμενος). Εἶναι μέσα σ' ὅλες τίς χρονικές στιγμές τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων παρῶν καί ἀμεταβλήτως ἕνας· εἶναι δηλ. ὁ παραμόνιμος ὄρος ὄλων τῶν βουλευτῶν τοῦ ἀνθρώπου πράξεων. Ἄλλά δέν εἶναι ὁ ἴδιος μέσα στόν χρόνο, οὔτε εἰσπεριπίπτει σέ χρονική κατάσταση, ὅπου προηγουμένως ἔλειπεν ὁ ἴδιος. Γι' αὐτό ὡς πρός τόν νοητό τοῦ λόγου χαρακτηῖρα τό Πρίν ἢ τό Μετά δέν ἔχει κῦρος: ἡ πράξη του, ἡ καθεμία πράξη του, τό ἄμεσο εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ νοητοῦ αὐτοῦ τοῦ χαρακτηῖρος. Ποιός ξέρει ὅμως, τέλος, μέ ἀκρίβεια τή σχέση ἐμπειρικῶν καί νοητῶν στοιχείων μέσα του; Δέν μένει ὀλοκληρωτικά, κατά τόν Κάντ, καί σέ ἐμᾶς τούς ἴδιους ἄγνωστα κεκρυμμένα ἢ κύρια αὐθεντική τῶν πράξεών μας ἠθικότης;

Καμμιά ἀντίφαση, λοιπόν, τῆς φύσει αἰτιότητος πρός τήν διά ἣ ἐξ ἐλευθερίας αἰτιότητα (τήν ἰδέα τῆς ὑπερβατικῆς ἐλευθερίας). Καί οἱ δύο, ἀδιατάρακτες, ἀλλά καί ἀναμεταξύ τῶν ἀνεξάρτητες, μποροῦν νά διωφίστανται, κατά τόν Κάντ, ἐν ἁρμονίᾳ!

*
* *

Καί γιά τό δεύτερο αὐτό μέρος τῆς μεταφραστικῆς μας ἐργασίας ἰσχύει πάντοτε ὅ,τι εἶπαμε στόν Πρόλογο τοῦ πρώτου τεύχους (ἰδιαίτερα στίς σελίδες IX καί X). Στίς ἀντιλήψεις μας αὐτές γιά τή μετάφραση τοῦ βαρυμελοῦς ἔργου τῆς πρώτης Κριτικῆς τοῦ Κάντ ἤλθαν νά μᾶς ἐνισχύσουν ἐν τῷ μεταξύ ἕνα μικρό, ἀλλά ἰδιαίτερος χαρακτηριστικό πόνημα τοῦ W a l t e r B e n j a m i n ὑπό τόν τίτλο: Die Aufgabe des Übersetzers (Τό πρόβλημα τοῦ Μεταφραστοῦ)² καθώς καί οἱ ἐξαιρετικά ἐνδιαφέρουσες σημειώσεις τοῦ J. W. v o n G o e t h e στό: «West-Östlicher Divan»³. Τίς σημειώσεις αὐτές τοῦ Goethe μαζί μέ τίς ἀπόψεις τοῦ R u d o l f P a n n w i t z (πού θά δοῦμε στή συνέχεια) χαρακτηρίζει ὁ W. Benjamin ὡς ὅ,τι

1. Πρβλ. σχετικά Κρ. τ.κ.λ., A 546/B 574 κ.ἐ μέχρι A 558/ B 586.

2. Στίς: Illuminationen, ausgewählte Schriften, hrsg. von S. Unseld, Frankfurt a. M., 1961, σ. 56 κ.ἐ., πρβλ. ἰδιαίτερα σ. 67-68 καί 69.

3. Πρβλ.: G o e t h e s Werke, Hamburger Ausgabe in 14 Bänden, hrsg. von E. Trunz, πρβλ. Bd 2., Gedichte und Epen II, München (Beck-Verlag), 1981¹², σ. 255-258.

τό καλλίτερο ποτέ έγγραφο στη Γερμανία γύρω από την θεωρία της μεταφράσεως.

Στό παραπάνω άρθρο του, λοιπόν, ο Benjamin, παραπέμποντας σέ ένα έργο: (Die Krisis der europäischen Kultur, 1947) του σύγχρονου Γερμανού συγγραφέως (ο Pannwitz¹ κατάγεται από τόν κύκλο του ποιητού St. George και θεωρείται στίς ιδέες του ως συνεχιστής του Nietzsche) υίοθετεί ουσιαστικά τίς έξις έπιρρωστικές και τών δικών μας αντίληψεων θέσεις του Pannwitz. Οί μεταφράσεις μας, γράφει ο Pannwitz (τόν όποιο έδω άποδίδουμε έλεύθερα), άκόμα και οί πιό καλές, ξεκινούν από μιάν έσφαλμένη άρχή: έπιδιώκουν δηλ. νά έκγερμανίσουν τήν ίνδική, έλληνική και άγγλική γλώσσα, άντί νά προσπαθοϋν νά έξινδικεύσουν, έξελληνίσουν και έξαγγλίσουν μάλλον τή γερμανική γλώσσα. Διακρίνονται για μιá σχετικά μεγαλύτερη εϋλάβεια άπέναντι στίς συνήθειες τής μητρικής των γλώσσας παρά για τόν σεβασμό τους μπροστά στό πνεϋμα του ξένου έργου. 'Η βασική πλάνη του μεταφραστοϋ είναι ότι μένει προσηλωμένος στήν κατά συμβεβηκόσ² κατάσταση τής ιδικής του γλώσσας άντί νά τήν άφήνη νά κινήται και συστρέφεται δυναμικά από τήν ξένη. 'Ο μεταφραστής είναι ύποχρεωμένος, όταν μάλιστα μεταφράζει από μιάν πολύ μακρινή γλώσσα, νά είσχωρη πίσω βαθειά στά έσχατα στοιχεία αύτης τής γλώσσας, όπου λέξη, εικών και τόνος συμπλέκονται σέ ένα — πρέπει νά διευρύνη και έμβαθύνη τή γλώσσά του διά μέσου τής ξένης, μολονότι δέν ξέρουμε άσφαλώς καθόλου, σέ ποιόν βαθμό είναι αυτό κατορθωτό και σέ ποιό μέτρο μπορεί νά μεταμορφωθή (μετασχηματισθή) μιá όποια γλώσσα. 'Ο ίδιος ο Benjamin μάλιστα θεωρεί ότι ή λέξη πρόσ λέξη μετάφραση (Interlinearschrift) τών ιερών κειμένων άποτελεί τό πρότυπο ή ιδεώδες κάθε μεταφράσεως, άφου σέ κάθε μιá γλώσσα και στά μορφώματά της παραμένει, πέρα και εκτός από τό μεταδόσιμο (ή κοινωνήσιμο), και ένα μή μεταδοτό, δηλ. άμετακοινώνητο στοιχείο μέσα της.

Και έρχόμαστε στόν μεγάλο ποιητή (και φιλόσοφο) J. W. Goethe. Σύμφωνα μ' αυτόν τρία είδη μεταφράσεων και τρεις αντίστοιχα σέ κάθε Λογοτεχνία έπαναλαμβανόμενες έποχές ύπάρχουν. Κατά τήν πρώτη έποχή, ή μετάφραση του πρώτου είδους είναι εκείνη πού μās έξοικειώνει κατά τόν δικό μας έθνικό τρόπο σκέψεως πρόσ ένα ξένο έργο. Μιá άπλη πεζογραφική, τίς ιδιαιτερότητες δηλ. μιās ξένης ποιητικής δημιουργίας αίρουμε μετάφραση είναι για τόν σκοπό αυτό τό καλλίτερο μέσο. 'Η μετάφραση τής Βίβλου από τόν Λούθηρο θ' άσκη πάντοτε μιάν τέτοια επίδραση, κατά τόν Goethe.

1. R. P a n n w i t z (1881-1969).

2. Στίς τυχαιότητες δηλ. τής μητρικής του γλώσσας.

Τὴν πρώτη ἐποχὴ διαδέχεται μιὰ δεύτερη, ὅπου ὁ μεταφραστὴς καταβάλλει μὲν προσπάθειες γιὰ νὰ μετατεθῆ στὶς ἰδιαιτέρες περιστάσεις τοῦ ξενογλώσσου ἔργου, ἀλλὰ κατὰ βάθος ἀγωνίζεται καὶ πετυχαίνει νὰ οἰκιοποιηθῆ ξένα νοήματα, πού ἐκθέτει πάλι στὴ γλῶσσα του, κατὰ τὴ δική του ὁμῶς ἐθνικὴ καὶ γλωσσικὴ νοοτροπία. Γι' αὐτὸ καὶ τὴν χρονικὴ αὐτὴ περίοδο μεταφράσεων χαρακτηρίζει ὁ Goethe, στὴν κυριολεκτικὴ τοῦ ὄρου σημασία, παρωδική¹. Μιὰν τέτοια μεταφραστικὴ ὑπόθεση ἀναλαμβάνουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατάλληλες πρὸς τοῦτο πνευματικὲς κράσεις, ὅπως εἶναι συνήθως οἱ πνευματῶδεις ἄνθρωποι (ὁ Goethe ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ τοὺς Γάλλους, πού κάθε ξένο πνευματικὸ προϊόν προσπαθοῦν καταλλήλως νὰ τὸ πολιτογραφοῦν πνευματικὰ καὶ γλωσσικὰ στὸν τόπο τους, καθὼς καὶ τὸν Γερμανὸ ποιητὴ καὶ μεταφραστὴ *W i e l a n d* ὡς τὸν κατ' ἐξοχὴν ἐκπρόσωπο τῆς ἐποχῆς του).

Ἄλλὰ ὑπάρχει, κατὰ τὸν Goethe, καὶ μιὰ τρίτη καὶ τελευταία (γι' αὐτὸ καὶ τελειότερη) περίοδος, ἐκείνη δηλ. ὅπου ἡ μετάφραση θὰ ἤθελε νὰ ταυτισθῆ κατὰ τέτοιον τρόπο μὲ τὸ πρωτότυπο, ὥστε τὸ ἓνα νὰ μὴν ὀφείλῃ ἀπλῶς νὰ ἰσχύῃ ἀντί² τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ νὰ εἶναι καὶ νὰ καλύπτῃ (νὰ ὑποκαθιστᾷ δηλ.) πραγματικὰ τὴν οὐσία τοῦ ἄλλου (*so daß eins nicht anstatt des andern, sondern an der Stelle des andern gelten sollte*). Αὐτὸ τὸ τρίτο εἶδος μεταφράσεως ἐγνώρισε, κατὰ τὸν Goethe, καὶ τὴ μεγαλύτερη ἀρχικὰ ἀντίσταση, ἀφοῦ ὁ μεταφραστὴς, μὲ τὸ νὰ μὲνῃ τόσο σταθερὰ προσκολλημένος στὸ πρωτότυπο, ἐγκαταλείπει λίγο ἢ πολὺ τὴν πρωτογένεια τῆς ἐθνικότητός του καὶ ἔτσι προκύπτει κάτι τὸ τρίτο, γιὰ τὸ ὁποῖο κατ' ἀρχὴν χρειάζεται μακρὰ καλλιέργεια τῆς κοινῆς καλαισθησίας ('Ο Goethe ἀναφέρει τὶς μεταφράσεις τοῦ *V o β* καὶ αὐτοῦ, ἰδιαίτερα, τὴν περιφημὴ μετάφραση τοῦ Ὀμήρου).

Τέλος ὁ Goethe μᾶς δίνει σέ λίγες, ἀλλὰ πυκνὲς γραμμὲς καὶ μιὰν ἐξήγηση διὰ τὸ γεγονός ὅτι ἀποκαλεῖ τελευταία τὴν τρίτη αὐτὴ περίοδο. Μιὰ μετάφραση, γράφει, πού προσπαθεῖ νὰ ταυτισθῆ μὲ τὸ πρωτότυπο, προσεγγίζει τελικὰ τὴ λέξη πρὸς λέξη ἀπόδοση (*Interlinearversion*) καὶ διευκολύνει σέ ὑψηλὸ βαθμὸ τὴν κατανόηση τοῦ πρωτοτύπου· μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο καταφέρνουμε νὰ ὀδηγηθοῦμε, καὶ μάλιστα νὰ ἐξωθηθοῦμε, πρὸς τὸ πρωταρχικὸ κείμενο, καὶ ἔτσι, λοιπόν, κατακλείεται ὀριστικὰ ὁλόκληρος ὁ κύκλος, μέσα στὸν ὁποῖο κινεῖται ἡ προσέγγιση τοῦ ξένου πρὸς τὸ οἰκεῖον (τὸ αὐτόχθον καὶ ἐντόπιον) καὶ τοῦ γνωστοῦ πρὸς τὸ ἄγνωστο. — Οἱ ἀναπτύξεις αὐτές τοῦ Goethe δέν χρήζουσι, νομίζουμε, ἰδιαιτέρων συσχετιστικῶν σχολίων.

1. Parodistische.

2. Στὴν θέση τοῦ ἄλλου.

Κατακλείοντες, τέλος, τήν εισαγωγή αὐτή θά ήθέλαμε πρῶτα νά ἐκφράσουμε τίς θερμές μας εὐχαριστίες πρὸς τήν ἀγαπητή μας ἀνεψιά Γ α ρ υ φ α λ λ ι ά Τ ρ ι δ ή μ α γιά τήν εὐσυνείδητη ἐργασία της κατά τήν καθαρογράφηση τοῦ χειρογράφου μας. Ὡστόσο, τό δεύτερο τοῦτο μέ τάς ζειδώρους! Ἄντινομίας τῆς Καντικής διαλεκτικῆς Τεῦχος ἀφιερῶται μ' ἀπεριόριστην εὐγνωμοσύνη «*τοῖς ἡμῶν αὐτῶν ἀδελφοῖς ταύτου γένους συναθληταῖς*»: Π α ν α γ ι ώ τ η, Ἄ ρ ι σ τ ε ῖ δ η, Ε ὑ α γ γ έ λ ω, Ἄ ν α σ τ α σ ί ω καί Σ τ υ λ ι α ν ῶ.....

1. Γιά τήν ζωτική, ὄντως, σημασία τῶν ἀντινομιῶν (τῆς Ἄντιθετικῆς τοῦ λόγου) τόσο διά τή γένεση τοῦ κριτικοῦ ἰδεαλισμοῦ ὅσο καί στή μετά τόν Κάντιο φιλοσοφία (ἐγγελιανή διαλεκτική) πρβλ. τοῦ συγγραφέως: Φιλοσοφία τοῦ Γερμανικοῦ Ἰδεαλισμοῦ I, Im Kant, Τεῦχος Α': Προκριτική περίοδος, Ἄθηναι, 1979, σ. 92 κ.έ. καθώς (καί κυρίως): Ὁ Hegel κριτής τῶν κοσμολογικῶν ἰδεῶν (ἀντινομιῶν) τοῦ Κάντ, ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ, τ. ΚΔ' (1982), σ. 170-208. Ἐκτός αὐτῶν πρβλ. H. H e i m s o e t h, Transzendente Dialektik. Ein Kommentar zu Kants Kr. d. r. V., 2 Teil, Berlin, 1967, σ. 199-200 καί 217. Πρβλ. τέλος (σέ εὐρύτερη προοπτική ἐρεύνης) τό ἔργο μας: Διαλεκτική Ψυχολογία καί ὑπερβατική συνειδησιολογία στήν κριτική ἰδεοκρατία τοῦ Κάντ ('Από τόν Descartes στόν Husserl μέ ἀφετηρία τήν «Κριτική τοῦ καθαροῦ λόγου»), Ἄθηναι, 1983.

ΤΗΣ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗΣ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΒΙΒΛΙΟ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ¹

'Η' Ἀντινομία² τοῦ καθαροῦ λόγου

Στήν Εἰσαγωγή σ' αὐτό τό Μέρος τοῦ ἔργου μας ἐδείξαμε ὅτι ὅλη ἡ ὑπερβατική ἀπατηλή φαινομενικότητα (Schein) τοῦ καθαροῦ λόγου ἐδράζεται πάνω σέ διαλεκτικούς συλλογισμούς, τό σχῆμα τῶν ὁποίων προσφέρει ἡ (A 406) Λογική σά τρία κατά τή μορφή εἶδη συλλογισμῶν τοῦ λόγου ἐν γένει, ὅπως περίπου [κατά ἕνα τρόπο] οἱ Κατηγορίες βρῖσκουν τό λογικό τους σχῆμα στίς τέσσερες λειτουργίες ὄλων τῶν κρίσεων. Τό πρῶτο εἶδος τῶν σοφισζομένων συλλογισμῶν ἀναφερόταν³ στήν ἀπόλυτη ἐνότητα τῶν ὑποκειμενικῶν ὄρων ὄλων ἐν γένει τῶν παραστάσεων (τοῦ ὑποκειμένου ἢ τῆς ψυχῆς) | σέ ἀντιστοιχία πρὸς τοὺς κατηγορικούς συλλογισμούς τοῦ λόγου, ἡ μείζων τῶν ὁποίων, ὡς ἀρχή, ἐκφράζει τή σχέση ἐνός κατηγορήματος πρὸς ἕνα ὑποκείμενο. Τό δεύτερο εἶδος τοῦ διαλεκτικοῦ ἐπιχειρήματος θά ἔχη, λοιπόν, ὡς περιεχόμενό του τήν, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τοὺς ὑποθετικούς συλλογισμούς τοῦ λόγου, ἀπόλυτη ἐνότητα τῶν ἀντικειμενικῶν ὄρων ἐν τῷ φαινομένῳ [εἰς τό πεδῖον τοῦ φαινομένου], ἔτσι ὅπως τό τρίτο εἶδος, πού θά κάνη τήν ἐμφάνισή του [θά προβάλλη] στό ἐπόμενο Κεφάλαιο, ἔχει ὡς θέμα τήν ἀπόλυτη ἐνότητα τῶν ἀντικειμενικῶν ὄρων τῆς δυνατότητος τῶν ἀντικειμένων καθ' ὅλου. (B 433)

Εἶναι ὅμως ἀξιοσημεῖωτο ὅτι ὁ ὑπερβατικός⁴ [ὑπερβατολογικός] παραλογισμός προκαλοῦσε [παρῆγε] μίαν μονόπλευρη ἀπλῶς ἀπατηλή

1. Κατά τόν *Hartenstein* ὁ τίτλος αὐτός θά ἔπρεπε νά ὀλοκληρωθῆ ὡς ἐξῆς: «Τοῦ Δευτέρου Βιβλίου τῆς Ὑπερβατικῆς Διαλεκτικῆς, Δεύτερο Κεφάλαιο». Ἔτσι δηλ. ἀνταποκρίνεται ἀκριβέστερα στόν τίτλο τῆς παραγράφου A341/B 399 (=Πρῶτο Κεφάλαιο τοῦ Δευτέρου Βιβλίου τῆς Ὑπερβατικῆς Διαλεκτικῆς).

2. Γιά τόν ὄρο «ἀντινομία» καί τόν ρόλο της στή γένεση τοῦ κριτικοῦ ἰδεαλισμοῦ πρβλ. *H. Heimsöet*, *Transzendente Dialektik. Ein Kommentar zu Kants Kritik der reinen Vernunft*, op. cit., σ. 199-200, πρβλ. καί σ. 217.

3. Εἶχε νά κάνη, ἀπέβλεπε στήν.....

4. *Transzendentaler*.

φαινομενικότητα ἀναφορικά πρὸς τὴν ἰδέα τοῦ ὑποκειμένου τοῦ νοεῖν [τῆς νοήσεώς] μας καὶ [ὅτι] γιὰ τὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ Ἐπιθέτου¹ δὲν θέλει ν' ἀπαντᾷ οὔτε ἡ παραμικρὴ φαινομενικότης ἐξ ἐννοιῶν τοῦ λόγου². Τὸ πλεονέκτημα εἶναι καθ' ὄλοκληρίαν ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ πνευματισμοῦ, μολονότι ὁ ἴδιος δὲν εἶναι σέ θέση ν' ἀπαρνηθῆ τὸ ἔμφυτο³ ἀμάρτημά του [πού τὸν κάνει], παρ' ὅλη τὴν εὐνοϊκὴ γι' αὐτὸν ἀπατηλὴ φαινομενικότητα, νὰ διαλύεται στὰ [πρῶτα] δοκιμαστικὰ πυρὰ τῆς κριτικῆς σέ καθαρὸς ἀτμούς⁴.

(A 407) Τελείως διαφορετικὰ ἔχει τὸ πρᾶγμα, ὅταν ἐφαρμόζουμε τὸν λόγο πάνω στὴν ἀντικειμενικὴ σύνθεση τῶν φαινομένων, ὅπου αὐτὸς ἔχει κατὰ νοῦν [ἀποπειρᾶται] νὰ καταστήσῃ μὲ πολλὴν βέβαια ἀπατηλὴ φαινομενικότητα ἔγκυρη τὴν ἀρχὴ του γιὰ τὴν ἀπόλυτη ἐνότητα, σέ λίγο ὅμως περιπλέκεται σέ τέτοιες ἀντιφάσεις, ὥστε εἶναι ἀναγκασμένος, ἀπὸ κοσμολογικῆς ἀπόψεως⁵, νὰ ἀπόσχη [παραιτηθῆ] τῆς ἀξιώσεώς του.

(B 434) Ἐδῶ δηλ. παρουσιάζεται ἓνα νέο φαινόμενο τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, μιὰ ἐντελῶς δηλ. φυσικὴ Ἐπιθετικὴ, γιὰ τὴν ὁποία [πάνω στὴν ὁποία] κανεὶς δὲν χρειάζεται νὰ σκοτίζη [βασανίζη] τὸ μυαλό του καὶ νὰ στήνη τεχνητὲς παγίδες, ἀλλὰ στὴν ὁποία περιπίπτει ἀπὸ μόνος, καὶ μάλιστα ἀναπόφευκτα, ὁ λόγος, καὶ κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο βέβαια προφυλάσσεται ἀπὸ τὸν λήθαργο μιᾶς φανταστικῆς πεποιθήσεως, τὸν ὁποῖο προκαλεῖ μιὰ καθαρὰ μονόπλευρη [ἑτερομερῆς] ἀπατηλὴ φαινομενικότης, ἀλλὰ συγχρόνως περιέρχεται [ὀδηγεῖται] στὸν πειρασμό, εἴτε νὰ παραδοθῆ [ἀφεθῆ] σ' ἓνα εἶδος σκεπτικῆς ἀπογνώσεως, ἢ νὰ περιβληθῆ [ἀποδεχθῆ] μιὰν δογματικὴ ἀλαζονικότητα [ἰσχυρογνωμοσύνη] καὶ νὰ κρατᾷ προσκολλημένο τὸ κεφάλι⁶ μὲ ἀκαμψία σέ ὀρισμένους ἰσχυρισμούς, χωρὶς νὰ τείνη οὐς στοὺς λόγους [ἐπιχειρήματα] τῆς ἀντίθετης πλευρᾶς καὶ νὰ τοὺς ἀποδίδῃ δικαιοσύνη. Καὶ ἢ μιὰ καὶ ἢ ἄλλη περίπτωση εἶναι ὁ θάνατος τῆς ὑγιοῦς φιλοσοφίας, μολονότι ἐκείνη [ἢ πρώτη περίπτωση] θὰ μπορούσε ἴσως ἀκόμη νὰ ὀνομασθῆ ἡ εὐθυσία τοῦ καθαρῦ λόγου.

Προτοῦ ἀφήσουμε νὰ φανοῦν οἱ διάφορες σκηνές [ἐκφάνσεις] τῆς

1. Τοῦ ἀντιθέτου μέρους.

2. Ex conceptibus rationis (κατὰ τὴ λατινικὴ μετάφραση τοῦ F r. - G. B o r n. Πρβλ. σχετικὰ τὴ μετάφρασή μας τοῦ πρώτου Τεύχους τῆς Ὑπερβατικῆς Διαλεκτικῆς τῆς Κρ.τ.κ.λ., Ἀθῆναι, 1983, Πρόλογος, σ. XI. Ἀπὸ τὴ μετάφραση αὕτη ἀντλοῦμε στὰ ἐπόμενα τὶς συχνές λατινικὲς ἐκφράσεις τῶν ὑποσημειώσεών μας χωρὶς αὐτὸ πλέον νὰ δηλώνεται κάθε φορά ἰδιαιτέρως).

3. Τὸ ἐκ γενετῆς ἢ κληρονομικό.

4. Νὰ ἐξανεμίζεται.

5. Ex ratione cosmologica.

6. Τὸ πνεῦμα, τὴ σκέψη, τὸ μυαλό του.

διασπάσεως [διχασμοῦ] καὶ τῶν διαταράξεων¹, στίς ὁποῖες δίνει ἀφορμὴ [προκαλεῖ] αὐτὴ ἡ ἀντιμαχία τῶν νόμων [ἀντινομία] τοῦ καθαροῦ λόγου, θέλουμε νὰ δώσουμε ὠρισμένες ἐξηγήσεις [ἀναπτύξεις], οἱ ὁποῖες μποροῦν νὰ διασαφηνίσουν καὶ δικαιώσουν τὴ μέθοδο πού χρησιμοποιοῦμε κατὰ τὴ διαπραγματεύση τοῦ ἀντικειμένου μας. Ὀνομάζω ὅλες τίς ὑπερβατικές [ὑπερβατολογικῆς] ἰδέες, καθ' ὅσον αὐτές ἀφοροῦν τὴν ἀπόλυτη ὁλότητα (A 408) στή σύνθεση τῶν φαινομένων, κοσμικῆς ἔννοιες², ἐν μέρει μὲν ἐξ αἰτίας αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς ἀπόλυτης ἐνότητος, πάνω στήν ὁποία βασίζεται καὶ ἡ ἔννοια τοῦ Σύμπαντος [τοῦ κοσμικοῦ "Ὄλου], πού καὶ ἡ ἴδια δέν εἶναι παρά μόνον μιὰ ἰδέα, ἐν μέρει δέ ἐπειδὴ αὐτές [οἱ ὑπερβατικές ἰδέες] τείνουν [ἀναφέρονται, κατευθύνονται] στή σύνθεση μονάχα τῶν φαινομένων, ἐπομένως στήν ἐμπειρική σύνθεση, ἐνῶ, ἀντίθετα, ἡ ἀπόλυτη ὁλότης στή (B 435) σύνθεση τῶν ὄρων ὅλων τῶν δυνατῶν πραγμάτων ἐν γένει θά δώση ἀφορμὴ γιὰ [νὰ προκύψῃ] ἓνα Ἰδεῶδες τοῦ καθαροῦ λόγου, τό ὁποῖο, ἂν καί βρίσκεται σέ σχέση πρός τὴν κοσμική ἔννοια [ἔννοια τοῦ κόσμου], εἶναι τελείως διάφορο ἀπ' αὐτήν. Ὡς ἐκ τούτου, ὅπως ἀκριβῶς οἱ Παραλογοισμοὶ τοῦ καθαροῦ λόγου ἔθεταν τό θεμέλιο γιὰ μιὰν ~~διαλεκτικὴ Ψυχολογία~~ ἔτσι καὶ ἡ ἀντινομία τοῦ καθαροῦ λόγου θά φέρῃ πρό ὀφθαλμῶν τίς θεμελιώδεις ὑπερβατολογικῆς ἀρχές μιᾶς ὑποτιθέμενης καθαρῆς (ὀρθολογικῆς) Κοσμολογίας, [καὶ τοῦτο] ὄχι γιὰ νὰ τὴ βρῇ ἔγκυρη καὶ νὰ τὴν υἱοθετήσῃ, ἀλλά, ὅπως τό ὑποδηλώνει ἤδη καὶ ἡ ὀνομασία μιᾶς ἀντιμαχίας [ἀντιδικίας] τοῦ λόγου, γιὰ νὰ τὴν ἐκθέσῃ στήν ἐκτυφλωτικὴ ἀλλ' ἀπατηλὴ φαινομενικότητά της ὡς μιὰν ἰδέα, πού δέν μπορεῖ νὰ συμβιβασθῇ [συμφωνήσῃ] μέ τὰ φαινόμενα.

ΤΗΣ ΑΝΤΙΝΟΜΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΠΡΩΤΟ ΤΜΗΜΑ

Σύστημα τῶν κοσμολογικῶν ἰδεῶν

Γιὰ νὰ μπορέσουμε τώρα ν' ἀριθμήσουμε τίς ἰδέες αὐτές μέ συστηματικὴν ἀκρίβεια σύμφωνα μέ μιὰν ἀρχή, πρέπει κατὰ πρῶτον νὰ παρατηρήσουμε ὅτι μονάχα ἡ διάνοια [ἡ νόηση] εἶναι ἐκείνη, ἀπὸ τὴν ὁποία μποροῦν νὰ ἐκπηγάσουν καθαρῆς καὶ ὑπερβατικῆς ἔννοιες, [καὶ] ὅτι ὁ λόγος κατ' οὐσίαν δέν παράγει καμμιάν ἀπολύτως ἔννοια, ἀλλὰ τό πολὺ - (A 409) πολὺ ἐλευθερῶν εἶ [ἀπαλλάσσει] μονάχα τὴν ἔννοια τῆς δια-

1. Διαταραχῶν, ἀταξιῶν (=Zerrüttungen).

2. Conceptus cosmicos (=κοσμικῆς ἢ κοσμολογικῆς ἔννοιες).

- νοίᾳς [νοήσεως] ἀπό τούς ἀναπόφευκτους περιορισμούς μιᾶς δυνατῆς ἐμπειρίας καί ἔτσι ἐπιζητεῖ νά τή διευρύνῃ πέρα ἀπό τά ὅρια τοῦ Ἐμπειρικοῦ, ἀλλά παρ' ὄλα αὐτά σέ συσχετισμό [σχέση] πρὸς αὐτό [τό Ἐμπειρικό]. Αὐτό συμβαίνει μέ τόν ἐξῆς τρόπο, μέ τό νά ἀπαιτῆ [δηλ.] ὁ λόγος σέ [γιά] ἓνα δεδομένο πού ὑπόκειται σέ ὄρους, ἀπόλυτην ὀλότητα ἀπό τήν πλευρά τῶν ὄρων (ὑπό τούς ὁποίους [ὄρους] ἡ διάνοια ὑποβάλλει ὄλα τά φαινόμενα στή συνθετική ἐνότητα¹), καί ἔτσι νά μετατρέπη [καθιστᾶ] τήν Κατηγορία σέ ὑπερβατικήν ἰδέα, γιά νά προσδώσῃ στήν ἐμπερική σύνθεση διά τῆς συνεχίσεώς της μέχρι τό Ἀπόλυτο (τό ὁποῖο δέν ἀπαντᾷ σέ καμμιάν περίπτωση στήν ἐμπειρία, ἀλλά μονάχα ἐν τῇ ἰδέᾳ), ἀπόλυτην πληρότητα. Αὐτό [τό πρᾶγμα] τό ἀπαιτεῖ ὁ λόγος σύμφωνα μέ τήν θεμελιώδη ἀρχή [ὅτι]: ἐάν εἶναι δεδομένο τό ὑποκείμενο σέ ὄρους, τότε ἐπίσης εἶναι δεδομένο καί ὁλόκληρο τό σύνολο τῶν ὄρων [καί], κατά συνέπεια, καί τό παντάπασιν Ἀπόλυτο, διά μέσου τοῦ ὁποῖου μόνο ἦταν δυνατό καί ἐκεῖνο [τό ὑποκείμενο σέ ὄρους]. Ἔτσι οἱ ὑπερβατολογικές ἰδέες δέν θά εἶναι, πρῶτον, τίποτε ἄλλο οὐσιαστικά παρά Κατηγορίες διευρυμένες μέχρι τό Ἀπόλυτο, καί ἐκεῖνες [οἱ ἰδέες] θά μπορούν νά συγκεντρωθοῦν [ἀναχθοῦν] σέ ἓναν πίνακα, ὁ ὁποῖος εἶναι συντεταγμένος σύμφωνα μέ τούς τίτλους τῶν τελευταίων [τῶν Κατηγοριῶν]. Δεύτερον, ὅμως, ὅλες οἱ Κατηγορίες δέν θά εἶναι, ὡστόσο, πρόσφορες [ἱκανές] γιά κάτι τέτοιο, ἀλλά μονάχα ἐκεῖνες, στίς ὁποῖες ἡ σύνθεση ἀποτελεῖ μιάν σειρά, καί μάλιστα [μιάν σειρά] τῶν ὑποτεταγμένων² ἀναμεταξύ τους (ἄχι συντεταγμένων³) ὄρων σέ [γιά] ἓνα ὑποκείμενο σέ ὄρους. Ἡ ἀπόλυτη ὀλότης ἀπαιτεῖται ἀπό τόν λόγο στό μέτρο μόνο πού⁴ ἀφορᾷ τήν ἀνιούσα σειρά τῶν ὄρων σέ ἓνα [γιά] δεδομένο πού ὑπόκειται σέ ὄρους, κατά συνέπεια, ἄχι ὅταν ὁ λόγος εἶναι [πρόκειται] γιά τήν κατιούσα γραμμή τῶν συνεπειῶν, οὔτε ἐπίσης καί γιά τό ἄθροισμα συντεταγμένων ὄρων σέ [σέ σχέση πρὸς] αὐτές τίς συνέπειες. Γιατί οἱ ὄροι, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ἓνα δεδομένο πού
- (B 437) ὑπόκειται σέ ὄρους, προϋποτίθεται ἤδη καί πρέπει ἐπίσης νά θεωροῦνται ὡς

1. Οἱ Γάλλοι καί οἱ Ἰταλοί μεταφραστές ἐκλαμβάνουν τή δοτική: *der synthetischen Einheit* ὡς γενική καί μεταφράζουν ἀναλόγως. Ἀντίθετα ὁ *B o r n*, τόν ὁποῖο ἀκολουθοῦμε καί ἐμεῖς. Τέλος ὁ *S m i t h* μεταφράζει κάπως ἐλεύθερα καί περίπλοκα, ὅταν γράφῃ: *to which as the conditions of synthetic unity the understanding subjects all appearances*. Πάντως ἡ ἀποψη τῶν Γάλλων καί Ἰταλῶν μεταφραστῶν δέν μπορεῖ χωρίς ἄλλο ν' ἀποκλεισθῇ (δηλ.: «κάτω ἀπό τούς ὁποίους ἡ διάνοια ὑποβάλλει ὄλα τά φαινόμενα τῆς συνθετικῆς ἐνότητος»).

2. Τοῦ ἐνός ὄρου δηλ. κάτω ἀπό τόν ἄλλον (*conditiones subordinatae*).

3. Τοῦ ἐνός ὄρου δηλ. δίπλα στόν — καί μαζί μέ τόν ἄλλο (*conditiones coordinatae*).

4. Καθ' ὄσον.

δεδομένοι μέ αὐτό [πού ὑπόκειται σέ ὄρους], ἐνῶ κατά τήν προχώρηση¹ πρός τίς συνέπειες (ἤ κατά τό κατιέναι² ἀπό τόν δεδομένο ὄρο στό ὑποκείμενο σέ ὄρους), δεδομένου ὅτι οἱ συνέπειες δέν καθιστοῦν δυνατούς τούς ὄρους, ἀλλά μάλλον³ τούς προϋποθέτουν, μπορεῖ κανεῖς νά εἶναι ἀμέριμνος [νά ἀκηδῆ], ἄν ἡ σειρά σταματᾷ ἢ ὄχι, καί ἡ ἐρώτηση γενικά γιά [ὡς πρός] τήν ὀλότητά τους δέν εἶναι [ἀποτελεῖ] καμμιά ἀπολύτως προϋπόθεση τοῦ λόγου.

Ἔτσι συλλαμβάνει κανεῖς ἀναγκαῖα ἕναν ἐντελῶς μέχρι τῆ δεδομένη στιγμή διαρρεῦσαντα χρόνο ὡς δεδομένο (ἄν καί μή δυνάμενο νά προσδιορισθῆ ἀπό ἐμᾶς). Ὅσον ἀφορᾷ τόν μέλλοντα χρόνο, δεδομένου ὅτι αὐτός δέν εἶναι ὁ ὄρος, γιά νά φθάσουμε στό παρόν, εἶναι, λοιπόν, ἐντελῶς ἀδιάφορο, γιά νά τόν συλλάβουμε⁴, μέ ποιόν τρόπο θέλει κανεῖς ν' ἀντιμετωπίζη [καταπιάνεται μέ...] τόν μέλλοντα χρόνο, ἄν [δηλ.] θέλη νά τόν ἀφήνη κάπου νά σταματᾷ, ἢ νά ἐκτείνεται ἐπ' ἄπειρον. Ἐστω ἡ σειρά m, n, ο ὅπου τό n⁵ εἶναι δεδομένο ὡς προσδιοριζόμενο ἐν σχέσει πρός τό m, ἀλλά ταυτόχρονα ὡς ὄρος τοῦ ο, [καί ἄς ὑποθέσουμε ὅτι] ἡ σειρά χωρεῖ πρός τά ἐπάνω ἀπό τό προσδιοριζόμενο n πρός τό m (l, k, i, κλπ.), καί ὡσαύτως πρός τά κάτω, ἀπό τόν ὄρο n πρός τό ὑπό τόν ὄρον ο (p, q, r, κ.λ.π.), τότε εἶμαι ὑποχρεωμένος νά προϋποθέσω τήν πρώτη σειρά, γιά νά θεωρήσω τό n ὡς δεδομένο, καί τό n, σύμφωνα μέ τόν λόγο ([δηλ.] τήν ὀλότητα τῶν ὄρων), εἶναι δυνατό μονάχα μέσω ἐκείνης τῆς σειρᾶς, ἢ δυνατότητος του ὅμως δέν βασιζεται στήν ἐπόμενη σειρά ο, p, q, r, ἢ ὁποῖα ὡς ἐκ τούτου δέν μπορεῖ⁶ νά θεωρηθῆ ὡς δεδομένη, ἀλλά μόνον ὡς *dabilis* [δοτέα, ὀφείλουσα νά δοθῆ]. (A 411) (B 438)

Τῆ σύνθεση μιᾶς σειρᾶς ἀπό τήν πλευρά τῶν ὄρων, δηλ. αὐτή πού ξεκινᾷ ἀπό τόν ὄρο ἐκεῖνο, πού εἶναι ὁ πῖο κοντινός πρός τό δεδομένο φαινόμενο καί προχωρεῖ ἔτσι στούς πῖο ἀπομεμακρυσμένους [ὄρους], θέλω [προτίθεμαι] νά τήν ὀνομάζω *παλινοδρομική*⁷ [ἀναγωγική], ἀλλά [ἐνῶ] ἐκείνη πού, ἀπό τήν πλευρά τοῦ ὑποκειμένου σέ ὄρους, ἔχει ὡς ἀφετηρία τῆς τήν πλησιέστερη συνέπεια καί προχωρεῖ πρός τίς πῖο ἀπομεμακρυσμένες, *προοδευτική* σύνθεση. Ἡ πρώτη χωρεῖ *in antecedentia* καί ἡ δεύτερη *in consequentia*. Οἱ κοσμολογικές, λοιπόν, ιδέες καταπιάνονται μέ τήν ὀλότητα τῆς ἀναγωγικῆς συνθέσεως καί χωροῦν *in antecedentia*, ὄχι *in consequentia*. Ἐάν συμβαίη αὐτό τό τελευταῖο, [τό χωρεῖν δηλ. *in consequentia*], τότε αὐτό ἀποτελεῖ ἕνα αὐθαίρετο καί ὄχι ἀναγκαῖο πρόβλημα τοῦ καθαροῦ λόγου, διότι πρός πλήρη κατανόηση αὐτοῦ πού μᾶς δίδεται

1. Πρόοδο. 2. Τήν κάθοδο. 3. Ἀντίθετα.

4. Γιά τή σύλληψή του δηλ.....

5. Τό ν δηλαδή.

6. Κατά τήν 4. ἔκδοση *könnpte* (=θά μπορούσε).

7. Ἀναδρομική, ἀναδρόμως χωροῦσα.

ἐν τῷ φαινομένῳ, χρειαζόμαστε ἀσφαλῶς τοὺς αἰτιώδεις λόγους [ἀρχές], ὄχι ὁμῶς καὶ τίς συνέπειες [ἀκολουθίες].

- (A 412) Γιά νά καταρτίσουμε, τώρα, τόν πίνακα τῶν ἰδεῶν σύμφωνα μέ τόν πίνακα τῶν Κατηγοριῶν, ἄς πάρουμε κατ' ἀρχήν τὰ δύο πρωταρχικά *quanta* ὀλόκληρης τῆς ἐποπτείας μας, [δηλ.] *χρόνος* καί *χῶρος*. Ὁ χρόνος εἶναι αὐτός καθ' ἑαυτόν¹ μιά σειρά (καί ὁ εἰδολογικός ὄρος ὄλων τῶν σειρῶν) καί μέσα σ' αὐτόν ὡς ἐκ τούτου πρέπει, ἀναφορικά πρός ἕνα δεδομένο παρόν², νά διακρίνονται *a priori* τὰ *antecedentia* ὡς ὄροι (τό παρελθόν) ἀπό τὰ *consequentia* (ἀπό τό μελλοντικό). Κατ' ἀκολουθίαν, ἡ ὑπερβατική ἰδέα τῆς ἀπόλυτης ὀλόκληρης τῆς σειρᾶς τῶν ὄρων σέ [γιά] ἕνα δεδομένο [ἑνός δεδομένου] πού ὑπόκειται σέ ὄρους, ἀναφέρεται μονάχα σέ ὄλο τόν παρελθόντα χρόνο. Σύμφωνα μέ τήν ἰδέα τοῦ λόγου, ὀλόκληρος ὁ διαρρεύσας χρόνος, ὡς ὄρος τῆς δεδομένης στιγμῆς, νοεῖται ἀναγκαῖα ὡς δεδομένος. Ὅσον ἀφορᾷ ὁμῶς τόν χῶρο, σ' αὐτόν, λοιπόν, αὐτό καθ' ἑαυτόν, δέν ὑπάρχει καμμιά διαφορά μεταξύ *progressus* καί *regressus*, γιατί ὁ χῶρος ἀποτελεῖ ἕνα ἄθροισμα καί ὄχι μιάν σειρά, ἀφοῦ ὄλα τὰ μέρη του μαζί ὑπάρχουν ταυτοχρόνως. Τήν παρούσα (χρονική στιγμή) ἐν ἀναφορᾷ πρός τόν παρελθόντα χρόνο θά μπορούσα³ νά τήν θεωρήσω μόνον ὡς προσδιοριζόμενη, ἀλλά ποτέ ὡς [προσδιοριστικόν] ὄρο αὐτοῦ τοῦ χρόνου, ἐφ' ὅσον ἡ στιγμή αὐτή μόνο διά⁴ τοῦ διαρρεύσαντος χρόνου (ἢ μᾶλλον [καλλίτερα] διά τῆς διαρροῆς τοῦ προηγουμένου χρόνου) προκύπτει γιά πρώτην ἐντελῶς φορά. Ἀλλά καθὼς τὰ μέρη τοῦ χώρου δέν εἶναι ὑποτεταγμένα ἀναμεταξύ τους, ἀλλά συμπαρατεταγμένα [συν-τεταγμένα], ἔτσι τό ἕνα μέρος δέν ἀποτελεῖ τόν ὄρο τῆς δυνατότητος τοῦ ἄλλου καί ὁ χῶρος αὐτός καθ' ἑαυτόν δέν ἀποτελεῖ, ὅπως ὁ χρόνος, μιάν σειρά. Ὡστόσο, ἡ σύνθεση τῶν πολλαπλῶν μερῶν τοῦ χώρου, μέσω τῆς ὁποίας τόν συλλαμβάνουμε, εἶναι ἐν τούτοις διαδοχική, συμβαίνει συνεπῶς μέσα στόν χρόνο καί περιέχει μιάν σειρά. Καί καθὼς στή σειρά αὐτή τῶν συναθροισμένων χώρων (τῶν ποδῶν π.χ. σέ μιάν ἄκαινα), οἱ μέ ἀφετηρία ἕναν δεδομένο χῶρο προστιθέμενοι ἐπί πλέον μέ τή σκέψη χῶροι εἶναι ὁ ὄρος πάντοτε τοῦ πέρατος [ὀρίου] τῶν προηγουμένων, ἔτσι [λοιπόν] τό μέτρημα⁵ ἑνός χώρου πρέπει [εἶναι] νά θεωρηται ἐπίσης ὡς μιά σύνθεση μιᾶς σειρᾶς
- (A 413) τῶν ὄρων σέ [γιά] ἕνα δεδομένο πού ὑπόκειται σέ ὄρους, μόνο πού ἡ πλευρά τῶν ὄρων δέν διακρίνεται αὐτή καθ' ἑαυτήν ἀπό τήν πλευρά, πρός τήν
- (B 440) ὁποία βρίσκεται τό ὑποκείμενο σέ ὄρους, κατά συνέπεια μέσα στόν χῶρο *regressus* καί *progressus* φαίνεται νά εἶναι ἕνα καί τό αὐτό πᾶγμα

1. *Per se ipsum* (tempus). 2. *Gegenwart*.

3. Κατά τήν ἔκδοση τῆς Ἀκαδημίας: *konnte* (=μποροῦσα ἀντί: *könnte*).

4. Χάρη στόν.....

5. Ἡ μέτρηση, τό μετρεῖν.

[ταυτόσημοι]. Ἐπειδή, ὡστόσο, ἓνα μέρος τοῦ χώρου δέν δίδεται διά μέσου ἑνός ἄλλου, ἀλλά μονάχα περιορίζεται, γι' αὐτό κάθε περιορισμένο χῶρο, στόν βαθμό πού αὐτός προϋποθέτει ἕναν ἄλλο χῶρο, ὡς ὄρο τοῦ πέρατός του, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά τόν θεωροῦμε ὡς ὑποκείμενο ἐπίσης σέ ὄρους, καί οὕτω καθεξῆς. Ἀναφορικά, λοιπόν, πρὸς τήν ὀριοθέτηση [περάτωση] ὁ progressus στόν χῶρο εἶναι ἐπίσης ἓνας regressus, καί ἡ ὑπερβατική ἰδέα τῆς ἀπόλυτης ὀλότητος τῆς συνθέσεως στή σειρά τῶν ὄρων ἀφορᾷ ἐπίσης καί τόν χῶρο, καί μπορῶ ἐξ ἴσου νά θέσω τό ἐρώτημα τόσο γιά τήν ἀπόλυτη ὀλότητα τοῦ φαινομένου εἰς τόν χῶρο, ὅσο καί γιά ἐκείνη μέσα στόν διαρρεύσαντα χρόνο. Ἄν ὁμως εἶναι γενικά δυνατή μιᾶ ἀπάντηση πάνω ἐπίσης σ' αὐτό τό θέμα, τοῦτο θά προσδιορισθῆ στό μέλλον¹.

Δεύτερον, μέ αὐτό τόν τρόπο ἡ πραγματικότης στόν χῶρο, δηλ. ἡ ὕλη, εἶναι κάτι πού ὑπόκειται σέ ὄρους, ἐσωτερικοί ὄροι τοῦ ὁποίου εἶναι τά μέρη του, καί πῶ ἀπομεμακρυσμένοι ὄροι τά μέρη τῶν μερῶν, ἔτσι ὥστε ἐδῶ νά λαμβάνη χώρα μιᾶ ἀναγωγική [ἀναδρομική] σύνθεση, τήν ἀπόλυτη ὀλότητα τῆς ὁποίας ἀπαιτεῖ ὁ λόγος—, σύνθεση ἡ ὁποία δέν λαμβάνει κατ' ἄλλον τρόπο χώρα παρά μέ τή βοήθεια μιᾶς πλήρους διαιρέσεως [μερισμοῦ], διά μέσου τῆς ὁποίας ἡ πραγματικότης τῆς ὕλης, εἴτε ἀφανίζεται εἰς τό μηδέν, ἢ πάντως καταλήγει σ' αὐτό πού δέν εἶναι πλέον ὕλη, δηλ. εἰς τό Ἄπλό. Ἐδῶ, συνεπῶς, ὑπάρχει ἐπίσης μιᾶ σειρά ἀπό ὄρους καί μιᾶ προχώρηση [πρόδος] πρὸς τό Ἄπόλυτο.

Τρίτον, ὅσον ἀφορᾷ τίς Κατηγορίες τῆς πραγματικῆς σχέσεως μεταξύ τῶν φαινομένων, ἐδῶ ἡ Κατηγορία τῆς οὐσίας μέ τά συμβεβηκότα της δέν προσιδιάζει [ταιριάζει] σέ μιᾶν ὑπερβατική ἰδέα [δέν εἶναι κατάλληλη γιά μιᾶν ὑπερβατική ἰδέα], δηλ. ὁ λόγος δέν ἔχει ἀναφορικά πρὸς αὐτήν² [τήν Κατηγορία τῆς οὐσίας], καμμιάν αἰτία, νά χωρῆ ἀναγωγικά³ πρὸς ὄρους. Γιατί τά συμβεβηκότα (καθ' ὅσον αὐτά ἐνυπάρχουν [ἐμφύονται] σέ μιᾶν καί μόνη οὐσία) εἶναι συν-τεταγμένα ἀναμεταξύ τους (koordiniert) καί δέν ἀποτελοῦν καμμιάν σειρά. Ἀναφορικά δέ πρὸς τήν οὐσία, τά συμβεβηκότα δέν τῆς εἶναι οὐσιαστικά ὑποτεταγμένα, ἀλλά εἶναι ὁ τρόπος ὑπάρξεως τῆς ἴδιας τῆς οὐσίας. Ὅ,τι ἐδῶ θά μπορούσε ἀκόμη νά μοιάζη πῶς εἶναι μιᾶ ἰδέα τοῦ ὑπερβατικοῦ λόγου, [τοῦτο] θά ἦταν ἡ ἔννοια τοῦ Οὐσιαστικοῦ⁴. Μόνο πού καθῶς αὐτό [τό Οὐσιαστικό] δέν σημαίνει τίποτε ἄλλο παρά τήν ἔννοια τοῦ ἀντικειμένου καθ' ὄλου, τό ὁποῖο ὑφίσταται [ὑπό-κειται], καθ' ὅσον νοεῖ κανεῖς σ' αὐτό τό ὑπερβατικό ἀπλῶς ὑποκείμενο ἀνεξάρτητα ἀπό ὅλα τά κατηγορήματα, ἐνῶ στήν προκειμένη περίπτωση πρόκειται μόνο γιά

1. Ἀργότερα, εἰς τό ἐξῆς.

2. Ἡ: αὐτές, δηλ. τίς Κατηγορίες τῆς πραγματικῆς σχέσεως (B o r n).

3. Ἀναδρομικά, παλίνδρομα (=regressiv).

4. Substantiale (=Οὐσιακό, Ὑποστατικό).

τό ἀπόλυτο στή σειρά τῶν φαινομένων, ἔτσι, λοιπόν, εἶναι φανερό ὅτι τό Οὐσιαστικό δέν μπορεῖ ν' ἀποτελῆ μέλος τῆς σειρᾶς αὐτῆς [στή σειρά αὐτή]. Τό ἴδιο ἐπίσης ἰσχύει καί γιά τίς οὐσίες πού βρίσκονται ἐν κοινωνίᾳ, οὐσίες οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν ἀπλᾶ ἀθροίσματα καί δέν ἔχουν κανέναν ἐκθέτη μιᾶς σειρᾶς, καθ' ὅσον αὐτές δέν βρίσκονται ἢ μιὰ κάτω ἀπό τήν ἄλλη ὡς ὄρος τῆς δυνατότητός των, πρᾶγμα πού θά μπορούσε! κάλλιστα νά πῆ κανεῖς γιά τούς χώρους, τό ὄριο [πέρας] τῶν ὁποίων δέν ἦταν ποτέ προσδιωρισμένο αὐτό καθ' ἑαυτό, ἀλλά πάντοτε διά μέσου ἐνός ἄλλου χώρου. Ἀπομένει, λοιπόν, μόνον ἡ Κατηγορία τῆς αἰτιότητος, ἡ ὁποία προσφέρει μιάν

(B 442) σειρά ἀπό αἰτίες σέ ἕνα δεδομένο ἀποτελεσμα, καί στήν ὁποία [αἰτιότητα] μπορεῖ κανεῖς ἀπό τό τελευταῖο [δηλ. τό ἀποτελεσμα], ὡς ἐξαρτώμενο ἀπό ὄρους, νά ὑψωθῆ ἕως ἐκεῖνες [δηλ. τίς αἰτίες], ὡς εἰς ὄρους [τῶν ἀποτελεσμάτων], καί νά δώσῃ ἀπάντηση εἰς τό ἐρώτημα τοῦ λόγου.

(A 415) Τέταρτον, οἱ ἔννοιες² τοῦ Δυνατοῦ, Πραγματικοῦ καί Ἀναγκαίου δέν ὀδηγοῦν σέ καμμιάν σειρά, ἐκτός μόνο καθ' ὅσον τό Τυχαῖο³ στήν ὑπαρξη πρέπει νά ἐκλαμβάνεται πάντοτε ὡς ἐξαρτημένο ἀπό ὄρους, καί [καθ' ὅσον] σύμφωνα μέ τόν κανόνα τῆς διανοίας [νοήσεως], νεύει⁴ πρὸς ἕναν ὄρο, κάτω ἀπό τόν ὁποῖο εἶναι ἀναγκαῖο: αὐτός [ὁ ὄρος] νά παραπέμπῃ σέ ἕναν ἀκόμη ὑψηλότερο, μέχρις ὅτου ὁ λόγος ἀνεύρη τήν ἀπόλυτη ἀναγκαῖότητα στήν ὀλότητα μόνον τῆς σειρᾶς αὐτῆς.

Δέν ὑπάρχουν, λοιπόν, περισσότερες ἀπό τέσσερες κοσμολογικές ιδέες σύμφωνα μέ τούς τέσσερες τίτλους τῶν Κατηγοριῶν, ἂν κανεῖς ξεχωρίσῃ⁵ ἐκεῖνες πού συνεπιφέρουν ἀναγκαστικά μαζί τους μιάν σειρά στή σύνθεση τοῦ Πολλαπλοῦ.

(B 443)

1.

Ἡ ἀπόλυτη πληρότης τῆς συνθέσεως τοῦ δεδομένου ὄλου ὄλων τῶν φαινομένων

2.

Ἡ

ἀπόλυτη πληρότης τῆς διαιρέσεως [μερισμοῦ] ἐνός δεδομένου ὄλου ἐν τῷ φαινομένῳ⁶ [στό πεδίο τοῦ φαινομένου]

3.

Ἡ

ἀπόλυτη πληρότης τῆς γενέσεως ἐνός φαινομένου

4.

Ἡ ἀπόλυτη πληρότης τῆς ἐξαρτήσεως τῆς ὑπάρξεως τοῦ Μεταβλητοῦ ἐν τῷ φαινομένῳ⁷ [στό πεδίο τοῦ φαινομένου].

1. Konnte (=μπορούσε) ἀντί: könnte (Rosenkranz), κατά τήν ἐκδοχή τῆς Ἀκαδημίας.

2. Δηλ. οἱ Κατηγορίες.

3. Fortuitum in existentia.

4. Προπέμπει.

5. Θέση ἢ πάρη κατά μέρος.

6. In viso.

7. In viso.

Κατ' ἀρχὴν πρέπει ἐδῶ νά σημειωθῆ, ὅτι ἡ ἰδέα τῆς ἀπόλυτης ὀλότητος (A 416) δέν ἀφορᾷ τίποτε ἄλλο παρά τὴν ἔκθεση τῶν φαινομένων, κατὰ συνέπεια [ἀφορᾷ] ὄχι τὴν καθαρὴ ἔννοια τῆς νοήσεως ἑνός "Ολου πραγμάτων ἐν γένει. Τά φαινόμενα, λοιπόν, ἐδῶ θεωροῦνται ὡς δεδομένα καί ὁ λόγος ἀπαιτεῖ τὴν ἀπόλυτη πληρότητα τῶν ὄρων τῆς δυνατοτήτος των, καθ' ὅσον αὐτά ἀποτελοῦν μιάν σειρᾶ, συνεπῶς μιάν καθ' ὀλοκληρίαν (δηλ. ἀπό ὄλες τίς ἀπόψεις) πλήρη σύνθεση, διὰ μέσου τῆς ὁποίας τό φαινόμενο μπορεῖ νά ἐκτεθῆ σύμφωνα μέ τούς νόμους τῆς διανοίας [νοήσεως].

Δεύτερον, ὅτι ὁ λόγος σ' αὐτῇ τῇ δίκην σειρᾶς, καί μάλιστα ἀναγωγικῶς [ἀνα-δρομικῶς] συνεχιζόμενη σύνθεση τῶν ὄρων, ζητεῖ, εἶναι κατ' οὐσίαν¹ τό Ἐπόλυτο μονάχα, ἡ πληρότης τρόπον τινά στή σειρᾶ τῶν (B 444) προκειμένων [προτάσεων]², οἱ ὁποῖες ὄλες μαζί δέν προϋποθέτουν καμμιά ἄλλη παραπέρα. Αὐτό τό Ἐπόλυτο, λοιπόν, περιέχεται πάντοτε μέσα στήν ἀπόλυτη ὀλότητα τῆς σειρᾶς, ὅταν κανεῖς τὴν παριστᾶ στήν φαντασία του. Μόνο πού αὐτῇ ἡ πέρα γιά πέρα πλήρης σύνθεση δέν εἶναι πάλι παρά μόνον μιᾷ ἰδέα, ἀφοῦ δέν μπορεῖ κανεῖς, τουλάχιστον ἐκ τῶν προτέρων, νά γνωρίζη, ἂν μιᾷ τέτοια σύνθεση εἶναι ἐπίσης δυνατή καί στά φαινόμενα [στό πεδίο τῶν φαινομένων]. "Ὅταν κανεῖς παριστᾶ τά πάντα διὰ μέσου καθαρῶν ἀπλῶς ἔννοιῶν τῆς διανοίας [νοήσεως] χωρίς [ἀνεξάρτητα ἀπό] ὄρους τῆς κατ' αἴσθησις ποπτείας, τότε μπορεῖ κανεῖς εὐθέως [χωρίς ἄλλο] νά πῆ: ὅτι σέ ἕνα δεδομένο πού ἐξαρτᾶται ἀπό ὄρους, εἶναι δεδομένη ἐπίσης ὀλόκληρη ἡ σειρᾶ τῶν ἀναμεταξύ τους ὑποτεταγμένων ὄρων³ [καί τοῦτο] γιατί ἐκεῖνο [τό ἐξαρτώμενο ἀπό ὄρους] εἶναι δεδομένο μονάχα διὰ μέσου αὐτῆς [τῆς σειρᾶς]. Μόνο πού στήν περίπτωση τῶν φαινομένων εἶναι ὑποχρεωμένος κανεῖς νά συναντᾷ ἕναν ἰδιαίτερο περιορισμό γύρω ἀπό τόν τρόπο, κατὰ τόν ὁποῖο εἶναι δεδομένοι οἱ ὄροι, δηλαδή [ὅτι εἶναι δεδομένοι] διὰ τῆς (A 417) διαδοχικῆς συνθέσεως τοῦ Πολλαπλοῦ τῆς ἐποπτείας, ἡ ὁποία [σύνθεση] πρέπει νά εἶναι πλήρης στήν ἀναγωγή³. "Ἄν αὐτῇ τώρα ἡ πληρότης εἶναι δυνατή κατ' αἴσθησις⁴ [κατά τρόπον αἰσθητό], τοῦτο εἶναι ἀκόμη ἕνα πρόβλημα. Ἐλλά ἡ ἰδέα αὐτῆς τῆς πληρότητος ἐνυπάρχει [βρίσκεται] ὡστόσο μέσα στόν λόγο, ἀνεξάρτητα [χωρίς νά θεωρῆ⁵ κανεῖς] ἀπό τὴ δυνατότητα ἢ ἀδυνατότητα νά συνδέη κανεῖς ἰσακριβῶς ἀντιστοιχοῦσες πρὸς αὐτήν [τὴν ἰδέα τοῦ λόγου] ἐμπειρικῆς ἔννοιες. Δεδομένου, λοιπόν, ὅτι τό Ἐπόλυτο περιέχεται κατ' ἀναγκαιότητα στήν ἀπόλυτη ὀλότητα τῆς ἀναγωγικῆς συνθέσεως τοῦ Πολλαπλοῦ ἐν τῷ φαινομένῳ (κατά τὴν ὀδηγία

1. Κατά βάθος. 2. Prämissen. 3. In regressu.

4. Sensitive. Ἐν τῇ αἰσθήσει.

5. Λογαριάζη, λαμβάνη ὑπ' ὄψη.

(B 445) [συνταγή] τῶν Κατηγοριῶν, πού τό παριστοῦν ὡς μιάν σειρά ἀπό ὄρους σέ ἓνα δεδομένο πού ὑπόκειται σέ ὄρους), ὁ λόγος ἐδῶ —ἔστω καί ἂν ἀφήνη κανεῖς ἀναποφάσιστη [ἀναποτέλεστη]¹ τήν ἐρώτηση, ἂν καί πῶς αὐτή ἡ ὀλότης πρέπει [μπορεῖ] νά πραγματωθῆ— παίρνει τόν δρόμο πού [νά] ἔχη ὡς ἀφετηρία τήν ἰδέα τῆς ὀλότητος, μολονότι κατ' οὐσίαν ἔχει ὡς τελική ἐπιδίωξη τό Ἄ π ὀ λ υ τ ο, εἴτε ὀλόκληρης τῆς σειρᾶς, εἴτε ἑνός μέρους τῆς σειρᾶς αὐτῆς.

(A 418) Τό Ἄπόλυτο αὐτό μπορεῖ τώρα κανεῖς νά τό ἐννοήση, εἴτε ὡς ἀπλῶς συνιστάμενο στή σειρά ὀλόκληρη, στήν ὁποία, κατά συνέπεια, ὄλα τά μέλη χωρίς ἐξαίρεση ἐξαρτῶνται ἀπό ὄρους καί μόνον τό "Ὄλο αὐτῶν θά ἦταν καθ' ὀλοκληριαν ἀπόλυτο —καί τότε ἡ ἀναγωγή (regressus) καλεῖται ἄπειρη ἢ τό ἀπολύτως μὴ ὑποκείμενο σέ ὄρους ἀποτελεῖ μέρος μόνον τῆς σειρᾶς, εἰς τό ὁποῖο εἶναι ὑποτεταγμένα τά ὑπόλοιπα μέλη τῆς αὐτῆς σειρᾶς, τό ἴδιο ὁμως [τό μέρος] δέν ὑπόκειται σέ κανένα ἄλλον ὄρο*. Στήν πρώτη περίπτωση ἡ σειρά εἶναι a parte priori χωρίς ὄρια (χωρίς ἀρχή), δηλ. ἄπειρη, καί, παρά ταῦτα, ὀλοκληρωτικά δεδομένη, ἡ ἀναγωγή (regressus) ὁμως σ' αὐτήν [τή σειρά] δέν εἶναι ποτέ ὀλοκληρωμένη καί μπορεῖ μόνο δυνάμει (potentialiter) νά ὀνομασθῆ ἄπειρη. Στή δεύτερη περίπτωση (B 446) ὑπάρχει ἓνα Πρῶτο τῆς σειρᾶς, πού ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τόν διαρρεύσαντα χρόνο ὀνομάζεται ἀ ρ χ ῆ τ ο ὕ κ ὄ σ μ ο υ, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τόν χῶρο [ὀνομάζεται] τό ὄ ρ ι ο τ ο ὕ κ ὄ σ μ ο υ, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τά μέρη ἑνός μέσα στά ὄριά του δεδομένου "Ὄλου, τό Ἄ π λ ὀ, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τίς αἰτίες [ὀνομάζεται] ἡ ἀπόλυτη α ὕ τ ε ν ἔ ρ γ ε ι α (ἐλευθερία), ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τήν ὕπαρξη μεταβλητῶν πραγμάτων ἡ ἀπόλυτη ἀ ν α γ κ α ι ὀ τ ῆ ς τ ῆ ς φ ὕ σ ε ω ς.

* Τό ἀπόλυτον "Ὄλο τῆς σειρᾶς τῶν ὄρων σέ [γιά] ἓνα δεδομένο πού ἐξαρτᾶται ἀπό ὄρους, εἶναι πάντοτε ἀπόλυτο, γιατί ἔξω ἀπ' αὐτήν [τή σειρά]² δέν ὑπάρχουν πλέον ἄλλοι ὄροι ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τοὺς ὁποίους τό "Ὄλο θά μποροῦσε νά ἐξαρτᾶται ἀπό ὄρους. Ἄλλά τό ἀπόλυτον αὐτό "Ὄλο μιᾶς τέτοιας σειρᾶς εἶναι μονάχα μιᾶ ἰδέα, ἢ, μᾶλλον [καλλίτερα], μιᾶ προβληματική ἔννοια, ἡ δυνατότης τῆς ὁποίας πρέπει νά ἐρευνηθῆ, καί μάλιστα [νά ἐρευνηθῆ] σέ σχέση πρὸς τόν τρόπο, κατά τόν ὁποῖο τό Ἄπόλυτο, ὡς ἡ οὐσιαστική [κατ' οὐσίαν, καθαυτό] ὕπερβατική ἰδέα, γιά τήν ὁποία πρόκειται³, μπορεῖ νά περιέχεται μέσα σ' αὐτήν [τήν προβληματική ἔννοια ἢ ἰδέα].

1. Ἄξεκαθάριστη.

2. Κατά τόν Wille: außer ihm=ἔξω ἀπό αὐτό δηλ. τό "Ὄλον τῆς σειρᾶς τῶν ὄρων.

3. Κατά τόν Born: worauf es ankommt=unde illud pendet (=ὄθεν ἐκεῖνο δηλ. τό Ἄπόλυτο, ἐξαρτᾶται ἢ: εἰς τό ὁποῖο, δηλ. τήν ὕπερβατική ἰδέα, ἀνάγεται τό Ἄπόλυτο).

Ἔχουμε [ὑπάρχουν] δύο¹ ἐκφράσεις: **κόσμος** καὶ **φύση**, οἱ ὁποῖες μερικές φορές συγχέονται [ἢ μία ὑπεισδύει στό νόημα τῆς ἄλλης]. Ἡ πρώτη σημαίνει τό μαθηματικόν "Ὅλο ὄλων τῶν φαινομένων καί τήν ὁλότητα τῆς συνθέσεως των τόσο σέ μέγεθος ὅσο καί σέ μικρότητα², δηλαδή τόσο στήν προοδευτική πορεία τῆς διά συνθέσεως³ ὅσο καί διά μερισμοῦ⁴ [διαίρέσεως]. Ἄλλά ὁ ἴδιος αὐτός κόσμος ὀνομάζεται φύση*, καθ' ὅσον αὐτός θεωρεῖται ὡς ἓνα δυναμικόν "Ὅλο καί δέν ἀποβλέπει κανεῖς στή συνάθροιση ἐν χώρῳ ἢ ἐν χρόνῳ, γιά νά τόν πραγματώσῃ [συστήσῃ] ὡς ἓνα μέγεθος, ἀλλά στήν ἐνότητα ἐν τῇ ὑ π ά ρ ξ ε ι τῶν φαινομένων. Στήν περίπτωση, λοιπόν, αὐτή ὁ ὄρος γιά αὐτό πού συμβαίνει, ὀνομάζεται ἡ αἰτία, καί ἡ ἀπόλυτη αἰτιότης τῆς αἰτίας ἐν τῷ φαινομένῳ ἢ ἐλευθερία, ἐνῶ, ἀντίθετα, ἡ ὑποκείμενη σέ ὄρους ὀνομάζεται ὑπό τήν στενότερή [τῆς] ἔννοια φυσική αἰτία. Τό ὑποκείμενο σέ ὄρους στήν ὑπαρξή ἐν γένει ὀνομάζεται τυχαῖο καί τό Ἄπόλυτο ἀναγκαῖο. Ἡ ἀπόλυτη ἀναγκαιότης τῶν φ α ι ν ο μ έ ν ω ν μπορεῖ νά ὀνομασθῇ φυσική ἀναγκαιότης.

(A 419)

(B 447)

Τίς ιδέες, μέ τίς ὁποῖες ἀσχολούμεθα πρός τό παρόν, τίς ὀνόμασα παραπάνω κοσμολογικές ιδέες, ἐν μέρει μὲν γιάτί ὑπό τόν ὄρο: Κόσμος, νοεῖται ἢ συμπερίληψ⁵ ὄλων τῶν φαινομένων, καί οἱ ιδέες μας ἐπίσης κατευθύνονται μόνον πρός τό Ἄπόλυτο μεταξύ τῶν φαινομένων, ἐν μέρει δέ [τίς ὀνόμασα κοσμολογικές ιδέες] ἐπίσης, γιάτί ἡ λέξη Κόσμος, ὑπό τήν ὑπερβατική σημασία, σημαίνει τήν ἀπόλυτη ὁλότητα τῆς συμπεριλήψεως [τοῦ συνόλου] ὑπαρχόντων πραγμάτων, καί ἡμεῖς [ἀκριβῶς] τήν προσοχή μας τήν κατευθύνουμε πρός τήν πληρότητα μόνον τῆς συνθέσεως (ἄν καί οὐσιαστικά μόνον στήν ἀναγωγή πρός τοὺς ὄρους). Ἄπό τήν ἄποψη ὅτι οἱ ιδέες αὐτές, εἶναι, ἐκτός τῶν ἄλλων, στό σύνολό τους ὑπερβατικές⁶ καί,

(A 420)

* Φύση, ἐκλαμβανόμενη adjective (formaliter=εἰδολογικά), σημαίνει τή συνεκτική ἐνότητα⁷ τῶν προσδιορισμῶν ἐνός πράγματος σύμφωνα μέ μιάν ἐσωτερική ἀρχή τῆς αἰτιότητος. Ἀντίθετα, ὑπό τόν ὄρο φύση, substantive (materialiter=καθ' ὕλην) [ἐκλαμβανόμενη], ἐννοεῖ κανεῖς τή συμπερίληψη τῶν φαινομένων, καθ' ὅσον αὐτά, δυνάμει μιᾶς ἐσωτερικῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος, συνέχονται καθολικά. Ὑπό τήν πρώτη ἔννοια ὀμιλεῖ κανεῖς γιά τήν φύση τῆς ρευστῆς ὕλης, τοῦ πυρός κλπ. καί χρησιμοποιοῦμε αὐτή τή λέξη adjective ὅταν, ἀντίθετα, ὀμιλεῖ κανεῖς γιά τά πράγματα τῆς φύσεως, τότε ἔχει κανεῖς στόν νοῦ ἓνα αὐθυπόστατον "Ὅλο.

(B 446)

1. Πρβλ. H e i m s o e t h, op. cit., σ. 212 κ.ἔ.

2. Im Großen - im Kleinen=εἰς μέγα καί εἰς μικρόν - ἐπί μέγα καί ἐπί μικρόν, δηλ. καί ὡς πρός τά ἄνω καί πρός τά κάτω τῆς κλίμακος («nel grande come nel piccolo» — G e n - t i l e).

3. Per compositionem. 4. Per divisionem.

5. Σύμπλεγμα, σύνολο.

6. Transzendent. 7. Contextus.

(B 448) μολονότι, βέβαια, δέν ὑπερβαίνουν, ὡς πρὸς τὸ εἶδος¹, τὸ ἀντικείμενο, δηλ. τὰ φαινόμενα, ἀλλὰ ἔχουν νὰ κάνουν ἀποκλειστικά μέ τόν αἰσθητό κόσμον (ὄχι μέ τὰ Νοούμενα), τὴ σύνθεση ὡστόσο τὴν ὠθοῦν μέχρις ἑνὸς βαθμοῦ, πού ὑπερβαίνει κάθε δυνατὴ ἐμπειρία — [ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ κ.λ.π.] μπορεῖ κανεῖς, κατὰ τὴ γνώμη μου, νὰ τίς ὀνομάση στό σύνολο τους ἐντελῶς καίρια² κοσμικές ἔννοιες³. Ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴ διαφορὰ τοῦ μαθηματικῶς⁴ καί τοῦ δυναμικῶς⁵ Ἀπολύτου, πρὸς τὸ ὁποῖο ἀποβλέπει [τείνει] ἡ ἀναγωγή, θά ἤθελα τίς δύο πρῶτες [ιδέες ἢ ἔννοιες] νὰ τίς ὀνομάσω ἔννοιες τοῦ κόσμου [=κοσμικές ἢ κοσμολογικές ἔννοιες] ὑπὸ τὴ στενότερῃ [τους] σημασίᾳ (τοῦ κόσμου εἰς μέγεθος καί μικρότητα⁶), τίς δύο ὁμως ἄλλες ὑπερβατικές⁷ ἔννοιες τῆς φύσεως. Ἡ διάκριση αὐτὴ δέν ἔχει πρὸς τὸ παρόν ἰδιαίτερη σημασία, μπορεῖ ὁμως στὴ συνέχεια ν' ἀποβῆ σπουδαιότερη.

ΤΗΣ ΑΝΤΙΝΟΜΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΤΜΗΜΑ

Ἀντιθετικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου

Ἐάν Θετικὴ⁸ εἶναι κάθε μία συμπερίληψη δογματικῶν θεωριῶν, τότε ὑπὸ [τόν ὄρον] Ἀντιθετικὴ ἔννοιᾷ ὄχι δογματικούς ἰσχυρισμούς τοῦ Ἐναντίου, ἀλλὰ τὴν ἀντιδικία δογματικῶν φαινομενικά γνώσεων (thesin⁹ cum antithesi), χωρὶς κανεῖς νὰ ἀποδίδῃ [ἀναγνωρίζῃ] στὴ μιά μίαν ὑπέρτερη [προνομιακώτερη] ἀξίωση ἐπιδοκιμασίας ἀπ' ὅ,τι στὴν ἄλλη. Ἡ Ἀντιθετικὴ ἐπομένως δέν ἀσχολεῖται καθόλου μέ μονόπλευρους ἰσχυρισμούς, ἀλλὰ ἐξετάζει [θεωρεῖ] μονάχα καθολικές γνώσεις τοῦ λόγου ὡς πρὸς τὴν ἀντιδικία των ἀναμεταξύ τους καί κατὰ τίς αἰτίες αὐτῆς τῆς ἀντιδικίας. Ἡ ὑπερβατικὴ Ἀντιθετικὴ εἶναι μιά ἔρευνα γύρω ἀπὸ τὴν ἀντινομία τοῦ καθαροῦ λόγου, τίς αἰτίες καί τὸ ἀποτέλεσμά της. Ὅταν ἐφαρμόζουμε τὸν λόγο μας ὄχι ἀπλῶς, πρὸς χρῆση τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς νοήσεως, πάνω σὲ ἀντικείμενα τῆς ἐμπειρίας, ἀλλὰ ἐκείνον [τόν λόγο

1. Quoad genus (=ὡς πρὸς τὸ γένος), εἰδολογικά ἢ: ὡς πρὸς τὸν τρόπο (G e n t i l e)

2. Προσηκόντως.

3. Conceptus cosmici. 4. Μαθηματικοῦ. 5. Δυναμικοῦ.

6. Εἰς, ἢ, κατὰ μέγα καί μικρόν.

7. Transzendente.

8. Thetica (=θεωρία περὶ δογματικῶν θέσεων, Θεσιολογία).

9. Κατὰ τὸν E r d m a n n: thesis.

καί τήν χρήση του] τολμᾶμε νά τόν¹ ἐπεκτείνουμε πέρα ἀπό τά ὄρια τῆς τελευταίας [τῆς ἐμπειρίας], τότε ἐκπηδῶν σοφιστικὰ θεωρήματα², τά ὅποια οὔτε ἐπιβεβαίωση ἐλπίζουν στήν ἐμπειρία, οὔτε ἀνασκευή μποροῦν νά φοβοῦνται, καί ἀπό τά ὅποια τό καθένα [θεώρημα σοφιστικό] ὄχι μόνον εἶναι αὐτό καθ' ἑαυτό χωρίς ἀντίφαση, ἀλλά εὐρίσκει μέσα στήν φύση μάλιστα τοῦ λόγου ὄρους τῆς ἀναγκαιότητός του, μόνον πού ἡ Ἀντίθεση ἔχει δυστυχῶς ἀπό τήν πλευρά της [μέ τό μέρος της] ἐξ ἴσου ἔγκυρους καί ἀναγκαίους λόγους τοῦ ἰσχυρισμοῦ της [γιά τόν ἰσχυρισμό της].

Τά ἐρωτήματα, λοιπόν, πού φυσικῶς προβάλλουν [παρουσιάζονται] σέ μίαν τέτοια διαλεκτική τοῦ καθαρῦ λόγου, εἶναι: 1. Σέ [γιά] ποιές λοιπόν οὐσιαστικά προτάσεις εἶναι ἀναπόφευκτα ὑποτεταγμένος σέ μίαν ἀντινομία ὁ καθαρὸς λόγος. 2. Πάνω σέ ποιές αἰτίες βασίζεται αὐτή ἡ ἀντινομία. 3. Ἄν καί κατά ποιό τρόπο μένει κάτω ἀπό τήν ἀντίφαση αὐτή ἀνοιχτός ἐν τούτοις γιά τόν λόγο ἕνας δρόμος πρὸς τή βεβαιότητα.

Ἐνα διαλεκτικό θεώρημα³ τοῦ καθαρῦ λόγου πρέπει κατά συνέπεια νά ἔχη ἐπάνω του αὐτό τό διακριτικό του ἀπό ἄλλες σοφιστικές προτάσεις [γνώρισμα], ὅτι [δηλ.] δέν ἀφορᾶ μίαν αὐθαίρετη ἐρώτηση, πού θέτει [ρίπτει] κανεῖς ὑπό τή μορφή μιᾶς κάποιας μόνο κατά τό δοκοῦν [κατ' ἀρέσκειαν] προθέσεώς [του], ἀλλά μίαν τέτοια, στήν ὁποία εἶναι ὑποχρεωμένος νά προσκρούση μέ ἀναγκαιότητα στήν πρόβασή του κάε ἀνθρώπινος λόγος⁴ καί, δεύτερον, ὅτι τό θεώρημα αὐτό μαζί μέ τήν ἀντίθεσή του δέν συνεπικομίζουν μίαν τεχνητή ἀπλῶς φαινομενικότητα, πού ἐξαφανίζεται εὐθύς μόλις τήν διίδη [ἀντιληφθῆ] κανεῖς, ἀλλά μίαν φυσική καί ἀναπόφευκτη ἀπατηλήν φαινομενικότητα⁴, ἡ ὁποία, καί ὅταν ἀκόμη δέν ἐξαπατᾶται κανεῖς πλέον ἀπ' αὐτήν, ἡ ἴδια πάντοτε γητεύει, μολονότι δέν ἀπατᾶ, καί, ὡς ἐκ τούτου, μπορεῖ μέν νά καταστῆ ἀβλαβής, ἀλλά ποτέ [δέν μπορεῖ] ν' ἀφανισθῆ.

(A 422)

(B 450)

Μιά τέτοια διαλεκτική θεωρία δέν θ' ἀναφέρεται στήν ἐνότητα τῆς νοήσεως δι' ἐννοιῶν τῆς ἐμπειρίας⁵, ἀλλά στήν ἐνότητα τοῦ λόγου δι'

1. Ὁ P a c a u d καί ὁ S m i t h συνάπτουν τό: Jene πρὸς τίς Grundsätze καί μεταφράζουν: νά ἐπεκτείνουμε ἐκείνες τίς ἀρχές... Δέν εἶναι ἀδύνατη ἡ ἐρμηνεία αὐτή.

2. Theoremata arguantia (conceptus ratiocinantes, Kr.d.r. V., B 368).

3. Lehrsatz.

4. Speciem.

5. In conceptibus empiricis (=μέσα σέ ἐμπειρικές ἐννοιες).

ἀπλῶν ἰδεῶν¹, οἱ ὄροι² τῆς ὁποίας³ — δεδομένου ὅτι αὐτή [ἡ ἐνότης ἢ θεωρία], ὡς σύνθεση σύμφωνα μέ κανόνες, πρέπει νά συμφωνῆ, πρῶτον, μέ τή διάνοια [νόηση], ἀλλά ταυτόχρονα ἐν τούτοις, ὡς ἀπόλυτη ἐνότης αὐτῆς τῆς συνθέσεως, καί μέ τόν λόγο— ὅταν [ἐάν] αὐτή ἀντιστοιχῆ ἐπακριβῶς πρός τήν ἐνότητα τοῦ λόγου θά εἶναι⁴ πάρα πολύ μεγάλοι γιά τή διάνοια, καί ὅταν εἶναι εὐσύμμετρη πρός τή διάνοια [νόηση] θά εἶναι πάρα πολύ μικροί γιά τόν λόγο· ἐξ αὐτοῦ ἄλλωστε πρέπει κατ' ἀνάγκην νά ἐκπηγάξῃ μιᾶ ἀντιμαχία, ἡ ὁποία, καθ' ὅποιονδῆποτε τρόπο καί ἂν καταπιασθῆ [ἀρχίση] κανεῖς μαζί της⁵, δέν εἶναι δυνατόν ν' ἀποφευχθῆ.

- (A 423) Αὐτοί οἱ σοφιζόμενοι ἰσχυρισμοί ἐγκαινιάζουν, λοιπόν, ἕνα διαλεκτικό πεδίο μάχης, ὅπου τό κάθε μέρος, εἰς τό ὁποῖο ἐπιτρέπεται νά ἐπιχειρῆ τήν ἐπίθεση, διατηρεῖ τήν ὑπεροχή, καί [ὅπου] ἐκεῖνος πού εἶναι ἀναγκασμένος νά προχωρῆ⁶ κατά τρόπον ἀμυντικό⁷ [νά ἀμύνεται], ὑποκύπτει μέ βεβαιότητα. Ἔτσι καί σφριγηλοί ἀκόμα ἰπότες [πολεμιστές] —ἀνεξάρτητα ἀπό τό ἂν ἐγγυῶνται [μέ τήν παρουσία τους] γιά τήν καλή ἢ κακή ὑπόθεση⁸ — εἶναι βέβαιοι ὅτι θ' ἀποκομίσουν τόν στέφανο τῆς νίκης, μόνον ὅταν φροντίσουν γι' αὐτό, [γιά τό] νά ἔχουν [δηλ.] τό προνόμιο νά κάνουν τήν τελευταία ἐπίθεση⁹, καί [ὅταν] δέν εἶναι ὑποχρεωμένοι νά ὑποστοῦν μιάν νέα ἔφοδο τοῦ ἀντιπάλου. Μπορεῖ κανεῖς εὐκόλα νά φαντασθῆ ὅτι τό ἀγωνιστικό αὐτό πεδίο [κονίστρα] ἔχει ἀνέκαθεν πολύ συχνά ποδοπατηθῆ, ὅτι πολλές νίκες ἔχουν καί ἀπό τίς δύο πλευρές μετά ἀπό μάχη κερδηθῆ, γιά τήν τελευταία ὁμως νίκη, πού θά ἦταν ἀποφασιστική γιά τήν ὑπόθεση [πρᾶγμα], ἔχει καταβληθῆ πάντοτε φροντίς, ὥστε ὁ ὑπέρμαχος τῆς καλῆς ὑποθέσεως νά μποροῦσε νά κρατήσῃ μόνος τήν θέση [ν' ἀπέμενε μόνος στό πεδίο] μόνο μ' αὐτό¹⁰, μέ τό ὅτι [δηλ. θά] ἦταν ἀπαγορευμένο στόν ἀντίπαλό του νά ξαναπάρῃ στά χέρια [του] τά ὄπλα. Ὡς ἀμερόληπτοι [ἀδέκαστοι] ἀγωνοδίκες ὀφείλουμε ν'
- (B 451)

1. In solis ideis (=μέσα σέ ἀπλές ἰδέες ἢ: σέ ἰδέες μόνον).

2. Ὅρων ἀντί ὄρου (=Bedingung), πού θέλει ὁ Hartenstein. Ἀκολουθοῦμε τή γραφή τῆς Ἀκαδημίας.

3. Τῶν ὁποίων (B o r n), δηλ. τῶν ἰδεῶν τῆς ὁποίας δηλ. διαλεκτικῆς θεωρίας (P a c a u d, C h i o d i) τῆς ὁποίας δηλ. ἐνότητος (S m i t h, B a r n i, G e n t i l e). Αὐτή τήν τελευταία δεχόμεθα καί ἐμεῖς.

4. Sein werden (γραφή Ἀκαδημίας) κατά τόν Erdmann (=θά εἶναι οἱ ὄροι καί ὄχι: ἡ ἐνότης=sein wird).

5. Μπορεῖ κανεῖς ν' ἀρχίση μαζί της ὅπως θέλει (ἐπί λέξει).

6. Κατά τήν ἔκδοση A: führen (νά διεξάγῃ, ἐνεργῆ) ἀντί verfahren.

7. Ἀμυντικῶς.

8. Bonam causam.

9. Νά ἐπιτεθοῦν δηλ. τελευταῖοι.

10. Μόνο ὅταν... ἢ: μόνο γιατί...

ἀφήσουμε ἐντελῶς κατὰ μέρος, ἂν πρόκηται γιὰ τὴν καλὴ [σωστή] ἢ τὴν κακὴ ὑπόθεση, γιὰ τὴν ὁποία διαμάχονται οἱ φιλονικοῦντες, καὶ νὰ τοὺς ἀφήσουμε κατ' ἀρχὴν νὰ κανονίσουν [τερματίσουν] ἀναμεταξύ τους τὴν ὑπόθεσή τους [αὐτή]. Ἴσως, ἀφ' ὅτου θά ἔχη περισσότερο κουράσει παρά βλάψει ὁ ἕνας τὸν ἄλλο, ν' ἀναγνωρίσουν [διακρίνουν] ἀπὸ μόνοι τους τὴ μηδαμινότητα [τό μάταιο] τῆς διαφιλονικίας των καὶ ν' ἀποχωρήσουν [χωρίσουν] σάν καλοὶ φίλοι.

Αὐτὴ ἡ μέθοδος νὰ παρίσταται κανεὶς μάρτυς μιᾶς ἔριδος ἰσχυρισμῶν ἢ, μᾶλλον, νὰ τὴν προκαλῆ κανεὶς ὁ ἴδιος, ὄχι γιὰ νὰ πάρη τελικὰ θέση [ἀποφασίση] πρὸς ὄφελος τοῦ ἑνός ἢ τοῦ ἄλλου μέρους, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐρευνήση, ἂν τὸ ἀντικείμενο αὐτῆς [τῆς ἔριδος] δέν εἶναι ἴσως μιὰ ἀπλῆ ἀπατηλότης [φρεναπάτη], πού μάταια ὁ καθένας [μας] προσπαθεῖ νὰ πιάση,

καὶ στήν ὁποία¹, ἔστω καὶ ἂν τίποτε ἀπολύτως δέν τοῦ ἀντιστεκόταν, τίποτα δέν μπορεῖ νὰ κερδίση — αὐτήν, λέγω, τὴ μέθοδο [τρόπο πορείας] μπορεῖ κανεὶς νὰ τὴν ἀποκαλέση σκεπτικὴ μέθοδος. Ἡ μέθοδος αὐτὴ εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀπὸ τὸν σκεπτικισμό, τὴ βασικὴ δηλ. ἀρχὴ μιᾶς ἔντεχνης καὶ ἐπιστημονικῆς² ἄγνοιας, ἢ ὁποία ὑποσκάπτει τὰ θεμέλια [βάσεις] κάθε γνώσεως, γιὰ νὰ μὴν τῆς ἀφήση, ὅσο γίνεται [κατὰ τὸ δυνατόν], πουθενὰ καμμιάν ἀξιοπιστία καὶ βεβαιότητα νὰ ὑπολείπεται. [Καὶ εἶναι διάφορη ἀπὸ τὸν σκεπτικισμό], γιατί ἡ σκεπτικὴ μέθοδος ἀποβλέπει [ἔχει ὡς στόχο] στή βεβαιότητα μέ τὸ νὰ ζητῆ ν' ἀποκαλύψη [ξεσκεπάση] σέ μιάν τέτοια μέ εἰλικρίνεια καὶ σύνεση [μυαλό] καὶ ἀπὸ τίς

(A 424)

(B 452)

δύο πλευρὲς διεξαγόμενῃ ἔριδα, τὸ σημεῖο τῆς παρεξηγήσεως, γιὰ νὰ ἀντλήση, κατὰ τὸν τρόπο σοφῶν νομομαθῶν, ἐκ τῆς ἀμνηχανίας τῶν δικαστῶν σέ ὑποθέσεις δικαίου [δίκες], δίδαγμα γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ της ἀπὸ τὸ ἐλαττωματικὸ καὶ ὄχι ἀκριβῶς καθωρισμένο³ εἰς τοὺς νόμους των [τῶν νομομαθῶν]. Ἡ ἀντινομία πού ἀποκαλύπτεται κατὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν νόμων, ἀποτελεῖ γιὰ τὴν περιορισμένη σοφία μας τὴν καλλίτερη δοκιμὴ [λυδία λίθο] τῆς Νομοθετικῆς, γιὰ νὰ καταστήσῃ δι' αὐτοῦ τὸν λόγο, πού στήν ἀφηρημένη καθαρὴ θεωρία δέν διακρίνει [ἀντιλαμβάνεται] εὐκολὰ τὰ παραπατήματά του, προσεκτικὸ πάνω στὰ καίρια σημεῖα⁴ κατὰ τὸν προσδιορισμὸ τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν του.

Ἀλλὰ ἡ σκεπτικὴ αὐτὴ μέθοδος εἶναι ἰδιάζουσα [προσφυγῆς] οὐσιαστικά μόνο στήν ὑπερβατικὴ φιλοσοφία καὶ μπορεῖ ἴσως σέ κάθε ἄλλο πεδίο ἐρευνῶν, ὄχι ὅμως σ' αὐτὸ νὰ θεωρηθῆ μὴ ἀναγκαία⁵. Στὰ Μαθηματικά [λ.χ.] ἡ χρῆση της θά ἦταν ἀταίριαστη⁶, ἀφοῦ σ' αὐτὰ δέν εἶναι δυνατόν

1. Στὴν περίπτωση τῆς ὁποίας...

2. Sziientifischen (=speciem imitantis scientiae). Ἐπιστημονίζουσας.

3. Διφορούμενο. 4. Momenta.

5. Νὰ μπορῆ κανεὶς νὰ τὴν στερηθῆ ἢ ἀντιπαρέλθῃ. 6. Παράταιρη.

- (A 425) καθόλου νά κρύπτονται καί νά καθίστανται άόρατοι ψευδεῖς ἰσχυρισμοί, δεδομένου ὅτι οἱ άποδείξεις πρέπει πάντοτε νά προχωροῦν μέ βάση τό [όδηγητικό] νήμα τῆς καθαρῆς ἐποπτείας, καί μάλιστα διά μέσου μιᾶς ἐναργοῦς πάντοτε συνθέσεως. Στήν πειραματική φιλοσοφία¹ μιᾶ ἀμφιβολία ἀναβολῆς [ἀναβλητική προσωρινή ἀμφιβολία] μπορεῖ κάλλιστα νά εἶναι χρήσιμη, ἀλλά δέν ὑπάρχει ἐν τούτοις καμμιά τουλάχιστον παρεξήγηση, πού δέν θά μποροῦσε ν' ἀρθῆ μέ εὐκολία, καί τά τελευταῖα μέσα —εἴτε αὐτά τώρα ἀνευρίσκονται ἀργά ἢ γρήγορα, ἀδιάφορο— ὀριστικῆς κρίσεως [ἀποφάσεως] τῆς ἔριδος πρέπει πραγματικά, σέ τελευταία ἀνάλυση, νά βρίσκονται μέσα στήν ἐμπειρία. Ἡ Ἠθική μπορεῖ ἐπίσης νά δώσει in concreto, τουλάχιστον μέσα σέ δυνατές ἐμπειρίες, τίς θεμελιώδεις ἀρχές τῆς στό σύνολό τους, μαζί μέ τίς πρακτικές συνέπειες, καί νά ξεφύγῃ κατ' αὐτόν τόν τρόπο τήν παρεξήγηση τῆς ἀφαιρέσεως². Ἀντίθετα, οἱ ὑπερβατικοί ἰσχυρισμοί, οἱ ὁποῖοι ἀξιώνουν ὑπεροπτικῶς δι' ἑαυτοῦς γνώσεις ἐκτεινόμενες πέρα καί ἀπό τό πεδίο κάθε δυνατῆς ἐμπειρίας, δέν ἐμπίπτουν οὔτε³ στήν περίπτωση πού ἡ ἀφηρημένη σύνθεσή τους θά μποροῦσε νά δοθῆ σέ ὁποιαδήποτε ἐποπτεία a priori, οὔτε εἶναι τέτοιοι ἀπό τήν φύση τους, ὥστε ἡ παρανόηση νά ἦταν δυνατό ν' ἀποκαλυφθῆ διά μέσου μιᾶς οἰασδῆποτε ἐμπειρίας. Ὁ ὑπερβατικός, λοιπόν, λόγος δέν ἐπιτρέπει κανένα ἄλλο κριτήριον [λυδία λίθο] ἐκτός ἀπό τήν ἀπόπειρα ἐνοποιήσεως [ἐξαρμονισμοῦ] τῶν ἰσχυρισμῶν του ἀνάμεσα σ' αὐτούς τούς ἴδιους, καί, συνεπῶς, τοῦ ἐλευθέρου καί ἀνεμποδίστου πρωτύτερα ἀνταγωνισμοῦ αὐτῶν [τῶν ἰσχυρισμῶν] ἀναμεταξύ τους — καί αὐτό τόν ἀνταγωνισμό [διάμιλλα] θέλουμε πρὸς τό παρόν ν' ἀρχίσουμε* [ξεκινήσουμε].

* Οἱ ἀντινομίες ἀκολουθοῦν ἢ μιᾶ τήν ἄλλη σύμφωνα μέ τήν τάξη τῶν ὑπερβατικῶν ἰδεῶν πού ἀναφέραμε παραπάνω.

1. Κατά τόν Wille (Kant - Studien, IV, 311): Experimentalphysik (=πειραματική Φυσική). Νομίζουμε ὅτι εἶναι περιττή μιᾶ τέτοια ὑπόθεση.

2. Separationis ἢ abstractionis.

3. Ὁ Γάλλος μεταφραστής (P a c a u d) παρανοεῖ, κατά τή γνώμη μας, τό κείμενο τοῦ Κάντ στήν προκειμένη περίπτωση. Ὁρθῶς μεταφράζει ὁ B a r n i.

(A 426) }
(B 454) }Ἡ ἀντινομία τοῦ
Πρώτη ἀντιμαχία² τῶν

Θέση

Ὁ κόσμος ἔχει μίαν ἀρχή στον χρόνο καί εἶναι ἐπίσης ὡς πρὸς τόν
χῶρο περικλεισμένος σέ ὄρια.

Ἀπόδειξη

Πράγματι, ἂν δεχθῆ κανεῖς ὅτι ὁ κόσμος δέν ἔχει ὡς πρὸς τόν χρόνο
καμμιά ἀρχή, τότε μέχρι κάθε δεδομένη χρονική στιγμή ἔχει παρέλθει μιά
αἰωνιότης καί, συνεπῶς, ἔχει διαρρεῦσει μιά ἄπειρη σειρά διαδοχικῶν
καταστάσεων τῶν πραγμάτων στον κόσμο. Τώρα ὅμως ἡ ἀπειρία μιᾶς σειρᾶς
συνίσταται ἀκριβῶς σ' αὐτό, στό ὅτι [δηλ.] δέν μπορεῖ ποτέ νά ὀλοκληρωθῆ
διὰ μέσου μιᾶς διαδοχικῆς συνθέσεως. Ἄρα, μιά ἄπειρη κοσμική σειρά³
πού ἔχει διαρρεῦσει, εἶναι ἀδύνατη, κατά συνέπεια μιά ἀρχή τοῦ κόσμου
εἶναι ἕνας ἀναγκαῖος ὄρος τῆς ὑπάρξεώς του — πρᾶγμα πού ἔπρεπε κατ'
ἀρχήν ν' ἀποδειχθῆ.

Ὅσον ἀφορᾷ τό δεύτερο [σημεῖο], ἂν δεχθῆ κανεῖς πάλι τό
ἀντίθετο, τότε ὁ κόσμος θά εἶναι ἕνα ἄπειρο δεδομένον Ὅλο ἀπό πράγματα
(A 428) } [πραγμάτων] πού ὑπάρχουν συγχρόνως. Τό μέγεθος ἑνός Quantum, τώρα,
(B 456) } πού δέν εἶναι δεδομένο* μέσα σέ ὠρισμένα ὄρια κάθε ἐποπτείας, δέν
μποροῦμε νά τό συλλάβουμε [νοήσουμε] μέ κανέναν ἄλλο τρόπο παρά μόνο
διὰ τῆς συνθέσεως τῶν μερῶν, καί τήν ὀλότητα ἑνός τέτοιου quantum
μονάχα διὰ τῆς πλήρους [ὀλοκληρωμένης] συνθέσεως, ἢ διὰ μέσου μιᾶς
ἐπανειλημμένης συμπροσθέσεως τῆς ἐνότητος στον ἴδιο τόν ἑαυτό της*.

* Ἐνα ἀπροσδιόριστο quantum μποροῦμε νά τό ἐποπτεύσουμε ὡς ἕνα Ὅλον, ὅταν
(B 456) εἶναι περικλεισμένο μέσα σέ ὄρια, χωρίς νά χρειαζόμαστε νά κατασκευάσουμε τήν
ὀλότητά του διὰ μετρήσεως, δηλ. μέσω τῆς διαδοχικῆς συνθέσεως τῶν μερῶν του. [Καί
τοῦτο], γιατί τά ὄρια προσδιορίζουν ἤδη τήν πληρότητα, καθ' ὅσον ἀποτεμνουν κάθε τι
τό ἐπιπλέον [τό πλεονάζον].

* Ἡ ἔννοια τῆς ὀλότητος δέν εἶναι στήν περίπτωση αὐτή τίποτε ἄλλο ἀπό τήν
παράσταση τῆς ὀλοκληρωμένης συνθέσεως τῶν μερῶν της, γιατί, καθώς δέν μποροῦμε ν'
ἀποσπάσουμε [ἀντλήσουμε] τήν ἔννοια ἀπό τήν ἐποπτεία τοῦ Ὀλου (πού ὡς τέτοια εἶναι
ἀδύνατη στήν περίπτωση αὐτή), μποροῦμε νά τή συλλάβουμε, τουλάχιστον ἐν τῇ ιδέᾳ⁴,
διὰ τῆς συνθέσεως μονάχα τῶν μερῶν μέχρις ὀλοκληρώσεως τοῦ Ἀπειρου.

1. Τῆς (=der), κατά τόν Rosenkranz, γιά ὁμοιομορφία πρὸς τίς ἐπιγραφές τῶν
ὑπολοίπων ἀντινομῶν πού ἀκολουθοῦν.

2. Pugna (=Widerstreit), ἀντιδικία.

3. Series mundi (B o r n). Πρβλ. σχετικά H e i m s o e t h, op. cit., σ. 205 κ.έ.

4. In idea.

+ Σημειώνουμε ὅτι τό κείμενο τῆς Θέσεως δίδεται πάντοτε στήν ἀριστερή πλευ-
ρά, ἐνῶ ἐκεῖνο τῆς Ἀντιθέσεως στή δεξιά.

καθαροῦ λόγου

ὑπερβατικῶν ἰδεῶν

(A 427)
(B 455)

Ἀντίθεση

Ὁ κόσμος δέν ἔχει καμμιάν ἀρχή καί καθόλου ὄρια στόν χῶρο, ἀλλά εἶναι, τόσο ὡς πρός τόν χρόνο ὅσο καί ὡς πρός τόν χῶρο, ἄπειρος.

Ἀπόδειξη

Πράγματι ἄς δεχθοῦμε: ὅτι ὁ κόσμος ἔχει μιάν ἀρχή. Δεδομένου ὅτι ἡ ἀρχή εἶναι μιά ὑπαρξη, πρὶν ἀπό τήν ὁποία προηγεῖται ἓνας χρόνος, κατά τόν ὁποῖο δέν ὑπάρχει τό πρᾶγμα¹, ἔτσι, λοιπόν, πρέπει νά ἔχη προηγηθῆ ἓνας χρόνος, κατά τόν ὁποῖο ὁ κόσμος δέν ὑπῆρχε, δηλ. ἓνας κενός χρόνος. Ἀλλά σέ ἓναν κενό χρόνο, τώρα, δέν εἶναι δυνατή καμμιά γένεση ὁποιοῦδήποτε πράγματος, γιατί κανένα μέρος ἑνός τέτοιου χρόνου δέν ἔχει μέσα του [περιέχει], περισσότερο [πρὶν] ἀπό κάθε ἄλλο [μέρος], κάποιον [οἰονδήποτε] διαφοροποιητικό ὄρο τοῦ εἶναι [τῆς ὑπάρξεως] μᾶλλον παρά² τοῦ μή εἶναι [ἀπ' ὅ,τι τῆς μή ὑπάρξεως] ([καί αὐτό], εἴτε δεχθῆ κανεῖς ὅτι ὁ ὄρος³ αὐτός γεννᾶται ἀπό ὁμόνο του, ἢ διὰ μέσου μιᾶς ἄλλης αἰτίας). Ἄρα στόν κόσμο μπορεῖ βέβαια ν' ἀρχίσῃ κάποια σειρά τῶν πραγμάτων, ὁ κόσμος ὁμοῦς ὁ ἴδιος δέν μπορεῖ νά ἔχη καμμιάν ἀρχή, καί εἶναι, συνεπῶς, ἀναφορικά πρός τόν παρελθόντα χρόνο, ἄπειρος.

Ὅσον ἀφορᾷ τό δεύτερο [σημεῖο], ἂν δεχθοῦμε κατ' ἀρχήν τό ἀντίθετο, ὅτι δηλ. ὁ κόσμος εἶναι, ὡς πρός τόν χῶρο, πεπερασμένος καί περικλεισμένος σέ ὄρια, τότε ὁ κόσμος βρίσκεται μέσα σ' ἓναν κενό χῶρο, πού δέν εἶναι περικλεισμένος σέ ὄρια. Κατά συνέπεια δέν θά ὑφίστατο μιά σχέση μόνο τῶν πραγμάτων ἐν τῷ χώρῳ⁴, ἀλλά καί μιά σχέση τῶν πραγμάτων πρός τόν χῶρον⁵. Ἐπειδή, τώρα ὁ κόσμος εἶναι ἓνα ἀπόλυτον ὄλο, ἔξω ἀπό τό ὁποῖο δέν ἀπαντᾷ κανένα ἀντικείμενο τῆς ἐποπτείας καί, συνεπῶς, κανένα συσχετικό⁶ τοῦ κόσμου, πρός τό ὁποῖο ὁ

(A 429)
(B 457)

1. Δηλ. ἓνα πρᾶγμα.

2. Vor die ἢ, κατά τόν E r d m a n n: für die=vor denen, δηλ., πρὶν ἀπό τούς ὄρους τοῦ μή εἶναι ἢ: περισσότερο ἀπό τούς ὄρους τοῦ μή εἶναι ἢ: περισσότερο ἀπό τούς ὄρους [ἐκείνους] τοῦ μή εἶναι.

3. Τό πρᾶγμα (Smith), ὁ κόσμος (Pascud). Στό κείμενο: sie, τό ὁποῖο, γραμματικά, μόνο πρός τό Bedingung μπορεῖ νά συναφθῆ. Νοηματικά μποροῦν καί οἱ παραπάνω λύσεις νά ἰσχύουν.

4. In spatio.

5. Ad Spatium.

6. Correlatum.

Κατά ταῦτα, γιά νά συλλάβῃ [νοήσῃ] κανεῖς τόν κόσμον, πού πληροῖ ὄλους τούς χώρους, ὡς ἕνα Ὁλον, θά ἔπρεπε ἡ διαδοχική σύνθεση τῶν μερῶν ἐνός ἀπείρου κόσμου νά θεωρηθῆ ὡς πλήρης [ὀλοκληρωμένη], δηλ. ἕνας ἀπειρος χρόνος θά ἔπρεπε νά θεωρηθῆ ὡς διανυθείς στή διαρίθμηση [στή συνολική ἀπαρίθμηση] ὄλων τῶν συνυπαρχόντων πραγμάτων — πρᾶγμα πού εἶναι ἀδύνατον. Σύμφωνα μ' αὐτά, ἕνα ἀπειρο ἄθροισμα πραγματικά ὑφισταμένων πραγμάτων δέν μπορεῖ νά θεωρηθῆ ὡς ἕνα δεδομένο Ὁλο, κατά συνέπεια οὔτε καί ὡς σ υ γ χ ρ ό ν ω ς δεδομένο. Ἐνας κόσμος, κατ' ἀκολουθίαν, δέν εἶναι, ὡς πρός [κατά] τήν ἔκτασιν στόν χώρο, ἀπειρος, ἀλλά περικλεισμένος στά ὄριά του — πρᾶγμα πού ἀποτελοῦσε τό δεύτερο [σημεῖο πρός ἀπόδειξιν].

(A 430) }
(B 458) }

Π α ρ α τ ῆ ρ ῆ σ η π ά ν ω σ τ ῆ ν

Ι. Π ά ν ω σ τ ῆ ν Θ έ σ η

Σέ αὐτά τά ἀντιμαχόμενα ἀναμεταξύ τους ἐπιχειρήματα δέν ἐπεζήτησα ἀπατηλά σοφίσματα, γιά νά ἀναπτύξω —ὅπως λένε— μιά δικηγορική¹ τυχόν ἀπόδειξιν, ἡ ὁποία χρησιμοποιοῖ τήν ἀπρονοησία [ἀπροσεξία] τοῦ ἀντιπάλου πρός ὄφελός της, καί εὐχαρίστως ἀφήνει νά ἰσχύῃ ἡ ἐπικλήσῃ² της σε ἕναν παρανοημένο νόμον, γιά νά οἰκοδομηθῇ τίς ἴδιες τίς ἀσύμφωνες πρός τό δίκαιον ἀξιώσεις της γιά τήν ἀναίρεσιν αὐτοῦ τοῦ νόμου. Κάθε μία ἀπ' αὐτές τίς ἀποδείξεις ἔχει ἀντληθῆ ἀπό τήν φύσιν τοῦ πράγματος καί τό πλεονέκτημα, πού θά μπορούσαν νά μᾶς προσφέρουν οἱ ἐσφαλμένοι συλλογισμοί [παραλογισμοί] τῶν Δογματικῶν καί ἀπό τά δύο μέρη, ἔχει τεθῆ κατά μέρος.

Θά εἶχα μπορέσει ἐπίσης μέ αὐτό τόν τρόπο ν' ἀποδείξω τήν Θέσιν ὡς πρός τήν φαινομενικότητά³ [της], μέ τό νά εἶχα [δηλ.], κατά τή συνήθειαν τῶν Δογματικῶν⁴, προτάξω μίαν σφαλερή [ἡμαρτημένη] ἔννοια γιά τήν ἀπειρία ἐνός δεδομένου μεγέθους. Ἐπειρο εἶναι ἕνα μέγεθος, πάνω ἀπό τό ὁποῖο κανένα ἄλλο μεγαλύτερον ([μεγαλύτερον] δηλ. ἀπό μιᾶς δεδομένης ἐνότητος τό μέγεθος [τήν ποσότητα, τό πλῆθος] πού περιέχεται σ' αὐτό) δέν εἶναι δυνατόν. Καμμιά, τώρα, ποσότης [μέγεθος] δέν εἶναι ἡ πῖο μεγάλη, ἀφοῦ μπορούν νά προστεθοῦν πάντοτε μία ἢ περισσότερες ἐνότητες σ' αὐτήν. Ἄρα, ἕνα ἀπειρο δεδομένο μέγεθος καί, ἐπομένως, καί ἕνας ἀπειρος κόσμος (τόσο κατά τή διαρρέυσαν σειρά ὅσο καί κατά τήν ἔκτασιν) εἶναι ἀδύνατα:

1. «Δικολαβική».

2. Ἡ: ἡ ἐπικλήσῃ της ἐνός παρανοημένου νόμου.

3. Dem Scheine nach (=κατά τήν, σύμφωνα μέ τήν φαινομενικότητα). Ad speciem (=ἐν τῇ ἀπατηλῇ φαινομενικότητί της).

4. Pro more dogmaticorum.

ἴδιος ὁ κόσμος νά βρίσκεται [τελῆ] σέ σχέση, ἢ σχέση τοῦ κόσμου πρὸς τὸν κενό χῶρο θ' ἀποτελοῦσε μίαν σχέση αὐτοῦ π ρ ὅ ς κ α ν έ ν α ἀ ν τ ι κ ε ί μ ε ν ο . Ἀλλά μιά τέτοια σχέση, κατά συνέπεια καί ὁ περιορισμός ἐπίσης τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸν κενό χῶρο, δέν εἶναι τίποτα· ὁ κόσμος, λοιπόν, δέν εἶναι, ὡς πρὸς τὸν χῶρο, καθόλου περικλεισμένος σέ ὅρια, δηλ. εἶναι ἄπειρος ἐν ἀναφορᾷ πρὸς [κατά] τὴν ἔκταση*.

π ρ ὴ τ η ἀ ν τ ι ν ο μ ί α

II. Π ά ν ω σ τ ῆ ν Ἀ ν τ ί θ ε σ η.

{ (A 431)
(B 459)

Ἡ ἀπόδειξη γιὰ τὴν ἀπειρότητα τῆς δεδομένης κοσμικῆς σειρᾶς [τῆς σειρᾶς τοῦ κόσμου] καί τοῦ κοσμικοῦ Συνόλου¹ στηρίζεται σ' αὐτό: στό ὅτι [δηλ.] στήν ἀντίθετη περίπτωση ἕνας κενός χρόνος, ὅπως ἀκριβῶς καί ἕνας

* Ὁ χῶρος εἶναι ἀπλῶς ἢ μορφή τῆς ἐξωτερικῆς ἐποπτείας (κατ' εἶδος ἐποπτεία), ἀλλά κανένα πραγματικό ἀντικείμενο, πού μπορεῖ ἐξωτερικά νά ἐποπτευθῆ. Ὁ χῶρος, πρὶν ἀπὸ ὅλα τὰ πράγματα πού τὸν προσδιορίζουν (πληροῦν ἢ περιορίζουν), ἢ, μᾶλλον, πού δίδουν μίαν σύμφωνη μέ τὴ μορφή του ἔ μ π ε ι ρ ι κ ῆ ν ἐ π ο π τ ε ί α², δέν εἶναι, ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἀπολύτου χῶρου, τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν ἀπλῆ δυνατότητα ἐξωτερικῶν φαινομένων, καθ' ὅσον αὐτά, ἢ ὑπάρχουν καθ' ἑαυτά, ἢ μποροῦν ἀκόμη νά συμπροστίθενται σέ δεδομένα φαινόμενα. Ἡ ἐμπειρική, ἄρα, ἐποπτεία δέν εἶναι συνθετιμένη ἀπὸ φαινόμενα καί τὸν χῶρο (ἀπὸ τὴν κατ' αἴσθηση ἀντίληψη καί τὴν κενή ἐποπτεία). Τό ἕνα δέν εἶναι συσχετικό τῆς συνθέσεως τοῦ ἄλλου, ἀλλά συνδεδεμένα μόνο σέ μιά καί τὴν αὐτὴ ἐμπειρική ἐποπτεία ὡς ὕλη καί μορφή αὐτῆς τῆς ἐποπτείας. Ἐάν κανεὶς θέλῃ νά θέσῃ τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ δύο αὐτά στοιχεῖα [μέρη] ἔξω ἀπὸ τὸ ἄλλο (τὸν χῶρο ἔξω ἀπὸ ὅλα τὰ φαινόμενα), τότε προκύπτουν ἀπ' αὐτό κενοὶ προσδιορισμοὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐποπτείας, οἱ ὁποῖοι ὅμως δέν εἶναι [ἀποτελοῦν] δυνατές κατ' αἴσθηση ἀντιλήψεις. Π.χ. κίνηση ἢ στάση τοῦ κόσμου στὸν ἄπειρο κενό χῶρο, [δηλ.] ἕνας προσδιορισμός τῆς σχέσεως τῶν δύο ἀναμεταξύ τους, ὁ ὁποῖος δέν μπορεῖ ποτέ νά γίνῃ ἀντιληπτός κατ' αἴσθηση καί, κατά συνέπεια, εἶναι ἐπίσης τὸ κατηγορημα ἐνός ἀπλοῦ ὄντος τῆς νοήσεως [ἐνός ὄντος κατ' ἐπίνοιαν]³.

1. V o r l ä n d e r: Weltbegriffs (=ἐννοίας τοῦ κόσμου) ἀντί: Weltinbegriffs (=Complexus mundi).

2. Visionem empiricam.

3. Ens rationis.

κατά συνέπεια, ὁ κόσμος εἶναι καί ἀπό τίς δύο πλευρές περικλεισμένος σέ ὄρια [πεπερασμένος]. "Ἔτσι θά μπορούσα ν' ἀναπτύξω τήν ἀποδείξή μου· ἀλλά ἡ ἔννοια αὐτή δέν συμφωνεῖ μ' αὐτό πού ἐννοεῖ κανεῖς κάτω ἀπό [τόν ὄρο]: ἕνα ἄπειρον "Ὀλο. Μέ αὐτό δέν παριστᾶται τό π ὁ σ ο ἴσως μ ε γ ἄ λ ο εἶναι αὐτό [πόσο εἶναι τό μέγεθος αὐτοῦ τοῦ "Ὀλου], συ-
 (A 432) } νεπῶς ἡ ἔννοιά του δέν εἶναι ἐπίσης ἡ ἔννοια ἐνός $m a x i m u m$, ἀλλά
 (B 460) } μ' αὐτό νοεῖται μονάχα ἡ σχέση του πρὸς μιάν κατά τό δοκοῦν [αὐθαίρετα] ληπτέα [ἐπιλεγμένη] ἐνότητα, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τήν ὁποία τό ἴδιο εἶναι μεγαλύτερο ἀπό κάθε ἀριθμό. Ἐνάλογα τώρα μέ τό πόσο μεγάλη ἢ μικρή εἶναι ἡ ἐνότης, πού ἔχει γίνει δεκτὴ [ἐπιλεγῆ], θά ἦταν καί τό "Ἀπειρο μεγαλύτερο ἢ μικρότερο· μόνο, πού ἡ Ἐπειρία, δεδομένου ὅτι συνίσταται ἀπλῶς στή σχέση πρὸς αὐτή τὴ δεδομένη ἐνότητα, θά ἔμενε πάντα ἡ ἴδια, μολονότι, βέβαια, τό ἀπόλυτο μέγεθος τοῦ "Ὀλου δέν θά ἐγιγνώσκετο καθόλου μέ αὐτό — πρᾶγμα ἄλλωστε, γιά τό ὁποῖο δέν εἶναι [γίνεται] ἐδῶ ὁ λόγος.

Ἡ ἀληθινή (ὕπερβατική) ἔννοια τῆς Ἐπειρίας εἶναι: ὅτι ἡ διαδοχικὴ σύνθεση τῆς ἐνότητος στή διαμέτρηση ἐνός quantum δέν μπορεῖ ποτέ νά ὀλοκληρωθῆ* [νά εἶναι πλήρης]. Ἀπὸ αὐτό ἐξάγεται ἐντελῶς βέβαια [μὲ πλήρη βεβαιότητα], ὅτι μιὰ αἰωνιότης πραγματικῶν διαδοχικῶν καταστάσεων δέν μπορεῖ μέχρι μιὰ δεδομένη (τὴν παροῦσα) χρονικὴ στιγμή νά ἔχη διαρρεύσει, καί ὅτι ὁ κόσμος, ἄρα, πρέπει νά ἔχη μιάν ἀρχή.

Ἀναφορικά πρὸς τό δεύτερο μέρος τῆς Θέσεως, ἡ δυσκολία μιᾶς ἄπειρης, ἀλλά παρ' ὅλα αὐτὰ διαρρεύσασας σειρᾶς ἐκπίπτει βέβαια, γιὰ τό Πολλαπλό ἐνός κατά τὴν ἔκταση ἀπείρου κόσμου εἶναι δεδομένο σ υ γ χ ρ ὄ ν ω ς. Ἀλλά, γιά νά συλλάβουμε [νοήσουμε] τὴν ὀλότητα ἐνός τέτοιου ποσοῦ [ποσότητος] — καθὼς δέν μπορούμε νά ἐπικαλεσθοῦμε τὰ ὄρια [νά προσφύγουμε στὰ ὄρια], πού συναπαρτίζουν ἀφ' ἑαυτῶν [μόνα τους] αὐτὴ τὴν ὀλότητα στήν ἐποπτεία—, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά δώσουμε λόγο γιά τὴν ἔννοιά μας, ἡ ὁποία σέ μιάν τέτοια περίπτωση δέν δύναται νά χωρῆ ἀπὸ τό "Ὀλο πρὸς τό καθωρισμένο πλῆθος τῶν μερῶν, ἀλλά ὀφείλει νά ἐκθέσῃ [ἀποδείξῃ] τὴ δυνατότητα ἐνός "Ὀλου διὰ τῆς διαδοχικῆς συνθέσεως τῶν μερῶν. Ἐπειδὴ, τώρα, ἡ σύνθεση αὐτὴ δέν θά ἔπρεπε [μποροῦσε] ποτέ νά ἀπαρτίσῃ μιάν ἰκανὴ πρὸς ὀλοκλήρωση σειρά, ἔτσι [γι' αὐτό] δέν μπορεῖ κανεῖς νά νοήσῃ μιάν ὀλότητα πρὶν ἀπ' αὐτὴν καί, ἐπομένως, οὔτε καί μέσω αὐτῆς [τῆς συνθέσεως]. Γιὰτί ἡ ἔννοια τῆς ἰδίας τῆς ὀλότητος εἶναι στήν περίπτωση αὐτὴ ἡ παράσταση μιᾶς ὀλοκληρωμένης συνθέσεως τῶν μερῶν, καί αὐτὴ ἡ ὀλοκλήρωση [πληρότης], κατά συνέπεια ἐπίσης καί ἡ ἔννοιά της, εἶναι ἀδύνατη.

* Αὐτό [τό quantum] περιέχει ἔτσι ἕνα ποσό (ἀπὸ δεδομένην ἐνότητα), πού εἶναι μεγαλύτερο ἀπὸ κάθε ἀριθμό — πρᾶγμα τό ὁποῖον εἶναι [ἀποτελεῖ] ἡ μαθηματικὴ ἔννοια τοῦ Ἐπείρου.

κενός χώρος, θά ἔπρεπε ν' ἀποτελέσουν τό ὄριο τοῦ κόσμου. Βεβαίως δέν μοῦ εἶναι ἄγνωστο ὅτι ἐναντίον αὐτῆς τῆς συνεπείας [συμπεράσματος] ζητοῦνται διέξοδοι [ὑπεκφυγές], καθώς προφασίζεται κανεῖς: ὅτι εἶναι κάλλιστα δυνατό ἓνα, ὡς πρός τόν χρόνο καί τόν χώρο, ὄριο τοῦ κόσμου, χωρίς ἀκριβῶς νά ὀφείλη [χρειάζεται] κανεῖς νά δεχθῆ ἓναν ἀπόλυτο πρῖν ἀπό τήν ἀρχή τοῦ κόσμου χρόνο, ἢ ἓναν ἀπόλυτο, ἔξω ἀπό τόν πραγματικό κόσμο, ἐκτεταμένο χώρο· πρᾶγμα πού εἶναι ἀδύνατο. Μέ τό τελευταῖο μέρος τῆς γνώμης αὐτῆς τῶν φιλοσόφων ἀπό τή Σχολή τοῦ Leibniz εἶμαι καθ' ὀλοκληρίαν ἱκανοποιημένος. Ὁ χώρος εἶναι ἀπλῶς ἡ μορφή τῆς ἐξωτερικῆς ἐποπτείας, ὄχι ὅμως ἓνα πραγματικό ἀντικείμενο, πού μπορεῖ ἐξωτερικά νά ἐποπτευθῆ, καί οὔτε ἓνα συσχετικό τῶν φαινομένων, ἀλλά ἡ μορφή τῶν ἰδίων τῶν φαινομένων. Ὁ χώρος, ἄρα, δέν μπορεῖ ἀπόλυτα (ἀφ' ἑαυτοῦ μόνος) νά παρουσιάζεται [προβάλλη] ὡς κάτι τό προσδιορίζον μέσα στήν ὑπαρξή τῶν πραγμάτων, γιατί δέν εἶναι κάποιο ἀντικείμενο, ἀλλά ἡ μορφή μόνο δυνατῶν ἀντικειμένων. Πράγματα, ἐπομένως, ὡς φαινόμενα, προσδιορίζουν ὅπωςδήποτε τόν χώρο, δηλ. ἀνάμεσα σέ ὅλα τά δυνατά κατηγορήματά του (μέγεθος καί σχέση) αὐτά συντελοῦν, ὥστε τούτα ἢ ἐκεῖνα ν' ἀνήκουν στήν πραγματικότητα· ὁ χώρος ὅμως, ἀντίθετα, δέν μπορεῖ, ὡς κάτι πού ὑφίσταται ἀφ' ἑαυτοῦ, νά προσδιορίσῃ τήν πραγματικότητα τῶν πραγμάτων ἐν ἀναφορᾷ πρός τό μέγεθος ἢ τή μορφή, γιατί αὐτός καθ' ἑαυτόν δέν εἶναι τίποτε τό πραγματικό. Ἔνας χώρος, κατά συνέπεια (εἴτε εἶναι πλήρης εἴτε κενός*),

μπορεῖ κάλλιστα νά περιορίζεται ἀπό φαινόμενα, φαινόμενα ὅμως δέν μποροῦν νά περιορίζωνται ἀ π ὅ ἔ ν α ν κ ε ν ὄ χ ὠ ρ ο ἔξω ἀπό τά ἴδια. Ἀκριβῶς τό ἴδιο ἰσχύει ἐπίσης καί γιά τόν χρόνο. Μέ συνομολογημένα [συμπεφωνημένα], τώρα, ὅλα αὐτά, εἶναι ἐν τούτοις ἀναμφισβήτητο, ὅτι ὀφείλει κανεῖς ἀπολύτως νά δεχθῆ αὐτά τά δύο μή ὄντα, τόν κενό χώρο ἔξω ἀπό τόν κόσμο καί τόν κενό χρόνο πρῖν ἀπό τόν κόσμο, ἐάν [ἐφ' ὅσον] κανεῖς δέχεται, εἴτε ὡς πρό τόν χώρο, εἴτε ὡς πρός τόν χρόνο, ἓνα ὄριο τοῦ κόσμου.

Πραγματικά, ὅσον ἀφορᾷ τή διέξοδο, διά μέσου τῆς ὁποίας ἐπιζητεῖ κανεῖς νά ξεφύγῃ ἀπό τή συνέπεια, σύμφωνα μέ τήν ὁποία λέμε: ὅτι, ἂν ὁ κόσμος (ὡς πρός τόν χρόνο καί τόν χώρο) ἔχη ὄρια, τό ἄπειρο Κενό πρέπει

* Εὐκόλα παρατηρεῖ κανεῖς ὅτι μ' αὐτό θέλει νά λεχθῆ [θέλουμε νά ποῦμε]: ὅτι ὁ κενός χώρος, καθ' ὅσον περιορίζεται ἀπό φαινόμενα, ἐπομένως ἐκεῖνος ὁ χώρος [πού βρίσκεται] ἐν τὸς τοῦ κόσμου, δέν ἀντιφάσκει, τουλάχιστον, πρός τίς ὑπερβατικές ἀρχές, καί μπορεῖ, ἄρα, νά γίνη ἐν ἀναφορᾷ πρός αὐτές δεκτός (μολοντί ἢ δυνατότης του δέν καταφάσκειται [διαβεβαιώνεται] χωρίς ἄλλο γι' αὐτό).

(B 461)

(A 434) }
(B 462) }

Τῆς ἀντινομίας τοῦ

Δεύτερη ἀντιμαχία τῶν

Θέση

Κάθε μιὰ συνθετιμένη [σύνθετη]¹ οὐσία στὸν κόσμον συνίσταται ἀπὸ ἀπλᾶ μέρη, καὶ δέν ὑπάρχει πουθενά τίποτα ἐκτός ἀπὸ τὸ Ἄπλό², ἢ ὅ,τι εἶναι συνθετιμένο ἀπὸ αὐτό.

Ἄποδειξη

Γιατί, πράγματι, δεχθῆτε ὅτι οἱ σύνθετες οὐσίες δέν συνίσταντο ἀπὸ ἀπλᾶ μέρη· τότε δέν θά ἀπέμενε³, ἂν κάθε σύνθεση ἤθελε ἀρθῆ στίς σκέψεις², κανένα συνθετιμένο μέρος καί (δεδομένου ὅτι δέν ὑπάρχουν ἀπλᾶ μέρη) κανένα ἐπίσης ἀπλό μέρος, συνεπῶς [δέν θά ἀπέμενε] τίποτε

-
1. Substantia composita.
 2. Simplex.
 3. Ὑπελείπετο.
 4. Στή σκέψη.

νά προσδιορίζη τήν ὑπαρξη πραγματικῶν ἀντικειμένων ὡς πρός τό μέγεθος των, — ἢ διέξοδος, λοιπόν, αὐτή συνίσταται κατά βάθος¹ σέ τοῦτο μόνο: ὅτι ἀντί ἐνός αἰσθητοῦ κόσμου, νοεῖ κανεῖς, ποιός ξέρει, ποιόν νοητό κόσμο, καί, ἀντί τῆς πρώτης ἀρχῆς ([δηλ.] μιάν ὑπαρξη, πρὶν ἀπό τήν ὁποία προηγεῖται ἕνας χρόνος τῆς μή ὑπάρξεως²) νοεῖ μιάν ὑπαρξη ἐν γένει, πού δέν προῦποθέτει κανένα ἀλλοῦρόν κόσμο, ἀντί ἐνός ὀρίου³ τῆς ἐκτάσεως, νοεῖ κανεῖς φραγμοῦς⁴ τοῦ Σύμπαντος καί, κατ' αὐτό τόν τρόπο, ἐξέρχεται [ξεφεύγει⁵] ἀπό τόν δρόμο τοῦ χρόνου καί τοῦ χώρου⁶. Ἀλλά ἐδῶ ὁ λόγος εἶναι μόνο γιά τόν mundus phaenomenon καί τό μέγεθος του, στόν ὁποῖο [ἔπου] μέ κανένα τρόπο δέν μπορεῖ κανεῖς νά κάνη ἀφαίρεση ἀπό τούς μνημονευθέντες [ἀναπτυχθέντες] ὄρους τῆς αἰσθητικότητος χωρίς νά ἄρη τήν οὐσία του. Ὁ αἰσθητός κόσμος, ὅταν εἶναι περικλεισμένος σέ ὄρια, ἔγκειται [βρίσκεται] ἀναγκαστικά εἰς τό ἄπειρον Κενό. Ἐάν ἀφήση κανεῖς κατά μέρος αὐτό [τό Κενό] καί, κατά συνέπεια, τόν χῶρο ἐν γένει ὡς ὄρο τῆς δυνατότητος τῶν φαινόμενων a priori, τότε ἐκπίπτει [ἐξαφανίζεται] ὀλόκληρος ὁ αἰσθητός κόσμος. Ὁ mundus intelligibilis δέν εἶναι τίποτε [ἄλλο] παρά ἡ γενική ἔννοια ἐνός κόσμου καθ' ὅλου⁷, εἰς τόν ὁποῖο [ἔπου] κάνει κανεῖς ἀφαίρεση ἀπ' ὅλους τούς ὄρους τῆς ἐποπτείας του καί ἀναφορικά πρός τόν ὁποῖο δέν εἶναι δυνατή κατ' ἀκολουθίαν καμμιά ἀπολύτως συνθετική πρόταση, οὔτε καταφατική, οὔτε ἀποφατική.

καθαροῦ λόγου

{ (A 435)
(B 463)

ὑπερβατικῶν ἰδεῶν

Ἀντίθεση

Κανένα συντεθειμένο [σύνθετο] πρᾶγμα στόν κόσμο δέν συνίσταται ἀπό ἀπλᾶ μέρη, καί δέν ὑπάρχει πουθενά σ' αὐτόν [τόν κόσμο] τίποτε το Ἄπλό.

Ἀπόδειξη

Ἐπιθέσατε ὅτι ἕνα σύνθετο πρᾶγμα (ὡς οὐσία) συνίσταται ἀπό ἀπλᾶ

1. Insgeheim (=subreptiv=λεληθότως, λαθραίως, ὑφαρπακτικῶς).

2. Τοῦ μή εἶναι.

3. Terminus.

4. Carceres (H e i m s o e t h, op. cit., σ. 226 κ.ε.).

5. Ἀποκλίνει, ἀπομακρύνεται.

6. Δηλ. ἀντιπαρέρχεται ἢ ἀποφεύγει νά συναντήσῃ τόν χῶρο καί τόν χρόνο.

7. Generatim (=überhaupt).

ἀπολύτως καί, κατ' ἀκολουθίαν, καμμιά οὐσία δέν θά ἦταν δεδομένη. Ἡ, λοιπόν, δέν εἶναι δυνατόν ν' ἀρθῆ στίς σκέψεις κάθε σύνθεση, ἢ μετά τήν ἄρση της πρέπει νά μείνη ὡς ὑπόλοιπο κάτι πού ὑφίσταται χωρίς καμμιά σύνθεση, δηλ. τό Ἄπλό. Στήν πρώτη περίπτωση ὅμως τό Σύνθετο πάλι δέν θά συνίστατο ἀπό οὐσίες (γιατί σ' αὐτές ἡ σύνθεση εἶναι μονάχα μιά τυχαία
 (A 436) }σχέση τῶν οὐσιῶν, χωρίς τήν ὁποῖαν αὐτές, ὡς ἀφ' ἑαυτῶν¹ ἔμμονα
 (B 464) }[παραμόνιμα] ὄντα, πρέπει νά ὑπάρχουν). Ἐπειδή τώρα ἡ περίπτωση αὐτή ἀντιφάσκει πρὸς τήν προϋπόθεση, ἔτσι ἀπομένει μονάχα ἡ δεύτερη: ὅτι δηλ. τό οὐσιακό [ὑποστατικό] Σύνθετο² στόν κόσμον συνίσταται ἀπό ἀπλά μέρη.

Ἐκ τούτου ἐξάγεται ἄμεσα ὅτι τά πράγματα τοῦ κόσμου εἶναι στό σύνολό τους ἀπλά ὄντα, ὅτι ἡ σύνθεση εἶναι μιά ἐξωτερική μόνον κατάσταση αὐτῶν καί ὅτι, καί ὅταν ἀκόμη δέν μπορούμε ποτέ νά θέσουμε ἐντελῶς ἔξω ἀπό τήν κατάσταση αὐτή τῆς συνδέσεως τίς στοιχειώδεις οὐσίες³ καί νά τίς ἀπομονώσουμε, ὁ λόγος, ἐν τούτοις, εἶναι ὑποχρεωμένος νά τίς νοῆ, ὡς τά πρῶτα ὑποκείμενα κάθε συνθέσεως καί, κατὰ συνέπεια, ὡς ἀπλά, πρὶν ἀπ' αὐτή [τή σύνθεση], ὄντα⁴.

1. In sese consistentes.

2. Compositum substantiale.

3. Substantiae elementares. 4. Naturae simplices.

μέρη. Ἐπειδή κάθε ἐξωτερική σχέση, κατά συνέπεια κάθε ἐπίσης σύνθεση ἀπό οὐσίες, εἶναι δυνατή μόνον στὸν χῶρον: γι' αὐτό [ἔτσι] ἀπό ὅσα μέρη συνίσταται τὸ Σύνθετο, ἀπό τόσα ἀκριβῶς [μέρη] πρέπει ἐπίσης νὰ συνίσταται καὶ ὁ χῶρος, τὸν ὁποῖο αὐτό [τὸ σύνθετο] καταλαμβάνει. Ὁ χῶρος ὅμως δὲν συνίσταται ἀπὸ ἀπλᾶ μέρη, ἀλλὰ ἀπὸ χώρους. Ἄρα κάθε μέρος τοῦ Συνθέτου πρέπει ἀναγκαστικά νὰ καταλάβῃ ἕναν χῶρον. Τὰ ἀπολύτως ὅμως πρῶτα μέρη κάθε συνθέτου εἶναι ἀπλᾶ. Ἄρα τὸ Ἄπλο καταλαμβάνει ἕναν χῶρον. Ἐπειδή τώρα κάθε Πραγματικό, τὸ ὁποῖο καταλαμβάνει ἕναν χῶρον, ἐμπερικλείει [ἐμπεριέχει] ἕνα Πολλαπλό¹, πού τὰ στοιχεῖα του βρίσκονται τὸ ἕνα ἔξω ἀπὸ τὸ ἄλλο [ἐκτός ἀλλήλων], κατά συνέπεια εἶναι σύνθετο, καὶ μάλιστα ὡς ἕνα πραγματικό Σύνθετο ὄχι ἀπὸ συμβεβηκότα (ἀφοῦ αὐτὰ δὲν μποροῦν χωρὶς οὐσία νὰ εἶναι τὸ ἕνα ἔξω ἀπὸ τὸ ἄλλο), ἄρα ἀπὸ οὐσίες: ἔτσι [γι' αὐτό] τὸ Ἄπλο θὰ ἦταν ἕνα οὐσιακό Σύνθετο, πρᾶγμα τὸ ὁποῖο ἀντιφάσκει πρὸς τὸν ἑαυτό του.

Ἡ δεύτερη πρόταση τῆς Ἀντιθέσεως, ὅτι στὸν κόσμον δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ ἀπλό, ὀφείλει [θέλει] ἐδῶ νὰ σημαίνει τοῦτο μόνον: ὅτι ἡ ὑπαρξὴ τοῦ ἀπολύτως Ἀπλοῦ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δειχθῇ [ἐκτεθῇ] ἀπὸ καμμιάν ἐμπειρία ἢ ἀντίληψη, οὔτε ἐξωτερικήν, οὔτε ἐσωτερικήν, καὶ ὅτι τὸ ἀπόλυτα ἐπομένως Ἄπλο εἶναι μιά ἀπλῆ ἰδέα², ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότης τῆς ὁποίας δὲν μπορεῖ ποτέ νὰ δειχθῇ σὲ ὅποιανδήποτε δυνατὴν ἐμπειρία, κατά συνέπεια [εἶναι] χωρὶς ἐφαρμογὴ καὶ ἀντικείμενο στὴν ἐκθεσὴ τῶν φαινομένων. Γιατί ἄς [ἂν] δεχθοῦμε ὅτι θὰ μποροῦσε νὰ βρεθῇ στὴν ἐμπειρία ἕνα ἀντικείμενο γι' αὐτὴ τὴν ὑπερβατικὴ ἰδέα: τότε ἡ ἐμπειρικὴ ἐποπτεία ἐνός οἰουδήποτε ἀντικειμένου θὰ ἔπρεπε νὰ γνωσθῇ ὡς μιά τέτοια, ἡ ὁποία δὲν περιέχει τίποτε ἀπολύτως τὸ Πολλαπλό μὲ τὰ στοιχεῖα του εὑρισκόμενα τὸ ἕνα ἔξω ἀπὸ τὸ ἄλλο καὶ [τὰ στοιχεῖα αὐτὰ τοῦ Πολλαπλοῦ]³ συνδεδεμένα σὲ μίαν ἐνότητα. Ἐπειδή, τώρα, ἀπὸ τὴ μὴ συνείδηση ἐνός τέτοιου Πολλαπλοῦ δὲν ἰσχύει ὁ συλλογισμὸς [πού συμπεραίνει] γιὰ τὴν παντελῆ ἀδυνατότητά του σὲ ὅποιανδήποτε ἐποπτεία ἐνός ἀντικειμένου⁴, τὸ τελευταῖο αὐτὸ ὅμως εἶναι παντελῶς ἀναγκαῖο γιὰ τὴν ἀπόλυτη ἀπλότητα, ἔτσι [γιὰ τοῦτο] συνάγεται ὅτι αὐτὴ [ἡ ἀπλότης] δὲν μπορεῖ νὰ συμπερανθῇ ἀπὸ καμμιάν κατ' αἴσθησιν ἀντίληψη, ὅποιανδήποτε καὶ ἂν εἶναι αὐτή. Δεδομένου, λοιπόν, ὅτι σὲ ὅποιανδήποτε δυνατὴν ἐμπειρία δὲν μπορεῖ ποτέ

1. Κατὰ λέξιν: ἕνα Πολλαπλό εὑρισκομένων ἐκτός ἀλλήλων [στοιχείων]=extra sese invicem varia in se contineat (B o r n).

2. Esse in mera idea.

3. Ἡ ἀπλῶς: τὸ Πολλαπλό αὐτὸ συνδεδεμένο σέ...

4. Κατὰ τὴν ἔκδοσιν Α:.... ἀπὸ τὴ μὴ συνείδηση ἐνός Πολλαπλοῦ [δὲν ἰσχύει ὁ συλλογισμὸς] γιὰ τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἀδυνατότητα ἐνός τέτοιου σὲ ὅποιανδήποτε ἐποπτεία τοῦ ἰδίου ἀντικειμένου.

(A 438) }
(B 466) }

Π α ρ α τ ῆ ρ ῆ σ η π ά ν ω σ τ ῆ

I. Π ά ν ω σ τ ῆ ν Θ έ σ η

“Όταν ὁμιλῶ γιά ἓνα “Όλο¹, πού συνίσταται ἀναγκαστικά ἀπό ἀπλᾶ μέρη, τότε ἐννοῶ μ’ αὐτό τό οὐσιακό μονάχα “Όλον ὡς τό κυριολεκτικά [κατ’ οὐσίαν, ἀληθινό] Compositum, δηλ. τήν τυχαία ἐνότητα τοῦ Πολλαπλοῦ, τό ὁποῖο ξ ε χ ω ρ ι σ τ ᾶ² (τουλάχιστον σέ σκέψεις) δεδομένο, τίθεται σέ μιάν ἀμοιβαία σύνδεση καί ἀποτελεῖ, κατ’ αὐτό τόν τρόπο, “Ένα [πρᾶγμα]. Τόν χῶρο δέν θά ἔπρεπε κανεῖς νά τόν ὀνομάζη κυριολεκτικά Compositum, ἀλλά Totum, ἀφοῦ τά μέρη του δέν εἶναι δυνατά παρά μόνον ἐν τῷ “Όλῳ³ καί ὄχι τό “Όλο διά τῶν μερῶν. Θά μπορούσε, ἐν πάσῃ περιπτώσει, νά ὀνομάζεται ἓνα compositum ideale, ἀλλά ὄχι reale. Αὐτό, ὡστόσο, δέν ἀποτελεῖ παρά μόνον καθαρῆ λεπτολογία. Ἐφ’ ὅσον ὁ χῶρος δέν εἶναι κάτι τό συντεθειμένο ἀπό οὐσίες (οὔτε κᾶν ἀπό πραγματικά συμβεβηκότα), ὅταν ἄρω μέσα του κάθε σύνθεση, δέν πρέπει νά ὑπολείπεται τίποτε, οὔτε κᾶν τό σημεῖο, γιάτί αὐτό [τό σημεῖο] εἶναι δυνατό μόνον ὡς ὄριον ἑνός χώρου (συνεπῶς ἑνός Συνθέτου). Χῶρος καί χρόνος δέν συνίστανται ἐπομένως ἀπό ἀπλᾶ μέρη. “Ό,τι ἀνήκει στήν κατάσταση μόνο μιᾶς οὐσίας, ἔστω καί ἄν ἔχη ἓνα μέγεθος (π.χ. ἡ μεταβολή), δέν συνίσταται ἐπίσης ἀπό τό Ἄπλό, δηλ. ἓνας ὠρισμένος βαθμός τῆς μεταβολῆς δέν προέρχεται διά τῆς προσφύσεως⁴ πολλῶν ἀπλῶν μεταβολῶν. Ὁ συλλογισμός μας [πού συμπεραίνει] ἀπό τό Σύνθετο γιά τό Ἄπλό, ἰσχύει μόνο γιά πράγματα πού ὑφίστανται ἀφ’ ἑαυτῶν [εἶναι αὐθυπόστατα]. Συμβεβηκότα ὅμως τῆς καταστάσεως δέν ὑφίστανται ἀφ’ ἑαυτῶν. Μπορεῖ, συνεπῶς, κανεῖς νά καταστρέψῃ⁵ εὐκολα τήν ἀπόδειξη γιά τήν ἀναγκαιότητα τοῦ Ἄπλου, ὡς συστατικοῦ στοιχείου⁶ κάθε οὐσιακοῦ Συνθέτου, καί μ’ αὐτό [νά

1. Totum. 2. Separatum (κεχωρισμένα). 3. In toto.

4. Προσθέσεως. 5. Ν’ ἀνατρέψη.

6. Κατά τήν ἑκδοσῆ Α. Ὡς συστατικῶν στοιχείων (ἕκδ. Β).

νά δοθῆ κάτι ὡς ἓνα ἀπολύτως ἀπλό ἀντικείμενο, ὁ αἰσθητός ὅμως κόσμος πρέπει νά θεωρηθῆ ὡς ἡ συμπερίληψη ὄλων τῶν δυνατῶν ἐμπειριῶν: ἔτσι [γι' αὐτό] τίποτε τό Ἐπλό δέν εἶναι δεδομένο πούθενά σ' αὐτόν [τόν αἰσθητό κόσμο].

Αὐτή ἡ δεύτερη πρόταση τῆς Ἐπιθέσεως χωρεῖ πολύ πιά πέρα ἀπό τήν πρώτη, ἡ ὁποία ἐξοστρακίζει [ἐξορίζει] τό Ἐπλό μόνον ἀπό τήν ἐποπτεία τοῦ Συνθέτου, ἐνῶ, ἀντίθετα, αὐτή τό ἐξαφανίζει [ἐξαλείφει] ἀπό ὀλόκληρη τήν φύση ὡς ἐκ τούτου, ἐπίσης, δέν μποροῦσε ν' ἀποδειχθῆ ἀπό τήν ἔννοια ἐνός δεδομένου ἀντικειμένου τῆς ἐξωτερικῆς ἐποπτείας (τοῦ Συνθέτου), ἀλλά ἀπό τή σχέση της πρὸς μιάν δυνατή ἐμπειρία ἐν γένει.

δ ε ὕ τ ε ρ η ἀ ν τ ι ν ο μ ί α

II. Πάνω στήν Ἐπιθέση

{ (A 439)
(B 467)

Ἐναντίον τῆς προτάσεως αὐτῆς μιᾶς ἄπειρης διαίρέσεως τῆς ὕλης, [προτάσεως] τῆς ὁποίας ὁ ἀποδεικτικός λόγος εἶναι καθαρὰ μαθηματικός, ἔχουν ἐγερθῆ ἀπό τοὺς Μοναδιστές¹ ἀντιρρήσεις, οἱ ὁποῖοι καθιστοῦν ἑαυτοὺς μέ αὐτό ἤδη ὑπόπτους, μέ τό ὅτι [δηλ.] αὐτοὶ τίς πιά σαφεῖς μαθηματικές ἀποδείξεις δέν θέλουν νά τίς ἀφήνουν νά ἰσχύουν [δέν θέλουν νά τίς ἀναγνωρίζουν] ὡς γνώσεις γύρω ἀπό τήν ἰδιοσυστασία τοῦ χώρου, καθ' ὅσον αὐτός εἶναι στήν πραγματικότητα ὁ εἰδολογικός [τυπικός] ὅρος² τῆς δυνατότητος κάθε ὕλης, ἀλλά τίς θεωροῦν μόνον ὡς συμπεράσματα [συνέπειες] [πού ἐξάγονται] ἀπό ἀφηρημένες, ἀλλά αὐθαίρετες ἔννοιες, οἱ ὁποῖες δέν θά μποροῦσαν νά ἀναφερθοῦν [σχετισθοῦν μέ] σέ πραγματικά ἀντικείμενα. Ὡς ἐάν [δηλ.] νά ἦταν ἐπίσης μόνο δυνατό νά φαντασθῆ [ἐπινοήση] κανεῖς ἓνα ἄλλο εἶδος ἐποπτείας ἀπ' αὐτήν πού εἶναι στήν πρωταρχική ἐποπτεία τοῦ χώρου δεδομένη, καί [ὡσάν] οἱ a priori προσδιορισμοί αὐτοῦ [τοῦ χώρου] νά μήν ἀφοροῦσαν συγχρόνως ὄλο ἐκεῖνο³ πού μονάχα μέ αὐτό τόν τρόπο εἶναι δυνατό, μέ τό νά πληροῖ [δηλ.] αὐτό τόν χώρο. Ἐάν κανεῖς ἔτεινε οὐς προσεκτικό σ' αὐτούς [ἄν τοὺς ἔδινε προσοχή]⁴, τότε θά ἔπρεπε κανεῖς, ἐκτός ἀπό τό μαθηματικό σημεῖο πού εἶναι ἀπλό, ἀλλ' ὄχι μέρος⁵ παρά μόνον τό ὄριο ἐνός χώρου, νά νοήση ἀκόμη φυσικά σημεῖα, τά ὁποῖα βέβαια εἶναι ἀπλᾶ ἐπίσης, ἀλλά ἔχουν τό πλεονέκτημα, ὡς μέρη τοῦ χώρου, νά τόν πληροῦν διά τῆς ἀπλῆς των συναθροίσεως [προσαθροίσεως]⁶. Χωρίς ἐδῶ τώρα νά ἐπαναλάβω τίς κοινές [γνωστές] καί σαφεῖς ἀναιρέσεις αὐτῆς τῆς ἀτοπίας⁷, [ἀναιρέσεις] πού συναντᾶ κανεῖς ἐν ἀφθονίᾳ [σέ ποσότητα], ὅπως ἐξ ἄλλου εἶναι ὀλότελα

1. Μοναδολόγους. 2. In conditione formali. 3. Κάθε τι πού...

4. Ἐάν τοὺς ἄκουγε. 5. Μόριο. 6. Sola congregatione. 7. Absurditas.

καταστρέψη] γενικά τήν ὑπόθεσή¹ του, ἐάν τή διευρύνῃ [τήν ἀπόδειξη] παρά πολὺ καὶ θέλῃ νά τήν κἀνῆ νά ἰσχύῃ γιά κάθε Σύνθετο χωρίς διάκριση — ὅπως στήν πραγματικότητα πολλές φορές ἔχει ἤδη συμβῆ αὐτό.

Κατά τὰ λοιπά, ἐδῶ ὁμιλῶ μόνο γιά τό Ἐπλό, καθ' ὅσον αὐτό εἶναι κατ' ἀναγκαιότητα δεδομένο μέσα στό Σύνθετο, ἀφοῦ τοῦτο [τό σύνθετο] μπορεῖ νά ἀναλυθῆ σ' αὐτό [τό Ἐπλό], ὡς εἰς τὰ συστατικά του μέρη. Ἡ (A 441) } κυριολεκτική² σημασία τῆς λέξεως μ ο ν ἄ ς (σύμφωνα μέ τήν χρήση τοῦ (B 469) } Leibniz) θά ἔπρεπε μᾶλλον νά ἀναφέρεται εἰς τό Ἐπλό μόνο, πού εἶναι ἄμ ε σ α δεδομένο ὡς ἀπλή οὐσία (π.χ. στήν αὐτοσυνείδηση³), καί ὄχι ὡς στοιχεῖο τοῦ Συνθέτου, τό ὁποῖο θά μπορούσε κανεῖς νά τό ὀνομάσῃ καλλίτερα ἄτομο (atomus)⁴. Καί καθώς ἐγώ ἐν ἀναφορᾷ μόνο πρός τό Σύνθετο θέλω ν' ἀποδείξω τίς ἀπλές οὐσίες, ὡς στοιχεῖα αὐτοῦ τοῦ Συνθέτου, θά μπορούσα νά ὀνομάσω τήν Θέση⁵ τῆς δεύτερης ἀντινομίας ὑπερβατικῆν Ἐπλομιστική [Ἐπλοκρατία]. Ἀλλά ἐπειδή αὐτή ἡ λέξη ἔχει ἤδη ἀπό μακροῦ χρησιμοποιηθῆ γιά τόν χαρακτηρισμό ἑνός ἰδιαιτέρου τρόπου ἐξηγήσεως σωματικῶν φαινομένων (molecularum=μορίων) καί, κατά συνέπεια, προϋποθέτει ἐμπειρικές ἔννοιες, ἔτσι μπορεῖ αὐτή [ἡ Θέση] νά ὀνομασθῆ ἡ διαλεκτική θεμελιώδης πρόταση [ἀρχή] τῆς Μ ο ν α δ ο λ ο γ ί α ς.

1. Τήν θέση του.

2. Πραγματική, οὐσιαστική.

3. Conscientia sui ipsius.

4. H e i m s o e t h, op. cit., σ. 232.

5. Κατά τό κείμενο: Ἀντίθεση. Ἡ διόρθωση σέ: Θέση (M e l l i n) ἐπιβάλλεται.

μάταιο [ἀνώφελο] νά θέλη κανείς διά διαλεκτικῶν ἀπλῶς ἐννοιῶν¹ νά ἐξανέμιση σοφιστικῶς [ἐκσοφιτεύση] τήν ἐνάργεια τῶν Μαθηματικῶν — ἔτσι παρατηρῶ μόνον ὅτι, ἂν ἡ φιλοσοφία στρεψοδικῆ [δικορραφῆ]² ἐδῶ μέ τά Μαθηματικά, τοῦτο συμβαίνει δι' αὐτό, γιατί [δηλ.] ἡ φιλοσοφία λησμονεῖ ὅτι σ' αὐτή τήν ἐρώτηση πρόκειται [ἔχουμε νά κάνουμε] γιά φαινόμενα μόνον καί τούς ὄρους αὐτῶν. Ἐδῶ ὅμως δέν εἶναι ἀρκετό νά βρῆ κανείς στήν καθαρῆ τοῦ Συνθέτου ἐννοια τῆς νοήσεως³ τήν ἐννοια τοῦ Ἀπλοῦ, ἀλλά στήν ἐποπτεία τοῦ Συνθέτου (τῆς ὕλης) τήν ἐποπτεία τοῦ Ἀπλοῦ, καί τοῦτο, σύμφωνα μέ νόμους τῆς αἰσθητικότητος, κατά συνέπεια ἐπίσης σέ [γιά] ἀντικείμενα τῶν αἰσθήσεων, εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατο. Μπορεῖ, λοιπόν, γιά ἕνα "Ὅλο ἀπό οὐσίεις, πού νοεῖται διά μέσου ἀπλῶς τῆς διανοίας, νά ἰσχύη πάντοτε⁴, ὅτι πρίν ἀπό κάθε σύνθεσή του πρέπει νά ἔχουμε τό Ἀπλό⁵ αὐτό ὅμως δέν ἰσχύει γιά τό totum substantiale phaenomenon, τό ὁποῖο, ὡς ἐμπειρικῆ ἐποπτεία στόν χῶρο, φέρει μαζί του [συνεπιφέρει] τήν ἀναγκαία ἰδιότητα, ὅτι [δηλ.] κανένα μέρος του δέν εἶναι ἀπλό, δι' αὐτό τόν λόγο, γιατί [δηλ.] κανένα μέρος τοῦ χώρου δέν εἶναι ἀπλό. Ὡστόσο οἱ Μοναδιστές⁶ ὑπῆρξαν [στάθηκαν] ἀρκετά ὀξύνιοι [λεπτόνοες], γιά νά θελήσουν μέ τόν ἐξῆς τρόπο νά ξεφύγουν ἀπ' αὐτή τή δυσκολία, μέ τό ὅτι⁶ [δηλ.] προὑποθέτουν τόν χῶρο ὄχι ὡς ἕναν ὄρο τῆς δυνατότητος τῶν ἀντικειμένων ἐξωτερικῆς ἐποπτείας (σωμάτων), ἀλλά αὐτά⁷ [τά ἀντικείμενα] καί τή δυναμική σχέση τῶν οὐσιῶν ἐν γένει ὡς τόν ὄρο τῆς δυνατότητος τοῦ χώρου. Γιά τά σώματα, τώρα, ἔχουμε μιάν ἐννοια μόνον ὡς φαινόμενα, ὡς τέτοια ὅμως προὑποθέτουν τόν χῶρο ὡς τόν ὄρο τῆς δυνατότητος κάθε ἐξωτερικοῦ φαινομένου, καί ἡ ὑπεκφυγή εἶναι, συνεπῶς, μάταιη, ὅπως ἄλλωστε αὐτή εἶναι ἐπαρκῶς ἤδη ἀποκλεισμένη [ἀποκομμένη]⁸ παραπάνω στήν Ὑπερβατική Αἰσθητική. Ἐάν τά σώματα ἦσαν πράγματα αὐτά καθ' ἑαυτά⁹, ἡ ἀπόδειξη τῶν Μοναδιστῶν θά ἦταν ἀσφαλῶς [χωρίς ἄλλο] ἐγκυρη [θά ἴσχυε].

1. E solis conceptibus discursivis.

2. Πανουργεῖται, σοφιστεῖται.

3. Δηλ. στήν καθαρῆ ἐννοια τῆς νοήσεως γιά τό Σύνθετο.

4. Νά εἶναι ἀληθές.

5. Μοναδολόγοι.

6. Μέ τό νά...

7. Κατ' ἄλλους (Γάλλους μεταφραστῆς καί τή λατινική μετάφραση): αὐτήν=δηλ. τήν ἐποπτεία. Νομίζουμε ὅτι οἱ Ἰταλοί μεταφραστῆς ἀποδίδουν καλλίτερα τό νόημα, ὅταν συνδέουν τό: diese, μέ τά Gegenstände (=ἀντικείμενα).

8. Τό: «...wie sie ist abgeschnitten worden» θά μπορούσε νοηματικά ἴσως νά μεταφρασθῆ (=ὅπως αὐτή καθωρίσθη, ἐξετέθη, ἐκανονίσθη παραπάνω).

9. Per se ipsis.

Ὁ δεύτερος διαλεκτικός ἰσχυρισμός φέρει ἐπάνω του [ἔχει] τό (A 4
 ἰδιαιτέρο [γνώρισμα]¹ ὅτι ἔχει ἐναντίον του ἓνα δογματικόν ἰσχυρισμό, ὃ (B 4
 ὁποῖος εἶναι ὁ μοναδικός ἀνάμεσα σέ ὄλους τούς σοφισζόμενους [ψευδολογι-
 κούς] ἰσχυρισμούς, πού ἀναλαμβάνει², πάνω σ' ἓνα ἀντικείμενο τῆς
 ἐμπειρίας, ν' ἀποδείξη ὀφθαλμοφανῶς³ τήν πραγματικότητα αὐτοῦ πού
 συγκαταλέξαμε παραπάνω στίς ὑπερβατικές ἀπλῶς ἰδέες, [ν' ἀποδείξη]
 δηλαδή τήν ἀπόλυτη ἀπλότητα τῆς οὐσίας: ὅτι δηλαδή τό ἀντικείμενο τῆς
 ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως, τό Ἐγώ, πού ἐκεῖ⁴ σκέπτεται, εἶναι μιά παντάπασιν
 ἀπλή οὐσία. Χωρίς τώρα νά ὑπείσέλθω σ' αὐτό [τό ζήτημα] (ἀφοῦ αὐτό ἔχει
 λεπτομερέστερα ἐξετασθῆ παραπάνω), παρατηρῶ λοιπόν μόνον: ὅτι, ὅταν
 κάτι νοῆται ἀπλῶς ὡς ἀντικείμενο χωρίς νά προσθέτουμε οἰονδήποτε
 συνθετικό προσδιορισμό τῆς ἐποπτείας του (ὅπως αὐτό ὄντως συμβαίνει μέ
 τήν ἐντελῶς γυμνή παράσταση: Ἐγώ), τότε ἀσφαλῶς δέν μπορεῖ σέ μίαν
 τέτοια παράσταση νά γίνῃ ἀντικείμενο κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεως τίποτε τό
 Πολλαπλό καί καμμία σύνθεση. Ἐπειδή, ἐκτός αὐτοῦ, τά κατηγορή-
 ματα, μέ τά ὁποῖα νοῶ αὐτό τό ἀντικείμενο, εἶναι ἀπλῶς ἐποπτεῖες τῆς
 ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως, γι' αὐτό δέν μπορεῖ σ' αὐτά ἐπίσης νά προβάλῃ
 [παρουσιασθῆ] τίποτε πού ν' ἀποδείκνυε ἓνα Πολλαπλό ἀπό στοιχεῖα πού
 βρίσκονται τό ἓνα ἔξω ἀπό τό ἄλλο, [καί] κατά συνέπεια [ν' ἀποδείκνυε]
 πραγματικὴν σύνθεση. Μόνο, λοιπόν, ἡ αὐτοσυνειδησία τό φέρει [ἔχει] ἔτσι
 ἀπό τήν φύση τῆς, ὥστε, καθὼς τό ὑποκείμενο, τό ὁποῖο νοεῖ, εἶναι
 συγχρόνως τό ἴδιο τό ἀντικείμενό του, αὐτό τό ἴδιο νά μὴν μπορῆ νά
 μερισθῆ (μολονότι [μποροῦν νά μερισθοῦν] οἱ προσδιορισμοί πού ἐνυπάρ-
 χουν σ' αὐτό)· γιατί ἀναφορικά πρὸς τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του, κάθε ἓνα
 ἀντικείμενο εἶναι ἀπόλυτη ἐνότης. Οὐχί λιγώτερο:⁵ ὅταν αὐτό τό ὑποκείμενο
 θεωρῆται ἐξωτερικᾶ, ὡς ἓνα ἀντικείμενο τῆς ἐποπτείας, τότε ἐν
 τούτοις θά ἐπεδείκνυε ὄντως εἰς ἑαυτό⁶ σύνθεση ἐν τῷ φαινομένῳ⁷. Πρέπει
 ὁμῶς αὐτό νά θεωρῆται ἔτσι πάντοτε, ἐάν θέλῃ κανεὶς νά μάθῃ, ἂν σ' αὐτό
 ὑπάρχῃ ἢ ὄχι ἓνα Πολλαπλό στοιχείων, τά ὁποῖα κεῖνται τό ἓνα ἔξω ἀπό
 τό ἄλλο.

-
1. Τήν ἰδιαιτερότητα, τό χαρακτηριστικό.
 2. Πού ἐπιχειρεῖ ἢ ἀποτολμᾷ δηλ.
 3. Ad oculos demonstrare.
 4. Ἦ: ἐδῶ.
 5. Οὐχ ἥττον.
 6. Ἐπάνω του (=an sich).
 7. In viso.

(A 444) }
(B 472) }

Τῆς ἀντινομίας τοῦ

Τρίτη ἀντιμαχία τῶν

Θέση

Ἡ αἰτιότης σύμφωνα μέ νόμους τῆς φύσεως¹ δέν εἶναι ἡ μοναδική, ἀπό τήν ὁποία μποροῦν νά παραχθοῦν στό σύνολό τους τά φαινόμενα τοῦ κόσμου. Εἶναι ἀναγκαῖο γιά τήν ἐξήγηση αὐτῶν τῶν φαινομένων νά δεχθοῦμε ἀκόμη μιάν αἰτιότητα δι' ἐλευθερίας².

Ἀπόδειξη³

Ἄς δεχθῆ κανεῖς⁴ ὅτι δέν ὑπάρχει καμμιά ἄλλη αἰτιότης παρά [ἐκείνη] σύμφωνα μέ νόμους τῆς φύσεως⁵ τότε, κάθε τι π ο ὄ σ υ μ β α ῖ ν ε ι, προϋποθέτει μιάν προηγούμενη κατάσταση, στήν ὁποία σύμφωνα μ' ἕναν κανόνα ἔπεται ἀναπόφευκτα. Τώρα ὅμως ἡ προηγούμενη κατάσταση πρέπει καί ἡ ἴδια νά εἶναι κάτι πού ἔχει συμβῆ (ἔχει γίνει στόν χρόνο, ἀφοῦ δέν ἦταν προηγουμένως), γιατί, ἂν αὐτό⁵ ὑπῆρχε πάντοτε, ἡ ἀκολουθία του ἐπίσης δέν θά εἶχε πρωταρχικά τώρα προκύψει, ἀλλά θά εἶχε ὑπάρξει πάντοτε. Ἡ αἰτιότης, ἄρα, τῆς αἰτίας, διὰ τῆς ὁποίας συμβαίνει κάτι, εἶναι καί ἡ ἴδια κ ά τ ι π ο ὄ ἔ χ ε ι σ υ μ β ῆ, [κάτι] τό ὁποῖο, σύμφωνα μέ τόν νόμο τῆς φύσεως, προϋποθέτει πάλι μιάν προηγούμενη κατάσταση καί τήν αἰτιότητα αὐτῆς [τῆς καταστάσεως], αὐτή ὅμως [ἡ κατάσταση] μιάν ἐξ ἴσου παλαιότερη [κατάσταση] κ.ο.κ. Ἄν, λοιπόν, ὅλα συμβαίνουν σύμφωνα μέ ἀπλοῦς⁶ νόμους τῆς φύσεως, τότε ὑπάρχει πάντοτε μιᾶ κατώτερη [δευτερογενής] μόνον ἀρχή, ποτέ ὅμως μιᾶ πρώτη, καί ἐπομένως [δέν ὑπάρχει] καμμιά ἐν γένει πληρότης τῆς σειρᾶς ἀπό τήν πλευρά τῶν προκυπτουσῶν⁷ αἰτιῶν τῆς μιᾶς ἀπό τήν ἄλλη. Ἄλλά ὁ νόμος τῆς φύσεως συνίσταται ἀκριβῶς σ' αὐτό: στό ὅτι [δηλ.] τίποτε δέν συμβαίνει χωρίς ἐπαρκῶς a priori⁸ προσδιωρισμένην αἰτία. Ἡ πρόταση, ἐπομένως, ὡς ἐάν κάθε αἰτιότης νά εἶναι δυνατή μονάχα σύμφωνα μέ νόμους τῆς φύσεως, ἀντιφάσκει στήν ἀπεριόριστη καθολικότητά της μέ τόν ἴδιο τόν ἑαυτό της καί δέν μπορεῖ συνεπῶς νά γίνη δεκτή ὡς ἡ μοναδική [αἰτιότης].

1. Μέ φυσικούς νόμους.

2. Causarum effectio ex libertate.

3. Ratio.

4. Ἄς γίνη δεκτό...

5. Κατά τόν E r d m a n n : er (=ἡ κατάσταση) ἀντί es (=αὐτό).

6. Ἄπλως σύμφωνα μέ νόμους τῆς φύσεως.

7. Καταγομένων.

8. Ex anticipatione.

καθαροῦ λόγου

{ (A 445)
(B 473)

ὑπερβατικῶν ιδεῶν

Ἀντίθεση

Δέν ὑπάρχει καμμιά ἐλευθερία, ἀλλά τά πάντα στόν κόσμο συμβαίνουν σύμφωνα μόνο μέ νόμους τῆς φύσεως.

Ἀπόδειξη

Ἐπιθέσατε ὅτι ὑπάρχει στήν [ὑπό τήν] ὑπερβατική [της] σημασία¹ μιᾶ ἐλευθερία ὡς ἓνα ἰδιαίτερο εἶδος αἰτιότητος, σύμφωνα μέ τήν ὁποία τά γεγονότα τοῦ κόσμου θά μπορούσαν νά ἐπακολουθοῦν, μιᾶ δύναμη δηλ. [ἰκανή] ν' ἀρχίζει ἀπόλυτα μιάν κατάσταση, κατά συνέπεια ἐπίσης μιάν σειρά ἀπό ἀκολουθίες [συνέπειες] αὐτῆς τῆς ἴδιας [καταστάσεως]· τότε διά μέσου αὐτῆς τῆς αὐτενεργείας θ' ἀρχίζει ὄχι μόνο μιᾶ σειρά ἀπόλυτα, ἀλλά καί ὁ προσδιορισμός αὐτῆς τῆς ἴδιας τῆς αὐτενεργείας γιά τήν παραγωγή τῆς σειράς, δηλ. [θ' ἀρχίζει] ἡ αἰτιότης κατά τέτοιον τρόπο, ὥστε τίποτε [ἄλλο] νά μήν προηγηθῆται, μέσω τοῦ ὁποίου νά εἶναι προσδιορισμένη ἡ συμβαίνουσα [γιγνόμενη] αὐτή σύμφωνα μέ σταθερούς νόμους πράξης. Κάθε ὁμοῦ ἀρχή τοῦ πράττειν² προϋποθέτει μιάν κατάσταση, ἡ ἓποια μέ τήν προηγούμενη [κατάσταση] τῆς ἴδιας ἀκριβῶς αἰτίας δέν ἔχει καμμιά ἀπολύτως συνάφεια [δεσμό] τῆς αἰτιότητος³, δηλ. δέν προέρχεται [ἐπακολουθεῖ] μέ κανέναν τρόπο ἀπ' αὐτήν. Ἡ ὑπερβατική, ἄρα, ἐλευθερία ἀντιτίθεται [εἶναι ἐναντία] στόν νόμο τῆς αἰτιότητος, καί [εἶναι] μιᾶ τέτοια σύνδεση τῶν διαδοχικῶν καταστάσεων ποιητικῶν αἰτιῶν⁴, σύμφωνα μέ τήν ὁποία δέν εἶναι δυνατή καμμιά ἐνότης τῆς ἐμπειρίας, ἡ ὁποία, ἐπομένως, δέν ἀπαντᾷ ἐπίσης σέ καμμιά ἐμπειρία, [εἶναι] κατά συνέπεια ἓνα κενό ὄν τῆς νοήσεως [ὄν κατ' ἐπίνοιαν].

{ (A 447)
(B 475)

Δέν ἔχομε, λοιπόν, τίποτε ἄλλο παρά τήν φύση, στήν ὁποία πρέπει νά ζητᾶμε τή συνοχή καί τή τάξη τῶν γεγονότων τοῦ κόσμου. Ἡ ἐλευθερία [ἀνεξαρτησία⁵] ἀπό τούς νόμους τῆς φύσεως εἶναι βέβαια μιᾶ ἐλευθερία ἀπό τόν καταναγκασμό⁶, ἀλλά καί ἀπό τό ὀδηγητικό ἐπίσης νῆμα ὄλων τῶν κανόνων. Γιατί δέν μπορεῖ νά πῆ κανείς ὅτι, ἀντί νόμων τῆς φύσεως, παρεμβαίνουν⁷ στήν αἰτιότητα τῆς πορείας τοῦ κόσμου νόμοι τῆς ἐλευθερίας, ἀφοῦ, ἐάν αὐτή [ἡ ἐλευθερία] ἦταν προσδιορισμένη

1. Sensus transcendentali. 2. Initium agendi.

3. Δηλ. καμμιά αἰτιώδη συνοχή.

4. Causae efficientes. 5. Vacuitas.

6. Coactio. 7. Εἰσχωροῦν, ὑπεισέρχονται.

Σύμφωνα μ' αὐτά εἶναι ἀνάγκη νά γίνη δεκτὴ μιὰ αἰτιότης, διὰ τῆς ὁποίας συμβαίνει Κάτι, χωρὶς ἢ αἰτία αὐτοῦ [τοῦ Κάτι] νά προσδιορίζεται ἀκόμα παραπέρα διὰ μέσου μιᾶς ἄλλης προηγούμενης αἰτίας σύμφωνα μέ ἀναγκαίους νόμους, δηλαδή [νά γίνη δεκτὴ] μιὰ ἀ π ὅ λ υ τ ῆ α ὑ τ ε ν ἔ ρ γ ε ι α¹ τῶν αἰτιῶν [ἰκανή] ν' ἀρχίζη ἀ π ὅ μ ὄ ν η τ ῆ ς² μιάν σειρὰ ἀπὸ φαινόμενα, ἢ ὁποία χωρεῖ σύμφωνα μέ νόμους τῆς φύσεως, κατὰ συνέπεια [μιὰ] ὑπερβατικὴ ἐλευθερία³, χωρὶς τὴν ὁποία ἀκόμα καὶ μέσα σ' αὐτὴν τὴν πορεία τῆς φύσεως⁴ ἢ διαδοχικὴ σειρὰ⁵ τῶν φαινομένων ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν αἰτιῶν δέν εἶναι ποτέ πλήρης.

(A 448) }
(B 476) }

Π α ρ α τ ῆ ρ ῆ σ η π ά ν ω

I. Π ά ν ω σ τ ῆ ν Θ έ σ η

Ἡ ὑπερβατικὴ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας δέν ἀποτελεῖ⁶ ἐπ' οὐδενί [ἐξαντλεῖ] ὀλόκληρο τό περιεχόμενο τῆς ψυχολογικῆς ἐννοίας αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος, πού σέ μεγάλο μέρος εἶναι ἐμπειρικὴ, ἀλλά [ἀποτελεῖ] μονάχα ἐκεῖνο [τό περιεχόμενο] τῆς ἀπολύτου αὐτενεργείας τῆς πράξεως ὡς τόν αὐθεντικό⁷ λόγο τῆς καταλογισιμότητος αὐτῆς [τῆς πράξεως]· ἀλλὰ αὐτὴ [ἡ ἰδέα] εἶναι ἐν τούτοις ἢ πραγματικὴ πέτρα σκανδάλου γιὰ τὴν φιλοσοφία, πού βρίσκει [συναντᾶ] ἀνυπερβλήτες δυσκολίες νά παραδεχθῆ ἐνός τέτοιου εἴδους ἀπόλυτην αἰτιότητα. Ἐκεῖνο, λοιπόν, τό ὁποῖο, στὴν ἐρώτηση γιὰ τὴν ἐλευθερία τῆς βουλήσεως, ἔχει ἀνέκαθεν σέ τόσο μεγάλῃ ἀμνηχανία φέρει τόν ἄκρως θεωρητικό λόγο, εἶναι κατ' οὐσίαν μόνον ὑ π ε ρ β α τ ι κ ὸ⁸ καὶ ἀναφέρεται [ἀφορᾶ] μονάχα σέ τοῦτο: ἂν πρέπει [δηλ.] νά γίνη δεκτὴ μιὰ δύναμη [ἰκανή] ν' ἀρχίζη ἀ π ὅ μ ὄ ν η τ ῆ ς⁹ μιάν σειρὰ ἀπὸ διαδοχικά πράγματα ἢ καταστάσεις. Πῶς εἶναι δυνατό ἕνα τέτοιο πρᾶγμα¹⁰, τοῦτο δέν

1. Ratio causarum absolute spontanea.
2. Sponte sua (=ἐξ ἑαυτῆς).
3. Libertas transscendentalis.
4. Cursus naturae.
5. Succesio visorum.
6. Ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τοῦ νά...
7. Πραγματικό, οὐσιαστικό.
8. Κάτι δηλ. τό ὑπερβατικό· ὑπερβατικῆς φύσεως.
9. Sponte.
10. Δηλ. αὐτὴ ἢ δύναμη νά...

σύμφωνα μέ νόμους, δέν θά ἦταν ἐλευθερία, ἀλλά καί ἡ ἴδια [δέν θά ἦταν] τίποτε ἄλλο ἐξόν ἀπό φύση. Φύση, ἐπομένως, καί ὑπερβατική ἐλευθερία διακρίνονται ὅπως νομοτέλεια¹ καί ἀνομία², ἀπό τίς ὁποῖες ἐκείνη [ἡ νομοτέλεια] φορτώνει³ μέν τή διάνοια [νόηση] μέ τή δυσκολία ν' ἀναζητῆ ὀλοένα καί πιό ψηλά τήν ἀρχή [καταγωγή, ρίζα] τῶν γεγονότων στή σειρά τῶν αἰτιῶν, ἀφοῦ ἡ αἰτιότης σ' αὐτά εἶναι πάντοτε ἐξαρτημένη ἀπό ὄρους, ἀλλά γιά ἀντιστάθμισμα [ἀποζημίωση] ὑπόσχεται καθολική καί σύμφωνη μέ τούς νόμους ἐνότητα τῆς ἐμπειρίας· ἡ φρεναπάτη [ἀπατούργημα]⁴, ἀντίθετα, τῆς ἐλευθερίας ὑπόσχεται μέν ἡσυχία στή ζητοῦσα μέσα στήν ἄλυσι⁵ τῶν αἰτιῶν διάνοια, ἐφ' ὅσον τήν ὀδηγεῖ σέ μιάν ἀπόλυτη αἰτιότητα πού ἀρχίζει ἀπό μόνη της νά ἐνεργῆ, ἀλλά καθώς αὐτή [ἡ αἰτιότης] εἶναι τυφλή, διασπᾶ [διακόπτει] τό ὀδηγητικό νῆμα⁶ τῶν κανόνων, ἐπί τῆ βάσει τοῦ ὁποίου μόνον εἶναι δυνατή μιὰ καθολικά συνεχόμενη ἐμπειρία.

σ τ ῆ ν τ ρ ί τ η ἀ ν τ ι ν ο μ ί α

II. Π ά ν ω σ τ ῆ ν Ἀ ν τ ί θ ε σ η

{ (A 449)
{ (B 477)

Ὁ ὑέρμαχος τῆς παντοδυναμίας τῆς φύσεως (ὑπερβατική φυσιο-
κ ρ α τ ί α) θά μπορούσε σέ ἀντιπαράθεση⁷ πρὸς τήν θεωρία τῆς
ἐλευθερίας νά ὑποστηρίξει [ἐπισχυρισθῆ] τήν πρότασή του ἐναντίον τῶν
συλλογισμῶν τῆς τελευταίας [τῆς θεωρίας τῆς ἐλευθερίας] κατά τόν
ἀκόλουθο τρόπο: ἐ ά ν δέν δέχεσθε σ τ ό ν κ ό σ μ ο τίποτε τό
μαθηματικά πρῶτο ὡς πρὸς τόν χ ρ ό ν ο, τότε δέν ἔχετε ἐπίσης ἀνάγκη νά
ζητήσετε ἕνα δυναμικά πρῶτο ὡς πρὸς τήν α ί τ ι ό τ η τ α. Ποιός σᾶς
ἐκάλεσε [σᾶς ἔδωσε τήν ἐντολή] νά ἐπινοήσετε μιάν ἀπολύτως πρώτη
κατάσταση, καί, κατά συνέπεια, μιάν ἀπόλυτα πρώτη ἀρχή τῆς κατά μικρόν
[σιγά-σιγά] ἐκρέουσας⁸ σειρᾶς τῶν φαινομένων, καί —γιά νά μπορέσετε νά
προσπορίσετε στήν φαντασία σας ἕνα σημεῖο ἡσυχασμοῦ [ἀναπαυμοῦ]—
νά θέσετε ὄρια στήν ἄπειρη φύση; Καθώς οἱ οὐσίες στόν κόσμον ὑπῆρχαν
πάντοτε —ἡ ἐνότης τῆς ἐμπειρίας κάνει τουλάχιστον ἀναγκαία μιάν τέτοια
προϋπόθεση—, ἔτσι δέν ὑπάρχει καμμιά δυσκολία νά δεχθῆ κανεῖς ἐπίσης,

1. Conformitas (=συννομία).

2. Licentia (=ἄδεια, ἀπαλλαγή, ἐλευθέρωση ἀπό νόμους). Πρβλ. H e i m s o e t h, op. cit., σ. 243-44.

3. Ἐπιφορτίζει, ἐπιβαρύνει.

4. Φενάκη.

5. Catena causarum.

6. Regularum filum.

7. Ἐναντίωση, ἀνταγωνισμό.

8. Ἀπογιγνομένης.

εἶναι ἐξ ἴσου ἀναγκαῖο νά μπορῆ κανεῖς νά [τό] ἀπαντήση, δεδομένου ὅτι καί στήν περίπτωσι ἐπίσης τῆς αἰτιότητος σύμφωνα μέ νόμους τῆς φύσεως εἴμαστε ὑποχρεωμένοι ν' ἀρκούμεθα σ' αὐτό, στό νά γνωρίζουμε [δηλ.] a priori, ὅτι μιὰ τέτοια αἰτιότης πρέπει νά προϋποτίθεται, μολονότι δέν συλλαμβάνουμε μέ κανένα τρόπο τή δυνατότητα, πῶς διά μιᾶς ὠρισμένης ὑπάρξεως τίθεται ἡ ὑπαρξη ἑνός ἄλλου πράγματος¹, καί γι' αὐτό τόν λόγο ἀναγκαζόμαστε νά μένουμε προσηλωμένοι [νά περιοριζώμεθα] ἀποκλειστικά στήν ἐμπειρία. Τήν ἀναγκαιότητα, τώρα, αὐτή μιᾶς πρώτης ἀρχῆς μιᾶς σειρᾶς φαινομένων ἐξ ἐλευθερίας² τήν ἔχουμε ἀποδείξει [ἐκθέσει] κατ' οὐσίαν, βέβαια, μόνο καθ' ὅσον αὐτό εἶναι ἀπαραίτητο γιά τήν κατανόηση μιᾶς ἀρχῆς τοῦ κόσμου, ἐνῶ στό μεταξύ μπορεῖ κανεῖς νά ἐκλάβη ὅλες τίς ἐπακολουθοῦσες καταστάσεις ὡς μιάν ἀκολουθία³ σύμφωνα μέ ἀπλοῦς φυσικούς νόμους. Ἐλλά καθὼς μ' αὐτό τόν τρόπο ἡ δύναμη ν' ἀρχίζη ἐντελῶς ἀπό μόνη της μιάν σειρά μέσα στόν χρόνο ἔχει ὄντως ἄπαξ ἀποδειχθῆ (ἄν καί ὄχι ἐγκατανοηθῆ⁴), ἔτσι ἐπίσης ἐπιτρέπεται σ' ἐμᾶς τώρα πλεόν ν' ἀφήνουμε ν' ἀρχίζουν ἀπό μόνες τους⁵ διάφορες σύμφωνα⁶ μέ τήν αἰτιότητα σειρές μέσα στήν πορεία τοῦ κόσμου καί νά προσνέμουμε [ἀποδίδουμε]⁷ στίς οὐσίες των μιὰ δύναμη νά ἐνεργοῦν ἐξ ἐλευθερίας. Ἐλλά ἄς μήν ἀφεθῆ κανεῖς ἐδῶ νά ἐμποδισθῆ⁸ ἀπό μιάν παρεξήγησι: ὅτι, ἐπειδή δηλ. μιὰ διαδοχική σειρά στόν κόσμο μπορεῖ μονάχα μιὰ συγκριτικά⁹ πρώτην ἀρχή νά ἔχη, ἐφ' ὅσον προηγείται πάντοτε μιὰ κατάστασι πραγμάτων στόν κόσμο, δέν εἶναι ἐνδεχομένως δυνατή καμμιά ἀπόλυτα πρώτη ἀρχή τῶν σειρῶν κατά τήν πορεία τοῦ κόσμου. Γιατί ἐδῶ δέν μιλάμε γιά τήν ἀπόλυτα πρώτην ἀρχή ὡς πρός τόν χρόνο, ἀλλά ὡς πρός τήν αἰτιότητα. "Ὅταν τώρα (παραδείγματος χάρι) ἐγειρωμαι ἀπό τό κάθισμα¹⁰ μου ἐντελῶς ἐλεύθερα καί χωρίς τήν προσδιοριστική κατ' ἀνάγκην ἐπίδρασι τῶν φυσικῶν αἰτιῶν, τότε σ' αὐτό [μ' αὐτό] τό γεγονός, μαζί μέ τίς φυσικές του ἐπ' ἄπειρον¹¹ συνέπειες, ἀρχίζει ἀπόλυτα μιὰ νέα σειρά,

1. Γιά τό πρόβλημα αὐτό πρβλ. τό προκριτικῆς ἤδη περιόδου σύγγραμμα τοῦ Κάντ: Versuch den Begriff der negativen Grössen in die Weltweisheit einzuführen (στά: Kants gesammelte Schriften ἐκδ. ἀπό τήν Πρωσική Ἀκαδ. τοῦ Βερολίνου, τ. II, σ. 202).

2. Ex libertate.

3. Consequentia=σειρά ἀκολουθίας, διαδοχῆς.

4. Ὅχι πλήρως γνωσθῆ (haud perspecta). 5. Ἐξ ἐαυτῶν.

6. Κατά τήν... Δηλ. διάφορες σειρές αἰτιότητος.

7. Προσάπτουμε.

8. Συγκρατηθῆ, καταληφθῆ. 9. Σχετικά.

10. Πρβλ. ἐκπληκτικά παρεμφερείς ἀντιλήψεις τοῦ Σωκράτους στόν πλάτωνικό Φαίδωνα (98C - 99D).

11. In infinitum.

ὅτι ἡ μεταβολή [διαδοχή] τῶν καταστάσεών τους, δηλ. μιὰ σειρά τῶν μεταβολῶν τους, ὑπῆρχε πάντοτε καί, κατά συνέπεια, δέν χρειάζεται, οὔτε μαθηματικῶς, οὔτε δυναμικῶς, νά ζητηθῆ μιὰ πρώτη ἀρχή. Ἡ δυνατότης¹ μιᾶς τέτοιας ἀπειρης [ἀτελεύτητης] παραγωγῆς δέν μπορεί ὡς πρὸς τὴν δυνατότητά της νά γίνῃ χωρὶς ἓνα πρῶτο μέλος κατανοητῆ, ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὁποῖο ὄλα τὰ ὑπόλοιπα εἶναι ἀπλῶς ἐπακόλουθα². Ἀλλά ἂν γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ θέλετε ν' ἀπορρίψετε τὰ αἰνίγματα αὐτὰ τῆς φύσεως, τότε θά δῆτε καί τούς ἑαυτοὺς σας³ ὑποχρεωμένους ν' ἀπορρίψετε πολλές θεμελιώδεις συνθετικές ιδιότητες⁴ (θεμελιώδεις δυνάμεις)⁵, τίς ὁποῖες ἐξ ἴσου ἐλάχιστα (A 451) (B 479) μπορείτε νά συλλάβετε, καί ἀκόμα καί ἡ δυνατότης μιᾶς μεταβολῆς ἐν γένει πρέπει νά σᾶς γίνῃ σκανδαλώδης⁶. Γιατί, ἂν δέν βρίσκατε μέσῳ τῆς ἐμπειρίας ὅτι αὐτὴ [ἡ μεταβολή] εἶναι πραγματικὴ, τότε δέν θά μπορούσατε ποτέ νά ἐπινοήσετε a priori, πῶς εἶναι δυνατὴ μιὰ τέτοια ἀκατάπαυστη διαδοχὴ τοῦ ὄντος καί τοῦ μὴ ὄντος⁷.

Ὡστόσο, καί ἐάν, ἐν πάσῃ περιπτώσει, γίνῃ μιὰ ὑπερβατικὴ δύναμη τῆς ἐλευθερίας, γιὰ ν' ἀρχίξῃ [νά δίνη ἀρχὴ στίς] τίς μεταβολές τοῦ κόσμου, κατά παραχώρηση δεκτῆ [συνομολογηθῆ], ἡ δύναμη αὐτὴ ἐν τούτοις θά ἔπρεπε τουλάχιστον νά εἶναι μονάχα ἔξω ἀπὸ τὸν κόσμο (ἂν καί αὐτὸ παραμένῃ πάντοτε μιὰ τολμηρὴ ἀξίωση⁸, νά δεχθῆ [δηλ.] κανεῖς, ἔξω ἀπὸ τὴ συμπερίληψη ὄλων τῶν δυνατῶν ἐποπειῶν, ἓνα ἀκόμη ἀντικείμενο, πού δέν μπορεί νά δοθῆ σέ καμμιά δυνατὴ κατ' αἴσθησιν ἀντίληψη). Ἀλλά μέσα στὸν ἴδιο τὸν κόσμο, νά προσνέμῃ [ἀποδίδῃ] κανεῖς στίς οὐσίες μιάν τέτοια δύναμη, [αὐτὸ] δέν μπορεί ποτέ πλέον νά γίνῃ ἐπιτρεπτό, γιατί εὐθύς τότε θά ἐξηφανίζετο σέ μέγιστο βαθμὸ ἡ συνεκτικὴ ἐνότης τῶν κατ' ἀναγκαιότητα σύμφωνα μὲ νόμους ἀλληλοπροσδιοριζόμενων φαινομένων, τὴν ὁποία ὀνομάζουμε φύση, καί μαζί μ' αὐτὴν [θά ἐξηφανίζετο] καί τὸ χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα ἐμπειρικῆς ἀλήθειας, πού διακρίνει τὴν ἐμπειρία ἀπὸ τὸ ὄνειρο. Γιατί, πλάϊ [δίπλα] σέ μιάν τέτοια ἀδέσμευτη [ἐλεύθερη] ἀπὸ

-
1. Wille: Wunder (=τό θαῦμα), ἀντί: Möglichkeit (=δυνατότης).
 2. Succeedentia.
 3. Ἐσᾶς τούς ἴδιους.
 4. Qualitates constitutivae.
 5. Vires primitivae.
 6. Ἐνοχλητικὴ, ἐμποδιστικὴ, ἐξοργιστικὴ.
 7. Τῆς ὑπάρξεως καί τῆς μὴ ὑπάρξεως.
 8. Arrogantia.

μολονότι αὐτό τό γεγονός δέν εἶναι ὡς πρός τόν χρόνο παρά ἡ συνέχιση μιᾶς προηγούμενης σειρᾶς. Γιατί αὐτή ἡ ἀπόφαση καί πράξι δέν ἐγκείται¹ καθόλου στήν ἀκολουθία ἀπλῶν φυσικῶν ἐπιδράσεων καί δέν εἶναι ἡ ἀπλή συνέχειά τους, ἀλλά οἱ προσδιοριστικές φυσικές αἰτίες σταματοῦν² καθ' ὄλοκληρίαν ὑπεράνω³ αὐτῆς [τῆς ἀποφάσεως καί πράξεως] ὅσον ἀφορᾷ τό γεγονός αὐτό, πού ἀκολουθεῖ μέν σ' ἐκεῖνες [τίς φυσικές αἰτίες], ἀλλά δέν ἐπακολουθεῖ [συνάγεται, προκύπτει] ἀπό αὐτές, καί γι' αὐτό [ἡ ἀπόφαση αὐτή καί πράξι] ὀφείλει νά ὀνομάζεται ἀπολύτως πρώτη ἀρχή μιᾶς σειρᾶς ἀπό φαινόμενα, ὄχι βέβαια ὡς πρός τόν χρόνο, ἀλλά ὁπωσδήποτε ἐν ἀναφορᾷ πρός τήν αἰτιότητα.

Ἡ ἐπιβεβαίωση τῆς χρείας [ἀνάγκης] τοῦ λόγου νά ἐπικαλεῖται [ἀνατρέχη σέ] στή σειρά τῶν φυσικῶν αἰτιῶν μιάν πρώτην ἀρχή ἐξ ἐλευθερίας γίνεται πολύ ὀφθαλμοφανῆς πάνω στό ὅτι: ὅλοι οἱ φιλόσοφοι τῆς ἀρχαιότητος (μέ ἐξαίρεση τήν Σχολή τοῦ Ἐπικούρου) εἶδαν τοὺς ἑαυτοὺς των ὑποχρεωμένους νά δεχθοῦν πρός ἐξήγηση τῶν κοσμικῶν κινήσεων ἓνα π ρ ὠ τ ο κ ι ν ο ὕ ν⁴, δηλ. μιάν ἐλευθέρως ἐνεργοῦσα αἰτία, ἡ ὁποία κατά πρῶτον [πρώτη] καί ἀπό μόνη της ἄρχιζε τή σειρά αὐτή τῶν καταστάσεων. Γιατί οἱ φιλόσοφοι αὐτοί δέν ἀπετόλμησαν⁵ νά καταστήσουν καταληπτή [νά διδάξουν, ἐξηγήσουν] μιάν πρώτη ἐξ ἀπλῆς μόνον φύσεως⁶ ἀρχή.

(A 452) }
(B 480) }

Τ ἦ ς ἀ ν τ ι ν ο μ ί α ς τ ο ὕ

Τέταρτη ἀντιμαχία τῶν

Θ ἔ σ η

Στόν κόσμο ἀνήκει κάτι πού, εἴτε ὡς μέρος του, εἴτε ὡς αἰτία του, εἶναι ἓνα ἀπολύτως ἀναγκαῖο⁷ ὄν.

Ἄ π ὄ δ ε ι ξ ἦ

Ὁ αἰσθητός κόσμος, ὡς τό ὄλον πάντων τῶν φαινομένων, περιέχει

-
1. Δέν συνίστανται.
 2. Παύουν δηλ. ν' ἀσκοῦν ἐπίδραση.
 3. Στό πάνω - πάνω μέρος δηλ., ἦ: στήν κορυφή (a superiori ejus parte) χωρίς νά ἐγγίζουν ἔτσι αὐτή τήν πράξι.
 4. Motor primus (σαφῆς ὑπαινιγμός πάνω στά: «Μετά τά Φυσικά» τοῦ Ἄ ρ ι - σ τ ο τ ἔ λ ο υ ς).
 5. Δέν ἀνέλαβαν τό τολμηρό ἐγχείρημα.
 6. Ex sola natura.
 7. In natura absolute necessaria.

νόμους¹ δύναμη τῆς ἐλευθερίας, μόλις καί μετὰ βίας [μέ πολλή δυσκολία] μπορεί νά νοηθῆ [νά γίνῃ νοητή] φύση· ἀφοῦ οἱ νόμοι τῆς τελευταίας [τῆς φύσεως] μεταβάλλονται² ἀπό τίς ἐπιρροές τῆς πρώτης [τῆς ἐλευθερίας], καί τό παιγνίδι τῶν φαινομένων³, τό ὁποῖο σύμφωνα μέ τήν ἀπλή φύση⁴ [βάσει τῆς ἀπλῆς φύσεως]⁵ θά ἦταν κανονικό [ὀμαλό] καί ὁμοιόμορφο, γίνεται [μετατρέπεται] μέ αὐτό τόν τρόπο συγκεχυμένο καί ἀσύνδετο⁶.

καθαροῦ λόγου

{ (A 453)
(B 481)

ὑπερβατικῶν ιδεῶν

Ἀντίθεση

Δέν ὑπάρχει πουθενά κανένα ἀπολύτως ἀναγκαῖο ὄν¹, οὔτε μέσα στόν κόσμο, οὔτε ἔξω ἀπό τόν κόσμο, ὡς αἰτία του.

Ἀπόδειξη

Ἐπιθέσατε ὅτι ὁ ἴδιος ὁ κόσμος εἶναι [ἓνα ἀναγκαῖο ὄν], ἢ ὅτι μέσα σ' αὐτόν ὑπάρχει ἓνα ὄν ἀναγκαῖο: τότε, ἢ μέσα στή σειρά τῶν μεταβολῶν θά ὑπῆρχε μιὰ ἀρχή, πού θά ἦταν ἀπολύτως ἀναγκαῖα, κατά συνέπεια

-
1. *Facultas libertatis omni lege vacua.*
 2. Τροποιοῦνται.
 3. *Ludus visorum.*
 4. *Ex natura sola.*
 5. Δηλ. σύμφωνα μέ τήν φυσική πορεία.
 6. Ἐκρυθμο δηλ. καί ἄνευ συνοχῆς.
 7. *Natura.*

συγχρόνως μίαν σειρά από μεταβολές. Γιατί χωρίς αὐτήν, ἀκόμα και ἡ παράσταση τῆς χρονικῆς σειρᾶς¹, ὡς ἑνός ὄρου τῆς δυνατότητος τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, δέν θά μᾶς ἦταν δεδομένη*. Ἀλλά κάθε μιά μεταβολή² τελεῖ κάτω ἀπό τόν ὄρο της, ὁ ὁποῖος [ὄρος] προηγείται αὐτῆς κατά τόν χρόνο [χρονικά], καί κάτω ἀπό τόν ὁποῖο αὐτή [ἡ μεταβολή] εἶναι ἀναγκαία³. Κάθε, τώρα, ὑποκείμενο σέ ὄρους, πού εἶναι δεδομένο, προϋποθέτει, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τήν ὑπαρξή του, μίαν πλήρη σειρά ἀπό ὄρους μέχρι τό ἀπολύτως μὴ ὑποκείμενο⁴ σέ ὄρους, τό ὁποῖο μόνον εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖο. Ἄρα πρέπει νά ὑπάρχη κάτι τό ἀπολύτως Ἀναγκαῖο⁵, ἐάν ὑπάρχη μιά μεταβολή ὡς ἡ συνέπειά του. Ἀλλά αὐτό τό Ἀναγκαῖο ἀνήκει καί τό ἴδιο στόν αἰσθητό κόσμο. Γιατί ὑποθέσατε ὅτι αὐτό εἶναι ἐξω ἀπ' αὐτόν, τότε ἡ σειρά τῶν μεταβολῶν τοῦ κόσμου θά εἶλκε [παρῆγε] τήν ἀρχή της ἀπ' αὐτό, χωρίς, ἐν τούτοις, ἡ ἀναγκαία αὐτή αἰτία ν' ἀνῆκε⁶ καί ἡ ἴδια στόν αἰσθητό κόσμο. Αὐτό ὅμως εἶναι ἀδύνατο. Γιατί, ἀφοῦ ἡ ἀρχή [τό ἀρχίνισμα] μιᾶς χρονικῆς σειρᾶς⁷ μπορεῖ νά προσδιορισθῆ μόνο διά μέσου ἐκείνου πού προηγείται κατά τόν χρόνο [χρονικά], ὁ ὑπέρτατος τότε ὄρος τῆς ἀρχῆς μιᾶς σειρᾶς ἀπό μεταβολές [μεταβολῶν] πρέπει ἀναγκαῖα νά ὑπάρχη στόν χρόνο⁸, κατά τόν ὁποῖο αὐτή [ἡ σειρά] δέν ἦταν ἀκόμη (γιατί ἡ

* Ὁ χρόνος, ὡς εἰδολογικός ὄρος⁹ τῆς δυνατότητος τῶν μεταβολῶν, προηγείται βέβαια ἀντικειμενικά αὐτῶν¹⁰, ὑποκειμενικά¹¹ ὅμως καί μέσα στήν πραγματικότητα τῆς συνειδήσεως ἡ παράσταση αὐτή ἐν τούτοις, ὅπως καί κάθε ἄλλη, εἶναι δεδομένη μονάχα ἐξ [δι'] ἀφορμῆς¹² τῶν κατ' αἴσθηση ἀντιλήψεων.

1. Series temporis. 2. Mutatio.

3. Ἡ: Καί τοῦ ὁποῖου ἡ μεταβολή αὐτή εἶναι ἡ ἀναγκαία συνέπεια.

4. Δηλ. τό Ἀπόλυτο.

5. Absolute necessarium.

6. Γραφή: ἀνήκει.

7. Ἡ: σειρᾶς χρόνου.

8. Κατά τήν 4. ἔκδοση in der Welt (=μέσα στόν κόσμο).

9. Conditio formalis.

10. Ὁ G ö r l a n d συνάπτει τό dieser τοῦ κειμένου πρὸς τόν Sinnenwelt (= τόν αἰσθητό κόσμο) καί ὄχι πρὸς τίς μεταβολές.

11. Ὁ W i l l e (Kant-St., op. cit., σ. 450, 20) ζητεῖ τήν ἀμοιβαία μετάθεση τῶν ὄρων: objektiv-subjektiv πού ὑπάρχουν στήν ὑπόσημ. αὐτή τοῦ Κάντ. Πρβλ. σχετικὰ μετάφραση τῶν A. T r e m e s a y g u e s - B. P a c a u d, Critique de la raison pure, Paris, 1971, σ. 579, ὑπόσημ. 44.

12. Durch Veranlassung der Wahrnehmungen = occasione perceptionum (=ἐπ' εὐκαιρία δηλ. τῶν κατ' αἴσθηση ἀντιλήψεων).

χωρίς αἰτία, πρᾶγμα πού ἀντιβαίνει¹ πρὸς τὸν δυναμικό νόμο τοῦ προσδιορισμοῦ ὄλων τῶν φαινομένων μέσα στὸν χρόνο· ἢ ἡ σειρά ἢ ἴδια θά ἦταν χωρίς καμμιά ἀρχή, καί, μολονότι τυχαία καί ὑποκείμενη σέ ὄρους εἰς ὄλα τῆς τὰ μέρη, στό σύνολό τῆς ἐν τούτοις θά ἦταν ὀλότελα ἀναγκαία καί ἀπόλυτη, πρᾶγμα πού ἀντιφάσκει μέ τὸν ἑαυτό του, ἀφοῦ ἡ ὑπαρξὴ μιᾶς ποσότητος² δέν μπορεῖ νά εἶναι ἀναγκαία, ἐάν οὔτε ἓνα καί μόνο μέρος³ τῆς [ἐάν ἔστω ἓνα καί μοναδικό μέρος τῆς] δέν κατέχη μιάν καθ' ἑαυτό⁴ ἀναγκαία ὑπαρξή.

Ἐποθέσατε, ἀντίθετα: ὅτι ὑπάρχει μιὰ ἀπολύτως ἀναγκαία αἰτία τοῦ κόσμου ἔξω ἀπὸ τὸν κόσμο, τότε αὐτή [ἡ αἰτία], ὡς τὸ ὑπέρτατο μέλος σ τ ἡ σ ε ι ρ ᾶ τ ῶ ν α ἰ τ ι ῶ ν τῶν κοσμικῶν μεταβολῶν, θ' ἀρχίζε τό πρῶτον τὴν ὑπαρξή τῶν τελευταίων⁵ καί τὴ σειρά αὐτῶν*. Ἀλλά τότε ἡ αἰτία αὐτή θά ἔπρεπε ἀμέσως ν' ἀρχίζε ἐπίσης νά ἐνεργῆ [δρᾶ], καί ἡ αἰτιότης τῆς θ' ἀνῆκε εἰς τὸν χρόνο, γιὰ τὸν λόγο ὅμως ἀκριβῶς αὐτό [θ' ἀνῆκε] στή συμπερίληψη⁶ τῶν φαινομένων, δηλ. στὸν κόσμο, κατὰ συνέπεια αὐτὴ ἢ ἴδια, ἢ αἰτία, δέν θά ἦταν ἔξω ἀπὸ τὸν κόσμο, πρᾶγμα πού ἀντιφάσκει πρὸς τὴν προϋπόθεση. Δέν ὑπάρχει, ἐπομένως, οὔτε μέσα στὸν κόσμο, οὔτε ἔξω ἀπ' αὐτόν (ἀλλὰ σέ αἰτιώδη σχέση⁷ μέ αὐτόν) οἰοδήποτε ἀπολύτως ἀναγκαῖο ὄν.

(A 455)
(B 483)

* Ἡ λέξη: ἀρχίζω⁸, λαμβάνεται ὑπὸ διττῆ σημασίας. Ἡ πρώτη εἶναι ἐνεργητική, ἀφοῦ ἡ αἰτία ἀρχινάει μιάν σειρά καταστάσεων ὡς ἀποτελέσματά τῆς⁹ (infīt). Ἡ δεύτερη εἶναι παθητική, δεδομένου ὅτι ἡ αἰτιότης ἐγείρεται [ξεκινᾶ] μέσα στήν ἴδια τὴν αἰτία (fīt). Ἐδῶ ἀπὸ τὴν πρώτη συμπεραίνω γιὰ τὴν τελευταία.

1. Ἀντίκειται, ἀντιμάχεται.

2. Menge (=ποσότης ἐδῶ ὑπὸ τὴν ἔννοια ἐνός συνόλου). Τὸ σύνολο ἐν προκειμένῳ εἶναι: ἡ σειρά (πρβλ. H e i m s o e t h, op. cit., σ. 255-56).

3. Teil (=μέρος). Ἐδῶ ἔννοεῖ τὸ μέρος μιᾶς σειράς.

4. In se (=an sich).

5. Δηλ. τῶν αἰτιῶν τῶν κοσμικῶν μεταβολῶν.

6. Σύνολο, πλέγμα, σύμπλεγμα.

7. In colligatione causali.

8. H e i m s o e t h, op. cit., σ. 256.

9. Ὡς ἀποτελεσμάτων τῆς.

ἀρχή εἶναι μιά ὕπαρξη, στήν ὁποία προηγείται ἕνας χρόνος, κατά τόν ὁποῖο τό πρᾶγμα πού ἀρχίζει δέν ἦταν ἀκόμη). Ἡ αἰτιότης¹, ἄρα, τῆς ἀναγκαίας αἰτίας τῶν μεταβολῶν, κατά συνέπεια ἐπίσης καί ἡ ἴδια ἡ αἰτία, ἀνήκει στόν² χρόνο, ἐπομένως [ἀνήκει] στό φαινόμενο (εἰς τό ὁποῖο³ ὁ χρόνος, ὡς ἡ μορφή του, εἶναι μονάχα δυνατός), κατ' ἀκολουθίαν δέν μπορεῖ νά νοηθῆ ἀπό τόν αἰσθητό κόσμο, ὡς τῆ συμπερίληψη ὄλων τῶν φαινομένων, κεχωρισμένα⁴. Στόν ἴδιο τόν κόσμο, ἄρα, περιέχεται κάτι τό ἀπόλυτως Ἀναγκαῖο (εἴτε αὐτό τώρα μπορεῖ νά εἶναι ὀλόκληρη ἡ ἴδια ἡ κοσμική σειρά, ἢ ἕνα μέρος αὐτῆς).

(A 456) }
(B 484) }

Π α ρ α τ ῆ ρ ῆ σ η π ά ν ω σ τ ῆ ν

I. Π ά ν ω σ τ ῆ ν Θ έ σ η

Γιά ν' ἀποδείξω τήν ὕπαρξη ἑνός ἀναγκαίου ὄντος, ἐπιβάλλεται ἐδῶ σέ μένα νά μὴν χρησιμοποιοῦμαι κανένα ἄλλο ἐπιχείρημα ἐξόν ἀπό τό⁵ κ ο σ μ ο λ ο γ ι κ ό, [αὐτό] δηλαδή τό ὁποῖο ἀνάγεται [ὑψώνεται] ἀπό τό ὑποκείμενο σέ ὄρους εἰς τό Ἀπόλυτο ἐν τῇ ἐννοίᾳ⁶, καθ' ὅσον τοῦτο [τό Ἀπόλυτο] τό θεωρεῖ κανεὶς ὡς τόν ἀναγκαῖο ὄρο τῆς ἀπόλυτης ὀλόκλητης τῆς σειράς. Τό νά ἐπιχειρῆ κανεὶς νά ζητῆ τήν ἀπόδειξη ἐκ⁷ τῆς ἀπλῆς ιδέας ἑνός ὑπερτάτου ὄντος ὄλων τῶν ὄντων ἐν γένει, [αὐτό] ἀνήκει σέ μιάν ἄλλη ἀρχή τοῦ λόγου —καί μιά τέτοια ἀπόδειξη θά πρέπη ὡς ἐκ τούτου νά ἔλθῃ ἰδιαιτέρως στό προσκῆνιο⁸.

1. Effectio.
2. Κατά τήν 5. ἐκδοση: Zu einer Zeit (=σέ ἕναν χρόνο).
3. Ἐν τῷ ὁποίῳ.
4. Separata cogitari. Χωριστά.
5. E r d m a n n : ἐξόν ἀπό ἕνα ἐπιχείρημα.
6. In conceptu.
7. Μέ ἀφετηρία τήν..., βάσει τῆς...
8. Νά προβάλῃ ἢ: ἐκτεθῆ ἰδιαιτέρως.

τ έ τ α ρ τ η ἀ ν τ ι ν ο μ ί α

{(A 457)
{(B 485)

II. Π ά ν ω σ τ ή ν Ἀ ν τ ί θ ε σ η

Ἄν κατά τό ἀνιέναι [τήν ἄνοδο] στή σειρά τῶν φαινομένων πιστεύη [νομίζη] κανείς ὅτι θά συναντήσῃ δυσκολίες ἐναντίον τῆς ὑπάρξεως μιᾶς ἀπολύτως ἀναγκαίας ὑπέρτατης αἰτίας, αὐτές ἐπίσης δέν πρέπει νά βασιζονται σέ ἀπλές ἔννοιες γιά τήν ἀναγκαία ὑπαρξη ἑνός πράγματος καθ' ὅλου, συνεπῶς [δέν πρέπει] νά εἶναι ὄντολογικές, ἀλλά ν' ἀνακύπτουν [ἀναδύονται] ἀπό τήν αἰτιώδη σύνδεση μέ μιάν σειρά ἀπό φαινόμενα, γιά νά¹ γίνεται δεκτός σ' αὐτήν [γι' αὐτήν]² ἕνας ὄρος, πού εἶναι ὁ ἴδιος ἀπόλυτος, κατ' ἀκολουθίαν [οἱ δυσκολίες αὐτές] πρέπει νά εἶναι κοσμολογικές καί νά ἔχουν συμπερανθῆ [συναχθῆ] σύμφωνα μέ νόμους ἐμπειρικούς. Πρέπει δηλ. νά δειχθῆ ὅτι τό ἀνιέναι στή σειρά τῶν αἰτιῶν (στόν αἰσθητό κόσμον) δέν μπορεῖ νά τερματισθῆ [σταματήσῃ] ποτέ σ' ἕναν ἐμπειρικά ἀπόλυτον ὄρο, καί ὅτι τό κοσμολογικό ἐπιχείρημα [τό ἐξαγόμενο] ἐκ τῆς³ τυχαιότητος τῶν

-
1. Μέ τόν σκοπό νά..., ὥστε νά κάνουμε δεκτό...
 2. Ἐν σχέσει πρός αὐτήν, δηλ. τή σειρά.
 3. A *ratione fortuita statuum cosmicorum*.

Ἡ καθαρὴ, τώρα, κοσμολογικὴ ἀπόδειξη δὲν μπορεῖ ν' ἀποδείξει διαφορετικὰ τὴν ὕπαρξιν ἑνὸς ἀναγκαίου ὄντος ἀπ' ὅ,τι μέ τό ν' ἀφήνη ἀναποφάσιστο¹ [ἀπροσδιόριστο] [τό γεγονός], ἂν αὐτό [τό ὄν] εἶναι ὁ κόσμος ὁ ἴδιος, ἢ ἓνα πρᾶγμα διάφορο ἀπὸ αὐτόν. Πράγματι, γιὰ νά ἐξεύρη κανεῖς τό τελευταῖο², ἀπαιτοῦνται θεμελιώδεις πρὸς τοῦτο ἀρχές, οἱ ὁποῖες δὲν εἶναι πλέον κοσμολογικὲς καὶ δὲν χωροῦν συνεχῶς [χωρὶς διακοπὴ] στή σειρά τῶν φαινομένων, ἀλλά [εἶναι]³ ἔννοιες τυχαίων ὄντων ἐν γένει (καθ' ὅσον αὐτὰ ἐξετάζονται ἀπλῶς ὡς ἀντικείμενα τῆς διανοίας), καὶ [ἀπαιτεῖται] μιὰ ἀρχή, γιὰ νά συνδέη κανεῖς δι' ἀπλῶν ἐνοιῶν τέτοια ὄντα μέ ἓνα ἀναγκαῖο ὄν— πράγματα πού ὄλα τους ἀνήκουν σέ μιάν ὑπερβατικὴ (transzendente) φιλοσοφία, γιὰ τὴν ὁποία δὲν εἶναι ἀκόμη ἐδῶ ἡ θέση.

Ἄπαξ ὁμως καὶ ξεκινήση κανεῖς τὴν ἀπόδειξιν κοσμολογικά, θέτοντας⁴ ὡς βάση τὴν σειρά τῶν φαινομένων καὶ τὴν ἀναγωγὴ⁵ μέσα σ' αὐτὴ σύμφωνα μ' ἐμπειρικοὺς νόμους τῆς αἰτιότητος, τότε δὲν μπορεῖ κανεῖς ὕστερα νά πηδᾷ ἀπ' αὐτό καὶ νά μεταβαίνειν σέ Κάτι πού δὲν ἀνήκει καθόλου στή σειρά ὡς ἓνα μέλος. Γιατί, ὡς ὄρος, κάτι⁶ τι πρέπει νά θεωρηθῆται ὑπὸ τὴν ἴδια ἀκριβῶς σημασία, ὑπὸ τὴν ὁποία ἐλαμβάνετο ἡ σχέση τοῦ ὑποκειμένου σέ ὄρους [ἐν σχέσει] πρὸς τὸν ὄρο του μέσα στή σειρά, ἢ ὁποία θά ᾤφειλε ἐν συνεχεί προόδῳ⁷ νά ὀδηγῆ σ' αὐτόν τὸν ὑπέρτατο ὄρο. Ἄν ὁμως ἡ σχέση αὐτὴ εἶναι αἰσθητὴ⁸ καὶ ἀνήκει στή δυνατὴ ἐμπειρικὴ χρῆσιν τῆς διανοίας [νοήσεως], τότε ὁ ὑπέρτατος ὄρος ἢ αἰτία μπορεῖ μονάχα σύμφωνα μέ νόμους τῆς αἰσθητικότητος, ἐπομένως μόνον ὡς ἀνήκων στήν χρονικὴ σειρά, νά κλείσῃ τὴν ἀναγωγὴν, καὶ τό ἀναγκαῖο ὄν πρέπει νά θεωρηθῆται ὡς τό ὑπέρτατο μέλος τῆς κοσμικῆς σειρᾶς.

Παρ' ὄλα αὐτὰ κάποιοι⁹ ἔλαβαν γιὰ τὸν ἑαυτό τους τὴν ἐλευθερίαν νά κάνουν ἓνα τέτοιο ἄλλα (μετάβασις εἰς ἄλλο γένος¹⁰). Συνεπέραναν δηλ. ἀπὸ τίς μεταβολές στὸν κόσμο γιὰ τὴν ἐμπειρικὴ τυχαίότητα, δηλ. τὴν ἐξάρτησή του ἀπὸ ἐμπειρικῶς προσδιορίζουσες αἰτίες, καὶ ἔλαβαν μιάν ἀνιούσα σειρά ἐμπειρικῶν ὄρων, πρᾶγμα πού ἦταν ἐπίσης

1. Unausgemacht (=ἀναποτέλεστο).

2. Γιὰ νά ἐξευρεθῆ δηλ. λύση σ' αὐτό τό τελευταῖο.

3. Ἡ ἀπαιτοῦνται.

4. Ἐφ' ὅσον κανεῖς θέτει...

5. Regressus.

6. Κάποιο ἢ ἓνα πρᾶγμα.

7. In progressu continuo.

8. Κατ' αἴσθησιν (=sub sensus cadit).

9. Μερικοὶ ἄλλοι.

10. Πρβλ. Ἄριστοτ., Περὶ οὐρανοῦ, I, 268b, 1, πρβλ. καὶ Ἀναλυτικῶν ὑστέρων A 7, 76a 38.

κοσμικῶν καταστάσεων δυνάμει [βάσει]¹ τῶν μεταβολῶν τους², ἀποβαίνει [καταλήγει] ἐναντίον τῆς ἀποδοχῆς μιᾶς πρώτης καί τῆ σειρά ἀπολύτως τό πρῶτον ἀρχίζουσας αἰτίας.

Ἄλλά σ' αὐτή τήν ἀντινομία ἐμφανίζεται μιᾶ παράδοξη ἀντίθεση: ὅτι } (A
 δηλ. ἀπό τόν ἴδιο ἀκριβῶς ἀποδεικτικό λόγο, ἀπό τόν ὅποιο συνεπε- } (B
 ραίνεται στήν Θέση ἢ ὑπαρξη ἑνός πρωταρχικοῦ ὄντος, συναγεται στήν
 Ἄντιθεση ἢ μὴ ὑπαρξη αὐτοῦ [τοῦ ὄντος], καί μάλιστα μέ τήν ἴδια ὀξύνοια
 [ὀξύτητα]. Κατ' ἀρχήν ἐλέγετο: ὕ π ἄ ρ χ ε ι [εἶναι] ἕ ν α ἄ ν α γ-
 κ α ἰ ο ὄ ν, γιατί ὀλόκληρος ὁ παρωχημένος χρόνος ἐμπερικλείει μέσα του
 τῆ σειρά ὄλων τῶν ὄρων καί μαζί μ' αὐτό, ἄρα, καί τό Ἄπόλυτο
 (Ἄναγκαῖο) ἐπίσης. Τώρα ὁμως λέγεται: δ ἔ ν ὕ π ἄ ρ χ ε ι κ α-
 ν ἔ ν α ἄ ν α γ κ α ἰ ο ὄ ν, γιά τόν λόγο ἀκριβῶς αὐτό, γιατί [δηλ.]
 ὀλόκληρος ὁ διαρρεύσας χρόνος ἐμπερικλείει μέσα του τῆ σειρά ὄλων τῶν
 ὄρων (οἱ ὅποιοι, κατά συνέπεια, ὑπόκεινται πάλι [μέ τῆ σειρά τους] σέ
 ὄρους). Ἡ αἰτία γι' αὐτό εἶναι τούτη. Τό πρῶτο ἐπιχείρημα ἀποβλέπει μόνο
 στήν ἀ π ὄ λ υ τ ῆ ὀ λ ὀ τ ῆ τ α τῆς σειράς τῶν ὄρων, πού ὁ ἕνας
 προσδιορίζει τόν ἄλλο μέσα στόν χρόνο, καί λαμβάνει³ κατ' αὐτό τόν
 τρόπο ἕνα Ἄπόλυτο καί Ἄναγκαῖο. Τό δεύτερο, ἀντίθετα, ἐπιχείρημα
 λαβαίνει ὑπ' ὄψη του [θεωρεῖ] τήν τ υ χ α ι ὀ τ ῆ τ α ὄλου αὐτοῦ πού
 προσδιορίζεται μέσα στήν χ ρ ο ν ι κ ῆ σ ε ι ρ ἄ (ἀφοῦ πρὶν ἀπό κάθε τι⁴
 προηγεῖται ἕνας χρόνος, κατά τόν ὅποιο ὁ ἴδιος ὁ ὄρος πρέπει νά προσδιο-
 ρίζεται πάλι ὡς ὑποκείμενος σέ ὄρους), [γεγονός] διά τοῦ ὁποίου πράγματι } (A
 ἐκπίπτουν καθ' ὀλοκληρίαν κάθε Ἄπόλυτο καί κάθε ἀπόλυτη ἀναγκαιότης. } (B
 Ἐν τῷ μεταξύ ὁ τρόπος τοῦ συλλογίζεσθαι⁵ εἶναι καί στίς δύο περιπτώ-
 σεις⁶, ἀκόμη καί μέ τόν κοινό ἀνθρώπινο νοῦ⁷ [λόγο], ἐντελῶς σύμφωνος⁸,
 [ἀνθρώπινος νοῦς] ὁ ὅποιος συχνά⁹ περιπίπτει στήν κατάσταση νά
 διαμάχεται μέ τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του, ἀφ' ὅτου¹⁰ ἐξετάζει τό ἀντικείμενό του

1. Σύμφωνα μέ..., ἐξ αἰτίας τῶν...

2. Κατ' ἄλλους: τῶν μεταβολῶν του (=τοῦ κόσμου): Ἰγάρχει γραφή: laut iherer (Ἄκαδημία) καί: laut iheren (ἔκδοση Α). Τό Iherer θά μπορούσε τότε νά συναφθῆ βέβαια πρὸς τόν: κόσμο (=der Welt), ἀλλά τό: laut στά γερμανικά συντάσσεται καί μέ γενική καί μέ δοτική.

3. Κερδίζει, ἐπιτυγχάνει.

4. Δηλ. πρὶν ἀπό κάθε προσδιορισμό ἢ: πρὶν ἀπό κάθε μέλος τῆς σειράς.

5. Ὁ συλλογιστικός τρόπος.

6. Δηλ. καί στά δύο ἐπιχειρήματα.

7. Ratio communis hominum.

8. Σύμμετρος.

9. Πολλές φορές (=mehrmalen).

10. V a l e n t i n e r: ἀντί nachdem προτείνει: je nachdem=ἀνάλογα μέ...

έντελῶς ὀρθό. Καθὼς ὁμως σ' αὐτό ἐδῶ δέν μποροῦσαν νά εὔρουν καμμιάν πρώτη ἀρχή καί κανένα ὑπέρτατο μέλος, ἔτσι ἀπεμακρύνοντο¹ ξαφνικά ἀπό τήν ἐμπειρική ἔννοια τῆς τυχειότητος καί ἐλάμβαναν τήν καθαρή Κατηγορία, πού αὐτομάτως ἔτσι² προκαλοῦσε μιάν νοητή ἀπλῶς σειρά, ἡ πληρότης τῆς ὁποίας βασιζόταν πάνω στήν ὑπαρξη μιᾶς ἀπολύτως ἀναγκαίας αἰτίας, ἡ ὁποία ἐπί πλέον τώρα, καθὼς αὕτη δέν ἦταν προσδεδεμένη³ σέ κανέναν κατ' αἴσθηση⁴ ὄρο, ἀπελευθερωνόταν⁵ ἐπίσης καί ἀπό τόν ὄρο τοῦ χρόνου, [γιά] ν' ἀρχίζη ἡ ἴδια τήν αἰτιότητά της. Αὕτη ἡ μέθοδος πορείας ὁμως εἶναι ἐντελῶς ἀντίνομη [ἀθέμιτη], ὅπως μπορεῖ κανεῖς νά συμπεράνη ἀπό τά ἐπόμενα.

(A 460) } Τυχαῖο, ὑπό τήν καθαρή ἔννοια τῆς Κατηγορίας, εἶναι αὐτό, τό
(B 488) } ἀντιφατικόν Ἐναντίο τοῦ ὁποίου εἶναι δυνατό. Τώρα ὁμως δέν μπορεῖ
κανεῖς καθόλου ἀπό τήν ἐμπειρική τυχειότητα νά συμπεράνη γιά ἐκείνην τή
νοητή. "Ὅ,τι μεταβάλλεται, αὐτοῦ τό Ἐναντίον⁶ ([τό Ἐναντίον] τῆς
καταστάσεώς του) εἶναι πραγματικό σέ ἕναν ἄλλο χρόνο, συνεπῶς ἐπίσης
δυνατό· ἐπομένως αὐτό δέν εἶναι τό ἀντιφατικό Ἐναντίον τῆς προηγουμέ-
νης καταστάσεως, [γεγονός] γιά τό ὁποῖο ἀπαιτεῖται νά εἶχε μπορέσει
[μποροῦσε] κατά τόν αὐτό χρόνο, κατά τόν ὁποῖο ἦταν ἡ προηγούμενη
κατάσταση, νά ἦταν στή θέση της τό Ἐναντίον της — πρᾶγμα τό ὁποῖο
δέν μπορεῖ διόλου νά συναχθῆ ἀπό τή μεταβολή." Ἐνα σῶμα πού ἦταν σέ
κίνηση = A, ἔρχεται [μεταβαίνει] στή στάση = non A. Ἀπό αὐτό τώρα, ἀπό
τό ὅτι [δηλ.] μιᾶ ἐναντία κατάσταση ἀπ' ὅ,τι ἡ κατάσταση A ἔπεται αὕτης,
δέν εἶναι δυνατόν νά συναχθῆ διόλου ὅτι τό ἀντιφατικό Ἐναντίον τοῦ A
εἶναι δυνατό, κατά συνέπεια τυχαῖο· γιατί γιά τόν σκοπό αὐτό θά ἀπαιτεῖτο,
[ὥστε] κατά τόν αὐτό χρόνο, κατά τόν ὁποῖον ἦταν ἡ κίνηση, νά μποροῦσε⁷
νά εἶναι ἀντ' αὕτης⁸ [τῆς κινήσεως] ἡ στάση. Ὡστόσο ἐμεῖς δέν γνω-
ρίζουμε τίποτε παραπάνω εἰ μή ὅτι ἡ στάση στόν ἐπακολουθήσαντα
χρόνο ἦταν πραγματική, συνεπῶς ἐπίσης δυνατή. Κίνηση ὁμως σέ ἕναν
χρόνο καί στάση σέ ἕναν ἄλλο δέν εἶναι ἀντιφατικά ἐναντίες ἀναμεταξύ
τους. Ἡ διαδοχή, ἐπομένως, ἀντιθέτων προσδιορισμῶν, δηλ. ἡ μεταβολή,
δέν ἀποδεικνύει μέ κανέναν τρόπο τήν τυχειότητα σύμφωνα μέ ἔννοιες τῆς
καθαρῆς διανοίας [νοήσεως], καί δέν μπορεῖ, ἄρα, ἐπίσης νά ὀδηγήσῃ στήν

1. Ἐγκατέλειπαν.
2. Alsdann = εὐθύς τότε, ἀμέσως μετά.
3. Περιορισμένη.
4. Αἰσθητό.
5. Ἀπεδεσμεύετο.
6. Contrarium.
7. Νά ἔχη μπορέσει νά...
8. Δηλ. στήν θέση της.

άπό δύο διαφορετικές σκοπιές¹. 'Ο Κύριος ν ο η Μ α ι ρ α η² ύπελάμβανε τήν ξριδα δύο περιφήμων άστρονόμων, [ξριδα] ή όποία προήλθε άπό μίαν παρόμοια δυσκολία γύρω άπό τήν έπιλογή τής σκοπιās, ώς ένα άρκούντως άξιοσημείωτο φαινόμενο, για νά συγγράψη μίαν ιδιαίτερη [είδική] πραγματεία πάνω σ' αυτό τό θέμα. 'Ο ένας άστρονόμος συλλογίζόταν³ ώς έξής: ή σ ε λ ή ν η σ τ ρ έ φ ε τ α ι π ε ρ ί τ ό ν ά ξ ο ν ά τ η ς γ ι ' α ύ τ ό τ ό ν λό γ ο, γ ι α τ í [δ η λ.] σ τ ρ έ φ ε ι [δ ε ί χ ν ε ι] π ρ ό ς τ ή Γ ή τ ή ν ί δ ι α δ ι α ρ κ ώ ς π λ ε υ ρ ά ' ό άλλος: ή σ ε λ ή ν η δ έ ν σ τ ρ έ φ ε τ α ι π ε ρ ί τ ό ν ά ξ ο ν ά τ η ς, ά κ ρ ι β ώ ς γ ι ' α ύ τ ό, γ ι α τ í [δ η λ.] σ τ ρ έ φ ε ι [δ ε ί χ ν ε ι] π ρ ό ς τ ή Γ ή τ ή ν ί δ ι α πάντοτε πλευρά. Καί οί δύο συλλογισμοί⁴ ήσαν όρθοί ανάλογα μέ τό πώς έπαιρνε⁵ κανείς τή σκοπιά [όπτική γωνία], άπό τήν όποία ήθελε νά παρατηρήση τήν κίνηση τής σελήνης.

1. 'Από δύο διαφορετικές όπτικές γωνίες.

2. 'Ο Jean - Jacques Dortous de Mairan (1678-1771), γνωστός για τή σημαντική του άλληλογραφία μέ τόν N. Malebranche (1713-14), ύπήρξε Καρτεσιανός, Μαθηματικός, Φυσικός καί Φιλόσοφος (H e i m s o e t h, ορ. cit., σ. 258).

3. Συμπέραινε, έπιχειρηματολογούσε.

4. 'Επιχειρηματολογίες.

5. Μέ τό πώς υίοθετούσε τήν...

ὕπαρξη ἑνὸς ἀναγκαίου ὄντος σύμφωνα μέ καθαρὲς ἔννοιες τῆς διανοίας¹. Ἡ μεταβολὴ ἀποδεικνύει μόνο τὴν ἐμπειρική τυχειότητα, ὅτι δηλ., σύμφωνα μέ τὸν νόμο τῆς αἰτιότητος, ἡ νέα κατάσταση δὲν θά μπορούσε² καθόλου ἀφ' ἑαυτῆς μόνη³, χωρὶς μίαν αἰτία πού ν' ἀνήκει στὸν προηγούμενο χρόνο, νά λάβῃ χώρα. Ἡ αἰτία αὐτή, καί ὅταν ἀκόμη γίνῃ δεκτὴ ὡς ἀπολύτως ἀναγκαία, πρέπει κατ' αὐτὸν τὸ τρόπο ν' ἀπαντᾷ πραγματικὰ μέσα στὸν χρόνο καὶ ν' ἀνήκει στὴ σειρά τῶν φαινομένων.

1. E conceptibus intelligentiae purae.

2. Δέν θά εἶχε μπορέσει...

3. Per se ipsum.

(A 462)
(B 490)

ΤΗΣ ΑΝΤΙΝΟΜΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΤΡΙΤΟ ΤΜΗΜΑ

Περί τοῦ διαφέροντος¹ τοῦ λόγου εἰς αὐτήν ταύτην τήν ἀντιδικία του

Ἐδῶ τώρα ἔχουμε² ὀλόκληρο τό διαλεκτικό παιγνίδι τῶν κοσμολογικῶν ἰδεῶν, οἱ ποῖες δέν ἐπιτρέπουν καθόλου, [ᾧστε] νά εἶναι δεδομένο σέ ὅποιανδήποτε δυνατήν ἐμπειρία ἕνα πρός αὐτές σύμμετρο³ ἀντικείμενο, οὔτε κἄν μάλιστα νά τίς νοῆ ὁ λόγος σέ συμφωνία μέ καθολικούς νόμους τῆς ἐμπειρίας, οἱ ὅποιες [ἰδέες] μολαταῦτα δέν εἶναι αὐθαίρετα ἐπινοημένες, ἀλλά πού σ' αὐτές ὀδηγεῖται κατ' ἀναγκαιότητα ὁ λόγος στή συνεχή προόδευση⁴ τῆς ἐμπειρικῆς συνθέσεως, ὅταν αὐτός θέλη νά ἐλευθερώση ἀπό κάθε ὄρο καί νά συλλάβη στήν ἀπόλυτη ὀλόγητά του αὐτό πού, σύμφωνα μέ κανόνες τῆς ἐμπειρίας, μόνον ὡς ὑποκείμενο⁵ πάντα σέ ὄρους μπορεῖ νά προσδιορισθῆ. Οἱ σοφίζόμενοι αὐτοὶ ἰσχυρισμοὶ εἶναι τόσες⁶ ἀπόπειρες, γιά νά λύση⁷ κανεῖς τέσσερα φυσικά καί ἀναπόφευκτα προβλήματα τοῦ λόγου, ἀπό τοὺς ὁποίους, ἄρα, μόνον ἀκριβῶς τόσοι μποροῦν νά ὑπάρχουν, οὔτε περισσότεροι, [ἀλλ'] οὔτε ἐπίσης καί λιγώτεροι, ἐφ' ὅσον δέν ὑπάρχουν περισσότερες σειρές συνθετικῶν προϋποθέσεων, πού περιορίζουν a priori τήν ἐμπειρική σύνθεση.

(A 463) } Παρουσιάσαμε⁸ σέ ξηρούς μονάχα τύπους [φόρμουλες], πού περι-
(B 491) } ἔχουν τόν αἰτιώδη ἀπλῶς λόγο⁹ τῶν νομίμων ἀπαιτήσεων των, τίς ἀστραφτερές ὑπερφίαλες ἀξιώσεις τοῦ πέρα ἀπό ὄλα τά ὄρια τῆς ἐμπειρίας διευρύνοντος τήν περιοχὴ του¹⁰ λόγου; καί τίς ἀπαλλάξαμε, καθὼς προσήκει σέ μιάν ὑπερβατική φιλοσοφία, ἀπό κάθε ἐμπειρικό στοιχεῖο¹¹, μολονότι ὀλόκληρη ἢ μεγαλοπρέπεια [μεγαλεῖο] τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ λόγου μονάχα σέ συσχετισμό [σύνδεση] μέ αὐτό [τό ἐμπειρικό στοιχεῖο] μπορεῖ νά διεκλάμψη. Ἄλλά σ' αὐτὴ τήν ἐφαρμογὴ καί τήν προοδευτικῶς χωροῦσα διεύρυνση τῆς χρήσεως τοῦ λόγου, ἢ φιλοσοφία, καθὼς ξεκινᾷ¹²

1. Πρβλ. H e i m s o e t h, op. cit., σ. 259.

2. Ἔχουμε ἐνώπιόν μας, κατέχουμε.

3. Ἄκριβῶς ἀντιστοιχοῦν (=congruens), σύμφωνο, ἰσανάλογο, ἰσακριβές.

4. Προχώρηση, πορεία, πρόοδο.

5. Ex adjunctione (=ἐκ συζεύξεως ἢ συμπλοκῆς=bedingt).

6. Ἀποτελοῦν δηλ. ἰσάριθμες ἀπόπειρες.

7. Γιά νά λυθοῦν...

8. Ἐκθέσαμε, παραστήσαμε.

9. Αἰτία, ἀρχή. 10. Ἐπικράτειά του.

11. Ratio empirica (=Empirisches). 12. Ξεκινώντας, ἀπό...

ἀπό τό πεδίο τῶν ἐμπειριῶν καί σιγά - σιγά ἀναπάλλει ἕως αὐτές τίς ὑπέροχες ἰδέες, ἐπιδεικνύει μίαν ἀξιότητα¹, ἡ ὁποία, ἐάν [θά] μπορούσε μόνον νά ἐπιβεβαιώσῃ² τίς ὑπερφίαλες ἀξιώσεις της, θά ἄφηνε πολύ πίσω της τήν ἀξία ὄλων τῶν ἄλλων ἀνθρωπίνων ἐπιστημῶν, καθ' ὅσον [μέ τό νά] αὐτή ὑπόσχεται τό σταθερό ὑπόβαθρο γιά τίς [στίς] μέγιστες προσδοκίες μας καί προοπτικές πρός τούς ὑπατούς σκοπούς, εἰς τούς ὁποίους ὀφείλουν τελικά νά συνεννοῦνται³ ὅλες οἱ προσπάθειες τοῦ λόγου. Τά ἐρωτήματα: ἄν ὁ κόσμος ἔχη μίαν ἀρχή καί ἕνα κάποιο ὄριο τῆς ἐκτάσεώς του στόν χῶρο, ἄν ὑπάρχη κάπου, καί ἴσως μέσα στό νοοῦν Ἐγώ μου, μιά ἀμερήσ⁴ καί ἀκατάλυτη ἐνότης, ἡ [ἄν δέν ὑπάρχη] τίποτε ἄλλο ἐξόν ἀπό τό μεριστό [διαιρετό] καί φθειρόμενο [φθαρτό], ἄν εἶμαι ἐλεύθερος στίς πράξεις μου ἢ καθοδηγοῦμαι ὅπως ἄλλα ὄντα, πάνω⁵ στό νῆμα τῆς φύσεως καί τοῦ πεπρωμένου, ἄν, τέλος, ὑπάρχη μιά ὑπέρτατη αἰτία τοῦ κόσμου, ἡ τά πράγματα τῆς φύσεως καί ἡ διάταξή⁶ τους ἀποτελοῦν τό ἔσχατο ἀντικείμενο, εἰς τό ὁποῖο εἶμαστε ὑποχρεωμένοι σέ ὅλες τίς θεωρήσεις μας νά σταματοῦμε: αὐτά [ὄλα] εἶναι ἐρωτήματα, πού χάρη τῆς λύσεώς των ὁ Μαθηματικός⁷ θά προσέφερε⁸ εὐχαρίστως ὀλόκληρη τήν ἐπιστήμη του· γιατί αὐτή [ἡ μαθηματική ἐπιστήμη] δέν μπορεῖ πραγματικά νά τοῦ προσπορίσῃ καμμιάν ἱκανοποίηση ἐν ἀναφορᾷ πρός τούς ὑψιστούς καί κατ' ἐξοχήν διαφέροντας⁹ σκοπούς τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀκόμα καί ἡ καθαυτό¹⁰ ἀξιοτής τῶν Μαθηματικῶν (αὐτοῦ τοῦ καυχήματος τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου) στηρίζεται σ' αὐτό, σ: ὅ ὅτι [δηλ.], καθῶς¹¹ αὐτά δίδουν τήν κατεύθυνση στόν λόγο, [γιά] νά ἐγκατανοήσῃ¹², τόσο ἐπί μείζον [εἰς μέγεθος] ὅσο καί ἐπί ἔλαττον [εἰς μικρότητα]¹³, τήν φύση στήν τάξη καί κανονικότητά της, ὅπως ἐπίσης στήν ἀξιοθαύμαστη ἐνότητα τῶν κινουσῶν αὐτή δυνάμεων πολύ πέρα ἀπό κάθε προσδοκία τῆς οἰκοδομοῦσας πάνω στήν κοινή ἐμπειρία φιλοσοφίας — δίδουν ἔτσι ἀφορμή καί ἐνίσχυση στήν πέρα ἀπό κάθε ἐμπειρία διευρυμένη χρήση τοῦ λόγου, ὅπως ἐπίσης προμηθεύουν τήν ἀσχολούμενη μέ αὐτά κατά κόσμον σοφία¹⁴ μέ τά

(A 464)
(B 492)

1. Dignitas (=ἀξία, ἀξιοτιμία, ἀξίωμα).

2. Νά ὑποστηρίξῃ, νά διασφαλίσῃ (=behaupten).

3. Συγκλίνουν ἐνοποιημένες. 4. Ἀδιαίρετη.

5. Μέ βάση τό..., σύμφωνα μέ...

6. Ἡ ἀπλῶς: ἡ τάξη (=ordo).

7. Πρβλ. H e i m s o e t h, op. cit., σ. 262 κ.ε.

8. Θά ἐθυσίαζε, θά ἐχάριζε.

9. Κατεπείγοντες, σπουδαιοτάτους. 10. Κατά βάθος, οὐσιαστική.

11. Δεδομένου. 12. Δίδη, γνωρίση.

13. Im Großen - im Kleinen (=in maximis - in minimis), πρβλ. H e i m s o e t h, op. cit., σ. 263.

14. Τήν φιλοσοφία.

πιό ἐξαίσια ὑλικά, γιά νά ὑποστηρίξη, ὅσο τό ἐπιτρέπει ἡ ἰδιοσυστασία της¹, τήν ἀνερεύννησή της μέ πρόσφορες² [πρός τοῦτο] ἐποπτεῖες.

Δυστυχῶς γιά τήν ψιλή θεωρητικότητα³ (ἴσως ὁμως πρός εὐτυχίαν τοῦ πρακτικοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου), ὁ λόγος, ἐν μέσῳ τῶν πιό μεγάλων προσδοκιῶν του, βλέπει τόν ἑαυτό του τόσο περιπεπλεγμένο μέσα σέ ἕνα συνωστισμό⁴ ἀπό⁵ λόγους καί ἀντίλογους, ὥστε, καθῶς⁶ δέν εἶναι δυνατό⁷, τόσο γιά τήν τιμή του ὅσο καί προπαντός γιά τήν ἀσφάλειά του, νά ὑποχωρήσῃ καί νά προσβλέπῃ⁸ μέ ἀδιαφορία εἰς αὐτή τήν ἔριδα ὡς πρός μιάν ἀπλή χάριν παιδιᾶς εἰκονική μάχη⁹, ἀκόμα δέ λιγώτερο νά ἐπιτάσῃ πέρα γιά πέρα¹⁰ εἰρήνη, ἀφοῦ τό ἀντικείμενο τῆς ἔριδος τόν διαφέρει μεγάλως, — δέν τοῦ ἀπομένει [ἔτσι] τίποτε ἄλλο παρά νά διαλογισθῇ πάνω στήν ἀρχή τῆς διχοστασίας αὐτῆς τοῦ λόγου μέ τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του, μή τυχόν¹¹ [δηλ.] ἡ αἰτία γι' αὐτό εἶναι μιὰ ἀπλή παρανόηση πού μέ τή διασάφηση της¹² ἐκπίπτουν μέν ἴσως ἀλαζονικές καί ἀπό τίς δύο πλευρές ἀξιώσεις, ἀλλά ἀντ' αὐτοῦ¹³ θά γνῶριζε τό ἀρχίνισμά του¹⁴ ἕνα διαρκούντως ἡσυχαιο¹⁵ βασιλαιο [κυριαρχία]¹⁶ τοῦ λόγου πάνω στή διάνοια καί τίς αἰσθήσεις.

Πρός τό παρόν θέλουμε νά ἀναβάλουμε¹⁷ γιά λίγο ἀκόμη τήν ἐμβριθῆ αὐτή ἀνάπτυξη¹⁸ καί νά ἐπισκοπήσουμε πρωτύτερα: σέ ποιάν ἐνδεχομένως πλευρά θά ἠθέλαμε κατά προτίμηση νά προσχωρήσουμε, ἐάν, τυχόν, θά εἴμαστε ἀναγκασμένοι νά πάρουμε θέση. Ἐπειδή σ' αὐτή τήν περίπτωση δέν ἐρωτᾶμε¹⁹ τή λογική λυδία λίθο τῆς ἀλήθειας, ἀλλά ἀπλῶς τό διαφέρον μας, γι' αὐτό μιὰ τέτοια ἔρευνα, μολονότι ἐν ἀναφορᾷ πρός τό ἀμφισβητήσιμο²⁰ δίκαιο τῶν δύο πλευρῶν δέν καθορίζει²¹ τίποτε, θά ἔχῃ ἐν τούτοις τήν

1. Ἡ φύση της.

2. Προσθήκουσες, προσιδιάζουσες, κατάλληλες.

3. Spekulation (=καθαρή θεωρητικότης, διαλεκτικότης).

4. Πιεστικό πλέγμα, στρίμωγμα.

5. Ἀπό ἐπιχειρήματα - ἀντεπιχειρήματα.

6. Δεδομένου, λαμβανομένου ὑπ' ὄψη ὅτι...

7. Ἐπιτρεπτό, δέν γίνεται 8. Ἀτενίζη.

9. Als einem bloßen Spiegelgefechte.

10. Χωρίς ἄλλο. 11. Μήπως δηλ....

12. Ἐξήγησή της.

13. Εἰς ἀντάλλαγμα.

14. Θά ἀρχιζε, ἐγκαινιάζόταν.

15. Ἐνα διαρκές καί ἡσυχιο.

16. Rationis imperium.

17. Νά θέσουμε κατά μέρος. 18. Ἐξήγηση.

19. Συμβουλευόμεθα, ἐπικαλούμεθα.

20. Ἀμφίλεκτο, ἀμφίδοξο. 21. Λύει, ἀποφασίζει.

ώφέλεια νά κάνη κατανοητό, γιατί οἱ συμμετέχοντες σ' αὐτήν τήν ἔριδα προσεχώρησαν¹ κατά προτίμηση στή μιά παρά στήν ἄλλη πλευρά, χωρίς ἀκριβῶς γι' αὐτό νά ἔχη γίνει αἰτία μιά ἔκτακτη² γνώση³ τοῦ ἀντικειμένου — ὡσαύτως [ἡ ἔρευνα αὐτή θά ἔχη τήν ὠφέλεια] νά ἐξηγήσῃ καί ἄλλα ἀκόμη συμπληρωματικά⁴ πράγματα, ὅπως π.χ. τόν φλογερό ζήλο⁵ τοῦ ἐνός καί τήν ψυχρά ἀδιάφορη διαβεβαίωση τοῦ ἄλλου μέρους, γιά ποιόν [δηλ.] λόγο οἱ μὲν εὐχαρίστως ἐπιδοκιμάζουν μέ ἀλαλαγμούς χαρᾶς τό ἓνα κόμμα⁶ καί εἶναι ἐκ τῶν προτέρων ἀδιαλλάκτως⁷ προκατειλημμένοι ἐναντίον τοῦ ἄλλου.

Ἐπάρχει ὁμως κάτι πού σ' αὐτή τήν προσωρινή κρισιολόγησιν⁸ προσδιορίζει τή σκοπιὰ, ἀπό τήν ὁποία μόνον ἡ κρισιολόγησιν αὐτή μπορεῖ μέ τήν ἐμπρέπουσα ἐμβριθία νά διατυπωθῆ⁹, καί αὐτό [τό κάτι] εἶναι ἡ σύγκριση τῶν ἀρχῶν, ἀπό τίς ὁποῖες ὀρμῶνται¹⁰ τά δύο μέρη. Μεταξύ τῶν ἰσχυρισμῶν τῆς Ἀντιθέσεως παρατηρεῖ κανεῖς μίαν τέλεια ὁμοιομορφία τοῦ τρόπου σκέψεως καί μίαν πλήρη ἐνότητα τοῦ ἀξιώματος¹¹, μίαν ἀρχή { (A 466)
(B 494)
δηλ. τοῦ καθαροῦ Ἐμπεριτισμοῦ, ὄχι μόνον στήν [κατά] ἐξήγησιν τῶν φαινομένων μέσα στόν κόσμον, ἀλλά καί στήν ἐπίλυση ἐπίσης τῶν ὑπερβατικῶν ἰδεῶν γιά τό ἴδιο τό Σύμπαν¹². Οἱ ἰσχυρισμοί, ἀντίθετα, τῆς Θέσεως, ἐκτός ἀπό τόν ἐμπειρικό τρόπο ἐξηγήσεως μέσα στή σειρά τῶν φαινομένων, θέτουν ἐπί πλέον ὡς ὑπόβαθρον καί ἀρχές νοητικές¹³, καί τό ἀξίωμα¹⁴ δέν εἶναι κατά τοῦτο¹⁵ ἀπλό. Τό ἀξίωμα αὐτό¹⁶ ὁμως, θέλω, ὡς ἐκ τοῦ οὐσιώδους τοῦ χαρακτηριστικοῦ γνωρίσματος, νά [τό] ὀνομάσω [τόν] Δογματισμό τοῦ καθαροῦ λόγου.

Εἰς τόν προσδιορισμό¹⁷ τῶν κοσμολογικῶν ἰδεῶν τοῦ λόγου ἀπό τήν πλευρά, λοιπόν, τοῦ Δογματισμοῦ ἢ τῆς Θέσεως, γίνεται ἐκδηλο¹⁸:

1. Συνετάχθησαν.
2. Ξεχωριστή, διαφέρουσα, διακεκριμένη.
3. Einsicht (=perspicientia = ἐγκατανόηση). 4. Δευτερογενῆ.
5. Τήν ζηλωτική θέρμη, κατά λέξιν (=zelotische Hitze).
6. Τή μιά πλευρά, μέρος. 7. Χωρίς συμφιλισμό.
8. Ἀξιολόγησιν.
9. Ἐπιτελεσθῆ, διευθετηθῆ.
10. Ἔχουν τήν ἀφετηρία τους. 11. Maxime (=sententia).
12. De ipsa rerum universitate (=Weltall)
13. Initia intellectualia (=intellektuelle Anfänge).
14. Maxime (=regula). 15. Sofern (=ἐπί τοσοῦτον).
16. Ἡ: Τούς ἰσχυρισμούς αὐτούς τῆς Θέσεως (=sie, δηλ. τῆ Maxime ἢ: sie=die Behauptungen der Thesis).
17. In determinandis ideis...
18. Φανερώνεται, δείχνεται, προβάλλει.

“Ἐνα κατ’ ἀρχήν ὠρισμένο πρακτικό διαφέρον, εἰς τό ὁποῖο κάθε καλοπροαίρετος¹ ἄνθρωπος πού κατανοεῖ τό ἀληθινό του συμφέρον, μετέχει ἐγκαρδίως². Ὅτι ὁ κόσμος ἔχει μίαν ἀρχή, ὅτι τό νοῦν Ἐγώ μου εἶναι ἀπλῆς καί ἀδιαφθόρου [ἀφθάρτου] ὡς ἐκ τούτου φύσεως, ὅτι αὐτό [τό Ἐγώ] συγχρόνως εἶναι ἐλεύθερο στίς αὐτεξούσιες³ πράξεις του καί ὑψωμένο πάνω ἀπό τόν καταναγκασμό τῆς φύσεως, καί ὅτι, τέλος, ἡ σύμπασα τῶν πραγμάτων τάξη πού συναπαρτίζουν τόν κόσμο, ἔλκει τήν καταγωγή ἀπό ἓνα πρωταρχικό ὄν, ἀπό τό ὁποῖο τά πάντα ἀρῶνται τήν ἐνότητα καί τή σύμφωνη πρός σκοπούς⁴ σύνδεσή τους — [ὅλα] αὐτά εἶναι τόσοι⁵ θεμέλιοι λίθοι⁶ τῆς Ἠθικῆς καί τῆς Θρησκείας. Ἡ Ἀντίθεση μᾶς ὑφαρπάζει [ἀφαιρεῖ] ὅλα αὐτά τά ἐρείσματα ἢ, τουλάχιστον, φαίνεται νά μᾶς τά ὑφαρπάξει.

Δεύτερον, ἀπό τήν πλευρά αὐτή ἐκδηλώνεται⁷ ἐπίσης ἓνα καθαρά θεωρητικό⁸ διαφέρον τοῦ λόγου. Γιατί, ὅταν κανεῖς (A 467) } δέχεται καί χρησιμοποιῆ τίς ὑπερβατικές ιδέες κατὰ τέτοιο τρόπο⁹, τότε (B 495) } ἔλαττει καί νά συμπεριλάβῃ ὀλόκληρη τήν ἀλυσίδα τῶν ὄρων ἐντελῶς ἀρχίζοντάς καί νά συλλάβῃ τήν παραγωγή τοῦ ὑποκειμένου σέ ὄρους, ἀφοῦ¹⁰ ἀρχίζει κανεῖς ἀπό τό μή ὑποκείμενο σέ ὄρους [τό Ἀπόλυτο], πρᾶγμα τό ὁποῖο δέν κατορθώνει ἢ Ἀντίθεση, ἢ ὁποῖα ἐκ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ συνιστᾶται [προσφέρεται] πολύ ἄσχημα, ὥστε νά¹¹ μή μπορῆ νά δίνη καμμιά ἀπάντηση στό ἐρώτημα γύρω ἀπό τοὺς ὄρους τῆς συνθέσεώς της, ἀπάντηση πού δέν θά ἄφηνε [ἐπέτρεπε]¹² νά ἐρωτᾶ κανεῖς χωρίς τέλος¹³ ὀλοένα καί παραπέρα¹⁴. Σύμφωνα μ’ αὐτή [τήν Ἀντίθεση] εἶναι ὑποχρεωμένος κανεῖς νά ὑψώνεται [ἀνεβαίνει] ἀπό μιά δεδομένη ἀρχή σέ μίαν πιο ὑψηλή ἀκόμη, κάθε μῦθος [μέρος] ὀδηγεῖ σέ ἓνα πιο μικρό ἀκόμη, κάθε γεγονός ἔχει πάντοτε ὡς αἰτίαν ἓνα ἄλλο πιο πάνω ἀπ’ αὐτό, καί οἱ ὄροι τῆς

1. Εὐμενῶς διατεθειμένος, εὐθύ κρίνων (=bene a natura informatus=Wohlgesinnter)
2. Προφρόνως, ἐκθύμως.
3. In actionibus arbitrariis (=στίς ἐλευθέρας ἐκλογῆς πράξεις).
4. Τήν τελολογικά καθωρισμένη.
5. Ἰσάριθμοι.
6. Ἀκρογωνιαῖοι λίθοι, ὑπόβαθρα.
7. Διεκφαίνεται.
8. Spekulative (=contemplativum).
9. Κατά τόν τρόπο δηλ. τῆς Θέσεως.
10. Μέ τό ν’ ἀρχίζῃ ἢ: ἀρχίζοντας..., στόν βαθμό πού..., καθ’ ὅσον.
11. Για νά...
12. Πού δέν θά ἄφηνε δηλ. νά ὑπολείπεται κάποιο ἐρώτημα.
13. Νά θέτῃ δηλ. κανεῖς πάλι καί πάλι τό ἴδιο ἐρώτημα.
14. In infinitum.

ὑπάρξεως ἐν γένει βασίζονται ἐκ νέου πάντοτε σέ ἄλλους [ἄρους], χωρίς ποτέ νά ἀποκτοῦν [βρίσκουν] ἀπόλυτη σταθερότητα καί στήριγμα [ὑπόβαθρο] σέ ἓνα, ὡς πρωταρχικό "Ὀν, ἀφ' ἑαυτοῦ [στάμενο [αὐτοσύστατο] πρᾶγμα.

Τρίτον, ἡ πλευρά αὐτή ἔχει ἐπίσης τό προτέρημα τῆς δημοτικότητος, τό ὁποῖο ἀσφαλῶς δέν ἀποτελεῖ τό πῖο μικρό¹ μέρος γιά νά τήν συνιστᾶ κανεῖς. Ὁ κοινός νοῦς δέν βρίσκει στίς ιδέες τῆς ἀπόλυτης ἀρχῆς κάθε συνθέσεως τήν παραμικρή δυσκολία, ἀφοῦ ἐκτός αὐτοῦ εἶναι πῖο πολύ συνηθισμένος νά χωρῆ κατά κάτω πρός τίς συνέπειες παρά νά ἀνεβαίνει πρός τίς ἀρχές [αἰτίες], καί ἔχει² στίς ἐννοιες τοῦ ἀπολύτως Πρώτου (γιά τή δυνατότητα τοῦ ὁποῖου δέν σκοτίζει μάταια τό κεφάλι του) μίαν ραστώνη [ἄνεση] καί, συγχρόνως, ἓνα σταθερό σημεῖο, γιά νά προσδένη³ σ' αὐτό τό ὀδηγητικό νῆμα τῶν βημάτων του, ἐνῶ, ἀντίθετα, στήν ἀκατασίγαστη⁴ ἄνοδο ἀπό τό ὑποκείμενο σέ ἄρους πρός τόν ὄρο, δέν μπορεῖ, μέ τό ἓνα πόδι πάντα στόν ἀέρα, νά βρῆ καμμιάν ὀλοτελα εὐχαρίστηση⁵.

Στόν προσδιορισμό⁶ τῶν κοσμολογικῶν ιδεῶν ἀπό τήν πλευρά τοῦ Ἐμπειρισμοῦ ἢ τῆς Ἀντιθέσεως, δέν ἀπαντᾶ [βρίσκεται], πρῶτον, κανένα τέτοιο πρακτικό ἐκ καθαρῶν ἀρχῶν τοῦ λόγου διαφέρον, ὅπως αὐτό πού συνεπικομίζουν⁷ ἡ Ἠθική καί ἡ Θρησκεία. Ἀπεναντίας μᾶλλον ὁ γυμνός⁸ Ἐμπειρισμός φαίνεται ν' ἀφαιρῆ καί ἀπό τίς δύο κάθε δύναμη καί ἐπίδραση. Ἐάν δέν ὑπάρχη κανένα διαφορετικό ἀπό τόν κόσμον πρωταρχικό ὄν, ἐάν ὁ κόσμος εἶναι χωρίς ἀρχή, καί, ἐπομένως, χωρίς κανέναν ἐπίσης πρωτουργό⁹, ἐάν ἡ βούλησή μας δέν εἶναι ἐλεύθερη καί ἡ ψυχή εἶναι τῆς αὐτῆς διαιρετότητος καί φθαρτότητος μέ τήν ὕλη, τότε καί οἱ ἠθικές ιδέες καί θεμελιώδεις ἀρχές χάνουν ἐπίσης κάθε κῦρος καί καταρρέουν μαζί μέ τίς ὑπερβατικές ιδέες, πού ἀποτελοῦσαν τό θεωρητικό τους ἔρεισμα.

Ἀπεναντίας¹⁰ ὅμως ὁ Ἐμπειρισμός προσφέρει στό καθαρά θεωρητικό

1. Ἀσήμαντο.

2. Βρίσκει, συναντᾶ.

3. Προσζευγνύη, προσαρτᾶ.

4. Ἀκαθησύχαστη, ἀκατάπαυστη (=rastlose).

5. Εὐαρέσκεια.

6. In determinandis ideis...

7. Περιέχουν, συνεπιφέρουν.

8. Der bloße Empirismus (=empirismus solus = ὁ ἀπλός, ὁ ἐμπειρισμός μόνος ἢ: ὁ καθαρός ἐμπειρισμός).

9. Δημιουργό.

10. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ὅμως...

διαφέρον τοῦ λόγου πλεονεκτήματα, τὰ ὅποια εἶναι πολύ ἐλκυστικά [δελαστικά] καί ξεπερνοῦν κατά πολύ ἐκεῖνα πού μπορεί νά ὑποσχεθῆ ὁ δογματικός διδάσκαλος τῶν ἰδεῶν τοῦ λόγου. Σύμφωνα, μ' ἐκεῖνον [τόν Ἐμπειρισμό] ἡ διάνοια [νόηση] εἶναι¹ πάντοτε στό δικό της οἰκεῖον² ἔδαφος, δηλ. στό ἔδαφος τῶν καθαρὰ δυνατῶν ἐμπειριῶν, τούς νόμους τῆς ὁποίας ἀνιχνεύει, καί διά μέσου αὐτῶν [τῶν νόμων] μπορεί νά διευρύνῃ χωρίς τελειωμό τή βέβαιη καί εὐκατάληπτη γνώση της. Ἐδῶ αὕτη [ἡ διάνοια] μπορεί καί ὀφείλει νά παρουσιάσῃ [ἐκθέτῃ] τό ἀντικείμενο, τόσο αὐτό καθ' ἑαυτό ὅσο καί στίς σχέσεις του, στήν ἐποπτεία ἢ τουλάχιστον σέ ἔννοιες, ἢ εἰκῶν τῶν ὁποίων μπορεί νά παρασταθῆ σαφῶς καί εὐκρινῶς σέ δεδομένες παρόμοιες ἐποπτείες. Ὁχι, μόνο, γιατί δέν ἔχει (A 469) } ἀνάγκη³ νά ἐγκαταλείπῃ τήν ἀλυσίδα αὕτη τῆς φυσικῆς τάξεως, γιά νά (B 497) } προσαρτᾶται [προσκολλᾶται] σέ ἰδέες, τό ἀντικείμενο τῶν ὁποίων δέν γνωρίζει, ἀφοῦ αὐτές ὡς ὄντα τῆς νοήσεως⁴ δέν μποροῦν ποτέ νά δοθοῦν· ἀλλά γιατί οὔτε κἄν τῆς ἐπιτρέπεται νά ἐγκαταλείπῃ τό ἔργο της καί ὑπό τό πρόσχημα ὅτι [τό ἔργο] αὐτό εἶναι δῆθεν περαιωμένο⁵ ἤδη⁶, νά μεταπηδᾷ στήν περιοχὴ⁷ τοῦ ἰδεαλίζοντος λόγου καί τῶν ὑπερβατικῶν ἰδεῶν, ὅπου δέν ἔχει πλέον ἀνάγκη νά παρατηρῆ καί ἐρευνᾷ σύμφωνα μέ τούς νόμους τῆς φύσεως, ἀλλά νά νοῆ μόνον καί νά ἐπινοῆ⁸, βέβαιη ὅτι δέν εἶναι δυνατόν ν' ἀναιρεθῆ ἀπό τὰ γεγονότα τῆς φύσεως, ἀφοῦ ἀκριβῶς αὕτη [ἡ διάνοια] δέν εἶναι προσδεδεμένη στή μαρτυρία τους, ἀλλά ἔχει τό δικαίωμα [μπορῆ]⁹ νά τὰ ἀντιπαρέρχεται, ἢ ἀκόμα καί νά τὰ ὑποτάσῃ σέ μιάν ὑψηλότερη αὐθεντία¹⁰, δηλ. σ' αὐτήν τοῦ καθαροῦ λόγου.

Ποτέ, ὡς ἐκ τούτου, ὁ ἐμπειριστής δέν θά ἐπιτρέψῃ νά δεχώμεθα¹¹ ὅποιαδήποτε ἐποχὴ τῆς φύσεως ὡς τήν ἀπόλυτα πρώτη, ἢ νά θεωροῦμε ὅποιοδήποτε ὄριο τῆς προοπτικῆς του μέσα στήν ἔκταση αὐτῆς [τῆς φύσεως] ὡς τό ἔσχατο, ἢ¹² νά μεταβαίνουμε ἀπό τὰ ἀντικείμενα τῆς φύσεως, πού αὐτός διά παρατηρήσεως καί Μαθηματικῶν μπορεί ν' ἀναλύῃ καί προσδιορίζῃ συνθετικά στήν ἐποπτεία, ([δηλ. νά μεταβαίνουμε] ἀπό τό

1. Βρίσκεται. 2. Στό ἀποκλειστικά δικό της ἔδαφος. 3. Ἡ διάνοια δηλ.

4. Entia rationis (=Gedankendinge).

5. Ἐχει ἀχθῆ στό τέρμα του.

6. Ἐκτοτε.

7. Πρβλ. H e i m s o e t h, op. cit., σ. 269.

8. Zu denken und zu dichten (=ut... cogitet fingatque). Νά φαντάζεται δηλ.

ποιητικῶς (=dichtet).

9. Εἶναι ἐλεύθερη (=darf).

10. Ansehen (=κῦρος, σεβασμός, περιωπή).

11. Ἡ: νά δέχεται κανεῖς.

12. Κατά τήν ἐκδοση Α ἀντί: oder ὑπάρχει: noch (=οὔτε).

Ἐκτατό) σέ ἐκεῖνα πού οὔτε ἡ αἴθηση, οὔτε ἡ φαντασία μποροῦν ποτέ νά παραστήσουν in concreto ([δηλ.] στό Ἄπλό) οὔτε θά κάνη τήν παραχώρηση, ὥστε νά θέτη κανεῖς ὡς βάση ἀκόμα καί μέσα στήν φύση μιὰ δύναμη [ικανή] νά ἐνεργῇ ἀνεξάρτητα ἀπό τούς νόμους τῆς φύσεως (ἐλευθερία) καί νά στενεύη κατ' αὐτόν τόν τρόπο στή διάνοια [νόηση] τό ἔργο της, νά ἀνιχνεύη [δηλ.], αὐτή, τή γένεση [ἀρχή] τῶν φαινομένων πάνω¹ (A 470) στό ὀδηγητικό νῆμα ἀναγκαίων κανόνων· οὔτε τέλος θά συναινέση² νά ζητῆ κανεῖς σέ [γιά] ὀτιδήποτε τήν πρώτη αἰτία (τό πρωταρχικό ὄν) ἔξω ἀπό τήν φύση, δεδομένου ὅτι ἐμεῖς δέν γνωρίζουμε τίποτε παραπάνω ἀπ' αὐτήν [τήν φύση], καθώς αὐτή εἶναι ἡ μόνη³ πού μᾶς προσπορίζει ἀντικείμενα καί μᾶς διδάσκει γιά τούς νόμους των. (B 498)

Βεβαίως, ἐάν ὁ ἐμπειρικός φιλόσοφος δέν ἔχη μέ τήν Ἀντίθεσή του καμμιάν ἄλλη πρόθεση παρά νά καθηλώνη [ταπεινώνη] τήν προπέτεια⁴ καί ἰταμότητα τοῦ παραγνωρίζοντος τόν ἀληθινό του προορισμό λόγου, ὁ ὁποῖος ἐκεῖ ὅπου οὐσιαστικά σταματοῦν ἐγκατανόησης⁵ καί εἶδεναι, μεγαλοσημονεῖ⁶ γιά [μέ] ἐγκατανόηση καί εἶδεναι, καί αὐτό πού ἀφήνει κανεῖς ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τό πρακτικό διαφέρον νά ἰσχύη, θέλει νά τό παρουσιάζη [ἐκδίδη] ὡς προώθηση [προαγωγή] τοῦ καθαρά θεωρητικοῦ διαφέροντος, γιά νά διακόπτη, ὅπου αὐτό εἶναι σύμφορο στή ραστώνη του, τό νῆμα τῶν φυσικῶν ἐρευνῶν καί νά τό προσδένη, ὑπό τό πρόσχημα διευρύνσεως τῆς γνώσεως, σέ ὑπερβατικές ἰδέες, μέ τίς ὁποῖες κανεῖς γνωρίζει κατ' οὐσίαν μόνον ὅτι οὐδέν οἶδε⁷· ἐάν, λέγω, ὁ ἐμπειριστής ἀρκεῖτο μ' αὐτό, τότε ἡ βασική ἀρχή του θά ἦταν ἓνα ἀξίωμα τῆς μετριοπαθείας⁸ σέ ἀξιώσεις, τῆς ταπεινότητος [σεμνότητος] σέ ἰσχυρισμούς καί τῆς μεγίστης δυνατῆς, συγχρόνως, διευρύνσεως τῆς διανοίας μας διά τοῦ κατ' ἐξοχήν⁹ προεπιτεταγμένου¹⁰ σ' ἐμᾶς διδασκάλου, δηλ. τῆς ἐμπειρίας. Γιατί, σέ μιάν τέτοια περίπτωση, δέν θά μᾶς ἀφαιροῦντο νοητικές προϋποθέσεις καί πίστη πρὸς ὄφελος [χάρη] τῶν πρακτικῶν μας ὑποθέσεων· μόνο πού δέν θά μποροῦσε κανεῖς νά τίς ἀφήση νά προβάλλουν ὑπό τόν τίτλο καί τό πομπῶδες ὕφος τῆς ἐπιστήμης καί τῆς (A 471) (B 499)

1. Μέ βάση, σύμφωνα, ἀκολουθώντας...

2. Θά δώση τήν συγκατάθεσή του, θά συμφωνήση. 3. Τό μοναδικό πράγμα.

4. Ἀδιάκριτη, ὑπερβολική περιέργεια, θρασύτης (=Vorwitz).

5. Einsicht (=perspicientia). Ὁξεία θεώρηση, ὀξυδέρκεια, ἐσωτερική ἐννόηση, διεισδυτική θέα.

6. Παίρνει ὕφος, μεγαλαυχεῖ γιά..., ἐναβρύνεται γιά... (=groß tut).

7. Ὅτι τίποτα δέν ξέρει.

8. Μετριοσμοῦ, συγκρατήσεως (=temperantiae).

9. Eigentlich (=proprie=ἰδίᾳ, κυρίως, ἰδιατέρως).

10. Προεπιστημένον, προκατεστημένον.

τοῦ λόγου ἐννοήσεως¹, γιατί τό κατ' οὐσίαν καθαρὰ θεωρητικό εἰ δέν ν α ι δέν μπορεῖ πουθενά νά βρῆ [ἐπιψαύση]² κανένα ἄλλο ἀντικείμενο ἀπ' αὐτό τῆς ἐμπειρίας, καί ὅταν κανεῖς ὑπερβαίνῃ τά ὄρια τῆς, ἡ σύνθεση πού ἀποπειρᾶται νέες καί ἀνεξάρτητες ἀπό ἐκείνη [τὴν ἐμπειρία] γνώσεις, δέν ἔχει κανένα ὑπόστρωμα τῆς ἐποπτείας, πάνω στό ὅποιο θά μπορούσε αὐτή νά ἀσκηθῆ³.

Ἄν ὁμως ἔτσι ὁ Ἐμπειρισμός γίνεται καί ὁ ἴδιος (ὅπως τίς περισσότερες φορές συμβαίνει) ἀναφορικά πρὸς τίς ἰδέες δογματικός καί ἀρνηῖται ὅ,τι εἶναι πάνω ἀπὸ τὴ σφαῖρα τῶν ἐποπτικῶν⁴ του γνώσεων ἰταμῶς, τότε καί ὁ ἴδιος πέφτει στό λάθος τῆς μὴ ταπεινοφροσύνης⁵, πού εἶναι τόσο πιό πολύ ψεκτέο [μεμπτέο] ἐδῶ, καθ' ὅσον μέ τόν τρόπο αὐτό προξενεῖται μιά ἀνεπανόρθωτη ζημιὰ στό πρακτικό διαφέρον τοῦ λόγου.

Τοῦτο εἶναι ἡ ἀντίθεση τοῦ Ἐπικουρισμοῦ* ἀπέναντι στόν Πλατωνισμό.

1. Ὡστόσο εἶναι⁶ ἀκόμη [τό] ἐρώτημα, ἂν ὁ Ἐπίκουρος ἀνέπτυξε ποτέ αὐτές τίς θεμελιώδεις ἀρχές ὡς ἀντικειμενικούς ἰσχυρισμούς. Ἐάν τυχόν αὐτές [οἱ ἀρχές] δέν ἦσαν τίποτε ἄλλο παρά ἀξιώματα⁷ τῆς καθαρὰ θεωρητικῆς χρήσεως τοῦ λόγου, τότε ὁ Ἐπίκουρος θ' ἀποδείκνυε σ' αὐτό ἓνα πολύ πιό γνήσιο φιλοσοφικό πνεῦμα ἀπὸ ὅποιον-δήποτε ἄλλο [κατὰ κόσμον] φιλόσοφο τῆς ἀρχαιότητος. Ὅτι στήν [κατὰ] ἐξήγηση τῶν φαινομένων πρέπει κανεῖς νά προχωρῆ ἔτσι στό ἔργο του, ὡσάν [δηλ.] τό πεδίο τῆς ἔρευνας νά μὴν εἶναι ἀποκομμένο [περιορισμένο] μέ κανένα ὄριο ἢ ἀρχή τοῦ κόσμου· [ὅτι πρέπει] νά δέχεται κανεῖς τὴν ὕλη τοῦ κόσμου ἔτσι ὅπως αὐτή ὀφείλει νά εἶναι, ὅταν θέλουμε νά διδασκώμεθα⁸ γι' αὐτὴν διὰ μέσου τῆς ἐμπειρίας· ὅτι δέν πρέπει νά γίνεται δεκτὴ⁹ καμμιά ἄλλη παραγωγή τῶν γεγονότων παρά¹⁰ ὅπως αὐτὰ προσδιορίζονται ἀπὸ ἀμεταβλήτους νόμους τῆς φύσεως καί, τέλος, ὅτι δέν πρέπει νά χρησιμοποιῆται καμμιά διαφορετικὴ¹¹ ἀπὸ τόν κόσμο αἰτία — [ὅλα αὐτά] εἶναι, ἀκόμη καί τώρα, πολύ ὀρθές, ἀλλὰ ὀλίγον προσεγμένες θεμελιώδεις ἀρχές, γιὰ νά διευρύνῃ κανεῖς τὴν καθαρὰ θεωρητικὴ φιλοσοφία, ὅπως ἐπίσης καί γιὰ νά ἐξεύρη, ἀνεξάρτητα ἀπὸ ξένες πηγές βοήθειας, τίς ἀρχές τῆς Ἠθικῆς, χωρὶς, γιὰ τόν λόγο αὐτό, ἐκεῖνος, πού ἀπαιτεῖ νά ἀ γ ν ο ὕ μ ε, ἐν ὅσῳ εἴμεθα ἀπασχολημένοι [καταπιανόμεστε] μέ τὴν καθαρὴ ἀπλῶς θεωρητικότητα, ἐκεῖνες τίς δογματικές προτάσεις¹², νά ἐπιτρέπεται [ὀφείλει] νά ἐνοχοποιῆται γιὰ τοῦτο: ὅτι θέλει [δηλ.] τάχα νά τίς ἀ ρ ν η θ ῆ.

1. Vernunftseinsicht. 2. Treffen. 3. Νά ἐφαρμοσθῆ, ν' ἀσκήσῃ τό ἔργο του.

4. Τῶν γνώσεων τῆς κατ' αἴσθησιν ἐποπτείας (=anschauenden)

5. Ὑπερφοροσύνη. 6. Ἀποτελεῖ ἀκόμη ἐρώτημα.

7. Maximen (=regulae). 8. Ν' ἀντλοῦμε γνώση.

9. Νά μὴν εἶναι ἀναγκαῖα ἢ: νά μὴν χρησιμοποιῆται (κατὰ λέξιν).

10. Παρὰ αὐτὴ κατὰ τὴν ὁποία αὐτά...

11. Ξεχωριστὴ δηλ.

12. Ὅτι δηλ. ὁ κόσμος ἔχει ἓνα ὄριο, ἢ μιάν ἀρχή, μιάν θεϊκὴ αἰτία κλπ.

Ὁ κάθε ἓνας ἀπό τούς δύο λέγει περισσότερα ἀπ' ὅσα γνωρίζει, ἀλλά {(A 472)
(B 500)}
κατά τέτοιον τρόπο, ὥστε¹ ὁ π ρ ῶ τ ο ς² νά ἐνθαρρύνῃ καί προάγῃ, ἄν καί πρὸς ζημίαν τοῦ πρακτικοῦ [διαφέροντος], τό εἶδέναι, [ἐνῶ] ὁ δ ε ὑ τ ε ρ ο ς³ νά προσφέρῃ μὲν ἐξαισιες γιά τό Πρακτικό [μέρος] ἀρχές, ἀλλά μ' αὐτό ἀκριβῶς νά ἐπιτρέπῃ στόν λόγο νά προσκρέμαται⁴, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς κάθε τι, εἰς [γιά] τό ὁποῖο μᾶς ἔχει παραχωρηθῆ⁵ ἓνα καθαρά μόνον θεωρητικό εἶδέναι, σέ ἰδεαλίζουσες ἐξηγήσεις τῶν φυσικῶν φαινομένων καί νά παραμελῇ τήν φυσική γύρω ἀπ' αὐτά⁶ ἀνερεύνηση.

Ὅσον ἀφορᾷ, τέλος, τό τ ρ ῖ τ ο σημεῖο⁷, πού κατά τήν προσωρινή ἐπιλογή ἀνάμεσα στά δύο ἀμφιλεγόμενα⁸ μέρη εἶναι δυνατόν νά θεωρηθῆ: εἶναι, λοιπόν, ἐξαιρετικά παράδοξο ὅτι ὁ Ἐμπειρισμός εἶναι καθ' ὁλοκληρίαν ἐναντίος⁹ πρὸς κάθε δημοτικότητα, μολονότι θά ἔπρεπε¹⁰ κανεῖς νά πιστεύῃ ὅτι ὁ κοινός νοῦς θά δέχεται [ἐδέχεται] μέ ζωηρή ἐπιθυμία¹¹ ἓνα σχέδιο, πού δέν ὑπόσχεται μέ τίποτε ἄλλο νά τόν ἱκανοποιήσῃ παρά μέ ἐμπειρικές γνώσεις καί τή σύμφωνη αὐτῶν [τῶν γνώσεων] συνεκτική ἐνότητα πρὸς τόν λόγο, ἀντί στήν θέση του¹² ἢ ὑπερβατική Δογματική νά τόν ἀναγκάζῃ νά ὑψώνεται σέ ἔννοιες, οἱ ὁποῖες ὑπερβαίνουν κατά πολύ τήν ὀξύνοια καί τήν κατά λόγον ἱκανότητα¹³ τῶν πλέον ἐξασκημένων εἰς τό νοεῖν κεφαλῶν [πνευμάτων]. Ἄλλά ἀκριβῶς αὐτό εἶναι ὁ κινητήριος λόγος του¹⁴. {(A 473)
(B 501)}
Γιατί αὐτός¹⁵ ἀμέσως τότε βρίσκεται σέ μίαν κατάσταση, εἰς τήν ὁποίαν ἀκόμα καί ὁ πλέον λόγιος δέ μπορεῖ ν' ἀποσπάσῃ κάτι παραπάνω¹⁶ ἀπ' αὐτόν. Ἐάν [δέ] αὐτός¹⁷ ἀπ' αὐτά ὀλίγα ἢ τίποτε δέν καταλαβαίνει, τότε, ὥστό-

-
1. Πού ὁ... ἐνθαρρύνει...
 2. Ὁ Ἐπικουρισμός.
 3. Ὁ Πλατωνισμός.
 4. Προσκολλᾶται.
 5. Χαρισθῆ, δοθῆ ἀνεπίφθονα (=vergönnt ist).
 6. Ἐν σχέσει πρὸς αὐτά τά φυσικά φαινόμενα.
 7. Momentum (=factor).
 8. Ἐν ἀμφισβητήσει. 9. Δηλ. ξένος, ἀντιπαθής.
 10. Θά ἔτεινε κανεῖς νά...
 11. Ἐνθέρμως.
 12. Anstatt daß...
 13. Vernunftvermögen (=δύναμη λόγου).
 14. Τό κίνητρό του (=τοῦ κοινοῦ νοῦ). Τό κίνητρο δηλ. τοῦ κοινοῦ νοῦ νά παίρνῃ θέση ὑπέρ τοῦ Δογματισμοῦ.
 15. Ὁ κοινός νοῦς.
 16. Νά ὑπερτερήσῃ, πλεονεκτήσῃ δηλ.
 17. Ὁ κοινός νοῦς.

σο, οὔτε κανένας ἐπίσης¹ δύναται νά καυχίεται, ὅτι ἀπ' αὐτά καταλαβαίνει περισσότερα, καί μολονότι δέν μπορεῖ νά ὀμιλῇ πάνω σ' αὐτά μέ τόσην, ὅπως ἄλλοι, σχολαστικὴν ἀκρίβεια², μπορεῖ ἐν τούτοις νά λεπτολογῇ σοφιστικῶς ἀπείρως περισσότερο πάνω σ' αὐτά, ἀφοῦ περιπλανᾶται ἀνάμεσα σέ καθαρές ιδέες, γύρω ἀπό τίς ὁποῖες εἶναι κανεῖς γιὰ τοῦτον ἀκριβῶς τόν λόγο εὐφραδέστατος, γιατί [δηλ.] δέν ἤ ξ ε ὑ ρ ε ι τ ῖ π ο τ ε γ ι ' α ὕ τ ἔ ς ' ἐνῶ ἀντ' αὐτοῦ θά εἶχε ὑποχρέωση νά τηρῇ ἀπόλυτη γύρω ἀπό τήν ἀνερεύνηση τῆς φύσεως σιγῆ³ καί νά ὁμολογῇ τήν ἄγνοιά του. Ραστώνη καί ματαιότης, λοιπόν, εἶναι ἤδη μιὰ ἰσχυρή σύσταση⁴ [ὑπέρ] αὐτῶν τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν. Ἐκτός αὐτοῦ, μολονότι γίνεται πάρα πολύ δύσκολο σ' ἓνα φιλόσοφο νά δέχεται κάτι ὡς θεμελιώδη ἀρχή, χωρίς γι' αὐτό νά μπορῇ νά δίνη στόν ἴδιο τόν ἑαυτό του λόγο, ἤ⁵ καί νά εἰσαγῇ μάλιστα ἔννοιες, ἡ ἀντικειμενική πραγματικότης τῶν ὁποίων δέν εἶναι δυνατόν νά ἐννοηθῇ [διοραθῇ], στόν κοινό ἐν τούτοις νοῦ τίποτε δέν εἶναι πιό συνηθισμένο. Ὁ κοινός νοῦς θέλει νά ἔχη κάτι, μέ τό ὁποῖο νά μπορῇ ν' ἀρχίζη μ' ἐμπιστοσύνη⁶. Ἡ δυσκολία ἀκόμα καί νά συλλάβη μιάν τέτοια προϋπόθεση δέν τόν ἀνησυχῇ, γιατί αὐτή δέν τοῦ ἔρχεται ποτέ στόν νοῦ ([στόν νοῦ αὐτοῦ] πού δέν γνωρίζει, τί σημαίνει: συλλαμβάνειν⁷), καί θεωρεῖ ὡς γνωστό αὐτό πού ἀπό συχνότερη χρήση τοῦ εἶναι γνώριμο [σύνηθες]. Στά τελευταῖα ὅμως, προστά στό Πρακτικό [διαφέρον], ἐξαφανίζεται σ' αὐτόν⁸ κάθε καθαρά θεωρητικό διαφέρον, καί φαντάζεται ὅτι ἐνορᾶ καί γινώσκει (B 502) ἐκεῖνο πού οἱ φόβοι⁹ ἢ οἱ ἐλπίδες του τόν παρωθοῦν νά δέχεται ἢ νά πιστεῦη. (A 474) Ἔτσι ὁ Ἐμπειρισμός εἶναι στερημένος ὀλοκληρωτικά ἀπό κάθε δημοτικότητα τοῦ¹⁰ ὑπερβατολογικο-ιδεαλιζόντος λόγου¹¹ καί δέν εἶναι ὄντως διόλου

1. Πολύ περισσότερο.

2. Κατά τόν τρόπο τῆς Σχολῆς, σχολαστικῶς (=artificiose), μέ τήν μέθοδο τοῦ σπουδασμένου.

3. Νά μένη ὀλότελα βουβός, μέ κλειστό τό στόμα.

4. Προτροπή. Τίς συνιστοῦν δηλ. ἢ ἀποτελοῦν ἰσχυρή, τρόπον τινά, συστατικὴν ἐπιστολή τῶν ἀρχῶν αὐτῶν.

5. Κατά τήν ἐκδοση A ἀντί: oder gar: noch weniger (=ἀκόμα λιγώτερο νά...).

6. Πεποιθότως (=zuversichtlich).

7. Comprehendere (=Begreifen).

8. Τόν κοινό νοῦ.

9. Ἐνησυχίες, «ἐγνοιες».

10. Πού ἀπολαμβάνει δηλ. ὁ ὑπερβατικο-ιδεαλιζόντος λόγος.

11. Ἀκολουθοῦμε τῆ γραφή τοῦ E r d m a n n : So ist der Empirismus aller Popularität der transzendental - idealisierenden Vernunft gänzlich beraubt ἀντί: So ist der Empirismus der transzendental - idealisierenden Vernunft aller Popularität gänzlich beraubt (Ἀκαδημία). Ὁ W i l l e (Kant - St., op. cit., σ. 311, 12, 6) προτείνει τίς ἐξῆς φιλοσοφικά θεμελιωμένες γραφές: ἢ So ist der Empirismus von der transzendental -

νά φοβᾶται κανείς, όσοδήποτε τό ἐπιζήμιο ἐναντίον τῶν ὑπερτάτων πρακτικῶν ἀρχῶν καί ἂν μπορῆ νά περιέχη αὐτός¹, ὅτι θά ὑπερβῆ ποτέ τά ὄρια τῆς Σχολῆς καί θ' ἀποκτήσῃ ἕνα κατά κάποιον μόνον τρόπο ἀξιόλογο κῦρος² στήν κοινωνία³ καί μιάν κάποια εὐνοια κοντά στή μεγάλη μᾶζα⁴.

Ὁ ἀνθρώπινος λόγος εἶναι κατά τήν φύση του ἀρχιτεκτονικός, θεωρεῖ δηλ. ὅλες τίς γνώσεις ὡς ἀνήκουσες σ' ἕνα δυνατό σύστημα καί ἐπιτρέπει, ὡς ἐκ τούτου, ἐπίσης τέτοιες μόνον ἀρχές, πού μιάν προκείμενη⁵ γνώση δέν [τήν] καθιστοῦν τουλάχιστον ἀνίκανη νά συνδέεται σ' ἕνα οἰοδήποτε⁶ σύστημα μαζί μέ ἄλλες γνώσεις. Οἱ προτάσεις ὁμως τῆς Ἀντιθέσεως εἶναι τέτοιες, πού καθιστοῦν ὀλοκληρωτικά ἀδύνατη τήν ὀλοκλήρωση ἑνός οἰκοδομήματος ἀπό γνώσεις. Σύμφωνα μ' αὐτές πάνω ἀπό μιάν κατάσταση τοῦ κόσμου ὑπάρχει πάντα μιὰ ἀκόμη πιό παλαιά, σέ κάθε μόριο⁷ ὑπάρχουν πάντα καί ἄλλα μόρια, πού εἶναι μέ τή σειρά τους διαιρετά, πρὶν ἀπό κάθε γεγονός ὑπάρχει ἕνα ἄλλο, πού καί αὐτό μέ τή σειρά του ἦταν ἐξ ἴσου ἀπό κάπου ἄλλοῦ γενημένο⁸ [παραγμένο], καί στήν ὑπαρξη ἐν γένει ὅλα ὑπόκεινται πάντοτε μόνον σέ ὄρους χωρίς ν' ἀναγνωρίζῃ κανείς ὁποιαδήποτε ἀπόλυτη καί πρώτην ὑπαρξη. Ἐπειδή, λοιπόν, ἡ Ἀντίθεση δέν συγχωρεῖ⁹ πουθενά ἕνα Πρῶτο, ἢ καμμιά ἀρχή, ἢ ὁποία θά μποροῦσε νά χρησιμεύσῃ ἀπόλυτα ὡς βάση τῆς οἰκοδομήσεως¹⁰, ἕνα πλήρες οἰκοδόμημα τῆς γνώσεως εἶναι κάτω ἀπό τέτοιου εἴδους (A 475) προϋποθέσεις ἐντελῶς ἀδύνατο. Τό ἀρχιτεκτονικό ὡς ἐκ τούτου διαφέρει (B 503) τοῦ λόγου (τό ὁποῖο δέν ἀπαιτεῖ ἐμπειρικήν, ἀλλά α priori ἐνότητα τοῦ λόγου) ἐπιφέρει [συνεπάγει] μαζί του μιάν φυσική σύσταση [προτροπή] ὑπέρ τῶν ἰσχυρισμῶν τῆς Θέσεως.

Ἄν ὁμως ἕνας ἄνθρωπος [θά] μποροῦσε ν' ἀποδεσμευθῆ¹¹ ἀπό κάθε

idealisierenden Vernunft etc., παρεμβάλλοντας δηλ. τό: von μεταξύ Empirismus καί der ἤ: So ist die empiristische von der transzendental - idealisierenden Vernunft etc., ἀντικαθιστώντας δηλ. τό: Empirismus διά τοῦ: empiristische, ἀλλά καί διατηρώντας πάντοτε τό: von. Περαιτέρω προτείνει τήν ἀντικατάσταση τοῦ: transzendental - idealisierenden διά τοῦ transzendent - idealisierend. Γιά περισσότερα γύρω ἀπό τίς ἐνδιαφέρουσες αὐτές προτάσεις τοῦ Wille καθώς καί γιά τήν θέση τοῦ Erdmann πάνω σ' αὐτά πρβλ. T r e m e s a y g u e s - P a c a u d, Critique de la raison pure, op. cit., σ. 579, ὑποσημ. 45.

1. Er (=ὁ Ἐμπειρισμός) καί ὄχι sie (=die Vernunft) (M e l l i n).

2. Ὑπόληψη. 3. Στόν κόσμο, στό κοινό, στόν λαό.

4. Στήν πλατύτερη μᾶζα.

5. Μιάν δεδομένη, κεκτημένη γνώση, μιὰ γνώση πού μποροῦμε νά ἔχουμε, ἢ πού ἔχουμε κατά νοῦν (=vorhabende).

6. Κάποιο. 7. Μέρος.

8. Εἶχε ἀπό κάποιο ἄλλο προέλθει, παραχθῆ.

9. Συγκατατίθεται, ἐπιτρέπει, δέχεται παραχωρητικά.

10. Κατασκευῆς. 11. Ἀπαλλαγῆ, ἀποκοπή, ἀπαρνηθῆ.

διαφέρον καί νά θεωρήση [ἐξετάση], ἀδιάφορος ἀέναντι σέ ὄλες τίς συνέπειες [ἀποτελέσματα], τοὺς ἰσχυρισμούς τοῦ λόγου κατά τό περιεχόμενον μόνον τῶν ἀρχῶν¹ τους, τότε ἕνας τέτοιος ἄνθρωπος, — προϋποθετιμένου² ὅτι δέν θά ἐγνώριζε καμμιάν διέξοδο γιά νά ἐξέλθῃ ἀλλιῶς ἀπό τή δυσχερῆ κατάστασιν³ παρά νά υἰοθετῇ [ἀναγνωρίζῃ]⁴ τή μιά ἢ τήν ἄλλη ἀπό τίς ὑπό ἀμφισβήτησι θεωρίες, — θά βρισκόταν σέ μιάν ἀκαταπαύστως ἀμφιταλαντευόμενη κατάστασιν. Σήμερα θά τοῦ φαινόταν⁵ πειστικό τό ὅτι ἡ ἀνθρώπινη βούλησι εἶναι ἐλευθερία⁶ αὔριο, ὅταν θά θεωροῦσε⁶ τήν ἀξεδιάλυτη ἀλυσίδα τῆς φύσεως, θά ὑπελάμβανε ὅτι ἡ ἐλευθερία δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό αὐταπάτη⁷, καί ὅτι ὄλα εἶναι ἀπλῶς φύσι. Ἐάν ὅμως τό πρᾶγμα τώρα ἐρχόταν⁸ εἰς τό ποιεῖν καί πράττειν, τότε τό παιχνίδι αὐτό τοῦ θεωρητικοῦ ἀπλῶς λόγου θά ἐξηφανίζετο ὡσάν σκιῶδη φάσματα [φαντάσματα] ἑνός ὄνειρου, καί αὐτός θά ἐπέλεγε τίς ἀρχές του ἀπλῶς σύμφωνα μέ τό πρακτικό διαφέρον. Ἐπειδή, ὡστόσο, σ' ἕνα στοχαζόμενο καί ἀναζητοῦν ὄν προσήκει ν' ἀφιερῶνῃ ὀρισμένους καιρούς⁹ στήν ἐξετάσιν τοῦ ἰδικοῦ του ἀποκλειστικά λόγου, σ' αὐτό ὅμως νά ἀπεκδύεται¹⁰ ὀλόκληρωτικά κάθε μεροληπτικότητα καί ν' ἀνακοινῶνῃ ἔτσι δημοσίως πρός κρίσιν τίς παρατηρήσεις του στοὺς ἄλλους, γι' αὐτό δέν μπορεῖ νά κατακριθῇ¹¹ κανεῖς, πολὺ δέ λιγώτερο νά ἐμποδισθῇ ν' ἀφήνῃ νά προβάλλουν οἱ Θέσεις καί Ἀντιθέσεις, ἔτσι ὅπως αὐτές, ἀπό καμμιάν ἀπειλή τετρομημένες, μποροῦν νά ὑπερασπίσουν ἑαυτοὺς ἐνώπιον ἐνόρκων ἀπό τήν ἴδια τή δική του τάξιν (ἀπό τήν τάξιν δηλ. ἀσθενῶν ἀνθρώπων).

ΤΗΣ ΑΝΤΙΝΟΜΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΤΕΤΑΡΤΟ ΤΜΗΜΑ

Περὶ τῶν ὑπερβατικῶν προβλημάτων¹² τοῦ καθαρῷ λόγου, καθ' ὅσον αὐτὰ ὀφείλουν ἀπολύτως νά δύνανται νά λυθοῦν

Τό νά θέλῃ κανεῖς νά λύῃ ὄλα τά προβλήματα καί ν' ἀπαντᾷ [σέ] ὄλες τίς ἐρωτήσεις, [τοῦτο] θά ἦταν μιά ἀδιάντροπη μεγαλαυτία [κομπορ-

1. Ex solo pretio rationum (=τῶν αἰτιωδῶν λόγων ἢ θεμελίων = Gründe).

2. Δεδομένου, ὑπό τήν προϋπόθεσιν ὅτι...

3. Gedränge (=συμπίεσι, συνωστισμός, ἀμηχανία).

4. Συντάσσεται, ὁμολογεῖ. 5. Πρόβαλλε, παρουσιαζόταν.

6. Ἐπισκοποῦσε. 7. Ψευδαισθησι.

8. Ἐφθανε, προχωροῦσε. Ἐάν ἐρχόταν δηλ. ἡ ὥρα τοῦ...

9. Ἐναν κάποιον ἢ ὀρισμένο χρόνον δηλ.

10. Ἀποβάλλῃ. 11. Ψεχθῃ.

12. Ὑποθέσεων, ζητημάτων (=quaestiones = Aufgaben).

ρημοσύνη¹ καί μιά τόσο ἐκτετραμμένη² οἴηση, ὥστε θά ὑποχρεωνόταν κανεῖς μ' αὐτό τόν τρόπο νά χάση αὐτομάτως κάθε ἀξιοπιστία³. Παρ' ὅλα αὐτά⁴ ὑπάρχουν ἐπιστῆμες, ἡ φύση τῶν ὁποίων τό φέρει⁵ ἔτσι μαζί της, ὥστε κάθε μιά προκύπτουσα⁶ σ' αὐτές ἐρώτηση νά ὀφείλῃ νά εἶναι ἀπολύτως ἀπαντήσιμη⁷ ἀπ' αὐτό πού κανεῖς γνωρίζει, ἀφοῦ ἡ ἀπάντηση εἶναι ὑποχρεωμένη ν' ἀπορρέῃ ἀπό τίς αὐτές πηγές, ἀπό τίς ὁποῖες ἀπορρέει ἡ ἐρώτηση, καί ὅπου⁸ δέν εἶναι μέ κανένα τρόπο ἐπιτετραμμένο νά προφασίζεται κανεῖς ἀναπόφευκτην ἄγνοια, ἀλλά ἡ λύση δύναται ν' ἀπαιτηθῆ. "Ὅ,τι εἶναι δίκαιο⁹ ἢ ἀδικο¹⁰ σ' ὅλες τίς δυνατές περιπτώσεις, πρέπει κανεῖς, ἐπειδή αὐτό ἀφορᾷ τήν ὑποχρεωτικότητα¹¹ μας, νά μπορῆ νά τό γνωρίζῃ σύμφωνα μέ τόν κανόνα, καί πρὸς¹² αὐτό πού δέν μποροῦμε νά γνωρίζομε, δέν ἔχουμε ὡσαύτως καμμιάν ὑποχρέωση¹³. Ὡστόσο εἰς τήν ἐξήγηση τῶν φαινομένων τῆς φύσεως πρέπει ἀναγκαστικά νά μένουν σ' ἐμᾶς πολλά ἀβέβαια καί κάμποσες ἐρωτήσεις ἄλυτες, γιατί αὐτό πού γνωρίζουμε γιά τήν φύση, εἶναι σ' ὅλες τίς περιπτώσεις κατά πολύ ἀνεπαρκές [ἐν σχέσει] πρὸς αὐτό πού ὀφείλουμε νά ἐξηγήσομε. Τίθεται, λοιπόν, τό ἐρώτημα: ἂν στήν Ὑπερβατική φιλοσοφία ὁποιαδήποτε ἐρώτηση, πού ἀφορᾷ ἕνα προτιθέμενο¹⁴ στόν λόγο ἀντικείμενο, εἶναι ἀδύνατο δι' αὐτοῦ τούτου ἀκριβῶς τοῦ καθαροῦ λόγου νά ἀπαντηθῆ¹⁵, καί ἂν κανεῖς μπορῆ δικαίως νά ὑπεκφύγῃ¹⁶ τήν ὀριστική [ἀποφασιστική] ἀπάντησή της μέ τόν ἐξῆς τρόπο, μέ τό νά συγκαταλέγῃ [δηλ.] κανεῖς τό ἀντικείμενο αὐτό ὡς ἀπολύτως ἀβέβαιο (ἀπ' ὅλα¹⁷ αὐτά πού μποροῦμε νά γνωρίζομε) ἀνάμεσα σ' ἐκεῖνα¹⁸, γιά τά ὁποῖα ἔχουμε μέν τοσαύτην¹⁹ ἔν-

(A 477)
(B 505)

1. Καυησιολογία.

2. Ἀκολασταίνουσα, ἀχαλίνωτη, ἀλλόκοτη.

5. Νά καταστήσῃ ἑαυτὸν ἀνάξιο κάθε ἐμπιστοσύνης, ἢ ἀναξιόπιστο.

4. Οὐχ ἦττον. 5. Τό συνεπάγεται ἢ: εἶναι τέτοια.

6. Παρουσιαζόμενη 7. Νά μπορῆ ν' ἀπαντηθῆ.

8. Καί στίς ὁποῖες ἐπιστῆμες δηλ.

9. Justum. 10. Injustum.

11. Obligatio (=Verbindlichkeit=δεσμευτικότητα, ἢ ἰκανότης δηλ. νά δεσμευώμεθα, ἢ, ἀπλῶς, ἢ ὑποχρέωση). Πρβλ. σχετικά: Die Metaphysik der Sitten (ἔκδ. πρωσοικῆς Ἀκαδ., τ. VI), σ. 222.

12. Ἀπέναντι σ' αὐτό πού...

13. Ὑποχρέωση δεσμεύσεως (Verbindlichkeit).

14. Προβεβλημένο.

15. Εἶναι μὴ ἀπαντήσιμη, ἀναπάντητη.

16. Νά ἐξαιρέσῃ ἑαυτὸν ἀπό..., νά ξεφύγῃ.

17. Ἐπὶ τῇ βάσει ὄλων...

18. Κατὰ λέξιν: σ' ἐκεῖνο.

19. Ἐπαρκῆ δηλ. ἔννοια (=soviel Begriff).

νοια, γιὰ νὰ θέτουμε¹ μιάν ἐρώτηση, ἀλλὰ μᾶς λείπουν καθ' ὄλοκληρίαν τὰ μέσα ἢ ἡ δύναμη νὰ δίδουμε ποτέ ἀπάντηση σ' αὐτήν.

Ἰσχυρίζομαι, λοιπόν, ὅτι ἡ Ὑπερβατικὴ φιλοσοφία ἔχει ἀνάμεσα σέ ὄλες τὶς καθαρὰ θεωρητικὲς γνώσεις τοῦτο τὸ ἰδιάζον [ἰδιαίτερο]: ὅτι καμμιά ἀπολύτως ἐρώτηση, πού ἀφορᾷ ἓνα δεδομένο στὸν καθαρὸ λόγο ἀντικείμενο, δέν εἶναι ἄλυτη γι' αὐτόν τοῦτον ἀκριβῶς τὸν ἀνθρώπινο λόγο, καὶ ὅτι κανένα πρόσχημα [περί] μιᾶς ἀναποφεύκτου ἄγνοιας καὶ ἀνεξερεύνητης βαθύτητος τοῦ προβλήματος δέν μπορεῖ νὰ μᾶς ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὴν ὑποχρέωση νὰ τὸ ἀπαντήσουμε ἐμβριθῶς καὶ μέ πληρότητα² [καὶ τοῦτο], γιὰτί ἡ ἴδια ἀκριβῶς ἔννοια, πού μᾶς φέρει σέ θέση νὰ ἐρωτᾶμε², πρέπει ἐπίσης νὰ μᾶς καθιστᾷ καθ' ὅλα ἱκανοὺς νὰ δίδουμε ἀπάντηση στὴν ἐρώτηση αὐτή, καθ' ὅσον τὸ ἀντικείμενο δέν συναντᾶται³ διόλου ἔξω ἀπὸ τὴν ἔννοια (ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ δικαίου καὶ ἀδίκου).

(A 478)

(B 506)

Ἀλλὰ στὴν Ὑπερβατικὴ φιλοσοφία δέν ὑπάρχουν διόλου ἄλλες παρά μονάχα οἱ κοσμολογικὲς ἐρωτήσεις, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὶς ὁποῖες μπορεῖ κανεὶς δικαίως ν' ἀπαιτῆ μιάν ἱκανοποιητικὴ ἀπάντηση, πού ἀφορᾷ τὴν ἰδιοσυστασία [φύση] τοῦ ἀντικειμένου, χωρὶς νὰ εἶναι ἐπιτετραμμένο στὸν φιλόσοφο νὰ ὑπεκφεύγῃ [τὴν ἀπάντηση] αὐτὴ μέ τὸν ἐξῆς τρόπο⁴, μέ τὸ νὰ προφασίζεται [δηλ.] ἀδιαπέραστη σκοτεινότητα — καὶ οἱ ἐρωτήσεις αὐτὲς μποροῦν νὰ ἀφοροῦν μόνον κοσμολογικὲς ἰδέες. Ὅντως τὸ ἀντικείμενο πρέπει νὰ εἶναι ἐμπειρικὰ δεδομένο καὶ ἡ ἐρώτηση ἀναφέρεται μόνον στὴ συμφωνία⁵ αὐτοῦ τοῦ ἀντικειμένου πρὸς μιάν ἰδέα. Ἐάν τὸ ἀντικείμενο εἶναι ὑπερβατικὸ καί, ἄρα, ἄγνωστο καὶ τὸ ἴδιο, ἂν π.χ. τὸ Κάτι τι, φαινόμενο τοῦ ὁποίου (μέσα σ' ἐμᾶς τοὺς ἴδιους) εἶναι τὸ νοεῖν (ἢ ψυχὴ), εἶναι ἓνα καθ' ἑαυτὰ ἀπλό ὄν, ἂν ὑπάρχῃ μιὰ αἰτία ὄλων στό σύνολό τους τῶν πραγμάτων, [αἰτία] ἢ ὁποία εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖα κλπ., τότε ὀφείλουμε νὰ ζητήσουμε ἓνα ἀντικείμενο εἰς [γιὰ] τὴν ἰδέα μας, γιὰ τὸ ὁποῖο μποροῦμε νὰ ὁμολογήσουμε ὅτι μᾶς εἶναι ἄγνωστο, ἀλλ' ὄχι, ὡστόσο, καὶ γι' αὐτὸ τὸν λόγο, ἀδύνατο*. Οἱ κοσμολογικὲς ἰδέες ἔχουν⁶ μόνον τὸ

(A 479)

(B 507)

* Δέν μπορεῖ, βέβαια, κανεὶς νὰ δώσῃ καμμιά ἀπάντηση στὴν ἐρώτηση: Ποιὰν ἰδιοσυστασία [φύση] ἔχει ἓνα ὑπερβατικὸ ἀντικείμενο, δηλ. τί εἶναι αὐτό,

1. Ἐγείρουμε, προκαλοῦμε.

2. Νὰ θέτουμε τὰ ἐρωτήματα.

3. Ἀπαντᾷ, βρίσκεται.

4. Μέ αὐτό, μέ ὅτι δηλ...

5. Angemessenheit (=convenientia = ὁμολογία, συμμετρία).

6. Φέρουν.

ιδιάζον [χαρακτηριστικό] ἐπάνω τους ὅτι μποροῦν νά προϋποθέτουν ὡς δεδομένο τό ἀντικείμενό τους καί τήν ἀπαιτούμενη γιά τήν ἔννοια αὐτοῦ [τοῦ ἀντικειμένου] ἐμπειρική σύνθεση, καί ἡ ἐρώτηση πού ἀπορρέει ἀπ' αὐτές ἀφορᾶ τήν πρόβαση¹ αὐτῆς τῆς συνθέσεως, καθ' ὅσον αὐτή [ἡ πρόβαση] ὀφείλει νά περιέχη ἀπόλυτην ὀλότητα, ἡ ὁποία, τελευταία, δέν εἶναι τίποτα πλέον τό ἐμπειρικό, ἀφοῦ δέν μπορεῖ νά δοθῆ σέ καμμιά ἐμπειρία. Ἐπειδή ἐδῶ τώρα ὁ λόγος εἶναι² μονάχα γιά ἕνα πρᾶγμα ὡς ἀντικείμενο μιᾶς δυνατῆς ἐμπειρίας καί ὄχι ὡς ἕνα πρᾶγμα αὐτό καθ' ἑαυτό, γιά τοῦτο ἡ ἀπάντηση τῆς ὑπερβατικῆς³ κοσμολογικῆς ἐρωτήσεως δέν μπορεῖ ἔξω ἀπό τήν ἰδέα νά βρῖσκεται πουθενά ἄλλοῦ, ἀφοῦ αὐτή δέν ἀφορᾶ κανένα ἀντικείμενο αὐτό καθ' ἑαυτό· καί ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τή δυνατή ἐμπειρία δέν τίθεται τό ἐρώτημα γιά ἐκεῖνο πού μπορεῖ νά δοθῆ in concreto σέ ὁποιαδήποτε ἐμπειρία, ἀλλά γι' αὐτό πού κεῖται [βρῖσκεται] ἐν τῇ ἰδέᾳ, εἰς τήν ὁποία ἡ ἐμπειρική σύνθεση ὀφείλει ἀπλῶς νά προσπελάζῃ: ἄρα αὐτή [ἡ ἐρώτηση] πρέπει νά μπορῆ νά λύεται μόνον ἐκ⁴ τῆς ἰδέας· γιατί

ἀλλά [μπορεῖ] κάλλιστα⁵ [νά δώση] ἀπάντηση] ὅτι καί ἡ ἴδια ἡ ἐ ρ ὠ τ η σ η δ ἔ ν ε ἶ ν α ι τ ῖ π ο τ ε , γι' αὐτόν τόν λόγο, γιατί [δηλ.] δέν εἶναι δεδομένο κανένα ἀντικείμενο σ' αὐτήν⁶. "Ὅλες, ὡς ἐκ τούτου, οἱ ἐρωτήσεις τῆς ὑπερβατικῆς Ψυχολογίας εἶναι δυνατόν ἐπίσης ν' ἀπαντηθοῦν καί ἔχουν πρᾶγματι ἀπαντηθῆ· γιατί οὐτές ἀφοροῦν τό ὑπερβατικό ἀντικείμενο ὄλων τῶν ἐσωτερικῶν φαινομένων, τό ὁποῖο δέν εἶναι φαινόμενο τό ἴδιο καί δέν εἶναι, ἄρα, δ ε δ ο μ ἔ ν ο ὡς ἀντικείμενο, καί πάνω' στό ὁποῖο καμμιά ἀπό τίς Κατηγορίες (γιά τίς [πάνω στίς] ὁποῖες ἐν τούτοις εἶναι τεθειμένη⁸ κατ' οὐσίαν ἡ ἐρώτηση) δέν βρῖσκει ὄρους τῆς ἐφαρμογῆς τῆς. Ἐδῶ, λοιπόν, εἶναι ἡ περίπτωση ὅπου ἰσχύει ἡ κοινή ἔκφραση⁹: ὅτι καμμιά ἀπάντηση εἶναι ἐπίσης μιᾶ ἀπάντηση, ὅτι δηλ. μιᾶ ἐρώτηση γύρω ἀπό τήν ἰδιοσυστασία [φύση] ἐκείνου τοῦ Κάτι τι, πού δέν μπορεῖ νά νοηθῆ μέσφ κανενός κατηγορήματος, ἐπειδή τίθεται καθ' ὀλοκληρίαν ἔξω ἀπό τή σφαῖρα τῶν ἀντικειμένων πού μποροῦν νά μᾶς δοθοῦν, εἶναι ὀλοκληρωτικά μηδαμινή [ἄκυρη] καί κενή [ἄνευ νοήματος].

1. Προχώρηση, συνέχιση.
2. Πρόκειται.
3. Transzendenten.
4. Μέ ἀφετηρία τήν ἰδέα.
5. Ὅπωςδήποτε, σίγουρα (=wohl).
6. Πού ν' ἀνταποκρίνεται σ' αὐτήν. "Ἡ: δέν εἶναι δεδομένο κανένα ἀντικείμενο αὐτῆς.
7. Ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τό ὁποῖο.
8. Πρὸς τίς ὁποῖες κατευθύνεται, ἀποβλέπει ἡ ἐρώτηση.
9. Τό κοινῶς λεγόμενο.

αὐτή [ἡ ἰδέα] εἶναι ἓνα ἀπλό προϊόν [δημιούργημα] τοῦ λόγου, ὁ ὁποῖος, ἄρα, δέν μπορεί ν' ἀποσείση¹ τήν εὐθύνη² ἀπό πάνω του καί νά τήν ὑπωθῆ [ἐπιρρίπτει]³ εἰς τό ἄγνωστο ἀντικείμενο.

(A 480)

(B 508)

Δέν εἶναι καί τόσο ἔκτακτο [ἀσυνήθιστο], ὅπως [ἴσο] κατ' ἀρχήν φαίνεται: ὅτι μιά ἐπιστήμη μπορεί, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ὄλες τίς ἀνήκουσες στήν περιοχὴ⁴ τῆς ἐρωτήσεως (questiones domesticae), ν' ἀπαιτῆ καί περιμένη καθαρά⁵ λύσεις, μολονότι αὐτές πρὸς τό παρόν δέν ἔχουν ἴσως εὐρεθῆ ἀκόμη. Ἐκτός ἀπό τήν Ὑπερβατική φιλοσοφία ὑπάρχουν δύο ἀκόμη καθαρές ἐπιστῆμες τοῦ λόγου, μία ἀπλῶς [καθαρά] θεωρητικοῦ, ἡ ἄλλη πρακτικοῦ περιεχομένου: [δηλ.] κ α θ α ρ ἄ Μ α θ η μ α τ ι κ ἄ καί κ α θ α ρ ἣ Ἡ θ ι κ ἣ. Ἔχει κανεῖς, ἴσως, ποτέ ἀκούσει ὅτι, ἐξ αἰτίας μιᾶς ἀναγκαίας, τρόπον τινά⁶, ἀγνοίας τῶν ὄρων, ἔχει δοθῆ⁷ ὡς [κάτι τό] ἀβέβαιο, ποιά [δηλ.] σχέση σέ ρητούς ἢ ἄρρητους⁸ ἀριθμούς ἔχει ἐπακριβῶς ἢ διάμετρος πρὸς τόν κύκλο⁹; Ἐπειδή αὐτή [ἡ σχέση] διὰ τῶν πρώτων [ἀριθμῶν] δέν μπορεί διόλου νά δοθῆ συμμετρικῶς¹⁰, μέ τούς δευτέρους ὅμως δέν ἔχει ἀκόμα εὐρεθῆ, ἔτσι [γι' αὐτό], λοιπόν, ἔκριναν ὅτι ἡ ἀδυνατότης, τουλάχιστον, μιᾶς τέτοιας λύσεως μπορεί μέ βεβαιότητα νά γνωσθῆ, καί ὁ Lambert¹¹ ἔδωσε μιάν ἀπόδειξη γι' αὐτό. Στίς καθ' ὅλου

1. Ἀπορρίπτει, ἀποπέμπτει, ἀποτινάζει, ἀρνεῖται.

2. Κατά τόν G r i l l o ἀντί: Verantwortung: Beantwortung (=τήν ἀπάντηση).

3. Φορτώνει, μεταφέρει, προσωθῆ.

4. Στή δικαιοδοσία τῆς, στό περιβάλλον ἢ τόν περίγυρό τῆς (=Inbegriff).

5. Κατά πάντα, ἀποκλειστικά καί μόνο (=lauter).

6. Οὕτως εἰπεῖν.

7. Ἐξαγγελθῆ.

8. In numeris rationalibus seu irrationalibus.

9. Τήν περιφέρεια.

10. Κατά τρόπον σύμφωνο, ἁρμονικό, προσήκοντα, (=congruenter).

11. Ὁ Μαθηματικός, Φυσικός καί Ἀστρονόμος J. H. L a m b e r t (1728-1777) ἦταν ἓνας ἀπό τούς φίλους τοῦ Κάντ, πού ἰδιαίτερα ἐκτιμοῦσε ὁ φιλόσοφος. Ἀπ' αὐτόν ἐδέχθη πολλές ἐπιδράσεις στήν φιλοσοφική του ἐξέλιξη ὁ Κάντ, τόσο στό πεδίο τῶν γνωσιοθεωρητικῶν, ὅσο καί σ' ἐκεῖνο τῶν κοσμολογικῶν προβλημάτων. Κυριώτερα ἔργα του (ἐκτός ἀπό τή σημαντική ἀλληλογραφία του μέ τόν Κάντ) εἶναι: Kosmologische Briefe über die Einrichtung des Weltbaues (1761)· Neues Organon, oder Gedanken über die Erforschung und Bezeichnung des Wahren und dessen Unterscheidung von Irrthum und Schein (1764, 2. τ.)· Anlage zur Architektonik, oder Theorie des Einfachen und Ersten in der philosophischen und mathematischen Erkenntnis, 2, τ. (1771)· Logische und philosophische Abhandlungen (1782). Στό χωρίο αὐτό ὁ Κάντ ἀναφέρεται σέ σχετικό μέ τό πρόβλημα αὐτό ὑπόμνημα τοῦ L a m b e r t πρὸς τήν Ἀκαδημία τοῦ Βερολίνου (1768) (πρβλ. σχετικά H. H e i m s o e t h, op. cit., σ. 281).

[γενικές] ἀρχές τῶν Ἡθῶν δέν μπορεῖ νά ὑπάρχη τίποτε τό ἀβέβαιο, γιατί οἱ προτάσεις, ἢ εἶναι πέρα γιά πέρα μηδαμινές [ἀκυρες] καί νοήματος κενές, ἢ ὀφείλουν ν' ἀπορρέουν ἀπό τίς ἰδικές μας ἀπλῶς [μόνον] ἔννοιες τοῦ λόγου¹. Στήν Φυσική, ἀντίθετα, ὑπάρχει μιά ἀπειρία ἀπό εἰκασίες², ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τίς ὁποῖες δέν μπορεῖ ν' ἀναμένεται ποτέ βεβαιότης, γιατί τά φυσικά φαινόμενα εἶναι ἀντικείμενα πού μᾶς δίδονται ἀνεξάρτητα ἀπό τίς ἔννοιές μας, ἄρα τό κλειδί γι' αὐτά δέν βρίσκεται σ' ἐμᾶς καί στήν καθαρῆ νόησή μας, ἀλλά ἔξω ἀπ' ἐμᾶς, καί γιά τόν λόγο ἀκριβῶς αὐτόν δέν μπορεῖ σέ πολλές περιπτώσεις ν' ἀνευρεθῆ, κατὰ συνέπεια δέν μπορεῖ ν' ἀναμένεται κανένας βέβαιος φωτισμός³. Δέν συγκαταλέγω σ' αὐτά ἐδῶ τίς ἐρωτήσεις τῆς Ὑπερβατικῆς Ἀναλυτικῆς, οἱ ὁποῖες ἀφοροῦν τήν Παραγωγή⁴ τῆς καθαρῆς μας γνώσεως, ἀφοῦ ἐμεῖς τώρα πραγματευόμεθα μόνο γιά τή βεβαιότητα τῶν κρίσεων ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τά ἀντικείμενα καί ὄχι ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τήν πρωταρχή [πηγή]⁵ τῶν ἰδίων μας τῶν ἐννοιῶν.

(A 481)
(B 509)

Δέν θά μπορέσουμε, λοιπόν, νά ὑπεκφύγουμε [ξεφύγουμε] ἀπό τήν ὑποχρέωση μιᾶς⁶ κριτικῆς, τουλάχιστον, λύσεως τῶν προβεβλημένων⁷ ἐρωτήσεων τοῦ λόγου μέ αὐτό, μέ τό νά ἐγείρουμε [δηλ.] παράπονα γιά τά στενά ὄρια τοῦ λόγου μας καί μέ τό νά ὁμολογοῦμε, ὑπό τήν ψευδεπίφαση μιᾶς ταπεινορρήμονος⁸ αὐτογνωσίας, ὅτι εἶναι ὑπεράνω [τῶν δυνάμεων] τοῦ λόγου μας νά κρίνουμε⁹, ἂν ὁ κόσμος ὑπάρχη ἐξ αἰωνιότητος, ἢ ἔχη μιά ἀρχή· ἂν ὁ κοσμικός χῶρος¹⁰ εἶναι πεπληρωμένος ἐπ' ἀπειρον μέ ὄντα, ἢ εἶναι περικλεισμένος μέσα σέ ὠρισμένα ὄρια· ἂν ὑπάρχη κάτι τι τό ἀπλό στόν κόσμο, ἢ ἂν τά πάντα πρέπει νά διαιροῦνται¹¹ ἐπ' ἀπειρον· ἂν ὑπάρχη μιά γένεση καί παραγωγή ἐξ ἐλευθερίας, ἢ ἂν τά πάντα ἐξαρτῶνται¹² ἀπό τήν ἀλυσίδα τῆς φυσικῆς τάξεως¹³. Τέλος, ἂν ὑπάρχη οἰοδήποτε [κάποιο] καθ' ὅλοκληρίαν ἀπόλυτο καί καθ' ἑαυτά ἀναγκαῖο ὄν, ἢ [ἂν] τά πάντα ὑπόκεινται ὡς πρὸς τήν ὑπαρξή τους σέ ὄρους καί, κατὰ συνέπεια, εἶναι

1. E solis nostris conceptibus rationis

2. Κατ' εἰκασίαν γνώσεις (=conjecturas).

3. Ἐξήγηση, λύση, ἀποκάλυψη, διαφώτιση, διδαχή (Aufschluß=patefactio).

4. Deduktion.

5. Προέλευση, ἐκπόρευση.

6. Γιά μιά...

7. Προκείμενων.

8. Ταπεινολόγου, ταπεινόφρονος.

9. Ἀποφασίσουμε, προσδιορίσουμε.

10. Spatium mundi.

11. Μεριζώνται.

12. Κρέμανται στήν...

13. Ordo naturae rerum.

ἐξωτερικῶς ἐξαρτημένα καί καθ' ἑαυτά τυχαῖα. Γιατί ὅλες αὐτές οἱ ἐρωτήσεις ἀφοροῦν ἓνα ἀντικείμενο, τό ὁποῖο πουθενά ἄλλοῦ δέν δύναται νά δοθῆ παρά στίς σκέψεις μας, δηλ. [ἀφοροῦν] τήν παντελῶς ἀπόλυτη ὀλότητα τῆς συνθέσεως τῶν φαινομένων. Ἐάν ἀπό τίς ἴδιες τίς δικές μας

(A 482) } ἔννοιες¹ δέν εἴμαστε σέ θέση νά ποῦμε καί ν' ἀποφασίσουμε [ὀρίσουμε]
(B 510) } τίποτε πάνω σ' αὐτά τό βέβαιο, δέν ἔχουμε τότε τό δικαίωμα νά μεταθέτουμε [ἐπιρρίπτουμε] τήν εὐθύνη στό πρᾶγμα πού κρύβεται σ' ἐμᾶς² γιατί ἓνα τέτοιου εἴδους² πρᾶγμα δέν μπορεῖ (ἐπειδή αὐτό δέν ἀπαντᾷ ἐξω ἀπό τήν ἰδέα μας πουθενά) νά μᾶς δοθῆ καθόλου, ἀλλά ἔχουμε τήν ὑποχρέωση νά ζητήσουμε τήν αἰτία στήν ἰδέα μας τήν ἴδια, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἓνα πρόβλημα πού δέν ἐπιτρέπει καμμιά λύση, καί γιά τήν ὁποία³, ἐν τούτοις, δεχόμεθα ἐπίμονα, ὡσάν⁴ ν' ἀνταποκρίνεται σ' αὐτήν ἓνα πραγματικό ἀντικείμενο. Μιά σαφής ἐκθεση τῆς Διαλεκτικῆς, πού ἐνυπάρχει στήν ἴδια τήν ἔννοιά μας, θά μᾶς ὀδηγοῦσε σέ λίγο⁵ σέ πλήρη βεβαιότητα γι' αὐτό πού εἴμαστε ὑποχρεωμένοι [ἔχουμε] νά κρίνουμε ἐν ἀναφορᾷ πρὸς μίαν τέτοια ἐρώτηση.

Στό δικό σας πρόσχημα [περί] τῆς ἀβεβαιότητος ἐν ἀναφορᾷ πρὸς αὐτά τά προβλήματα μπορεῖ κατ' ἀρχήν κανεῖς ν' ἀντιτάξῃ αὐτή τήν ἐρώτηση, τήν ὁποία τουλάχιστον ὑποχρεοῦσθε ν' ἀπαντήσετε μέ σαφήνεια: Ἐπί ποῦ [δηλ.] σᾶς ἔρχονται οἱ ἰδέες, ἡ λύση τῶν ὁποίων σᾶς ἐμπεριπλέκει ἐδῶ σέ μίαν τέτοια δυσκολία; Εἶναι ἴσως φαινόμενα τῶν ὁποίων χρειάζεσθε τήν ἐξήγηση, καί γιά τά ὁποῖα, σύμφωνα μ' αὐτές τίς ἰδέες, ὀφείλετε νά ζητήσετε μονάχα τίς ἀρχές ἢ τόν κανόνα⁶ τῆς ἐκθέσεώς των; Δεχθῆτε ὅτι ἡ φύση εἶναι καθ' ὀλοκληρίαν ἀποκαλυμμένη ἐνώπιόν σας, ὅτι στίς αἰσθήσεις σας καί στή συνείδηση ὄλων αὐτῶν πού εἶναι ἐκτεθειμένα στήν ἐποπτεία σας, δέν ὑπάρχει τίποτε κρυμμένο: τότε δέν θά μπορέσετε ἐν τούτοις διά μέσου οὔτε μιᾶς καί μόνης ἐμπειρίας⁷ νά γνωρίσετε ἰn concreto τό ἀντικείμενο τῶν ἰδεῶν σας (γιατί, ἐκτός ἀπ' αὐτή τήν πλήρη ἐποπτεία,

(A 483) ἀπαιτεῖται ἀκόμη μιά ὀλοκληρωμένη σύνθεση καί ἡ συνείδηση τῆς
(B 511) ἀπολύτου ὀλότητός της, πρᾶγμα τό ὁποῖο δέν εἶναι δυνατό διά μέσου καμμιάς ἀπολύτως ἐμπειρικῆς γνώσεως), κατά συνέπεια ἡ ἐρώτησή σας δέν μπορεῖ μέ κανέναν τρόπο νά εἶναι ἀναγκαῖα γιά τήν ἐξήγηση οἰουδήποτε παρουσιαζόμενου φαινομένου καί, ἐπομένως, νά εἶναι τρόπον τινά ἀπό τό ἴδιο τό ἀντικείμενο ἐπιβεβλημένη⁸. Γιατί τό ἀντικείμενο δέν μπορεῖ ποτέ νά

1. Μέ ἀφετηρία τίς... (=ex conceptibus nostris).

2. Ἐνα τέτοιο πρᾶγμα. 3. Ἰδέα.

4. Κατά τόν G ö r l a n d ἀντί τοῦ: als πρέπει νά τεθῆ: es (=ὅτι ἀνταποκρίνεται).

5. Ἀμέσως (=bald).

6. Κατά τόν F e r d m a n n : τούς κανόνες. 7. Διά μέσου καμμιάς.

8. Δεδομένη πρὸς λύση, προβεβλημένη.

προβάλη ἐνώπιόν σας, ἀφοῦ δέν δύναται νά δοθῆ διά μέσου καμμιάς δυνατῆς ἐμπειρίας. Ἐσεῖς, μέ ὅλες τίς δυνατές κατ' αἴσθησι ἀντίληψεις, μένετε πάντοτε αἰχματωλισμένοι κάτω ἀπό ὄρους, εἴτε μέσα στόν χῶρο, εἴτε μέσα στόν χρόνο, καί δέν φθάνετε σέ τίποτε τό Ἄπόλυτο, γιά ν' [ὥστε νά] ἀποφασίσετε¹, ἄν αὐτό τό Ἄπόλυτο πρέπη [εἶναι] νά τεθῆ σέ μιάν ἀπόλυτη ἀρχή² τῆς συνθέσεως, ἢ σέ μιάν ἀπόλυτη ὀλότητα τῆς σειρᾶς χωρίς καμμιά ἀρχή³. Τό "Ὄλον⁴ ὁμως ὑπό τήν ἐμπειρική του σημασία εἶναι πάντοτε μόνον συγκριτικό [σχετικό]. Τό ἀπόλυτον "Ὄλο τοῦ μεγέθους⁵ [τό Σύμπαν⁶], τῆς διαιρέσεως, τῆς καταγωγῆς⁷, τοῦ καθοριστικοῦ ὄρου τῆς ὑπάρξεως ἐν γένει, μέ ὅλες τίς ἐρωτήσεις, ἄν αὐτό⁸ πρέπη [εἶναι] νά πραγματώνεται [ἐπιτυγχάνεται] διά πεπερασμένης ἢ εἰς ἄπειρον συνεχιστέας συνθέσεως, δέν ἀφορᾷ σέ τίποτε καμμιάν δυνατή ἐμπειρία. Δέν θά ἐξηγούσατε οὔτε κατ' ἐλάχιστον καλλιτέρα, ἢ, ἀκόμα, ἀλλιῶς⁹ μόνον, τά φαινόμενα π.χ. ἐνός σώματος, εἴτε [ἄν] δεχθῆτε ὅτι αὐτό¹⁰ συνίσταται ἀπό ἀπλᾶ ἢ ἀπό σύνθετα πέρα γιά πέρα πάντοτε μέρη· γιατί δέν εἶναι δυνατό νά προβάλη ποτέ ἐνώπιόν σας κανένα ἀπλό φαινόμενο καί ἐξ ἴσου λιγώτερο ἀκόμη μιᾶ ἄπειρη σύνθεσι. Τά φαινόμενα ἀπαιτοῦν νά ἐξηγοῦνται μόνον καθ' ὅσον οἱ ὄροι (B 512) τῆς ἐξηγήσεώς των εἶναι δεδομένοι στήν κατ' αἴσθησι ἀντίληψη, κάθε τι ὁμως πού μπορεῖ ποτέ νά δίδεται μέσα σ' αὐτά, εἰς ἕνα ἀ π ό λ υ τ ο ν (A 484) "Ὄ λ ο¹¹ συμπεριειλημμένο, δέν εἶναι τό ἴδιο καμμιά¹² κατ' αἴσθησι ἀντίληψη. Αὐτό τό "Ὄλον ὁμως εἶναι ἐκεῖνο οὐσιαστικά πού ἡ ἐξήγησή του ἀπαιτεῖται στά ὑπερβατικά προβλήματα¹³ τοῦ λόγου.

Ἄφοῦ, λοιπόν, καί ἡ λύσι ἀκόμα τῶν προβλημάτων αὐτῶν δέν μπορεῖ ποτέ νά κἀνη τήν ἐμφάνισή της [προβάλη] στήν ἐμπειρία, δέν μπορεῖτε νά πῆτε ὅτι εἶναι ἀβέβαιο, τί πρέπει [εἶναι] ἐδῶ πέρα¹⁴ ν' ἀποδίδεται¹⁵ στό ἀντικείμενο [τῆς ιδέας μας]. Γιατί τό ἀντικείμενό σας ὑπάρχει μόνον μέσα στό μυαλό σας καί δέν μπορεῖ καθόλου νά δοθῆ ἔξω ἀπ' αὐτό· ὡς ἐκ τούτου ἔχετε νά φροντίσετε γι' αὐτό μόνον, νά εἰσθε [δηλ.] σύμφωνοι μέ τούς ἴδιους τούς ἑαυτούς σας καί ν' ἀποφεύγετε¹⁶ τήν ἀμφιβολία πού μετατρέπει τήν ιδέα

1. Κρίνετε, καθορίσετε. 2. Initium. 3. Sine omni initio.

4. Universitas. 5. Quantitatis.

6. Universitas rerum. (=κοσμικόν "Ὄλο).

7. Τῆς προελεύσεως, παραγωγῆς (=Abstammung=derivatio).

8. Τό ἀπόλυτον "Ὄλο.

9. Κατ' ἄλλον τρόπο. 10. Τό σῶμα.

11. Totum. 12. Mellin: keine δχι: eine.

13. Aufgaben (=quaestiones). 14. Ἐπ' αὐτοῦ.

15. Προσάπτεται.

16. Ἀποτρέπετε.

σας σέ μιάν ὑποθετική παράσταση ἑνός ἐμπειρικά δεδομένου καί, ἐπομένως, [ἑνός] σύμφωνα ἐπίσης μ' ἐμπειρικούς νόμους γνωστέου ἀντικειμένου. Ἡ δογματική, ἄρα, λύση δέν εἶναι καθόλου ἀβέβαιη, ἀλλ' ἀδύνατη. Ἡ κριτική ὁμως, πού μπορεῖ νά εἶναι ἐντελῶς βέβαιη, δέν θεωρεῖ τήν ἐρώτηση καθόλου ἀντικειμενικά, ἀλλά [τήν θεωρεῖ] ὡς πρός¹ τό θεμέλιο τῆς γνώσεως, πάνω στό ὁποῖο αὐτή εἶναι θεμελιωμένη [βασισμένη].

(A 485) }
(B 513) }

ΤΗΣ ΑΝΤΙΝΟΜΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΠΕΜΠΤΟ ΤΜΗΜΑ

Σκεπτική παράσταση τῶν κοσμολογικῶν ἐρωτήσεων διά μέσου καί τῶν τεσσάρων ὑπερβατικῶν ἰδεῶν

Θ' ἀπείχαμε² εὐχαρίστως ἀπό τήν ἀξίωση νά δοῦμε δογματικῶς ἀπαντημένες τίς ἐρωτήσεις μας, ἐάν προκαταβολικά ἤδη συλλαμβάναμε: ὅτι, ὁποιαδήποτε καί ἂν ἦταν ἡ κατάληξη τῆς ἀπαντήσεως³, μέ τοῦτο [ἔτσι] αὐτή θά ἐμεγάλωνε [αὔξαινε] ἀκόμη μόνο τήν ἄγνοιά μας καί θά μᾶς ἐκρήμνιζε⁴ ἀπό τή μιάν ἀκατανοησία σέ μιάν ἄλλη, ἀπό τή μιᾶ σκοτεινότητα σέ μιάν ἄλλη πιό μεγάλη καί, ἴσως, ἀκόμα καί σέ ἀντιφάσεις. Ἐάν ἡ ἐρώτησή μας εἶναι γιά⁵ κατάφαση ἢ ἀπόφαση ἀπλῶς τεθειμένη, τότε ἐνεργεῖ⁶ κανεῖς εὐφυῶς [φρονίμως] μέ τό ν' ἀφήνη⁷ πρός τό παρόν [προσωρινά] κατά μέρος τούς πιθανούς λόγους τῆς ἀπαντήσεως καί [νά] ἐξετάζη κατά πρῶτον, τί τέλος πάντων θά ἐκέρδιζε κανεῖς, ἐάν ἡ ἀπάντηση ἀπέβαινε⁸ ὑπέρ τῆς μιᾶς πλευρᾶς καί τί, ἂν ὑπέρ τῆς ἀντίθετης [ἄλλης]. Ἐάν τώρα συμβαίνη⁸ ὥστε καί στίς δύο περιπτώσεις νά προκύπτει [ἐξάγεται] καθαρή ἄνοια⁹ (Nonsense), τότε ἔχουμε μιάν θεμελιωμένη [βάσιμη] πρόκληση¹⁰ νά ἐρευνησομε κριτικά τήν ἐρώτησή μας τήν ἴδια καί νά δοῦμε, ἂν αὐτή

1. Ἐν σχέσει πρός (=ex fundamento cognitionis). 2. Ἀφιστάμεθα.

3. Κατά λέξη: ὅτι, ὅπωςδήποτε καί ἂν ὄφειλε [μποροῦσε] ν' ἀποβῆ ἢ ἀπάντηση... ἢ, ἄς εἶχε ἢ ἀπάντηση τήν κατάληξη πού ἤθελε... ἢ: θά μποροῦσε ἢ ἀπάντηση ν' ἀποβῆ ὅπως αὐτή ἤθελε...

4. Ἐβύθιζε, ἔρριπτε.

5. Γιά νά ἔχη δηλ. ἀπλῶς μιάν καταφατική ἀπάντηση ἢ ἄρνηση.

6. Προχωρεῖ, πράττει, ἀντιμετωπίζεται τό πρᾶγμα εὐφυῶς...

7. Κατέληγε.

8. Ἀποκαλύπτεται.

9. Κάτι τι δηλ. τό ἐστερημένο νοήματος.

10. Αἰτία, λόγο.

δέν στηρίζεται πάνω σέ μιάν ἀνεδαφική [ἀβάσιμη] προϋπόθεση καί παίζη μέ μιάν ἰδέα, ἡ ὁποία προδίδει τό ψεῦδος τῆς καλλίτερα στήν ἐφαρμογή καί διά τῶν συνεπειῶν τῆς παρά στήν κεχωρισμένη¹ παράστασή τῆς. Αὐτή εἶναι ἡ { (A 486) (B 514) μεγάλη ὠφέλεια πού ἔχει ὁ σκεπτικός τρόπος [μέθοδος] νά ἐπεξεργάζεται κανεῖς τίς ἐρωτήσεις, [ἐρωτήσεις] τίς ὁποῖες καθαρὸς λόγος ἀπευθύνει² σέ καθαρὸ λόγος, καί διά μέσου τοῦ ὁποῖου [τρόπου] μπορεῖ κανεῖς μέ λίγα ἐξοδα [δαπάνες] ν' ἀπαλλαγῆ³ ἀπό ἕναν μεγάλο δογματικό κυκεῶνα καί στήν θέση του νά βάλῃ⁴ μιάν νηφάλια Κριτική, πού, ὡς ἕνα πραγματικό καθαρτικό⁵, θ' ἀποκαθάρῃ⁶ μ' ἐπιτυχία [αἰσιώσ]⁷ τήν οἴηση [φαντασίωση] μαζί μέ τὰ παρακόλουθ⁸ τῆς, [δηλ.] τήν πολυγνώσι⁹.

Ἐάν, συνεπῶς, γιά μιάν κοσμολογική ἰδέα [θά] μπορούσα ἐκ τῶν προτέρων νά διακρίνω, ὅτι, πρὸς [μέ] ὁποιαδήποτε πλευρά τοῦ Ἀπολύτου τῆς ἀναγωγικῆς συνθέσεως τῶν φαινομένων καί ἂν αὐτή ἐτάσσετο¹⁰, μ' αὐτό¹¹, ἐν τούτοις, θά ἦταν εἶτε π ἄ ρ α π ο λ ὄ μ ε γ ἄ λ η ἢ π ἄ ρ α π ο λ ὄ μ ι κ ρ ῆ γιά κάθε μιάν ἔννοια τῆς νοήσεως, τότε θά¹² συνελάμβανα ὅτι αὐτή —δεδομένου ὅτι ἐκείνη ἔχει παρ' ὅλα αὐτὰ νά κάνῃ μέ ἕνα μόνον ἀντικείμενο τῆς ἐμπειρίας, πού¹³ ὀφείλει νά εἶναι εὐσύμμετρο πρὸς μιάν δυνατὴ ἔννοια τῆς νοήσεως— πρέπει νά εἶναι ἐντελῶς κενή καί χωρὶς σημασία, ἀφοῦ¹⁴ τό ἀντικείμενο δέν ταιριάζει¹⁵ σ' αὐτήν μέ ὁποιοδήποτε τρόπο καί ἂν θέλω¹⁶ νά τό προσαρμόσω¹⁷ πρὸς αὐτήν. Καί τοῦτο εἶναι στήν πραγματικότητα ἡ περίπτωση μ' ὅλες τίς κοσμικές [κοσμολογικές] ἔννοιες, οἱ ὁποῖες γι' αὐτό ἀκριβῶς ἐπίσης περιπλέκουν τόν λόγο, ἐν ὅσῳ αὐτός μένει προκολλημένος¹⁸ σ' αὐτές, σέ μιάν ἀναπόφευκτη ἀντινομία. Γιατί δεχθῆτε:

1. Separata (=ἀφρημένη, εἰλημμένη καθ' ἑαυτήν). 2. Προτείνει, κάνει.

3. Γλυτώση.

4. Νά τόν ὑποκαταστήσῃ μέ...

5. Τήν ἴδια ἱατρική, θά λέγαμε, γλῶσσα χρησιμοποιεῖ καί ὁ «Σοφιστής» τοῦ Πλάτωνος.

6. Ἐξαφανίση, ἐκκομίση.

7. Ἀποτελεσματικῶς.

8. Συνοδεία τῆς.

9. Πολυμάθεια: (στήν ἀρνητική τοῦ ὄρου σημασία). Πρβλ. τό τοῦ Ἡρακλείτου (B 40): «πολυμαθὴ νόον ἔχειν οὐ διδάσκει».

10. Ἐτίθετο, ἔκλινε. 11. Ἔτσι.

12. Κατά τόν G r i l l o : müßte (=θά ἔπρεπε νά...).

13. Κατά τόν Görland: welche (=ἡ ὁποία [ἐμπειρία]).

14. Ἀπὸ τῆ στιγμῆ πού... 15. Δέν εἶναι συμμετρικό.

16. Ἐπιδιώκω. 17. Συμμορφώσω.

18. Προσπέφυκε, προσκρέμαται.

Πρῶτον, ὅτι ὁ κόσμος δέν ἔχει καμμιάν ἀρχή: τότε αὐτός εἶναι παρά πολὺ μέγας γιὰ τὴν ἔννοιάν σας, γιατί ἡ ἔννοια πού συνίσταται σέ μιάν συνεχῆ¹ ἀναγωγή, δέν μπορεῖ ποτέ νά φθάσῃ ὀλόκληρη τὴ διαρρέυσασα αἰωνιότητα. Ὑποθέσατε²: ὅτι αὐτός³ ἔχει μιάν ἀρχή, τότε πάλι⁴ εἶναι πάρα πολὺ μικρός γιὰ τὴν ἔννοια τῆς νοήσεώς⁵ σας στὴν [κατὰ τὴν] ἀναγκαῖα ἐμπειρική ἀναγωγή. Πράγματι, ἐπειδὴ ἡ ἀρχὴ προϋποθέτει πάντοτε ἕναν χρόνο πού προηγεῖται, γι' αὐτό ἡ ἀρχὴ αὐτὴ δέν εἶναι ἀκόμη ἀπόλυτη, καὶ ὁ νόμος τῆς ἐμπειρικῆς χρήσεως τῆς διανοίας σᾶς ἐπιβάλλει νά ἐρωτᾶτε⁶ γιὰ ἕναν ἀκόμα ὑψηλότερον ὄρο τοῦ χρόνου, καὶ ὁ κόσμος, κατὰ συνέπεια, εἶναι φανερά πάρα πολὺ μικρός γι' αὐτό τόν νόμο.

Ἔτσι ἀκριβῶς ἔχει τό πρᾶγμα⁷ καί μέ τὴ διπλῆ ἀπάντηση τῆς ἐρωτήσεως γύρω ἀπό τό [γιὰ] μέγεθος τοῦ κόσμου ὡς⁸ πρὸς τόν χῶρο. Γιατί, ἂν αὐτός⁹ εἶναι ἄπειρος καὶ ἀπεριόριστος¹⁰, τότε εἶναι πάρα πολὺ μέγας¹¹ γιὰ κάθε δυνατὴ ἐμπειρικήν ἔννοια. Ἐάν εἶναι πεπερασμένος καὶ περιορισμένος¹², τότε δικαίως θέτετε¹³ ἀκόμη τό ἐρώτημα: τί προσδιορίζει αὐτό τό ὄριο; Ὁ κενός χῶρος δέν εἶναι ἕνα ἀφ' ἑαυτοῦ ὑπάρχον¹⁴ συσχετικό τῶν πραγμάτων καὶ δέν μπορεῖ νά εἶναι κανένας ὄρος, εἰς τόν ὁποῖο [ὄπου] θά μπορούσατε νά σταματήσετε, οὔτε [μπορεῖ] πολὺ λιγώτερο [νά εἶναι] ἕνας ἐμπειρικός ὄρος, πού θά ἀποτελοῦσε ἕνα μέρος μιᾶς δυνατῆς ἐμπειρίας. (Γιατί ποιός μπορεῖ νά ἔχη μιάν ἔννοια γιὰ τό ἀπόλυτα¹⁵ Κενό;). Ἀλλά γιὰ τὴν ἀπόλυτη ὀλότητα τῆς ἐμπειρικῆς συνθέσεως ἀπαιτεῖται πάντοτε ὥστε τό Ἀπόλυτο νά εἶναι μιὰ ἔννοια τῆς ἐμπειρίας¹⁶. Ἄρα, ἕνας σέ ὄρια περιορισμένος κόσμος εἶναι πάρα πολὺ μικρός¹⁷ γιὰ τὴν ἔννοιάν σας.

Δεύτερον, ἐάν κάθε φαινόμενο στὸν χῶρο (ὕλη) συνίσταται ἀπό ἀπείρως πολλὰ πλά μέρη, τότε ἡ ἀναγωγή τῆς διαιρέσεως

1. Διαδοχική. 2. Δεχθῆτε. 3. Ὁ κόσμος.

4. Ἀντίθετα. 5. Διανοίας. 6. Ζητᾶτε.

7. Το ἴδιο ἀκριβῶς συμβαίνει.

8. Ὅσον ἀφορᾶ τόν χῶρο...

9. Ἡ: αὐτό (=τό μέγεθος).

10. Χωρίς ὄρια, μὴ περιοριζόμενος ἀπό ὄρια.

11. *Nimis magnus*.

12. *Terminis inclusus, limitatus*.

13. Ἐρωτᾶτε.

14. Αὐθύπαρκτο, αὐθυπόστατο, ἀφ' ἑαυτοῦ συνιστάμενο.

15. *Simpliciter vacuum*.

16. *Conceptus empiricus*.

17. *Nimis parvus*.

εἶναι πάντοτε π ά ρ α π ο λ ύ μ ε γ ά λ η γιά τήν ἔννοιά σας· καί ἐάν ἡ διαίρεση τοῦ χώρου ὀφείλῃ νά σ τ α μ α τ ᾶ σέ ὁποιοδήποτε [κάποιο] μέλος της (στό Ἐπλό), τότε αὐτή¹ εἶναι π ά ρ α π ο λ ύ μ ι κ ρ ῆ γιά τήν ἰδέα τοῦ Ἀπολύτου. Γιατί αὐτό τό μέλος ἀφήνει πάντοτε νά ὑπολείπεται } (A 488)
(B 516)
μιά ἀναγωγή σέ [πρός] περισσότερα ἐμπεριεχόμενα σ' αὐτό μέρος.

Τ ρ ί τ ο ν, ἂν δεχθῆτε: ὅτι σέ ὅ,τι συμβαίνει, στόν κόσμο, δέν εἶναι τίποτε [ἄλλο] ἐξόν ἀπό συνέπεια² [ἐπακόλουθο] σύμφωνα μέ νόμους τῆς φύσεως, τότε ἡ αἰτιότης³ τῆς αἰτίας εἶναι μέ τή σειρά της κάτι πού συμβαίνει καί καθιστᾷ ἀναγκαῖα τήν ἀναγωγή σας πρὸς ἀκόμα ὑψηλότερη αἰτία, κατά συνέπεια [καθιστᾷ ἀναγκαῖα] τήν χωρίς σταματημό [παύσιμο] προέκταση⁴ a parte priori τῆς σειρᾶς τῶν ὄρων. Ἡ ἀπλῶς [ὡς ποιητικό αἴτιο] δρῶσα φύσις⁵ εἶναι, ἄρα, στή σύνθεση τῶν κοσμικῶν γεγονότων π ά ρ α π ο λ ύ μ ε γ ά λ η γιά κάθε ἰδική σας ἔννοια.

Ἐάν, ἐδῶ καί ἐκεῖ⁶, ἐπιλέγετε ἀφ' ἑ α υ τ ῶ ν⁷ ἐνεργούμενα [παραγόμενα] γεγονότα⁸, κατά συνέπεια [ἐπιλέγετε] παραγωγή ἐξ ἐλευθερίας⁹, τότε σᾶς καταδιώκει τό «Γιατί»¹⁰ σύμφωνα μ' ἕναν ἀναπόφευκτο νόμο τῆς φύσεως καί σᾶς ἀναγκάζει νά προχωρήσετε σύμφωνα¹¹ μέ τόν αἰτιώδη νόμο τῆς ἐμπειρίας πέρα ἀπ' αὐτό τό σημεῖο, καί [τότε] βρίσκετε ὅτι μιά τέτοιου εἴδους ὀλότης τῆς συνδέσεως εἶναι π ά ρ α π ο λ ύ μ ι κ ρ ῆ γιά τήν ἀναγκαῖα ἐμπειρική σας ἔννοια.

Τ έ τ α ρ τ ο ν, ὅταν δέχεσθε ἕνα ἀ π ό λ υ τ ο ἀ ν α γ κ α ῖ ο Ὁ ν (εἴτε¹² αὐτό εἶναι ὁ ἴδιος ὁ κόσμος, εἴτε κάτι μέσα στόν κόσμο, ἢ ἡ αἰτία τοῦ κόσμου), τότε τό τοποθετεῖτε σ' ἕναν ἀπείρως ἀπομεμακρυσμένο ἀπό κάθε χρονικό σημεῖο χρόνο· γιατί ἀλλιῶς¹³ θά ἦταν ἐξαρτημένο ἀπό μίαν ἄλλη καί περισσότερο παλαιάν ὑπαρξη. Ἄλλ' ἀμέσως τότε ἡ ὑπαρξη αὐτή εἶναι γιά τήν ἐμπειρική σας ἔννοια ἀπρόσιτη καί π ά ρ α π ο λ ύ μ ε γ ά λ η, ὥστε νά [γιά νά] μπορούσατε ποτέ νά φθάσετε ἐκεῖ διά μέσου μιᾶς οἰασθήποτε συνεχοῦς¹⁴ ἀναγωγῆς.

1. Ἡ ἀναγωγή. 2. Eventa ex legibus naturae.

3. Effectio causae.

4. Παράταση, ἐπέκταση.

5. Natura efficiens.

6. Σποραδικά, πού καί πού, ἐνίοτε, πότε - πότε (=hin und wieder).

7. Sponte (=ἀπό μόνα τους, αὐτενεργῶς, αὐθορμητῶς).

8. Αὐτενέργητα γεγονότα.

9. Ex libertate.

10. Σᾶς καταδιώκει, βασανίζει δηλ. τό ἐρώτημα σύμφωνα...

11. Δυνάμει. 12. Ἐστω ὅτι αὐτό εἶναι...

13. Σέ ἐναντία περίπτωση.

14. Μέχρι τέλους συνεχισθεῖσας (=fortgesetzt).

(A 489)
(B 517)

Ἐάν ὁμως ὅ,τι ἀνήκει στὸν κόσμον (εἴτε ὡς ὑποκείμενο σέ ὄρους, εἴτε ὡς ὄρος) εἶναι, κατὰ τὴ γνῶμη σας, τυχαῖο¹, τότε κάθε δεδομένη σέ σᾶς ὕπαρξη εἶναι πάρα πολύ μικρή γιὰ τὴν ἔννοιά σας. Γιατί ἡ ὕπαρξη αὐτὴ σᾶς ἀναγκάζει νὰ κυττάζετε πάντοτε γύρω σας [νὰ ψάχνετε] γιὰ μιὰν ἄλλη ὕπαρξη, ἀπὸ τὴν ὁποία αὐτὴ εἶναι ἐξαρτημένη.

Εἶπαμε ὅτι σ' ὅλες αὐτές τίς περιπτώσεις ἡ ἰδέα τοῦ κόσμου² εἶναι γιὰ τὴν ἐμπειρική ἀναγωγή, κατὰ συνέπεια γιὰ κάθε δυνατὴ ἔννοια τῆς νοήσεως, εἴτε πάρα πολύ μεγάλη, εἴτε ἐπίσης πάρα πολύ μικρὴ γι' αὐτὴ τὴν ἰδέα³. Γιατί δὲν ἐκφραστήκαμε ἀντίστροφα καὶ δὲν εἶπαμε: ὅτι στὴν πρώτη περίπτωση ἡ ἐμπειρική ἔννοια εἶναι πάντοτε πάρα πολύ μικρὴ γιὰ τὴν ἰδέα, στὴ δεύτερη ὁμως πάρα πολύ μεγάλη, καὶ ὅτι, κατὰ συνέπεια, τὸ φταιξιμὸ⁴ προσάπτεται⁵, στὴν ἐμπειρική τρόπον τινά, ἀναγωγή, ἀντὶ νὰ αἰτιώμεθα⁶ τὴν κοσμολογική ἰδέα, ὅτι εἰς τὸ Πάρα-πολύ⁷ καὶ τὸ Πάρα-πολύ-λίγο⁸ παρεξέκλινε ἀπὸ τὸν σκοπὸ της, δηλ. ἀπὸ τὴ δυνατὴ ἐμπειρία; Ἡ αἰτία [ὁ λόγος] ἦταν αὐτὴ. Δυνατὴ ἐμπειρία εἶναι αὐτὸ πού μπορεῖ μόνο νὰ δώσῃ πραγματικότητα στίς ἔννοιές μας ἄνευ αὐτοῦ κάθε ἔννοια εἶναι μόνον ἰδέα, ἄνευ ἀλήθειας καὶ ἀναφορᾶ πρὸς ἕνα ἀντικείμενο. Ἡ δυνατὴ, ὡς ἐκ τούτου, ἐμπειρική ἔννοια ἦταν τὸ σταθερὸ μέτρο⁹, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο ἡ ἰδέα ἔπρεπε νὰ κριθῆ [γιὰ νὰ φανῆ], ἂν αὐτὴ εἶναι ψιλή ἰδέα καὶ ὄν τῆς νοήσεως, ἢ βρισκῆ τὸ ἀντικείμενό της μέσα στὸν κόσμον. Γιατί, ὅτι σέ σχέση [σέ σύγκριση] πρὸς κάποιον ἄλλον, ἕνα πρᾶγμα εἶναι πάρα πολύ μεγάλο ἢ πάρα πολύ μικρό, αὐτὸ τὸ λέει κανεὶς γιὰ ἐκεῖνο μόνον [τὸ πρᾶγμα], πού ἔχει πρὸς χάρη μόνον αὐτοῦ τοῦ τελευταίου γίνεαι δεκτὸ καὶ ὀφείλει νὰ συμμορφώνεται [προσαρμόζεται] πρὸς αὐτό. Στὰ παιγνίδια¹⁰ τῶν ἀρχαίων διαλεκτικῶν Σχολῶν ἀνήκε ἐπίσης καὶ αὐτὴ ἡ ἐρώτηση: ὅταν μιὰ σφαῖρα δὲν περνᾶ ἀπὸ μιὰν τρύπα, τί πρέπει κανεὶς νὰ πῆ: ἡ σφαῖρα εἶναι πάρα πολύ μεγάλη ἢ ἡ τρύπα πάρα πολύ μικρὴ; Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση εἶναι ἀδιάφορο [τό] πῶς θέλετε νὰ ἐκφρασθῆτε, γιατί δὲν γνωρίζετε ποῖο ἀπὸ τὰ δύο εἶναι ἐδῶ γιὰ χάρη τοῦ ἄλλου. Ἀντίθετα, δὲν θὰ πῆτε: ὅτι ὁ ἄνδρας εἶναι πάρα πολύ με-

(A 490)
(B 518)

1. Fortuitum.
2. Ἡ κοσμολογική ἰδέα.
3. Τὴν ἀναγωγή καὶ τὴν ἔννοια δηλ. τῆς διανοίας.
4. Τὸ λάθος, ἡ αἰτία, εὐθύνη, ἐνοχή (=Schuld).
5. Ἐναπόκειται, βαρύνει, προσφύεται.
6. Ἐμεμφόμεθα, ψεγάμαστε, κατηγορούσαμε...
7. Im Zuviel (=in excessu=στὴν ὑπερβολή). Ἐξ ἧ: δι' ὑπερβολῆς.
8. Im Zuwenig (=in defectu=στὴν ἐλλείψη). Ἐξ ἧ: δι' ἐλλείψεως.
9. Πρότυπο, κανὼν.
10. Στὸ παιγνίδι (=Zu dem Spielwerke).

γάλος [μακρύς] για τό ένδυμά του, αλλά ότι τό ένδυμα είναι πάρα πολύ βραχύ¹ για τόν άνδρα.

Έχουμε, άρα, όδηγηθή στην θεμελιωμένη² τουλάχιστον ύπόνοια [ύποψία]: ότι οί κοσμολογικές ιδέες, καί μαζί μ' αυτές όλοι οί άναμεταξύ τους σέ έριδα περιπεπλεγμένοι³ σοφιστικοί⁴ Ισχυρισμοί, έχουν⁵ ίσως για ύπόστρωμα [βάση] μιάν κενή καί καθαρά φανταστική έννοια για τόν τρόπο πού μάς δίδεται τό άντικείμενο τών ιδεών αυτών, καί ή ύποψία αυτή μπορεί νά μάς όδηγήση ήδη στά σωστά ίχνη⁶, για ν' άποκαλύψουμε τό άπατηλό έργο⁷, πού επί τόσο μακρύ χρόνο μάς παρεπλάνησε.

ΤΗΣ ΑΝΤΙΝΟΜΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΕΚΤΟ ΤΜΗΜΑ

'Ο υπερβατικός ιδεαλισμός ως τό κλειδί πρós λύση⁸ τής κοσμολογικής Διαλεκτικής

'Αποδειξαμε έπαρκώς στην 'Υπερβατική Αίσθητική ότι κάθε τι⁹ πού έποπτεύεται στόν χώρο ή τόν χρόνο, κατά συνέπεια όλα τά άντικείμενα μιās δυνατής για [σ'] έμάς έμπειρίας, δέν είναι τίποτε άλλο από φαινόμενα, δηλ. άπλές παραστάσεις, οί όποίες, έτσι όπως παριστάνονται, ως έντα έκτατά¹⁰ (A 491) ή ως σειρές μεταβολών, δέν έχουν έξω από τίς σκέψεις μας, καμμιάν (B 519) καθεαυτό θεμελιωμένη¹¹ ύπαρξη. Αυτή τή διδασκαλία [θεωρία] τήν όνομάζω **ύπερβατικόν ιδεαλισμό***. 'Ο ρεαλιστής [πραγματοκρά-

* Αυτόν επίσης, άλλιώς, τόν ώνόμασα ένίοτε τόν **εϊδολογικό** [κατ' είδος] ιδεαλισμό, για νά τόν διακρίνω από τόν ύλικό [καθ' ύλην], δηλ. τόν κοινό [δημώδη] ιδεαλισμό, πού άμφισβητεί ή άρνείται τήν ύπαρξη τών ίδιων τών έξωτερικών πραγμάτων. Σέ μερικές περιπτώσεις φαίνεται νά είναι σκόπιμο¹² νά χρησιμοποιη κανείς καλλίτερα¹³ τήν έκφραση αυτή άπ' ό,τι τήν παραπάνω μνημονευθείσα, για ν' άποσοβη¹⁴ κάθε παρερμηνεία [παρανόηση]. [Αυτή ή παρατήρηση λείπει στην έκδοση A].

1. Κοντό, μικρό. 2. Αίτιολογημένη.

3. Οί έρίζοντες, διαμαχόμενοι σοφιστικώς..., οί εύρισκόμενοι σέ...

4. Ψευδορθολογικοί.

5. Έχουν νά ύπόκηται ως...

6. Στόν σωστό δρόμο.

7. Φρεναπάτη, φενάκη, εκθάμβωμα (=illusio).

8. Λύσεως. 9. Δηλ. όλα όσα...

10. 'Ός όντα προικισμένα μέ έκταση, έκτεταμένα (=naturae extensae).

11. In se fundata (=εις έαυτήν θεμελιωμένη, αυθύπαρκτη).

12. Πρόσφορο, άξιο συστάσεως. 13. Νά προτιμά. 14. Προλαβαίνη, άποτρέπη.

της] στην ὑπερβατική [τοῦ ὄρου] σημασία κατασκευάζει¹ ἀπ' αὐτές τίς τροποποιήσεις² τῆς αἰσθητικότητός μας πράγματα καθ' ἑαυτό [ἀφ' ἑαυτῶν] ὑφιστάμενα³ καί μετατρέπει⁴ ὡς ἐκ τούτου ἀ π λ έ ς⁵ π α ρ α σ τ ά σ ε ι ς σέ πράγματα αὐτά καθ' ἑαυτά.

Θά διέπραττε κανείς ἄδικο⁶ σ' ἐμᾶς, ἂν ἤθελε ν' ἀπαιτήσῃ⁷ [ἀξιώσῃ] ἀπό ἐμᾶς τόν ἀπό μακροῦ ἤδη χρόνου τόσο διασυρμένο⁸ ἐμπειρικόν ἰδεαλισμό, ὁ ὁποῖος, ἐνῶ δέχεται τήν ἴδια τήν πραγματικότητα τοῦ χώρου, ἀρνεῖται τήν ὑπαρξή τῶν ἐκτατῶν ὄντων μέσα σ' αὐτόν [τόν χῶρο], [ἦ] τουλάχιστον τήν βρίσκει ἀμφίβολη, καί δέν συγχωρεῖ [ἀναγνωρίζει] καμμιά σ' αὐτό τό σημείο⁹ ἰκανῶς ἀποδείξιμη διάκριση ἀνάμεσα σέ ὄνειρο καί ἀλήθεια. Ὅσον ἀφορᾷ τά φαινόμενα τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως στόν χρόνο, σ' αὐτά, ὡς πραγματικά [ἀληθινά] πράγματα [ὄντα], δέν βρίσκει καμμιά δυσχέρεια, μάλιστα δέ ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ ἐσωτερική αὐτή ἐμπειρία ἀποδεικνύει ἐπαρκῶς, μοναδική καί μόνη¹⁰, τήν πραγματική ὑπαρξή τοῦ ἀντικειμένου της (αὐτοῦ καθ' ἑαυτό, μέ ὅλον αὐτό τόν προσδιορισμό τοῦ χρόνου).

- (B 520) Ὁ ὑπερβατικός μας ἰδεαλισμός, ἀντίθετα, δέχεται [ἐπιτρέπει] ὅτι τά ἀντικείμενα ἐξωτερικῆς ἐποπτείας, ἔτσι ἀκριβῶς ὅπως αὐτά ἐποπτεύονται στόν χῶρο, εἶναι καί πραγματικά ἐπίσης, καί ὅλες οἱ μεταβολές στόν χρόνο [εἶναι] ἔτσι ὅπως τίς παριστᾷ ἡ ἐσωτερική αἴσθησις. Γιατί, καθῶς [ἀφοῦ] ὁ
- (A 492) χῶρος εἶναι ἤδη μιά μορφή ἐκείνης τῆς ἐποπτείας πού τήν ὀνομάζουμε ἐξωτερική, καί χωρίς ἀντικείμενα μέσα σ' αὐτόν δέν θά ὑπῆρχε καμμιά ἀπολύτως ἐμπειρική παράσταση, ἔτσι μπορούμε καί ὀφείλουμε νά δεχθοῦμε, ὡς πραγματικά, ὄντα ἐκτατά [ἐκτεταμένα] μέσα σ' αὐτόν, καί ἔτσι ἀκριβῶς ἐπίσης εἶναι¹¹ καί μέ τόν χρόνο. Ἀλλά ἐκεῖνος ὁ ἴδιος χῶρος, μαζί μ' αὐτόν τόν χρόνο, καί, μέ τούς δύο συγχρόνως, ὅλα τά φαινόμενα, δέν εἶναι, ὡστόσο, αὐτά καθ' ἑαυτά διόλου π ρ ά γ μ α τ α, ἀλλά τίποτε [ἄλλο] ἐξόν ἀπό παραστάσεις, καί δέν μποροῦν ἐξω ἀπό τό πνεῦμά μας νά ὑπάρχουν καθόλου, καί ἀκόμα καί αὐτή ἡ ἐσωτερική καί αἰσθητή [κατ' αἴσθησις]

1. Κατά λέξη: κάνει, «φτιάχνει» (=macht).

2. Mutationes.

3. Αὐθυπόστατα (=in sese consistentes).

4. Μεταβάλλει, καθιστᾷ.

5. Ψιλές.

6. Θά ἦταν ἄδικος μαζί μας, θά μᾶς ἀδικοῦσε.

7. Νά μᾶς ἀποδώσῃ δηλ. ἀδίκως.

8. Κακοφημισμένο, ἐν κατακραυγῇ ἀποκηρυγμένο.

9. Σ' αὐτό τό πρᾶγμα ἦ: ἀπ' αὐτή τήν ἀποψη (=in diesem Stücke).

10. Μόνη καί μόνη, ἀποκλειστικά μόνη.

11. Καί τό ἴδιο ἀκριβῶς συμβαίνει καί μέ τόν χρόνο.

έποπτεία τοῦ πνεύματός μας (ὡς ἑνός ἀντικειμένου τῆς συνειδήσεως), ὁ προσδιορισμός τοῦ ὁποίου παριστᾶται διὰ τῆς διαδοχῆς διαφόρων καταστάσεων μέσα στόν χρόνο, δέν εἶναι ἐπίσης τό πραγματικό¹. Ἐγώ, ὅπως αὐτό ὑπάρχει καθ' ἑαυτό, ἢ τό υπερβατικό ὑποκείμενο, ἀλλά ἕνα φαινόμενο μονάχα, πού εἶναι δεδομένο στήν αἰσθητικότητα αὐτοῦ τοῦ ἀγνώστου σ' ἐμᾶς ὄντος². Ἡ ὑπαρξη αὐτοῦ τοῦ ἐσωτερικοῦ φαινομένου, ὡς ἑνός καθεαυτά³ ὑπάρχοντος πράγματος, δέν μπορεῖ νά γίνῃ δεκτῆ⁴, γιατί ὅρος τῆς εἶναι ὁ χρόνος, ὁ ὁποῖος δέν μπορεῖ νά εἶναι κανένας προσδιορισμός ὁποιουδήποτε [κάποιου] πράγματος αὐτοῦ καθ' ἑαυτό. Στόν χῶρο ὅμως καί στόν χρόνο ἡ ἐμπειρική ἀλήθεια τῶν φαινομένων εἶναι ἰκανῶς διασφαλισμένη καί ἀπό τή συγγένεια μέ τό ὄνειρο ἐπαρκῶς διακεκριμένη, ὅταν [ἐάν] (B 521) καί τά δύο⁵ συνέχωνται ὀρθῶς καί συνολικῶς σέ μιάν σύμφωνα μ' ἐμπειρικούς νόμους ἐμπειρία.

Τά ἀντικείμενα, κατά ταῦτα, τῆς ἐμπειρίας δέν εἶναι π ο τ έ α ὐ τ ά κ α θ' ἑ α υ τ ά, ἀλλά μονάχα δεδομένα στήν ἐμπειρία καί ἔξω ἀπ' αὐτήν δέν ὑπάρχουν καθόλου. "Οτι μποροῦν νά ὑπάρχουν κάτοικοι στή σελήνη, (A 493) μολονότι ποτέ κανένας ἄνθρωπος δέν τοὺς ἔχει ἀντιληφθῆ⁶, πρέπει ἀσφαλῶς νά ὁμολογηθῆ, ἀλλά αὐτό σημαίνει τοῦτο⁷ μόνον: ὅτι ἐμεῖς [δηλ.] στή [κατά] δυνατή πρόοδο⁸ τῆς ἐμπειρίας θά μπορούσαμε νά τοὺς⁹ συναντήσουμε ἕνεκεν τοῦ πραγματικό εἶναι κάθε τι πού βρίσκεται [διατελεῖ] σέ συνάφεια [συνοχή]¹⁰ μέ μιάν κατ' αἴσθησιν ἀντίληψη σύμφωνα μέ νόμους τῆς ἐμπειρικής προόδου [πορείας]. Αὐτά¹¹, ἄρα, εἶναι εὐθύς τότε πραγματικά, ὅταν διατελοῦν¹² σέ μιάν ἐμπειρική συνεκτικὴν ἐνότητα μέ τήν πραγματικὴ μου συνείδηση, μολονότι δέν εἶναι γι' αὐτό τόν λόγο καθ' ἑαυτό¹³, δηλ. ἔξω ἀπ' αὐτή τήν πρόοδο τῆς ἐμπειρίας, πραγματικά.

1. Τό ἀληθινό, κυριολεκτικό, τό καθαυτό, αὐτούσιο, αὐθεντικό.

2. Ἡ ὅπως θέλει ὁ G e n t i l e «...ἀλλά ἕνα φαινόμενο μονάχα, δεδομένο στήν αἰσθητικότητα, αὐτοῦ τοῦ ἀγνώστου σ' ἐμᾶς ὄντος».

3. Ἐξ ἑαυτοῦ (=per se exstans).

4. Νά ὁμολογηθῆ, συγχωρηθῆ (=eingestimmt werden).

5. Δηλ. ἡ ἐμπειρική ἀλήθεια καί τό ὄνειρο καί ὄχι ὁ χῶρος καί ὁ χρόνος, ὅπως μεταφράζει ὁ Ἴταλός P. C h i o d i.

6. Εἶδε.

7. Ἐχει τόση μόνο σημασία (δύναμη) (=bedeutet so viel).

8. Progressus (=πρόβαση, προχώρηση, πορεία).

9. Νά τοὺς βροῦμε στόν δρόμο μας, προὔπαντήσουμε (δηλ. τοὺς κατοίκους).

10. Contextus.

11. Τά ἀντικείμενα τῆς ἐμπειρίας.

12. Στέκονται (=stehen).

13. Καθ' ἑαυτά.

Σ' ἐμᾶς τίποτε δέν εἶναι πραγματικά δεδομένο ἐξόν ἀπό τήν κατ' αἴσθησι ἀντίληψη καί τήν ἐμπειρική πρόοδο ἀπό τούτη πρὸς ἄλλες δυνατές κατ' αἴσθησι ἀντιλήψεις. Γιατί αὐτά καθ' ἑαυτά τὰ φαινόμενα, ὡς ἀπλές [ψιλές] παραστάσεις, εἶναι πραγματικά μόνο στήν κατ' αἴσθησι ἀντίληψη, ἢ ὁποία στήν πραγματικότητα δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό τήν πραγματικότητα μιᾶς ἐμπειρικῆς παραστάσεως, δηλ. [ἀπό ἓνα] φαινόμενο. Τό νά ὀνομάζῃ κανεῖς ἓνα φαινόμενο ἓνα, πρῖν ἀπό τήν κατ' αἴσθησι ἀντίληψη, πραγματικό [ἀληθινό] πρᾶγμα [ὄν], [τοῦτο] σημαίνει: εἴτε ὅτι ἐμεῖς στή συνεχή πορεία [πρόοδο] τῆς ἐμπειρίας πρέπει ἀναγκαστικά νά συναντᾶμε μιάν τέτοια κατ' αἴσθησι ἀντίληψη, ἢ [ὅτι] αὐτό δέν ἔχει καμμιά ἀπολύτως σημασία. Γιατί, ὅτι αὐτό¹ ὑπάρχει αὐτό καθ' ἑαυτό, χωρίς

(B 522) καμμιά σχέση πρὸς τίς αἰσθήσεις μας καί τή δυνατή ἐμπειρία, [τοῦτο] ἀσφαλῶς θά μπορούσε νά λεχθῆ, ἐάν ὁ λόγος ἦταν² γιά ἓνα πρᾶγμα αὐτό καθ' ἑαυτό. Ἀλλά ὁ λόγος εἶναι ἀπλῶς [μόνο] γιά ἓνα φαινόμενο μέσα στόν χῶρο καί τόν χρόνο, πού καί τὰ δύο [οἱ δύο] δέν εἶναι καθόλου προσδιορισμοί τῶν πραγμάτων αὐτῶν καθ' ἑαυτά, ἀλλά μονάχα τῆς

(A 494) αἰσθητικότητός μας³ ὡς ἐκ τούτου, ὅ,τι εἶναι μέσα σ' αὐτούς³ (φαινόμενα), δέν εἶναι κάτι τό καθ' ἑαυτό, ἀλλά ψιλές παραστάσεις, οἱ ὁποῖες, ὅταν δέν εἶναι δεδομένες μέσα μας (στήν κατ' αἴσθησι ἀντίληψη), δέν ἀπαντοῦν πουθενά ἄλλοῦ.

Ἡ κατ' αἴσθησι⁴ δύναμη ἐποπτείας εἶναι κατ' οὐσίαν μιᾶ δεκτική ἰκανότητος⁵ νά προσβάλλεται κατὰ ἓναν ὀρισμένο τρόπο ἀπό [μέ] παραστάσεις, ἢ σχέση τῶν ὁποίων ἀναμεταξύ τους εἶναι μιᾶ καθαρῆ ἐποπτεία τοῦ χώρου καί τοῦ χρόνου (μορφῶν καθαρᾶ⁶, τῆς αἰσθητικότητός μας), καί οἱ ὁποῖες, καθ' ὅσον εἶναι συνδεδεμένες καί προσδιορίσιμες⁷ σ' αὐτή τή σχέση (στόν χῶρο καί τόν χρόνο) σύμφωνα μέ νόμους τῆς ἐνότητος τῆς ἐμπειρίας, καλοῦνται ἀ ν τ ι κ ε ἰ μ ε ν α. Ἡ μή αἰσθητή αἰτία αὐτῶν τῶν παραστάσεων μᾶς εἶναι καθ' ὀλοκληρίαν ἄγνωστη καί αὐτή δέν μπορούμε, ὡς ἐκ τούτου, νά τήν ἐποπτεύσουμε ὡς ἀντικείμενο⁷ γιατί ἓνα τέτοιου εἴδους ἀντικείμενο θά ἔπρεπε ἀναγκαστικά νά μὴν παριστάνεται οὔτε στόν χῶρο, οὔτε στόν χρόνο (ὡς ἀπλῶν ὄρων τῆς κατ' αἴσθησι παραστάσεως), ὅροι, χωρίς τούς ὁποίους δέν μπορούμε νά νοοῦμε καμμιά ἀπολύτως ἐποπτεία. Ὡστόσο μπορούμε νά ὀνομάζουμε τήν καθαρὰ νοητὴ αἰτία τῶν φαινομέ-

1. Ἐννοεῖ τό φαινόμενο.

2. Ἐπρόκειτο.

3. Στόν χῶρο καί τόν χρόνο.

4. Ἡ αἰσθητή.

5. Receptivität (=δεκτικότης = facultas receptivitatis).

6. Καθαρῶν μορφῶν (=merae formae).

7. Determinabiles.

νων καθόλου¹, [τό] υπερβατικό αντικείμενο, ἀπλῶς γιά νά ἔχουμε κάτι πού νά ἀντιστοιχῇ στήν αἰσθητικότητα [θεωρούμενη] ὡς μιάν δεκτικότητα². Σ' αὐτό τό υπερβατικό αντικείμενο μπορούμε νά προσγράψουμε ὅλη τήν ἔκταση καί συνεκτική ἐνότητα τῶν δυνατῶν κατ' αἴσθηση ἀντιλήψεών μας (B 523) καί νά λέμε: ὅτι αὐτό εἶναι δεδομένο αὐτό καθ' ἑαυτό πρὶν ἀπό κάθε ἐμπειρία. Τά φαινόμενα ὅμως δέν εἶναι, σύμφωνα μ' αὐτό³, καθ' ἑαυτά δεδομένα, ἀλλά μονάχα μέσα σ' αὐτή τήν ἐμπειρία, γιατί αὐτά ἀποτελοῦν ἀπλές παραστάσεις, οἱ ὁποῖες μόνον ὡς κατ' αἴσθηση ἀντιλήψεις σημαίνουν ἓνα (A 495) πραγματικό αντικείμενο, ὅταν⁴ δηλ. αὐτή ἢ κατ' αἴσθηση ἀντίληψη⁵ συνέχεται μέ ὅλες τίς ἄλλες σύμφωνα μέ κανόνες τῆς ἐμπειρικής ἐνότητος⁶. Ἔτσι μπορεῖ κανεὶς νά πῇ: ὅτι τά πραγματικά⁶ πράγματα [ὄντα] τοῦ παρωχημένου χρόνου εἶναι δεδομένα στό υπερβατικό αντικείμενο τῆς ἐμπειρίας· ἀλλά αὐτά γιά μένα εἶναι ἀντικείμενα καί στόν παρωχημένο χρόνο πραγματικά⁷ μόνον, καθ' ὅσον παριστάνω μέσα μου ὅτι μιὰ ἀναγωγική σειρά δυνατῶν κατ' αἴσθηση ἀντιλήψεων (εἴτε⁸ πάνω⁹ στό ὀδηγητικό νῆμα¹⁰ τῆς ἱστορίας, ἢ πάνω στά ἴχνη τῶν αἰτίων καί ἀποτελεσμάτων) σύμφωνα μ' ἐμπειρικούς νόμους, μέ μιὰ λέξη, [ὅτι] ἢ πορεία τοῦ κόσμου ὀδηγεῖ σέ μιάν διαρρέυσασα σειρά τοῦ χρόνου ὡς ὄρο τοῦ παρόντος χρόνου, [σειρά] ἢ ὁποία ὅμως εὐθύς ἔπειτα παριστάνεται ὡς πραγματική στή συνεκτική μόνον ἐνότητα μιᾶς δυνατῆς ἐμπειρίας, καί ὄχι αὐτή καθ' ἑαυτήν, κατά τέτοιον τρόπο¹¹, ὥστε ὅλα τά ἀπό ἀμνημονεύτου¹² χρόνου πρὶν ἀπό τήν ὑπαρξή μου διαρρέυσαντα γεγονότα νά μή σημαίνουν ὄντως τίποτε ἄλλο παρά τή δυνατότητα τῆς προεκτάσεως τῆς ἀλυσίδος τῆς ἐμπειρίας: ἀπό τήν παροῦσα κατ' αἴσθηση ἀντίληψη κατ' ἐπάνω πρὸς τοὺς ὄρους, πού τήν¹³ προσδιορίζουν ὡς πρὸς τόν χρόνο¹⁴.

Ἄνταν, κατά ταῦτα, παριστάνω μέσα μου στό σύνολό τους ὅλα τά

-
1. Überhaupt (=universe).
 2. Facultas recipiendi.
 3. Ἦ: σέ σχέση πρὸς αὐτό.
 4. Ἄφ' ὅτου, ἐάν.
 5. Κατά τόν E r d m a n n: Wahrnehmungen (= οἱ κατ' αἴσθηση ἀντιλήψεις... συνέχονται).
 6. Τῆς ἐνότητος τῆς ἐμπειρίας.
 7. Res vere exstantes (=τά ἀληθῶς ὑπάρχοντα πράγματα).
 8. Ἔστω πάνω...
 9. Ἀκολουθώντας τό..., μέ βάση τό...
 10. Τόν μίτο τῆς ἱστορίας. 11. Ἔτσι, ὥστε...
 12. Ἀσυλλήπτου, ἀπερινοήτου, ἀπέιρου (=undenklicher Zeit).
 13. Τήν κατ' αἴσθηση ἀντίληψη.
 14. Μέσα στόν χρόνο, χρονικά.

- ὕπαρχοντα ἀντικείμενα τῶν αἰσθήσεων σ' ὄλο τόν χρόνο καί σ' ὄλους τούς
- (B 524) χώρους, τότε δέν ἐμβάλλω¹ τέτοια [ἀντικείμενα] καί στούς δύο² πρὶν ἀπό τήν ἐμπειρία, ἀλλά ἡ παράσταση αὐτή δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά ἡ νόηση [σκέψη] μιᾶς δυνατῆς ἐμπειρίας στήν ἀπόλυτη πληρότητά της. Μόνο μέσα σ' αὐτήν εἶναι δεδομένα ἐκεῖνα τὰ ἀντικείμενα (τὰ ὁποῖα δέν εἶναι τίποτε
- (A 496) ἄλλο ἀπό ψιλές³ παραστάσεις). Τό ὅτι⁴ ὅμως λέει κανεῖς, πῶς αὐτά ὑπάρχουν πρὶν ἀπό κάθε δική μου ἐμπειρία, [τοῦτο] σημαίνει μόνον ὅτι πρέπει ν' ἀπαντοῦν⁵ στό μέρος [ἐκεῖνο] τῆς ἐμπειρίας, π ρ ό ς τ ό ό π ο ῖ ο εἶμαι πρωτίστως ὑποχρεωμένος, ξεκινώντας ἀπό τήν κατ' αἴσθησι ἀντίληψη, νά προχωρήσω⁶. Ἡ αἰτία τῶν ἐμπειρικῶν ὄρων αὐτῆς τῆς προόδου [προβάσεως], κατά συνέπεια, ποιά μέλη, ἢ ἐπίσης, σέ πόση ἔκτασι⁷ ἐγώ μπορῶ νά συναντήσω τέτοια [μέλη] στήν [κατά τήν] ἀναγωγή, εἶναι ὑπερβατική καί σέ μένα, ὡς ἐκ τούτου, ἀναγκαστικῶς ἄγνωστη. Ἀλλά δέν ἔχουμε, ὡσαύτως, νά κάνουμε⁸ μέ τήν αἰτία αὐτή, ἀλλά μέ τόν κανόνα μόνον τῆς προόδου τῆς ἐμπειρίας, εἰς τήν ὁποία μοῦ δίδονται τὰ ἀντικείμενα, δηλ. φαινόμενα. Ἐξ ἄλλου στήν ἔκβασι⁹ εἶναι ἐντελῶς ἓνα καί τό αὐτό [πρᾶγμα], ἄν λέγω ὅτι στήν ἐμπειρική προχώρησι [πρόοδο] μέσα στόν χῶρο μπορῶ νά συναντήσω ἀστέρια, τὰ ὁποῖα εἶναι ἑκατό φορές πῖο ἀπομεμακρυσμένα ἀπ' ὅ,τι τὰ ἔσχατα πού βλέπω: ἢ ἄν λέγω, ὅτι μποροῦν¹⁰ ἴσως νά ἀπαντοῦν ἀπ' αὐτά [τ' ἀστέρια] στόν κοσμικό χῶρο, ἔστω καί ἄν ποτέ κανεῖς ἄνθρωπος δέν τὰ ἀντελήφθη¹¹ ἢ δέν θά τὰ ἀντιληφθῇ¹² γιατί, καί ἄν ἀκόμη ἦσαν δεδομένα ὡς πράγματα αὐτά καθ' ἑαυτά, χωρίς σχέσι¹² πρὸς δυνατήν ἐμπειρία ἐν γένει¹³, καί τότε, ἐν τούτοις, δέν εἶναι τίποτε γιά μένα, συνεπῶς δέν εἶναι καθόλου ἀντικείμενα παρά καθ' ὅσον αὐτά περιέχονται στή σειρά τῆς ἐμπειρικῆς ἀναγωγῆς. Μονάχα σέ μιάν διαφορετική σχέσι, ὅταν ἀκριβῶς αὐτά τὰ φαινόμενα
- (B 525) ὀφείλουν νά χρησιμοποιοῦνται διά τήν κοσμολογική ιδέα ἐνός ἀπολύτου Ὀλου, καί ὅταν, ἐπομένως, ἔχουμε νά κάνουμε μέ μιάν ἐρώτησι πού

1. Τοποθετῶ μέσα, βάζω, ἐγκαθιστῶ.

2. Μέσα δηλ. στόν χῶρο καί τόν χρόνο.

3. *Merae repraesentationes*.

4. Ὅταν ὅμως λέη κανεῖς...

5. Ὅτι εἶναι [πρέπει] νά τὰ συναντᾶ κανεῖς...

6. Κατά τόν *E r d m a n n* ἀραιωμένο τό: προχωρήσω (=fortschreiten).

7. Μέχρι ποίου βαθμοῦ ἢ σημείου.

8. Δέν πρόκειται γι' αὐτήν τήν αἰτία.

9. Ὡς πρὸς τό ἀποτέλεσμα.

10. Κατά λέξι: ὅτι εἶναι [πρέπει] ἴσως νά συναντᾶ κανεῖς ἢ: νά συναντῶνται τέτοια ἀστέρια κ.λ.π.

11. Ἔχει ἀντιληφθῆ, ἰδῆ.

12. Ἄναφορά.

13. *Überhaupt* (=omnino).

υπερβαίνει τά ὄρια δυνατῆς ἐμπειρίας, ἔχει [ἀποκτᾶ]¹ σπουδαιότητα ἢ διάκριση τοῦ τρόπου κατὰ τόν ὁποῖο² ἐκλαμβάνει κανεῖς τήν πραγματικότητα τῶν ἐν λόγῳ³ ἀντικειμένων τῶν αἰσθήσεων, γιά νά προλάβουμε⁴ τήν (A 497) ἀπατηλή δόκησι⁵, πού πρέπει ἀναποφεύκτως ν' ἀπορρέη ἀπό τήν παρερμηνεία τῶν ἰδίων τῶν ἰδικῶν μας ἐννοιῶν τῆς ἐμπειρίας⁶.

ΤΗΣ ΑΝΤΙΝΟΜΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΕΒΔΟΜΟ ΤΜΗΜΑ

Κριτική απόφαση τῆς κοσμολογικῆς διαμάχης⁷ τοῦ λόγου μέ τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του.

Ἡ ὀλόκληρη ἡ ἀντινομία τοῦ καθαροῦ λόγου βασίζεται στό διαλεκτικό ἐπιχείρημα: Ἐάν⁸ εἶναι δεδομένο τό ὑποκείμενο σέ ὄρους, τότε εἶναι ἐπίσης δεδομένη ὀλόκληρη ἡ σειρά πάντων τῶν ὄρων αὐτοῦ⁹: Τώρα μᾶς εἶναι δεδομένα, ὡς ὑποκείμενα σέ ὄρους, ἀντικείμενα τῶν αἰσθήσεων, κατ' ἀκολουθίαν κ.λ.π. Διά τοῦ συλλογισμοῦ αὐτοῦ τοῦ λόγου, ἡ προκειμένη τοῦ ὁποῖου φαίνεται τόσο φυσική καί προφανής¹⁰, εἰσάγονται¹¹, τώρα, ἀνάλογα μέ τή διαφορότητα τῶν ὄρων (στή σύνθεση τῶν φαινομένων), καθ' ὅσον αὐτοί ἀποτελοῦν μίαν σειρά, ἐξ ἴσου τόσες¹² κοσμολογικές ἰδέες, οἱ ὁποῖες ἀπαιτοῦν τήν ἀπόλυτη ὀλότητα τῶν σειρῶν αὐτῶν καί μ' αὐτό ἀκριβῶς μεταθέτουν τόν λόγο ἀναπόφευκτα σ' ἀντιμαχία μέ τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του. Προτοῦ ὅμως ἀποκαλύψουμε [ὅ,τι] τό ἀπατηλό¹³ σ' αὐτό τό σοφιζόμενο ἐπιχείρημα, ὀφείλουμε διά διορθώσεως καί προσδιορισμοῦ ὀρισμένων μέσα (B 526) σ' αὐτό [ἐδῶ] παρουσιαζομένων ἐννοιῶν, νά καταστήσουμε ἑαυτούς ἱκανούς πρός τόν σκοπό αὐτό¹⁴.

Κ α τ ἄ ρ χ ή ν εἶναι σαφῆς καί ἀναμφίβολα βέβαιη ἡ ἀκόλουθη πρόταση: ὅτι, ὅταν [ἄν] εἶναι δεδομένο τό ὑπαγόμενο σέ ὄρους, μ' αὐτό

1. Εἶναι μεγάλης σπουδαιότητος ἢ...

2. Αὐτοῦ τοῦ τρόπου, πῶς δηλ...

3. Ἡ: αὐτῶν τῶν ἀντικειμένων, περί ὧν ὁ λόγος καί ἡ σκέψη (=gedachter). Τῶν μνημονευθέντων ἢ: τέτοιων ἀντικειμένων.

4. Ἐποσοβήσουμε. 5. *Opinio fallax*.

6. Ἐμπειρικῶν ἐννοιῶν. 7. Ἐριδος. 8. Ὄταν.

9. Τοῦ ὑποκειμένου δηλ. σέ ὄρους.

10. Αὐτόδηλη. 11. Ἐγκαινιάζονται.

12. Ἰσάριθμες. 13. *Das Trügliche*.

14. Νά προπαρασκευάσουμε τοὺς ἑαυτοὺς μας ἢ νά τοὺς καταστήσουμε δυνατοὺς πρός...

(A 498) ἀκριβῶς μᾶς εἶναι ὡς πρόβλημα δεδομένη¹ μιά ἀναγωγή στη σειρά ὄλων τῶν ὄρων γιά τό ἴδιο² γιὰτί τό ὑποκείμενο σέ ὄρους φέρει ἤδη μαζί του [συνεπάγεται]³ τοῦτο, ὅτι [δηλ.] μ' αὐτό τόν τρόπο κάτι τι ἀναφέρεται πρὸς ἕναν ὄρο καί, ὅταν ὁ ὄρος αὐτός μέ τή σειρά του ὑπόκειται σέ ὄρους, [τό κάτι τι ἀναφέρεται] πρὸς ἕναν πιά ἀπομεμακρυσμένον ὄρο, καί τό ἴδιο [καί ἔτσι] διά μέσου ὄλων τῶν μελῶν τῆς σειράς. Ἡ πρόταση, ἄρα, αὐτή εἶναι ἀναλυτική καί αἴρεται πάνω ἀπό κάθε φόβο μιᾶς ὑπερβατικῆς κριτικῆς. Εἶναι⁴ [ἀποτελεῖ] ἕνα λογικό αἴτημα⁵ τοῦ λόγου: νά παρακολουθῆ [δηλ.] κανεῖς μέ τή διάνοια [νόηση] καί νά συνεχίζῃ ὅσο τό δυνατόν πιά μακριά ἐκείνη τή σύνδεση μιᾶς ἐννοίας μέ τούς ὄρους τῆς, [σύνδεση] ἢ ὁποῖα προσπέφυκε [ἐνυπάρχει] ἤδη στήν ἴδια τήν ἐννοια.

Π ε ρ α ι τ ε ρ ω: ὅταν τόσο τό ὑποκείμενο σέ ὄρους, ὅσο καί ὁ ὄρος του, εἶναι πράγματα αὐτά καθ' ἑαυτά, τότε, ὅταν τό πρῶτο εἶναι δεδομένο, ὄχι μόνον ἡ ἀναγωγή πρὸς τό δεύτερο⁶ εἶναι ὡς πρόβλημα⁷ δεδομένη, ἀλλά τοῦτο⁸ εἶναι ἤδη μ' αὐτό πραγματικά συνδεδεμένο καί, ἐπειδή αὐτό ἰσχύει γιά ὅλα τά μέλη τῆς σειράς, γι' αὐτό ἡ πλήρης σειρά τῶν ὄρων, κατά συνέπεια καί τό Ἄπόλυτο ἐπίσης εἶναι συγχρόνως μ' αὐτό τόν τρόπο δεδομένο, ἤ, μᾶλλον⁹, προϋποτειμμένο, μέ τό ὅτι [δηλ.] τό ὑποκείμενο σέ ὄρους, πού ἦταν δυνατό μόνο διά μέσου ἐκείνης τῆς σειράς, εἶναι δεδομένο. Ἐδῶ ἡ σύνθεση τοῦ ὑποκειμένου σέ ὄρους μέ τόν ὄρο του εἶναι μιά σύνθεση τῆς ἀπλῆς¹⁰ διανοίας [νοήσεως], ἢ ὁποῖα παριστᾶ τά πράγματα

(B 527) ὅπως αὐτά εἶναι, χωρίς νά προσέχῃ¹¹ πάνω σ' αὐτό, ἄν καί πῶς [δηλ.] μπορούμε νά φθάσουμε στή γνώση τους. Ἀντίθετα, ὅταν ἔχω νά κάνω μέ φαινόμενα, τά ὁποῖα, ὡς ψιλές παραστάσεις, δέν εἶναι καθόλου δεδομένα,

(A 499) ἐάν δέν φθάνω στή γνώση τους (δηλ. πρὸς αὐτά τά ἴδια, ἀφοῦ δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό ἐμπειρικές γνώσεις), τότε δέν μπορῶ ὑπό τήν ἴδια ἀκριβῶς σημασία νά εἶπω ὅτι: ὅταν εἶναι δεδομένο τό ὑπό ὄρους, τότε ὄλοι οἱ ὄροι (ὡς φαινόμενα) γιά τό ἴδιο¹² εἶναι ἐπίσης δεδομένοι, καί δέν μπορῶ, κατά

1. Ἐπιβεβλημένη, ἐπιδεδομένη, προτειμμένη (=propositum est). Aufgegeben.

2. Τό ὑπαγόμενο δηλ. σέ ὄρους. Ἡ ἄλλιῶς:... στή σειρά ὄλων τῶν ὄρων τοῦ ἴδιου [=ὄλων τῶν ὄρων του], ἢ: στή σειρά ὄλων τῶν ὄρων ἐν σχέσει πρὸς αὐτό [τό ἴδιο].

3. Ἐμπεριέχει.

4. Ἀντί: Er ist (=δηλ. ἡ πρόταση αὐτή): Es ist (=εἶναι) κατά τόν E r d m a n n.

5. Postulatum (πρβλ. σχετικά H e i m s o e t h, op. cit., σ. 297-8).

6. Τόν ὄρο.

7. Aufgegeben (=ἐπιδεδομένη, ἐπιβεβλημένη).

8. Τό δεύτερο, δηλ. ὁ ὄρος. 9. Καλλίτερα.

10. Τῆς διανοίας μόνης, καθαρά τῆς διανοίας.

11. Νά δίνη προσοχή.

12. Ὅλοι οἱ ὄροι τοῦ ἴδιου, οἱ ὄροι δηλ. ἐν σχέσει πρὸς αὐτό (τό ὑπό ὄρους).

συνέπεια, μέ κανέναν τρόπο νά συμπεράνω γιά τήν ἀπόλυτη ὀλότητα τῆς σειρᾶς αὐτῶν. Γιατί τά φαινόμενα στήν ἴδια¹ τήν πρόσληψή² τους δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό μίαν ἐμπειρική σύνθεση (στόν χῶρο καί τόν χρόνο) καί εἶναι, ἄρα, μόνο μέσα σ' αὐτήν (τή σύνθεση) δεδομένα. Δέν ἔπεται, λοιπόν, καθόλου ὅτι, ὅταν εἶναι δεδομένο τό ὑπό ὄρους (στό [πεδίο τοῦ] φαινόμενο), ἡ σύνθεση, πού ἀποτελεῖ τόν ὄρο του, εἶναι μ' αὐτό ἐπίσης συνδεδωμένη καί προϋποθεθειμένη, ἀλλά ἡ σύνθεση αὐτή λαμβάνει στήν ἀναγωγή πρωτίστως χώρα καί οὐδέποτε χωρίς αὐτήν. Ἀλλά σέ μίαν τέτοια περίπτωση μπορεῖ κανεῖς εὐλόγως νά πῆ τοῦτο, ὅτι [δηλ.] μιά ἀναγωγή πρὸς τοὺς ὄρους, δηλ. μιά συνεχής³ ἐμπειρική σύνθεση ἐπιτάσσεται ἢ εἶναι ἐπιβεβλημένη⁴ ἀπό τήν πλευρά αὐτή, καί ὅτι δέν εἶναι δυνατόν [μπορεῖ] νά λείπουν οἱ ὄροι, πού δίδονται διά μέσου τῆς ἀναγωγῆς αὐτῆς.

Ἐξ αὐτῶν ἐμφαίνεται καθαρά ὅτι ἡ μείζων προκειμένη πρόταση τοῦ κοσμολογικοῦ συλλογισμοῦ τοῦ λόγου λαμβάνει τό ὑπό ὄρους στήν [ὑπό τήν] ὑπερβατική σημασία μιᾶς καθαρῆς Κατηγορίας, ἡ ἐλάσσων ὅμως προκειμένη στήν ὑπερβατική σημασία μιᾶς πάνω σέ ἀπλᾶ φαινόμενα ἐφαρμοσμένης ἐννοίας τῆς διανοίας [νοήσεως], κατ' ἀκολουθίαν σ' αὐτό (B 528) ἐδῶ ἀπαντᾷ ἐκείνη ἡ διαλεκτική ἀπάτη, τήν ὁποία ὀνομάζει κανεῖς *sophisma figurae dictionis*⁵. Ἡ ἀπάτη ὅμως αὐτή δέν εἶναι τεχνητά (A 500) ἐπινοημένη⁶, ἀλλά μιά φυσική αὐταπάτη τοῦ κοινοῦ λόγου. Γιατί μέσω αὐτῆς, ὅταν κάτι τι εἶναι δεδομένο ὡς ὑποκείμενο σέ ὄρους, προϋποθέτουμε (στή μείζονα προκειμένη), χωρίς τρόπον τινά νά κυτταμε⁷, τοὺς ὄρους καί τή σειρά αὐτῶν, ἀφοῦ αὐτό [τό πρᾶγμα] δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό τή λογική ἀπαίτηση νά δεχόμεθα πλήρεις προτάσεις σέ ἓνα δεδομένο συμπέρασμα⁸, καί ἐδῶ⁹ δέν [εἶναι νά] συναντᾷ κανεῖς στή σύνδεση τοῦ ὑποκειμένου σέ ὄρους μέ τόν ὄρο του καμμιά χρονική τάξη¹⁰· προϋποτίθενται¹¹ [ἀπλῶς] καθ' ἑαυτά ὡς ταυτοχρόνως δεδομένα. Πε-

1. Κατ' ἄλλους τό: selber συνάπτεται πρὸς τό: Erscheinungen (=Γιατί τά φαινόμενα... στήν πρόσληψή τους δέν εἶναι καί τά ἴδια...).

2. In apprehensione (=στή συμπρόσληψή τους).

3. Μιά μέχρι τέλους συνεχισθεῖσα (=continuata=fortgesetzte).

4. ...geboten oder aufgegeben sei (=ἀπαιτεῖται ἢ εἶναι ἐπιδεδωμένη ὡς πρόβλημα).

5. Πρβλ. Θ. Βορέα, Λογική, Ἀθήναι, 1972, σ. 195.

6. Δέν εἶναι δηλ. ἐπιτεδηδευμένη (=non arte quaestita est).

7. Ἀπερίσκεπτα, ἀπρόσεχτα, στά τυφλά, μέ κλειστά τά μάτια (=unbesehen).

8. Πρόταση συμπεράσματος (=conclusio).

9. Στήν περίπτωση αὐτή. 10. Ordo temporis.

11. Δηλ. τό ὑπό ὄρους καί ὁ ὄρος του (ἢ: οἱ δύο προκειμένες ὡς ὄροι τοῦ συμπεράσματος προτάσεις).

ραϊτέρω [πέραν αὐτοῦ] εἶναι ἐξ ἴσου ἐπίσης φυσικό (στήν ἐλάσσονα προκείμενη) νά θεωρῆ κανεῖς φαινόμενα ὡς πράγματα καθ' ἑαυτά καί ὡς ἐξ ἴσου ἐπίσης δεδομένα στήν ἀπλῆ¹ νόηση ἀντικείμενα, ὅπως αὐτό συνέβη καί στή μείζονα προκείμενη, ἀφοῦ² [ὄπου] ἔκανα ἀφαίρεση ἀπ' ὅλους τοὺς ὄρους τῆς ἐποπτείας, κάτω ἀπό τοὺς ὁποίους μποροῦν μόνο νά δίδωνται ἀντικείμενα. Ἀλλά στό σημεῖο αὐτό⁴ τώρα εἶχαμε παραβλέψει μίαν ἀξιοσημεῖωτη μεταξύ τῶν ἐννοιῶν διαφορά [διάκριση]. Ἡ σύνθεση τοῦ ὑποκειμένου σέ ὄρους μέ τόν ὄρο του καί ἡ σειρά τῶν τελευταίων⁵ (στή μείζονα προκείμενη) δέν ἐπικόμιζε μαζί της [συνεπαγόταν] κανέναν ἀπολύτως περιορισμό διά τοῦ χρόνου⁶ καί καμμιά ἐννοια διαδοχῆς. Ἀπεναντίας, ἡ ἐμπειρική σύνθεση καί ἡ σειρά τῶν ὄρων στό [πεδίο τοῦ] φαινόμενο (πού εἶναι ὑπαγμένη στήν ἐλάσσονα προκείμενη) εἶναι κατ' ἀνάγκη διαδοχικές καί μονάχα μέσα στόν χρόνο ἢ μία μετά τήν ἄλλη⁷ δεδομένες· κατά συνέπεια δέν μποροῦσα νά προϋποθέσω ἐξ ἴσου ἀκριβῶς ἐδῶ ὅπως καί ἐκεῖ τήν ἀπόλυτη ὁ λ ὁ τ η τ α τῆς συνθέσεως καί τῆς παριστώμενης

(B 529) μ' αὐτό [μ' αὐτήν] σειράς, γιατί ἐκεῖ⁸ ὅλα τά μέλη τῆς σειράς εἶναι δεδομένα καθ' ἑαυτά (χωρίς ὄρους τοῦ χρόνου⁹), ἐδῶ¹⁰ ὅμως εἶναι δυνατά μόνον διά

(A 501) μέσου τῆς διαδοχικῆς ἀναγωγῆς, ἢ ὁποία εἶναι δεδομένη μόνο μ' αὐτό, μέ τό ὅτι τήν ὀλοκληρώνει¹¹ [δηλ.] κανεῖς πραγματικά¹².

Μετά τήν ἐξέλεγχῆ¹³ ἐνός τέτοιου παραπατήματος [ἀμαρτήματος] τοῦ¹⁴ κοινῶς¹⁵ τεθειμένου ὡς ὑποβάθρου (τῶν κοσμολογικῶν ἰσχυρισμῶν) ἐπιχειρήματος, τά δύο ἀντιμαχόμενα μέρη μποροῦν, ὡς τέτοια¹⁶, πού δέν θεμελιώνουν [στηρίζουν] τήν ἀπαίτησή τους σέ κανέναν ἐμβριθῆ [στέρεο] τίτλο, δικαίως ν' ἀπορριφθοῦν. Μέ αὐτό ὅμως ἡ διαμάχη¹⁷ των δέν ἔχει ἐπί τοσοῦτον¹⁸ ἀκόμη περατωθῆ, ὥστε νά εἶχαν [δηλ.] πεισθῆ¹⁹, ὅτι αὐτοί²⁰, ἢ ὁ

1. Soli intelligentiae.

2. Δεδομένου ὅτι..., ἐφ' ὅσον.

3. Ἐν σχέσει πρὸς... 4. Ἐδῶ.

5. Τῶν ὄρων δηλ.

6. Κανένα δηλ. χρονικόν προσδιορισμό.

7. Alia post aliam. 8. Στή μείζονα.

9. Sine conditione temporis.

10. Στήν ἐλάσσονα.

11. Ἄγη εἰς πέρας. 12. «Ἐνεργεῖα».

13. Πειστική ἀπόδειξη (=Überweisung).

14. Πού περιέχει δηλ. τό ἐπιχείρημα πού τίθεται ὡς κοινή βάση ὄλων τῶν...

15. Communiter (=κοινῆ, γιά ὅλους).

16. Καθώς εἶναι τέτοια πού δέν...

17. Ἡ διχογνωμία, διχόνοια.

18. Ὑπό τήν ἐννοια ὅτι..., στόν βαθμό ἐκεῖνο, ὥστε νά...

19. Νά τοὺς ἔχη ἀποδειχθῆ. 20. Καί οἱ δύο.

Ένας από τούς δύο είχε άδικο [πάνω] στο ίδιο μάλιστα πράγμα, πού αυτός¹ διίσχυρίζεται (στό συμπέρασμα), έστω και αν δεν εγνώριζε να τό οικοδομήση πάνω σέ γενναίους [ικανούς]² άποδεικτικούς λόγους. Τίποτα εν τούτοις δεν φαίνεται πιό σαφές από τό [γεγονός] ότι, ανάμεσα σέ δύο, από τούς οποίους ό ένας ίσχυρίζεται: ότι ό κόσμος έχει μιάν άρχή, [καί] ό άλλος: ότι ό κόσμος δεν έχει καμμιά άρχή, αλλά είναι έξ αίωνιότητος³, ό ένας τουλάχιστον πρέπει να έχει δίκιο. Έάν όμως είναι έτσι, τότε είναι πραγματικά αδύνατο, αφού ή σαφήνεια είναι ίση [όμοια] και από τίς δύο πλευρές, να εξακριβώση⁴ ποτέ κανείς, μέ ποιάν πλευρά είναι τό δίκιο, και ή διαμάχη [έρις] διαρκεί⁵ όπως πριν έτσι και μετά, έστω και αν τά δύο κόμματα [μέρη] παραπέμπωνται προς ειρήνην⁶ εις τό δικαστήριο⁷ του λόγου. Δεν απομένει⁸, λοιπόν, κανένα μέσο, για να τερματίση κανείς ριζικά [όριστικά] και προς ίκανοποίηση και των δύο πλευρών τήν έριδα, από του να πεισθούν τελικά αυτοί, δεδομένου ότι μπορούν πραγματικά ν' ανασκευάζουν τόσο ώραία ό ένας τόν άλλον, ότι έρίζουν για τό τίποτα, και [ότι] μιá ώρισμένη ύπερβατική άπατηλή φαινομενικότης τούς έχει ψευτογραφήσει⁹ μιάν πραγματικότητα εκεί, όπου δεν είναι να συναντā κανείς καμμιά. Αυτό τόν δρόμο τής καταπαύσεως [έξομαλύνσεως] μιās μη όριστικά κριτέας¹⁰ [άποφασιστέας] διαμάχης θέλουμε τώρα να ξεκινήσουμε [πορευθοῦμε].

(B 530)

(A 502)

* * *

Ό Ζήνων ό Έλεάτης¹¹, ένας όξύνους διαλεκτικός, έχει ήδη ως ένας παράβολος¹² σοφιστής κατακριθῆ πολύ πάνω σ' αυτό από τόν Πλάτωνα, [πάνω στό] ότι [δηλ.], για να [έπι]δείξη τήν τέχνη του, έπιζητούσε μιá και τήν αυτή πρόταση να τήν άποδείξη δι' εύλόγων [εύσχήμων]¹³ έπιχει-

1. Ό ένας από τούς δύο.
2. Άξιους, ισχυρούς, καταλλήλους.
3. Ab aeterno (=άπό καταβολής δηλ.).
4. Έξεύρη.
5. Συνεχίζεται.
6. Πρός ήσυχίαν, εν ειρήνη.
7. Στο δικαστικό μέγαρο του λόγου.
8. Υπολείπεται.
9. Ψευτοεικονίσει.

10. Μιās μη δυναμένης να κριθῆ (λυθῆ) όριστικά ή: μιās μη έπιδεκτικῆς όριστικῆς [δικαστικῆς] κρίσεως έριδος. Μιās δικαστικά μη ξεκαθαριστέας...

11. Πρβλ. H. D i e l s - W. K r a n z, Die Fragmente der Vorsokratiker, Dublin-Zürich, 1966¹², 29 (Ζήνων), A 12 κ.έξ. και A 21 κ.έξ., πρβλ. και B 1 κ.έξ. Έδω γίνεται ύπαινιγμός εις τόν Φαίδρο (261 D) του Πλάτωνος. (Πρβλ. H e i m s o e t h, op. cit., σ. 301-302).

12. Παράτολμος, κακόβουλος.
13. Πειστικῶν (=speciosis et fallacibus = scheinbaren).

ρημάτων καί λίγο ἔπειτα [ἀμέσως μετά] νά τήν ἀνατρέψη πάλι μέ ἄλλα ἐξ ἴσου ἀκριβῶς ἰσχυρά ἐπιχειρήματα. Ἰσχυριζόταν ὅτι ὁ Θεός (πού πιθανόν δέν ἦταν σ' αὐτόν τίποτε ἄλλο ἀπό τόν κόσμο) δέν εἶναι οὔτε πεπερασμένος, οὔτε ἄπειρος, ὅτι αὐτός οὔτε σέ κίνηση εἶναι [κινεῖται], οὔτε σέ στάση [ἴσταται], ὅτι μέ κανένα ἄλλο πρᾶγμα δέν εἶναι οὔτε ὁμοιος, οὔτε ἀνόμοιος. Σ' αὐτούς πού τόν ἔκριναν πάνω σ' αὐτό, φαινόταν ὅτι ἤθελε νά ἀρνηθῆ ὀλοκληρωτικά δύο ἀναμεταξύ τους ἀντιφάσκουσες προτάσεις, πρᾶγμα τό ὁποῖο εἶναι ἄτοπο¹ [παράλογο]. Ἀλλά ἐγώ δέν βρίσκω ὅτι αὐτό μπορεῖ νά τοῦ τό φορτωθῆ² κανείς [νά τοῦ τό φορτώση κανείς] δικαιολογημένα. Τήν πρώτη ἀπό τίς προτάσεις αὐτές θά τήν φωτίσω ἀπό πιά κοντά σέ λίγο [θά τήν διευκρινίσω περισσότερο σέ λίγο]. Ὅσον ἀφορᾷ τίς ὑπόλοιπες, ἐάν κάτω ἀπό τή λέξη: **Θ ε ό ς**, ἐννοοῦσε τό σύμπαν, τότε ἔπρεπε ἀσφαλῶς³ νά πῆ: ὅτι αὐτό δέν εἶναι οὔτε σταθερά⁴ παρόν στόν τόπο του (ἐν στάσει), οὔτε τόν ἀλλάζει (κινεῖται), γιατί ὅλοι οἱ τόποι εἶναι μονάχα μέσα στό σύμπαν, αὐτό τό ἴδιο, ἄρα, δέν εἶναι σέ κανένα τόπο. Ἐάν τό σύμπαν ἐμπεριέχη κάθε τι πού ὑπάρχει, τότε καί αὐτό ἐπίσης δέν εἶναι ἐπί τοσοῦτον⁵ οὔτε ὅμοιο, οὔτε ἀνόμοιο μέ κανένα ἄλλο πρᾶγμα, ἀφοῦ ἔξω ἀπ' αὐτό δέν ὑπάρχει κανένα ἄλλο πρᾶγμα, μέ τό ὁποῖο θά μπορούσε νά συγκριθῆ. Ὅταν δύο ἀναμεταξύ τους ἀντιτιθέμενες [ἐναντίες] κρίσεις προϋποθέτουν ἕναν ὄρο ἀπαράδεκτο⁶, τότε, ἀνεξάρτητα⁷ ἀπό τήν [παρά τήν] ἀντιμαχία τους (ἡ ὁποία μολαταῦτα δέν εἶναι καμμιά πραγματική [ἀληθινή] ἀντίφαση), ἐκπίπτουν καί οἱ δύο, διότι ὁ ὄρος, κάτω ἀπό τόν ὁποῖο μόνον θά ἔπρεπε κάθε μία ἀπ' αὐτές τίς προτάσεις νά ἰσχύη [ἔχη κύρος], ἐκπίπτει.

Ἄν ἔλεγε κανείς ὅτι κάθε σῶμα μυρίζει εἴτε καλά, ἢ⁸ ὅτι δέν μυρίζει καλά, τότε λαμβάνει χώρα ἕνα τρίτο⁹, ὅτι [δηλ.] τό σῶμα δέν μυρίζει καθόλου (ἀποπνέει ὀσμήν) καί ἔτσι καί οἱ δύο ἀντιμαχόμενες προτάσεις μποροῦν νά εἶναι ψευδεῖς. Ἐάν λέγω ὅτι τό σῶμα εἶναι εἴτε εὐῶδες¹⁰, ἢ ὅτι δέν εἶναι εὐῶδες¹¹ (vel suaveolens vel non suaveolens), τότε καί οἱ δύο κρίσεις εἶναι ἀντιφατικά ἀντίθετες¹² ἀναμεταξύ τους καί μόνον ἡ πρώτη εἶναι

1. Absurdum (=ungereimt= ἀσύμμετρο πρὸς τόν λόγο).

2. Νά τοῦ καταλογισθῆ, νά τοῦ τό προσάψη κανείς...

3. Χωρίς ἀμφιβολία.

4. Παραμόνιμα, διαρκῶς.

5. Ὑπό τήν ἔννοια [ἀποψη] αὐτή.

6. Ἀδύνατο.

7. Μή λαμβανομένης ὑπ' ὄψη.

8. Ἦ ὄχι καλά.

9. Ὑπάρχει μιὰ τρίτη περίπτωση. 10. Εὐοσμο.

11. Ἦ ὄχι εὐῶδες.

12. Ἀντιτεθειμένες Πρβλ. **Θ. Β ο ρ έ α**, Λογική, op. cit., σ. 80.

ψευδής, τό αντιφατικό της όμως Ἐναντίο, δηλ. μερικά σώματα δέν είναι εὐώδη [εὐοσμία], περιλαμβάνει μέσα του επίσης τά σώματα πού δέν μ υ ρ ί ζ ο υ ν κ α θ ό λ ο υ. Στην προηγούμενη αντιπαράθεση [ἀντίθεση] (per disparata)¹ ὁ τυχαῖος ὄρος τῆς ἐννοίας τῶν σωμάτων² (ἡ ὁσμή) π α ρ έ μ ε ν ε ἀκόμη στήν ἀντιμαχόμενη κρίση καί δέν ἤρετο, ἄρα, δι' αὐτῆς [τῆς κρίσεως] μαζί της³, δέν ἦταν, ὡς ἐκ τούτου ἡ τελευταία [κρίση] τό αντιφατικό Ἐναντίο [Ἐντίθετο] τῆς πρώτης.

Ὄταν, σύμφωνα μ' αὐτά, λέγω: ὁ κόσμος ὡς πρὸς τόν χῶρο εἶναι ἡ ἄπειρος, ἡ δέν⁴ εἶναι ἄπειρος (non est infinitus), τότε, ἐάν ἡ πρώτη πρόταση εἶναι ψευδής, τό αντιφατικό Ἐναντίο της: ὁ κόσμος δέν εἶναι ἄπειρος, πρέπει κατ' ἀνάγκην νά εἶναι ἀληθές. Μ' αὐτό θά ἦρα μόνον ἕναν ἄπειρο κόσμο, χωρίς νά θέσω ἕναν ἄλλο, δηλ. τόν πεπερασμένο. Ἐάν ὅμως [θά] ἐλέγετο: ὁ κόσμος εἶναι εἴτε ἄπειρος, ἢ πεπερασμένος (μὴ ἄπειρος), τότε καί } (A 504)
οἱ δύο⁵ [προτάσεις] θά μπορούσαν νά εἶναι ψευδεῖς. Γιατί εὐθύς τότε θεωρῶ } (B 532)
τόν κόσμο ὡς προσδιορισμένο αὐτόν καθ' ἑαυτόν κατά τό μέγεθος, ἐφ' ὅσον [καθ' ὅσον] στήν Ἐντίθεση δέν αἶρω ἀπλῶς τήν ἀπειρία καί, μαζί της, ὀλόκληρη ἴσως τήν κεχωρισμένη⁶ ὕπαρξή του, ἀλλ' εἰς τόν κόσμο, ὡς⁷ εἰς ἕνα αὐτό καθ' ἑαυτό πραγματικό πρᾶγμα [ὄν], ἐπιπροσθέτω⁸ ἕναν προσδιορισμό, πρᾶγμα τό ὁποῖο⁹ μπορεῖ νά εἶναι ἐξ ἴσου ἀκριβῶς ψευδές, ἐάν¹⁰ δηλ. ὁ κόσμος θά ἔπρεπε νά μὴν εἶναι κ α θ ό λ ο υ ὡς ἕ ν α π ρ ᾶ γ μ α κ α θ' ἕ α υ τ ό δεδομένος, κατά συνέπεια ἐπίσης οὔτε ὡς ἄπειρος, οὔτε ὡς πεπερασμένος κατά τό μέγεθός του. Ἄς μοῦ ἐπιτρέψη κανεῖς νά μπορῶ¹¹ νά ὀνομάζω τήν ἀντίθεση αὐτοῦ τοῦ εἴδους δ ι α λ ε κ τ ι κ ῆ, ἐκείνην ὅμως τῆς ἀντιφάσεως ἀ ν α λ υ τ ι κ ῆ ν ἐναντιότητα. Ἀπό δύο διαλεκτικά ἀντιτιθέμενες [ἐναντίες] ἀναμεταξύ τους κρίσεις μπορούν, ἄρα, καί οἱ δύο νά εἶναι ψευδεῖς, γι' αὐτό τόν λόγο, γιατί [δηλ.] ἡ μία δέν ἀντιφάσκει ἀπλῶς πρὸς τήν ἄλλη, ἀλλά λέγει κάτι περισσότερο ἀπ' αὐτό πού εἶναι ἀναγκαῖο [ἀπαιτεῖται] γιά τήν ἀντίφαση.

Ὄταν κανεῖς τίς δύο προτάσεις: ὁ κόσμος εἶναι ὡς πρὸς τό μέγεθος ἄπειρος, ὁ κόσμος εἶναι ὡς πρὸς τό μέγεθός του πεπερασμένος, τίς θεωρῶ ὡς ἀντιφατικά ἀντίθετες [ἀντιτιθέμενες] ἀναμεταξύ τους, τότε δέχεται κανεῖς

1. Πρβλ. H e i m s o e t h, op. cit., σ. 305.

2. Κατά τόν H a r t e n s t e i n: τοῦ σώματος.

3. Συγχρόνως. 4. Ἦ ὄχι ἄπειρος.

5. Καί τά δύο πράγματα.

6. Τήν καθαυτή ἢ: a se ὕπαρξή του.

7. Θεωρούμενο ὡς ἕνα... 8. Προσθέτω.

9. Δηλ. ὁ προσδιορισμός αὐτός.

10. Στην περίπτωση πού...

11. Νά ἔχω τήν ἄδεια, τό δικαίωμα.

ὅτι ὁ κόσμος (ὀλόκληρη ἢ σειρά τῶν φαινομένων) εἶναι ἓνα πρᾶγμα αὐτό καθ' ἑαυτό. Γιατί αὐτός παραμένει, εἴτε¹ ἄρω τὴν πεπερασμένη ἢ τὴν ἄπειρη ἀναγωγή στὴ σειρά τῶν φαινομένων. Ἐάν ὁμως ἀπομακρύνω [ἄρω] αὐτὴ τὴν προϋπόθεση, ἢ αὐτὴ τὴν ὑπερβατικὴ ἀπατηλὴ φαινομενικότητα, καὶ
 (A 505) } ἀρνηθῶ ὅτι ὁ κόσμος εἶναι ἓνα πρᾶγμα αὐτό καθ' ἑαυτό, τότε ἡ ἀντιφατικὴ
 (B 533) } ἀντιδικία τῶν δύο ἰσχυρισμῶν μεταβάλλεται σὲ μιὰν ἀπλῶς διαλεκτικὴ, καὶ ἐπειδὴ ὁ κόσμος δέν ὑπάρχει διόλου καθ' ἑαυτὸν² (ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἀναγωγικὴν σειρά τῶν παραστάσεων μου), δέν ὑπάρχει ἔτσι οὔτε ὡς ἓνα καθ' ἑαυτὰ ἄπειρον, οὔτε ὡς ἓνα καθ' ἑαυτὰ πεπερασμένον "Ὅλο. Ὑπάρχει μόνον μιὰ ἐμπειρικὴ ἀναγωγή τῆς σειράς τῶν φαινομένων καὶ αὐτός ἀφ' ἑαυτοῦ δέν [εἶναι νά] ἀπαντᾷ καθόλου. Ὡς ἐκ τούτου, ἐάν αὐτὴ³ εἶναι πάντοτε ἐξαρτημένη ἀπὸ ὄρους, τότε δέν εἶναι ποτέ καθ' ὀλοκληρίαν δεδομένη, καὶ ὁ κόσμος, ἄρα, δέν εἶναι κανένα ἀπόλυτον "Ὅλο, συνεπῶς δέν ὑπάρχει ὡς κάτι τέτοιο, οὔτε μέ ἄπειρο, οὔτε μέ πεπερασμένο μέγεθος.

"Ὅ,τι ἔχει λεχθῆ ἐδῶ γιὰ τὴν πρώτη κοσμολογικὴ ἰδέα, δηλ. γιὰ τὴν ἀπόλυτη ὀλότητα τοῦ μεγέθους ἐν τῷ [στό πεδίο τοῦ] φαινομένῳ, ἰσχύει ἐπίσης καὶ γιὰ ὅλες τὶς ὑπόλοιπες. Ἡ σειρά τῶν ὄρων μπορεῖ [εἶναι] νά ἀπαντᾷ στὴν ἴδια τὴν ἀναγωγικὴν σύνθεση, ὄχι ὁμως καθ' ἑαυτὴν εἰς τὸ φαινόμενο, ὡς [εἰς] ἓνα πρᾶγμα ἰδιαίτερο⁴, πρὶν ἀπὸ κάθε ἀναγωγή δεδομένο. Ὡς ἐκ τούτου θά πρέπη ἐπίσης νά πῶ: ὅτι τὸ πλῆθος [ἀριθμός] τῶν μερῶν μέσα σὲ ἓνα δεδομένο φαινόμενο δέν εἶναι καθ' ἑαυτό οὔτε πεπερασμένο, οὔτε ἄπειρο, διότι τὸ φαινόμενο δέν εἶναι τίποτε τὸ ὑπάρχον αὐτό καθ' ἑαυτό, καὶ τὰ μέρη δίδονται πρωτίστως διὰ τῆς ἀναγωγῆς —καὶ στὴν ἀναγωγῆ⁵— τῆς ἀποσυνθέτουσας⁶ συνθέσεως, ἀναγωγή πού δέν εἶναι ποτέ δεδομένη ἀπολύτως ὀλόκληρη, οὔτε ὡς πεπερασμένη, οὔτε ὡς ἄπειρη. Τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν σειρά τῶν τεταγμένων⁷ τῆς μιᾶς πάνω ἀπὸ τὴν ἄλλη αἰτιῶν, ἢ τῆς ὑποκειμένης σὲ ὄρους ὑπάρξεως μέχρι τὴν
 (A 506) } ἀπολύτως ἀναγκαίαν [ὑπαρξῆ], ἢ ὁποῖα δέν μπορεῖ ποτέ ὡς πρὸς⁸ τὴν
 (B 534) } ὀλότητά της νά θεωρηθῆ καθ' ἑαυτὴν οὔτε ὡς πεπερασμένη, οὔτε ὡς ἄπειρη, γιὰ αὐτὴ ὡς σειρά ὑποτεταγμένων⁹ παραστάσεων συνίσταται στὴ

1. Ἀδιάφορο ἄν...

2. Per se.

3. Κατὰ τὸν V a l e n t i n e r: dieser δηλ. ὁ Regressus. Ἀκολουθοῦμε τὴν γραφὴν: diese (=ἡ σειρά).

4. Ut peculiari quadam (=eigenem). "Ἴδιο, εἰδικό.

5. Καὶ εἰς αὐτήν.

6. Διαλύουσας, ἀναλύουσας.

7. Ὑπερτεταγμένων ἀναμεταξύ τους (=super se invicem ordinatarum).

8. Κατὰ τὴν... 9. Subordinatarum.

δυναμική μόνον άναγωγή, πρίν άπ' αυτήν όμως και ώς άφ' έαυτής ύπάρχουσα σειρά πραγμάτων, δέν μπορεί αυτή καθ' έαυτήν νά ύπάρξη καθόλου.

Έτσι σύμφωνα μ' αυτά ή άντινομία του καθαρού κατά τίς κοσμολογικές του ιδέες λόγου αίρεται μ' αυτό, μέ τό ότι [δηλ.] άποδεικνύεται ότι είναι άπλώς διαλεκτική και μία διαμάχη της άπατηλής φαινομενικότητας, πού άπορρέει άπό αυτό, άπό τό ότι [δηλ.] κανείς τήν ιδέα της άπολύτου όλότητας, πού ίσχύει μόνον ώς ένας όρος των πραγμάτων αυτών καθ' έαυτά, τήν έφαρμόζει πάνω σέ φαινόμενα, τά όποία ύπάρχουν μόνο στην παράσταση και —όταν αυτά συναπαρτίζουν μίαν σειρά— στη διαδοχική άναγωγή, άλλιώς όμως δέν ύπάρχουσε καθόλου. 'Αλλά μπορεί κανείς άντίστροφα έπίσης ν' άντλήση μίαν άληθή, όχι βέβαια δογματικήν, αλλά κριτικήν, ώστόσο, και θεωρητικήν¹ ώφέλεια άπ' αυτή τήν άντινομία: ν' άποδείξη δηλαδή έμμεσα τήν ιδανικότητα των φαινομένων, εάν τυχόν κανείς δέν ήταν ίκανοποιημένος² μέ τήν άμεση άπόδειξη στην 'Υπερβατική Αίσθητική. 'Η άπόδειξη θά συνίστατο σ' αυτό τό δίλημμα. "Αν ό κόσμος είναι ένα καθ' έαυτά ύπάρχον "Όλο: τότε είναι ή πεπερασμένος, ή άπειρος. Τώρα όμως και τό πρώτο και τό δεύτερο είναι ψευδή (σύμφωνα μέ τίς παραπάνω έκτεθεισες³ άποδείξεις της 'Αντιθέσεως άπό τή μία πλευρά, και της Θέσεως άπό τήν άλλη). "Αρα είναι έπίσης ψευδές ότι ό κόσμος (ή

(B 535)

(A 507)

συμπερίληψη⁴ των φαινομένων) είναι ένα καθ' έαυτά ύπάρχον 'Όλο. 'Απ' αυτά, έξ άλλου, συνάγεται ότι τά φαινόμενα έν γένει δέν είναι τίποτα έξω άπό τίς παραστάσεις μας, πράγμα πού θέλαμε άκριβώς νά ποϋμε μέ τήν υπερβατική ιδανικότητα αυτών.

Αυτή ή παρατήρηση είναι σημαντική⁵. 'Από αυτά έδω βλέπει κανείς ότι οί παραπάνω άποδείξεις της τετραπλής άντινομίας δέν ήταν έργα άπατηλότητας [φρεναπάτες], άλλ' [ήσαν] έμβριθει⁶, ύπό τήν προϋπόθεση δηλ. ότι τά φαινόμενα ή ένας αίσθητός κόσμος, πού τά περιλαμβάνει στό σύνολό τους μέσα του, θά ήσαν πράγματα αυτά καθ' έαυτά. 'Η άντιδικία των έξαγομένων άπ' αυτά⁷ προτάσεων άποκαλύπτει όμως ότι στην προϋπό-

1. Doctrinalis (=σχετική δηλ. μέ τήν έπιστημονική και φιλοσοφική θεωρία ή διδασκαλία του Κάντ, μέ αυτό όμως και πειθαρχικήν και αυτοπεριοριστική, όπως δείχνει και τό προηγούμενο στην πρόταση έπίθετο: κριτικήν). Πρβλ. σχετικά Κρ. τ. κ.λ., Α 709/Β 737 κ.έ.

2. Δέν του έφθαναν ή δέν είχε άρκετά, μέ όσα έλέχθησαν στην 'Υπερβατική Αίσθητική.

3. Μνημονευθεισες, άναπτυχθεισες. 4. Τό σύνολο.

5. Είναι σπουδαίας σημασίας.

6. Κάτι τό βάσιμο και άληθές, τό θεμελιωμένο.

7. Δηλ. άπό τίς άποδείξεις των άντινομιών.

θεση ἐνυπάρχει μιά ψευδότης, καί μᾶς ὀδηγεῖ ἔτσι [μ' αὐτό] σέ μιά ἀποκάλυψη τῆς ἀληθινῆς ἰδιοσυστασίας [φύσεως] τῶν πραγμάτων, ὡς ἀντικειμένων τῶν αἰσθήσεων. Ἡ ὑπερβατική Διαλεκτική δέν εὐνοεῖ¹, ἄρα, μέ κανέναν τρόπο τόν Σκεπτικισμό κάπως, κάλλιστα [ὀπωσδήποτε] ὁμως [εὐνοεῖ] τῆ σκεπτική μέθοδο, ἡ ὁποία πάνω σ' αὐτήν² μπορεῖ νά ἐπιδείξει ἓνα παράδειγμα τῆς μεγάλης ὠφελείας της, ἐάν [ἐφ' ὅσον] κανεῖς ἀφήνη νά προβάλλουν³ στή μέγιστη [δυνατή] ἐλευθερία τους τά ἐπιχειρήματα τοῦ λόγου τό ἓνα ἐναντίον τοῦ ἄλλου, πού, μολονότι ἐκείνο πού κανεῖς ζητοῦσε, δέν θά τό προσπορίσουν τελικά, θά προσπορίζουν ἐν τούτοις πάντοτε κάτι τό χρήσιμο καί ἐξυπηρετικό [κατάλληλο, πρόσφορο] γιά τή διόρθωση τῶν κρίσεων μας.

(A 508) }
(B 536) }

ΤΗΣ ΑΝΤΙΝΟΜΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΟΓΔΟΟ ΤΜΗΜΑ

Κανονιστική⁴ ἀρχή τοῦ καθαροῦ λόγου ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τίς κοσμολογικές ιδέες.

Ἐπειδή διά τῆς θεμελιώδους ἀρχῆς⁵ τῆς ὁλότητος δέν δίδεται κανένα maximum τῆς σειρᾶς τῶν ὄρων σ' ἓναν αἰσθητό κόσμο, [θεωρούμενο] ὡς ἓνα πρᾶγμα αὐτό καθ' ἑαυτό, ἀλλά μπορεῖ μόνον ὡς π ρ ὀ β λ η μ α νά ἐ π ι δ ῖ ε τ α ι [ἐπιβάλλεται]⁶ στήν ἀναγωγή τῆς σειρᾶς αὐτῆς, γιά τοῦτο ἢ ἐν λόγῳ⁷ θεμελιώδους ἀρχῆ τοῦ καθαροῦ λόγου, στήν κατ' αὐτό τόν τρόπο διορθωμένη⁸ σημασία της, διατηρεῖ ἐν τούτοις τό καλό⁹ της κῦρος, ὄχι βέβαια ὡς ἀ ξ ί ω μ α, γιά νά νοοῦμε ὡς πραγματική τήν ὁλότητα ἐν τῷ ἀντικειμένῳ, ἀλλά ὡς [ἓνα] π ρ ὀ β λ η μ α γιά τή διάνοια, ἄρα γιά τό ὑποκείμενο, μέ τόν σκοπό ν' ἀρχίζουμε [ἐπιχειροῦμε] καί νά συνεχιζοῦμε, σύμφωνα μέ τήν πληρότητα ἐν τῇ ιδέᾳ, τήν ἀναγωγή μέσα στή¹⁰ σειρά τῶν ὄρων σέ [γιά] ἓνα δεδομένο πού ὑπόκειται σέ ὄρους. Πράγματι στήν αἰσθητικότητα

1. Δέν παρέχει κατά προτίμηση στήριγμα, βοήθεια.

2. Τῆ Διαλεκτικῆ. Στήν περίπτωσή της δηλ.

3. Νά τίθενται ἀντιμέτωπα.

4. Πρβλ. H e i m s o e t h, op. cit., σ. 310-311.

5. Ἀξιώματος (=decreto).

6. Aufgegeben.

7. Ἡ περί ἧς πρόκειται.

8. Στή νόμιμη δηλ. σημασία της.

9. Τήν θετική της, τήν πλήρη ἰσχύ της.

10. Κατά μήκος τῆς σειρᾶς τῶν ὄρων.

τα, δηλ. στὸν χῶρο καὶ τὸν χρόνο, κάθε ὄρος, πρὸς τὸν ὁποῖο μπορούμε ἔ-
 μεις νά φθάσωμε στήν [κατά τήν] ἔκθεση τῶν δεδομένων φαινομένων, εἶναι
 μέ τῆ σειρά του ἐξαρτημένος ἀπό ὄρους· γιατί αὐτά [τά φαινόμενα] δέν εἶναι
 καθόλου πράγματα αὐτά καθ' ἑαυτά, εἰς τὰ ὁποῖα τό παντελῶς Ἐπίλυτο θά
 μπορούσε ἐν πάση περιπτώσει νά λάβη¹ χώρα, ἀλλ' ἐμπειρικές ἀπλῶς
 παραστάσεις, πού πρέπει στήν ἐποπτεία νά βρίσκουν πάντοτε τὸν ὄρο τους
 [ὄρο] ὁ ὁποῖος τὰ προσδιορίζει ὡς πρὸς τὸν χῶρο καὶ τὸν χρόνο. Ἡ θεμε-
 λιώδης, ἄρα, ἀρχή τοῦ λόγου εἶναι κατά βάθος [οὐσιαστικά] ἓνας μόνον
 κ α ν ὠ ν, πού στή σειρά τῶν ὄρων δεδομένων φαινομένων ἐπιτάσσει μιάν
 ἀναγωγή, στήν ὁποία δέν εἶναι ποτέ ἐπιτετραμμένο νά σταματᾶ σέ ἓνα παν-
 τελῶς Ἐπίλυτο. Αὐτή², ἐπομένως, δέν εἶναι καμμιά ἀρχή τῆς δυνατότητος
 τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς ἐμπειρικῆς γνώσεως τῶν ἀντικειμένων τῶν αἰσθήσε-
 ων, κατά συνέπεια καμμιά ἀρχή τῆς διανοίας, γιατί κάθε ἐμπειρία εἶναι
 περικλεισμένη στά ὄρια τῆς (σύμφωνα μέ τή δεδομένη ἐποπτεία) — οὔτε [εἶ-
 ναι] ἐπίσης καμμιά σ υ σ τ α τ ι κ ῆ³ ἀρχή τοῦ λόγου, γιά νά ἐπεκτείνου-
 με τήν ἔννοια τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου πέρα ἀπό κάθε δυνατήν ἐμπειρία, ἀλλά
 μιὰ θεμελιώδης ἀρχή τῆς μεγίστης δυνατῆς συνεχίσεως καὶ διευρύνσεως τῆς
 ἐμπειρίας, σύμφωνα μέ τήν ὁποία κανένα ἐμπειρικό ὄριο δέν πρέπει νά ἰ-
 σχύη γιά ἀπόλυτο, μιὰ ἀρχή, ἄρα, τοῦ λόγου πού, ὡς κ α ν ὠ ν, ἀπαιτεῖ,
 τί στήν [κατά] ἀναγωγή ὀφείλει νά συμβῆ ἀπό ἐμᾶς καὶ δέν π ρ ο - λ α μ -
 β ἄ ν ε ι⁴ [προκαταλαμβάνει] αὐτό πού ἐν τῷ ἀντικειμένῳ εἶναι
 πρὶν ἀπό κάθε ἀναγωγή καθ' ἑαυτά δεδομένο. Γι' αὐτό τήν ἀρχή αὐτή τήν
 ὀνομάζω μιάν κ α ν ο ν ι σ τ ι κ ῆ⁵ ἀρχή τοῦ λόγου, ἐνῶ, ἀντίθετα, ἡ θεμε-
 λιώδης ἀρχή τῆς ἀπολύτου ὀλότητος τῆς σειρᾶς τῶν ὄρων, ὡς δεδομένης⁶
 αὐτῆς καθ' ἑαυτήν ἐν τῷ ἀντικειμένῳ (στά φαινόμενα), θά ἦταν μιὰ συστα-
 τική κοσμολογική ἀρχή, τῆ μηδαμινότητα τῆς ὁποίας ἠθέλησα δι' αὐτῆς
 ἀκριβῶς τῆς διακρίσεως νά καταδείξω καὶ μέ τὸν τρόπο αὐτό νά ἐμποδίσω,
 ὥστε νά μὴν ἀποδίδη κανεῖς, ὅπως ἄλλωστε ἀναπόφευκτα συμβαίνει (διά
 μιᾶς ὑπερβατικῆς ὑφαρπαγῆς⁷), σέ μιάν ἰδέα, πού χρησιμεύει ἀπλῶς ὡς
 κανὼν, ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα.

Γιά νά προσδιορίσουμε, τώρα, προσηκόντως τό νόημα τοῦ κανόνος
 αὐτοῦ τοῦ καθαρῶ λόγου, πρέπει πρωτίστως νά παρατηρήσουμε ὅτι ὁ (A 510)
 κανὼν αὐτός δέν μπορεῖ νά πῆ, τί εἶναι τό ἀντικείμενο, ἀλλά πῶς (B 538)

1. Νά εὖρη θέση.
2. Ἡ θεμελιώδης δηλ. ἀρχή.
3. Konstitutives Prinzip.
4. Anticipat.
5. Regulatives Prinzip.
6. Ἡ: ὡς δεδομένων [τῶν ὄρων].
7. Ex subreptione (H e i m s o e t h, op. cit., σ. 314).

πρέπει νά διατεθῆ¹ ἐν ἀρχῇ ἢ ἐμπειρική ἀναγωγή, γιά νά φθάσωμε στήν πλήρη ἔννοια τοῦ ἀντικειμένου. Γιατί, ἂν ἐλάμβανε τό πρῶτο χώρα², τότε ὁ κανὼν αὐτός θά ἦταν μιά συστατική ἀρχή, [καί] τέτοιου εἴδους [ἀρχή] δέν εἶναι ποτέ δυνατή ἐκ καθαροῦ λόγου. Ὡρα δέν μπορεῖ κανεὶς μ' αὐτό νά ἔχη κατ' οὐδένα τρόπο τήν πρόθεση νά πῆ, ὅτι ἡ σειρά τῶν ὄρων σέ [γιά] ἓνα δεδομένο πού ὑπόκειται σέ ὄρους, εἶναι καθ' ἑαυτήν πεπερασμένη, ἢ ἄπειρη, γιατί μ' αὐτό τόν τρόπο ἢ ἀπλή ἰδέα τῆς ἀπολύτου ὀλότητος, πού εἶναι δημιουργημένη³ ἀποκλειστικά μέσα σ' αὐτή τήν ἴδια⁴, θά νοοῦσε ἓνα ἀντικείμενο, πού δέν μπορεῖ νά δοθῆ σέ καμμιάν ἐμπειρία, ἐφ' ὅσον σέ μιάν σειρά ἀπό φαινόμενα θά ἀπενέμετο [ἀπεδίδετο] μιά ἀνεξάρτητη ἀπό τήν ἐμπειρική σύνθεση ἀντικειμενική πραγματικότητας. Ἡ ἰδέα τοῦ λόγου, ἄρα, θά προδιαγράψῃ ἓναν κανόνα μόνο στήν ἀναγωγική σύνθεση μέσα στή σειρά τῶν ὄρων, σύμφωνα μέ τόν ὁποῖο αὐτή [ἢ σύνθεση] προχωρεῖ, διά μέσου ὄλων τῶν ἀναμεταξύ τους ὑποτεταγμένων ὄρων, ἀπό τό ὑποκείμενο σέ ὄρους πρὸς τό Ἐπίλυτο, μολοντί αὐτό δέν ἐπιτυγχάνεται [φθάνεται] ποτέ. Γιατί τό παντελῶς Ἐπίλυτο⁵ δέν ἀπαντᾷ καθόλου μέσα στήν ἐμπειρία.

(A 511)
(B 539)

Γιά τόν στόχο αὐτό, τώρα, πρέπει κατ' ἀρχήν νά προσδιορισθῆ ἀκριβῶς ἢ σύνθεση μιᾶς σειρᾶς, καθ' ὅσον αὐτή δέν εἶναι ποτέ πλήρης. Πρὸς τόν σκοπό⁶ αὐτό χρησιμοποιεῖ κανεὶς δύο συνήθως ἐκφράσεις, πού σ' αὐτό⁷ ὀφείλουν⁸ νά διακρίνουν κάτι⁹, χωρίς ἐν τούτοις νά ξέρη κανεὶς σωστά νά ὀρίση [ἀναφέρῃ]¹⁰ τόν αἰτιώδη λόγο τῆς διακρίσεως αὐτῆς. Οἱ Μαθηματικοὶ ὀμιλοῦν ἀποκλειστικά γιά ἓναν *progressus in infinitum*. Οἱ ἐρευνητές¹¹ τῶν ἐννοιῶν (οἱ φιλόσοφοι) θέλουν ἄντ' αὐτοῦ [ν' ἀφήνουν] νά ἰσχύῃ ἢ ἔκφραση μόνον ἐνός *progressus in indefinitum*¹². Χωρίς νά σταθῶ¹³ στήν ἐξέταση τοῦ δισταγμοῦ [ἀμφιβολίας], πού συνέστησε¹⁴ σ' αὐτούς¹⁵ μιάν τέτοια διάκριση, καί [χωρίς νά σταθῶ] στήν καλή ἢ ἄκαρπη

1. Ρυθμισθῆ, ἐγκαθιδρυθῆ, διευθετηθῆ, νά τεθῆ ἐμπρός (=anzustellen).

2. Συντελεεῖτο.

3. Παραγμένη· πού ὑπάρχει δηλ. μέσα σ' αὐτήν. Κατά τόν *Erdmann* καί *Vorländer*: πού εἶναι κλεισμένη μέσα σ' αὐτήν.

4. Δηλ. τήν ἰδέα. Ὡ: μέσα στόν ἑαυτό της (*Valentine*).

5. *Simpliciter Absolutum*.

6. Ὡχοντας κανεὶς αὐτή τήν πρόθεση, τό σχέδιο (=in dieser Absicht).

7. Ὡδῶ, στό σημεῖο αὐτό.

8. Θέλουν, ἔχουν τήν πρόθεση.

9. Νά κάνουν κάποια διάκριση. 10. Δηλώση. 11. Ζητητές (=Forscher).

12. Πρβλ. *Heimsoeth*, op. cit., σ. 315-316. 13. Ὡνδιατρίψω.

14. Ὡνέπνευσε, ὑπέβαλε, συνεβούλευσε.

15. Μαθηματικούς φιλοσόφους.

χρήση της, ἐπιθυμῶ [θέλω] νά ζητήσω [προσπαθῆσω] νά προσδιορίσω ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν σκοπὸ μου [πρόθεσή μου] μέ ἀκρίβεια αὐτές τίς ἔννοιες.

Γιὰ μιάν εὐθεῖα γραμμὴ μπορεί κανεὶς νά πῆ δικαίως, ὅτι αὐτὴ μπορεί νά προεκταθῆ [ἐπιμηκυνθῆ] ἐπ' ἄπειρον, καὶ ἐδῶ ἡ διάκριση τοῦ Ἐπίρου¹ καὶ τῆς ἀόριστα [ἀκαθόριστα]² ἐκτεταμένης [εὐρείας] προόδου [προβάσεως] θά ἦταν μιὰ κενὴ λεπτολογία. Γιατί μολονότι, ὅταν λέγεται: σύρατε μιάν γραμμὴ περαιτέρω³, ἤχει ἀσφαλῶς ὀρθότερα⁴, ἐάν κανεὶς προσθέτη, *i n d e f i n i t u m*, παρὰ ὅταν λέγεται, *i n i n f i n i t u m*, γιατί τό πρῶτο [ἡ πρώτη ἔκφραση] δέν σημαίνει τίποτε περισσότερο παρὰ: προεκτείνετε αὐτήν⁵, ὅσο μακριά *θ έ λ ε τ ε*, τό δεύτερο ὅμως: δέν *π ρ έ π ε ι* νά σταματήσετε ποτέ νά τήν προεκτείνετε (πρᾶγμα τό ὁποῖο ἐδῶ δέν εἶναι ἀκριβῶς ἡ πρόθεση⁶), ὅταν, ὡστόσο, ὁ λόγος εἶναι περί τοῦ *δύ ν α σ θ α ι*⁷, ἡ πρώτη ἔκφραση εἶναι ὀλότελα ὀρθή, γιατί μπορείτε πάντα νά τή μεγαλώσετε⁸ ἀκόμη ἐπ' ἄπειρον. Καί ἔτσι ἔχει τό πρᾶγμα ἐπίσης σ' ὅλες τίς περιπτώσεις, ὅπου ὁμιλεῖ κανεὶς μονάχα γιά τήν προχώρηση, δηλ. τήν πρόοδο ἀπό τὸν ὄρο στό ὑπό ὄρους· αὐτὴ ἡ δυνατή πορεία πρὸς τὰ ἐμπρός χωρεῖ στή σειρά τῶν φαινομένων ἐπ' ἄπειρον. Ἐπὶ⁹ ἕνα ζεῦγος γονέων μπορείτε, σέ κατιοῦσα γραμμὴ [κατεύθυνση] τῆς παραγωγῆς¹⁰, νά προχωρήσετε χωρίς τέρμα καὶ νά σκεφθῆτε ἐπίσης κάλλιστα μέσα σας, ὅτι αὐτὴ¹¹ προχωρεῖ¹² πραγματικά ἔτσι μέσα στόν κόσμο. Γιατί ἐδῶ ὁ λόγος δέν χρειάζεται ποτε: ἀπόλυτην ὀλότητα τῆς σειρᾶς, ἐφ' ὅσον αὐτός δέν τήν προϋποθέτει¹³ ὡς ὄρο καί ὡς δεδομένη (*d a t u m*), ἀλλά μόνον ὡς κάτι τό ὑποκείμενο σέ ὄρους πού εἶναι δοτό¹⁴ (*d a b i l e*) μονάχα καὶ προσαυξάνεται¹⁵ χωρίς τέρμα.

Ὅπως διαφορετικά ἔχει τό πρᾶγμα [σχετικά] μέ τό πρόβλημα: πόσο μακριά¹⁶ ἐκτείνεται ἡ ἀναγωγή¹⁷, ἡ ὁποία ἀπό τό δεδομένο πού ὑπόκειται σέ

-
1. *E r d m a n n*: τῆς ἄπειρης... καὶ τῆς ἀόριστα... προόδου.
 2. Μὴ δυναμένης νά προσδιορισθῆ, μὴ προσδιορίσιμης.
 3. Προεκτείνετε, σύρατε συνεχῶς.
 4. Εἶναι ὀρθότερα διατυπωμένο.
 5. Τὴ γραμμὴ.
 6. Πρᾶγμα πού δέν ἐπιδιώκεται ἐδῶ.
 7. *Posse* (=δυνάμει εἶναι).
 8. Νά τήν κάνετε μεγαλύτερη, ἐπιμηκύνετε.
 9. Ξεκινώντας ἀπό... 10. Τεκνοποιίας.
 11. Ἡ γραμμὴ. 12. Συνεχίζεται.
 13. Ἐχει προϋποθέσει (Γραφὴ Ἐκτεταμένης Βερολίνου). Ἐπὶ τῆ γραφῆ τοῦ *E r d m a n n*.
 14. Δυνάμενο νά δοθῆ, δόσιμο. 15. Συμπροστίθεται.
 16. Σέ πόσην ἔκταση. 17. Ἐναδρομὴ (=Regressus).

ὄρους, ὑψώνεται [ἀνέρχεται] στους ὄρους μέσα σέ μιάν σειρά, ἂν [δηλ.] μπορῶ νά πῶ: ὅτι αὐτό [ἡ ἀναγωγή] εἶναι **μιά παλινδρόμηση**¹ ἐπ' ἄπειρον², ἢ **μιά ἀόριστα**³ [ἀκαθόριστα] περαιτέρω ἐκτεινόμενη⁴ (in indefinitum) **παλινδρομήση** [ἀναγωγή], καί ἂν ἐγώ, ἄρα, μπορῶ, ἀπό τούς νῦν ζῶντας ἀνθρώπους, νά ὑψώνωμαι ἐπ' ἄπειρον πρὸς τὰ ἐπάνω, μέσα στή σειρά τῶν προπατόρων⁵ τους, ἢ ἂν μπορῆ νά λεχθῆ: ὅτι ὅσο μακριά καί ἂν ὀπισθοδρομήσω⁶ [παλινδρομήσω], ποτέ δέν θά συναντήσω ἕναν ἐμπειρικό αἰτιώδη λόγο, [γιά] νά θεωρήσω τή σειρά ὡς πεπερασμένη⁷ ὅπουδήποτε⁸, ἔτσι ὥστε νά ἔχω τό δικαίωμα καί συγχρόνως νά εἶμαι ὑποχρεωμένος ν' ἀναζητῶ, ἂν καί ὄχι ἐξ ἴσου καί νά προϋποθέτω, σέ⁹ κάθε ἕναν ἀπό τούς προπάτορες ἀκόμη παρατέρα [πιό μακριά] τόν πρόγονό του.

Λέγω ὡς ἐκ τούτου: ὅτι, ὅταν τό "Ὅλο εἶναι δεδομένο στήν ἐμπειρική ἐποπτεία, τότε ἡ ἀναγωγή¹⁰ στή σειρά τῶν ἐσωτερικῶν του ὄρων χωρεῖ ἐπ' ἄπειρον. "Ἄν ὅμως εἶναι δεδομένο ἕνα μέλος τῆς σειρᾶς, ἀπό τό ὁποῖο ἡ ἀναγωγή πρὸς τήν ἀπόλυτην ὀλότητα ὀφείλει πρώτιστα νά προχωρήση, τότε λαμβάνει χώρα **μιά παλινδρόμηση μέ ἀκαθόριστο μονάχα τρόπο**¹¹ (in indefinitum). "Ἐτσι γιά τή διαίρεση [μερισμό] μιᾶς μεταξύ τῶν ὀρίων τῆς δεδομένης ὕλης (ἐνός σώματος), πρέπει νά λεχθῆ: ὅτι αὐτή χωρεῖ ἐπ' ἄπειρον. Γιατί ἡ ὕλη αὐτή εἶναι ὀλάκερη, κατά συνέπεια μέ ὅλα τὰ δυνατά τῆς μέρη στήν ἐμπειρική ἐποπτεία δεδομένη. Ἐπειδή, τώρα, ὁ ὄρος αὐτοῦ τοῦ "Ὀλου εἶναι τό μέρος του καί ὁ ὄρος αὐτοῦ τοῦ μέρους τό μέρος τοῦ μέρους κ.λ.π., καί [ἐπειδή] σ' αὐτή τήν παλινδρόμηση [ἀναγωγή] τῆς ἀποσυνθέσεως [διαλύσεως]¹² δέν ἀπαντᾷ ποτέ ἕνα ἀπόλυτο (ἀμέριστο) μέλος τῆς σειρᾶς αὐτῆς τῶν ὄρων, γι' αὐτό ὄχι μόνο δέν ὑπάρχει πουθενά ἕνας ἐμπειρικός αἰτιώδης λόγος [ἀρχή] νά σταματᾷ κανεῖς στή [κατά τή] διαίρεση, ἀλλά τὰ μακρινώτερα [ἀπώτερα] μέλη τῆς συνεχιστέας¹³ διαιρέσεως εἶναι καί τὰ ἴδια ἐμπειρικῶς πρὶν ἀπ' αὐτή τήν περαιτέρω χωροῦσα διαίρεση δεδομένα, δηλ. ἡ διαίρεση χωρεῖ ἐπ' ἄπειρον. Ἡ σειρά, ἀντίθετα, τῶν προγόνων σέ¹⁴ ἕναν δεδομένο ἄνθρωπο δέν εἶναι, στήν ἀπόλυτη ὀλότητά της, σέ καμμιάν δυνατή ἐμπειρία δεδομένη, ἀλλά ἡ ἀναγωγή χωρεῖ ἐν τούτοις ἀπό κάθε μέλος αὐτῆς τῆς παραγωγῆς [γεννήσεως] πρὸς ἕνα ὑψηλότερο,

1. Ἀναγωγή. 2. Regressus in infinitum.

3. Πού δέν δύναται νά καθορισθῆ.

4. Προεκτεινόμενη. 5. Προγόνων. 6. Ἀναχθῶ.

7. Περικλεισμένη σέ ὄρια.

8. Σέ κάποιο σημεῖο.

9. Γιά κάθε ἕναν... 10. Ἀναδρομή.

11. Χαρακτήρα. 12. Διαιρέσεως.

13. Τῆς πρὸς συνέχιση.

14. Ἐνός δεδομένου ἀνθρώπου, ἐν σχέσει πρὸς ἕνα..., γιά ἕνα...

ἔτσι ὥστε νά μήν μπορῆ [εἶναι] νά βρεθῆ κανένα ἐμπειρικό ὄριο, πού θά παριστοῦσε¹ ἕνα μέλος ὡς ἀπολύτως μή ὑποκείμενο σέ ὄρους. Ἐπειδή μολαταῦτα τά μέλη ἐπίσης, πού θά μποροῦσαν νά παράσχουν ἐδῶ² τόν ὄρο, δέν ἐδρεύουν [βρίσκονται] ἤδη πρὶν ἀπό τήν ἀναγωγή στήν ἐμπειρική ἐποπτεία τοῦ Ὁλου, γι' αὐτό [ἔτσι] ἡ ἀναγωγή αὐτή δέν χωρεῖ ἐπ' ἄπειρον (στή διαίρεση τοῦ δεδομένου), ἀλλά σέ ἀκαθόριστην ἔκταση τῆς ἀναζητήσεως περισσοτέρων μελῶν πρὸς³ τά δεδομένα [ἤδη], πού μέ τή σειρά τους εἶναι πάντοτε [ὡς] κάτω ἀπό ὄρους⁴ μόνον δεδομένα.

Σέ καμμιάν ἀπό τίς δύο περιπτώσεις, τόσο στόν regressus in infinitum (A 514) ὅσο καί στόν regressus in indefinitum (B 542), δέν θεωρεῖται ἡ σειρά τῶν ὄρων ὡς ἀπείρως δεδομένη ἐν τῷ ἀντικειμένῳ. Δέν ἔχουμε [εἶναι]⁵ ἐδῶ πράγματα, πού εἶναι δεδομένα αὐτά καθ' ἑαυτά, ἀλλά φαινόμενα μόνον, τά ὁποῖα, ὡς ὄροι τά μέν τῶν δέ ἀναμεταξύ τους, εἶναι μόνο στήν ἴδια τήν ἀναγωγή δεδομένα. Ἄρα ἡ ἐρώτηση δέν εἶναι πλέον: πόσο μεγάλη εἶναι αὐτή καθ' ἑαυτήν ἡ σειρά αὐτή τῶν ὄρων, ἄν [δηλ.] εἶναι πεπερασμένη ἢ ἄπειρη, ἀφοῦ δέν εἶναι αὐτή καθ' ἑαυτήν τίποτε, ἀλλά: πῶς ἐμεῖς ὀφείλουμε νά διατάξουμε [διαθέσουμε]⁶ τήν ἐμπειρική ἀναγωγή καί πόσο μακριά πρέπει νά τή συνεχίσουμε. Καί ἐδῶ, λοιπόν, ὑπάρχει μιᾶ ἀξιοσημεῖωτη διάκριση ἀναφορικά πρὸς τόν κανόνα αὐτῆς τῆς προόδου [προοδευτικῆς πορείας]. Ὅταν εἶναι δεδομένο ἐμπειρικά τό Ὁλο, τότε εἶναι δυνατό νά παλινδρομήσουμε ἐπ' ἄπειρον στήν σειρά τῶν ἐσωτερικῶν του ὄρων. Ἄν ὅμως ἐκεῖνο δέν εἶναι δεδομένο, ἀλλ' ὀφείλει δι' ἐμπειρικῆς ἀναγωγῆς πρωτίστως νά δοθῆ, τότε μπορῶ μόνον νά πῶ: ὅτι εἶναι δυνατόν ἐπ' ἄπειρον νά προχωρήσουμε σέ ἀκόμη ὑψηλοτέρους ὄρους τῆς σειρᾶς. Στήν πρώτη περίπτωση μποροῦσα νά πῶ: ὑπάρχουν ἐδῶ, καί ἐμπειρικῶς δεδομένα, περισσότερα πάντοτε μέλη ἀπ' ὅσα ἐγώ φθάνω διά τῆς ἀναγωγῆς (τῆς ἀποσυνθέσεως) στή δεύτερη ὅμως περίπτωση: μπορῶ στήν ἀναγωγή νά προχωρῶ ὀλοένα καί πιό πέρα, γιατί κανένα μέλος δέν εἶναι ὡς παντελῶς ἀπόλυτο ἐμπειρικά δεδομένο καί, ἐπομένως, [αὐτό] ἐπιτρέπει⁷ διαρκῶς ὡς δυνατό ἕνα ὑψηλότερο [ἀπώτερο] μέλος καί, κατά συνέπεια, δέχεται ὡς ἀναγκαῖα τήν ἀναζήτηση τοῦ ἰδίου αὐτοῦ [μέλους]⁸. Ἐκεῖ⁹ ἦταν ἀναγκαῖο νά συναντᾶ-

1. Παρουσίαζε, ἐξέθετε.

2. Σ' αὐτό ἐδῶ, σ' αὐτό τό πρᾶγμα.

3. Γιά τά δεδομένα, ὡς ὄροι δηλ. τῶν δεδομένων.

4. Δηλ. ὡς ὑποκείμενα σέ ὄρους δεδομένα (=bedingt).

5. Δέν πρόκειται ἐδῶ γιά...

6. Ν' ἀρχίσουμε, νά θέσουμε σέ πορεία.

7. Ἀφήνει ἀνοιχτό.

8. Δηλ. τοῦ ὑψηλοτέρου ἢ ἀπωτέρου μέλους.

9. Στήν πρώτη περίπτωση.

(B 543) } μ ε [βρίσκουμε] περισσότερα μέλη τῆς σειρᾶς, ἐδῶ ὅμως εἶναι πάντοτε
 (A 515) } ἀναγκαῖο ν ἄ ἐ ρ ω τ ᾶ μ ε¹ γιὰ περισσότερα, ἀφοῦ καμμιά ἐμπειρία δέν
 ὀριοθετεῖ [θέτει ὄρια] ἀπολύτως². Γιατί³, ἢ δέν ἔχετε καμμιάν κατ' αἴσθησι
 ἀντίληψη, πού νά περιορίζη ἀπόλυτα τήν ἐμπειρική ἀναγωγή σας, καί τότε
 δέν εἰσθε ὑποχρεωμένοι νά θεωρήσετε ὡς περαιωμένη [ὀλοκληρωμένη] τήν
 ἀναγωγή σας, ἢ ἔχετε μιάν τέτοια [κατ' αἴσθησι ἀντίληψη], πού περιορίζει
 τή σειρά σας, ὅποτε αὐτή δέν μπορεῖ νά εἶναι ἕνα μέρος τῆς διανυθείσας⁴
 σειρᾶς (γιατί αὐτό πού ὀ ρ ι ο θ ε τ ε ῖ [θέτει ὄρια], πρέπει ἀναγκαστικά
 νά διακρίνεται ἀπό ἐκεῖνο, τό ὁποῖο δι' αὐτοῦ ὀ ρ ι ο θ ε τ ε ῖ τ α ῖ [περιο-
 ρίζεται]), καί, ἄρα, εἰσθε ὑποχρεωμένοι νά συνεχίσετε τήν ἀναγωγή σας
 περαιτέρω καί πρὸς αὐτόν ἐπίσης τόν ὄρο, καί οὕτω καθ' ἐξῆς.

Τό ἐπόμενο Τμήμα θά θέσῃ ὑπό τό κατάλληλο φῶς⁵ τίς παρατηρήσεις
 αὐτές διά τῆς ἐφαρμογῆς των.

ΤΗΣ ΑΝΤΙΝΟΜΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΕΝΑΤΟ ΤΜΗΜΑ

**Περί τῆς ἐμπειρικής χρήσεως τῆς κανονιστικῆς ἀρχῆς τοῦ λόγου ἐν ἀναφορᾷ
 πρὸς ὅλες τίς κοσμολογικές ιδέες.**

(A 516) } Ἐπειδὴ [καθώς] δέν ὑπάρχει, ὅπως πολλές φορές ἀποδείξαμε, καμμιά
 (B 544) } ὑπερβατική χρήση οὔτε⁶ καθαρῶν ἐννοιῶν τῆς διάνοιας [νοήσεως], οὔτε
 καί ἐκείνων τοῦ λόγου ἔπειδὴ ἡ ἀπόλυτη ὀλότης τῶν σειρῶν τῶν ὄρων
 μέσα στόν αἰσθητό κόσμον βασιζέται ἀποκλειστικά σέ μιάν ὑπερβατική
 χρήση τοῦ λόγου, ὁ ὁποῖος τήν ἀπόλυτη αὐτή πληρότητα τήν ἀπαιτεῖ ἀπ'
 αὐτό πού ἐκεῖνος προϋποθέτει ὡς πρᾶγμα αὐτό καθ' ἑαυτό⁷ δεδομένου ὅμως
 ὅτι⁸ ὁ αἰσθητός κόσμος δέν περιέχει τέτοιου εἴδους πράγματα⁸: δέν μπορεῖ
 ἔτσι⁹ νά εἶναι ποτέ πλέον ὁ λόγος γιὰ τό ἀπόλυτο μέγεθος τῶν σειρῶν
 μέσα σ' αὐτόν, ἄν [δηλ.] αὐτές μποροῦν καθ' ἑαυτές νά εἶναι πεπε-
 ρασμένες ἢ ἄπειρες, ἀλλά μονάχα πόσο μακριά ἐμεῖς ὀφείλομε νά παλιν-

1. Νά ζητᾶμε.

2. Κατά τρόπον ἀπόλυτο. Δέν θέτει δηλ. ἀπόλυτα ὄρια. Θά μποροῦσε ἐπίσης νά
 λεχθῆ (G e n t i l e) ὅτι καμμιά ἐμπειρία δέν εἶναι ἀπολύτως ὀριοθετημένη (τά ὄρια της,
 ἄρα, εἶναι ἀπεριόριστα).

3. Ὦντως, ἢ...

4. Τῆς σειρᾶς πού ἔχει ἐπιτελεσθῆ, ὀλοκληρωθῆ.

5. Θά τίς φωτίσῃ προσηκόντως.

6. Τόσο λίγο τῶν..., ὅσο καί τῶν... (κατά λέξη).

7. Καθώς.

8. Δηλ. πληρότητα, πράγματα αὐτά καθ' ἑαυτά.

9. Γι' αὐτό.

δρομήσουμε στην εμπειρική αναδρόμηση κατά τήν επαναγωγή της εμπειρίας εις τούς ὄρους της, ὥστε, σύμφωνα μέ τόν κανόνα τοῦ λόγου, νά μή σταματᾶμε σέ καμμιάν ἄλλη ἀπάντηση τῶν ἐρωτήσεων αὐτοῦ παρά στήν ἐμμέτρως¹ ἀνταποκρινόμενη εἰς τό ἀντικείμενο.

Μόνο, λοιπόν, ἡ ἰσχύς² τῆς ἀρχῆς τοῦ λόγου, ὡς ἑνός κανόνος τῆς συνεχίσεως καί τοῦ μεγέθους μιᾶς δυνατῆς εμπειρίας, εἶναι πού μᾶς ὑπολείπεται [ἀπομένει] μονάχα, ἀφ' ὅτου ἀποδείχθηκε ἐπαρκῶς ἡ ἀκυρότης³ της ὡς μιᾶς συστατικῆς θεμελιώδους ἀρχῆς τῶν φαινομένων αὐτῶν καθ' ἑαυτά⁴. Ὡσαύτως, ἐάν ἐκείνη⁵ μπορούμε νά τήν θέσουμε ἀδιαμφισβήτητα πρό ὀφθαλμῶν, τότε ἡ ἔρις τοῦ λόγου μέ τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του τερματίζεται ἐντελῶς, ἐφ' ὅσον διά τῆς κριτικῆς λύσεως ὄχι μόνον ἡ ἀπατηλή φαινομενικότης, πού τόν ἔφερε σέ διάσταση [ἐδίχαζε] μέ τόν ἑαυτό του, ἔχει ἀρθῆ⁶, ἀλλά στήν θέση της ἔχει ἀποκαλυφθῆ⁷ τό νόημα, ὑπό τό ὅποιο ὁ λόγος συμφωνεῖ [συμφέρεται] πρός τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του καί τοῦ ὁποίου ἡ παρερμηνεῖα μόνον προκαλοῦσε τή διαμάχη [ἔριδα] καί μεταβάλλεται μιά ἄλλως διαλεκτική θεμελιώδους ἀρχή σέ μίαν ἐπιστημονικοθεωρητική⁸. Πράγματι, ἐάν αὐτή [ἡ ἀρχή] μπορῆ, κατά⁹ τήν ὑποκειμενική της σημασία, ν' ἀποδειχθῆ [ἐπαληθευθῆ]¹⁰ ἰκανή νά προσδιορίζη ἰσομέτρως πρός τά ἀντικείμενα αὐτῆς [δηλ. τῆς εμπειρίας] τή μεγαλύτερη δυνατή χρήση τῆς διανοίας στήν ἐμπειρία, τότε ἀκριβῶς αὐτό εἶναι τό ἴδιο [ἰσοδυναμεῖ] μέ τό ὡς ἐάν αὐτή [ἡ ἀρχή] νά προσδιώριζε a priori ὅπως ἕνα ἀξίωμα (πρᾶγμα πού ἐκ καθαροῦ λόγου εἶναι ἀδύνατο) αὐτά καθ' ἑαυτά τά ἀντικείμενα· γιατί καί αὐτό¹¹ ἐπίσης δέν θά μπορούσε νά ἔχη, ἀναφορικά πρός τά ἀντικείμενα τῆς εμπειρίας, καμμιάν μεγαλύτερη ἐπίδραση πάνω στή διεύρυνση καί διόρθωση τῆς γνώσεώς μας ἀπ' ὅ,τι θά ἀποδεικνυόταν ἔμπρακτα [στήν πράξη]¹² στήν πιό ἐκτεταμένη εμπειρική χρήση τῆς διανοίας μας.

{ (A 517)
(B 545)

1. Ἴσομοίρως, συμμέτρως εὐμέτρως.

2. Κῦρος, ἀξία. 3. Ἄνισχυρότης.

4. Κατά τόν E r d m a n n:... τῶν φαινομένων ὡς πραγμάτων αὐτῶν καθ' ἑαυτά. A d i c k e s: ὡς μιᾶς θεμελιώδους ἀρχῆς τῶν πραγμάτων. G ö r l a n d:... τῶν φαινομένων αὐτῶν καθ' ἑαυτά, [δηλ.] μιᾶς ἐννοίας τῆς διανοίας [ἢ νοήσεως].

5. Τήν ἰσχύ, τό κῦρος τῆς ἀρχῆς τοῦ λόγου.

6. Αἴρεται.

7. Ἀποκαλύπτεται.

8. Θεωρητικά δογματική (=doctrinalis).

9. Ὡς πρός τήν..., σύμφωνα μέ τήν...

10. Μετά ἀπό δοκιμασία νά ἐπιβεβαιωθῆ..., νά ἐπικυρωθῆ, πιστοποιηθῆ... (=bewährt werden kann).

11. Τό ἀξίωμα. 12. Ἐνεργά.

I.

Λύση τῆς κοσμολογικῆς ιδέας τῆς¹ ὁλότητος τῆς συνθέσεως τῶν φαινομένων
σέ² ἓνα κοσμικόν Ὅλο

Τόσον ἐδῶ ὅσο καί στίς ὑπόλοιπες κοσμολογικές ἐρωτήσεις τό θεμέλιο [ἀρχή] τῆς κανονιστικῆς ἀρχῆς τοῦ λόγου εἶναι ἡ πρόταση: ὅτι στήν ἐμπειρικὴ ἀναγωγή δέν μπορεῖ νά βρεθῆ [ἀπαντᾶ] κα μ μ ι ᾶ ἐ μ π ε ι ρ ι ᾶ ἐ ν ὅ ς ἄ π ο λ ὕ τ ο υ ὀ ρ ῖ ο υ³, κατὰ συνέπεια κανενός ὄρου ὡς ἐνός τέτοιου πού εἶναι, ἐ μ π ε ι ρ ι κ ῶ ς, κ α θ' ὀ λ ο κ λ η ρ ῖ α ν ἄ π ὀ λ υ τ ο ς. Ὁ λόγος ὅμως γι' αὐτό εἶναι: ὅτι μιά τέτοιου εἴδους ἐμπειρία θά ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νά περιέχη μέσα της ἓναν περιορισμό [ὀριοθέτηση] τῶν φαινομένων διά τοῦ Μηδενός ἢ τοῦ Κενοῦ, πάνω στό ὅποιο [ὄρου] θά μπορούσε νά προσκρούσῃ [καταλήξῃ] ἢ διά μέσου μιᾶς κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεως συνεχισθεῖσα ἀναγωγή — πρᾶγμα πού εἶναι ἀδύνατο.

(A 518) } Ἡ πρόταση αὐτή, τώρα, πού λέγει⁴ μόνον τοῦτο: ὅτι [δηλ.] ἐγώ στήν
(B 546) } ἐμπειρικὴ ἀναγωγή φθάνω πάντοτε σέ ἓναν μόνον ὄρο, πού ὁ ἴδιος μέ τή σειρά του πρέπει νά θεωρηθῆται ὡς ἐμπειρικά ὑποκείμενος σέ ὄρους, περιέχει in terminis τόν κανόνα: ὅτι, ὅσο μακριά καί ἂν ἐγώ μπορῶ μ' αὐτό νά ἔχω προχωρήσει στήν ἀνιοῦσα σειρά, εἶμαι ὑποχρεωμένος πάντα νά ζητῶ⁵ ἓνα ὑψηλότερο [ἀπώτερο] μέλος τῆς σειρᾶς, εἴτε αὐτό τό μέλος τώρα μπορεῖ νά μοῦ γίνῃ γνωστό διά τῆς ἐμπειρίας, εἴτε ὄχι.

Γιά τή λύση, τώρα, τοῦ πρώτου κοσμολογικοῦ προβλήματος δέν εἶναι τίποτε περαιτέρω ἀναγκαῖο ἀπό τοῦ νά ὀρίσουμε [ξεκαθαρίσουμε] ἀκόμη: ἂν, στήν ἀναγωγή πρὸς τό ἀπόλυτο μέγεθος τοῦ κοσμικοῦ Ὁλου [Σύμπαντος] (ὡς πρὸς τόν χρόνο καί τόν χῶρο), αὐτό τό οὐδέποτε περικλεισμένο σέ ὄρια ἀνιέναι [ἄνοδος] μπορῆ νά ὀνομασθῆ μιά ἀ ν α γ ω γ ῆ ἐ π' ἄ π ε ι ρ ο ν, ἢ μιά μονάχα ἀ κ α θ ὀ ρ ῖ σ τ α [ἀ ὀ ρ ῖ σ τ α] σ υ ν ε χ ῖ σ μ ῆ ν ἄ ν α γ ω γ ῆ (in indefinitum).

Ἡ ἀπλή γενική παράσταση τῆς σειρᾶς ὄλων τῶν παρωχημένων καταστάσεων τοῦ κόσμου, [καί] παρομοίως⁶ τῶν πραγμάτων πού βρίσκονται συγχρόνως μέσα στόν κοσμικό χῶρο, δέν εἶναι ἡ ἴδια τίποτε ἄλλο ἀπό μίαν δυνατὴ ἐμπειρικὴν ἀναγωγή, τήν ὁποία ἐγώ, ἂν καί ἀκαθόριστα, νοῶ μέσα μου, καί διά τῆς ὁποίας μπορεῖ μόνον νά παραχθῆ [γεννηθῆ] ἡ ἔννοια μιᾶς

1. Γιά τήν ὁλότητα.

2. Δηλ. ἐνός κοσμικοῦ Ὁλου.

3. Πέρατος.

4. Πού δέν σημαίνει παρά μόνο τοῦτο.

5. Νά ἐρωτῶ γιά ἓνα...

6. Ὡσαύτως.

τέτοιας σειρᾶς ἀπό¹ ὄρους σέ [γιά] μιάν δεδομένη κατ' αἴσθησι ἀντίληψη*. Τό κοσμικόν "Όλο [σύμπαν], τώρα, τό ἔχω πάντοτε μόνον ἐν τῇ ἔννοιᾳ, μέ κανέναν ὅμως τρόπο (ὡς "Όλο) στήν ἐποπτεία. Δέν μπορῶ, ἄρα, νά συμπεράνω ἀπό τό μέγεθός του γιά τό μέγεθος τῆς ἀναγωγῆς καί νά προσδιορίσω αὐτό² σύμφωνα μ' ἐκεῖνο³, ἀλλά πρέπει πρωτίστως διά μέσου τοῦ μεγέθους τῆς εμπειρικῆς ἀναγωγῆς νά σχηματίσω μιάν ἔννοιαν γιά τό μέγεθος τοῦ κόσμου μέσα μου. Γι' αὐτήν⁴ ὅμως δέν γνωρίζω ποτέ τίποτε περισσότερο παρά ὅτι εἶμαι ὑποχρεωμένος πάντοτε νά προχωρῶ εμπειρικά ἀπό κάθε δεδομένο μέλος τῆς σειρᾶς τῶν ὄρων πρὸς ἓνα ὑψηλότερο [ἀπώτερο] ἀκόμη (πιό ἀπομακρυσμένο)⁵ μέλος. "Αρα τό μέγεθος τοῦ "Όλου τῶν φαινομένων δέν εἶναι δι' αὐτοῦ [τοῦ μέσου] καθόλου ἀπολύτως προσδιωρισμένο, κατὰ συνέπεια δέν μπορεῖ κανεὶς νά πῆ ἐπίσης, ὅτι αὐτή ἡ ἀναγωγή χωρεῖ ἐπ' ἄπειρον, γιὰ αὐτό θά προ-ελάμβανε⁶ τά μέλη, πρὸς τά ὅποια [ὄρου] δέν ἔχει ἀκόμη φθάσει ἡ ἀναγωγή, καί θά παριστοῦσε τό πλῆθος τους [τόν ἀριθμό τους] τόσο μεγάλο, ὥστε καμμιά εμπειρική σύνθεσι νά μήν μπορῆ νά τό φθάσει, κατ' ἀκολουθίαν θά προσδιώριζε τό μέγεθος τοῦ κόσμου πρὶν ἀπό τήν ἀναγωγή (ἔστω καί ἀρνητικά μόνο), πρᾶγμα πού εἶναι ἀδύνατον. Γιὰ αὐτό [ὁ κόσμος] δέν μοῦ εἶναι μέ καμμιά ἐποπτεία (στήν ὁλότητά του) δεδομένος, συνεπῶς καί τό μέγεθός του ἐπίσης δέν μοῦ εἶναι πρὶν ἀπό τήν ἀναγωγή⁷ διόλου δεδομένο. Κατὰ ταῦτα, διά τό μέγεθος καθ' ἑαυτό τοῦ κόσμου δέν μποροῦμε νά ποῦμε ἀπολύτως τίποτα, οὔτε κἂν ἐπίσης, ὅτι μέσα σ' αὐτόν λαμβάνει μιὰ ἀναγωγή in infinitum χώρα, ἀλλ' εἵμαστε ὑποχρεωμένοι μόνο νά ζητήσουμε, σύμφωνα μέ τόν κανόνα πού προσδιορίζει τήν εμπειρική ἀναγωγή σ' αὐτόν, τήν ἔννοιαν τοῦ μεγέθους του. Αὐτός ὅμως ὁ κανὼν δέν λέγει τίποτα περισσότερο εἰ μὴ ὅτι, ὅσο μακριά καί ἂν μποροῦμε νά ἔχουμε προχωρήσει [φθάσει] στή σειρά τῶν

{(A 519)
(B 547)}

* Ἡ κοσμική αὐτή σειρά δέν μπορεῖ, ἄρα, ἐπίσης νά εἶναι οὔτε μεγαλύτερη, οὔτε καί μικρότερη ἀπό τήν εμπειρική ἀναγωγή, πάνω στήν ὁποία μονάχα βασιζέται ἡ ἔννοιός της. Καί ἐπειδή ἡ ἀναγωγή αὐτή δέν μπορεῖ νά δώσῃ ἓνα καθωρισμένο "Απειρο, ἐξ ἴσου ὅμως λίγο ἐπίσης [μπορεῖ νά δώσῃ] ἓνα καθωρισμένο πεπερασμένο, γιά τοῦτο [ἔτσι] εἶναι σαφές ἀπό αὐτά, ὅτι δέν μποροῦμε νά δεχώμεθα τό μέγεθος τοῦ κόσμου οὔτε ὡς πεπερασμένο, οὔτε ὡς ἄπειρο, γιὰ αὐτό ἡ ἀναγωγή (διά μέσου τῆς ὁποίας παριστάνεται τό μέγεθος ἐκεῖνο) δέν ἐπιτρέπει κανένα ἀπό τά δύο.

1. ὄρων.
2. Τό μέγεθος τῆς ἀναγωγῆς.
3. Τό μέγεθος τοῦ κοσμικοῦ "Όλου.
4. Τήν εμπειρική ἀναγωγή.
5. Μακρινώτερο.
6. Προκαταλάμβανε.
7. Regressus.

(A 520) } ἐμπειρικῶν ὄρων, δέν ὀφείλουμε πουθενά νά δεχώμεθα ἕνα ἀπόλυτο ὄριο,
(B 548) } ἀλλά νά ὑποτάσσουμε κάθε φαινόμενο, ὡς ὑποκείμενο σέ ὄρους, σέ ἕνα
ἄλλο, ὡς [σέ] ὄρο του, ἐπομένως ὅτι πρέπει νά προχωροῦμε περαιτέρω σ' αὐτό τόν ὄρο, πρᾶγμα πού εἶναι ὁ regressus in indefinitum, ὁ ὁποῖος, ἐπειδή δέν προσδιορίζει κανένα μέγεθος ἐν τῷ ἀντικειμένῳ, πρέπει [εἶναι] μέ ἀρκετή σαφήνεια νά διακρίνεται ἀπό τόν regressus in infinitum.

Δέν μπορῶ, κατά ταῦτα, νά εἶπω: ὅτι ὁ κόσμος ὡς πρὸς τόν παρωχημένο χρόνο, ἢ ὡς πρὸς τόν χῶρο εἶναι ἄπ ε ρ ο ς. Γιατί τέτοιου¹ εἶδους ἔννοια γιά τό μέγεθος, ὡς μιᾶς δεδομένης ἀπειρίας, εἶναι, ἐμπειρικῶς, κατά συνέπεια καί ἐν ἀναφορᾷ ἐπίσης πρὸς τόν κόσμο, ὡς ἀντικειμένου τῶν αἰσθήσεων, καθ' ὀλοκληρίαν ἀδύνατη. Δέν θά πῶ ἐπίσης: ἡ ἀναγωγή ἀπό μιάν δεδομένη κατ' αἴσθηση ἀντίληψη πρὸς πᾶν ὅ,τι τόσο στόν χῶρο, ὅσο καί στόν χρόνο τήν περιορίζει [περικλείει] ἐντός μιᾶς σειρᾶς, χ ὠ ρ ε ἰ ἐπ' ἄ π ε ρ ο ν, γιατί αὐτό προϋποθέτει τό ἄπειρο μέγεθος τοῦ κόσμου ὄυτε ἐπίσης [θά πῶ]: ὅτι αὐτή² εἶναι π ε π ε ρ α σ μ ἔ ν η, γιατί τό ἀπόλυτο πέρας [ὄριο] εἶναι ὡσαύτως, ἐμπειρικά, ἀδύνατο. Δέν θά μπορέσω, κατά ταῦτα, νά εἶπω τίποτε γιά τό ὄλο ἀντικείμενο τῆς ἐμπειρίας (τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου), ἀλλά γιά τόν κανόνα μόνο, σύμφωνα μέ τόν ὁποῖο πρέπει, ἰσομέτρως [συμμέτρως]³ πρὸς τό ἀντικείμενό της, νά ἐνδιαθίθεται καί νά συνεχίζεται [νά ἐκτείνεται περαιτέρω] ἡ ἐμπειρία.

Ἡ πρώτη καί ἀρνητική ἀπάντηση πάνω στήν κοσμολογική ἐρώτηση γύρω ἀπό τό μέγεθος τοῦ κόσμου εἶναι, ἄρα, ὅτι: ὁ κόσμος δέν ἔχει καμμιά ἀρχή ὡς πρὸς τόν χρόνο⁴ καί κανένα ἔσχατο ὄριο ὡς πρὸς τόν χῶρο⁵.

(A 521) } Γιατί στήν ἀντίθετη περίπτωση ὁ κόσμος θά ἦταν περικλεισμένος σέ
(B 549) } ὄρια [περιορισμένος] διά τοῦ κενοῦ ἀπό τή μιᾶ πλευρά χρόνου καί διά τοῦ κενοῦ χώρου ἀπό τήν ἄλλη. Ἐπειδή αὐτός [ὁ κόσμος], τώρα, ὡς φαινόμενο, δέν μπορεῖ αὐτός καθ' ἑαυτόν νά εἶναι τίποτε ἀπό τά δύο, γιατί φαινόμενο δέν εἶναι κανένα πρᾶγμα αὐτό καθ' ἑαυτό, ἔτσι⁶ θά ἔπρεπε ἀναγκαστικά νά εἶναι δυνατή μιᾶ κατ' αἴσθησιν ἀντίληψη τοῦ περιορισμοῦ [ὀριοθετήσεώς του] διά τοῦ ἀπολύτως κενοῦ χρόνου ἢ κενοῦ χώρου, [ἀντίληψη] διά τῆς ὁποίας θά ἦσαν δεδομένα σέ μιάν δυνατή ἐμπειρία αὐτά τά ἄκρα τοῦ κόσμου⁷. Μιά τέτοια ἐμπειρία ὁμως, ὡς ἐντελῶς κενή σέ περιεχόμενο,

1. Τέτοια, παρόμοια ἔννοια μεγέθους...

2. Ἡ ἀναγωγή (=regressus).

3. Ἐν πλήρει συμφωνίᾳ, ἰσοτελείως, ἰσακριβῶς, συμμέτρως, (=angemessen).

4. Μέσα στόν χρόνο.

5. Μέσα στόν χῶρο.

6. Γι' αὐτό.

7. Ὅρια, πέρατα, σύνορα (=termini mundi).

είναι αδύνατη. Ἄρα ἓνα ἀπόλυτο ὄριο [πέρας] τοῦ κόσμου εἶναι ἐμπειρικῶς, κατὰ συνέπεια δέ καί ἀπολύτως, ἀδύνατο*.

Ἐξ αὐτοῦ, λοιπόν, ἔπεται συγχρόνως ἡ κατὰ φαινομένη ἀπάντηση: ὅτι ἡ ἀναγωγή στή σειρά τῶν φαινομένων τοῦ κόσμου, ὡς ἓνας πρόσδιορισμός τοῦ μεγέθους τοῦ κόσμου, χωρεῖ in indefinitum, πρᾶγμα πού λέγει [σημαίνει]¹ ἀκριβῶς τοῦτο μόνον: ὅτι [δηλ.] ὁ αἰσθητός κόσμος δέν ἔχει κανένα ἀπόλυτο μέγεθος, ἀλλά ἡ ἐμπειρική ἀναγωγή² (διά μέσου τῆς ὁποίας αὐτός μπορεῖ μονάχα νά δοθῆ ἀπό τήν πλευρά τῶν ὄρων του) ἔχει τόν κανόνα της, νά προχωρῆ δηλ. πάντοτε ἀπό κάθε ἓνα μέλος τῆς σειράς, ὡς ἓνα [μέλος] πού ὑπόκειται σέ ὄρους, πρὸς ἓνα ἀκόμη πιο μακρινό (εἴτε διά τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐμπειρίας, εἴτε διά μέσου τοῦ ὀδηγητικοῦ νήματος τῆς ἱστορίας, ἢ διά τῆς ἀλυσίδος τῶν ἀποτελεσμάτων καί τῶν αἰτίων τους) καί νά μήν παραιτῆται [ἀπέχη] πουθενά ἀπό τή διεύρυνση τῆς δυνατῆς ἐμπειρικής χρήσεως τῆς διανοίας της, πρᾶγμα τό ὅποιον ἄλλωστε εἶναι τό κυριολεκτικό³ καί μοναδικό μέσα στά πλαίσια τῶν ἀρχῶν του⁴ ἔργο⁵ τοῦ λόγου.

{(A 522)
(B 550)}

Μ' αὐτό [τό πρᾶγμα] δέν προδιαγράφεται μιᾶ ὀρισμένη ἐμπειρική ἀναγωγή, ἡ ὁποία θά προχωροῦσε χωρίς σταματημό μέσα σέ ἓνα ὀρισμένο εἶδος φαινομένων, π.χ. [δέν προδιαγράφεται] ὅτι πρέπει κανεῖς ν' ἀνέρχεται [ὑψώνεται] πάντοτε ἀπό⁶ ἓναν ζῶντα ἄνθρωπο πρὸς τά ἐπάνω σέ μιάν σειρά ἀπό προγόνους, χωρίς νά περιμένη ἓνα πρῶτο ζεῦγος, ἢ [ν' ἀνέρχεται]

* Θά παρατηρήση κανεῖς: ὅτι ἡ ἀπόδειξη ἐδῶ ἔχει διεξαχθῆ [διεπιτελεσθῆ] κατὰ ἓναν ὅλως διαφορετικό τρόπο ἀπ' ὅ,τι ἡ δογματική παραπάνω ἀπόδειξη στήν Ἐπίθεση τῆς πρώτης ἀντινομίας. Ἐκεῖ κατὰ τόν κοινό [συνήθη] καί δογματικό τρόπο παραστάσεως⁷ [τῶν πραγμάτων], ἀφήσαμε τόν αἰσθητό κόσμο νά ἰσχύη ὡς ἓνα πρᾶγμα πού ἦταν αὐτό καθ' ἑαυτό πρὶν ἀπό κάθε ἀναγωγή δεδομένο στήν⁸ ὀλότητά του, καί τοῦ εἶχαμε ἀρνηθῆ, ἐάν δέν κατελάμβανε ὅλο τόν χρόνο καί ὅλους τούς χώρους, ὅποιανδήποτε ἐν γένει ὀρισμένην θέση καί στούς δύο⁹. Ἡ συνέπεια, ὡς ἐκ τούτου, ἦταν ἐπίσης διαφορετική ἀπ' ὅ,τι ἐδῶ, εἶχε δηλ. συμπερανθῆ γιά τήν πραγματική ἀπειρία αὐτοῦ [δηλ. τοῦ κόσμου].

-
1. Πού ἰσοδυναμεῖ μέ...
 2. Regressus.
 3. Τό κατ' ἐξοχήν. τό ἴδιον, καθ' ἑαυτό, κύριο, οἰκείο (=proprium).
 4. Ἀναφορικά πρὸς..., ἢ: κατὰ τήν ἐφαρμογή τῶν ἀρχῶν του.
 5. Ἀσχολία, δουλειά.
 6. Μέ ἀφετηρία ἓναν...
 7. Κοινό τρόπο σκέψεως.
 8. Ὡς πρὸς, κατὰ τήν ὀλότητά του.
 9. Δηλ. στόν χώρο καί τόν χρόνο.

μέσα στη σειρά τῶν σωμάτων τοῦ κόσμου, χωρίς νά δέχεται ἕναν ἔσχατο ἥλιο, ἀλλά ἐπιτάσσεται μόνον τό προχώρημα ἀπό φαινόμενα σέ φαινόμενα, ἔστω καί ἂν αὐτά δέν θά ὄφειλαν νά παράσχουν καμμιάν πραγματική κατ' αἴσθηση ἀντίληψη (ἐάν αὐτή εἶναι κατά τόν βαθμό πάρα πολύ ἀσθενής γιά τή συνείδησή¹ μας, ὥστε νά γίνῃ [ἀποβῆ] ἐμπειρία), ἀφοῦ ἀνεξαρτήτως² ἀπ' αὐτό ἐκεῖνα³ ἐν τούτοις ἀνήκουν στη δυνατήν ἐμπειρία.

Πᾶσα ἀρχή [ἐναρξῆ] εἶναι στόν χρόνο καί πᾶν ὄριο τοῦ Ἐκτατοῦ [Ἐκτεταμένου] εἶναι στόν χῶρο. Χῶρος καί χρόνος ὅμως εἶναι μόνο μέσα στόν αἰσθητό κόσμο. Κατά συνέπεια μόνον φαινόμενα σ τ ὄ ν κ ὄ σ μ ο εἶναι περιορισμένα κατά τρόπον ἐξαρτώμενο ἀπό ὄρους⁴, ὁ κ ὄ σ μ ο ς ὁ ἴδιος ὅμως δέν εἶναι πεπερασμένος⁵, οὔτε κατά τρόπον ἐξαρτώμενο ἀπό ὄρους, οὔτε κατά τρόπον ἀπόλυτο [μῆ ὑποκείμενο σέ ὄρους]⁶.

(A 523) }
(B 551) } Γι' αὐτόν ἀκριβῶς τόν λόγο, καί δεδομένου ὅτι ὁ κόσμος δέν μ π ο ρ ε ῖ ν ἄ δ ἰ δ ε τ α ἰ ὁ λ ὅ κ λ η ρ ο ς, καί οὔτε καί ἡ ἴδια ἡ σειρά τῶν ὄρων σέ [γιά] ἕνα δεδομένο πού ὑπόκειται σέ ὄρους, μ π ο ρ ε ῖ ν ἄ δ ἰ δ ε τ α ἰ, ὡς κοσμική σειρά, ὁ λ ὅ κ λ η ρ η, ἡ ἔννοια τοῦ μεγέθους τοῦ κόσμου εἶναι μόνο διά τῆς ἀναγωγῆς καί ὄχι πρὶν ἀπ' αὐτήν μέσα σέ μίαν συλλογική ἐποπτεία δεδομένη. Ἐκείνη [ἡ ἀναγωγή] ὅμως συνίσταται πάντοτε εἰς τό π ρ ο σ δ ἰ ο ρ ῖ ζ ε ἰ ν⁷ μόνον τοῦ μεγέθους καί δέν δίδει, ἐπομένως, καμμιάν ὁ ρ ἰ σ μ ἔ ν η ἔννοια, ὅπως ἐπίσης καί καμμιάν ἔννοια ἑνός μεγέθους, πού ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ἕνα ὠρισμένο μέτρο θά ἦταν ἄπειρο, ἄρα αὐτή δέν χωρεῖ ἐπ' ἄπειρον (τρόπον τινά [ὡς] δεδομένο), ἀλλά σέ ἀκαθόριστην [ἀόριστην] εὐρύτητα [ἐκταση], γιά νά δώσῃ (στήν ἐμπειρία) ἕνα μέγεθος, πού γίνεται πρωτίστως διά τῆς ἀναγωγῆς αὐτῆς πραγματικό.

II.

Λύση τῆς κοσμολογικῆς ιδέας τῆς⁸ ὁλότητος τῆς διαιρέσεως ἑνός δεδομένου "Ὀλου στήν ἐποπτεία

"Ὄταν διαιρῶ ἕνα "Ὀλο, πού εἶναι δεδομένο στήν ἐποπτεία, τότε χωρῶ ἀπό ἕνα ὑπό ὄρους⁹ πρὸς τούς ὄρους τῆς δυνατότητός του. Ἡ διαίρεση

1. Πρβλ. σχετικά Κρ.τ.κ.λ., Β 414-415.

2. Μῆ λαμβανομένου τούτου ὑπ' ὄψη.

3. Αὐτά.

4. Ex conditione (=bedingterweise)

5. Περικλεισμένος δηλ. σέ ὄρια.

6. Neque pendens ex conditione, neque absolute terminis circumscriptus.

7. Προσδιορισμό, προσδιοριστικό ἐνέργημα ἢ πράξη.

8. Γιά τήν ὁλότητα.

9. Ὑποκείμενο δηλ. σέ ὄρους.

τῶν μερῶν (subdivisio ἢ decompositio) εἶναι μιὰ ἀναγωγή μέσα στή σειρά αὐτῶν τῶν ὄρων. Ἡ ἀπόλυτη ὀλότης τῆς σ ε ι ρ ᾱ ς αὐτῆς θά ἦταν εὐθύς τότε μόνο δεδομένη, ὅταν ἡ ἀναγωγή [θά] μποροῦσε νά φθάσῃ μέχρι σέ ἀ π λ ᾱ μέρη. Ἐάν ὅμως ὅλα τά μέρη σέ μιάν συνεχῶς προϊοῦσα ἀποσύνθεση¹ εἶναι μέ τή σειρά τους πάντοτε διαιρετά, τότε ἡ διαίρεση, δηλ. ἡ ἀναγωγή ἀπό τό ὑπό ὄρους πρὸς τούς ὄρους του χωρεῖ in infinitum² γιατί οἱ ὄροι (τά μέρη) περιέχονται μέσα στό ἴδιο τό ὑπό ὄρους, καί, ἀφοῦ αὐτό εἶναι καθ' ὀλοκληρίαν μέσα σέ μιάν μεταξύ τῶν ὀρίων του περικλεισμένη ἐποπτεία δεδομένο, αὐτοῖ ἐπίσης [ὄροι - μέρη] εἶναι στό σύνολό τους δεδομένοι μαζί του. Ἡ ἀναγωγή, ἄρα, δέν ἐπιτρέπεται [πρέπει] νά ὀνομάζεται ἀπλῶς μιὰ παλινδρόμηση in indefinitum, ὅπως τό ἐπέτρεπε ἡ προηγούμενη μόνον κοσμολογική ἰδέα, ἀφοῦ [ὄπου] ὄφειλα νά προχωρῶ ἀπό τό ὑπό ὄρους πρὸς τούς ὄρους του, πού, ὡς [δεδομένοι] ἔξω ἀπό αὐτό, δέν ἦσαν κατά συνέπεια δι' αὐτοῦ συνδεδεμένοι ταυτοχρόνως, ἀλλά προσετίθεντο³ πρωτίστως⁴ στήν⁵ ἐμπειρική ἀναγωγή. Ἀνεξαρτήτως ἀπ' αὐτό, γιά ἓνα τέτοιο "Ὄλο, πού εἶναι ἐπ' ἄπειρον διαιρετό, δέν εἶναι ἐν τούτοις μέ κανέναν τρόπο ἐπιτετραμμένο νά ποῦμε: ὅ τ ι σ υ ν ἰ σ τ α τ α ι ἀ π ὅ ἀ π ε ἰ ρ ω ς π ο λ λ ᾶ μ ἔ ρ η ὲ. Γιατί μολονότι ὅλα τά μέρη περιέχονται στήν ἐποπτεία τοῦ "Ὄλου, μέσα σ' αὐτήν ὥστόσο δέν περιέχεται ὀ λ ὀ κ λ η ρ η ἢ δ ι α ἰ ρ ε σ η, ἡ ὁποία συνίσταται στή συνεχῶς προϊοῦσα μόνον ἀποσύνθεση, ἢ στήν ἴδια τήν ἀναγωγή⁶, πού καθιστᾶ πρωτίστως τή σειρά πραγματική. Ἐπειδή τώρα ἡ ἀναγωγή αὐτή εἶναι ἄπειρη, ἔτσι⁷ ὅλα τά μέλη (μέρη), πρὸς τά ὁποῖα αὐτή φθάνει, περιέχονται βέβαια μέσα στό δεδομένο "Ὄλον ὡς σ υ ν α θ ρ ο ἰ σ μ α τ α, ἀλλά ὄχι ὀλόκληρη ἢ σειρά τῆς δ ι α ἰ ρ ἔ σ ε ω ς, πού εἶναι διαδοχικῶς ἄπειρη καί ποτέ ὀ λ ὀ κ λ η ρ η, κατ' ἀκολουθίαν δέν μπορεῖ νά ἐκθέτῃ κανένα ἄπειρο πλῆθος καί καμμιά συνάθροιση τους⁸ σ' ἓνα "Ὄλον.

Ἡ γενική αὐτή ὑπόμνηση δύναται κατ' ἀρχήν νά ἐφαρμοσθῇ πολύ εὐκόλα πάνω στόν χῶρο. Κάθε ἓνας ἐποπτευόμενος στά ὄριά του χῶρος εἶναι ἓνα τέτοιο "Ὄλο, τά μέρη τοῦ ὁποίου σέ κάθε ἀποσύνθεση εἶναι μέ τή

{ (A 524)
(B 552)

1. Διάλυση, ἀνάλυση.

2. Προσῆρχοντο, προσεκομίζοντο.

3. Κατά πρώτην φορά.

4. Κατά τήν.

5. Ἀπό ἓναν ἄπειρο ἀριθμό μερῶν.

6. Παλινδρόμηση.

7. Γι' αὐτό.

8. Δηλ. κανένα πλῆθος πραγμάτων ἢ στοιχείων καί καμμιά συμπερίληψή τους σ' ἓνα "Ὄλο.

σειρά τους πάντα χῶροι, καί, ὡς ἐκ τούτου [αὐτός] εἶναι ἐπ' ἄπειρον διαιρετός.

(A 525)
(B 553)

Ἐξ αὐτοῦ ἐπίσης ἔπεται ὀλωσδιόλου φυσικά ἢ περαιτέρω¹ ἐφαρμογή πάνω σέ ἕνα περικλεισμένο στάθια του ἐξωτερικό φαινόμενο (σῶμα). Ἡ διαιρετότης αὐτοῦ [τοῦ σώματος] στηρίζεται στή διαιρετότητα τοῦ χώρου, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τή δυνατότητα τοῦ σώματος, ὡς ἑνός ἐκτεταμένου [ἐκτατοῦ] "Ὀλου. Αὐτό [σῶμα], ἄρα εἶναι διαιρετό ἐπ' ἄπειρον, χωρίς, ὡστόσο, δι' αὐτό νά συνίσταται ἀπό ἀπείρων πολλά μέρη.

Φαίνεται, βέβαια ὅτι, ἐπειδή ἕνα σῶμα πρέπει νά παριστάνεται ὡς οὐσία ἐν τῷ χώρῳ, αὐτό [τό σῶμα] μέσα σ' ἐκεῖνον θά εἶναι, ὅσον ἀφορᾶ τόν νόμο τῆς διαιρετότητος τοῦ χώρου, ἀπό αὐτόν διάφορο [διακεκριμένο]: γιατί μπορεῖ κανεῖς ἐν πάσῃ περιπτώσει νά δεχθῆ ὀρθῶς ὅτι ἡ ἀποσύνθεση στόν τελευταῖο [στόν χῶρο] δέν μπορεῖ ποτέ νά ἀφανίση κάθε σύνθεση, ἀφοῦ τότε μάλιστα κάθε χῶρος, πού κατά τά ἄλλα δέν ἔχει τίποτε τό αὐθυπόστατο², θά ἔπαυε νά ὑπάρχη³ (πρᾶγμα πού εἶναι ἀδύνατο) ἄλλά ὅτι δέν ὀφείλει [πρόκειται] ν' ἀπομείνη ἀπολύτως τίποτα, ἐάν θά ἤρετο στίς σκέψεις⁴ πᾶσα σύνθεση τῆς ὕλης, [αὐτό] δέν φαίνεται ὅτι μπορεῖ νά συμβιβασθῆ [συμφωνήση] μέ τήν ἔννοια μιᾶς οὐσίας, πού θά ἔπρεπε οὐσιαστικά νά εἶναι τό ὑποκείμενο κάθε συνθέσεως, καί θά ὀφείλε κατ' ἀνάγκην νά ἐναπολείπεται στά στοιχεῖα της, ἔστω καί ἄν ἡ σύνδεσή τους [συνένωσή τους] στόν χῶρο, διά τῆς ὁποίας αὐτά ἀπαρτίζουν ἕνα σῶμα, θά εἶχε ἀναιρεθῆ. Ἀλλά μ' αὐτό, πού ὀνομάζεται οὐσία ἐν τῷ φαινομένῳ, δέν ἔχει τό πρᾶγμα ἔτσι, ὅπως ἴσως κανεῖς θά [τό] νοοῦσε γιά ἕνα πρᾶγμα αὐτό καθ' ἑαυτό διά μέσου [ἐκ] καθαρῆς ἔννοιας τῆς νοήσεως⁵. Ἐκεῖνο [ἡ οὐσία] δέν εἶναι ἀπόλυτο ὑποκείμενο, ἀλλά παραμόνιμη⁶ εἰκῶν τῆς αἰσθητικότητος καί τίποτε ἄλλο ἀπό ἐποπτεία, μέσα στήν ὁποία δέν ἀπαντᾶ πούθενά τίποτε τό Ἀπόλυτο.

(A 526)
(B 554)

Ἀλλά μολονότι, τώρα, ὁ κανὼν αὐτός τῆς ἐπ' ἄπειρον προόδου λαμβάνει κατά τήν ὑποδιαίρεση ἑνός φαινομένου, ὡς μιᾶς ἀπλῆς πληρώσεως τοῦ χώρου, χωρίς καμμιά ἀμφιβολία χώρα, αὐτός ἐν τούτοις δέν μπορεῖ νά ἰσχύη, ὅταν θέλουμε νά τόν ἐπεκτείνουμε καί στό πλῆθος τῶν κατά κάποιο τρόπο κεχωρισμένων ἤδη μερῶν σέ ἕνα δεδομένο "Ὀλο, διά τοῦ ὁποίου αὐτά ἀπαρτίζουν ἕνα quantum discretum. Τό νά δεχθῆ κανεῖς ὅτι σέ κάθε διαρθρωμένο (ὀργανωμένο) "Ὀλο κάθε ἕνα μέρος εἶναι μέ τή σειρά του πάλι διαρθρωμένο, καί ὅτι μέ [ἕναν] τέτοιο τρόπο συναντᾶ [ἀνακαλύπτει]

1. Ἡ ἄλλη, ἡ δεύτερη ἢ ἐκτενέστερη (=die weite).

2. Quod in sese consistat.

3. Ἐξαφανίζόταν.

4. Διά τῆς σκέψεως.

5. Ex conceptu puro intelligentiae.

6. Διαρκῶς μένουσα, ἐμμενής.

κανείς, κατά τήν ἀνάλυση [διαίρεση] τῶν μερῶν ἐπ' ἄπειρον, νέα πάντοτε τεχνητά μέρη¹, ὅτι [δηλ.] μέ μιά λέξη, τό "Ὀλον εἶναι διαρθρωμένο [ὀργανωμένο] ἐπ' ἄπειρον, αὐτό δέν μπορεῖ νά νοηθῆ² καθόλου, μολονότι τά μέρη τῆς ὕλης κατά τήν ἐπ' ἄπειρον ἀποσύνθεσή τους θά μπορούσαν κάλλιστα νά εἶναι ὀργανωμένα. Γιατί ἡ ἀπειρία τῆς διαιρέσεως ἐνός δεδομένου φαινομένου μέσα στόν χῶρο βασίζεται πάνω σ' αὐτό μονάχα, πάνω στό ὅτι [δηλ.] δι' αὐτῆς³ εἶναι δεδομένη ἀπλῶς ἡ διαιρετότης, δηλ. ἕνα καθ' ἑαυτά ἀπολύτως ἀκαθόριστο πλῆθος μερῶν, τά ἴδια ὅμως τά μέρη δίδονται καί προσδιορίζονται μονάχα διά μέσου τῆς ὑποδιαιρέσεως, μέ λίγα λόγια [ἐν συντομίᾳ], ὅτι τό "Ὀλο δέν εἶναι ἤδη αὐτό καθ' ἑαυτό διηρημένο. Ἡ διαίρεση μπορεῖ, ὡς ἐκ τούτου, νά προσδιορίσῃ ἕνα πλῆθος μέσα σ' αὐτό [τό "Ὀλο], πλῆθος πού χωρεῖ τόσο μακριά ὅσο θέλει κανείς νά προχωρήσῃ στήν ἀναγωγή τῆς διαιρέσεως. Σέ ἕνα, ἀντίθετα, ἐπ' ἄπειρον διαρθρωμένο ὀργανικό σῶμα, τό "Ὀλο παριστάνεται δι' αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς ἐννοίας ὡς ἤδη διηρημένο καί σ' αὐτό ἀπαντᾶ [συναντᾶται] ἕνα, πρὶν ἀπό κάθε ἀναγωγή τῆς διαιρέσεως, αὐτό καθ' ἑαυτά προσδιωρισμένο, ἀλλ' ἄπειρο πλῆθος [τῶν] μερῶν, πρᾶγμα διά τοῦ ὁποίου ἀντιφάσκει⁴ κανείς μέ τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του, ἐφ' ὅσον ἡ ἄπειρη αὐτή ἐξέλιξη θεωρεῖται ὡς μιά μὴ δυνάμενη ποτέ νά ὀλοκληρωθῆ⁵ (ἄπειρη) καί, μολαταῦτα, ὡς, σέ μίαν συμπερίληψη⁶, ὀλοκληρωμένη σειρά ἐν τούτοις. Ἡ ἄπειρη διαίρεση χαρακτηρίζει μονάχα τό φαινόμενο ὡς quantum continuum καί εἶναι ἀπό τήν πλήρωση τοῦ χώρου ἀξεχώριστη, γιατί ἀκριβῶς μέσα σ' αὐτήν ὑπάρχει ὁ αἰτιώδης λόγος [ἀρχή] τῆς ἀπείρου διαιρετότητος. Εὐθύς ὅμως ὡς γίνῃ δεκτό κάτι ὡς quantum discretum, τό πλῆθος τότε τῶν ἐνοτήτων μέσα σ' αὐτό εἶναι προσδιωρισμένο· γιά τοῦτο, ἄλλωστε, εἶναι πάντα πρὸς ἕναν ἀριθμό ἴσο. Σέ πόσῃν ἔκτασῃ, λοιπόν, μπορεῖ νά χωρήσῃ ἡ ὀργάνωσις σ' ἕνα διαρθρωμένο σῶμα, [αὐτό] μόνον ἡ ἐμπειρία δύναται νά τό καθορίσῃ, καί μ' ὄλο πού μέ βεβαιότητα δέν θά ἴφθανε σέ κανένα ἀνόργανο⁷ μέρος, τέτοιου ἐν τούτοις εἴδους [τέτοια] μέρη πρέπει τουλάχιστον νά ὑπάρχουν μέσα στή δυνατή ἐμπειρία. Ἀλλά σέ πόσῃν ἔκτασῃ ἐκτείνεται ἡ ὑπερβατική διαίρεσις ἐνός φαινομένου ἐν γένει, [αὐτό] δέν εἶναι καμμιά ὑπόθεσις τῆς ἐμπειρίας,

{ (A 527)
(B 555)

1. Kunstteile (=partes artificiosas technicasve).

2. Δέν εἶναι καθόλου νοητό.

3. Τῆς ἀπειρίας καί ὄχι τοῦ φαινομένου [Erscheinung], ὅπως ἐσφαλμένα μεταφράζουν οἱ Γάλλοι (P a c a u d, B a r n i).

4. Πέφτει σ' ἀντίφαση.

5. Μὴ ὀλοκληρωτέα.

6. Στό σύνολό της, στή συγκατάλεξή της (=in collectione = in einer Zusammennehmung).

7. Ἄνοργάνωτο (=unorganischen Teile).

ἀλλά μιά ἀρχή τοῦ λόγου: νά μήν θεωρῆ τήν ἐμπειρική ἀναγωγή στήν [κατά τήν] ἀποσύνθεση¹ τοῦ Ἑκτατοῦ [Ἑκτεταμένου] ποτέ, σύμφωνα μέ τήν φύση αὐτοῦ τοῦ φαινομένου, ὡς ἀπολύτως ὀλοκληρωμένη.

* * *

(A 528) }
(B 556) }

ΤΕΛΙΚΗ² ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ

γιά τή λύση τῶν μαθηματικο-υπερβατικῶν καί προϋπόμνηση γιά τή λύση τῶν δυναμικο-υπερβατικῶν ἰδεῶν.

Ὅταν τήν ἀντινομία τοῦ καθαροῦ λόγου τήν παριστάναμε [ἐκθέταμε] διά μέσου ὄλων τῶν ὑπερβατικῶν ἰδεῶν σέ ἕναν πίνακα, [καί] καθῶς³ ἐδείχναμε [δηλώναμε] τήν αἰτία αὐτῆς τῆς ἀντιμαχίας καί τό μοναδικό μέσο νά τήν ἄρουμε, μέσο πού συνίστατο στό ὅτι καί οἱ δύο ἀντίθετοι ἰσχυρισμοί ἀνακηρύσσονταν ὡς [γιά] ἐσφαλμένοι [ψευδεῖς]: τότε παντοῦ⁴ τοὺς ὄρους τοὺς εἶχαμε, σύμφωνα μέ σχέσεις τοῦ χώρου καί τοῦ χρόνου, παραστήσει ὡς ἀνήκοντες στό ὑπό ὄρους, πρᾶγμα πού εἶναι ἡ συνήθης τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπινου νοῦ προϋπόθεση, πάνω στήν ὁποία ἄλλωστε στηριζόταν καθ' ὀλοκληρίαν καί ἐκείνη ἐπίσης ἡ ἀντιμαχία. Ἀπό τήν ἄποψη αὐτή, ὄλες οἱ διαλεκτικές παραστάσεις τῆς ὀλότητος στή σειρά τῶν ὄρων σέ [γιά] ἕνα δεδομένο ὑπό ὄρους, ἦταν ἐπίσης πέρα γιά πέρα τοῦ αὐτοῦ εἶδους⁵. Ἐπρόκειτο⁶ πάντοτε γιά μίαν σειρά, εἰς τήν ὁποία [ὄπου] ὁ ὄρος μέ τό ὑπό ὄρον ἦσαν, ὡς μέλη τῆς αὐτῆς [σειρᾶς], συνδεδεμένα καί μ' αὐτό τόν τρόπο ὁμοιογενῆ, ἐφ' ὅσον ἄλλωστε ἡ ἀναγωγή δέν εἶχε ποτέ νοηθῆ ὡς ὀλοκληρωμένη [περαιωμένη] ἤ, ἂν αὐτό ὄφειλε νά συμβῆ, [τότε] θά ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην, ἕνα καθ' ἑαυτά ὑποκείμενο σέ ὄρους μέλος νά γίνη ψευδῶς ὡς ἕνα πρῶτο, κατά συνέπεια ὡς ἀπόλυτο⁷ δεκτό. Ἄρα δέν ἐξεταζόταν βέβαια πανταχοῦ⁸ τό ἀντικείμενο, δηλ. τό ὑπό ὄρους, ἀλλά μολαταῦτα ἡ σειρά τῶν ὄρων σέ [δι'] αὐτό⁹, σύμφωνα ἀπλῶς μέ τό μέγεθος τῆς, καί ἡ δυσκολία ἐδῶ, πού δέν μποροῦσε μέ κανένα συμβιβασμό¹⁰ [συμφιλίωση], ἀλλά μέ ὀλοκληρωτική μόνον ἀπόκοψη τοῦ δεσμοῦ ν' ἀρθῆ,

(A 529) }
(B 557) }

1. Διαίρεση.
2. Καταληκτική.
3. Ὅπου (=da) δείχνοντας τήν...
4. Σέ ὄλες τίς περιπτώσεις.
5. Ὅμοιοειδεῖς.
6. Ἦταν πάντοτε, εἶχαμε πάντοτε.
7. Ὡς μή ὑποκείμενο σέ ὄρους.
8. Σέ ὄλες τίς περιπτώσεις.
9. Δηλ. τό ὑπό ὄρους.

10. Καί ὄχι σύγκριση (=Vergleich), ὅπως μεταφράζει ὁ Γάλλος P a c a u d, ἀλλά ἐξομάλυνση.

συνίστατο στό ὅτι ὁ λόγος καθιστοῦσε [ἔκανε] τό ἀντικείμενο στή νόηση [διάνοια] εἴτε πάρα πολύ μακρὺ ἢ πάρα πολύ βραχύ, ἔτσι ὥστε αὐτή [ἡ διάνοια ἢ νόηση] νά μή μπορούσε νά ἐξισωθῇ¹ πρὸς τήν ἰδέα του [τήν ἰδέα τοῦ λόγου].

Στό σημεῖο ὅμως αὐτό παραβλέψαμε μιάν οὐσιώδη διαφορά, πού κυριαρχεῖ ἀνάμεσα στά ἀντικείμενα, δηλ. ἀνάμεσα στίς ἔννοιες τῆς νοήσεως [διανοίας], τίς ὁποῖες ὁ λόγος προσπαθεῖ νά ὑψώση σέ ἰδέες, ἀφοῦ δηλ., σύμφωνα μέ τόν παραπάνω πίνακά μας τῶν Κατηγοριῶν, δύο ἀπ' αὐτές σημαίνουν ~~μαθηματικὴν~~ σύνθεση, οἱ δύο ὑπόλοιπες [ἄλλες] ὅμως μιάν ~~δυναμικὴ~~ σύνθεση τῶν φαινομένων. Μέχρι τώρα αὐτό ἐπίσης μπορούσε κάλλιστα νά συμβῆ², ἐφ' ὅσον ἐμεῖς, ὅπως καί στή γενικὴ παράσταση ὄλων τῶν ὑπερβατικῶν ἰδεῶν ἐμέναμε πάντοτε κάτω μόνον ἀπὸ ὄρους ἐν τῷ φαινομένῳ³, ἔτσι ἀκριβῶς καί στίς δύο μαθηματικο-ὑπερβατικὲς ἰδέες ἐπίσης δέν εἶχαμε κανένα ἄλλο ἀντικείμενο παρά τό [ἀντικείμενο] ἐν τῷ φαινομένῳ. Τώρα ὅμως πού προχώροῦμε πρὸς ~~δυναμικὲς~~ ἔννοιες τῆς νοήσεως, καθ' ὅσον αὐτές ὀφείλουν νά ἐναρμονίζονται⁴ πρὸς τήν ἰδέα τοῦ λόγου, ἡ διάκριση ἐκείνη ἀποβαίνει [γίνεται] σπουδαία καί μᾶς ἀνοίγει μιάν ὅλως νέα προοπτικὴ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τήν ἀντιδικία, μέσα στήν ὁποία εἶναι περιπλεγμένος [ἔχει ἐμπλακῆ] ὁ λόγος — ἀντιδικία, ἡ ὁποία, ἐνῶ⁵ προηγουμένως, ὡς βασιζόμενη σέ ψευδεῖς καί ἀπὸ τίς δύο πλευρὲς προϋποθέσεις, εἶχε ἐκποδῶν τεθῆ, τώρα, καθῶς⁶ στή δυναμικὴ ἀντινομία λαμβάνει ἴσως μιὰ τέτοια προϋπόθεση χώρα, πού μπορεῖ νά συνυπάρξῃ⁷ [νά συμβιβασθῇ] μέ τήν ἀξίωση τοῦ λόγου, [ἡ ἀντιδικία αὐτῆ] μπορεῖ, ἀπὸ τήν ἀποψη⁸ αὐτῆ — καί δεδομένου ὅτι ὁ δικαστὴς ἐπαναρθώνει [συμπληρώνει]⁹ τήν ἔλλειψη [ἀπουσία] τῶν ἐνδίκων ἀποδεικτικῶν ἀρχῶν¹⁰, πού ἔχει κανεῖς καί ἀπὸ τίς δύο πλευρὲς παραγνωρίσει — πρὸς ἰκανοποίηση καί τῶν δύο πλευρῶν νά διευθετηθῆ [ἐξομαλυνθῆ], πρᾶγμα πού δέν μπορούσε κατὰ τὴν διαμάχη στήν¹¹ μαθηματικὴ ἀντινομία νά γίνη.

{(A 530)
(B 558)}

Οἱ σειρὲς τῶν ὄρων εἶναι ἀσφαλῶς ὅλες ἐπὶ τοσοῦτον¹² ὁμοιογενεῖς,

-
1. Νά ἰσοδυναμήση, ἰσοφαρίση.
 2. Νά παραβλέψη δηλ. κανεῖς αὐτῆ, τήν παραπάνω διάκριση.
 3. Κάτω δηλ. ἀπὸ ὄρους τοῦ φαινομένου ἢ: σέ ὄρους μέσα στό πεδίο τοῦ φαινομένου.
 4. Συμμορφώνονται, συμφωνοῦν ταιριάζουν. 5. Ἀφοῦ, καθῶς.
 6. Δεδομένου ὅτι, ἀφοῦ, ὅπου.
 7. Νά βρῖσκεται σέ συμφωνία.
 8. Ἀπὸ τήν ὀπτικὴ αὐτῆ γωνία. 9. Ἐπαναρθώνει, ἀποκαθιστᾷ.
 10. Τῶν ἐννόμων ἐπιχειρημάτων.
 11. Τῆς μαθηματικῆς ἀντινομίας. 12. Στόν βαθμὸ ἢ τό μέτρο ἐκεῖνο...

καθ' ὅσον [δηλ.] κανείς θεωρεῖ [λαμβάνει ὑπ' ὄψη] ἀποκλειστικά τὴν ἔκτασή τους: ἂν [δηλ.] αὐτές εἶναι εὐσύμμετρες πρὸς τὴν ἰδέα, ἢ [εἶναι] πάρα πολύ μεγάλες ἢ πάρα πολύ μικρές δι' ἐκείνην. Ἀλλά ἡ ἔννοια τῆς νοήσεως, πού ὑπόκειται στίς ἰδέες αὐτές ὡς βάση, περιέχει εἴτε μόνο μίαν σύνθεσιν τοῦ Ὁμοιογενοῦς (πρᾶγμα πού προϋποτίθεται σέ κάθε ἕνα μέγεθος τόσο στή σύνθεση, ὅσο καί στή διαίρεση αὐτοῦ), ἢ ἐπίσης [μίαν σύνθεση] τοῦ Ἀνομοιογενοῦς, πρᾶγμα πού στή δυναμική σύνθεση, τόσο τῆς αἰτιώδους συνδέσεως, ὅσο καί ἐκείνης τοῦ Ἀναγκαίου μέ τό Τυχαῖο, μπορεῖ τουλάχιστον νά γίνη δεκτό¹.

(A 531) }
(B 559) } Ἐξ αὐτοῦ προέρχεται τό [γεγονός] δι στην μαθηματική σύζευξη² τῶν σειρῶν τῶν φαινομένων δέν μπορεῖ νά ὑπείσθῃ [εἰσβάλλῃ] κανένας ἄλλος ὄρος ἐξόν ἀπό τόν αἰσθητό³, ἕνας δηλ. τέτοιος [ὄρος], πού καί ὁ ἴδιος εἶναι ἕνα μέρος τῆς σειρᾶς· ἐνῶ ἀντίθετα, ἡ δυναμική σειρά αἰσθητῶν ὄρων ἐπιτρέπει ἕναν ἐν τούτοις ἀνομοιογενῆ ἀκόμη ὄρο, ὁ ὅποιος δέν εἶναι ἕνα μέρος τῆς σειρᾶς, ἀλλά, ὡς ἀπλῶς νοητό⁴, κεῖται ἔξω ἀπό τή σειρά, πρᾶγμα μέ τό ὅποιο, λοιπόν, προσφέρεται μιά ἱκανοποίηση στόν λόγο καί προτίθεται⁴ τῶν φαινομένων τό Ἀπόλυτο, χωρίς μ' αὐτό νά φέρῃ σύγχυση⁵ στή σειρά τῶν τελευταίων⁶, ὡς ὑποκειμένων πάντοτε σέ ὄρους, καί, ἀντίθετα⁷ πρὸς τίς θεμελιώδεις ἀρχές τῆς διανοίας [νοήσεως], νά τή διασπᾶ.

Μ' αὐτό, τώρα, μέ τό ὅτι [δηλ.] οἱ δυναμικές ἰδέες ἐπιτρέπουν⁸ ἕναν ὄρο τῶν φαινομένων ἔξω ἀπό τή σειρά αὐτῶν, ἕναν τέτοιο δηλ. ὄρο, πού δέν εἶναι ὁ ἴδιος φαινόμενο, συμβαίνει κάτι, πού εἶναι καθ' ὅλοκληρίαν διάφορο ἀπό τό ἀποτέλεσμα⁹ [συνέπεια] τῆς μαθηματικῆς ἀντινομίας¹⁰. Αὐτή δηλ. γινόταν¹¹ ἡ αἰτία [ὁδηγοῦσε στό ἀποτέλεσμα], ὥστε καί οἱ δύο διαλεκτικοί ἀντιῖσχυρισμοί νά ἔπρεπε ἀναγκαστικά νά κηρυχθοῦν ὡς ψευδεῖς. Ἀντίθετα τό καθολικά [συνολικά] ὑποκείμενο σέ ὄρους τῶν δυναμικῶν σειρῶν, πού ἀπ' αὐτές, ὡς φαινόμενα, εἶναι ἀξεχώριστο, [αὐτό] συζευγμένο [συνδεδεμένο] μέ τόν ἐμπειρικά μέν ἀπόλυτο, ἀλλά καί μή αἰσθητόν ἐπίσης ὄρο, μπορεῖ νά ἱκανοποιηθῇ ἀπό τή μιά μεριά τή

1. Νά ἐπιτραπῇ.

2. Δεσμό.

3. Τόν κατ' αἴσθηση.

4. Τίθεται ἐπικεφαλῆς τῶν φαινομένων.

5. Διαταράσση.

6. Τῶν φαινομένων.

7. Σέ ἀντίθεση.

8. Κάνουν δεκτό.

9. Το γεγονός, ἔκβαση, κατάσταση πραγμάτων (=Erfolg = eventum).

10. Ἀκολουθοῦμε τή γραφή τοῦ H a r t e n s t e i n (=der mathematischen Antinomie ἀντί ἀπλῶς: der Antinomie) Πρβλ. H e i m s o e t h, op. cit., σ. 333.

11. Ἔκανε ὥστε, συντελοῦσε ὥστε.

διάνοια καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη* τὸν λόγον, καὶ ἐνῶ τὰ διαλεκτικὰ ἐπιχειρήματα, πού ζητοῦσαν μὲ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο ἀπόλυτην μέσα σὲ ἀπλᾶ φαινόμενα ὀλότητα, ἐκπίπτουν¹, οἱ προτάσεις, ἀντίθετα, τοῦ λόγου μπορούν, στήν τοιουτοτρόπως² διορθωμένη [βελτιωμένη] σημασία τους νά εἶναι καὶ οἱ δύο ἀληθεῖς· πράγμα πού στίς³ κοσμολογικές ιδέες, οἱ ὁποῖες ἀφοροῦν μαθηματικά ἀπόλυτη μόνον ἐνότητα, δέν μπορεῖ νά λάβη ποτέ χώρα, γιατί σ' αὐτές δέν ἀπαντᾷ κανένας ὅρος τῆς σειρᾶς τῶν φαινομένων ἐξόν ἀπ' αὐτόν, πού καὶ ὁ ἴδιος ἐπίσης εἶναι φαινόμενο καὶ ὡς τέτοιος συναποτελεῖ ἕνα μέλος τῆς σειρᾶς κι αὐτός.

{(A)
(B)

III.

Λύση τῆς κοσμολογικῆς ιδέας⁴ τῆς⁵ ὀλότητος τῆς παραγωγῆς τῶν κοσμικῶν γεγονότων ἀπὸ τίς αἰτίες των.

Ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ὅ,τι συμβαίνει δύο μόνον εἰδῶν αἰτιότητες μπορεῖ νά νοήση κανεὶς μέσα του, ἢ [τὴν αἰτιότητα] σύμφωνα μὲ τὴν φύση⁶, ἢ [τὴν αἰτιότητα] ἐξ ἐλευθερίας⁷. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ σύζευξη⁸ μέσα στὸν αἰσθητό κόσμον μιᾶς καταστάσεως μὲ μιάν προηγούμενη [κατάσταση], στήν ὁποία ἐκείνη [ἢ πρώτη]⁹ ἔπεται σύμφωνα μὲ ἕναν κανόνα. Ἐπειδὴ, τώρα, ἡ αἰτιότητα τῶν φαινομένων βασίζεται σὲ ὅρους τοῦ χρόνου, καὶ ἡ προηγούμενη κατάσταση, ἐάν εἶχεν ὑπάρξει πάντοτε¹⁰, δέν θά εἶχε παραγάγει

* Ἡ διάνοια, πράγματι, δέν ἐπιτρέπει κανέναν ἀνάμεσα σὲ φαινόμενα ὄρο, πού θά ἦταν ὁ ἴδιος ἐμπειρικά ἀπόλυτος. Ἐάν ὅμως γιὰ [σέ] ἕνα ὑποκείμενο σὲ ὄρους (ἐν τῷ φαινόμενῳ¹¹) μπορούσε νά νοηθῆ ἕνας νοητός ὄρος, πού νά μὴν συνανθῆκε, ἄρα, ὡς ἕνα μέλος, στὴ σειρά τῶν φαινομένων, χωρὶς, ἐν τούτοις, μ' αὐτό νά διασπᾷ¹² οὔτε κατ' ἐλάχιστον, τὴν σειρά τῶν ἐμπειρικῶν ὄρων, ἕνας τέτοιος ὄρος θά μπορούσε τότε νά γίνῃ δεκτός ὡς ἐμπειρικά ἀπόλυτος, ἔτσι ὥστε μὲ τὸν τρόπο αὐτό νά μὴν συνέβαινε [ἐπήρχετο] πουθενά [σέ κανένα μέρος] διακοπή [ζημιὰ] στὴ συνεχῆ ἐμπειρικὴ ἀναγωγή [σὴ συνέχεια τῆς ἐμπειρικῆς ἀναγωγῆς].

1. Καταρρέουν. 2. Κατὰ τέτοιον τρόπο.
 3. Κατὰ τὴν περίπτωση τῶν...
 4. Ἀκολουθοῦμε τὴν γραφὴν τοῦ Erdmann (=Idee) καὶ ὄχι Ideen (=στὸν πληθυντικό).
- Πρβλ. H e i m s o e t h, op. cit., σ. 334.
5. Γιὰ τὴν ὀλότητα.
 6. Συμφώνως τῇ φύσει (=secundum naturam). 7. Ex libertate.
 8. Ὁ δεσμός, σύνδεσμος.
 9. Κατάσταση.
 10. Σὲ κάθε χρόνο.
 11. Στὸ πεδίο τοῦ φαινομένου.
 12. Διακόπτη.

[προκαλέσει] κανένα ἀποτέλεσμα, [ἀποτέλεσμα] πού ἀναφαίνεται [γεν-
νᾶται] γιά πρώτην ὀλότελα φορά μέσα στόν χρόνο: γι' αὐτό [ἔτσι] ἡ
αἰτιότης τῆς αἰτίας αὐτοῦ πού συμβαίνει ἢ γίνεταί, ἔχει ἐπίσης γ ε ν-
ν η θ ἦ [γίνει]¹, καί χρειάζεται, σύμφωνα μέ τήν θεμελιώδη ἀρχή τῆς δια-
νοίας [νοήσεως], καί ἡ ἴδια μέ τή σειρά της μίαν αἰτία.

(A 533) }
(B 561) }

Μέ ἐλευθερία, στήν ὑπερβατική [τοῦ ὄρου] σημασία, ἐννοῶ, ἀντίθετα,
τή δύναμη ν' ἀρχίζει κανεῖς ἀ π ὁ μ ὄ ν ο ς τ ο υ² μίαν κατάσταση, ἡ
αἰτιότης τῆς ὁποίας³, ἄρα, δέν τελεῖ σύμφωνα μέ τόν νόμο τῆς φύσεως
κάτω ἀπό μίαν ἄλλη αἰτία πάλι, πού θά τήν προσδιώριζε ὡς πρός τόν χρόνο
[χρονικά]. Ἡ ἐλευθερία ὑπ' αὐτήν τή σημασία εἶναι μιά καθαρή ὑπερβατι-
κή ἰδέα, ἡ ὁποία, πρῶτον, δέν περιέχει τίποτε τό ἀντλημένο [δανεικό] ἀπό
τήν ἐμπειρία, [καί] τό ἀντικείμενό της, δεύτερον, δέν μπορεῖ ἐπίσης νά δοθῆ
ὠρισμένως⁴ σέ καμμιά ἐμπειρία, γιατί εἶναι [ἀποτελεῖ] ἕνας γενικός νόμος,
ἀκόμη καί τῆς ἰδίας τῆς δυνατότητος κάθε ἐμπειρίας, ὅτι κάθε τι πού
συμβαίνει, πρέπει νά ἔχει μίαν αἰτία, κατά συνέπεια καί ἡ αἰτιότης ἐπίσης
τῆς αἰτίας, πού ἔχει καί ἡ ἴ δ ι α σ υ μ β ἦ ἢ γίνεταί⁵, ὀφείλει μέ τή σειρά
της νά ἔχη ἀναγκαστικά μίαν αἰτία ἄ π ρ ᾶ γ μ α, λοιπόν, μέ τό ὁποῖο ὀλόκληρο
τό πεδίο τῆς ἐμπειρίας, σέ ὄσην ἔκταση αὐτό μπορεῖ νά ἐκταθῆ, μεταβάλλε-
ται σέ ἕνα σύνολο⁶ ἀπλῆς⁷ φύσεως. Ἀλλά καθῶς μέ τέτοιον τρόπο δέν εἶναι
δυνατόν [γίνεται] κανεῖς νά ἐπιτύχη [κερδίση] καμμιά ἀπόλυτη στήν αἰ-
τιώδη σχέση⁸ ὀλότητα τῶν ὄρων, ὁ λόγος ἔτσι δημιουργεῖ στόν ἑαυτό του
τήν ἰδέα μιᾶς αὐτενέργειας [αὐτενεργοῦ δυνάμεως], ἡ ὁποία μπορεῖ ν' ἀρχίση
νά ἐνεργῆ ἀπό μόνη της, χωρίς νά χρειάζεται νά προηγηθῆ⁹ μιά ἄλλη αἰτία,
γιά νά τήν προσδιορίζη, σύμφωνα μέ τόν νόμο τῆς αἰτιώδους συνδέσεως, ἐκ
νέου εἰς τήν [γιά τήν] πράξη¹⁰.

Εἶναι ἐξαιρετικά [ἄκρως] ἀξιοσημεῖωτο ὅτι πάνω σ' αὐτή τήν ὑ π ε ρ-
β α τ ι κ ῆ ἰ δ ε ἄ τ ῆ ς ἔ λ ε υ θ ε ρ ί α ς θεμελιώνεται ἡ πρακτική ἔννοια
τῆς ἰδίας [τῆς ἐλευθερίας], καί ὅτι ἐκείνη¹¹ εἶναι πού ἀποτελεῖ μέσα σ'

1. Εἶναι δηλ. γεγενημένη, ἔχει καί αὐτή ἀρχίσει.

2. Sponte. Ἐπί τόν ἑαυτό του δηλ., αὐτενεργά.

3. Καταστάσεως μᾶλλον (κατά τή γραφή τοῦ E r d m a n n) καί ὄχι ἐλευθερίας
(=deren).

4. Determinate = bestimmt (=κατά τρόπον καθωρισμένο).

5. Προκύψει, παραχθῆ, ἀναφανῆ.

6. Συμπερίληψη, σύμπλεγμα.

7. Καθαρῆς φύσεως. Δηλ. δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά φύση.

8. Στή σχέση τῶν αἰτιῶν.

9. Προταχθῆ.

10. Ad agendum (εἰς τό πράττειν).

11. Ἡ ὑπερβατική ἰδέα τῆς ἐλευθερίας.

αυτήν¹ τό ουσιαστικό² σημεῖο τῶν δυσχερειῶν, οἱ ὁποῖες περιέβαλλαν ἀνεκάθεν τήν ἐρώτηση γιά τή δυνατότητά της. Ἡ ἐλευθερία στήν πρακτική [της] σημασία εἶναι ἡ ἀνεξαρτησία τῆς ἐλευθέρας αἰρέσεως [ἐπιλογῆς]³ ἀπό τόν καταναγκασμό διά κινήτρων τῆς αἰσθητικότητας. Γιατί μιᾶ ἐλεύθερη αἴρεση [βούληση] εἶναι αἰσθητή [κατ' αἴσθηση], καθ' ὅσον προσβάλλεται⁴ παθολογικά (διά ποιητικῶν αἰτίων⁵ τῆς αἰσθητικότητας) ἡ ἴδια ὀνομάζεται ζωϊκή (arbitrium brutum), ὅταν μπορῆ νά καταναγκάζεται παθολογικῶς. Ἡ ἀνθρωπίνη ἐλευθερία αἰρέσεως εἶναι βέβαια ἕνα arbitrium sensitivum, ὄχι ὅμως brutum ἀλλά liberum, ἀφοῦ ἡ αἰσθητικότης⁶ δέν καθιστᾶ ἀναγκαῖα τήν πράξη της, ἀλλά στόν ἄνθρωπο ἐνοικεῖ μιᾶ δύναμη νά προσδιορίζεται ἀπό τόν ἑαυτό⁷ του, ἀνεξάρτητα ἀπό τόν καταναγκασμό διά κατ' αἴσθηση⁸ ἐνορημάτων.

{ (A 534)
(B 562)

Εὐκόλα βλέπει κανεῖς ὅτι, ἂν ὄλη ἡ αἰτιότης στόν αἰσθητό κόσμο ἦταν ἀπλῶς φύση, τότε κάθε γεγονός θά ἦταν προσδιορισμένο δι' ἑνός ἄλλου σύμφωνα μέ ἀναγκαίους νόμους μέσα στόν χρόνο καί, κατά συνέπεια, καθῶς τά φαινόμενα, καθ' ὅσον αὐτά προσδιορίζουν τήν ἐλευθερία⁹ ἐκλογῆς θά ἔπρεπε νά καθιστοῦν κάθε πράξη ὡς φυσική τους συνέπεια ἀναγκαῖα, ἡ ἄρση ἔτσι τῆς ὑπερβατικῆς ἐλευθερίας θά ἐξαφάνιζε συγχρόνως κάθε πρακτικήν ἐλευθερία. Γιατί αὐτή [ἡ πρακτική ἐλευθερία] προϋποθέτει ὅτι, ἔστω καί ἂν κάτι δέν ἔχει συμβῆ, αὐτό ἐν τούτοις θά εἶχε ὀφείλει¹⁰ [ᾧφείλει] νά συμβῆ, καί ὅτι ἡ αἰτία του, ἐν τῷ φαινομένῳ δέν ἦταν, ἄρα, τόσο καθοριστική, ὥστε νά μήν ἐδρεύη στήν ἐλεύθερη αἴρεσή μας μιᾶ αἰτιότης [ικανή] νά παράγη, ἀνεξάρτητα ἀπό ἐκεῖνες τίς φυσικές αἰτίες, καί μάλιστα καί ἐναντίον¹¹ τῆς βίαιης δυνάμεώς της καί ἐπιδράσεως, κάτι τι, τό ὁποῖο μέσα στήν τάξη τοῦ χρόνου εἶναι προσδιορισμένο σύμφωνα μ'

1. In dieser (=δηλ. στήν ἐλευθερία) καί ὄχι: In diesem (=στήν πρακτική ἔννοια), ὅπως θέλει ὁ W i l l e (Kant - Studien, IV, op. cit., σ. 451, 22).

2. Τό κατ' ἐξοχήν, ἰδιαίτατο.

3. Arbitrium (=Willkür). Ἀδέσμευτη ἐκλογή ἢ αἴρεση, αὐτεξουσιότης, αὐθαιρεσία, αὐθαίρετη βούληση.

4. Ἐπηρεάζεται.

5. Ἀφορμῶν, κινητηρίων δυνάμεων (Πρβλ. H e i m s o e t h, op. cit., σ. 339 κ.έ.).

6. Τό αἰσθητικό.

7. Ἀπό ἑαυτοῦ. Νά αὐτοκαθορίζεται (Facultas sese ex se ipso determinandi). Πρβλ. Κρ. τ. κ. λ., A 802/B 830.

8. Αἰσθητῶν.

9. Ἀδέσμευτη αἴρεση ἢ δυνατότης ἐκλογῆς.

10. Ἐδῶ ὑπό τήν ἠθική του σημασία, τή σημασία του Δέοντος.

11. Καί εἰς πείσμα τῆς...

ἐμπειρικούς νόμους — ἐπομένως ν' ἀρχίζη καθ' ὀλοκληρίαν ἀ π ὄ μ ὄ ν η τ η ς [ἐξ ἑαυτῆς]¹ μίαν σειρά ἀπό γεγονότα [γεγονότων].

(A 535) }
(B 563) }

Ἐδῶ, λοιπόν, συμβαίνει ὅ,τι στήν ἀντιμαχία ἑνός ἑαυτὸν πέρα ἀπὸ τὰ ὄρια δυνατῆς ἐμπειρίας ριψοκινδυνεύοντος λόγου ἀπαντᾷ ἐν γένει, ὅτι [δηλ.] τὸ πρόβλημα οὐσιαστικά δέν εἶναι φ υ σ ι ο λ ο γ ι κ ὸ, ἀλλά ὑ π ε ρ β α τ ι κ ὸ². Ἡ ἐρώτηση, ὡς ἐκ τούτου, γιά τή δυνατότητα τῆς ἐλευθερίας ἐνδιέφερε³ βέβαια τήν Ψυχολογία, ἀλλά, καθὼς αὐτή⁴ βασίζεται πάνω σέ διαλεκτικά ἐπιχειρήματα τοῦ καθαροῦ ἀπλῶς λόγου, αὐτή⁵ μαζί μέ τή λύση της πρέπει ν' ἀπασχολῆ τήν ὑπερβατικὴν ἀποκλειστικά φιλοσοφία. Γιά νά καταστήσω, τώρα, αὐτήν, πού δέν μπορεῖ ἐπ' αὐτοῦ [τοῦ ζητήματος]⁶ ν' ἀρνηθῆ μίαν ἱκανοποιητικὴ ἀπάντηση, ἱκανή⁷ πρὸς τόν σκοπὸ αὐτό, εἶμαι ὑποχρεωμένος πρῶτα ἀπ' ὅλα νά ζητήσω μέ μίαν παρατήρηση νά προσδιορίσω ἀπό πῶς κοντά⁸ τήν πορεία μεθόδου της κατὰ τὸ πρόβλημα αὐτό [κατὰ τήν ἐπεξεργασία τοῦ προβλήματος αὐτοῦ].

Ἄν φαινόμενα ἦσαν πράγματα αὐτά καθ' ἑαυτά, χῶρος καί χρόνος, κατὰ συνέπεια, μορφές τῆς ὑπάρξεως τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν καθ' ἑαυτά: τότε οἱ ὄροι μέ τὸ ὑπό ὄρους θ' ἀνῆκαν ὡς μέλη σέ μιά καί τήν αὐτὴ σειρά, καί ἀπ' αὐτό ἐπίσης θά ἀπέρρεε στήν παρούσα [προκειμένη] περίπτωση ἡ ἀντινομία, πού εἶναι κοινὴ σέ ὅλες τίς ὑπερβατικὲς ιδέες, ὅτι [δηλ.] ἡ σειρά αὐτὴ θά ἔπρεπε νά καταλήξῃ [ἐκπέση]⁹ πάρα πολύ μεγάλη, ἢ πάρα πολύ μικρὴ γιά τή διάνοια. Οἱ δυναμικὲς ὁμως ἐννοίες τοῦ λόγου, μέ τίς ὁποῖες ἔχουμε νά κάνουμε σ' αὐτὴ καί στήν ἐπόμενη παράγραφο, ἔχουν τοῦτο τὸ ἰδιαίτερο: ὅτι, ἐπειδὴ αὐτές δέν ἔχουν νά κάνουν μ' ἓνα ἀντικείμενο, [θεωρούμενο] ὡς μέγεθος, ἀλλά μέ τήν ὕ π α ρ ξ ῆ του μόνον, μπορεῖ κανεὶς ἐπίσης νά κάνῃ ἀφαίρεση ἀπὸ τὸ μέγεθος τῆς σειρᾶς τῶν ὄρων, καί τὸ ζήτημα σ' αὐτές εἶναι¹⁰ ἡ δυναμικὴ ἀπλῶς σχέση τοῦ ὄρου πρὸς τὸ ὑπό ὄρον, κατὰ τέτοιον τρόπο, ὥστε εἰς τήν ἐρώτηση περί φύσεως καί ἐλευθερίας νά συναντᾶμε [νά βρίσκουμε μπροστά μας] ἤδη τή δυσκολία, ἂν ἡ ἐλευθερία [δηλ.] εἶναι δυνατὴ παντοῦ μόνον, καί ἂν αὐτὴ, στήν περίπτωση πού εἶναι τοῦτο¹¹, μπορῆ νά συνυπάρχη [συμφωνῆ] μέ τήν καθολικότητα τοῦ φυσικοῦ

(A 536) }
(B 564) }

-
1. Δι' ἑαυτῆς.
 2. Ὅχι φυσιολογικοῦ, ἀλλά ὑπερβατολογικοῦ χαρακτήρος.
 3. Ἀπασχολοῦσε, ἐνοιαζε.
 4. Ψυχολογία.
 5. Ἡ ἐρώτηση.
 6. Σημείου.
 7. Κατάλληλη.
 8. Μέ περισσότερη ἀκρίβεια.
 9. Ἀποβῆ.
 10. Το πᾶν ἐξαρτᾶται ἀπό...
 11. Δηλ. δυνατὴ.

νόμου τῆς αἰτιότητος ἄν, κατά συνέπεια, εἶναι μιά ὀρθή διαζευκτικὴ πρόταση [τό] ὅτι: κάθε ἕνα ἀποτέλεσμα στὸν κόσμον πρέπει ἀναγκαστικά νά ἐκπορεύεται εἴτε ἀπό φύση, ἢ ἐξ ἐλευθερίας, ἢ μήπως [ἄν] μᾶλλον καί τὰ δύο ἔμπορουν ἀπό διαφορετικὴν ἀποψη [σχέση] νά λάβουν σέ ἕνα καί τό αὐτό γεγονός συγχρόνως χώρα. Ἡ ὀρθότης ἐκείνης τῆς θεμελιώδους ἀρχῆς γιά τήν καθολικὴ συνεκτικὴν ἐνότητα ὄλων τῶν γεγονότων τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου σύμφωνα μέ [κατά] ἀμεταβλήτους φυσικούς νόμους, ἴσταται [μένει] ἤδη ὡς μιά θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς Ἑπερβατικῆς Ἀναλυτικῆς στέρεη καί δέν ἐπιδέχεται καμμιάν ἐξαίρεση [διακοπή]. Ἡ ἐρώτηση, λοιπόν, εἶναι μόνον: ἄν ἡ ἐλευθερία, ἀνεξάρτητα ἀπ' αὐτό, μπορῆ, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ἕνα καί τό αὐτό ἀποτέλεσμα, πού εἶναι προσδιορισμένο σύμφωνα μέ τήν φύση, νά λάβῃ ἐπίσης χώρα [νά ὑπάρξῃ], ἢ ἄν αὐτὴ [ἡ ἐλευθερία] εἶναι δι' ἐκείνου τοῦ ἀπαραβάτου κανόνος ἀποκλεισμένη πλήρως. Καί ἐδῶ, ἡ κοινὴ, βέβαια, ἀλλὰ σφαλερὴ προϋπόθεση τῆς ἀπολύτου πραγματικότητος τῶν φαινομένων, δεικνύει [φανερώνει] αὐτομάτως² τὴν ὀλέθρια ἐπίδρασή της, [ἔτσι] ὥστε νά ὀδηγῆ σέ σύγχυση [διαταράσῃ] τὸν λόγο. Γιατί, ἄν φαινόμενα εἶναι πράγματα αὐτὰ καθ' ἑαυτά, τὴν ἐλευθερία τότε δέν μπορεῖ νά τὴν σῶση κανεῖς³. Ἡ φύση αὐτομάτως τότε εἶναι ἡ πλήρης καί καθ' ἑαυτὴν ἱκανῶς προσδιορίζουσα αἰτία κάθε γεγονότος καί ὁ ὅρος αὐτοῦ [τοῦ γεγονότος] περιέχεται πάντοτε στή σειρά μόνον τῶν φαινομένων, πού, μαζί μέ τό ἀποτέλεσμά τους, τελοῦν [εἶναι] κατ' ἀναγκαιότητα ὑπὸ τὸν νόμο τῆς φύσεως. Ἄν, ἀντίθετα, τὰ φαινόμενα δέν ἰσχύουν γιά τίποτε περισσότερο ἀπ' ὅ,τι αὐτὰ εἶναι στήν πραγματικότητα, δηλ. ὄχι γιά [ὡς] πράγματα καθ' ἑαυτά ἀλλὰ γιά [ὡς] ἀπλές [ψιλές] παραστάσεις, πού συνεχονται σέ ἐνότητα σύμφωνα μ' ἐμπειρικούς νόμους, τότε αὐτὰ τὰ ἴδια, πρέπει ἀναγκαστικά νά ἔχουν αἰτιώδεις ἀκόμη⁴ λόγους⁵, πού δέν εἶναι φαινόμενα. Μιά τέτοια νοητὴ αἰτία ὅμως δέν προσδιορίζεται ἀναφορικὰ πρὸς τὴν αἰτιότητά της διὰ φαινομένων, μολονότι τ' ἀποτελέσματά της φαίνονται [ἐμφανίζονται]⁶, καί ἔτσι μποροῦν νά προσδιορισθοῦν διὰ μέσου ἄλλων φαινομένων. Αὐτὴ⁷, λοιπόν, μαζί μέ τὴν αἰτιότητά της, εἶναι [κεῖται] ἔξω ἀπὸ τὴν σειρά, τ' ἀποτελέσματά της, ἀντιθέτως, ἀπαντοῦν μέσα στή σειρά τῶν ἐμπειρικῶν ὄρων. Τό ἀποτέλεσμα, λοιπόν, μπορεῖ, ἀναφορικὰ

{ (A 537)
(B 565)

1. Ἐνέχεται, ὑπομένει.

2. Παραυτικά.

3. Δέν ὑπάρχει σωτηρία γιά τὴν ἐλευθερία (=Non est conservanda). Ἡ ἐλευθερία δέν σώζεται μέ τίποτα.

4. Ἐπιπλέον.

5. Ἀρχές, θεμέλια.

6. Εἶναι δηλ. φαινόμενα, παρουσιάζονται ὅπως τὰ φαινόμενα.

7. Κατὰ τὴν 3. ἔκδοσι: Ἐτσι (=so), λοιπόν, εἶναι...

πρός τή νοητή αἰτία, νά θεωρῆται ὡς ἐλεύθερο καί, παρ' ὄλα αὐτά συγχρόνως [νά θεωρῆται], ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ φαινόμενα, ὡς συνέπεια ἀπ' αὐτά τὰ ἴδια σύμφωνα μέ τήν ἀναγκαιότητα τῆς φύσεως — μιά διάκριση, πού, ὅταν ἐκτίθεται γενικῶς¹ καί ἐντελῶς ἀφηρημένα, ὀφείλει κατ' ἀνάγκη νά φαίνεται ἐξαιρετικά λεπτολόγα [λεπτονόητη] καί σκοτεινή, ἡ ὁποία ὁμως στήν ἐφαρμογή της θά φωτισθῆ [θ' ἀποβῆ σαφής]². Ἐδῶ ἠθέλησα μόνο νά παρατηρήσω: ὅτι, καθὼς ἡ συνολική συνεκτική ἐνότης ὄλων τῶν φαινομένων σέ ἓνα συναφές "Ὅλο [συνυφή]³ τῆς φύσεως εἶναι ἓνας ἀδιάπτωτος νόμος, αὐτός [ὁ νόμος] θά ἔπρεπε κατ' ἀνάγκη νά ἀνατρέψη κάθε ἐλευθερία, ἐάν κανεῖς ἤθελε νά εἶναι ἐπίμονα προσκολλημένος [προσηλωμένος]⁴ στήν πραγματικότητα τῶν φαινομένων. Ὡς ἐκ τούτου, καί ἐκεῖνοι ἐπίσης πού ἀκολουθοῦν σ' αὐτό τήν κοινή δοξασία [ἀντίληψη], δέν μπόρεσαν ποτέ νά φθάσουν στό σημεῖο ἐκεῖνο, νά συμφιλιώσουν [συνενώσουν] [δηλ.] ἀναμεταξύ τους φύση καί ἐλευθερία.

(A 538) }
(B 566) }

Δυνατότης τῆς αἰτιότητος δι' ἐλευθερίας σέ συμφωνία⁵ μέ τόν καθολικό νόμο τῆς φυσικῆς ἀναγκαιότητος.

Ἐκεῖνο πού σέ ἓνα ἀντικείμενο τῶν αἰσθήσεων δέν εἶναι τό ἴδιο φαινόμενο, [τό] ὀνομάζω ν ο η τ ὁ. Ὄταν, κατά ταῦτα, ἐκεῖνο, πού στόν αἰσθητό κόσμο πρέπει κατ' ἀνάγκη νά θεωρῆται ὡς φαινόμενο, ἔχει⁶ στόν ἴδιο τόν ἑαυτό του μιά δύναμη, ἡ ὁποία δέν εἶναι κανένα ἀντικείμενο τῆς κατ' αἴσθηση ἐποπτείας, ἀλλά πού διά τοῦ ὁποίου⁷, ὥστόσο, μπορεῖ νά εἶναι ἡ αἰτία φαινομένων: τότε τήν α ἰ τ ἰ ὁ τ η τ α αὐτοῦ τοῦ ὄντος μπορεῖ κανεῖς νά τήν θεωρήσει, ἀπό δύο πλευρές, ὡς ν ο η τ ἡ, ὅσον ἀφορᾷ [κατά] τήν π ρ ᾶ ξ η της, ὡς ἐνός πράγματος αὐτοῦ καθ' ἑαυτό, καί ὡς α ἰ σ θ η τ ἡ, ὅσον ἀφορᾷ [κατά] τ' ἀ π ο τ ε λ ἔ σ μ α τ ᾶ της, ὡς ἐνός φαινομένου στόν αἰσθητό κόσμο. Γιά τή δύναμη ἐνός τέτοιου ὑποκειμένου θά σχηματίζαμε κατά ταῦτα μιά ἐμπειρική, συγχρόνως δέ καί μιά νοητική ἐπίσης ἔννοια τῆς αἰτιότητός του, [ἔννοιες] πού λαμβάνουν μαζί σέ ἓνα καί τό αὐτό ἀποτέλεσμα χῶρα⁸. Μιά τέτοια διπλή πλευρά⁹ νά νοῆ

1. Μέ γενικούς ὄρους.
2. Θ' ἀποσαφηνισθῆ.
3. Contextus naturae.
4. Νά ἐπιμένῃ δηλ. στήν πραγματικότητα τῶν φαινομένων.
5. Ἄρμονία, σύνδεση, συνένωση (=in Vereinigung).
6. Φέρει πάνω στόν ἴδιο τόν ἑαυτό του, ἐνέχει.
7. Διά τῆς ὁποίας δηλ. δυνάμεως.
8. Πού συνυπάρχουν.
9. Διπλός τρόπος, διπλή σκοπιά.

[συλλαμβάνη] κανείς μέσα του τή δύναμη ενός αντικειμένου τῶν αἰσθήσεων, δέν ἀντιφάσκει πρὸς καμμιάν ἀπό τις ἔννοιες πού ἔχουμε [δφείλουμε] νά σχηματίζουμε μέσα μας γιά φαινόμενα καί γιά μίαν δυνατή ἐμπειρία. Γιατί, καθὼς σ' αὐτά τά φαινόμενα, ἀφοῦ αὐτά δέν εἶναι πράγματα αὐτά καθ' ἑαυτά, πρέπει νά ὑπόκηται ὡς βάση ἕνα ὑπερβατικό ἀντικείμενο, πού τά προσδιορίζει ὡς ἀπλές παραστάσεις, ἔτσι τίποτε δέν ἐμποδίζει, ὥστε σ' αὐτό τό ὑπερβατικό ἀντικείμενο ν' ἀποδίδουμε ἐκτός ἀπό τήν ἰδιότητα, ὑπό τήν ὁποία¹ αὐτό ἐμφανίζεται [ὡς φαινόμενο]², καί μίαν ἐπίσης [ἀκόμη] α ἰ τ ῖ ο τ ῆ τ α, ἡ ὁποία δέν εἶναι φαινόμενο, μολονότι τό ἀ π ο τ ἔ λ ε σ μ ἄ τ η ς, ἐν τούτοις, ἀπαντᾷ εἰς τήν ἐμπειρία. Ἀλλά κάθε μιά ποιητική αἰτία πρέπει ἀναγκαστικά νά ἔχη ἕναν **χαρακτήρα**³, δηλ. ἕνα νόμο τῆς αἰτιότητος τῆς, χωρὶς τόν ὁποῖο αὐτή δέν θά ἦταν καθόλου αἰτία. Καί τότε πάνω σ' ἕνα ὑποκείμενο τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, θά εἴχαμε, πρῶτον, ἕναν ἐ μ π ε ι ρ ῖ κ ὸ χ α ρ α κ τ ῆ ρ α, διά⁴ τοῦ ὁποίου οἱ πράξεις του, ὡς φαινόμενα, θά ἐτέλουν [εὐρίσκοντο] σέ συνεκτικὴν πέρα γιά πέρα ἐνότητα⁵ μέ ἄλλα φαινόμενα σύμφωνα μέ σταθεροὺς νόμους τῆς φύσεως, καί θά μπορούσαν ἀπ' αὐτά, ὡς [ἀπό] ὄρους των νά παραχθοῦν, καί σέ συνδυασμό⁶, ἄρα, μ' αὐτά θ' ἀποτελοῦσαν [ἀπάρτιζαν] μέλη μιᾶς μοναδικῆς σειρᾶς τῆς φυσικῆς τάξεως. Δεύτερον, θά ἔπρεπε κανείς νά τοῦ ἀναγνωρίση ἀκόμη ἕναν ν ο η τ ὸ χ α ρ α κ τ ῆ ρ α, διά τοῦ ὁποίου αὐτό⁷, βεβαίως, εἶναι ἡ αἰτία ἐκείνων τῶν πράξεων, ὡς φαινομένων, αὐτό ὅμως τό ἴδιο δέν ὑπόκειται καθόλου σέ ὄρους⁸ τῆς αἰσθητικότητος καί δέν εἶναι τό ἴδιο φαινόμενο. Θά μπορούσε ἐπίσης κανείς νά ὀνομάση τόν πρῶτο [χαρακτήρα], τόν χαρακτήρα ἐνός τέτοιου πράγματος ἐν τῷ φαινομένῳ⁹, [ἐνῶ] τόν δεύτερο, τόν χαρακτήρα τοῦ πράγματος αὐτοῦ καθ' ἑαυτό.

{(A 539)
{(B 567)

Αὐτό τό πρᾶττον ὑποκείμενο, λοιπόν, δέν θά ὑπέκειτο, ὡς πρὸς τόν νοητό του χαρακτήρα, διόλου ὑπό ὄρους τοῦ χρόνου, ἀφοῦ ὁ χρόνος εἶναι ὁ ὄρος μόνον τῶν φαινομένων, ὄχι ὅμως τῶν πραγμάτων αὐτῶν καθ' ἑαυτά. Μέσα σ' αὐτό δέν θά ἐ γ ε ν ν ᾶ τ ο¹⁰ ἢ π α ρ ῆ ρ χ ε τ ο¹¹ καμμιά π ρ ᾶ ξ η,

1. Διά τῆς ὁποίας.

2. Ὑπό τήν ὁποία δηλ. εἶναι φαινόμενο.

3. Πρβλ. σχετικά H e i m s o e t h, op. cit., σ. 346, κ.έ. καθὼς καί Anhang, σ. 403 κ.έ.

4. Δυνάμει τοῦ ὁποίου.

5. Ἀλληλουχίαν.

6. Σέ συσχετισμό, σύνδεσμο.

7. Το ὑποκείμενο τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου.

8. Sub nullas conditiones.

9. Στό πεδίο τοῦ φαινομένου.

10. Ἄρχιζε.

11. Ἐπαυε.

(A 540) } κατά συνέπεια δέν θά ἦταν ἐπίσης ὑποταγμένο στόν νόμο κάθε προσδιο-
 (B 568) } ρισμού τοῦ χρόνου, [καί] παντός Μεταβλητοῦ¹: ὅτι [δηλ.] κάθε τι πού
 σ υ μ β α ί ν ε ι, ἔχει τήν αἰτία του μέ σα σ τ ά φ α ι ν ό μ ε ν α (τῆς
 προηγουμένης καταστάσεως). Μέ μιá λέξη, ἡ αἰτιότης αὐτοῦ δέν θά ἐνέ-
 πιπτε², καθ' ὅσον αὐτή εἶναι νοητική [νοητή], διόλου μέσα στή σειρά
 ἐμπειρικῶν ὄρων, πού καθιστοῦν ἀναγκαῖο τό γεγονός στόν αἰσθητό
 κόσμο. Αὐτός ὁ νοητός χαρακτήρ δέν θά μπορούσε βέβαια ποτέ νά γίνη
 ἄμεσα γνωστός [νά γνωσθῆ], ἀφοῦ ἐμεῖς δέν μπορούμε κατ' αἴσθηση νά
 ἀντιληφθοῦμε τίποτε³ παρά καθ' ὅσον αὐτό ἐμφανίζεται [παρουσιάζεται ὡς
 φαινόμενο], ἀλλά αὐτός θά ἔπρεπε ἐν τούτοις νά ν ο η θ ῆ σύμφωνα μέ τόν
 ἐμπειρικό χαρακτήρα, ἔτσι ὅπως ἐμεῖς ἐν γένει ὀφείλουμε στίς σκέψεις⁴ νά
 θέτουμε ὡς ὑπόβαθρο τῶν φαινομένων ἓνα ὑπερβατικό ἀντικείμενο, μολο-
 νότι δέν γνωρίζουμε γι' αὐτό, τί εἶναι αὐτό καθ' ἑαυτό.

Ὡς πρός τόν ἐμπειρικό του, ἄρα, χαρακτήρα, τό ὑποκείμενο αὐτό, ὡς
 φαινόμενο, θά ἦταν ὑποταγμένο σ' ὄλους τούς νόμους τοῦ προσδιορισμοῦ
 σύμφωνα μέ τήν αἰτιώδη σύνδεση, καί δέν θά ἦταν ἀπό τήν ἄποψη⁵ αὐτή
 τίποτε ἄλλο ἀπό ἓνα μέρος τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, τά ἀποτελέσματα τοῦ
 ὁποίου, ὅπως ἀκριβῶς καί κάθε ἄλλο φαινόμενο, θ' ἀπέρρεαν ἀπό τήν φύση.
 Ἔτσι ὅπως⁶ ἐξωτερικά φαινόμενα θά ἐπιδροῦσαν⁷ πάνω σ' αὐτό [τό
 ὑποκείμενο], [ἔτσι] ὅπως ὁ ἐμπειρικός του χαρακτήρ, δηλ. ὁ νόμος τῆς
 αἰτιότητός του, θά ἐγιγνώσκετο διά τῆς ἐμπειρίας, [ἔτσι ἐπίσης] ὄλες οἱ
 πράξεις του θά ἔπρεπε κατ' ἀνάγκη νά μπορούν νά ἐξηγηθοῦν σύμφωνα μέ
 νόμους τῆς φύσεως, καί ὅλα τά ἀπαιτούμενα γιά ἓναν τέλειο καί ἀναγκαῖο
 προσδιορισμό τους θά ὄφειλαν νά ἀπαντοῦν σέ μιάν δυνατή ἐμπειρία.

(A 541) } Ὡς πρός τόν νοητό του ὅμως χαρακτήρα (μολονότι γι' αὐτόν δέν
 (B 569) } μπορούμε νά ἔχουμε τίποτε παρά μόνο τήν καθ' ὄλου⁸ ἐννοιά του), τό ἴδιο
 [ὑποκείμενο] θά ἔπρεπε, ἐν τούτοις, νά εἶναι ἀπαλλαγμένο⁹ ἀπό κάθε
 ἐπίδραση τῆς αἰσθητικότητος καί [ἀπό κάθε] προσδιορισμό διά φαινο-
 μένων, καί, καθῶς σ' αὐτό, καθ' ὅσον εἶναι Ν ο ο ὄ μ ε ν ο, δέν σ υ μ -
 β α ί ν ε ι τίποτε, [καί] δέν ἀπαντᾷ καμμιά μεταβολή, πού ἀπαιτεῖ δυναμικόν
 προσδιορισμό τοῦ χρόνου¹⁰, καμμιά, κατά συνέπεια, σύνδεση μέ φαινόμενα

-
1. Κάθε πράγματος πού μεταβάλλεται.
 2. Εἶχε θέση, βρισκόταν.
 3. Κανένα πράγμα.
 4. Μέ τή σκέψη.
 5. Ἐπί τοσοῦτον, ὡς πρός αὐτό (=sofern).
 6. Κατά τόν τρόπο πού..., κατ' ἀναλογίαν πρός...
 7. Θ' ἀσκοῦσαν ἐπιρροή.
 8. Τή γενική.
 9. Ἐλευθερωμένο. 10. Μέσα στόν χρόνο.

ὡς αἰτίες, ἔτσι τὸ ἐνεργὸ αὐτὸ ὄν θὰ ἦταν εἰς τὸν βαθμὸ αὐτό¹ ἀνεξάρτητο καὶ ἐλεύθερο στίς πράξεις του ἀπὸ κάθε φυσικὴν ἀναγκαιότητα, πού σάν τέτοια² ἀπαντᾷ στὸν αἰσθητὸ ἀποκλειστικὰ κόσμο. Περί αὐτοῦ θὰ ἔλεγε κανεῖς³ ὀρθότατα ὅτι ἀρχίζει τὰ ἀποτελέσματά του μέσα στὸν αἰσθητὸ κόσμο ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του τὸν ἴδιο [ἀπὸ μόνου του], χωρὶς ἢ πράξη ν' ἀρχίζη μέσα σ' αὐτὸ τὸ ἴδιο⁴ καὶ τοῦτο θὰ ἦταν ἐγκυρο, χωρὶς γι' αὐτὸ τὸν λόγον τ' ἀποτελέσματα στὸν αἰσθητὸ κόσμον νὰ ὀφείλουν⁴ ἀφ' ἑαυτῶν [ἀπὸ μόνου τους] ν' ἀρχίζουν, ἀφοῦ αὐτὰ μέσα σ' αὐτόν⁵ εἶναι πάντοτε στὸν προηγούμενον χρόνον⁶ δι' ἐμπειρικῶν ὄρων προσδιωρισμένα, ἀλλὰ [προσδιωρισμένα] ἐν τούτοις διὰ τοῦ ἐμπειρικοῦ μόνου χαρακτηρὸς (πού εἶναι τὸ φαινόμενο ἀπλῶς τοῦ νοητοῦ), καὶ εἶναι δυνατὰ ὡς μιὰ συνέχιση μονάχα τῆς σειρᾶς τῶν φυσικῶν αἰτιῶν. Ἔτσι, λοιπόν, ἐλευθερία καὶ φύση, κάθε μιὰ στήν πλήρη της σημασία, θὰ συνηντῶντο [συνυπῆρχαν] συγχρόνως καὶ χωρὶς καμμιάν ἀντιμαχίαν στίς [κατὰ τίς] ἴδιες ἀκριβῶς πράξεις, ἀνάλογα⁷ μέ τὸ ἂν τίς συγκρίνη⁸ κανεῖς πρὸς τὴν νοητὴ ἢ τὴν αἰσθητὴ τους αἰτία.

Σαφηνισμός

τῆς κοσμολογικῆς ἰδέας μιᾶς ἐλευθερίας ἐν συνδέσει⁹ πρὸς τὴν καθολικὴ ἀναγκαιότητα τῆς φύσεως¹⁰.

{(A 542)
{(B 570)

Ἔκρινα καλό¹¹ νὰ σχεδιάσω [χαράξω] κατ' ἀρχὴν τὸ σκιαγράφημα τῆς λύσεως τοῦ ὑπερβατικοῦ μας προβλήματος, γιὰ νὰ μπορῇ κανεῖς μ' αὐτὸ νὰ ἔχη καλλίτερον ἐποπτεία¹² τῆς πορείας τοῦ λόγου πρὸς λύσιν αὐτοῦ [τοῦ προβλήματος]. Τώρα θέλουμε νὰ βάλουμε ξεχωριστά¹³ τοὺς συντελεστές¹⁴ τῆς

-
1. Sofern (=ἐπί τοσοῦτον, ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ, στήν ἔκτασιν αὐτῆ).
 2. Ὅπως αὐτὴ πού...
 3. Θὰ μπορούσε νὰ πῆ κανεῖς.
 4. Νὰ ἐπιτρέπεται, νὰ ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ (=dürfen).
 5. Στὸν αἰσθητὸ κόσμον.
 6. Προηγούμενος.
 7. Κατὰ τὴν γραφὴν τοῦ V o r l ä n d e r : je nachdem ἀντὶ τοῦ ἀπλοῦ: nachdem (=ἀφ' ὅτου, ἀφοῦ).
 8. Τίς συσχετίζη.
 9. Ἐν σχέσει, ἐν συσχετισμῷ ἢ συνδυασμῷ (=in conjunctione).
 10. Φυσικὴν ἀναγκαιότητα.
 11. Ἐβρῆκα καλό.
 12. Νὰ ἐπισκοπῇ καλλίτερα.
 13. Νὰ θέσουμε τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλο, ν' ἀναλύσουμε.
 14. Momente (=παράγοντες, σταθμούς, χαρακτηριστικά).

οριστικῆς τῆς¹ κρίσεως [ἀποφάσεως], γιὰ τὴν ὁποία πρόκειται κατ' οὐσίαν², καὶ νὰ ἐξετάσουμε [σταθμίσουμε] τὸν κάθε ἓνα ἰδιαιτέρως.

Ὁ φυσικός νόμος, ὅτι κάθε τι πού συμβαίνει, ἔχει μίαν αἰτία, ὅτι ἡ αἰτιότης τῆς αἰτίας αὐτῆς, δηλ. ἡ π ρ ἄ ξ η, ἐπειδὴ αὐτὴ προηγείται μέσα στὸν χρόνο καὶ ἐξ ἀπόψεως³ ἑνὸς ἀποτελέσματος, πού ἔχει ἐδῶ γ ε ν ν η-θ ἦ⁴, δέν μπορεῖ ἡ ἴδια νὰ ἔχη πάντοτε ὑπάρξει, ἀλλὰ ὀφείλει ἀναγκαῖα νὰ ἔχη σ υ μ β ῆ — ἔχει ἐπίσης τὴν αἰτία τῆς ἀνάμεσα στά φαινόμενα, [αἰτία] διὰ τῆς ὁποίας αὐτὴ προσδιορίζεται, καὶ ὅτι ὅλα κατ' ἀκολουθίαν, τὰ γεγονότα εἶναι προσδιωρισμένα σέ μίαν φυσική τάξη: αὐτός ὁ νόμος, [λέγω], διὰ τοῦ ὁποίου φαινόμενα μποροῦν πρωτίστως⁵ ν' ἀποτελέσουν μίαν φ ὕ-σ η καὶ νὰ παράσχουν [προσπορίσουν] ἀντικείμενα μιᾶς ἐμπειρίας⁶, εἶναι ἓνας νόμος τῆς διανοίας, ἀπὸ τὸν ὁποῖο δέν εἶναι ὑπὸ κανένα πρόσχημα ἐπιτετραμμένο ν' ἀποκλίνη κανεὶς, ἢ ἀπ' αὐτόν νὰ ἐξαίρη ὁποιοδήποτε φαινόμενο⁷ [καὶ τοῦτο] γιατί ἀλλιῶς θά ἔθετε κανεὶς αὐτό [τό φαινόμενο] ἔξω ἀπὸ κάθε δυνατὴν ἐμπειρία, μέ αὐτό ὅμως θά τό διέκρινε⁷ ἀπ' ὅλα τὰ (A 543) } ἀντικείμενα δυνατῆς ἐμπειρίας καὶ θά τό καθιστοῦσε [μετέτρεπε] ἓνα ἀπλό (B 571) } ὄν τῆς νοήσεως⁸ καὶ ἓνα ἀποκύημα τοῦ ἐγκεφάλου⁹.

Ἀλλὰ μολονότι σ' αὐτό ἐδῶ φαίνεται¹⁰ νὰ πρόκειται γιὰ μίαν ἀποκλειστικά ἀλυσίδα αἰτιῶν, πού στήν ἀναγωγή πρὸς τοὺς ὅρους τῆς¹¹ δέν ἐπιτρέπει καμμίαν ἀ π ὅ λ υ τ η ν ὀ λ ὅ τ η τ α, ἢ ἀμφιβολία [δυσκολία] αὐτὴ ἐν τούτοις δέν μᾶς σταματᾷ¹² καθόλου, γιατί ἔχει ἤδη ἀρθῆ στή γενική κρισιολόγησι¹³ τῆς ἀντινομίας τοῦ λόγου, ὅταν αὐτός κατατείνῃ¹⁴ στὸ Ἄπολυτο μέσα στή σειρά τῶν φαινομένων. Ἄν θέλουμε νὰ ἐνδώσουμε στήν ψευδαπάτη τοῦ ὑπερβατικοῦ ρεαλισμοῦ, τότε δέν ἀπομένει οὔτε φύση, οὔτε ἐλευθερία. Ἡ ἐρώτησι ἐδῶ εἶναι μόνον: ἄν, ὅταν κανεὶς σ' ὀλόκληρη

1. Δηλ. τῆς λύσεως.

2. Πού μᾶς ἐνδιαφέρει κατ' οὐσίαν.

3. Καὶ ἀναφορικά πρὸς...

4. Προκύψει, γίνεи.

5. Γιὰ πρώτη - πρώτη φορά.

6. Ἦ: σέ μίαν ἐμπειρία (G e n t i l e).

7. Διαφοροποιούσε.

8. Ens rationis.

9. Μιά χίμαιρα.

10. Τό πρᾶγμα ἐδῶ μοιάζει ἐξωτερικά ὅπως μιά ἀλυσίδα ἀπὸ αἰτίες (ἐπὶ λέξει).

11. Ἦ: πρὸς τοὺς ὅρους τῶν (τῶν αἰτιῶν;).

12. Συγκρατεῖ, ἐμποδίζει, καθυστερεῖ.

13. Ἄξιολόγησι, συζήτησι.

14. Ἀποβλέπη.

τῆ σειρά ὄλων τῶν γεγονότων ἀναγνωρίζη¹ φυσική μόνο καί μόνον ἀναγκαιότητα, εἶναι ἐν τούτοις δυνατό, αὐτή τήν ἴδια ἀκριβῶς [τὴν ἀναγκαιότητα]², πού ἀπό τή μιὰ μεριά εἶναι ἀπλό φυσικό ἀποτέλεσμα, νά τήν θεωρήση κανεῖς ἐν τούτοις ἀπό τήν ἄλλη [μεριά] ὡς ἀποτέλεσμα ἐξ ἐλευθερίας, ἢ ἂν ἀνάμεσα σ' αὐτά τά δύο εἶδη αἰτιότητος ἀπαντᾶται μιὰ ἄμεση [κατάφωρη] ἀντίφαση.

Ἐνάμεσα στίς αἰτίες ἐν τῷ φαινομένῳ δέν μπορεῖ ἀσφαλῶς νά εἶναι τίποτε πού θά μπορούσε ν' ἀρχίση μιάν σειρά ἀπόλυτα καί ἀπό μόνο του [ἐξ αὐτοῦ]. Κάθε πράξη, ὡς φαινόμενο, καθ' ὅσον αὐτή παράγει [προκαλεῖ] ἕνα γεγονός, εἶναι καί ἡ ἴδια γεγονός ἢ συμβάν, πού προϋποθέτει μιάν ἄλλη κατάσταση, μέσα στήν ὁποία ἀπαντᾶ ἡ αἰτία, καί ἔτσι κάθε τι πού συμβαίνει, εἶναι μιὰ συνέχιση μόνον τῆς σειρᾶς, καί καμμιά ἔναρξη, πού θά ἐπιτελεῖτο [ἐλάμβανε χώρα] ἀπό μόνη της, δέν εἶναι δυνατή μέσα σ' αὐτήν [τῆ σειρά]. "Ὅλες, ἄρα, οἱ πράξεις τῶν φυσικῶν στήν ἀκολουθία τοῦ χρόνου³ αἰτιῶν εἶναι καί οἱ ἴδιες μέ τή σειρά τους ἀποτελέσματα, τά ὁποία προϋποθέτουν ἐξ ἴσου ἀκριβῶς τίς αἰτίες των μέσα στή σειρά τοῦ χρόνου. Μιάν π ρ ω τ α ρ χ ι κ ῆ πράξη, διά τῆς ὁποίας συμβαίνει κάτι τι, πού δέν ἦταν προηγουμένως, δέν εἶναι⁴ νά περιμένη κανεῖς ἀπό τήν αἰτιώδη σύνδεση τῶν φαινομένων.

{(A 544)
{(B 572)

Ἄλλά εἶναι, πράγματι, ἀναγκαῖο ἐπίσης πῶς, ὅταν τά ἀποτελέσματα εἶναι φαινόμενα, ἡ αἰτιότης τῆς αἰτίας των, πού (δηλ. ἡ αἰτία) καί ἡ ἴδια εἶναι ἐπίσης φαινόμενο, πρέπει κατ' ἀνάγκη νά εἶναι ἀποκλειστικά ἐμπειρική; Καί δέν εἶναι, πῶς πολύ μάλλον⁵, δυνατό, παρ' ὅλο πού σέ κάθε ἀποτέλεσμα ἐν τῷ φαινομένῳ ἀπαιτεῖται ἀσφαλῶς μιὰ σύνδεση μέ τήν αἰτία του σύμφωνα μέ νόμους τῆς ἐμπειρικῆς αἰτιότητος, ὥστε αὐτή ἐν τούτοις ἡ ἴδια ἢ ἐμπειρική αἰτιότης νά μπορῇ, χωρίς οὔτε κατ' ἐλάχιστον νά διακόπη τή συνεκτική της μέ τίς φυσικές αἰτίες ἐνότητα, πράγματι νά εἶναι ἕνα ἀποτέλεσμα μιᾶς μή ἐμπειρικῆς ἀλλά νοητῆς αἰτιότητος; Δηλ. [τό ἀποτέλεσμα] μιᾶς ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τά φαινόμενα πρωταρχικῆς πράξεως μιᾶς αἰτίας, ἡ ὁποία ὑπό τήν ιδιότητα αὐτή [ἐπί τοσοῦτον]⁶ δέν εἶναι, ἄρα, φαινόμενο, ἀλλά νοητή ὡς πρὸς τή δύναμη αὐτή, ἂν καί κατὰ τ' ἀνάγκη ὀ-

1. Ἐν, ἀναγνωρίζοντας κλπ., ἂν δέν ἀναγνωρίζη παρά μόνον...

2. Τό: dieselbe θά μπορούσε νά ἀναφέρεται καλλίτερα στό: Begebenheit (=τό γεγονός). Στήν περίπτωση αὐτή θά ἦταν τό γεγονός πού θά ἐθεωρεῖτο ταυτόχρονα ἀπό δύο πλευρές (δύο αἰτιότητες).

3. Χρονική ἀκολουθία.

4. Πρέπει, μπορεῖ.

5. Ἐντίθετα.

6. Insofern (=proinde eatenus).

φείλει νά συγκαταλέγεται ὀλοσχερῶς, ὡς ἓνα μέλος τῆς ἀλυσίδος τῆς φύσεως, εἰς τόν αἰσθητό κόσμον.

(A 545) }
(B 573) } Τὴν ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος τῶν φαινομένων ἀναμεταξύ τους τὴν ἔχομε ἀνάγκη, γιὰ νά μπορούμε νά ζητᾶμε καὶ νά καθορίζουμε¹ τοὺς φυσικοὺς ὄρους τῶν φυσικῶν γεγονότων, δηλ. τίς αἰτίες ἐν τῷ φαινομένῳ. Ὅταν αὐτὸ γίνεται ἀποδεκτό καὶ δὲν ἐξασθενίζεται [ἀποδυναμοῦται]² μέ καμμιάν ἐξαίρεση, τότε ἡ διάνοια, πού κατὰ τὴν ἐμπειρική της χρῆση σέ ὅλα τὰ γεγονότα δὲν βλέπει τίποτε ἄλλο παρά φύση —καὶ πρὸς τοῦτο ἄλλωστε εἶναι δικαιωματικά ταγμένη³— ἔχει πᾶν ὅ,τι μπορεί νά ἀπαιτήση, καὶ οἱ φυσικὲς ἐξηγήσεις συνεχίζουν τὴν ἀνεμπόδιστη [ἐλεύθερη ἀπὸ ἐμπόδια] πορεία τους περαιτέρω. Σ' αὐτὴν⁴ τώρα δὲν προξενεῖ οὔτε τὴν παραμικρὴ ζημιὰ, [τό] ἂν κανεῖς —ὑποθεθῆσθω ὅτι αὐτὸ κατὰ τὰ ἄλλα θά ὤφειλε νά εἶναι ἐπίσης ἀπλῶς ἐπινοημένο⁵— δεχθῆ, ὅτι ἀνάμεσα στίς φυσικὲς αἰτίες ὑπάρχουν ἐπίσης μερικὲς⁶, οἱ ὁποῖες ἔχουν μιὰ δύναμη, πού εἶναι νοητὴ μόνον, καθ' ὅσον ὁ προσδιορισμὸς [τῆς δυνάμεως] αὐτῆς ἐπὶ⁷ [διὰ] τὴν πράξη⁸ δὲν βασιζέται ποτέ πάνω σ' ἐμπειρικοὺς ὄρους, ἀλλὰ σέ ἀπλὲς ἀρχές [λόγους] τῆς διανοίας, κατὰ τέτοιον ὁμῶς τρόπο, ὥστε ἡ ἐν τῷ φαινομένῳ πρᾶξις αὐτῆς τῆς αἰτίας νά εἶναι σύμφωνη πρὸς ὄλους τοὺς νόμους τῆς ἐμπειρικῆς αἰτιότητος. Γιατί, κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο, τὸ πρᾶττον ὑποκείμενον θά ἦταν, ὡς *causa phaenomenon*, σέ ἀξεχώριστη ἐξάρτηση ὄλων τῶν πρᾶξεῶν τοῦ ἀλυσιδωτά⁹ συνδεδεμένο μέ τὴν φύση, καὶ μονάχα τὸ *phaenomenon*¹⁰ αὐτοῦ τοῦ ὑποκειμένου (μέ ὅλη του τὴν αἰτιότητα ἐν τῷ φαινομένῳ) θά περιεῖχε μερικοὺς ὄρους, πού ὅταν κανεῖς θέλῃ νά ὑψώνεται ἀπὸ τὸ ἐμπειρικό ἀντικείμενον πρὸς τὸ ὑπερβατικό, αὐτοὶ κατ' ἀνάγκη θά ἔπρεπε νά θεωροῦνται ὡς καθαρὰ νοητοί. Πράγματι, ὅταν μόνο σ' αὐτό, πού μπορεί νά εἶναι αἰτία ἀνάμεσα στὰ φαινόμενα, ἀκολουθοῦμε τὸν κανόνα τῆς φύσεως, τότε μπορούμε νά εἴμαστε γι' αὐτὸ ἀμέριμνοι [ἀδιάφοροι], τί εἶδους [δηλ.] ἀρχὴ [αἰτιώδης λόγος] γι' αὐτὰ τὰ φαινόμενα καὶ τὴ συνεκτικὴ τους ἐνότητα νοεῖται μέσα στό ὑπερβατικό ὑποκείμενον,

1. Ὅρίζουμε.

2. Μετριάζεται.

3. Εἶναι δηλ. στή δικαιοδοσία της κάνοντας αὐτό. Αὐτός εἶναι δικαιωματικά ὁ προορισμὸς της.

4. Τὴ διάνοια - νόηση.

5. Ὅτι θά ἦταν δηλ. καθαρὴ ἐπινόηση.

6. Κάποιες.

7. Πρὸς.

8. *Ad agendum*.

9. Συνεκτικά.

10. Κατὰ τὸν H a r t e n s t e i n : *noumenon*.

πού μᾶς εἶναι ἐμπειρικῶς ἄγνωστο. Αὐτή ἡ νοητή ἀρχή [ὑπόβαθρο] δέν ἐνδιέφερε καθόλου τίς ἐμπειρικές ἐρωτήσεις, ἀλλ' ἀφορᾶ τό νοεῖν μόνο στήν καθαρὴ διάνοια [νόηση] καί, μολονότι τ' ἀποτελέσματα αὐτοῦ τοῦ νοεῖν καί [αὐτοῦ τοῦ] πράττειν τῆς καθαρῆς νοήσεως [διανοίας] ἀπαντοῦν μέσα στά φαινόμενα, τά φαινόμενα αὐτά, ἐν τούτοις, ὀφείλουν, ὄχι λιγώτερο, νά μποροῦν πλήρως νά ἐξηγοῦνται ἀπό τήν αἰτία τους ἐν τῷ φαινομένῳ σύμφωνα μέ νόμους τῆς φύσεως, ἐφ' ὅσον [καθ' ὅσον] ἀκολουθεῖ κανεῖς, ὡς τόν ὑπέρτατο ἐξηγητικό λόγο, τόν ἐμπειρικό καθαρά χαρακτηῖρα αὐτῶν καί ἀντιπαρέρχεται, ὡς καθ' ὀλοκληρίαν ἄγνωστο, τόν νοητό χαρακτηῖρα, πού εἶναι ἡ ὑπερβατική αἰτία ἐκείνου [τοῦ ἐμπειρικοῦ], ἐκτός¹ καθ' ὅσον αὐτός ὑποτυπώνεται² διά τοῦ ἐμπειρικοῦ μόνον [χαρακτηῖρος] ὡς [διά] τοῦ αἰσθητοῦ του σημείου³ [συμβόλου]. Ἄς τό ἐφαρμόσουμε αὐτό πάνω στήν ἐμπειρία. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἓνα ἀπό τά φαινόμενα τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου καί ὡς πρός αὐτό⁴ μιᾶ ἐπίσης ἀπό τίς φυσικές αἰτίες, ἡ αἰτιότης τῶν ὁποίων ὀφείλει κατ' ἀνάγκη νά τελεῖ κάτω ἀπό ἐμπειρικούς νόμους. Ὡς κάτι τέτοιο⁵ ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει, κατά ταῦτα, νά ἔχη ἓναν ἐμπειρικό ἐπίσης χαρακτηῖρα, ὅπως ὅλα τά ἄλλα φυσικά πράγματα. Αὐτόν [τόν χαρακτηῖρα] τόν παρατηροῦμε [παρακολουθοῦμε] μέ δυνάμεις καί ἰκανότητες πού ἐξωτερικεύονται⁶ σι⁷ ἀποτελέσματά του [στίς πράξεις του]. Μέσα στήν ἄψυχη [ἀνόργανη], ἢ ἀπλῶς ζωϊκῶς ἐμψυχη φύση, δέν βρίσκουμε κανένα λόγο νά νοήσουμε ὁποιαδήποτε δύναμη διαφορετικά μέσα μας ἀπ' ὅ,τι ἀπλῶς ὡς κατ' αἴσθησι [αἰσθητά] προσδιορισμένη⁷. Ἀλλά ὁ ἄνθρωπος, πού ἄλλως⁸ ὀλόκληρη τήν φύση δέν τή γνωρίζει παρά μόνον ἀποκλειστικά διά τῶν αἰσθήσεων, γνωρίζει τόν ἑαυτό του τόν ἴδιο καί δι' ἀπλῆς ἐπίσης συγκαταλήψεως⁹, καί μάλιστα καί σέ πράξεις καί ἐσωτερικούς προσδιορισμούς, πού δέν μπορεῖ καθόλου νά συγκαταλέξῃ στήν ἐντύπωση τῶν αἰσθήσεων, καί εἶναι στόν [γιά τόν] ἴδιο τόν ἑαυτό του ἀπό τή μιᾶ μεριά [ἀφ' ἑνός μὲν] φαινόμενο, ἀλλά [ἐνῶ] ἀπό τήν ἄλλη, δηλ. ἐν ἀναφορᾷ πρός ὠρισμένες δυνάμεις, ἓνα καθαρά νοητό ἀντικείμενο, ἀφοῦ ἡ πράξι του δέν μπορεῖ καθόλου νά συγκαταλεχθῇ στή

{(A 546)
{(B 574)

{(A 547)
{(B 575)

1. M' ἐξαίρεση ὅταν αὐτός...

2. Ὑποδηλώνεται.

3. Πρβλ. H e i m s o e t h, op. cit., σ. 356.

4. Ἐπί τοσοῦτον, ὑπό τήν ιδιότητα αὐτή.

5. Δηλ. ὡς φαινόμενο, φυσική αἰτία.

6. Ἐκδηλώνονται.

7. Ἐξαρτημένη ἀπό ὄρους (=sensitive ad conditiones astrictam).

8. Κατά τ' ἄλλα. 9. Sola apperceptione.

δεκτικότητα τοῦ αἰσθητικοῦ. Τίς δυνάμεις αὐτές τίς ὀνομάζουμε νόηση¹ καί λόγο², ἐξαιρέτως [δέ] ὁ τελευταῖος διακρίνεται ὄλως ἰδιαιτέρως καί ἐξόχως ἀπ' ὄλες τίς ἐμπειρικά προσδιορισμένες³ δυνάμεις, δεδομένου ὅτι αὐτός⁴ ἐξετάζει τ' ἀντικείμενά του σύμφωνα μόνο μέ ἰδέες καί τή νόηση, πού ὕστερα κάνει μίαν ἐμπειρική χρήση τῶν ἐννοιῶν του (καί, φυσικά, καθαρῶν ἐπίσης), τήν προσδιορίζει σύμφωνα μ' αὐτές.

Ὅτι ὁ λόγος αὐτός τώρα ἔχει αἰτιότητα, [ἦ] τουλάχιστον ἐμεῖς μέσα μας παριστάνουμε ἐνός τέτοιου εἴδους⁵ αἰτιότητα σ' αὐτόν, [τοῦτο] εἶναι ἀπό τίς Π ρ ο σ τ α κ τ ι κ έ ς⁶ σαφές, πού ὡς κανόνες ἐπιβάλλουμε⁷ στίς ἐκτελεστικές⁸ [ἐνεργές] δυνάμεις σέ ὄλη τήν περιοχή τοῦ Πρακτικοῦ. Τό «Πρέπει» [Δέον]⁹, ἐκφράζει ἕνα εἶδος ἀναγκαιότητας καί συνδέσεως μέ ἀρχές [λόγους], [εἶδος] πού δέν ἀπαντᾷ [προβάλλει] ἄλλοῦ σ' ὀλόκληρη τήν φύση. Ἡ διάνοια μπορεῖ νά γνωρίσει ἀπ' αὐτήν¹⁰ μόνον ὅ, τ ι ε ἶ ν α ι, ἦ ὅτι ὑπῆρξε, ἦ θά ὑπάρξει. Εἶναι ἀδύνατο μέσα σ' αὐτήν νά ὀφείλη κάτι νά ε ἶ ν α ι ἄλλιῶς ἀπ' ὅ,τι εἶναι πραγματικά¹¹ μέσα σ' ὄλες αὐτές τίς σχέσεις χρόνου, μάλιστα δέ τό «Πρέπει» [τό Δέον], ὅταν κανεῖς ἔχη¹² πρό ὀφθαλμῶν μονάχα τήν πορεία τῆς φύσεως, δέν ἔχει καμμιά ἀπολύτως σημασία. Δέν μπορούμε [λ.χ.] νά ἐρωτήσουμε: τί πρέπει [ὀφείλει]¹³ νά συμβῆ μέσα στήν φύση ὅσο ἐξ ἴσου λίγο [μποροῦμε νά ἐρωτήσουμε]: τί ἰδιότητες ὀφείλει νά ἔχη ἕνας κύκλος, ἀλλά [μποροῦμε νά ἐρωτήσουμε]: τί συμβαίνει μέσα σ' αὐτήν [τήν φύση], ἦ ποιές ἰδιότητες ἔχει ὁ τελευταῖος [ὁ κύκλος].

(A 548) }
(B 576) } Αὐτό τό «Πρέπει» [Δέον], τώρα, ἐκφράζει μίαν δυνατή πράξη, ὁ λόγος [ἀρχή] τῆς ὀποίας δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό μίαν ἀπλή ἔννοια ἔνῳ, ἀντίθετα, ὁ λόγος [ἀρχή] μιᾶς ἀπλῆς φυσικῆς πράξεως πρέπει κατ' ἀνάγκη πάντοτε νά εἶναι ἕνα φαινόμενο. Ἡ πράξη, τώρα, πρέπει ἀναμφιβόλως νά

1. Intelligentia.

2. Ratio.

3. Ἐξαρτημένες ἀπό ὄρους.

4. Ὁ λόγος.

5. Μίαν τέτοια.

6. Προσταγμούς. Γι' αὐτές ὁ Κάντ θά πραγματευθῆ σέ μεταγενέστερα ἠθικοῦ περιεχομένου συγγράμματά του. Πρβλ., ὠστόσο, Κρ.τ.κ.λ., Α 802 / Β 830 καί, γενικώτερα, τό δεύτερο Κεφάλαιο τῆς Ὑπερβατικῆς Μεθοδολογίας, πού ἐπιγράφεται: Ὁ Κανὼν τοῦ καθαροῦ λόγου.

7. Δίδουμε ὡς ἐντολή πρὸς ἐκτέλεση (=aufgeben), ὑπαγορεύουμε.

8. Ἐνασκητικές (=ausübend).

9. Τό ὀφείλειν.

10. Τήν φύση.

11. Στήν πραγματικότητα.

12. Παρακολοθη. 13. Δηλ. τί δέον νά συμβῆ.

είναι δυνατή υπό φυσικούς ὄρους, όταν τό Δέον [τό Πρέπει]¹ κατευθύνεται πρὸς αὐτήν· ἀλλὰ αὐτοὶ οἱ φυσικοὶ ὄροι δὲν ἀφοροῦν τὸν προσδιορισμὸ τῆς ἰδίας τῆς ἐλευθέρας αἰρέσεως² [ἐπιλογῆς] παρὰ μόνον τό ἀποτέλεσμα καὶ τῆ συνέπειά της³ εἰς τό πεδίο τοῦ φαινομένου. Μποροῦν, ἀκόμη, τόσο πολλοὶ νά εἶναι οἱ φυσικοὶ λόγοι, πού μέ παρωθοῦν πρὸς τό β ο ὑ λ ε σ θ α ι, τόσο πολλοὶ εἰσέτι⁴ οἱ κατ' αἴσθησις ἐρεθισμοί⁵ — οἱ λόγοι αὐτοί, ἐν τούτοις, δὲν μποροῦν νά γεννηθοῦν [παραγάγουν] τό «Πρέπει», ἀλλὰ μονάχα ἓνα κάθε ἄλλο⁶ παρὰ ἀναγκαῖο, ἀλλὰ τελοῦν πάντοτε ὑπό ὄρους βούλεσθαι, ἐναντι τοῦ ὁποίου, ἀπεναντίας, τό «Πρέπει», πού ἐκφράζει ὁ λόγος⁷, ἀντιτάσσει μέτρο καὶ σκοπὸν, μάλιστα δέ καὶ ἀπαγόρευσις καὶ κῦρος [αὐθεντίαν]⁸. Μπορεῖ νά εἶναι⁹ [ἔστω καὶ ἂν εἶναι] εἴτε ἓνα ἀντικείμενο τῆς ἀπλῆς [γυμνῆς] αἰσθητικότητος (τό εὐάρεστον), ἢ ἀκόμη καὶ τοῦ καθαροῦ λόγου (τό ἀγαθόν¹⁰): ὁ λόγος, ἐν τούτοις, δὲν ἐνδίδει σ' ἐκείνη τὴν ἀρχή, πού εἶναι ἐμπειρικά δεδομένη, καὶ δὲν ἀκολουθεῖ τὴν τάξιν τῶν πραγμάτων, ὅπως αὐτὰ ἐκτίθενται ἐν τῷ φαινομένῳ, ἀλλὰ κατασκευάζει [δημιουργεῖ] εἰς ἑαυτὸν¹¹, μέ πλήρη αὐτενέργεια, μίαν εἰδική δική του τάξιν σύμφωνη μέ ιδέες, πρὸς τίς ὁποῖες¹² μέσα συνταιριάζει τοὺς ἐμπειρικοὺς ὄρους, καὶ σύμφωνα μέ τίς ὁποῖες μάλιστα, πράξεις, πού δ ἐ ν ἔ χ ο υ ν σ υ μ β ῆ ἔ ν τούτοις καὶ ἴσως δὲν θά συμβοῦν¹³ [στό μέλλον], τίς ἀνακηρύσσει ὡς ἀναγκαῖες, ἀλλὰ γιὰ ὅλες μολαταῦτα, προὑποθέτει, ὅτι ὁ λόγος ἐν σχέσει πρὸς αὐτές μπορεῖ νά ἔχη αἰτιότητα· γιατί, χωρὶς αὐτό, δὲν θά ἂν ἔμενε ἀπὸ τίς ιδέες τοῦ ἀποτελέσματα στὴν ἐμπειρία.

Ἄς σταθοῦμε τώρα σ' αὐτό τό σημεῖο καὶ ἄς δεχθοῦμε, τουλάχιστον, ὡς δυνατό: ὅτι ὁ λόγος ἔχει πραγματικὰ αἰτιότητα ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ φαινόμενα, τότε αὐτός, ὅσοιδήποτε¹⁴ καὶ ἂν εἶναι λόγος, ὀφείλει ἐν τούτοις νά

{ (A 549)
(B 577)

1. Κατὰ τὸν H a r t e n s t e i n: ὅταν ἡ πράξις (sie) κατευθύνεται πρὸς τό Δέον (Sollen).

2. Willkür (=arbitrium). 3. Ἐπακολουθημά της.

4. Δηλ. ὅσοιδήποτε καὶ ἂν εἶναι οἱ φυσικοὶ λόγοι, ὅσοιδήποτε... οἱ ἐρεθισμοὶ κ.λ.π.

Ἦ: ἄς εἶναι... κ.λ.π..

5. Τὰ παρορμήματα τῶν αἰσθήσεων.

6. Ἐνα βούλεσθαι πού πόρρω ἀπέχει ἀπὸ τοῦ νά εἶναι ἀναγκαῖο.

7. Πού ἐκφράζεται διὰ τοῦ λόγου.

8. Περιωπήν, σεβασμόν, ἀξιοτιμίαν.

9. Εἴτε δηλ. εἶναι..., εἴτε ἀκόμη...

10. H e i m s o e t h, ο.ρ. cit., σ. 364.

11. Μέσα του.

12. Ἄλλοι (B o r n): πρὸς τὴν ὁποία (=τὴν τάξιν).

13. Πρβλ. Κρ. τ.κ.λ., A 802 / B 830.

14. Ὅσο πολύ καὶ ἂν εἶναι λόγος.

δείξη ἕναν ἐμπειρικό χαρακτήρα τοῦ ἑαυτοῦ του, γιατί κάθε αἰτία προϋποθέτει ἕναν κανόνα, σύμφωνα μέ τόν ὁποῖο ἀκολουθοῦν ὠρισμένα φαινόμενα ὡς ἀποτελέσματα, καί κάθε κανών ἀπαιτεῖ μίαν ὁμοιομορφία τῶν ἀποτελεσμάτων, πού θεμελιώνει τήν ἔννοια τῆς αἰτίας (ὡς μιᾶς δυνάμεως) — [χαρακτήρα] πού, καθ' ὅσον αὐτός πρέπει νά γίνεται ἐξ ἀπλῶν φαινομένων φανερός¹, μπορούμε νά τόν ὀνομάζουμε ἐμπειρικό, [καί] ὁ ὁποῖος εἶναι σταθερός, ἐνῶ τά ἀποτελέσματα, ἀνάλογα μέ τή διαφορότητα τῶν συνοδευόντων [συνοδευτικῶν] καί ἐν μέρει περιοριζόντων [περιοριστικῶν] ὄρων, ἐμφανίζονται ὑπό μεταβλητές μορφές.

Ἔτσι, λοιπόν, κάθε ἄνθρωπος ἔχει ἕναν ἐμπειρικό χαρακτήρα τῆς ἐλευθέρως αἰρέσεως², πού δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό μίαν ὠρισμένη αἰτιότητα τοῦ λόγου του, καθ' ὅσον αὐτή δεικνύει σ' ἀποτελέσματά της ἐν τῷ φαινομένῳ ἕναν κανόνα, σύμφωνα μέ τόν ὁποῖο μπορεί νά συμπεράνη³ κανείς, ὡς πρός τό εἶδος καί τούς βαθμούς των, τίς κατά λόγον αἰτίες καί τίς πράξεις τοῦ ἰδίου⁴ καί νά κρίνη τίς ὑποκειμενικές ἀρχές τῆς ἐλευθέρως αἰρέσεως [ἐπιλογῆς] του. Ἐπειδή αὐτός ὁ ἐμπειρικός χαρακτήρ πρέπει καί ὁ ἴδιος νά ἐξάγεται ὡς ἀποτέλεσμα ἀπό τά φαινόμενα καί ἀπό τόν κανόνα τους, πού μᾶς προσφέρει ἡ ἐμπειρία: γι' αὐτό ὅλες οἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου στό πεδίο τοῦ φαινομένου εἶναι προσδιωρισμένες ἀπό τόν ἐμπειρικό του χαρακτήρα καί τίς ἄλλες συνεπιδρῶσες αἰτίες σύμφωνα μέ τήν τάξη τῆς φύσεως, καί ἐάν θά μπορούσαμε νά ἐρευνήσωμε μέχρι τό βάθος⁵ ὅλα τά φαινόμενα τῆς ἐλευθέρως αἰρέσεως του, τότε δέν θά ὑπῆρχε οὔτε μιά καί μόνη ἀνθρωπίνη πράξη, τήν ὁποία δέν θά μπορούσαμε νά προείπωμε⁶ μέ βεβαιότητα καί νά γνωρίσουμε ἐκ τῶν προηγουμένων ὄρων της ὡς ἀναγκαίαν. Ἐν ἀναφορᾷ πρός τόν ἐμπειρικό αὐτό χαρακτήρα δέν ὑπάρχει, λοιπόν, καμμιά ἐλευθερία, καί μόνον σύμφωνα μ' αὐτόν μπορούμε πράγματι νά θεωρήσουμε τόν ἄνθρωπο, ἐάν θέλουμε ἀποκλειστικά νά [τόν] πα ρ α τ η ρ ο ὦ μ ε⁷ καί, καθῶς συμβαίνει στήν Ἀνθρωπολογία⁸, νά ἐρευνᾶμε φυσιολογικῶς τίς ποιητικές [κινούσες] αἰτίες τῶν φαινομένων.

Ἄν ὅμως τίς ἴδιες ἀκριβῶς πράξεις τίς ἐξετάσουμε ἐν σχέσει πρός τόν λόγο, καί φυσικά ὄχι τόν καθαρά θεωρητικό⁹, γιά νά [τίς] ἐ ξ η γ ῆ σ η

1. Νά ἐμφαίνεται, προκύπτει, παρουσιάζεται.

2. Willkür (ἴδε παραπάνω).

3. Ἀποκομίση. Ὑπάρχει καί γραφή: *annehmen* (*H a r t e n s t e i n*), δηλ. νά δεχθῆ.

4. Τίς πράξεις τοῦ λόγου δηλ.. Κατά τόν *G e n t i l e* καί τόν *P a c a u d*: τίς πράξεις των, δηλ. τίς πράξεις τῶν κατά λόγον αἰτιῶν (·).

5. Νά ἐξιχνιάσωμε. Νά ψάξουμε μέχρι τόν «πάτο». 6. Προβλέψωμε.

7. Νά περιοριζώμεθα δηλ. ἀπλῶς στό παρατηρεῖν.

8. Πρβλ. *H e i m s o e t h*, *op. cit.*, σ. 358, 368.

9. *Spekulative Vernunft*.

ὡς πρὸς τὴν καταγωγή τους [προέλευση] ἐκεῖνες, ἀλλ' ἐντελῶς μόνον καθ' ὅσον ὁ λόγος εἶναι ἡ αἰτία [γιά] νά τίς γ ε ν ν ᾱ [παράγη] καί τίς ἴδιες' μέ μιάν λέξη, ἂν τίς συγκρίνουμε πρὸς τὸν λόγο ἀπό π ρ α κ τ ι κ ῆ ς ἀπόψεως, τότε βρίσκουμε ἕναν κανόνα καί [μιάν] τάξη ὅπως διαφορετικά ἀπ' ὅ,τι εἶναι ἡ τάξη τῆς φύσεως. Γιατί τότε θά ἔ π ρ ε π ε ἴσως νά μήν ἔ χ ο υ ν ὅ λ α α ὑ τ ᾶ σ υ μ β ῆ, πού ἔ χ ο υ ν, ὥστόσο, σύμφωνα μέ τὴν πορεία τῆς φύσεως¹ σ υ μ β ῆ, καί [τά ὅποια] ὄφειλαν σύμφωνα μέ τοὺς εμπειρικούς της λόγους [ἀρχές] ἀναποφεύκτως νά συμβοῦν. Ἄλλὰ ἐνίοτε βρίσκουμε, ἦ, τουλάχιστον, πιστεύουμε πῶς βρίσκουμε, ὅτι οἱ ιδέες τοῦ λόγου ἔχουν ἀποδείξει πραγματικά αἰτιότητα ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τίς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου, ὡς φαινόμενα, καί ὅτι αὐτές ἔχουν γι' αὐτό συμβῆ, ὄχι [δηλ.] γιατί ἦσαν προσδιωρισμένες διὰ μέσου εμπειρικῶν αἰτιῶν, ὄχι, ἀλλά γιατί ἦσαν προσδιωρισμένες δι' ἀρχῶν τοῦ λόγου.

{(A 551)
(B 579)}

Ἄς ὑποθεθῆ τώρα ὅτι θά ἦταν δυνατόν νά πῆ κανεῖς: ὅτι ὁ λόγος ἔχει αἰτιότητα ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τό φαινόμενο' ἡ πράξη του θά μπορούσε ἴσως καί τότε νά ὀνομασθῆ ἐλεύθερη, ἀφοῦ αὐτή εἰς τὸν εμπειρικό της χαρακτήρα (ὡς πρὸς τὸν κατ' αἴσθησι τῶν²) εἶναι ἐπακριβῶς προσδιωρισμένη καί ἀναγκαῖα; Αὐτός μέ τῆ σειρά του πάλι εἶναι προσδιωρισμένος εἰς τὸν νοητό χαρακτήρα (ὡς πρὸς τὸν τρόπο τοῦ νοεῖν³). Τὸν τελευταῖο ὅμως δέν τὸν γνωρίζουμε, ἀλλά τὸν χαρακτηρίζουμε⁴ διὰ φαινομένων, τά ὅποια ἄμεσα μᾶς δίδουν οὐσιαστικῶς τὸν κατ' αἴσθησι μόνον χαρακτήρα (ἐμπειρικόν χαρακτήρα) νά γνωρίσουμε*. Ἡ πράξη, τώρα, καθ' ὅσον αὐτή

* Ἡ ἀληθινή [αὐθεντική] ἠθικότης τῶν πράξεων (ἀξία⁵ καί ὑπαιτιότης⁶), ἀκόμα καί αὐτή τῆς ἰδίας μας τῆς συμπεριφορᾶς, παραμένει ὡς ἐκ τούτου ὀλοκληρωτικά κρυμμένη σέ ἐμᾶς. Οἱ καταλογισμοί⁷ μας μποροῦν στὸν εμπειρικό μόνον χαρακτήρα ν' ἀναφέρωνται. Ἄλλὰ πόσο ἀπ' αὐτό⁸ εἶναι καθαρὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐλευθερίας, πόσο πρέπει [εἶναι] νά ἐγγράφεται στὴν ἀπλῆ φύση καί στό ἀνυπαίτιο [ἀκούσιο] ἐλάττωμα τῆς ἰδιοσυγκρασίας [τεμπεραμέντου], ἢ στὴν εὐτυχῆ⁹ τῆς ἰδιοσυστασία¹⁰ (merito fortunae), [αὐτό] δέν μπορεῖ νά τό ἐξακριβώση κανεῖς καί, συνεπῶς, καί ἐν πλήρει ἐπίσης δικαιοσύνη νά τό κρίνη.

1. Cursus naturae (Πρβλ. Κρ. τ.κ.λ., A 802 /B 830).

2. Sensus genere (=der Sinnesart).

3. Cogitandi modo (=der Denkungsart).

4. Ἄπλῶς δηλώνουμε (=bezeichnen).

5. Meritum (=προσωπική ἀξία).

6. Culpa (ἐνοχή, ὑπευθυνότης).

7. Zurechnungen (imputationes). Πρβλ. H e i m s o e t h, op. cit., σ. 372-73.

8. Ἐννοεῖ τὸν χαρακτήρα; Ἡ τοὺς καταλογισμούς; Ἡ μήπως, καλλίτερα, τὴν ἠθικότητα τῶν πράξεων; Πρὸς αὐτὴ τὴν τελευταία λύση τείνουμε ἐδῶ.

9. Εὐνοϊκή.

10. Φύση.

πρέπει [εἶναι νά] ν' ἀποδίδεται, ὡς εἰς τὴν αἰτία της, στὸν τρόπο τοῦ νοεῖν¹, δέν ἐπακολουθεῖ ἐν τούτοις διόλου σύμφωνα μ' ἐμπειρικούς νόμους ἀπ' αὐτόν, δηλ. ἔτσι ὥστε νά πρ ο η γ ο ὦ ν τ α ι οἱ ὅροι τοῦ καθαροῦ λόγου, ἀλλὰ ἔτσι μόνον ὥστε νά προηγούνται τὰ ἀποτελέσματά των² ἐν τῷ φαινομένῳ τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως. Ὁ καθαρὸς λόγος, ὡς μιὰ καθαρῶς νοητὴ δύναμη, δέν εἶναι ὑποτεταγμένος³ στή μορφή τοῦ χρόνου, κατὰ συνέπεια οὔτε καὶ στοὺς ὅρους ἐπίσης τῆς διαδοχῆς⁴ τοῦ χρόνου. Ἡ αἰτιότης τοῦ λόγου εἰς τόν⁵ νοητὸ χαρακτήρα δέν γεννιέται, ἢ δέν ἀρχίζει ἐνδεχομένως⁶ σέ ἕναν ὠρισμένο χρόνο, γιὰ νά παραγάγῃ [προκαλέσῃ] ἕνα ἀποτελεσμα. Γιατί ἀλλιῶς θὰ ἦταν καὶ ἡ ἴδια ὑποτεταγμένη στὸν φυσικὸ νόμο τῶν φαινομένων, καθ' ὅσον αὐτὸς προσδιορίζει αἰτιώδεις σειρές ὡς πρὸς τὸν χρόνο, καὶ ἡ αἰτιότης τότε θὰ ἦταν αὐτομάτως φύση καὶ ὄχι ἐλευθερία. Ἄρα θὰ μπορούμε νά ποῦμε: ὅτι, ἂν ὁ λόγος μπορῇ νά ἔχῃ αἰτιότητα ἐν σχέσει πρὸς τὰ φαινόμενα, τότε αὐτὸς εἶναι μιὰ δύναμη διὰ τῆς ὁποίας ἀρχίζει κατ' ἀρχὴν ὁ κατ' αἴσθησιν⁷ ὅρος μιᾶς ἐμπειρικῆς σειρᾶς ἀποτελεσμάτων. Ὄντως, ὁ ὅρος πού ἐδρεύει μέσα στὸν λόγο, δέν εἶναι αἰσθητός, καὶ δέν ἀρχίζει, ἄρα, καὶ ὁ ἴδιος. Κατὰ συνέπεια ἀμέσως τότε λαμβάνει ἐκεῖνο τὸ πρᾶγμα χώρα, πού σ' ὅλες τίς ἐμπειρικές σειρές ἐστερούμεθα [μᾶς ἔλειπε]: [τό] ὅτι [δηλ.] ὁ ὅ ρ ο ς μιᾶς διαδοχικῆς σειρᾶς ἀπὸ γεγονότα⁸ μπορούσε νά εἶναι ἐμπειρικά ἀπόλυτος καὶ ὁ ἴδιος. Γιατί ἐδῶ ὁ ὅρος εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν σειρά τῶν φαινομένων (ἐν τῷ Νοητῷ) καί, κατὰ συνέπεια, σέ κανέναν αἰσθητὸ ὅρο καὶ σέ κανέναν προσδιορισμὸ αἰτίας ὑποτεταγμένος.

Παρ' ὅλα ὁμως αὐτά, ἡ ἴδια ἐν τούτοις ἀκριβῶς αἰτία ἀνήκει ὑπὸ μιάν ἄλλη σχέση σέ μιάν σειρά ἐπίσης φαινομένων. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι καὶ ὁ ἴδιος φαινόμενο. Ἡ ἐλεύθερη αἴρεσή του⁹ ἔχει ἕναν ἐμπειρικό χαρακτήρα, πού εἶναι ἡ αἰτία (ἐμπειρική) ὄλων τῶν πράξεών του. Δέν ὑπάρχει κανένας ἀπὸ τοὺς ὅρους, πού προσδιορίζουν σύμφωνα μ' αὐτὸ τὸν χαρακτήρα, τὸν ἄνθρωπο, [ὅρος] πού νά μὴν περιεῖχεται μέσα στή σειρά τῶν φυσικῶν ἀποτελεσμάτων καὶ νά μὴν ὑπήκουε στὸν φυσικὸ νόμο,

1. Δηλ. τὸν νοητὸ χαρακτήρα.

2. Τ' ἀποτελέσματά του, δηλ. τοῦ λόγου, κατ' ἄλλους μεταφραστές.

3. Ὑποβεβλημένος.

4. Ἀκολουθίας (χρονικῆς).

5. Κατὰ τόν.

6. Ἄς ποῦμε, κατὰ κάποιον τρόπο (=etwa).

7. Ὁ αἰσθητός.

8. Γεγονότων.

9. Willkür (=ἀδέσμευτη ὀλότελα βούλησή του). Πρβλ. H e i m s o e l h, op. cit., σ. 380 καὶ Anhang, σ. 398 κ.έ.

σύμφωνα μέ τόν ὁποῖο, γι' αὐτό¹ πού συμβαίνει μέσα στόν χρόνο, δέν ἀπαντᾷ [συναντᾶται] καμμιά ἀπολύτως εμπειρικά ἀπόλυτη αἰτιότητα. Ὡς ἐκ τούτου, καμμιά δεδομένη πράξη δέν μπορεῖ (ἐπειδή αὐτή μόνον ὡς φαινόμενο μπορεῖ νά γίνη κατ' αἴσθησι ἀντιληπτή) ν' ἀρχίση ἐξ ἑαυτῆς [ἀπό μόνη της] ἀπόλυτα. Γιά τόν λόγο ὅμως δέν μπορεῖ νά πῆ κανεῖς ὅτι πρῖν ἀπό ἐκεῖνη τήν κατάστασι, εἰς τήν ὁποία [ὅπου] αὐτός προσδιορίζει τήν ἐλευθερία ἐκλογῆς, προηγείται μιᾶ ἄλλη κατάστασι, μέσα στήν ὁποία [ὅπου] προσδιορίζεται αὐτή ἡ ἴδια ἡ κατάστασι. Γιατί, καθὼς ὁ ἴδιος ὁ λόγος δέν εἶναι κανένα φαινόμενο καί δέν εἶναι ἀπολύτως καθόλου ὑποτεταγμένος σ' ὄρους τῆς αἰσθητικότητας, ἔτσι, λοιπόν, μέσα σ' αὐτόν δέν λαμβάνει, ἀκόμα καί ἀναφορικά πρὸς τήν αἰτιότητά του, καμμιά διαδοχή τοῦ χρόνου χώρα, καί δέν μπορεῖ, ἄρα, νά ἐφαρμοσθῆ πάνω σ' αὐτόν ὁ δυναμικός νόμος τῆς φύσεως, πού προσδιορίζει τή διαδοχή τοῦ χρόνου² σύμφωνα μέ κανόνες.

{ (A 553)
(B 581)

Ὁ λόγος, ἄρα, εἶναι ὁ παραμόνιμος ὄρος ὄλων τῶν αὐτεξουσίων [ἐκουσίων]³ πράξεων, κάτω ἀπό τίς ὁποῖες⁴ ἐμφανίζεται [ἐκδηλώνεται] ὁ ἄνθρωπος. Κάθε μία ἀπό αὐτές εἶναι, πρῖν ἀκόμα συμβῆ, πρωτύτερα εἰς τόν εμπειρικό χαρακτήρα τοῦ ἀνθρώπου καθωρισμένη. Ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τόν νοητό χαρακτήρα, γιά τόν ὁποῖο⁵ ἐκεῖνος⁶ εἶναι τό αἰσθητό μόνον σχῆμα, δέν ἰσχύει κανένα Πρῖν ἢ Μετά, καί κάθε πράξι, ἀνεξαρτητως⁷ ἀπό τή σχέση χρόνου, εἰς τήν ὁποία [ὅπου] αὐτή μαζί μέ ἄλλα φαινόμενα διατελεῖ, εἶναι τό ἄμεσο ἀποτέλεσμα τοῦ νοητοῦ χαρακτήρος τοῦ καθαροῦ λόγου, ὁ ὁποῖος, κατά συνέπεια, πράττει ἐλεύθερα, χωρίς μέσα στήν ἀλυσίδα τῶν φυσικῶν αἰτιῶν νά εἶναι δι' ἐξωτερικῶν ἢ ἐσωτερικῶν, ἀλλά προηγουμένων ὡς πρὸς τόν χρόνο αἰτιωδῶν ἀρχῶν, δυναμικά προσδιορισμένος, καί τήν ἐλευθερία του αὐτή μπορεῖ νά τήν θεωρήσι κανεῖς ὄχι μόνον ἀρνητικά ὡς ἀνεξαρτησίαν ἀπό εμπειρικούς ὄρους (γιατί ἔτσι θά σταματοῦσε [ἔπαυε] ἡ δύναμη τοῦ λόγου νά εἶναι μιᾶ αἰτία τῶν φαινομένων), ἀλλά νά τήν χαρακτηρίσι καί θετικά ἐπίσης διά μιᾶς δυνάμεως, [ικανῆς] ν' ἀρχίσι ἐξ ἑαυτῆς μιάν σειρά ἀπό γεγονότα, κατά τέτοιον τρόπο, ὥστε μέσα σ' αὐτό τόν ἴδιο [τόν λόγο] νά μήν ἀρχίσι τίποτε, ἀλλά αὐτός, ὡς ἀπόλυτος κάθε αὐτεξουσίας πράξεως ὄρος, νά μήν ἐπιτρέπη [ἀνέχεται] πάνω ἀπό τόν ἑαυτό του καθόλου προηγουμένους ὡς πρὸς τόν χρόνο ὄρους, ἐνῶ⁸, ὥστόσο,

{ (A 554)
(B 582)

1. Γιά ὅ,τι.

2. Στόν χρόνο.

3. Τῶν πράξεων δηλ. τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως καί ἐκλογῆς τοῦ ἀνθρώπου (=willkürlichen).

4. Ὑπό τή μορφή τῶν ὁποίων...

5. Ἐν σχέσει πρὸς τόν ὁποῖο τοῦ ὁποίου...

6. Δηλ. ὁ εμπειρικός χαρακτήρ.

7. Χωρίς νά λαμβάνεται ὑπ' ὄψη... 8. Ἄν καί.

τό ἀποτέλεσμά του ἄρχεται στή σειρά τῶν φαινομένων, ἀλλά σ' αὐτήν ποτέ δέν δύναται ν' ἀποτελέσει μιάν πρώτη ἀπόλυτα ἀρχή.

Γιά νά διασαφηνίσουμε [ἐξηγήσουμε] τήν κανονιστική ἀρχή τοῦ λόγου μ' ἓνα παράδειγμα ἀπό τήν ἐμπειρική χρήση του, ὄχι γιά νά τήν ἐπιβεβαιώσουμε (γιατί τέτοιου εἴδους ἀποδείξεις εἶναι γιά τούς ὑπερβατικούς ἰσχυρισμούς ἀνωφελείς), ἄς πάρουμε¹, λοιπόν μιάν ἐθελουσία² πράξη, π.χ. ἓνα κακόβουλο³ ψέμα, μέ τό ὁποῖο ἓνας ἄνθρωπος ἔφερε μιάν ὠρισμένη ἀναστάτωση στήν κοινωνία, καί τό ὁποῖο [ψέμα] ἐξετάζουμε κατ' ἀρχήν ὡς πρός τίς κινουσες [κινητήριες] αἰτίες, ἀπό τίς ὁποῖες αὐτό προήλθε, καί ἔπειτα κρίνουμε, πῶς αὐτό μαζί μέ τίς συνέπειές του μπορεῖ νά καταλογισθῆ σ' αὐτόν [τόν ψεύτη]. Γιά τόν πρώτο σκοπό [ἀπό τήν πρώτη ἄποψη]⁴ διεξέρχεται κανεῖς τόν ἐμπειρικό αὐτοῦ χαρακτήρα μέχρι τίς πηγές του, πού τίς ἀναζητεῖ στήν κακή ἀγωγή, τήν κακή συναναστροφή, ἐν μέρει ἐπίσης στήν κακοήθεια μιᾶς ἀναίσθητης γιά καταισχύνη [ἐντροπή] φύσεως⁵, ἐν μέρει [δέ] τίς καταλογίζει [ἐπιρρίπτει] στήν ἐπιπολαιότητα καί ἀπερισκεψία, ὅπου κοντά σ' αὐτά ἐξ ἄλλου δέν παραμελεῖ [δέν ἀφήνει ἀλογάριαστες] τίς ὑποκινουσες περιστασιακές αἰτίες. Σ' ὅλα αὐτά προχωρεῖ [διαπορεύεται] κανεῖς ὅπως ἐν γένει καί στήν ἔρευνα τῆς σειρᾶς τῶν προσδιοριστικῶν σέ⁶ ἓνα [γιά] δεδομένο φυσικό ἀποτέλεσμα αἰτίων. Καί παρ' ὅλο, λοιπόν, πού κανεῖς νομίζει [πιστεῦει] ὅτι ἡ πράξη εἶναι προσδιωρισμένη ἀπ' αὐτά⁷, δέν μέμφεται [ψέγει] ἐν τούτοις ὀλιγώτερο τόν δράστη⁸, καί φυσικά ὄχι ἐξ αἰτίας τῆς ἀτυχοῦς ἰδιοσυγκρασίας του [τοῦ Φυσικοῦ⁹ του], οὔτε ἔνεκα τῶν περιστάσεων [συνθηκῶν] πού ἐπέδρασαν πάνω του, μάλιστα δέ οὔτε καί λόγω τῆς προηγουμένης¹⁰ ἀγωγῆς του εἰς τόν βίον, ἀφοῦ προῦποθέτει κανεῖς ὅτι τοῦτο μπορεῖ νά τ' ἀφήσει ὀλότελα κατά μέρος¹¹, πῶς¹² [δηλ.] ἦταν αὐτή [ἡ διαγωγή], καί τή διαρρεύσασα σειρά τῶν ὄρων νά τήν θεωρήσει ὡς ἀγίνωτη¹³, τήν πράξη ὅμως αὐτή [ὅτι δέν μπορεῖ], ὅσον ἀφορᾷ τήν προηγούμενη

1. Ἄς πάρη κανεῖς.

2. Αὐτεξουσία.

3. Κακόηθες.

4. Δηλ. γιά τίς κινουσες αἰτίες.

5. *Malitia ingenii*. Φυσική προδιάθεση, Φυσικό ἐνός ἀνθρώπου.

6. Ἐνός δεδομένου φυσικοῦ ἀποτελέσματος.

7. Μέ αὐτό τόν τρόπο.

8. Τόν φυσικό αὐτουργό, δηλ. τόν ψεύτη.

9. *Naturell*.

10. Τοῦ βίου πού διῆγε κατά τό παρελθόν· τοῦ παρελθόντος βίου.

11. Νά τό παραμερίσει, παραβλέψει.

12. Ποιά δηλ. ἦταν, ἢ (ἐπί λέξει): πῶς αὐτή εἶχε ὑπάρξει ἀπό τήν φύση της.

13. Σάν νά μήν εἶχε συμβῆ.

κατάσταση, [παρά] νά τήν θεωρῆ ὡς καθ' ὀλοκληρίαν ἀπόλυτη, ὡς ἐάν [δηλ.] μ' αὐτό ὁ δράστης ν' ἀρχίζη [ν' ἀρχίζε] μιάν σειρά ἀπό συνέπειες [ἐπακόλουθα] καθ' ὀλοκληρίαν ἀπό ἄλλους του¹. Αὐτή ἡ μομφή [ψόγος] θεμελιώνεται πάνω σέ ἕναν νόμο τοῦ λόγου, κατά τόν ὁποῖο [ἄλλου] θεωρεῖ κανεῖς αὐτόν² ὡς μιάν αἰτία πού, ἀνεξάρτητα ἀπό ἄλλους τοὺς κατονομασθέντες ἐμπειρικούς ὄρους, μποροῦσε³ καί ὄφειλε νά προσδιορίσῃ διαφορετικά τή συμπεριφορά τοῦ ἀνθρώπου. Καί, φυσικά, τήν αἰτιότητα τοῦ λόγου δέν τήν θεωρεῖ κανεῖς σέ καμμιάν περίπτωση ἀπλῶς ὡς συνδρομή⁴, ἀλλά αὐτή καθ' ἑαυτήν ὡς ἐντελῆ, ἔστω καί ἂν τά κατ' αἴσθησις κίνητρα [ἐλατήρια] δέν ἦσαν καθόλου ὑπέρ αὐτῆς, ἀλλά μάλλον ὀλοσχερῶς ἐναντίον τῆς ἢ πράξη καταλογίζεται στόν νοητό του χαρακτήρα — τώρα, τή στιγμή [δηλ.] πού αὐτός ψεύδεται, ἔχει⁵ ὁ ἴδιος ἀκέραια τήν εὐθύνη· κατά συνέπεια, ὁ λόγος, ἀνεξαρτήτως ὄλων τῶν ἐμπειρικῶν ὄρων τῆς πράξεως, ἦτο ἐντελῶς ἐλεύθερος καί στήν ἀμέλειά του [παράλειψή του] πρέπει καθ' ὀλοκληρίαν αὐτή [ἢ πράξη] νά ἐπικαταλογισθῆ [ἀποδοθῆ].

Μέσα ἀπ' αὐτή τήν προσκαταλογίζουσα⁶ κρίση διακρίνει [βλέπει] κανεῖς εὐκόλα, ὅτι σ' αὐτά ἐδῶ⁷ ἔχει κανεῖς στίς σκέψεις [κατά νοῦν], ὅτι ὁ λόγος δέν ἐπηρεάζεται [θίγεται] ἀπ' ὅλη ἐκείνη τήν αἰσθητικότητα καθόλου, ὅτι αὐτός δέν μεταβάλλεται (ἔστω καί ἂν τά φαινόμενά του, δηλ. ὁ τρόπος κατά τόν ὁποῖο αὐτός δείχνηται [ἐκδηλώνεται] στά ἀποτελέσματά του, μεταβάλλωνται), ὅτι σ' αὐτόν δέν προηγείται καμμιά κατάσταση, πού νά προσδιορίζῃ τήν ἐπομένη, ὅτι, κατά συνέπεια, δέν ἀνήκει καθόλου στή σειρά τῶν αἰσθητῶν [κατ' αἴσθησις] ὄρων, πού καθιστοῦν ἀναγκαῖα τά φαινόμενα σύμφωνα μέ νόμους τῆς φύσεως. Αὐτός, ὁ λόγος [δηλ.], εἶναι παρών καί ἕνας καί ὁ αὐτός σέ ὄλες τίς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου καθ' ὄλες τίς περιστάσεις τοῦ χρόνου, ὁ ἴδιος ὅμως δέν εἶναι [βρίσκεται] μέσα στόν χρόνο καί περιπίπτει, τρόπον τινά⁸, σέ μιάν νέα κατάσταση, εἰς τήν ὁποία [ἄλλου] δέν ἦτο προηγουμένως· ὁ λόγος εἶναι καθορίζων⁹, ὄχι ὅμως καθορισίμος¹⁰ ἐν ἀναφορᾷ πρός αὐτήν [τή νέα κατάσταση]. Ὡς ἐκ τούτου

{ (A 556)
(B 584)

1. Ἐξ ἑαυτοῦ.
2. Τόν λόγο.
3. Ἔχει μπορέσει.
4. Ὡς ἀπλό δηλ. σύνδρομο, ἐπικουρικό συντελεστή, ἀπλό συναίτιο, συνοδευτικό.
5. Φέρει τήν εὐθύνη, εἶναι ὑπαίτιος, φταίει.
6. Καταλογιστική, ἐπικαταλογιστική.
7. Στά παραπάνω δηλ., στίς παραπάνω κρίσεις.
8. Ἄς ποῦμε, οὕτως εἰπεῖν.
9. Προσδιοριστικός, προσδιορίζων, καθοριστικός (=determinans).
10. Δυνάμενος νά προσδιορισθῆ, καθοριζόμενος (=determinabilis).

δέν μπορεί νά ἐρωτήση κανείς: γιατί ὁ λόγος δέν προσδιώρισε ἐ α υ τ ὀ ν¹ διαφορετικά, ἀλλά μόνο: γιατί δέν προσδιώρισε διαφορετικά διά τῆς αἰτιότητός του τά φαινόμενα; Πάνω σ' αὐτό ὅμως δέν εἶναι δυνατή καμμιά ἀπάντηση. Γιατί ἕνας ἄλλος νοητός χαρακτήρ θά εἶχε δώσει ἕναν ἄλλον ἐμπειρικό χαρακτήρα, καί ὅταν λέμε ὅτι ὁ δράστης, ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ὄλη μέχρι τότε διαγωγή του εἰς τόν βίον, θά μπορούσε ἐν τούτοις νά εἶχε ἀποφύγει² τό ψέμα, τότε αὐτό σημαίνει μόνον, ὅτι αὐτό [τό ψέμα] τελεῖ ἄμεσα κάτω ἀπό τή δύναμη τοῦ λόγου, καί ὅτι ὁ λόγος στήν αἰτιότητά του δέν εἶναι καθόλου ὑποτεταγμένος σ' ὄρους τοῦ φαινομένου καί τῆς πορείας [διαδρομῆς] τοῦ χρόνου³, ὅτι ἡ διαφορά ἐπίσης τοῦ χρόνου ἀποτελεῖ μιάν κυρία ἀσφαλῶς διαφορά τῶν φαινομένων στίς ἀναμεταξύ των ἀμοιβαῖες σχέσεις, ἀλλά καθώς αὐτά δέν εἶναι διόλου πράγματα αὐτά καθ' ἑαυτά, κατά συνέπεια οὔτε ἐπίσης αἰτίες αὐτές καθ' ἑαυτές, ἡ διαφορά αὐτή δέν μπορεί ν' ἀποτελέσῃ καμμιάν διαφορά τῆς πράξεως ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τόν λόγο.

(A 557) }
(B 585) }

Μέ τήν κρισιολόγησιν [κρίσιν] λοιπόν ἐλευθέρων ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τήν αἰτιότητά τους πράξεων, μπορούμε νά φθάσουμε ἕως τῆ νοητῆ αἰτία μόνον, ὄχι ὅμως καί π ἄ ν ω ἄ π' α ὑ τ ῆ ν' μπορούμε νά γνωρίσουμε ὅτι αὐτή⁴ εἶναι ἐλεύθερη, δηλ. προσδιορισμένη ἀνεξάρτητα ἀπό τήν αἰσθητικότητα, καί ὅτι μπορεί, κατ' αὐτό τόν τρόπο, νά εἶναι ὁ κατ' αἴσθησιν [αἰσθητός] ἀπόλυτος ὄρος τῶν φαινομένων. Ἀλλά γιατί ὁ νοητός χαρακτήρ δίδει αὐτά ἀκριβῶς τά φαινόμενα καί αὐτόν τόν ἐμπειρικό ὑπό τίς προκείμενες [παρούσες] περιστάσεις χαρακτήρα, τοῦτο ὑπερβαίνει τόσο πολύ ὄλη τή δύναμη τοῦ λόγου μας [γιά] νά τό ἀπαντήσῃ⁵, μάλιστα δέ [ὑπερβαίνει] ὄλη τή δικαιοδοσία [δικαιώμα του] μόνον νά ἐρωτήσῃ, ὡς ἐάν [δηλ.] νά ἐρωτοῦσε κανείς: πόθεν [τό γεγονός ὅτι] τό ὑπερβατικό ἀντικείμενο τῆς κατ' αἴσθησιν ἐξωτερικῆς μας ἐποπτείας δίδει ἀκριβῶς μόνον ἐποπτεία σ τ ὀ ν χ ῶ ρ ο καί ὄχι ὅποιαδήποτε ἄλλην ἐποπτεία. Ἀλλά τό πρόβλημα πού εἶχαμε νά λύσουμε, δέν μᾶς ὑποχρεώνει καθόλου σ' αὐτό⁶, ἀφοῦ αὐτό [τό πρόβλημα] ἦταν τό ἐξῆς: ἂν [δηλ.] ἡ ἐλευθερία ἀντιμαχόταν τήν ἀναγκαιότητα τῆς φύσεως σέ μιάν καί τήν αὐτή πράξιν, καί αὐτό [τό πρόβλημα] τό ἀπαντήσαμε⁷ ἐπαρκῶς, καθ' ὅσον [ἀφοῦ] ἐδείξαμε ὅτι, καθώς σ' ἐκείνη [τήν ἐλευθερία] εἶναι δυνατή μιᾶ σχέση πρὸς ἕναν ἐντελῶς διαφορετικό τρόπο ὄρων ἄπ' ὅ,τι σέ τούτη [τήν φυσική ἀναγκαιότητα], ὁ

1. Δέν αὐτοπροσδιορίσθηκε διαφορετικά.
2. Νά μήν εἶχε κάνει.
3. Καί τοῦ χρονικοῦ γίνεσθαι.
4. Ἡ νοητῆ αἰτία.
5. Γιά νά δώσῃ ἀπάντησιν σ' αὐτό.
6. Γιά κάτι τέτοιο, πρὸς αὐτό τόν σκοπό.
7. Καί σ' αὐτό δώσαμε ἐπαρκῆ ἀπάντησιν.

νόμος τῆς τελευταίας δέν ἐπηρεάζει [θίγει] τήν πρώτη, κατά συνέπεια [ὅτι] μποροῦν καί οἱ δύο νά λαμβάνουν χώρα [συνυπάρχουν] ἀνεξάρτητες ἀναμεταξύ τους ἢ μία ἀπό τήν ἄλλη καί ἀνενόχλητες¹ ἀναμεταξύ τους ἢ μία ὑπό [διά] τῆς ἄλλης.

*
* *

Πρέπει κανεῖς νά παρατηρήση καλῶς:² ὅτι μ' αὐτά δέν θελήσαμε νά ἐκθέσουμε [ἀποδείξουμε] τήν π ρ α γ μ α τ ι κ ὄ τ η τ α τῆς ἐλευθερίας, ὡς μιᾶς ὑπό τίς δυνάμεις πού περιέχουν τήν αἰτία τῶν φαινομένων τοῦ αἰσθητοῦ μας κόσμου. Γιατί, ἐκτός τοῦ ὅτι αὐτό δέν θά ἦταν καμμιά ἀπολύτως ὑπερβατική θεώρηση, ἢ ὁποία ἔχει νά κάνη ἀπλῶς μέ ἔννοιες, δέν θά μπορούσε ὡσαύτως νά τελεσφορήση, καθ' ὅσον [ἀφοῦ] δέν μπορούμε ποτέ νά συμπεράνουμε ἀπό τήν ἐμπειρία γιά κάτι πού δέν ὀφείλει καθόλου νά νοῆται σύμφωνα μέ νόμους τῆς ἐμπειρίας. Περαιτέρω δέν θελήσαμε οὔτε κἄν ἐπίσης ν' ἀποδείξουμε τή δ υ ν α τ ὄ τ η τ α τῆς ἐλευθερίας· γιατί καί αὐτό δέν θά ἐτελεσφόρει ἐπίσης, ἐπειδή δέν μπορούμε ἐξ ἀπλῶν ἐννοιῶν a priori νά γνωρίσωμε τή δυνατότητα κανενός ἐν γένει πραγματικοῦ αἰτιώδους λόγου³ καί καμμιάς αἰτιότητος. Ἡ ἐλευθερία ἐδῶ γίνεται ἀντικείμενο διαπραγματεύσεως⁴ ὡς ὑπερβατική μόνον ἰδέα, μέσῳ τῆς ὁποίας ὁ λόγος σκέπτεται⁵ διά τοῦ κατ' αἴσθηση [αἰσθητῶς]⁶ Ἐπολύτως ν' ἀρχίση ἀπολύτως τή σειρά τῶν ὄρων ἐν τῷ φαινομένῳ⁷, σ' αὐτό⁸ ὅμως ἐμπεριπλέκεται σέ μιάν ἀντινομία μέ τούς ἴδιους τούς δικούς του νόμους, τούς ὁποίους αὐτός προδιαγράφει στήν ἐμπειρική χρήση τῆς διανοίας. Ὅτι αὕτη, τώρα, ἢ ἀντινομία ἐδράζεται σέ μιάν καθαρή [ἀπλή] ἀπατηλή φαινομενικότητα⁹ καί ὅτι ἡ φύση δέν ἀντιμάχεται τήν αἰτιότητα ἐξ ἐλευθερίας, αὐτό ἦταν ὅ,τι μπορέσαμε νά ἐπιτελέσουμε¹⁰ καί ὅ,τι ἐπίσης ἀποκλειστικά καί μόνον μᾶς ἐνδιέφερε [ἐνοιαζε].

{ (A 558)
(B 586)

-
1. Ἄδιατάρακτες.
 2. Προσεχτικά, ἐπιμελῶς.
 3. Ἀρχῆς.
 4. Τήν πραγματευόμεαστε.
 5. Ἐχει κατά νοῦν, προτίθεται.
 6. Sensitive.
 7. Στό πεδίο τοῦ φαινομένου.
 8. Σ' αὕτη του τήν προσπάθεια.
 9. Species et illusio.
 10. Κατορθώσαμε.

(A 559) }
(B 587) }

IV.

Λύση τῆς κοσμολογικῆς ιδέας τῆς¹ ὁλότητος τῆς ἐξαρτήσεως τῶν
φαινομένων ὡς² πρὸς τὴν ὑπαρξὴ τους ἐν γένει.

Στὴν προηγούμενη ἐνότητα [παράγραφο]³ ἐξετάσαμε [θεωρήσαμε] τίς μεταβολές τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου στὴ δυναμικὴ αὐτῶν⁴ σειρά, ὅπου κάθε μία τελεῖ κάτω ἀπὸ μιάν ἄλλη, ὡς [κάτω ἀπὸ τὴν] αἰτίαν της. Τώρα ἡ σειρά αὐτῆ τῶν καταστάσεων μᾶς χρησιμεύει ὡς ἀγωγή [ὁδηγός] μόνον, γιὰ νὰ φθάσουμε [ὁδηγηθοῦμε] σὲ μιάν ὑπαρξή, πού μπορεῖ νὰ εἶναι ὁ ὑπέρτατος ὄρος παντός Μεταβλητοῦ⁵, δηλ. [νὰ φθάσουμε] στό $\alpha \nu \alpha \gamma \kappa \alpha \iota \omicron$ "Ο^ν. Ἐδῶ δὲν ἔχει κανεὶς νὰ κάνῃ [δὲν πρόκειται] μὲ τὴν ἀπόλυτη αἰτιότητα, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀπόλυτη ὑπαρξὴ τῆς ἰδίας τῆς οὐσίας. Ἡ σειρά, συνεπῶς, πού ἔχουμε ἐνώπιόν μας, εἶναι οὐσιαστικά ἡ σειρά ἐνοειῶν μόνον καὶ ὄχι ἐποπειῶν, καθ' ὅσον ἡ μία εἶναι ὁ ὄρος τῆς ἄλλης.

Ἄλλ' εὐκόλως βλέπει κανεὶς ὅτι, καθὼς τὰ πάντα⁷ στὴ συμπερίληψη [σύνολο] τῶν φαινομένων εἶναι μεταβλητά, κατὰ συνέπεια ἐξαρτημένα στὴν ὑπαρξὴ [τους] ἀπὸ ὄρους, [ἔτσι] δὲν μπορεῖ πανταχοῦ στὴ σειρά τῆς ἐξαρτώμενης ὑπάρξεως νὰ ὑπάρχῃ κανένα ἀπόλυτο μέλος, ἡ ὑπαρξὴ τοῦ ὁποίου θὰ ἦταν ἀπολύτως ἀναγκαῖα, καὶ ὅτι, ἐπομένως, ἐάν τὰ φαινόμενα ἦσαν πράγματα αὐτὰ καθ' ἑαυτά, ἀλλὰ γι' αὐτόν ἀκριβῶς τὸν λόγο ὁ ὄρος των μὲ τὸ ὑπὸ ὄρους ἀνῆκαν πάντοτε σὲ μιάν καὶ τὴν αὐτὴν σειρά τῶν ἐποπειῶν, [τότε] δὲν θὰ μποροῦσε ποτέ νὰ λάβῃ ἕνα ὡς ὄρος τῆς ὑπάρξεως τῶν φαινομένων τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου ἀναγκαῖο ὄν χώρα⁸.

(A 560) }
(B 588) }

Ἀλλὰ ἡ δυναμικὴ ἀναγωγή ἔχει ἐπάνω της⁹ αὐτὸ τὸ ἰδιάζον καὶ διακρίνον¹⁰ [αὐτὴν] ἀπὸ τὴ μαθηματικὴ ἀναγωγή¹¹ [γνώρισμα]: ὅτι [δηλ.], ἐπειδὴ αὐτὴ ἔχει νὰ κάνῃ οὐσιαστικά μόνο μὲ τὴ σύνθεση τῶν μερῶν σὲ ἕνα "Ολο, ἢ τὴν ἀποσύνθεση [διαίρεση] ἐνός "Ολου στά μέρη του, οἱ ὄροι τῆς σειρᾶς αὐτῆς πρέπει νὰ θεωροῦνται πάντοτε ὡς μέρη της, κατὰ συνέπεια ὡς ὁμοιογενεῖς, ἐπομένως ὡς φαινόμενα, ἐνῶ ἀντ' αὐτοῦ [ἀντίθετα] στὴν ἀναγωγή ἐκεῖνη¹², ἐπειδὴ δὲν πρόκειται¹³ γιὰ τὴ δυνατότητα ἐνός ἀπολύτου

1. Γιὰ τὴν ὁλότητα.

2. Κατὰ τὴν..., ὅσον ἀφορᾷ τὴν...

3. Nummer (=ἀριθμός). Ἐννοεῖ τὸ προηγούμενο «νούμερο» τοῦ Κεφαλαίου.

4. Στὴ δυναμικὴ τους.

5. Παντός ὅ,τι μεταβάλλεται.

6. Ens necessarium ἢ natura necessaria.

7. Τὸ κάθε τι.

8. Νὰ ὑπάρξῃ.

9. Φέρει ἐπάνω της, μέσα της.

10. Διακριτικὸ αὐτῆς, διαφοροποιητικὸ.

11. Regressus (=παλινδρόμηση).

12. Τὴ δυναμικὴ. 13. Δὲν ἔχουμε νὰ κάνουμε.

“Όλου από δεδομένα μέρη, ἢ ἑνός ἀπολύτου μέρους σέ! ἓνα δεδομένο “Όλο, ἀλλά γιά τήν παραγωγή μιᾶς καταστάσεως ἀπό τήν αἰτία της, ἢ τῆς τυχαίας ὑπάρξεως τῆς ἰδίας τῆς οὐσίας ἀπό τήν² ἀναγκαία [οὐσία], ὁ ὅρος μέ τό ὑπό ὄρους δέν ὀφείλουν [μποροῦν] ν’ ἀποτελοῦν [ἀπαρτίζουν] ἐξ ἴσου ἀναγκαία μιάν ἐμπειρική σειρά.

Σ’ ἐμᾶς, λοιπόν, κατά τήν προκειμένη φαινομενικήν ἀντινομία ἀπομένει ἀκόμη μιᾶ διέξοδος ἀνοιχτή, ἐφ’ ὅσον³ δηλαδή καί οἱ δύο ἀναμεταξύ των ἀντιμαχόμενες προτάσεις μποροῦν ὑπό διαφορετική σκοπιά [σχέση] νά εἶναι συγχρόνως ἀληθεῖς, ἔτσι ὥστε ὅλα τά πράγματα τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου νά εἶναι ὀλοσχερῶς τυχαῖα, κατά συνέπεια νά ἔχουν ἐπίσης πάντοτε μιάν ἐμπειρικῶς ἐξαρτώμενη μονάχα ὑπαρξη, μολονότι γιά τήν ὅλη σειρά λαμβάνει⁴ ἐπίσης ἓνας μή ἐμπειρικός ὅρος, δηλ. ἓνα ἀπολύτως ἀναγκαῖο ὄν χώρα. Γιατί τό ὄν αὐτό, ὡς νοητός ὅρος, δέν θά ἀνῆκε καθόλου στή σειρά ὡς ἓνα μέλος της (οὔτε κἄν ὡς τό ὑπέρτατο μέλος) καί δέν θά καθιστοῦσε ἐπίσης κανένα μέλος τῆς σειρᾶς ἐμπειρικῶς ἀπόλυτο, ἀλλά θά ἄφηνε ὀλόκληρο τόν αἰσθητό κόσμο στήν ἐμπειρικά, δι’ ὄλων τῶν μελῶν χωροῦσα, ἐξαρτώμενη ἀπό ὄρους ὑπαρξή του. Σέ τοῦτο [ὡς πρὸς τοῦτο], λοιπόν, αὐτός ὁ τρόπος, τό νά θέτη [δηλ.] κανείς μιάν ἀπόλυτη ὑπαρξη ὡς ὑπόβαθρο [βάση] τῶν φαινομένων, θά διεκρίνεται ἀπό τήν ἐμπειρικῶς ἀπόλυτη αἰτιότητα (τῆς ἐλευθερίας) στό προηγούμενο ἄρθρο, στό ὅτι [δηλ.] ἐν τῇ⁵ ἐλευθερίᾳ τό ἴδιο τό πρᾶγμα, ὡς αἰτία (substantia phaenomenon), ἀνῆκε μολαταῦτα στή σειρά τῶν ὄρων καί μόνον ἡ αἰτιότης του συνλαμβάνεται [νοεῖτο] ὡς νοητή, ἐδῶ ὁμως [ἐνῶ ἐδῶ] τό ἀναγκαῖο “Όν θά ἔπρεπε νά νοηθῆ ἐντελῶς ἔξω ἀπό τήν σειρά τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου (ὡς *ens extramundum*) καί [ὡς] καθαρά νοητό, πρᾶγμα διά τοῦ ὁποίου μπορεῖ μονάχα ν’ ἀποτραπῆ [ἀποσοβηθῆ], ὥστε νά μήν ὑποβάλλεται καί τό ἴδιο στόν νόμο τῆς τυχειότητος καί ἐξαρτήσεως ὄλων τῶν φαινομένων.

{(A 561)
{(B 589)

Ἡ κανονιστική ἀρχή τοῦ λόγου ἀναφορικά, λοιπόν, πρὸς

1. Ἐνός δεδομένου “Όλου.

2. Κατά τόν *Smith* ἀντί: *der notwendigen* πρέπει νά γραφῆ: *dem notwendigen* (δηλ. *Dasein* = ὑπαρξη). Ὁ Ἰταλός *Gentile* συνδέει τό: *der notwendigen* πρὸς τό *Substanz* καί ἔτσι μεταφράζει ὀρθῶς: «ἀπό τήν ἀναγκαία οὐσία». Ἡ ἐκδοση τῆς Ἀκαδημίας πάντως δίδει: *der notwendigen* καί ὄχι: *dem notwendigen*, ὅπως προτείνει ὁ *Smith* καί ἀκολουθοῦν οὐσιαστικά στή μετάφρασή τους οἱ Γάλλοι μεταφραστῆς (ὄχι ὁμως καί ὁ *Chiodi*). Πρέπει νά σημειωθῆ, ὡστόσο, ὅτι τό νόημα καί στίς δύο περιπτώσεις δέν ἀλλοιώνεται.

3. Καθ’ ὅσον, ἀφοῦ, δεδομένου ὅτι.

4. Ὑπάρχει.

5. Στήν περίπτωση τῆς ἐλευθερίας.

αὐτό τό πρόβλημά μας εἶναι: ὅτι τὰ πάντα στόν αἰσθητό κόσμο ἔχουν ἐμπειρικῶς ὑποκείμενη σέ ὄρους ὕπαρξη καί ὅτι πανταχοῦ σ' αὐτόν δέν ὑπάρχει ἐν ἀναφορᾷ πρός καμμιάν ἰδιότητα, μιά ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα: ὅτι [δηλ.] δέν εἶναι¹ κανένα μέλος τῆς σειρᾶς τῶν ὄρων, γιά τό ὁποῖο δέν ὑποχρεοῦται κανείς νά περιμένη πάντοτε —καί, καθ' ὅσον² δύναται κανείς, νά ζητη— τόν ἐμπειρικό ὄρο σέ μιά δυνατήν ἐμπειρία, καί ὅτι τίποτε δέν μᾶς δίνει τό δικαίωμα νά παράγουμε ὁποιανδήποτε ὕπαρξη ἀπό ἕναν ἔξω ἀπό τήν ἐμπειρική σειρά ὄρο, ἢ ἀκόμη καί νά τήν θεωροῦμε, μέσα στήν ἴδια τή σειρά, ὡς ἀπολύτως ἀνεξάρτητη καί αὐτοτελῆ [αὐθυπόστατη], ἀλλά χωρίς ἐν τούτοις μέ αὐτό νά θέτουμε καθόλου ὑπό ἀμφισβήτηση [ἀρνούμεθα] ὅτι ὀλόκληρη ἡ σειρά μπορεῖ νά εἶναι θεμελιωμένη μέσα σέ ἕνα κάποιο νοητό ὄν (πού γι' αὐτό τόν λόγο εἶναι ἀπό κάθε ἐμπειρικό ὄρον ἐλεύθερο καί, ἀπεναντίας μᾶλλον, περιέχει τήν αἰτιώδη ἀρχή [τόν λόγο] τῆς δυνατότητος ὄλων αὐτῶν τῶν φαινομένων).

(A 562) }
(B 590) }

Ἄλλά σ' αὐτά ἐδῶ δέν ὑπάρχει διόλου ἡ γνώμη [πρόθεση] ν' ἀποδείξουμε τήν ἀπολύτως ἀναγκαία ὕπαρξη ἑνός ὄντος, ἢ ἐπίσης νά θεμελιώσουμε πάνω σ' αὐτή τή δυνατότητα μόνον ἑνός ἀπλῶς νοητοῦ ὄρου τῆς ὑπάρξεως τῶν φαινομένων τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ἀλλά ἴσα-ἴσα τοῦτο μόνον, πῶς [δηλ.] νά περιορίσουμε τόν λόγο, ὥστε νά μήν ἐγκαταλείπη τό νῆμα τῶν ἐμπειρικῶν ὄρων καί περιπλανᾶται [ἐκτρέπεται] σέ ὑπερβατικὸ ὄν³ καί ἀνεπίδεκτους μιᾶς *in concreto* παραστάσεως ἐξηγητικῶν λόγους⁴, ἄρα, ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ἐπίσης [ὑπάρχει ἡ πρόθεση] νά περιορίσουμε τόν νόμο τῆς καθαρᾶ ἐμπειρικῆς χρήσεως τῆς διανοίας σέ τοῦτο [πρός τήν κατεύθυνση αὐτή], στό νά μήν ἀποφασίζῃ⁵ [δηλαδή] γιά τή δυνατότητα τῶν πραγμάτων καθ' ὄλου καί νά μήν ἀνακηρύσσει γιά τόν λόγο αὐτό τό νοητό, ἂν καί αὐτό⁶ δέν μπορῆ [εἶναι] νά χρησιμοποιηθῆ πρός ἐξήγηση τῶν φαινομένων ἀπ' ἐμᾶς, ὡς ἀδύνατο. Μέ αὐτά, λοιπόν, ἀποδεικνύεται μόνον ὅτι ἡ συνολική [καθολική] τυχειότης ὄλων τῶν πραγμάτων τῆς φύσεως καί ὄλων τῶν (ἐμπειρικῶν) ὄρων τους μπορεῖ κάλλιστα νά συνυφίσταται μέ τήν αὐθαίρετη προϋπόθεση ἑνός ἀναγκαίου, ἂν καί ἀπλῶς νοητοῦ ὄρου, ὅτι ἐπομένως δέν [εἶναι ν'] ἀπαντᾶ [βρίσκεται] καμμιά ἀληθινή μεταξὺ αὐτῶν τῶν ἰσχυρισμῶν ἀντίφαση, κατά συνέπεια αὐτοὶ μποροῦν καί ἀπό τίς δύο πλευρές νά εἶναι ἀληθινοί.

-
1. Ὑπάρχει.
 2. Καί σέ ὄσσην ἔκταση μπορεῖ κανείς.
 3. Transzendente.
 4. Rationes explicandi.
 5. Ἀποφαίνεται.
 6. Τό νοητό.

“Ένα τέτοιο ἀπολύτως ἀναγκαῖο ὄν τῆς νοήσεως μπορεῖ καθ’ ἑαυτό νά εἶναι πάντοτε ἀδύνατο, [τό ὄν] ἐν τούτοις αὐτό μέ κανένα τρόπο δέν μπορεῖ ἀπό τήν καθολική τυχειότητα καί ἐξάρτηση ὄλου αὐτοῦ πού ἀνήκει στόν αἰσθητῶ κόσμο, νά συμπερανθῆ, οὔτε ὡσαύτως ἀπό τήν ἀρχή, νά! μή σταματᾶμε [δηλ.] σέ οὔτε ἓνα καί μόνο [σέ κανένα καί μοναδικό] μέλος τοῦ κόσμου αὐτοῦ, καθ’ ὅσον [τό μέλος] αὐτό εἶναι τυχαῖο, καί νά ἐπικαλούμεθα μιάν αἰτία ἔξω ἀπό τόν κόσμο. Ὁ λόγος ἀκολουθεῖ [τραβάει] τήν πορεία του στήν ἐμπειρική καί τήν ἰδιαίτερη πορεία του στήν ὑπερβατική [του] χρήση.

Ἁ ἰσθητός κόσμος δέν περιέχει τίποτε ἄλλο ἔξόν ἀπό φαινόμενα, τά ὁποῖα ὁμως εἶναι ἀπλές [ψιλές] παραστάσεις, πού μέ τή σειρά τους πάλι εἶναι αἰσθητῶς² πάντοτε ἐξαρτημένες ἀπό ὄρους, καί, καθῶς ἐδῶ δέν ἔχουμε ποτέ γιά [ὡς] ἀντικείμενά μας πράγματα αὐτά καθ’ ἑαυτά, ἔτσι δέν εἶναι νά ἐκπλήσεται κανείς, ὅτι δέν ἔχουμε ποτέ τό δικαίωμα νά κάνουμε ἓνα ἄλμα ἀπό ἓνα μέλος τῆς ἐμπειρικής σειράς³— ὁποιοδήποτε καί ἄν εἶναι αὐτό— ἔξω ἀπό τή συνεκτική ἐνότητα τῆς αἰσθητικότητας, [ἔτσι] ὡσάν νά ἦσαν πράγματα αὐτά καθ’ ἑαυτά, πού νά ὑπῆρχαν ἔξω ἀπό τό ὑπερβατικό τους ὑπόβαθρο [αἰτία], καί τά ὁποῖα θά μποροῦσε νά ἐγκαταλείψη κανείς, γιά νά ζητήση αὐτά ἔξω ἀπ’ αὐτά τήν αἰτία τῆς ὑπάρξεώς των· πρᾶγμα πού, σέ τελευταία ἀνάλυση, θά ἔπρεπε ἀναμφιβόλως νά συμβαίη σέ τυχαῖα π ρ ᾶ γ μ α τ α, ἀλλά ὄχι σέ ψιλές παραστάσεις πραγμάτων, ἢ τυχειότης τῶν ὁποίων εἶναι καί ἡ ἴδια φαινόμενο μόνον καί δέν μπορεῖ νά ὀδηγήση σέ καμμιά ἄλλη ἀναγωγή ἀπό ἐκείνη πού προσδιορίζει τά φαινόμενα, δηλ. πού εἶναι ἐμπειρική. Ἀλλά τό νά νοῆ κανείς μιάν νοητή ἀρχή [αἰτία] τῶν φαινομένων, δηλ. τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, καί τήν ἀρχή αὐτή νά τή νοῆ ἐλεύθερη [ἀπαλλαγμένη] ἀπό τήν τυχειότητα τοῦ τελευταίου [τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου], [αὐτό] δέν εἶναι ἀντίθετο⁴ οὔτε πρὸς τήν ἀπεριόριστη ἐμπειρική ἀναγωγή στή σειρά τῶν φαινομένων, οὔτε πρὸς τήν καθολική [συνολική] τυχειότητα αὐτῶν. Ἀλλά τοῦτο ἀποτελεῖ ἐπίσης τό μοναδικό πού εἶχαμε νά ἐπιτελέσουμε πρὸς ἄρση τῆς φαινομενικῆς ἀντινομίας πρᾶγμα, καί τό ὁποῖο μποροῦσε μονάχα μέ τόν τρόπο αὐτό νά ἐπιτευχθῆ [γίνῃ]. Γιατί, ἄν ὁ ἐκάστοτε ὄρος σέ κάθε ἓνα [πρᾶγμα] πού ὑπόκειται σέ ὄρους (ὡς⁵ πρὸς τήν ὑπαρξη), εἶναι αἰσθητός καί ἀνήκη στή σειρά διά τόν λόγο ἀκριβῶς αὐτό, τότε καί ὁ ἴδιος εἶναι πάλι ἐξαρτημένος ἀπό ὄρους (ὅπως τό ἀποδεικνύει ἡ

1. Ὅτι δέν πρέπει νά σταματᾶμε δηλ.

2. Κατά τρόπον αἰσθητό.

3. Κατά τή γραφή τοῦ E r d m a n n. Ἡ ἐκδοση τῆς πρωσοικῆς Ἀκαδημίας προτείνει: τῶν σειρῶν (στόν πληθυντικό).

4. Δέν ἔρχεται σ’ ἀντίθεση.

5. Ὅσον ἀφορᾷ τήν ὑπαρξη.

Ἐπίθεση τῆς τετάρτης ἀντινομίας). Ἔπρεπε, λοιπόν, εἴτε νά παραμείνη [νά συνεχίζη νά ὑφίσταται] μιὰ ἀντιδικία μέ τόν λόγο, ὁ ὁποῖος ἀπαιτεῖ τό Ἄπόλυτο, ἢ αὐτό [τό Ἄπόλυτο] νά τεθῆ ἔξω ἀπό τή σειρά ἐν τῷ Νοητῷ, ἢ ἀναγκαιότης τοῦ ὁποῖου δέν ἀπαιτεῖ, οὔτε ἐπιτρέπει κανέναν ἐμπειρικό ὄρο, καί, ἄρα, αὐτό εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖο ἐν σχέσει πρός τά φαινόμενα.

Ἡ ἐμπειρική χρήση τοῦ λόγου (ἀναφορικά πρός τούς ὄρους τῆς ὑπάρξεως στόν αἰσθητό κόσμο) δέν ἐπηρεάζεται [θίγεται] ἀπό τήν παραδοχή¹ ἐνός ἀπλῶς νοητοῦ ὄντος, ἀλλά προχωρεῖ, σύμφωνα μέ τήν ἀρχή τῆς καθολικῆς τυχαιότητος, ἀπό ἐμπειρικούς ὄρους σέ ὑψηλότερους, πού εἶναι πάντοτε ἐξ ἴσου ἀκριβῶς ἐμπειρικοί. Ἄλλ' ἐξ ἴσου ἐπίσης τόσο λίγο ἀποκλείει ἢ θεμελιώδης αὐτή κανονιστική ἀρχή τήν παραδοχή μιᾶς νοητῆς αἰτίας, πού δέν εἶναι μέσα στή σειρά, ὅταν ἔχη νά κάνη² κανεῖς μέ τήν καθαρῆ χρήση τοῦ λόγου (ἐν ἀναφορᾷ πρός τούς σκοπούς). Γιατί ἐκείνη³ τότε σημαίνει μόνον τό ὑπερβατικό καί ἄγνωστο σ' ἐμᾶς ὑπόβαθρο [ἀρχή] τῆς δυνατότητος τῆς αἰσθητῆς [τῆς κατ' αἴσθησιν] σειρᾶς ἐν γένει, [ὑπόβαθρο] τοῦ ὁποῖου ἡ ἀνεξάρτητη ἀπ' ὄλους τούς ὄρους τῆς τελευταίας⁴ καί ἀπολύτως, ἐν ἀναφορᾷ πρός αὐτήν, ἀναγκαῖα ὑπαρξή δέν εἶναι οὐδόλως ἀντίθετη πρός τήν ἀπεριόριστη τυχαιότητα τῶν πρώτων⁵ καί στή γι' αὐτόν ἐπίσης τόν λόγο πουθενά περαιωμένη [ὀλοκληρωμένη] ἀναγωγή στή σειρά ἐμπειρικῶν ὄρων.

(A 565) }
(B 593) }

Καταληκτική⁶ παρατήρηση σέ ὀλοκληρῆ τήν ἀντινομία τοῦ καθαροῦ λόγου.

Ὅσο⁷ ἐμεῖς μέ τίς ἐννοιες τοῦ λόγου μας ἔχουμε ὡς ἀντικείμενο στόν αἰσθητό κόσμο τήν ὀλότητα ἀπλῶς τῶν ὄρων καί ὅ,τι ἐν ἀναφορᾷ πρός αὐτόν μπορεῖ πρός ὄφελος τοῦ λόγου νά συμβῆ [ἀποβῆ]: τόσο [τότε] οἱ ἰδέες μας εἶναι ὑπερβατικές⁸, ἀλλά καί μολαταῦτα κ ο σ μ ο λ ο γ ι κ έ ς. Εὐθύς ὁμως ὡς θέσουμε τό Ἄπόλυτο (γιά τό ὁποῖο πραγματικά πρόκειται⁹ κατ' οὐσίαν)

1. Παραχώρηση, ἀποδοχή.

2. Ὅταν πρόκειται.

3. Ἡ νοητή αἰτία.

4. Τῆς αἰσθητῆς σειρᾶς.

5. Τῶν ὄρων δηλ. τῆς αἰσθητῆς σειρᾶς. Ὁ S m i t h συνάπτει νοηματικά τό: der ersteren πρός τόν ὄρο: «φαινόμενα», πού ὁμως δέν προηγεῖται πουθενά στό κείμενο. Ἴσως χρειάζεται νά συνάψωμε αὐτό τό: der ersteren γιά ἄλλην μιὰ φορά πρός τή σειρά (τήν κατ' αἴσθησιν σειρά), ὅποτε θά ἔπρεπε νά μεταφράσουμε: τῆς πρώτης (B o r n). Νοηματικά δέν ὑφίσταται ριζική διαφορά.

6. Συμπερασματική, κατακλειστική, τελική.

7. Καθ' ὄσο, ἐν ὄσῳ (=solange).

8. Transzendental.

9. Μέ τό ὁποῖο ἔχουμε οὐσιαστικά νά κάνουμε.

μέσα σ' εκείνο, πού είναι παντελῶς ἔξω ἀπό τόν αἰσθητό κόσμον, ἔξω, κατὰ συνέπεια, ἀπό κάθε δυνατή ἐμπειρία, οἱ ἰδέες τότε γίνονται ὑπερβατικέσι' [οἱ ἰδέες] αὐτές δέν χρησιμεύουν ἀπλῶς πρὸς ὀλοκλήρωση τῆς ἐμπειρικής χρήσεως τοῦ λόγου ([ὀλοκλήρωση]², πού παραμένει πάντοτε μιά οὐδέποτε ἐπιτελεστή³, ἀλλά ἀκολουθητέα⁴, μολαταῦτα, ἰδέα), ἀλλ' ἀποσπῶνται [χωρίζονται] καθ' ὀλοκληρίαν ἀπ' αὐτήν⁵ καί γίνονται [μεταβάλλονται] καί αὐτές οἱ ἴδιες ἀντικείμενα, ἡ ὕλη τῶν ὁποίων δέν λαμβάνεται ἀπό τὴν ἐμπειρία, [καί] ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότης τῶν ὁποίων δέν βασίζεται ἐπίσης πᾶνω στὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἐμπειρικής σειρᾶς, ἀλλὰ πᾶνω σέ καθαρές ἔννοιες a priori. Τέτοιου εἴδους ὑπερβατικέσ' ἰδέες ἔχουν ἓνα καθαρὰ νοητὸ ἀντικείμενο, τὸ ὁποῖο εἶναι ἀναμφιβόλως ἐπιτετραμμένο νὰ δεχθοῦμε⁷ ὡς ἓνα ὑπερβατικὸ ἀντικείμενο, πού κατὰ τὰ λοιπὰ [τὰ ἄλλα] δέν ξέρει κανεὶς γι' αὐτὸ τίποτε, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁμως, γιὰ νὰ τὸ νοήσουμε ὡς ἓνα προσδιορισμὸς⁸ διὰ τῶν διακριτικῶν [διαφοροποιητικῶν] καί ἐσωτερικῶν [ἐνδογενῶν]⁹ του κατηγορημάτων¹⁰ πρᾶγμα, δέν ἔχουμε μὲ τὸ μέρος μας οὔτε αἰτιώδεις λόγους [ἀρχές] τῆς δυνατότητος (ὡς ἀνεξάρτητο¹¹ ἀπ' ὅλες τὶς ἔννοιες τῆς ἐμπειρίας), οὔτε τὴν παραμικρὴ δικαιολόγησι¹² νὰ δεχθοῦμε ἓνα τέτοιο ἀντικείμενο, τὸ ὁποῖο, ὡς ἐκ τούτου, εἶναι ἓνα ἀπλό ὄν τῆς νοήσεως¹³. Παρ' ὅλα αὐτά, ἐκείνη ἀπὸ τὶς τέσσερες κοσμολογικὲς ἀντινομίες, πού προκαλοῦσε [ἔδινε ἀφορμὴ νὰ γεννηθῆ] τὴν τετάρτη ἀντινομία, μᾶς ἐπείγει [πιέζει] ν' ἀποτολμήσουμε αὐτὸ τὸ βῆμα. Γιατί ἡ μὴ θεμελιωμένη διόλου καὶ καθόλου στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ της, ἀλλὰ παντοτινὰ ὑποκείμενη σέ ὄρους ὑπαρξῆς τῶν φαινομένων, ἀπαιτεῖ ἀπὸ ἐμᾶς: νὰ ψάξουμε γύρω μας γιὰ κάτι τὸ Διαφορετικόν¹⁴ ἀπ' ὅλα τὰ φαινόμενα, κατὰ συνέπεια γιὰ ἓνα νοητὸ ἀντικείμενο, εἰς τὸ ὁποῖο [ὄπου] σταματᾷ αὐτὴ ἡ τυχαιότης. Ἐπειδὴ ὁμως, ὅταν [ἀφ' ὄτου] ἄπαξ ἔχουμε λάβει¹⁵ δι' ἐμᾶς τὴν

{ (A 566)
(B 594)

1. Transzendent.

2. Die (=ὀλοκλήρωση) καὶ ὄχι der (=χρήση) σύμφωνα μὲ τὴ γραφὴ τοῦ E r d m a n n.

3. Πραγματωτέα, κατορθωτέα (=perficienda).

4. Sequenda.

5. Τὴν ἐμπειρικὴν χρῆσιν. Ὁ S m i t h γράφει: ἀπὸ τὴν ἐμπειρία.

6. Transzendente.

7. Ν' ἀποδεχθοῦμε, ν' ἀφήσουμε νὰ ἰσχύη (=zuzulassen).

8. Determinabilis (=ὀνόμαμος νὰ προσδιορισθῆ).

9. Οὐσιωδῶν.

10. Attributis distinguentibus atque internis.

11. Δηλ. τὸ πρᾶγμα.

12. Δικαιολογία, δικαίωση.

13. Ens rationis.

14. Τὸ ξεχωριστό.

15. Ἐλάβαμε.

ἄδεια νά δεχθοῦμε μιάν ἔξω ἀπό τό πεδίο σύμπασας τῆς αἰσθητικότητας ἀφ' ἑαυτῆς ὑπάρχουσα [αὐθυπόστατη] πραγματικότητα, τά φαινόμενα [τότε] εἶναι [πρέπει]¹ νά θεωροῦνται² ὡς τυχαῖοι μόνον τρόποι [εἶδη] νοητῶν ἀντικειμένων, ὄντων [δηλ.] τέτοιων, πού εἶναι τά ἴδια νοερές φύσεις [νοήσεις]: ἔτσι δέν μᾶς ἀπομένει τίποτε ἄλλο ἀπό τήν ἀναλογία, σύμφωνα μέ τήν ὁποία χρησιμοποιοῦμε τίς ἔννοιες τῆς ἐμπειρίας, γιά νά σχηματίσουμε ἐν τούτοις μιάν ὁποιαδήποτε ἔννοια γιά νοητά πράγματα μέσα μας, γιά τά ὁποῖα καθ' ἑαυτά δέν ἔχουμε τήν παραμικρή γνώση. Ἐπειδή τό Τυχαῖο δέν τό γνωρίζουμε [μαθαίνουμε] ἀλλιῶς παρά διά μέσου τῆς ἐμπειρίας, ἐδῶ ὅμως ὁ λόγος εἶναι γιά πράγματα, τά ὁποῖα δέν ὀφείλουν [μποροῦν] νά εἶναι καθόλου ἀντικείμενα τῆς ἐμπειρίας, γι' αὐτό³ θά εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά παράγουμε τή γνώση τους ἀπό αὐτό πού εἶναι καθ' ἑαυτά ἀναγκαῖο, [δηλ.] ἀπό καθαρές ἔννοιες πραγμάτων καθ' ὅλου. Τό πρῶτο, ὡς ἐκ τούτου, βῆμα, (A 567) } πού κάνουμε ἔξω ἀπό τόν αἰσθητό κόσμο, μᾶς ἀναγκάζει ν' ἀρχίζουμε τίς (B 595) } νέες γνώσεις μας ἀπό τήν ἔρευνα τοῦ ἀπολύτως ἀναγκαίου ὄντος καί ἀπό τίς ἔννοιες αὐτοῦ [τοῦ ὄντος] νά παράγουμε τίς ἔννοιες ὄλων τῶν πραγμάτων, καθ' ὅσον αὐτά εἶναι ἀπλῶς νοητά — καί τήν ἀπόπειρα αὐτή θέλουμε [ἔχομε τήν πρόθεση] νά ἐπιχειρήσωμε [βάλωμε ἐμπρός] εἰς τό ἐπόμενο Κεφάλαιο.

1. Sind anzusehen (Γραφή Ἀκαδημίας καί Hartenstein). Ὁ Hartenstein προτείνει ἐπίσης νά διαβάσουμε τήν περίοδο ὡς ἐξῆς: «...ἐάν ἀπαξ.... τήν ἄδεια νά δεχθοῦμε... καί τά φαινόμενα νά τά θεωρήσουμε ὡς τυχαίους...., τότε δέν μᾶς ἀπομένει κ.λ.π....» Ἐτσι τουλάχιστον μεταφράζει ὁ Γάλλος Barni. Ἡ νοηματική διαφορά, ὡστόσο, δέν εἶναι οὐσιώδης.

2. Νά τά θεωροῦμε.

3. Ἐτσι.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	Σελ. III
---------------	-------------

ΤΗΣ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗΣ Δ Ε Υ Τ Ε Ρ Ο Β Ι Β Λ Ι Ο

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ἡ Ἄντινομία τοῦ καθαροῦ λόγου	107
Πρῶτο Τμῆμα: Σύστημα τῶν κοσμολογικῶν ιδεῶν.....	109
Δεύτερο Τμῆμα: Ἄντιθετική τοῦ καθαροῦ λόγου	118
Πρώτη ἀντινομία.....	124
Δεύτερη ἀντινομία.....	130
Τρίτη ἀντινομία.....	140
Τέταρτη ἀντινομία	146
Τρίτο Τμῆμα: Περί τοῦ διαφέροντος τοῦ λόγου εἰς αὐτήν ταύτην τήν ἀντιδικία του	158
Τέταρτο Τμῆμα: Περί τῶν ὑπερβατικῶν προ- βλημάτων τοῦ καθαροῦ λόγου, καθ' ὅσον αὐτά ὀφείλουν ἀπολύτως νά δύνανται νά λυθοῦν	170
Πέμπτο Τμῆμα: Σκεπτική παράσταση τῶν κο- σμολογικῶν ἐρωτήσεων διά μέσου καί τῶν τεσσάρων ὑπερβατικῶν ιδεῶν.....	178
Ἑκτο Τμῆμα: Ὁ ὑπερβατικός ἰδεαλισμός ὡς τό κλειδί πρὸς λύση τῆς κοσμολογι- κῆς Διαλεκτικῆς	183

	Σελ.
“Εβδομο Τμήμα: Κριτική απόφαση τῆς κοσμολογικῆς διαμάχης τοῦ λόγου μέ τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του	189
“Ογδοο Τμήμα: Κανονιστική ἀρχή τοῦ καθαρῦ λόγου ἐν ἀναφορᾷ πρός τίς κοσμολογικές ιδέες	198
“Ενατο Τμήμα: Περί τῆς ἐμπειρικῆς χρήσεως τῆς κανονιστικῆς ἀρχῆς τοῦ λόγου ἐν ἀναφορᾷ πρός ὅλες τίς κοσμολογικές ιδέες	204
I. Λύση τῆς κοσμολογικῆς ιδέας τῆς ὁλότητος τῆς συνθέσεως τῶν φαινομένων σέ ἓνα κοσμικόν “Ολο	206
II. Λύση τῆς κοσμολογικῆς ιδέας τῆς ὁλότητος τῆς διαιρέσεως ἑνός δεδομένου “Ολου στήν ἐποπτεία	210
Τελική παρατήρηση γιά τή λύση κλπ. καί προϋπόμνηση γιά τή λύση κλπ.	214
III. Λύση τῆς κοσμολογικῆς ιδέας τῆς ὁλότητος τῆς παραγωγῆς τῶν κοσμικῶν γεγονότων ἀπό τίς αἰτίες των ..	217
Δυνατότης τῆς αἰτιότητος δι’ ἐλευθερίας κλπ.	222
Σαφηνισμός τῆς κοσμολογικῆς ιδέας μιᾶς ἐλευθερίας ἐν συνδέσει πρός τήν καθολική ἀναγκαιότητα τῆς φύσεως	225
IV. Λύση τῆς κοσμολογικῆς ιδέας τῆς ὁλότητος τῆς ἐξαρτήσεως τῶν φαινομένων ὡς πρός τήν ὑπαρξή τους ἐν γένει	240
Καταληκτική παρατήρηση σέ ὁλόκληρη τήν ἀντινομία τοῦ καθαρῦ λόγου	244

IMMANUEL KANT

ΚΡΙΤΙΚΗ
ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΛΟΓΟΥ

Η ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ

ΤΕΥΧΟΣ ΤΡΙΤΟ:

Η ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ — ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ — ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ΜΙΧΑΗΛ Φ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ 1986

Μέ τό τρίτο αὐτό τεῦχος, πού παραδίδουμε σήμερα στή δημοσιότητα, ὀλοκληρώνεται ὄχι μόνον ἡ δεύτερη ὑποδιαίρεση τοῦ δευτέρου μέρους τῆς Ὑπερβατικῆς Στοιχειολογίας, πού ἐπιγράφεται Ὑπερβατική Λογική, ἢ Ὑπερβατική δηλ. Διαλεκτική μέ τά τρία Κεφάλαιά της (Παραλογισμοί Ὑπερβατικῆς Ψυχολογίας —ιδέα τοῦ ἀπολύτου ὑποκειμένου, Ἀντινομία τοῦ καθαροῦ λόγου— ιδέα τῆς ἀπολύτου ὁλότητος τῆς σειρᾶς τῶν ὄρων τοῦ κόσμου τῶν φαινομένων, Ἰδεῶδες (Ἰδανικό) τοῦ καθαροῦ λόγου— Θεός, καί τρεῖς ἀντίστοιχα ἐπιστῆμες: *psychologia rationalis*, *cosmologia rationalis* καί *theologia transscendentalis*) ἀλλά καί ὀλόκληρη ἡ Ὑπερβατική γενικά Στοιχειολογία. Τό δεύτερο καί λιγώτερο γνωστό, ἀλλ' ὄχι σέ σημασία ὑποδεέστερο μέρος τῆς Κριτικῆς τοῦ καθαροῦ λόγου, ἢ Ὑπερβατική (ὑπερβατολογική) δηλ. Μεθοδολογία θ' ἀκολουθήσῃ σ' ἓνα τέταρτο καί τελευταῖο τεῦχος.

Στό τρίτο, λοιπόν, τεῦχος περιέχεται ἡ καθαρά θεωρητική καί ὑπερβατική Θεολογία¹, ὅπου ὁ Κάντ πραγματεύεται τό εἶδος ἐκεῖνο τῶν διαλεκτικο-ὑπερβατολογικῶν ὑφαρπαγῶν καί σοφιστικῶν συλλογισμῶν τοῦ καθαροῦ λόγου, πού προκαλοῦν ἀναπόφευκτα καί ἐντελῶς φυσιολογικά τήν ἀπατηλή φαινομενικότητα κατά τίς τρεῖς λεγόμενες ἀποδείξεις περί Θεοῦ. Ὅπως καί στά προηγούμενα κεφάλαια τῆς Διαλεκτικῆς κεντρικό σημεῖο τοῦ καθαροῦ λόγου ἦταν ἡ ιδέα ἐνός Ἀπολύτου (ιδέα ἀπολύτου ὑποκειμένου, ιδέα ἀπόλυτης ὁλότητος τῶν ὄρων), ἔτσι καί ἐδῶ ἀρχή καί ἀφετηρία τῆς τρίτης ιδέας τοῦ Ἀπολύτου εἶναι τό κατ' ἀναγκαιότητα παραγόμενο ἀπό τόν λόγο ὑπερβατικό ιδεῶδες. Οἱ ιδέες, μᾶς λέγει ὁ Κάντ (A568/B596), βρίσκονται πῶς μακριά ἀκόμη ἀπό τήν ἀντικειμενικήν πραγματικότητα ἀπ' ὄ,τι οἱ Κατηγορίες, οἱ καθαρές δηλ. μορφές τῆς διανοίας ἢ νοήσεως' ἀλλά μακρύτερα ἀκόμη ἀπό τήν ἀντικειμενική πραγματικότητα καί ἀπ' αὐτές τίς ιδέες βρίσκεται ὄ,τι ὁ Κάντ ἀποκαλεῖ Ἰδεῶδες: μιᾶ ιδέα δηλ. ὄχι *in concreto*, ἀλλά *in individuo*, ὡς ἓνα τουτέστιν ξεχωριστό, ἀτομικό καί προσδιορισμένο ἢ ἐντελῶς προσδιωρισμένο διά τῆς ιδέας πρᾶγμα. Ἀρετή καί ἀνθρώπινη

1. Γιά τό τρίτο τεῦχος ἀξιόλογο, πολύτιμο καί μοναδικό μέσο βοήθειας εἶναι ὁ τρίτος τόμος σχολίων στήν Ὑπερβατική Διαλεκτική τοῦ Κάντ ἀπό τόν H. Heimsoeth (πρβλ. H. H e i m s o e t h, *Transzendente Dialektik, Ein Kommentar zu Kants Kritik der reinen Vernunft, Dritter Teil*, Berlin, 1969).

σοφία, συνεχίζει ο Κάντ (A569/B597), είναι στην καθαρότητά τους ιδέες· ο σοφός όμως των Στωϊκῶν αποτελεί ένα ιδεῶδες, πού υπάρχει μέν μέσα στη νόηση (στά διανοήματα ἢ τίς σκέψεις) ἀλλ' ἀνταποκρίνεται ὀλοκληρωτικά πρὸς τὴν ἰδέα τῆς σοφίας. Καί ὅπως ἡ ἰδέα προσφέρει τὸν κανόνα (κανονιστική χρήση τῶν ιδεῶν), ἔτσι καί τὸ ιδεῶδες (ὁ θεϊκός αὐτός ἄνθρωπος μέσα μας) χρησιμεύει ὡς πρότυπο καί ἀρχέτυπο τοῦ καθολικοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ ἐκτύπου ἢ ἀπεικασματος τῶν ὄντων.

Ὁ καθολικός αὐτός προσδιορισμός ἀποτελεῖ συγχρόνως καί τὸν φιλοσοφικό μίτο, γιὰ νά ὀδηγηθοῦμε καί στό ιδεῶδες αὐτό τοῦ καθαροῦ λόγου. Γιὰ νά γνωρίσουμε ἕνα πρᾶγμα στήν πληρότητά του, γράφει ὁ Κάντ (A573/B601), πρέπει νά γνωρίσουμε ὅλη τὴ δυνατότητά του καί μ' αὐτό νά τὸ προσδιορίσουμε καταφατικά ἢ ἀποφατικά. Ἔτσι ἡ σχέση τοῦ πράγματος αὐτοῦ πρὸς τὸ σύνολο τῆς δυνατότητός του σημαίνει τὴ συμπερίληψη ὄλων τῶν δυνατῶν κατηγορημάτων τοῦ πράγματος ἐν γένει, καθολικόν δηλ. προσδιορισμόν αὐτοῦ. Ὁ καθολικός, συνεπῶς, προσδιορισμός τοῦ πράγματος εἶναι μιά ἔννοια, πού δέν μπορούμε νά ἐκθέσωμε *in concreto* στήν ὀλότητά της, ἄρα θεμελιώνεται πάνω σέ μιάν ἰδέα, πού ἔχει ἀσφαλῶς τὴν ἔδρα της στὸν λόγο. Ἄν τώρα στὸν καθολικό προσδιορισμό τῶν πραγμάτων μέσα στὸν λόγο μας θέσουμε ὡς βάση ἕνα ὑπερβατικό ὑπόστρωμα, πού νά περιέχει ὄλο τὸ ἀπόθεμα, τρόπον τινά, τοῦ ὕλικου ἢ τῆς ὕλης, ἀπὸ τὴν ὁποία μπορούν νά ληφθοῦν ὄλα τὰ δυνατά κατηγορήματα τῶν πραγμάτων, τότε αὐτό τὸ ὑπόστρωμα δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν προϋπόθεση τῆς ἰδέας ἐνός "Ὀλοῦ τῆς πραγματικότητος (*omnitudo realitatis*). Τὴν ἰδέα ἀκριβῶς αὐτὴν ἐνός ἀτομικοῦ ὑποστρωματικοῦ ὄντος αὐτοῦ καθ' ἑαυτὸ συνολικά καθωρισμένου στήν συγκατοχὴ πάσης τῆς πραγματικότητος (*ens realissimum*) ὀνομάζει ὁ Κάντ ἰδέαν *in individuo*, δηλ. ὑπερβατικόν ιδεῶδες², καθὼς αὐτὴ ἀποτελεῖ τὸν ἀπόλυτο ὄρο τοῦ ἀναγκαίου συνολικοῦ προσδιορισμοῦ ὄλων τῶν πραγμάτων τοῦ νοεῖν ἐν γένει. Ἔτσι ὅλες οἱ ἀποφάσεις ἢ ἀρνήσεις δέν εἶναι παρά ἐπὶ μέρους περιορισμοὶ μιᾶς μεγαλύτερης καί τελικά τῆς ὑπερτάτης αὐτῆς πραγματικότητος καί δέν μπορούν νά ὀνομάζονται ὅπως ὀνομάζονται, ἂν δέν προϋποτίθεται ἡ ὑπερτάτη αὐτὴ πραγματικότης, ἀπὸ τὴν ὁποία αὐτές ἀπορρέουν ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενό τους. Κατὰ τὸν ἴδιο λόγο ὅλη ἡ ποικιλία τῶν πραγμάτων εἶναι καί αὐτὴ ἕνας πολλαπλοῦς, πολύμορφος τρόπος περιορισμοῦ τῆς ὑπερτάτης

2. Τὸ ὑπερβατικὸ αὐτὸ ιδεῶδες συνδέεται καί ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ τρίτο εἶδος τῶν συλλογισμῶν τοῦ λόγου, τοὺς διαζευκτικούς δηλ. συλλογισμούς, ὅπως ἡ ἀπόλυτη ἐνότης τοῦ νοοῦντος ὑποκειμένου συνδέεται πρὸς τὸν κατηγορικό καί ἡ ἰδέα τῆς ἀπολύτου ὀλότητος τῆς σειρᾶς τῶν ὄρων ἐνός φαινομένου μέ τὸν ὑποθετικὸ συλλογισμό τοῦ λόγου (πρβλ. B 392/A 335 μέχρι A 341/B 339).

πραγματικότητα, πού υπόκειται σ' αυτά ως υπόβαθρο, ακριβώς όπως και όλα τα σχήματα είναι δυνατά ως διάφοροι τρόποι περιορισμού του απείρου χώρου. Γι' αυτό και τό εύρισκόμενο μονάχα μέσα στον λόγο αντικείμενο του ιδεώδους του δύναται νά χαρακτηρισθῆ ως *ens originarium* (πρωτότυπο όλων τῶν πραγμάτων ως ἐλλιπῶν αὐτοῦ ἐκτύπων), *ens summum* καί *ens entium*.

Ἄλλά μολονότι τό ιδεῶδες αὐτό ἐδράζεται σέ μιάν φυσική καί καθόλου αὐθαίρετα ἐπινοημένην ἰδέα —δέν εἶναι δηλ. ἓνα ἀπλό ἀποκύημα τοῦ ἐγκεφάλου, ἀλλά ἓνα ἀπαραίτητο κριτήριο γιά τή μέτρηση καί ἐκτίμηση τοῦ βαθμοῦ ἀξιότητος καί τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ ἀτελοῦς—, δέν θά μπορούσε κανείς νά τοῦ ἀποδώσῃ ἀντικειμενικήν πραγματικότητα, ἀφοῦ ἡ ὑπερτάτη αὐτή πραγματικότης του δέν δηλώνει τήν ἀντικειμενική σχέση ἑνός πραγματικοῦ ὄντος (πράγματος) πρός ἄλλα ὄντα ἢ πράγματα, ἀλλά τή σχέση τῆς ἰδέας πρός ἔννοιες— κατά συνέπεια, ὅλα τὰ ὑψηλά του κατηγορήματα μᾶς καταλείπουν σέ πλήρη ἄγνοια σχετικά μέ τήν ὑπαρξή ἑνός τόσο ὑπεροχικοῦ ὄντος (A579/B607). Τό ιδεῶδες, ὡστόσο, αὐτό δέν παύει νά περιέχῃ τήν ἰδέα ἑνός ὄντος, γεγονός ἀκριβῶς πού σχεδόν ἀναπόφευκτα καί ἐντελῶς φυσιολογικά μᾶς ὀδηγεῖ διά τῆς γνωστῆς, ὅπως θά δοῦμε, ὑπερβατικῆς ὑφαρπαγῆς (ὑπεμβολῆς) στήν πεποίθηση, ὅτι τό ὄν αὐτό πράγματι ὑπάρχει. Ἐξ αὐτοῦ ἄλλωστε προέρχεται καί ἡ ἀδικαιολόγητη ~~ὑποστασιοποίηση καί συνακόλουθη προσωποποίησή τοι.~~

Ἄλλά σέ ὅλα αὐτά ἀσφαλῶς δέν εἶναι ἄμοιρος εὐθυνῶν ὁ ἀνθρώπινος λόγος. Εἶδαμε ἐξ ἄλλου συχνά μέχρι τώρα τόν Κάντ νά ὀμιλῇ γιά τήν ἀνάγκη ἢ χρεία τοῦ λόγου καί γιά τὰ διαφέροντά του (πρακτικά ἢ ἄλλα). Ἐδῶ πάλι (A584/B612) κάνει λόγο γιά τήν φυσική πορεία τοῦ λόγου —κάθε γενικά, δηλ. καί τοῦ πλέον κοινοῦ ἐπίσης λόγου. Καί ἡ πορεία φυσικῆς χρείας τοῦ λόγου συνίσταται στό νά θέτῃ ὡς υπόβαθρο τῆς τυχειότητος παντός Ἐμπειρικοῦ καί Πραγματικοῦ τό ἀπολύτως ἀναγκαῖο ὄν μέ τήν ἄπειρη χωρίς περιορισμόν πραγματικότητα, κερδίζοντας ἔτσι καί τό ἀπόλυτα στέρεο ἔδαφος —τόν ἀμετακίνητο, ὅπως ὁ ἴδιος λέγει, βράχο— τοῦ ἀπολύτως Ἀναγκαίου. Κατ' αὐτό τόν τρόπο ὁ λόγος ἄγεται στήν ἀνάγκη ἀποδείξεων τῆς ὑπάρξεως ἑνός ὑπερτάτου ὄντος, τουτέστιν τοῦ Θεοῦ.

Ἡ συστηματική ἀνάλυση, στήν ὁποία προβαίνει στό τρίτο αὐτό Κεφάλαιο τῆς Διαλεκτικῆς του ὁ Κάντ, ἀποδεικνύει ὅτι ὑπάρχουν τρεῖς τρόποι ἀποδείξεως τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ μέ ἀφετηρίαν ἢ ἀρχή καθαρά θεωρητικό λόγο:

α) Ἡ φυσικοθεολογική ἀπόδειξη πού, ξεκινώντας ἀπό μιάν καθωρισμένη ἐμπειρία καί τή διά μέσου αὐτῆς τῆς ἐμπειρίας γιγνωσκόμενη ἰδιαίτερη δομή καί φύση —τάξη καί σκοπιμότητα— τοῦ αἰσθητοῦ μας κόσμου, συμπεραίνει γιά μιάν ὑπερτάτη Νόηση, γιά ἓναν δηλ. σοφό καί

παντοδύναμο δημιουργό του κόσμου. Ἡ ἀπόδειξη αὐτὴ ὀνομάζεται ἄλλως καὶ τελλολογικὴ³ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κάντ τὴν θεωρεῖ ὡς τὴν πειστικώτερη καὶ δημοφιλέστερη τῶν ἀποδείξεων, μολονότι τῆς ἀμφισβητεῖ τὴν οὐσιαστικὴ ἀποδεικτικὴ δύναμη.

β) Ἡ κοσμολογικὴ⁴ ἀπόδειξη πού, λαμβάνοντας ὡς ἀφετηρία τὴν ἀκαθόριστη ἐμπειρία μιᾶς οἰασδήποτε ὑπάρξεως καὶ τὴν τυχαιότητα τῆς (τό γεγονός λ.χ. τοῦ κοσμικοῦ "Ολου), συμπεραίνει, γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἑνός ἀπολύτως ἀναγκαίου ὄντος. Μὲ τὴν ἀπόδειξη αὐτὴ οὐσιαστικὰ ἐπιχειρεῖται ἡ ἄρση τῆς τυχαιότητος τοῦ κόσμου διὰ τῆς ἐξηγήσεως καὶ ἀναγωγῆς τῆς γενέσεώς του στὴ δημιουργικὴ βούληση καὶ δύναμη ἑνός Θεοῦ, δεδομένου ὅτι οὔτε ἡ συνεχῆς ἐπιστημονικὴ μας ἀνερεύνηση τῆς γενέσεως τοῦ κόσμου καταλήγει σὲ μιὰν χωρὶς ὑπόλοιπο πλήρη ἐξηγήσή του— καὶ ἡ ἔννοια τῆς τυχαιότητος δὲν μπορεῖ φυσικὰ χωρὶς βάσιμες ἐπιστημονικὲς ἀμφιβολίες νὰ ἐφαρμοσθῇ πάνω στὴν ἔννοια τῆς ὀλότητος τοῦ κόσμου—, οὔτε ἡ προσπάθειά μας γιὰ μιὰν ὀλοτελῆ αἰτιώδη ἐξήγηση τῶν φαινομένων (ὅπως ἀπέδειξαν ἡ τρίτη καὶ τέταρτη κοσμολογικὴ ἀντινομία) δύναται νὰ βρῆ σ' αὐτὰ μιὰν πληρωτικὴ ἔσχατην ἱκανοποίηση. Γιατί, ἐάν ἀπὸ τὴν ζητούμενη ὀλότητα τῶν ὄρων ἑνός φαινομένου κατασκευάσῃ ἢ ἐπινοήσῃ κανεὶς ἕνα ἔξω καὶ ἐλεύθερο ἀπὸ κάθε αἰτιότητα ὄν, τότε διαπράττει κανεὶς τό ἴδιο λάθος, πού διαπράττεται καὶ στίς τρεῖς γενικά ἀποδείξεις περὶ Θεοῦ (μέ πρώτη καὶ καλλίτερη τὴν ὄντολογικὴ) : τό λάθος δηλ. τῆς μετατροπῆς μιᾶς ιδέας σὲ μιὰν πραγματικότητα⁵. Ἐπειτα ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος εἶναι ἐφαρμόσιμη μόνον πάνω σὲ ἀντικείμενα δυνατῆς ἐμπειρίας (καὶ ὄχι σὲ πράγματα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ) — πῶς εἶναι δυνατόν, λοιπόν, μέ τὴ βοήθεια τῆς ἀρχῆς αὐτῆς νὰ ἀχθῆ κανεὶς στὴν ἀπόλυτη καὶ ὑπερτάτη πραγματικότητα, ὅπως εἶναι ὁ Θεός ὡς πρωτουργός τοῦ κόσμου;

γ) Ἡ ὄντολογικὴ, τέλος, ἀπόδειξη⁶, πού κάνει ἀφαίρεση ἀπὸ κάθε γενικά ἐμπειρία καὶ συμπεραίνει ἐξ ἑννοιῶν καθαρὰ a priori γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἑνός ἀπολύτως ἀναγκαίου καὶ ὑπερτάτου ὄντος, μιᾶς ὑπερτάτης δηλ. αἰτίας.

3. Ὡστόσο δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀποδειχθῇ ὅτι ἡ σκοπιμότης τῆς φύσεως δὲν μπορεῖ νὰ ἔχη προκύψει καθαρὰ μηχανικῶς (διὰ μηχανικῶν νόμων). Τό πρόβλημα αὐτό ἀπασχολεῖ καὶ τὸν προκριτικό καὶ τὸν κριτικό Κάντ.

4. Τὴν ὁποία ὁ Leibniz ἀποκαλοῦσε a contingentia mundi.

5. Ὑπερβατολογικὴ ὑφαρπαγὴ (ὑπεμβολή).

6. Πρβλ. D. Henrich, Der ontologische Gottesbeweis. Sein Problem und seine Geschichte in der Neuzeit, Tübingen, 1960. Τὴν ὄντολογικὴ ἀπόδειξη ὁ Κάντ τὴν θεωρεῖ ὡς τὴ μόνη δυνατὴ ἀπόδειξη (ἐάν μιὰ τέτοια γιὰ ἕνα τόσο πάνω καὶ πέρα ἀπὸ τὴν ἐμπειρία κείμενο ἀντικείμενο εἶναι δυνατόν), ἀφοῦ ἡ κοσμολογικὴ ἀποτελεῖ κατὰ βάθος μιὰν λανθάνουσα ὄντολογικὴ ἀπόδειξη (A 629/B 657 κ.έ.).

Κατά τήν ανάπτυξη τῶν τριῶν αὐτῶν ἀποδείξεων ὁ Κάντ ἀποκαλύπτει, ὅτι ὁ *per se* *probandi*, ὁ οὐσιαστικός ἢ κυριολεκτικός δηλ. ἀποδεικτικός λόγος ὄλων τῶν ἀποδείξεων βρίσκεται μέσα στήν ὄντολογική ἀπόδειξη. Πρῶτον, γιατί ἡ κοσμολογική ἀπόδειξη μπορεῖ ν' ἀχθῆ ἀπό τήν ὡς ὑπόβαθρο τεθειμένη, ἀπολύτως ἀναγκαῖα ὑπαρξη ὁποιουδήποτε ὄντος εἰς τό ὑπέρτατο ὄν, μόνον ἐάν καί τό ὑπέρτατο αὐτό ὄν μπορεῖ ν' ἀποδειχθῆ ὡς ἀπολύτως ἀναγκαῖα ὑπάρχον. Δεύτερον, γιατί καί ἡ φυσικοθεολογική ἀπόδειξη καταλήγει μέ συνέπεια μονάχα σέ ἕναν σοφό ἀρχιτέκτονα τοῦ κόσμου, ἀλλ' ὄχι σέ ἕνα ἀπολύτως ἀναγκαῖο ὄν, κατά συνέπεια αὕτη χρειάζεται συμπληρωματικά τήν κοσμολογική ἀπόδειξη καί περαιτέρω τήν ὄντολογική, γιά νά μπορέση νά φθάση σέ ἕνα ἀπολύτως πρῶτο, ἀναγκαῖο καί ὑπέρτατο ὄν. Ἰδού, λοιπόν, γιατί μέ τήν ἐγκυρότητα τῆς ὄντολογικῆς ἀποδείξεως ἴσταιται ἢ πίπτει καί τό ἐρώτημα περί ὑάρξεως τοῦ Θεοῦ.

Τό ἀποφασιστικῆς, ὡστόσο, σημασίας λάθος τῆς ὄντολογικῆς ἀποδείξεως, ὑποβάθρου, ὅπως τονίσαμε, καί τῶν ἄλλων δύο ἀποδείξεων, συνίσταται στή σύγχυση ἀνάμεσα στήν ἔννοια τοῦ εἶναι ὡς ὑπάρχειν (ὑάρξεως) καί σ' ἐκείνην τοῦ εἶναι ὡς δυνατοῦ κατηγορήματος ἢ ἔννοιολογικοῦ γενικά περιεχομένου. Κατά τήν ὄντολογική ἀπόδειξη, τό ὑπέρτατο καί τελειότατο ὄν περιέχει ὄλα τά δυνατά κατηγορήματα καί δέν μπορεῖ νά ἀποκλείση τίποτε ἀπ' αὐτά, ἐφ' ὅσον ἀκριβῶς συνθέτει τήν *omnitude realitatis*. "Ἐνα τελειότατο ὄμως ὄν φανερώνει τήν τελειότητά του ἀκριβῶς αὕτη στό γεγονός, ὅτι τό ὄν αὐτό ὑπάρχει (εἶναι), γιατί ἀλλιῶς δέν θ' ἄξιζε τό ὄνομα αὐτό τοῦ τελείου ὄντος, ἐάν τοῦ ἔλειπε ἡ ὑπαρξη ἢ πραγματικά δέν ὑπῆρχε. Κάτι τέτοιο θ' ἀποτελοῦσε κατάφωρη ἀντίφαση πρὸς τήν ἔννοια τῆς τελειότητος. Τό τελειότατο, ἄρα, ὄν πρέπει νά ὑπάρχη κατ' ἀνάγκην.

Ἡ ἐξεταστική, ὡστόσο, ἀνάλυση τοῦ συλλογισμοῦ αὐτοῦ ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ ὑπαρξη (τό ὑπάρχειν) ἔδῳ ἐκλαμβάνεται ὡς ἕνα κατηγορημα, πού συνοεῖται συμπροστιθέμενο στήν ἔννοια τῆς *omnitude*, ὡς ἐάν δηλ. νά ἐπρόκειτο περί ἑνός δυνατοῦ ἔννοιολογικοῦ ἐπί πλέον προσδιορισμοῦ αὐτῆς. Κάτι τέτοιο, φυσικά, εἶναι ἀδύνατο (ἢ ἐκδοχή δηλ. τοῦ εἶναι ὡς κατηγορήματος), ἀφοῦ σέ μίαν τέτοια περίπτωση ἐκατό πραγματικά τάληρα θά ἔπρεπε νά εἶναι ἐ ν ν ο ι ο λ ο γ ι κ ῶ ς κάτι τό διάφορο ἀπό ἐκατό δ υ ν α τ ἄ, διά τῆς νοήσεως δηλ. ἀπλῶς εἰλημμένα τάληρα. Ἐκατό ὄμως πραγματικά τάληρα εἶναι ὡς πρὸς τό ἐ ν ν ο ι ο λ ο γ ι κ ῶ ς τοῦ περιεχομένου ἀκριβῶς τό ἴδιο ὅπως καί ἐκατό δυνατά τάληρα (στήν πραγματικότητα, ἐν

7. Δημιουργός τῆς ὄντολογικῆς ἀποδείξεως (πού ἀργότερα μέ ὀρισμένες ψυχολογικοσυνειδησιολογικές συναρτήσεις συναντᾶμε καί στόν Καρτέσιο) εἶναι ὁ Ἄνσελμος τοῦ Canterbury (1033-1109).

τούτοις, στην περιουσιακή μου κατάσταση έχω φυσικά περισσότερα μέ εκατό πραγματικά τάληρα απ' ό,τι με την άπλη έννοια (τή δυνατότητα δηλ.) τῶν εκατό αὐτῶν ταλήρων). "Αν συνεπῶς με τό «εἶναι» (ἐστί) (ὁ Θεός εἶναι λ.χ.) δέν προστίθεται ἢ ἀλλάζει τίποτε στό ἐννοιολογικό περιεχόμενο ἑνός πράγματος ἢ ἀντικειμένου, τότε τό «εἶναι» (ἐστί) αὐτό (δέν μπορεί νά συλληφθῆ ὡς έννοια ἢ, καλλίτερα, ὡς πραγματικό κατηγορήμα⁸ (μέ τό «ἐστί» αὐτό δέν προσθέτω λ.χ. κανένα νέο κατηγορήμα στην έννοια τοῦ Θεοῦ κατά τήν παραπάνω πρόταση : ὁ Θεός εἶναι, ἀλλά θέτω ἀπλῶς τό ὑποκείμενο αὐτό καθ' ἑαυτό μέ ὄλα του τά κατηγορήματα).

"Όταν νοῶ ἕνα πρᾶγμα, λέγει ὁ Κάντ (A600/B628), μέ ὁσαδήποτε καί ὁποιαδήποτε κατηγορήματα, τότε μέ τό γεγονός ὅτι προσθέτω ἐπί πλέον: τό πρᾶγμα αὐτό εἶναι, δέν προσάπτεται στό πρᾶγμα αὐτό οὔτε τό παραμικρό ἐπί πλέον. Γιατί ἂν πραγματικά συνέβαινε κάτι τέτοιο, τότε τό πρᾶγμα ἀκριβῶς αὐτό δέν θά ἦταν τό ἴδιο, ἀλλά θά ὑπῆρχε (ἦταν) περισσότερο απ' ὅ,τι ἐνόησα ἀρχικά στην έννοιά μου γι' αὐτό, ὅπως ἐπίσης δέν θά μπορούσα νά πῶ, ὅτι ὑπάρχει τό ἀντικείμενο ἀκριβῶς αὐτό τῆς ἐννοίας μου. Ἡ έννοια, συνεπῶς, ἑνός ἀντικειμένου μπορεί νά περιέχει ὅ,τι καί ὄσο θέλει, ἐμεῖς, ὡστόσο, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά ἐξέλθουμε απ' αὐτήν γιά νά μπορέσουμε διά τῆς ἐμπειρίας νά τῆς προσάψουμε «συνθετικά» τήν ὑπαρξή. Καί τοῦτο, γιατί μιᾶ πρόταση, πού ἰσχυρίζεται τήν ὑπαρξή κάποιου πράγματος, δέν ἀποτελεῖ μιάν ἀναλυτική (ταυτολογική οὐσιαστικά ἢ διασαφητική τῆς ἐννοίας) πρόταση, ἀλλά μιάν συνθετική, δηλ. μιάν τέτοια (διευρυντική) πού δέν ἐπιτελεῖται πάνω στό πεδίο ἀπλῶν μονάχα ἐννοιῶν. Ἡ ὑπαρκτική, μέ ἄλλα λόγια, πρόταση εἶναι ἐν προκειμένῳ μιᾶ συνθετική πρόταση a-posteriori, τήν ὁποία μετατρέπουμε σέ μιάν ἀναλυτική a-priori. Ἀπό αὐτά βγαίνει τό συμπέρασμα, ὅτι ἀπό τήν έννοια πού ἔχω γιά τόν Θεό, μπορῶ ἐξ ἴσου τόσο λίγο νά συμπεράνω γιά τήν ὑπαρξή του, ὄσο λίγο μποροῦν ἀπό ἑκατό δυνατά (διά τῆς ἀπλῆς δηλ. νοήσεως) τάληρα νά γίνουν ἑκατό πραγματικά⁹. Γιατί πραγματικό ἕνα ἀντικείμενο δέν γίνεται μ' αὐτό, μέ τό νά ἔχω δηλ. μιάν ἢ τήν πιό τέλεια έννοια γι' αὐτό, ἀλλά πραγματικό εἶναι ὅ,τι συνδέεται καί συνέχεται μέ τούς ὑλικούς ὄρους τῆς ἐμπειρίας

8. Τό Εἶναι δέν ἀποτελεῖ, γράφει ὁ Κάντ (A 598/B 626), κανένα πραγματικό κατηγορήμα, καμμιάν δηλ. έννοια ἑνός κάτι τι, πού θά μπορούσε νά προστεθῆ στην έννοια ἑνός πράγματος. Τό «Εἶναι» εἶναι ἀπλῶς ἡ θέση (*positio*) ἑνός πράγματος ἢ ὀρισμένων προσδιορισμῶν αὐτῶν καθ' ἑαυτούς. "Όσον ἀφορᾷ τή λογική χρήση, τό «Εἶναι» αὐτό εἶναι μονάχα ἡ copula μιᾶς κρίσεως.

9. Ὁ Κάντ καθιστᾷ τό πρᾶγμα λίαν ἐναργές μέ τό παράδειγμα τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, πού γίνεται διά ψιλῶν ἀπλῶς ἰδεῶν τόσο λίγο πλούσιος σέ γνώσεις, ὄσο λίγο γίνεται καί ἕνας ἔμπορος, πού, γιά νά βελτιώση τήν περιουσιακή του κατάσταση, ρίχνει καί μερικά μηδενικά στό συνολικό κεφάλαιο τοῦ ταμείου του (A 602/B 630).

(πρβλ. A218 καί B266). "Ετσι από τό περιεχόμενο μιᾶς έννοίας μπορεί μέν νά συμπερανθῆ γιά τό Είναί (μονάχα) αὐτῆς τῆς έννοίας, ὄχι ὁμως καί γιά τήν ὑπαρξη ενός ἀντιστοιχοῦντος στήν έννοια αὐτή ἀντικειμένου, ἀφοῦ ἀναγκαῖος ὁρος (κάθε γνώσεως) στόν Κάντ εἶναι ἀπαρεγκλίτως ἡ σύζευξη ἐποπτείας καί έννοιας. Νόηση καί αἰσθητικότης (αἰσθητικό) μποροῦν μονάχα ένωμένες (έν συνδέσει) νά προσδιορίσουν, τουτέστιν νά γνωρίσουν ἀντικείμενα (B 314).

Ἐν τῷ μεταξύ μέ τήν ἀνασκευή τῆς ὄντολογικῆς ἀποδείξεως καταρρέει οὐσιαστικά καί κάθε ὑπερβατολογικῆ Θεολογία ὡς ἐπιστήμη ὀρμωμένη ἀπό καθαρά θεωρητικές ἀρχές τοῦ λόγου (*spekulative Prinzipien*)¹⁰. Ἐάν, ὡστόσο, ἐπρόκειτο γενικά νά ὑπάρχη μιᾶ δυνατότης νά θεωρηθῆ τό ὑπέρτατο ὄν (Θεός) μέ βεβαιότητα ὡς τέτοιο, τότε αὐτό θά μπορούσε, κατά τόν Κάντ, νά συμβῆ μέ βάση ὄχι καθαρά θεωρητικές ἀρχές ἀλλά πρακτικο-ἠθικούς γόμους¹¹. Στήν περίπτωση δηλ. αὐτή θά εἶχαμε στά πλαίσια μιᾶς Ἠθικο-θεολογίας (*Moraltheologie*) τό δικαίωμα νά προϋποθέσουμε ἀπό πρακτικῆς ἀπόψεως ἕνα ὑπέρτατο καί πανταρκές ὄν καί διά μέσου τῆς πρακτικῆς χρήσεως τοῦ λόγου νά ὀδηγηθοῦμε στίς ἰδέες, πού ἐξικνοῦνται ἔως τοῦς ὑπέρτατους σκοπούς αὐτοῦ (δηλ. τοῦ λόγου) (A632/ B660 καί A640/B668)¹².

Ἀνεξάρτητα ὁμως ἀπ' αὐτά, ὁ Κάντ θέτει τό ἐρώτημα γιά τήν αἰτία πού ἀνάμεσα στά ὑπάρχοντα πράγματα δεχόμεθα καί προϋποθέτουμε ἀναποφεύκτως κάτι τι ὡς καθ' ἑαυτά ἀναγκαῖο, καί μάλιστα καί μέ περισσῆν ἡρεμία ἐπιγνώσεως. Μέ ἄλλα λόγια θέτει τό ἐρώτημα, σέ τί συνίσταται ἡ φυσική καί αὐτονόητη διαλεκτική ἀπατηλή φαινομενικότης τῶν τριῶν ὑπερβατολογικῶν ἀποδείξεων περί Θεοῦ καί πῶς μπορεί αὐτή ν' ἀποφευχθῆ. Τοῦτο, λέγει ὁ Κάντ, μπορεί νά ἐπιτευχθῆ, ἐάν τίς έννοιες τῆς ἀναγκαιότητος καί τῆς τυχαιότητος δέν τίς θεωρήσουμε ὡς ἀντικειμενικές ἀρχές τῶν πραγμάτων, ἀλλά ὡς ὑποκειμενικές ἀρχές τοῦ λόγου. "Οτι δηλ. ἀναγκαιότης καί τυχαιότης δέν πρέπει νά ἀφοροῦν καί θίγουν τά ἴδια τά πράγματα (ἐφ' ὅσον ἔτσι θά προέκυπτε μιᾶ φανερή ἀντίφαση), ἀλλά ἀποτελοῦν εὐρεσιολογικές καί κανονιστικές ἀρχές τοῦ λόγου, πού χωρίς πλέον ἀντίφαση ἀναμεταξύ τους ἐπιλαμβάνονται ἀπλῶς καί προωθοῦν τό κατ' εἶδος (εἰδολογικό) διαφέρον τοῦ ἰδίου αὐτοῦ λόγου. Αὐτό σημαίνει ὅτι γιά ὑπάρχοντα πράγματα ἐν γένει (γιά κάθε πρᾶγμα) ὀφείλουμε καί πρέπει νά νοοῦμε καί ζητοῦμε Κάτι τι

10. Κρ.τ.κ.λ., A 631/B 659 κ.έ.

11. Οἱ ἀρχές τοῦ καθαροῦ λόγου στήν πρακτική αὐτοῦ χρήση (ἠθική χρήση) ἔχουν, κατά τόν Κάντ, ἀντικειμενικήν πραγματικότητα (A 808/B 836).

12. Πρβλ. ἀκόμη A 329-B 386 καθὼς καί τό κεφάλαιο τῶν παραλογισμῶν κατά τήν ἐκδοση B.

τό πρώτως ἢ πρωταρχικῶς Ἐναγκαῖο μέ ἀποκλειστικόν ἀπλῶς σκοπό τήν πληρέστερη *a priori* καί κατά τό δυνατόν ὀλοκληρωμένη *συστηματικήν ἐνότητα* τῆς γνώσεώς μας, χωρίς ἐν τούτοις νά ἔχωμε συγχρόνως τό δικαίωμα νά νοοῦμε ἕνα πρᾶγμα αὐτό καθ' ἑαυτό ὡς ἀναγκαῖο. Γιατί; Διότι, ἀπλούστατα, δέν μπορούμε (δέν ἐπιτρέπεται) νά δεχώμεθα ὡς ἀπόλυτο καί ἀναγκαῖο κάτι τι στήν ἐμπειρία (κάτι τό ἐμπειρικό), κάτι δηλ. πού ὑπόκειται διαρκῶς καί ἐξαρτᾶται χωρίς τελειωμό ἀπό ἄλλους περαιτέρω πρός ζήτηση ὄρους στήν ἐμπειρία. Τό Ἐπόλυτο δέν βρίσκεται ποτέ στό πεδίο τῆς ἐμπειρίας. Τοῦτο φάνηκε καθαρά στόν *regressus in infinitum*¹³ τῆς κοσμολογικῆς ἀντινομίας καί συνιστᾶ μίαν θεμελιώδη κανονιστικὴν ἀρχή τῆς ἐμπειρικῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας. Ἐρα τό ἀπολύτως ἀναγκαῖο ὄν μπορεῖ καί πρέπει νά γίνῃ ἀποδεκτό μονάχα ὡς ὑφιστάμενο ἐκτός τοῦ κόσμου τῆς ἐμπειρίας —ἐξω δηλ. ἀπό τόν κόσμο τῶν φαινομένων (A 615/B 643 κ.έ.)

Διά τῶν παρατηρήσεων αὐτῶν ὁ Κάντ ἐπιθυμεῖ νά ἐξάρῃ μέ ἀπλότητα τό γεγονός, ὅτι τό Ἰδεῶδες τοῦ ὑπερτάτου ὄντος δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό μίαν κανονιστική, καθοδηγητική δηλ. ἀρχή τοῦ λόγου, γιά νά θεωροῦμε κάθε τι τό ὑπάρχον ὄχι ὡς ἀπορρέον ἀπό μίαν ἀπόλυτη ἀρχή, ἀλλ' ἀντίθετα νά θεωροῦμε κάθε τι καί κάθε σύνδεση μέσα στόν κόσμο ἔτσι, ὡς ἔάν δηλ. αὐτά νά ἐκπορεύονταν ἀπό μίαν πανταρκῆ, συμπεριεκτική καί ἀναγκαίαν αἰτία. Ἡ κανονιστική, ἄρα, αὐτή ἀρχή τοῦ ὑπερβατικοῦ ιδεώδους συμβάλλει μέν διά τήν ἀποτέλεση τῆς συστηματικῆς, ἀναγκαίας καί κατά γενικούς νόμους χωροῦσας ἐνότητος στήν ἐξήγηση τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου, ἀλλά δέν ἀποτελεῖ ἰσχυρισμόν μιᾶς καθ' ἑαυτήν ἀναγκαίας ὑπάρξεως. Τό λάθος, συνεπῶς, ὄλων τῶν περί Θεοῦ ἀποδείξεων ἐγκτεται στό ὅτι —ἀναποφεύκτως καί φυσικῶς— παριστάνουμε μέσα μας διά μιᾶς ὑπερβατικῆς ὑφαρπαγῆς (ὑφαιρέσεως, ὑπεμβολῆς=*Subreptio*) τήν κανονιστική καί εἰδολογικήν αὐτήν ἀρχή ὡς *συστατικήν* (τῶν πραγμάτων δηλ. παρακτικήν)¹⁴ ἀρχή καί νοοῦμε ἔτσι τή συστηματικὴν ἐνότητα ὡς ὑποστατικήν καί καθ' ὕλην (A 619/B 647 κ.έ.).

Συμπερασματικά: τό ὑπέρτατο ὄν δέν μπορεῖ βέβαια στήν ἀντικειμενική του πραγματικότητα ν' ἀποδειχθῇ, ἀλλά οὔτε ἐπίσης καί νά ἀνασκειυασθῇ. Τό ὄν, ὡστόσο, αὐτό παραμένει, κατά τόν Κάντ, ἕνα γιά τόν καθαρά θεωρητικό λόγο ἀπλό μέν, ἀλλά ἀλάνθαστο ἢ ἄψογο ιδεῶδες —μιά ἐννοια

13. Ἡ ἐμπειρία, δηλονότι, δέν προσφέρει ποτέ ἕνα παράδειγμα πλήρους καί ὀλοκληρωμένης συστηματικῆς ἐνότητος (A 681/B 709).

14. Στό σημεῖο αὐτό φαίνεται ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στά Μαθηματικά (ὡς εἰδολογικῆς ἐπιστήμης), πού μπορούν καί παράγουν τά ἀντικείμενά τους, καί στή Μεταφυσική, πού δέν μπορεῖ εἰς αὐτό νά συγκριθῇ μ' ἐκεῖνα (πρβλ. Ἐπερβ.Μεθοδολογία, A 713/B 741 κ.έ.).

δηλ. πού κατακλείει και στεφανώνει ολόκληρο τό κεφάλαιο τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως. Καί ἄν, ὅπως δηλώσαμε ἤδη παραπάνω, μιά Ἑθικοθεολογία εἶναι σέ θέση νά καλύψη ἢ συμπληρώσει τό κενό αὐτό, τότε ἡ πρότερον προβληματικῆς ἤχοῦσα ὑπερβατολογικὴ Θεολογία ἀποδεικνύει —παρά τὴν ἀνεπάρκειά της— τὴν ἀναγκαιότητά της ὡς μιᾶς σπουδαίας λογοκριτικῆς καί ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἀρνητικῆς¹⁵ χρήσεως τοῦ λόγου βασικῆς ἀρχῆς αὐτοῦ. Γιατί μόνον δι' αὐτῆς μποροῦμε νά προσδιορίσωμε λογικῶς μέ ἀκρίβεια τὴν ἔννοιά μας περὶ Θεοῦ καί νά θέσουμε τέρμα στίς ψευδεῖς ὑπερφιάλες ἀξιώσεις τοῦ καθαρὰ θεωρητικοῦ λόγου καί πρὸς τίς δύο ἐναντίες ἀναμεταξύ των κατεθύνσεις: καί πρὸς ἐκείνην δηλ. τῆς θεωρητικῆς θεοκρατίας (Θεϊσμοῦ) ἐξ ἴσου ὅσον ἢ ὅπως καί πρὸς αὐτὴν τοῦ θεωρητικοῦ ἀθεϊσμοῦ, ἀντιδιαστέλλοντας αὐστηρά ἔτσι μέσα μας τὴν ἀναγκαιότητα νά νοοῦμε τόν Θεό ἀπὸ τὴ μὴ δυνατότητα ἢ ἀδυναμία νά γνωρίζομε αὐτόν μέ τὰ ἄκρως θεωρητικὰ μέσα τοῦ λόγου (A 640/B 668 κ.έ.).

Ὡστόσο, πρὶν προχωρήσουμε στὴν θεώρηση τῶν τελευταίων θεμάτων τοῦ τρίτου αὐτοῦ Κεφαλαίου τῆς Ἑπερβατικῆς Διαλεκτικῆς, ὀφείλομε νά διαλύσωμε ὠρισμένες πιθανές νά προκύβουν ἀπὸ τὰ παραπάνω παρεξηγήσεις. Ὑπάρχουν πράγματι ὠρισμένοι πού πιστεύουν καί ὑποστηρίζουν, ὅτι ἡ ἀναποδεικτότης, κατὰ τόν Κάντ, τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ (καί ἀκόμη καί τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καί τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως —τῶν τριῶν δηλ. μεταφυσικῶν αὐτῶν ιδεῶν) εὐκόλα μᾶς ὀδηγεῖ στό συμπέρασμα ἢ, καλλίτερα, στὴν ὑπόψια, ὅτι ὁ Κάντ ἠθέλησε¹⁶ μ' αὐτό νά ὑποσκάψῃ τὰ θεμέλια τῆς Ὄρησκείας καί τῆς Ἑθικῆς, ἢ ὅτι ἐστέρησε τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τὰ ιδεώδη αὐτὰ ἀγαθὰ της καί ἄνοιξε ὀριστικὰ στὴν ἄνευ σκοποῦ καί σχεδίου αὐθαιρεσία τὴν θύρα ἐπὶ θεωρητικοῦ καί πρακτικοῦ πεδίου.

Εἶναι ἔξω, πιστεύομε, ἀπὸ κάθε ἀμφιβολία, ὅτι ὁ Κάντ διὰ τῆς κριτικῆς του συνέτριψε τὴν παλαιὰ ὀρθολογικὴ Μεταφυσικὴ κατὰ τόν τρόπο ἢ τὴ μέθοδο καί τό πρότυπο ἑνός Spinoza ἢ ἑνός Wolff. Παρά τὴν ὀξύτατη ὁμως κριτικὴ, πού ἀσκεῖ στά μεταφυσικὰ αὐτὰ ἀντικείμενα μέ τὰ μέσα τοῦ καθαρὰ θεωρητικοῦ λόγου, ἡ ὁδὸς τῆς πρακτικῆς¹⁷ χρήσεως τοῦ ἰδίου αὐτοῦ λόγου

15. Ἡ μέγιστη καί ἡ μοναδικὴ ἴσως χρησιμότης κάθε φιλοσοφίας τοῦ καθαρῦ λόγου, γράφει στὴν Ἑπερβατικὴ, πάλι, Μεθοδολογία ὁ Κάντ (A 795/B 823), δέν εἶναι παρά ἀρνητικὴ, καθὼς αὐτὴ δέν χρησιμεύει ὡς ὄργανο πρὸς διεύρυνση, ἀλλὰ ὡς πειθαρχικὴ δύναμη πρὸς ὀριοθέτηση — καί ἀντὶ νά ἀποκαλύπτῃ ἀλήθεια, ἔχει μονάχα τό ἀθόρυβο (σιγηλό) προτέρημα (ἀξία) νά προφυλάσῃ (ἀποτρέπῃ) ἀπὸ πλάνες.

16. Εἶναι γνωστὰ τὰ προβλήματα πού εἶχε ὁ Κάντ μέ τὴν Πρωσσικὴ Κυβέρνηση.

17. Πρὸβλ. ἤδη τό Κεφάλαιο τῆς Ἑπερβατικῆς Μεθοδολογίας τῆς Κρ.τ.κ.λ., τό ὁποῖο ἐπιγράφεται: *Περὶ τοῦ ἰδεώδους τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ ὡς ἑνός προσδιοριστικοῦ λόγου τοῦ ἐσχάτου σκοποῦ τοῦ καθαρῦ λόγου* (A 804/B 832 κ.έ.).

φαίνεται νά ἐπιδιώκη τή διασφάλισή τους ἀπό τούς κινδυνώδεις κραδασμούς τῆς ὑπόλοιπης κριτικῆς του. Καί σ' αὐτό δέν ὑπάρχει καμμιά ἀπολύτως ἀντίφαση, ἀρκεῖ νά προσέξῃ κανεὶς ἰδιαίτερα ὅ,τι ὁ ἴδιος ὁ Κάντ γράφει στὸν Πρόλογο τῆς δευτέρας ἐκδόσεως τῆς Κρ.τ.κ.λ.. Πραγματικά ἰσχύει καί γιὰ τὸν Κάντ ὅ,τι γενικά ἰσχύει καί γιὰ τὸν κοινὸ ἀνθρώπινο λόγο (πρβλ. σχετικά A 831/B 859): ὅτι δηλ. πολλὰ δέν μπορούμε ν' ἀποδείξουμε, γιὰ τὰ ὁποῖα ὁμως εἴμαστε ἀκλόνητα πεπεισμένοι¹⁸. "Ὅτι ὁ ἥλιος λ.χ. θά ἀνατείλῃ καί πάλιν αὔριο, ἢ ὅτι ὅλοι μας αἰσθανόμεθα τὸ ἴδιο ἀκριβῶς πρᾶγμα παρατηροῦντες ἓνα κόκκινο ἄνθος ἢ ἓνα πράσινο πεδίο κλπ., ὅλα αὐτὰ δέν μπορούμε βέβαια νά τ' ἀποδείξουμε, χωρὶς, ὡστόσο, ν' ἀμφιβάλλουμε γιὰ τὴν ὀρθότητα τῶν ἀποφάνσεων αὐτῶν. Τίς τελευταῖες, συνεπῶς, προϋποθέσεις τῆς γνώσεώς μας εἶναι τόσο λίγο δυνατόν νά τίς συναγάγουμε, ἐξακριβώσουμε καί δικαιώσουμε λογικῶς ὅσο λίγο μπορούμε νά πράξουμε αὐτό καί γιὰ τὰ πλέον ἄμεσα γεγονότα τῆς ἐμπειρίας, γιὰ τὰ αἰτήματα τῆς νοήσεώς μας καί τῆς βουλήσεως, ἢ γιὰ τίς ἐξηγητικές ὑποθέσεις πού ἐκάστοτε διατυπώνονται στίς ἐπιστῆμες.

Γιὰ τοῦτο ἀποτελεῖ παρεξήγηση ἢ ἐπιπόλαιη ἀπλῶς ἐρμηνεία τὸ νά ὑποστηρίζεται εἰς ἐπιτίμησιν τοῦ Κάντ, ὅτι ἐξέβαλε τὸν Θεὸ ἀπὸ τὴν Κρ.τ.κ.λ., γιὰ νά τὸν ὑπεισαγάγῃ διὰ τῆς φιλοσοφικῆς «Κερκόπορτας» στὴν «Κριτικὴ τοῦ πρακτικοῦ λόγου» καί πάλι. Στὴν πραγματικότητα τὸ βαθύτερο νόημα τῆς κριτικῆς διδασκαλίας του (τόσο στὸ Κεφάλαιο τῶν Ἐναντιομιῶν ὅσο καί σ' αὐτὸ ἐδῶ τῆς Ἐπεμβατικῆς Θεολογίας) εἶναι τοῦτο: ὅτι δηλ. στὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τῆς φύσεως τὴν πραγματικότητα τῶν φαινομένων ὀφείλουμε νά τὴν σπουδάζουμε ἔτσι μόνον, ὡς ἐάν¹⁹ δηλ. αὐτὴ νά εἶχε στὴν κορυφὴ τῆς ὄχι τὴν ὑπαρξῆς (καί τὴ γνώση του ἀπὸ ἐμᾶς) ἐνὸς ὑπερτάτου ὄντος, ἀλλ' ἀπλῶς τὴν ἰδέα του²⁰, χωρὶς δηλ. ποτέ νά ἐπιτρέπεται νά ἐλπίζουμε, πῶς κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο θά γνωρίσουμε ἢ συναντήσουμε²¹

18. Ὁ Κάντ ἀκριβῶς ὁμιλεῖ (στὴ Μεθοδολογία πάλι) γιὰ τὴν «ἠθικὴ βεβαιότητα» («moralische Gewißheit»). Πρβλ. A 829/B857.

20. Ἐνα «ὄν ἢ ἀντικείμενο ἐν τῇ ἰδέᾳ» (ὑπερβατολογικὸ ἀντικείμενο). Πρβλ. A670/B 698).

19. Καί σ' αὐτὸ ἀκριβῶς ἔγκειται ἡ συχνὰ μνημονευθεῖσα κανονιστικὴ (regulativ) καί μεθοδολογικὴ χρῆση καί σημασία τῶν ἰδεῶν τοῦ καθαροῦ λόγου ('Ἡ ἰδέα ὡς ἀτελεῖωτη [«παρακλητικὸν τῆς διανοίας» θά ἔλεγε ὁ Πλάτων!] Aufgabe (Νεοκαντιανισμός).).

21. Ἀκόμη καί ὁ πρακτικὸς λόγος, πού κινεῖται φυσιολογικά μέ τίς σκέψεις μέσα σέ ἓναν κόσμον νοητό, δέν μπορεῖ, γράφει χαρακτηριστικά ὁ Κάντ, νά β λ έ π η καί νά α ί σ θ ά ν ε τ α ι μέσα στὸν κόσμον αὐτό, γιατί κάτι τέτοιο θ' ἀποτελοῦσε ὑπέρβαση τῶν ὀρίων του (πρβλ. Grundlegung zur Metaphysik der Sitten, στά: Kants Gesammelte Schriften, ἐκδ. ἀπὸ τὴν Πρωσσικὴ Ἀκαδημία τοῦ Βερολίνου, τ. 4, σ. 458). Κατὰ συνέπεια, ὁ κανονιστικὸς νόμος τῆς συστηματικῆς ἐνότητος (ἴδε παρακάτω) θέλει νά σπουδάζουμε

κάπου ή κάποτε τόν σοφό αυτό ἀρχιτέκτονα καί δημιουργό (ἀνθρωπομορφισμός) τῶν πάντων· καί ἀκόμη: ὅτι αὐτήν ἀκριβῶς τήν πλασματική καί δοξομιμητική ή ὑποτιθέμενη γνώση περί Θεοῦ ήθέλησε καί ήταν ὑποχρεωμένος ἀληθινά νά ἄρη, νά βγάλη δηλ. ἀπό τή μέση, ὁ κριτικός Κάντ, γιά νά κερδίση τελικά ὁποιοδήποτε ή ὁσονδήποτε γιά μιάν χρήσιμη, ἀκίνδυνη γιαντί κεκαθαρμένην πίστη χῶρο (Πρόλογος δευτέρας ἐκδόσεως).

Θά μπορούσαμε, πράγματι, γι' αὐτό νά ὑποστηρίξουμε, ὅτι ὁ στόχος τῶν περί Θεοῦ ἀποδείξεων τοῦ Κάντ ήταν λιγώτερο φιλοσοφικοθρησκευτικός παρά γνωσιοθεωρητικός καί γνωσιοκριτικός. Περισσότερο δηλ. ἐνδιέφερε τόν Κάντ νά ἐλευθερώση τήν ἐπιστήμη ἀπό ἔναν *deus ex machina*, τόν ὁποῖο τόσο ἐυκολοπίστως ἐπικαλεῖται — ὅπως θά δοῦμε στή συνέχεια — ὁ «ἀργός λόγος», ἀπ' ὅ,τι τόν ἀπασχολοῦσε ν' ἀποκαθάρη ἀπό ὀρθολογιστικές τάσεις καί κατάλοιπα τήν θρησκευτική συνείδηση τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλωστε ὁ δρόμος τῆς γνώσεως τυγχάνει τέτοιος ἀπό τήν φύση του, ὥστε νά εἶναι ἀναγκασμένος καί νά μπορῆ νά ἀναπτύσσεται ποικιλοτρόπως ἔξω ἀπό τόν, καί ἀκόμη καί σέ ἀντίθεση πρὸς τόν θρησκευτικό τρόπο σχηματισμοῦ τῶν λογικῶν ἐννοιῶν. Ἡ *a priori* λ.χ. ἀποδοχή ἐνός θεϊκοῦ ὄντος ἀποτελεῖ ἕναν περιορισμό ή ἕναν φραγμό γιά τήν ἀπρόσκοπτη πορεία τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως (Ἐδῶ δηλ. δέν ἰσχύει ή πρόταση: *credo ut intelligam*). Ὁ Κάντ μάλιστα βλέπει καί βρίσκει τέτοιους φραγμούς τόσο στόν *Leibniz* ὅσο καί στόν *Νεύτων* ἀκόμη προσπάθειες δηλ. ἐξηγήσεως τοῦ κόσμου μέσῳ θεϊκῆς ἐπεμβάσεως ή ἐπιρροῆς — ἐκεῖ ὅπου ἀκριβῶς θά ήσαν, ὅπως τόσο συχνά τονίζει ὁ Κάντ, φυσικές ἐξηγήσεις²² δυνατές καί ἀσφαλῶς προτιμότερες. Ἡ κριτική, σέ τελευταία ἀνάλυση, ἐξέταση καί θεώρηση τοῦ Κάντ σημαίνει οὐσιαστικά τήν ἐλευθέρωση τῆς ἐπιστήμης καί πάσης ἔρευνας ἀπό ἀνεπίτρεπτα ἔξωθεν ἐμπόδια καί συνακόλουθους φραγμούς.

Ἄλλά εἰς πείσμα ὄλων αὐτῶν ὁ Κάντ διατηρεῖ καί δικαιώνει τή *Μεταφυσική* ὄχι μόνον ὡς «φυσικήν καταβολή» (ή προδιάθεση) ἀλλά καί ὡς θεωρητικήν ἐπιστήμη ὑπό τήν ἐννοια μιᾶς «*Μεταφυσικῆς τῆς ἐμπειρίας*», τουτέστιν μιᾶς «*Μεταφυσικῆς τῆς φύσεως*» (πρβλ *A 841/B 869*). Ὡστόσο ἡ *Μεταφυσική* μπορεῖ καί ἀπό πρακτικήν ἀκόμη ἄποψη, ὡς «*Μετα-*

τήν φύση ἔτσι, ὡς ἔάν δηλ. νά ἀπαντοῦσε παντοῦ σ' αὐτήν καί ἐπ' ἀπειρον συστηματική καί σκόπιμη σύμφωνα μέ καθολικούς νόμους ἐνότης πλάι στή μεγαλύτερη δυνατή ποικιλία καί πολλαπλότητα (πρβλ. *A 698/B 726 κ.έ.*).

22. Πρβλ. *A 773/B 801*. Ἔτσι ἐκεῖ ὅπου κανεῖς δέχεται ή περιμένει μιάν τελολογικοῦ χαρακτήρος συνοχήν ή ἐνότητα (*nexus finalis*), ἀπαντᾶ ή προβάλλει συχνά μιᾶ μηχανική καί φυσική συνεκτική ἐνότης (*nexus effectivus*). Πρβλ *Κρ.τ.κ.λ.*, *A 687/B 715 κ.έ.*.

φυσική τῶν ἡθῶν» δηλ. ἢ «Μεταφυσική τῆς ἐλευθερίας» (ὡς ἓνα εἶδος πρακτικῆς Θεολογίας ἢ, καλλίτερα, Ἑθικοθεολογίας), νά ἰσχύση καί νά συστηματοποιηθῆ, καί σ' αὐτό ἢ καθαρά θεωρητική χρήση τοῦ λόγου δέν τῆς στέκεται, ὅπως ἀπέδειξε ἡ τρίτη κοσμολογική ἀντινομία, καθόλου πλέον ὡς ἐμπόδιο στήν ἀνάπτυξή τῆς. Αὐτήν τή δυνατότητα ὑπαινίσσεται κιόλας ὁ Κάντ μέ σαφήνεια καί καθαρότητα στήν Ἑπερβατική Μεθοδολογία τῆς Κρ.τ.κ.λ., ἀλλά τήν διεπιτέλεση καί τόν ὀλοκληρωμό μιᾶς τέτοιας Μεταφυσικῆς κατορθώνει φυσικά στή δεύτερη Κριτική τοῦ 1788, δηλ. τήν «Κριτική τοῦ πρακτικοῦ λόγου».

Καί ἐπανερχόμεθα στήν ἐπισκόπηση τῶν δύο τελευταίων μετά τίς περί Θεοῦ ἀποδείξεις τμημάτων τῆς Ἑπερβατικῆς Θεολογίας, πού ἐπιγράφονται: «Παράρτημα στήν Ἑπερβατολογική Διαλεκτική, Περί τῆς κανονιστικῆς χρήσεως τῶν ἰδεῶν τοῦ καθαροῦ λόγου καί: Περί τοῦ τελικοῦ σκοποῦ (τελικῆς προθέσεως) τῆς φυσικῆς Διαλεκτικῆς τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου». Στό πρῶτο ἀπό τά τμήματα αὐτά (κανονιστική χρήση τῶν ἰδεῶν) ὁ Κάντ προσπαθεῖ νά διασαφηνίσῃ τήν κανονιστική καί εὔρεσιολογική χρήση τῶν ἰδεῶν στά πλαίσια μέσα τῆς συγκεκριμένης καί ἐφαρμοσμένης ἔρευνας τῆς φύσεως. Τό ἰδιάζον τῆς προσπαθείας τοῦ λόγου, γράφει ὁ Κάντ, συνίσταται στό ὅτι ζητεῖ καί ἀνευρίσκει τό συστηματικό ἢ, καλλίτερα, συστηματοιοῦ στοιχεῖο τῶν γνώσεων τῆς διανοίας ἢ νοήσεως, τή συνεκτική δηλ. ἐνότητα ἢ συνοχή τῶν γνώσεων αὐτῶν ὡς ὀρμωμένην ἀπό μιάν ἀρχή. Ἡ ἐνότης αὐτή τοῦ λόγου προϋποθέτει ἀσφαλῶς μιάν ἰδέα, πού μέ τή σειρά τῆς αὐτή ἀπαιτεῖ μιάν πλήρη κατ' ἀναγκαίους νόμους ἐνότητα²³ τῶν γνώσεων τῆς διανοίας-νοήσεως (ὁ λόγος, ὡς γνωστόν, δέν ἀναφέρεται ποτέ ἄμεσα σέ ἓνα ἀντικείμενο, ἀλλά στή διάνοια (νόηση) καί δέν δημιουργεῖ καμμιάν καινούργια ἔννοια ἀντικειμένου, ἀλλά τακτοποιεῖ ἢ συντάσσει ἀπλῶς τίς ὑπάρχουσες ἤδη) καί ὄχι ἓνα τυχαῖο ἀπλῶς ἄθροισμα αὐτῶν (A 645/B 673 κ.έ.).

Ἡ ὁ λόγος, συνεχίζει ὁ Κάντ²⁴, ἔχει ἐκτός τῆς ἀποδεικτικῆς τοῦ χρήσεως (ὅπου τό Γενικό εἶναι βέβαιο καί ἐπιζητεῖται διά τῆς δυνάμεως τῆς κρίσεως ὁ προσδιορισμός καί ἡ ὑπαγωγή σ' αὐτό τοῦ Μερικοῦ καί Ἰδιαιτέρου) καί μιάν ἐπιπλέον ὑποθετική²⁵ χρήση, ὅταν τό Γενικό εἶναι προβληματικό (μιᾶ ἀπλή ἰδέα) καί τό Μερικό βέβαιο, ἀλλά παραμένει ἓνα πρόβλημα ἢ γενικότης τοῦ κανόνος, ἀπό τόν ὁποῖο ἀπορρέουν ἢ ἐκ τοῦ ὁποῖου συμπεραίνεται γιά ὅλες τίς ἐπί μέρους περιπτώσεις. Ἡ ὑποθετική χρήση τοῦ λόγου

23. Ἡ ἓνα σύστημα δηλ., ἀφοῦ ὁ ἀνθρώπινος λόγος εἶναι κατά τήν φύση του ἀρχιτεκτονικός (B 502/A 474).

24. Κρ.τ.κ.λ., A 646/B 674 κ.έ.

25. Πρβλ. Ἑπερβατική Μεθοδολογία (Ἡ πειθαρχία τοῦ καθαροῦ λόγου ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τίς ὑποθέσεις) A 770/B 798 κ.έ.

είναι κανονιστική (όχι συστατική) και αποβλέπει στην άποφορά της μέγιστης δυνατής ένότητας τῶν ἐπί μέρους γνώσεων και στην κατ' αὐτό τόν τρόπο προσέγγιση τοῦ συστήματος αὐτῶν (πρβλ. τό παράδειγμα τῆς θεμελιώδους ἢ βασικῆς δυνάμεως = *Grundkraft*, A 649/B 677 κ.έ.). Τοῦτο προϋποθέτει, ὡστόσο, πῶς μιὰ τέτοια συστηματική ἐνότης ἐνυπάρχει ἤδη στ' ἀντικείμενα, ὅτι δηλ. στήν φύση μέσα ἀπαντᾶ μιὰ τέτοια σύμπνοια καί ὁμοφωνία —ὅτι, ἄρα, ἡ φύση εἶναι εὐσύμμετρη πρὸς τὴν ἐνότητα τοῦ λόγου καί τὴν ἐνοποιό-συστηματική δύναμη αὐτοῦ. Ἡ ἄλλως: ἂν ἡ φύση συστασιοποιῆται ὑπερβατολογικά (ἡ νόηση προσγράφει, κατὰ τόν Κάντ, τοὺς νόμους στήν φύση, ὡς πηγή τῶν νόμων αὐτῆς, πρβλ. A 126 κ.έ.) διὰ τῆς διανοίας ἢ νοήσεως, τότε φυσιολογικά ἡ φύση ἐπιδεικνύει μιάν ἀνάλογη, ἐπιδεκτική τῶν σκοπῶν τοῦ λόγου σκοπιμότητα κατὰ τὴν ἀναφορά τῆς πρὸς τὴ δική μας γνώση. Καί πράγματι δέν εἶναι δυνατὴ ἀλλιῶς συστηματική κατὰ τοὺς δικούς τῆς νόμους ἐπιστημονική ἐρευνα τῆς φύσεως, ἐάν αὐτὴ δέν εἶναι ἔτσι διαρρυθμισμένη, ὥστε ν' ἀνταποκρίνεται πρὸς τοὺς σκοποὺς καί τοὺς νόμους τοῦ δικοῦ μας λόγου²⁶. Ἀπὸ τὴν φύση ἢ τὰ πράγματα γνωρίζουμε α ~~ργιοῖ μονάχα~~ ὅτι ἐμεῖς βάζουμε μέσα σ' αὐτὰ (Πρόλογος δευτέρας ἐκδόσεως, B XVIII).

Κάτι τέτοιο γίνεται φανερό ἀπὸ τὴν προοδευτική πορεία τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως, γιὰ τὴν ὁποία οἱ Σχολές τῶν φιλοσόφων προϋπέθεταν ἄλλοτε ὠρισμένους κανόνες ἐρεύνης —τοὺς κανόνες ἀκριβῶς πού ἐοικιμάζει νά θεμελιώση ἐδῶ ὁ «ὑποθετικά» χωρῶν λόγος τοῦ Κάντ (πρβλ. A 652/B 680 κ.έ.). Οἱ κανόνες αὐτοὶ εἶναι οἱ ἐξῆς τρεῖς: α) *entia praeter necessitatem non esse multiplicanda*²⁷ (ἀρχὴ τῆς ὁμοιογενείας τοῦ Πολλαπλοῦ ὑπὸ ὑψηλότερα γένη, ἢ νόμος τῆς ὁμοιογενείας)· β) *entium varietates non temere esse minuendas*²⁸ (ἀρχὴ τῆς ποικιλίας τοῦ ὁμοιογενοῦς ὑπὸ κατώτερα εἶδη, ἢ νόμος τῆς ἐξειδικεύσεως (*Spezifikation*))· γ) *non datur vacuum formarum*²⁹ ἢ, ἀλλιῶς, *datur continuum formarum*³⁰ (ὁ νόμος τῆς συγγενείας ὄλων τῶν ἐννοιῶν, ἢ νόμος τῆς συνοχῆς ἢ συνεχείας τῶν εἰδῶν). Καί οἱ τρεῖς αὐτές ἀρχές τῆς ὑποθετικῆς χρήσεως τοῦ λόγου ἔχουν μὲν ἀντικειμενικό κῦρος, ἀλλὰ κατὰ ἓνα τρόπον ἀκαθόριστο ἢ ἀδιόριστο (*pricipium vagum*)³¹, ὥστε νά

26. Τό ἀντικείμενο αὐτό ἐξετάζεται διεξοδικῶς στήν τρίτη Κριτική τοῦ Κάντ, τὴν : «Kritik der Urteilskraft» (1790).

27. Τά ὄντα δηλ. δέν πρέπει νά πολλαπλασιάζονται (πληθύνονται) χωρὶς ἀνάγκη.

28. Οἱ ποικιλίες (διαφορές) τῶν ὄντων δέν πρέπει νά μειώνονται (ἐλαττώνονται) ἀλογίστως (στά τυφλά).

29. Δέν δίδεται (ὑπάρχει) κενό τῶν εἰδῶν (στήν περιοχὴ τῶν εἰδῶν).

30. Δίδεται (ὑπάρχει) συνεχές (συνέχεια) τῶν εἰδῶν (στήν περιοχὴ τῶν εἰδῶν). *Lex continui in natura* (= ὁ νόμος τοῦ συνεχοῦς στήν φύση).

31. A 680/B 708.

διακρίνονται από τις συστατικές αρχές της καθαρής διανοίας ή νοήσεως. Συνεπώς δέν καθορίζουν τίποτε τό καινούργιο έν αναφορᾶ εὐθέως πρός τό ἀντικείμενο (πρός τό ὁποῖο ἔμμεσα ἄλλωστε διά τῆς διανοίας σχετίζονται), ἀλλά ὡς ὑποκειμενικά ἀξιώματα (*Maximen*) προάγουν, ἐπιβεβαιώνουν καί σταθεροποιοῦν ἀπλῶς τήν ἐμπειρική χρήση τοῦ λόγου μέ τή διάνοιξη νέων κατά τελολογικούς νόμους προοπτικῶν ἐπ' ἄπειρον —προοπτικῶν τίς ὁποῖες ἡ διάνοια ἀκριβῶς δέν γνωρίζει. "Ἐτσι ἔμμεσα διά τῆς σχέσεώς των πρός τή διάνοια (πού εἶναι συστατική τῆς ἐμπειρίας) ἀποκτοῦν καί δικαιώνουν τό ὅποιο ἀκαθόριστο, ἀλλ' ἀντικειμενικό κῦρος των καί λειτουργοῦν διά τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἐννοιῶν τῆς ἰδίας αὐτῆς διανοίας ἡ νοήσεως πάνω στό «σχῆμα»³² τοῦ λόγου (ἀφοῦ ἡ ἰδέα τοῦ λόγου ὡς ἕνα *maximum* εἶναι, κατά τόν Κάντ, ἕνα «ἀνάλογον» ἐνός «σχήματος» τῆς αἰσθητικότητος γιά τήν «πραγματοποίηση» τῶν Κατηγοριῶν) ὡς ἕνας κανὼν ἡ μιά ἀρχή τῆς συστηματικῆς ἐνότητος τῆς χρήσεως τῆς διανοίας καί, δι' αὐτῆς τῆς ἐνότητος, καί τῆς ἀρμονικά σύμφωνης ἐμπειρικῆς χρήσεως αὐτῆς ταύτης τῆς διανοίας πρός τόν ἴδιο τόν ἑαυτό της (A 664/B 692 κ.έ.). Ἐνότης, συνεπῶς, ποικιλία καί συνέχεια (οἱ τρεῖς³³ κανόνες τῆς ὑποθετικῆς χρήσεως τοῦ λόγου) δέν περιέχουν τέλος καμμιάν ἐσωτερική ἀντίφαση, ἀφοῦ δέν ἐκπροσωποῦν τρεῖς διαφορετικούς ἀσυμβίβαστους ἀναμεταξύ των τύπους πραγματικότητος, ἀλλά τρεῖς διαφορετικές, θά λέγαμε, φιλοσοφικές στρατηγικές τῆς ἔρευνας, πού ὀλοκληρώνουν ἐπί μέρους καί συνολικά τό ἐνιαῖο κατά λόγον σύστημα τῆς γνώσεως τῶν φαινομένων τοῦ κόσμου.

Στό δεύτερο καί τελευταῖο, τώρα, τμήμα τῆς Ἑπερβατικῆς Θεολογίας ὁ Κάντ πραγματεύεται τρία θέματα: α) τό πρόβλημα τῆς «Παραγωγῆς» (*Deduktion*) τῶν τριῶν ἰδεῶν τοῦ λόγου, τῆς ἰδέας δηλ. τῆς ψυχῆς, τοῦ κοσμικοῦ "Ολοῦ καί τοῦ Θεοῦ, β) τή συστηματική ὡς πρός τό ἀποτέλεσμα θεώρηση ὀλοκληρῆς τῆς ὑπερβατολογικῆς Διαλεκτικῆς μέ τήν ὀρθή κανονιστική χρήση τῶν ἰδεῶν καί τίς ἀπό μιάν ἐνδεχόμενη παρερμηνεία τοῦ ρόλου αὐτῶν συνέπειες γιά τόν ἀνθρώπινο λόγο καί γ) τήν ἀπάντηση τοῦ καθαρῶ λόγου στά ἐρωτήματα πού περικλείουν τό μέγιστο διαφέρον γι' αὐτόν, τή σχέση δηλ. τῆς ἰδέας τοῦ Θεοῦ πρός τόν κόσμο.

α) Οἱ ἰδέες τοῦ καθαρῶ λόγου, ἀρχίζει τό Κεφάλαιο ὁ Κάντ, δέν μποροῦν πλέον αὐτές καθ' ἑαυτές νά εἶναι διλεκτικές³⁴, ἐφ' ὅσον μονάχα ἡ κακή χρήση τους εἶναι ἐκείνη πού συντελεῖ, ὥστε ν' ἀπορρέη

32. Ἐδῶ προφανῶς πρόκειται γιά μιάν κατ' ἀναλογίαν ὑπερβατολογική «Deduktion» τῶν ἰδεῶν ὡς κανονιστικῶν ἀπλῶς ἀρχῶν, ἀφοῦ μιά γνήσια καί πραγματική αὐτῶν «παραγωγή» εἶναι πάντοτε ἀδύνατη (A 664/B 692).

33. Ἡ: ὁμοιογένεια, ἐξειδίκευση καί συγγένεια (συνέχεια).

34. Στήν ἀρνητική τοῦ ὄρου σημασία, ὡς ὑπερβλητικές δηλ. τῶν ὀρίων χρήσεως αὐτῶν.

~~ἀπατηλή φαινομενικότητας ἀπ' αὐτές.~~ Οἱ ἰδέες αὐτές εἶναι, ἀντίθετα, ἐπιβεβλημένες καὶ ὑπαγορευμένες ἀπὸ τὴν φύση τοῦ λόγου μας καὶ δέν εἶναι δυνατόν τό ὑπέρτατο αὐτό θεωρητικό δικαστήριο τοῦ λόγου νά περιέχη πρωταρχικά φρεναπάτες καὶ ἀπατουργήματα. Ὁ τελικός ὁμως προορισμός τῶν ἰδεῶν τοῦ λόγου ἀποκτᾶ τὴ βέβαιη σημασία του, ὅταν δυνατοποιηθῆται ἡ δικαίωση τῆς χρήσεως των, ἔστω καὶ ἂν τό ἀόριστο ἢ ἀκαθόριστο ἀντικειμενικό κῦρος των δέν ἐπιτρέπη τὴ σύγκρισή των πρὸς τίς Κατηγορίες καὶ τὴν προβλεπόμενη γι' αὐτές ὑπερβατικὴ «παραγωγή» (*Deduktion*) τῆς Ἀναλυτικῆς. Ὡστόσο τὴν «παραγωγή» αὐτὴ τῶν ἰδεῶν ὁ Κάντ τὴν χαρακτηρίζει ὡς τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ κριτικοῦ ἔργου (A 669 / B 697 κ.έ.).

Μέ τὴ διάκριση, πού κάνει στή συνέχεια ὁ Κάντ, ἀνάμεσα σέ ἕνα ἀντικείμενο, πού εἶναι δεδομένο ὡς «ἕνα ἀντικείμενο ἀπολύτως», καὶ σέ «ἕνα ἀντικείμενο ἐν τῇ ἰδέᾳ» ἀποδεικνύει τὴν ἀναγκαιότητα τῶν τριῶν κατηγοριῶν τῶν ἰδεῶν τοῦ λόγου ὡς εὐρεσιολογικῶν καὶ κανονιστικῶν μέσων γιὰ τὴν ἀποτέλεση τῆς συστηματικῆς ἐνότητος τῶν γνώσεών μας. Γιατί, μολοντί ἡ ψυχολογική, κοσμολογική καὶ θεολογική ἰδέα τοῦ λόγου δέν ἀναφέρονται εὐθέως πρὸς ἕνα ἀντιστοιχοῦν εἰς αὐτές ἀντικείμενο καὶ τόν προσδιορισμό τοῦ ἀντικειμένου αὐτοῦ, μέ τὴν προϋπόθεση ἐν τούτοις ἑνός «~~ἀντικειμένου ἐν τῇ ἰδέᾳ~~», ὡς ἑνός ἀναλογικοῦ «σχήματος» τῆς κανονιστικῆς ἀρχῆς τῆς μεγίστης δυνατῆς ἐμπειρικῆς χρήσεως τοῦ λόγου, οἱ ἰδέες αὐτές ὀδηγοῦν ὄλους τοὺς κανόνες τῆς ἐμπειρικῆς χρήσεως τῆς διανοίας σέ συστηματικὴν ἐνότητα (καὶ μέ αὐτό καὶ στή μέγιστη δυνατὴ συστηματικὴν ἐνότητα τοῦ κοσμικοῦ Ὀλου) καὶ διευρύνουν ἔτσι —χωρὶς νά ἐναντιώνονται σ' αὐτήν— τὴν ἐμπειρικὴ γενικά γνώση μας. Ἀλλὰ ἂν κάτι τέτοιο συμβαίη, τότε ~~ἀποτελεῖ ἕνα ἀναγκαῖο ὑποκειμενικό ἀξίωμα~~ (*Maxime*) γιὰ τόν λόγο νά πορεύεται μεθοδικά σύμφωνα μέ παρομοίου γένους ἰδέες. Καὶ αὐτό εἶναι τελικά ἡ «~~ὑπερβατολογικὴ παραγωγή~~» τῶν ἰδεῶν ~~ὄχι ὡς συστατικῶν, ἀλλὰ ὡς κανονιστικῶν ἀρχῶν τῆς συστηματικῆς ἐνότητος~~ τοῦ Πολλαπλοῦ τῆς ἐμπειρικῆς γνώσεως ἐν γένει, ἡ ὁποία ἐμπειρικὴ γνώση μέ μόνα τὰ ἀξιώματα τῆς διασηματιστικῆς (μορφοδοτικῆς) τοῦ ἐμπειρικοῦ κόσμου διανοίας-νοήσεως δέν θά καθορίζονταν καὶ προσδιορθῶντο ἀποτελεσματικά ἐντός τῶν ὁρίων τῆς (A 671/B 699). Ὄταν, συνεπῶς, προϋποθέτουμε τέτοια προβληματικά ἰδεατά ὄντα («ἀντικείμενα ἐν τῇ ἰδέᾳ»)³⁵, τότε δέν διευρύνουμε κατ' οὐσίαν τὴ γνώση μας γιὰ ἀντικείμενα δυνατῆς ἐμπειρίας (ἀφοῦ στὰ ἰδεατά αὐτά ὄντα δέν ἀποδίδεται κατ' εὐθείαν, οὔτε καὶ ὑποθετικά³⁶, κανένα ἀντικείμενο), ἀλλὰ τὴν ἐμπειρικὴ μονάχα ἐνότητα τῆς τελευταίας διὰ μέσου τῆς ὑπερτάτης ἀναγκαίας συστηματικῆς

35. *Ens rationis ratiocinatae*.

36. Ὁ Κάντ ὀμιλεῖ γιὰ *suppositio relativa* καὶ *suppositio absoluta* (πρβλ. A 676/B 704).

ένότητας, για τήν ὁποία ἡ ἰδέα μᾶς προσφέρει τό «σχῆμα»³⁷ τῆς ὀδηγητικῆς-κανονιστικῆς ἀρχῆς (καί ὄχι τῆς συστατικῆς).

Καί πρέπει ἐδῶ ἐπαρκῶς νά τονισθῆ, ὅτι τό «σχῆμα» τῆς συστηματικῆς ένότητας, πού μᾶς παρέχει ἡ κανονιστική χρήση τῆς ἰδέας, χρειάζεται ἀπαρεγκλίτως νά μήν τό ἐκλαμβάνουμε ποτέ ὡς ἕνα αἰσθητό ἀντικείμενο, μολονότι, ὅταν ὀμιλοῦμε γιά «σχηματοποίηση» τῆς προβεβλημένης (προ-ερριμένης) διά τῶν ἰδεῶν ένότητας, ἐννοοῦμε ἀσφαλῶς τήν τρόπον τινά αἰσθητοποίηση καί ἐξαντικειμένιση τῆς μορφικῆς των ένότητας, ὥστε νά καταστῆ δυνατή πρὸς αὐτές ἡ ἀναφορική σχέση τῶν ἐμπειρικῶν γνώσεων τῆς διανοίας-νοήσεως. Ἄλλιῶς, ὡς «σχηματοποιημένα» δηλ. μή ἰδεατά ὄντα, δέν μποροῦν νά δικαιωθοῦν στήν χρήση τους ὡς κανονιστικές («ὡς ἔάν») ἀρχές οἱ ἰδέες, ὡς ἕνας δηλ. *focus imaginarius*, ἕνα νοητό τουτέστιν σημεῖο, πρὸς τό ὁποῖο συρρέουν ἢ συγκλίνουν ὡς εἰς τόν τελικό τους στόχο οἱ κατευθυντήριες γραμμές ὄλων τῶν κανόνων τῆς διανοίας-νοήσεως. Ὑπ' αὐτοῦς τοῦς ὄρους μόνον εἶναι ἐπιτρεπτό, κατά τόν Κάντ, νά δεχῶμεθα ἐν σχέσει πρὸς τόν ἐμπειρικό μας κόσμον ἕνα ὑπέρτατο θεϊκό ὄν καί, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τίς δικές μας ἐμπειρικές τοῦ κόσμου ἐννοιες, νά τό συλλαμβάνουμε ὡς ὑπέρτατην, παναυτάρκη αἰτίαν ἢ Νόση τῶν πάντων (ὡς παντοδύναμο δηλ. σοφό πρωτουργό καί δημιουργό τοῦ κόσμου)—ὑπό τόν ρητό ἐπιπροσθέτως ὄρο, ὅτι ἐδῶ πρόκειται ἀπλῶς γιά ἕνα κάτι τι «ἐν τῇ ἰδέᾳ» (κατ' ἰδέαν)³⁸, γιά τό ὁποῖο, τί εἶναι αὐτό καθ' ἑαυτό, δέν ἔχομε καμμιά ἀπολύτως ἐννοια (A 679/B 707). Κατά τόν ἴδιο ἀκριβῶς λόγο εἶναι εὐλογο, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ὅ,τι μᾶς εἶναι δεδομένο ὡς ὑπάρχον στόν αἰσθητό κόσμον, νά προβάλλουμε τήν ἀνάγκη τῆς ἰδέας ἐνός καθ' ἑαυτό ἀναγκαίου πρωταρχικοῦ ὄντος, χωρὶς ἐν τούτοις γι' αὐτό καί τήν ἀπόλυτη ἀναγκαιότητά του νά μποροῦμε νά ἔχωμε τήν παραμικρή ἐννοια³⁹.

β) Ἐδῶ ὁ Κάντ συγκεφαλαιώνει, τρόπον τινά, τά πορίσματα ὀλόκληρης τῆς ὑπερβατολογικῆς Διαλεκτικῆς (πρβλ. A 680/B 708 καί A 689/B 717 κ.έ.) καί ἐφιστᾷ τήν προσοχή πάνω στίς ἀποπλανητικές διαλεκτικές

37. Ὁ Κάντ αἰσθητοποιεῖ τήν κανονιστική αὐτή διά τοῦ «σχήματος» ἀρχή λαμβάνοντας χωριστά τήν καθεμίᾳ ἀπό τίς τρεῖς ὑπερβατικές ἰδέες (πρβλ. A 682/B 710 κ.έ.).

38. *Suppositio relativa*.

39. Τό γεγονός ὅτι γιά τό ὄν αὐτό ἢ τήν ὑπέρτατην κατά τελικά αἰτία (σύμφωνη πρὸς ἕναν σκοπό) ένότητα τῶν πραγμάτων δέν μποροῦμε νά ἔχωμε μίαν κάποια ὀρισμένην ἐννοια, δέν σημαίνει, κατά τόν Κάντ, ὅτι ἡ προϋπόθεση αὐτή ἐνός ὄντος κατ' ἰδέαν εἶναι ἄνευ χρησιμότητος. Ἀντίθετα, ὡς κανονιστική ἀρχή τό ὄν αὐτό διά τῆς ένότητός του εἶναι κεφαλαιώδους σημασίας γιά τόν λόγο καί σωτήριο γιά τήν διάνοια-νόηση, ἀφοῦ καί ἡ πλάνη στήν περίπτωση τῆς περιοριστικῆς (ὑπό ὄρους) ἐφαρμογῆς του δέν δύναται νά μᾶς βλάψῃ! (πρβλ. A 681/B 710, A 687/B 715 καί A 700/B 710 κ.έ.).

συνέπειες πού προκύπτουν, όταν αποκλίνη κανείς από τόν περιοριστικό ὄρο τῆς κανονιστικῆς (καί ὄχι συστατικῆς) χρήσεως τῶν ιδεῶν. Τό πρῶτο ἔτσι λάθος πού ἀπορρέει ἀπό τήν χρήση τῆς ιδέας ἑνός ὑπερτάτου ὄντος ὄχι ἀπλᾶ κανονιστικῶς ἀλλά συστατικῶς, εἶναι ὁ ἀργός (ράθυμος) λόγος (*ignava ratio*). Τί σημαίνει, τώρα, αὐτό; Σημαίνει ὅτι, ἀντί ὁ λόγος νά συνεχίσει, ὅπως ὀφείλει, ἐπ' ἀπειρον μέ φυσικά μέσα τίς προσπάθειες ὀλοκληρώσεως τῆς φυσικῆς του ἔρευνας στόν χῶρο τῆς ἐμπειρίας (ὅπου δέν ὑπάρχει κανένα παράδειγμα, ὅπως ἤδη εἶπαμε, ὀλοκληρωμένης συστηματικῆς ἐνότητας), θεωρεῖ, ἀπεναντίας, κάθε φυσικήν ἔρευνα ὡς ὀριστικά περαιωμένην καί μεταβαίνει ἐν ραστώνῃ ἀργός καί ἀνενεργός πρὸς εἰρηνικήν αὐτοῦ φιλοσοφικήν ἀνάπαυση καί ἐφησυχασμόν. Τοῦτο, βέβαια, μπορεῖ νά καθιστᾶ τήν προσπάθεια τοῦ λόγου λίαν εὐκόλη καί βολική, ταυτόχρονα ὁμως καταστρέφει ἐντελῶς ἀφανίζοντας κατά τρόπον δογματικό-τήν φυσικήν χρήση τοῦ λόγου σύμφωνα μέ τήν ὀδηγία καί καθοδήγηση τῶν φυσικῶν ἐμπειριῶν.

Τό δεύτερο πάλι λάθος, πού προκύπτει ἀπό τήν παρερμηνευσή τῆς κανονιστικῆς ἀρχῆς τῆς συστηματικῆς ἐνότητας, εἶναι ἡ *perversa ratio* (ἕνα ὕστερον-πρότερον ἢ πρωθύστερον *ratio*), ὁ ἀνεστραμμένος ἢ ἀναποδογυρισμένος δηλ. λόγος. Στήν περίπτωση αὐτή ἀντιστρέφει κανείς τό πρᾶγμα καί ἀρχίζει ἔτσι τό ἔργο του μέ ἀφετηρία τή λανθασμένη πλευρά τοῦ ζητήματος. Θέτει δηλ. ὑποστατικῶς ὡς ὑπόβαθρο τῆς ἐρευνητικῆς του πορείας τήν πραγματικότητα μιᾶς ἀρχῆς μιᾶς πρὸς σκοπούς σύμφωνης ἐνότητας (τελλολογία), προσδιορίζει ἀνθρωπομορφιστικά (ἀνθρωπομορφοκρατικά) τήν ἔννοια μιᾶς ὑπερτάτης (στήν ὑπερβατική Θεολογία) Νοήσεως, ἐπειδή ἀκριβῶς αὐτή εἶναι καθ' ἑαυτήν ἐντελῶς ἀνεξερεῦνητη, καί τέλος ὑποβάλλει καί ἐπιβάλλει βίαια καί δικτατορικά σκοπούς ἢ τελικά αἷτια⁴⁰ στήν φύση, ἀντί, ὅπως εἶναι εὐλόγο, νά τήν ἐξερευνᾶ διαρκῶς μέ τή μέθοδο τῆς φυσικῆς ἀναζητήσεως. Κατ' αὐτόν τόν τρόπο ὄχι μόνον συντελεῖ στήν ἄρση τῆς τελλολογίας, ἀλλά ὀδηγεῖ καί τόν λόγο σέ παρέκκλιση καί ἀστόχηση τοῦ σκοποῦ του, πού συνίσταται ἀκριβῶς στήν ἀπόδειξη τῆς ὑπάρξεως μιᾶς ὑπερτάτης σοφῆς στόν κόσμο αἰτίας μέ ἀφετηρία φυσικές καί ἀπό τήν φύση ἀπορρέουσες ἐξηγήσεις (*nexus effectivus*).

γ) Μέ μιάν ἀναδρομή στήν Ἄντινομία τοῦ καθαρῶ λόγου (πρβλ Α 477/Β 505) ὁ Κάντ ἰσχυρίζεται ἐδῶ: ὅτι ὄλα τά ἐρωτήματα πού θέτει ὁ καθαρὸς λόγος, πρέπει νά εἶναι πέρα γιά πέρα ἀπαντήσιμα⁴¹. Ἔτσι ὁ Κάντ ἀπαντᾶ στά τόσο σημαντικά γιά τό μέγιστο διαφέρον τοῦ λόγου ἐρωτήματα,

40. Δηλ. προσδιορισμούς ἐξῶθεν. Πρβλ. ἀπ' ἄλλην βέβαια ἄποψη, ἀλλά χαρακτηριστικῶς διά τόν ἐδῶ συσχετισμόν τό περίφημο ἀπόσπασμα τοῦ Δημοκρίτου (Β 119): «Ἀνθρωποὶ τύχης εἰδῶλον ἐπλάσαντο πρόφασιν ἰδίης ἀβουλήης».

41. Πρβλ. Α 695/Β 723 κ.ε.

ὅπως εἶναι αὐτά πού ἀφοροῦν τή σχέση τοῦ Θεοῦ μέ τόν Κόσμο. Καί τό π ρ ῶ τ ο συγκεκριμένο ἐρώτημα εἶναι τοῦτο: Ὑπάρχει Κάτι τι διαφορετικό ἀπό τόν κόσμο πού νά περιέχη τόν ὑποστατικό λόγο (ἀρχή) τῆς κοσμικῆς τάξεως καί συνοχῆς τοῦ κατά γενικῶς ἰσχύοντες νόμου; Ἡ ἀπάντηση εἶναι: Χωρίς καμμιά ἀμφιβολία ὑπάρχει, ἀφοῦ ὁ κόσμος ὡς σύνολο ἢ συμπερίληψη φαινομένων πρέπει νά ἔχη μιάν κάποια ὑπερβατικήν ἀρχή, ἕναν αἰτιώδη δηλ. καί ἀπό τήν καθαρῆ διάνοια ἢ νόηση νοητόν ἢ συλληπτό λόγο τοῦ ἑαυτοῦ του. Δ ε ὑ τ ε ρ ο ν: στό ἐρώτημα, ἄν τό ὄν αὐτό ὡς οὐσία (*Substanz*) μέ τή μέγιστη πραγματικότητα εἶναι ἀναγκαῖο κλπ., ἡ ἀπάντηση εἶναι ἀρνητική, δεδομένου ὅτι μιὰ τέτοια ἐρώτηση δέν ἔχει καμμιά ἀπολύτως σημασία. Καί δέν ἔχει καμμιά ὀλωσδιόλου σημασία, γιατί οἱ Κατηγορίες (οὐσία εἶναι ἐπίσης μιὰ Κατηγορία ὅπως καί ἀναγκαιότης κ.ἄ.), μέ τίς ὁποῖες ἐπιχειρῶ νά σχηματίσω τήν ἔννοια ἑνός τέτοιου ἀντικειμένου (ὅπως τό ὑπέρτατον ὄν) μέσα μου, δέν ἔχουν καμμιά ἄλλη χρήση ἐξόν ἀπό τήν ἐμπειρική, καί ὅταν αὐτές δέν ἐφαρμόζονται πάνω σέ ἀντικείμενα δυνατῆς ἐμπειρίας (τοῦ αἰσθητοῦ δηλ. κόσμου) δέν ἔχουν κανένα ἀπολύτως νόημα. Φυσικά, ἔξω ἀπό τό πεδίο αὐτό τῆς δυνατῆς ἐμπειρίας, μέ τή βοήθεια τῶν Κατηγοριῶν μπορεῖ κανεῖς νά νοή κάτι τι, ἀλλ' ὄχι καί νά τό γνωρίξῃ — νά δέχεται δηλ. κανεῖς παραχωρητικά τέτοιες ἔννοιες χωρίς ὅμως νά συλλαμβάνῃ ἢ κατανοῇ (ὅπως μέ τήν ἐφαρμοσμένη ἢ «σχηματοποιημένη» Κατηγορία) μέ αὐτές τίποτα. Τ ρ ῖ τ ο ν: στό ἐρώτημα, ἄν τό διαφορετικό αὐτό ἀπό τόν κόσμο ὄν ἔχωμε τό δικαίωμα νά τό νοοῦμε κατ' ἀναλογίαν πρὸς ἀντικείμενα τῆς ἐμπειρίας, ἡ ἀπάντηση εἶναι καταφατική — ὑπό τήν προϋπόθεση, φυσικά, ὅτι πρόκειται γιά ἕνα «ἀντικείμενο ἐν τῇ ἰδέᾳ» καί ὄχι πραγματικό ἢ στήν πραγματικότητα. Δηλαδή: ὅτι τό ὄν αὐτό εἶναι ἕνα ἄγνωστο σ' ἐμᾶς ὑπόστρωμα τῆς συστηματικῆς ἐνότητος, τάξεως καί σκοπιμότητος τῆς κοσμικῆς διατάξεως, πού χρησιμεύει ὡς κανονιστική ἀπλῶς ἀρχή στήν φυσική ἐξερεύνηση τοῦ λόγου. Γι' αὐτό καί ὁ Κάντ ἐπιτρέπει τότε ἀνεπιτίμητα καί ἄφοβα καί ὠρισμένους ἀκόμη ἀνθρωπομορφισμούς, πού μποροῦμε νά ὑποθέσουμε ἢ ὑπεμβάλωμε μέσα στό κατ' ἰδέαν αὐτό ὄν. Ἕνας ἀπ' αὐτούς εἶναι ἡ παραδοχή ἑνός μοναδικοῦ, σοφοῦ καί παντοδυνάμου κοσμοποιοῦ (κοσμοουργοῦ), τόν ὁποῖον, σύμφωνα μέ τόν Κάντ, εἴμαστε μάλιστα ὑποχρεωμένοι νά δεχθοῦμε — χωρίς, ὡστόσο, μ' αὐτό νά διευρύνουμε τή γνώση μας πέρα ἀπό τό πεδίο τῆς ἐμπειρίας, ἐφ' ὅσον γιά τό ὄν αὐτό δέν ἔχομε καμμιά ἀπολύτως ἔννοια (ἕνα ἀπλῶς ὑπερβατικό ἀντικείμενο), γιά τό τί εἶναι αὐτό τό ὄν αὐτό καθ' ἑαυτό (κατ' ἀναλογίαν σύλληψη μιᾶς Νοήσεως, πού ἀποτελεῖ μιάν ἀπλῶς ἐμπειρικῆν ἔννοια — ἐφαρμογή τῆς ἰδέας αὐτῆς τῆς Νοήσεως ἀναφορικά μόνον πρὸς τήν ἐγκόσμια ἢ κοσμική χρήση).

Τέλος τίθεται τὸ ἐρώτημα⁴², ἂν μπορούμε νὰ κάνουμε χρήση τῆς ἐννοίας τῆς προϋποθέσεως τοῦ ὑπερτάτου αὐτοῦ ὄντος στήν ἔλλογη θεώρηση τοῦ κόσμου δεχόμενοι καί θεωροῦντες πρὸς τοῦτο προσόμοιες σκοπῶν ἢ τελικῶν αἰτίων διαρρυθμίσεις ὡς προθέσεις καί σχέδια ἀπορρέοντα ἀπὸ μιάν θεϊκὴ βούληση. Καί στήν περίπτωση αὐτὴ ἢ ἀπάντηση εἶναι καταφατικὴ ὑπὸ τὴν ἐξῆς ὁμῶς προϋπόθεση: ὅτι δηλ. θὰ εἶναι ἓνα καί τὸ αὐτὸ πρᾶγμα (θὰ σημαίνει τὸ ἴδιο) γιὰ ἡμᾶς, τὸ ἂν λέγη κανεὶς, ὅτι ἡ θεϊκὴ σοφία τὰ ἔχει ὅλα ἔτσι γιὰ τοὺς ὑπέρτατους σκοπούς τῆς συνδιατάξεως, ἢ ὅτι ἡ ἰδέα τῆς ὑπερτάτης σοφίας εἶναι ἓνα κανονιστικὸ στοιχεῖο στήν ἐξερεύνηση τῆς φύσεως καί μιὰ ἀρχὴ τῆς συστηματικῆς καί τελολογικῆς ἐνότητος τῆς ἰδίας αὐτῆς σύμφωνα μέ καθολικούς νόμους φύσεως, ἀκόμη καί ἐκεῖ, ὅπου δέν διακρίνουμε τὴν ἐνότητα αὐτὴ — μέ ἄλλα λόγια: ὅτι ἐκεῖ, ὅπου ἀντιλαμβανόμεθα ἢ διακρίνουμε μιάν τέτοια ἐνότητα, θὰ πρέπει νὰ εἶναι γιὰ ἡμᾶς τὸ ἴδιο ἀκριβῶς πρᾶγμα, τὸ ἂν λέμε: ὅτι ὁ Θεὸς τὸ θέλησε ἔτσι σοφά, ἢ ἡ φύση τὸ διέταξε (ἐτακτοποίησε) κατ' αὐτόν τὸν τρόπο σοφά. Πρᾶγμα πού φανερώνει μέ σαφήνεια, ὅτι δέν πρέπει, κατὰ τὸν Κάντ, νὰ γίνεται στήν περίπτωση αὐτὴ (ὅπου ἡ θεϊκὴ σοφία λειτουργεῖ ὡς κανονιστικὴ ἀπλῶς ἀρχὴ) καμμιά διάκριση μεταξὺ θεϊκῆς σοφίας ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά καί σοφίας καί πρόνοιας τῆς Φύσεως ἀπὸ τὴν ἄλλη. Καί εἶναι ἀξιοσημείωτο, συνεχίζει ὁ Κάντ, τὸ γεγονός, ὅτι ἡ πλέον ταπεινόφρων καί εὐλογοφανῆς γλωσσικὴ χρῆση τῶν φιλοσόφων ὄλων τῶν ἐποχῶν, χρησιμοποιοῦσε ἀσυνειδήτητα μὲν, ἀλλὰ γνησίως ὡς ταυτόσημες τίς δύο ἐκφράσεις αὐτές — μάλιστα δέ προτιμοῦσε τὴ δευτέρη ἀπ' αὐτές (σοφία καί πρόνοια τῆς φύσεως), γιατί μ' αὐτὸ συγκρατιόταν ἀπὸ τίς ὑπέρμετρες ἀξιώσεις τοῦ ὁ ἀκόλαστος θεωρητικὸς λόγος καί παρεπέμπετο ταυτόχρονα στὸ καθαυτὸ οἰκεῖον πεδίο τοῦ πίσω, πού δέν εἶναι κανένα ἄλλο ἀπὸ τὴν Φύση.

Ἔτσι, κατακλείει τὸ τρίτο Κεφάλαιο τῆς Ὑπερβατικῆς Διαλεκτικῆς ὁ Κάντ, ὁ καθαρὸς λόγος δέν περιέχει, ὅταν τὸν κατανοῖ κανεὶς ὀρθά, τίποτε ἄλλο ἀπὸ κανονιστικὲς ἀρχές, οἱ ὁποῖες μπορεῖ μὲν νὰ προχωροῦν πέρα ἀπὸ τὴν ἐμπειρικὴ χρῆση τῆς διανοίας-νοήσεως (ἀφοῦ ἐπιτάσσουν τὴ μεγαλύτερη δυνατὴν ἐνότητα), ἀλλὰ διὰ τῆς συστηματικῆς ἐνότητος ὄλων τῶν γνώσεών μας πού αὐτές ἀκριβῶς ἐπιφέρουν, ὁδηγοῦν τελικά τὴν χρῆση αὐτὴ στὴ μεγαλύτερη δυνατὴ συμφωνία καί ὁμολογία μέ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ τῆς. Καί σ' αὐτὸ ἔγκειται σὲ τελευταία ἀνάλυση ὁ οὐσιώδης ρόλος καί ἡ βασικὴ γνωστικὴ λειτουργία τῶν κανονιστικῶν ἀρχῶν, πού ὡς τέτοιες παραμένουν ἀκαταπαύστως φυσικὲς, ἐπιβεβλημένες δηλ. ἀπὸ τὴν φύση τοῦ λόγου μας καί, συνεπῶς, ἀναγκαῖες ἢ ἀπαραίτητες. Ὅταν ὁμῶς κατανοῖ κανεὶς τίς ἀρχές αὐτές καί τίς ἐκλαμβάνη ὡς συστατικὲς ὑπερβατικῶν καί μεταφυσικῶν γνώσεων ἀρχές (ἀρχές γιὰ τὴ γνῶση πραγμάτων αὐτῶν καθ'

42. Πρβλ. A 698/B 726 κ.ε.

ἑαυτά), τότε αὐτές διά μέσου μιᾶς ἀκτινοβόλας βέβαια, ἀλλ' ἀπατηλῆς φαινομενικότητος, παράγουν μὲν καί προκαλοῦν ὑποκειμενικὴν πεποίθησιν καὶ πλασματικὴν κατ' ἐπίνοιαν γνώσιν, πλὴν ὅμως, συγχρόνως, καὶ αἰώνια ἄλυτες ἀντιφάσεις καὶ ἐρισμούς⁴³. Ἐπειδὴ, ὥστόσο, ἡ διαλεκτικὴ αὐτὴ ἀπατηλὴ φαινομενικότης (ἀπατηλότης) δὲν εἶναι ἀπλῶς ὡς πρὸς τὴν κρίσιν ἀπατητικὴ, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸ «διὰ φέρον»⁴⁴ πού ἔχει κανεὶς γιὰ τὴν κρίσιν αὐτὴν, δελεαστικὴ καὶ κατὰ πάντα χρόνον φυσικὴ καὶ φυσιολογικὴ — καὶ ἔτσι θὰ παραμείνῃ καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τὸν ἅπαντα —, γιὰ τοῦτο, καταλήγει ὁ Κάντ, ἐθεώρησα καὶ ἀναγκαῖο καὶ σκόπιμο (χρήσιμο) νὰ συντάξω διεξοδικὰ τὰ πρακτικὰ, τρόπον τινά, τῆς φιλοσοφικῆς αὐτῆς δίκης τοῦ λόγου καὶ νὰ τὰ παρακαταθέσω στό ἀρχεῖο τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου πρὸς ἀποσόβησιν μελλοντικῶν πλανῶν παρομοίου εἴδους (πρβλ A 701/B729 κ.έ. μέχρι τέλους).

Μέ αὐτά ὅλα, λοιπόν, ὀλοκληρῶνεται τὸ κριτικὸν, ὅπως εἶπε καὶ ὁ ἴδιος, ἔργο τοῦ Κάντ. Τὰ στοιχεῖα τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως καὶ οἱ ἀριστοτελεῖς πηγές τῆς γνώσεως αὐτῆς ἀποκαλύφθηκαν καὶ ἐξετέθησαν. Ὁ καθαρὸς λόγος ἀπέδειξε ὅτι μὲ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ δὲν χωρεῖ, ὅπως σέ πρώτη κανεὶς ματιὰ θὰ νόμιζε, πέρα ἀπὸ τὸ πεδῖο δυνατῆς ἐμπειρίας. Ὁ οὐσιαστικὸς, ἀντίθετα, προορισμὸς συνίσταται στὴν χρῆσιν ὅλων τῶν μεθόδων καὶ θεμελιωδῶν ἀρχῶν τοῦ γιὰ τὴν εἰς βάθος ἐξερεύνησιν τῆς φύσεως σύμφωνα μὲ ὅλες τὶς δυνατὰς ἀρχές τῆς ἐνότητος, ἀνάμεσα στίς ὁποῖες ἐκείνη τῶν σκοπῶν ἢ τελικῶν αἰτίων (βασίλειο τῶν σκοπῶν) ὡς ἡ ὑπεροχώτερη ἀνεδύθη — οὐδέποτε ὅμως προορισμὸς τοῦ εἶναι νὰ ὑπερβαῖν τὰ ὅρια τῆς φύσεως ὑπεριπτάμενος αὐτῶν μέσα σ' ἕναν γιὰ ἡμᾶς παντελῶς κενὸ χῶρον. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι δυνατὰ καὶ καθαρὰ Μαθηματικὰ καὶ καθαρὴ φυσικὴ ἐπιστήμη — ὅπως δυνατὴ καὶ ἀναγκαῖα παρ' ὅλα αὐτὰ ἀπεκαλύφθη καὶ ἡ Μεταφυσικὴ ὄχι μόνον ὡς «φυσικὴ καταβολή» ἀλλὰ καί, θεωρητικῶς, ὡς Μεταφυσικὴ μόνον τῆς Φύσεως καὶ τῆς ἐμπειρίας; Καθαρὴ τοῦτο συνέπεια τοῦ αὐτοπεριοριστικοῦ ρόλου τοῦ καθαρῦ λόγου πάνω στόν χῶρον τῶν δύο πρώτων ἐπιστημῶν. Ἀλλὰ τί θὰ μπορούσε νὰ ἐμποδίσῃ τὸν πρακτικὸν πλέον λόγον (ἢ ἄλλην σκοπιὰ καὶ χρῆσιν τοῦ αὐτοῦ λόγου) νὰ ὑποτυπώσῃ, ὅπως εἶδαμε, «ἠθικοθεολογικά» (ὄχι θεολογικοθητικά!)⁴⁵ μὴν πραγματικὴ «Μεταφυσικὴ τῆς ἐλευθερίας»;

Πᾶσα ἀνθρωπίνη γνώσις ἀρχεταί⁴⁶ δι' ἐποπτεῖων (αἰσθητικῶν ἢ

43. Μιά τέτοια κοσμοϊστορικῶν διαστάσεων διαμάχη εἶναι, κατὰ τὸν Κάντ, ἐκείνη τοῦ Ἐπικουρισμοῦ πρὸς τὸν Πλατωνισμό (πρβλ. Ἀντινομία τοῦ καθαρῦ λόγου στὴν Κρ.τ.κ.λ., A 462/B 500).

44. Θεωρητικὸ ἢ πρακτικὸ.

45. Πρβλ. A 632/B 660.

46. Τοῦτο, βέβαια, δὲν σημαίνει ὅτι ὁ καθαρὸς θεωρητικὸς λόγος δὲν μπορεῖ ἀπὸ τὸν

αίσθητικότητας)⁴⁷, χωρεί ἐκεῖθεν πρὸς ἐννοίας (διάνοια-νόησις)⁴⁸ καὶ τελευτᾷ εἰς ἰδέας (λόγος, καθαρὸς νοῦς)⁴⁹ — ἔστιν κριτικωτέρα φιλοσοφικὴ ὁδὸς ἀνταξία τῆς ἀνθρωπίνης ἠθικῆς ἀξιοτιμίας; «*Der kritische Weg ist allein noch offen* (= ὁ κριτικὸς δρόμος εἶναι, μονάχα, ἀκόμη ἀνοιχτός)⁵⁰...

Περατοῦντες, τέλος, τὴν εἰσαγωγή αὐτὴ ἐκφράζουμε τίς θερμές μας καὶ πάλιν εὐχαριστίες πρὸς τὴν ἀκάματη πράγματι ἀνεψιά μας Γ α ρ υ φ α λ λ ι ἄ Τ ρ ι δ ῆ μ α γιὰ τὴν ἐξαίρετη ἐπιμέλεια τοῦ δυσμαθοῦς χειρογράφου μας. — Τό τρίτον ὁμως τοῦτο τῆς Ὑπερβατικῆς Θεολογίας τεῦχος συντετριμμένος ἀναφέρω εἰς ἐκείνην τὴν ἀνθρωπίνην κυριολεκτικὰ ὑπαρξιν, πού μέ τὴν Καντικὴ «ἠθικὴ βεβαιότητά» τῆς (χωρὶς ὁμως φιλοσοφικῆ-καντιανὴν ἀπόδειξη ἢ ἀνασκευάση Θεοῦ...)⁵¹ μετέστη ἤδη εἰς τὰς αἰώνιους μονάς...: στήν ἐνάρετη, θεσπεσία, ἀλήστου γλυκύτητος-ἀγαθό-

χώρο τῶν ἐμπειριῶν (ὅπου δέν βρῖσκει ποτέ ἐντελῆ ἱκανοποίηση) νά ὑψωθῆ σέ καθαρά θεωρητικὴς ἰδέες, πού αὐτές πάλι νά μᾶς ὀδηγοῦν τελικῶς ξανά στήν ἐμπειρία. Ἐκριβῶς σ' αὐτό συνίσταται ὁ παλίνδρομος ἡρακλείτειος δρόμος τοῦ κριτικοῦ ἰδεαλισμοῦ τοῦ Κάντ.

47. Ὑπερβατικὴ Αἰσθητικὴ.

48. Ὑπερβατικὴ Λογικὴ.

49. Ὑπερβατικὴ Διαλεκτικὴ.

50. Κατακλείς τῆς Κρ.τ.κ.λόγου (A 856/B 884).

51. Ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τοὺς πλέον οὐσιώδεις καὶ ζωτικὸς σκοποὺς ἢ ἐπιδιώξεις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ ἡ ὑπερτάτη ἀκόμη μορφή φιλοσοφίας, γράφει χαρακτηριστικῶς ὁ Κάντ (Κρ.τ.κ.λ., A 831/B 859), δέν εἶναι σέ θέση νά πάη πῶς πέρα (νά προχωρήσῃ περισσότερο) ἀπ' ὅ,τι μπορεῖ κανεὶς ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν, πού ἡ ἀμερόληπτη (ἀκομμάτιστη) φύση εὐδόκησε ν' ἀπονεύσῃ (ἐμπιστεύθηκε) καὶ στὸν πῶς κοινὸ ἀκόμη νοῦ (*sens commun*). — Οἱ λόγοι αὐτοὶ τοῦ Κάντ θά πρέπη, νομίζουμε, νά ἤχουιν κορυφαντικώτερον στά ὄτα ἐκείνων τῶν θρυπτικῶς κομψευομένων τῆς ἐποχῆς μας «φιλοσόφων», οἱ ὅποιοι κρατοῦν μίαν ὑψηλὴ καὶ ἀπρόσιτη δῆθεν φιλοσοφία καὶ ἠθικὴ γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους (καὶ τοὺς δῆθεν ὀλίγους των) καὶ μίαν ἄλλη χύδην φιλοσοφία καὶ ἀπλοϊκὴν δῆθεν ἠθικὴ γιὰ τὴν κοινότητα τοῦ ταπεινοῦ λαοῦ ἢ τοῦ ἀκαθάρτου ὄχλου! — Ποιὰ εἶναι, διερωτώμεθα, στ' ἀλήθεια ἡ κομπαστικὴ αὐτὴ, μά καὶ σφόδρα μῶρα φρονούντων δοξοσοφία; (Πρβλ. καί: *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, op. cit., σ. 404).

τητος⁵² μορφή ψυχῆς («ὅτι ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἄνθρωπος», «μηδὲν ἄλλο τὸν ἄνθρωπον συμβαίνειν ἢ ψυχὴν», Πλάτωνος Ἄλκιβιάδης I, 130c) τῆς φιλιτάτης μητρός μου— Γ α ρ υ φ α λ λ ι ᾶ ς.....

52. Ὅπως μᾶς παραδίδουν οἱ βιογράφοι τοῦ Καντίου, ὁ φιλόσοφος τῆς Καισιβέρ-
γης, ἑξηκοντούτης πλέον, διηγείτο ἀναμνηστικῶς γιὰ τὴν μητέρα του τὰ ἑξῆς μ'
εὐγνωμοσύνη βαρυσήμαντα λόγια: «Δέν θά ξεχάσω ποτέ τὴν μητέρα μου, γιατί αὐτὴ
ἐφρόντισε καὶ ἐκαλλιέργησε μέσα μου τὸν πρῶτο σπόρο τοῦ Ἄγαθοῦ· ἐκείνη ἄνοιξε τὴν
καρδιά μου στὶς ἐντυπώσεις τῆς Φύσεως, ἀφύπνισε καὶ διηύρυνε τίς ἐννοίες μου
καὶ οἱ διδασκαλίες τῆς εἶχαν πάντοτε μιὰν διαρκῆ ἐπίδραση στὴ ζωὴ μου». Καὶ
ἀκόμα: ὅτι ὁ Κάντ οὐδέποτε ἀπὸ τὰ χεῖλη τῶν γονέων του ἄκουσε ἢ εἶδε κάτι τό ἄδικον ἢ
ψευδές, αἰσχρόν ἢ ἀνήθικο. Ἐξαισία, πράγματι, παιδεία, ἢ διὰ τῆς ἀπλῆς ἀγαθῆς μητρός
καὶ πτωχοῦ οἴκου πατρός ἐνός Κάντ!

ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΤΗΣ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗΣ

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Τό ιδεῶδες τοῦ καθαροῦ λόγου

ΠΡΩΤΟ ΤΜΗΜΑ

Περί τοῦ ιδεώδους ἐν γένει

Εἶδαμε παραπάνω ὅτι διὰ καθαρῶν ἐννοιῶν τῆς νοήσεως [διανοίας] χωρίς καθόλου ὄρους τῆς αἰσθητικότητας δέν ἤμπορουν ἀπολύτως καθόλου νά παρασταθοῦν ἀντικείμενα, γιατί οἱ ὄροι τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας αὐτῶν [τῶν ἐννοιῶν] λείπουν καί δέν ἄπαντᾶ σ' αὐτές τίποτε ἄλλο ἀπό τήν ψιλὴ μορφή τοῦ νοεῖν. Μολαταῦτα, [οἱ ἐννοιες] αὐτές δύνανται νά ἐκτεθοῦν in concreto, ὅταν κανεῖς τίς ἐφαρμόζη πάνω σέ φαινόμενα ἄφοῦ αὐτές πάνω σ' αὐτά ἔχουν κατ' οὐσίαν τήν ὕλη γιά τήν ἐννοια τῆς ἐμπειρίας, πού δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό μίαν ἐννοια τῆς νοήσεως in concreto. [Οἱ] ἰδέες ὅμως εἶναι [βρίσκονται] ἀκόμη πιά μακριά ἀπό τήν ἀντικειμενική πραγματικότητα ἀπ' ὅ,τι οἱ Κατηγορίες γιατί δέν εἶναι δυνατόν νά βρεθῆ κανένα φαινόμενο, πάνω στό ὁποῖο αὐτές θά μποροῦσαν νά παρασταθοῦν in concreto. Αὐτές [οἱ ἰδέες] περιέχουν μίαν ὀρισμένη πληρότητα, στήν ὁποία δέν φθάνει καμμιά δυνατή ἐμπειρική γνώση, καί ὁ λόγος σ' αὐτό ἐδῶ ἔχει κατά νοῦν [ἀποβλέπει σέ] μίαν συστηματική μόνον ἐνότητα, πρὸς τήν ὁποία αὐτός ἐπιδιώκει [ζητεῖ] νά προσεγγίση [πλησιάζη] τήν ἐμπειρική δυνατή ἐνότητα¹, χωρίς ποτέ νά τήν φθάνη πλήρως [στήν πληρότητά της].

Ἀλλά ἀπό τήν ἀντικειμενική πραγματικότητα πιά πολύ ἀκόμη ἀπομεμακρυσμένο ἀπ' ὅ,τι ἡ ἰδέα φαίνεται νά εἶναι ἐκεῖνο πού ἀποκαλῶ ἰδεῶδες, καί ὑπό τό ὁποῖο ἐννοῶ τήν ἰδέα ὅχι ἀπλῶς in concreto, ἀλλά in individuo, δηλ. ὡς ἓνα ἰδιαίτερο [ξεχωριστό, ἀτομικό], διὰ τῆς ἰδέας μονάχα προσδιορισμοῦ ἢ καί προσδιωρισμένο κίόλας πρᾶγμα.

1. Κατά τήν ἐκδοση Α : ἐμπειρικά δυνατή

Ἡ ἀνθρωπότης σ' ὀλόκληρη τὴν τελειότητά της δὲν περιέχει μόνον τὸ εὖρος [τὴν ἔκταση] ὄλων τῶν ἀνηκουσῶν σ' αὐτὴ τὴν φύση ἰδιοτήτων, οἱ ὁποῖες ἀπαρτίζουν τὴν ἔννοιά μας γι' αὐτὴν, [ἐκτεινόμενες] μέχρι τὴν πλήρη συμφωνία μὲ τούς σκοπούς των — πρᾶγμα πού θά ἦταν ἡ ἰδέα μας γιὰ τὴν τελεία ἀνθρωπότητα — ἀλλὰ καὶ κάθε τι ἐπίσης, τὸ ὁποῖο, ἐκτός ἀπ' αὐτὴ τὴν ἔννοια, ἀνήκει στὸν συνολικὸ προσδιορισμὸ τῆς ἰδέας· γιατί, ἀπ' ὄλα τὰ ἀντιτεθειμένα [ἀντικείμενα] κατηγορήματα μονάχα ἓνα καὶ μόνον προσιδιάζει στὴν ἰδέα τοῦ τελειοτάτου ἀνθρώπου. "Ὅ,τι δι' ἐμᾶς εἶναι ἓνα ἰδεῶδες, ἦταν γιὰ τὸν Πλάτωνα μιά ἰδέα τοῦ θεϊκοῦ νοῦ² [νοήσεως]³, ἓνα ξεχωριστό [ἀτομικό] ἀντικείμενο στὴν καθαρὴ του ἐποπτεία, τὸ τελειότατο κάθε εἴδους δυνατῶν ὄντων καὶ ἡ πρωτοπηγὴ [ἀρχέτυπο]⁴ ὄλων τῶν ἀπεικασμάτων ἐν τῷ φαινομένῳ⁵.

(A 569) } Ἀλλὰ χωρὶς νὰ ὑψιβατοῦμε⁶ τόσο μακριά, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ
(B 597) } ὁμολογήσουμε, ὅτι ὁ ἀνθρώπινος λόγος δὲν περιέχει ἰδέες μόνον ἀλλὰ καὶ ἰδεῶδη ἐπίσης, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν, βέβαια, ὅπως τὰ π λ α τ ω ν ι κ ᾶ, δημιουργικὴν, ἀλλὰ πρακτικὴν, ἐν τούτοις, δύναμη (ὡς κανονιστικὴς ἀρχές) καὶ [τὰ ὁποῖα] ὑπόκεινται ὡς βάση στὴ δυνατότητα τῆς τελειότητος ὠρισμένων π ρ ᾶ ξ ε ω ν. [Οἱ] ἠθικὲς ἔννοιες δὲν εἶναι καθ' ὀλοκληρίαν καθαρὲς ἔννοιες τοῦ λόγου, ἀφοῦ σ' αὐτές ὑπόκειται ὡς βάση κάτι τὸ ἐμπειρικὸ (ἡδονὴ ἢ λύπη). Μολαταῦτα αὐτές μποροῦν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἀρχή, διὰ τῆς ὁποίας ὁ λόγος θέτει περιορισμούς [φραγμούς] στὴν αὐτὴ καθ' ἑαυτὰ [θεωρούμενη] ἔξω ἀπὸ κάθε νόμο τελοῦσα⁷ ἐλευθερία (συνεπῶς, ὅταν κανεῖς προσέχη [λογαριάζη] ἀπλῶς τὴ μορφή), νὰ χρησιμεύουν κάλλιστα ὡς παραδείγματα καθαρῶν ἔννοιῶν τοῦ λόγου. Ἡ ἀρετὴ καὶ μαζί της ἡ ἀνθρώπινη σοφία σ' ὀλόκληρη τὴν καθαρότητά τους, εἶναι ἰδέες: ὁ σοφὸς ὅμως (τῶν Στωϊκῶν)⁸ εἶναι ἓνα ἰδεῶδες, δηλ. ἓνας ἀνθρώπος πού ὑπάρχει μόνον στίς σκέψεις, ὁ ὁποῖος ὅμως ἀντιστοιχεῖ πλήρως πρὸς τὴν ἰδέα τῆς σοφίας. Ἔτσι ὅπως ἡ ἰδέα δίδει τὸν κ α ν ὄ ν α, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο τὸ ἰδεῶδες χρησιμεύει σὲ μίαν τέτοια περίπτωση ὡς π ρ ὀ τ υ π ο [ἀρχέτυπο] τοῦ συνολικοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ ἐκτύπου [ἀπεικάσματος]· καὶ δὲν ἔχουμε κανένα ἄλλο κανονιστικὸ μέτρο⁹ τῶν πράξεών μας ἀπὸ τὴ

2. Πρόκειται γιὰ τὴν νεοπλατωνίζουσα ἐρμηνεία τῆς πλατωνικῆς θεωρίας τῶν ἰδεῶν, γνωστὴ στὸν Κάντ ἀπὸ τὴν: *Historia critica philosophiae* I, σ. 691-701, τοῦ Brucker.

3. *Intelligentia divina* (B o r n).

4. *Prototypon ectyponum* (B o r n).

5. Στὸ πεδίο τοῦ φαινομένου.

6. Νὰ χανώμεθα ὑψιβατοῦντες.

7. Τὴν ἀδέσμευτη, ἀπελεύθερη ἀπὸ κάθε νόμο, ἀναρχη, ἀνομη.

8. Κατὰ λέξη : τοῦ Στωϊκοῦ.

9. Γνώμονα, κανόνα (= ποτтам), κριτήριον.

συμπεριφορά αὐτοῦ τοῦ θεϊκοῦ ἀνθρώπου μέσα μας, μέ τόν ὁποῖο συγκρί-
 νουμε τούς ἑαυτούς μας, τούς κρισιολογοῦμε καί ἔτσι βελτιωνόμαστε, παρ'
 ὄλο πού τό μέτρο αὐτό δέν μποροῦμε ποτέ νά τό φθάσουμε. Τά ἰδεῶδη αὐτά,
 μολονότι δέν θά μποροῦσε κανείς νά τούς παραχωρήσῃ [ἀποδώσῃ]
 ἀντικειμενικήν πραγματικότητα (ὑπαρξῆ), δέν εἶναι [πρέπει] ἐξ αἰτίας,
 ὡστόσο, αὐτοῦ νά τά θεωρῆ κανείς ὡς ἀποκυήματα ἐγκεφάλου, ἀλλά
 προσφέρουν ἕνα ἀπαραίτητο κανονιστικό μέτρο στόν λόγο, ὁ ὁποῖος ἔχει
 ἀνάγκη τήν ἔννοια αὐτοῦ πού εἶναι ἐντελῶς τέλειο στό εἶδος του, γιά νά
 ἐκτιμῆσῃ καί μετρήσῃ σύμφωνα μ' αὐτό, τόν βαθμό καί τίς ἐλλείψεις τοῦ
 ἀτελοῦς. Τό νά θέλῃ ὁμοῦς κανείς νά πραγματώσῃ τό ἰδεῶδες σ' ἕνα
 παράδειγμα, δηλ. ἐν τῷ φαινομένῳ, — ὅπως παραδείγματος χάριν¹⁰ τόν σοφό
 σέ ἕνα μυθιστόρημα— [αὐτό] εἶναι ἀκατόρθωτο¹¹ καί ἔχει πέραν τῶν ἄλλων
 κάτι τό παράλογο καί ἐλάχιστα ἐποικοδομητικό ἐπάνω του, καθ' ὅσον [ἐφ'
 ὅσον] οἱ φυσικοὶ περιορισμοί, πού ἐμποδίζουν [διακόπτουν]¹² συνεχῶς τήν
 πληρότητα ἐν τῇ ιδέᾳ, καθιστοῦν ἀδύνατη κάθε ψευδαίσθησις¹³ σέ μίαν
 τέτοια ἀπόπειρα καί κατ' αὐτό τόν τρόπο τό ἀγαθό, πού βρίσκεται μέσα
 στήν ιδέα, τό καθιστοῦν καί τό ἴδιο ὑποπτο καί ὁμοιο πρὸς ἕνα ἀπλό [ψιλό]
 ἐπινόημα¹⁴.

Ἔτσι ἔχει τό πρᾶγμα σχετικά με τό ἰδεῶδες τοῦ λόγου, τό ὁποῖο πρέπει
 πάντα νά στηρίζεται σέ ὀρισμένες ἔννοιες καί νά χρησιμεύῃ ὡς κανὼν καί
 πρότυπο, εἴτε τῆς ἐκτελέσεως [τηρήσεως] εἴτε τῆς κρισιολογήσεως.
 Ἐντελῶς διαφορετικά ἔχει τό πρᾶγμα ἐν σχέσει μέ τά δημιουργήματα
 [πλάσματα] τῆς φαντασίας, γιά τά ὁποῖα κανείς δέν μπορεῖ νά προσφέρῃ
 ἐξήγησις¹⁵ καί νά δώσῃ μίαν ἔννοια κατανοητή — [καθὼς λειτουργοῦν]
 τρόπον τινά¹⁶ σάν μ ο ν ο γ ρ ᾶ μ μ α τ α¹⁷, πού εἶναι [ἀποτελοῦν]
 μεμονωμένα μόνον, ἂν καί¹⁸ μή σύμφωνα μ' ἕνα δεδομένο [δυνάμενο νά
 ὑποδηλωθῆ] κανόνα καθωρισμένα χαρακτηριστικά, τά ὁποῖα ἀποτελοῦν
 [συνιστοῦν] περισσότερο ἕνα ἐν μέσῳ διαφόρων [ἐτερογενῶν] ἐμπειριῶν
 τρόπον τινά αἰωρούμενο σκιαγράφημα [σχεδιογράφημα] παρά μίαν ὀρισμέ-
 νη εἰκόνα, [καί] πού παρόμοιά τους [οἱ] ζωγράφοι καί φυσιολογιστές
 διατείνονται [προσποιοῦνται] ὅτι ἔχουν στό μυαλό τους, καί τά ὁποῖα

10. Ὅπως, ἄς ποῦμε....., ὅπως κατὰ κάποιον τρόπο ἢ περίπου.....

11. Δέν μπορεῖ νά γίνῃ.

12. Μειώνουν, παραβλάπτουν.

13. Αὐταπάτη (= *illusio*).

14. Φανταστικό πλάσμα.

15. Νά ἐξηγηθῆ, νά δώσῃ τό νόημα.

16. Ὡσάν νά ἐπρόκειτο γιά.....

17. *Quasi monogrammis*.

18. *W i l l e* : : und zwar (=καί φυσικά).

[μονογράμματα] ὀφείλουν νὰ εἶναι ἓνα μὴ ἀνακοινώσιμο σκιῶδες φάντασμα τῶν προϊόντων τους ἢ καὶ τῶν κρισιολογήσεών τους ἀκόμη. Τὰ μονογράμματα αὐτὰ μποροῦν νὰ ὀνομασθοῦν — ἂν καὶ μὴ κυριολεκτικά [δηλ. συμβατικῶς] μόνον— ἰδεώδη τῆς αἰσθητικότητος, ἀφοῦ αὐτὰ πρέπει νὰ εἶναι τό ἀπρόσιτο¹⁹ ὑπόδειγμα δυνατῶν ἐμπειρικῶν ἐποπτεῖων, καὶ μολαταῦτα δέν προσφέρουν κανέναν ἐπιδεκτικὸ ἐξηγήσεως καὶ ἐξετάσεως κανόνα.

(A 571)
(B 599)

Ἡ πρόθεση²⁰ τοῦ λόγου μέ τό ἰδεῶδες του εἶναι, ἀντίθετα, ὁ συνολικός προσδιορισμός σύμφωνα μέ κανόνες a priori ὡς ἐκ τούτου ὁ λόγος νοεῖ μέσα του ἓνα ἀντικείμενο, πού πρέπει νὰ εἶναι καθ' ὀλοκληρίαν προσδιορίσιμο σύμφωνα μέ ἀρχές, παρ' ὄλο πού οἱ πρὸς τοῦτο ἐπαρκεῖς ὅροι στήν ἐμπειρία λείπουν καὶ ἡ ἴδια ἡ ἔννοια εἶναι συνεπῶς ὑπερβατικὴ (*transzendent*).

ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΤΜΗΜΑ

Περὶ τοῦ ὑπερβατικοῦ ἰδεώδους (Prototypon transscendentale)

Κάθε μιά ἔννοια εἶναι ἐν ἀναφορᾷ πρὸς αὐτό πού δέν περιέχεται μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἴδια, ἀπροσδιόριστη καὶ τελεῖ [ὑπόκειται] ὑπὸ τὴν θεμελιώδη πρόταση [ἀρχή] τῆς προσδιορισιμότητος²¹: ὅτι [δηλ.] ἀπὸ κάθε δύο ἀναμεταξύ τους ἀντιφατικῶς ἀντιτεθειμένα κατηγορήματα μόνον τό ἓνα μπορεῖ νὰ τῆς ἀποδοθῆ — πρόταση πού βασιζέται στήν ἀρχὴ τῆς ἀντιφάσεως καὶ εἶναι, ὡς ἐκ τούτου, μιά ἀπλῶς λογικὴ ἀρχή, πού κάνει ἀφαίρεση ἀπὸ κάθε περιεχόμενο τῆς γνώσεως καὶ δέν ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν [λαβαίνει ὑπ' ὄψη] τίποτε ἄλλο παρά τὴ λογικὴ μορφή αὐτῆς.

Κάθε ὅμως πρᾶγμα τελεῖ, ὡς πρὸς τὴ δυνατότητά του, ὑπὸ τὴν θεμελιώδη ἀκόμη ἀρχὴ τοῦ συνολικοῦ προσδιορισμοῦ, σύμφωνα μέ τὴν ὁποία ἀπ' ὄλο τὰ δυνατὰ κατηγορήματα τῶν πραγμάτων, καθ' ὅσον αὐτὰ συγκρίνονται μέ τὰ ἀντίθετά τους, ἓνα μονάχα πρέπει νὰ τοῦ ἀποδίδεται. Αὐτό²² δέν βασιζέται ἀπλῶς πάνω στήν ἀρχὴ τῆς ἀντιφάσεως· γιατί κάθε πρᾶγμα [τό] ἐξετάζει [θεωρεῖ], ἐκτός ἀπὸ τὴ σχέση δύο ἀναμεταξύ τους

(A 572)
(B 600)

19. Τό μὴ δυνάμενο νὰ προσπελασθῆ.

20. Τό σχέδιο.

21. Determinabilitatis.

22. E r d m a n n: er, δηλ. der Grundsatz, ἀντί: Dieses, δηλ. αὐτό (das Prinzip), ἢ ἀπλῶς: Αὐτό (= ἡ ἀρχή).

ἀντιμαχομένων κατηγορημάτων, καί στή σχέση του ἀκόμη πρὸς τὴν σύμ-
 πασα δυνατότητα ὡς τὴν συμπερίληψη ὅλων τῶν κατηγορημάτων
 τῶν πραγμάτων ἐν γένει, καί καθὼς [ἡ ἀρχή] αὐτὴ προϋποθέτει τέτοιαν²³
 [δυνατότητα] ὡς ὄρον a riori, παριστᾶ κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο κάθε ἓνα
 πρᾶγμα ἔτσι, ὅπως αὐτὸ ἀρύεται τὴ δυνατότητά του ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ πού
 ἔχει αὐτὸ σ' ἐκείνη τὴν σύμπασα δυνατότητα*. Ἡ ἀρχὴ τοῦ συνολικοῦ
 προσδιορισμοῦ ἀφορᾶ, ἄρα, τὸ περιεχόμενο καί ὄχι ἀπλῶς τὴ λογικὴ
 μορφή. Εἶναι ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς συνθέσεως ὅλων τῶν κατηγορημάτων,
 πού πρέπει νά συνθέτουν τὴν πλήρη ἔννοια ἐνός πράγματος, καί ὄχι ἀπλῶς ἡ
 ἀρχὴ τῆς ἀναλυτικῆς παραστάσεως δι' ἐνός ἀπὸ τὰ δύο ἀντιτεθειμένα
 κατηγορήματα, καί περιέχει μιάν ὑπερβατικὴ προϋπόθεση, δηλ. αὐτὴν τῆς
 ὕλης πρὸς κάθε δυνατότητα, ἡ ὁποία ὀφείλει νά περιέχη a riori
 τα data στήν [γιά τὴν] ἰδιαίτερη δυνατότητα παντός πράγματος.

Ἡ πρόταση: Πᾶν ὑπάρχον [πρᾶγμα] εἶναι συνολικά π ρ ο σ δ ι ω ρ ι -
 σ μ έ ν ο, σημαίνει ὄχι μόνον πὼς ἀπὸ κάθε ζευγάρι ἀντιτεθειμένων [ἀντιθέ-
 των] ἀναμεταξύ τους δεδωμένων κατηγορημάτων, ἀλλ' ὅτι καί ἀπὸ ὅ-
 λα ἐπίσης τὰ δυνατὰ κατηγορήματα ἓνα πάντοτε τοῦ προσήκει [προσάπτε-
 ται] μέ αὐτὴ τὴν πρόταση δέν συγκρίνονται μόνον κατηγορήματα ἀναμετα-
 ξύ τους, ἀλλὰ [συγκρίνεται] ὑπερβατικῶς καί τὸ ἴδιο τὸ πρᾶγμα μέ τὸ συν-
 ὄλο ὅλων τῶν δυνατῶν κατηγορημάτων. Ἡ πρόταση αὐτὴ θέλει νά πῆ τοῦτο
 μόνο: γιά νά γνωρίση κανεὶς πλήρως ἓνα πρᾶγμα, πρέπει νά γνωρίση ὅλο
 τὸ Δυνατό καί μ' αὐτὸ νά τὸ προσδιορίση, εἴτε καταφατικά, εἴτε ἀποφατικά.
 Ὁ συνολικός προσδιορισμός εἶναι, κατὰ συνέπεια, μιὰ ἔννοια, πού δέν
 μπορούμε ποτέ νά τὴν παραστήσουμε [ἐκθέσουμε] στήν ὀλότητά της in
 concreto, καί θεμελιώνεται, ἄρα, σέ μιάν ιδέα, πού μόνο στὸν λόγο ἔχει τὴν
 ἔδρα της, [λόγο] ὁ ὁποῖος προδιαγράφει στή διάνοια τὸν κανόνα τῆς
 πλήρους χρήσεώς της.

* Δι' αὐτῆς, λοιπόν, τῆς θεμελιώδους ἀρχῆς κάθε πρᾶγμα ἄγεται σέ σχέση [ἀναφέ-
 ρεται] πρὸς ἓνα κοινὸ συσχετικὸ (*correlatum*), δηλ. τὴν σύμπασα δυνατότητα, ἡ ὁποία,
 (δηλ. ἡ ὕλη γιά ὅλα τὰ δυνατὰ κατηγορήματα) ἐάν ἀπαντοῦσε μέσα στήν ιδέα ἐνός μόνον
 πράγματος, θά ἀπεδείκνυε μιάν συγγένεια ὅλου τοῦ Δυνατοῦ διὰ τῆς ταυτότητος τῆς ἀρ-
 χῆς τοῦ συνολικοῦ προσδιορισμοῦ του. Ἡ προσδιορισιμότης κάθε μιᾶς ἔν-
 νοιας εἶναι ὑποταγμένη στήν καθολικότητα (*universalitas*) τῆς θεμελιώδους ἀρχῆς
 τοῦ ἀποκλεισμοῦ ἐνός μέσου²⁴ ἀνάμεσα σέ δύο ἀντίθετα κατηγορήματα, ὁ προσδιο-
 ρισμός ὁμοῦς ἐνός π ρ ᾶ γ μ α τ ο ς [εἶναι ὑποταγμένος] στήν ὀλότητα (*univer-
 sitas*) ἢ στό σύνολο ὅλων τῶν δυνατῶν κατηγορημάτων.

23. Μιάν τέτοια.

24. Τῆς τοῦ μέσου ἢ τρίτου ἀποκλείσεως.

Μολονότι τώρα ἡ ἰδέα αὐτῆ τοῦ σύνολου²⁵ ὅλης τῆς δυνα-
τότητος — καθ' ὅσον [τό σύνολο] αὐτό, ὡς ὄρος, ὑπόκειται ὡς βάση τοῦ
 συνολικοῦ προσδιορισμοῦ καθενός πράγματος— εἶναι καί ἡ ἴδια, ἐν
 ἀναφορᾷ πρὸς τὰ κατηγορήματα πού μποροῦν νά ἀπαρτίσουν τό σύνολο
 αὐτό, ἀπροσδιόριστη ἀκόμα, καί ἐμεῖς δι' αὐτῆς δέν νοοῦμε τίποτε
 παραπάνω ἀπό ἓνα σύνολο ὄλων τῶν δυνατῶν κατηγορημάτων ἐν γένει,
 παρά ταῦτα²⁶ βρίσκουμε²⁷ μετὰ ἀπό λεπτομερέστερη ἐξέταση, ὅτι ἡ ἰδέα
 αὐτή, ὡς πρωταρχική, ἀποκρούει [ἀποκλείει] ἓνα πλῆθος ἀπό κατηγορήμα-
 (A 574) } τα, πού ὡς παράγωγα [ἀπό ἄλλα] εἶναι ἤδη δεδομένα δι' ἄλλων, ἢ δέν μπο-
 (B 602) } ροῦν νά σταθοῦν²⁸ τό ἓνα δίπλα στό ἄλλο, καί ὅτι [ἡ ἰδέα] αὐτή ἀποκαθαίρε-
 ται μέχρι²⁹ σέ μιάν συνολικά προσδιωρισμένη a priori ἔννοια καί ἀποβαίνει
 κατ' αὐτό τόν τρόπο ἡ ἔννοια ἑνός ἀτομικοῦ [ξεχωριστοῦ]³⁰ ἀντικειμένου,
 πού εἶναι συνολικά προσδιωρισμένο διά τῆς ἀπλῆς ἰδέας³¹, κατὰ συνέπεια
 [αὐτή] πρέπει νά ὀνομάζεται ἓνα ἰδεῶδες τοῦ καθαροῦ λόγου.

Ἐάν ἐξετάσουμε ὅλα τὰ δυνατά κατηγορήματα ὄχι ἀπλῶς λογικά, ἀλλά
 ὑπερβατολογικά, δηλ. ὡς πρὸς τό περιεχόμενό τους πού μπορεῖ νά νοηθῆ σ'
 αὐτά a priori, τότε βρίσκουμε ὅτι διά μερικῶν ἀπ' αὐτά παριστάνεται ἓνα
 εἶναι [καί] δι' ἄλλων ἓνα ἀπλό μή εἶναι³². Ἡ λογική ἄρνηση, πού ὑποδη-
 λώνεται ἀποκλειστικά διά τοῦ λεξιδίου: «δέν», δέν προσάπτεται [προσαρτᾶ-
 ται] κατ' οὐσίαν ποτέ σέ μιάν ἔννοια, ἀλλά μόνο στή σχέση τῆς ἰδίας πρὸς
 μιάν ἄλλη μέσα στήν κρίση καί δέν μπορεῖ, συνεπῶς, κατὰ πολὺ³³ νά εἶναι
 ἐπαρκῆς γιά τοῦτο, νά χαρακτηρίσῃ [δηλ.] μιάν ἔννοια ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τό
 περιεχόμενό της. Ἡ ἔκφραση: «μή θνητός», δέν μπορεῖ καθόλου νά μᾶς δώ-
 σῃ νά γνωρίσουμε, ὅτι μ' αὐτήν παριστάνεται ἓνα ἀπλό μή-εἶναι στό ἀντι-
 κείμενο, ἀλλά ἀφήνει ὄλο τό περιεχόμενο ἄθικτο. Μιά ὑπερβατική ἄρνηση,
 ἀντίθετα, σημαίνει τό μή-εἶναι αὐτό καθ' ἑαυτό, στό ὁποῖο ἀντιτίθεται ἡ
 ὑπερβατική κατάφαση, πού εἶναι κάτι τι, ἡ ἔννοια τοῦ ὁποίου ἐκφράζει αὐτή
 καθ' ἑαυτήν ἤδη ἓνα εἶναι καί γι' αὐτό ὀνομάζεται πραγματικότης (*Sach-*
heit), ἀφοῦ δι' αὐτῆς μονάχα, καί σέ ὄση ἔκταση αὐτή ἐκτείνεται, τὰ ἀντι-
 κείμενα εἶναι κάτι τι (πράγματα), ἐνῶ ἡ ἀντικείμενη, ἀπεναντίας, ἄρνηση
 (A 575) } σημαίνει μιάν ἀπλῆ ἔλλειψη καί ὅπου νοεῖται αὐτή μόνον, [ἐκεῖ] παριστᾶται
 (B 603) }

25. Τῆς συμπεριλήψεως (= complexus).

26. Καί ἔτσι (= so).

27. Ἀνακαλύπτουμε.

28. Νά συνυπάρξουν.

29. Μέχρι τοῦ σημείου νά γίνῃ....

30. Singularis.

31. Ex sola idea.

32. Ὀν- μή ὄν (esse, non-esse).

33. Δηλ. ἀπέχει κατὰ πολὺ.

ἡ ἄρση [ἀναίρεση] παντός πράγματος.

Κανένας, τώρα, δέν μπορεί νά νοήση μέσα του μίαν ἄρνηση κατά τρόπον καθωρισμένο³⁴, χωρίς νά ἔχη ὑπο-θέσει ὡς βάση τήν ἀντιτιθέμενη [ἐναντία] κατάφαση. Ὁ ἐκ γενετῆς τυφλός δέν μπορεί νά σχηματίσῃ τήν παραμικρή παράσταση τοῦ σκοτούς, γιατί δέν ἔχει καμμιάν παράσταση τοῦ φωτός· οὔτε ὁ ἄγριος [τήν παράσταση] τῆς πενίας, γιατί δέν γνωρίζει τήν εὐημερία*. Ὁ ἀμαθής [ἀδαής] δέν ἔχει καμμιάν ἔννοια [ἰδέα] γιά τήν ἀμάθειά του, γιατί δέν ἔχει καμμιάν ἔννοια γιά τήν ἐπιστήμη κλπ.³⁵ Ὅλες λοιπόν οἱ ἔννοιες τῶν ἀρνήσεων εἶναι καί αὐτές ἐπίσης παράγωγες καί οἱ πραγματικότητες περιέχουν τά data (δεδομένα) καί, οὕτως εἰπεῖν, τήν ὕλη ἢ τό ὑπερβατικό περιεχόμενο γιά τή δυνατότητα καί τόν συνολικό προσδιορισμό ὄλων τῶν πραγμάτων.

Ἐάν, λοιπόν, στόν συνολικό προσδιορισμό μέσα στόν λόγο μας τίθεται ὡς βάση [ὑπόβαθρο] ἕνα ὑπερβατικό ὑπο-κείμενο [ὑπόστρωμα], πού περιέχει τρόπον τινά ὀλόκληρο τό ἀπόθεμα τῆς ὕλης [τοῦ ὕλικου], ἀπ' ὅπου μποροῦν νά λαμβάνωνται ἄλλα τά δυνατά κατηγορήματα τῶν πραγμάτων, τό ὑπόστρωμα [ὑπο-κείμενο] αὐτό δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό τήν ἰδέα ἐνός "Ὀλου τῆς πραγματικότητος (*omnitudo realitatis*). "Ὅλες οἱ ἀληθινές ἀρνήσεις δέν εἶναι τότε τίποτε ἄλλο ἀπό ~~περιορισμούς~~ [φραγμούς], πρᾶγμα πού δέν θά μποροῦσαν αὐτές νά ὀνομάζωνται³⁶, ἄν δέν ὑπέκειτο ὡς βάση τό Ἄπεριόριστο (τό "Ὀλον). (A 576) (B 604)

Ἄλλά δι' αὐτῆς τῆς παντελοῦς κατοχῆς τῆς πραγματικότητος παριστάνεται ἀκριβῶς, ὡς προσδιωρισμένη συνολικά, ἡ ἔννοια ἐνός π ρ ᾶ γ μ α τ ο ς α ὕ τ ο ὕ κ α θ' ἑ α υ τ ὄ, καί ἡ ἔννοια ἐνός *entis realissimi* εἶναι ἡ ἔννοια ἐνός μοναδικοῦ [ἔξεχωριστοῦ]³⁷ ὄντος, γιατί ἀπ' ὅλα τά ἐναντία δυνατά κατηγορήματα ἕνα, δηλ. αὐτό πού ἀνήκει ἀπόλυτα στό εἶναι, ἀπαντᾷ στόν

* Οἱ παρατηρήσεις καί οἱ ὑπολογισμοί τῶν ἀστρονόμων μᾶς ἐδίδαξαν πολλά ἀξιοθαύμαστα πράγματα, ἀλλά το σπουδαιότερο εἶναι ἴσως ὅτι μᾶς ἀποκάλυψαν τήν ἄβυσσο τῆς ἀ γ ν ο ί α ς, πού ὁ ἀνθρώπινος λόγος δέν θά μποροῦσε, χωρίς αὐτές τίς γνώσεις, νά τήν φαντασθῇ [παραστήσῃ] ποτέ τόσο μεγάλη καί [πού] τό ἀναλογίζεσθαι³⁸ πάνω σ' αὐτή [τήν ἀγνοία] πρέπει νά προκαλέσῃ μίαν μεγάλη μεταβολή [ἀλλαγὴ] στόν προσδιορισμό τῶν τελικῶν σκοπῶν τῆς χρήσεως τοῦ λόγου μας.

34. Determinate.

35. Κατά τόν W i l l e ὁ παραπάνω ἀστερίσκος (...τήν εὐημερία) τῆς ὑποσημειώσεως πρέπει νά μετατεθῇ ἐδῶ, δηλ. στό: κλπ.

36. Πρᾶγμα πού δέν θά μποροῦσε νά λεχθῇ γι' αὐτές, ἢ: ὅπως δέν θά μποροῦσα νά: ... (V o r l ä n d e r).

37. Ἄτομικοῦ, ἰδιαιτέρου.

38. Ὁ στοχαστικός ἀναλογισμός.

προσδιορισμό του. Αυτό³⁹, λοιπόν, είναι ένα υπερβατολογικό ιδεῶδες, τό ὁποῖο ὑπόκειται ὡς βάση στὸν συνολικό καθορισμό, πού ἀπαντᾷ κατ' ἀνάγκη σέ κάθε τι πού ὑπάρχει, καί [τό ὁποῖο] ἀποτελεῖ τὸν ὑπέρτατο καί ὀλοτελῆ καθ' ὕλην ὄρο τῆς δυνατότητός του, ὄρο, εἰς τὸν ὁποῖο πρέπει ἀναγκαστικά ν' ἀνάγεται κάθε ἐννόηση [σκέψη] τῶν ἀντικειμένων καθόλου ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενό των. Ἀλλά αὐτό ἐπίσης εἶναι καί τὸ μοναδικό ιδεῶδες, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ ἀνθρώπινος λόγος εἶναι ἰκανός, ἐφ' ὅσον σ' αὐτῇ τῇ μοναδικῇ ἀποκλειστικῇ περίπτωσι μιά καθ' ἑαυτὴν καθολικὴ ἐννοία ἐνός πράγματος προσδιορίζεται συνολικά διὰ τοῦ ἰδίου τοῦ ἑαυτοῦ του καί γινώσκειται ὡς ἡ παράστασις ἐνός ἀτόμου.

Ὁ λογικός προσδιορισμός μιᾶς ἐννοίας διὰ τοῦ λόγου βασίζεται σέ ἕναν διαζευτικό συλλογισμό τοῦ λόγου, στὸν ὁποῖο ἡ μείζων προκείμενη περιέχει μίαν λογικὴ διαίρεση (τῇ διαίρεσι τῆς σφαιράς μιᾶς γενικῆς ἐννοίας), ἡ ἐλάσσων προκείμενη περιορίζει αὐτῇ τῇ σφαιρᾷ σέ ἕνα μέρος (A 577) } [τμήμα] καί τὸ συμπέρασμα προσδιορίζει τὴν ἐννοία δι' αὐτοῦ [τοῦ μέρους]. (B 605) } Ἡ καθολικὴ ἐννοία μιᾶς πραγματικότητας ἐν γένει δέν μπορεῖ νά διαιρεθῇ⁴⁰ a priori, γιὰτί χωρὶς ἐμπειρία δέν γνωρίζει κανεὶς [ὁποιαδήποτε] καθωρισμένα εἶδη⁴¹ πραγματικότητας, πού θά περιείχοντο κάτω ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ γένος. Ἡ ὑπερβατολογικὴ μείζων προκείμενη τοῦ συνολικοῦ προσδιορισμοῦ ὄλων τῶν πραγμάτων δέν εἶναι, ἄρα, τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν παράστασι τοῦ συνόλου ὅλης τῆς πραγματικότητας, ὅχι ἀπλῶς μιά ἐννοία πού ὄλα τὰ κατηγορήματα τὰ περιλαμβάνει ὡς πρὸς τὸ ὑπερβατολογικὸ τους περιεχόμενο κάτω ἀπὸ τὸν ἑαυτό της, ἀλλὰ πού τὰ περιέχει μέσα της καί ὁ συνολικός προσδιορισμός καθενός πράγματος βασίζεται στὸν περιορισμό αὐτοῦ τοῦ "Ὁ λ ο υ τῆς πραγματικότητας, καθ' ὅσον μερικὸ [ἕνα μέρος] ἀπ' αὐτὴν ἀποδίδεται στὸ πρᾶγμα, τὸ ὑπόλοιπο ὁμως ἀποκλείεται — πρᾶγμα τὸ ὁποῖο συμφωνεῖ μέ τό ἤ [καί] ἤ⁴² τῆς διαζευκτικῆς μείζωνος προκείμενης καί μέ τὸν προσδιορισμό τοῦ ἀντικειμένου δι' ἐνός τῶν μελῶν τῆς διαιρέσεως αὐτῆς στήν ἐλάσσονα προκείμενη. Κατά ταῦτα, ἡ χρῆσι τοῦ λόγου, διὰ τῆς ὁποίας ὁ λόγος ὡς ὑπόβαθρο [βάσις] τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ ὄλων τῶν δυνατῶν πραγμάτων θέτει τὸ ὑπερβατολογικόν ιδεῶδες, εἶναι ἀνάλογη πρὸς ἐκείνην, σύμφωνα μέ τὴν ὁποία προχωρεῖ [χωρεῖ] στοὺς διαζευκτικούς τοῦ συλλογισμοῦ πρᾶγμα τὸ ὁποῖο ἦταν ἡ πρότασι [ἀρχή], πού ἔθετα παραπάνω ὡς βάση στή συστηματικὴ διαίρεσι ὄλων τῶν ὑπερβατολογικῶν ιδεῶν, σύμφωνα⁴³ μέ τὴν ὁποία οἱ ιδέες αὐτές γεννῶνται

39. Τὸ ens realissimum.

40. Νά μερισθῇ.

41. Δηλ. κανένα καθωρισμένο εἶδος πραγματικότητας.

42. A: Εἶτε - εἶτε (aut et aut).

43. Βάσει τῆς ὁποίας.

[~~παράγονται, προκύπτουν~~] παράλληλα καὶ ἀντίστοιχα⁴⁴ πρὸς τὰ τρία εἶδη τῶν ~~συλλογισμῶν τοῦ λόγου~~.

Ἐννοεῖται ἀπὸ μόνο του⁴⁵ ὅτι ὁ λόγος γιὰ τὸν σκοπὸ τοῦ αὐτοῦ, δηλ. [γιὰ] νὰ παραστήσῃ ἀποκλειστικὰ τὸν ἀναγκαῖο συνολικὸ προσδιορισμὸ τῶν πραγμάτων, δὲν προϋποθέτει τὴν ὑπαρξὴ ἐνός τέτοιου ὄντος, πού εἶναι {(A 578)
(B 606)} σύμφωνο [ἀντιστοιχεῖ] πρὸς τὸ ἰδεῶδες, ἀλλὰ τὴν ἰδέα μόνον αὐτοῦ, γιὰ νὰ παραγάγῃ ἀπὸ τὴν ἀπόλυτην ὀλότητα τοῦ συνολικοῦ προσδιορισμοῦ τὴν ὑποκείμενη σέ ὄρους⁴⁶ [ὀλότητα], δηλ. τὴν ὀλότητα τοῦ πεπερασμένου⁴⁷. Τὸ ἰδεῶδες, ἄρα, σ' [γι'] αὐτὴν εἶναι τὸ ἀρχέτυπο (*prototypon*) ὄλων τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα, ὡς ἀντίγραφα (*ectypa*) ἐλαττωματικά [ἀτελεῖ]) στὸ σύνολό τους, ἀντλοῦν [παίρνουν] ἀπ' ἐκεῖ τὸ ὑλικό γιὰ τὴ δυνατότητά τους, (καὶ ἐνῶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τὸ προσπελάζουν, ἀπέχουν ἐν τούτοις πάντα ἀπείρως πολὺ γιὰ νὰ τὸ φθάσουν.

Ἔτσι, λοιπόν, ὅλη ἡ δυνατότης τῶν πραγμάτων ([δηλ.] τῆς συνθέσεως τοῦ Πολλαπλοῦ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενό των) θεωρεῖται ὡς παράγωγη, καὶ ὡς πρωταρχικὴ [θεωρεῖται] ἀποκλειστικὰ ἢ δυνατότης ἐκείνου μόνον, τὸ ὁποῖο ἐμπερικλείει μέσα του ὅλη τὴν πραγματικότητα. Γιατί ὅλες οἱ ἀρνήσεις (οἱ ὁποῖες, ὡστόσο, εἶναι τὰ μοναδικὰ κατηγορήματα, διὰ τῶν ὁποίων μπορεῖ νὰ διακριθῇ κάθε τι ἄλλο ἀπὸ τὸ *ens realissimum*)⁴⁸ εἶναι ἀπλοῖ περιορισμοὶ μιᾶς μεγαλύτερης καὶ τελικὰ τῆς ὑπέρτατης πραγματικότητος, κατὰ συνέπεια αὐτές τὴν προϋποθέτουν καὶ εἶναι ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενό τους ἀπλῶς παράγωγες ἀπ' αὐτὴν [τὴν ὑπέρτατη πραγματικότητα]. Ὁλη ἡ πολλαπλότης τῶν πραγμάτων εἶναι μονάχα ἕνας ἀκριβῶς τέτοιος πολλαπλὸς τρόπος, γιὰ νά⁴⁹ περιορίσῃ κανεὶς τὴν ἔννοια τῆς ὑπερτάτης πραγματικότητος, πού ἀποτελεῖ τὸ κοινὸ τους ὑπο-κείμενο [ὑπόστρωμα], ἔτσι ὅπως ὅλα τὰ σχήματα εἶναι δυνατὰ μονάχα ὡς διάφοροι τρόποι γιὰ νὰ περιορίσῃ⁵⁰ κανεὶς τὸν ἄπειρο χῶρο. Ὡς ἐκ τούτου, τὸ ἀπλῶς μέσα στὸν λόγο εὐρισκόμενον ἀντικείμενον τοῦ ἰδεώδους του⁵¹ καλεῖται ἐπίσης τὸ πρωταρχικό ὄν⁵² (*ens originarium*) — καθ' ὅσον αὐτὸ δὲν ἔχει κανένα ἄλλο [τίποτε ἄλλο] πάνω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του [καλεῖται] τὸ

44. Ἐντιστοιχούντως (*korrespondierend*).

45. Εἶναι αὐτονόητο.

46. Τὴν ἐξαρτώμενη ἀπὸ ὄρους ἢ σχετικὴ.

47. Περιορισμένου, τοῦ ἐντός ὀρίων περιγεγραμμένου.

48. Τὸ ὄντως ὄν *par excellence*.

49. Περιορισμοῦ τῆς.....

50. Περιορισμοῦ τοῦ....

51. Δηλ. τοῦ λόγου.

52. *Natura originaria*.

ὕπερτατο ὄν (*ens summum*), καί καθ' ὅσον τό πᾶν⁵³ ὑπόκειται σ' αὐτό [τελεῖ κάτω ἀπ' αὐτό] ὡς ἐξαρτώμενο [ἀπ' αὐτό], [καλεῖται] τό ὄν πάντων τῶν ὄντων (*ens entium*). "Όλα αὐτά ὁμως δέν σημαίνουν τήν ἀντικειμενική σχέση ενός πραγματικοῦ ἀντικειμένου πρὸς ἄλλα πράγματα, ἀλλά [τή σχέση] τῆς ιδέας πρὸς ἐννοίες, καί μᾶς ἀφήνουν σέ παντελή ἄγνοια γύρω ἀπό τήν ὑπαρξή ενός ὄντος μέ μιάν τέτοια ἐξαιρετική ὑπεροχή⁵⁴.

(A 579)
(B 607)

'Επειδή ἐπίσης δέν μπορεί νά πῆ κανεῖς διτι ἕνα πρωταρχικό ὄν συνίσταται [ἀπαρτίζεται] ἀπό πολλά παράγωγα ὄντα, ἐφ' ὅσον κάθε ἕνα ἀπό αὐτά προϋποθέτει ἐκεῖνο, κατά συνέπεια [τό κάθε ἕνα ἀπό αὐτά] δέν μπορεί νά τό ἀποτελέσει, γι' αὐτό τό ἰδεῶδες τοῦ πρωταρχικοῦ ὄντος θά πρέπη ἀναγκαστικά νά νοηθῆ ἐπίσης ὡς ἀπλοῦν.

'Η παραγωγή κάθε ἄλλης δυνατότητος ἀπό τό πρωταρχικό αὐτό ὄν δέν θά μπορέσει, ὡς ἐκ τούτου, νά θεωρηθῆ ἐπίσης — γιά νά μιλήσουμε μέ ἀκρίβεια— ὡς ἕνας περιορισμός τῆς ὑπερτάτης πραγματικότητός του καί ὡς ἕνας, τρόπον τινά, μερισμός [διαίρεση] του' γιατί τό πρωταρχικό ὄν τότε⁵⁵ θά ἐθεωρεῖτο ὡς ἕνα ἀπλό ἄθροισμα παραγῶγων ὄντων, πρᾶγμα τό ὁποῖο, σύμφωνα μέ τά προηγούμενα, εἶναι ἀδύνατο, μολονότι ἀρχικά κατά τήν πρώτη χονδροειδή [ἀδρή] σκιαγράφησής [του] τό παριστάναμε κατ' αὐτό τόν τρόπο. 'Η ὑπέρτατη, ἀπεναντίας, πραγματικότης θά ὑπέκειτο στή βάση τῆς δυνατότητος ὄλων τῶν πραγμάτων ὡς [ὑπό τήν ιδιότητά της ὡς] ὑπόβαθρο [ἀρχή] μᾶλλον παρά ὡς συμπερίληψη [σύνολο], καί ἡ πολλαπλότης τῶν πρώτων [δηλ. τῶν πραγμάτων] θά βασιζόταν ὀχι στόν περιορισμό τοῦ ἰδίου τοῦ πρωταρχικοῦ ὄντος, ἀλλά στήν πλήρη ἀνάπτυξή του⁵⁶ [σέ ὅ,τι ἔπεται ἀπ' αὐτό], εἰς τήν ὁποία θ' ἀνήκε ὡσαύτως βέβαια καί ὁλόκληρη ἡ δική μας αἰσθητικότης μαζί μέ ὅλη τήν πραγματικότητα ἐν τῷ φαινομένῳ — αἰσθητικότης⁵⁷ πού, ὡς ἕνα συστατικό μέρος, δέν μπορεί νά ἀνήκη στήν ἰδέα τοῦ ὑπερτάτου ὄντος.

(A 580)
(B 608)

'Εάν τήν ἰδέα μας αὐτή τώρα, καθώς⁵⁸ τήν ὑποστασιοποιούμε, [ἔτσι καί] τήν παρακολουθήσουμε παραπέρα, τότε τό πρωταρχικό ὄν θά μπορέσουμε νά τό προσδιορίσουμε διά [μέσου] τῆς ἀπλῆς ἐννοίας τῆς ὑπερτάτης πραγματικότητος ὡς ἕνα ὄν ἐνικό [μοναδικό], ἀπλοῦν, παναύταρες, αἰώνιο κ.λ.π., μέ μιὰ λέξη, [θά μπορέσουμε νά τό προσδιορίσουμε] στήν ἀπόλυτη πληρότητά του διά μέσου ὄλων τῶν κατηγορημάτων. 'Η ἐννοια ενός τέτοιου

53. Τά πάντα, κάθε τι.

54. Μέ ἕνα τέτοιο ἐξαιρετικό προτέρημα (πρωτείο).

55. "Υστερα ἀπ' αὐτό, αὐτομάτως τότε.

56. Folge (= consecutio) ἀκολουθία, συνέπεια.

57. "Η κατ' ἄλλους: πραγματικότης (C h i o d i).

58. 'Ενῶ τήν

όντος είναι ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ στήν υπερβατική της σημασία· καί ἔτσι τό ιδεῶδες τοῦ καθαροῦ λόγου εἶναι, ἔτσι ὅπως ἄλλωστε τό δήλωσα παραπάνω, τό ἀντικείμενο μιᾶς υπερβατ[ολογ]ικῆς Θεολογίας.

Ἐν τῷ μεταξύ ἡ χρήση αὐτῆ τῆς υπερβατολογικῆς ιδέας θά ὑπερέβαινε ὡστόσο ἤδη τά ὅρια τοῦ προορισμοῦ καί τῆς ἀποδεκτότητός⁵⁹ της. Γιατί τήν ιδέα αὐτή ὁ λόγος ὡς τήν ἔννοια μόνον πάσης τῆς πραγματικότητος (τήν ἔθετε γιά βάση [ὑπόβαθρο] τοῦ συνολικοῦ προσδιορισμοῦ τῶν πραγμάτων ἐν γένει, χωρίς νά ἀπαιτῆ ὥστε ὅλη αὐτή ἡ πραγματικότης νά εἶναι ἀντικειμενικά δεδομένη καί ν' ἀποτελῆ καί ἡ ἴδια ἕνα πᾶγμα. Αὐτό τό τελευταῖο εἶναι μιᾶ ἀπλή ἐπινόηση, διά τῆς ὁποίας συμπεριλαμβάνουμε καί πραγματώνουμε σέ ἕνα ιδεῶδες, ὡς εἰς ἕνα ἰδιαιτερο ὄν, τό Πολλαπλό τῆς ιδέας μας, πᾶγμα γιά τό ὁποῖο δέν ἔχουμε καμμιάν ἀρμοδιότητα [δικαιοδοσία], καί μάλιστα οὔτε κἄν [τήν ἀρμοδιότητα] νά δεχθοῦμε κατ' εὐθείαν τή δυνατότητα μιᾶς τέτοιας ὑποθέσεως· ὅπως ἄλλωστε καί ὅλες ἐπίσης οἱ συνέπειες [συμπερασμοί], πού ἀπορρέουν ἀπό ἕνα τέτοιο ιδεῶδες, δέν ἀφοροῦν σέ τίποτα τόν συνολικό προσδιορισμό τῶν πραγμάτων ἐν γένει, πού πρός χάρη των [ὀφελός των] μονάχα ἦταν ἀναγκαῖα ἡ ιδέα, καί δέν ἔχουν [ἀσκοῦν] οὔτε τήν παραμικρή ἐπίδραση πάνω σ' αὐτόν.

Δέν εἶναι ἀρκετό νά περιγράφη κανεῖς τή μέθοδο τοῦ λόγου μας καί τή { (A 581)
(B 609)
διαλεκτική του, πρέπει ἐπίσης κανεῖς νά ζητῆ ν' ἀποκαλύπτῃ τίς πηγές της, γιά νά μπορῆ νά ἐξηγήσῃ αὐτή τήν ἴδια τήν ἀπατηλή φαινομενικότητα ὡς ἕνα φαινόμενο τῆς νοήσεως· γιατί τό ιδεῶδες, γιά τό ὁποῖο μιλάμε, θεμελιώνεται πάνω σέ μιάν φυσική καί ὄχι ἀπλῶς αὐθαίρετην ιδέα. Ὡς ἐκ τούτου ἐρωτῶ [θέτω τό ἐρώτημα]: πῶς ὀδηγεῖται ὁ λόγος σ' αὐτό, στό νά θεωρῆ [δηλ.] ὅλη τή δυνατότητα τῶν πραγμάτων ὡς παράγωγη [ἀπορρέουσαν] ἀπό μιάν μοναδική δυνατότητα πού ὑπόκειται ὡς βάση, δηλ. ἀπ' αὐτήν⁶⁰ τῆς υπερτάτης πραγματικότητος καί νά τήν προὑποθέτῃ αὐτόχρημα⁶¹ ὡς περιεχομένην σέ ἕνα ἰδιαιτερο [ξεχωριστό] πρωταρχικό ὄν;

Ἡ ἀπάντηση προσφέρεται [δίδεται] ἐξ ἑαυτῆς ἀπό τίς συζητήσεις τῆς υπερβατ[ολογ]ικῆς Ἀναλυτικῆς. Ἡ δυνατότης τῶν ἀντικειμένων τῶν αἰσθήσεων εἶναι μιᾶ σχέση τῶν ἰδίων πρός τή νόησή μας, ὅπου μέσα [μέσα στήν ὁποία] κάτι (δηλ. ἡ ἐμπειρική μορφή) μπορεῖ νά νοηθῆ a priori, ἐκεῖνο ὅμως πού ἀποτελεῖ τήν ὕλη, τήν πραγματικότητα ἐν τῷ φαινομένῳ (ὅ,τι ἀντιστοιχεῖ στό αἶσθημα), πρέπει νά εἶναι δεδομένο, [πᾶγμα] χωρίς τό ὁποῖο δέν θά μπορούσε καί τό ἴδιο ἐπίσης νά νοηθῆ καθόλου καί συνεπῶς [δέν θά μπορούσε] νά παρασταθῆ ἡ δυνατότης του. Ἕνα ἀντικείμενο τώρα

59. Zulässigkeit (= ἐπιτρεπτότης, ἀρμοδιότης, ἰσχύς).

60. Δηλ. ἀπό τή δυνατότητα.

61. Εὐθύς ἀμέσως.

τῶν αἰσθήσεων μπορεῖ νά προσδιορισθῆ συνολικά⁶² μόνον ἂν αὐτό συγκρίνεται μέ ὅλα τά κατηγορήματα τοῦ φαινομένου καί παριστάνεται δι' αὐτῶν εἴτε καταφατικά, εἴτε ἀρνητικά. Ἐπειδή ὁμως ἐδῶ ἐκεῖνο πού συνιστᾶ [ἀποτελεῖ] τό ἴδιο τό πρᾶγμα (ἐν τῷ φαινομένῳ), δηλ. τό Πραγματικό, χωρίς τό ὁποῖο οὔτε καί τό ἴδιο ἐπίσης θά μπορούσε νά νοηθῆ καθόλου, πρέπει νά εἶναι δεδομένο· [καί ἐπειδή] ἐκεῖνο ὁμως, μέσα στό ὁποῖο εἶναι δεδομένο τό Πραγματικό ὄλων τῶν φαινομένων εἶναι ἡ ἐνική τά πάντα περιέχουσα ἐμπειρία: γι' αὐτό ἡ ὕλη γιά τή δυνατότητα ὄλων τῶν ἀντικειμένων τῶν αἰσθήσεων πρέπει νά προϋποτεθῆ ὡς δεδομένη σέ ἓνα σύνολο⁶³, πάνω στόν περιορισμό τοῦ ὁποῖου μπορεῖ μόνο νά στηριχθῆ ὅλη ἡ δυνατότης ἐμπειρικῶν ἀντικειμένων, ἡ διαφορά τοῦ ἐνός ἀπό τό ἄλλο⁶⁴ καί ὁ συνολικός προσδιορισμός των. Σ' ἐμᾶς τώρα δέν μποροῦν πράγματι νά δοθοῦν διόλου ἄλλα ἀντικείμενα ἀπό αὐτά τῶν αἰσθήσεων καί πουθενά ἄλλοῦ ἀπό τή συνεκτική ἐνότητα⁶⁵ μιᾶς δυνατῆς ἐμπειρίας, κατ' ἀκολουθίαν τίποτα δέν εἶναι γιὰ μᾶς ἀντικείμενο, ἂν δέν προϋποθέτῃ τό σύνολο [τήν συμπερίληψη] ὅλης τῆς ἐμπειρικῆς πραγματικότητος ὡς ὄρο τῆς δυνατότητός του. Ἀπό⁶⁶ μίαν φυσική αὐταπάτη θεωροῦμε τώρα ὡς μίαν θεμελιώδη ἀρχή, πού εἶναι ἀνάγκη νά ἰσχύῃ γιά ὅλα τά πράγματα ἐν γένει, αὐτό πού οὐσιαστικά ἰσχύει μόνο γιά ἐκεῖνα πού δίδονται ὡς ἀντικείμενα τῶν αἰσθήσεών μας. Κατ' ἀκολουθίαν διά παραλείψεως⁶⁷ τοῦ περιορισμοῦ αὐτοῦ θά ἐκλαμβάνουμε τήν ἀρχή τῶν ἐννοιῶν μας γιά τή δυνατότητα τῶν πραγμάτων, ὡς φαινομένων, ὡς μίαν ὑπερβατική ἀρχή τῆς δυνατότητος τῶν πραγμάτων καθόλου.

Τό ὅτι ὁμως ἐμεῖς ὑποστασιοποιοῦμε μετέπειτα τήν ἰδέα αὐτή τοῦ συνόλου ὅλης τῆς πραγματικότητος προέρχεται ἀπό τοῦτο: γιὰ [δηλ.] τή δ ι α ν ε μ η τ ι κ ῆ ν ἐνότητα τῆς ἐμπειρικῆς χρήσεως τῆς διανοίας τή μεταβάλλουμε διαλεκτικά στή σ υ λ λ ο γ ι κ ῆ ἐνότητα ἐνός "Ολου τῆς ἐμπειρίας καί πάνω⁶⁸ σ' αὐτό τό "Ολον τοῦ φαινομένου νοοῦμε μέσα μας ἓνα ξεχωριστό [ἀτομικό] πρᾶγμα, πού περιέχει εἰς ἑαυτό⁶⁹ ὅλη τήν ἐμπειρική πραγματικότητα, [πρᾶγμα] τό ὁποῖο ὕστερα συγχέεται, διά τῆς ἤδη (A 583) } μνημονευμένης ὑπερβατικῆς ὑποκλοπῆς [ὑφαρπαγῆς], μέ τήν ἐννοια ἐνός (B 611) } πράγματος πού ἴσταται στήν κορυφή τῆς δυνατότητος ὄλων τῶν πραγμάτων,

62. Πέρα γιά πέρα (omnimode).

63. Συμπερίληψη.

64. Ἡ ἀμοιβαία διαφορά τους.

65. Συνυφή (=contextus).

66. Κατά μίαν φυσική....

67. Παραλείποντας τόν....

68. Σ' αὐτό τό "Ολον (=in hoc toto). Παρ' αὐτῷ (= an diesem Ganzen).

69. Μέσα του.

γιά [στόν] τόν συνολικό τῶν ὁποίων προσδιορισμό αὐτό περιέχει τούς πραγματικούς ὄρους*.

ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

ΤΡΙΤΟ ΤΜΗΜΑ

Περί τῶν ἀποδεικτικῶν λόγων [ἀποδείξεων] τοῦ καθαρῶς θεωρητικοῦ⁷⁰ λόγου γιά νά συμπεράνη διά τήν ὑπαρξη ἑνός ὑπερτάτου ὄντος.

Ἄνεξάρτητα⁷¹ ἀπό τήν ἐπείγουσα [πιστική] αὐτή ἀνάγκη τοῦ λόγου νά προϋποθέτη κάτι τι, πού μπορεῖ πλήρως νά ὑπόκειται ὡς βάση στή νόηση γιά τόν συνολικό προσδιορισμό τῶν ἐννοιῶν της, ὁ λόγος ἐν τούτοις παρατηρεῖ παρά πολύ εὐκολα τό ἰδεατό καί ἀπλῶς ἐπινοημένο μιᾶς τέτοιας προϋποθέσεως, ὥστε νά ὄφειλε [μποροῦσε], ἀπ' αὐτό καί μόνο, νά πεισθῇ γιά νά κάνη ἀμέσως [εὐθέως] δεκτό ὡς ἕνα πραγματικό ὄν ἕνα ἀπλό { (A 584)
(B 612) αὐτοκατασκευάσμα [δημιούργημα] τῆς σκέψεώς του, ἔάν [δηλ.] δέν ἐπιέζετο [ἀναγκαζόταν] ἀπό κάπου ἄλλοῦ νά ζητήση σέ κάποιο μέρος τήν ἀνάπαυσή του [ἡσυχία του] στήν ἀναγωγή ἀπό τό ὑποκείμενο σέ ὄρους, πού εἶναι δεδομένο, πρὸς τό μὴ ὑποκείμενο σέ ὄρους [Ἐπόλυτο], πού, καθ' ἑαυτό καί τήν ἀπλή ἐννοιά του, δέν εἶναι βέβαια ὡς πραγματικό δεδομένο, τό ὁποῖο ὁμως μόνο μπορεῖ νά ὀλοκληρώση τή σειρά τῶν ἀναγμένων στούς

* Τό ἰδεῶδες αὐτό τοῦ *ens realissimum*⁷², μολονότι βέβαια εἶναι μιά ἀπλή παράσταση, π ρ α γ μ α τ ὠ ν ε τ α ι⁷³, λοιπόν, κατ' ἀρχήν, δηλ. μεταβάλλεται [γίνεται] σέ ἀντικείμενο, μετά ἀπ' αὐτό ὑ π ο σ τ α σ ι ο π ο ι ε ῖ τ α ι, τέλος, διά μιᾶς φυσικῆς πορείας [προόδου] τοῦ λόγου πρὸς ὀλοκλήρωση τῆς ἐνότητος, καί π ρ ο σ ω π ο π ο ι ε ῖ τ α ι μάλιστα, ὅπως σέ λίγο θά ἀναπτύξουμε [καί τοῦτο] γιατί ἡ κανονιστική⁷⁴ ἐνότης τῆς ἐμπειρίας δέν στηρίζεται πάνω σ' αὐτά τά ἴδια τά φαινόμενα (στήν αἰσθητικότητα μόνον), ἀλλά πάνω στή σύνδεση τοῦ Πολλαπλοῦ αὐτῶν διά [μέσου] τῆς δ ι α ν ο ῖ α ς (σέ μίαν συγκατάληψη), κατά συνέπεια ἡ ἐνότης τῆς ὑπερτάτης πραγματικότητος καί ἡ συνολική προσδιορισιμότης (δυνατότης) ὄλων τῶν πραγμάτων φαίνεται νά ἐδρεύη [ἐνυπάρχη] σέ μίαν ὑπέρτατη διάνοια, ἐπομένως σέ μίαν ν ο ε ρ ῆ ο ὑ σ ῖ α⁷⁵.

70. Spekulativen.

71. Χωρίς νά λαμβάνη κανεῖς ὑπ' ὄψη, νά θεωρῇ.

72. *Natura perfectissima*.

73. Γίνεται πραγματικό.

74. *W i l l e*: relative (σχετική).

75. *Natura intelligens* (= νοερή φύση, Νοῦς).

θεμελιώδεις λόγους [ἀρχές] ὄρων. Αυτό τώρα ἀποτελεῖ τὴν φυσικὴ πορεία πού παίρνει [ἀκολουθεῖ] κάθε ἀνθρώπινος λόγος, ἀκόμα καὶ ὁ πιό κοινός, μολονότι ὁ κάθε ἕνας ἀπ' αὐτούς δέν ἐμμένει [διαρκεῖ] σ' αὐτήν. Ὁ λόγος δέν ἀρχίζει ἀπό ἔννοιες, ἀλλά ἀπό τὴν κοινή ἐμπειρία καὶ θέτει κάτι τι τὸ ὑπάρχον ὡς ὑπόβαθρο. Ἀλλά αὐτὸ τὸ ἔδαφος βυθίζεται, ἂν δέν στηρίζεται στὸν ἀκλόνητο [ἀδιάσειστο] βράχο τοῦ ἀπολύτως Ἀναγκαίου. Αὐτός ὁ ἴδιος ὅμως βράχος αἰωρεῖται χωρὶς ἔρεισμα, ἐάν ἔξω καὶ κάτω ἀπ' αὐτόν ὑπάρχη ἀκόμα κενός χώρος καὶ [ἐάν] αὐτός ὁ ἴδιος δέν γεμίζη (πληροῖ) τὰ πάντα καὶ δέν ἀφήνη⁷⁶ ἔτσι καμμιάν πλέον θέση γιὰ τὸ «γ ι α τ ῖ»⁷⁷, [ἐάν] δηλ. [δέν εἶναι] ὡς πρὸς τὴν πραγματικότητα ἄπειρος.

Ἐάν ὑπάρχη κάτι τι —ὄτιδήποτε καὶ ἂν εἶναι αὐτό—, τότε εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ ἐπίσης δεκτό, ὅτι ὑπάρχει κάτι κατ' ἀναγκαιότητα. Γιατί τὸ τυχαῖο⁷⁸ ὑπάρχει μόνον ὑπὸ τὸν ὄρο ἑνός ἄλλου, ὡς αἰτίας του, καὶ γι' αὐτὴ [τὴν αἰτία] ἰσχύει περαιτέρω ὁ συλλογισμὸς μέχρι μιάν αἰτία, ἢ ὁποία δέν εἶναι τυχαία καὶ γι' αὐτόν ἀκριβῶς τὸν λόγο ὑπάρχει κατ' ἀναγκαιότητα ἄνευ ὄρου. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἐπιχείρημα, πάνω στό ὁποῖο στηρίζει ὁ λόγος τὴν πορεία του πρὸς τὸ πρωταρχικό ὄν.

(A 585)
(B 613)

Ὁ λόγος τώρα ἀναζητεῖ [γυρεύει] γύρω του τὴν ἔννοια ἑνός ὄντος, τὸ ὁποῖο προσήκει [προσιδιάζει]⁷⁹ σέ μιάν τέτοια ὑπεροχὴ τῆς ὑπάρξεως⁸⁰, ὅπως εἶναι ἡ ἀπόλυτη ἀναγκαιότης, ὄχι τόσο, γιὰ νὰ συμπεράνη εὐθύς ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἔννοια αὐτοῦ [τοῦ ὄντος] a priori γιὰ τὴν ὑπαρξή του (γιατί, ἂν ἀποτολμοῦσε αὐτὸ [κάτι τέτοιο], τότε θά μπορούσε [ἐπετρέπετο] ἐν γένει νὰ ἐρευνᾷ ἀνάμεσα σέ ἀπλές [ψιλές] μόνον ἔννοιες καὶ δέν θά εἶχε ἀνάγκη νὰ θέσῃ ὡς βάση μιάν δεδομένη ὑπαρξή), ἀλλά γιὰ νὰ βρῇ μόνον ἀνάμεσα σέ ὅλες τίς ἔννοιες δυνατῶν πραγμάτων ἐκείνη, πού δέν περιέχει μέσα της τίποτε τὸ ἀντιβαῖνον⁸¹ πρὸς τὴν ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα. Γιατί, ὅτι πρέπει ὄντως νὰ ὑπάρχη κάτι τι τὸ ἀπολύτως ἀναγκαῖο, αὐτὸ ὁ λόγος τὸ θεωρεῖ σύμφωνα μέ τὸν πρῶτο συλλογισμό ὡς ἤδη καθωρισμένο [ἀποδεδειγμένο]⁸². Ἐάν αὐτός τώρα μπορεῖ νὰ ἀπομακρύνῃ [ἐξαλείψῃ] κάθε τι πού δέν συμβιβάζεται μ' αὐτὴ τὴν ἀναγκαιότητα, ἐκτός ἀπὸ ἕνα: τότε αὐτὸ [τὸ ἕνα] εἶναι τὸ ἀπολύτως ἀναγκαῖο ὄν, εἴτε μπορεῖ κανεὶς τώρα εἴτε ὄχι νὰ συλλάβῃ τὴν ἀναγκαιότητα αὐτοῦ, τουτέστιν ἐάν μπορῇ νὰ τὴν παραγάγῃ ἀπὸ τὴν ἔννοιά του ἀποκλειστικά καὶ μόνον.

76. Μὴ ἀφήνοντας.

77. Γιὰ μιάν νέα δηλ. ἐρώτηση.

78. Fortuitum.

79. Ἀρμόζει, ταιριάζει.

80. Σέ μιάν τέτοια προνομιούχα ὑπαρξή.

81. Ἀντιμαχόμενο.

82. Ἀποτετελεσμένο (= ausgemacht).

Ἐκεῖνο τώρα, τοῦ ὁποῖου ἡ ἔννοια περιέχει μέσα της τό «διότι» σέ κάθε «διατί»⁸³, [καί] τό ὁποῖο δέν εἶναι ἐλλιπές σέ κανένα μέρος καί ἀπό καμμιά ἀποψη, πού ὡς ὄρος εἶναι ἐπαρκές ἀπό κάθε πλευρά, [αὐτό] φαίνεται ἀκριβῶς γι' αὐτό νά εἶναι τό προσήκον στήν ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα ὄν, γιατί αὐτό μέ τήν αὐτοκατοχή ὄλων τῶν ὄρων πρὸς πᾶν τό δυνατό, δέν ἔχει ἀνάγκη τό ἴδιο ἀπό κανέναν ὄρο, καί μάλιστα δέν εἶναι οὔτε κἄν ἐπιδεκτικό ὄρου, κατ' ἀκολουθίαν ἐπαρκεῖ, τουλάχιστον ἀπό μίαν πλευρά, στήν ἔννοια τῆς ἀπολύτου ἀναγκαιότητος, πού εἰς⁸⁴ αὐτό καμμιά ἄλλη ἔννοια δέν μπορεῖ νά τό ἰσοφαρίσῃ⁸⁵, [ἔννοια] ἡ ὁποία, ἐπειδή εἶναι ἑλαττωματική [ἀτελής] καί χρειάζεται ὀλοκλήρωση, δέν ἐπιδεικνύει ἐπάνω της κανένα τέτοιο χαρακτηριστικό γνώρισμα ἀνεξαρτησίας ἀπό ὄλους τοὺς περαιτέρω ὄρους. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἀπ' αὐτό ἐδῶ δέν μπορεῖ ἀκόμη νά συμπερανθῇ μέ βεβαιότητα πῶς, ὅ,τι δέν περιέχει μέσα του τόν ὑπέρτατο καί ἀπό κάθε ἀποψη τέλειο ὄρο, πρέπει γιά τόν λόγο αὐτό νά εἶναι καί τό ἴδιο ἐξαρτημένο ὡς πρὸς τήν ὑπαρξή του ἀπό ὄρους· ἀλλά αὐτό ὡστόσο δέν ἔχει [φέρει] πραγματικά ἐπάνω του τό μοναδικό χαρακτηριστικό γνώρισμα τῆς ἀπολύτου ὑπάρξεως, τοῦ ὁποῖου εἶναι ἐγκρατής [ἰκανός]⁸⁶ ὁ λόγος, γιά νά γνωρίζῃ διά μιᾶς ἐννοίας ἀριστοῦ οἰοδήποτε ὄν ὡς ἀπόλυτο.

{(A 586)
(B 614)}

Ἀνάμεσα σέ ὄλες τίς ἔννοιες δυνατῶν πραγμάτων ἡ ἔννοια ἑνός ὄντος μέ τήν ὑπέρτατη πραγματικότητα θά προσιδιαζε, ἄρα, κάλλιστα στήν [γιά] ἔννοια ἑνός ἀπολύτως ἀναγκαίου ὄντος, καί ἐάν ἀκόμη δέν ἐπαρκῆ πλήρως [ἀντιστοιχῆ] εἰς αὐτήν, δέν ἔχουμε ὡστόσο καμμιά ἐπιλογή, ἀλλά βλέπουμε τοὺς ἑαυτοὺς μας ὑποχρεωμένους νά ἐμμείνουμε σ' αὐτήν, γιατί τήν ὑπαρξή ἑνός ἀναγκαίου ὄντος δέν μπορούμε νά τήν πετάξουμε⁸⁷ στόν ἀνεμο [νά τήν ἀψηφίσουμε], ἐάν ὅμως τή δεχθοῦμε, δέν μπορούμε σ' ὀλόκληρο ὡστόσο τό πεδίο τῆς δυνατότητος νά βροῦμε κάτι, τό ὁποῖο θά ἦταν σέ θέση νά ἐγείρῃ μίαν πῖο θεμελιωμένη ἀξίωση πάνω σέ μίαν τέτοια ὑπεροχή στήν ὑπαρξή.

Τέτοια εἶναι, λοιπόν, ἡ φυσική πορεία τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου. Πείθεται κατ' ἀρχήν γιά τήν ὑπαρξή κα π ο ι ο υ ἀναγκαίου ὄντος. Σ' αὐτό ἀναγνωρίζει μίαν ἀπόλυτη ὑπαρξή. Τώρα, λοιπόν, ζητεῖ τήν ἔννοια τοῦ Ἄνεξαρτήτου ἀπό κάθε ὄρο καί τήν βρίσκει σ' αὐτό πού εἶναι τό ἴδιο ὁ ἀποχρῶν ὄρος σέ [γιά] κάθε ἄλλο, δηλ. σ' ἐκεῖνο πού περιέχει ὄλη τήν πραγματικότητα. Τό "Ὄλον ὅμως χωρίς περιορισμούς εἶναι ἀπόλυτη ἐνότης καί φέρεται μαζί του [συνεπικονομίζει] τήν ἔννοια ἑνός ἐνικοῦ, τουτέστιν τοῦ ὑπερτάτου

{(A 587)
(B 615)}

83. Δηλ. τόν λόγο κάθε πράγματος.

84. Ὡς πρὸς αὐτό.

85. Νά ἰσοβαθμίση μαζί του.

86. Κύριος· τό ὁποῖο διαθέτει ὁ λόγος.

87. Σκορπίσουμε.

δντος, καί ἔτσι συμπεραίνει αὐτός⁸⁸ ὅτι τό ὑπέρτατο δν, ὡς πρωταρχή [πηγή] ὄλων τῶν πραγμάτων, ὑπάρχει κατά τρόπον ἀπολύτως ἀναγκαῖο.

Στήν ἔννοια αὐτή δέν μπορεῖ νά ἀμφισβητηθῆ⁸⁹ μιά ὠρισμένη ἐμβρίθεια, ὅταν ὁ λόγος εἶναι [πρόκειται] γιά ἀ π ο φ ά σ ε ι ς⁹⁰, ὅταν δηλ. ἡ ὑπαρξη κάποιου ἀναγκαίου δντος ἔχη γίνει ἀπαξ δεκτὴ καί ὄλοι συμφωνοῦν σ' αὐτό, ὅτι [δηλ.] πρέπει κανεῖς νά πάρη θέση προσωπικά, ποῦ μέσα θέλει νά τοποθετήση [τό δν] αὐτό, γιατί τότε δέν μπορεῖ κανεῖς νά κάνη μίαν πιό προσήκουσα [ἐμπρέπουσα] ἐπιλογή, ἢ μᾶλλον καλλίτερα δέν ἔχει κανεῖς νά κάνη καμμιά ἐπιλογή, ἀλλά εἶναι ὑποχρεωμένος νά δώση τήν ψῆφο του στήν ἀπόλυτη ἐνότητα τῆς τελείας [πλήρους] πραγματικότητας, ὡς τῆς πρωταρχικῆς πηγῆς [ἀρχῆς] τῆς δυνατότητας. "Ἄν ὅμως τίποτε δέν μᾶς ἐξωθῆ νά λάβουμε ἀπόφαση καί [ἄν] προτιμότερα ἀφήναμε ἀναποφάσιστη [ἐκκρεμῆ]⁹¹ τήν ὄλη ὑπόθεση μέχρις ὅτου ὑπό τό πλήρες⁹² βᾶρος τῶν ἀποδεικτικῶν λόγων ἀναγκαζόμεσθε σέ ἐπιδοκιμασία [ἐγκριση], ὅταν δηλ. ἔχωμε ἀπλῶς νά κάνουμε μέ κρισιολόγηση, πόσο [δηλ.] γνωρίζουμε ἀπό τό πρόβλημα αὐτό καί τί κολακεύομεθα [βαυκαλιζόμεθα] μόνον πῶς γνωρίζουμε: τότε ἡ παραπάνω ἐπιχειρηματολογία [συλλογισμός] ἀπέχει πολύ ἀπό τοῦ νά ἐμφανίζεται ὑπό τόσον προνομιακή μορφή καί χρειάζεται [μιά ὠρισμένη] εὔνοια γιά νά ἀντισταθμίση⁹³ τήν ἔλλειψη τῶν νομίμων ἀξιώσεων της.

(A 538) } Πράγματι, ἐάν τά πάντα τ' ἀφήνουμε⁹⁴ νά ἔχουν ἔτσι καλῶς ὅπως αὐτά
(B 616) } ἐδῶ προβάλλουν ἐνώπιόν μας, ὅτι δηλ., πρῶτον, ἐξ⁹⁵ ὁποιασδήποτε
δεδομένης ὑπάρξεως (ἐν ἀνάγκῃ ἐπίσης καί τῆς δικῆς μου ἀπλῶς ὑπάρξεως)
λαμβάνει [εἶναι δυνατός] ἕνας ὀρθός συλλογισμός γιά τήν ὑπαρξη ἑνός
ἀπολύτως ἀναγκαίου δντος χώρα, δεύτερον, ὅτι ἐγώ εἶμαι ὑποχρεωμένος νά
θεωρῶ ὡς ἀπολύτως μή ὑποκείμενο σέ ὄρους ἕνα δν πού περιέχει ὄλη τήν
πραγματικότητα, συνεπῶς καί κάθε ἐπίσης ὄρο, [καί] ὅτι μ' αὐτό ἔχει βρεθῆ,
κατά συνέπεια, ἡ ἔννοια ἑνός πράγματος πού προσιδιάζει⁹⁶ στήν ἀπόλυτη
ἀναγκαιότητα: καί τότε ἐν τούτοις δέν μπορεῖ καθόλου νά ἐξαχθῆ ἀπ' αὐτά
τό συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἔννοια ἑνός περιορισμένου δντος, πού δέν ἔχει τήν
ὑπέρτατη πραγματικότητα, ἀντιφάσκει γιά τόν λόγο αὐτό πρὸς τήν ἀπόλυτη

88. Δηλ. ὁ ἀνθρώπινος λόγος.

89. Δέν μπορεῖ νά τῆς ἀμφισβητήση κανεῖς.

90. Γιά λήψη ἀποφάσεων (de capiendis consiliis).

91. Καί ἄν προτιμούσαμε ν' ἀφήσουμε κατά μέρος...

92. 'Αποφασιστικό.

93. 'Υποκαταστήση.

94. Τά δεχόμεθα ὡς καλῶς ἰσχύοντα.

95. Μέ ἀφετηρία τήν

96. Ταιριάζει.

ἀναγκαιότητα. Γιατί παρ' ὄλον πού στήν ἔννοιά του δέν συναντῶ τό Ἄπόλυτο, τό ὁποῖο συνεπικομίζει ἤδη τήν ὀλότητα τῶν ὄρων, δέν μπορεί ἐν τούτοις ἀπ' αὐτό νά συμπερανθῆ καθόλου, ὅτι ἡ ὕπαρξή του πρέπει γιά τόν λόγο ἀκριβῶς αὐτό νά εἶναι ἐξαρτημένη ἀπό ὄρους· κατά τόν ἴδιο τρόπο ἀκριβῶς πού σ' ἕναν ὑποθετικό συλλογισμό τοῦ λόγου δέν μποροῦ νά πῶ: ὅτι ὄπου δέν ὑπάρχει ἕνας ὠρισμένος ὄρος (ἐδῶ δηλ. τῆς πληρότητος ἐξ ἐννοιῶν⁹⁷), ἐκεῖ δέν ὑπάρχει ἐπίσης καί τό ὑπό ὄρους. Σ' ἐμᾶς, ἀντίθετα, θά [συνεχίζη νά] παραμένη ἀναφαίρετο μᾶλλον [δικαίωμα] τό νά ἀφήνουμε ὄλα τά ὑπόλοιπα [ἄλλα] πεπερασμένα ὄντα νά ἰσχύουν ἐξ ἴσου ἀκριβῶς ὡς ἀπολύτως ἀναγκαῖα, παρ' ὄλον πού τήν ἀναγκαιότητά των δέν μποροῦμε νά τήν συμπεράνουμε ἀπό τή γενικήν ἔννοια πού ἔχουμε γι' αὐτά. Ἀλλά τοι-
ουτοτρόπως τό ἐπιχείρημα αὐτό δέν θά μᾶς προσεπόριζε οὔτε τήν παραμικρή ἔννοια γιά ἰδιότητες ἐνός ἀναγκαίου ὄντος καί δέν θά εἶχε πετύχει⁹⁸ πουθενά ἀπολύτως τίποτε.

Παρά ταῦτα τό ἐπιχείρημα αὐτό ἐξακολουθεῖ νά ἔχη⁹⁹ μίαν ὠρισμένη σπουδαιότητα καί ἕνα κύρος [περιωπή]¹⁰⁰, πού δέν μπορεί ἀκόμη λόγῳ αὐτῆς τῆς ἀντικειμενικῆς ἀνεπάρκειας νά τοῦ ἀφαιρεθῆ αὐτομάτως [χωρίς ἄλλο]. { (A 589)
(B 617)
Γιατί ὑποθέσατε ὅτι ὑπάρχουν ὑποχρεώσεις πού ἐν τῇ ἰδέᾳ τοῦ λόγου θά ἦσαν παντάπασιν ὀρθές, ἀλλά χωρίς καμμιάν πραγματικότητα ἐν τῇ ἐφαρμογῇ [των] πάνω σ' ἐμᾶς τούς ἴδιους, δηλ. χωρίς κίνητρα¹⁰¹, [ἐκεῖ] ὄπου δέν θά προϋπετίθετο ἕνα ὑπέρτατο ὄν πού θά μποροῦσε νά προσδώσῃ ἀποτελεσματικότητα καί ἔμφαση [ἐπιβεβαίωση] στούς πρακτικούς νόμους: καί τότε ἀκόμη θά εἶχαμε μίαν ὑποχρέωση ν' ἀκολουθήσουμε¹⁰² τίς ἔννοιες, οἱ ὁποῖες, ἔστω καί ἂν δέν θά μποροῦσαν νά εἶναι ἀντικειμενικά ἐπαρκεῖς, εἶναι ἐν τούτοις σύμφωνα μέ τό μέτρο τοῦ λόγου μας ὑπέρτερες καί σέ σύγκριση πρός αὐτές δέν γνωρίζουμε ὡστόσο τίποτε καλλίτερο καί πειστικώτερο. Τό καθῆκον [ὑποχρέωση] τοῦ ἐπιλέγειν [τῆς ἐπιλογῆς] θά ἀπεμάκρυνε¹⁰³ διά μιᾶς πρακτικῆς προσθήκης τήν ἀναποφασιστικότητα τῆς καθαρῆς θεωρίας ἀπό τήν κατάσταση ἰσορροπίας¹⁰⁴, καί μάλιστα ὁ λόγος δέν θά ἔβρισκε στόν ἴδιο τόν ἑαυτό του, ὡς τόν πλέον ἐπιεικῆ [περισκεμ-

97. Σύμφωνα μέ ἔννοιες (ex conceptibus).

98. Ἄποφέρει.

99. Τό ἐπιχείρημα αὐτό διατηρεῖ μίαν...Στό ἐπιχείρημα αὐτό ὑπολείπεται ἡ παραμένει μιά...

100. Ἄξιοπιστία.

101. Ἐλατήρια.

102. Ὑποθετήσουμε.

103. Ἔθετε τέρμα, ἀνέτρεπε.

104. Ἄπό τήν ἰσοσθένεια τοῦ ζυγοῦ της.

μένο]¹⁰⁵ κριτή καμμιάν δικαίωση, ἐάν κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση ἐπειγουσῶν [πιεστικῶν] κινητηρίων αἰτιῶν — ἄν καί ὑπό συνθήκες μόνον ἔλλιπους [ἐλαττωματικῆς] γνώσεως¹⁰⁶ — δέν εἶχε ἀκολουθήσει τίς ἀρχές αὐτές τῆς κρίσεώς του, ὑπεράνω τῶν ὁποίων ἐν τούτοις δέν γνωρίζουμε τουλάχιστον διόλου καλλίτερες.

Τό ἐπιχείρημα αὐτό μολονότι εἶναι στήν πραγματικότητα ὑπερβατολογικό, καθώς [καθ' ὄσον] στηρίζεται στήν ἐσωτερική ἀνεπάρκεια τοῦ Τυχαίου, εἶναι ἐν τούτοις τόσο ἀπλό καί φυσικό, ὥστε νά ἀνταποκρίνεται ἰσακριβῶς πρὸς τό κοινότατο αἶσθημα τῶν ἀνθρώπων, εὐθύς ὡς [ἅπαξ καί] τοῦτο ὀδηγηθῆ [καταλήξῃ] ἅπαξ μονάχα σέ αὐτό. Βλέπει κανεῖς πράγματα νά μεταβάλλωνται, νά γεννῶνται καί νά φθείρωνται· τά πράγματα αὐτά, ἄρα, ἢ τουλάχιστον ἢ κατάστασή τους, πρέπει νά ἔχουν μίαν αἰτία. (A 590) } Ἀλλά γιά κάθε αἰτία πού μπορεῖ ποτέ νά εἶναι δεδομένη στήν ἐμπειρία¹⁰⁷, (B 618) } μπορεῖ νά τίθεται πάλι ἡ ἴδια ἀκριβῶς ἐρώτηση. Πρὸς τά πού λοιπόν δικαιότερα [εὐλογώτερον] ὀφείλουμε νά μεταθέσουμε [τοποθετήσουμε] τήν ὕπερτατη¹⁰⁸ αἰτιότητα, ἄν ὄχι ἐκεῖ πού εἶναι ἡ ἀπώτατη [ὑψίστη]¹⁰⁹ αἰτιότης, δηλ. σέ ἐκεῖνο τό ὄν πού περιέχει πρωταρχικά μέσα στόν ἴδιο τόν ἑαυτό του τήν ἐπάρκεια [τόν ἀποχρῶντα λόγο] σέ κάθε¹¹⁰ δυνατό ἀποτέλεσμα, [καί] τοῦ ὁποίου ἡ ἔννοια ἐπίσης ἐπιτυγχάνεται [κατορθοῦται] πολύ εὐκολα διά τοῦ μοναδικοῦ χαρακτηριστικοῦ γνωρίσματος μιᾶς τά πάντα περιέχουσας τελειότητος; Τήν ~~ὑπέρτατη αὐτή αἰτία~~ τήν θεωροῦμε ~~ἔπειτα~~ ὡς ἀπολύτως ἀναγκαῖα, γιατί τό βρίσκουμε παντάπασιν ἀναγκαῖο νά ὑψούμεθα μέχρι σ' αὐτήν καί [δέν βρίσκουμε] κανένα λόγο νά προχωροῦμε πιο πέρα [πάνω] ἀκόμη ἀπ' αὐτήν. Γι' αὐτό καί σ' ὄλους τούς λαούς βλέπουμε νά διεκλάμπουν¹¹¹ διά μέσου τῆς πλέον τυφλῆς πολυθείας μερικοί ἐν τούτοις σπινθηρες [ζώπυρα] τοῦ μονοθεϊσμοῦ, εἰς τόν ὁποῖο δέν τούς ὠδήγησε στοχασμός [διαλογισμός] καί βαθειά καθαρῆ θεωρία, ἀλλά μιά φυσική πορεία τοῦ κοινοῦ νοῦ, πού ἔγινε σιγά-σιγά [βαθμιαῖα] κατανοητή.

105. Καί ὄχι ἄγρυπνο, ὅπως ἐσφαλμένα μεταφράζουν οἱ Γάλλοι μεταφραστῆς.

106. Einsicht.

107. H a r t e n s t e i n: in der Erscheinung=ἐν τῷ φαινομένῳ.

108. Ἀπώτατη (= suprema).

109. Summa.

110. Κατά τήν γραφή τοῦ E r d m a n n, ἀντί: στό δυνατό... (=der möglichen).

111. Σπινθηρίζουν.

112. Spekulative Vernunft (=ratio contemplativa).

**Ἐπὶ τῆς ὑπαρξῆς τοῦ Θεοῦ
ἀπὸ καθαρὰ θεωρητικὸ λόγος¹¹².**

Ἄλλοι οἱ δρόμοι ποῦ γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀκολουθή-
σῃ¹¹³, ἀρχίζουν εἴτε ἀπὸ τὴν καθωρισμένη ἐμπειρία καὶ τὴν δι' αὐτῆς [κατ'
αὐτὸν τὸν τρόπο] γιγνωσκόμενη ἰδιαίτερη φύση [σύσταση] τοῦ αἰσθητοῦ
μας κόσμου καὶ ὑψώνονται [ἀνέρχονται] ἀπ' αὐτήν, σύμφωνα μὲ νόμους τῆς
αἰτιότητος, ἕως ἐπάνω τὴν ὑπέρτατη ἐξω ἀπὸ τὸν κόσμον αἰτία· ἢ θέτουν
ἐμπειρικά ὡς ὑπόβαθρον μιᾶν ἀπροσδιόριστη μονάχα ἐμπειρία, δηλ. οἴαν-
δήποτε ὑπαρξῆς, ἢ τέλος κάνουν ἀφαίρεση ἀπ' ὅλη τὴν ἐμπειρία καὶ
συμπεραίνουν ἐκ ψιλῶν ἐννοιῶν ὀλωσδιόλου a priori γιὰ τὴν ὑπαρξῆς μιᾶς
ὑπερτάτης αἰτίας. Ἡ πρώτη ἀπόδειξις εἶναι ἡ φυσικοθεολογική, ἢ { (A 591)
δεύτερη ἡ κοσμολογική καὶ ἡ τρίτη ἡ ὄντολογική. Δέν } (B 619)
ὑπάρχουν περισσότερες [τῶν ἀποδείξεων] αὐτῶν καὶ δέν μποροῦν ὡσαύτως
νὰ ὑπάρξουν περισσότερες.

Θὰ ἀποδείξω ὅτι ὁ λόγος ὅσο λίγο¹¹⁴ πάνω στὸν ἕνα δρόμον [τὸν
ἐμπειρικό] τόσο λίγο καὶ πάνω στὸν ἄλλο (τὸν ὑπερβατολογικό) ἐπιτελεῖ
κάτι τι [καταφέρνει κάτι τι] καὶ ὅτι μάταια τεντῶνει τὰ φτερά του, γιὰ νὰ
χωρήσῃ¹¹⁵ διὰ τῆς ψιλῆς δυνάμεως τῆς καθαρῆς θεωρίας πέρα ἀπὸ τὸν
αἰσθητὸν κόσμον. Ὅσον ἀφορᾷ ὁμοίως τὴν τάξιν, κατὰ τὴν ὁποία πρέπει νὰ
ὑποβληθοῦν σὲ ἐξέτασιν οἱ τρόποι αὐτοὶ τῆς ἀποδείξεως, ἡ τάξις αὐτὴ θὰ
εἶναι ἡ ἀκριβῶς ἀντίστροφη ἀπ' ἐκείνη ποῦ ἀκολουθεῖ ὁ ὀλίγον κατ'
ὀλίγον¹¹⁶ διευρυνόμενος λόγος καὶ [ἀντίστροφη ἀπ' ἐκείνη] ὑπὸ τὴν ὁποία
ἐπίσης τίς θέσαμε [παρουσιάσαμε] στήν ἀρχή. Γιατί θὰ ἀποδειχθῆ: ὅτι,
παρ' ὅλο ποῦ ἡ ἐμπειρία δίνει σ' αὐτό¹¹⁷ τὴν πρώτη ἀφορμή, ἢ ἀπλῆ ἐν τού-
τοις ὑπερβατολογικῆ ἐννοία καθοδηγεῖ σ' αὐτὴν τὴν προσπάθειαν τὸν λό-
γον καὶ θέτει σὲ ὄλες αὐτοῦ τοῦ εἴδους τίς ἀπόπειρες τὸν στόχον [σκοπὸν], ποῦ
ὁ λόγος ἔχει τάξιν στὸν ἑαυτὸν. Θ' ἀρχίσω, λοιπόν, ἀπὸ τὴν ἐξέτασιν τῆς
ὑπερβατολογικῆς ἀποδείξεως καὶ ὕστερα θὰ δῶ, τί μπορεῖ νὰ κάνῃ¹¹⁸ ἢ
προσθήκη τοῦ Ἐμπειρικοῦ [τοῦ ἐμπειρικοῦ στοιχείου]¹¹⁹ γιὰ τὴν αὔξησιν
τῆς ἀποδεικτικῆς τῆς δυνάμεως.

113. Νὰ ἐγκαινιάσῃ.

114. Στὸν ἴδιον δηλ. βαθμό.

115. Νὰ ὑπερβῇ.

116. Σιγά-σιγά, βαθμηδόν.

117. Σ' αὐτὴ τὴν ἐξέτασιν.

118. Πῶς μπορεῖ νὰ συμβάλῃ.

119. Τοῦ ἐμπειρικοῦ παράγοντος.

(A 592)
(B 620)

ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

ΤΕΤΑΡΤΟ ΤΜΗΜΑ

Περί τῆς ἀδυνατότητος μιᾶς ὄντολογικῆς ἀποδείξεως γιά τήν ὕπαρξη τοῦ Θεοῦ.

Εὐκόλα ἀπό τά μέχρι τώρα βλέπει κανεῖς: ὅτι ἡ ἔννοια ἑνός ἀπολύτως ἀναγκαίου ὄντος, εἶναι μιᾶ καθαρή ἔννοια τοῦ λόγου, δηλ. μιᾶ ἀπλή [ψιλή] ἰδέα, ἡ ἀντικειμενική πραγματικότης τῆς ὁποίας μέ αὐτό, μέ τό ὅτι [δηλ.] ὁ λόγος ἔχει ἀνάγκη ἀπ' αὐτήν, ἀπέχει ἀκόμα πολύ ἀπό τοῦ νά εἶναι ἀποδεδειγμένη, —[ἰδέα] ἡ ὁποία ἐπίσης ἔνδειξη¹²⁰ μονάχα προσφέρει πρὸς μιάν ὠρισμένη— μολονότι ἀνέφικτη— πληρότητα [τελειότητα] καί πού κατ' οὐσίαν χρησιμεύει περισσότερο στό νά περιορίζη τή διάνοια [νόηση] παρά νά τή διευρύνη πάνω σέ καινούργια ἀντικείμενα. Ἀποκαλύπτεται, λοιπόν, ἐδῶ τό παράδοξο καί παράλογο, ὅτι [δηλ.] ὁ συλλογισμός [πού συμπεραίνει] ἀπό μιάν δεδομένη ὕπαρξη καθόλου γιά κάποιαν ἀπολύτως ἀναγκαῖα ὕπαρξη φαίνεται νά εἶναι ἐπιτακτικός¹²¹ καί ὀρθός καί μολαταῦτα ἔχομε καθ' ὀλοκληρίαν ἐναντίον μας ὄλους τούς ὄρους τῆς διανοίας [πού αὐτή χρειάζεται] γιά νά σχηματίση μιάν ἔννοια γιά μιάν τέτοια ἀναγκαιότητα.

Σέ ὄλες τίς ἐποχές οἱ ἄνθρωποι ἐμίλησαν γιά τό ἀπολύτως ἀναγκαῖο ὄν καί δέν ἔκαναν τόσο πολύ τόν κόπο νά καταλάβουν, ἂν καί πῶς μπορεῖ κανεῖς καί μόνο νά νοήση μέσα του ἕνα αὐτοῦ τοῦ εἴδους πρᾶγμα, ὅσο μᾶλλον [ἔκαναν τόν κόπο] νά ἀποδείξουν τήν ὕπαρξή του. Ἐνας τώρα κατ' ὄνομα ὀρισμός τῆς ἔννοιας αὐτῆς εἶναι ἀσφαλῶς καθ' ὀλοκληρίαν εὐκόλος, ὅτι δηλ. [τό ὄν] αὐτό εἶναι κάτι τέτοιο, ἡ μή ὕπαρξη τοῦ ὁποίου

(A 593) εἶναι ἀδύνατη· ἀλλά μ' αὐτό δέν διαφωτίζεται¹²² κανεῖς σέ τίποτα ἐν
(B 621) ἀναφορᾷ πρὸς τούς ὄρους πού καθιστοῦν ἀδύνατο¹²³ [τό] νά θεωρῆ κανεῖς ὡς ἀπολύτως ἀδιανόητη¹²⁴ τή μή ὕπαρξη ἑνός πράγματος, καί οἱ [ὄροι] αὐτοί εἶναι οὐσιαστικά ἐκεῖνο τό πρᾶγμα πού θέλει κανεῖς νά γνωρίση¹²⁵, ἂν δηλ. διά τῆς ἔννοιας αὐτῆς νοοῦμε κάτι τι καθόλου ἢ ὄχι. Γιατί, τό ν' ἀπορρίπτη κανεῖς διά μέσου τῆς λέξεως: Ἀπόλυτο, ὄλους τούς ὄρους πού χρειάζεται πάντα ἡ διάνοια, γιά νά θεωρήση κάτι τι ὡς ἀναγκαῖο, ἀπέχει πολύ

120. Μιάν ἀπλή ὁδηγία ἢ ἔνδειξη.

121. Πιεστικός, ἀναγκαστικός, ἐπείγων.

122. Δέν γίνεται κανεῖς σέ τίποτα σοφώτερος.

123. N o i r e: notwendig (= ἀναγκαῖο).

124. A d i c k e s: denkbar (=διανοητή).

125. Νά μάθη.

ἀκόμη ἀπό τοῦ νά μοῦ κἀνη κατανοητό, ἂν ἐγὼ καί τότε, διὰ [μέσου] μιᾶς ἔννοιας ἐνός ἀπολύτως ἀναγκαίου [δντος], νοῶ ἀκόμα κάτι τι ἢ δέν νοῶ ἐνδεχομένως ἀπολύτως τίποτα.

Καί ἀκόμη περισσότερο: αὐτή τήν ριψοκινδυνευμένη [ἀποτολμημένη] ἀπλῶς στήν τύχη καί γινωμένη τελικά παντάπασιν οἰκεία ἔννοια ἐπίστεψαν¹²⁶ κοντά ἀκόμη στ' ἄλλα ὅτι τήν ἐξήγησαν μέ ἕνα πλῆθος παραδειγμάτων, κατὰ τέτοιον τρόπο, ὥστε κάθε περαιτέρω ζήτηση [ἔρευνα] γύρω ἀπό τήν κατανοητότητά της¹²⁷ νά φαίνεται καθ' ὀλοκληρίαν περιττή [ἀνώφελη]. Κάθε μιᾶ πρόταση τῆς Γεωμετρίας, ὅτι ἕνα τρίγωνο ἔχει τρεῖς π.χ. γωνίες, εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖα· καί ἔτσι μιλοῦσε κανεῖς γιά ἕνα ἀντικείμενο πού κεῖται ὀλότελα ἔξω ἀπό τήν σφαῖρα τῆς διανοίας [νοήσεως] μας, ὡς ἐάν νά καταλάβαινε κανεῖς ἐντελῶς καλά¹²⁸, τί ἤθελε νά πῆ κανεῖς μέ τήν ἔννοια αὐτοῦ [τοῦ ἀντικειμένου].

Ἔλα τά προτεινόμενα [προσκομιζόμενα] παραδείγματα εἶναι παρμένα χωρίς ἐξαίρεση ἀπό κρίσεις μονάχα, ὄχι ὅμως ἀπό πράγματα καί τήν ὑπαρξή τους. Ἡ ἀπόλυτη ὅμως ἀναγκαιότης τῶν κρίσεων δέν εἶναι μιᾶ ἀπόλυτη ἀναγκαιότης τῶν πραγμάτων. Γιατί ἡ ἀπόλυτη ἀναγκαιότης τῆς κρίσεως εἶναι μόνον μιᾶ ὑπό ὄρους¹²⁹ ἀναγκαιότης τοῦ πράγματος ἢ τοῦ κατηγορήματος στήν κρίση [τῆς κρίσεως]. Ἡ προηγουμένη πρόταση δέν ἔλεγε ὅτι τρεῖς γωνίες εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖες, ἀλλά, ὑπό τόν ὄρο ὅτι ἕνα τρίγωνο ὑπάρχει (εἶναι δεδομένο), ὑπάρχουν ἐπίσης τρεῖς γωνίες (σέ αἰτό) κατὰ τρόπον ἀναγκαῖο. Μολαταῦτα ἡ λογική αὐτή ἀναγκαιότης ἀπέδειξε μιάν τόσο μεγάλη δύναμη τῆς ἀπατηλῆς της ὄψεως¹³⁰, ὥστε —ἀφ' ὅτου κανεῖς γιά ἕνα πρᾶγμα εἶχε μορφώσει μέσα του μιάν ἔννοια *a priori*, [ἔννοια] πού ἦταν κατὰ τέτοιον τρόπο σχηματισμένη, ὥστε στήν περίμετρό [σφαῖρά] της νά συμπεριελάμβανε κανεῖς κατὰ τή γνώμη του τήν ὑπαρξή— νά πιστεῦη κανεῖς ὅτι ἐξ αὐτοῦ μπορεῖ νά συμπεράνη μέ βεβαιότητα πώς, ἐπειδή ἡ ὑπαρξή προσήκει¹³¹ ἀναγκαστικά στό ἀντικείμενο αὐτῆς τῆς ἔννοιας —ὑπό τόν ὄρο δηλ. ὅτι τό πρᾶγμα αὐτό τό θέτω ὡς δεδομένο (ὑπάρχον)—, ἡ ὑπαρξή του ἐπίσης τίθεται ἀναγκαῖα (σύμφωνα μέ τόν κανόνα τῆς ταυτότητος), καί ὅτι τό δν αὐτό εἶναι, κατὰ συνέπεια, καί τό ἴδιο ἀπολύτως ἀναγκαῖο, ἀφοῦ ἡ ὑπαρξή του συννοεῖται μέ μιάν κατὰ τό δοκοῦν [αὐθαιρέτως] παραδεδεγμένη ἔννοια καί ὑπό τόν ὄρον ὅτι ἐγὼ θέτω τό ἀντικείμενο αὐτῆς [τῆς ἔννοιας].

126. Ἐπίστεψε κανεῖς.

127. Τή δυνατότητά της νά γίνη κατανοητή.

128. Ἄριστα.

129. *Bedingte* (=ad conditionem adstricta).

130. Τῆς ἀπατηλῆς φαινομενικότητος.

131. Προσάπτεται.

Ὅταν σέ μίαν ταυτολογική πρόταση¹³² αἴρω τό κατηγορήμα καί διατηρῶ [κρατῶ] τό ὑποκείμενο, τότε προκύπτει [ἀπορρέει] μιά αντίφαση καί διά τοῦτο λέγω: [ὅτι] τό κατηγορήμα ἐκεῖνο ἀποδίδεται στό ὑποκείμενο αὐτό κατ' ἀναγκαιότητα. Ὅταν ὁμως αἴρω τό ὑποκείμενο μαζί μέ τό κατηγορήμα, τότε δέν προκύπτει καμμιά αντίφαση, γιατί δέν ὑπάρχει π λ έ ο ν τ ί π ο τ α, πρὸς τό ὁποῖο θά ἦταν δυνατόν νά λάβη χώρα αντίφαση. Τό νά θέτη κανεῖς ἓνα τρίγωνο καί νά αἴρη ὡστόσο τῆς τρεῖς γωνίες του εἶναι ἀντιφατικό· τό νά αἴρη ὁμως κανεῖς τό τρίγωνο μαζί μέ τῆς τρεῖς γωνίες του, [αὐτό] δέν εἶναι καμμιά αντίφαση. Τό ἴδιο ἀκριβῶς συμβαίνει¹³³ καί μέ τήν ἔννοια ἑνός ἀπολύτως ἀναγκαίου ὄντος. Ὅταν αἴρετε τήν ὑπαρξή του, τότε αἴρετε καί τό ἴδιο τό πρᾶγμα μέ ὅλα του τά κατηγορήματα· ἀπό ποῦ πρέπει¹³⁴, λοιπόν, τότε νά προέρχεται ἡ αντίφαση; Ἐξωτερικά δέν ὑπάρχει τίποτα, πρὸς τό ὁποῖο θά ἐρχόταν σέ αντίφαση, γιατί τό πρᾶγμα δέν ὀφείλει ἐξωτερικά νά εἶναι ἀναγκαῖο· ἐσωτερικά ἐπίσης [δέν ὑπάρχει] τίποτε, ἀφοῦ μέ τήν ἄρση τοῦ ἰδίου τοῦ πράγματος, ἔχετε ἄρει συγχρόνως κάθε τι¹³⁵ τό ἐσωτερικό. Ὁ Θεός εἶναι παντοδύναμος· αὐτό εἶναι [ἀποτελεῖ] μιά ἀναγκαῖα κρίση. Ἡ παντοδυναμία δέν μπορεῖ νά ἀρθῆ, ἐάν ἐσεῖς θέτετε μίαν θεότητα, δηλ. ἓνα ἄπειρο ὄν, μέ τήν ἔννοια τοῦ ὁποίου [ἡ ἔννοια]¹³⁶ ἐκείνη εἶναι ταυτόσημη. Ὅταν ὁμως λέτε: Θεός δέν ὑπάρχει, τότε δέν εἶναι δεδομένα οὔτε ἡ παντοδυναμία, οὔτε ὁποιοδήποτε ἄλλο ἀπό τά κατηγορήματά του· γιατί ὅλα αὐτά ἔχουν ἀρθῆ μαζί μέ τό ὑποκείμενο καί δέν παρουσιάζεται οὔτε καί ἡ παραμικρή αντίφαση σ' αὐτή τή σκέψη.

Εἶδατε, λοιπόν, ὅτι, ὅταν αἴρω τό κατηγορήμα μιᾶς κρίσεως μαζί μέ τό ὑποκείμενο, [τότε] δέν μπορεῖ ποτέ νά προκύψῃ μιά ἐσωτερική αντίφαση, ἃς εἶναι τό κατηγορήμα ὁποιοῦ θέλει [ὁποιοδήποτε καί ἂν εἶναι τό κατηγορήμα]. Δέν σᾶς ἀπομένει, λοιπόν, καμμιά ἄλλη διαφυγή [διέξοδος] ἀπό τοῦ νά ὑποχρεωθῆτε νά πῆτε: ὅτι ὑπάρχουν ὑποκείμενα πού δέν μποροῦν νά ἀρθοῦν καθόλου, [ὑποκείμενα], συνεπῶς, τά ὁποῖα ὀφείλουν ἀναγκαστικά νά παραμένουν¹³⁷. Ἀλλά αὐτό ἀκριβῶς θά ἤθελε νά πῆ τοῦτο μόνον [θά ἰσοδυναμοῦσε μέ τό]: ὅτι ὑπάρχουν ἀπολύτως ἀναγκαῖα ὑποκείμενα —μιά προϋπόθεση γιά τήν ὀρθότητα τῆς ὁποίας ἀκριβῶς ἐγώ ἀμφέβαλλα καί τή δυνατότητα τῆς ὁποίας ἐσεῖς θέλατε νά μοῦ δείξετε. Γιατί δέν μπορῶ νά σχηματίσω μέσα μου τήν παραμικρή ἔννοια ἑνός πράγματος, πού, ἐάν ἤθελε

132. Πρόταση ταυτότητος.

133. Ἔτσι ἀκριβῶς ἔχει τό πρᾶγμα.

134. Μπορεῖ.

135. Κάθε ἐσωτερικήν, ἐνδογενῆ ἰδιότητα.

136. Τό κατηγορήμα ἐκεῖνο, δηλ. ἡ παντοδυναμία.

137. Νά ἐξακολουθοῦν νά ὑφίστανται.

ἀρθή¹³⁸ μέ ὄλα του τά κατηγορήματα, θά ἀφηνε πίσω του [κατέλειπε] μίαν ἀντίφαση· καί χωρίς τήν ἀντίφαση δέν ἔχω, δι' ἀπλῶν καθαρῶν ἐννοιῶν *arbitrio*, κανένα χαρακτηριστικό γνώρισμα¹³⁹ τῆς αδυνατότητας. { (A 596)
(B 624)

Ἐναντίον ὄλων αὐτῶν τῶν γενικῶν συλλογισμῶν [συλλογιστικῶν ἐπιχειρημάτων] (τά ὅποια δέν μπορεῖ κανένας ἄνθρωπος νά ἀρνηθῆ) ἐσεῖς μέ προκαλεῖτε διά μίας περιπτώσεως, πού τήν παρουσιάζετε ὡς μίαν ἔργω¹⁴⁰ ἀπόδειξη: ὅτι [δηλ.] παρ' ὄλα αὐτά ὑπάρχει μία, καί μάλιστα αὐτή μόνον ἡ μί α ἐννοια, ὅπου τό μή-εἶναι¹⁴¹ ἢ ἡ ἄρση τοῦ ἀντικειμένου της εἶναι αὐτή καθ' ἑαυτήν¹⁴² ἀντιφατική, καί αὐτό [τό πρᾶγμα]¹⁴³ εἶναι ἡ ἐννοια τοῦ *ens realissimum* [τοῦ ὄντως ὄντος]. Τό ὄν αὐτό, λέτε, κατέχει ὄλη τήν πραγματικότητα καί ἕνα τέτοιο ὄν ἔχετε τό δικαίωμα νά τό δεχθῆτε ὡς δυνατό ([ὄν] πού ἐγώ συγκαταδέχομαι γιά τώρα, μολονότι ἡ ἐννοια πού δέν ἀντιφάσκει μέ τόν ἑαυτό της πολύ ἀπέχει ἀκόμη ἀπό τοῦ νά ἀποδεικνύη τή δυνατότητα τοῦ ἀντικειμένου*). Ἐνάμεσα τώρα σ' ὄλη τήν πραγματικότητα συμπεριέχεται ἐπίσης καί ἡ ὑπαρξη: ἄρα ἡ ὑπαρξη ἐνυπάρχει στήν ἐννοια ἐνός Δυνατοῦ. Ἐάν τώρα αἴρεται αὐτό τό πρᾶγμα, αἴρεται τότε καί ἡ ἐσωτερική δυνατότης τοῦ πράγματος, πρᾶγμα πού εἶναι ἀντιφατικό. { (A 597)
(B 625)

Ἐγώ ἀπαντῶ¹⁴⁴: ἔχετε ἤδη κάνει¹⁴⁵ μίαν ἀντίφαση, ἀφ' ὄτου μέσα στήν ἐννοια ἐνός πράγματος, πού θέλετε ὡς πρός τή δυνατότητά του μόνον νά νοῆτε, εἰσαγάγατε ἤδη, ὑπό ὅποιοδήποτε ἔστω συγκεκαλυμμένο¹⁴⁶ ὄνομα, τήν ἐννοια τῆς ὑπάρξεώς του. Ἐάν σᾶς τό ἀποδεχθῆ παραχωρητικά¹⁴⁷ κανεῖς αὐτό, τότε ἔχετε φαινομενικά κερδίσει ὑπόθεση¹⁴⁸, τίποτε ὄμως στήν πραγματικότητα δέν ἔχετε εἶπει· γιὰτί ἔχετε μίαν ἀπλή ταυτολογία ἐπιτελέσει. Καί σᾶς ἐρωτῶ: εἶναι ἡ πρόταση: τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τό πρᾶγμα ὑπάρχει (πού σᾶς κάνω τήν παραχώρηση καί τό δέχομαι —ὄτιδήποτε κι ἄν εἶναι αὐτό— ὡς δυνατό)— εἶναι, λέγω, αὐτή ἡ πρόταση μιά ἀναλυτική ἢ

* Ἡ ἐννοια εἶναι πάντοτε [ὄλες τίς φορές] δυνατή, ὄταν δέν ἀντιφάσκει μέ τόν ἑαυτό της. Αὐτό εἶναι τό χαρακτηριστικό λογικό γνώρισμα τῆς δυνατότητας καί μ' αὐτό

138. Ἐν θά ἤρετο.

139. Κριτήριο.

140. *Argumentum de facto* (=preuve de fait).

141. Ἡ μή ὑπαρξη.

142. *In se ipso*.

143. Ἡ ἐννοια.

144. Ἰδοῦ ἡ δική μου ἀπάντηση.

145. Ἐχετε ἤδη περιπέσει σέ μίαν ἀντίφαση.

146. Λεληθός, κεκρυμμένο.

147. Σᾶς τό κάνει κατά παραχώρηση δεκτό.

148. Ἐχετε κερδίσει παιχνίδι.

συνθετική πρόταση; Ἐάν εἶναι τό πρῶτο (ἀναλυτική), τότε μέ τήν ὕπαρξη τοῦ πράγματος δέν προσθέτετε τίποτε στή σκέψη σας γιά τό πρᾶγμα, ἀμέσως ὁμως ἔπειτα, ἢ θά ἔπρεπε ἡ σκέψη πού εἶναι μέσα σας, νά εἶναι τό ἴδιο τό πρᾶγμα, ἢ ἔχετε προϋποθέσει, ὡς ἀνήκουσα στή δυνατότητα, μιάν ὕπαρξη καί ἀμέσως τότε ἔχετε δῆθεν¹⁴⁹ συμπεράνει ἀπό τήν ἐσωτερική δυνατότητα τήν ὕπαρξη, πρᾶγμα τό ὁποῖο δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό μιάν θλιβερή ταυτολογία. Ἡ λέξη: «πραγματικότητας», ἡ ὁποία στήν ἔννοια τοῦ πράγματος ἡ-χει διαφορετικά ἀπ' ὅ,τι [ἡ λέξη] «ὕπαρξη» στήν ἔννοια τοῦ κατηγορήματος, δέν καταφέρνει τίποτε¹⁵⁰. Γιατί ἂν κάθε θέση¹⁵¹ (ἀκαθόριστα¹⁵² τί θέτετε) τήν ὀνομάζετε ἐπίσης πραγματικότητα, τότε μέσα στήν ἔννοια τοῦ ὑποκειμένου ἔχετε ἤδη θέσει μέ ὅλα του τά κατηγορήματα τό πρᾶγμα καί τό ἔχετε ὡς πραγματικό δεχθῆ καί μέσα στό κατηγορήμα τό ἐπαναλαμβάνετε μονάχα¹⁵³. Ἐάν, ἀντίθετα, ὁμολογήτε —ὅπως κάθε ἕνας λογικός ἄνθρωπος ὀφείλει εὐλόγως νά ὁμολογή— ὅτι κάθε ὑπαρκτική πρόταση εἶναι συνθετική: πῶς θέλετε τότε νά ἰσχυρίζεσθε ὅτι τό κατηγορήμα τῆς ὑπάρξεως δέν μπορεῖ νά αἴρεται χωρίς ἀντίφαση; [καί τοῦτο] ἀφοῦ ἕνα τέτοιο προτέρημα [προνόμιο] προσήκει [ἀνήκει] ἰδιαζόντως¹⁵⁴ στίς ἀναλυτικές [προτάσεις] μόνον, ὡς ἐκεῖνες πού ὁ χαρακτήρας¹⁵⁵ των βασίζεται ἀκριβῶς πάνω σ' αὐτό.

Δι' ἑνός ἀκριβοῦς προσδιορισμοῦ τῆς ἐννοίας τῆς ὑπάρξεως θά ἤλιπα

διακρίνεται τό ἀντικείμενό της ἀπό τό *nihil negativum*¹⁵⁶. Ἀλλά ἡ ἔννοια αὐτή μπορεῖ ὄχι λιγώτερο [οὐχ ἥττον] νά εἶναι μιᾶ ἔννοια κενή, ἐάν ἡ ἀντικειμενική πραγματικότης τῆς συνθέσεως, διά τῆς ὁποίας αὐτή παράγεται [γεννᾶται], δέν ἀποδεικνύεται ἰδιαιτέρως¹⁵⁷. Πρᾶγμα τό ὁποῖο ὁμως βασίζεται, ὅπως παραπάνω ἔχει ἀποδειχθῆ, πάνω σέ ἀρχές πάντοτε καί ὄχι πάνω στήν θεμελιώδη ἀρχή τῆς ἀναλύσεως (ἡ ἀρχή τῆς ἀντιφάσεως). Τοῦτο ἀποτελεῖ μιάν ἀποτρεπτική ὑπόμνηση¹⁵⁸ [γιά] νά μή συμπεραίνη κανεῖς εὐθέως [χωρίς ἄλλο] ἀπό τή δυνατότητα τῶν ἐννοιῶν (λογική) γιά τή δυνατότητα τῶν πραγμάτων (πραγματική).

149. Φαινομενικά, προσχηματικά.

150. Δέν χρησιμεύει σέ τίποτα, δέν λύει τό πρόβλημα.

151. Κάθε τι πού θέτετε, τό θέτειν, ἡ ἐνέργεια τοῦ θέτειν.

152. Χωρίς νά προσδιορίζουμε τί θέτετε.

153. Δέν κάνετε τίποτε ἄλλο ἀπό τοῦ νά τό ἐπαναλαμβάνετε.

154. Εἰδικά, ἰδιαιτέρως.

155. Χαρακτηριστικό των γνώρισμα.

156. Πρβλ. Α 291 καί Β 348 κ.έ.

157. Εἰδικῶς, ξεχωριστά.

158. Προειδοποίηση.

φυσικά νά εξαφανίσω χωρίς καμμιάν περιστροφή¹⁵⁹ τήν φροντιδοκόπα [φιλομέριμνη]¹⁶⁰ αὐτή σοφιστεία¹⁶¹, ἐάν δέν ἀπεκάλυπτα [εὕρισκα] ὅτι ἡ αὐταπάτη [ἀπατηλή φαινομενικότης] κατά τήν παράλλαξη [σύγχυση] ἑνός λογικοῦ κατηγορήματος μέ ἕνα πραγματικό [κατηγόρημα] ([δηλ. ἕνα κατηγόρημα] τοῦ προσδιορισμοῦ ἑνός πράγματος) ἀποκρούει [ἀρνεῖται] κάθε σχεδόν διδασκαλία [ἐπεξηγήση, διόρθωση]. Ὡς [γιά] λογικό κατηγόρημα μπορεῖ νά χρησιμεύση πᾶν ὅ,τι θέλει κανεῖς, ἀκόμα καί τό ὑποκείμενο μπορεῖ νά κατηγορηθῆ¹⁶² πάνω στόν ἴδιο τόν ἑαυτό του· γιατί ἡ Λογική κάνει ἀφαίρεση ἀπό κάθε περιεχόμενο. Ἄλλά ὁ π ρ ο σ δ ι ο ρ ι σ μ ό ς εἶναι ἕνα κατηγόρημα, πού πέρα ἀπό τήν ἔννοια τοῦ ὑποκειμένου προστίθεται σ' αὐτήν καί τή μεγαλώνει [διευρύνει]. Δέν πρέπει συνεπῶς νά περιέχεται ἤδη σ' αὐτήν.

Τό «εἶναι» δέν ἀποτελεῖ προφανῶς κανένα πραγματικό κατηγόρημα, δηλ. μιάν ἔννοια γιά κάτι τι [ὄ,τιδήποτε] πού θά μπορούσε¹⁶³ νά προστεθῆ στήν ἔννοια ἑνός πράγματος. Εἶναι ἀπλῶς ἡ θέση ἑνός πράγματος ἢ ὀρισμένων προσδιορισμῶν αὐτῶν καθ' ἑαυτούς. Στή λογική χρήση τό «εἶναι» εἶναι ἀποκλειστικά ἡ copula [τό συνδετικό] μιᾶς κρίσεως. Ἡ πρόταση: ὁ Θεός εἶναι παντοδύναμος, περιέχει δύο ἔννοιες πού ἔχουν τά ἀντικείμενά τους: ὁ Θεός καί ἡ παντοδυναμία· τό λεξίδιον «εἶναι» [ἐστί], δέν εἶναι ἕνα ἀκόμη κατηγόρημα ἀλλά αὐτό μόνον πού θέτει [φέρει] τό κατηγόρημα σέ σ χ έ σ η ἀ ν α φ ο ρ ᾱ ς¹⁶⁴ πρὸς τό ὑποκείμενο. Ἐάν τώρα πάρω μαζί [ἔνωμένα] τό ὑποκείμενο (Θεός) μαζί μέ ὅλα του τά κατηγόρηματα (ὑπό τά ὁποῖα ἐμπίπτει [ἀνήκει] ἐπίσης καί ἡ παντοδυναμία) καί εἶπω: ὁ Θεός εἶναι, ἢ ὅτι εἶναι ἕνας Θεός, δέν προσθέτω τότε στήν ἔννοια τοῦ Θεοῦ κανένα νέο κατηγόρημα, ἀλλά [θέτω] μονάχα μέ ὅλα του τά κατηγόρηματα αὐτό καθ' ἑαυτό τό ὑποκείμενο, καί φυσικά [θέτω] τό ἀ ν τ ι κ ε ἴ μ ε ν ο σέ σχέση πρὸς τήν ἔ ν ν ο ι ᾶ μου. Καί τά δύο¹⁶⁵ πρέπει νά περιέχουν ἕνα καί τό αὐτό ἀκριβῶς πρᾶγμα καί διά τό γεγονός, ὅτι νοῶ τό ἀντικείμενο αὐτῆς¹⁶⁶ ὡς ἀπολύτως δεδομένο (διά τῆς ἐκφράσεως: αὐτό «εἶναι») δέν μπορεῖ, ὡς ἐκ τούτου, στήν ἔννοια, πού ἐκφράζει ἀπλῶς τή δυνατότητα, νά προστεθῆ τίποτα ἐπί πλέον. Καί ἔτσι, τό πραγματι-

159. Εὐθέως.

160. Μάταιη. λεπτολόγια.

161. Argutation (argutationes subtiles). H a r t e n s t e i n: Argumentation. V a l e n t i n e r: Spitzfindigkeit (= σοφιστική λεπτολογία).

162. Νά ἀποδοθῆ ὡς κατηγόρημα, νά λειτουργήσῃ ὡς κατηγόρημα.

163. Ἄντί: πού θά μπορῆ. E r d m a n n: πού θά μπορούσε.

164. In adjunctione.

165. Ἄντικείμενο καί ἔννοια.

166. Τῆς ἔννοιας.

κό δέν περιέχει τίποτε παραπάνω ἀπό τό ἀπλῶς δυνατό. Ἐκατό πραγματικά τάληρα δέν περιέχουν οὔτε τό παραμικρό παραπάνω ἀπό ὅ,τι ἑκατό δυνατά. Γιατί καθὼς αὐτά [τά δυνατά] σημαίνουν¹⁶⁷ τήν ἔννοια, ἐκεῖνα [τά πραγματικά] ὁμως τό ἀντικείμενο καί τήν θέση του (*Position*) αὐτή καθ' ἑαυτήν, ἡ ἔννοιά μου, στήν περίπτωση κατά τήν ὁποία αὐτό θά περιεῖχε περισσότερα ἀπό ἐκείνην, δέν θά ἐξέφραζε τότε ὁλόκληρο τό ἀντικείμενο καί δέν θά ἦταν συνεπῶς ἡ ἰσακριβῆς [προσφυῆς] ἔννοια γι' αὐτό [τό ἀντικείμενο]. Ἀλλά στήν περιουσιακή μου κατάσταση μέ ἑκατό πραγματικά τάληρα ὑπάρχουν περισσότερα¹⁶⁸ ἀπ' ὅ,τι μέ τήν ἀπλή [ψιλῆ] ἔννοια τῶν ἰδίων αὐτῶν [ταλήρων] (δηλ. μέ τή δυνατότητά τους). Γιατί τό ἀντικείμενο κατά τήν [στήν] πραγματικότητά [του] δέν περιέχεται ἀναλυτικά ἀπλῶς στήν ἔννοιά μου, ἀλλά προστίθεται συνθετικά στήν ἔννοιά μου (πού εἶναι ἕνας προσδιορισμός τῆς καταστάσεώς μου), χωρίς δι' αὐτοῦ τοῦ ἕξω ἀπό τήν ἔννοιά μου [κειμένου] εἶναι [παρουσίας, ὑπάρξεως], τά ἑκατό αὐτά στή σκέψη¹⁶⁹ τάληρα νά προσαυξάνωνται καί τά ἴδια εἰς τό ἐλάχιστο.

(A 600) } "Ὅταν λοιπόν νοῶ ἕνα πρᾶγμα, μέ ὅποια καί ὅσα κατηγορήματα θέλω
(B 628) } (ἀκόμη καί στόν συνολικό προσδιορισμό [του]), τότε μ' αὐτό, μέ τό ὅτι [δηλ.] προσθέτω ἀκόμη: ὅτι τό πρᾶγμα αὐτό εἶναι [ὑπάρχει], δέν προστίθεται τό παραμικρό στό πρᾶγμα. Γιατί ἀλλιῶς¹⁷⁰ δέν θά ὑπῆρχε [ἦταν] τό ἴδιο ἀκριβῶς [πρᾶγμα], ἀλλά [θά ὑπῆρχε, θά ἦταν] περισσότερο ἀπ' ὅ,τι εἶχα στήν ἔννοια νοήσει, καί δέν θά μπορούσα νά πῶ ὅτι ὑπάρχει ἀκριβῶς τό ἀντικείμενο τῆς ἔννοιας μου. Ἐάν ὡσαύτως σέ [γιά] ἕνα μάλιστα πρᾶγμα νοῶ ὅλη τήν πραγματικότητα μέσα μου ἐκτός ἀπό μίαν, τότε μ' αὐτό, μέ τό νά λέγω [δηλ.]: ὅτι ὑπάρχει ἕνα τέτοιο ἐλλειματικό [ἐλλιπές] πρᾶγμα, δέν προστίθεται ἐπί πλέον ἡ ἐλλιπῆς πραγματικότης· ἀλλά τό πρᾶγμα αὐτό ὑπάρχει προσπεφυκός¹⁷¹ μέ τό ἴδιο ἀκριβῶς ἐλάττωμα, ὅπως τό ἕξω νοήσει, ἀλλιῶς θά ὑπῆρχε κάτι ἄλλο ἀπό αὐτό πού ἐγώ νοοῦσα. Ἐάν, τώρα, νοῶ μέσα μου ἕνα ὄν ὡς τήν ὑπέρτατη πραγματικότητα (χωρίς ἐλάττωμα)¹⁷², τότε παραμένει [ἀνοιχτό] πάντοτε τό ἐρώτημα, ἂν αὐτό τό ὄν ὑπάρχει ἤ ὄχι. Γιατί, μολονότι στήν ἔννοιά μου γιά τό δυνατό πραγματικό περιεχόμενο ἑνός πράγματος καθόλου, δέν λείπει τίποτα, λείπει ὥστόσο τότε ἀκόμη κάτι πάνω στή σχέση πρός τήν ὅλη κατάσταση τῆς σκέψεώς μου, δηλ. [λείπει τό] ἂν ἡ γνώση ἐκείνου τοῦ ἀντικειμένου εἶναι ἐπίσης δυνατή a posteriori. Καί ἐδῶ ἐπίσης δείχεται [ἀποκαλύπτεται] ἡ αἰτία τῆς δυσκολίας πού στό σημείο

167. Δηλώνουν.

168. Ἐχω περισσότερα, εἶμαι πλουσιώτερος.

169. Τά ἐννοημένα ἢ συλλαμβανόμενα διά τῆς σκέψεως.

170. Ἄν δηλ. προσετίθετο.

171. Ὅργανικά δεμένο μέ τό ἐγγενές ἐλάττωμα, βεβαρημένο.

172. Ἀτέλεια, ἔλλειψη.

αυτό υφίσταται [δεσπόζει]. 'Εάν γινόταν λόγος¹⁷³ για ένα αντικείμενο τῶν αἰσθήσεων, τότε δέν θά μπορούσα νά συγχύσω τήν ὕπαρξη τοῦ αντικειμένου μέ τήν ψιλή ἔννοια τοῦ πράγματος. Γιατί διά τῆς ἐννοίας τό αντικείμενο νοεῖται ὡς σύμφωνο [σύμμορφο] μόνο πρὸς τοὺς γενικούς ὄρους μιᾶς δυνατῆς ἐμπειρικῆς γνώσεως καθόλου [ἐν γένει], διά τῆς ὑπάρξεως ὅμως [αὐτό νοεῖται] ὡς περιεχόμενο μέσα στή συνεκτικὴ ἐνότητα ἀπάσης τῆς ἐμπειρίας· { (A 601
(B 629

ἐάν [καθώς] ἐξ ἄλλου μέ τό περιεχόμενο σύμπασας τῆς ἐμπειρίας ἢ ἔννοια τοῦ αντικειμένου δέν αὐξάνεται στό ἐλάχιστο, ἢ νόησή¹⁷⁴ μας ἀντιθέτως ἀποκτᾶ [λαμβάνει] διά τοῦ ἰδίου αὐτοῦ [περιεχομένου] μιάν ἐπί πλέον δυνατὴ κατ' αἴσθηση ἀντίληψη. 'Εάν, ἀπεναντίας, θέλωμε νά νοήσουμε τήν ὕπαρξη διά [μέσου] τῆς καθαρῆς μόνον Κατηγορίας, τότε δέν εἶναι [ἀποτελεῖ] κανένα θαῦμα¹⁷⁵, [τό] ὅτι δέν μπορούμε νά ὑποδηλώσουμε [ὀρίσουμε] κανένα χαρακτηριστικό γνώρισμα, γιά νά τῆ διακρίνουμε ἀπὸ τήν ἀπλή [ψιλή] δυνατότητα.

'Ἡ ἔννοιά μας, λοιπόν, γιά ένα αντικείμενο μπορεῖ νά περιέχη ὀτιδήποτε καί ὀσοδήποτε θέλει, ἐμεῖς ἐν τούτοις εἶμαστε ἀναγκασμένοι νά ἐξέλθουμε ἀπ' αὐτήν, γιά νά τῆς ἀπονείμουμε [ἀποδώσουμε] τήν ὕπαρξη. Σέ [γιά] ἀντικείμενα τῶν αἰσθήσεων αὐτό συμβαίνει διά [μέσου] τῆς συνεκτικῆς ἐνότητος μέ κάποιαν ἀπὸ τίς κατ' αἴσθηση ἀντιλήψεις μου σύμφωνα μ' ἐμπειρικούς νόμους· ἀλλά γιά ἀντικείμενα τῆς καθαρῆς νοήσεως δέν ὑπάρχει κανένα ἀπολύτως μέσο γιά νά γνωρίσωμε τήν ὕπαρξή τους, ἀφοῦ αὐτή θά ἔπρεπε νά γνωσθῆ παντάπασιν a priori, ἢ συνείδησή μας ὅμως γιά κάθε ὕπαρξη (εἴτε ἄμεσα διά κατ' αἴσθηση ἀντιλήψεως, εἴτε διά συλλογισμῶν πού συνδέουν κάτι τι μέ τήν κατ' αἴσθηση ἀντίληψη) ἀνήκει ὀλοσχερῶς καί ἀπολύτως στήν ἐνότητα τῆς ἐμπειρίας· καί μιὰ ὕπαρξη ἔξω ἀπ' αὐτό τό πεδίο δέν μπορεῖ βέβαια νά κηρυχθῆ [θεωρηθῆ] ὡς ἀπολύτως ἀδύνατη, εἶναι ὅμως μιὰ προϋπόθεση, πού δέν μπορούμε νά δικαιώσουμε μέ τίποτα.

'Ἡ ἔννοια ἐνός ὑπερτάτου ὄντος εἶναι μιὰ ἀπὸ ὀρισμένην ἄποψη πολύ χρήσιμη ἰδέα· ἀλλά ἀκριβῶς γι' αὐτό, γιά τό ὅτι [δηλ.] εἶναι ἀπλῶς μιὰ ἰδέα, εἶναι διά μέσου αὐτῆς καί μόνης¹⁷⁶ ὀλωσδιόλου ἀνίκανη νά διευρύνῃ τή γνώση μας ἀναφορικά πρὸς ὅ,τι ὑπάρχει. Δέν ἔχει οὔτε κᾶν τόση δύναμη, ὥστε νά μᾶς ἐδίδασκε [διεφώτιζε] ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τῆ δυνατότητα ἐνός κάτι ἐπιπλέον¹⁷⁷. Τό ἀναλυτικό χαρακτηριστικό γνώρισμα τῆς δυνατότητος, πού { (A 602
(B 630

173. 'Εάν ἐπρόκειτο γιά...

174. Τό νοεῖν.

175. Δέν εἶναι ἐκπληκτικό, παράδοξο.

176. Διά τοῦ ἑαυτοῦ της καί μόνον, διά μέσου αὐτῆς τῆς ἰδίας μόνον.

177. Πέραν ἀπ' αὐτό πού γνωρίζουμε διά τῆς ἐμπειρίας (S m i t h). Τό: in

συνίσταται σ' αὐτό, στό νά μή γεννοῦν [προκαλοῦν δηλ.]¹⁷⁸ ἀπλές θέσεις (πραγματικότητες) καμμιάν ἀντίφαση, [τό γνῶρισμα αὐτό] δέν μπορεῖ ἀσφαλῶς νά τῆς ἀμφισβητηθῇ· ἐπειδή ὅμως ἡ σύνδεση ὄλων τῶν πραγματικῶν ιδιοτήτων σέ ἓνα πρᾶγμα¹⁷⁹ εἶναι μιά σύνθεση, γιά τή δυνατότητα τῆς ὁποίας δέν μπορούμε νά κρίνουμε a priori, ἀφοῦ οἱ πραγματικότητες δέν μᾶς εἶναι εἰδικά¹⁸⁰ δεδομένες, καί ἐάν ἀκόμη τοῦτο συνέβαινε¹⁸¹, δέν θά ἐλάμβανε πουθενά σ' αὐτό ἐκεῖ καμμιά ἀπολύτως κρίση χώρα¹⁸², ἐφ' ὅσον τό χαρακτηριστικό γνῶρισμα τῆς δυνατότητος συνθετικῶν γνώσεων πρέπει πάντοτε νά ζητῆται μόνο στήν ἐμπειρία, στήν ὁποία ὅμως δέν ἀνήκει τό ἀντικείμενο μιᾶς ἰδέας: ἔτσι ὁ περιώνυμος [περίφημος] *Leibniz* ἀπέχει πολύ ἀπό τοῦ νά ἐξη κατορθώση αὐτό, γιά τό ὁποῖο αὐτός βαυκαλιζόταν [κολακευόταν], [γιά] τό νά θέλῃ δηλ. νά ἐγκατανοῇ [ἐνορᾷ] a priori τή δυνατότητα ἐνός τόσο ὑπεροχικοῦ ἰδεατοῦ ὄντος.

Ὁλος ὁ κόπος καί ὄλη ἡ δουλειά πάνω [γι'] σ' αὐτή τήν τόσο περίφημη ὄντολογική (Καρτεσιανή) ἐξ ἐννοιῶν ἀπόδειξη γιά τήν ὕπαρξη ἐνός ὑπερτάτου ὄντος, πᾶνε λοιπόν χαμένα, καί ἓνας ἄνθρωπος θά μπορούσε ὄντως ἐξ ἴσου τόσο λίγο ἐκ ψιλῶν ἰδεῶν¹⁸³ νά γίνῃ πλουσιώτερος σέ γνώσεις ὄσο λίγο [θά μπορούσε νά γίνῃ] καί ἓνας ἔμπορος, ὅταν, γιά νά βελτιώσῃ τήν [περιουσιακή] του κατάσταση, θά ἤθελε νά ἐπιθέσῃ [προσθέσῃ] καί μερικά μηδενικά στόν λογαριασμό [στά μετρητά] τοῦ ταμείου του.

Ansehung der Möglichkeit eines Mehreren, οἱ Ἱταλοί μεταφραστῆς, καθὼς καί ὁ *P a c a u d*, τό ἐκλαμβάνουν ὡς: δυνατότητα μιᾶς πληθύος πραγμάτων, ἐνῶ ὁ *B a r n i* τό μεταφράζει ὡς ἐπίρρημα: περισσότερο (davantage). Τό ἴδιο κάνει καί ὁ *B o r n*.

178. Γίνονται αἰτία γενέσεως, παράγουν.

179. Ἐνός πράγματος.

180. *A d i c k e s*: spekulativ ἀντί spezifisch. Κατά τόν *E r d m a n n* ἐδῶ νοοῦνται οἱ εἰδικές πραγματικότητες τῶν πραγματικῶν ιδιοτήτων. *G ö r l a n d*: in concreto.

181. *Stattfände* (*W i l l e*) ἀντί: *stattfindet*.

182. Δέν θά προέκυπτε.

183. *E solis ideis* (=ἐξ ἀπλῶν ἢ μονῶν ἰδεῶν).

ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

{(A 603
(B 631

ΠΕΜΠΤΟ ΤΜΗΜΑ

Περί της αδυνατότητας μιάς κοσμολογικής αποδείξεως για την ύπαρξη του Θεού.

Ήταν κάτι τό έντελῶς ἀφύσικο καί ἕνας ἀπλός νεωτερισμός [καινοτομία] τοῦ σχολαστικοῦ πνεύματος¹⁸⁴, τό νά θέλη κανεῖς νά ἐκσοφιστεύσῃ¹⁸⁵ ἀπό μίαν έντελῶς αὐθαίρετα σχεδιασμένη¹⁸⁶ ἰδέα τήν ὕπαρξη τοῦ ἰδίου τοῦ ἀντιστοιχοῦντος σ' αὐτήν [τήν ἰδέα] ἀντικειμένου. Πραγματικά κανεῖς ποτέ δέν θά τό εἶχε κατ' αὐτόν τόν τρόπο¹⁸⁷ ἀποπειραθῆ [ἐπιχειρήσει], ἔάν δέν εἶχε προηγηθῆ ἡ χρεία τοῦ λόγου μας νά δεχθῆ γιά τήν ὕπαρξη καθόλου κάτι τι τό ἀναγκαῖο (εἰς τό ὁποῖο νά μπορῆ κανεῖς νά σταματᾶ κατά τήν ἀνάβαση)¹⁸⁸ καί ἔάν, καθῶς ἡ ἀναγκαιότης αὐτή πρέπει νά εἶναι ἀπόλυτη καί βέβαιη a priori, δέν ἦταν ἀναγκασμένος ὁ λόγος νά ζητήσῃ μίαν ἔννοια πού θά ἱκανοποιούσῃ¹⁸⁹, κατά τό δυνατό, μίαν τέτοια ἀπαίτηση καί θά [μᾶς] ἔδιδε [θά μᾶς καθιστοῦσε ἱκανούς νά] νά γνωρίσουμε μίαν ὕπαρξη έντελῶς a priori. Τήν ἔννοια αὐτή πίστευε κανεῖς τώρα ὅτι τή βρίσκει στήν ἰδέα ἐνός *entis realissimi* καί ἔτσι ἡ ἰδέα αὐτή ἐχρησιμοποιήθη ἀποκλειστικά γιά τήν πύ προσδιωρισμένη γνώση ἐκείνου, γιά τό ὁποῖο κανεῖς ἦταν ἤδη πεπεισμένος ἡ εἶχε ἀπό ἄλλοῦ ἤδη πεισθῆ¹⁹⁰, ὅτι αὐτό ὀφείλει νά ὑπάρχη, δηλ. [γιά τή γνώση] τοῦ ἀναγκαίου ὄντος. Ὡστόσο [έν τῷ μεταξύ] ἀπέκρυπτε [ὑποκριτικά] κανεῖς τήν φυσική αὐτή πορεία τοῦ λόγου καί ἀντί νά καταλήγῃ [τερματίζῃ] σέ αὐτή τήν ἔννοια προσπαθοῦσε κανεῖς ν' ἀρχίσῃ ἀπ' αὐτήν, γιά νά παραγάγῃ ἐξ αὐτῆς τήν ἀναγκαιότητα τῆς ὑπάρξεως, τήν ὁποία έν τούτοις ἡ ἔννοια αὐτή ἦταν ἀποκλειστικά προωρισμένη νά ὀλοκληρώσῃ¹⁹¹. Ἀπό ἐδῶ τώρα προῆλθε ἡ δυστοχημένη [ἀτυχῆς] ὄντολογική ἀπόδειξη, ἡ ὁποία οὔτε γιά τόν φυσικό καί ὑγιᾶ νοῦ¹⁹², οὔτε καί γιά τή σχολικοεπιστημονική [ἀκαδημαϊκή-λόγια] ἐξέταση κάτι τι τό ἱκανοποιητικό συνεπικομίζει.

{(A 604
(B 632

184. Τοῦ πνεύματος τῶν Σχολῶν.

185. Νά ἀποσπάσῃ βίαια, ἀνορθόδοξα.

186. Συνειλημμένη, έννοσημένη.

187. Πάνω σ' αὐτό τόν δρόμο (= in hac via).

188. Ἀνιέναι, ἄνω πορεία, ἀναγωγή, ἄνοδο.

189. Ἐπαρκοῦσε, προσέφερε ἱκανοποίηση.

190. Γιά τή διάκριση ἀνάμεσα στήν «Überredung» καί τήν «Überzeugung» πρβλ. A 820 /B 848.

191. Ἀκεραιώση.

192. Τό bon sens.

Ἡ κοσμολογική ἀπόδειξη, πού θέλουμε [ἔχουμε τήν πρόθεση] τώρα νά ἐξετάσουμε, διατηρεῖ [παρακρατεῖ] τή σύνδεση τῆς ἀπολύτου ἀναγκαιότητας μέ τήν ὑπέρτατη πραγματικότητα· ἀλλά, ἀντί νά συμπεραίνει, ὅπως ἡ προηγούμενη, ἀπό τήν ὑπέρτατη πραγματικότητα γιά τήν ἀναγκαιότητα στήν ὕπαρξη [τῆς ὑπάρξεως], συμπεραίνει μᾶλλον [ἀντίθετα] ἀπό τήν ἐκ τῶν προτέρων δεδομένη ἀπόλυτην ἀναγκαιότητα ἐνός κάποιου ὄντος γιά τήν ἄπειρη πραγματικότητά του καί ὁδηγεῖ εἰς τόν βαθμό αὐτό¹⁹³, τουλάχιστον, τά πάντα εἰς τήν τροχιά ἐνός, δέν ξέρω ἂν λογικοῦ ἢ σοφιστικοῦ, τό λιγώτερο [πάντως] φυσικοῦ τρόπου τοῦ συλλογίζεσθαι, ὁ ὁποῖος ὄχι μόνο γιά τόν κοινό, ἀλλά καί γιά τόν καθαρά θεωρητικά ἀκόμη νοῦ συνεπάγεται τή μεγαλύτερη πειστικότητα· ὅπως ἐξ ἄλλου αὐτός¹⁹⁴ ἐπίσης χαράσσει προφανῶς τίς πρῶτες βασικές γραμμές σέ [γιά] ὅλες τίς ἀποδείξεις τῆς φυσικῆς Θεολογίας, [γραμμές] τίς ὁποῖες ἀκολούθησε κανεῖς πάντοτε καί θά ἀκολουθήσει περαιτέρω [εἰς τό μέλλον], μέ¹⁹⁵ ὁσοδήποτε πολλά φυλλώματα καί ἐλικοειδῆ ποικίλματα¹⁹⁶ καί ἂν θέλη κανεῖς κάθε φορά νά τίς ἐξωραΐζῃ [στολιζῇ] καί νά τίς περικρύπτῃ [μεταμφιέζῃ]. Αὐτή τήν ἀπόδειξη, τήν ὁποία ὁ *Leibniz* ὠνόμαζε ἐπίσης ἀπόδειξη *a contingentia mundi*, θέλουμε τώρα νά θέσωμε πρό ὀφθαλμῶν καί νά ὑποβάλωμε σέ ἐξέταση.

(A 605) } Ἡ ἀπόδειξη αὐτή ἤχει [διατυπώνεται] ὡς ἐξῆς: ἐάν ὑπάρχη κάτι τι, τότε εἶναι ἀνάγκη νά ὑπάρχη ἐπίσης ἕνα ἀπολύτως ἀναγκαῖο ὄν. Τώρα ἐγώ ὁ ἴδιος, τουλάχιστον, ὑπάρχω: ἄρα ὑπάρχει ἕνα ἀπολύτως ἀναγκαῖο ὄν. Ἡ ἐ-
(B 633) } λάσσω προκείμενη περιέχει μίαν ἐμπειρία, ἡ μείζων [περιέχει] τό συμπέρασμα [πού συμπεραίνει] ἀπό μίαν ἐμπειρία καθόλου γιά τήν ὕπαρξη τοῦ Ἄναγκαίου*. Ἄρα ἡ ἀπόδειξη ξεκινᾷ [ἀρχίζει] οὐσιαστικά ἀπό τήν ἐμπει-

* Αὐτή ἡ συλλογιστική ἀκολουθία¹⁹⁷ εἶναι πάρα πολύ γνωστή, ὥστε νά ἦταν ἀναγκαῖο νά τήν ἐκθέσω [ἀναπτύξω] διεξοδικῶς ἐδῶ. Βασίζεται στόν ὑποτιθέμενο¹⁹⁸ ὑπερβατικό φυσικό νόμο τῆς αἰτιότητας: ὅτι κάθε *Τυχαῖο*¹⁹⁹ ἔχει τήν αἰτία του, ἡ ὁποία ὅταν εἶναι πάλι τυχαία, πρέπει ἐξ ἴσου ἀκριβῶς νά ἔχη μίαν αἰτία, ἕως ὅτου ἡ σειρά τῶν ἀναμεταξύ τους ὑποτεταγμένων αἰτιῶν νά τερματισθῇ [περαιωθῇ] ἀναγκαστικά σέ μίαν ἀπολύτως ἀναγκαίαν αἰτία, χωρίς τήν ὁποία [ἡ σειρά] αὐτή δέν θά εἶχε καμμιάν πληρότητα.

193. Ἐπί τοσοῦτον, κατά τοῦτο, κατ' αὐτό τόν τρόπο, στό μέτρο αὐτό (= soferen).

194. Αὐτός ὁ τρόπος τοῦ συλλογίζεσθαι, αὐτή ἡ ἀπόδειξη.

195. Ἄδιάφορα μέ πόσα..., ἔστω καί ἂν κανεῖς...

196. Περιττά κοσμήματα καί στολίδια ἐν γένει (ornamentorum copia).

197. Ἡ ἐπιχειρηματολογία, συμπέρασμα.

198. Δῆθεν, αὐτοαποκαλούμενο.

199. Fortuitum.

ρία, συνεπώς δέν είναι αποδεδειγμένη²⁰⁰ έντελῶς a priori ἢ όντολογικά, καί καθώς τό άντικείμενο όλης τῆς δυνατῆς έμπειρίας όνομάζεται κόσμος, έτσι καί ἡ απόδειξη αὐτή όνομάζεται γι' αὐτό κοσμολογική απόδειξη. Ἐπειδή αὐτή έξ άλλου κάνει αφάιρεση από κάθε ιδιαίτερη ιδιότητα τῶν άντικειμένων τῆς έμπειρίας, [ιδιότητα] διά τῆς όποιας ό κόσμος αὐτός μπορεί νά διακρίνεται από κάθε [άλλο] δυνατόν [κόσμο]: έτσι ἡ απόδειξη αὐτή διακρίνεται ἤδη στήν [ῶς πρός τήν] όνομασία της καί από τήν φυσικοθεολογική έπίσης απόδειξη, ἡ όποία γιά [ῶς] αποδεικτικούς λόγους χρειάζεται παρατηρήσεις [έκ] τῆς ιδιαίτερης συστάσεως [φύσεως] τοῦ αίσθητοῦ αὐτοῦ μας κόσμου.

Ἡ απόδειξη τώρα συμπεραίνει περαιτέρω: ότι τό αναγκαίο όν μπορεί αποκλειστικά κατά ένα μόνον τρόπο νά προσδιορισθῆ, τουτέστιν, έν αναφορᾶ πρός όλα τά δυνατά έναντία κατηγορήματα, δι' ενός μόνον αὐτῶν [νά προσδιορισθῆ], κατ' ακολουθίαν εἶναι ανάγκη νά εἶναι προσδιορισμένο συνολικά διά μέσου τῆς έννοίας του. Γιά ένα τώρα πρᾶγμα εἶναι δυνατή μιά καί μόνη αποκλειστικά έννοια, πού τό προσδιορίζει συνολικά a priori, ἡ έννοια δηλ. τοῦ *entis realissimi*. Ἐρα ἡ έννοια τοῦ *entis realissimi*²⁰¹ εἶναι ἡ μοναδική έννοια διά τῆς όποιας μπορεί νά νοηθῆ ένα όν αναγκαίο, πρᾶγμα { (A 606)
(B 634)
πού θέλει νά πῆ ότι ύπάρχει ένα υπέρτατο όν²⁰² κατά τρόπον αναγκαίο.

Σ' αὐτό τό κοσμολογικό έπιχείρημα συμπλέκονται [συρρέουν] τόσο πολλές σοφιστικές άρχές, ῶστε ό καθαρά θεωρητικός λόγος νά φτίνειται²⁰³ έδῶ ότι έπιστρατεύει [προσφέρει, χρησιμοποιεῖ] όλη τῆ διαλεκτική του τέχνη, γιά νά πραγματώση [έπιτύχη] τῆ μεγαλύτερη δυνατή υπερβατική άπατηλότητα. Ἐμεῖς έν τῷ μεταξύ θέλουμε νά θέσωμε γιά μιάν στιγμή κατά μέρος τήν έξέτασή του, μέ τόν σκοπό μονάχα νά καταστήσουμε προφανῆ [ξεσκεπάσουμε] μιάν πανουργία [τέχνασμα] τοῦ ιδίου [τοῦ λόγου], [πανουργία] διά τῆς όποιας αὐτός ένα παλαιό έπιχείρημα τό παρουσιάζει υπό μεταμφιεσμένην μορφή ῶς ένα νέο καί επικαλεῖται [επικαλούμενος] τήν συμφωνία δύο μαρτύρων, δηλ. ένα μάρτυρα τοῦ καθαροῦ λόγου καί έναν άλλο έμπειρικής διαπιστεύσεως [μέ έμπειρικά διαπιστευτήρια], όταν [ένῶ] στήν πραγματικότητα ό πρῶτος μονάχα εἶναι πού άπλῶς αλλάζει τήν άμφίεσή²⁰⁴ του καί τήν φωνή του, γιά νά θεωρηθῆ σαν ένας δεύτερος [μάρτυρας]. Γιά νά θέση μέ πολλή ασφάλεια τό θεμέλιό της, ἡ απόδειξη αὐτή έρείδεται πάνω στήν έμπειρία καί δίδει μ' αὐτό τόν τρόπο τήν

200. Ἐξαγμένη.

201. Τοῦ κατ' έξοχήν όντος.

202. *Natura summa*.

203. Νά δίνη τήν έντύπωση.

204. Τό «κοστοῦμι» του.

ἐπίφαση²⁰⁵, ὅτι [σάν νά] εἶναι [δῆθεν] διάφορη ἀπό τήν ὄντολογική ἀπόδειξη, ἡ ὁποία ὀλόκληρη τήν ἐμπιστοσύνη της τήν ἐναποθέτει [στηρίζει] σέ ἀκραιφνῶς καθαρές ἔννοιες *a priori*. Ἀλλά τήν ἐμπειρία αὐτή τήν χρησιμοποιεῖ ἡ κοσμολογική ἀπόδειξη μονάχα γιά νά κάνη ἕνα καί μόνο βῆμα, δηλ. [τό βῆμα] πρὸς τήν ὕπαρξη ἑνός ἀναγκαίου ὄντος καθόλου. Ποιές ιδιότητες ἔχει αὐτό τό ἀναγκαῖο ὄν, δέν εἶναι σέ θέση νά [μᾶς] διδάξη ὁ ἐμπειρικός ἀποδεικτικός λόγος, ἀλλά ἐδῶ ὁ λόγος τό ἐγκαταλείπει καθ' ὀλοκληρίαν καί τρέπεται²⁰⁶ ἐπί τά ἴχνη καθαρῶν ἐννοιῶν [γιά νά μάθη]:
 (A 607) } ποιές δηλ. ιδιότητες πρέπει νά ἔχη ἕνα ἀπολύτως ἀναγκαῖο ὄν ἐν γένει,
 (B 635) } τουτέστιν ποιό ἀνάμεσα σέ ὅλα τά δυνατά πράγματα περιέχει μέσα του τούς ἀπαιτούμενους ὄρους (*requisita*) γιά μιάν ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα. Αὐτός τώρα πιστεύει ὅτι στήν ἔννοια ἀποκλειστικά καί μόνον ἑνός *entis realissimi* βρίσκει [συναντᾶ] αὐτά τά *requisita* καί τότε λοιπόν συμπεραίνει: ὅτι αὐτό εἶναι τό ἀπολύτως ἀναγκαῖο ὄν. Εἶναι ὁμως σαφές, ὅτι σ' αὐτό ἐδῶ προϋποθέτει κανεῖς πῶς ἡ ἔννοια ἑνός ὄντος μέ τήν²⁰⁷ ὑπέρτατη πραγματικότητα ἐπαρκεῖ²⁰⁸ πλήρως στήν ἔννοια τῆς ἀπόλυτης ἀναγκαιότητος στήν²⁰⁹ ὕπαρξη, ὅτι δηλ. μπορεῖ νά συμπεράνη κανεῖς ἀπό ἐκείνη γιά τούτη μιά πρόταση, πού τήν ἰσχυριζόταν [ὑπεστήριζε] τό ὄντολογικό ἐπιχείρημα, τό ὁποῖο, ἄρα, δέχεται κανεῖς στήν κοσμολογική ἀπόδειξη καί θέτει ὡς θεμέλιο [βάση], ἐνῶ ἐν τούτοις εἶχε κανεῖς θελήσει [ἤθελε] νά τό ἀποφύγη. Γιατί ἡ ἀπόλυτη ἀναγκαιότης εἶναι μιά ὕπαρξη ἐκ ψιλῶν ἐννοιῶν²¹⁰. Ἐάν τώρα λέγω: ὅτι ἡ ἔννοια του *entis realissimi* εἶναι μιά τέτοια ἔννοια, καί μάλιστα ἡ μοναδική πού εἶναι ταιριαστή στήν ἀναγκαῖα ὕπαρξη καί ἐντελῶς ἀντίστοιχη [ἰσακριβῆς] πρὸς αὐτήν, τότε πρέπει ἐπίσης νά παραδεχθῶ²¹¹, ὅτι ἀπ' αὐτήν μπορεῖ νά συμπερανθῆ τό τελευταῖο [δηλ. ἡ ἀναγκαῖα ὕπαρξη]. Ἄρα ἡ ὄντολογική μόνον ἐκ καθαρῶν ἐννοιῶν ἀπόδειξη εἶναι κατ' οὐσίαν [ἐκείνη], πού στήν ἀποκαλούμενη κοσμολογική [ἀπόδειξη] περιέχει ὅλη τήν ἀποδεικτική δύναμη· καί ἡ ὑποτιθέμενη [δῆθεν] ἐμπειρία εἶναι ὀλωσδιόλου ἀνώφελη²¹², [χρήσιμη] ἴσως, γιά νά μᾶς ὀδηγή στήν ἔννοια μόνον τῆς ἀπολύτου ἀναγκαιότητος, ὄχι ὁμως γιά νά τήν ἀποδεικνύη πάνω σέ κάποιο καθωρισμένο πρᾶγμα. Γιατί εὐθύς ὡς [ἀφ' ὄτου] ἔχουμε [θέσουμε] τοῦτο γιά σκοπό²¹³, τότε εἴμαστε ἀμέσως ὑποχρεωμένοι νά

205. Παίρνει τό ὕφος, ἐπαγγέλλεται. 206. Ψάχνει.

207. Τῆς ὑπέρτατης πραγματικότητος.

208. Ἀντιστοιχεῖ, ἱκανοποιεῖ.

209. Τῆς ὑπάρξεως, ἐν τῇ ὑπάρξει.

210. *E meris conceptibus*.

211. Νά κάνω τήν παραχώρηση.

212. Ἀργή, μάταιη, περιττή.

213. Ἀφ' ὄτου βάλουμε αὐτό γιά σκοπό μας..., προτιθέμεθα.

ἐγκαταλείψουμε κάθε ἐμπειρία καί νά ζητήσουμε ἀνάμεσα σέ καθαρές ἔννοιες, ποιά [δηλ.] ἀπ' αὐτές περιέχει πράγματι τούς ὄρους τῆς δυνατότητος ἐνός ἀπολύτως ἀναγκαίου ὄντος. "Ἄν ὁμως κατ' αὐτό τόν τρόπο ἐγκατανοῆται [διαγιγνώσκεται]²¹⁴ ἡ δυνατότης μόνον ἐνός τέτοιου ὄντος, τότε ἀποδεικνύεται ἐπίσης καί ἡ ὑπαρξή του· γιατί αὐτό δέν σημαίνει²¹⁵ παρά μόνον τοῦτο: ὅτι ἀνάμεσα σέ ὄλο τό Δυνατό [σέ ὄλα τά δυνατά ὄντα] ὑπάρχει "Ἐνα πού συνεπάγεται ἀπόλυτην ἀναγκαιότητα, ὅτι δηλ. τό ὄν αὐτό ὑπάρχει ἀπολύτως ἀναγκαῖα.

{(A 608
(B 636

"Ὅλες οἱ ἀπατηλές πράξεις²¹⁶ κατὰ τό [στό] συλλογίζεσθαι ἀποκαλύπτονται κατὰ τόν εὐκολώτερο τρόπο, ὅταν κανεῖς τίς θέτη πρό ὀφθαλμῶν [ἐκθέτη] σύμφωνα μέ τόν τρόπο τῶν Σχολῶν [σχολαστικό τρόπο]¹⁷. 'Ἰδού ἐδῶ μιά τέτοια ἔκθεση.

'Ἐάν εἶναι ὀρθή ἡ πρόταση: κάθε ἕνα ἀπολύτως ἀναγκαῖο ὄν εἶναι συγχρόνως τό *ens realissimum*²¹⁸ (πού ὡς τέτοιο εἶναι ὁ *nervus probandi* τῆς κοσμολογικῆς ἀποδείξεως), τότε ἡ πρόταση αὐτή πρέπει, ὅπως ὅλες οἱ καταφατικές κρίσεις, νά μπορῇ τουλάχιστον *per accidens* νά ἀντιστρέφεται· ἄρα: μερικά *entia realissima* εἶναι ταυτόχρονα ἀπολύτως ἀναγκαῖα ὄντα. "Ἐνα *ens realissimum* τώρα δέν εἶναι ἀπό καμμιά ἀποψη [πλευρά] διάφορο ἀπό ἕνα ἄλλο καί ὅ,τι, ἐπομένως, ἰσχύει γιά μ ε ρ ι κ á περιεχόμενα ὑπ' [σ'] αὐτή τήν ἔννοια ὄντα, ἰσχύει ἐπίσης καί γιά ὄ λ α. 'Εγώ, κατὰ συνέπεια, θά μπορῶ (σ' αὐτή τήν περίπτωση) νά τό²¹⁹ ἀντιστρέψω ἀπόλυτα ἐπίσης, δηλαδή [θά μπορῶ νά εἴπω] ὅτι κάθε *ens realissimum* εἶναι ἕνα ἀναγκαῖο ὄν. 'Επειδή ἡ πρόταση αὐτή τώρα εἶναι προσδιωρισμένη *a priori* ἀπό τίς δικές²²⁰ τῆς ἀπλῶς ἔννοιες, ἔτσι ἡ ἀπλή ἔννοια τοῦ *entis realissimi* πρέπει ἀναγκαῖα νά συνεπάγεται ἐπίσης τήν ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα αὐτοῦ τοῦ ὄντος· πρᾶγμα πού ἀκριβῶς ἰσχυριζόταν ἡ ὄντολογική ἀπόδειξη καί δέν ἤθελε ν' ἀναγνωρίσει ἡ κοσμολογική, παρ' ὄλο ὁμως πού τό ἔθετε, ἄν καί

{(A 609
(B 637)

κατὰ τρόπο συγκεκαλυμμένο²²¹, ὡς ὑπόβαθρο στούς συλλογισμούς.
"Ἐτσι ὁ δεύτερος, λοιπόν, δρόμος πού ἀκολουθεῖ ὁ καθαρά θεωρητικός λόγος, γιά νά ἀποδείξει τήν ὑπαρξή ἐνός ὑπερτάτου ὄντος, δέν εἶναι μόνον ἐξ ἴσου ἀπατηλός μέ τόν πρῶτο, ἀλλά ἔχει [φέρει] καί αὐτό τό ἐπιλήψιμο²²²

214. 'Ενορᾶται, ἐσορᾶται.

215. 'Ἰσοδυναμεῖ μέ...

216. Φενάκες, ἀπατουργήματα.

217. 'Ορθός συλλογιστικός τρόπος.

218. Τό τά μάλιστα ὄν.

219. Δηλ. τήν πρόταση.

220. E r d m a n n: καθαρές.

221. Λεληθότως, στά κρυφά.

222. Τό ψεγάδι.

ἀκόμη ἐπάνω του, ὅτι [δηλ.] διαπράττει μίαν *ignoratio elenchi*, καθ' ὅσον²²³ μᾶς ὑπόσχεται νά μᾶς ὀδηγήσῃ διὰ μιᾶς νέας ἀτραποῦ, ἀλλά μετά ἀπό ἕνα μικρόν ἐλιγμό²²⁴ μᾶς φέρνει ξανά πίσω στήν παλαιά [ἀτραπό]²²⁵, πού ἐξ αἰτίας του [γιά χάρη του] εἴχαμε ἐγκαταλείψει.

Εἶπα λίγο πρωτύτερα ὅτι σ' αὐτό τό κοσμολογικό ἐπιχείρημα συνέχευται [ἐνοικεῖ] ἐγκρυμμένο²²⁶ ἕνα ὀλόκληρο δίκτυο ἀπό [ὑπερφίαλες] διαλεκτικές ἀξιώσεις²²⁷, τίς ὁποῖες ἡ ὑπερβατική κριτική μπορεῖ εὐκολά νά ἀποκαλύψῃ καί νά ἐκμηδενίσῃ [ἀφανίσῃ]. Τίς ἀξιώσεις αὐτές θέλω νά τίς παραθέσω [ἀπαριθμήσω] μόνον τώρα καί νά ἐπαφήσω²²⁸ στόν ἐξασκημένο ἤδη ἀναγνώστη [τό] νά ἀνιχνεύσῃ περαιτέρω τίς ἀπατηλές θεμελιώδεις ἀρχές καί νά τίς ἀνασκευάσῃ [ἄρῃ].

Ἐδῶ, λοιπόν, ἀπαντᾷ²²⁹ π.χ. 1) ἡ ὑπερβατική θεμελιώδης ἀρχή [τοῦ] νά συμπεραίνῃ κανεῖς ἀπό τό τυχαῖο γιά τήν αἰτία, [ἀρχή] ἡ ὁποία μόνο στόν αἰσθητό κόσμο ἔχει [κάποια] σημασία, ἔξω ἀπ' αὐτόν ὅμως δέν ἔχει οὔτε κᾶν ἕνα νόημα. Γιατί ἡ καθαρῶς [ἀπλῶς] νοητή ἔννοια τοῦ τυχαίου δέν μπορεῖ νά παραγάγῃ καμμιά ἀπολύτως συνθετική πρόταση, ὅπως αὐτήν τῆς αἰτιότητος, καί ἡ θεμελιώδης ἀρχή τῆς τελευταίας²³⁰ δέν ἔχει καμμιά ἀπολύτως σημασία καί κανένα χαρακτηριστικό γνώρισμα τῆς χρήσεώς της παρά μόνο μέσα στόν αἰσθητό κόσμο· ἐδῶ ὅμως [ἡ ἀρχή] αὐτή θά ὄφειλε ἀκριβῶς νά χρησιμεύῃ γιά νά προχωρή²³¹ κανεῖς πέρα ἀπό τόν αἰσθητό κόσμο. 2) Ἡ ἀρχή²³² [τοῦ] νά συμπεραίνῃ κανεῖς γιά τήν πρώτη αἰτία ἀπό τήν ἀδυνατότητα μιᾶς ἄπειρης σειρᾶς αἰτιῶν δεδομένων οἱ μὲν πάνω ἀπό τίς δέ εἰς τόν αἰσθητό κόσμο, πρᾶγμα γιά τό ὅποιο οἱ ἀρχές τῆς χρήσεως τοῦ λόγου δέν μᾶς παρέχουν ἀκόμα καί στή σφαῖρα τῆς ἐμπειρίας τό δικαίωμα²³³, πολύ δέ λιγώτερο μποροῦν νά ἐπεκτείνουν τήν ἀρχή αὐτή πέρα [πάνω] ἀπ' αὐτή [τήν ἐμπειρία] (πρός τά ἐκεῖ ὅπου ἡ ἀλυσίδα αὐτή δέν δύναται καθόλου νά ἐπεκταθῇ). 3) Ἡ ψευδής ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τήν ἀποπεράτωση [ὀλοκλήρωση] τῆς σειρᾶς αὐτῆς αὐτοϊκανοποίηση τοῦ λόγου, μέ αὐτό, μέ τό ὅτι [δηλ.] ἐξαλείφει [καταργεῖ]²³⁴ τελικά κανεῖς κάθε

(A 610)
(B 638)

223. Μέ τό νά μᾶς...

224. Κλωθογύρισμα, ὑπεκφυγή.

225. Στόν παληό δρόμο.

226. Λεληθός.

227. Κατά σφετερισμόν ἀξιώσεις.

228. Νά τό ἐμπιστευθῶ.

229. Βρίσκεται, ὑπάρχει.

230. Δηλ. τῆς αἰτιότητος.

231. Γιά νά ὑπερβαίνῃ τόν...

232. Ἡ ὀ συλλογισμός (=Schluß).

233. Δέν μᾶς ἐξουσιοδοτοῦν. 234. Ἀπομακρύνει.

δρο, χωρίς τόν όποιο έν τούτοις δέν μπορεί νά λάβη καμμιά έννοια μιᾶς ἀναγκαιότητας χώρα, καί, καθώς εὐθύς τότε δέν μπορεί νά συλλάβη κανείς πλέον τίποτα, αὐτό²³⁵ νά τό δέχεται κανείς ὡς μίαν ὀλοκλήρωση τῆς έννοίας του. 4) Ἡ μετάλλαξη²³⁶ τῆς λογικῆς δυνατότητας μιᾶς έννοίας γιά ὄλη²³⁷ συνενωμένη τήν πραγματικότητα (χωρίς ἐσωτερικήν ἀντίφαση) μέ τήν ὑπερβατολογική [δυνατότητα], ἡ ὁποία ἔχει ἀνάγκη μίαν ἀρχή τῆς πραγματωσιμότητος [ἐφαρμοσιμότητος] μιᾶς τέτοιας συνθέσεως, [ἀρχή] ὅμως πού μέ τή σειρά της πάλι μονάχα πάνω στό πεδίο δυνατῶν ἐμπειριῶν μπορεί νά κατευθύνεται [ἀναφέρεται, ἐφαρμόζεται] κ.λ.π.

Τό τέχνασμα²³⁸ τῆς κοσμολογικῆς ἀποδείξεως στοχεύει μόνο στό νά ἀποφύγουμε [ὑπεκφύγουμε] τήν διά ψιλῶν έννοιῶν ἀπόδειξη τῆς ὑπάρξεως ενός ἀναγκαίου ὄντος a priori, [ἀπόδειξη] πού θά ἔπρεπε ἀναγκαστικά ὄντολογικῶς νά ἐπιτελεσθῆ [ἐπιτευχθῆ], πρᾶγμα γιά τό ὁποιο ὅμως ἐμεῖς αἰσθανόμαστε παντάπασιν ἀδύνατοι [ἀνίκανοι]. Μέ τήν πρόθεση αὐτή συμπεραίνουμε, ὅσο καλά αὐτό θέλει καί μπορεί νά γίνεται, ἀπό μίαν πραγματική ὡς βάση τεθειμένη ὑπαρξη (ἀπό μίαν ἐμπειρία καθόλου) γιά ἕναν κάποιο ἀπολύτως ἀναγκαῖον ὄρο αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως. Τῆ δυνατότητά του αὐτή δέν ἔχουμε ὕστερα ἀπ' αὐτό [ἔπειτα] ἀνάγκη νά τήν ἐξηγήσουμε. Γιατί, ἄν εἶναι ἀποδεδειγμένο ὅτι αὐτός [ὁ ὄρος] ὑπάρχει, τότε ἡ ἐρώτηση γιά τή δυνατότητά του εἶναι καθ' ὀλοκληρίαν περιττή [ἀνώφελη]. Ἐάν τώρα τό ἀναγκαῖο αὐτό ὄν θέλουμε νά τό προσδιορίσουμε ὡς πρός τήν ἰδιοσυστασία του [φύση του] ἀκριβέστερα [λεπτομερέστερα], τότε δέν ζητοῦμε ἐκεῖνο πού εἶναι ἐπαρκές [ἐξαρκεῖ] γιά νά συλλάβουμε ἐκ τῆς έννοίας του τήν ἀναγκαιότητα τῆς ὑπάρξεως· γιατί, ἄν μπορούσαμε [νά κάνουμε] αὐτό, τότε δέν θά εἶχαμε ἀνάγκη [ἀπό] καμμιά ἐμπειρική προϋπόθεση· ὄχι [δέν ζητᾶμε αὐτό], ζητοῦμε μόνο τόν ἀρνητικό ὄρο (*conditio sine qua non*), χωρίς τόν ὁποιο ἕνα ὄν δέν θά ἦταν ἀπολύτως ἀναγκαῖο. Αὐτό [τό πρᾶγμα] τώρα θά πῆγαινε καλά [ἄρμοζε]²³⁹ σέ κάθε ἄλλο εἶδος συλλογισμῶν [πού συμπεραίνουν] ἀπό μίαν δεδομένη ἀκολουθία [συνέπεια] γιά τόν αἰτιώδη λόγο της· ἐδῶ ὅμως δυστυχῶς συμβαίνει, ὥστε ὁ ὄρος, πού τόν ἀπαιτεῖ κανείς γιά τήν ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα, νά μπορῆ νά συναντᾶται [ἀπαντᾶ] σέ ἕνα μοναδικό ἀποκλειστικά ὄν, τό ὁποιο στήν έννοιά του ὡς ἐκ τούτου θά ἔπρεπε νά περιέχη κατ' ἀνάγκην πᾶν ὄ,τι ἀπαιτεῖται γιά τήν ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα, καί τό ὁποιο, ἄρα, καθιστᾶ δυνατόν ἕναν συλλογισμό a priori, [πού συμπεραίνει] γι' αὐτή [τήν

235. Τό γεγονός αὐτό.

236. Σύγχυση, τό μπερδεμα ἀνάμεσα στήν...καί τήν...

237. Ὀλοκληρῆς μαζί τῆς πραγματικότητος.

238. Τό μηχανημα.

239. Θά ἦταν ἀποδεκτό, νόμιμο.

{ (A 611)
(B 639)

ἀναγκαιότητα]· τουτέστιν θά ἔπρεπε ἐπίσης νά μπορῶ νά συμπεράνω καί ἀντιστρόφως: ὅτι σέ ὅποιο πρᾶγμα προσήκει [προσάπτεται] αὐτή ἡ ἔννοια (τῆς ὑπερτάτης πραγματικότητος), τό πρᾶγμα αὐτό εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖο· καί ἂν δέν μπορῶ νά συμπεράνω ἔτσι (ὅπως ἄλλωστε πρέπει νά τό ὁμολογήσω, ἐάν θέλω ν' ἀποφύγω τήν ὄντολογική ἀπόδειξη), τότε καί εἰς τόν νέο μου ἐπίσης δρόμο εἶμαι ἀποτυχημένος²⁴⁰ καί βρίσκομαι πάλι ἐκεῖ, ἀπ' ὅπου ἐξεκίνησα. Ἡ ἔννοια τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, σ' ὄλες τίς a priori ἐρωτήσεις πού μποροῦν γύρω ἀπό [ἐξ ἀφορμῆς τῶν] τοῦς ἐσωτερικούς προσδιορισμούς ἐνός πράγματος νά τεθοῦν [ριφθοῦν], προσφέρει²⁴¹ ἀσφαλῶς²⁴² ἱκανοποίηση, καί εἶναι γι' αὐτό ἐπίσης ἕνα ἰδεῶδες χωρίς ὁμοίό [του]²⁴³, ἀφοῦ ἡ γενική ἔννοια τό ξεχωρίζει [διακρίνει] συγχρόνως ὡς ἕνα ἄτομο ἀνάμεσα σέ ὅλα τά δυνατά πράγματα. Ἡ ἔννοια ὁμως αὐτή δέν προσφέρει στήν ἐρώτηση γύρω ἀπό τήν ἴδια τήν ἰδική της ὑπαρξη — γιά τήν ὁποία ἐν τούτοις μόνον ἐπρόκειτο κατ' οὐσίαν— καμμιάν ἀπολύτως ἱκανοποίηση, καί στήν ἐρώτηση [ζήτηση] πληροφορήσεως [ἐκ μέρους] αὐτοῦ πού ἐδέχετο τήν ὑπαρξη ἐνός ἀναγκαίου ὄντος καί ἤθελε νά μάθη μόνον, ποιό τέλος πάντων [πρᾶγμα] ἀνάμεσα σέ ὅλα τά πράγματα πρέπει νά θεωρηθῆ γιά τέτοιο [ὡς αὐτό τό ὄν], δέν μποροῦσε κανεῖς νά ἀπαντήση: Αὐτό [τοῦτο] ἐδῶ εἶναι τό ἀναγκαῖο ὄν.

Μπορεῖ νά εἶναι κάλλιστα ἐπιτρεπτό νά δέχεται κανεῖς ὡς αἰτία γιά [σέ]²⁴⁴ ὅλα τά δυνατά ἀποτελέσματα τήν ὑπαρξη ἐνός ὄντος μέ τήν ὑπέρτατη ἐπάρκεια, μέ τόν σκοπό [γιά νά] νά καθιστᾶ πῶς εὐκολη στόν λόγο τήν ἐνότητα τῶν ἐξηγητικῶν ἀρχῶν, πού αὐτός ζητεῖ. Ἀλλά τό νά ἐκτραχηλίζεται²⁴⁵ κανεῖς σέ τέτοιο βαθμό, ὥστε νά λέγη μάλιστα: ὅτι ἐν ἕνα τέτοιο ὄν ὑπάρχει κατ' ἀναγκαιότητα, αὐτό δέν εἶναι πλεόν ἡ σεμνή [ταπεινόφρων] ἔκφραση [ἐξωτερικευση] μιᾶς ἐπιτρεπτῆς ὑποθέσεως, ἀλλά ἡ ὑπερφίαλη²⁴⁶ ἀξίωση μιᾶς ἀποδεικτικῆς βεβαιότητος· γιὰ αὐτό πού διατείνεται²⁴⁷ κανεῖς [ψευδῶς] ὅτι γνωρίζει ὡς ἀπολύτως ἀναγκαῖο, γι' αὐτό ἡ γνώση πρέπει ἐπίσης νά συνεπάγεται [συνεπικομίζη] ἀπόλυτην ἀναγκαιότητα.

Τό ὄλο πρόβλημα τοῦ ὑπερβατολογικοῦ ἰδεῶδους καταλήγει [συνοψίζεται] σ' αὐτό: ἡ [στό] νά βρῆ κανεῖς γιά τήν [στήν] ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα

240. Δηλ. ἀστόχησα.

241. Ἰκανοποιεῖ.

242. Χωρίς ἀμφιβολία.

243. Χωρίς ταῖρι ἢ προηγούμενο.

244. Ὅλων τῶν δυνατῶν ἀποτελεσμάτων.

245. Τό νά γίνεται κανεῖς τόσο θρασύς, ν' ἀποθρασύνεται, ἐκτρέπεται.

246. Αὐθάδης.

247. Ἰσχυρίζεται προφασιστικῶς.

μιάν έννοια, ή γιά τήν [στήν] έννοια οίουδήποτε πράγματος νά βρῆ τήν απόλυτη ἀναγκαιότητα αὐτοῦ [τοῦ πράγματος]. Ἐάν κανεῖς μπορῆ τό ἕνα, τότε πρέπει ἀναγκαστικά νά μπορῆ ἐπίσης καί τό ἄλλο ἄρα γιάτί ὡς ἀπολύτως ἀναγκαῖο ὁ λόγος ἀναγνωρίζει μόνον ἐκεῖνο πού εἶναι ἐκ²⁴⁸ τῆς έννοίας του ἀναγκαῖο. Καί τά δύο ὁμως ὑπερβαίνουν καθ' ὄλοκληρίαν ὅλες τίς ἔσχατες προσπάθειες νά ἴκανοποιήσομε εἰς τό σημεῖο αὐτό τή νόσή μας, ἀλλά [ὑπερβαίνουν] καί ὅλες ἐπίσης τίς ἀπόπειρες νά τήν καθησυχάσομε γιά τήν ἀδυναμία της αὐτή.

{ (A 613)
(B 641)

Ἡ ἀπόλυτη ἀναγκαιότης, πού ὡς τόν ἔσχατο φορέα ὄλων τῶν πραγμάτων τήν ἔχουμε ἀπαραιτήτως ἀνάγκη, εἶναι ἡ πραγματική ἄβυσσος γιά τόν ἀνθρώπινο λόγο. Ἀκόμη καί ἡ αἰωνιότης, ὅσο φρικαλέως ὑπέροχη κι ἄν ἔνας H a l l e r²⁴⁹ μπορῆ νά τήν περιγράφη [ἀπεικονίζη], ἀπέχει πολύ ἀπό τοῦ νά ἐμποιῆ [προξενῆ] τήν [ἴδια] ἰλιγγιώδη ἐντύπωση στό πνεῦμα [τήν ψυχή], γιάτί αὐτή μετρά μόνο τή διάρκεια τῶν πραγμάτων, ἀλλά δέν ὑποβασιάζει τά πράγματα. Δέν μπορεῖ κανεῖς ν' ἀντισταθῆ²⁵⁰ στή σκέψη, ἀλλά δέν μπορεῖ ἐπίσης καί νά τήν ὑπομείνη: ὅτι [δηλ.] ἕνα ὄν, πού τό παριστάνουμε κι ἐμεῖς ἐπίσης ὡς τό ὑπέρτατο ἀνάμεσα σέ ὅλα τά δυνατά ὄντα, λέγει, τρόπον τινά, στόν ἴδιο τόν ἑαυτό του: εἰμί ἐξ αἰωνιότητος εἰς αἰωνιότητα²⁵¹, ἔξω ἀπό μένα δέν ὑπάρχει τίποτα, χωρίς²⁵² αὐτό, πού μόνο διά τῆς βουλήσεώς μου εἶναι κάτι τι ἄλλὰ ἀπό ποῦ εἶμαι τέλος πάντων ἐγώ; Ἐδῶ τό πᾶν βυθίζεται ὑπό τούς πόδας μας καί ἡ μέγιστη, ὅπως καί ἡ ἐλάχιστη τελειότης, αἰωρεῖται ἀπλῶς χωρίς ἔρεισμα [ὑποβάσταγμα] ἐνώπιον τοῦ καθαρά θεωρητικοῦ λόγου, εἰς τόν ὅποιο δέν στοιχίζει τίποτε νά τίς ἀφήνη [κάνη] νά ἐξαφανίζωνται, ἡ μία ὅπως καί ἡ ἄλλη, χωρίς τό παραμικρό ἐμπόδιο.

Πολλές δυνάμεις τῆς φύσεως πού ἐκδηλώνουν [ἐξωτερικεύουν] τήν ὑπαρξή τους μέ ὀρισμένα ἀποτελέσματα, παραμένουν γιά μᾶς ἀνεξερεύνητες ἄρα γιάτί ἐμεῖς μέ τήν παρατήρηση δέν μποροῦμε νά τίς ἀνιχνεύσομε [παρακολουθήσομε] σέ ἀρκετά μακρινήν ἔκταση. Τό ὑπερβατολογικό ἀντικείμενο, πού ὑπόκειται ὡς βάση στά φαινόμενα, καί μαζί μ' αὐτό ὁ αἰτιώδης λόγος, γιά τόν ὅποιο ἡ αἰσθητικότης μας ἔχει αὐτούς μᾶλλον παρά ἄλλους ὑπερτάτους ὄρους, εἶναι καί παραμένουν γιά ἐμᾶς ἀνεξιχνίαστοι, μολονότι τό ἴδιο τό πρᾶγμα εἶναι κατά τά ἄλλα δεδομένο, ὄχι ὁμως κιάλας

{ (A 614)
(B 642)

248. Ὡς ἐκ τῆς έννοίας του (ex conceptu).

249. Διάσημος Ἑλβετός ἱατρός, ποιητής καί φιλόσοφος πού ἐξῆσε μεταξύ 1708 καί 1777 στή Βέρνη.

250. Νά ἀποφύγη τή σκέψη.

251. Εἰς τούς αἰῶνας τῶν αἰώνων, εἰς τόν αἰῶνα τόν ἅπαντα (= ex aeterno sum in aeternum).

252. Ἐκτός ἀπ' αὐτό.

καί ἐγκατανοημένο²⁵³. Ἐνα ἰδεῶδες τοῦ καθαροῦ λόγου ὅμως δέν μπορεῖ νά ὀνομάζεται ἀνεξερεύνητο, γιατί αὐτό δέν ἔχει νά ἐπιδείξει καμμιάν περαιτέρω [ἄλλη] διαπίστευση²⁵⁴ τῆς πραγματικότητός του εἰ μή τήν ἀνάγκη [χρεία] τοῦ λόγου νά ὀλοκληρώνη διά μέσου αὐτοῦ ὅλη τήν συνθετική ἐνότητα. Ἐπειδή, λοιπόν, τό ἰδεῶδες αὐτό δέν εἶναι δεδομένο οὔτε κἄν²⁵⁵ ὡς νοήσιμο [καταλήψιμο] ἀντικείμενο, ἔτσι δέν εἶναι ἐπίσης καί ἀνεξερεύνητο ὡς κάτι τέτοιο· αὐτό²⁵⁶ μᾶλλον [ἀντίθετα] πρέπει νά βρῆσκῃ τήν ἔδρα του καί τή λύση του μέσα στήν φύση τοῦ λόγου καί νά μπορῆ συνεπῶς νά ἐξερευνηθῆ· γιατί σ' αὐτό ἀκριβῶς συνίσταται ὁ λόγος, [στό] ὅτι [δηλ.] ἔμεῖς μποροῦμε νά δίδουμε λόγο γιά ὅλες τίς ἐννοίες μας, [τίς] γνῶμες καί [τούς] ἰσχυρισμούς, εἴτε δι' ἀντικειμενικῶν λόγων, εἴτε —ὅταν αὐτές εἶναι μιά ἀπλή ἀπατηλή φαινομενικότης— δι' ὑποκειμενικῶν ἀρχῶν.

Ἀποκάλυψη καί ἐξήγηση τῆς διαλεκτικῆς [ἀπατηλῆς] φαινομενικότητος σέ ὅλες τίς ὑπερβατολογικές ἀποδείξεις γιά τήν ὑπαρξη ἑνός ἀναγκαίου ὄντος

Οἱ δύο μέχρι τώρα ἀναπτυχθεῖσες ἀποδείξεις εἶχαν ἀναληφθῆ [ἐπιχειρηθῆ] ὑπερβατολογικῶς, δηλ. ἀνεξάρτητα ἀπό ἐμπειρικές ἀρχές. Γιατί, μολονότι ἡ κοσμολογική ἀπόδειξη θέτει ὡς βάση [της] μιάν ἐμπειρία καθόλου, αὐτή ἐν τούτοις ἔχει ἐπιτελεσθῆ [ἀναπτυχθῆ] ὄχι μέ ἀφετηρία μιάν κάποιαν ἰδιαίτερη ιδιότητα [σύσταση] αὐτῆς τῆς ἐμπειρίας, ἀλλά ἐκ [μέ βάση] καθαρῶν ἀρχῶν τοῦ λόγου ἐν ἀναφορᾷ πρὸς μιάν διά τῆς ἐμπειρικῆς (A 615) } συνειδήσεως καθόλου δεδομένην ὑπαρξη, καί ἐγκαταλείπει μάλιστα αὐτή (B 643) } τήν καθοδήγηση, γιά νά στηριχθῆ πάνω σέ καθαρές ἀκραιφνῶς ἐννοίες a priori. Τί [ποιά] εἶναι τώρα σ' αὐτές τίς ὑπερβατολογικές ἀποδείξεις ἡ αἰτία τῆς διαλεκτικῆς ἀλλά φυσικῆς ἀπατηλῆς φαινομενικότητος, ἡ ὁποία συνδέει τίς ἐννοίες τῆς ἀναγκαιότητος καί τῆς ὑπερτάτης πραγματικότητος καί πού ἐκεῖνο ἐν τούτοις, πού μόνον ἰδέα μπορεῖ νά εἶναι, τό πραγματώνει [τό καθιστᾶ πρᾶγμα] καί ὑποστασιοποιεῖ; Ποιά εἶναι ἡ αἰτία τῆς ἀναποφευκτότητος [ὥστε] νά δέχεται κανεῖς ἀνάμεσα στά ὑπάρχοντα πράγματα κάτι ὡς καθ' ἑαυτά ἀναγκαῖο καί μολαταῦτα νά ὑποχωρῆ κανεῖς συγχρόνως ἔντρομος πρὸ τῆς ὑπάρξεως ἑνός τέτοιου ὄντος ὡς ἐνώπιον μιᾶς ἀβύσσου;

253. Eingesehen (=βαθύτερα στήν φύση ἰδωμένο).

254. Ἐγγύηση.

255. Κατά τόν Wille: εἶναι ἅπαξ δεδομένο ὡς....(ἀπαλείφει δηλ. ὁ Wille τήν ἄρνηση).

256. Δηλ. τό ἰδεῶδες (Hartenstein) G ö r l a n d: e r, δηλ. τό ἀντικείμενο (Gegenstand).

Καί πῶς τό ξεκινᾶ κανεῖς [συμβαίνει, γίνεται], ὥστε ὁ λόγος νά κατανοῆ τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του πάνω στό σημεῖο αὐτό καί ἀπό τήν ἀμφιρρέπουσα κατάσταση μιᾶς δειλῆς [αἰδήμονος] καί ἀπό τήν ἀρχή πίσω ἀνακλημένης²⁵⁷ [ἀνακαλούμενης] ἐπιδοκιμασίας νά ἄγεται στήν ἡρεμῆ ἐπίγνωση;

Εἶναι κάτι τό ἰδιαιτέρως ἀξιοσημεῖωτο [τό γεγονός], πῶς, ὅταν κανεῖς προϋποθέτη, ὅτι κάτι τι ὑπάρχει, δέν μπορεῖ νά ὑπεκφύγη [ἀρνηθῆ] τό συμπέρασμα, ὅτι κάτι τι ἐπίσης ὑπάρχει κατά τρόπον ἀναγκαῖο. Πάνω σ' αὐτό τόν ἐντελῶς φυσικό (ἄν καί γι' αὐτό ὄχι ἀκόμη βέβαιο) συλλογισμό βασιζόταν τό κοσμολογικό ἐπιχείρημα. 'Από τήν ἄλλη πλευρά [ἀπεναντίας] ὅποιανδήποτε ἔννοια ἑνός πράγματος κι ἄν δεχθῶ, εὐρίσκω τότε, ὅτι ἡ ὑπαρξή του δέν μπορεῖ ποτέ νά παρασταθῆ ἀπό μένα ὡς ἀπολύτως ἀναγκαῖα, καί ὅτι τίποτα δέν μέ ἐμποδίζει —ἄς ὑπάρχη ἐδῶ ὅ,τι θέλει— νά νοῶ τή μὴ ὑπαρξή αὐτοῦ τοῦ πράγματος· κατά συνέπεια εἶμαι ὑποχρεωμένος μέν νά δέχωμαι γιά τό 'Υπάρχον ἐν γένει κάτι τι τό ἀναγκαῖο, οὔτε ἕνα καί μόνον ὅμως πρᾶγμα δέν μπορῶ νά τό νοῶ ὡς αὐτό καθ' ἑαυτό ἀναγκαῖο. Αὐτό σημαίνει: ὅτι δέν μπορῶ ποτέ νά ὀ λ ο κ λ η ρ ὡ σ ω [περατώσω] τήν ἀναγωγή [ἀναδρόμηση] πρὸς τούς ὅρους τοῦ ὑπάρχειν χωρίς νά δεχθῶ ἕνα ἀναγκαῖο ὄν· ποτέ ὅμως δέν μπορῶ ν' ἀ ρ χ ῖ σ ω ἀπό [τό ὄν] αὐτό. { (A 616)
(B 644)

'Εάν γιά τα ὑπάρχοντα πράγματα ἐν γένει εἶμαι ὑποχρεωμένος νά νοῶ κάτι τι τό ἀναγκαῖο, κανένα ὅμως πρᾶγμα δέν ἔχω τό δικαίωμα νά τό νοῶ ὡς ἀναγκαῖο αὐτό καθ' ἑαυτό, τότε ἀπό αὐτό ἔπεται ἀναπόφεικτα, ὅτι ἀναγκαιότης καί τυχειότης δέν πρέπει νά ἀναφέρωνται καί νά ἀφοροῦν τά ἴδια τά πράγματα, γιατί ἀλλιῶς θά συνέβαινε μιᾶ ἀντίφαση· κατά συνέπεια, καμμιά ἀπό τίς δύο αὐτές ἀρχές δέν εἶναι ἀντικειμενική, ἀλλά μποροῦν σέ κάθε περίπτωση [στήν καλλίτερη περίπτωση] νά εἶναι ὑποκειμενικές μόνον ἀρχές τοῦ λόγου, γιά νά ζητῆ [δηλ.] αὐτός ἀπό τή μιᾶ πλευρά κάτι πού εἶναι ἀναγκαῖο σέ [γιά] κάθε τι πού εἶναι δεδομένο ὡς ὑπάρχον, τουτέστιν νά μὴ σταματᾶ πουθενά ἀλλοῦ παρά σέ μιάν α priori ὀλοκληρωμένη [περαιωμένη] ἐξήγηση, ἀπό τήν ἄλλη ὅμως ἐπίσης νά μὴν ἐλπίζει ποτέ σ' αὐτή τήν ὀλοκλήρωση, δηλ. νά μὴ δέχεται ποτέ τίποτα τό ἐμπειρικό ὡς ἀπόλυτο καί νά ἀπαλάσση [ἐξαιρῆ] ἔτσι τόν ἑαυτό του ἀπό κάθε περαιτέρω παραγωγή. 'Υπό τήν ἔννοια αὐτή καί οἱ δύο ἀρχές μποροῦν κάλλιστα νά ὑφίστανται ἡ μία πλάι στήν ἄλλη [νά συνυπάρχουν] ὡς ἀπλῶς εὐρεσιακές καί κ α ν ο ν ι σ τ ι κ έ ς ἀρχές, πού δέν κυττάζουν [φροντίζουν] τίποτε ἄλλο ἀπό τό τυπολογικό²⁵⁸ διαφέρον τοῦ λόγου. Γιατί ἡ μιᾶ [ἀρχή] λέγει: ὀφείλετε νά φιλοσοφῆτε γιά τήν φύση ἔτσι, ὡς ἐ ἄ ν [δηλ.] σέ [γιά] κάθε τι πού ἀνήκει στήν ὑπαρξή, νά ὑπάρχη μιᾶ ἀναγκαῖα πρώτη ἀρχή, [καί τοῦτο] μέ τόν

257. Παλινωδημένης, ἀποσυρμένης, παρμένης πίσω.

258. Τό κατ' εἶδος, μορφολογικό (= Formales).

(A 617) } σκοπό αποκλειστικά νά προσκομίζετε [ἐπιφέρετε] συστηματικὴν ἐνότητα
(B 645) } στή γνώση σας, καθὼς [καθ' ὄσον] ἰχνηλατεῖτε [παρακολουθεῖτε ἐρευνητικὰ] μίαν τέτοια ἰδέα, δηλ. μίαν ἰδεατὴ [φανταστικὴ] ὑπέρτατη ἀρχή· ἢ ἄλλη ὅμως ἀρχή σᾶς ἀποτρέπει νά μὴ δέχεσθε κανέναν ἀπολύτως προσδιορισμὸ πού ἀφορᾷ τὴν ὑπαρξὴ τῶν πραγμάτων, ὡς μίαν τέτοια ὑπέρτατη ἀρχή, δηλ. ὡς ἀπολύτως ἀναγκαῖο, ἀλλὰ νά διατηρῆτε πάντοτε γιὰ σᾶς τὸν δρόμο ἀνοικτὸ πρὸς μίαν περαιτέρω παραγωγή, καὶ νά πραγματεύεσθε [θεωρῆτε]²⁵⁹ τὸν ὄρο αὐτὸ πάντοτε ὡς ἐξαρτώμενο ἀκόμη ἀπὸ [ἄλλους] ὄρους. "Ἄν ὅμως κάθε τι πού γίνεται ἀντικείμενο κατ' αἴσθησι ἀντιλήψεως [πάνω] στὰ πράγματα, πρέπει νά θεωρῆται ἀπὸ ἐμᾶς ὡς ὑπὸ ὄρους²⁶⁰ ἀναγκαῖο [ὡς κατὰ τρόπον ἐξαρτώμενο²⁶¹ ἀναγκαῖο], τότε κανένα πρᾶγμα (πού μπορεῖ νά εἶναι δεδομένο ἐμπειρικῶς) δέν μπορεῖ ἐπίσης νά θεωρῆται ὡς ἀπολύτως ἀναγκαῖο.

Ἐξ αὐτοῦ ὅμως ἐπεται ὅτι τὸ ἀπολύτως Ἀναγκαῖο πρέπει νά τὸ δεχθῆτε κατ' ἀνάγκην ἔξω ἀπὸ τὸν κόσμον, γιὰ αὐτὸ μονάχα ὡς μιά ἀρχή τῆς μέγιστης δυνατῆς ἐνότητος τῶν φαινομένων, ὡς ὑπέρτατος αὐτῶν αἰτιώδους λόγος [ὑπόβαθρο], ὀφείλει νά χρησιμεύῃ, καὶ ἐσεῖς ποτὲ μέσα στὸν κόσμον δέν μπορεῖτε νά φθάσετε ἐκεῖ [στήν ἀρχή αὐτή], ἀφοῦ ὁ δεῦτερος κανὼν σᾶς ἐπιτάσσει νά θεωρῆτε πάντοτε ὡς παράγωγες ὄλες τίς ἐμπειρικὲς τῆς ἐνότητος αἰτίες.

Οἱ φιλόσοφοι τῆς Ἀρχαιότητος ἐθεώρουν κάθε μορφή τῆς φύσεως ὡς τυχαία, ἀλλὰ ὡς πρωταρχικὴ καὶ ἀναγκαῖα, σύμφωνα μὲ τὴν κρίσι τῆς κοινῆς νοῦ, τὴν ὕλη. Ἐάν ὅμως τὴν ὕλη δέν τὴν εἶχαν θεωρήσει σχετικὰ²⁶² ὡς ὑπόστρωμα τῶν φαινομένων, ἀλλὰ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ὡς πρὸς τὴν ὑπαρξὴ τῆς, ἢ ἰδέα τότε τῆς ἀπολύτου ἀναγκαιότητος θά ἐξαφανίζοταν παραχρῆμα. Γιὰ δέν ὑπάρχει τίποτε πού νά δεσμεύῃ [προσδένη] ἀπόλυτα τὸν λόγο [πάνω] σὲ αὐτὴ τὴν ὑπαρξὴ, ἀλλὰ μίαν τέτοια ὑπαρξὴ μπορεῖ αὐτὸς στή σκέψι πάντοτε καὶ χωρὶς ἀντιδικία [ἀντίφαση] νά τὴν ἄρῃ· ἄλλωστε
(A 618) } καὶ στίς σκέψεις μόνον ἔκειτο [βρισκόταν] ἢ ἀπόλυτη ἀναγκαιότης. Σ'
(B 646) } αὐτὴν, ἄρα, τὴν πεποίθησι ἐπρεπε κατ' ἀνάγκην νά ὑπόκειται μιά ὀρισμένη κανονιστικὴ ἀρχή ὡς βάση. Στὴν πραγματικότητα, ἔκτασι καὶ ἀδιαπερατότητι [ἀδιαπέραστο] (πού συγκροτοῦν μαζί τὴν ἐννοια τῆς ὕλης) εἶναι ἐπίσης ἢ ὑπέρτατη ἐμπειρικὴ ἀρχή τῆς ἐνότητος τῶν φαινομένων, καὶ ἢ ἀρχή αὐτή, καθ' ὄσον εἶναι ἐμπειρικῶς ἀπόλυτη, ἔχει [φέρει] ἐπάνω τῆς²⁶³ μίαν

259. Ἀντιμετωπίζετε.

260. *Conditioni adstrictum*.

261. Δηλ. ὑποκείμενο σὲ ὄρους.

262. Κατὰ τρόπον σχετικὸ, συγκριτικὰ (= *comparate*).

263. Ἔχει δηλ. τὸν χαρακτήρα.

ιδιότητα τῆς κανονιστικῆς ἀρχῆς. Παρά ταῦτα, καθὼς [ἐπειδὴ] κάθε προσδιορισμός τῆς ὕλης, πού ἀποτελεῖ τό πραγματικό [στοιχεῖο] αὐτῆς, ἄρα καί ἡ ἀδιαπερατότης ἐπίσης, εἶναι ἓνα ἀποτελεσμα (πράξη), πού πρέπει νά ἔχη κατ' ἀνάγκη τήν αἰτία του καί ἐπομένως εἶναι πάντοτε παράγωγο, ἡ ὕλη ἔτσι δέν προσφέρεται [προσῆκει] πραγματικά στήν ἰδέα ἐνός ἀναγκαίου ὄντος, ὡς μιᾶς ἀρχῆς κάθε παράγωγης ἐνότητος: γιατί κάθε μιᾶ ἀπό τίς πραγματικές ιδιότητές της²⁶⁴ εἶναι, ὡς παράγωγη, μόνον ὑπό ὄρους ἀναγκαῖα καί συνεπῶς μπορεῖ καθ' ἑαυτήν ν' ἀρθῆ, ἀλλά μ' αὐτήν μαζί θά ἤρετο καί ὀλόκληρη ἡ ὑπαρξὴ τῆς ὕλης — ἂν ὅμως δέν συνέβαινε αὐτό, θά μπορούσαμε [τότε] νά ἔχουμε φθάσει ἐμπειρικῶς στό ὑπέρτατο [ἔσχατο] ὑπόβαθρο²⁶⁵ τῆς ἐνότητος, πρᾶγμα πού δέν ἐπιτρέπεται [ἀπαγορεύεται] ἀπό τή δεύτερη κανονιστικὴ ἀρχή. Ἔτσι ἔπεται: ὅτι ἡ ὕλη, καί ὅ,τι ἐν γένει ἀνήκει [ἀποτελεῖ μέρος του] στόν κόσμον, δέν εἶναι πρόσφορη²⁶⁶ στήν [γιά τήν] ἰδέα ἐνός ἀναγκαίου πρωταρχικοῦ ὄντος, ὡς μιᾶς ἀπλῆς ἀρχῆς τῆς μεγίστης ἐμπειρικῆς ἐνότητος, ἀλλ' ὅτι τό ὄν αὐτό πρέπει ἀναγκαῖα νά τεθῆ ἔξω ἀπό τόν κόσμον· ἀφοῦ, λοιπόν, τότε καί ἐμεῖς μπορούμε πεποιθότως²⁶⁷ νά παράγουμε ἀπ' ἄλλα [φαινόμενα] τά φαινόμενα τοῦ κόσμου καί τήν ὑπαρξή τους, ὡσάν νά μὴν ὑπῆρχε κανένα ἀ ν α γ κ α ῖ ο ὄν, καί [ἀφοῦ] παρά ταῦτα μπορούμε νά κατατείνουμε²⁶⁸ πρὸς τήν πληρότητα τῆς παραγωγῆς, ὡσάν ἓνα τέτοιο ὄν νά εἶχε ὡς μιᾶ ὑπέρτατη ἀρχή προϋποτεθῆ.

Τό ἰδεῶδες τοῦ ὑπερτάτου ὄντος δέν εἶναι, σύμφωνα μ' αὐτές τῆς παρατηρήσεις, τίποτε ἄλλο ἀπὸ μιᾶν κανονιστικὴ ἀρχὴ τοῦ λόγου, νά θεωρῆ κανεῖς κάθε σύνδεση μέσα στόν κόσμον ἔτσι, ὡσάν αὐτὴ ν' ἀπέρρεε ἀπὸ μιᾶν κατὰ πάντα [καθολικῶς] αὐτάρκη ἀναγκαῖαν αἰτία, μέ τόν σκοπὸ [γιά νά] νά θεμελιώνη κανεῖς πάνω σ' αὐτήν²⁶⁹ τόν κανόνα μιᾶς συστηματικῆς καί σύμφωνα μέ καθολικούς νόμους ἀναγκαῖας ἐνότητος κατὰ τήν [στήν] ἐξήγησιν [τῆς συνδέσεως]²⁷⁰ αὐτῆς, καί [τό ἰδεῶδες αὐτό] δέν εἶναι κανένας ἰσχυρισμός μιᾶς καθ' ἑαυτὸ ἀναγκαῖας ὑπάρξεως. Ἀλλὰ εἶναι συγχρόνως ἀναπόφευκτο, τήν τυπικὴ [εἰδολογικὴ] αὐτὴ ἀρχὴ νά τήν παριστᾷ κανεῖς διὰ μέσου μιᾶς ὑπερβατολογικῆς ὑφαρπαγῆς²⁷¹ ὡς συστατικὴν καί νά νοῆ μέσα του ὑποστατικὰ τήν ἐνότητα αὐτή. Γιατί, ὅπως ὁ χῶρος, πού, παρά τό γεγονός ὅτι δέν εἶναι παρά μονάχα μιᾶ ἀρχὴ τῆς αἰσθητικότη-

264. Δηλ. τῆς ὕλης.

265. Αἰτιώδη λόγο, ἀρχή.

266. Εἶναι ἀσυμβίβαστη.

267. Ἀτάραχοι, ἡσυχιοι, ἀκλόνητοι.

268. Προσπαθοῦμε νά φθάσουμε.

269. Ἡ πάνω σ' αὐτό τό ἰδεῶδες.

270. Κατ' ἄλλους (C h i o d i): τοῦ κόσμου (derselben=der Welt).

271. Subreption (= ὑφαίρεση, διυπεῖσδυση λαθραία).

τος, ἔχει ἐν τούτοις, ἀκριβῶς γι' αὐτό, γιά τό ὅτι [δηλ.] ὅλες τίς μορφές, πού εἶναι διάφοροι ἀποκλειστικά περιορισμοί τοῦ ἑαυτοῦ του, τίς καθιστᾶ πρωτογενῶς [πρωταρχικῶς] δυνατές, θεωρηθῆ ὡς ἕνα ἀπολύτως ἀναγκαῖο ἀφ' ἑαυτοῦ ὑπάρχον [αὐτοσυστατο] κάτι τι καί ὡς ἕνα *a priori* αὐτό καθ' ἑαυτά δεδομένο ἀντικείμενο, ἔτσι ἐπίσης —δεδομένου ὅτι ἡ συστηματική ἐνότης τῆς φύσεως δέν μπορεῖ μέ κανενός εἴδους τρόπο νά τεθῆ [παρασταθῆ, ὑψωθῆ] ὡς ἀρχή τῆς ἐμπειρικῆς χρήσεως τοῦ λόγου μας παρά καθ' ὅσον ἐμεῖς θέτουμε ὡς ὑπόβαθρο τήν ἰδέα ἐνός *entis realissimi* ὡς ὑπερτάτης αἰτίας— καί ἡ ἰδέα αὕτη συμβαίνει ὀλωσδιόλου φυσικά νά παριστάνεται μ' αὐτό ὡς ἕνα πραγματικό ἀντικείμενο, καί αὐτό μέ τή σειρά του πάλι, ἀφοῦ ἀποτελεῖ τόν ὑπέρτατο ὄρο, [νά παριστάνεται] ὡς ἀναγκαῖο, κατά συνέπεια [ἔρχεται ὀλωσδιόλου φυσικά ὥστε] μιά κανονιστική ἀρχή νά μετατρέπεται σέ μιά συστατική [μιά] ὑποκατάσταση²⁷², πού ἀποκαλύπτεται μέ τόν ἐξῆς τρόπο, μέ τό ὅτι [δηλ.], ὅταν αὐτό τό ὑπέρτατο ὄν, τό ὁποῖο ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τόν κόσμον²⁷³ ἦταν ἀπολύτως (ἄνευ ὄρων) ἀναγκαῖο, τό θεωρῶ ὡς ἀφ' ἑαυτοῦ ὑπάρχον²⁷⁴ πρᾶγμα, ἡ ἀναγκαιότης αὕτη [τότε] δέν εἶναι ἐπιδεκτική οὐδεμιᾶς ἐννοίας καί, κατά συνέπεια, μέσα στόν λόγο μου αὕτη πρέπει νά ἔχη βρεθῆ [ὑπάρξει] [γιά νά τήν συναντήσω] ὡς τυπικός μονάχα ὄρος τοῦ νοεῖν, ὄχι ὁμως ὡς ὑλικός καί ὑποστατικός ὄρος τῆς ὑπάρξεως.

(A 620)
(B 648)

ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

ΕΚΤΟ ΤΜΗΜΑ

Περί τῆς ἀδυνατότητος τῆς φυσικοθεολογικῆς ἀποδείξεως

Ἐάν, λοιπόν, οὔτε ἡ ἔννοια πραγμάτων ἐν γένει, οὔτε ἡ ἐμπειρία οἰασδήποτε ὑπάρξεως καθόλου μποροῦν νά ἐπιτελέσουν²⁷⁵ αὐτό πού ἀπαιτεῖται, τότε [μᾶς] ἀπομένει²⁷⁶ ἀκόμη ἕνα μέσο: [τό] νά ἐπιχειρήσουμε [δηλ. νά δοῦμε], μήπως μιά ὀρισμένη [καθωρισμένη] ἐμπειρία, κατά συνέπεια αὕτη τῶν πραγμάτων τοῦ παρόντος κόσμου, ἡ φύση του [ἰδιοσυστασία] καί ἡ διάταξή του, μᾶς προσφέρει ἕναν ἀποδεικτικό λόγο, πού νά μπορῆ μέ βεβαιότητα νά μᾶς βοηθήσῃ [ὥστε νά ἀχθοῦμε] στήν πεποίθηση γιά τήν ὑπαρξή ἐνός ὑπερτάτου ὄντος. Μιά τέτοια ἀπόδειξη θά τήν

272. Subreptio (= ὑφαρπαγή).

273. Ad mundum respectu.

274. Αὐθύπαρκτο.

275. Κατορθώσουν.

276. Ὑπολείπεται.

ἀνομάζαμε φυσικοθεολογικήν. Ἐάν καί αὕτη ἐπίσης ἐπέπρωτο [ᾧφειλε] νά εἶναι ἀδύνατη, τότε δέν εἶναι πουθενά δυνατή καμμιά ἐπαρκῆς [ἱκανοποιητική] ἐξ ἀπλῶς καθαροῦ θεωρητικοῦ λόγου ἀπόδειξη γιά τήν ὑπαρξή ἐνός ὄντος, πού θ' ἀντιστοιχοῦσε στήν ὑπερβατολογική μας ἰδέα.

Ἄπ' ὄλες²⁷⁷ τίς παραπάνω παρατηρήσεις θά ἐννοήση [διακρίνη] κανεῖς ἀμέσως, ὅτι ἡ ἀπάντηση [λύση] σ' αὕτην τήν ἐρώτηση μπορεῖ νά ἀναμένεται παντελῶς εὐκόλη καί συμπεραντική²⁷⁸. Γιατί, πῶς μπορεῖ ποτέ νά δοθῆ [μιά] ἐμπειρία πού θά ἦταν ἰσακριβῶς ἀντίστοιχη πρός μιάν ἰδέα; Σ' αὐτό ἀκριβῶς συνίσταται τό ἰδιάζον [γνώρισμα] τῆς τελευταίας, ὅτι [δηλ.] μ' αὕτην ποτέ δέν μπορεῖ νά συμπέση [συμφωνήση] ἀπολύτως μιὰ ὁποιαδήποτε ἐμπειρία. Ἡ ὑπερβατολογική ἰδέα ἐνός ἀναγκαίου παντάπασιν αὐτάρκους πρωταρχικοῦ ὄντος εἶναι τόσο ὑπέρμετρα [ὑπερβολικά] μεγάλη, τόσον ὑπεροχικά ὑψωμένη πάνω ἀπό κάθε τι τό ἐμπειρικό, πού εἶναι πάντοτε ἐξαρτημένο ἀπό ὄρους, ὥστε, ἐν μέρει μὲν νά μή μπορῆ κανεῖς ποτέ νά ἐξεύρη ἐπαρκές ὑλικό στήν ἐμπειρία, γιά νά γεμίση [ἱκανοποιήση] μιάν τέτοια ἐννοια, ἐν μέρει δέ νά περιψηλαφῆ πάντοτε ἀνάμεσα στό ὑποκείμενο σέ ὄρους καί νά²⁷⁹ ζητῆ διαρκῶς τό Ἄπόλυτο, γιά τό ὁποῖο κανένας νόμος οἰασδήποτε ἐμπειρικῆς συνθέσεως δέν προσφέρει ἓνα παράδειγμα ἢ τήν παραμικρή πρός αὐτό ὁδηγία.

Ἐάν τό ὑπέρτατο ὄν ἴστατο [ἐνέπιπτε] στήν ἀλυσίδα αὕτη τῶν ὄρων, τότε θά ἦταν καί τό ἴδιο ἓνα μέλος τῆς σειρᾶς αὐτῶν [τῶν ὄρων], καί ὅπως ἀκριβῶς τά κατώτερα μέλη, ἐπικεφαλῆς τῶν ὁποίων αὐτό βρίσκεται²⁸⁰, [ἔτσι καί αὐτό] θά ἀπαιτοῦσε μιάν ἀπώτερη ἀκόμη ἐρευνα γύρω ἀπό τήν ἀκόμα ὑψηλότερη αἰτιώδη ἀρχή του. Ἄν, ἀντίθετα, θέλη κανεῖς νά τό ἀποσπάση [χωρίση] ἀπό τήν σειρά αὕτη καί νά μήν τό συμπεριλάβη, ὡς ἓνα νοητό ἀπλῶς ὄν, εἰς τήν σειρά τῶν φυσικῶν αἰτιῶν: ποιά γέφυρα εὐθύς τότε μπορεῖ σ' ἀλήθεια νά ρίψη [φτιάξῃ] ὁ λόγος, ὥστε νά φθάσῃ σέ αὐτό, ἀφοῦ ὅλοι οἱ νόμοι τῆς μεταβάσεως ἐξ ἀποτελεσμάτων σέ αἰτίες, ὄλη, δηλονότι, ἡ σύνθεση καί διεύρυνση τῆς γνώσεώς μας ἐν γένει δέν κατευθύνονται [ἀναφέρονται]²⁸¹ πρός τίποτε ἄλλο παρά πρός τή δυνατή ἐμπειρία, κατά συνέπεια πρός ἀντικείμενα μόνον τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου καί ἐν ἀναφορᾷ μόνον πρός αὐτά μποροῦν νά ἔχουν μιάν κάποια σημασία;

Ἄπο παρῶν κόσμος²⁸², εἴτε, τώρα, τόν παρακολουθεῖ κανεῖς στήν ἀπειρία τοῦ χώρου, εἴτε μέσ' τήν ἀπεριόριστη διαίρεσή του, μᾶς διανοίγει

277. Σύμφωνα μέ, ἢ, ὕστερα ἀπό....

278. Σύντονη, σφαιρική καί σύντομη, λακωνικά ἀκριβῆς.

279. Θά.

280. Τάσσεται, προστάται.

281. Προορίζονται.

282. Ἄπο κόσμος πού ἔχουμε ἐνώπιόν μας.

[προσφέρει] ἓνα ἀπροσμέτρητο θέαμα ποικιλίας, τάξεως, σκοπιμότητος καὶ κάλλους, ὥστε, ἀκόμη καὶ μέ²⁸³ τίς γνώσεις πού ἡ ἀνίσχυρη [ἀσθενής] διάνοιά μας ἔχει μπορέσει γι' αὐτά τὰ πράγματα ν' ἀποκτήσει, κάθε γλῶσσα νά χάνη, ἀπέναντι σέ τόσα καὶ ἀπεριβλέπτως [ἀνυπολογίστως] μεγάλα θαύματα, τὴν ἔκφρασή²⁸⁴ τῆς, ὅλοι οἱ ἀριθμοὶ νά στεροῦνται²⁸⁵ τὴ δύναμή τους νά μετροῦν καὶ ἀκόμη καὶ οἱ ἴδιες μας οἱ σκέψεις νά χάνουν κάθε ὄριο, κατὰ τέτοιον τρόπο, ὥστε ἡ κρίση μας γιὰ τὸ "Ὅλον νά ὑποχρεώνεται νά διαλυθῇ σέ μιάν ἄφωνη, ἀλλά τόσο πῖο εὐγλωτῆ κατάπληξη [θαυμασμό]. Πανταχοῦ βλέπουμε μιάν ἀλυσίδα ἀποτελεσμάτων καὶ αἰτιῶν, σκοπῶν καὶ μέσων, κανονικότητος στή γένεση ἢ φθορά, καὶ καθὼς τίποτα δέν ἔχει ἔλθει [φθάσει] ἀπὸ μόνο του στὴν κατάστασι ὅπου [τώρα] βρίσκεται, ἔτσι αὐτό²⁸⁶ παραπέμπει πάντοτε σέ ἓνα ἄλλο παραπέρα πρᾶγμα, ὡς εἰς τὴν αἰτία του, ἢ ὁποῖα μέ τὴ σειρά τῆς καθιστᾷ τὴν ἴδια ἀκριβῶς τὴν παραπέρα ἐρώτησι [ζήτησι] ἀναγκαία, κατὰ τέτοιον τρόπο, ὥστε ὀλόκληρο ἔτσι τὸ σύμπαν θά ἔπρεπε ἀναγκαστικά νά βυθιστῇ στὴν ἄβυσσο τοῦ μηδενός, ἐάν δέν ἐδέχετο κανεὶς κάτι τι, πού ἔξω ἀπὸ τὸ ἄπειρο αὐτό Τυχαῖο, ἀφ' ἑαυτοῦ πρωταρχικῶς καὶ ἀνεξαρτητῶς [τό ἴδιο] ὑφιστάμενο, θά συγκρατοῦσε αὐτὸ τὸ σύμπαν καὶ θά τοῦ ἐξασφάλιζε συγχρόνως ὡς ἡ αἰτία τῆς καταγωγῆς²⁸⁷ του, τὴ διάρκειά του. Αὐτὴ τὴν ὑπέρτατη αἰτία (ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ὅλα τὰ πράγματα τοῦ κόσμου) πόσο μεγάλη πρέπει κανεὶς νά τὴ νοήσι [συλλάβῃ] μέσα του; Τὸν κόσμον δέν τὸν γνωρίζουμε ὡς πρὸς ὀλόκληρο τὸ περιεχόμενό του, ἀκόμα λιγώτερο γνωρίζουμε νά ἐκτιμήσουμε τὸ μέγεθός του διὰ [τῆς] συγκρίσεώς [του] πρὸς πᾶν ὄ,τι εἶναι δυνατό. Ἄλλά, δεδομένου ὅτι ἀναφορικά πρὸς τὴν αἰτιότητα ἔχουμε ἄπαξ ἀνάγκη ἀπὸ ἓνα ἔσχατο καὶ ὑπέρτατο ὄν, τί μᾶς ἐμποδίζει ὥστε, ὡς πρὸς τὸν βαθμὸ τῆς τελειότητος, νά θέτουμε τὸ ὄν, συγχρόνως, αὐτὸ πάνω ἀπὸ κάθε τί ἄλλο δυνατό; Πρᾶγμα τὸ ὁποῖο ἐμεῖς μποροῦμε, ἂν καὶ ἀσφαλῶς μόνο διὰ τοῦ ἀπαλοῦ [λεπτοῦ] περιγράμματος μιᾶς ἀφηρημένης ἔννοιας, εὐκόλως νά κατορθώσουμε, ἐάν μέσα σ' αὐτό, ὡς μιᾶς οὐσίας ἐνικῆς [μοναδικῆς], παριστάνουμε ἐνοποιημένη [συνενωμένη] κάθε δυνατὴ τελειότητα· αὐτὴ ἡ ἔννοια εἶναι εὐνοϊκὴ στὴν ἀπαίτησι τοῦ λόγου μας γιὰ [τὴν] οἰκονομία τῶν ἀρχῶν, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν μὴ ὑποτεταγμένη σέ καμμιάν ἀντίφασιν καὶ ἀκόμη καὶ στὴ διεύρυνσι τῆς χρήσεως τοῦ λόγου ἐν μέσῳ τῆς ἐμπειρίας [εἶναι] λυσιτελεῖς [πρόσφορη] διὰ²⁸⁸ τῆς

283. Παρά τίς...

284. Τὴν ἔκφρασι τῆς δύναμης.

285. Νά μὴ βρίσκουν, νά τοὺς λείπῃ.

286. Κατὰ τὸν E r d m a n n: es. Ὑπάρχει καὶ γραφή: er (=Zustand), δηλ. ἡ κατάστασι.

287. Τῆς ἀρχῆς, ἐκπορεύσεώς του.

288. Χάρη στὴν καθοδήγησι.

ὁδηγίας, πού μιά τέτοια ἰδέα δίνει πρὸς τὴν τάξιν καὶ σκοπιμότητα, ἀλλὰ πούθενά δέν εἶναι ἀποφασιστικῶς ἐναντία σέ μίαν ἐμπειρία.

Ἡ ἀπόδειξις αὕτη ἀξίζει νά μνημονεύεται μέ σεβασμό πάντοτε. Εἶναι ἡ παλαιότερη, σαφέστερη καὶ τὰ μάλιστα ἀνταποκρινόμενη στὸν κοινὸ νοῦ τῶν ἀνθρώπων. Ζωογονεῖ τὴ σπουδὴ τῆς φύσεως, ἔτσι ὅπως καὶ αὕτη ἡ ἴδια ἔχει [ἀντλεῖ] τὴν ὑπαρξὴ τῆς ἀπ' αὐτὴν²⁸⁹ καὶ κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἀναλαμβάνει νέες πάντα δυνάμεις. Αὕτη ἐμβάλλει σκοπούς καὶ προθέσεις [σχέδια] ἐκεῖ ὅπου ἡ παρατήρησις μας δέν θά τοὺς ἀνεκάλυπτε ἀπὸ μόνῃ τῆς, καὶ [αὕτη] διευρύνει] τίς γνώσεις μας γιὰ τὴν φύσιν διὰ τοῦ ὁδηγητικοῦ νήματος μιᾶς ἰδιαίτερης ἐνότητος, πού ἡ ἀρχὴ τῆς βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὴν φύσιν. Αὐτὲς οἱ γνώσεις ὁμως ἐπιδροῦν μέ τὴ σειρά τους πάνω στὴν αἰτία τους, δηλ. πάνω στὴν προκαλοῦσα²⁹⁰ αὐτῆς ἰδέα, πάλιν, καὶ πολλαπλασιάζουν [μεγαλώνουν, δυναμώνουν] τὴν πίστιν πρὸς ἕνα ὑπερτάτο πρωτοῦργό μέχρι μιᾶς ἀκαταγωνίστου πεποιθήσεως.

{ (A 624)
(B 652)

Δέν θά ἦταν, ὡς ἐκ τούτου, μονάχα ἀπελπιστικὸ, ἀλλὰ καὶ καθ' ὁλοκληρίαν μάταιο ἐπίσης, [τό] νά θέλουμε νά ἀφαιρέσουμε κάτι ἀπὸ τὸ κῦρος [περιωπῆ] τῆς ἀποδείξεως αὐτῆς. Ὁ λόγος, πού διὰ τόσο κραταιῶν καὶ ὑπὸ τὰς χεῖρας τοῦ παντοτινὰ ἀξανομένων, ἂν καὶ μονάχα ἐμπειρικῶν, ἀποδεικτικῶν λόγων αἴρεται ἀκαταπαύστως, δέν μπορεῖ μέ καμμιά ἀμφιβολία ἄκρως λεπτονόητης ἀφηρημένης θεωρήσεως²⁹¹ νά καθηλωθῆ τόσο, ὥστε νά μὴν ὀφείλει, δι' ἐνὸς βλέμματος πού ρίπτει πάνω στὰ θαύματα τῆς φύσεως καὶ τῆς²⁹² μεγαλειότητος τῆς κοσμοποιίας, ν' ἀποσπασθῆ²⁹³ —σάν ἀπὸ ἕνα ὄνειρο— ἀπὸ κάθε σοφιστικῶς φιλομέριμνη ἀναποφασιστικότητος, γιὰ νά ὑψωθῆ ἀπὸ μέγεθος σέ μέγεθος ἕως τὸ ὑπερύψιστο [μέγεθος], [καί] ἀπὸ κάθε ὑποκείμενο σέ ὄρους εἰς τὸν ὄρο [του] μέχρι τοῦ ὑπερτάτου καὶ ἀπολύτου [ἄνευ ὄρων] πρωτοῦργου.

Παρ' ὅλο ὁμως πού δέν ἔχουμε νά προβάλλουμε καμμιά ἀντίρρηση ἐναντίον τῆς λογικότητος καὶ χρησιμότητος αὐτοῦ τοῦ τρόπου πορείας [μεθόδου]²⁹⁴, ἀλλ' ἀντιθέτως μᾶλλον ἔχουμε [τὴ διάθεσιν] νά τὸν συστήσουμε καὶ νά τὸν ἐνθαρρύνουμε, τίς ἀξιώσεις ὡστόσο, πού, γι' ἀποδεικτικὴ βεβαιότητα καὶ μίαν μὴ ἐνδεᾶ καμμιάς ἀπολύτως εὐνοίας ἢ ἀλλοτρίας ὑποστηρίξεως ἐπιδοκιμασία, θά μπορούσε ὁ ἀποδεικτικὸς αὐτὸς τρόπος νά ἐγείρη, δέν μπορούμε γι' αὐτὸ τὸν λόγο νά ἐγκρίνουμε· καὶ δέν μπορεῖ μέ κανένα τρόπο νά βλάβῃ [ζημιώσῃ] τὸ καλὸ τῆς ὑποθέσεως [τὴν καλὴ

289. Τὴ σπουδὴ.

290. Στὴ γενεσιουργὸ αὐτῶν ἰδέα.

291. Spekulation.

292. E r d m a n n: die ὄχι der (=τῆς).

293. Ν' ἀποτραβηχθῆ.

294. Modus procedendi.

(A 625) }
(B 653) } ὑπόθεση=bonam causam] τό νά χαμηλώνη [κατευνάζη] κανείς τή δογματική γλῶσσα [τόνο] ἑνός χλευαστικοῦ [θρασύβουλου] επιχειρηματολόγου [δικολάβου τοῦ λόγου, σοφιστοῦ] [κάτω] στόν τόνο τῆς μετριότητος καί σεμνοπρεπείας [ταπεινοφροσύνης] μιᾶς πρὸς εἰρήνευση [καθησυχασμό] ἔξαρκου-
σας, ἂν καί ἀπόλυτην ἀκριβῶς ὑποταγή μὴ ἐπιτάσσουσας πίστεως. Ἰσχυρίζομαι, κατὰ ταῦτα, ὅτι ἡ φυσικοθεολογική ἀπόδειξη δέν μπορεῖ ποτέ νά ἀποδείξη μόνη τῆς τῆν ὕπαρξη ἑνός ὑπερτάτου ὄντος, ἀλλὰ εἶναι ἀναγκασμένη νά τό ἐπαφίη πάντοτε στήν ὄντολογική ἀπόδειξη (στήν ὁποία αὐτή ὡς εἰσαγωγή μόνον χρησιμεύει) [τό] νά ἀναπληρώνη [καλύπτει] αὐτή τῆν ἔλλειψη, κατὰ συνέπεια ἡ τελευταία αὐτή περιέχει πάντοτε τ ὄ ν μ ο ν α δ ι κ ὸ ἀ π ο δ ε ι κ τ ι κ ὸ λ ὄ γ ο (ἐφ' ὅσον ἐν πάσῃ περιπτώσει [τουλάχιστον] λαμβάνει μιὰ καθαρὰ θεωρητική ἀπόδειξη χώρα)²⁹⁵, τόν ὁποῖο κανείς ἀνθρώπινος λόγος δέν δύναται ν' ἀντιπαρέλθῃ.

Τά κύρια σημεία²⁹⁶ τῆς ἐν λόγῳ [ἀναπτυχθεῖσας] φυσικοθεολογικῆς ἀποδείξεως εἶναι τά ἀκόλουθα: 1) Ὑπάρχουν παντοῦ μέσα στόν κόσμο καταφανῆ σημεία μιᾶς διατάξεως σύμφωνα μέ [μιάν] ὀρισμένη πρόθεση [σχέδιο], [διατάξεως] ἐπιτελεσμένης μέ μεγάλη σοφία καί μέσα σέ ἓνα Ὁλον ἀπό ἀπερίγραπτη ποικιλία τόσο ὡς πρὸς τό περιεχόμενο ὅσον ἐπίσης καί ὡς πρὸς τό ἄπειρο μέγεθος τῆς ἐκτάσεως. 2) Αὐτή ἡ σκόπιμη [τεολογικά σχεδιασμένη] διάταξη εἶναι ἐντελῶς ξένη πρὸς τά πράγματα τοῦ κόσμου καί προσφύεται [ἀνήκει] σ' αὐτά τυχαίως μόνο, δηλ. ἡ φύση διαφόρων πραγμάτων δέν θά μποροῦσε²⁹⁷ διά μέσου τόσο παντοειδῶν συναρμοσμένων [συντονισμένων] μέσων νά ἐναρμονισθῇ πρὸς ὀρισμένους τελικούς σκοπούς ἀπό μόνη τῆς, ἐάν τά μέσα αὐτά δέν εἶχαν ἀπό μιάν ἔλλογη, σύμφωνα μέ ὑποκείμενες ὡς βάση ιδέες, διατακτική [ταξιθετοῦσα] ἀρχή ὅπως ἰδιαιτέρως²⁹⁸ πρὸς τόν σκοπό αὐτό²⁹⁹ ἐπιλεγῆ καί διευθετηθῆ. 3) Ὑπάρχει, ἄρα, μιὰ ὑπέροχη καί σοφὴ αἰτία (ἢ περισσότερες), ἡ ὁποία πρέπει κατ' ἀνάγκην νά εἶναι ἡ αἰτία τοῦ κόσμου ὄχι ἀπλᾶ ὡς μιὰ τυφλῶς δρῶσα παντοδύναμη φύση διά π α ρ α γ ω γ ι κ ὸ τ η τ ο ς³⁰⁰, ἀλλὰ ὡς νοερὴ οὐσία [Νοῦς] δι' ἐλευθερίας³⁰¹. 4) Ἡ ἐνότης τῆς αἰτίας αὐτῆς μπορεῖ νά συμπερανθῇ ἀπό τὴν ἐνότητα τῆς ἀμοιβαίας σχέσεως τῶν μερῶν τοῦ κόσμου ὡς μελῶν ἑνός ἐντέχνου οἰκοδομήματος, σ' αὐτό³⁰² [μέν] μέχρι τοῦ ὁποίου ἐξικνεῖται ἡ

(A 626) }
(B 654) }

295. Ὑπάρχει.

296. Σταθμοί.

297. V o r l ä n d e r: Könnte αντί: Konnte (ἐκδοση Ἀκαδημίας).

298. Ὀλωσδιόλου εἰδικά.

299. Ad nos.

300. Εὐτοκίας, εὐφορίας (=per fecunditatem).

301. Ex libertate.

302. Ἔως αὐτό μὲν, ὅσον ἀφορᾷ αὐτό μὲν.

παρατήρησή μας με βεβαιότητα, παραπέρα ὅμως³⁰³ [μπορεῖ νά συμπερανθῆ] συμφώνως πρὸς ὄλες τίς ἀρχές τῆς ἀναλογίας με πιθανότητα.

Χωρὶς ἐδῶ νά στρεψοδικουῦμε³⁰⁴ με τόν φυσικό λόγο γύρω ἀπό [γιά] τό συμπέρασμά του, καθὼς³⁰⁵ [δταν] αὐτός —ἀπό τήν ἀναλογία μερικῶν φυσικῶν προϊόντων με ἐκεῖνο πού παράγει ἡ ἀνθρώπινη τέχνη, δταν αὐτή ἀσκή βία στήν φύση καί τήν ἀναγκάζη νά μὴν χωρῆ σύμφωνα με τοὺς δικούς της σκοπούς, ἀλλά νά προσαρμόζεται [κάμπτεται] ἡ ἴδια στοὺς δικούς μας [σκοπούς] (κατά τήν ὁμοιότητα³⁰⁶ τῶν φυσικῶν αὐτῶν προϊόντων πρὸς σπίτια, πλοῖα, ρολόγια)— συμπεραίνει ὅτι θά [πρέπη νά] ὑπόκειται σ' αὐτήν³⁰⁷ ὡς ὑπόβαθρο [βάση] μιὰ τέτοια ἀκριβῶς αἰτιότης, δηλ. διάνοια καί βούληση, ἐάν ὁ λόγος παράγη τήν ἐσωτερική δυνατότητα τῆς ἐλευθέρως δρῶσας φύσεως (ἡ ὁποία καθιστᾶ κατ' ἀρχὴν δυνατὴ κάθε τέχνη καί ἴσως καί τόν ἴδιο ἀκόμη τόν λόγο) ἀπό μιάν ἄλλη ἀκόμη, ἂν καί ὑπερανθρώπινη τέχνη —τρόπος συλλογισμοῦ ὁ ὁποῖος δέν θά μπορούσε ἴσως ν' ἀντέξη στήν ὀξύτερη ὑπερβατολογικὴ κριτικὴ— [χωρὶς ὄλα αὐτὰ κ.λ.π.]: εἶναι ἐν τούτοις ὑποχρεωμένος νά ὁμολογήσῃ κανεὶς ὅτι, ἅπαξ καί ἐμεῖς [ἀφ' ὄτου ἅπαξ] ὀφείλουμε νά ὀνομάσουμε μιάν αἰτία, δέν μπορούμε ἐδῶ [στήν περίπτωση αὐτῆ] νά προχωρήσουμε με μεγαλύτερη ἀσφάλεια παρά [προχωρώντας] κατ' ἀναλογίαν πρὸς τέτοιου εἴδους τελολογικά καθωρισμένες [σκοπίμες] παραγωγές³⁰⁸, πού εἶναι οἱ μοναδικές, οἱ αἰτίες τῶν ὁποίων καί ὁ τρόπος ἐνεργείας μᾶς εἶναι ἐντελῶς γνωστά. Ὁ λόγος δέν θά μπορούσε νά δικαιωθῆ ἀπέναντι στόν ἑαυτό του τόν ἴδιο, ἐάν ἀπό τήν αἰτιότητα πού γνωρίζει, ἤθελε νά μεταβαίνει [μεταπηδᾶ] σέ σκοτεινοὺς καί ἀναπόδεικτους ἐξηγητικούς λόγους³⁰⁹ πού δέν γνωρίζει.

Σύμφωνα με τόν συλλογισμό αὐτό, ἡ σκοπιμότης καί ἀρμονικότης τόσο πολλῶν διατάξεων τῆς φύσεως θά ἔπρεπε νά ἀποδεικνύουν τήν τυχαίτητα μόνον τῆς μορφῆς, ὄχι ὅμως τῆς ὕλης, δηλ. τῆς οὐσίας στόν κόσμον· γιατί { (A 627)
(B 655)

γι' αὐτό τό τελευταῖο θ' ἀπαιτιόταν ἀκόμη νά μπορούσε νά ἀποδειχθῆ, ὅτι τὰ πράγματα τοῦ κόσμου θά ἦσαν αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἀνίκανα [ἀκατάλληλα] γιά τέτοιου εἴδους τάξη καί ἀρμονία σύμφωνα με καθολικούς νόμους, ἐάν δέν ἦσαν, ἀκόμη καί ὡς πρὸς τήν οὐσία τους, τό προϊόν μιᾶς ὑπερτάτης σοφίας· πρᾶγμα ὅμως γιά τό ὁποῖο θά ἀπαιτιόνταν ἐντελῶς διάφοροι ἀποδεικτικοὶ λόγοι ἀπό ἐκείνους [πού ἀπαιτοῦνται] γιά τήν

303. Πέρα ἀπ' αὐτό ὅμως.

304. Νά φιλονικοῦμε, ἐρίζουμε κακόβουλα. W i l l e: sympathisieren.

305. Καθ' ὄσον, ἀφοῦ.

306. Κατ' ἀναλογίαν.

307. Στήν φύση.

308. Γεννήσεις, δημιουργίες.

309. Ἀρχές.

ἀναλογία πρὸς τὴν ἀνθρώπινη τέχνη. Ἡ ἀπόδειξη θὰ μπορούσε, λοιπόν, ν' ἀποδείξη τὸ πολὺ-πολὺ ἕναν ἀρχιτέκτονα τοῦ κόσμου³¹⁰, πού θὰ ἦταν πάντοτε πολὺ περιορισμένος ἀπὸ τὴν καταλληλότητα³¹¹ τῆς ὕλης [τοῦ ὑλικοῦ] πού ἐπεξεργάζεται, ὄχι ὁμως ἕναν δημιουργό τοῦ κόσμου³¹², στὴν ἰδέα τοῦ ὁποίου τὸ πᾶν εἶναι ὑποταγμένο, πρᾶγμα τὸ ὁποῖο ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπαρκῆ στὸν μεγάλο στόχο [σκοπὸ] πού ἔχει κανεὶς πρὸ ὀφθαλμῶν, νὰ ἀποδείξη δηλ. ἕνα πανταρκές πρωταρχικό ὄν. Ἐάν θέλαμε νὰ ἀποδείξουμε τὴν τυχαιότητα καὶ τῆς ἴδιας τῆς ὕλης, τότε θὰ ὑποχρεωνόμαστε νὰ καταφύγουμε³¹³ σὲ ἕνα ὑπερβατολογικό ἐπιχείρημα, τὸ ὁποῖο ὁμως ἐδῶ ἔπρεπε ἀκριβῶς ν' ἀποφευχθῆ. Ὁ συλλογισμὸς, λοιπόν, χωρεῖ [συμπεραίνει] ἀπὸ τὴν τόσο καθολικὰ παρατηρητέα³¹⁴ τάξη καὶ σκοπιμότητα στὸν κόσμο, ὡς μιᾶς πέρα γιὰ πέρα τυχαίας διατάξεως [ὀργανώσεως], πρὸς τὴν [γιὰ τὴν] ὕπαρξη μιᾶς πρὸς αὐτές³¹⁵ **σ υ μ μ ε τ ρ ι κ ᾶ** **κ α θ ω ρ ι σ μ ἔ ν η ς**³¹⁶ αἰτίας. Ἡ ἔννοια ὁμως τῆς αἰτίας αὐτῆς πρέπει νὰ μᾶς δίδη [προσφέρη] νὰ γνωρίζουμε κάτι τὸ παντελῶς προσδιωρισμένο δι' αὐτὴν [αὐτῆς], καὶ δέν μπορεῖ συνεπῶς νὰ εἶναι καμμιά ἄλλη ἀπ' αὐτὴν ἑνός ὄντος πού κατέχει ὄλη τὴ δύναμη, ὄλη τὴν σοφία κ.λ.π., μὲ μιὰ λέξη, ὄλη τὴν **τελειότητα**, ὡς ἕνα πανταρκές ὄν. Γιατί τὰ κατηγορήματα τῆς **π ο λ ὺ μ ε γ ᾶ λ η ς**, τῆς θαυμαστῆς, τῆς ἀπροσμέτρητης δυνάμεως καὶ ὑπεροχῆς δέν δίδουν καμμιά ἀπολύτως καθωρισμένην ἔννοια καὶ δέν λένε κατ' οὐσίαν, τί εἶναι τὸ πρᾶγμα αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ εἶναι συγκριτικές [σχετικές] μόνον παραστάσεις³¹⁷ γιὰ τὸ μέγεθος τοῦ ἀντικειμένου, πού ὁ παρατηρητῆς (τοῦ κόσμου) συγκρίνει μὲ τὸν ἑαυτό του καὶ μὲ τὴ συλληπτική του δύναμη [ἰκανότητα], καὶ τὰ ὁποῖα ἔχουν τὴν ἴδια ἐξ ἴσου ἐγκωμιολογική³¹⁸ ἔκβαση [ἀξία], εἴτε μεγαλώνει κανεὶς τὸ ἀντικείμενο, εἴτε καθιστᾷ ἐν σχέσει πρὸς αὐτὸ μικρότερο τὸ παρατηροῦν ὑποκείμενο. Ὅταν πρόκειται γιὰ τὸ μέγεθος (τῆς τελειότητος) ἑνός πράγματος καθόλου, τότε δέν ὑπάρχει καμμιά καθωρισμένη ἔννοια ἐξόν ἀπ' αὐτὴν πού περιλαμβάνει ὄλη τὴ δυνατὴ τελειότητα, καὶ μόνον τὸ Ὅλον (*omnitudo*)¹ τῆς πραγματικότητος εἶναι συνολικὰ προσδιωρισμένο ἐν τῇ ἔννοια.

Δέν θέλω, τώρα, νὰ πιστεῦω ὅτι θὰ μπορούσε κάποιος νὰ ἀποτολμήσῃ

310. Fabricator mundi.

311. Προσαρμοστικότητα, ἀξιότητα.

312. Creator mundi.

313. Νὰ ζητήσουμε τὸ καταφύγιό μας, ν' ἀνατρέξουμε.

314. Παρατηρούμενη.

315. Τὴν τάξη καὶ σκοπιμότητα.

316. Σύμμετρης.

317. Παραστάσεις σχέσεων, συγκρίσεως.

318. Ὑμνολογική, ὑπερυμνολογική.

[τόν ἰσχυρισμό], ὅτι ἐγκατανοεῖ [ἐνορᾶ] τὴ σχέση τοῦ παρατηρουμένου ἀπ' αὐτόν μεγέθους τοῦ κόσμου (τόσο ὡς πρὸς τὴν ἔκταση ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο) πρὸς τὴν παντοδυναμία, τῆς τάξεως τοῦ κόσμου πρὸς τὴν ὑπέρτατη σοφία, τῆς ἐνότητος τοῦ κόσμου πρὸς τὴν ἀπόλυτη ἐνότητα τοῦ πρωτουργοῦ [δημιουργοῦ] κ.λ.π. "Ἄρα ἡ Φυσικοθεολογία δὲν μπορεῖ νὰ δώσῃ καμμιά καθωρισμένη ἔννοια τῆς ὑπερτάτης αἰτίας τοῦ κόσμου καὶ δὲν εἶναι ὡς ἐκ τούτου ἐπαρκῆς πρὸς³¹⁹ μίαν ἀρχὴ τῆς Θεολογίας, ἡ ὁποία μὲ τὴ σειρά της πρέπει νὰ εἶναι τὸ ὑπόβαθρο τῆς θρησκείας.

Τὸ βῆμα πρὸς τὴν ἀπόλυτη ὁλότητα εἶναι διὰ τῆς ἐμπειρικῆς ὁδοῦ παντελῶς καὶ ἀπολύτως ἀδύνατο. Ἄλλὰ τὸ βῆμα αὐτό, τώρα, τὸ κάνει κανεὶς ὥστοςο στὴν φυσικοθεολογικὴν ἀπόδειξη. Ποιὸ εἶναι, λοιπόν, ἄραγε τὸ μέσο πού χρησιμοποιεῖ κανεὶς γιὰ νὰ ὑπερβῆ [ὑπερπηδήσῃ] ἓνα τόσο πλατύ³²⁰ χάσμα;

Ἄφ' ὅτου³²¹ κανεὶς ὀδηγήθηκε [ἔφθασε] μέχρι τὸν θαυμασμό τοῦ μεγαλείου τῆς σοφίας, τῆς δυνάμεως κλπ. τοῦ δημιουργοῦ τοῦ κόσμου καὶ δὲν μπορεῖ νὰ προχωρήσῃ παραπέρα, τότε ἐγκαταλείπει μὲ μιᾶς [ξαφνικά] αὐτὸ τὸ δι' ἐμπειρικῶν ἀποδεικτικῶν λόγων ἀνεπτυγμένο [ἐπιτελεσμένο] ἐπιχείρημα καὶ χωρεῖ πρὸς τὴν ἐκ τῆς [βάσει τῆς] τάξεως καὶ σκοπιμότητος εὐθύς ἐξ ἀρχῆς συμπερανθεῖσα τυχειότητα αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Ἄπο αὐτὴν, τώρα, τὴν τυχειότητα χωρεῖ κανεὶς μόνον δι' ὑπερβατολογικῶν ἀποκλειστικῶν ἐννοιῶν, πρὸς τὴν ὑπαρξὴ ἐνός ἀπολύτως Ἄναγκαίου, καὶ ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς ἀπολύτου ἀναγκαιότητος τῆς πρώτης αἰτίας πρὸς τὴν συνολικὰ προσδιορισμένη ἢ προσδιορίζουσα ἔννοια αὐτοῦ τοῦ ὄντος³²², δηλ. [στὴν ἔννοια] μιᾶς τὰ πάντα περιέχουσας πραγματικότητος. Ἡ φυσικοθεολογικὴ, ἄρα, ἀπόδειξη ἔμενε καθηλωμένη³²³ στὸ ἐγγεῖρημά της, μεταπηδοῦσε ξαφνικά ἐν μέσῳ αὐτῆς τῆς ἀμηχανίας στὴν κοσμολογικὴ ἀπόδειξη καὶ, καθὼς αὕτη εἶναι μίᾶ συγκεκαλυμμένη [μεταμφιεσμένη] μόνον ὄντολογικὴ ἀπόδειξη³²⁴, περαίωνε [ὀλοκλήρωνε] ἔτσι τὸν σκοπὸ της πραγματικὰ διὰ καθαροῦ μόνον [ἀπλῶς] λόγου, μολονότι στὴν ἀρχὴ κιόλας εἶχε ἀρνηθῆ κάθε συγγένεια μ' αὐτὴν καὶ εἶχε βασίσει τὰ πάντα πάνω σὲ προφανεῖς ἀποδείξεις ἐξ ἐμπειρίας.

Οἱ φυσικοθεολόγοι, ἄρα, δὲν ἔχουν καθόλου λόγος [κανένα λόγος] νὰ κάνουν [παριστάνουν] τόσο τοὺς σεμνόντους³²⁵ ἀπέναντι στὸν ὑπερβα-

319. Γιὰ μίαν.

320. Φαρδύ ἄνοιγμα, κενό.

321. Ἄφοῦ πρῶτα κανεὶς...

322. Αὐτῆς δηλ. τῆς ὑπάρξεως ἐνός ἀπολύτως Ἄναγκαίου.

323. Κολλοῦσε, ἔμενε στάσιμη.

324. Μίᾶ κρυπτο-ὄντολογικὴ.

325. Νὰ διαθρύπτονται, σεμνύνονται.

τολογικό τρόπο ἀποδείξεως καί νά κοιτάζουν μέ τήν οἴηση ὀξυδερκῶν εἰδημόνων τῆς φύσεως περιφρονητικά [ἀφ' ὑψηλοῦ] πάνω σ' αὐτόν, σάν πάνω σ' ἕναν ἀραχνούφαντο ἰστό σκοτεινῶν [σκοτισμένων] μεριμνοφροντιστῶν τῆς σκέψεως. Γιατί, ἂν αὐτοί ἤθελαν νά ἐξετάσουν τούς ἴδιους τούς ἑαυτούς των μόνον, τότε θά εὔρισκαν ὅτι, ἀφοῦ πρῶτα [ἀφ' ὄτου] (A 630) } ἔχουν ἐπί ἕνα ἱκανό διάστημα [ἀπόσταση] πάνω στό ἔδαφος τῆς φύσεως καί (B 658) } τῆς ἐμπειρίας προχωρήσει καί, μολαταῦτα, βλέπουν τούς ἑαυτούς των ἐξ ἴσου τόσο μακριά πάντα ἀπό τό ἀντικείμενο, πού φαίνεται ἀντίκρου στόν λόγο τους, ἐγκαταλείπουν ξαφνικά αὐτό τό ἔδαφος καί μεταβαίνουν στό βασιλειο [τήν ἐπικράτεια] ψιλῶν δυνατοτήτων, ὅπου ἐπί τῶν πτερύγων τῶν ἰδεῶν ἐλπίζουν νά προσεγγίσουν ἐκεῖνο, πού ἀπεσπᾶτο [διέφευγε] σέ ὄλη τήν ἐμπειρική τους ἀναζήτηση. Ὑφ' ὄτου τέλος ὑποθέτουν ἐσφαλμένα [φαντάζονται]²⁶, ὅτι δι' ἑνός τόσο ρωμαλέου ἄλματος ἔχουν θέσει στέρεα πόδι²⁷, τότε ἐπεκτείνουν τήν προσδιωρισμένη τώρα πλέον ἔννοια (στήν κατοχή τῆς ὁποίας ἔχουν —χωρίς νά ξέρουν πῶς— ἀχθῆ) πάνω σ' ὀλόκληρο τό πεδίο τῆς Δημιουργίας καί ἐξηγοῦν [διασαφοῦν] τό ἰδεῶδες, πού ἦταν μονάχα ἕνα προϊόν τοῦ καθαροῦ λόγου, μολονότι κατά τρόπον ἀρκετά γλίσχρο [ἀξιοθρήνητο]²⁸ καί πολύ κάτω ἀπό τήν ἀξιώσυνη τοῦ ἀντικειμένου του, διά μέσου τῆς ἐμπειρίας, χωρίς ὥστόσο νά θέλουν νά ὁμολογήσουν ὅτι σ' αὐτή τή γνώση ἢ προϋπόθεση ἔχουν φθάσει διά μιᾶς ἄλλης ἀτραποῦ ἀπό ἐκείνην τῆς ἐμπειρίας.

Ἔτσι, σύμφωνα μ' αὐτά, στήν φυσικοθεολογική ἀπόδειξη ὑπόκειται ὡς βάση ἢ κοσμολογική, σ' αὐτήν ὅμως ἢ ὄντολογική ἀπόδειξη γιά τήν ὑπαρξη ἑνός ἐνικοῦ [μοναδικοῦ] πρωταρχικοῦ ὄντος ὡς ὑπερτάτου ὄντος, καί καθῶς [ἀφοῦ] ἐκτός ἀπό τούς τρεῖς αὐτούς δρόμους δέν ὑπάρχει κανένας πλέον [ἄλλος] ἀνοιχτός στόν καθαρά θεωρητικό λόγο, ἔτσι ἢ ὄντολογική ἀπόδειξη, ἐξ ἀμιγῶν καθαρῶν ἐννοιῶν τοῦ λόγου, εἶναι ἢ μοναδική δυνατή ἀπόδειξη, ἔαν γενικά παντοῦ ὑπάρχη μιᾶ μόνον ἀπόδειξη γιά μιάν τόσο πολύ πάνω ἀπό κάθε ἐμπειρική χρήση τῆς διανοίας ὑπερυψωμένη [ὑπεροχική] πρόταση.

326. Πιστεύουν κακῶς.

327. Ἔχουν πατήσει σταθερά τό πόδι.

328. Πενιχρό.

ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

{(A 631)
(B 659)

ΕΒΔΟΜΟ ΤΜΗΜΑ

Κριτική κάθε Θεολογίας εκ καθαρά θεωρητικῶν ἀρχῶν τοῦ λόγου

Ἐάν ὑπό [μέ] Θεολογία ἐννοῶ τή γνῶση τοῦ πρωταρχικοῦ ὄντος, τότε αὐτή ἢ εἶναι ἢ [ἐξαγόμενη] εκ καθαροῦ λόγου (*theologia rationalis*) ἢ ἐξ ἀποκαλύψεως (*revelata*). Ἡ πρώτη τώρα νοεῖ τό ἀντικείμενό της μέσα της εἴτε διά καθαροῦ ἀπλῶς [μόνο] λόγου διά μέσου ὑπερβατικῶν ἀμιγῶς ἐννοιῶν (*ens originarium, ens entium*) καί καλεῖται ὑπερβατολογική Θεολογία, ἢ διά μέσου μιᾶς ἐννοίας, πού ἀντλεῖ ἀπό τήν φύση (τῆς ψυχῆς μας), [τό νοεῖ] ὡς τήν ὑπέρτατη Νόηση, καί θά ἔπρεπε νά ὀνομάζεται φυσική Θεολογία. Αὐτός πού δέχεται μιάν ὑπερβατική μόνο Θεολογία ὀνομάζεται Διιστής, αὐτός πού δέχεται φυσική ἐπίσης Θεολογία καλεῖται Θεϊστής. Ὁ πρῶτος ὁμολογεῖ ὅτι μπορούμε ἐν πάση περιπτώσει νά γνωρίσουμε τήν ὑπαρξή ἑνός πρωταρχικοῦ ὄντος διά καθαροῦ λόγου, ἢ ἐννοιά μας ὅμως γι' αὐτό εἶναι ἀπλῶς ὑπερβατολογική, ὡς ἡ ἐννοια δηλ. ἑνός ὄντος μόνον, πού ἔχει ὅλη τήν πραγματικότητα, τήν ὁποία [ἐννοια] ὅμως δέν μπορεί κανεῖς νά προσδιορίση ἀκριβέστερα [πιό πολύ]. Ὁ δεῦτερος ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ λόγος εἶναι σέ θέση νά προσδιορίση κατ' ἀναλογίαν πρός τήν φύση τό ἀντικείμενο ἀκριβέστερα [λεπτομερέστερα], δηλ. ὡς ἕνα ὄν, πού διά νοήσεως καί ἐλευθερίας περιέχει μέσα του τήν πρωταρχή ὄλων τῶν ἄλλων πραγμάτων. Ἐκεῖνος [δηλ. ὁ Διιστής], ἄρα, παριστᾷ ὑπό τό ὄν αὐτό μιάν ἀπλῶς αἰτίαν τοῦ κόσμου (ἄν δι' [ὑπ'] ἀναγκαιότητος τῆς φύσεώς του ἢ δι' [ἐξ] ἐλευθερίας, [αὐτό] μένει ἀναποφάσιστο [ἀκαθόριστο]). αὐτός [δηλ. ὁ Θεϊστής] ἕναν δημιουργό τοῦ κόσμου.

{(A 632)
(B 660)

Ἡ ὑπερβατολογική Θεολογία ἢ εἶναι ἐκείνη πού προτίθεται νά παράγη τήν ὑπαρξή τοῦ πρωταρχικοῦ ὄντος ἀπό μιάν ἐμπειρία καθόλου (χωρίς νά προσδιορίζη τίποτε ἀκριβέστερα γιά τόν κόσμο, εἰς τόν ὁποῖο αὐτή ἀνήκει) καί [τότε] ὀνομάζεται Κοσμοθεολογία, ἢ πιστεύει ὅτι γνωρίζει τήν ὑπαρξή του δι' ἀπλῶν ἐννοιῶν χωρίς τή συμβολή τῆς παραμικρῆς ἐμπειρίας καί [τότε] ὀνομάζεται Ὀντοθεολογία.

Ἡ φυσική Θεολογία συμπεραίνει γιά τίς ἰδιότητες καί τήν ὑπαρξή ἑνός πρωτουργοῦ [δημιουργοῦ] τοῦ κόσμου ἀπό τήν ἰδιοσυστασία [φυσική δομή], τήν τάξη καί ἐνότητα, πού ἀπαντοῦν σ' αὐτό τόν κόσμο, στόν ὁποῖο δύο εἰδῶν αἰτιότητες καί ὁ κανὼν αὐτῶν πρέπει νά γίνουν δεκτά, φύση δηλ. καί ἐλευθερία. Ὡς εκ τούτου αὐτή αἴρεται [ἀνέρχεται] ἀπό τόν κόσμο αὐτό πρός τήν ὑπέρτατη Νόηση, ὡς τήν ἀρχή εἴτε κάθε φυσικῆς εἴτε

κάθε ἠθικῆς τάξεως καὶ τελειότητος. Στὴν πρώτη περίπτωση ὀνομάζεται Φυσικοθεολογία, στὴν τελευταία Ἠθικοθεολογία*.

(A 633) } Δεδομένου ὅτι ὑπὸ τὴν ἔννοια τοῦ Θεοῦ εἶναι συνηθισμένος νὰ ἐννοῆται
(B 661) } κανεὶς ὄχι περίπου³²⁹ μιὰν ἀπλῶς τυφλά δρῶσα αἰώνια φύση, ὡς τὴ ρίζα τῶν
πραγμάτων, ἀλλὰ ἓνα ὑπέρτατο ὄν, πού μὲ νόηση καὶ ἐλευθερία ὀφείλει νὰ
εἶναι ὁ δημιουργὸς τῶν πραγμάτων, καὶ [ἐπειδὴ] αὐτὴ ἐπίσης ἡ ἔννοια μᾶς
ἐνδιαφέρει μόνον, ἔτσι θὰ μπορούσε κανεὶς, *stricto sensu*³³⁰, νὰ ἀρνηθῆ στὸν
Δ ι ῖ σ τ ῆ κάθε πίστη στὸν Θεό καὶ νὰ τοῦ καταλείψῃ [ἀφήσῃ] μόνο τὸν
ἰσχυρισμὸ ἑνὸς πρωταρχικοῦ ὄντος ἢ μιᾶς ὑπέρτατης ἀρχῆς. Ἐν τῷ μεταξύ,
ἐπειδὴ κανεὶς γι' αὐτό, γιὰ τὸ ὅτι [δηλ.] δέν τολμᾷ νὰ ἰσχυρίζεται κάτι τι,
δέν πρέπει [ἐπιτρέπεται] καὶ νὰ κατηγορηθῆ [ἐνοχοποιηθῆ], ὅτι τὸ κάθε τι
αὐτό θέλει δῆθεν τελείως καὶ νὰ τὸ ἀρνηθῆ, γι' αὐτό [ἔτσι] εἶναι ἡπιώτερο
[πραότερο] καὶ δικαιότερο [ἐπιεικέστερο] νὰ ποῦμε: ὅτι ὁ Δ ι ῖ σ τ ῆ ς
πιστεύει σὲ ἓναν Θεό, ἀλλὰ ὁ Θεϊστῆς σὲ ἓναν ζ ῶ ν τ α Θεό (*summam
intelligentiam*). Τίς δυνατές πηγές ὄλων αὐτῶν τῶν δοκιμῶν τοῦ λόγου
θέλουμε τώρα ν' ἀναζητήσουμε.

Ἄρκοῦμαι ἐδῶ νὰ ὀρίσω τὴν θεωρητικὴ γνώση μέ³³¹ μιὰν τέτοια
[γνώση], διὰ τῆς ὁποίας γνωρίζω αὐτό πού εἶναι [ὑπάρχει], τὴν πρακτικὴ
ὁμως [ὡς ἐκείνη] διὰ τῆς ὁποίας παριστῶ αὐτό πού ὀφείλει νὰ
εἶναι [ὅ,τι ὀφείλει νὰ εἶναι]. Σύμφωνα μ' αὐτὰ ἡ θεωρητικὴ χρῆση τοῦ
λόγου εἶναι ἐκείνη διὰ τῆς ὁποίας γνωρίζω a priori (ὡς ἀναγκαῖο) ὅτι κάτι τι
εἶναι ἢ πρακτικὴ ὁμως [ἐκείνη] διὰ τῆς ὁποίας γινώσκειται a priori αὐτό
πού ὀφείλει νὰ συμβαίνει. Ἐάν τώρα [τό]: ὅτι κάτι τι εἶναι ἢ ὀφείλει νὰ
συμβαίνει, εἶναι ἀναμφισβήτητα βέβαιο, ἀλλὰ παρ' ὅλα αὐτὰ μόνον
ὑποκείμενο σὲ ὄρους, τότε ἢ ἓνας καθωρισμένος ὄρος μπορεῖ πραγματικὰ νὰ
εἶναι ἀπόλυτα ἀναγκαῖος πρὸς [δι'] αὐτό, ἢ νὰ ἔχῃ προὔποτεθῆ ὡς
αὐθαίρετος καὶ τυχαῖος μόνο. Στὴν πρώτη περίπτωση ὁ ὄρος ἀπαιτεῖται (*per
thesin*), στὴ δευτέρη προὔποθεται (*per hypothesin*). Ἐπειδὴ ὑπάρχουν
(A 634) } πρακτικοὶ νόμοι πού εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖοι (οἱ ἠθικοὶ), ἔτσι πρέπει, ἐάν
(B 662) } οἱ νόμοι αὐτοὶ προὔποθέτουν ὡς ὄρο τῆς δυνατότητος τῆς δεσμευτικῆς τῶν
δυνάμεως κάποιαν ὑπαρξὴ ἀναγκαῖως, ἢ ὑπαρξὴ αὐτὴ νὰ ἀ π α ι τ ῆ τ α ι

* Ὅχι θεολογικὴ Ἠθικὴ ἢ γιατί αὐτὴ περιέχει ἠθικοὺς νόμους, πού προὔποθέτουν
τὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς ὑπερτάτου κυβερνήτου τοῦ κόσμου, ἐνῶ, ἀντίθετα, ἡ Ἠθικοθεολογία
εἶναι μιὰ πεποίθηση γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς ὑπερτάτου ὄντος, ἢ ὁποία θεμελιώνεται³³² πάνω
σὲ ἠθικοὺς νόμους.

329. Τρόπον τινά, ἄς ποῦμε, σχεδόν (=etwa).

330. Nach der Strenge (=à la rigueur).

331. Ὡς μιὰν τέτοια, διὰ μιᾶς...

332. Γραφὴ A: εἶναι θεμελιωμένη.

δι' αὐτό τόν λόγο, διότι [δηλ.] τό ὑποκείμενο σέ ὄρους, ἀπό τό ὁποῖο ὁ συλλογισμός χωρεῖ πρός τόν προσδιορισμένο αὐτόν ὄρο, γινώσκειται καί τό ἴδιο a priori ὡς ἀπολύτως ἀναγκαῖο. Γιά τούς ἠθικούς νόμους θά δείξουμε προσεχῶς³³³ ὅτι δέν προϋποθέτουν μόνο τήν ὑπαρξη ἑνός ὑπερτάτου ὄντος, ἀλλά ἐπίσης —δεδομένου ὅτι αὐτοί εἶναι ἀπό ἄλλην ἀποψη ἀπολύτως ἀναγκαῖοι³³⁴— καί τήν ἀπαιτοῦν δικαίως, ἀλλά φυσικά μόνον πρακτικῶς [ἀπό πρακτικῆς ἀπόψεως]· γιά τώρα [γιά τήν ὥρα] τό εἶδος αὐτό τοῦ συλλογίζεσθαι τό θέτουμε ἀκόμη κατά μέρος.

Ἐπειδή, ὅταν γίνεται λόγος γι' αὐτό μόνον πού εἶναι [ὑπάρχει] (ὄχι πού ὀφείλει νά εἶναι), τό ὑποκείμενο σέ ὄρους, πού μᾶς δίδεται στήν ἐμπειρία, νοεῖται πάντοτε ἐπίσης ὡς τυχαῖο, ἔτσι [γι' αὐτό] ὁ ὄρος, πού ἀνήκει σέ αὐτό³³⁵ δέν μπορεῖ ὡς ἐκ τούτου νά γνωσθῆ ὡς ἀπολύτως ἀναγκαῖος, ἀλλά χρησιμεύει μόνον ὡς μιᾶ σχετικῶς ἀναγκαῖα ἢ μᾶλλον [καλλίτερα] χ ρ ε ι ὡ δ η ς [χρήσιμη], αὐτή καθ' ἑαυτήν ὅμως καί a priori αὐθαίρετη προϋπόθεση γιά τήν κατά λόγον γνώση τοῦ ὑπό ὄρους. Ἐάν, λοιπόν, ἡ ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα ἑνός πράγματος στήν [στό πεδίο τῆς...] θεωρητική γνώση ὀφείλη νά γνωσθῆ, αὐτό τότε ἐξ ἐννοιῶν μόνον a priori θά μπορούσε νά συμβῆ, ποτέ ὅμως ὡς [ἀναγκαιότητας] μιᾶς αἰτίας ἐν ἀναφορᾷ πρός μιάν ὑπαρξη, πού εἶναι δι' ἐμπειρίας δεδομένη.

Μιά θεωρητική γνώση εἶναι καθαρά θεωρητική, ὅταν αὐτή ἀναφέρεται σέ ἕνα ἀντικείμενο ἢ σέ τέτοιες ἐννοιες ἑνός ἀντικειμένου, εἰς τό ὁποῖο [ὄπου] σέ καμμιάν μέσα ἐμπειρία δέν μπορεῖ κανεῖς νά φθάσῃ. { (A 635)
(B 663)

Ἡ γνώση αὐτή ἀντιτάσσεται στήν φυσική γνώση [γνώση τῆς φύσεως], ἡ ὁποία δέν ἀναφέρεται σέ ἄλλα ἀντικείμενα ἢ κατηγορήματα ἀντικειμένων ἀπ' αὐτά πού μποροῦν νά δίδονται σέ μιάν δυνατή ἐμπειρία.

Ἡ θεμελιώδης ἀρχή νά συμπεραίνῃ κανεῖς ἀπό αὐτό πού συμβαίνει (τό ἐμπειρικῶς τυχαῖο), ὡς ἀποτέλεσμα, γιά μιάν αἰτία, εἶναι μιᾶ ἀρχή τῆς γνώσεως τῆς φύσεως³³⁶ ἀλλά ὄχι τῆς καθαρά θεωρητικῆς. Γιατί, ἐάν κἀνή κανεῖς ἀφαίρεση ἀπ' αὐτήν ³³⁷, ὡς μιάν ἀρχή, πού περιέχει τόν ὄρο δυνατῆς ἐμπειρίας ἐν γένει, καί [ἐάν], καθῶς ἀφήνει³³⁸ κάθε τι τό ἐμπειρικό κατά μέρος, θέλη νά τήν ἀποφαίνεται περί τοῦ τυχαίου ἐν γένει, τότε δέν ἀπομένει ἡ παραμικρή δικαίωση μιᾶς τέτοιας συνθετικῆς προτάσεως, γιά νά διῶ [διακρίνω] ἀπ' αὐτό, πῶς ἀπό κάτι τι πού ὑπάρχει, μπορῶ νά

333. Μιάν ἄλλη φορά, στό μέλλον.

334. W i l l e: Da es (δηλ. τό Dasein)... notwendig ist, ἀντί: da sie (δηλ. οἱ νόμοι)... notwendig sind.

335. Τό ὑποκείμενο σέ ὄρους.

336. Τῆς φυσικῆς γνώσεως.

337. Ἐν σχέσει πρός αὐτήν, ἀφαίρεση αὐτῆς.

338. Καί ἀφήνοντας.

μεταβαίνω σέ κάτι έντελῶς διαφορετικό ἀπ' αὐτό (τό ὀνομαζόμενο αἰτία) ἡ ἔννοια μάλιστα μιᾶς αἰτίας, ὅπως ἀκριβῶς καί ἐκείνη τοῦ Τυχαίου, χάνει σέ μιάν τέτοια ἀποκλειστικά θεωρητική χρήση κάθε σημασία, [σημασία] ἡ ἀντικειμενική πραγματικότης τῆς ὁποίας μπορεῖ³³⁹ νά καταστῆ καταληπτή in concreto.

Ὅταν κανεῖς, τώρα, ἀπό τήν ὕπαρξη τῶν πραγμάτων στόν κόσμο συμπεραίνῃ γιά τήν αἰτία τους, αὐτό τότε δέν ἀνήκει στήν φυσική, ἀλλά στήν καθαρά θεωρητική χρήση τοῦ λόγου: γιατί ἐκείνη [ἡ πρώτη] δέν ἀναφέρει σέ κάποιαν αἰτία τά ἴδια τά πράγματα (οὐσίες), ἀλλά μόνον αὐτό πού συμβαίνει, ἄρα τίς καταστάσεις των, ὡς ἐμπειρικά τυχαῖες ὅτι ἡ ἴδια ἡ οὐσία [ἡ ὕλη] εἶναι ὡς πρός τήν ὕπαρξή της τυχαία, [αὐτό] θά ἔπρεπε νά εἶναι μιᾶ καθαρά, ἀπλῶς, θεωρητική γνώση τοῦ λόγου. Ἀλλά καί ἂν ἀκόμη γινόταν λόγος γιά τή μορφή μονάχα τοῦ κόσμου, τόν τρόπο τῆς συνδέσεως του καί τή μεταβολή του, ἐγώ ὅμως ἀπ' αὐτά ἤθελα νά συμπεράνω γιά μιάν αἰτία, πού εἶναι καθ' ὀλοκληρίαν διάφορη ἀπό τόν κόσμο: τότε αὐτό θά ἦταν πάλι μιᾶ κρίση τοῦ καθαρά, ἀπλῶς, θεωρητικοῦ λόγου, γιατί τό ἀντικείμενο ἐδῶ δέν εἶναι κανένα ἀπολύτως ἀντικείμενο μιᾶς δυνατῆς ἐμπειρίας. Ἀλλά ἀμέσως τότε ἡ θεμελιώδης ἀρχή τῆς αἰτιότητος, πού ἰσχύει μονάχα μέσα στό πεδίο τῶν ἐμπειριῶν καί ἔξω ἀπ' αὐτό εἶναι χωρίς χρήση, καί μάλιστα καί χωρίς σημασία, θά ἐξετρέπετο³⁴⁰ ὀλοκληρωτικά τῆς ἀποστολῆς της.

Ἰσχυρίζομαι τώρα ὅτι ὅλες οἱ ἀπόπειρες μιᾶς ἀποκλειστικά [καθαρῆς] θεωρητικῆς χρήσεως τοῦ λόγου ἀναφορικά πρός τήν Θεολογία, εἶναι καθ' ὀλοκληρίαν ἄκαρπες καί ὡς πρός τήν ἐσωτερική τους φύση [ἰδιοσυστασία] μηδαμινές καί ἄκυρες, ἀλλά ὅτι οἱ ἀρχές τῆς φυσικῆς χρήσεως³⁴¹ δέν ὀδηγοῦν καθόλου καί ἀπολύτως σέ καμμιά Θεολογία κατ' ἀκολουθίαν, [ὅτι] ὅταν κανεῖς δέν θέτῃ ἠθικούς νόμους ὡς ὑπόβαθρο ἢ δέν τοῦς χρησιμοποιοῖ γιά [ὡς] ὀδηγητικό νῆμα, δέν μπορεῖ νά ὑπάρξῃ πουθενά καμμιά Θεολογία τοῦ λόγου. Γιατί, ὅλες οἱ θεμελιώδεις ἀρχές τῆς διανοίας εἶναι ἐγκοσμίας³⁴² χρήσεως γιά τή γνώση ὅμως ἑνός ὑπερτάτου ὄντος ἀπαιτεῖται μιᾶ ὑπερβατικῆ³⁴³ χρήση αὐτῶν, πρᾶγμα γιά τό ὁποῖο ἡ διάνοιά μας δέν εἶναι διόλου ἐξωπλισμένη. Ἐάν ὁ ἐμπειρικά ἔγκυρος νόμος τῆς αἰτιότητος ὤφειλε [ἤθελε] νά ὀδηγῇ στό πρωταρχικό ὄν, τότε τό ὄν αὐτό θά ἔπρεπε κατ' ἀνάγκη νά συνανήκῃ στήν ἀλυσίδα τῶν ἀντικειμένων τῆς

339. E r d m a n n: Θά μποροῦσε (liebe).

340. Θά ἀπεμακρύνετο.

341. Τῆς χρήσεως κατά τή σπουδή τῆς φύσεως.

342. Ἐνδοκοσμικῆς, ἐμμονῆς.

343. Ἐξωκόσμια, ὑπερκόσμια.

ἐμπειρίας ἀλλ' αὐτομάτως τότε θά ἦταν καί τό ἴδιο μέ τή σειρά του ἐξαρτημένο, ὅπως ὅλα τά φαινόμενα, ἀπό ὄρους. Ἐάν καί ἄν ἀκόμη μᾶς ἐπέτρεπε κανεῖς μέσφ τοῦ δυναμικοῦ νόμου τῆς σχέσεως τῶν ἀποτελεσμάτων πρὸς τίς αἰτίες των τό ἄλλα πέρα ἀπό τό ὄριο τῆς ἐμπειρίας: ποιά ἔννοια μπορεῖ νά μᾶς προσπορίσῃ αὐτός ὁ τρόπος πορείας;³⁴⁴ Κάθε ἄλλο³⁴⁵ παρά μίαν ἔννοια ἑνός ὑπερτάτου ὄντος, ἀφοῦ ἡ ἐμπειρία δέν μᾶς προσκομίζει ποτέ τό μέγιστο ὄλων τῶν δυνατῶν ἀποτελεσμάτων (πού ὡς τέτοιο ὀφείλει νά καταθέτῃ μαρτυρία³⁴⁶ γιά τήν αἰτία του). Ἐάν, ἀπλῶς γιά νά μήν ἀφήσουμε τίποτε τό κενό στόν λόγο μας, μᾶς εἶναι ἐπιτετραμμένο νά ἀποπληρώσουμε τήν ἔλλειψη αὐτή τοῦ ἐντελοῦς προσδιορισμοῦ διά μιᾶς ἀπλῆς ἰδέας τῆς ὑπερτάτης τελειότητος καί πρωταρχικῆς ἀναγκαιότητος: τότε αὐτό μπορεῖ μέν ἀπό εὐνοια³⁴⁷ νά γίνῃ κατά παραχώρηση δεκτό, ὄχι ὅμως καί ὡς ἐκ τοῦ δικαιώματος³⁴⁸ μιᾶς ἀκαταμάχητης³⁴⁹ ἀποδείξεως ν' ἀπαιτηθῇ. Ἡ φυσικοθεολογική ἀπόδειξη θά μπορούσε, λοιπόν, ἴσως, καθ' ὅσον αὐτή συνδυάζει [συνδέει] καθαρή θεωρία μ' ἐποπτεῖαν, νά προσδώσῃ κάλλιστα τόνο³⁵⁰ σέ ἄλλες ἀποδείξεις (ἄν τέτοιες πρόκειται νά ὑπάρχουν)³⁵¹: αὐτή ἀφ' ἑαυτῆς ὅμως περισσότερο προετοιμάζει τή διάνοια γιά τή θεολογική γνώση καί τῆς προσδίδει μίαν εὐθύγραμμη πρὸς τοῦτο φυσική κατεύθυνση παρά θά μπορούσε μόνον νά περατώσῃ τό ἔργο.

Ἀπό αὐτά βλέπει κανεῖς καλῶς, ὅτι ὑπερβατολογικές ἐρωτήσεις ἐπιτρέπουν [ἐπιδέχονται] ὑπερβατολογι- ἐς μόνον ἀπαντήσεις, δηλ. [ἀπαντήσεις] ἐξ ἀμιγῶς καθαρῶν ἐνοιῶν a priori χωρίς τήν παραμικρή ἐμπειρική πρόσμειξη. Ἡ ἐρώτηση ὅμως ἐδῶ εἶναι προφανῶς συνθετική καί ἀπαιτεῖ μίαν διεύρυνση τῆς γνώσεώς μας πέρα ἀπό ὅλα τά ὄρια τῆς ἐμπειρίας, πρὸς τήν ὑπαρξή δηλ. ἑνός ὄντος, πού ὀφείλει ν' ἀνταποκρίνεται [ἀντιστοιχῇ] στήν ψιλῆ³⁵² μας ἰδέα, πρὸς τήν ὁποία οὐδέποτε οἰαδήποτε ἐμπειρία μπορεῖ νά ἐξισωθῇ³⁵³. Κάθε, τώρα, συνθετική γνώση a priori εἶναι, σύμφωνα μέ τίς παραπάνω ἀποδείξεις, μέ αὐτό μόνο δυνατή, μέ τό ὅτι [δηλ.] ἐκφράζει τούς τυπικούς ὄρους μιᾶς δυνατῆς ἐμπειρίας, καί ὅλες οἱ θεμελιώδεις ἀρχές ἔχουν, ἄρα, ἐγκόσμιο [ἐμμονο] μόνον κῦρος, δηλ. ἀναφέρονται ἀποκλειστι-

344. Αὐτή ἡ μέθοδος, διαδικασία.

345. Ἐπέχει πολύ ἀπό τοῦ... μίαν ἔννοια.

346. Νά γίνεται μάρτυς, νά μαρτυρῇ.

347. Per gratiam.

348. Ex jure.

349. Μιᾶς μή ἀναιρούμενης, μή στασιαζόμενης ἀποδείξεως.

350. Ἐμφαση, δύναμη.

351. Νά ἔχουμε.

352. Ἀπλῆ.

353. Νά συμπέσῃ πλήρως, ν' ἀνταποκριθῇ ἰσακριβῶς.

κά σέ ἀντικείμενα ἐμπειρικῆς γνώσεως ἢ σέ φαινόμενα. Καί διά μέσου, ἄρα, μιᾶς ὑπερβατολογικῆς ἐπίσης πορείας [μεθόδου] δέν ἐπιτυγχάνεται [κατορθώνεται] τίποτε ἀναφορικά³⁵⁴ πρὸς τὴν Θεολογία ἐνός καθαρά, ἀπλῶς, θεωρητικοῦ λόγου.

Ἄν ὁμως προτιμοῦσε³⁵⁵ κανεῖς νά θέση ὑπὸ ἀμφισβήτηση ὄλες τίς παραπάνω ἀποδείξεις τῆς Ἀναλυτικῆς παρά νά ἀφήση νά τοῦ ἀφαρπασθῆ [ἀποσπασθῆ] ἡ πεποίθηση γιὰ τό βάρος [ἀξία] τῶν ἐπὶ τόσο μακρὺ χρόνο χρησιμοποιομένων ἀποδεικτικῶν λόγων: τότε, ἐν τούτοις, δέν μπορεῖ κανεῖς νά ἀρνηθῆ νά προσφέρῃ μιάν ἱκανοποίηση στήν ἀπαίτησή [μου], ὅταν ζητῶ [ἀπαιτῶ] ὅτι πρέπει κανεῖς νά δίδῃ λογαριασμό [δικαιώνεται] τουλάχιστον πάνω σ' αὐτό, πῶς [δηλ.] καί διά μέσου ποιᾶς ἐλλάμψεως τολμᾶ³⁵⁶, λοιπόν, κανεῖς νά ὑπερίπταται διά τῆς δυνάμεως ἀπλῶν [ψιλῶν] ἰδεῶν κάθε δυνατῆς ἐμπειρίας. Μὲ νέες ἀποδείξεις ἢ ἐκ νέου ἐπεξεργασμένη [βελτιωμένη] ἐργασία παλαιῶν ἀποδείξεων, θά παρακαλοῦσα νά φεισθῆ κανεῖς τοῦ προσώπου μου. Γιατί, παρ' ὅλον βέβαια πού κανεῖς σ' αὐτό ἐδῶ δέν ἔχει ἀκριβῶς πολλὰ περιθώρια ἐπιλογῆς [πολλές δυνατότητες νά ἐπιλέξῃ], ἐφ' ὅσον ἄλλωστε ὄλες, σέ τελευταία ἀνάλυση, οἱ καθαρά, ἀπλῶς, θεωρητικές ἀποδείξεις ἀνάγονται σέ μιάν καί μόνη, τουτέστιν τὴν ὄντολογική, καί ἐγώ, ἄρα, δέν δικαιούμαι [ἔχω] ἀκριβῶς νά φοβᾶμαι, μήπως [γιὰ νά] ἐνοχληθῶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴν εὐτοκία [γονιμότητα] τῶν δογματικῶν προμάχων [πρωταγωνιστῶν] ἐνός ἀπελεύθερου [ἀδέσμευτου] ἀπὸ τίς αἰσθήσεις λόγου· μολονότι ἐγώ, πέρα ἀπ' αὐτό, χωρίς γι' αὐτό νά θεωρῶ πολὺ ἀξιόμαχο (A 639) } [ἱκανό γι' ἀντιμαχία] τόν ἑαυτό μου, δέν θέλω ἐπίσης ν' ἀποκρουσῶ (B 667) } [ἀποποιηθῶ] τὴν πρόκληση ν' ἀποκαλύπτω τόν ἐσφαλμένο συλλογισμό σέ κάθε τέτοιου εἴδους ἀπόπειρα καί ἔτσι νά ματαιώνω τὴν μεγαλαυχῆ ἀξίωσή του: [παρ' ὅλα λοιπόν αὐτά] ἡ ἐλπίς ἐν τούτοις μιᾶς καλλίτερης τύχης σ' [γιὰ] ἐκείνους, πού εἶναι ἄπαξ συνηθισμένοι σέ δογματικές πεποιθήσεις, δέν αἴρεται [ἐξανεμίζεται] ὡς ἐκ τούτου ποτέ καθ' ὀλοκληρίαν· καί ἐγώ, ὡς ἐκ τούτου, περιορίζομαι [κρατιέμαι] στὴ μοναδική δίκαιη [μετριοπαθῆ] ἀπαίτηση, [τοῦ] νά δίδῃ [δηλ.] κανεῖς γενικῶς [ὑπὸ γενικούς ὄρους, κατὰ τρόπο γενικό]³⁵⁷ καί ἀπὸ τὴν φύση τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως [βγαλμένα] μαζί [ἀπὸ κοινού μέ] μέ ὄλες τίς ἄλλες [ὑπόλοιπες] πηγές τῆς γνώσεως, λόγο πάνω σ' αὐτό, πῶς θέλει [δηλ.] κανεῖς ν' ἀρχίζῃ τό πρᾶγμα³⁵⁸ ὥστε νά διευρύνῃ τὴ γνώση του πέρα γιὰ πέρα a priori καί νά τὴν ἐπεκτείνῃ μέχρι ἐκεῖ ὅπου

354. Πρὸς τόν σκοπὸ τῆς Θεολογίας ἐνός.

355. Ἦθελε καλλίτερα.

356. Δίνει κανεῖς πίστη στὸν ἑαυτό του νά...

357. Δηλ. μέ ὄρους καθολικούς καί ἐξαγόμενους ἀπὸ τὴν φύση τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως καί τῶν ἄλλων πηγῶν τῆς γνώσεως.

358. Νά τό ξεκινᾶ, νά τό βάζῃ ἐμπρός.

καμμία δυνατή ἐμπειρία καί συνεπῶς κανένα μέσο δέν ἐξαρκεῖ γιά νά ἐξασφαλίζη σέ μιάν ἀπό ἐμᾶς τούς ἴδιους ἐπινοημένη ἔννοια τήν ἀντικειμενική της πραγματικότητα. Μέ ὁποιοδήποτε τρόπο καί ἂν μπορῆ νά ἔχη ἡ νόηση φθάσει εἰς τήν ἔννοια αὐτή, ἡ ὑπαρξη ἐν τούτοις τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἰδίας³⁵⁹ δέν μπορεῖ νά βρεθῆ ἀναλυτικά μέσα σ' αὐτή τήν ἔννοια, γιατί ἡ γνώση τῆς ὑ π ἄ ρ ξ ε ω ς τοῦ ἀντικειμένου συνίσταται ἀκριβῶς σ' αὐτό, στό ὅτι [δηλ.] αὐτό ἔχει τεθῆ [εἶναι τεθειμένο] αὐτό καθ' ἑαυτό ἔ ξ ω ἄ π ό τ ῆ σ κ έ ψ η. Ἄλλ' εἶναι παντελῶς ἀδύνατο νά ἐξέρχεται κανείς ἀπό μόνος του³⁶⁰ ἀπό μιάν ἔννοια καί, χωρίς ν' ἀκολουθῆ τήν ἐμπειρική σύνδεση (διά τῆς ὁποίας ὁμως πάντοτε μόνον φαινόμενα δίδονται), νά φθάνη στήν ἀνακάλυψη νέων ἀντικειμένων καί ὑπερφυσικῶν [ὑπερβολικῶν, ὑπερβατικῶν] ὄντων.

Ἄλλά παρ' ὄλο πού ὁ λόγος στήν καθαρά, ἀπλῶς, θεωρητική χρῆση του ἀπέχει πολύ ἀπό τοῦ νά εἶναι ἐπαρκής γιά ἕνα τόσο μεγάλο στόχο [σκοπό], [τόν στόχο] δηλ. νά φθάση στήν ὑπαρξη ἐνός ὑπερτάτου ὄντος: ἔχει ἐν τούτοις μιάν πολύ μεγάλη χρησιμότητα σ' αὐτό, στό νά δι ο ρ θ ῶ ν η [δηλ.] τή γνώση αὐτοῦ τοῦ ὄντος, στήν περίπτωση πού αὐτή θά μποροῦσε ν' ἀντληθῆ ἀπό κάπου ἄλλοῦ, νά τήν καθιστᾶ σύμφωνη³⁶¹ μέ τόν ἑαυτό της καί μέ κάθε νοητή πρόθεση³⁶² καί νά τήν καθαίρη ἀπό κάθε τι πού θά μποροῦσε νά εἶναι ἐναντίο [ἀσυμβίβαστο] πρός τήν ἔννοια ἐνός πρωταρχικοῦ ὄντος, καί ἀπό κάθε πρόσμειξη ἐμπειρικῶν περιορισμῶν.

Ἡ ὑπερβατική Θεολογία, ἀνεξαρτήτως πάσης ἀνεπαρκειᾶς της³⁶³, συνεχίζει κατά ταῦτα νά ἔχη³⁶⁴ [διατηρῆ] μιάν σημαντική ἐν τούτοις ἀρνητική χρῆση καί εἶναι ἕνας διαρκῆς ἔλεγχος [λογοκρισία] τοῦ λόγου μας, ὅταν αὐτός ἔχη νά κάνη μέ καθαρές, ἀπλῶς, ιδέες, οἱ ὁποῖες ἀκριβῶς γι' αὐτό δέν ἐπιτρέπουν [ἐπιδέχονται] κανένα ἄλλο μέτρο [κριτήριον] ἀπό τό ὑπερβατικό. Γιατί, ἂν ποτέ [κάποια φορά] ἡ π ρ ο ὑ π ό θ ε σ η ἐνός ὑπερτάτου καί πανταρχοῦς ὄντος, ὡς ὑπερτάτης νοερῆς οὐσίας [Νοήσεως]³⁶⁵, ἐπιβεβαίωνε [ἐδραίωνε] χωρίς ἀντιλογία [ἀντίρρηση] τό κῦρος της ὑπό διαφορετική, τήν πρακτική [δηλ.] ἴσως ἄποψη: τότε θά ἦταν³⁶⁶ τῆς πιό μεγάλης σπουδαιότητος νά προσδιορίση κανείς ἀπό τήν ὑπερβατική της πλευρά μέ ἀκρίβεια αὐτή τήν ἔννοια, ὡς τήν ἔννοια ἐνός ἀναγκαίου καί *par excellence*

359. Τοῦ ἀντικειμένου της.

360. Ἐφ' ἑαυτοῦ.

361. Νά τήν ἐξαρμονίζη.

362. Cum... fine intelligibili.

363. Εἰς πείσμα κάθε..., παρά τήν...

364. Παραμένει.

365. Intelligenz.

366. Θά εἶχε τήν...

πραγματικοῦ ὄντος, καί νά ἀπομακρύνῃ ὅ,τι εἶναι ἀντίθετο στήν ὑπέρτατη πραγματικότητα, ὅ,τι ἀνήκει στό ἀπλό φαινόμενο (στόν ἀνθρωπομορφισμό ὑπό τήν εὐρύτερη ἔννοια) καί συγχρόνως νά παραμερίσῃ [βγάλη ἀπό τή μέση] ὄλους τούς ἐναντίους [ἀντιτεθειμένους] ἰσχυρισμούς, εἴτε αὐτοί τώρα εἶναι ἀθεϊστικοί, εἴτε διϊστικοί ἢ ἀνθρωπομορφιστικοί· πρᾶγμα τό ὅποιο σέ μίαν τέτοιου εἴδους κριτική πραγμάτευση εἶναι πολύ εὐκόλο, καθ' ὅσον³⁶⁷ οἱ ἴδιοι λόγοι [ἀποδείξεις], διά τῶν ὁποίων τίθεται πρό ὀφθαλμῶν [ἀποδεικνύεται] ἡ ἀδυναμία τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τόν ἰσχυρισμό τῆς ὑπάρξεως ἑνός τέτοιου ὄντος, ἐπαρκοῦν ἐπίσης κατ' ἀνάγκη [γιά] ν' ἀποδείξουν τήν ἀνισχυρότητα [ἀναξιότητα]³⁶⁸ κάθε ἑνός ἀντιἰσχυρισμοῦ [ἐναντίου ἰσχυρισμοῦ]. Γιατί, ἀπό ποῦ θέλει κανεῖς διά καθαρῆς ὀλωσδιόλου θεωρίας³⁶⁹ τοῦ λόγου ν' ἀρυσθῇ [ἀντλήσῃ] τή γνώση, ὅτι δέν ὑπάρχει κανένα ὑπέρτατο ὄν, ὡς πρωταρχή τῶν πάντων, ἢ ὅτι στό ὄν αὐτό δέν προσήκει καμμιά ἀπό τίς ἰδιότητες, πού ἔμεῖς, σύμφωνα μέ τίς συνέπειές των, τίς παριστάνουμε μέσα μας ὡς ἀνάλογες πρὸς τίς δυναμικές πραγματικότητες ἑνός νοοῦντος ὄντος, ἢ ὅτι αὐτές, στήν τελευταία περίπτωση³⁷⁰, θά ἔπρεπε ἀναγκαστικά νά εἶναι ὑποταγμένες σέ ὄλους ἐπίσης τούς περιορισμούς, πού ἡ αἰσθητικότης ἐπιβάλλει ἀναπόφευκτα στίς Νοήσεις³⁷¹, τίς ὁποῖες γνωρίζουμε διά τῆς ἐμπειρίας;

Τό ὑπέρτατο ὄν παραμένει, ἄρα, γιά τήν καθαρὰ, ἀπλῶς, θεωρητική χρῆση τοῦ λόγου ἓνα ἀπλό, ἀλλά μολαταῦτα ἄψογο [ἀλάνθαστο, τέλειο] ἰδεῶδες, μιά ἔννοια πού κατακλείει καί στεφανώνει ὀλόκληρη τήν ἀνθρώπινη γνώση, ἢ ἀντικειμενική πραγματικότης τῆς ὁποίας³⁷² δέν μπορεῖ βέβαια δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου³⁷³ νά ἀποδειχθῇ, ἀλλ' οὔτε ἐπίσης καί ν' ἀνασκευασθῇ· καί ἐάν ἐπρόκειτο [ᾧφειλε] νά ὑπάρξῃ μιά Ἑθικοθεολογία, πού νά μπορῇ νά ἀναπληρώνη αὐτή τήν ἀτέλεια [ἔλλειψη], τότε ἡ προηγουμένως προβληματική μόνον ὑπερβατολογική Θεολογία ἀποδεικνύει αὐτομάτως τήν ἀπόλυτη ἀναγκαιότητά της διά τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς ἔννοιας της καί τοῦ ἀκαταπαύστου ἐλέγχου³⁷⁴ [της] ἑνός ἀρκετά συχνά ἀπό τήν αἰσθητικότητα πεπλανημένου [ἐξαπατημένου] καί ὄχι πάντα συμφώνου μέ τίς ἴδιες τίς δικές του ιδέες λόγου. Ἡ ἀναγκαιότης, ἡ ἀπειρία, ἡ ἐνότης, ἡ ὑπαρξή ἔξω ἀπό τόν κόσμον (ὄχι ὡς ψυχὴ τοῦ κόσμου), ἡ αἰωνιότης χωρὶς

367. Στό μέτρο πού...

368. Ἀκυρότητα.

369. E contemplatione rationis pura (=durch reine Spekulation). Διά ψιλῆς θεωρίας.

370. Δηλ. στήν περίπτωση πού τοῦ προσήπτοντο οἱ ἰδιότητες αὐτές.

371. Intelligenzen.

372. Ἐννοιας.

373. Δι' αὐτῆς τῆς ὁδοῦ.

374. Λογοκρισίας πού ἀσκεῖ πάνω στόν λόγο.

δρους τοῦ χρόνου, ἢ πανταχοῦ παρουσία χωρίς δρους τοῦ χώρου, ἢ παντοδυναμία κ.λ.π. εἶναι καθαρῶς υπερβατικά κατηγορήματα, καί ἡ κεκαθαρμένη ὡς ἐκ τούτου ἔννοια αὐτῶν, τήν ὁποία τόσο πολύ ἔχει ἀνάγκη καθεμιά Θεολογία, μπορεῖ μονάχα ἀπό τήν υπερβατολογική [Θεολογία] ν' ἀντληθῆ.

{ (A 64
(B 67

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΣΤΗΝ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ

Περί τῆς κανονιστικῆς χρήσεως τῶν ιδεῶν τοῦ καθαροῦ λόγου

Ἡ ἔκβαση [τό ἀποτέλεσμα] ὄλων τῶν διαλεκτικῶν δοκιμῶν τοῦ καθαροῦ λόγου δέν ἐπιβεβαιώνει μόνον αὐτό πού ἤδη στήν 'Υπερβατική 'Αναλυτική ἀποδείξαμε, ὅτι δηλ. ὄλοι μας οἱ συλλογισμοί [τά συμπεράσματα], πού θέλουν νά μᾶς ὀδηγοῦν πέρα ἀπό τό πεδίο τῆς δυνατῆς ἐμπειρίας, εἶναι ἀπατηλοί καί ἀβάσιμοι· ἀλλά μᾶς διδάσκει συγχρόνως καί τοῦτο τό ἰδιαιτέρο: ὅτι [δηλ.] ὁ ἀνθρώπινος λόγος ἔχει ἐν προκειμένῳ [ἐδῶ] μιάν φυσική ροπή [τάση] νά υπερβαίνει αὐτό τό ὄριο, ὅτι υπερβατολογικές ιδέες τοῦ εἶναι ἐξ ἴσου φυσικές ὅπως καί οἱ Κατηγορίες στή-διάνοια [νόηση], ἄν καί μέ τή διαφορά, ὅτι, ὅπως οἱ τελευταῖες [οἱ Κατηγορίες] ὀδηγοῦν στήν ἀλήθεια, στή συμφωνία δηλ. τῶν ἐννοιῶν μας μέ τό ἀντικείμενο, [ἔτσι καί] οἱ πρῶτες [οἱ ιδέες] προκαλοῦν μιάν καθαρή, ἀλλά ἀνυποχώρητη³⁷⁵ ἀπατηλή φαινομενικότητα, τήν ἀπάτη τῆς ὁποίας μόλις³⁷⁶ σέ θέση εἶναι κανεῖς διά τῆς πλέον ὀξεῖας [αὐστηρᾶς] κριτικῆς ν' ἀποτρέψη.

Πᾶν ὅτι θεμελιώνεται στήν φύση τῶν δυνάμεων μας πρέπει νά εἶναι σκόπιμο [πρόσφορο, κατάλληλο πρὸς ἓνα σκοπό] καί σύμφωνο μέ τήν ὀρθή χρήση αὐτῶν, ἔάν μόνο³⁷⁷ μπορούμε ν' ἀποφύγουμε [ἀποσοβήσουμε] μιάν ὀρισμένη παρεξήγηση καί νά ἐξεύρουμε [ἀποκαλύψουμε] τήν οὐσιαστική [πραγματική, κυριολεκτική] κατευθύνση τῶν δυνάμεων αὐτῶν. Οἱ υπερβατολογικές ιδέες θά ἔχουν, ἄρα, κατά πᾶσαν πιθανότητα τήν καλῶς τους καί, κατά συνέπεια, ἐγκόσμια χρήση [τους], παρ' ὄλο πού, ὅταν παραγνωρίζεται ἡ σημασία τους καί ἐκλαμβάνονται ὡς ἔννοιες πραγματικῶν ἀντικειμένων, μπορούν νά εἶναι στήν ἐφαρμογή υπερβατικές καί, γι' αὐτόν ἀκριβῶς τόν λόγο, ἀπατηλές. Γιατί, ὄχι ἡ ιδέα αὐτή καθ' ἑαυτήν, ἀλλά ἡ χρήση της μόνο μπορεῖ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τήν σύμπερα δυνατή ἐμπειρία νά εἶναι υπερπτητική (υπερβατική) ἢ ἐγκόσμια [ἐγκώρια] (ἐμμονη)³⁷⁸, ἀνάλογα μέ τό ἄν τήν ἐφαρμόζη [κατευθύνη] κανεῖς εἴτε κατ' εὐθείαν

{ (A 643)
(B 671)

375. 'Αναντιστασίαστη, ἀναπόφευκτη.

376. Μετά δυσκολίας, μόλις καί μετά βίας.

377. 'Αρκεῖ μόνο δηλ., ἐφ' ὅσον μόνάχα...

378. 'Εγκόσμια (=immanent), ἐνδοκοσμική (=einheimisch).

πάνω σέ ἓνα, ὑποτίθεται³⁷⁹, ἀντιστοιχοῦν σ' αὐτήν ἀντικείμενο, ἢ πρὸς τήν χρήση μόνον τῆς διανοίας καθόλου ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ ἀντικείμενα, μέ τὰ ὁποῖα αὐτή ἔχει νά κάνη· καί ὅλα τὰ λάθη τῆς ὑφαρπαγῆς³⁸⁰ εἶναι [ὀφείλουν] νά προσγράφονται κάθε φορά σέ ἓνα ἐλάττωμα τῆς κριτικῆς δυνάμεως, ἀλλά ποτέ στή διάνοια ἢ τόν λόγο.

Ὁ λόγος δέν ἀναφέρεται ποτέ ἀπ' εὐθείας [ἄμεσα] πρὸς ἓνα ἀντικείμενο, ἀλλά μόνον πρὸς τή διάνοια καί διά μέσου αὐτῆς πρὸς τή δική του ἐμπειρική χρήση, δέν δ η μ ι ο υ ρ γ ε ῖ [κατασκευάζει], ἄρα, ἔννοιες (ἀντικειμένων), ἀλλά μονάχα τίς τ α κ τ ο π ο ι ε ῖ³⁸¹ καί τοὺς προσδίδει ἐκείνη τήν ἐνότητα, πού μποροῦν νά ἔχουν αὐτές στή μεγαλύτερη δυνατή διεύρυνσή τους, δηλ. ἐν σχέσει πρὸς τήν ὁλότητα τῶν σειρῶν, [ὡς] εἰς τήν ὁποῖα ἡ διάνοια δέν ἀποβλέπει καθόλου, ἀλλά [ἀποβλέπει] μονάχα πρὸς ἐκείνη τή σύνδεση, διὰ τῆς ὁποίας π ρ α γ μ α τ ὠ ν ο ν τ α ι [συστασιοῦνται]³⁸² πανταχοῦ³⁸³ σ ε ι ρ ἔ ς τῶν ὄρων σύμφωνα μέ ἔννοιες. Ὁ (A 644) } λόγος ἔχει, ἄρα, ὡς ἀντικείμενο κατ' οὐσίαν μόνον τή διάνοια καί τή (B 672) } σύμφωνη πρὸς ἓνα σκοπό ἐντοποθέτησή της³⁸⁴· καί ὅπως αὐτή συνενώνει διά μέσου ἐννοιῶν τό Πολλαπλό στό ἀντικείμενο³⁸⁵, ἔτσι συνενώνει³⁸⁶ καί ἐκεῖνος ἀπό τήν πλευρά του τό Πολλαπλό τῶν ἐννοιῶν δι' ἰδεῶν, καθ' ὅσον [ἀφοῦ, μέ τό νά] μιάν ὠρισμένη συλλογικήν ἐνότητα τήν θέτει ὡς σκοπό τῶν ἐνεργημάτων [πράξεων] τῆς διανοίας [νοήσεως], [ἐνεργημάτων] τὰ ὁποῖα διαφορετικά καταπιάνονται μέ τή διανεμητική μόνον ἐνότητα.

Ἰσχυρίζομαι κατὰ ταῦτα: ὅτι οἱ ὑπερβατολογικῆς ιδέες δέν ἔχουν ποτέ συστατικήν χρήση, ἔτσι ὥστε δι' αὐτῶν νά ἐδίδοντο³⁸⁷ ἔννοιες ὠρισμένων ἀντικειμένων, καί [ὅτι] στήν περίπτωση πού τίς ἐννοεῖ κανεῖς ἔτσι, αὐτές τότε εἶναι σοφιζόμενες [σοφιστικῆς]³⁸⁸ ἀπλῶς ἔννοιες (διαλεκτικῆς). Οἱ ιδέες αὐτές ὁμως ἔχουν, ἀντίθετα, μιάν ἐξέχουσα καί ἀπαραιτήτως ἀναγκαίαν κανονιστικήν χρήση, νά κατευθύνουν δηλ. τή διάνοια πρὸς ἓναν ὠρισμένο στόχο [σκοπό], ἐν ὄψει τοῦ ὁποίου οἱ κατευθυντήριες γραμμές ὄλων τῶν

379. Δῆθεν.

380. Subreption (=τῆς λάθρα ὑπείσδύσεως).

381. Ταξινομεῖ, κατατάσσει.

382. Κατορθώνονται, ἀναδύονται, ἔρχονται στό φῶς, διαμορφοῦνται, γενεσιουργοῦνται.

383. Πρὸς πᾶσαν κατεύθυνση.

384. Ἐφαρμογή της, χρήση, προσαρμογή.

385. Ἐν τῷ ἀντικειμένῳ.

386. Ἐνοποιεῖ.

387. Νά μποροῦσαν νά δοθοῦν.

388. Πρβλ. Κρ.τ.κ.λ. Β 368 (conceptus ratiocinantes).

κανόνων της συρρέουν [συγκλίνουν]³⁸⁹ πρὸς ἓνα σημεῖο, τὸ ὁποῖο —μολονότι αὐτὸ βέβαια εἶναι μονάχα μιὰ ἰδέα (*focus imaginarius*), δηλ. ἓνα σημεῖο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο οἱ ἔννοιες τῆς διανοίας [νοήσεως] δέν ἐκπορεύονται [ἐκκινοῦν] πραγματικά, ἀφοῦ αὐτὸ κεῖται παντελῶς ἔξω ἀπὸ τὰ ὄρια δυνατῆς ἐμπειρίας— χρησιμεύει ἐν τούτοις νὰ προσδιορίζη σ' αὐτές τὴ μέγιστη δυνατὴν ἐνότητα πλάϊ³⁹⁰ στὴ μέγιστη διεύρυνση. Ἐπὶ ἐδῶ τώρα ξεπηδᾷ βέβαια γιὰ μᾶς ἡ αὐταπάτη [ψευδαίσθηση], ὡσάν [δηλ.] οἱ κατευθυντήριες αὐτές γραμμές νὰ εἶχαν ἐκπηγάσει [ξεπηδήσει]³⁹¹ (ἔτσι ὅπως ὀρῶνται [φαίνονται]³⁹² τ' ἀντικείμενα πίσω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ κατόπτρου) ἀπὸ ἓνα μάλιστα ἀντικείμενο³⁹³, πού νὰ βρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὸ πεδίο δυνατῆς ἐμπειρική γνώσεως· ἀλλὰ ἡ αὐταπάτη αὐτὴ (πού μπορεῖ κανεὶς ὡστόσο νὰ ἐμποδίσῃ, ὥστε νὰ μὴν ἀπατᾷ) εἶναι μολαταῦτα ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα, ἐάν ἐκτός ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα πού εἶναι μπροστά στὰ μάτια μας, θέλουμε συγχρόνως νὰ ἴδωμε καὶ ἐκεῖνα ἐπίσης [τ' ἀντικείμενα], πού κεῖνται μακριὰ ἀπ' ἐκεῖ³⁹⁴ πίσω στὰ νῶτα μας, δηλ. ἐάν θέλουμε στὴν περίπτωσή μας νὰ ὀδηγήσουμε [ᾠθήσουμε] τὴ διάνοια πέρα ἀπὸ κάθε δεδομένη ἐμπειρία ([πού εἶναι] μόνον [μέρος] σύμπασας τῆς δυνατῆς ἐμπειρίας), κατὰ συνέπεια [νὰ τὴν ᾠθήσουμε] καὶ πρὸς τὴ μέγιστη ἐπίσης δυνατὴ καὶ ἔσχατη [ἀκραία] διεύρυνση.

Ἐάν συνεποπτεύσουμε [συνεπισκοπήσουμε]³⁹⁵ σέ ὅλη τους τὴν ἐκταση τὶς γνώσεις τῆς διανοίας μας, τότε βρίσκουμε ὅτι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖο ὅλως ἰδιαζόντως διαθέτει ὁ λόγος καὶ πού ζητεῖ νὰ πραγματώσῃ [κατορθώσῃ], εἶναι τὸ σ υ σ τ η μ α τ ι κ ὸ [στοιχεῖο] τῆς γνώσεως, δηλ. ἡ συνεκτικὴ αὐτῆς ἐνότης ἐκ μιᾶς ἀρχῆς³⁹⁶. Ἡ ἐνότης αὐτὴ τοῦ λόγου προϋποθέτει πάντοτε μιὰν ἰδέα, δηλ. αὐτὴν τῆς μορφῆς ἐνός "Ολου τῆς γνώσεως, τὸ ὁποῖο προηγεῖται πρὶν ἀπὸ τὴν καθωρισμένη γνώση τῶν μερῶν καὶ περιέχει τοὺς ὅρους, γιὰ νὰ προσδιορίσῃ α ρ γ ι ο ς σέ κάθε μέρος τὴν θέση του³⁹⁷ καὶ τὴ σχέση πρὸς τὰ ὑπόλοιπα. Ἡ ἰδέα αὐτὴ ἀπαιτεῖ, κατὰ ταῦτα, πλήρη ἐνότητα τῆς γνώσεως τῆς διανοίας, διὰ τῆς ὁποίας αὐτὴ [ἡ γνώση] δέν γίνεται ἓνα ἀπλῶς τυχαῖο ἄθροισμα, ἀλλὰ ἓνα σύμφωνα μὲ ἀναγκαίους νόμους συνεχό-

389. Συμπορεύονται.

390. Μαζί με τή...

391. Ξεφυτρώσει: Mellin: geflossen Schopenhauer: ausgeschossen
ἀντί: ausgeschlossen (Rosenz).
392. Ἐτσι ὅπως βλέπουμε δηλ..

393. Ἐπὶ ἓνα πραγματικό δηλ. ἀντικείμενο.

394. Δηλ. ἀπὸ τὰ μάτια μας.

395. Ρίψουμε ἓνα βλέμμα ἐποπτικό, συνορατικό.

396. Μὲ ἀφετηρία ἢ βάση μιὰν ἀρχή.

397. Τὴν θέση δηλ. κάθε μέρος.

{ (A 645)
(B 673)

μενο [στήν ἐνότητά του] σύστημα. Οὐσιαστικά³⁹⁸ μπορεί νά πῆ κανείς ὅτι ἡ ἰδέα αὐτή εἶναι μιά ἔννοια τοῦ ἀντικειμένου, ἀλλά [μιά ἔννοια] τῆς συνολικῆς ἐνότητος τῶν ἐννοιῶν αὐτῶν, καθ' ὅσον [ἡ ἐνότης] αὐτή χρησιμεύει ὡς κανὼν στή διάνοια. Τέτοιου εἴδους ἔννοιες τοῦ λόγου δέν ἀντλοῦνται ἀπό τήν φύση, [ἀλλ'] ἀντίθετα, μᾶλλον, ἐρωτᾶμε³⁹⁹ τήν φύση σύμφωνα μ' αὐτές τίς ἰδέες, καί θεωροῦμε τή γνώση μας ὡς ἐλαττωματική (A 646) } [ἀτελῆ] ἐν ὄσῳ [αὐτή] δέν ἀντιστοιχεῖ ἰσακριβῶς πρὸς αὐτές τίς ἰδέες. Ὁ (B 674) } καθένας ὁμολογεῖ, ὅτι μέ δυσκολία βρίσκεται κ α θ α ρ ἡ γ ῆ, κ α θ α ρ ὀ ν ε ρ ὀ, κ α θ α ρ ὀ ς ἄ ἔ ρ α ς κ.λ.π. Μολαταῦτα, τίς ἔννοιες γιά [τά πράγματα] αὐτά τίς ἔχει κανείς πράγματι ἀνάγκη ([ἐννοιες] πού, ὅσον ἀφορᾶ τήν πλήρη καθαρότητα, ἔχουν, ἄρα, τήν πηγὴ τους μόνο στόν λόγο), γιά νά προσδιορίζη προσηκόντως τή συμμετοχὴ πού ἔχει κάθε μία ἀπ' τίς φυσικές αὐτές αἰτίες εἰς τό φαινόμενο· καί ἔτσι ἀνάγει κανείς ὅλες τίς ὕλες στίς γαῖες⁴⁰⁰, (τό ἀπλό, τρόπον τινά, βάρος), στά ἅλατα καί τίς καύσιμες οὐσίες (ὡς τή δύναμη), τέλος στό νερό καί τόν ἀέρα ὡς εἰς ὀχήματα (ὡσάν σέ, τρόπον τινά, μηχανές, διά τῶν ὁποίων δροῦν⁴⁰¹ τά προηγούμενα στοιχεῖα), γιά νά ἐξηγήσῃ σύμφωνα μέ τήν ἰδέα ἐνός μηχανισμοῦ τίς χημικές ἐπιδράσεις τῶν ὑλῶν ἀναμεταξύ τους. Γιατί, ὅσο καί ἂν δέν ἐκφράζεται κανείς πραγματικά ἔτσι, εἶναι ὡστόσο πολύ εὐκολο ν' ἀποκαλύψῃ κανείς μίαν τέτοια ἐπίδραση τοῦ λόγου πάνω στίς διαιρέσεις [διατομές, ταξινομήσεις] τῶν ἐρευνητῶν τῆς φύσεως [τῶν φυσικῶν ἐπιστημόνων].

Ἄν ὁ λόγος εἶναι μιά δύναμη νά παράγῃ τό μερικό⁴⁰² ἀπό τό γενικό, τότε ἢ τό γενικό εἶναι ἤδη βέβαιο καθ' ἑαυτό καί δεδομένο καί εὐθύς τότε ἀπαιτεῖ μόνο δύναμη τῆς κρίσεως⁴⁰³ γιά τήν ὑπαγωγή⁴⁰⁴, καί τό μερικό προσδιορίζεται μ' αὐτό τόν τρόπο ἀναγκαῖα. Αὐτό θέλω νά τό ὀνομάζω ἀποδεικτική χρήση τοῦ λόγου. Ἡ τό γενικό γίνεται προβληματικῶς μόνο δεκτό καί εἶναι μιά ἀπλή ἰδέα· τό μερικό [τότε] εἶναι βέβαιο, ἀλλά ἡ καθολικότης τοῦ κανόνος [τοῦ σχετικοῦ] πρὸς τή συνέπεια αὐτή εἶναι ἀκόμη ἓνα πρόβλημα: τότε [λοιπόν] δοκιμάζονται περισσότερες μερικές περιπτώσεις —πού εἶναι στό σύνολό τους βέβαιες— πάνω στόν κανόνα, [γιά νά δῆ κανείς] μήπως οἱ περιπτώσεις αὐτές ἀπορρέουν ἀπ' αὐτόν· καί στήν περίπτωση αὐτή, ἐάν φαίνεται (A 647) } [μοιάζῃ] πῶς ὅλες οἱ ὑποδεικτέες [προσκομιστέες] μερικές περιπτώσεις (B 675) }

398. Στήν πραγματικότητα, κυριολεκτικά.

399. Ὑποβάλλουμε σέ ἔρευνα τήν φύση ἐπὶ τῆ βάσει...

400. Στή γῆ.

401. Ἀσκοῦν τήν ἐνέργειά τους.

402. Singulare (=τό ἰδιαίτερο).

403. Facultas judicandi.

404. Subsumtion.

προέρχονται [ἀπορρέουν] ἀπ' αὐτόν, συμπεραίνεται γιά τήν καθολικότητα τοῦ κανόνος, ἀπ' αὐτήν ὅμως ἔπειτα [συμπεραίνεται] γιά ὄλες τίς περιπτώσεις, πού δέν εἶναι ἐπίσης καθ' ἑαυτές δεδομένες. Αὐτό θέλω νά τό ὀνομάζω ὑποθετικήν χρήση τοῦ λόγου.

Ἡ ὑποθετική χρήση τοῦ λόγου ἐκ τεθειμένων σάν βάση ἰδεῶν ὡς προβληματικῶν ἐννοιῶν, δέν εἶναι κατ' οὐσίαν συστατική, δηλ. δέν εἶναι ἔτσι καμωμένη⁴⁰⁵, ὥστε ἂν θέλη κανεῖς νά κρίνη μέ ὄλη τήν αὐστηρότητα, νά ἐξάγεται [ἔπεται] δι' αὐτῆς ἡ ἀλήθεια τοῦ γενικοῦ κανόνος, πού ἔχει γίνει δεκτός ὡς ὑπόθεση· γιατί πῶς θέλει κανεῖς νά γνωρίζη ὄλες τίς δυνατές συνέπειες, οἱ ὁποῖες, καθ' ὅσον [καθώς] προκύπτουν ἀπό τήν ἴδια δεκτή γενόμενη⁴⁰⁶ θεμελιώδη ἀρχή, ἀποδεικνύουν τήν καθολικότητά του; [Ἄχι, ἡ ὑποθετική χρήση τοῦ λόγου δέν εἶναι συστατική] ἀλλά μονάχα κανονιστική, γιά νά φέρη ἔτσι, καθ' ὅσον αὐτό εἶναι δυνατό, ἐνότητα στίς μερικές γνώσεις καί νά προσεγγίζη⁴⁰⁷ κατ' αὐτό τόν τρόπο τόν κανόνα πρὸς τήν καθολικότητα.

Ἡ ὑποθετική χρήση τοῦ λόγου κατευθύνεται⁴⁰⁸, ἄρα, πρὸς τή συστηματική ἐνότητα τῶν γνώσεων τῆς διανοίας, αὐτή ὅμως [ἡ ἐνότης] ἀποτελεῖ τήν *λυδία λίθο τῆς ἀληθείας* τῶν κανόνων. Ἡ συστηματική, ἀντιστρόφως, ἐνότης εἶναι (ὡς ἀπλή ἰδέα) ἀποκλειστικά προ-ερριμένη⁴⁰⁹ μόνον ἐνότης, πού πρέπει κανεῖς νά θεωρῆ ὄχι καθ' ἑαυτήν ὡς δεδομένη, ἀλλά ὡς πρόβλημα μόνον· ἡ ὁποία ὅμως [ἐνότης] χρησιμεύει σ' αὐτό, στό νά βρῖσκη [δηλ.] στήν πολλαπλῆ⁴¹⁰ καί μερική [εἰδική] χρήση τῆς διανοίας μιά ἀρχή καί νά τήν κατευθύνῃ⁴¹¹ ἔτσι καί πάνω στίς περιπτώσεις ἀκόμη πού δέν εἶναι δεδομένες, καί νά τήν καθιστᾶ συνεκτική.

Ἄλλά ἀπ' αὐτά ἐδῶ βλέπει κανεῖς μόνον, ὅτι ἡ συστηματική ἐνότης ἢ ἡ τοῦ λόγου ἐνότης τῆς πολλαπλῆς γνώσεως τῆς διανοίας εἶναι μιά *λογική ἀρχή*, ὥστε⁴¹², ἐκεῖ ὅπου μόνη ἡ διάνοια δέν φθάνει σέ κανόνες, νά τήν συνδράμη περαιτέρω μέ ἰδέες καί νά προσπορίζη συγχρόνως στή διαφορότητα τῶν κανόνων τῆς ὁμοφωνία ὑπό μιά ἀρχή (συστηματική) καί μ' αὐτό συνεκτική, ὅσο μπορεῖ καί γίνεται αὐτό, ἐνότητα. Ἄλλά [τό] ἂν ἡ ἰδιοσυστασία [φύση] τῶν ἀντικειμένων ἢ ἡ φύση τῆς διανοίας, πού τά

{(A 648)
(B 676)

405. Ἄπό τήν φύση της, πλασμένη ἔτσι.

406. Παραδεδεγμένη.

407. Νά φέρη κοντύτερα.

408. Ἄποβλέπει.

409. Προ-υποτυπωμένη, προ-βεβλημένη, προ-σχεδιασμένη (=projektierte, δηλ. cogitatione efficta).

410. *V a l e n t i n e r*: mannigfaltigen ἀντί: Mannigfaltigen.

411. Ἄδηγῆ.

412. Μέ τόν σκοπό νά...

γιγνώσκει ὡς τέτοια, εἶναι καθ' ἑαυτὴν προωρισμένη γιὰ τὴ συστηματικὴν ἐνότητα, καὶ ἂν μπορῆ κανεῖς αὐτὴ σέ ἓνα βαθμό⁴¹³ νὰ τὴν ἀπαιτήσῃ α ριγοῖ, χωρὶς ὡσαύτως νὰ λαμβάνεται ἓνα τέτοιο διαφέρον τοῦ λόγου ὑπ' ὄψη, καὶ συνεπῶς [ἂν μπορῆ κανεῖς] νὰ πῆ: ὅτι ὅλες οἱ δυνατές γνώσεις τῆς διανοίας (συμπεριλαμβανομένων τῶν ἐμπειρικῶν) ἔχουν ἐνότητα τοῦ λόγου καὶ τελοῦν κάτω ἀπὸ κοινές ἀρχές, ἀπὸ τίς ὁποῖες, ἀνεξαρτήτως τῆς διαφορότητός των, μποροῦν νὰ παραχθοῦν: τοῦτο θὰ ἦταν μιὰ ὑπερβατολογικὴ θεμελιώδης ἀρχὴ τοῦ λόγου, ἡ ὁποία θὰ καθιστοῦσε τὴ συστηματικὴν ἐνότητα ὄχι ἀπλῶς ὑποκειμενικῶς καὶ λογικῶς ἀναγκαῖα, ὡς μέθοδο, ἀλλὰ ἀντικειμενικῶς [ἀναγκαῖα].

Τοῦτο θέλουμε νὰ τὸ καταστήσουμε διὰ μιᾶς περιπτώσεως τῆς χρήσεως τοῦ λόγου σαφές. Ἐνάμεσα στὰ διάφορα εἶδη ἐνότητος σύμφωνα μέ ἔννοιες τῆς διανοίας [νοήσεως] ἀνήκει ἐπίσης αὐτὴ τῆς αἰτιότητος μιᾶς οὐσίας, ἡ ὁποία ὀνομάζεται δύναμη. Τὰ διάφορα φαινόμενα τῆς ἴδιας ἀκριβῶς οὐσίας δείχνουν στὴν πρώτη ματιὰ τόσο πολλὴν ἀνομοιότητα [ἕτερογένεια], ὥστε εἶναι ὑποχρεωμένος γι' αὐτὸ κανεῖς νὰ δεχθῆ ἐν ἀρχῇ τόσα σχεδόν εἶδη (A 649) } δυνάμεων τῆς οὐσίας ὅσα ἀποτελέσματα ἐμφανίζονται⁴¹⁴, ὅπως [π.χ.] στό (B 677) } ἀνθρώπινο πνεῦμα⁴¹⁵, τὸ αἶσθημα, ἡ συνείδηση, ἡ φαντασία, ἡ μνήμη, ἡ εὐφυΐα⁴¹⁶, ἡ δύναμη τοῦ διακρίνειν⁴¹⁷ ἢ ἡδονή, ἐπιθυμία κ.λ.π. Ἀρχικά, ἓνα λογικὸ ἀξίωμα ἐπιτάσσει νὰ περιορίζῃ [μειώσῃ] κανεῖς, ὅσο τὸ δυνατό πῶς πολὺ, τὴν φαινομενικὴ αὐτὴ διαφορότητα μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, μέ τὸ ν' ἀποκαλύπτῃ [δηλ.] κανεῖς διὰ συγκρίσεως τὴν κρυμμένη ταυτότητα καὶ νὰ ἐξετάξῃ [ἐπαληθεύῃ], μὴ τυχόν ἢ φαντασία συνδεδεμένη μέ συνείδηση εἶναι μνήμη, εὐφυΐα, δύναμη τοῦ διακρίνειν, ἴσως μάλιστα διάνοια καὶ νοῦς. Ἡ ἰδέα μιᾶς θεμελιώδους δυνάμεως⁴¹⁸, γιὰ τὴν ὁποία ὁμως ἡ Λογικὴ δέν ἐξακριβώνει⁴¹⁹ ἀπολύτως τίποτε, ἂν τέτοιου εἶδους δύναμη ὑπάρχει, εἶναι τουλάχιστον τὸ πρόβλημα μιᾶς συστηματικῆς παραστάσεως τῆς πολλαπλότητος τῶν δυνάμεων. Ἡ λογικὴ ἀρχὴ τοῦ λόγου ἀπαιτεῖ νὰ πραγματώνῃ κανεῖς, ὅσο εἶναι δυνατόν, τὴν ἐνότητα αὐτὴ, καὶ ὅσο περισσότερο ταυτόσημα ἀποκαλύπτονται [βρίσκονται] ἀναμεταξύ τους τὰ φαινόμενα τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης δυνάμεως, τόσο πιθανώτερο γίνεται, ὅτι τὰ φαινόμενα αὐτὰ δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ διάφορες ἐκφάνσεις

413. K e h r b a c h: κατὰ ἓνα τρόπο.

414. Ἐκδηλώνονται, προκύπτουν, προβάλλουν.

415. Mens (=πνεῦμα) ἢ animus (=ψυχὴ).

416. Πνεῦμα (=spirito, esprit).

417. Vis discernendi.

418. Πρωταρχικῆς δυνάμεως (=vis primae sive constitutivae).

419. Ἐκπορίζει, ἀποδεικνύει.

[ἐκδηλώσεις]⁴²⁰ μιᾶς καί τῆς αὐτῆς δυνάμεως, ἡ ὁποία μπορεῖ (συγκριτικά)⁴²¹ νά ὀνομασθῆ *θεμελιώδης δύναμη*. Κατά τόν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο προχωρεῖ [ἐνεργεῖ] κανεῖς καί μέ τίς ὑπόλοιπες [δυνάμεις].

Οἱ συγκριτικές⁴²² θεμελιώδεις δυνάμεις ὀφείλουν μέ τή σειρά τους πάλι νά συγκρίνονται ἀναμεταξύ τους, γιά νά τίς φέρη [ὀδηγή] κανεῖς μ' αὐτό, μέ τό ὅτι [δηλ.] ἀποκαλύπτει τή συμφωνία τους, κοντά σέ μιάν μοναδική ριζική, δηλ. ἀπόλυτη θεμελιώδη δύναμη. Ἐνῶς αὐτή τοῦ λόγου εἶναι ἀπλῶς ὑποθετική. Δέν ἰσχυρίζεται κανεῖς ὅτι μιᾶ τέτοια δύναμη πρέπει ἀναγκαστικά νά ἀπαντᾷ [βρίσκεται]⁴²³ στήν πραγματικότητα, ἀλλά ὅτι πρέπει κανεῖς νά τήν ζητῆ γιά χάρη [πρός ὄφελος] τοῦ λόγου, πρὸς ἐγκαθίδρυση δηλαδή ὀρισμένων ἀρχῶν γιά τὰ διάφορα εἶδη κανόνων, πού μπορεῖ νά μᾶς προσφέρη ἡ ἐμπειρία, καί [ὅτι πρέπει κανεῖς], ὅπου τοῦτο εἶναι δυνατό, νά ἐπιφέρη κατά τέτοιον τρόπο συστηματική ἐνότητα στή γνώση.

Ἐνῶς ἀποδεικνύεται, ἐάν κανεῖς δίνη προσοχή στήν ὑπερβατολογική χρήση τῆς διανοίας, ὅτι ἡ ἰδέα αὐτή μιᾶς θεμελιώδους δυνάμεως καθόλου δέν εἶναι προσδιωρισμένη [προωρισμένη] μόνον ὡς πρόβλημα γιά τήν ὑποθετική χρήση, ἀλλά προσχηματίζεται [προσποιεῖται]⁴²⁴ [πῶς ἔχει] ἀντικειμενικήν πραγματικότητα, διά τῆς ὁποίας ἀπαιτεῖται⁴²⁵ ἡ συστηματική ἐνότης τῶν διαφορῶν [ποικίλων] δυνάμεων μιᾶς οὐσίας καί ἐγκαθιδρύεται [ὀρθώνεται] μιᾶ ἀποδεικτική ἀρχή τοῦ λόγου. Γιατί, χωρίς κᾶν νά ἔχουμε ἐπιχειρήσει τήν ὁμοφωνία τῶν παντοίων δυνάμεων, καί μάλιστα καί ὅταν ἀκόμη ἔχουμε ὕστερα ἀπ' ὅλες τίς προσπάθειες ἀποτύχει νά τήν ἀνακαλύψουμε, προϋποθέτουμε ἐν τούτοις: ὅτι μιᾶ τέτοια συμφωνία πρέπει ν' ἀπαντᾷ [ὑπάρχη], καί αὐτό ὄχι μόνον, ὅπως στήν ἀναφερθεῖσα περίπτωση, ἐξ αἰτίας τῆς ἐνότητος τῆς οὐσίας ἄλλα καί ἐκεῖ ἀκόμη, ὅπου ἀπαντοῦν πολλές, ἂν καί σέ ὀρισμένο βαθμό ὁμοιογενεῖς [οὐσίες], ὅπως στήν περίπτωση τῆς ὕλης ἐν γένει, ὁ λόγος προϋποθέτει συστηματική ἐνότητα πολλαπλῶν δυνάμεων, δεδομένου ὅτι οἱ εἰδικοί [οἱ ἐπί μέρους] νόμοι τῆς φύσεως τελοῦν ὑπό γενικωτέρους, καί ἡ φειδωλότης [οἰκονομία] τῶν ἀρχῶν δέν εἶναι μιᾶ οἰκονομική μόνον θεμελιώδης ἀρχή τοῦ λόγου, ἀλλά γίνεται [ἀποβαίνει] ἐσωτερικός νόμος τῆς φύσεως.

Πραγματικά, δέν εἶναι ἐπίσης δυνατό νά δῆ [ἐννοήση] κανεῖς, πῶς μιᾶ

420. Ἐξωτερικεύσεις.

421. Compare. Σχετικά.

422. Συγκριτικῶς, σχετικῶς.

423. Συναντᾶται, ὑπάρχη.

424. Δίνει σφετεριστικά τήν ἐντύπωση ὅτι ἔχει.

425. Ὑψώνεται ὡς αἴτημα.

λογική ἀρχή τῆς κατά λόγον⁴²⁶ ἐνότητος τῶν κανόνων μπορεῖ νά λάβῃ χώρα, ἐάν δέν προϋπετίθετο μιά ὑπερβατολογική ἀρχή, διά τῆς ὁποίας μιά τέτοια συστηματική ἐνότης, ὡς προσφυόμενη [ἐνήκουσα] στά ἴδια τά ἀντικείμενα, γίνεται α ριγοι δεκτή ὡς ἀναγκαία. Γιατί, μέ ποιό δικαίωμα⁴²⁷ μπορεῖ ὁ λόγος ν' ἀπαιτῆ στή λογική [του] χρήση νά χειρίζεται [ἀντιμετωπίζη, θεωρῆ] τήν πολλαπλότητα τῶν δυνάμεων, πού μᾶς προσφέρει ἡ φύση νά γνωρίσουμε, ὡς μιάν ἀπλῶς κρυμμένη ἐνότητα καί νά τήν παράγη, καθ' ὅσον ἐγκείται [ἐξαρτᾶται] σ' αὐτήν, ἀπό κάποιαν θεμελιώδη δύναμη, ὅταν [τῆ στιγμὴ κατά τήν ὁποία] θά ἐπετρέπετο σ' αὐτόν [θά ἦταν ἐλεύθερος αὐτός] νά ὁμολογῆ [νά δέχεται], ὅτι εἶναι ἐξ ἴσου ἀκριβῶς δυνατό, ὥστε νά ἦσαν [εἶναι] ἀνομοιογενεῖς ὅλες οἱ δυνάμεις καί ἡ συστηματική ἐνότης τῆς παραγωγῆς νά μήν ἦτο σύμφωνη [σύμμορφη] πρὸς τήν φύση; Γιατί ὁ λόγος αὐτομάτως τότε θά ἐνεργοῦσε εὐθέως κατά τοῦ προορισμοῦ του, ἐφ' ὅσον θά ἔθετε ὡς σκοπόν του μιάν ἰδέα, πού θ' ἀντέφασκε καθ' ὀλοκληρίαν πρὸς τή διάταξη τῆς φύσεως. Ὡσαύτως δέν μπορεῖ κανεὶς νά πῆ, ὅτι αὐτός παρέλαβε πρωτύτερα ἀπό τήν τυχαία ἰδιοσυγκρασία τῆς φύσεως τήν ἐνότητα αὐτή σύμφωνα μέ ἀρχές τοῦ λόγου. Γιατί ὁ νόμος τοῦ λόγου [πού ἀπαιτεῖ] νά ζητοῦμε τήν ἐνότητα αὐτή εἶναι ἀναγκαῖος, ἐπειδή χωρὶς τόν νόμο αὐτό δέν θά εἶχαμε κανέναν ἀπολύτως λόγο, χωρὶς τοῦτον ὅμως καμμιάν συνεκτικά συνεχόμενη χρήση τῆς διανοίας καί ἐλλεῖπει αὐτῆς τῆς χρήσεως δέν θά εἶχαμε κανένα ἐπαρκές χαρακτηριστικό γνώρισμα [κριτήριον] ἐμπειρικῆς ἀλήθειας, καί εἴμαστε, ἄρα, ἐν ὄψει [αὐτοῦ] τοῦ τελευταίου ὑποχρεωμένοι νά προϋποθέτουμε τή συστηματικὴν ἐνότητα τῆς φύσεως ὡς πέρα γιά πέρα ἀντικειμενικά ἐγκυρὴν καί ἀναγκαία.

Τήν ὑπερβατολογική αὐτή προϋπόθεση τῆ βρίσκουμε ἐπίσης κατά τρόπον ἀξιοθαύμαστο μέσα στίς θεμελιώδεις ἀρχές τῶν φιλοσόφων κρυμμένη, ὅσο καί ἂν αὐτοὶ δέν ἔχουν ἀναγνωρίσει πάντοτε μέσα ἐκεῖ [μέσα σ' αὐτές] τέτοια [προϋπόθεση], ἢ δέν τό ἔχουν στούς ἴδιους τούς ἑαυτούς των ὁμολογήσει. "Ὅτι ὅλες οἱ πολλαπλότητες [ποικιλίες] τῶν καθ' ἕκαστον πραγμάτων δέν ἀποκλείουν τήν ταυτότητα τοῦ ε ἴ δ ο υ ς· ὅτι τά παντοῖα [ποικίλα] εἶδη πρέπει νά ἀντιμετωπίζωνται⁴²⁸ ὡς διαφορετικοί μόνον προσδιορισμοὶ ὀλίγων γ ε ν ῶ ν, [τά γένη] ὅμως αὐτά ὡς προσδιορισμοὶ ὑπερτέρων ἀκόμη γ ε ν ῶ ν⁴²⁹ κ.λ.π." ὅτι, συνεπῶς, πρέπει νά ζητῆται μιά ὠρισμένη συστηματική ἐνότης ὄλων τῶν δυνατῶν ἐμπειρικῶν ἐννοιῶν, καθ' ὅσον αὐτές μποροῦν νά παραχθοῦν ἀπό ὑπέρτερες καί καθολικώτερες ἐννοιες: [αὐτά ὄλα] εἶναι ἕνας κανὼν τῶν Σχολῶν ἢ μιά λογική ἀρχή, χωρὶς

426. Τῆς τοῦ λόγου ἐνότητος, τῆς ἐνότητος τοῦ λόγου σέ κανόνες (Vernunftseinheit).

427. Δικαιοδοσία, ἀρμοδιότης.

428. Νά θεωροῦνται, γίνονται ἀντικείμενο πραγματεύσεως ὡς...

429. Τύπων.

τὴν ὁποία καμμιά χρήση τοῦ λόγου δέν θά ἐλάμβανε χώρα, ἀφοῦ ἐμεῖς μπορούμε νά συμπεράνουμε ἀπό τό γενικό γιά τό μερικό μόνον καθ' ὅσον ὑπόκεινται ὡς βάση καθολικές ιδιότητες τῶν πραγμάτων, κάτω ἀπό τίς ὁποῖες ἐπίπτουν [τελοῦν] οἱ ἐπί μέρους [εἰδικές].

Ἄλλά ὅτι μιά τέτοια συμφωνία [ἄρμονία] ἀπαντᾷ ἐπίσης καί στήν φύση, [αὐτό τό] προϋποθέτουν οἱ φιλόσοφοι στόν γνωστό κανόνα τῶν Σχολῶν: ὅτι δέν πρέπει κανεῖς νά πολλαπλασιάσῃ τίς ἀρχές (*principia*) χωρίς [νά ὑπάρχῃ] ἀνάγκη (*entia praeter necessitatem non esse multiplicanda*). Δι' αὐτοῦ λέγεται⁴³⁰, ὅτι ἡ φύση τῶν ἰδίων τῶν πραγμάτων προσφέρει ὑλικό γιά τήν ἐνότητα τοῦ λόγου καί ὅτι ἡ φαινομενικά ἄπειρη διαφορότης δέν πρέπει νά μᾶς ἐμποδίζῃ νά ὑποθέτουμε [εἰκάζουμε] πίσω ἀπ' αὐτήν [μιάν] ἐνότητα τῶν θεμελιωδῶν ιδιοτήτων, ἀπό τίς ὁποῖες ἡ πολλαπλότης μόνο διά μείζονος [ἐπιπλέον]⁴³¹ προσδιορισμοῦ μπορεῖ νά παραχθῇ. Τήν ἐνότητα αὐτή, μολονότι εἶναι μιά ἀπλή ἰδέα, τήν ἀνεζήτησε⁴³² κανεῖς σ' ὅλες τίς ἐποχές μέ τόσον ζήλο, ὥστε νά ἔχη βρῆ κανεῖς αἰτία μᾶλλον νά μετριάσῃ τήν ὄρεξη [ἐπιθυμία] γι' αὐτήν παρά νά τήν ἐνθαρρύνῃ. Ἦταν ἤδη τόσο πολύ [ἦταν ἤδη τόσο μεγάλη πρόοδος], [τό] ὅτι οἱ Χημικοί μπορούσαν νά ἀναγάγουν ὅλα τά ἅλατα σέ δύο κύρια γένη, στά ὀξεῖα καί τά ἀλκαλικά, ἐπιχειροῦν [δέ] μάλιστα καί τή διαφορά αὐτή ἀκόμη νά τήν θεωροῦν ἀπλῶς ὡς μιάν ποικιλία ἢ διαφορετικήν ἔκφανση [μορφή]⁴³³ μιᾶς καί τῆς αὐτῆς πρωταρχικῆς ὕλης⁴³⁴. Τά παντοῖα εἶδη γῆς⁴³⁵ [γαῖῶν, γεωδῶν στρωμάτων] (τ' ἴν ὕλη τῶν λίθων καί μάλιστα καί τῶν μετάλλων) ἐζήτησε κανεῖς νά τ' ἀναγάγῃ σιγά-σιγά [βαθμηδόν] σέ τρία [καί] τέλος σέ δύο [εἶδη]· ἀλλά μή ἰκανοποιημένοι ἀκόμη μέ αὐτό δέν μποροῦν ν' ἀπαλλαγοῦν⁴³⁶ ἀπό τή σκέψη νά ὑποπτεύωνται [εἰκάζουν] πίσω ἀπό τίς ποικιλίες αὐτές ἕνα μοναδικό ἐν τούτοις⁴³⁷ γένος, καί μάλιστα καί μιάν κοινή καθόλου ἀρχή γι' αὐτά τά εἶδη γῆς καί γιά τά ἅλατα. Θά μπορούσε κανεῖς ἴσως νά πιστέψῃ ὅτι αὐτό εἶναι ἕνα ἀπλῶς οἰκονομικό τέχνασμα τοῦ λόγου, γιά νά γλυτώσῃ⁴³⁸ τόν ἑαυτό του ἀπό ὅσον τό δυνατόν περισσότερο κόπο, καί [ὅτι εἶναι] μιά ὑποθετική δοκιμή [ἀπόπειρα], ἡ ὁποία, ὅταν εὐστοχῇ, προσδίδει δι' αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς ἐνότητος πιθανότητα [ἀληθοφάνεια] στόν προϋποθεθειμένο ἐξηγητικό λό-

430. Τοῦτο σημαίνει.

431. Συνεχοῦς, ἐπιπροσθέτου.

432. Ἐπεδίωξε.

433. Ἐκδήλωση.

434. *Materia constitutiva*.

435. *H a r t e n s t e i n*: Erzen (=μεταλλευμάτων).

436. Νά ἀποβάλλουν.

437. *E r d m a n n*: denn noch (=ἀκόμη λοιπόν) ἀντί: dennoch.

438. Νά φεισθῇ κόπου.

γο. Ἄλλά μίαν τέτοια ἰδιοτελεῖ πρόθεση εἶναι πολύ εὐκόλο νά τή διακρίνη κανεῖς ἀπό τήν ἰδέα, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ὁ καθένας προϋποθέτει, ὅτι ἡ ἐνότης αὐτή τοῦ λόγου εἶναι σύμμετρη⁴³⁹ πρὸς τήν ἴδια τήν φύση, καί ὅτι ὁ λόγος ἐδῶ δέν ἀπαιτεῖ [ζητιανεύει], ἀλλ' ἐπιτάσσει, ἂν καί χωρίς νά μπορῆ νά προσδιορίσῃ τὰ ὅρια τῆς ἐνότητος αὐτῆς.

Ἐάν ἀνάμεσα στά φαινόμενα πού μᾶς προσφέρονται, ὑπῆρχε μιά τόσο μεγάλη διαφορότης —δέν θέλω νά πῶ ὡς πρὸς τή μορφή (γιατί σ' αὐτό⁴⁴⁰ μποροῦν νά εἶναι ὅμοια ἀναμεταξύ τους), ἀλλά ὡς πρὸς τό περιεχόμενο, δηλ. ὡς πρὸς τήν πολλαπλότητα⁴⁴¹ ὑπαρχόντων ὄντων—, ὥστε ἀκόμη καί ἡ ὀξύτερη ἀπ' ὅλες ἀνθρώπινη νόηση νά μήν μποροῦσε ν' ἀνακαλύψῃ διά συγκρίσεως τοῦ ἐνός μέ τό ἄλλο τήν παραμικρή ὁμοιότητα (μιά περίπτωση πού μπορεῖ κάλλιστα νά νοηθῆ), ὁ λογικός τότε νόμος τῶν γενῶν δέν θά

(A 654) } ἐλάμβανε καθόλου καί διόλου χώρα' καί δέν θά ὑπῆρχε ἀκόμη καί καμμιά
(B 682) } ἔννοια τοῦ γένους ἢ ὁποιαδήποτε καθολική ἔννοια, καί μάλιστα καί καμμιά διάνοια [νόηση], πού, ὡς τέτοια, μόνον μέ τέτοιου εἴδους ἔννοιες ἔχει νά κἀνη. Ἡ λογική ἀρχή τῶν γενῶν προϋποθέτει, ἄρα, μίαν ὑπερβατολογική ἀρχή, ἂν αὐτή ὀφείλῃ⁴⁴² νά ἐφαρμόζεται πάνω στήν φύση (ὑπό τήν ὁποία ἐδῶ ἐννοῶ ἀντικείμενα πού μᾶς δίδονται). Σύμφωνα μέ τήν ἴδια ἀρχή, στό Πολλαπλό μᾶς δυνατῆς ἐμπειρίας προϋποτίθεται ἀναγκαίως ὁμοιογένεια (μολονότι δέν μποροῦμε νά προσδιορίσουμε a priori τόν βαθμό της), γιατί χωρίς αὐτήν δέν θά ἦταν δυνατές ἐμπειρικές ἔννοιες, κατά συνέπεια [δέν θά ἦταν δυνατή] καμμιά ἐμπειρία.

Ἀπέναντι στή λογική ἀρχή τῶν γενῶν πού ἀπαιτεῖ ταυτότητα, ἴσταται μιά ἄλλη ἀρχή, ἡ ἀρχή δηλ. τ ὦ ν ε ἰ δ ὦ ν, ἡ ὁποία ἀνεξαρτήτως τῆς συμφωνίας τῶν πραγμάτων ὑπό τό αὐτό γένος, χρειάζεται πολλαπλότητα καί διαφορότητα τῶν πραγμάτων αὐτῶν καί [ἡ ὁποία] προδιαγράφει στή διάνοια [καθιστᾷ συνταγή στή διάνοια] νά μή στρέφῃ τήν προσοχή της⁴⁴³ λιγώτερο σ' αὐτήν⁴⁴⁴ ἀπ' ὅ,τι εἰς ἐκείνην⁴⁴⁵. Ἡ θεμελιώδης αὐτή ἀρχή (τῆς ὀξυδερκείας [ὀξυνοίας]⁴⁴⁶ ἢ τῆς δυνάμεως τοῦ διακρίνειν) περιορίζει κατά πολύ τήν ἐλαφρόνοια τῆς πρώτης (τοῦ πνεύματος)⁴⁴⁷ καί ὁ λόγος ἐδῶ δείχνει

439. Εὐσύμμετρη, σύμμορφη.

440. Δηλ. ὡς πρὸς τή μορφή.

441. Πολυεΐδεια.

442. Πρόκειται, προώρισται.

443. Νά μήν εἶναι προσεκτική.

444. Τήν πολλαπλότητα - διαφορότητα ἢ, κατ' ἄλλους (B a r n i, C h i o d i).
τά εἶδη.

445. Τήν ταυτότητα, ἢ, κατ' ἄλλους, τά γένη B a r n i, C h i o d i).

446. Acumen (πρβλ. Anthropologie in pragmatischer Hinsicht I, 1. § 44).

447. Ingenium (=Witz=εὐφυΐα), (πρβλ. Anthropologie, op. cit., § 44).

ἓνα διπλό ἀντιμαχόμενο μέ τόν ἑαυτό του διαφέρον [δύο ἀντιμαχόμενα ἀναμεταξύ τους διαφέροντα], ἀπό τή μιά πλευρά τό διαφέρον τῆς ἐκ τ ἄ σ ε-
ω ς (τῆς καθολικότητος) ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ γένη, ἀπό τήν ἄλλη τό
διαφέρον τοῦ π ε ρ ι ε χ ο μ ἔ ν ο υ (τῆς καθοριστότητος) ἐν ὄψει [ἐπί τῷ
σκοπῷ] τῆς πολλαπλότητος τῶν εἰδῶν, ἀφοῦ ἡ διάνοια στήν πρώτη μέν
περίπτωση νοεῖ πολλά κ ἄ τ ω ἀπό τίς ἐννοίες τῆς, στή δεύτερη ὁμως νοεῖ
ἐπί τοσοῦτον πλείονα μ ἔ σ α σ' α ὐ τ ἔ ς. Αὐτό ἐπίσης ἐκδηλώνεται στόν (A 655)
πολύ διαφορετικό τρόπο σκέψεως τῶν ἐρευνητῶν τῆς φύσεως, ἀπό τοὺς (B 683)
ὁποίους μερικοί (πού εἶναι ἐξαιρέτως θεωρητικά⁴⁴⁸ πνεύματα), ἐχθροί
τρόπον τινά τῆς ἀνομοιογενείας, ἀποβλέπουν πάντοτε στήν ἐνότητα τοῦ
γένους, [ἐνῶ] οἱ ἄλλοι (ἐξαιρέτως ἐμπειρικές κεφαλές)⁴⁴⁹ ζητοῦν ἀκατάπαυ-
στα νά διατέμνουν [σχίζουν] τήν φύση σέ τόσο μεγάλη πολλαπλότητα
[ποικιλία], ὥστε θά ἔπρεπε κανεῖς νά ἐγκαταλείπη σχεδόν τήν ἐλπίδα⁴⁵⁰ νά
κρίνη [κρισιολογή] τὰ φαινόμενά τῆς σύμφωνα μέ καθολικούς νόμους.

Στόν τελευταῖο αὐτό τρόπο σκέψεως ὑπόκειται προφανῶς ὡς βάση μιά
λογική ἐπίσης ἀρχή, ἡ ὁποία ἀποβλέπει⁴⁵¹ στή συστηματική πληρότητα
ὄλων τῶν γνώσεων, ὅταν ἐγώ, ξεκινώντας ἀπό τό γένος, κατέρχωμαι πρὸς τό
Πολλαπλό, πού μπορεῖ νά περιέχεται ἀνάμεσά του, καί ζητῶ κατ' αὐτό τόν
τρόπο νά προσδώσω⁴⁵² εὖρος [ἐπέκταση] στό σύστημα, ὅπως στήν πρώτη
περίπτωση, ὅπου ὑψώνομαι πρὸς τό γένος, ἐπιζητῶ νά [τοῦ] προσπορίσω
ἀπλότητα [ἐνότητα]. Γιατί ἀπό τή σφαῖρα τῆς ἐννοίας, ἡ ὁποία χαρακτηρί-
ζει [σηματίζει] ἓνα γένος, εἶναι ἐξ ἴσου τόσο λίγο δυνατό, ὅπως καί ἀπό τόν
χώρο, τόν ὁποῖο καταλαμβάνει ἡ ὕλη, νά διακρίνη⁴⁵³ κανεῖς, πόσο μακριά
[σέ πόση ἔκταση] μπορεῖ νά προχωρήσει ἡ διαίρεση αὐτῶν⁴⁵⁴. Κάθε γ ἔ-
ν ο ς, ὡς ἐκ τούτου, ἀπαιτεῖ διάφορα εἶ δ η, αὐτά ὁμως ἀπαιτοῦν διάφορα
ὑπο-εἶδη [ὑποδιαίρέσεις εἰδῶν]' καί καθὼς κανένα ἀπό τὰ τελευταῖα δέν
λαμβάνει χώρα [ἔτσι] πού⁴⁵⁵ νά μήν εἶχε μέ τή σειρά του πάντοτε μίαν
σφαῖρα (ἔκταση ὡς *conceptus communis*), ὁ λόγος ἔτσι ἀπαιτεῖ στήν ὄλη του
διεύρυνση νά μήν θεωρῆται κανένα εἶδος αὐτό καθ' ἑαυτό ὡς τό ὕπατο⁴⁵⁶,
γιατί, δεδομένου ὅτι τό εἶδος αὐτό εἶναι πάντοτε μιά ἐννοια, πού περιέχει
μέσα τῆς μόνον αὐτό, πού εἶναι κοινό σέ διαφορετικά πράγματα, ἡ ἐννοια

448. Spekulativ.

449. Πνεύματα.

450. Νά παραιτηθῆ τῆς ἐλπίδος.

451. Ἔχει ὡς πρόθεση, σκοπό.

452. Παράσχω, ἐξασφαλίζω.

453. Νά ἰδωθῆ, διακριθῆ.

454. Τοῦ γένους δηλ. καί τῆς ὕλης (χώρου).

455. Ὡστε νά μήν...

456. Κατώτατο.

(A 656) } αὐτή δέν εἶναι συνολικά προσδιορισμένη, κατά συνέπεια δέν μπορεί ἐπίσης
(B 684) } ν' ἀναφέρεται [σχετίζεται] ἄμεσα⁴⁵⁷ πρὸς ἓνα ἄτομο, κατ' ἀκολουθίαν
πρέπει πάντα νά περιέχη ἀνάμεσά της⁴⁵⁸ ἄλλες ἔννοιες, δηλ. ὑποδιαίρεσεις
εἰδῶν. Ὁ νόμος αὐτός τῆς ἐξειδικεύσεως θά μπορούσε νά διατυπωθῆ ὡς
ἐξῆς: *entium varietates non temere esse minuendas*.

Ἄλλά βλέπει κανεῖς εὐκόλα ὅτι ὁ λογικός αὐτός νόμος θά ἦταν χωρίς
νόημα καί ἐφαρμογή, ἐάν δέν ὑπέκειτο ὡς βάση ἓνας ὑπερβατολογικός νό-
μος τῆς [ἐξειδικεύσεως⁴⁵⁹], ὁποῖος, βέβαια, δέν ἀπαιτεῖ μὲν ἀπό
τά πράγματα, πού μποροῦν νά γίνουν ἀντικείμενά μας, μίαν πραγματική ἀ-
πειρία ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τίς διαφορότητες, γιατί σ' αὐτό⁴⁶⁰ ἡ λογική
ἀρχή, πού ὡς τέτοια ἰσχυρίζεται ἀποκλειστικά τὴν ἀπροσδιοριστία
τῆς λογικῆς σφαίρας ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴ δυνατὴ διαίρεση, δέν δίδει
καμμιά ἀφορμὴ ἄλλά παρά ταῦτα ἐπιβάλλει στή διάνοια νά ζητῆ ὑπό κάθε
εἶδος, πού μᾶς παρουσιάζεται, ὑποδιαίρεσεις εἰδῶν⁴⁶¹, καί σέ κάθε διαφορό-
τητα μικρότερες διαφορότητες. Γιατί, ἂν δέν ὑπῆρχαν καθόλου κατώτε-
ρες ἔννοιες, τότε δέν θά ὑπῆρχαν ἐπίσης διόλου καί ἀνώτερες. Ἡ διάνοια
τώρα γνωρίζει τά πάντα μόνο διὰ μέσου ἐννοιῶν: κατά συνέπεια, καθ' ὅσον
αὐτή ἐκτείνεται [ἐξικνεῖται] στή διαίρεση, οὐδέποτε [τά γνωρίζει] δι' ἀπλῆς
ἐποπτείας, ἀλλά ἐκ νέου πάντοτε διὰ [ἐκ] κατωτέρων ἐννοιῶν. Ἡ
γνώση τῶν φαινομένων στό συνολικό τους προσδιορισμό (πού εἶναι δυνατός
μόνο διὰ τῆς διανοίας) ἀπαιτεῖ μίαν ἀκατάπαυστα συνεχιστέα [προοδευτική]
ἐξειδίκευση τῶν ἐννοιῶν τῆς καί μιά συνεχῆ πρὸς πάντοτε ὑπολειπόμενες
[ἀπομένουσες] ἀκόμη διαφορότητες πορεία [προχώρηση], γιά τίς ὁποῖες
ἔχει γίνει στήν ἔννοια τοῦ εἴδους, καί, ἀκόμη περισσότερο, σ' αὐτήν τοῦ
γένους, ἀφαίρεση.

(A 657) } Αὐτός ἐπίσης ὁ νόμος τῆς ἐξειδικεύσεως δέν μπορεί νά ἔχη ἀντληθῆ⁴⁶²
(B 685) } ἀπό τὴν ἐμπειρία· γιατί αὐτή δέν μπορεί νά δώση καθόλου τόσο ἐκτεταμένες
προοπτικές [εἰσηγήσεις, προοπτικές γνώσεις]⁴⁶³. Ἡ ἐμπειρική ἐξειδίκευση
παραμένει μετ' ὀλίγον στή διάκριση τοῦ Πολλαπλοῦ στάσιμη, ἐάν ἀπό τόν
προηγούμενο ἤδη ὑπερβατολογικό νόμο τῆς ἐξειδικεύσεως, ὡς μιᾶς ἀρχῆς
τοῦ λόγου, δέν ἔχει καθοδηγηθῆ στό νά ζητῆ μίαν τέτοια διάκριση καί νά
τὴν ὑποθέτῃ [ὑποπτεύεται]⁴⁶⁴ ἀκόμη πάντοτε [διαρκῶς ἐκ νέου], ἔστω καί ἂν

457. Κατ' εὐθειαν, χωρίς ἄλλο.

458. Ὑπ' αὐτήν.

459. *Lex specificationis*.

460. Πρὸς τοῦτο.

461. *Subspecies* (=ὑποεἶδη).

462. Δέν εἶναι παρμένος, δανεισμένος.

463. *Ergöffnungen*.

464. *Eικάζη*.

αυτή δέν ἀποκαλύπτεται στίς αἰσθήσεις. "Ὅτι οἱ ἀπορροφητικές γαῖες εἶναι διαφορετικῶν ἀκόμη εἰδῶν (ἀσβεστώδεις καί ὑδροχλωρικές), χρειαζόταν γιά τήν ἀνακάλυψη [αὐτή] ἕνας προηγούμενος κανὼν τοῦ λόγου⁴⁶⁵, ὁ ὁποῖος τό καθιστοῦσε πρόβλημα στή [γιά τή] διάνοια [τό] νά ζητῆ τή διαφορότητα, καθ' ὅσον [ἐφ' ὅσον] ὁ κανὼν αὐτός προϋπέθετε τόσο πλούσια⁴⁶⁶ τήν φύση, ὥστε [ἡ διάνοια] νά⁴⁶⁷ ὑποθέτη⁴⁶⁸ [τῆ διαφορότητα] αὐτήν. Γιατί διάνοια ἔχουμε ἐξ ἴσου ἀκριβῶς μόνον ὑπό τήν προϋπόθεση τῶν διαφοροτήτων στήν φύση, ὅσο καί ὑπό τόν ὄρο, ὅτι τά ἀντικείμενά της ἔχουν ἐπάνω τους [φέρουν] ὁμοιογένεια, ἀφοῦ ἡ πολλαπλότης ἀκριβῶς ἐκείνου, πού μπορεῖ νά συμπεριληφθῆ κάτω ἀπό μίαν ἔννοια, ἀποτελεῖ τήν χρήση αὐτῆς τῆς ἔννοιας καί τήν ἀσχολία [τό ἔργο] τῆς διανοίας [ἢ νοήσεως].

Ὁ λόγος, ἄρα, προετοιμάζει τό πεδίο της στή διάνοια: 1. διά μιᾶς ἀρχῆς τῆς ὁμοιογενείας τοῦ Πολλαπλοῦ ὑπό ὑψηλότερα γένη, 2. διά μιᾶς θεμελιώδους ἀρχῆς τῆς ποικιλίας τοῦ Ὁμοιογενοῦς ὑπό κατώτερα εἶδη καί, γιά νά ὀλοκληρώσῃ τή συστηματική ἐνότητα, ὁ λόγος προσθέτει ἀκόμη 3. ἕνα νόμο τῆς συγγενείας⁴⁶⁹ ὄλων τῶν ἐννοιῶν, [νόμο] ὁ ὁποῖος ἐπιτάσσει μίαν συνεχή μετάβαση ἀπό κάθε ἕνα εἶδος σέ κάθε ἄλλο διά βαθμιαίας ἀυξήσεως τῆς διαφορότητος. Τίς ἀρχές αὐτές μπορούμε νά τίς ὀνομάσουμε ἀρχές τῆς ὁμοιογενείας τῆς [ἐξ]ειδικεῦσεως καί τῆς συνεχείας τῶν εἰδῶν. Τό τελευταῖο προκύπτει μέ αὐτό, μέ τό ὅτι [δηλ.] συνενώνει κανεῖς τίς δύο πρῶτες, ἀφοῦ πρῶτᾶ ἔχει ὀλοκληρώσει κανεῖς, τόσο κατά τήν ἄνοδο σέ ὑψηλότερα γένη ὅσο καί κατά τήν κάθοδο πρὸς κατώτερα εἶδη, τῆ συστηματική συνεκτική ἐνότητα [ἀλληλουχία] ἐν τῇ ιδέᾳ· γιατί αὐτομάτως τότε ὅλες οἱ πολλαπλότητες εἶναι συγγενεῖς ἀναμεταξύ των, ἀφοῦ αὐτές στό σύνολό τους κατάγονται ἀπό ἕνα μοναδικό ἀνώτατο γένος διά μέσου ὄλων τῶν βαθμῶν τοῦ διευρυμένου [ἐκτεταμένου] προσδιορισμοῦ.

Τῆ συστηματική μεταξύ τῶν τριῶν λογικῶν ἀρχῶν ἐνότητα μπορεῖ κανεῖς νά τήν κάνῃ αἰσθητή [ἐναργῆ] μέ τόν ἀκόλουθο τρόπο. Μπορεῖ κανεῖς νά θεωρήσῃ κάθε μίαν ἔννοια ὡς ἕνα σημεῖο, τό ὁποῖο, ὡς ἡ σκοπιὰ ἐνός παρατηρητοῦ [θεατοῦ], ἔχει τόν ὀρίζοντά του, δηλ. ἕνα πλῆθος πραγμάτων, πού μπορούν νά παρασταθοῦν καί νά ἐποπτευθοῦν τρόπον τινά ἀπ' αὐτό τό σημεῖο. Μέσα στόν ὀρίζοντα αὐτό πρέπει νά μπορῆ νά δοθῆ⁴⁷⁰ ἐπ' ἄπειρον ἕνα πλῆθος σημείων, ἀπό τά ὁποῖα τό καθένα ἔχει μέ τή σειρά

465. Χρειαζόταν νά προηγηθῆ ἕνας κανὼν τοῦ λόγου δηλ.

466. Πλούσια σέ φαινόμενα, περιεκτική.

467. Γιά νά.

468. Ὑποψιάζεται, εἰκάζη.

469. Οἰκειότητος (=affinitatis).

470. Δηλωθῆ, παρατεθῆ.

του πάλι τό δικό του πίο στενό ὀπτικό πεδίο' δηλ. κάθε εἶδος περιέχει, σύμφωνα μέ τήν ἀρχή τῆς ἐξειδικεύσεως, ὑπο-εἶδη, καί ὁ λογικός ὀρίζων συνίσταται ἀπό μικροτέρους μόνον ὀρίζοντες (ὑπο-εἶδη)⁴⁷¹, ὄχι ὁμως ἀπό σημεῖα, τά ὁποῖα δέν ἔχουν καμμιάν ἔκταση (ἄτομα). Ἀλλά σέ [για] διαφόρους ὀρίζοντες, δηλ. γένη, τά ὁποῖα προσδιορίζονται ἀπό τόσες⁴⁷² ἀκριβῶς ἔννοιες, μπορεῖ νά νοηθῆ [ὡς] ἐξαγόμενος⁴⁷³ ἕνας κοινός ὀρίζων, ἀπό τόν ὁποῖο, ὡσάν ἀπό ἕνα κεντρικό σημεῖο, ἐποπτεύει κανεῖς τούς ὀρίζοντες αὐτούς στό σύνολό τους — ὀρίζων, ὁ ὁποῖος εἶναι τό ὑπέρτατο γένος, μέχρις ὅτου τελικά τό ὑπέρτερο γένος ἀποτελέση⁴⁷⁴ τόν γενικό καί ἀληθινό ὀρίζοντα πού προσδιορίζεται ἀπό τή σκοπιά τῆς ὑπερτάτης ἔννοιας καί περικλείει μέσα του ὅλη τήν πολλαπλότητα, ὅπως γένη, εἶδη καί ὑποεἶδη.

(A 659)
(B 687)

Στήν ὑπέρτατη αὐτή σκοπιά μέ ὀδηγεῖ ὁ νόμος τῆς ὁμοιογενείας, [ἐνῶ] σέ ὅλες τίς κατώτερες καί στή μέγιστη ποικιλία τους ὁ νόμος τῆς ἐξειδικεύσεως. Ἐπειδή ὁμως μέ τόν τρόπο αὐτό δέν ὑπάρχει τίποτε τό κενό σ' ὀλόκληρη τήν ἔκταση⁴⁷⁵ ὅλων τῶν δυνατῶν ἐννοιῶν καί ἔξω ἀπ' αὐτήν δέν μπορεῖ ν' ἀπαντᾷ [βρεθῆ] τίποτε, ἔτσι ἀπό τήν προϋπόθεση ἐκείνου τοῦ καθολικοῦ ὀπτικοῦ πεδίου [ὀρίζοντος] καί τή συνολική διαίρεσή του ἀπορρέει [ἐξάγεται] ἡ θεμελιώδης ἀρχή: *non datur vacuum formarum*, δηλ. δέν ὑπάρχουν διάφορα πρωταρχικά καί πρῶτα γένη, πού νά ἦσαν, τρόπον τινά, ἀπομονωμένα καί χωρισμένα ἀναμεταξύ τους (δι' ἑνός κενοῦ μεσοχώρου), ἀλλά ὅλα τά πολλαπλᾶ γένη εἶναι διαιρέσεις [μερίσματα] μόνον ἑνός μοναδικοῦ ὑπάτου [ἀπωτάτου] καί καθολικοῦ γένους, καί ἀπό τήν θεμελιώδη αὐτή ἀρχή [ἐξάγεται] ἡ ἄμεση συνέπειά της: *datur continuum formarum*, δηλ. ὅλες οἱ διαφορότητες τῶν γενῶν συνεγγίζουν⁴⁷⁶ ἀναμεταξύ τους καί δέν ἐπιτρέπουν καμμιάν μετάβαση ἀπό τή μιᾶ στήν ἄλλη δι' ἑνός ἄλματος⁴⁷⁷, ἀλλά διά μέσου μόνον ὅλων τῶν μικροτέρων βαθμῶν τῆς διαφορᾶς, διά τῶν ὁποίων μπορεῖ κανεῖς νά φθάση ἀπό τή μιᾶ στήν ἄλλη' μέ μιᾶ λέξη, δέν ὑπάρχουν καθόλου εἶδη ἢ ὑπο-εἶδη, πού (στήν ἔννοια τοῦ λόγου) νά ἦσαν τά πλησιέστερα ἀναμεταξύ τους, ἀλλά εἶναι πάντοτε δυνατά ἐνδιάμεσα ἀκόμη εἶδη, ἢ διαφορά τῶν ὁποίων ἀπό τό πρῶτο καί τό δεύτερο εἶναι μικρότερη ἀπ' ὅ,τι ἡ διαφορά αὐτή ἀναμεταξύ τους [τοῦ ἑνός ἀπό τό ἄλλο].

(A 660)
(B 688)

Ὁ πρῶτος, ἄρα, νόμος προφυλάσσει [ἐμποδίζει] ἀπό τή διεκπλάνηση

471. Ὑποδιαίρεσεις ὀριζόντων.

472. Ἰσάριθμες.

473. Ὅτι ἔχει ἐξαχθῆ.

474. Εἶναι (κατά λέξη).

475. Σφαῖρα.

476. Συμπλησιάζουν, εἶναι ὁμορες, πλησιόχωρες, παραπλήσιες, συνορεύουν.

477. *Per saltum*.

[διασκόρπιση]⁴⁷⁸ στην πολλαπλότητα διαφόρων πρωταρχικῶν γενῶν καὶ συνιστᾶ τὴν ὁμοιογένεια· ὁ δεύτερος, ἀντίθετα, περιορίζει πάλι αὐτὴ τὴν κλίση πρὸς τὴν ὁμοιομορφία [ἐνότητα]⁴⁷⁹ καὶ ἐπιτάσσει διάκριση τῶν ὑποειδῶν⁴⁸⁰, προτοῦ κανεῖς στραφῆ μέ τὴν καθολικὴ του ἔννοια πρὸς τὰ ἄτομα. Ὁ τρίτος νόμος συνενώνει ἐκείνους τοὺς δύο⁴⁸¹, καθὼς [καθ' ὅσον] αὐτὸς⁴⁸² μαζί μέ τὴν [πλαΐ στήν] ὑπέρτατη⁴⁸³ πολλαπλότητα προδιαγράφει ἐν τούτοις τὴν ὁμοιογένεια διὰ τῆς βαθμιαίας μεταβάσεως ἀπὸ τό ἕνα εἶδος στό ἄλλο, πρᾶγμα τό ὁποῖο ὑποδηλώνει ἕνα εἶδος συγγενείας τῶν διαφόρων κλάδων, καθ' ὅσον αὐτοί, στό σύνολό της, ἐκβλαστάνουν ἐξ ἐνός κορμοῦ.

Ἄλλά ὁ λογικός αὐτός νόμος τοῦ *continui specierum (formarum logicarum)* προϋποθέτει ἕναν ὑπερβατολογικό (*lex continui in natura*), χωρὶς τόν ὁποῖο ἡ χρῆση τῆς διανοίας θά ἐξεπλανᾶτο μόνον διὰ τῆς συνταγῆς [προδιαγραφῆς] ἐκείνης, ἐφ' ὅσον θά ἔπαιρνε⁴⁸⁴ ἴσως ἕναν εὐθέως ἀντίθετο πρὸς τὴν φύση δρόμο. Ὁ νόμος αὐτός, ἄρα, πρέπει νά βασίζεται σέ καθαρούς ὑπερβατολογικούς καὶ ὄχι ἐμπειρικούς λόγους [ἀρχές]⁴⁸⁵. Γιατί στήν τελευταία [αὐτῆ] περίπτωση ὁ νόμος αὐτός θά ἐρχόταν ἀργότερα⁴⁸⁶ ἀπὸ τὰ συστήματα· οὐσιαστικά ὅμως αὐτός ἔχει κατ' ἀρχὴν παραγάγει [δ,τι] τό συστηματικό στή γνώση τῆς φύσεως. Δέν ὑπάρχουν ὡσαύτως πίσω ἀπ' αὐτοὺς τοὺς νόμους τυχόν κρυμμένες προθέσεις γιὰ ἕνα μέ αὐτούς, ὡς ἀπλές δοκιμές, διεξακτέο⁴⁸⁷ πείραμα⁴⁸⁸, μολονότι ἡ συνεκτικὴ αὐτῆ ἐνότητος⁴⁸⁹ προσφέρει βέβαια, ὅπου ἐπιβεβαιώνεται [ἀποδεικνύεται], ἕναν ἰσχυρό αἰτιώδη λόγο νά θεωρῆ κανεῖς ὡς θεμελιωμένη τὴν ὑποθετικὰ ἐπινοημένη ἐνότητα, καὶ οἱ νόμοι αὐτοί, ἄρα, ἔχουν καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτῆ ἐπίσης τὴν χρησιμότητά τους· ἀλλά [τό] βλέπει κανεῖς μέ σαφήνεια σ' αὐτούς, ὅτι κρίνουν αὐτές καθ' αὐτές σύμφωνες μέ τόν λόγο καὶ εὐσύμμετρες⁴⁹⁰ πρὸς τὴν φύση τὴν φειδωλότητα [οἰκονομία] τῶν θεμελιω-

478. Τόν ὑπερβολικό δηλ. ἀριθμό ποικιλίας ἢ πολλαπλότητος γενῶν.

479. Ὁμοιογένεια.

480. Ὑποδιαίρέσεων τῶν εἰδῶν.

481. Τοὺς δύο πρώτους.

482. G ö r l a n d: sie (=ἡ συνέχεια) ἀντί: es (=ὁ νόμος).

483. Τὴν πῖο μεγάλη, ἐκτεταμένη.

484. Θ' ἀκολουθοῦσε (ἢ χρῆση καὶ ὄχι ἡ: *Vorschrift der Kontinuität*. =ἡ προδιαγραφὴ τῆς συνεχείας, ὅπως θέλει ὁ G ö r l a n d).

485. Βάσεις θεμέλια.

486. Θά ἦταν μεταγενέστερος τῶν συστημάτων.

487. Πρὸς διεξαγωγή, ἐκτελεστέο.

488. Δοκιμή.

489. Ἀλληλουχία.

490. Σύμφωνες, σύμμορφες.

δῶν αἰτιῶν, τὴν πολλαπλότητα τῶν ἀποτελεσμάτων καὶ μίαν ἀπ' αὐτὰ ἀπορρέουσα συγγένεια τῶν μελῶν τῆς φύσεως, καὶ οἱ θεμελιώδεις, ἄρα, αὐτὲς ἀρχές συνεπάγονται κατ' εὐθειαν καὶ ὄχι ἀπλῶς ὡς τεχνάσματα⁴⁹¹ τῆς μεθόδου τὴν ἀξιοσύστασή τους [αὐτοσύστασή τους]⁴⁹².

Ἄλλ' εὐκόλα βλέπει κανεὶς ὅτι ἡ συνέχεια αὐτῆ τῶν μορφῶν εἶναι μιά ἀπλῆ ἰδέα, γιὰ τὴν [στήν] ὁποία δέν μπορεῖ καθόλου νά ἐπιδειχθῆ [βρεθῆ] ἓνα στήν ἐμπειρία ἐντελῶς σύμφωνα [ἀκριβῶς συμπίπτει] πρὸς αὐτὴν ἀντικείμενο: ὄ χ ι μ ο ν ἄ χ α δι' αὐτό τόν λόγο, γιατί [δηλ.] τὰ εἶδη στήν φύση εἶναι πραγματικῶς διηρημένα καὶ ὀφείλουν συνεπῶς ν' ἀποτελοῦν καθ' ἑαυτὰ ἓνα *quantum discretum*, καί, ἐάν ἡ βαθμιαία πρόοδος στή συγγένειά τους ἦταν συνεχῆς, αὐτή⁴⁹³ ἐπίσης θά ἔπρεπε νά περιέχῃ μίαν ἀληθινὴ ἀπειρία τῶν ἐνδιαμέσων μελῶν, πού θά ἔκιντο ἀνάμεσα σέ δύο δεδομένα εἶδη, πρᾶγμα τό ὁποῖον εἶναι ἀδύνατο· ἀ λ λ ἄ ἐ π ί σ η ς [ἀκόμη], γιατί ἐμεῖς δέν μποροῦμε νά κάνουμε καμμιά ἀπολύτως καθωρισμένη ἐμπειρικὴ χρῆση αὐτοῦ τοῦ νόμου, ἀφοῦ δι' αὐτοῦ δέν ὑποδηλώνεται [παρέχεται] τό παραμικρὸ χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα⁴⁹⁴ τῆς συγγενείας, σύμφωνα μέ τό ὁποῖο καί σέ πόση ἔκταση εἴμαστε ὑποχρεωμένοι⁴⁹⁵ νά ζητοῦμε τὴ βαθμιαία διαδοχὴ [σειρά] τῆς διαφορότητός των⁴⁹⁶, ἀλλά [ὅ,τι ὑποδηλώνεται δέν εἶναι] τίποτε παραπάνω ἀπὸ μίαν γενικὴ ἔνδειξη, ὅτι πρέπει νά τὴν ζητᾶμε⁴⁹⁷.

(A 662) } Ἐάν τίς ἀναφερθεῖς, τώρα, ἀρχές τίς μεταθέσουμε ὡς πρὸς τὴν τάξη
(B 690) } τους, γιὰ νά τίς τοποθετήσουμε σύμφωνα μέ τὴν ἐ μ π ε ι ρ ι κ ῆ χ ρ ῆ σ η, τότε οἱ ἀρχές τῆς συστηματικῆς ἐνότητος θά παρουσιάζοντο περίπου ἔτσι: πολλαπλότης, συγγένεια καὶ ἐνότης, κάθε μιά ἀπ' αὐτὲς ὅμως εἰλημμένη ὡς ἰδέα στὸν ὑπέρτατο βαθμὸ τῆς πληρότητός της. Ὁ λόγος προϋποθέτει τίς γνώσεις τῆς διανοίας, πού ἄμεσα⁴⁹⁸ ἐφαρμόζονται πάνω στήν ἐμπειρία, καὶ ζητεῖ τὴν ἐνότητά τους σύμφωνα μέ ἰδέες, ἐνότης ἢ ὁποία προχωρεῖ πολὺ πῶς μακριὰ ἀπ' ὅτι μπορεῖ νά ἐκταθῆ ἢ ἐμπειρία. Ἡ συγγένεια τοῦ Πολλαπλοῦ, μὴ ζημιουμένης⁴⁹⁹ τῆς διαφορότητός του, ὑπὸ μίαν ἀρχὴ τῆς ἐνότητος δέν ἀφορᾷ ἀπλῶς τὰ πράγματα, ἀλλὰ πολὺ περισσότερο ἀκόμη τίς ἀπλές ιδιότητες καὶ δυνάμεις τῶν πραγμάτων. Ὡς ἐκ τούτου, δταν π.χ. ἡ

491. Χειρολαβές, λαβές, συνακόλουθα, μέσα διαδικασίας.

492. Τὴν προσφορότητα ἢ καταλληλότητά τους· δηλ. αὐτοσυσταίνονται.

493. Δηλ. ἡ συνέχεια.

494. Σημάδι, κριτήριον.

495. Ἔχουμε νά...

496. Τῶν εἰδῶν.

497. Τὴ διαδοχὴ ἢ σειρά τῆς διαφορότητός των.

498. Τό πρῶτον.

499. Μὴ παραβλαπτομένης.

φορά των πλανητών μας είναι διά μιᾶς (ὄχι ἀκόμη πλήρως διορθωμένης)⁵⁰⁰ ἐμπειρίας ὡς κυκλοειδῆς δεδομένη καί ἐμεῖς βρίσκουμε διαφορότητες: τότε [τίς διαφορότητες] αὐτές τίς ὑποθέτουμε [ὑποψιαζόμεθα] μέσα σ' ἐκεῖνο, τό ὁποῖο μπορεῖ, σύμφωνα μέ ἕναν σταθερό διά μέσου ὄλων τῶν ἀπείρων ἐνδιαμέσων βαθμῶν νόμο, νά μεταβάλη τόν κύκλο σέ μιάν ἀπό αὐτές τίς ἀποκλίνουσες περιφορές, δηλ. οἱ κινήσεις τῶν πλανητῶν πού δέν εἶναι κύκλοι [κυκλικές], προσεγγίζουν, τρόπον τινά, περισσότερο ἢ λιγώτερο τίς ιδιότητες αὐτοῦ [τοῦ κύκλου] καί ἐμπίπτουν [καταλήγουν] στήν ἔλλειψη⁵⁰¹. Οἱ κομήτες ἐπιδεικνύουν μιάν πολύ μεγαλύτερη διαφορότητα τῶν τροχιῶν τους, ἀφοῦ αὐτοί (καθ' ὅσον ἐκτείνεται ἡ παρατήρηση) οὔτε κἄν ἐπανακάμτουν στόν κύκλο [αὔτε κἄν περιστρέφονται κυκλικά], ἀλλά ἐμεῖς εἰκάζουμε [μαντεύουμε, τοὺς ἀποδίδουμε κατ' εἰκασίαν] μιάν παραβολική τροχιά, πού εἶναι, ὡστόσο, συγγενῆς πρὸς τὴν ἔλλειψη, καί δέν μπορεῖ, ὅταν ὁ μακρὺς ἄξων τῆς τελευταίας [δηλ. τῆς ἔλλειψεως] εἶναι κατὰ πολύ ἐκτεταμένος, νά διακριθῆ σ' ὄλες μας τίς παρατηρήσεις ἀπ' αὐτήν. Ἔτσι, ὑπὸ τὴν { (A 663)
(B 691)

καθοδήγηση ἐκείνων τῶν ἀρχῶν, ἀγόμεθα στήν ἐνότητα τῶν γενῶν⁵⁰² τῶν τροχιῶν αὐτῶν κατὰ τὴ μορφή 'τους, δι' αὐτῆς ὅμως [ἀγόμεθα] περαιτέρω στήν ἐνότητα τῆς αἰτίας ὄλων τῶν νόμων τῆς κινήσεώς των (στή βαρύτητα)· ἀπὸ ἐκεῖ ζητᾶμε νά ἐπεκτείνουμε ὕστερα τίς κατακτήσεις μας καί νά ἐξηγήσουμε ἀπὸ τὴν ἴδια ἀρχή ὄλες ἐπίσης τίς ποικιλίες καί φαινομενικές ἀπὸ ἐκείνους τοὺς κανόνες ἀποκλίσεις, τέλος προσθέτουμε κιόλας περισσότερα ἀπ' ὅ,τι μπορεῖ ποτέ νά ἐπιβεβαιώσῃ [ἐπαληθεύσῃ] ἢ ἐμπειρία, δηλ. νοοῦμε μέσα μας, σύμφωνα μέ τοὺς ἴδιους τοὺς κανόνες τῆς συγγενείας, καί ὑπερβολικές⁵⁰³ τροχιές κομητῶν, στίς ὁποῖες⁵⁰⁴ τὰ σώματα αὐτὰ ἐγκαταλείπουν παντελῶς καί ἀπολύτως τό ἡλιακό μας σύστημα⁵⁰⁵ καί, καθὼς [καθ' ὅσον] χωροῦν ἀπὸ ἥλιο σέ ἥλιο, συνενώνουν στήν φορά τους τὰ πιὸ ἀπομεμακρυσμένα μέρη ἐνός ἀπεριορίστου δι' ἐμᾶς κοσμικοῦ συστήματος, τό ὁποῖο συνέχεται [συγκρατεῖται] διά μέσου μιᾶς καί τῆς αὐτῆς κινητηρίου δυνάμεως.

Ἔτσι σ' αὐτές τίς ἀρχές εἶναι ἀξιοσημεῖωτο καί μᾶς ἀπασχολεῖ ἐξ ἄλλου ἀποκλειστικά εἶναι τοῦτο: ὅτι [οἱ ἀρχές] αὐτές φαίνονται νά εἶναι ὑπερβατολογικές καί, μολονότι περιέχουν ἀπλές ιδέες γιὰ τὴν τήρηση [ἄσκηση] τῆς ἐμπειρικῆς χρήσεως τοῦ λόγου —[ιδέες] τίς ὁποῖες ἡ τελευταία [ἡ χρήση] μόνον ἀσυμπτωτικῶς, τρόπον τινά, ἀπλῶς δηλ. κατὰ

500. Ἡλεγμένης, βεβαιωμένης.

501. Ἐλλειπτική τροχιά.

502. Στὴν κατὰ γένος ἐνότητα.

503. Ἐπέμετρα ἐξωγκωμένες, ὑπερφυσικές.

504. Κατὰ τίς ὁποῖες.

505. Τὸν ἡλιακό μας κόσμον.

προσέγγιση μπορεῖ νά ἀκολουθήσῃ⁵⁰⁶, χωρίς ποτέ νά τίς φθάνη—, ἔχουν, πάρα ταῦτα, ὡς συνθετικές προτάσεις *a priori*, ἀντικειμενικό ἀλλ' ἀκαθόριστο κῦρος καί χρησιμεύουν ὡς κανόνων δυνατῆς ἐμπειρίας, ὡς εὐρεσιακές [δέ] θεμελιώδεις προτάσεις [ἀρχές] χρησιμοποιοῦνται πραγματικά μέ καλή ἐπιτυχία καί στήν ἐπεξεργασία ἐπίσης τῆς ἰδίας αὐτῆς [ἐμπειρίας], χωρίς ὡστόσο νά μπορῇ κανείς νά πραγματώσῃ [ἐπιτελέσῃ] μίαν ὑπερβατική παραγωγή τους⁵⁰⁷, πρᾶγμα πού, ὅπως ἀποδείχτηκε παραπάνω, εἶναι ἀναφορικά πρὸς τίς ἰδέες παντοτινά ἀδύνατο.

(A 664)
(B 692)

Στήν ὑπερβατική Ἀναλυτική μεταξύ τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν [ἀξιωματικῶν] τῆς διανοίας [νοήσεως] ἔχουμε διακρίνει τίς δυναμικές, ὡς ἀπλῶς κανονιστικές ἀρχές τῆς ἐποπτείας, ἀπό τίς μαθηματικές οἱ ὁποῖες ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τήν τελευταία⁵⁰⁸ εἶναι συστατικές. Ἀνεξαρτήτως αὐτοῦ⁵⁰⁹ οἱ ἐκτεθέντες [οἱ ἐν λόγῳ] δυναμικοί νόμοι εἶναι ἀσφαλῶς συστατικοί ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τήν ἐμπειρία, καθ' ὅσον τίς ἔννοιες, χωρίς τίς ὁποῖες καμμιά δέν λαμβάνει χώρα ἐμπειρία, τίς καθιστοῦν δυνατές *a priori*. Ἀρχές, ἀντιθέτως, τοῦ καθαροῦ λόγου δέν μποροῦν οὔτε κἄν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τίς ἐμπειρικές ἔννοιες νά εἶναι συστατικές, γιατί δέν μπορεῖ νά δοθῇ κανένα ἀντιστοιχοῦν πρὸς αὐτές σχῆμα τῆς αἰσθητικότητας, καί δέν μποροῦν συνεπῶς νά ἔχουν *in concreto* κανένα ἀντικείμενο. Ὅταν τώρα ἀπέχω [παραιτοῦμαι] ἀπό μίαν τέτοια ἐμπειρική χρήση τῶν ἰδίων αὐτῶν ἀρχῶν, ὡς συστατικῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν, πῶς θέλω ἐν τούτοις νά τοὺς ἐξασφαλίσω μίαν κανονιστική χρήση καί μαζί μέ τήν ἴδια αὐτή [χρήση] ἓνα κάποιο ἀντικειμενικό κῦρος, καί ποιὰ σημασία μπορεῖ νά ἔχη ἡ ἴδια αὐτή χρήση;

Ἡ διάνοια [νόηση] ἀποτελεῖ γιά τόν λόγο ἓνα ἐξ ἴσου ἀκριβῶς ἀντικείμενο ὅπως καί ἡ αἰσθητικότης γιά τή διάνοια. Τό νά καθιστᾷ κανείς συστηματική τήν ἐνότητα ὄλων τῶν δυνατῶν ἐμπειρικῶν ἐνεργημάτων [πράξεων] τῆς διανοίας, [αὐτό] εἶναι ἓνα ἔργο τοῦ λόγου, ἔτσι ὅπως ἡ διάνοια συνδέει δι' ἐννοιῶν τό Πολλαπλό τῶν φαινομένων καί τό ὀδηγεῖ [ὑποβάλλει] σέ ἐμπειρικούς νόμους. Τά ἐνεργήματα ὁμοίως τῆς διανοίας μένουν ἀκαθόριστα [ἀπροσδιόριστα] χωρίς σχήματα τῆς αἰσθητικότητας ὁμοίως ἀκαθόριστη αὐτή καθ' ἑαυτήν εἶναι ἐπίσης ἡ ἐνότης τοῦ λόγου ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τοὺς ὄρους, κάτω ἀπό τοὺς ὁποίους, καί [ἐν ἀναφορᾷ] πρὸς τόν βαθμό, μέχρι τόν ὁποῖο⁵¹⁰ ἡ διάνοια ὀφείλει νά συνδέῃ συστηματικά τίς ἔννοιές της. Ἀλλά, παρ' ὅλο πού γιά τή συνολική

(A 665)
(B 693)

506. Νά συμμορφωθῇ πρὸς αὐτές.

507. Deduktion. Πρβλ. Κρ. τ.κ.λ. Α 336 καθώς καί: Α 84 κ. ἐξ.

508. Δηλ. τήν ἐποπτεία.

509. Μή λαμβανομένου τούτου ὑπ' ὄψη.

510. Σέ πόση ἔκταση, πόσο μακριά, μέχρι ποῦ.

συστηματική ένότητα όλων των έννοιων της διανοίας δεν μπορεί να βρεθῆ κανένα σχῆμα στήν ἐ π ο π τ ε ί α, μπορεί καί πρέπει ἐν τούτοις ἀναγκαστικά να δίδεται ἕνα ἀ ν ά λ ο γ ο ν ἑνός τέτοιου σχήματος, τό ὁποῖο εἶναι ἡ ἰδέα τοῦ m a x i m u m τῆς διαιρέσεως καί τῆς συνενώσεως τῆς γνώσεως τῆς διανοίας σέ μιάν ἀρχή. Γιατί τό μέγιστο καί ἀπολύτως τέλειο μπορεί να νοηθῆ [συλληφθῆ] καθωρισμένως⁵¹¹, ἀφοῦ ὅλοι οἱ περιοριστικοί ὄροι πού δίδουν [εἰσάγουν] ἀπροσδιόριστην πολλαπλότητα, τίθενται κατά μέρος [παραμερίζονται]. Ἡ ἰδέα, ἄρα, τοῦ λόγου εἶναι ἕνα ἀνάλογο ἑνός σχήματος τῆς αἰσθητικότητας, μέ τή διαφορά ὅμως, ὅτι ἡ ἐφαρμογή τῶν έννοιων τῆς διανοίας πάνω στό σχῆμα τοῦ λόγου δεν εἶναι ἐξ ἴσου ἀκριβῶς μιá γνώση τοῦ ἰδίου τοῦ ἀντικειμένου (ὅπως κατά τήν ἐφαρμογή τῶν Κατηγοριῶν πάνω στά αἰσθητά [κατ' αἴσθηση] σχήματα)⁵¹², ἀλλά μονάχα ἕνας κανών ἢ ἀρχή τῆς συστηματικῆς ένότητας ὅλης τῆς χρήσεως τῆς διανοίας. Ἐπειδή τώρα κάθε θεμελιώδης ἀρχή [ἀξίωμα], πού καθορίζει⁵¹³ a p r i o r i στή διάνοια τή συνολική ένότητα τῆς χρήσεώς της, ἰσχύει ἐπίσης, ἄν καί ἔμμεσα, καί γιά τό ἀντικείμενο τῆς ἐμπειρίας: οἱ θεμελιώδεις ἔτσι ἀρχές τοῦ καθαροῦ λόγου θά ἔχουν ἐπίσης ἀντικειμενικήν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς αὐτό τό τελευταῖο⁵¹⁴ πραγματικότητα, πλὴν ὄχι γιά νά π ρ ο σ δ ι ο ρ ῖ σ ο υ ν κάτι σέ αὐτό⁵¹⁵, ἀλλά γιά νά ὑποδηλώσουν⁵¹⁶ μόνον τή διαδικασία [μέθοδο], σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ ἐμπειρική καί προσδιωρισμένη κατ' ἐμπειρίαν χρήση τῆς διανοίας μπορεί να γίνη [ἀποβῆ] παντελῶς (B 694) σύμφωνη πρὸς τόν ἑαυτό της τόν ἴδιο, μέ τόν ἐξῆς τρόπο, μέ τό να ἄγεται (A 666) [δηλ.] αὐτή, τ ὄ σ ο ὄ σ ο ν ε ἶ ν α ι δ υ ν α τ ὄ, σέ συνεκτικό δεσμό [ἀλληλουχία] μέ τήν ἀρχή τῆς συνολικῆς [καθολικῆς] ένότητας καί να παράγεται ἀπ' αὐτήν.

Ἄλλες τίς ὑποκειμενικές θεμελιώδεις⁵¹⁷ ἀρχές, πού δεν εἶναι παρμένες [ἀντλημένες] ἀπό τήν ἰδιοσυστασία [φύση] τοῦ ἀντικειμένου, ἀλλά ἀπό τό διαφέρον τοῦ λόγου ἐν ἀναφορᾷ πρὸς μιάν ὠρισμένη δυνατή τελειότητα τῆς γνώσεως αὐτοῦ τοῦ ἀντικειμένου, τίς ὀνομάζω ἀ ξ ι ὡ μ α τ α⁵¹⁸ τοῦ λόγου. Ἔτσι ὑπάρχουν ἀξιώματα τοῦ καθαρά θεωρητικοῦ λόγου, πού ἐρεΐδονται ἀποκλειστικά στό καθαρά θεωρητικό διαφέρον του, παρ' ὄλο πού μπορεί να

511. Κατά τρόπον καθωρισμένο (=determinate).

512. Πρβλ. Κρ. τ.κ.λ. Α 137/Β 176 κ. ἐξ.

513. Θεσπίζει.

514. Τό ἀντικείμενο τῆς ἐμπειρίας.

515. Κατά τόν W i l l e : ihm καί ὄχι: ihnen, δηλ. στίς ἀρχές τοῦ καθαροῦ λόγου

(Γραφή Ἄκαδημίας).

516. Ὑποδείξουν.

517. Παραγμένες.

518. Maximen.

φαίνεται ὅτι αὐτά εἶναι ἀντικειμενικές ἀρχές.

Ὅταν κανονιστικές ἀπλῶς ἀρχές θεωροῦνται ὡς συστατικές, τότε αὐτές ὡς ἀντικειμενικές ἀρχές μποροῦν νά εἶναι ἀντίμαχες μέ τόν ἑαυτό τους⁵¹⁹. ἂν ὅμως τίς θεωρή κανείς ἀπλῶς ὡς ἀξιώματα, τότε δέν ὑπάρχει καμμιά ἀληθινή ἀντιμαχία, ἀλλ' ἓνα διαφορετικό ἀπλῶς διαφέρον τοῦ λόγου, πού προκαλεῖ⁵²⁰ τόν χωρισμό [διάσταση] τοῦ τρόπου σκέψεως. Στήν πραγματικότητα ὁ λόγος ἔχει ἓνα μοναδικό ἀποκλειστικά διαφέρον καί ἡ διαμάχη τῶν ἀξιωμάτων του εἶναι μονάχα μιὰ διαφορότης [διαφορά] καί ἓνας ἀμοιβαῖος περιορισμός τῶν μεθόδων, γιά νά προσφέρεται ἰκανοποίηση [ἰκανοποιῆται] στό διαφέρον αὐτό [τοῦ λόγου].

(A 667) } Κατ' αὐτό τόν τρόπο σ' αὐτόν ἐδῶ τόν διανοητή [ἐπιχειρηματολόγο]⁵²¹
(B 695) } ὑπερισχέει [ὑπερτερεῖ]⁵²² τό διαφέρον τῆς πολλαπλότητας (σύμφωνα μέ τήν ἀρχή τῆς ἐξειδικεύσεως), σ' ἐκείνον ὅμως τό διαφέρον τῆς ἐνότητος (σύμφωνα μέ τήν ἀρχή τῆς συναθροίσεως)⁵²³. Ὁ κάθε ἓνας ἀπ' αὐτούς πιστεύει ὅτι ἔχει [ἀντλεῖ] τήν κρίση του ἀπό τήν ἐννόηση [ἐπίγνωση]⁵²⁴ τοῦ ἀντικειμένου καί παρά ταῦτα τήν θεμελιώνει στή μεγαλύτερη ἢ μικρότερη ἀποκλειστικά προσαρτητικότητα [προσῆλωση] σέ μιάν ἀπό τίς δύο θεμελιώδεις ἀρχές, ἀπό τίς ὁποῖες καμμιά δέν βασίζεται πάνω σέ ἀντικειμενικούς λόγους⁵²⁵, ἀλλά μονάχα πάνω στό διαφέρον τοῦ λόγου, καί θά μπορούσαν συνεπῶς αὐτές νά ὀνομάζωνται καλλίτερα ἀξιώματα⁵²⁶ παρά ἀρχές⁵²⁷. Ὅταν βλέπω γνωστικούς [διορατικούς] ἄνδρες σέ διαμάχη [νά διαμάχωνται] ἀναμεταξύ τους γύρω⁵²⁸ ἀπό τήν χαρακτηρισολογία⁵²⁹ τῶν ἀνθρώπων, τῶν ζώων, καί ἀκόμη καί τῶν σωμάτων τοῦ ὄρυκτοῦ βασιλείου, ὅπου⁵³⁰ οἱ μὲν π.χ. δέχονται ἰδιαιτέρους καί στήν κατάγωγή [κληρονομικότητα] θεμελιωμένους ἐθνικούς⁵³¹ χαρακτήρες ἢ ὡσαύτως ἀποφασιστικές καί κληρονομικά

519. Νά ἀντιμάχωνται, ἢ νά τελοῦν σέ ἀντιμαχία μέ τόν ἑαυτό τους ἢ ἀναμεταξύ τους, νά εἶναι ἀντιφατικές.

520. Πού γίνεται ἡ αἰτία νά...

521. Arguator (=σοφίζόμενος, λεπτολόγος διανοητής).

522. Ἐχει περισσότερο βάρος, δύναται περισσότερο.

523. Aggregatio - congregatio (=σύνθεση ἀσυνεχῶν ποσῶν). Πρβλ. Κρ. τ.κ.λ.-B 202 ὑποσημ.

524. Ἐγκατανόηση (=Einsicht).

525. Ἀντικειμενικές βάσεις, θεμέλια.

526. Maximen (=ὑποκειμενικά ἀξιώματα).

527. Ἀρχές (=Prinzipien).

528. Ἐξ αἰτίας, ἔνεκα.

529. Χαρακτηριστικά γνωρίσματα ἢ ιδιότητες.

530. Ἀφοῦ, ὅταν.

531. Γιά κάθε λαό.

μεταβιβάσιμες [κληρονομικές] διαφορές τῶν οἰκογενειῶν, φυλῶν κ.λ.π., [ἐνῶ] οἱ δέ, ἀντίθετα, στρέφουν τόν νοῦ τους [τὴν προσοχή τους] πάνω σ' αὐτό, πάνω στό ὅτι [δηλ.] ἡ φύση στό ἔργο αὐτό [σ' αὐτό τό πράγμα] ἔχει θέσει παντελῶς καί ἀπολύτως ἐνός καί τοῦ αὐτοῦ εἶδους [πανομοιότυπες] καταβολές [σχέδια]⁵³², καί [ὅτι] πᾶσα διαφορά βασίζεται σέ ἐξωτερικές μονάχα τυχαιότητες [τυχαῖες συνθηκῆς]: τότε μπορῶ⁵³³ τὴν ἰδιοσυστασία μόνον τοῦ ἀντικειμένου νά θεωρήσω, γιά νά συλλάβω, ὅτι [τό ἀντικείμενο] αὐτό κείται καί γιά τούς δύο πάρα πολύ βαθειά κρυμμένο ἀπ' ὅσο⁵³⁴ αὐτοί θά ἦσαν σέ θέση ἀπό ἐγκατανόηση [ἐπίγνωση] τῆς φύσεως τοῦ ἀντικειμένου νά ὁμιλοῦν. Δέν εἶναι τίποτε ἄλλο [δέν πρόκειται γιά τίποτε ἄλλο] παρά τό διπλό διαφέρον τοῦ λόγου, ἀπό τό ὁποῖο αὐτό ἐδῶ τό μέρος⁵³⁵ ἐνστερνίζεται⁵³⁶ τό ἕνα, [ἐνῶ] ἐκεῖνο [ἐνστερνίζεται] τό ἄλλο, ἢ προσποιεῖται ἐπίσης ὅτι τό ἐνστερνίζεται, κατά συνέπεια [δέν εἶναι παρά] ἡ διαφορότης τῶν ἀξιωμάτων τῆς πολλαπλότητος ἢ τῆς ἐνότητος τῆς φύσεως, τά ὅποια μποροῦν κάλλιστα νά συνενωθοῦν, ἐν ὅσῳ ὅμως αὐτά ἐκλαμβάνονται ὡς ἀντικειμενικές γνώσεις [ἐνοράσεις] προκαλοῦν ὄχι μονάχα ἔριδα ἀλλά καί ἐμπόδια ἐπίσης, πού καθυστεροῦν ἐπὶ μακρόν τὴν ἀλήθεια, μέχρις ὅτου βρεθῆ ἕνα μέσο, πού νά συμφιλιώνη τό ἀντίμαχο [ἀμφίλογο] διαφέρον καί νά καθησυχάζη [ἱκανοποιῆ] πάνω στό σημεῖο αὐτό τόν λόγο. { (A 668)
(B 696)

Τό ἴδιο ἀκριβῶς συμβαίνει καί μέ τόν ἰσχυρισμό ἢ τὴν ἀμφισβήτηση [καταπολέμηση] τοῦ τόσο περιωνύμου, ἀπό τόν *Leibniz*⁵³⁷ σ' ἐκυκλοφορία τεθειμένου καί διὰ τοῦ *Bohnet*⁵³⁸ ἐξαιρέτως [ἐξόχως] ὑποστηρικθέντος νόμου τῆς συνεχοῦς κλίμακος τῶν δημιουργημάτων [τῶν ὄντων]⁵³⁹, [νόμος] ὁ ὁποῖος δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ μίαν συνέπεια τῆς βασιζόμενης πάνω στό διαφέρον τοῦ λόγου θεμελιώδους ἀρχῆς τῆς συγγενείας [οἰκειότητος]' γιὰ παράτηρηση καί ἐνόραση [θεώρηση] τῆς διατάξεως τῆς φύσεως δέν μποροῦσαν καθόλου νά τόν προσπορίσουν ὡς ἀντικειμενικόν ἰσχυρισμό. Οἱ βαθμίδες μιᾶς τέτοιας κλίμακος, ἔτσι ὅπως μπορεῖ νά μᾶς τίς παράσχη ἢ ἐμπειρία, βρίσκονται σέ πάρα πολύ μεγάλη ἀπόσταση ἀναμεταξύ τους⁵⁴⁰ καί οἱ δικές μας ὑποθετικά⁵⁴¹ μικρές διαφορές

532. Προχώρησε δηλ. παντοῦ μέ τόν ἴδιο τρόπο, ἢ ἀκολούθησε τό ἴδιο σχέδιο.

533. Τότε δέν ἔχω παρά νά θεωρήσω δηλ.

534. "Ὡστε νά...

535. Ἡ μία δηλ. πλευρά.

536. Παίρνει στά σοβαρά, παθαίνεται, παίρνει στήν καρδιά του.

537. Πρβλ. *Leibniz*, *Nouveaux Essais* κλπ. Βιβλ. III, Κεφ. 6.

538. *Charles Bohnet* (1720-1793), Ἑλβετός φυσικός καί φιλόσοφος.

Σπουδαῖο ἔργο του: *Contemplation de la nature* (1764).

539. *Lex scalae rerum creatarum continua*.

540. Διίστανται πάρα πολύ. 541. Ὑποτιθέμενες, δῆθεν.

εἶναι στήν ἴδια συνήθως τήν φύση τόσο πλατειά χάσματα, ὥστε δέν εἶναι [πρέπει] νά ὑπολογίζη κανεῖς ἀπολύτως καθόλου σέ τέτοιες παρατηρήσεις (ιδιαίτερα σέ [γιά] μιάν μεγάλη πολλαπλότητα πραγμάτων, ὅπου πρέπει νά εἶναι πάντα εὐκολο νά βρῖσκη κανεῖς ὠρισμένες ὁμοιότητες καί προσεγγίσεις), σάν σέ προθέσεις τῆς φύσεως. Ἡ μέθοδος, ἀπεναντίας, [πού συνίσταται στό] νά ἀναζητᾶμε σύμφωνα μέ μιάν τέτοια ἀρχή τάξη στήν φύση, καί τό ἀξίωμα, νά θεωροῦμε μιάν τέτοια τάξη — ἄν καί ἀκαθορίστως [χωρίς νά καθορίζουμε], πού ἤ σέ πόσην ἔκταση— ὡς θεμελιωμένη σέ μιάν φύση καθόλου, [ἡ μέθοδος αὐτή, λέγω] εἶναι ἀσφαλῶς μιᾶ νόμιμη καί ἐξαιρετική κανονιστική ἀρχή τοῦ λόγου, ἡ ὁποία ὅμως, ὡς τέτοια, χωρεῖ πολύ πῶς πέρα ἀπ' ὅ,τι ἐμπειρία ἢ παρατήρηση θά μπορούσε νά ἐξισωθῆ⁵⁴² μαζί της⁵⁴³, χωρίς, ἐν τούτοις, νά προσδιορίζη κάτι τι, ἀλλά νά προδιαγράφη [προδιαχαράσση] μόνον εἰς αὐτόν⁵⁴⁴ τόν δρόμο πρός τή συστηματικήν ἐνότητα.

(A 669)
(B 697)

Περί τοῦ τελικοῦ σκοποῦ⁵⁴⁵ τῆς φυσικῆς Διαλεκτικῆς
τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου.

Οἱ ἰδέες τοῦ καθαροῦ λόγου δέν μποροῦν ποτέ πιά νά εἶναι αὐτές καθ' ἑαυτές διαλεκτικές, ἀλλά ἡ ἀπλή κατάχρησή τους μόνον πρέπει [πέπρωται]⁵⁴⁶ νά συντελεῖ, ὥστε νά ἀπορρέη ἀπ' αὐτές μιᾶ ἀπατηλή γιά μᾶς φαινομενικότης· γιὰτί οἱ ἰδέες αὐτές μᾶς εἶναι ὑπαγορευμένες [προεπιδοσμένες] ἀπό τήν φύση τοῦ λόγου μας καί δέν μπορεῖ τό ἀνώτατο αὐτό ὄλων τῶν δικαιωμάτων καί ἀξιώσεων τῆς καθαρῆς μας θεωρίας δικαστήριον νά περιέχη αὐτό τό ἴδιο πρωταρχικές αὐταπάτες καί μαγγανεύματα. Καθ' ἃ εἰκάζεται, λοιπόν, οἱ ἰδέες αὐτές ἔχουν τόν καλό τους καί σύμφωνο μέ ἕνα σκοπό προορισμό τους μέσα στήν φυσική καταβολή τοῦ λόγου μας. Ὁ ὄχλος ὅμως τῶν σοφιστῶν κραυγάζει, ὡς συνήθως, γιά τήν ἀσυναρτησία⁵⁴⁷ καί τίς ἀντιφάσεις καί λοιδορεῖ τήν κυβέρνησις — πού στά ἐσώτερα σχέδιά της δέν ἔχει τή δύναμη νά διεισδύσῃ—, στίς εὐεργετικές ἐπιδράσεις τῆς ὁποίας καί αὐτός ὁ ἴδιος ἀκόμη θά ἔπρεπε νά χρωστάη τή συντήρησή⁵⁴⁸ του, καί μάλιστα καί τόν πολιτισμό, πού τόν καθιστᾶ ἱκανό [πού τόν φέρει σέ θέση νά] νά τή μέμφεται καί νά τήν καταδικάζη.

542. Νά γίνῃ ἐφάμιλλη, νά ἰσοφαρισθῆ.

543. E r d m a n n: ihm (=Prinzip) ἀντί: ihr (=Vernunft), δηλ. μαζί του.

544. Στόν λόγο. Ὁχι στήν ἐμπειρία καί παρατήρηση (P a c a u d, G e n t i l e), γιὰτί κάτι τέτοιο δέν ἐξάγεται γραμματικῶς, ἔστω καί ἄν νοηματικῶς θά μπορούσε νά εἶναι ἔγκυρο.

545. Τελικῆς ἢ ἐσχάτης προθέσεως.

546. Δηλ. ἀναγκαστικά συντελεῖ ἢ πρέπει (muß) νά συντελεῖ.

547. Ἀσυμφωνία, ἀνακολουθία, ἀτοπία.

548. Αὐτοκατάφασή του.

Δέν μπορεί κανείς νά χρησιμοποιήση μέ καμμιάν ασφάλεια μίαν ἔννοια α ριγοῖ, χωρίς νά ἔχη ἐπιτελέσει τήν ὑπερβατική παραγωγή της. Οἱ ἰδέες τοῦ καθαροῦ λόγου δέν ἐπιτρέπουν βέβαια καμμιάν παραγωγή τοῦ εἶδους [ἐκείνου] ὅπως οἱ Κατηγορίες· ἀλλά ἐάν ὀφείλουν⁵⁴⁹ νά ἔχουν εἰς τό ἐλάχιστο κάποιο, ἔστω καί ἀπροσδιόριστο μόνον, ἀντικειμενικό κύρος καί νά μὴν παριστοῦν ἀπλῶς κενά ὄντα τῆς νοήσεως (*entia rationis ratiocinantis*), τότε πρέπει νά εἶναι ὀλωσδιόλου δυνατή μιά παραγωγή τους, προϋποτιθεμένου⁵⁵⁰ ἀκόμη ὅτι αὐτή θά ἀπέκλινε [ἀπέκλινε] κατά πολύ ἀπό ἐκείνη πού μπορεί κανείς νά ἐπιχειρήση μέ [γιά] τίς Κατηγορίες. Τοῦτο εἶναι ἡ ὀλοκλήρωση τοῦ κριτικοῦ ἔργου τοῦ καθαροῦ λόγου καί αὐτό θέλουμε τώρα νά ἀναλάβουμε.

Ἐπάρχει μιά μεγάλη διαφορά [ἀνάμεσα στό], ἂν κάτι τι εἶναι δεδομένο στόν λόγο μου ὡς ἓνα ἀντικείμενο ἀπολύτως, ἢ μονάχα ὡς ἓνα ἀντικείμενο ἐν τῇ ἰδέᾳ. Στήν πρώτη περίπτωση οἱ ἔννοιές μου κατευθύνονται πρὸς τὰ ἐκεῖ, στό νά προσδιορίσουν [δηλ.] τό ἀντικείμενο· στή δεύτερη ὑπάρχει πραγματικά ἓνα σχῆμα μόνον, εἰς τό ὅποιο κανένα ἀντικείμενο, οὔτε κἂν καί ὑποθετικά ἀκόμη, δέν τοῦ συμπαραχωρῆται⁵⁵¹ ἄμεσα, ἀλλά τό ὅποιο σχῆμα χρησιμεύει σέ αὐτό μόνον, γιά νά παριστᾶμε [δηλ.], διά μέσου τῆς ἀναφορᾶς [σχέσεως] πρὸς αὐτή τήν ἰδέα, ἄλλα ἀντικείμενα σύμφωνα μέ τή [στή] συστηματική τους ἐνότητα, κατά συνέπεια [νά τὰ παριστάνουμε] ἔμμεσα⁵⁵². Ἔτσι λέγω ὅτι ἡ ἔννοια μιᾶς ὑπερτάτης Νοήσεως εἶναι μιά ἀπλή ἰδέα, ὅτι δηλ. ἡ ἀντικειμενική της πραγματικότης δέν πρέπει νά συνίσταται σ' αὐτό, στό ὅτι [δηλ.] ἀναφέρεται κατ' εὐθείαν σέ ἓνα ἀντικείμενο (γιατί ὑπό μίαν τέτοια σημασία [ἔννοια] δέν θά μπορούσαμε νά δικαιώσουμε [δικαιολογήσουμε] τό ἀντικειμενικό της κύρος), ἀλλά ὅτι εἶναι ἓνα σύμφωνα μέ ὄρους τῆς μεγίστης ἐνότητος τοῦ λόγου τεταγμένο σχῆμα τῆς ἐννοίας ἐνός πράγματος καθόλου, τό ὅποιο χρησιμεύει σ' αὐτό μόνον, γιά νά διατηρηῆ⁵⁵³ [δηλ.] τή μέγιστη συστηματικὴν ἐνότητα στήν ἐμπειρική χρῆση τοῦ λόγου μας, καθ' ὅσον κανείς παράγει τό ἀντικείμενο τῆς ἐμπειρίας ἀπό τό ἐπινοημένο [φανταστικό], τρόπον τινά, ἀντικείμενο αὐτῆς τῆς ἰδέας, ὡσάν ἀπό τήν ἀρχή του ἢ τήν αἰτία [του]. Καί τότε π.χ. λέγεται: ὅτι τὰ πράγματα τοῦ κόσμου πρέπει νά θεωροῦνται ἔτσι, ὡς ἐάν νά εἶχαν [ἀντλοῦσαν] τήν ὑπαρξή τους ἀπό μίαν ὑπέρτατη Νόηση. Κατ' αὐτό τόν τρόπο ἡ ἰδέα εἶναι κατ' οὐσίαν μιά εὐρεσιολογική μόνον καί ὄχι

549. Πρόκειται, προώρισται.

550. Καί μέ τήν προϋπόθεση ἀκόμη.

551. Ἀποδίδεται, ὁμολογεῖται.

552. Κατά τρόπον ἔμμεσο.

553. Συντηρῆ, συγκρατῆ, σώζη.

ἀποδεικτική⁵⁵⁴ ἔννοια καὶ ὑποδηλώνει [ὑποδεικνύει], ὄχι πῶς εἶναι γινωμένο ἓνα ἀντικείμενο [πῶς ἔχει συσταθῆ]⁵⁵⁵ ἀλλὰ πῶς ἐμεῖς, ὑπὸ τὴν καθοδήγηση τῆς ἰδίας, ὀφείλουμε νὰ ζ η τ ο ὕ μ ε τὴν ἰδιοσυστασία [φύση] καὶ σύνδεση τῶν ἀντικειμένων τῆς ἐμπειρίας καθόλου. Ἐάν τώρα μπορῆ κανεὶς νὰ δείξη ὅτι, παρ' ὄλο πού τὰ τρία εἶδη ὑπερβατικῶν ἰδεῶν (ψυχολογική⁵⁵⁶, κοσμολογική καὶ θεολογική) δέν ἀναφέρονται κατ' εὐθείαν σέ κανένα ἀντιστοιχοῦν πρὸς αὐτές ἀντικείμενο καὶ στὸν προσδιορισμὸ αὐτοῦ τοῦ ἀντικειμένου, ὅλοι⁵⁵⁷, ὥστόσο, οἱ κανόνες τῆς ἐμπειρικῆς χρήσεως τοῦ λόγου ὀδηγοῦν, ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ἑνός τέτοιου ἀντικειμένου ἐν τῇ ἰδέᾳ, σέ συστηματικὴν ἐνότητα καὶ διευρύνουν τὴν ἐμπειρικὴ γνώση, ἀλλὰ ποτέ δέν μποροῦν νὰ τῆς εἶναι ἐναντίοι⁵⁵⁸: τότε αὐτὸ εἶναι ἓνα ἀναγκαῖο ἀξίωμα τοῦ λόγου νὰ προχωρῆ κανεὶς σύμφωνα μὲ τέτοιου εἶδους ἰδέες. Καὶ τοῦτο εἶναι ἡ ὑπερβατικὴ παραγωγή ὄλων τῶν ἰδεῶν τοῦ καθαρά θεωρητικοῦ λόγου, ὄχι ὡς συστατικῶν ἀρχῶν τῆς διευρύνσεως τῆς γνώσεώς μας πάνω σέ περισσότερα ἀντικείμενα ἀπ' ὅσα μπορεῖ νὰ δώσῃ ἡ ἐμπειρία, ἀλλὰ ὡς κανονιστικῶν ἀρχῶν τῆς συστηματικῆς ἐνότητος τοῦ Πολλαπλοῦ τῆς ἐμπειρικῆς γνώσεως καθόλου, ἡ ὁποία μὲ αὐτὸ σταθεροποιεῖται [προσοικοδομεῖται]⁵⁵⁹ καὶ διευθετεῖται⁵⁶⁰ περισσότερο στὰ ἴδια τὰ ὄριά της ἀπ' ὅ,τι θά μπορούσε αὐτὸ νὰ συμβῆ χωρὶς τέτοιες ἰδέες, διὰ τῆς ἀπλῆς χρήσεως τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς διανοίας [νοήσεως].

(A 672)
(B 700)

Τοῦτο θέλω νὰ τό καταστήσω σαφέστερο. Ἐν συμφωνίᾳ πρὸς τίς ὀνομασθεῖσες ἰδέες ὡς ἀρχές, θέλουμε πρῶτον (στὴν Ψυχολογία) νὰ συνδέουμε ὅλα τὰ φαινόμενα, τὰ ἐνεργήματα καὶ τὴ δεκτικότητα τῆς ψυχῆς μας [τοῦ πνεύματός μας] κατὰ τέτοιον τρόπο πάνω στὸν [μέ βάση τόν] ὀδηγητικό μίτο τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας, ὡς ἐάν ἡ ψυχὴ μας [τό πνεῦμα μας] νὰ ἦταν μιὰ ἀπλῆ οὐσία, πού ὑπάρχει διαρκῶς⁵⁶¹ (τουλάχιστον στὴν ζωὴ) μὲ προσωπικὴν ταυτότητα, ἐνῶ οἱ καταστάσεις της, στίς ὁποῖες αὐτές τοῦ σώματος ἀνήκουν ὡς ἐξωτερικοί μόνον ὄροι, μεταβάλλονται συνεχῶς. Εἴμαστε, δεύτερον, ὑποχρεωμένοι (στὴν Κοσμολογία) νὰ παρακολουθήσουμε τοὺς ὄρους τόσο τῶν ἐσωτερικῶν ὅσο καὶ τῶν ἐξωτερι-

554. Ostensiver Begriff (=δηλωτική, ἀποδεικτικὴ ἔννοια).

555. Πῶς εἶναι ἡ φύση του.

556. Κατὰ τὴν ἔκδοση A: ἡ ψυχολογική.

557. G r i l l o: als (=ὡς, δηλ. ὡς κανόνες).

558. Νὰ τὴν ἀντιστρατεύωνται, νὰ τῆς ἀντιτίθενται.

559. Διασφαλίζεται.

560. Βελτιώνεται, τακτοποιεῖται. K i r c h m a n n: berechtigt (=δικαιώνεται) ἀντί berichtet (=διορθώνεται, διευθετεῖται).

561. Σταθερά καὶ παραμόνιμα.

κῶν φαινομένων τῆς φύσεως σέ μιάν τέτοιου εἴδους πουθενά ὀλοκληρωτέα ἔρευνα, ὡς ἐάν [δηλ.] αὐτή νά ἦταν⁵⁶² καθ' ἑαυτήν ἄπειρη καί χωρίς ἕνα πρῶτο ἢ ὑπέρτατο μέλος, μολονότι γι' αὐτό ἐμεῖς δέν ἀρνούμεθα ἔξω ἀπό τή σφαῖρα ὄλων τῶν φαινομένων τούς ἀπλῶς νοητούς πρῶτους λόγους [ἀρχές]⁵⁶³ τῶν ἰδίων αὐτῶν φαινομένων, ἀλλά δέν ἔχουμε, ὡστόσο, ποτέ τό δικαίωμα [δέν ἐπιτρέπεται] νά τούς εἰσάγουμε στή συνεκτικήν ἐνότητα⁵⁶⁴ τῶν φυσικῶν ἐξηγήσεων⁵⁶⁵, γιατί δέν τούς γνωρίζουμε καθόλου. Τέλος καί, τ ρ ί τ ο ν, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι (ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τήν Θεολογία), πᾶν ὅ,τι μπορεῖ ὀποτεδήποτε⁵⁶⁶ ν' ἀνήκη στή συνεκτικήν ἐνότητα τῆς δυνατῆς ἐμπειρίας, νά τό θεωροῦμε κατά τέτοιον τρόπο, ὡς ἐάν αὐτή [ἡ ἐμπειρία] ν' ἀποτελοῦσε⁵⁶⁷ μιάν ἀπόλυτη, ἀλλά πέρα γιά πέρα ἐξαρτώμενη καί πάντοτε ἀκόμη μέσα στόν αἰσθητό κόσμον ὑπαγόμενη σέ ὄρους ἐνότητα, ἀλλά ταυτόχρονα ἐν τούτοις [νά θεωροῦμε], ὡς ἐάν τό σύνολο ὄλων τῶν φαινομένων (ὁ αἰσθητός κόσμος ὁ ἴδιος) νά εἶχε ἔξω ἀπό τή σφαῖρα του μιάν μοναδική ἀνώτατη καί πανταρκῆ ἀρχή⁵⁶⁸, δηλαδή ἕναν, τρόπον τινά, αὐτόστατο, πρωταρχικόν καί δημιουργικό λόγο, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τόν ὀποῖο ὄλη τήν ἐμπειρική χρήση τοῦ λόγου μ α ς στήν πιό μεγάλη διεύρυνσή του { (A 673) (B 701) τήν κατευθύνουμε [κανονίζουμε] κατά τέτοιον τρόπον, ὡς ἐάν τά ἴδια τά ἀντικείμενα νά εἶχαν ἐκπηδήσει [προέλθει] ἀπό ἐκεῖνο τό ἀρχέτυπο [πρωτότυπο] παντός λόγου. Αὐτό σημαίνει: νά μήν παράγουμε τά ἐσωτερικά φαινόμενα τῆς ψυχῆς ἀπό μιάν ἀπλή νοοῦσα οὐσία, ἀλλά νά [τά] παράγουμε ἐκεῖνα τό ἕνα ἀπό τό ἄλλο σύμφωνα μέ τήν ἰδέα ἐνός ἀπλοῦ ὄντος· νά μήν παράγουμε ἀπό μιάν ὑπέρτατη Νόηση τήν τάξη τοῦ κόσμου καί τή συστηματικήν αὐτοῦ ἐνότητα, ἀλλά ἀπό τήν ἰδέα μιᾶς σοφωτάτης [ὑπέρσοφης] αἰτίας νά ἀρυόμεθα τόν κανόνα, σύμφωνα μέ τόν ὀποῖο ὁ λόγος, κατά τή σύνδεση τῶν αἰτιῶν καί ἀποτελεσμάτων στόν κόσμον, μπορεῖ νά χρησιμοποιηθῆται⁵⁶⁹ κατά τόν καλλίτερον γιά τήν ἴδια τή δική του ἱκανοποίηση τρόπο.

Δέν ὑπάρχει τώρα τό παραμικρό [πρᾶγμα], πού νά μᾶς ἐμποδίξη νά δεχόμεθα τίς ἰδέες αὐτές ὡς ἀντικειμενικές καί ὑποστατικές ἐπίσης, ἐξαιρέσει μόνον τῆς κοσμολογικῆς, ὅπου ὁ λόγος προσκρούει⁵⁷⁰ σέ μιάν

562. Κατά λέξη: νά εἶναι.

563. Ὑπόβαθρα.

564. Ἀλληλουχία, στόν συνεκτικό δεσμό.

565. Τῶν ἐξηγήσεων τῆς φύσεως.

566. Καθ' οἷονδήποτε πάντα τρόπον.

567. Κατά λέξη: ν' ἀποτελεῖ.

568. Λόγο, ὑπόβαθρο.

569. Μπορεῖ δηλ. νά προχωρῆ.

570. Περιπίπτει.

ἀντινομία, ὅταν θέλῃ νά πραγματώσῃ [μιάν] τέτοια⁵⁷¹ (ἢ ψυχολογική καί θεολογική ἰδέα δέν περιέχουν καθόλου τέτοιου εἴδους πράγματα)⁵⁷². Γιατί δέν ὑπάρχει καμμιά ἀντίφαση σ' αὐτές· πῶς ἐπομένως θά ὄφειλε κανεὶς νά μπορῇ νά μᾶς ἀρνηθῇ τὴν ἀντικειμενικὴ των πραγματικότητά, ἀφοῦ γιὰ τὴ δυνατότητά τους γνωρίζει ἀκριβῶς τόσο λίγα, γιὰ νά τὴν ἀρνηθῆται, ὅσα καὶ ἐμεῖς, γιὰ νά τὴν καταφάσκουμε! Παρά ταῦτα, γιὰ νά δεχθοῦμε κάτι τι, δέν εἶναι ἀκόμη ἀρκετό, τὸ ὅτι δέν ὑπάρχει κανένα θετικὸ ἐμπόδιο ἐναντίον του· καὶ δέν μπορεῖ νά μᾶς εἶναι ἐπιτρεπτό νά εἰσάγουμε, ὡς πραγματικά καὶ καθωρισμένα ἀντικείμενα, ὄντα τῆς νοήσεως, πού ὑπερβαίνουν, ἂν καὶ δέν ἀντιφάσκουν πρὸς καμμιά, ὅλες τὶς ἔννοιές μας ἐπὶ τῇ βάσει [στηριζόμενοι] τῆς ἀπλῆς πίστεως [ἀξιοπιστίας]⁵⁷³ τοῦ εὐχαρίστως ὀλοκληρώνοντος τὸ ἔργο του καθαρά θεωρητικοῦ λόγου. Δέν πρέπει, ἄρα, αὐτὰ⁵⁷⁴ νά γίνωνται αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ δεκτά, ἀλλὰ μονάχα ἡ πραγματικότης των νά ἰσχύῃ ὡς [ἡ πραγματικότης] ἑνὸς σχήματος τῆς κανονιστικῆς ἀρχῆς τῆς συστηματικῆς ἐνότητος ὅλης τῆς γνώσεως τῆς φύσεως, κατὰ συνέπεια αὐτὰ ὀφείλουν νά τίθενται σάν βάση ὡς ἀνάλογα μόνον πραγματικῶν ὄντων, ὄχι ὁμῶς ὡς πράγματα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ. Αἴρουμε ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο τῆς ἰδέας τοὺς ὄρους, πού περιορίζουν τὴν ἔννοια τῆς διανοίας μας—ὄροι ὁμῶς, οἱ ὁποῖοι μόνον [μόνον] ἐπίσης κάνουν δυνατό, τὸ ὅτι μποροῦμε νά ἔχουμε μιάν ὀρισμένη ἔννοια γιὰ ἕνα οἰοδήποτε πρᾶγμα. Καὶ τότε νοοῦμε μέσα μας ἕνα κάτι τι, γιὰ τὸ ὁποῖο, τί εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ αὐτὸ τὸ κάτι τι, δέν ἔχουμε καμμιά ἀπολύτως ἔννοια, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁμῶς νοοῦμε, ὡστόσο, μιάν σχέσιν πρὸς τὸ σύνολο τῶν φαινομένων, [σχέσιν] ἡ ὁποία εἶναι ἀνάλογη πρὸς αὐτὴν πού ἔχουν ἀναμεταξύ τους τὰ φαινόμενα.

Ὅταν, κατὰ ταῦτα, κάνουμε δεκτά τέτοια ἰδεατὰ ὄντα, τότε δέν διευρύνουμε οὐσιαστικά τὴ γνώσιν μας πέρα ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα δυνατῆς ἐμπειρίας, ἀλλὰ τὴν ἐμπειρικὴ μόνον ἐνότητα τῆς τελευταίας [ἐμπειρίας] διὰ μέσου τῆς συστηματικῆς ἐνότητος, πού γιὰ τὴν ὁποία ἡ ἰδέα μᾶς δίνει τὸ σχῆμα— ἰδέα πού, κατὰ συνέπεια, δέν ἰσχύει ὡς συστατικὴ ἀλλὰ ὡς κανονιστικὴ ἀπλῶς ἀρχή. Γιατί, [μέ] τὸ ὅτι θέτουμε ἕνα ἀνταποκρινόμενο στὴν ἰδέα πρᾶγμα, ἕνα κάτι τι ἢ πραγματικὸ ὄν, μέ αὐτὸ δέν λέγεται, ὅτι ἠθέλαμε νά διευρύνουμε τὴ γνώσιν μας γιὰ τὰ πράγματα μέ ὑπερβατικῆς⁵⁷⁵ ἔννοιες· γιατί τὸ ὄν αὐτὸ τίθεται ὡς βάση μόνον ἐν τῇ ἰδέᾳ [κατ' ἰδέαν] καὶ ὄχι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ, κατὰ συνέπεια [τίθεται] μόνον γιὰ νά ἐκφράξῃ τὴ

571. Δηλ. κάτι τέτοιο, δηλ. μιάν ἰδέα.

572. Δηλ. ἀντινομίαν.

573. Κύρους.

574. Τὰ ὄντα.

575. Κατὰ τὴν 4η ἔκδοσιν: ὑπερβατολογικῆς.

συστηματική ένότητα, πού όφείλει νά μάς χρησιμεύη ώς κανών [γνώμων]⁵⁷⁶ τής εμπειρικής χρήσεως του λόγου, χωρίς έν τούτοις νά όρίζη [άποφασίζη] τίποτε πάνω σ' αυτό, ποιό [δηλ.] είναι τό υπόβαθρο⁵⁷⁷ αυτής τής ένότητος ή ή έσωτερική ιδιότης ενός τέτοιου όντος, πάνω στό όποιο, ώς εις τήν αίτια της, έρείδεται αυτή [ή ένότης].

{(A 675)
(B 703)}

Έτσι ή υπερβατολογική και μοναδική καθωρισμένη έννοια, πού μάς δίδει ό καθарός άπλᾶ θεωρητικός λόγος για τόν Θεό, είναι, στην άκριβέστατη [της] σημασία, δ ι ι σ τ ι κ ή⁵⁷⁸: δηλ. ό λόγος ούτε καν δίδει τό αντικειμενικό κύρος μιᾶς τέτοιας έννοιας, αλλά τήν ιδέα μόνον ενός κάτι τι, πάνω στό όποιο πᾶσα ή εμπειρική πραγματικότης θεμελιώνει τήν υπέρτατη και αναγκαία ένότητα, και τό όποιο έμεις δέν μπορούμε νά τό νοήσουμε άλλιώς παρά κατ' αναλογία πρός μιάν πραγματική ούσία, ή όποία είναι, σύμφωνα μέ νόμους του λόγου, ή αίτια όλων τῶν πραγμάτων, καθ' όσον⁵⁷⁹ έμεις δηλονότι επιχειρούμε νά τό νοούμε πανταχοῦ ώς ένα ιδιαίτερο αντικείμενο και δέν θέλουμε, ίκανοποιημένοι μέ τήν άπλή ιδέα τής κανονιστικής άρχῆς του λόγου, νά θέτουμε, καλλίτερα, κατά μέρος, ώς υπερβολική [υπέρμετρη] για τήν ανθρώπινη νόηση, τήν όλοκλήρωση όλων τῶν όρων του νοείν, πράγμα όμως τό όποιο δέν μπορεί νά συμβιβασθῆ [συνυπάρξη]⁵⁸⁰ μέ τήν πρόθεση [έπιδιώξη] μιᾶς τέλειας συστηματικής ένότητος στη γνώση μας, [ένότητος] στην όποία ό λόγος τουλάχιστον δέν θέτει καθόλου περιορισμούς.

Έξ αυτού συμβαίνει τώρα, πώς, όταν έγώ δέχωμαι ένα θεϊκό όν, δέν έχω βέβαια τήν παραμικρή έννοια ούτε για τήν έσωτερική δυνατότητα τής υπεράτης τελειότητός του, ούτε για τήν αναγκαιότητα τής ύπάρξεώς του, αλλά μπορώ, ώστόσο, τότε σ' όλες τίς άλλες έρωτήσεις, πού άφορούν τό Τυχαίο, νά προσφέρω μιάν ίκανοποίηση και νά προσπορίσω τήν τελειότατη στόν λόγο ίκανοποίηση αναφορικά πρός τήν ζητητέα⁵⁸¹ μέγιστη στην εμπειρική χρήση του ένότητα, αλλά όχι έν αναφορᾶ πρός αυτή τήν ίδια τήν προϋπόθεση· πράγμα τό όποιο άποδεικνύει, ότι τό θεωρητικό καθαρά διαφέρον του και όχι ή ένόρασή του [γνώση του] του δίνει τό δικαίωμα νά έκκινή από ένα σημείο πού κείται τόσο μακράν πέρα από τή σφαίρα του, για νά θεωρηῆ άπ' εκεί [άπ' αυτό τό σημείο] τ' αντικείμενά του σέ ένα τέλειον "Όλο [σέ μιάν πλήρη όλότητα].

{(A 676)
(B 704)}

576. Καθοδηγητική άρχή.

577. Άρχή, αιτιώδης λόγος.

578. Deisticus (Deismus).

579. Έφ' όσον, όταν.

580. Συμφωνήση.

581. Έπό ζήτηση, άνερευνητέα.

Ἐδῶ παρουσιάζεται τώρα μιά διαφορά τοῦ τρόπου σκέψεως σέ μίαν καί τήν αὐτή προϋπόθεση, [διαφορά] ἢ ὁποία εἶναι ἀρκετά λεπτονόητη, ἀλλά παρά ταῦτα ἔχει μεγάλη σπουδαιότητα στήν ὑπερβατολογική φιλοσοφία. Μπορῶ νά ἔχω ἱκανοποιητικόν λόγο νά δέχωμαι κάτι τι σχετικῶς⁵⁸² (*suppositio relativa*), χωρίς ἐν τούτοις νά ἔχω τό δικαίωμα νά τό δέχωμαι ἀπολύτως⁵⁸³ (*suppositio absoluta*). Ἡ διάκριση αὐτή ἰσχύει [ἀληθεύει]⁵⁸⁴, ὅταν κανεῖς ἔχη νά κάνη μέ μίαν κανονιστική ἀπλῶς ἀρχή, γιά τήν ὁποία [τῆς ὁποίας] ἐμεῖς γνωρίζουμε βεβαίως αὐτή καθ' ἑαυτήν τήν ἀναγκαιότητα, ἀλλά ὄχι τήν πηγή αὐτῆς τῆς ἀναγκαιότητος, καί πρὸς τόν σκοπό αὐτό ἐμεῖς δεχόμεθα ἕναν ὑπέρτατο αἰτιώδη λόγο [ὑπόβαθρο] μέ τήν πρόθεση ἀπλῶς νά νοήσουμε τόσο πιό καθωρισμένα⁵⁸⁵ τήν καθολικότητα τῆς ἀρχῆς, ὅπως π.χ. ὅταν νοῶ μέσα μου ἕνα ὄν ὡς ὑπάρχον, [ὄν] τό ὁποῖο ἀντιστοιχεῖ σέ μίαν ἀπλή καί φυσικά ὑπερβατικήν ἰδέα. Γιατί ἐδῶ [στήν περίπτωση αὐτή τότε] δέν μπορῶ νά δεχθῶ ποτέ αὐτή καθ' ἑαυτήν τήν ὑπαρξή αὐτοῦ τοῦ πράγματος, ἀφοῦ καμμιά ἀπό τίς ἔννοιες, διά τῶν ὁποίων μπορῶ νά νοήσω καθωρισμένα ὁποιοδήποτε ἀντικείμενο, δέν ἐπαρκοῦν γι' αὐτό, καί οἱ ὄροι τοῦ ἀντικειμενικοῦ κύρους τῶν ἐννοιῶν μου ἀποκλείονται ἀπό τήν ἴδια τήν ἰδέα. Οἱ ἔννοιες τῆς πραγματικότητος, τῆς οὐσίας, τῆς αἰτιότητος στήν ὑπαρξή⁵⁸⁶ δέν ἔχουν, ἔξω ἀπό τήν χρήση, ὅπου [εἰς τήν ὁποία] αὐτές καθιστοῦν δυνατή τήν ἐμπειρική γνώση ἑνός ἀντικειμένου, καμμιά ἀπολύτως σημασία, πού νά προσδιώριζε ἕνα ὁποιοδήποτε ἀντικείμενο. [Οἱ ἔννοιες] αὐτές, λοιπόν, μποροῦν νά χρησιμοποιηθοῦν γιά τήν ἐξήγηση τῆς δυνατότητος τῶν πραγμάτων στόν αἰσθητό κόσμον, ἀλλ' ὄχι [γιά τήν ἐξήγηση] τῆς δυνατότητος τοῦ ἰδίου τοῦ κοσμικοῦ Ὀλοῦ [τοῦ σύμπαντος], γιατί ὁ ἐξηγητικός αὐτός λόγος⁵⁸⁷ θά ἔπρεπε ἀναγκαστικά νά ὑπάρχη ἔξω ἀπό τόν κόσμον καί νά μὴ εἶναι, κατά συνέπεια, ἕνα ἀντικείμενο μιᾶς δυνατῆς ἐμπειρίας. Ἐγώ ἐν τούτοις τώρα μπορῶ νά δεχθῶ ἕνα τέτοιο ἀπερισύλληπτο ὄν —τό ἀντικείμενο μιᾶς ἀπλῆς ἰδέας— ἐν σχέσει⁵⁸⁸ πρὸς τόν αἰσθητό κόσμον, ἂν καί ὄχι [νά τό δεχθῶ] αὐτό καθ' ἑαυτό. Γιατί, ἂν στή μέγιστη δυνατή ἐμπειρική χρήση τοῦ λόγου μου ὑπόκειται ὡς βάση μιά ἰδέα ([ἡ ἰδέα] τῆς συστηματικά τελείας ἐνότητος, γιά τήν ὁποία σέ λίγο θά μιλῆσω πιό καθωρισμένα)⁵⁸⁹, ἢ ὁποία αὐ-

582. Compare (=συγκριτικά) κατά τρόπο σχετικό.

583. Simpliciter.

584. Παρουσιάζεται, ἀρμόζει.

585. Κατά τρόπον πιό καθωρισμένο, τόσο πιό καθωρισμένη.

586. Τῆς ἀναγκαιότητος τοῦ ὑπάρχειν, τῆς ὑπάρξεως.

587. Ratio explicandi.

588. Σέ ἀναφορική δηλ. σχέση πρὸς...

589. Ἀκριβέστερα.

τή καθ' ἑαυτὴν δὲν μπορεῖ ποτέ νά παρασταθῆ (ἐκτεθῆ) ἰσακριβῶς στήν ἐμπειρία, μολονότι αὐτή, διά νά προσπελάσουμε [προσεγγίσουμε] στόν μέγιστο δυνατό βαθμό τήν ἐμπειρική ἐνότητα, εἶναι ἀπαραιτήτως ἀναγκαία: τότε δὲν θά ἔχω μόνον τό δικαίωμα, ἀλλά θά εἶμαι καί ἀναγκασμένος ἐπίσης νά πραγματώσω αὐτή τήν ἰδέα, δηλ. νά θέσω γι' αὐτήν⁵⁹⁰ ἕνα πραγματικό ἀντικείμενο, ἀλλά μόνον ὡς Κάτι τι καθόλου, πού αὐτό καθ' ἑαυτό δὲν τό γνωρίζω διόλου, καί στό ὁποῖο, ὡς μιάν ἀρχή [ὑπόβαθρο] ἐκείνης⁵⁹¹ τῆς συστηματικῆς ἐνότητος [καί] ἐν σχέσει πρός τήν τελευταία αὐτή [ἐνότητα], τοῦ ἀποδίδω [προσγράφω] τέτοιες ιδιότητες, πού εἶναι ἀνάλογες πρός τίς { (A
(B
ἐννοιες τῆς διανοίας [νοήσεως] στήν ἐμπειρική χρήση [τους]. Κατ' ἀναλογίαν πρός τίς πραγματικότητες στόν κόσμο, τίς οὐσίες, τήν αἰτιότητα καί τήν ἀναγκαιότητα θά νοήσω, λοιπόν, ἐγώ ἕνα ὄν μέσα μου, πού [τά] κατέχει ὅλα αὐτά στήν ὑπέρτατη τελειότητα καί, καθῶς [καθ' ὄσον] ἡ ἰδέα αὐτή ἐδράζεται ἀπλῶς στόν λόγο μου, θά μπορῶ νά νοῶ τό ὄν αὐτό ὡς α ὑ τ ὁ σ τ α τ ο ν [αὐτοτελῆ]⁵⁹² λόγο, πού διά μέσου ἰδεῶν τῆς μεγίστης ἀρμονίας καί ἐνότητος, εἶναι ἡ αἰτία τοῦ κοσμικοῦ "Ολου [τοῦ σύμπαντος], κατά τέτοιον τρόπο, ὥστε ὅλους τούς περιορίζοντες [περιοριστικούς] τήν ἰδέα ὄρους νά τούς ἀφήνω κατά μέρος, ἀποκλειστικά καί μόνο γιά νά [μέ ἀποκλειστικόν σκοπό νά] κάνω, ὑπό τήν αἰγίδα [προστασία]⁵⁹³ μιᾶς τέτοιας πρωταρχῆς⁵⁹⁴, δυνατή τή συστηματικὴν ἐνότητα τοῦ Πολλαπλοῦ στό σύμπαν καί διά μέσου τῆς ἰδίας [αὐτῆς ἐνότητος] τῆς μέγιστης δυνατῆς ἐμπειρική χρήσης τοῦ λόγου, ἐφ' ὅσον ὅλες τίς συνδέσεις τίς θεωρῶ ἔτσι, ὡς ἔ α ν νά ἦσαν διατάξεις ἐνός ὑπερτάτου λόγου, τοῦ ὁποίου ὁ δικός μας ἀποτελεῖ [εἶναι] ἕνα ὄχρό ὁμοίωμα [μιάν ἀσθενῆ ἀπομίμηση]. Τό ὑπέρτατο αὐτό ὄν τό νοῶ τότε μέσα μου δι' ἀπλῶν ἐννοιῶν καί μόνον, οἱ ὁποῖες οὐσιαστικά ἔχουν τήν ἐφαρμογή τους στόν αἰσθητό μόνον κόσμο· ἀλλά δεδομένου ἐπίσης ὅτι τήν ὑπερβατικὴν ἐκείνη προϋπόθεση δὲν τήν ἔχω γιά καμμιάν ἄλλη χρήση ἐξόν ἀπό τή σχετική, ὅτι δηλαδή αὐτή ὀφείλει νά προσπορίξῃ τό ὑπόστρωμα [ὑπο-κείμενο] τῆς μεγίστης δυνατῆς ἐνότητος τῆς ἐμπειρίας, ἔτσι ἔχω τό δικαίωμα [μπορῶ]⁵⁹⁵ ἕνα ὄν, πού τό ξεχωρίζω ἀπό τόν κόσμο, νά τό νοῶ κάλλιστα δι' ἰδιοτήτων, πού ἀνήκουν ἀποκλειστικά στόν αἰσθητό κόσμο. Γιατί δὲν ἀπαιτῶ μέ κανέναν τρόπο —καί δὲν ἔχω ἐπίσης τό δικαίωμα νά τό ἀπαιτῶ— νά γνωρίζω τό ἀντικείμενο αὐτό τῆς ἰδέας μου σύμφωνα⁵⁹⁶ μ' αὐτό πού μπορεῖ νά εἶναι καθ' ἑαυτό· γιατί γι' αὐτό δὲν

590. Νά τῆς θέσω.

591. Κατά τήν 3. ἔκδοση: Jeder (=κάθε).

592. Αὐτάρκη, ἀνεξάρτητο, αὐτοσύστατο.

593. Εἴνοια, ὑποστήριξη.

594. Πρωταρχῆς.

595. Μοῦ ἐπιτρέπεται.

596. Ὡς πρός αὐτό.

(A 679) } ἔχω καθόλου ἔννοιες, καί ἀκόμη καί οἱ ἔννοιες τῆς πραγματικότητας, οὐσί-
 (B 707) } ας, αἰτιότητας, μάλιστα δέ καί τῆς ἀναγκαιότητας στήν ὑπαρξη⁵⁹⁷, χάνουν
 κάθε σημασία καί εἶναι ἀπλοῖ τίτλοι γιά ἔννοιες [ἐννοιῶν] χωρίς κανένα
 περιεχόμενο, ὅταν ἐγώ ἀποτολμῶ μ' αὐτές νά ἐξέλθω ἀπό τό πεδίο τῶν
 αἰσθήσεων. Μέσα μου νοῶ τή σχέση μόνον⁵⁹⁸ ἐνός παντελῶς ἀγνώστου σέ
 μένα ὄντος πρὸς τή μέγιστη συστηματική ἐνότητα τοῦ κοσμικοῦ "Ολου
 [τοῦ σύμπαντος], ἀποκλειστικά καί μόνο γιά νά κάνω αὐτό τό ὄν σχῆμα τῆς
 κανονιστικῆς ἀρχῆς τῆς μεγίστης δυνατῆς ἐμπειρικῆς χρήσεως τοῦ λόγου
 μου.

Ἐάν τώρα ρίψουμε τό βλέμμα μας στό ὑπερβατικό ἀντικείμενο τῆς
 ιδέας μας, τότε βλέπουμε ὅτι δέν μπορούμε νά προϋποθέσουμε α ὕ τ ἡ
 κ α θ' ἔ α υ τ ἡ ν τήν πραγματικότητά του σύμφωνα⁵⁹⁹ μέ τίς ἔννοιες τῆς
 πραγματικότητας, οὐσίας, αἰτιότητας κ.λ.π., γιατί οἱ ἔννοιες αὐτές δέν ἔχουν
 τήν παραμικρή ἐφαρμογή πάνω σέ κάτι, πού εἶναι παντελῶς διάφορο ἀπό
 τόν αἰσθητό κόσμο. Ἡ ὑπόθεση⁶⁰⁰, ἄρα, τοῦ λόγου [περί] ἐνός υπερτάτου
 ὄντος, ὡς ἀνωτάτης αἰτίας, εἶναι σχετική, ἀπλῶς καί πρὸς ὄφελος [χάρη]
 τῆς συστηματικῆς ἐνότητας τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου ἐννοημένη, καί [εἶναι]
 ἓνα ἀπλό Κάτι τι ἐν τῇ ιδέᾳ⁶⁰¹, γιά τό ὅποιο, τί εἶναι κ α θ' ἔ α υ τ ὅ,
 δέν ἔχουμε καμμιά ἔννοια. Ἐξ αὐτοῦ ἐξηγεῖται ἐπίσης, πόθεν [γιατί]
 ἔχουμε ἀνάγκη [χρειαζόμεθα], ἐν σχέσει βέβαια πρὸς αὐτό πού εἶναι
 δεδομένο στίς αἰσθήσεις ὡς ὑπάρχον, τήν ιδέα ἐνός καθ' ἑαυτό ἀ ν α γ-
 κ α ί ο υ πρωταρχικοῦ ὄντος, ἀλλά [καί γιατί] γι' αὐτό καί γιά τήν ἀπόλυτη
 ἀ ν α γ κ α ι ὅ τ η τ ἄ του δέν μπορούμε ποτέ νά ἔχουμε τήν παραμικρή
 ἔννοια.

(A 680) } Τώρα πλέον μπορούμε νά θέσουμε σαφῶς πρό ὀφθαλμῶν τό ἀποτέλεσμα
 (B 708) } τῆς Ὑπερβατικῆς Διαλεκτικῆς καί νά προσδιορίσουμε ἀκριβῶς τήν τελική
 πρόθεση [σκοπό] τῶν ιδεῶν τοῦ καθαροῦ λόγου, οἱ ὁποῖες μόνον ἀπό
 παρεξήγηση [παρανόηση] καί ἀπροσεξία [ἀπερισκεψία] γίνονται διαλε-
 κτικές. Ὁ καθαρὸς λόγος δέν ἀσχολεῖται στήν πραγματικότητα μέ τίποτε
 ἄλλο παρά μέ τόν ἑαυτό του καί δέν μπορεῖ ἐπίσης νά ἔχη κανένα ἄλλο
 ἔργο⁶⁰², γιατί σ' αὐτόν δέν δίδονται τά ἀντικείμενα γιά τήν ἐνότητα τῆς
 ἐννοίας τῆς ἐμπειρίας⁶⁰³, ἀλλά οἱ γνώσεις τῆς διανοίας [νοήσεως] γιά τήν

597. In existentia.

598. "Ὅ,τι νοῶ μέσα μου εἶναι μόνον...

599. Δυνάμει, σέ ὄρους τῶν ἐννοιῶν...

600. Προϋπόθεση.

601. In idea.

602. Ἀσχολία, λειτουργία, ἀποστολή.

603. Ἐμπειρικῆς ἐννοίας.

ένότητα τῆς ἐννοίας τοῦ λόγου, δηλ. τῆς συνεκτικῆς ἐνότητος σέ [ὑπό] μιάν ἀρχή. Ἡ ἐνότης τοῦ λόγου εἶναι ἡ ἐνότης τοῦ συστήματος, καί ἡ συστηματική αὐτῆ ἐνότης χρησιμεύει στόν λόγο ὄχι ἀντικειμενικά ὡς μιὰ θεμελιώδη ἀρχή, γιά νά τόν ἐπεκτείνει πάνω στά ἀντικείμενα, ἀλλά ὑποκειμενικά ὡς ἀξίωμα⁶⁰⁴, γιά νά τόν ἐπεκτείνει πάνω σέ κάθε δυνατή ἐμπειρική γνώση τῶν ἀντικειμένων. Παρά ταῦτα ἡ συστηματική συνεκτική⁶⁰⁵ ἐνότης, πού ὁ λόγος μπορεῖ νά προσδώσῃ στήν ἐμπειρική χρήση τῆς διανοίας, προάγει⁶⁰⁶ ὄχι μόνον τή διεύρυνση αὐτῆς [τῆς χρήσεως], ἀλλά συγχρόνως ἐγγυᾶται ἐπίσης τήν ὀρθότητά της· καί ἡ ἀρχή μιᾶς τέτοιας συστηματικῆς ἐνότητος εἶναι ἐπίσης ἀντικειμενική, ἀλλά κατά τρόπον ἀκαθόριστο (*principium vagum*): ὄχι ὡς συστατική ἀρχή, γιά νά προσδιορίζῃ κάτι τι ἐν ἀναφορᾷ πρός τό ἄμεσο ἀντικείμενό της, ἀλλά —ὡς κανονιστική ἀπλῶς ἀρχή καί ἀξίωμα— γιά νά προάγῃ καί σταθεροποιῇ ἐπ' ἄπειρον (ἀκαθόριστον)⁶⁰⁷ τήν ἐμπειρική χρήση τοῦ λόγου μέ τή διάνοιξη νέων ὁδῶν, πού ἡ διάνοια δέν γνωρίζει, χωρίς ποτέ σ' αὐτό νά εἶναι κατ' ἐλάχιστον στούς νόμους τῆς ἐμπειρικῆς χρήσεως ἐναντία.

Ἄλλά ὁ λόγος δέν μπορεῖ νά νοήσῃ τή συστηματική αὐτήν ἐνότητα ἄλλιῶς ἀπ' ὅ,τι μέ τό νά δίδῃ ταυτόχρονα στήν ἰδέα του ἓνα ἀντικείμενο, πού ὅμως δέν μπορεῖ νά δοθῇ μέ καμμιάν ἐμπειρία· γιατί ἡ ἐμπειρία δέν δίδει ποτέ ἓνα παράδειγμα ἐντελοῦς συστηματικῆς ἐνότητος. Τό ὄν αὐτό τοῦ λόγου (*ens rationis ratiocinatae*) εἶναι τώρα μιὰ ἀπλή, βεβαίως, ἰδέα καί δέν γίνεται, ἄρα, ἀπολύτως καί αὐτό καθ' ἑαυτό ὡς κάτι τι τό πραγματικό δεκτό, ἀλλά τίθεται μόνον προβληματικά ὡς ὑπόβαθρο (ἀφοῦ ἐμεῖς δέν μποροῦμε μέ καμμιάν ἐννοια τῆς διανοίας νά τό φθάσωμε), γιά νά θεωρῇ κανεῖς ὀλη⁶⁰⁸ τή σύνδεση τῶν πραγμάτων τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου κατά τέτοιον τρόπο, ὡς ἐάν [δηλ.] αὐτά νά εἶχαν τό ὑπόβαθρό τους⁶⁰⁹ μέσα στό ὄν αὐτό τοῦ λόγου, ἀλλά μέ τήν πρόθεση [τόν σκοπό] ἀποκλειστικά καί μόνο νά θεμελιώσῃ κανεῖς πάνω σ' αὐτό τή συστηματικήν ἐνότητα, ἡ ὁποία εἶναι ἀπαραίτητη στόν λόγο, εἰς τήν ἐμπειρική ὅμως γνώση τῆς διανοίας μπορεῖ νά εἶναι κατά πάντα τρόπον προακτική [εὐνοϊκή] καί μολαταῦτα οὐδέποτε προβλητική ἐμποδιών⁶¹⁰ σ' αὐτήν.

Παραγνωρίζει κανεῖς παραυτικά τή σημασία αὐτῆς τῆς ἰδέας, ὅταν τήν θεωρῇ κανεῖς ὡς τόν ἰσχυρισμό ἢ ἀκόμη καί ὡς τήν προϋπόθεση ἐνός μόνον

{ (A 681)
(B 709)

604. Maxime (=norma).

605. Συνοχή, ἀλληλουχία.

606. Εὐνοεῖ.

607. Ἄοριστον.

608. Κάθε σύνδεση.

609. Τήν αιτιώδη ἀρχή τους.

610. Ἐμποδιστική, ἐπιβλαβής.

πραγματικοῦ ὄντος, στό ὁποῖο θά ἐσκόπευε [διενοεῖτο] κανεῖς νά προσγράψῃ τόν αἰτιώδη λόγο [ἀρχή] τῆς συστηματικῆς συστάσεως [δομῆς] τοῦ κόσμου· ἀπεναντίας, μᾶλλον, ἀφήνει κανεῖς καθ' ὀλοκληρίαν ἀκαθόριστο [ἀναποφάσιστο], ποιάν ἰδιοσυστασία [φύση] ἔχει καθ' ἑαυτήν ἢ ἐκφεύγουσα τίς ἔννοιές μας αἰτιώδης ἀρχή⁶¹¹ αὐτῶν καί τίθεται μόνο μιά ἰδέα ὡς ἡ ὀπτική γωνία [σκοπιά], ἀπό τήν ὁποία μπορεῖ κανεῖς ἀποκλειστικά καί μόνο νά διευρύνῃ ἐκείνη τήν τόσο οὐσιώδη στόν λόγο καί τόσο σωτήρια

(A 682) }
(B 710) } στή διάνοια ἐνότητα· μέ μιά λέξη: τό ὑπερβατικό αὐτό πρᾶγμα εἶναι ἀπλῶς τό σχῆμα τῆς κανονιστικῆς ἐκείνης ἀρχῆς, διὰ τῆς ὁποίας ὁ λόγος ἐπεκτείνει, ὅσον ἀπόκειται σ' αὐτόν⁶¹², τή συστηματική πάνω σέ ὅλη τήν ἐμπειρία ἐνότητα.

1

Τό πρῶτο ἀντικείμενο μιᾶς τέτοιας ἰδέας εἶμαι ἐγώ ὁ ἴδιος, θεωρούμενος ἀπλῶς ὡς νοῦσα φύση⁶¹³ (ψυχή). Ἐάν θέλω ν' ἀναζητήσω τίς ἰδιότητες, μέ τίς ὁποῖες ἓνα σκεπτόμενο ὄν ὑπάρχει καθ' ἑαυτό, τότε εἶναι ἀνάγκη [πρέπει] νά ἐρωτήσω τήν ἐμπειρία, καί ἀκόμη καί ἀπ' ὅλες τίς Κατηγορίες δέν μπορῶ νά ἐφαρμόσω καμμιάν πάνω σ' αὐτό τό ἀντικείμενο παρά καθ' ὅσον τό σχῆμα τους εἶναι δεδομένο στήν κατ' αἴσθησις ἐποπτεία. Μ' αὐτό ὅμως δέν φθάνω ποτέ σέ μιάν συστηματική ἐνότητα ὅλων τῶν φαινομένων τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως. Ἀντί, λοιπόν, τῆς ἐμπειρικῆς ἐννοίας⁶¹⁴ (γι' αὐτό, πού πραγματικά εἶναι ἡ ψυχή), πού δέν μπορεῖ νά μᾶς ὀδηγήσῃ μακριά, ὁ λόγος λαμβάνει [παίρνει] τήν ἐννοια τῆς ἐμπειρικῆς ἐνότητος κάθε νοήσεως [σκέψεως] καί μ' αὐτό, μέ τό ὅτι [δηλ.] νοεῖ τήν ἐνότητα αὐτή ἀνεξάρτητη ἀπό ὄρους καί πρωταρχικήν, σχηματίζει ἀπ' αὐτήν μιάν ἐννοια τοῦ λόγου (ἰδέα) γιά μιάν ἀπλή οὐσία, ἡ ὁποία, ἀμετάβλητη αὐτή καθ' ἑαυτήν (~~προσωπικῶς ταυτή⁶¹⁵~~) τελεῖ [βρίσκεται] ἐν κοινωνία μέ ἄλλα πραγματικά ὄντα ἐκτός αὐτῆς· μέ μιάν λέξη : [ὁ λόγος σχηματίζει τήν ἰδέα]⁶¹⁶ μιᾶς ἀπλῆς αὐτοστάτου [αὐτοτελοῦς] Νοήσεως [νοερῆς φύσεως]. Ἀλλά σ' αὐτό ὁ λόγος δέν ἔχει τίποτε ἄλλο πρό ὀφθαλμῶν ἀπό τίς ἀρχές τῆς συστηματικῆς ἐνότητος πρός ἐξήγησις τῶν φαινομένων τῆς ψυχῆς, δηλαδή νά θεωρῆ ὄλους τούς προσδιορισμούς ὡς ἀνήκοντες σέ ἓνα ἐνικό ὑποκείμενο, ὅλες τίς δυνάμεις ὡς παραγόμενες, ὅσο εἶναι δυνατό, ἀπό μιάν ἐνική θεμελιώδη δύναμη⁶¹⁷, κάθε μεταβολή ὡς ἀνήκουσα στίς καταστάσεις

611. Ὑπόβαθρο, θεμέλιο.

612. Ὅσο εἶναι ἢ ἐξαρτᾶται ἀπ' αὐτόν, δηλ. ὅσο εἶναι στή δύναμή του.

613. *Natura cogitans*.

614. Ἐννοίας τῆς ἐμπειρίας.

615. Μέ προσωπικήν ταυτότητα, προσωπικά (ὡς πρόσωπο) ταυτόσημη μέ τόν ἑαυτό της.

616. Ἡ ἐννοια τοῦ λόγου.

617. *Vis prima et constitutiva*.

ἑνός καί τοῦ αὐτοῦ διαρκῶς μονίμου ὄντος, καί ὅλα τά φαινόμενα στόν {(A 683)
 χῶρο νά τά παριστᾶ ὡς παντελῶς διάφορα ἀπό τά ἐνεργήματα τοῦ ν ο - {(B 711)
 ε ἰ ν⁶¹⁸. Ἡ ἀπλότης ἐκείνη τῆς οὐσίας κ.λ.π. θά ὤφειλε νά εἶναι τό σχῆμα
 μόνο γιά τήν [στήν] κανονιστική αὐτή ἀρχή καί δέν προϋποτίθεται, πῶς⁶¹⁹
 αὐτή εἶναι τό πραγματικό ὑπόβαθρο⁶²⁰ τῶν ιδιοτήτων τῆς ψυχῆς. Γιατί αὐτές
 μποροῦν ἐπίσης νά βασίζονται πάνω σέ παντελῶς διάφορες αἰτιώδεις ἀρχές,
 πού ἐμεῖς δέν γνωρίζουμε καθόλου· ὅπως ἐμεῖς ἄλλωστε δέν θά μπορούσαμε
 μέ τά παραδεδεγμένα αὐτά κατηγορήματα νά γνωρίσουμε οὐσιαστικά αὐτή
 καθ' ἑαυτήν τήν ψυχή, ἔστω καί ἂν τά κατηγορήματα αὐτά θέλαμε νά τ'
 ἀφήνωμε νά ἰσχύουν ἀπόλυτα γι' αὐτήν, ἐφ' ὅσον αὐτά ἀποτελοῦν μιάν ἀ-
 πλῆ ἰδέα, ἡ ὁποία δέν μπορεῖ καθόλου νά παρασταθῇ in concreto. Ἀπό μιάν
 τέτοια ψυχολογική ἰδέα δέν μπορεῖ τώρα νά προέλθῃ τίποτε ἄλλο ἀπό
 ὠφέλεια, ἐάν κανεῖς μόνον φυλάγεται⁶²¹ νά μὴν τήν ἀφήνῃ νά ἰσχύῃ ὡς κάτι
 τι περισσότερο ἀπό μιάν ἀπλῆ ἰδέα, δηλ. [νά τήν ἀφήνῃ νά ἰσχύῃ]
 σχετικῶς⁶²² μόνον πρὸς τή συστηματική χρήση τοῦ λόγου ἐν ἀναφορᾷ πρὸς
 τά φαινόμενα τῆς ψυχῆς μας. Γιατί τότε δέν ἐγκαταμειγνύονται διόλου
 ἐμπειρικοί νόμοι σωματικῶν φαινομένων, πού εἶναι ἑνός ἐντελῶς διαφορε-
 τικοῦ εἶδους, στίς ἐξηγήσεις αὐτοῦ πού ἀπλῶς ἀνήκει στήν ἐσωτερική
 αἴσθησι· τότε δέν γίνονται καθόλου ἀνεμιαῖες ὑποθέσεις γιά τή γέννησῆ,
 φθορά καί παλιγγενεσία τῶν ψυχῶν κλπ. δεκτές⁶²³· ἡ παρατήρησι, ἄρα, τοῦ
 ἀντικειμένου αὐτοῦ τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως ἐπιτελεῖται παντελῶς
 καθαρὰ καί ἀπρόσμεικτα μέ ἀνομοιογενεῖς ιδιότητες, ἐκτός αὐτοῦ [δέ] ἡ
 ζήτησι τοῦ λόγου κατευθύνεται σ' αὐτό, στό ν' ἀναγάγῃ [δηλ.] καθ' ὅσον
 τοῦτο εἶναι δυνατό, σέ μιάν μοναδική ἀρχή τούς ἐξηγητικούς λόγους στό⁶²⁴
 ὑποκείμενο αὐτό· πράγματα πού ὅλα [τους] ἐπιτελοῦνται κατά τόν καλλίτε- {(A 684)
 ρο τρόπο —καί μάλιστα ἀποκλειστικά καί μόνο— δι' ἑνός τέτοιου σχήμα- {(B 712)
 τος, ὡς ἐάν αὐτό νά ἦταν ἕνα πραγματικό ὄν. Ἡ ψυχολογική ἰδέα δέν
 μπορεῖ ἐπίσης νά σημαίνῃ τίποτε ἄλλο παρά τό σχῆμα μιᾶς κανονιστικῆς
 ἐννοίας. Γιατί, ἂν ἤθελα ἀπλῶς μόνο νά ρωτήσω, ἂν ἡ ψυχή εἶναι καθ' ἑαυ-
 τήν φύσεως πνευματικῆς, τότε ἡ ἐρώτησι αὐτή δέν θά εἶχε κανένα ἀπολύτως
 νόημα. Πραγματικά μέ μιάν τέτοια ἐννοια δέν ἐξαιρῶ⁶²⁵ τή σωματική ἀπλῶς

618. Actiones cogitandi.

619. Σάν νά εἶναι...

620. Αἰτιώδης λόγος, ἀρχή.

621. Προσέχη, προφυλάσσεται.

622. Δηλ. ὡς μιά ἰδέα σχετική πρὸς... Comparete.

623. Δέν ἐπεισάγονται, ἐπιτρέπονται.

624. Στό πεδίο δηλ. τοῦ ὑποκειμένου αὐτοῦ.

625. Θέτω κατά μέρος, ἀπομακρύνω, κάνω ἀφαίρεσι, ἀφαιρῶ.

φύση, αλλά κάθε⁶²⁶ ἐν γένει φύση, ὅλα δηλ. τὰ κατηγορήματα μιᾶς οἰασθήποτε δυνατῆς ἐμπειρίας, κατὰ συνέπεια [ἐξαιρῶ] ὅλους τούς ὄρους νά νοῶ ἕνα ἀντικείμενο σέ [γιά] μιάν τέτοια ἔννοια, πρᾶγμα πού ὡς τέτοιο ἐν τούτοις συντελεῖ ἀποκλειστικά καί μόνο, ὥστε νά λήη κανεῖς ὅτι ἡ ἔννοια αὐτή ἔχει νόημα.

'Ἡ ~~δεύτερη κανονιστική~~ ἰδέα τοῦ καθαρά, ἀπλῶς, θεωρητικοῦ λόγου εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ κόσμου καθ' ὅλου⁶²⁷. Πράγματι ἡ φύση εἶναι κατ' οὐσίαν τό μοναδικό δεδομένο ἀντικείμενο, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τό ὁποῖο ὁ λόγος χρειάζεται κανονιστικές ἀρχές. 'Ἡ φύση αὐτή εἶναι διττή, εἴτε ἡ νοοῦσα ἢ ἡ σωματική φύση. 'Αλλά γι' αὐτή τήν τελευταία, γιά νά τή νοήσουμε σύμφωνα μέ [κατά] τήν ἐσωτερική της δυνατότητα, δηλ. γιά νά προσδιορίσουμε τήν ἐφαρμογή τῶν Κατηγοριῶν πάνω σ' αὐτήν, δέν χρειαζόμαστε καμμιά ἰδέα, δηλ. μιάν ὑπερβαίνουσα τήν ἐμπειρία παράσταση· δέν εἶναι ἐξ ἄλλου καμμιά [ἰδέα] ἐν ἀναφορᾷ πρὸς αὐτή [τήν φύση] δυνατή, γιατί ἐμεῖς σ' αὐτό⁶²⁸ ὀδηγούμεθα ἀπλῶς διά τῆς κατ' αἴσθησις ἐποπτείας, καί ὄχι ὅπως στήν ψυχολογική θεμελιώδη ἔννοια ('Εγώ), πού περιέχει ἀρχιῶν μιάν ὀρισμένη μορφή τοῦ νοεῖν, δηλ. τήν ἐνώτητά του. Δέν μᾶς ἀπομένει, ἄρα, (A 685) } γιά τόν καθαρό λόγο τίποτε ἄλλο ἐξόν ἀπό τήν φύση καθ' ὅλου καί τή (B 713) } σύμφωνα μέ μιάν κάποια ἀρχή πληρότητα τῶν ὄρων μέσα σ' αὐτήν⁶²⁹. 'Ἡ ἀπόλυτη ὀλότης τῶν σειρῶν τῶν ὄρων αὐτῶν στήν παραγωγή τῶν μελῶν τους εἶναι μιᾶ ἰδέα, ἡ ὁποία στήν ἐμπειρική ἀσφαλῶς χρήση τοῦ λόγου δέν μπορεῖ ποτέ ἐντελῶς νά πραγματοποιηθῆ, ἀλλά χρησιμεύει ἐν τούτοις ὡς κανών, [πού προδιαγράφει], πῶς ἐμεῖς ὀφείλουμε νά προχωροῦμε ἐν ἀναφορᾷ πρὸς [τίς σειρές] αὐτές⁶³⁰: ὅτι δηλ. στήν ἐξήγηση δεδομένων φαινομένων (στό παλινδρομεῖν ἢ ἀνιέναι)⁶³¹ [ὀφείλουμε νά προχωροῦμε] ἔτσι, ὡς ἐάν ἡ σειρά νά ἦταν καθ' ἑαυτήν ἄπειρη, δηλ. *in indefinitum*· ἀλλ' ὅπου αὐτός τοῦτος ὁ λόγος θεωρεῖται ὡς προσδιοριστική αἰτία (στήν ἐλευθερία)⁶³², ἄρα στίς πρακτικές ἀρχές, [ὀφείλουμε νά προχωροῦμε ἔτσι], ὡς ἐάν νά εἶχαμε ὄχι ἕνα ἀντικείμενο τῶν αἰσθήσεων, ἀλλά τοῦ καθαροῦ νοῦ ἐνώπιόν μας, ὅπου οἱ ὄροι μποροῦν νά τεθοῦν ὄχι πλέον στή σειρά τῶν φαινομένων, ἀλλά ἔξω ἀπ' αὐτήν, καί ἡ σειρά τῶν καταστάσεων μπορεῖ νά θεωρηθῆ ὡς ἐάν νά εἶχε ἀρχίσει⁶³³ ἀπολύτως (διά μιᾶς αἰτίας νοητῆς)· πρᾶγματα, πού ὅλα

626. "Ὄλη δηλ.

627. 'In universum.

628. Στήν περίπτωση δηλ. τῆς σωματικῆς φύσεως.

629. Τήν πληρότητα δηλ. τῶν ὄρων της.

630. Αὐτήν (τῆ σειρά τῶν ὄρων).

631. Στήν ἀναγωγή ἢ πρόοδο (*regressus - progressus*).

632. Στήν περιοχὴ ἢ σφαῖρα τῆς ἐλευθερίας.

633. Νά ἦταν ἀρχινημένη.

τους ἀποδεικνύουν, ὅτι οἱ κοσμολογικές ιδέες δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό κανονιστικές ἀρχές καί ἀπέχουν πολύ ἀπό τοῦ νά θέτουν, τρόπον τινά, συστατικῶς μιάν πραγματική ὁλότητα τέτοιων σειρῶν. Τά ὑπόλοιπα μπορεῖ νά τ' ἀναζητήση κανεῖς στήν θέση τους κάτω ἀπό τήν Ἀντινομία τοῦ καθαροῦ λόγου.

Ἡ τρίτη ἰδέα τοῦ καθαροῦ λόγου, πού περιέχει μιάν ἀπλῶς σχετική προϋπόθεση ἑνός ὄντος, ὡς τῆς ἐνικῆς [μοναδικῆς] καί πανταρκοῦς αἰτίας ὄλων τῶν κοσμολογικῶν σειρῶν, εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ λόγου γιά τόν Θεό. Δέν ἔχουμε τόν παραμικρό λόγο νά δεχθοῦμε ἀπολύτως (ν ἄ π ρ ο ὑ π ο - θ ἔ σ ο υ μ ε κ α θ' ἑ α υ τ ὅ) τό ἀντικείμενο τῆς ἰδέας αὐτῆς· γιατί τί μπορεῖ σι' ἀλήθεια νά μᾶς καταστήση ἱκανούς γι' αὐτό, ἢ ἀκόμη καί νά μᾶς δώση μόνον τό δικαίωμα νά πιστέψουμε ἢ νά ἰσχυρισθοῦμε [ὡς ὑπάρχον] αὐτό καθ' ἑαυτό, ἐκ⁶³⁴ τῆς ἀπλῆς αὐτοῦ ἐννοίας, ἕνα τῆς ὑπερτάτης τελειότητος ὄν καί ὡς ἐκ τῆς φύσεως του ἀπολύτως ἀναγκαῖο, ἐάν δέν ἦταν ὁ κόσμος, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τόν ὁποῖο μόνον ἡ προϋπόθεση αὐτή μπορεῖ νά εἶναι ἀναγκαῖα· καί ἐδῶ ἀποδεικνύεται καθαρά, ὅτι ἡ ἰδέα αὐτοῦ τοῦ ὄντος, ὅπως ὄλες οἱ καθαρά θεωρητικές ιδέες, δέν θέλει νά πῆ τίποτε παραπάνω ἀπό [τό] ὅτι ὁ λόγος ἐπιτάσσει νά θεωροῦμε ~~πᾶσα σύνδεση τοῦ κόσμου~~ σύμφωνα μέ ἀρχές μιᾶς ~~συστηματικῆς ἐνότητος~~, κατὰ συνέπεια ὡς ἐάν οἱ συνδέσεις αὐτές στό σύνολό τους νά ἐξεπήγαζαν [ἀπέρρεαν]⁶³⁵ ἀπό ἕνα μοναδικό, τά ~~πάντα περιέχον, ὡς ἀνωτάτης καί πανταρκοῦς αἰτίας, ὄν.~~ Ἐξ ἐκείνου εἶναι σαφές ὅτι ὁ λόγος σ' αὐτό ἐδῶ δέν μπορεῖ ὡς πρόθεση [στόχο] τίποτε ἄλλο νά ἔχη ἀπό τόν ἴδιο τόν δικό του κατ' εἶδος κανόνα στή [κατά τή] διεύρυνση τῆς ἐμπειρικῆς του γνώσεως, ποτέ ὅμως μιάν διεύρυνση πέρα ἀπ' ὅλα τὰ ὄρια τῆς ἐμπειρικῆς χρήσεως, ἐπομένως κάτω ἀπό τήν ἰδέα αὐτή δέν ὑπόκειται κρυμμένη καμμιᾷ συστατικῆ ἀρχῆ τῆς κατευθυνόμενης⁶³⁶ πρὸς δυνατὴν ἐμπειρία χρήσεώς της.

Ἡ ὑπερτάτη αὐτή εἰδολογική ἐνότης, πού βασιζέται ἀποκλειστικά πάνω σέ ἔννοιες τοῦ λόγου, εἶναι ἡ σύμφωνη πρὸς ἕνα σκοπὸ [σκοπίμη]⁶³⁷ ἐνότης τῶν πραγμάτων, καί τό καθαρά θεωρητικὸ διαφέρον τοῦ λόγου καθιστᾷ ἀναγκαῖο νά θεωροῦμε ὅλη τή διάταξη στόν κόσμο, ὡσάν αὐτή νά κατήγετο ἀπό τήν πρόθεση [τό σχέδιο] ἑνός πανυπέρτατου λόγου. Μιά τέτοια ἀρχὴ διανοίγει ἄρα ἡ ἀληθὴς ἐφαρμοσμένη πρὸς τὸ πεδίο τῆς ἐμπειρίας λόγου μας ἐντελῶς νέες προοπτικές, [πού

634. Δυνάμει, βάσει τῆς..

635. Γραφή τοῦ E r d m a n n: entsprungen wäre (=alle Verknüpfung), ἀντί: entsprungen wären (=ὄλες οἱ συνδέσεις).

636. Τῆς προσανατολισμένης, ἐστραμμένης.

637. Unitas finalis.

συνίστανται στό] νά συνδέουμε τά πράγματα τοῦ κόσμου σύμφωνα μέ τελολογικούς νόμους καί νά ἀγώμεθα μ' αὐτό στή μέγιστη συστηματική ἐνότητα αὐτῶν. ~~Ἡ προϋπόθεση μᾶς ὑπερτάτης Νοήσεως [Νοῦς] ὡς τῆς μοναδικῆς αἰτίας τοῦ σύμπαντος⁶³⁸, ἀλλ' ἀσφαλῶς μόνον ἐν τῇ ἰδέᾳ⁶³⁹,~~ μπορεῖ πάντοτε νά ὠφελῆ τόν λόγο καί συνάμα ποτέ ἐν τούτοις νά μὴν τόν βλάβη. Γιατί, ἐάν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τό σχῆμα τῆς γῆς (τό στρογγυλό καί μολαταῦτα ὀλίγον ἐπιπλατυσμένο*), τῶν ὄροσειρῶν καί τῶν θαλασσῶν⁶⁴⁰ κ.λ.π. δεχόμεθα ἐκ τῶν προτέρων, σοφές κατὰ πάντα προθέσεις [σχέδια] ἐνός δημιουργοῦ, τότε δυνάμεθα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ αὐτῆς⁶⁴¹ νά κάνουμε ἕνα πλήθος ἀνακαλύψεων. Ἐάν ἐμεῖς μένουμε [περιοριζώμεθα] στήν προϋπόθεση μόνον αὐτή, ὡς μίαν ~~κωνονιστική ἀπλῶς ἀρχή,~~ τότε ἀκόμη καί αὐτή ἡ πλάνη δέν μπορεῖ νά μᾶς βλάβη. Γιατί ἀπ' αὐτό, ἐν πάσῃ περιπτώσει, δέν μπορεῖ νά ἐπακολουθήσῃ τίποτα περισσότερο ἀπὸ τό ὅτι, ἐκεῖ ὅπου ἀναμέναμε ἕναν τελολογικό σύνδεσμο (nexus finalis), ἀπαντᾷ ἕνας μηχανικός ἢ φυσικός ἀπλῶς σύνδεσμος (*nexus effectivus*), πρᾶγμα μέ τό ὅποιο ἐμεῖς, σέ μίαν τέτοια περίπτωση, στερούμεθα [χάνουμε] μίαν μόνο ἐπιπλέον ἐνότητα, ἀλλά δέν καταστρέφουμε τήν ἐνότητα τοῦ λόγου στήν ἐμπειρική αὐτῆς χρήση. Ἀλλά καί αὐτή ἀκόμα ἡ ἐγκαρσία τομῆ [δυσαρμονία]⁶⁴² δέν μπορεῖ νά πλήξῃ τόν ἴδιο τόν νόμο στήν καθολική καί τελολογική πρόθεσὶ [του] ἐν γένει. Γιατί, μολονότι ἕνας ἀνατόμος μπορεῖ νά πεισθῆ⁶⁴³ γιά ἕνα λάθος [του], ὅταν σχετίξῃ [ἀναφέρῃ] ἕνα μέλος ἐνός σώματος ζώου πρὸς ἕνα σκοπό, γιά τόν ὅποιο μπορεῖ κανεὶς νά δείξῃ σαφῶς ὅτι ὁ σκοπὸς αὐτὸς δέν

* Τό προτέρημα πού δημιουργεῖ [παρέχει] μιά σφαιρική μορφή τῆς γῆς εἶναι ἀρκετά γνωστό· λίγοι ὅμως γνωρίζουν ὅτι ἡ ἐπιπλάτυνσή της, ὡς ἐνός σφαιροειδοῦς, εἶναι [ἐκεῖνο] μονάχα πού ἐμποδίζει, ὥστε οἱ προεξοχές τῆς ἡπειρωτικῆς γῆς, ἢ μικροτέρων ἀκόμη ἀπὸ σειμούς ἴσως ἀνορυχθέντων ὀρέων, νά μὴ μετατοπίζουν συνεχῶς καί σέ ὄχι μακρὺν ἀκριβῶς χρόνο σημαντικά⁶⁴⁴ τὸν ἄξονα τῆς γῆς, [πρᾶγμα τό ὅποιο θά συνέβαινε] ἂν ἡ ἐξόγκωση τῆς γῆς κάτω ἀπὸ τὴ γραμμὴ [τοῦ ἰσημερινοῦ] δέν ἦταν [ἐσχημάτιζε] ἕνα τόσο κραταῖο [πελώριο] ὄρος, πού ἡ δόνηση κάθε ἄλλου ὄρους νά μὴ μπορῆ ποτέ ἀναφορικά πρὸς τὸν ἄξονα νά τό μετακινήσῃ αἰσθητὰ ἀπὸ τὴν θέση του. Καί παρὰ ταῦτα, τῆ σοφῆ αὐτῆ διατάξῃ τὴν ἐξηγεῖ κανεὶς χωρὶς δισταγμὸ ἀπὸ τὴν ἰσορροπία τῆς πάλαι ποτὲ ρευστῆς γῆϊνης μάζας.

638. Κοσμικοῦ Ὀλου (=universitatis rerum).

639. Κατ' ἰδέαν.

640. Ἡ ἀπλῶς: τίς ὄροσειρές καί τίς θάλασσες.

641. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ.

642. Ἀκαιρία, ἀσυμφωνία, λοξοδρομία, πλαγιοτομή.

643. Νά ἐξελεγχθῆ, νά ἀποδειχθῆ ἐνοχος τῆς πλάνης του.

644. Σέ σημαντικό βαθμό.

προκύπτει⁶⁴⁵ ἀπ' αὐτό, εἶναι, ὡστόσο, παντελῶς ἀδύνατο νά ἀποδείξη κανεῖς σέ μιάν [ἀτομική]⁶⁴⁶ περίπτωση, ὅτι μιὰ διάταξη τῆς φύσεως, ὅποιαδήποτε καί ἂν εἶναι αὐτή, δέν ἔχει κανέναν ἀπολύτως σκοπό. Ὡς ἐκ τούτου ἐπίσης διευρύνει καί ἡ φυσιολογία (τῶν ἰατρῶν) τήν πολύ περιορισμένη γιά τούς σκοπούς τῆς δομῆς ἐνός ὀργανικοῦ σώματος ἐμπειρική γνώση τῆς διά μιᾶς θεμελιώδους ἀρχῆς, πού τήν ὑπέβαλε⁶⁴⁷ ὁ καθαρὸς ἀπλῶς λόγος, [καί τῆ διευρύνει] σέ τόση ἔκταση, ὥστε νά δέχεται κανεῖς σ' αὐτό⁶⁴⁸ ἀποφασιστικά⁶⁴⁹ καί μέ τῆ συναίνεση ὄλων τῶν ἐμπειρογνομόνων⁶⁵⁰, ὅτι τά πάντα στό ζῶο ἔχουν τῆ χρησιμότητά τους καί τήν καλή [τους] πρόθεση· [μιὰ] προϋπόθεση ἡ ὁποία, ἐάν ὄφειλε νά εἶναι συστατική, χωρεῖ πολύ πιό πέρα ἀπ' ὅ,τι ἡ μέχρι τώρα παρατήρηση μπορεῖ νά μᾶς δικαιώση [παράσχη τό δικαίωμα]· ἀπ' ὅπου, λοιπόν, εἶναι [μπορεῖ] νά δῆ [συναγάγη] κανεῖς, ὅτι ἡ προϋπόθεση αὐτή δέν εἶναι τίποτε παραπάνω ἀπό μιάν κανονιστική ἀρχή τοῦ λόγου, γιά νά ἀχθῆ [φθάση] κανεῖς στήν ὑπέρτατη συστηματική ἐνότητα διά μέσου τῆς ἰδέας τῆς σύμφωνης πρὸς ἓνα σκοπό [σκοπίμης] αἰτιότητος⁶⁵¹ τῆς ὑπερτάτης αἰτίας τοῦ κόσμου, καί ὡς ἐάν αὐτή, ὡς ὑπέρτατη Νόηση, νά εἶναι [ἦταν], σύμφωνα μέ τήν πλέον σοφὴ πρόθεση, ἡ αἰτία γιά ὅλα [τῶν πάντων].

Ἐάν ὁμως ἀποκλίνουμε [ὑποχωροῦμε] ἀπό τόν περιορισμό αὐτό τῆς ἰδέας πάνω στήν κανονιστικὴ ἀπλῶς γρήση τότε ὁ λόγος παραπλανιέται κατά τόσο διαφόρους τρόπους, ἐφ' ὅσον ἐγκαταλείπει εὐθύς τέ τε τό ἔδαφος τῆς ἐμπειρίας, πού πρέπει ἐν τούτοις νά περιέχη τά σημάδια τῆς πορείας του, καί ρισοκινδυνεύει ἑαυτὸν πέρα ἀπὸ τό ἴδιο αὐτό ἔδαφος πρὸς τό Ἄσυλληπτο καὶ Ἀνεξερευνητο, ἀπὸ [γιά] τό ὕψος τοῦ ὁποίου καταλαμβάνεται ἀναγκαστικά ἀπὸ ἰλίγγους, γιατί βλέπει τόν ἑαυτό του, ἀπὸ τῆ σκοπιά τοῦ ἰδίου αὐτοῦ Ἄσυλληπτου⁶⁵², ἀποκομμένο ὀλοκληρωτικά ἀπὸ κάθε σύμφωνη μέ τήν ἐμπειρία χρῆση.

Τό πρῶτο λάθος [ἐλάττωμα], πού προκύπτει ἀπὸ αὐτό ἐδῶ, ἀπὸ τό ὅτι [δηλ.] χρησιμοποιεῖ κανεῖς τήν ἰδέα ἐνός ὑπερτάτου ὄντος ὅχι ἀπλῶς κανονιστικά, ἀλλά (πρᾶγμα πού ἀντιβαίνει πρὸς τήν φύση μιᾶς ἰδέας),

645. Ἐπακολουθεῖ, ἀπορρέει.

646. Δεδομένη.

647. Εἰσήγαγε, προσεπόρισε.

648. Σ' αὐτὴ δηλ. τήν ἐπιστήμη.

649. Μέ τολμηρότητα.

650. Γνωστικῶν, ἀρμοδίων.

651. Τῆς τελικῆς αἰτιότητος.

652. Καί Ἄνεξερευνητοῦ [θεωρῶν].

{ (A 689)
(B 717)

συστατικά, είναι ὁ ἀργός λόγος (*ignava ratio**). "Ἐτσι μπορεῖ κανεὶς νά
 ὀνομάζει κάθε θεμελιώδη ἀρχή πού συντελεῖ, ὥστε νά θεωρηθῇ κανεὶς τήν
 (A 690) } ἔρευνά του γιά τήν φύση, ὅπουδήποτε καί ἂν συμβαίη αὐτό⁶⁵³, ὡς ἀπολύτως
 (B 718) } περαιωμένη, καί [ἔπου] ὁ λόγος συνεπῶς πορεύεται⁶⁵⁴ πρὸς ἀνάπαυση, ὡς
 ἐάν νά ἔχη πλήρως ἐπιτελέσει τό ἔργο του. Γι' αὐτό καί ἡ ἴδια ἢ
 ψυχολογική ἰδέα, ὅταν χρησιμοποιηθῇ ὡς μιά συστατική ἀρχή γιά τήν
 ἐξήγηση τῶν φαινομένων τῆς ψυχῆς μας, καί ἐφεξῆς μάλιστα πρὸς
 διεύρυνση τῆς γνώσεως μας γιά τό ὑποκείμενο αὐτό πέρα ἀπό κάθε ἐμπειρία
 ([πέρα ἀπό] τήν κατάστασή της μετά τόν θάνατο), καθιστᾷ μὲν τό πρᾶγμα
 πολύ εὐκόλο στόν λόγο, ἀλλά καταστρέφει συνάμα ὀλοκληρωτικῶς καί
 καταβαραθρώνει κάθε φυσική χρήση τοῦ ἰδίου, [πού γίνεται] σύμφωνα μέ
 [κατά] τήν ὁδηγία τῶν ἐμπειριῶν." Ἐτσι ἐξηγεῖ ὁ δογματικός πνευματοκρά-
 τῆς τῆ διά μέσου κάθε μεταβολῆς τῶν καταστάσεων ἀμεταβλήτως ὑφιστάμε-
 νη [διατελοῦσα] ἐνότητα τοῦ προσώπου ἐκ [διά] τῆς ἐνότητος τῆς νοοῦσας
 οὐσίας, πού πιστεύει ὅτι τήν ἀντιλαμβάνεται ἄμεσα μέσα στό 'Εγώ, [καί] τό
 διαφέρον πού δείχνουμε γιά πράγματα πού ὀφείλουν νά συμβοῦν κατά
 πρῶτον μετά τό θάνατό μας, [τό ἐξηγεῖ] ἐκ [διά] τῆς συνειδήσεως τῆς αὐλοῦ
 φύσεως τοῦ νοοῦντος ὑποκειμένου μας κ.λ.π. καί ἀπαλλάσσει⁶⁵⁵ τόν ἑαυτό
 του ἀπό κάθε φυσικὴν⁶⁵⁶ ἔρευνα τῆς αἰτίας τῶν ἐσωτερικῶν αὐτῶν μας
 φαινομένων ἐκ [διά] φυσικῶν ἐξηγητικῶν λόγων, καθ' ὅσον διά τῆς,
 τρόπον τινά, δεσποτικῆς ρήσεως [ὑπαγορεύσεως]⁶⁵⁷ ἐνός ὑπερβατικοῦ λόγου
~~ἀντιπαρέρχεται τὶς ἔμμονες [ἐγκόσμιες] πηγές γνώσεως τῆς ἐμπειρίας πρὸς~~
~~χάριν τῆς ραστώνης του, ἀλλὰ μέ ἀπόλεια [θυσία] κάθε [αὐθεντικῆς~~

*Ἐτσι ὀνόμαζαν οἱ ἀρχαῖοι Διαλεκτικοὶ ἕναν σοφιστικὸ συλλογισμό⁶⁵⁸, πού
 διευτυποῦτο ὡς ἐξῆς: 'Ἐάν τό πεπρωμένο σου τό συνεπάγεται⁶⁵⁹ ὅτι ὀφείλεις [προῶρισται]
 νά ἀναρρώσης ἀπό τήν ἀσθένεια αὐτή, τότε αὐτό θά συμβῇ, εἴτε χρησιμοποιήσεις ἕναν
 ἰατρό, εἴτε ὄχι. 'Ο Κικέρων⁶⁶⁰ λέγει ὅτι ὁ τρόπος αὐτός τοῦ συλλογιζέσθαι ἔχει τό ὄνομα
 του ἀπ' αὐτό, ἀπό τό ὅτι [δηλ.], ὅταν τόν ἀκολουθῇ κανεὶς, δέν ὑπολείπεται [ἀπομένει]
 καμμίᾳ ἀπολύτως χρήση τοῦ λόγου στήν ζωή. Τοῦτο εἶναι ἡ αἰτία, γιά τήν ὁποία
 χαρακτηρίζω [ἀποδίδω] τό σοφιστικὸ ἐπιχείρημα τοῦ καθαροῦ λόγου μέ τό ἴδιο ὄνομα.

653. Πρὸς ὅποιονδήποτε κατεύθυνση, σέ ὅτιδήποτε κι ἂν εἶναι.

654. Παραδίδεται, μεταβαίνει.

655. Αἶρει ἑαυτόν πάνω ἀπό κάθε...

656. Δηλ. ἐμπειρική.

657. Ἐπιτακτικοῦ ρήματος (=Machtspruch).

658. Σόφισμα.

659. Τό ἔχη γραμμένο.

660. Πρβλ. Μ. Τ. C i c e r o n i s, De fato, cap. XIII.

γνώσεως. Ἡ ἐπιβλαβὴς αὐτὴ συνέπεια γίνεται πῶς ὀφθαλμοφανῆς ἀκόμη στὸν⁶⁶¹ Δογματισμὸ τῆς ἰδέας μας γιὰ μιὰν ὑπέρτατη Νόηση καὶ στὸ ἐσφαλμένα πάνω σ' αὐτὴν θεμελιωμένο θεολογικὸ σύστημα τῆς φύσεως (Φυσικοθεολογία). Γιατί ἐκεῖ⁶⁶² ὅλοι οἱ ἐκδηλούμενοι στὴν φύση, συχνά μόνον ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς ἴδιους ἐπινοημένοι⁶⁶³ πρὸς τοῦτο σκοποὶ χρησιμεύουν σ' αὐτό, στὸ νὰ καθιστοῦν [δηλ.] σέ μᾶς κατὰ τὴν ἔρευνα τῶν αἰτιῶν λιαν ἀνετο⁶⁶⁴ τὸ πρᾶγμα⁶⁶⁵, δηλαδή ἀντὶ νὰ τίς ζητᾶμε στοὺς καθολικοὺς νόμους τοῦ μηχανισμοῦ τῆς ὕλης, νὰ ἐπικαλούμεθα κατ' εὐθείαν τὴν ἀνεξερεῦνητη βουλή τῆς ὑπερτάτης σοφίας καὶ νὰ θεωροῦμε εὐθύς τότε ὡς περαιωμένη [ὀλοκληρωμένη] τὴν προσπάθεια τοῦ λόγου, ὅταν κανεὶς ἀπαλλάσσει ἑαυτὸν τῆς χρήσεώς του, [χρήση] ἢ ὁποία ἐν τούτοις δὲν βρίσκει πουθενά [ἀλλοῦ] ἓνα ὀδηγητικὸ νῆμα παρά ὅπου μᾶς τὸ προσφέρει ἡ τάξη τῆς φύσεως καὶ ἡ σειρά τῶν μεταβολῶν σύμφωνα μὲ τοὺς ἐσωτερικοὺς καὶ καθολικοὺς νόμους των. Τὸ λάθος αὐτὸ μπορεῖ ν' ἀποφευχθῆ, ὅταν ἀπὸ τὴν ὀπτική γωνία τῶν σκοπῶν δὲν θεωροῦμε μερικὰ μόνον μέρη [κομμάτια] τῆς φύσεως, ὅπως π.χ. τὴν κατανομή τῆς ἡπειρωτικῆς χώρας, τὴ δομὴ τῆς, τὴν ἰδιοσυστασία καὶ τὴ θέση τῶν ὀρέων, ἢ καὶ ἀκόμη τὴν ὀργάνωση μόνον στὸ φυτικὸ καὶ ζωϊκὸ βασίλειο, ἀλλὰ [ὅταν] καθιστᾶμε καθ' ὀλοκληρίαν γενικὴ τὴ συστηματικὴ αὐτὴν ἐνότητα τῆς φύσεως ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἰδέα μιᾶς ὑπερτάτης Νοήσεως. Γιατί εὐθύς τότε θέτουμε ὡς βάση μιᾶν σκοπιμότητος σύμφωνα μὲ καθολικοὺς νόμους τῆς φύσεως, ἀπὸ τοὺς ὁποίους δὲν ἔχει ἐξαιρεθῆ καμμιά ἰδιαίτερη διάταξη, ἀλλ' ἔχει μονάχα περισσότερο ἢ λιγώτερο εὐδιάγνωστα [εὐδιάκριτα] γιὰ μᾶς χαρακτηρισθῆ, καὶ ἔχουμε μιᾶν κανονιστικὴ ἀρχὴ τῆς συστηματικῆς ἐνότητος μιᾶς τελολογικῆς συνδέσεως, τὴν ὁποίαν ὁμως δὲν καθορίζουμε ἐκ τῶν προτέρων, ἀλλ' ἐν ἀναμονῇ αὐτῆς μπορούμε⁶⁶⁶ νὰ συνεχίζουμε τὴν φυσικομηχανικὴ σύνδεση σύμφωνα μὲ καθολικοὺς νόμους. Γιατί ἔτσι μόνον ἡ ἀρχὴ τῆς σύμφωνης πρὸς ἓνα σκοπὸ⁶⁶⁷ ἐνότητος μπορεῖ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἐμπειρία νὰ διευρύνῃ πάντοτε τὴν χρῆση τοῦ λόγου, χωρὶς σὲ ὁποιαδήποτε περίπτωση νὰ τῆς προξενῆ ζημιὰ.

{ (A 691)
(B 719)

{ (A 692)
(B 720)

Τὸ δεύτερο λάθος [ἐλάττωμα], πού ἀπορρέει ἀπὸ τὴν παρερμηνεία τῆς ἀναφερθείσας ἀρχῆς τῆς συστηματικῆς ἐνότητος, εἶναι ἐκεῖνο τοῦ ἀνε-

661. Κατὰ τόν, στὴν περίπτωση του..

662. Στὸ πεδίο αὐτὸ ἐρεῦνης.

663. Φτιαγμένοι.

664. Βολικὸ.

665. Τὴν προσπάθεια.

666. Ἔχουμε τὸ δικαίωμα.

667. Τελικῆς, σκοπιμῆς.

συνκρίνει με κειτῶν
Κετῶν
Διόρθωση

στραμμένου λόγου (*perversa ratio*, ὕστερον πρότερον *rationis*). Ἡ ἰδέα τῆς συστηματικῆς ἐνότητος θά ὄφειλε νά χρησιμεύη μόνο γιά νά ζητῆ, ὡς κανονιστική ἀρχή, στή σύνδεση τῶν πραγμάτων σύμφωνα μέ καθολικούς νόμους τῆς φύσεως τήν ἐνότητα αὐτή, καί, καθ' ὅσον [στό μέτρο πού] κάτι τι [τῆς ἐνότητος] αὐτῆς μπορεῖ διά τῆς ἐμπειρικῆς ὁδοῦ νά βρεθῆ, κατά τόσον ἐπίσης νά πιστεῦθαι κανεῖς ὅτι ἔχει προσεγγίσει τήν πληρότητα τῆς χρήσεώς της, μολονότι βέβαια ποτέ δέν θά τήν φθάσῃ. Ἀντί γι' αὐτό ἀντιστρέφει κανεῖς τό πρᾶγμα καί ξεκινᾷ ἀπό αὐτό, ἀπό τό ὅτι [δηλ.] ὑποθέτει κανεῖς τήν πραγματικότητα μιᾶς ἀρχῆς τῆς σύμφωνης πρὸς ἕνα σκοπό⁶⁶⁸ ἐνότητος ὡς ὑποστατικῆν⁶⁶⁹, προσδιορίζει ἀνθρωπομορφιστικά τήν ἐννοια μιᾶς τέτοιας ὑπερτάτης Νοήσεως, ἐφ' ὅσον αὐτή εἶναι καθ' ἑαυτήν παντελῶς ἀνεξερεύνητη, καί (ἐπιβάλλει) ὕστερα, βίαια καί δικτατορικά, σκοπούς στήν φύση, ἀντί νά τοὺς ζητῆ, ὡς εἶναι εὐλογο⁶⁷⁰, διά τῆς ὁδοῦ τῆς φυσικῆς ἀναζητήσεως: κατά τέτοιον τρόπο, ὥστε ὄχι μόνον ἡ τελολογία, πού θά ὄφειλε μόνο νά χρησιμεύη σέ αὐτό, στό νά ὀλοκληρῶνῃ⁶⁷¹ [δηλ.] τήν ἐνότητα τῆς φύσεως σύμφωνα μέ καθολικούς νόμους, νά ἐνεργῆ [τείνῃ]⁶⁷² τώρα μᾶλλον κατά 'κει, στό νά ἄρῃ [δηλ.] τήν ἐνότητα αὐτή, ἀλλ' ἐπιπλέον καί ὁ ἴδιος ἀκόμη ὁ λόγος ὁδηγεῖται σ' ἀποτυχία⁶⁷³ τοῦ σκοποῦ του, [πού συνίσταται] στό ν' ἀποδείξῃ δηλαδή βάσει⁶⁷⁴ τῆς φύσεως τήν ὑπαρξὴ μιᾶς τέτοιας ἔμφρονος [σοφῆς] ὑπερτάτης αἰτίας σύμφωνα μέ τοὺς νόμους⁶⁷⁵ αὐτούς. Γιατί, ἂν κανεῖς δέν μπορῆ νά προϋποθέτῃ a priori τήν ὑπέρτατη σκοπιμότητα στήν φύση, ὡς προσήκουσα [προσφυῆ] δηλ. στήν οὐσία της, πῶς θέλει, λοιπόν, κανεῖς νά εἶναι ἐντεταλμένος⁶⁷⁶ νά τήν ζητῆ καί νά προσεγγίξῃ [στηριζόμενος] πάνω στήν κλίμακα τῆς ἰδίας [αὐτῆς σκοπιμότητος] τήν ὑπέρτατη τελειότητα ἐνός πρωτουργοῦ, ὡς μιᾶς ἀπολύτως ἀναγκαίας, [καί] κατά συνέπεια δυναμένης νά γνωσθῇ a priori τελειότητος; Ἡ κανονιστικὴ ἀρχὴ ἀπαιτεῖ νά προϋποθέτῃ κανεῖς ἀπολύτως, συνεπῶς ὡς ἀπορρέουσα [ἐξαγόμενη] ἀπὸ τὴν οὐσία τῶν πραγμάτων, τὴ συστηματικὴν ἐνότητα ὡς ἐ ν ὄ ρ η τ α τ ῆ ς φύ σ ε ω ς, [ἐνότητα] ἡ

(A 693) }
(B 721) }

668. Τελολογικῆς.

669. E r d m a n n - V a l e n t i n e r: ὡς ὑποστατικὴν αἰτία. Θέτει ὡς βάση ὑποστατικῶς τήν..

670. Ὅπως ἀρμόζει.

671. Συμπληρώνῃ.

672. Ν' ἀσκῆ τήν ἐπίδρασή της.

673. Ἀποτυγχάνει, σύρεται σέ ἀποτυχία, ἀστοχεῖ.

674. Μέ ἀφετηρία τήν φύση.

675. Τό: nach diesem δέν μπορεῖ νά συνάπτεται πρὸς καμμιάν ἄλλη λέξη τοῦ κειμένου, γι' αὐτό καί δεχόμεθα τὴ γραφὴ τοῦ W i l l e: nach diesen, δηλ. Gesetzen.

676. Ὑποχρεωμένος, ταγμένος.

→ k k D .

ὅποια δέν γινώσκεται ἀπλῶς ἐμπειρικά, ἀλλά προϋποτίθεται, ἂν καί ἀκαθορίστως ἀκόμη, a priori. Ἐάν ὁμως θέτω προηγουμένως ὡς ὑπόβαθρο [βάση] ἕνα ὑπέρτατο διατακτικό [τακτοποιό] ὄν, τότε αἴρεται στήν πραγματικότητα ἡ ἐνότης τῆς φύσεως. Γιατί ἡ ἐνότης αὐτή εἶναι παντελῶς ξένη καί τυχαία στήν φύση τῶν πραγμάτων καί δέν μπορεῖ ἐπίσης νά γνωσθῆ ἐκ⁶⁷⁷ καθολικῶν νόμων [τῆς φύσεως] αὐτῆς. Ἀπό αὐτό ξεπηδᾷ [προέρχεται] ἕνας φαῦλος κύκλος⁶⁷⁸ κατά τήν ἀπόδειξη⁶⁷⁹, ἀφοῦ κανεῖς προϋποθέτει αὐτό πού κατ' οὐσίαν ἔπρεπε νά ἀποδειχθῆ.

Τό νά παίρνη [θεωρῆ] κανεῖς τήν κανονιστική ἀρχή τῆς συστηματικῆς ἐνότητος τῆς φύσεως ὡς μίαν συστατική καί νά προϋποθέτη ὡς αἰτίαν ὑποστατικῶς ὅ,τι μονάχα ἐν τῇ ιδέᾳ [κατ' ιδέαν] τίθεται ὡς ὑπόβαθρο τῆς ὁμοιομόρφου χρήσεως τοῦ λόγου, [αὐτό] σημαίνει μόνον τό νά ὀδηγῆ { (A 694)
(B 722)
κανεῖς σέ σύγχυση⁶⁸⁰ τόν λόγον. Ἡ ἔρευνα τῆς φύσεως πορεύεται [τραβάει] τόν δρόμο της ἐντελῶς μόνη [ἀνεξάρτητη] [στηριζόμενη] πάνω⁶⁸¹ στήν ἀλυσίδα τῶν φυσικῶν αἰτιῶν σύμφωνα μέ καθολικούς νόμους τῆς ἰδίας αὐτῆς [φύσεως], [καί], βέβαια, σύμφωνα μέ τήν ιδέα ἐνός Δημιουργοῦ, ὄχι ὁμως γιά νά παραγάγη ἀπ' αὐτόν τή σκοπιμότητα —τήν ὅποια ἐπιζητεῖ⁶⁸² παντοῦ [πρός κάθε κατεύθυνση]—, ἀλλά γιά νά γνωρίση τήν ὑπαρξή του δι' [ἐξ] αὐτῆς τῆς σκοπιμότητος, πού ζητεῖται μέσα στίς οὐσίες⁶⁸³ τῶν φυσικῶν πραγμάτων [καί] ὅσο εἶναι δυνατό καί στίς οὐσίες⁶⁸⁴ ἐπίσης ὄλων τῶν πραγμάτων ἐν γένει, κατά συνέπεια [γιά νά γνωρίση τήν ὑπαρξή του] ὡς ἀπολύτως ἀναγκαία. Τό τελευταῖο [τοῦτο] εἴτε τώρα τελεσφορεῖ⁶⁸⁵, εἴτε ὄχι, ἡ ιδέα, ὡστόσο, παραμένει πάντοτε ὀρθή, καί ἐξ ἴσου ἀκριβῶς ὀρθή παραμένει ἐπίσης ἡ χρήση της, ὅταν αὐτή εἶναι περιωρισμένη στούς ὅρους μιᾶς κανονιστικῆς ἀπλῶς ἀρχῆς.

Πλήρης σύμφωνη [ἐναρμονισμένη] πρὸς ἕνα σκοπό ἐνότητος⁶⁸⁶ εἶναι τελειότης (θεωρημένη ἀπολύτως)⁶⁸⁷. Ὄταν τήν ἐνότητα αὐτή δέν τή βρίσκουμε μέσα στήν οὐσία τῶν πραγμάτων, πού συνιστοῦν ὁλόκληρο τό ἀντικείμενο τῆς ἐμπειρίας, ὅλης, τουτέστιν, τῆς ἀντικειμενικά

677. Διά, μέ ἀφετηρία...

678. Orbis vitiosus.

679. Ἐν τῷ ἀποδεικνύειν.

680. Διαταράσση.

681. Μέ ὀδηγό τήν...

682. Ἐπιζητεῖ, ἐπιδιώκει.

683. H a r t e n s t e i n: στήν οὐσία (=dem Wesen).

684. Στήν οὐσία (ἴδε παραπάνω).

685. Στέφεται ἀπό ἐπιτυχία.

686. Unitas finalis.

687. Κατά τρόπον ἀπόλυτον, ἐν ἀπολύτῳ ἐννοίᾳ.

ἐγκύρου γνώσεώς μας, κατά συνέπεια [δέν τήν βρίσκουμε] μέσα στους καθολικούς καί ἀναγκαίους νόμους τῆς φύσεως, πῶς θέλομε ἀπ' αὐτό⁶⁸⁸ νά συμπεράνουμε εὐθέως γιά τήν ἰδέα μιᾶς ὑπερτάτης καί ἀπολύτως ἀναγκαίας τελειότητος ἑνός πρωταρχικοῦ ὄντος, πού εἶναι ἡ πρωταρχή [πηγή] κάθε αἰτιότητος; Ἡ μέγιστη συστηματική, ἐπομένως ἡ σύμφωνη ἐπίσης πρός ἕνα σκοπό ἐνότης, εἶναι ἡ σχολή⁶⁸⁹, καί μάλιστα καί τό ὑπόβαθρο τῆς δυνατότητος τῆς μεγίστης χρήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου.

(A 695)
(B 723)

Ἡ ἰδέα τῆς ἰδίας αὐτῆς [ἐνότητος] εἶναι, ἄρα, ἀξεχώριστα μέ τήν οὐσία τοῦ λόγου μας συνδεδεμένη. Ἡ ἴδια ἀκριβῶς ἰδέα εἶναι συνεπῶς νομοθετική γιά μᾶς καί ἔτσι εἶναι πολύ φυσικό νά δεχώμεθα ἕναν σ' αὐτήν ἀνταποκρινόμενο νομοθετικό λόγο (*intellectus archetypus*), ἀπό τόν ὁποῖο, ὡς τοῦ ἀντικειμένου τοῦ λόγου μας, εἶναι [πρέπει] νά παράγεται ὅλη ἡ συστηματική ἐνότης τῆς φύσεως.

Εἶπαμε ἐπ' εὐκαιρία τῆς ἀντινομίας τοῦ καθαροῦ λόγου: ὅτι ὅλα τά ἐρωτήματα πού ἐγείρει [θέτει] ὁ καθαρὸς λόγος πρέπει νά εἶναι ἀπολύτως ἀπαντήσιμα⁶⁹⁰, καί ὅτι ἡ συγγνώμη ⁶⁹¹ γιά τούς περιορισμούς [τά ὄρια] τῆς γνώσεώς μας —πού σέ πολλά γιά τήν φύση ἐρωτήματα εἶναι ἐξ ἴσου ἀκριβῶς ἀναπόφευκτη ὅσο καί εὐλογη⁶⁹²— δέν μπορεῖ ἐδῶ νά εἶναι ἐπιτρεπτή, ἀφοῦ οἱ ἐρωτήσεις ἐδῶ δέν μᾶς ὑποβάλλονται ἀπό τήν φύση τῶν πραγμάτων, ἀλλά διά τῆς φύσεως μόνον τοῦ λόγου καί γιά τήν ἐσωτερική του ἀποκλειστικά διάταξη [σύσταση]. Τώρα μποροῦμε νά ἐπιβεβαιώσουμε αὐτόν τόν ἐκ πρώτης ὄψεως⁶⁹³ τολμηρό ἰσχυρισμό ἐν ἀναφορᾷ πρός τίς δύο ἐρωτήσεις, ὅπου [στίς ὁποῖες] ὁ καθαρὸς λόγος ἔχει [ἐπιδεικνύει] τό μέγιστο διαφέρον του, καί μ' αὐτό νά ὀδηγήσουμε σ' ὀλοσχερῆ τελείωση τήν θεώρησή μας γιά τή διαλεκτική τοῦ ἰδίου αὐτοῦ καθαροῦ λόγου.

(A 696)
(B 724)

Ἐάν, συνεπῶς, ἐρωτᾷ κανεῖς (ἐν ἀναφορᾷ πρός μιάν ὑπερβατική Θεολογία*), π ρ ῶ τ ο ν: ἂν ὑπάρχη κάτι τι διάφορο ἀπό τόν κόσμο, τό

(A 696)
(B 724)

* Ἐκεῖνο πού εἶπα ἤδη προηγουμένως γιά τήν ψυχολογική ἰδέα καί τόν προορισμό της, ὡς ἀρχῆς γιά τήν ἀπλῶς κανονιστική χρήση τοῦ λόγου, μέ ἀπαλλάσσει ἀπό τή διεξοδικότητα νά ἐκθέσω [ἀναπτύξω] ἀκόμη ἰδιαίτερα τήν ὑπερβατική ἀπατηλή φαινομενικότητα, σύμφωνα⁶⁹⁴ μέ τήν ὁποία ἡ συστηματική ἐκείνη ἐνότης ὅλης τῆς πολλαπλότητος τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως παριστάνεται ὑποστατικῶς. Ἡ μέθοδος⁶⁹⁵ στό σημεῖο αὐτό εἶναι πολύ ὅμοια μ' ἐκείνην πού παρατηρεῖ [ἀκολουθεῖ] ἡ κριτική ἀναφορικά πρός τό θεολογικό ἰδεῶδες.

688. Ἀπ' αὐτή τήν ἐνότητα. 689. Τό σχολεῖο, τό παιδευτήριο.

690. Ἐπιδεκτικά ἀπαντήσεως.

691. Δικαιολογία, πρόσχημα. 692. Δίκαιη.

693. *Prima specie*.

694. Δυνάμει τῆς ὁποίας, διά τῆς ὁποίας.

695. Τρόπος πορείας, διαδικασία.

ὁποῖο περιέχει τόν θεμελιώδη αἰτιώδη λόγο τῆς τάξεως τοῦ κόσμου καί τῆς συνεκτικῆς⁶⁹⁶ του σύμφωνα μέ καθολικούς νόμους ἐνότητας, ἡ ἀπάντηση τότε εἶναι: χωρίς ἀμφιβολία [ὑπάρχει]. Γιατί ὁ κόσμος εἶναι ἓνα σύνολο⁶⁹⁷ φαινομένων, ἄρα πρέπει νά ὑπάρχη ἓνα κάποιο ὑπερβατικό ὑπόστρωμα τῶν ἰδίων αὐτῶν φαινομένων, δηλ. [ἓνα ὑπόστρωμα] δυνάμενο ἀπλῶς νά νοηθῆ⁶⁹⁸ ἀπό τήν καθαρή νόηση⁶⁹⁹. Ἐάν εἶναι [τίθεται], δεύτερον, τό ἐρώτημα, ἂν τό ὄν αὐτό εἶναι οὐσία, [οὐσία προικισμένη] μέ τή μέγιστη πραγματικότητα, ἀναγκαῖα κ.λ.π.: τότε ἐγώ ἀπαντῶ, ὅτι ἡ ἐρώτηση αὐτή δέν ἔχει κανένα ἀπολύτως νόημα⁷⁰⁰. Γιατί ὅλες οἱ Κατηγορίες, διά τῶν ὁποίων ἐπιχειρῶ νά σχηματίσω μέσα μου μιάν ἔννοια ἐνός τέτοιου ἀντικειμένου, δέν εἶναι γιά καμμιάν ἄλλη χρήση ἐξόν ἀπό τήν ἐμπειρική, καί δέν ἔχουν κανένα ἀπολύτως νόημα, ὅταν [ἔάν] δέν ἐφαρμόζονται πάνω σέ ἀντικείμενα δυνατῆς ἐμπειρίας, δηλ. πάνω στόν αἰσθητό κόσμο. Ἐξω ἀπό τό πεδίο αὐτό οἱ Κατηγορίες εἶναι ἀπλῶς τίτλοι γιά ἔννοιες [ἐννοιῶν], τίς ὁποῖες μπορεῖ κανεῖς συγκαταβατικά νέ δέχεται, δι' αὐτῶν ὅμως ἐπίσης δέν μπορεῖ κανεῖς νά ἐννοήσῃ⁷⁰¹ τίποτα. Ἐάν, τέλος, εἶναι [τίθεται], τρίτον, τό ἐρώτημα, ἂν ἔχουμε τό δικαίωμα [ἐπιτρέπεται] τουλάχιστον νά νοήσουμε τό διάφορο αὐτό ἀπό τόν κόσμο ὄν κατ' ἀναλογίαν πρὸς τά ἀντικείμενα τῆς ἐμπειρίας: τότε ἡ ἀπάντηση εἶναι: βεβαίως, ἀλλά μόνον ὡς ἀντικείμενο ἐν τῇ ἰδέᾳ [κατ' ἰδέαν] καί ὄχι στήν πραγματικότητα⁷⁰², δηλ. μόνο καθ' ὅσον τό ἀντικείμενο αὐτό εἶναι ἓνα ἄγνωστο σέ μᾶς ὑπόστρωμα τῆς συστηματικῆς ἐνότητας, τάξεως καί σκοπιμότητος τῆς διατάξεως [συστάσεως, συγκροτήσεως] τοῦ κόσμου, [ὑπόστρωμα]⁷⁰³ πού ὁ λόγος εἶναι ὑποχρεωμένος νά καθιστᾷ στόν ἑαυτό του κανονιστικὴν ἀρχή γιά τήν ἔρευνά του [ἐκ μέρους του ἔρευνα] τῆς φύσεως. Καί [κάτι] ἀκόμα περισσότερο, στήν ἰδέα αὐτή μέσα μποροῦμε νά ἐπιτρέψουμε ἄφοβα καί ἀνεπίκριτα μερικούς ἀνθρωπομορφισμούς, πού εἶναι πρόσφοροι [εὐνοϊκοί] στή νοηθεῖσα [ἀναφερθεῖσα] κανονιστικὴν ἀρχή. Γιατί εἶναι πάντα μόνον μιὰ ἰδέα [γιατί πρόκειται πάντα γιά μιάν ἰδέα μόνον], πού δέν ἀναφέρεται διόλου εὐθέως σ' ἓνα διάφορο ἀπό τόν κόσμο ὄν, ἀλλά [ἀναφέρεται] στήν κανονιστικὴ ἀρχή τῆς συστηματικῆς ἐνότητας τοῦ

(A 697)
(B 725)

696. Contextus.

697. Summa.

698. Νοήσιμο.

699. Τόν καθαρὸ νοῦ.

700. Σημασία.

701. Καταλάβη.

702. In realitate, in veritate.

703. Ἰδέαν ἢ συστηματικὴν ἐνότητα, κατ' ἄλλους (S m i t h, B o r n). Θεωροῦμε ὀρθὴν γραμματικῶς καί νοηματικῶς καί τήν ἀποψη αὐτή.

κόσμου, διά μέσου ὅμως μόνον ἐνός σχήματος τῆς ἰδίας⁷⁰⁴, μιᾶς ὑπερτάτης δηλαδή Νοήσεως, πού εἶναι σύμφωνα μέ σοφά σχέδια [προθέσεις] δημιουργός αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Τί εἶναι αὐτή καθ' ἑαυτήν ἢ πρωταρχή⁷⁰⁵ αὐτή τῆς ἐνότητος τοῦ κόσμου, δέν θά ἔπρεπε⁷⁰⁶ μ' αὐτό νά συλλαμβάνεται [νοῆται], ἀλλά [θά ἔπρεπε νά συλλαμβάνεται], πῶς ἐμεῖς ὀφείλουμε νά τήν χρησιμοποιοῦμε ἢ, μᾶλλον, νά χρησιμοποιοῦμε τήν ἰδέα τῆς ἐν σχέσει πρὸς τή συστηματική χρήση τοῦ λόγου ἀναφορικά πρὸς τὰ πράγματα τοῦ κόσμου.

Ἄλλά κατ' αὐτό τόν τρόπο μπορούμε ὥστόσο (θά συνεχίση νά ρωτᾶ κανεῖς) νά δεχθοῦμε ἕναν μοναδικό σοφό καί παντοδύναμο δημιουργό τοῦ κόσμου; Χωρίς καμμιά ἀμφιβολία καί ὄχι μόνον αὐτό, ἀλλά εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά προϋποθέσουμε ἕναν τέτοιο [δημιουργό]. Ἄλλά ἀμέσως τότε διευρύνουμε ἐν τούτοις τή γνώση μας πέρα ἀπό τό πεδίο τῆς δυνατῆς ἐμπερίας; Μέ κανέναν τρόπο⁷⁰⁷. Γιατί ἔχουμε (A 698) } προϋποθέσει ἕνα Κάτι τι μόνον, γιά τό ὅποιο δέν ἔχουμε καμμιά ἀπολύτως (B 726) } ἔννοια, τί εἶναι αὐτό καθ' ἑαυτό τό Κάτι τι αὐτό (~~ἕνα ὑπερβατικό ἀπλῶς ἀντικείμενο~~), ἀλλά, ἐν σχέσει πρὸς τή συστηματική καί σκόπιμη⁷⁰⁸ τάξη τῆς κοσμοποιίας [τοῦ σύμπαντος], τήν ὁποία εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά προϋποθέτουμε, ὅταν σπουδάζουμε τήν φύση, ἔχουμε νοήσει ἐκεῖνο τό ἄγνωστο σέ μᾶς ὄν κατ' ἀναλογία νά μόνο πρὸς μίαν Νόηση [νοερή φύση] (μιά ἐμπειρική ἔννοια), δηλ. ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τοὺς σκοπούς καί τήν τελειότητα, πού βασιζονται πάνω σ' αὐτό, τό ὄν αὐτό τό ἐπροκίσαμε μ' ἐκεῖνες ἀκριβῶς τίς ιδιότητες, οἱ ὁποῖες, σύμφωνα μέ τοὺς ὄρους τοῦ λόγου μας, μπορούν νά ἐμπεριέχουν τό ὑπόβαθρο [τόν αἰτιώδη λόγο] μιᾶς τέτοιας συστηματικῆς ἐνότητος. Ἡ ἰδέα αὐτή, ἄρα, εἶναι παντελῶς θεμελιωμένη [βάσιμη, ἔγκυρη] ἀναφορικά πρὸς τήν κοσμική [ἐγκόσμια]⁷⁰⁹ χρήση τοῦ λόγου μας. Ἐάν ὅμως θέλαμε νά τῆς ἀποδώσουμε [ἕνα] ἀπολύτως ἀντικειμενικό κῦρος, τότε θά λησμονούσαμε ὅτι, αὐτό πού νοοῦμε, εἶναι ἕνα ὄν ἐν τῇ ἰδέᾳ μόνον καί, καθὼς [καθ' ὅσον] ἐμεῖς τότε θά ξεκινούσαμε [ἀρχίζαμε] ἀπό μίαν διά τῆς θεωρήσεως [παρατηρήσεως]⁷¹⁰ τοῦ κόσμου μή προσδιορίσιμη διόλου αἰτιώδη ἀρχή, δέν θά εἴμασταν ἔτσι σέ θέση νά ἐφαρμόσουμε τήν ἀρχή αὐτή εὐσυμμέτρως [προσηκόντως] πρὸς τήν ἐμπειρική χρήση τοῦ λόγου.

704. Αὐτῆς τῆς ἐνότητος.

705. Πρωταρχικός λόγος, αἰτία. Κατά τήν ἔκδοση A: Ungrund (=μή-πρωταρχή, μή-θεμέλιο, ἄβυσσος, «ἄπατος») ἀντί: Urgrund.

706. Κατά λέξη: Δέν ἔχει ὀφείλει νά..

707. Οὐδαμῶς.

708. Τελολογική, σύμφωνη πρὸς σκοπούς (=ad fines convenienter constitutus).

709. Κοσμολογική.

710. Σπουδῆς.

Ἄλλά (θά ἐρωτήση κανεῖς περαιτέρω) μ' αὐτό τόν τρόπο μπορῶ ἐν τούτοις νά κάνω χρήση τῆς ἐννοίας καί τῆς προϋποθέσεως τοῦ ὑπερτάτου αὐτοῦ ὄντος στήν κατά λόγον θεώρηση τοῦ κόσμου; Βεβαίως, γι' αὐτόν ἄλλωστε οὐσιαστικά τόν σκοπό εἶναι τεθειμένη ἀπό τόν λόγο ὡς ὑπόβαθρο αὐτή ἡ ἰδέα. Ἄλλά ἔχω τότε τό δικαίωμα νά θεωρῶ ὡς σκοπούς διατάξεις προσόμοιες σκοπῶν, καθῶς [καθ' ὅσον] τίς παράγω ἀπό τήν θεϊκή βούληση, ἄν καί διά μέσου ἰδιατέρων πρὸς τόν σκοπό αὐτό καταλλήλως προσαρμοσμένων [διευθετημένων] μέσα στόν κόσμο διαρρυθμίσεων; Βεβαίως, αὐτό ἐπίσης μπορεῖτε νά τό κάνετε, ἀλλά κατά τέτοιον τρόπο, ὥστε νά ὀφείλῃ νά ἔχη γιά σᾶς τό ἴδιο ἀκριβῶς κῦρος⁷¹¹, [τό] ἄν κάποιος λέγῃ, ὅτι ἡ θεϊκή σοφία τά ἔχει ὅλα ἔτσι γιά τούς ὑπέρτατους σκοπούς τῆς τακτοποιήσεως, ἢ [ὅτι] ἡ ἰδέα τῆς ὑπερτάτης σοφίας εἶναι ἓνα κανονιστικό [στοιχεῖο] στήν ἐξερεύνηση τῆς φύσεως καί μιᾶ ἀρχῆς τῆς συστηματικῆς καί σκόπιμης [τεολογικῆς] ἐνότητος τῆς ἰδίας αὐτῆς [φύσεως] σύμφωνα μέ καθολικούς φυσικούς νόμους, ἀκόμη καί ἐκεῖ, ὅπου ἐκείνη δέ τή διακρίνουμε [ἀντιλαμβανόμεθα]· δηλ. γιά σᾶς πρέπει ἐκεῖ, ὅπου τήν ἐνότητα αὐτή τή διακρίνετε [ἀντιλαμβάνεσθε], νά εἶναι ἓνα καί τό αὐτό ἐντελῶς πρᾶγμα τό νά [ἐάν] λέτε: [ὅτι] ὁ Θεός τό ἠθέλησε ἔτσι σοφῶς, ἢ ἡ φύση τό ἐτακτοποίησε κατ' αὐτόν τόν τρόπο σοφά. Γιατί ἡ μέγιστη συστηματική καί σύμφωνη πρὸς ἓνα σκοπό [σκόπιμη] ἐνότης, πού ὁ λόγος σας ἀπαιτοῦσε νά ὑποθέτῃ ὡς κανονιστικὴν ἀρχήν σέ κάθε ἔρευνα τῆς φύσεως, ἦταν ἀκριβῶς ἐκεῖνο πού σᾶς ἔδιδε τό δικαίωμα νά ὑποθέτετε⁷¹² τήν ἰδέα μιᾶς ὑπερτάτης Νοήσεως ὡς ἓνα σχῆμα τῆς κανονιστικῆς ἀρχῆς, καί ὅσην ἐσεῖς τώρα σκοπιμότητα συναντᾶτε, σύμφωνα μέ τήν ἴδια αὐτήν ἀρχήν, μέσα στόν κόσμο, τόσην ἐπίσης ἐπιβεβαίωση τῆς νομιμότητος τῆς ἰδέας σας ἔχετε· ἀλλά καθῶς ἡ ἀναφερθεῖσα⁷¹³ ἀρχή δέν εἶχε καμμιάν ἄλλη πρόθεση [σκοπό] ἀπό τοῦ νά ζητῇ ἀναγκαίαν καί μεγαλύτερη δυνατὴν ἐνότητα τῆς φύσεως, ἔτσι τήν ἐνότητα αὐτή θά πρέπει, καθ' ὅσον⁷¹⁴ ἐμεῖς τήν φθάνομε, νά τήν ὀφείλωμε βέβαια στήν ἰδέα ἐνός ὑπερτάτου ὄντος, ἀλλά [πλὴν ὅμως] δέν μποροῦμε, χωρὶς νά περιπέσουμε σέ ἀντίφαση μέ τούς ἴδιους τούς ἑαυτούς μας, ν' ἀντιπαρέλθουμε τούς καθολικούς νόμους τῆς φύσεως —ἐν ὄψει τῶν ὁποίων μόνον ἐτέθη ὡς βάση ἡ ἰδέα—, γιά νά θεωρήσουμε τή σκοπιμότητα αὐτὴν τῆς φύσεως ὡς τυχαία καί ὑπερφυσικὴν ὅσον ἀφορᾷ τήν ἐκπόρευσίν της [καταγωγὴ της], γιατί ἐμεῖς δέν εἴχαμε τό δικαίωμα ἓνα ὄν μέ τίς

{ (A 699)
(B 727)

{ (A 700)
(B 728)

711. Νά εἶναι τό ἴδιο πρᾶγμα, νά εἶναι ἀδιάφορο.

712. Νά θέτετε ὡς βάση.

713. Νοηθεῖσα.

714. Στό μέτρο ἢ τόν βαθμό πού τήν πλησιάζομε.

ἀναφερθεῖσες⁷¹⁵ ιδιότητες νά τό δεχθοῦμε πάνω ἀπό τήν φύση, ἀλλά νά θέσουμε μόνον ὡς-βάση τήν ἰδέα του, γιά νά θεωρήσουμε κατά τήν ἀναλογία ἑνός αἰτιώδους προσδιορισμοῦ ὡς συστηματικῶς συνδεδεμένα ἀναμεταξύ των τά φαινόμενα.

Ἄκριβῶς γι' αὐτό ἔχομε ἐπίσης τό δικαίωμα νά νοοῦμε τήν αἰτία τοῦ κόσμου ἐν τῇ ἰδέᾳ ὄχι μόνον σύμφωνα μέ ἕναν πῶ λεπτονόητο ἀνθρωπομορφισμό (χωρίς τόν ὁποῖο δέν θά μπορούσε ἀπολύτως τίποτε νά νοηθῆ γι' αὐτό⁷¹⁶), δηλ. ὡς ἕνα ὄν, πού ἔχει νόηση, εὐαρέσκεια καί δυσαρέσκεια⁷¹⁷, ὡσαύτως μιά σύμμετρη πρός αὐτό ἐπιθυμία καί βούληση κ.λ.π., ἀλλά νά τοῦ ἀποδίδουμε ἄπειρη τελειότητα, πού ὑπερβαίνει ἔτσι κατά πολύ ἐκείνη, γιά τήν ὁποία μπορούμε νά ἔχομε τό δικαίωμα⁷¹⁸ διά [ὡς ἐκ] τῆς ἐμπειρικῆς γνώσεως τῆς τάξεως τοῦ κόσμου. Γιατί ὁ κανονιστικός νόμος τῆς συστηματικῆς ἐνότητος θέλει [ἴσως] νά ὀφείλομε νά σπουδάζουμε τήν φύση ἔτσι, ὡς ἕ ἄ ν παντοῦ νά ἀπαντοῦσε [βρισκόταν] συστηματική καί σκόπιμη⁷¹⁹ ἐπ' ἄπειρον ἐνότητος κοντά [πλαί] στή μεγαλύτερη δυνατή πολλαπλότητα [ποικιλία]. Γιατί, παρ' ὄλο πού θά κατοπτεύουμε [ἀποκαλύπτουμε] ἢ προσεγγίζουμε ὀλίγο⁷²⁰ μόνον ἀπό τήν τελειότητα αὐτή τοῦ κόσμου, ἀνήκει ἐν τούτοις στή νομοθεσία τοῦ λόγου μας νά τήν ζητοῦμε καί νά τήν προεικάζουμε παντοῦ· καί πρέπει νά μᾶς εἶναι πάντοτε ἐπωφελές, (A 701) } ἀλλά ποτέ δέν μπορεῖ νά ἀποβῆ ἐπιβλαβές, [τό] νά ἐπιτελοῦμε [κατευ-
(B 729) } θύνουμε] τήν θεώρηση [μελέτη] τῆς φύσεως σύμφωνα μέ τήν ἀρχή αὐτή. Ἄλλά ὑπό [μέ] τήν παράσταση αὐτή⁷²¹ τῆς ὑποτεθειμένης ὡς βάση ἰδέας ἑνός ὑπερτάτου δημιουργοῦ εἶναι ἐπίσης σαφές: ὅτι δέν ὑποθέτω [θέτω ὡς βάση] τήν ὑπαρξη καί τή γνώση ἑνός τέτοιου ὄντος, ἀλλά τήν ἰδέα μόνον τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ὄντος καί δέν παράγω, ἄρα, κατ' οὐσίαν τίποτε ἀπό τό ὄν αὐτό, ἀλλά μονάχα ἀπό τήν ἰδέα του, δηλ. ἀπό τήν φύση τῶν πραγμάτων σύμφωνα μέ μιάν τέτοια ἰδέα. Ἐπίσης μιά ὀρισμένη, ἄν καί ἀνεκδίπλωτη⁷²² συνείδηση τῆς γνησίας χρήσεως τῆς ἐννοίας μας αὐτῆς τοῦ λόγου φαίνεται νά ἔχη προκαλέσει [ἐμπνεύσει] τή μετριοπαθῆ [σεμνή] καί εὐλογοφανῆ⁷²³ γλῶσσα τῶν φιλοσόφων ὅλων τῶν ἐποχῶν, καθὼς⁷²⁴ αὐτοί ὁμιλοῦν γιά τήν σοφία καί

715. Νοηθεῖσες.

716. W i l l e: von ihr (=γι' αὐτήν).

717. Αἰσθήματα ἡδονῆς καί λύπης.

718. Νά εἶμαστε ἐξουσιοδοτημένοι.

719. Τελολογική.

720. Ἐνα μικρό μέρος, ὀλίγα μόνον πράγματα.

721. Ἀπό τήν παράσταση αὐτή, ἀπό τόν [κατά τόν] τρόπο αὐτό παραστάσεως.

722. Ἀξεκαθάριστη, ἀδιατύπωτη, συγκεχυμένη (=non explicata).

723. Δίκαιη, σώφρονα, ἐπιεικῆ.

724. Ὅταν, ὅπου.

πρόνοια τῆς φύσεως καί τῆς θεϊκῆς σοφίας ὡς συνωνύμων⁷²⁵ ἐκφράσεων, μάλιστα [δέ] προτιμοῦν, ὅσο ἔχουν νά κάνουν μέ τόν καθαρά ἀπλῶς θεωρητικό λόγο, τήν πρώτη ἐκφραση, γιατί αὐτή συγκρατεῖ [ἀναχαιτίζει] τήν [ὑπεφίαλη] ἀξίωση ἐνός ἰσχυρισμοῦ μείζονος ἀπ' αὐτόν, γιά τόν ὁποῖο εἴμαστε δικαιολογημένοι⁷²⁶, καί ἀναπέμπει [ἐπανάγει] συγχρόνως τόν λόγο εἰς τό ἴδιον αὐτοῦ πεδῖον, [δηλ.] στήν φύση.

Ἔτσι ὁ καθαρός λόγος, πού στήν ἀρχή δέν φαινόταν νά μᾶς ὑπόσχεται τίποτε τό λιγώτερο ἀπό τή διεύρυνση τῶν γνώσεών πέρα ἀπό ὅλα τά ὄρια τῆς ἐμπειρίας, δέν περιέχει, ἐάν τόν ἐννοοῦμε σωστά, τίποτε ἄλλο ἀπό ~~κανονιστικές ἀρχές~~, οἱ ὁποῖες ἐπιτάσσουν μεγαλύτερη μέν ἐνότητα ἀπ' ὅ,τι ἡ ἐμπειρική χρήση τῆς διανοίας μπορεῖ νά ἐπιτύχη [νά φθάση], ἀλλά ἀκριβῶς μ' αὐτό, μέ τό ὅτι [δηλ.] μεταθέτουν [ἐξαπωθοῦν] τόν στόχο τῆς προσεγγίσεως τῆς ἰδίας αὐτῆς χρήσεως [τῆς διανοίας]⁷²⁷ τόσο μακριά, φέρουν [ὀδηγοῦν], διά τῆς συστηματικῆς ἐνότητος, στόν μέγιστο [δυνατό] βαθμό τῆ συμφωνία [ἀρμονία] τῆς ἰδίας αὐτῆς χρήσεως [τῆς διανοίας] μέ τόν ἴδιο τόν ἑαυτό της, ὅταν ὁμως τίς παρανοῆ κανεῖς καί τίς θεωρῆ ὡς οὐστατικές ἀρχές ὑπερβατικῶν γνώσεων, [οἱ ἀρχές] αὐτές προκαλοῦν [παράγουν] διά μιᾶς ἀπαστρέπτουσας μέν, ἀλλ' ἀπατηλῆς φαινομενικότητος [ἐπιφάσεως] [ὑποκειμενικήν] πεποιθήση⁷²⁸ καί ἐμφάνταστη [πλασματικήν]⁷²⁹ γνώση, δι' αὐτῶν ὁμως αἰώνιες ἀντιφάσεις καί ἐριστικότητες.

* *

*

Ἔτσι, λοιπόν, κάθε ἀνθρώπινη γνώση ἀρχίζει μέ τίς ἐποπτρίες, προχωρεῖ ἀπό ἐκεῖ πρὸς ἐννοιες καί τερματίζει⁷³⁰ μέ ιδέες. Μολονότι [ἡ γνώση] αὐτή ἔχει ἐν ἀναφορᾷ καί πρὸς τά τρία [αὐτά] στοιχεῖα πηγές τῆς γνώσεως a priori, πού ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνονται νά καταφρονοῦν τά ὄρια πάσης ἐμπειρίας, μιᾶ ὀλοκληρωμένη ἐν τούτοις Κριτική πείθει, ὅτι κάθε λόγος στήν καθαρά θεωρητική του χρήση δέν μπορεῖ ποτέ μέ τά στοιχεῖα αὐτά νά χωρήση πέρα⁷³¹ ἀπό τό πεδῖο δυνατῆς ἐμπειρίας καί ὅτι ὁ

725. Ἴσοδυνάμων.

726. Ἔχομε τό δικαίωμα, εἴμαστε ἐξουσιοδοτημένοι.

727. Τόν στόχο δηλ., πρὸς τόν ὁποῖο ἀποβλέπει ἢ ἐπιζητεῖ νά προσεγγίση ἡ ἐμπειρική χρήση τῆς διανοίας - νοήσεως.

728. Πίστη, πειθῶ.

729. Φανταστική, κατ' ἐπίνοιαν.

730. Καταλήγει.

731. Νά ὑπερβῆ.

οὐσιαστικός [κυριολεκτικός] προορισμός τῆς ὑπερτάτης αὐτῆς γνωστικῆς δυνάμεως εἶναι νά χρησιμοποιηῖ μονάχα ὅλες τίς μεθόδους καί τίς θεμελιώδεις ἀρχές αὐτῶν [τῶν μεθόδων], γιά νά παρακολουθη [διερευνηθῆ] τήν φύση μέχρι τά ἐνδότερα τῆς σύμφωνα μέ ὅλες τίς δυνατές ἀρχές τῆς ἐνότητος, ἀνάμεσα στίς ὁποῖες αὐτή τῶν σκοπῶν εἶναι ἡ πλέον ἐπιφανῆς [σπουδαία], ποτέ ὁμως [δέν εἶναι ὁ προορισμός τῆς] νά υπερβαίνῃ⁷³² τό ὄριο τῆς, ἔξω ἀπό τό ὁποῖο δέν ὑπάρχει γιά ἔμᾶς τίποτε ἄλλο ἔξόν ἀπό κενός χῶρος. Βέβαια ἡ κριτική ἔρευνα ὄλων τῶν προτάσεων, πού μπόρουν νά διευρύνουν τή γνώση μας πέρα ἀπό τήν πραγματική ἐμπειρία, μᾶς ἔχει, στήν Ὑπερβατική Ἀναλυτική, ἐπαρκῶς πείσει, ὅτι [οἱ προτάσεις] αὐτές δέν μποροῦν ποτέ νά ὀδηγήσουν σέ κάτι περισσότερο ἀπό μιάν δυνατή ἐμπειρία καί ἂν δέν ἦταν κανεῖς δύσπιστος ἀκόμη καί ἀπέναντι στά πιό σαφῆ ἀφηρημένα⁷³³ καί γενικά θεωρήματα, ἂν ἐρεθιστικές [δελεαστικές] καί εὐλογοφανεῖς προοπτικές δέν μᾶς δελέαζαν [παρέσυραν] ν' ἀπορρίψουμε τόν καταναγκασμό [τήν πίεση]⁷³⁴ τῶν πρώτων⁷³⁵, τότε θά μπορούσαμε ἀσφαλῶς νά ἀπαλλάξουμε τούς ἑαυτούς μας [νά γλυτώσουμε] ἀπό τήν ἐπίμοχθη [κοπιώδη] ἀνάκριση⁷³⁶ ὄλων τῶν διαλεκτικῶν μαρτύρων, πού ἕνας ὑπερβατικός λόγος μπορεῖ νά προσκομίση πρὸς ὄφελος [ὑποστήριξη] τῶν [ὑπερφιάλων] ἀξιώσεων του· γιὰτί γνωρίζαμε ἤδη ἐκ τῶν προτέρων μέ πλήρη βεβαιότητα, ὅτι ὅλη ἡ προσποίησή του⁷³⁷ ἔχει μέν ἴσως νομισθῆ [νοηθῆ]⁷³⁸ καλόπιστα⁷³⁹, ἀλλά ὀφείλει ἀναγκαστικά νά εἶναι ἀπολύτως ἄκυρη [μηδαμινή, κενή], ἐφ' ὅσον ἀφορᾷ μιάν γνώση⁷⁴⁰, πού κανένας ἄνθρωπος δέν μπορεῖ ποτέ ν' ἀποκτήση. Ἀλλά, καθὼς [ἀφοῦ], ὥστόσο, τέρμα τοῦ συζητεῖν [στό συζητεῖν]⁷⁴¹ οὐδέν γίνεται, ὅταν κανεῖς δέν εἰσχωρῆ πίσω στήν ἀληθῆ αἰτία τῆς ἀπατηλῆς φαινομενικότητος, διὰ τῆς ὁποίας καί ὁ πλέον λογικός [ὀξύνους]⁷⁴² ἄνθρωπος μπορεῖ ν' ἀπατηθῆ, καί [καθὼς] ἡ ἀνάλυση [διάλυση] ὅλης τῆς ὑπερβατικῆς μας γνώσεως εἰς τά στοιχεῖα τῆς (ὡς μιὰ σπουδή τῆς ἐσωτερικῆς μας φύσεως) δέν ἔχει αὐτή καθ' ἑαυτήν καμμιάν σμικρῆ [ἀσήμαντην]⁷⁴³ ἀξία, γιά τόν φιλόσοφο ὁμως

732. Νά περιπίπτει τοῦ...

733. Κατά τήν ἔκδοση Α: ἡ ἀφηρημένα.

734. Ἀνάγκη, βία.

735. Τῶν θεωρημάτων.

736. Τό ἐπίμοχθο ἀνακριτικό ἔργο.

737. Ἡ προσποιητῆ δηλ. συμπεριφορά του ὅσον ἀφορᾷ τή γνώση.

738. Θεληθῆ.

739. Μέ ἀγαθῆ πρόθεση, εἰλικρίνεια, ἐντιμότητα.

740. Notitia (=γνωριμία, γνώση).

741. Στούς λόγους, στίς διατριβές ἢ συζητήσεις δέν ὑπάρχει κανένα τέλος.

742. Πρβλ. Κρ. τ.κ.λ. Α 339 καί Β 397.

743. Εὐτελεῆ, εὐκαταφρόνητη.

[ἡ ἀνάλυση αὐτή] εἶναι καί μάλιστα καί καθήκον, ἔτσι δέν ἦταν μόνον ἀναγκαῖο ὅλην αὐτή τήν —ἄν καί μάταιη— ἐπεξεργασία τοῦ καθαρά θεωρητικοῦ λόγου νά τήν ἐξερευνήσω [παρακολουθήσω] διεξοδικά μέχρι τίς πρῶτες της πηγές· ἀλλά, καθώς⁷⁴⁴ ἡ διαλεκτική ἀπατηλή φαινομενικότητας δέν εἶναι ἐδῶ ὡς πρὸς τήν κρίση μόνον ἀπατηλή, ἀλλά καί ὡς πρὸς τό (B 7) διαφέρον ἐπίσης, πού κανεῖς ἐδῶ ἐπιδεικνύει [ἔχει]⁷⁴⁵ γιά τήν κρίση αὐτή, ἔλκυστική καί σύμφωνη πάντα πρὸς τήν φύση⁷⁴⁶ —καί ἔτσι θά παραμείνη εἰς (A 7) ἅπαν τό μέλλον—, ἔτσι ἦταν σκόπιμο [πρόσφορο]⁷⁴⁷ νά συντάξω λεπτομερῶς [σχολαστικῶς] τά πρακτικά, τρόπον τινά, αὐτῆς τῆς δίκης καί νά τά καταθέσω στό ἀρχεῖο τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου πρὸς ἀποσόβηση [ἀποφυγή, ἀποτροπή] μελλοντικῶν πλανῶν παρομοίου εἴδους.

744. Δεδομένου ὅτι.

745. Λαμβάνει, παίρνει.

746. Φυσική, σύμφωνη πρὸς τήν φύση μας.

747. Χρήσιμο, φρόνιμο.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	Σελ. I
----------------	--------

ΤΗΣ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗΣ Δ Ε Υ Τ Ε Ρ Ο Β Ι Β Λ Ι Ο

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Τό ιδεῶδες τοῦ καθαροῦ λόγου	247
Πρῶτο Τμῆμα: Περί τοῦ ιδεώδους ἐν γένει ...	247
Δεύτερο Τμῆμα: Περί τοῦ ὑπερβατικοῦ ιδεώδους (protothyron transscendentale	250
Τρίτο Τμῆμα: Περί τῶν ἀποδεικτικῶν λόγων [ἀποδείξεων] τοῦ καθαρῶς θεωρητικοῦ λόγου γιά νά συμπεράνη διά τήν ὕπαρξη ἐνός ὑπερτάτου ὄντος.....	259
Τέταρτο Τμῆμα: Περί τῆς ἀδυνατότητος μιᾶς ὄντολογικῆς ἀποδείξεως γιά τήν ὕπαρξη τοῦ Θεοῦ	266
Πέμπτο Τμῆμα: Περί τῆς ἀδυνατότητος μιᾶς κοσμολογικῆς ἀποδείξεως γιά τήν ὕπαρξη τοῦ Θεοῦ	275
Ἐκτίτση καί ἐξήγηση τῆς διαλεκτικῆς [ἀπατηλῆς] φαινομενικότητος σέ ὄλες τίς ὑπερβατολογικῆς ἀποδείξεις γιά τήν ὕπαρξη ἐνός ἀναγκαίου ὄντος.....	284
Ἐκτο Τμῆμα: Περί τῆς ἀδυνατότητος τῆς φυσι- κοθεολογικῆς ἀποδείξεως	288

	Σελ.
“Εβδομο Τμήμα: Κριτική κάθε Θεολογίας ἐκ καθαρά θεωρητικῶν ἀρχῶν τοῦ λόγου	297
Παράρτημα στήν Ὑπερβατική Διαλεκτική	305
Περί τῆς κανονιστικῆς χρήσεως τῶν ἰδεῶν τοῦ καθαροῦ λόγου	305
Περί τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τῆς φυσικῆς Διαλεκτικῆς τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου	326

IMMANUEL KANT

ΚΡΙΤΙΚΗ
ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ:

Η ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ — ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ — ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ΜΙΧΑΗΛ Φ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ 1987

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ ὑπερβατική (ὑπερβατολογική) Μεθοδολογία ἀποτελεῖ ἓνα ἰδιαιτέρως σημαντικό τμήμα τῆς Κριτικῆς τοῦ καθαρῦ λόγου. Ἡ συχνά καί ἀδικαιολόγητα παραγνωρισμένη σημασία τῆς θά φανῆ, πιστεύουμε, ἀπό τίς ἀμέσως ἐπόμενες ἀναπτύξεις.

Ὁ Κάντ ἀρχίζει ἐδῶ μέ μίαν κριτική διαπίστωση, πού φέρει τόν χαρακτηῖρα, θά λέγαμε, καί μιᾶς φιλοσοφικῆς ἐξομολογήσεως. Ὁμολογεῖ δηλ. μέ εἰλικρίνεια, ἀλλά καί κάποιαν αὐτοειρωνία ὁ θεμελιωτής τοῦ κριτικοῦ καί ὑπερβατικοῦ ἰδεαλισμοῦ, ὅτι στό πρῶτο μέρος τῆς «Κρ. τ. κ. λ.», τήν Ὑπερβατική Στοιχειολογία, ἐνῶ εἶχε κατά νοῦν τήν ὑψωση ἑνός φιλοσοφικοῦ πύργου πού νά φθάνη μέχρι τόν οὐρανό, ἀπεδείχθη ἐν τούτοις πῶς τό ὑλικό, τά δομικά δηλ. στοιχεῖα τῆς γνώσεως, δέν ἐπαρκοῦσε παρά μονάχα γιά ἓνα κατοικητήριο, ἀρκετά εὐρύχωρο ὡστόσο καί ὑψηλό γιά τίς φιλοσοφικές δουλειές, πάνω ὅμως στό κριτικό πεδίο τῆς ἐμπειρίας. Τοῦτο σημαίνει οὐσιαστικά ὅτι μέ τήν Ὑπερβατική Στοιχειολογία κιθωρίσθησαν ἀποφασιστικῶς τά σαφῆ ὅρια τῆς θεωρητικῆς χρήσεως τοῦ λόγου καί μέ τίς θεμελιώδεις ἀρχές ἢ ἀξιῶματα τῆς καθαρῆς διανοίας ἢ νοήσεως στεριώθηκε τό οἰκοδόμημα τῆς ἐγκυρῆς ἐπιστημονικά φιλοσοφικῆς γνώσεως. Ἄλλωστε ὁ Κάντ δέν τρέφει καμμιά ψευδαἰσθηση γιά τήν καθαρᾶ διαλεκτική καί θεωρητική χρήση τοῦ λόγου, ὅταν ὁ ἴδιος μάλιστα τονίζη (A 795/B 823 κ.έ.), πῶς ἡ μεγίστη καί μοναδική ἴσως ὠφέλεια κάθε φιλοσοφίας τοῦ καθαρῦ λόγου εἶναι ἀπλῶς καί μόνον ἀ ρ ν η τ ι κ ῆ: δέν χρησιμεύει δηλ. ὡς ὄργανο πρὸς διεύρυνση, ἀλλά ὡς π ε ι θ α ρ χ ί α καί π α ἰ ἰ δ ε υ σ η πρὸς ὀριοθέτηση καί ἀντί ν' ἀποκαλύπτει ἀλήθεια, διαθέτει τό ἀθόρυβο προνόμιο ν' ἀποτρέπει ἀπό πλάνες.

Ἐδῶ ἀκριβῶς στήν Ὑπερβατική Μεθοδολογία του ὁ Κάντ δέν καταπιάνεται πλέον μέ τήν —παρά τήν ἀπατηλή διαλεκτική φαινομενικότητα— «συστατική» ἢ «κανονιστική» χρήση (καί τήν ὅποια ἀκαθόριστα γενική «διεύρυνση») τῶν ἰδεῶν τοῦ καθαρῦ λόγου πέρα ἀπό τά ὅρια δυνατῆς ἐμπειρίας— τοῦτο ἔγινε ἤδη —καί τίς συνέπειες τίς εἶδαμε— μέ τά τρία πρῶτα τεύχη τῆς Ὑπερβατικῆς Διαλεκτικῆς— ἀλλά μέ μίαν κατ' ἀρχήν ἀ ρ ν η τ ι κ ῆ θεώρηση, πού δέν εἶναι, κατά τόν Κάντ καθόλου κατώτερη σέ σημασία ἀπό κάποιαν θετικοῦ χαρακτηῖρος διδασκαλία. Ἔργο δηλαδή τῆς Ὑπερβατικῆς Μεθοδολογίας εἶναι ὁ καθορισμός τῶν τυπολογικῶν ὄρων οἰκοδομήσεως ἑνός πλήρους συστήματος τοῦ καθαρῦ λόγου (A 707/ 708

καί Β 735/736). Ἐνάντιον ὅμως στούς εἰδολογικούς αὐτούς ὄρους συγκαταλέγεται πρωταρχικά ἡ γνώση καί ὀριοθέτηση αὐτοῦ πού δέν πρέπει κανεῖς ἢ δέν ἐπιτρέπεται νά κάνη, ὁ ἀποκλεισμός δηλ. τῶν παραδοσιακῶν ἐκείνων μεθόδων (ὁ ἀρνητικός, ἄρα, προσδιορισμός), οἱ ὁποῖες δέν ὀδηγοῦν στόν ἀπώτερο σκοπό, πού δέν εἶναι ἄλλος ἀπό τό γενικό σχέδιο ἀρθρώσεως τοῦ συστήματος τοῦ καθαρῦ λόγου. Γι' αὐτό καί τό πρῶτο κεφάλαιο τῆς Ἑπιθυμητῆς Μεθοδολογίας ἐπιγράφεται «Disziplin», πειθαρχία δηλ. ἡ παιδεία (ἐδῶ) τοῦ καθαρῦ λόγου, πού κατ' αὐτό τόν τρόπο ἐμποδίζεται ἢ ἀποτρέπεται στή διαρκῆ τάση του ν' ἀποκλίνει ἀπ' ὠρισμένους κανόνες, στούς ὁποῖους ὀφείλει νά ὑποβάλλεται κατά τήν πορεία του πρὸς τό σύστημα. Τό κεφάλαιο αὐτό ἀποτελεῖται ἀπό τέσσερα τμήματα, πού πραγματεύονται τήν Πειθαρχία τοῦ καθαρῦ λόγου ἀναφορικά πρὸς τή δογματική καί πολεμική χρήση καθὼς καί ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τίς ὑποθέσεις καί τίς ἀποδείξεις του, ἐνῶ ἓνα παρεμβαλλόμενο μικρότερο τμήμα ἀναφέρεται στόν Hume καί τήν ἀνειρήνευτη ἐσωτερική αὐτοδιαμάχη τῆς σκεπτικῆς χρήσεως τοῦ λόγου.

Τήν ἀρνητική διδασκαλία τοῦ πρώτου κεφαλαίου διαδέχεται ἡ διδασκαλία κάποιων θετικῶν γνώσεων πού ἀνήκουν μέν στήν περιοχή τοῦ καθαρῦ λόγου, ἀλλ' ἀφοροῦν ἀντικείμενα ὄχι τοῦ θεωρητικοῦ ἀλλά τοῦ πρακτικοῦ καί ἠθικοῦ διαφέροντός του. Ἐδῶ ἐξετάζεται, τί ἔχει καί τί ὀφείλει μέ βεβαιότητα ν' ἀκολουθῆ ὁ καθαρὸς λόγος ἀνεξάρτητα ἀπό καί πέρα ἀπὸ κάθε ἐμπειρία, ποιούς δηλ. θετικούς κανόνες ἐν ὄψει τοῦ ἠθικοῦ του μόνον προορισμοῦ καί τῆς ἀποδοχῆς ἐνός ὑπεραισθητοῦ κόσμου ἔχει αὐτός ὑποχρέωση νά τηρῆ. Τό κεφάλαιο αὐτό φέρει τόν τίτλο: Κανὼν τοῦ καθαρῦ λόγου. Ἀκολουθοῦν δύο ἀκόμη μικρότερα κεφάλαια, ἀπὸ τά ὁποῖα τό ἓνα: ἡ Ἀρχιτεκτονική τοῦ καθαρῦ λόγου, ἀναπτύσσει προγραμματικά τό πλῆρες σχέδιο τῶν ὀργανικά ἀρθρωμένων γνώσεων τοῦ συστήματος τῆς φιλοσοφίας, ἐνῶ τό ἄλλο: ἡ Ἱστορία τοῦ καθαρῦ λόγου (ἓνας πράγματι ἀξιοσημεῖωτος γιά σήμερα φιλοσοφικός τίτλος!), συμπληρώνει καί ὀλοκληρώνει τό συστηματικό διάγραμμα ρίπτοντας ἓνα φευγαλέο βλέμμα στό σύνολο τῶν μέχρι τότε ἱστορικῶν σχηματισμῶν τῆς φιλοσοφίας τοῦ λόγου καί διακαθορίζοντας ἱστορικά τή νέα Καντιανή-κριτική περί μεταφυσικῆς ἀντίληψη τοῦ μέλλοντος («Ὁ κριτικός δρόμος εἶναι, μονάχα, ἀκόμη ἀνοιχτός...» Α 856/Β 884).

Ἄς δοῦμε λοιπόν μέ τή σειρά τους τά βασικά θέματα πού ἀναπτύσσονται στά τέσσερα αὐτά κεφάλαια τῆς Καντιανῆς Μεθοδολογίας. Καί πρῶτα ἡ:

α) Πειθαρχία τοῦ καθαρῦ λόγου

Ἀναφέραμε ἤδη παραπάνω ὅτι τό τμήμα αὐτό ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος ἀποτρεπτικῆς ἀρνητικῆς διδασκαλίας ἀπὸ καί γιά τίς ἀκατάλληλες καί ἐσφαλ-

μένες μεθόδους πού κατά καιρούς χρησιμοποιεί στον χώρο της ή φιλοσοφία (A 712/ B 740). Μιά τέτοια μέθοδος είναι ή δογματική, μέ τή βοήθεια τής οποίας ή φιλοσοφία επιδιώκει τήν ἴδια ἀκριβῶς ἀποδεικτική βεβαιότητα ὅπως αὐτή μᾶς εἶναι γνωστή ἀπό τά Μαθηματικά. Μαθηματικά καί φιλοσοφία, ὡστόσο, εἶναι δύο ἐντελῶς διαφορετικά πράγματα καί γιά τοῦτο δέν ἐπιτρέπεται ή μέθοδος τῶν μέν νά γίνεται ἀντικείμενο μιμήσεως ἀπό τήν δέ. Φιλοσοφική γνώση, γράφει ὁ Κάντ (A 713/B 741), εἶναι ή ἐξ ἐννοιῶν γνώση τοῦ λόγου, ἐνῶ μαθηματική ή ἐκ κατασκευῆς τῶν ἐννοιῶν. Καί κατασκευάζω μίαν ἐννοια σημαίνει, ὅτι ἐκθέτω ή παριστῶ σχηματικά *a priori* τήν ἀντιστοιχοῦσα ή ἀνταποκρινόμενη σ' αὐτήν ἐποπτεία, πού, ὡς ἕνα κατ' ἰδίαν ή ἀτομικό ἀντικείμενο *in concreto*, ἐκπληροῖ τόσον τούς ὅρους τής ἐποπτικῆς προφάνειας ὅσο καί τήν προϋπόθεση τοῦ καθολικοῦ κύρους τής γιά ὅλες τίς δυνατές ἐποπτείες. Ἄν, λοιπόν, τά Μαθηματικά καταφέρνουν ἔτσι νά προσφέρουν καί νά ἐξετάζουν τό Γενικό ή Καθολικό *in concreto*, δηλ. σέ μίαν ἀτομική ή ξεχωριστά δεδομένην ἐποπτεία, ή φιλοσοφία ἀπό τήν ἄλλη πλευρά δέν θεωρεῖ τό Γενικό παρά μόνο πάντοτε *in abstracto*, διά μέσου δηλ. ἀπλῶν ή ψιλῶν ἐννοιῶν, πού δέν ἔχουν ἀντίκρουσμα στήν ἐμπειρία. Τοῦτο καταδεικνύεται σαφέστερον ἀπό τή συνέχεια τῶν ἀναπτύξεων τοῦ Κάντ πού ἀναφέρονται σέ ὅ,τι φυσικά ἀποτελεῖ τήν κορωνίδα τής ἀκριβολογικῆς δυνάμεως τῶν Μαθηματικῶν: *στους ὀρισμούς δηλ., τά ἀξιώματα καί τίς ἀποδείξεις*. Τό συμπέρασμα ἀπ' ὅλα αὐτά, κατά τόν Κάντ, εἶναι, ὅτι δέν ταιριάζει στήν φύση τής φιλοσοφίας νά ἐπαίρεται καί νά στολίζεται ψευδῶς μέ τούς μάταιους τίτλους καί τίς ἑορταστικές ταινίες τής δανεικῆς ἀπό τά Μαθηματικά δογματικῆς μεθόδου, ἀφοῦ κάτι τέτοιο ἀποσυγκρύπτει τά λάθη καί τίς πλάνες ξεγελώντας ταυτόχρονα τήν φιλοσοφία, οὐσιαστικός, ὡστόσο, στόχος τής οποίας ἀποτελεῖ τό ν' ἀφήνη νά προβάλουν στό ἐμφανέστατο δυνατό φῶς ὅλα τά φιλοσοφικά βήματα τοῦ λόγου. Εἰδικώτερα: ὅ,τι κανείς μπορεῖ καταχρηστικά νά ὀνομάζει: *ὀρισμός* στον χώρο τής φιλοσοφίας δέν εἶναι, κατά τόν Κάντ, τίποτε ἄλλο ἀπό ἀπλή ἐκθεση, ἐξήγηση ή ἀνάλυση δεδομένων ἐννοιῶν (πού ή πληρότης τής δέν εἶναι ἀποδεικτικά βέβαιη), κάτι δηλ. πού δέν λαμβάνει στά Μαθηματικά χώρα, ὅπου ἔχομε πρωταρχικά καί συνθετικά «φτιαγμένες» καί κατασκευασμένες ἐννοιες. Στά Μαθηματικά ἀκόμη δέν ἔχομε καμμιάν ἐννοια πρίν ἀπό τόν ὀρισμό, διά μέσου τοῦ ὁποίου δίδεται *κατ' ἀρχήν* καί ή ἐννοια — ἄρα ἀρχίζουμε καί πρέπει ν' ἀρχίζωμε πάντοτε μ' αὐτόν. Στήν φιλοσοφία ἀντίθετα ὁ ὀρισμός, ὡς ή πλήρης καί εὐσύμμετρη σαφήνεια τοῦ ἀντικειμένου, κατακλείει, καί πρέπει νά κατακλείη μᾶλλον παρά νά ἀρχίζει τό ἔργο. Ἄπό τό γεγονός αὐτό ἐξηγεῖται τό ὅτι ὁ ὀρισμός στά Μαθηματικά ἀνήκει *ad esse* (οἱ μαθηματικοί ὀρισμοί οὐδέποτε πλανῶνται), ἐνῶ στήν φιλοσοφία *ad melius esse* (λόγω τής πληθώρας πλημμελῶν ὀρισμῶν, ή ὀρισμῶν πού προσεγγίζουν ἀπλῶς τήν ἐννοια τοῦ ὀρισμοῦ).

Ἄλλ' οὔτε καὶ ἀξιώματα, συνθετικές δηλ. θεμελιώδεις προτάσεις a priori, καθ' ὅσον αὐτές εἶναι ἄμεσα βέβαιες, διαθέτει ἡ φιλοσοφία, ἐφ' ὅσον μὴ συνθετικὴ θεμελιώδης ἐξ ἐννοιῶν πρόταση δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ποτὲ ἄμεσα βέβαιη (λ.χ. κάθε τι πού συμβαίνει ἔχει τὴν αἰτία του) καὶ αὐτὸ πού ἀποκαλεῖ στήν Ἀναλυτικὴ ἀξίωμα ὁ Κάντ (πού δὲν εἶναι οὐσιαστικά ἀξίωμα) ἀπαιτεῖ ἀπαραγκλίτως μίαν ἀκριβῆ εἰς βάθος «παραγωγή», δηλ. μίαν δικαίωση τῆς χρήσεώς του (Deduktion). Τέλος οἱ ἀποδείξεις εἰς στήν περιοχὴ τῆς φιλοσοφίας στεροῦνται ἐποπτικῆς βεβαιότητος καὶ ἀποδεικτικότητος, δεδομένου ὅτι ἐξ ἐννοιῶν a priori δὲν εἶναι δυνατόν ἀσφαλῶς νὰ πηγάζη προφάνεια, ἀλλὰ τοῦτο ἰσχύει μόνον γιὰ τὴν ἐκ κατασκευῆς ἐν τῇ ἐποπτεῖα παραγόμενῃ γνώσει τῶν ἐννοιῶν (Μαθηματικά).

Στὸ δεύτερο πάλι τμῆμα τοῦ πρώτου κεφαλαίου ὁ Κάντ καταλήγει σ' ἓνα διαλεκτικὰ γόνιμο καὶ παράδοξο στήν ἀμφισημία του συμπέρασμα: ὅτι δηλ. δὲν ὑπάρχει οὐσιαστικά ~~καμμιὰ~~ ~~πολεμικὴ~~ (καμμιὰ δηλ. χρῆση τοῦ λόγου μέ πρόθεση τὴν ἄσκηση ἐναντιολόγου πολεμικῆς) στὸ πεδίο τοῦ καθαροῦ λόγου (A 756/B 784) ὅπως ἀκριβῶς καὶ καμμιὰ ἀντιθετικῆ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ λόγου (A 743/B 771). Βεβαίως ὁ Κάντ δὲν ἀρνεῖται τὴν πολεμικὴ χρῆση τοῦ λόγου, ὅταν κανεῖς ἐπιχειρῆ νὰ ἀμυνθῆ ἀπλῶς ἐναντίον τοῦ δογματικοῦ του ἀντιπάλου καὶ νὰ τὸν κλονίσῃ ἢ καὶ κατατροπώσῃ μέ τὴν πλούσια ἐπίσης διαλεκτικὴ του ἀντιπαράθεση ἐν πολεμικῇ χρῆσει. Ὁ ἔμμεσος ὅμως αὐτὸς τρόπος πολεμικῆς ἐπιχειρηματολογίας καὶ ἀνασκευῆς δὲν συνιστᾷ πραγματικὴν ἀπόδειξη γιὰ τὸ δίκαιο τῆς ἀντιθέτου πλευρᾶς, ἂν λογαριασθῇ ὅτι οἱ ἀντιμαχόμενοι διαλεκτικοὶ μονομάχοι ἀερομαχοῦν ἢ μάχονται ἐναντίον ἀπλῶν κατὰ βάθος σκιῶν μέ τὴν ἐπιμονή τους νὰ ὁμιλοῦν καὶ διαπληκτίζονται γιὰ ἓνα πρᾶγμα μὴ ἐκτιθέμενο ἢ παριστώμενο σὲ μίαν πραγματικὴ ἢ, ἔστω, δυνατὴν ἐμπειρία —κατορθώνοντας ἔτσι μεγαλοπρεπῶς καὶ ἀφόβως νὰ «ξεσκεπάζουν» ὁ ἓνας τὸν ἄλλο στήν διαλεκτικοπολεμικὴ τους ἐπίφαση. Τί θὰ μποροῦσε ἄλλωστε νὰ τοὺς ἐλέγξῃ στήν πτήση τους αὐτὴ πέρα καὶ πάνω ἀπὸ ὅποιουσδήποτε ὄρους δυνατῆς ἐμπειρίας, στήν ὁποία θὰ ὑπῆρχε τουλάχιστον ἓνα κάποιο ἀποδεικτικὸ ἐλεγκτικὸ μέσο τῆς ἀληθείας των; Ἔτσι δύνανται διαρκῶς νὰ δισχυρίζονται, κατὰ τὸν Κάντ, στήν ἀνεδαφικότητα τῆς ἀτέρμονος πολεμικῆς των...

Ἄλλ' ὁ κριτικὸς λόγος ἢ, καλλίτερα, ἡ Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου θεωρεῖται ἀπὸ τὸν Κάντ καὶ ὡς τὸ ἀληθινὸ δικαστήριον γιὰ τὴν εἰρήνευση καὶ κριτικὴ διάλυση ὄλων τῶν διαφιλονικήσεων τοῦ ἰδίου (A 751/B 779). Ὅχι δι' ὧμοῦ πολέμου καὶ ἀκρίτου πολεμικῆς, ἀλλὰ μέ μίαν κριτικὴ καὶ δίκαια περαιωμένη δίκη ὁδηγοῦμεθα στήν κατάστασιν μιᾶς ἐννομῆς καὶ βεβαίας φιλοσοφικῆς εἰρήνης μακριὰ ἀπὸ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον τῆς φυσικῆς καταστάσεως. Καὶ αὐτὸ ἐπιτυγχάνεται ὅταν, πρῶτον, ὁ κριτικὸς λόγος ὡς τέτοιος δὲν ἀναγνωρίζῃ ἄλλον δικαστὴ ἀπὸ τὸν ἴδιον αὐτὸ τὸν κοινὸ καθολικὸ ἀνθρώπινον λόγον, ὅπου μέσα ὁ καθένας ἔχει τὴν φωνή καὶ τὴ ψῆφον

του· και, δεύτερον, εν ὅσῳ ἡ Κριτική αὐτή δέν ἐπαληθεύεται παρά μονάχα πάνω στή μόνη ἔγκυρη καί νόμιμη πηγή δικαιώσεώς της, στούς ἀπαράβατους δηλ. ὄρους μιᾶς δυνατῆς ἐμπειρίας. Ἐπίσης γίνεται φανερό, γιατί ἡ φιλοσοφία ἀντιμετωπίζει, ἢ πρέπει ν' ἀντιμετωπίζει, τόν σκεπτικισμό καί τή μέθοδο ἐργασίας του ὡς ἕνα μεταβατικό στάδιο, ὡς ἕνα ἀπλῶς διασκεπτικό «ἀναπαυτήριο» (A 761/B 789) γιά τή μελλοντική πρόβαση τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου. Ἡ σκεπτική, μέ ἄλλα λόγια, χρήση τοῦ λόγου ἢ, ἀκριβέστερα μέ τά ἴδια τά λόγια τοῦ Κάντ, ἡ ἀρχή τῆς σκεπτικιστικῆς οὐδέτερο τῆτος μπορεῖ μέν στήν περίπτωση ἐξημμένων διαμαχῶν τοῦ λόγου νά μήν εἶναι ἐπιτρεπτή: Γιατί, τί μπορεῖ καλλίτερα νά καταπλήξει τήν τυφλωμένη δογματική μεγαλαυχία τῶν σοφιστικῶν ἀντιπάλων καί νά τούς ὑποβάλλη κριτικήν ἀμφιβολία μέσα τους ἀπό τήν ἀντιπαράθεση ἐξ ἴσου ἰταμῶν καί μεγαλορρημόνων ἰσχυρισμῶν ἢ ἀξιώσεων; Ἐδῶ ὁ σκεπτικιστής λειτουργεῖ ὡς σωφρονιστής τοῦ δογματικοῦ ἀντιδίκου καί ἡ προπαιδευτική λειτουργία τοῦ σκεπτικισμοῦ γίνεται προφανής. Ὡστόσο, ἡ σκεπτική αὐτή οὐδετερότης δέν μπορεῖ πέρα ἀπό μιάν δεδομένη καί ὠρισμένη περίπτωση νά βρῆ καθολική δικαίωση καί χρήση. Μέθοδος τῆς φιλοσοφίας παραμένει γιά τόν Κάντ ἡ κριτική μέθοδος πού γνωρίζει ἀπό μόνη της καί διά τοῦ ἰδίου τοῦ ἰδικοῦ της λόγου νά καθολικοποιῆται στό κῦρος τῶν αὐστηρά ὀριοθετημένων ἀξιώσεῶν της. Αὐτή ὀρίζει τά ὄρια τῆς ἀμφιβολίας (κανονιστική χρήση τῶν ἰδεῶν) ὅπως καί τά αὐστηρά ὄρια τῆς βεβαιότητος πού οἱ ἀποδείξεις της ἐδράζονται στό στέρεο νησί τῆς ἐμπειρικῆς ἀληθείας —αὐτοῦ πού ὁ Κάντ δέν κουράζεται νά ὀνομάζει: ὄρους τῆς δυνατότητος τῆς ἐμπειρίας. Καί ὡς τέτοιους τοῦς γνωρίσαμε σαφῶς ἤδη στήν Ὑπερβατική Ἀναλυτική (a priori καθαρῆς μορφῆς τῆς ἐποπτείας= χῶρος καί χρόνος —Κατηγορίες=a priori καθαρῆς μορφῆς τῆς νοήσεως ὡς καθοριστικά στήν ἐμπειρική τους χρήση συστατικά στοιχεῖα τῆς ἐμπειρίας). Ἐξω, ἄρα, ἀπό τό πεδίο τῆς ἐμπειρίας δέν ὑπάρχει κανένα ἀντικείμενο γιά τόν λόγο (A 762/B 790) καί τά ὑποτιθέμενα ἀντικείμενα μιᾶς καθαρᾶ θεωρητικῆς¹ χρήσεως τοῦ λόγου δέν ἀφοροῦν οὐσιαστικά παρά ὑποκειμενικές μόνον ἀρχές ἐνός συνολικοῦ προσδιορισμοῦ τῶν ἐννοιῶν τῆς διανοίας ἢ νοήσεως, οἱ ὁποῖες (ἀρχές) ἀποβλέπουν περισσότερο στήν ἰκανοποίηση ἀπλῶς τοῦ λόγου καί ὄχι στήν προαγωγή τῆς χρήσεως τῆς διανοίας ἢ νοήσεως.

Ἄν ὅμως τώρα ὁ καθαρὸς θεωρητικὸς λόγος εἶναι στήν ὑπερβατική του χρήση καθ' ἑαυτὸν διλεκτικός καί μ' αὐτό ὡς ὑπερεμπειρικός ἢ ὑπερβαίων τήν ἐμπειρία ἐπιστημονικά ἀδύνατος, τότε δέν ἔχει θετικό νόημα γιά ἀντικείμενα πού ὑπερβαίνουν τήν ἐμπειρία (ὅπως ἀθανασία

ψυχής, ύπαρξη Θεού, έλευθερία) νά εφαρμοζή κανείς θεωρητικά μεθόδους πού ταιριάζουν στόν χῶρο λ.χ. τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Μιά τέτοια μέθοδος εἶναι ἐκείνη τῆς διατυπώσεως «ὑπερβατικῶν ὑποθέσεων», τῆς λειτουργίας δηλ. τοῦ λόγου ὡς μιᾶς ποιητικῆς, τρόπον τινά, καί αὐθαιρέτου δυνάμεως νά φαντάζεται, νά ἐπινοή, νά νομίζη ἢ νά διισχυρίζεται, ὅπου φυσικά δέν πρόκειται γιά πρακτική χρήση τοῦ λόγου. Ἐλλά κάτι τέτοιο ἐπιτρέπει στό πεδίο τοῦ λόγου ὁ Κάντ μόνον ὡς ὄπλο πολεμικῆς, ὄχι βέβαια γιά νά θεμελιώσῃ κάποιο δίκαιο, ἀλλά γιά νά τό ὑπερασπισθῆ ἀπλῶς ἀέναντι στίς δογματικές ἀντιρρήσεις τοῦ ἀντιπάλου, πού ξέρει τόσο λίγα γιά τό ἀντικείμενό του ὅσα καί ὁ «πολεμικῶς» μέ ἀνεδαφικές ὑποθέσεις ἀντεπεξερχόμενος ὑπερασπιστής του. Καί εἶναι ἀσφαλῶς γνωστό (ἀπό τήν προκριτική κιόλας περίοδο), πόσον ἰδιατέρως προέκρινε ὁ Κάντ καί θεωροῦσε ἀνεκτότερες τίς πλέον ἄγριες ἢ πρωτόγονες φυσικές ὑποθέσεις (ὀφειλή του στόν μεγάλο Νεύτωνα;) ἀπό κάθε μιάν ἄλλη ὑπερφυσική ἢ ὑπερβατική ὑπόθεση (ἐπίκληση λ.χ. ἐνός ἠθικοῦ πρωτουργοῦ)².

Οἱ ἴδιοι τέλος λόγοι ὀδηγοῦν τόν Κάντ καί στήν καταδική χρήσεως ἀλλοτρίων ἀποδεικτικῶν μεθόδων πάνω στόν χῶρο τῆς Μεταφυσικῆς. Στό τέταρτο καί τελευταῖο τμήμα τῆς «Disziplin» πού ἀφορᾷ τίς ἀποδείξεις, ὁ Κάντ διατυπώνει ὠρισμένους κανόνες χρήσεως ὑπερβατικῶν ἀποδείξεων καί διασαφηνίζει τίς σκέψεις του μέ εἰδική ἀνάλυση σχετικῶν ἀποδεικτικῶν τρόπων πού κατάγονται καί χρησιμοποιοῦνται ἀπό τήν φυσική ἐπιστήμη καί τά Μαθηματικά. Κατ' αὐτόν οἱ ἀποδείξεις τοῦ καθαροῦ λόγου πρέπει νά εἶναι ἄμεσες καί ἀποδεικτικές (ostensiv)³ καί νά στηρίζονται ἀποκλειστικά πάνω σέ ἓνα καί μόνον ἀποδεικτικό λόγο γιά κάθε ἓνα καί μοναδικό ἀντικείμενο. Ὁ ἀπαγωγικός τρόπος ἀποδείξεως (*modus ponens, modus tollens*), πού τόσο συχνά κάνει χρήση του ἡ Μεταφυσική, ἀπορρίπτεται ἀπό τόν Κάντ γιά τήν περιοχὴ τοῦ καθαροῦ λόγου, ὅπου εἶναι κάλλιστα δυνατό νά ὑπεμβάλῃ ἢ ὑπωθῆσῃ (νά ὑφαρπάξῃ δηλαδή κανείς, πρβλ. ὑπερβατική «Subreption») κανείς ἀνεπαισθήτως στό ἀντικειμενικό στοιχείο, στή γνώση δηλ. αὐτοῦ πού ἀνήκει ἢ ἐνυπάρχει στό ἀντικείμενο, τό ὑποκειμενικό ἀπλῶς στοιχείο τῶν παραστάσεων του καί νά ἐπεκτείνῃ λ.χ. ὑπερβατικά (ὑπερβατική ἀπατηλότης) τίς ἀρχές δυνατῆς ἐμπειρίας πάνω στή δυνατότητα πραγμάτων καθόλου ἢ αὐτῶν καθ' ἑαυτά. Ἐξ ἄλλου κανείς δέν δύναται ἀπαγωγικῶς διά τῆς ἀνασκευῆς τοῦ Ἐναντίου νά ἀχθῆ στήν ἀλήθεια ἢ γνώση μιᾶς ἀδυνάτου περί τοῦ πράγματος ἐννοίας, δικαιώνοντας ταυτόχρονα τούς ἰσχυρισμούς του, ἐφ' ὅσον τόσο ὁ καταφάσκων ὅσο καί ὁ ἀποφάσκων κάτι τι τοῦ

2. Πρβλ. A 773/B 801 καί A 776/B 804 κ.έ. μέχρι A 778/B 806.

3. Ἐποπτικά ἐναργεῖς, προφανεῖς, κατάδηλες, καταδεικτικές, ὀφθαλμοφανεῖς.

πράγματος ψεύδονται ή πλανώνται στόν άμοιβαίο άνασκευασμό τών υποκειμενικῶν θέσεών των (παράδειγμα οί μαθηματικές άντινομίες). Στά Μαθηματικά άπεναντίας κάθε τέτοιου είδους υπερβατική ύφανπαγή και ύπόθεση είναι έντελῶς άδύνατη, κατά τόν Κάντ, και οί λόγοι όφείλονται στό γεγονός τής κατασκευασιμότητος τών μαθηματικῶν έννοιῶν στήν κατ' αίσθηση έποπτεία.

β) 'Ο Κανών του καθαρού λόγου

Μέ κανόνα⁴ έννοει ό Κάντ τό σύνολο τών θεμελιωδών a priori άρχῶν για τήν όρθή χρήση ώρισμένων γνωστικῶν μας δυνάμεων έν γενει (A 796/B 824). 'Επειδή όμως όπου δέν είναι δυνατή καμμιά όρθή χρήση μιās γνωστικής δυνάμεως (όπως λ.χ. του λόγου), εκεί δέν ύπάρχει ούδεις κανών, γι' αυτό για τόν λόγο στήν καθαρά θεωρητική του χρήση (πού είναι πέρα για πέρα διαλεκτική) δέν έχομε κανένα κανόνα. Συνεπῶς, άν ύπάρχη γενικά μιá όρθή χρήση του καθαρού λόγου, για τήν όποία θά πρέπη τότε νά ύπάρχη και ένας επίσης κανών, ή χρήση αυτή θά άφορα όχι τήν καθαρά θεωρητική, αλλά τήν πρακτική χρήση του λόγου.

Τρία είναι, κατά τόν Κάντ, τά κύρια άντικείμενα του τελικού σκοπού τής καθαρής θεωρήσεως του λόγου, πάνω στά όποία αυτός έχει στραμμένο όλόκληρο τόν φιλοσοφικό του όπλισμό: ή έλευθερία τής βουλήσεως, ή άθανασία τής ψυχής και ή ύπαρξη του Θεού. Και τά τρία δέν μās είναι μέν άναγκαία για τή γνώση, αλλά παρ' όλα αυτά έπειγόντως ύπαγορευμένα από τόν λόγο μας έξ αιτίας τής πρακτικής των σπουδαιότητος. Και πρακτικό καλείται, κατά τόν Κάντ, πән ό,τι είναι δυνατό δι' έλευθερίας. 'Από τά τρία, ώστόσο, άντικείμενα ή έλευθερία στήν υπερβατική (υπερβατολογική)⁵ της σημασία (πλήρης ανεξαρτησία του λόγου άπέναντι στόν αισθητό κόσμο τής φύσεως) παραμερίζεται στό κεφάλαιο αυτό έδῶ από τόν Κάντ στόν βαθμό πού τόν ενδιαφέρει ή πρακτική έννοια τής έλευθερίας ως κάτι πού γινώσκεται ή άποδεικνύεται διά τής έμπειρίας και άφορα τίς πράξεις ή παραλείψεις μας στόν έμπειρικό βίο. "Ετσι δύο άπομένουν τά έρωτήματα πού άφορούν τό πρακτικό διαφέρον του καθαρού λόγου και έν αναφορā προς τά όποία πρέπει νά είναι δυνατός ένας Κανών τής χρήσεως των: 'Υπάρχει

4. Τόν όρο άντλει προφανῶς ό Κάντ από τή Λογική τής ύστερης άρχαιότητος (τό Κανονικόν του 'Επικούρου= Canonica Epicuri). Πρβλ. H. Heimsöeth, Transzendente Dialektik, Ein Kommentar zu Kants Kritik d. r. V., Teil IV, Berlin, 1971, σελ. 743. Για τό μοναδικό αυτό έργο του Heimsöeth είναι περιττό νά επαναλάβομε ό,τι ήδη έτονίσαμε σε προηγούμενα τεύχη.

5. Τό έρώτημα αυτό κατά τόν Κάντ (ή αιτιότητς τής υπερβατικής έλευθερίας ν' αρχίση μιá σειρά από φαινόμενα) είναι καθαρά θεωρητικό (spekulativ).

δηλ. ἓνας Θεός; Ὑπάρχει μιὰ μέλλουσα ζωὴ; Ποιά, λοιπόν, ἡ σημασία τῶν καθαρῶν ἠθικῶν νόμων⁶ —προϊόντων τοῦ καθαροῦ λόγου— πού ἐπιτάσσουν μέ ἀπόλυτη βεβαιότητα καί ὁ σκοπός των δίδεται ἐντελῶς α ριγοῖ διὰ τοῦ λόγου, καί ποῖος ὁ ρόλος τῆς πρακτικῆς ἐλευθερίας γιά τήν ἀπάντηση τῶν παραπάνω δύο ἐρωτημάτων; Ἰδού τό κύριο πρόβλημα τοῦ δευτέρου Κεφαλαίου τῆς Ὑπερβατικῆς Μεθοδολογίας πού φέρει τόν τίτλο: Κανῶν τοῦ καθαροῦ λόγου.

Ὁ Κάντ στό ἔργο του προχωρεῖ μέ ἀφετηρία καί βάση τίς τρεῖς περίφημες ἐρωτήσεις του:

Τί δύναμαι νά γνωρίζω;

Τί ὀφείλω νά πράττω;

Τί ἐπιτρέπεται (ἔχω τό δίκαιωμα) νά ἐλπίζω;

μέσα στίς ὁποῖες συνοψίζεται σύμπαν τό καθαρά θεωρητικό καί πρακτικό διαφέρον τοῦ λόγου.

Τό πρῶτο ἐρώτημα εἶναι καθαρά θεωρητικό καί σ' αὐτό διὰ μακρῶν ἀπάντηση μᾶς ἔδωσε ἡ Κριτική τοῦ καθαροῦ λόγου (Ἄναλυτική καί Διαλεκτική) μέ τίς ἀποφασιστικῆς σημασίας ὀριοθετήσεις της. Γιά τά δύο, ὡστόσο, καίρια μεταφυσικά ἐρωτήματα (Θεός, μέλλουσα ζωὴ - ἀθανασία ψυχῆς) τίποτε ἄλλο ἐμπειρικῶς δέν ἦταν σέ θέση νά μᾶς προσφέρῃ ἐγκυρότερο. Ὁ θεωρητικός πρὸς αὐτά δρόμος γιά τήν κριτική ἐπιστήμη παρέμενε κλειστός. Τό δεύτερο ἐρώτημα εἶναι πρακτικῆς καί ἠθικῆς φύσεως καί ὡς τέτοιο δέν ἀπασχολεῖ αὐτό καθ' ἑαυτό τήν Κριτική. Οὔτε ἄλλωστε ἡ ἀπάντησή του προσχέει φωτισμόν στά παραπάνω ἐρωτήματα. Τό τρίτο ἐρώτημα εἶναι πρακτικό καί συγχρόνως θεωρητικό καί, ἀναλυτικώτερα διατυπωμένο, μπορεῖ νά μᾶς φέρῃ κοντύτερα στήν προβληματική μας: ἄν δηλ. καί ἐφ' ὅσον πράττω ὅ,τι ὀφείλω νά πράττω, τί ἐπιτρέπεται τότε λοιπόν νά ἐλπίζω; Ἐδῶ κατά τόν Κάντ τό Πρακτικό ἀποτελεῖ τόν ὀδηγητικό μίτο πρὸς ἀπάντηση τοῦ θεωρητικοῦ καί δὴ καί τοῦ ἄκρως θεωρητικοῦ ἐρωτήματος. Πράγματι τό ἐλπίζειν (ἡ ἐλπίς), καθώς κατευθύνεται πρὸς τήν εὐδαιμονία, πού σημαίνει μέ τή σειρά της τήν πλήρη ἱκανοποίηση ὄλων τῶν κλίσεων καί ροπῶν μας, εἶναι ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τόν ἠθικό καί πρακτικό νόμο ὅ,τι ἀκριβῶς εἶναι ἡ γνώση καί ὁ φυσικός νόμος⁷ ἀναφορικά πρὸς τήν

6. Οἱ νόμοι αὐτοῖ τοῦ καθαροῦ λόγου ἔχουν ἀντικειμενικό χαρακτήρα, κατά τόν Κάντ, καί ὀνομάζονται Προστακτικές, ἀφοῦ ἐπιτάσσουν ἀπόλυτα, τί ὀφείλει (τί δέον) νά συμβῆ. ἔστω καί ἂν αὐτό δέν συμβῆ ποτέ του. Ὁ Κάντ τοὺς διακρίνει καί ἀντιπαρθέτει πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως (φυσικούς νόμους), πού πραγματεῖονται περὶ αὐτοῦ πού ἀπλῶς γίνονται ἢ συμβαίνει.

7. Ὡστόσο δέν πρέπει ψευδῶς νά νομισθῇ ὅτι οἱ ἔλλογες ἠθικές ἀρχές, πέρα ἀπὸ τήν παραγωγή ἐλευθέρων πράξεων, μποροῦν ἐπίσης νά παραγάγουν φυσικούς νόμους. Ἡ

θεωρητική γνώση τῶν πραγμάτων. Ὅπως στήν τελευταία δηλ. περίπτωση ἀγόμεθα στό συμπέρασμα: ὅτι κάτι ὑπάρχει (κάτι ὡς ὑπέρτατη ποιητική αἰτία) ἢ δύναται νά ὑπάρχει, ἐφ' ὅσον καί διότι κάτι τι ἀπλῶς συμβαίνει, λαμβάνει χώρα ἢ γίνεται, ἔτσι καί στήν περίπτωση τοῦ ἐλπίζειν: κάτι τι ὑπάρχει ἢ δύναται νά ὑπάρχει —κάτι τι δηλ. πού καθορίζει τόν ἔσχατο δυνατό σκοπό μας— ἐπειδή, ἐφ' ὅσον καί καθ' ὅσον κάτι τι ἄλο ὀφείλει (δέον) ἠθικά νά γίνη, νά παραχθῆ ἢ ἐπιτελεσθῆ ἀπό κάποιον.

Καί ἐδῶ ἀκριβῶς βρισκόμαστε μπροστά στόν ἠθικό νόμο καί μπροστά στόν ἠθικῶς πράττοντα, πού δέν εἶναι κατά τόν Κάντ κανένας ἄλλος ἀπό τόν τηροῦντα καί σεβόμενο ὄχι τόν ἀπλό «πραγματολογικό νόμο» καί κανόνα τῆς πρακτικῆς ἐξυπνάδας του (ὅπου κινητήρια αἰτία τῶν πράξεων ἢ εὐδαιμονία), ἀλλά τόν καθαρό ἠθικό νόμο μέ μοναδική κινητήρια ἀρχή καί λόγο «τὴν ἀξιότητα τοῦ νά εἶναι κανεῖς εὐδαίμων» (A 806/B 834)⁸. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ τελευταῖος αὐτός νόμος κάνει ἀφαίρεση ἀπό κάθε κλίση καί συνακόλουθη ἱκανοποίησή τους καί θεωρεῖ μονάχα τήν ἐλευθερία ἑνός λογικοῦ ὄντος καί τούς ὅρους κάτω ἀπό τοὺς ὁποίους αὐτή μπορεί νά συμφωνῆ καί ἑναρμονίζεται μέ τήν σύμφωνα μ' ἀρχές κατανομή τῆς εὐδαιμονίας. Ἐτσι ἀβίαστα ἐρχόμαστε στόν τρόπο σχέσεως καί συσχετίσεως πού μπορεί νά ἔχουν εὐδαιμονία καί ἠθικότης καί ὅπου πραγματικά —ὅπως εἶδαμε νά λέγῃ ὁ Κάντ— τό Πρακτικό χρησιμεύει ὡς ὀδηγητικός μίτος τῆς Ἀριάδνης γιά τήν ἀπάντηση ἑνός θεωρητικοῦ ἐρωτήματος. Βέβαια ἠθικότης καί εὐδαιμονία φαίνονται κατ' ἀρχήν νά μὴ συμφέρωνται ἢ συμβιβάζονται, ἀφοῦ ἡ δεύτερη δέν ἐξαρτᾶται ἀπό τήν ἀπολυτότητα καί ἀναγκαιότητα (ὄχι «ὑποθετικὴν» ἐπιτακτικότητα) τοῦ ἠθικοῦ νόμου, δηλ. ἀπό τό ἠθικῶς πράττειν, ἀλλά ἀπό τήν τυχειότητα ἢ φυσικὴν αἰτιότητα πού ἄλλοτε τήν προάγει καί ἄλλοτε δέν τήν εὐνοεῖ. Ὁ Κάντ, ὡστόσο, προχωρεῖ μέ ὀδηγητικό νῆμα τήν ἀρχή του, σύμφωνα μέ τήν ὁποία μπορεί νά ὑπάρξῃ συσχετισμός καί συνεκτικός δεσμός ἀνάμεσα σέ εὐδαιμονία καί ἠθικότητα ἀπό τῆ στιγμή πού ἠθικά πράττει καί συμπεριφέρεται ἐκεῖνος μόνον πού καθιστᾶ τόν ἑαυτό του ἄξιο μέτοχο τῆς εὐδαιμονίας. Καί τί ἐπιτρέπεται, λοιπόν, αὐτός πού πράττει ἔτσι, νά ἐλπίζῃ; Στό ἐρώτημα αὐτό ἡ ἀπάντηση εἶναι ὅτι ἔχει τότε κατ' ἀνάγκη λογική καί πρακτική τό δικαίωμα νά ἐλπίζῃ πῶς θά γίνη μέτοχος τῆς εὐδαιμονίας. Μπορῶ δηλ. νά ἐλπίζω —καί αὐτό βγαίνει ὡς ἀναγκαῖο λογικό συμπέρασμα ἀπό τίς ἔννοιες τοῦ Πρακτικοῦ πού χειρίζομαι— καί νά δέχωμαι πῶς, ἀφοῦ τά πράγματα εἶναι ἔτσι ὥστε νά

ἀντικειμενική των πραγματικότητος ἀφορᾶ μονάχα τήν πρακτικὴν χρῆσιν τοῦ λόγου (A 807/B 835 κ.έ.

8. Πρβλ. τήν ἐπιγραμματικὴν διατύπωση τοῦ Κάντ: «Πράττε αὐτό, διὰ τοῦ ὁποίου γίνεσαι ἄξιος, νά εἶσαι εὐδαίμων» (A 809/B 837).

ἐπιτρέπουν καί κάνουν δυνατό τό ἠθικῶς πράττειν, ἡ ἠθική μου αὐτή πράξη δέν πρέπει καί δέν μπορεῖ νά χάνη τόν σκοπό της καί τό νόημά της, πού συνίστανται στήν ἀναγκαία πρακτική σύνδεση τῆς ἠθικότητας (ὡς ἀξιοτήτος ὅμως συμμετοχῆς μου στήν εὐδαιμονία) μέ τήν εὐδαιμονία (χωρίς αὐτό νά σημαίνει ὅτι ἡ προοπτική τῆς εὐδαιμονίας καθιστᾷ κατ' ἀρχήν δυνατό τό ἠθικό φρόνημα [προαίρεση], ἀλλ' ἀντίθετα ἡ ἠθική προαίρεση, ὡς ὄρος, ὀφείλει νά δυνατοποιῆ καί τό μερίδιο στήν εὐδαιμονία)⁹. Ὁ Κάντ ἔλεγε ἀκριβῶς παραπάνω, πῶς εἶναι ἐπιτρεπτό νά συλλογίζεται καί δέχεται κανεῖς, ὅτι κάτι τι εἶναι (μπορεῖ νά εἶναι, νά ὑπάρχη), γιατί κάτι τι ἄλλο ὀφείλει ἢ πρέπει νά γίνεται ἢ νά συμβαίνει. Καί ὀλοκλήρῳ παρακάτω (A 807/B 835) τονίζοντας ὅτι, καθῶς ὁ λόγος στήν πρακτική ἢ ἠθική του χρήση περιέχει ὠρισμένες ἀρχές δυνατότητας τῆς ἐμπειρίας (sic), δηλ. τέτοιων πράξεων, πού θά μπορούσαν σύμφωνα μέ ἀπόλυτα ἐπιτακτικές ἠθικές προδιαγραφές νά λαμβάνουν μέσα στήν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου χώρα, οἱ πράξεις αὐτές θά πρέπει (εἶναι ἀνάγκη) νά μποροῦν ἐπίσης νά συμβαίνουν, γιατί ὁ λόγος ἐπιτάσσει, ὅτι ὀφείλουν νά συμβαίνουν! Ἔχω καθῆκον καί ὀφείλω, ἄρα μπορῶ καί πρέπει ἀναγκαστικά νά μπορῶ νά πράττω σύμφωνα μέ τό ἠθικῶς καί ἀπολύτως Δέον. Μέ αὐτά ὁ Κάντ ἀπαντᾷ στό ἕνα σκέλος τοῦ ἐρωτήματος πού ἀφορᾷ τήν ἀξιοτήτα τῆς ἠθικῆς κάποιου πράξεως, ὥστε νά γίνεται αὐτός εὐδαίμων.

Τό ἄλλο τώρα σκέλος τοῦ ἐρωτήματος ἔχει ὡς ἑξῆς: πῶς μου ἐπιτρέπεται, ὅταν ἡ ἀφ' ὅτου κατέστησα τόν ἑαυτό μου ἄξιο τῆς εὐδαιμονίας, νά ἐλπίζω ἐπίσης ὅτι μπορῶ γι' αὐτό νά γίνω κοινωνός αὐτῆς τῆς εὐδαιμονίας; Στό σημεῖο αὐτό ὁ Κάντ παραλληλίζει τήν ἀναγκαιότητα τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν σύμφωνα μέ τήν πρακτική χρήση τοῦ λόγου, πρὸς τήν σύμφωνα μέ τήν θεωρητική χρήση τοῦ ἀναγκαιότητα τῆς παραδοχῆς, «πῶς ὁ καθένας ἔχει λόγο νά ἐλπίζει τήν εὐδαιμονία στόν ἴδιο βαθμό καί στό ἴδιο μέτρο πού κατέστησε μέ τή συμπεριφορά του τόν ἑαυτό του ἄξιο αὐτῆς τῆς εὐδαιμονίας». Κάτι τέτοιο ἐξάγεται, φυσικά, μέ λογική ἀπλῶς ἀναγκαιότητα καί συνέπεια καί εἶναι κατά πάντα προφανές. Ἄρα γιά τόν Κάντ τό σύστημα τῆς ἠθικότητας εἶναι τελικῶς ἀξεχώριστα μ' ἐκεῖνο τῆς εὐδαιμονίας συνδεδεμένο, ἀλλά φυσικά μονάχα μέσα σέ μιάν ἰδέα τοῦ καθαροῦ λόγου. Τήν πρακτική αὐτή ἰδέα ὀνομάζει ὁ Κάντ «ἠθικό κόσμο», ἐννοώντας μ' αὐτό ἕναν νοητό κάτω ἀπό ἠθικούς νόμους κόσμο, πού, ὅσο καί ἂν δέν εἶναι πραγματικός ἢ ταυτόσημος μ' αὐτόν μέσα στόν ὁποῖο ζοῦμε (ὁ κόσμος αὐτός ἀποτελεῖ ἕνα πρακτικό αἴτημα), ἔχει ἀντικειμενικήν, ὡστόσο, ἐν τῇ ἰδέα του πραγματικότητα — ὄχι βέβαια ὡς συναρτώμενος πρὸς ἕνα ἀντικείμενο κάποιας νοητῆς ἐποπτείας, ἀλλά στή σχέση του ἀπλῶς πρὸς τόν

9. A 813/B 841.

αίσθητό κόσμο, θεωρούμενο ως ένα όμως αντικείμενο του καθαρού στην πρακτική του χρήση λόγου¹⁰.

Ὡστόσο τό σύστημα τῆς αὐτοαμειβόμενης ἠθικότητας ἤ, καλλίτερα, τῆς συμμετρικά πρὸς τὴν ἠθικότητα ἀναλογισμένης εὐδαιμονίας, ὅσο καὶ ἂν προβάλη ὡς ἀναγκαῖο, ἀποτελεῖ μονάχα μίαν ἰδέα πού βασίζεται γιὰ τὴν ἐκτέλεσή του πάνω στὸν ὄρο, ὅτι ὁ καθένας πράττει αὐτό πού ὀφείλει νὰ πράττει. Ἐπειδὴ ὅμως ἀπὸ τὴν φύση τῶν πραγμάτων ἢ τὴν αἰτιότητα τῶν πράξεων καὶ τὴ σχέση τους πρὸς τὴν ἠθικότητα δέν βλέπει κανεὶς σέ ποιάν ἀναλογική σχέση βρίσκονται οἱ συνέπειές των πρὸς τὴν εὐδαιμονία ἢ ἀκόμη σαφέστερα: καθὼς ἡ παραπάνω ἀναγκαῖα σύζευξη τῆς ἐλπίδος γιὰ εὐδαιμονία μέ τὴν ἀκατάπαυστη προσπάθεια νὰ καταστήση κανεὶς ἑαυτὸν ἄξιο αὐτῆς τῆς εὐδαιμονίας δέν εἶναι δυνατόν, ὅταν κανεὶς θέτη ἀπλῶς φύση (καὶ φυσικούς νόμους) ὡς ὑπόβαθρο, νὰ γνωσθῆ ἀπὸ τὸν λόγο, ἀλλά μπορεῖ μόνο νὰ ἐλπίζεται, ἔτσι ὅλες οἱ πράξεις τῶν λογικῶν ὄντων πρέπει κατὰ τὸν Κάντ ἔτσι νὰ συμβαίνουν, ὡς ἐάν δηλ. νὰ ἀπέρρεαν ἀπὸ μίαν ὑπέρτατη βούληση ἢ ἓναν ὑπέρτατο λόγο, πού ἐπιτάσσει σύμφωνα μέ ἠθικούς νόμους καὶ συγχρόνως ἐνεργεῖ ὡς αἰτιῶδες ὑπόβαθρο καὶ αἰτία τῆς φύσεως. Ἡ ἐλπιζόμενη καὶ προσδοκώμενη συνεπῶς σύνθεση τῆς ἠθικότητας μέ τὴν εὐδαιμονία μπορεῖ νὰ ἔχη νόημα μόνον ἂν ἡ ὑπέρτατη αὐτὴ Νόηση, πού συγκατακλείει μέσα της ἠθικά τέλεια βούληση καὶ ὑπέρτατη εὐδαιμονία, τεθῆ ὡς προϋπόθεση τῆς φύσεως. Τὴν ἰδέα αὐτῆς τῆς νοερῆς φύσεως ὀνομάζει ὁ Κάντ: ἰ δ ε ῶ δ ε ς τ ο ὕ ὑ π ε ρ τ ᾶ τ ο υ ἀ γ α θ ο ὕ. Στὸ πρῶτο λοιπὸν ἀποτέλεσμα τῆς ὑπάρξεως ἑνός ὑπερτάτου ὄντος, πού ἀπ' ἀρχῆς ζητοῦσε ὁ Κάντ, κατέληξε μετὰ τὴ μακρὰ προσπάθεια συνδέσεως τοῦ ἠθικοῦ νόμου μέ τό αἶτημα μιᾶς συμμετρῆς πρὸς αὐτὸν ἠθικῆς εὐδαιμονίας. Ὑπολείπεται ἀκόμη ἓνα δεύτερο αἶτημα: ἡ ὕπαρξη μέλλουσας ζωῆς (ἀθανασία τῆς ψυχῆς) ὡς μιά ἀκόμη προϋπόθεση γιὰ τὴν ἁρμονική συγκέραση ἠθικότητος καὶ εὐδαιμονίας.

Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ ὁ Κάντ ξεκινᾷ ἀπὸ τό γεγονός, ὅτι διὰ τοῦ λόγου του ὁ ἄνθρωπος συλλαμβάνει ἢ παριστᾷ τὸν ἑαυτὸ του μέσα του συνδεδεμένο κατ' ἀνάγκη καὶ ἀνήκοντα στὸν ἠθικό ἐκεῖνο κόσμο, πού ὡς πρακτικὴ μέ ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα ἰδέα ἤδη μνημονεύσαμε. Τοῦτο ἀσφαλῶς τό ἀπαιτεῖ καὶ τό πρωταρχικό ἰδεῶδες τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ ὡς αἰτίας κάθε παράγωγης συνδέσεως τῶν δύο στοιχείων τῆς ἠθικότητας καὶ εὐδαιμονίας. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὡστόσο, πλευρὰ οἱ αἰσθήσεις δέν μᾶς παριστοῦν παρά μονάχα κόσμους φαινομένων, ὅπου μέσα βασιλεύει ἀγεφύρωτο χάσμα μεταξύ ἠθικότητος καὶ εὐδαιμονίας. Ἐτσι δέν μπορούμε παρά νὰ δεχθοῦμε

10. Πρόκειται γιὰ τό *corpus mysticum* σέ μίαν καθολικὴ συστηματικὴν ἐνότητα ὄλων τῶν ἐλευθέρως ὑπὸ ἠθικούς νόμους δρώντων ἐλλόγων ὄντων.

ὅτι ὁ νοητός ἐκεῖνος ἠθικός κόσμος εἶναι ἡ συνέπεια καί καταληκτική προέκταση τῆς συμπεριφορᾶς μας μέσα σ' αὐτόν τόν κόσμο τῶν αἰσθήσεων. Καθώς ὅμως ὁ τελευταῖος αὐτός δέν μᾶς προσφέρει καμμιάν παρόμοια πρὸς τὴν πρωταρχική τῆς ἠθικότητος μέ τὴν εὐδαιμονία σύνδεση, ἀγόμεθα ἀναγκαστικά στό συμπέρασμα, ὅτι ὁ κόσμος ἐκεῖνος (ἠθικός, νοητός)¹¹ ἀποτελεῖ τόν μέλλοντα καί προσδοκώμενο. Θεός, ἄρα, καί μέλλουσα ζωὴ συνθέτουν δύο ἀπὸ τὴν ἐπιβαλλόμενη ὑποχρεωτικότητα ἢ δεσμευτικότητα τῶν ἀρχῶν τοῦ λόγου μας ἀξεχώριστες καί μὴ χωριζόμενες μάλιστα ἀναμεταξύ των π ρ ο ὕ π ο θ έ σ ε ι ς.

Ἐνα σοφό, παντοδύναμο, πανταχοῦ παρόντα καί αἰώνιο πρωτουργό καί κυβερνήτη καί μαζί του μίαν ζωὴ σ' ἓνα μέλλοντα νοητό ἠθικό κόσμο εἶναι συνεπῶς ὑποχρεωμένος νά δεχθῆ, κατὰ τόν Κάντ, ὁ λόγος, γιὰ νά μὴ δῆ τούς ἠθικούς νόμους νά ἐκφυλίζονται σέ κενά ἀποκυήματα τοῦ ἐγκεφάλου. Ἄναγκαῖο ἀσφαλῶς, γράφει ὁ Κάντ (A 812-813/B 840-841), εἶναι νά υποβάλλεται ὀλόκληρη ἡ διαγωγή μας στὴ ζωὴ σέ καθαρὸς ἠθικούς νόμους· χωρὶς ὅμως μίαν πρωταρχική ποιητική αἰτία στενά συνδεδεμένη μέ τόν ἠθικό νόμο —πού ἀποτελεῖ, δυστυχῶς, μίαν ἀπλήρῃ ιδέα—, αἰτία πού στὴ συμπεριφορὰ μας σύμφωνα μ' αὐτό τόν νόμο χαρίζει μίαν σ' αὐτὴν ἢ σέ μίαν ἄλλη ζωὴ ἀκριβῶς ἀνταποκρινόμενη πρὸς τούς ὑπέρτατους σκοπούς μας ἔκβαση, ἡ ὑπαγωγή αὐτὴ στοὺς ἠθικούς νόμους ἀποβαίνει ἀκατόρθωτη. Χωρὶς Θεό ἐγγυητὴ τῆς συμπτώσεως ἠθικότητος καί εὐδαιμονίας καί χωρὶς ἓναν γιὰ τώρα ἀόρατο ἀλλὰ προσδοκώμενο κόσμο, οἱ ἐξαίσιες ιδέες τῆς ἠθικότητος ἀποτελοῦν μὲν ἀντικείμενα θαυμασμοῦ καί ἐπιδοκιμασίας ἀλλ' ὅπωςδὴποτε ὄχι ἐλατήρια ἀποφασιστικά ἢ κίνητρα ἰσχυρὰ προθέσεως καί ἀσκήσεως ἢ πραγματώσεως των.

Ἐν τῷ μεταξύ ἡ ἐπιτευχθεῖσα ἠθική ἐνότης τοῦ νοητοῦ κόσμου, ὡς ἓνας ἀναγκαῖος κοσμικός νόμος συμμετρικῆς ἀναπτύξεως καί συνυπάρξεως τῆς ἠθικότητος μέ τὴν εὐδαιμονία τῶν ἐλλόγων ὄντων, ἡ πραγματικότης τοῦ ὁποίου ἐδράζεται στὴν προϋπόθεση ἑνός ὑπερτάτου πρωταρχικοῦ ἀγαθοῦ, ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν θεμελίωση μιᾶς Ἠθικοθεολογίας. Ἡ τελευταία ἔχει τὸ ἰδιάζον σέ σχέση μέ τὴν καθαρὰ θεωρητικὴ Ἠθικοθεολογία προτέρημα νά ὀδηγῆ ἀναποφεύκτως στὴν ἔννοια ἑνός μοναδικοῦ, τελειοτάτου καί πανσόφου ὄντος, πρᾶγμα πού δέν κατορθώνει οὔτε ἡ ὑπερβατικὴ, οὔτε ἡ φυσικὴ Θεολογία. Τοῦτο ἔχει ἰδιαίτερη γιὰ τόν Κάντ σημασία, ἀφοῦ διὰ τῆς συστηματικῆς ὑπὸ τὴν ἐπιστάσια τοῦ ὑπερτάτου ὄντος (ὑπέρτατη συμπεριέχουσα ὅλους τούς μερικούς νόμους τῆς αἰτιότητος λογικῆ βούληση καί αἰτία) ἐνότητος τῶν σκοπῶν μέσα σ' ἓναν νοητό ἠθικό

11. Τὸ βασίλειο τῆς χάριτος (*regnum gratiae*) κατὰ τόν Leibniz.

κόσμο¹² τῶν ἐλευθέρων νοερῶν φύσεων (πρακτική σκοπιμότης) μετατιθέμεθα ἀπαρεγκλίτως στή συστηματική, ἄν καί σ' ἐμᾶς στὸν αἰσθητὸ κόσμο βαθύτατα κρυμμένη τάξη καί ἐνότητα ὄλων τῶν ὄντων. Μιὰν ἐνότητα πού συναπαρτίζει τό μεγάλο κοσμικό "Ὅλο σύμφωνα ἀφ' ἐνός μὲν μέ καθολικούς φυσικούς (αἰσθητή πλευρά), ἀφ' ἑτέρου δέ μέ καθολικούς ἀναγκαίους ἠθικούς νόμους (νοητή πλευρά). Μ' αὐτὸ ὅμως πραγματώνεται θαυμαστά καί ἡ συνένωση καί συμφωνία τοῦ πρακτικοῦ μέ τὸν καθαρά θεωρητικό λόγο, ὄχι βέβαια πάνω στή βάση μιᾶς ἐννοίας γιὰ τὸν Θεό, πού μᾶς προσέφερε καί μᾶς ἔπεισε γιὰ τὴν ὀρθότητά της ὁ καθαρά θεωρητικός λόγος, ἀλλὰ χάρη σέ μιὰν ἐννοια πού συμφωνεῖ καί συμφιλιώνεται παντελῶς μέ τίς ἠθικές ἀρχές τοῦ λόγου. Ὁ κόσμος λοιπὸν μπορεῖ καί πρέπει τότε νά παριστάνεται ὡς ἀπορρέων ἀπὸ μιὰν ἰδέα, ἐάν αὐτὸς ὀφείλη νά συμφωνῇ μέ τὴν πρακτική ἢ ἠθική χρῆση τοῦ λόγου μας, πού ὡς τέτοια πάλι στηρίζεται ὀλοκληρωτικά πάνω στήν ἰδέα τοῦ ὑπερτάτου ὄντος. "Ἐτσι ὅμως ὀλοκληρῆ ἢ ἔρευνα τῆς φύσεως ἀποκτᾷ προσανατολισμὸ καί κατεύθυνση λαμβάνοντας τὴ μορφή ἐνός συστήματος τῶν σκοπῶν καί διευρυνόμενη κατ' ἀρχὴν σέ Φυσικοθεολογία καί σέ ὑπερβατικὴν ἀκολουθῶς Θεολογία —μιὰν Θεολογία πλέον πού χρησιμοποιοῖ τό ἰδεῶδες τῆς ὑπέρτατης ὄντολογικῆς τελειότητος ὡς μιὰν ἀρχὴ τῆς καθολικά σκόπιμης συστηματικῆς ἐνότητος τῶν πάντων.

Κατακλείοντας, ὥστόσο, τό δεύτερο αὐτὸ τμῆμα τοῦ Κινόνος τοῦ καθαροῦ λόγου ὁ Κάντ ἐφιστᾷ τὴν προσοχή μας πάνω σέ τρία κατὰ τὴ γνώμη μας βαρυσήμαντα πράγματα: πρῶτον, ὅτι δέν πρέπει ἐσφαλμένως νά πιστέψη κανεὶς πῶς μέ τὴν ὑψηλὴ αὐτὴ ἠθικοθεολογικὴ ἐννοια τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, ὡς τοῦ ἰδεώδους τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ, πού λειτουργεῖ ὡς καθοριστικός λόγος τοῦ ἐσχάτου τέλους τοῦ καθαροῦ λόγου, αἵρεται κανεὶς ὑπεράνω πάντων τῶν ἐμπειρικῶν ὄρων ἐφαρμογῆς του καί, μετεωριζόμενος πρὸς τὴν ἄμεση γνώση νέων ἀντικειμένων, ἔχει τό δικαίωμα, μέ ἀφετηρία τὴν ἐννοια αὐτὴ, νά παραγάγῃ τώρα ἀπ' αὐτὴν καί τοὺς ἠθικούς νόμους. "Ὅχι, γιατί οἱ νόμοι ἀκριβῶς αὐτοὶ ἦσαν ἐκεῖνοι, ἢ πρακτικὴ ἀναγκαιότης τῶν ὀποιῶν μᾶς εἶχε ὀδηγήσει στήν προϋπόθεση μιᾶς αὐτονόμου ἀρχῆς ἢ ἐνός σοφοῦ κυβερνήτου τοῦ κόσμου, γιὰ νά προσδοθῇ ἔτσι ἀποτελεσματικότης καί στοὺς ἴδιους αὐτοὺς νόμους. Καί δέν εἶναι ἀσφαλῶς ἐπιτρεπτό νά τοὺς θεωρῇ κανεὶς ὡς τυχαῖα ἀπορρέοντα ἀπὸ μιὰν ἀπλῆ βούληση, γιὰ τὴν ὀποία βέβαια δέν θά εἶχαμε τὴν παραμικρὴ ἐννοια, ἄν δέν τὴν εἶχαμε ἤδη σχηματίσει σύμφωνα μ' ἐκεῖνους τοὺς καθαρὸς ἠθικούς νόμους. Δεύτερον

12. Ὁ κόσμος αὐτός, ὡς ἀπλῆ φύση, ὀνομάζεται αἰσθητὸς καί, ὡς σύστημα ἐλευθερίας, νοητὸς συγχρόνως καί ἠθικός κόσμος, κατ' ἀναλογίαν προφανῶς πρὸς τὴ διπολικότητα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως (ἐμπειρικός καί ἠθικός χαρακτήρ τοῦ ἀνθρώπου).

(ὡς ἀναγκαία τοῦ πρώτου συνέπεια), ὅτι δέν πρέπει νά θεωροῦμε τίς ἠθικές πράξεις μας ὡς ὑποχρεωτικές καί ἐπιβεβλημένες, ἐπειδή τυγχάνουν ἀπλῶς ἐντολές καί ἐπιτάγματα τοῦ Θεοῦ, ἀλλά γι' αὐτό μόνο νά τίς θεωροῦμε ὡς θεϊκές ἐντολές, γιατί δηλ. εἴμαστε ἐσωτερικά ὑποχρεωμένοι νά τίς ἐπιτελοῦμε. Τό πρωτεῖο τοῦ πρακτικοῦ λόγου, ὁ καθαρὸς δηλ. στήν πρακτική ὁμῶς χρήση του λόγος (πρακτικό διαφέρον), ὑψώνει ἐδῶ τό φιλοσοφικό νετο τῶν θεμελιωμένων ἀξιώσεων του. Τρίτον, ὅτι ἡ θεμελιωθεῖσα στήν περίπτωση αὐτή Ἠθικοθεολογία δέν δύναται νά ἔχη καμμιάν ὑπερβατική, ἀλλά μιάν ἀπλῶς ἐγκόσμια (ἐμμενή) χρήση, μέ τόν σκοπό νά μᾶς βοηθῆ νά ἐκπληρώνουμε τήν ἀποστολή μας σ' αὐτόν ἐδῶ τόν κόσμο. Γι' αὐτό καί δέν εἶναι προϊόν τῆς θεωρητικῆς χρήσεως τοῦ λόγου, ὥστε νά περιέχη μιάν θεωρητική μέ ἀντικειμενικό κῦρος γνώση (γιά τόν Θεό ἢ τή μέλλουσα ζωή), ἀλλά μιὰ πρακτική ἔλλογη μέ ὑποκειμενικήν βεβαιότητα (βεβαιότης τοῦ ἠθικοῦ νόμου) πί σ τ η τ ο ὕ λ ο γ ο υ . Ὁ Κάντ εἶναι ὡς πρὸς αὐτό ἰδιαίτερα σαφῆς, ὅταν τονίζη, πῶς ἡ γνώση αὐτή τοῦ λόγου στήν καθαρὰ πρακτική του χρήση δέν μετατρέπεται σ' ἓνα ἀποδεδειγμένο δόγμα, ἀλλά σέ μιάν ὥστόσο παντάπασιν ἀναγκαία προϋπόθεση (A 818/B 846). Ἡ Κριτική ἀκριβῶς τοῦ πρακτικοῦ λόγου θά μιλήσῃ ἀργότερα γιά πρακτικά αἰτήματα μιᾶς ἐλλόγου ἠθικῆς καί πρακτικῆς πίστεως, πού βασίζεται σέ ὑποκειμενικούς αἰτιώδεις λόγους τοῦ ἠθικοῦ φρονήματος¹³. Γι' αὐτό καί στό ἐπόμενο τρίτο καί τελευταῖο τμήμα τοῦ «Κανόνος» (Vom Meinen, Wissen und Glauben) ἐξετάζεται φυσιολογικά ἡ σχέση τῆς πίστεως αὐτῆς πρὸς ἄλλα εἶδη τοῦ ὑπολαμβάνειν (δοξάζειν, πιστεύειν), ὅπως λ.χ. ἡ πραγματολογική, ἡ θεωρητικο-δογματική πίστη κ.ἄ., καθώς καί πρὸς τό ἐξ ὑποκειμενικῶν ἢ ἀντικειμενικῶν λόγων θεμελιούμενο φιλοσοφικό εἶδέναι (πεποίθησις, βεβαιότης κ.τ.τ.).

γ) Ἡ Ἀρχιτεκτονική τοῦ καθαρῦ λόγου

Στό Κεφάλαιο αὐτό ὁ Κάντ ἐπιλαμβάνεται τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ καθαρῦ λόγου ὡς τῆς τέχνης τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων. Ἐπειδή ὁμῶς τό σύστημα μετατρέπει διά τῆς συστηματικῆς του ἐνότητος κάθε κοινή γνώση σέ ἐπιστήμη, ἀπό ἓνα ἀπλό δηλ. ἄθροισμά των σ' ἓνα σύστημα

13. Γι' αὐτό, κατά τόν Κάντ, κανεῖς δέν μπορεί νά ἐπαίρεται ὅτι δῆθεν γνωρίζει, πῶς ὑπάρχει Θεός καί μέλλουσα ζωή ἡ γιατί ἂν ὑπάρχη κανεῖς πού τό γνωρίζει, τότε εἶναι ἀκριβῶς ὁ ἄνθρωπος πού ἀπό καιρό ζητᾶ, γράφει χαρακτηριστικά ὁ Κάντ. Ὅχι, συνεχίζει ὁ φιλόσοφος, ἡ πεποίθησή μου δέν εἶναι λογική, ἀλλά ἠθική καί, καθώς αὐτή ἐρεῖδεται σ' ὑποκειμενικούς μόνον λόγους, δέν μπορῶ καί δέν πρέπει νά πῶ: εἶναι ἠθικῶς βέβαιο, πῶς ὑπάρχει Θεός κλπ. ἀλλά εἶμαί ἐγώ μόνον ἠθικά βέβαιος κλπ. (A 829/B 857).

γνώσεων, γιά τοῦτο ἡ ἀρχιτεκτονική εἶναι συγχρόνως καί ἡ θεωρία ἢ διδασκαλία τοῦ ἐπιστημονικοῦ στοιχείου στή γνώση μας ἐν γένει. Ἔτσι σ ὄ σ τ η μ α ὀνομάζει ὁ Κάντ τήν ἐνότητα τῶν πολλαπλῶν γνώσεων μιᾶς ἐπιστήμης κάτω ἀπό μιάν ἰ δ έ α, ἀφοῦ ἄλλωστε ὑπό τήν ἐπιστασία τοῦ λόγου οἱ γνώσεις μας δέν μποροῦν ν' ἀποτελοῦν ἀπλῆν ραψωδία ἢ μηχανική συσσώρευση, ἀλλ' ὀφείλουν νά συγκροτοῦν ἀ ρ χ ι τ ε κ τ ο ν ι κ ῶ ς (καί, ὄχι ἀπλᾶ, τεχνικῶς) μέ ἀναγκαιότητα ἕνα ὀργανικά διαρθρωμένο Ὅλο.

Ἄ Ο Κάντ, ὡστόσο, σχεδιάζει μιάν ἀρχιτεκτονική πάσης ἐκ καθαροῦ λόγου γνώσεως καί πρὸς τόν σκοπό αὐτό ἀρχίζει τό ἔργο του ἀπό τόν ἕνα τῶν δύο κορμῶν τῆς καθολικῆς ρίζας τῶν γνωστικῶν μας δυνάμεων, δηλ. τήν ἀνώτερη γνωστική δύναμη τοῦ λόγου, τόν νοῦ (νόηση), ἀντιπαραθέτοντας ἔτσι τό Ἐμπειρικό πρὸς τό Ὀρθολογικό. Κάθε γνώση, γράφει ὁ Κάντ, εἶναι, ὑποκειμενικῶς (καί ἀνεξαρτήτως τοῦ περιεχομένου της), εἴτε ἰ σ τ ο ρ ι κ ῆ ἢ ὀ ρ θ ο λ ο γ ι κ ῆ (ἔλλογη). Ἡ πρώτη χαρακτηρίζεται ὡς *cognitio ex datis* καί ἡ δευτέρα ὡς *cognitio ex principiis*. Ἡ ὀρθολογική γνώση, ἐκείνη δηλ. πού ἐκπηγάζει ἀπό τόν ἴδιο τόν λόγο καί τίς καθολικές πηγές του (γνώση ἐξ ἀρχῶν), τέμνεται πάλι σέ γνώση ἐξ ἐννοιῶν ἢ φιλοσοφική καί σέ γνώση ἐκ κατασκευῆς τῶν ἐννοιῶν ἢ μαθηματική. Ἄπ' ὄλες τίς *a priori* ἐπιστήμες τοῦ λόγου, ὑποστηρίζει ὁ Κάντ, μονάχα Μαθηματικά μπορεῖ κανεῖς νά μάθη, ποτέ ὄμως (ἐκτός ἂν πρόκειται γιά ἱστορική γνώση) φιλοσοφία —ἢ, ὅσον ἀφορᾶ τόν λόγο, τό πολύ-πολύ πού μπορεῖ κανεῖς νά μάθη εἶναι ἀπλῶς τό φιλοσοφεῖν!

Φ ι λ ο σ ο φ ί α τώρα εἶναι τό σύστημα ὄλων τῶν φιλοσοφικῶν γνώσεων. Ὅταν κανεῖς τήν ἐξετάζη ἀντικειμενικά ὡς τό πρότυπο κρισιολογήσεως ὄλων τῶν φιλοσοφικῶν δοκιμῶν καί προσπαθειῶν, τότε ἡ φιλοσοφία ἀποτελεῖ τήν ἀπλῆ ἰ δ έ α μιᾶς δυνατῆς ἐπιστήμης, πού δέν εἶναι δεδομένη *in concreto*, ἀλλά διαρκῶς καί κατά διαφόρους τρόπους ζητεῖται ἀκόμη καί προσεγγίζεται. Μέχρι τότε δέν μπορεῖ κανεῖς νά μάθη φιλοσοφία, κατά τόν Κάντ (γιατί πού εἶναι αὐτή, ποιός τήν κατέχει, σέ τί πάνω ἀναγνωρίζεται; ἐρωτᾶ, ἔτσι ρητορικῶς, ὁ Κάντ), ἀλλά μονάχα, ὅπως ἤδη εἶπε, τό φιλοσοφεῖν. Ἔως τότε ὄμως ἡ ἔννοια ἐπίσης τῆς φιλοσοφίας ἀποτελεῖ μιάν σχολικο-σχολαστική ἔννοια¹⁴ γιά ἕνα σύστημα γνώσεως πού ζητεῖται μόνον ὡς ἐπιστήμη, χωρίς ὡστόσο ν' ἀποσκοπῆ σέ τίποτε παραπάνω ἀπό τή συστηματική ἐνότητα αὐτῆς τῆς γνώσεως, ἀπό τή λ ο γ ι κ ῆ κατά συνέπεια τελειότητα τῆς γνώσεως.

Ἄλλ' ὑπάρχει ἀκόμη καί μιᾶ ἔννοια κοσμική (*conceptus cosmicus*) τῆς φιλοσοφίας, ἰδιαίτερα ὅταν αὐτή τρόπον τινά προσωποποιῆται καί παρι-

14. Schulbegriff (*conceptus scolasticus*).

στάνεται ως τό πρότυπο μέσα στό ιδεώδες τοῦ φιλοσόφου. Ὑπ' αὐτή τήν ἔννοια φιλοσοφία εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῆς σχέσεως καί ἀναφορᾶς ὄλων τῶν γνώσεων εἰς τούς οὐσιώδεις σκοπούς τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου (*teleologia rationis humanae*) καί ὁ φιλόσοφος τότε δέν εἶναι ἕνας ἀπλός τεχνίτης τοῦ λόγου, ἀλλ' ὁ νομοθέτης τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου. Γι' αὐτό καί βρῖσκει ὁ Κάντ κομπαστικό τό νά ὀνομάζη κανεῖς τόν ἑαυτό του φιλόσοφο καί νά προσχηματίζεται πώς ἔχει ἐξισωθῆ μέ τό πρωτότυπο, πού βρῖσκεται ἀπλῶς καί μόνον ἐν τῇ ιδέα. Ὁ Μαθηματικός, ὁ Φυσικός ἢ ὁ Λογικός, ὅσο ἐξαισίες καί ἄν ἔχουν στήν ἔλλογη γενικά γνώση ἐπιδόσεις, εἶναι, κατά τόν Κάντ, ἀπλοῖ τεχνῖτες τοῦ λόγου. Ὅλους αὐτούς τούς βάζει ἐμπρός καί τούς χρησιμοποιεῖ ως ὄργανα πρὸς προαγωγή τῶν οὐσιωδῶν σκοπῶν τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, ἕνας καί μόνον διδάσκαλος ἰδανικός (ἐν τῷ ιδεώδει), πού ὀνομάζεται ἀπό τ' ἀρχαῖα χρόνια **φ ι λ ὄ σ ο φ ο ς**. Καί καθὼς γιά τόν Κάντ οἱ ὑπέρτατοι σκοποὶ εἶναι ἐκεῖνοι τῆς ἠθικότητος, καθ' ὅσον ἀφοροῦν ως τελικοὶ σκοποὶ ὀλόκληρο τόν προορισμό τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἠθική λοιπόν φιλοσοφία (Ἠθική) ταυτίστηκε γι' αὐτό της τό προτέρημα ἀπό τήν ἀρχαιότητα μέ τήν ἴδια τήν ὑπόσταση τῆς φιλοσοφίας. Ἔτσι καί ὑπό τό ὄνομα τοῦ φιλοσόφου ἐννοοῦσε κανεῖς στήν ἀρχαιότητα κυρίως καί κατ' ἐξοχήν τόν ἠθικοφιλόσοφο, ἐνῶ καί ἡ ἐξωτερική ἐπίφαση τῆς αὐτοκυριαρχίας διά τοῦ λόγου, γράφει ὁ Κάντ, συντείνει ὥστε ἀκόμη καί σήμερα ν' ἀποκαλῆ κανεῖς κάποιον φιλόσοφο, ἔστω καί ἄν αὐτός διαθέτη περιορισμένη σχετικὰ γνώση.

Ἡ φιλοσοφία τώρα σύμφωνα μέ τήν κοσμική της ἔννοια ἢ ως νομοθετική δύναμη τοῦ καθαροῦ λόγου, ἔχει δύο ἀντικείμενα: **φύση** δηλ. καί **ἐλευθερία**, καί περιέχει τόσο τόν φυσικό ὅσο καί τόν ἠθικό νόμο, κατ' ἀρχήν σέ δύο ἰδιαίτερα καί τελικῶς σ' ἕνα καί μόνο φιλοσοφικό σύστημα συνενωμένους. Ἡ φιλοσοφία τῆς φύσεως ἀναφέρεται καί κατευθύνεται σέ ὅ,τι ἀπλῶς εἶναι, ἐνῶ ἡ φιλοσοφία τῶν ἠθῶν σέ ὅ,τι **ὀφείλει** νά εἶναι.

Ὅλη ἡ φιλοσοφία, συνεχίζει ὁ Κάντ, εἶναι ἢ γνώση ἐκ καθαροῦ λόγου ἢ ἔλλογη ἐξ ἐμπειρικῶν ἀρχῶν γνώση: ἡ πρώτη ὀνομάζεται καθαρὴ καί ἡ δευτέρῃ ἐμπειρικὴ. Στήν πρώτη φυσικά ἀνήκει ἡ φιλοσοφία τοῦ Κάντ.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ καθαροῦ λόγου πάλι εἶναι ἢ **Προπαιδευτικὴ** καί ἐξετάζει τῆ δύναμη τοῦ λόγου ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ὅλες τίς καθαρὲς γνώσεις **a priori** καί ως τέτοια ὀνομάζεται **Κριτικὴ** (Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου), ἢ τό Σύστημα τοῦ καθαροῦ λόγου (Ἐπιστήμη), πού περιέχει ὀλόκληρη τήν φιλοσοφικὴ ἐκ καθαροῦ λόγου γνώση, καί καλεῖται **Μεταφυσικὴ** (μολονότι τό ὄνομα αὐτό, κατά τόν Κάντ, μπορεῖ ν' ἀποδοθῆ σ' ὀλόκληρη τήν καθαρὴ φιλοσοφία, συμπεριλαμβανομένης καί τῆς

Κριτικής). Ἡ τελευταία¹⁵ μέ τίς δύο χρήσεις καί νομοθεσίες της (καθαρά θεωρητική καί πρακτική) τέμνεται σέ Μεταφυσική τῆς Φύσεως καί Μεταφυσική τῶν Ἡθῶν ἢ καθαρή κατά βάθος Ἡθική. Αὐτή πρός τό παρόν ἀφήνεται κατά μέρος καί δέν ἀπασχολεῖ ιδιαίτερα τόν Κάντ, ὁ ὁποῖος ἀπεναντίας στρέφει τήν προσοχή του πρός τήν ὑπό τή στενότερη σημασία Μεταφυσική, τή Μεταφυσική δηλ. τῆς Φύσεως. Συνολικά λοιπόν ἔχομε: Κριτική, Μεταφυσική τῆς Φύσεως καί Μεταφυσική τῶν Ἡθῶν.

Στή συνέχεια ὁ Κάντ μᾶς δίδει εἰδικά τήν ἀρχιτεκτονική τῆς Μεταφυσικῆς τῆς φύσεως, τήν ὁποία θά θέλαμε σέ ἀδρές γραμμές νά παραθέσωμε ἐδῶ σχηματικά. Ἡ Μεταφυσική λοιπόν τῆς Φύσεως συνίσταται ἀπό τήν Ὑπερβατική Φιλοσοφία (θεωρεῖ τή διάνοια καί τόν νοῦ σ' ἓνα σύστημα ὄλων τῶν ἐννοιῶν καί θεμελιωδῶν ἀρχῶν πού ἀναφέρονται σέ ἀντικείμενα καθόλου, χωρίς νά δέχεται ἀντικείμενα πού νά ἦσαν δεδομένα), πού ταυτίζεται μέ τήν Ὀντολογία¹⁶, καί τήν Φυσιολογία τοῦ καθαροῦ λόγου (θεωρεῖ τήν Φύση, δηλ. τό σύνολο δεδομένων ἀντικειμένων) ἢ *physiologia rationalis*. Ἡ Φυσιολογία τώρα αὐτή ἔχει δύο χρήσεις τῆς ὀρθολογικῆς της θεωρήσεως: μίαν ἔμμονη, ἐγκόσμια ἢ φυσική καί μίαν ὑπερβατική, ὑπερφυσική καί ὑπερκόσμιαν (πέρα ἀπό κάθε δυνατήν ἐμπειρία δηλ.). Μέ τήν πρώτη χρήση ἐξετάζει ἀφ' ἑνός μὲν τό σύνολο τῶν ἀντικειμένων τῶν ἐξωτερικῶν αἰσθήσεων (τή σωματική δηλ. φύση) καί ὀνομάζεται ὀρθολογική Φυσική (*physica rationalis*), ἀφ' ἑτέρου δέ τό ἀντικείμενο τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως, τήν ψυχή δηλ. καί τή νοοῦσα γενικά φύση μέσα μας, καί καλεῖται ὀρθολογική ψυχολογία (*psychologia rationalis*). Μέ τή δεύτερη πάλι (ὡς ὑπερβατική δηλ. Φυσιολογία) ἔχει ὡς ἀντικείμενό της εἴτε μίαν ἐσωτερική ἢ μίαν ἐξωτερική σύνδεση (πρός ἓνα ὄν πέρα καί ἔξω ἀπό τήν φύση): στήν πρώτη περίπτωση ἄγεται σέ μίαν ὑπερβατική κοσμογονώσια (*cosmologia rationalis*) καί στή δεύτερη σέ μίαν ὑπερβατική θεογονώσια (*theologia rationalis*)¹⁷. Ἔτσι σύμπαν τό σύστημα τῆς Μεταφυσικῆς τῆς φύσεως.

15. Μέ τήν εὐκαιρία αὐτή ὁ Κάντ ὑπενθυμίζει καί πάλι, ὅτι ὁ ἀνθρώπινος λόγος, ἀφ' ὅτου γενικά στοχάστηκε φιλοσοφικά, ποτέ δέν στερήθηκε μιᾶς κάποιας Μεταφυσικῆς. Γι' αὐτό καί ἡ ἰδέα μιᾶς τέτοιας ἐπιστήμης εἶναι τόσο παλαιά ὅσο καί ὁ καθαρά θεωρητικός λόγος (Μεταφυσική ὡς ἐπιστήμη περί τῶν πρώτων ἀρχῶν τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως).

16. Ὡς τέτοια διακρίνεται, ἄρα, ἀπό τήν Κριτική. Ἐδῶ συνεπῶς τίθεται τό ἀκανθῶδες πρόβλημα, πού τόσο ἔχει ἀπασχολήσει τήν ἐρευνα τοῦ Καντιανισμοῦ, κατά πόσο δηλ. Κριτική καί Ὀντολογία ἢ Ὑπερβατική Φιλοσοφία διακρίνονται οὐσιωδῶς ἀναμεταξύ τους.

17. Ἐδῶ πρέπει νά σημειωθῇ τό παράδοξο, ὅτι, παρά τήν κριτική ἀνασκέυαση πού, σχετικά μέ τοὺς τρεῖς κλάδους τῆς λεγόμενης *metaphysica specialis* (ψυχολογία, κοσμολογία, θεολογία), ξεδίπλωσε στά τρία τμήματα τῆς Ὑπερβατικῆς του Διαλεκτικῆς ὁ Κάντ,

σικῆς ἀπαρτίζεται ἀπὸ τέσσερα κύρια μέρη: τὴν Ὀντολογία, τὴν ὀρθολογικὴ Φυσιολογία, τὴν ὀρθολογικὴ Κοσμολογία καὶ τὴν ὀρθολογικὴ Θεολογία (μαζὶ φυσικά μετὰ τίς δύο ὑποδιαίρεσεις τοῦ δευτέρου μέρους τῆς φυσιολογίας τοῦ καθαρῶ λόγου, δηλ. τὴν ὀρθολογικὴ Φυσικὴ καὶ τὴν ὀρθολογικὴ Ψυχολογία). Τέλος ὁ Κάντ ἀναζητεῖ μίαν μικρὴ θέσιν καὶ γιὰ τὴ λεγόμενὴ ἐμπειρικὴ ψυχολογία¹⁸, ἀφοῦ αὐτὴ ἀποκλείεται μὲν ὀλοκληρωτικὰ ἀπὸ τὸν χώρον τῆς Μεταφυσικῆς, ἀλλὰ παρ' ὅλα αὐτὰ, ὡς παρείσακτος ποῦ εἶναι ξένος, κάπου κοντὰ σ' αὐτὴν πρέπει ἀναγκαστικὰ νὰ φιλοξενηθῆ, μέχρις ὅτου βρῆ τὴ στέγη τῆς σέ μιάν διεξοδικὴ Ἀνθρωπολογία. Ὁ Κάντ τῆς παραχωρεῖ γιὰ λόγους οἰκονομίας κατὰ τὴν πλευρὰ τῆς ἐμπειρικῆς φυσιολογίας θέσιν, ἐκεῖ δηλ. ποῦ τοποθετεῖται ὁ χώρος τῆς ἐφαρμοσμένης φιλοσοφίας.

Ἴδού λοιπόν, καταλήγει ὁ Κάντ, ἡ γενικὴ ἰδέα τῆς Μεταφυσικῆς, ποῦ ὅπως ἀπὸ τὴν ὄλη πορεία καὶ παρακολούθησιν τῆς Κριτικῆς θὰ ἔχη κανεὶς πεισθῆ, ἂν δὲν μπορῆ νὰ εἶναι τό ὑπόβαθρον τῆς Θρησκείας, πρέπει τουλάχιστον νὰ παραμένῃ παντοτινὰ τό προστατευτικὸ τῆς ἀμυντήριον ἢ ὀχύρωμα. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀνθρώπινος λόγος, ποῦ ἀπὸ τὴν κατεύθυνσιν τῆς φύσεώς του εἶναι διαλεκτικὸς, δὲν θὰ μποροῦσε ποτέ νὰ στερηθῆ μιάν τέτοια ἐπιστήμη, ποῦ τὸν χαλιναγωγεῖ καὶ τὸν ἀποτρέπει ἀπὸ τίς διεκπλανήσεις ἑνὸς ἀναρχοῦ καὶ χωρὶς νόμους καθαρὰ θεωρητικοῦ λόγου τόσο στὸν χώρον τῆς Ἠθικῆς ὅσο καὶ τῆς Θρησκείας. Καὶ μπορεῖ κανεὶς, τονίζει χαρακτηριστικὰ ὁ Κάντ, νὰ εἶναι βέβαιος πὼς στήν ἐπιστήμη αὐτὴ τῆς Μεταφυσικῆς πάντα θὰ ἐπιστρέφουμε ὡσάν σέ μιάν χωρισμένην ἀπ' ἐμᾶς καὶ φιλιωμένην ξανά μαζὶ μας ἀγαπημένην. Αὐτὴ ἐξ ἄλλου ἢ Μεταφυσικὴ —ὡς Μεταφυσικὴ τῆς Φύσεως καὶ τῶν Ἠθῶν, προπάντων ὅμως ὡς προπαιδευτικὴ Κριτικὴ τοῦ λόγου— εἶναι ἐκείνη ποῦ μποροῦμε γνησίως νὰ ὀνομάζωμε φιλοσοφία. Καὶ ἂν τὰ Μαθηματικά, ἢ Φυσικὴ καὶ ἢ ὀποιαδήποτε ἀκόμη ἐμπειρικὴ γνώσιν τοῦ ἀνθρώπου ἔχουν μιάν ὑψηλὴν ἀξίαν ὡς μέσα κυρίως πρὸς τυχαίους, ἀλλὰ στό τέλος ἐν τούτοις πρὸς ἀναγκαίους καὶ οὐσιώδεις σκοποὺς τῆς ἀνθρώπιότητος, τοῦτο τό ὀφείλουν στή διαμεσολάβησιν μιᾶς ἐκ καθαρῶν ἐννοιῶν γνώσεως τοῦ λόγου, ποῦ, ἄς τὴν ὀνομάζω κανεὶς ὅπως θέλει, αὐτὴ ὡστόσο δὲν εἶναι κατ' οὐσίαν τίποτε ἄλλο ἀπὸ Μεταφυσικὴ. Ἡ ἐπιστήμη δηλ. ποῦ διὰ τῆς ὁδοῦ τῶν ἐπιστημῶν καὶ μόνο συνέχει καὶ ἀναφέρει τὰ πάντα πρὸς τὴν ὑπέρτατην ἰδέαν τῆς σοφίας.

οἱ τρεῖς ὡστόσο αὐτοὶ κλάδοι κάνουν ἐδῶ καὶ πάλι τὴν ἐμφάνισήν τους, καὶ μάλιστα ἢ ὀρθολογικὴ ψυχολογία ταξινομεῖται κάτω ἀπὸ τὴν ἔμμονη ἢ ἐγκόσμια χρῆσιν τοῦ λόγου.

18. Ὁ Κάντ δὲν παραλείπει ἐδῶ νὰ μᾶς δώσῃ καὶ τὴν ἱστορικῶς λίαν ἐνδιαφέρουσα πληροφορία γύρω ἀπὸ τίς μεγάλες προσδοκίαι καὶ ἐλπίδες ποῦ ἔτρεφε ἢ ἐποχὴ του γιὰ κάποια καινούργια διαφωτιστικὰ πορίσματα αὐτοῦ τοῦ εἶδους τῆς ψυχολογίας.

Γιὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἡ Μεταφυσική ἀποτελεῖ ὡσαύτως τήν ὀλοκλήρωση καί τό στεφάνωμα συμπάσης τῆς παιδείας τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, ὀλοκλήρου, θά λέγαμε σήμερα, τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἀνθρώπων. Πρῶτον μέ τήν θεώρηση καί ἀνάλυση τοῦ λόγου κατὰ τά στοιχεῖα του καί τούς ὅρους γιά τή δυνατότητα ὠρισμένων ἐπιστημῶν καί, δεύτερον, ὡς θεωρία καί ἀνάλυση τῶν ἀνωτάτων ἐκείνων πρακτικῶν ἀξιωμάτων πού πρέπει νά ὑπόκεινται ὡς βάση στήν χρήση ὄλων καί νά τίς προσδιορίζουν ἀξιωματικῶς. Βεβαίως θ' ἀντιτείνη κανεῖς, ὅτι ἡ Μεταφυσική, ὡς ἄκρως καθαρή θεωρία, χρησιμεύει περισσότερο στήν ἀποσόβηση πλανῶν παρά στή διεύρυνση τῆς γνώσεως· τοῦτο ὁμως, κατὰ τόν Κάντ, δέν ζημιώνει ἢ περιορίζει τήν ἀξία της, ἀφοῦ δι' αὐτοῦ ἀκριβῶς τοῦ ἀξιώματος τοῦ τιμητοῦ (δηλ. ὡς Κριτική) προσδέχεται ἐπιπλέον κῦρος καί ὑπόληψη μέ τό νά διασφαλίζη γενική τάξη, ὁμόνοια καί ἀκόμη καί εὐημερία στήν περιοχὴ τῆς ἐπιστημονικῆς δημοκρατίας —προσανατολίζοντας συγχρόνως κατευθυντικά τίς ἐπιστῆμες, στίς καρποφόρες καί θαρραλέες ἐπεξεργασίες των, στό νά μὴν ἀποκινοῦν καί ἀπομακρύνωνται ἀπό τόν κεφαλαιώδη τους σκοπό, τήν προαγωγή δηλ. τῆς καθολικῆς εὐδαιμονίας. Μέ τά λόγια αὐτά ὀρίζει καί σαφηνίζει ἐν κατακλείδι ὁ Κάντ τόν ρόλο καί τή σημασία τῆς νέας δικῆς του Μεταφυσικῆς, τῆς ἀποκαλούμενης εὐστόχως κριτικῆς Μεταφυσικῆς τοῦ φιλοσόφου τῆς Καινιξβέργης.

δ) Ἡ Ἱστορία τοῦ καθαρῦ λόγου.

Τό τέταρτο καὶ τελευταῖο Κεφάλαιο τῆς Μεθοδολογίας, πού εἶναι παρά τόν πολλά ὑποσχόμενο τίτλο του καί τό μικρότερο ἀπ' ὅλα, ἀποτελεῖ καί τό καταληκτικό τμήμα ὀλοκλήρου τῆς Κρ. τ. κ. λόγου. Τό ἴδιο χαρακτηρίζει μίαν περιοχὴ πού πρέπει μελλοντικῶς ν' ἀποπληρωθῇ. Ὁ Κάντ περιορίζεται ἐδῶ σέ μίαν ἀπό ἄποψη ὑπερβατολογικὴ φευγαλέα ματιὰ πάνω στό σύνολο τῶν μέχρι τώρα ἐπεξεργασιῶν τοῦ καθαρῦ λόγου καί γι' αὐτό οἱ ἀναπτύξεις του θίγουν οὐσιαστικῶς ὅ,τι ἀντικειμενικά θά μπορούσαμε νά χαρακτηρίσωμε ὡς ἄχρονη ἐσωτερικὴν ἱστορία τοῦ λόγου, πού ὑποκειμενικά ἔχει ἀσφαλῶς καί τήν ἐξωτερικὴν του ἱστορία.

Ἀξιοσημεῖωτο, ἂν καί ἀπό ἄλλη ἄποψη φυσιολογικά ἀναγκαῖο, βρίσκει ὁ Κάντ τό γεγονός, ὅτι οἱ ἄνθρωποι κατὰ τήν παιδική περίοδο τῆς φιλοσοφίας ξεκίνησαν ἀπ' ἐκεῖ ὅπου ἐμεῖς σήμερα θά προτιμούσαμε νά τελειώσουμε: ἀπό τή σπουδὴ δηλ. τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ καί τήν ἐλπίδα ἢ ἰδιοσυστασία ἑνός ἄλλου κόσμου (μέλλουσα ζωὴ). Ὡστόσο τό πῶς φωτισμένο μέρος τῶν λαῶν προχώρησε εὐκόλα στήν ἀντίληψη, ὅτι δέν ὑπάρχει πῶς ἀσφαλῆς καί φερέγγυος τρόπος γιά νά γίνη κανεῖς ἀρεστός στήν ἀόρατη δύναμη πού κυβερνάει τόν κόσμο καί νά κερδίση τήν εὐτυχία του σέ ἕναν ἄλλο κόσμο, ἀπό τήν καλὴ διαγωγή, τήν ἠθικὴ δηλ. συμπε-

ριφορά στον βίο. Κατ' αυτό τον τρόπο Θεολογία και Ἠθική ἀπετέλεσαν τὰ δύο βασικά κίνητρα ἢ, καλλίτερα, τὰ δύο σημεία ἀναφορᾶς ὄλων τῶν ἀφηρημένων διασκοπήσεων τοῦ λόγου. Κυρίως ὅμως ἡ Θεολογία ἦταν ἐκείνη πού τράβηξε σιγά-σιγά τόν καθαρὰ θεωρητικό λόγο στό ἔργο ἐκείνο πού στή συνέχεια ἔγινε ὑπό τό ὄνομα τῆς Μεταφυσικῆς περιώνυμο.

Ἄλλο Κάντ πάντως ἐδῶ δέν πραγματεύεται περί τῶν χρονικῶν ἐποχῶν κατά τίς ὁποῖες ἐπέρχεται αὐτή ἢ ἐκείνη ἡ μεταβολή τῆς Μεταφυσικῆς· ἐξετάζει μᾶλλον καί ἀναπτύσσει τή διαφορά τῆς ἰδέας πού ἔγινε ἱστορικά ἡ ἀφορμή γιά τίς κυριώτερες ἐπαναστάσεις τῆς Μεταφυσικῆς αὐτῆς. Ἔτσι ἀνακαλύπτει καί ἀπαριθμεῖ τρεῖς τρόπους ἢ, ὀρθότερα, τρεῖς σκοπιές, κάτω ἀπό τίς ὁποῖες ἔλαβαν πάνω στήν κοσμοϊστορική σκηνή τῆς διαμάχης οἱ περιφημότερες ἀλλαγές τῆς Μεταφυσικῆς χώρα.

Ἐν ἀναφορᾷ, πρῶτον, πρὸς τό ἀντικείμενο πάσης ἐλλόγου γνώσεώς μας ἔχομε αἰσθησιοκράτες φιλοσόφους (ὁ Ἐπίκουρος ὡς κατ' ἐξοχήν ἐκπρόσωπος τοῦ αἰσθητικοῦ) καί φιλοσόφους τοῦ Νοητικοῦ ἢ νοησιοκράτες (Πλάτων ἐπικεφαλῆς αὐτῶν). Ἡ διαίρεση αὐτή εἶναι ἀσφαλῶς πανάρχαιη καί ἱστορικά διαρκῆς. Οἱ μὲν ἰσχυρίζονται ὅτι πραγματικότης ὑπάρχει μόνο στίς αἰσθήσεις καί κάθε τι ἄλλο εἶναι φαντασία, οἱ δέ ὅτι σ' αὐτές κυριαρχεῖ ἡ ἀπατηλότης —μοναδικά, ἄρα, ἀληθινά ἀντικείμενα εἶναι τὰ νοητά καί αὐτά τὰ θεωρεῖ γνωστικά ἢ διάνοια ἢ νόηση μέ τίς καθαρές ἔννοιές της. Οἱ τελευταῖες διαθέτουν κατά τούς αἰσθησιοκράτες λογική μόνον πραγματικότητα, ἐνῶ κατά τούς νοησιοκράτες μυστική— δέχονται συνεπῶς αὐτοί καί μιὰ μὴ συνοδευόμενη ἢ διαταρασσομένη ἀπό τίς αἰσθήσεις καθαρῆ ἢ ἀπόλυτη νοητική ἐποπτεία (*intuitus purus*).

Ἐν ἀναφορᾷ, δεύτερον, πρὸς τήν πηγὴ ἢ καταγωγὴ τῆς λογικῆς μας γνώσεως, ἂν αὐτή δηλ. παράγεται ἀπὸ τήν ἐμπειρία ἢ ἔχει τήν πηγὴ της στόν λόγο, ὁ Ἀριστοτέλης μπορεῖ νά θεωρηθῆ ὡς ὁ ἀρχηγός τῶν Ἐμπειριστῶν καί ὁ Πλάτων (ὁ Leibniz τόν ἀκολουθεῖ στοὺς νεωτέρους χρόνους) τῶν Νοησιοκρατῶν (Νοολογιστῶν). Πιό συνεπῆς ὡστόσο μέ τό αἰσθησιαρχικό σύστημά του ἦταν κατὰ τόν Κάντ σέ σύγκριση κυρίως μέ τόν νεώτερο Locke (καί λιγώτερο τόν Ἀριστοτέλη), ὁ Ἐπίκουρος, πού δέν προχωρεῖ μέ τούς συλλογισμούς του πέρα ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς ἐμπειρίας. Ὁ Locke ἀπεναντίας, ἐνῶ παράγει ὅλες τίς ἔννοιες καί θεμελιώδεις ἀρχές ἀπὸ τήν ἐμπειρία, χωρεῖ ἐν τούτοις πέρα ἀπ' αὐτήν ἰσχυριζόμενος τὴ δυνατότητα ἀποδείξεως τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ καί τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς μέ τήν ἴδια τῶν Μαθηματικῶν λογικὴ προφάνεια.

Ἐν ἀναφορᾷ, τρίτον, πρὸς τὴ μέθοδο, τόν τρόπο δηλ. πορείας σύμφωνα μέ θεμελιώδεις ἀρχές, ὁ Κάντ τέμνει τίς μεθόδους σέ φυσιοκρατική καί ἐπιστημονικὴν μέθοδο. Ὁ φυσιοκράτης δέχεται ὅτι διὰ τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπινου χωρὶς ἐπιστήμη καί τεχνικά ἐπιστημονικά μέσα νοῦ (τοῦ λεγομένου ὑγιοῦς νοῦ) μποροῦν ἐπιστημονικῶς νά ἐπιτελεσθοῦν περισσότερα ἀπ' ὅ,τι

διά της καθαρής θεωρίας. Κάτι τέτοιο χαρακτηρίζεται από τόν Κάντ ως μισολογία και άτοπία, αφού μ' αυτό ουσιαστικά μετατρέπεται ή επιστημονική άγνοια σε δήθεν μέθοδο¹⁹ διευρύνσεως της γνώσεως. "Όσον αφορά τέλος τήν επιστημονική (ή επιστημοκρατική) μέθοδο, οί εκπρόσωποι της δύνανται νά προχωροῦν είτε δογματικῶς - ὀρθολογικῶς (Wolff) ἢ σκεπτικιστικῶς - ἐμπειρικῶς (Hume), σέ κάθε πάντως περίπτωση συστηματικῶς. Τί ἀπομένει, λοιπόν, εἰσέτι; Ὁ ἀνοιχτός, φυσικά, τοῦ Immanuel Kant κριτικός δρόμος τῆς φιλοσοφίας! Μιᾶς φιλοσοφίας δηλ. πού ἀποπειρᾶται καί πετυχαίνει θαυμαστῶς, ὅπως γνωρίζουμε, τή γόνιμη, δημιουργική καί συμφιλιωτική μεσολάβηση καί διαμεσούργηση ἀνάμεσα σ' αἰσθητικότητας καί νόηση, σ' ἐμπειριστές καί νοησιοκράτες, καταπαύοντας ἔτσι τήν ἀμοιβαία ἀμφισβήτησή τους καί τίς ὑπερφίαλες ἔριδες των καί ἀποδίδοντας στόν καθένα τήν ὅποια ἐγκυρη, επιστημονικῶς, καίρια δικαίωσή τους. Γι' αὐτό, κατακλείοντας τήν Κρ. τ. κ. λόγου ὁ Κάντ, ἀπευθύνει ὑστατη ἐκκλήση πρὸς τόν ὑπομονητικό καί φιλόφρονα ἀναγνώστη πού τόν ἀκολούθησε στίς φιλοσοφικές του ὁδοιπορίες μέχρι τώρα· καί τόν καλεῖ μ' αὐτό νά συμβάλῃ μέ τή δύναμή του ἀφ' ἑνός μὲν στό νά μετατραπῇ τό κριτικό μονοπάτι τοῦ λόγου σέ πλατεία ἀσφαλτῆ ὁδὸ, ἀφ' ἑτέρου δέ νά κρίνῃ, ἂν αὐτό πού αἰῶνες δέν μπόρεσαν νά κατορθώσουν, δέν θά ἦταν δυνατό νά ἐπιτευχθῇ πρὶν ἀπό τήν ἐκπνοή τοῦ αἰῶνος τῶν Φώτων —νά δοκιμάσῃ δηλ. πλήρη ἱκανοποίηση ὁ ἀνθρώπινος λόγος σ' αὐτό πού ἡ φιλομάθεια καί περιέργειά του παντοτινά, ἀλλά τοῦ κάκου τόν κέντριζαν καί τόν ἀπασχολοῦσαν μέχρι τώρα. —Μέ τόν ἐπίλογο τοῦτο ὑποτυποῦται γι' ἄλλη μιὰ φορά κλασσικά τό σωκρατικό αἴτημα τῆς αὐτογνωσίας, πού στόν πρῶτο κιόλας πρόλογο τῆς Κριτικῆς (Α, XI) εἶχε χαρακτηρίσει ὁ Κάντ ὡς τό φιλοσοφικῶς ἐπιπονώτερο καί φορτικώτερο τῶν ἔργων.

*
* *

Ἄλλ' εἶναι καιρός, θαρροῦμε, τώρα νά ἔλθωμε καί στήν ἱστορία τῆς μεταφράσεως αὐτῆς, τῆς μεταφραστικῆς δηλ. (μέ γενικό καί γιά τά 4 τεύχη πίνακα τῶν θεμελιωδῶν ἐννοιῶν) ὀλοκληρώσεως τῆς «Κριτικῆς τοῦ καθαρῶν λόγου». Οἱ σκέψεις μας γυρίζουν ἔτσι ὑποχρεωτικῶς δέκα ὀλάκερα χρόνια πίσω μας...: στό σημαδεμένο δηλ. ἀπό τή μοῖρα ἐκεῖνο ἔτος 1977, πού κατά τό τέλος του ἔχασε τόσο τραγικά, ἀδόκητα καί ἄφταιγα τήν ζωή του ὁ

19. Ὁ Κάντ, σημειωτέον, ξεχωρίζει ἐκείνους πού ἀπό ἔλλειψη βαθύτερης γνώσεως ἀκολουθοῦν ἀπλᾶ τόν κοινὸ ἀνθρώπινο νοῦ χωρὶς, ὡστόσο —συγχύζοντας ἔτσι τήν ἐπιστήμη—, νά σεμνύνωνται γιά τήν ἄγνοιά τους αὐτῇ ὡσάν νά ἐπρόκειτο γιά κάποιαν εἰδικῶς ἀποτελεσματικὴ καί τελειότερη μέθοδο.

μεγάλος, βαθειᾶς ἐμπνεύσεως, πρωτεργάτης τοῦ φιλοσοφικοῦ αὐτοῦ ἔργου, ὁ διδάσκαλος-καθηγητής Ἀναστάσιος Γιανναρᾶς. Ἐκτοτε σύρθηκαν βαρειά τὰ δέκα πού ἀναφέραμε δυσπόρευτα καί μοχθερά ἀκαδημαϊκά χρόνια, γιά νά περατώσουμε ὀλόκληρη τή δουλειά τῆς Ὑπερβατικῆς Διαλεκτικῆς καί Μεθοδολογίας πού δέν πρόλαβε —καί προγραμματίζεε γιά τό 1981, ἀλλοίμονο!— ὁ Ἀναστάσιος Γιανναρᾶς. Ἴσως, πραγματικά, νάναί σημάδιακό τό γεγονός, ὅτι ἡ μετάφραση τήν φορά αὐτή κατάφερε φιλοσοφικά νά φθάση στό τέλος τῆς καί στόν σκοπό τῆς —γιατί ἀσφαλῶς προηγήθηκαν κι ἄλλοτε ἄλλων ἐντιμες πνευματικές προσπάθειες πού πάντα, δυστυχῶς, ἐξέμεναν στόν δρόμο. Καί τοῦτο εἶναι πού μᾶς πλημμυρίζει συγγνωστήν συγκίνηση κεκραμένη μ' αἰσθήματα πικρῆς εὐγνωμοσύνης καί πυκινῆς χαρᾶς... Εἶναι, ἐξ ἄλλου, τὰ 200 χρόνια ἀπό τή δεύτερη ἔκδοση τῆς Κριτικῆς (1787) πού ὀλοκληρώνονται σ' αὐτό τό ἀνέβασμα τοῦ 1987! Ὁ καιρός εἶχε πιά ὠριμασμένος ξεχειλίσσει γιά μίαν ἑλληνική μετάφραση²⁰ καί παρουσίαση τοῦ ἔργου αὐτοῦ στό σύνολό του, ἀλλά καί γιά μίαν ἐλάχιστη ὑστατη ἑλληνοφιλοσοφική τιμή στό διαυγές πρόσωπο ἐκείνου τοῦ ὑπερβόρειου ἀνθρώπου καί διανοητῆ, πού μόνη καί μοναδική του σ' ὅλους τούς λόγους καί τὰ ἔργα του πολιτική ὑπῆρξε διά βίου ἡ ἐντιμότης —ὁ τίμιος αὐτοκριτικός καί εὐσυνείδητος φιλοσοφικός λόγος τοῦ Σωκράτη. Ἴδού τό ἦθος, πού ἄξιος ὁ μισθός του νά ζηλοῦται σεμνοπρεπῶς ἀπ' ὄλες τίς νεώτερες γενιές. Καί δέν χρειάζεται τώρα ἐδῶ νά μακρηγορήσουμε γιά τή διαρκῆ ἱστορική παρουσία καί ἐπίδραση τοῦ Καντιανοῦ ἔργου σ' ὅλους τούς ἐφεξῆς φιλοσοφήσαντες καί ὄχι στά ξάστερα μόνο καί θαρραλέα ἐκεῖνα πνεύματα πού ἤθελε γιά συνεχιστές καί ὀλοκληρωτές τῆς κριτικῆς φιλοσοφικῆς του προσπάθειας ὁ Καινιξβέργιος. Ἀπλῶς γι' αὐτό ἐνταῦθα μνημονεύουμε δύο μονάχα ξάστερα (βαθειά) καί θαρραλέα ἑλληνικά πνεύματα, πού ἄξιοι ἐν Ἑλλάδι σκαπανῆτες προμηθεϊκοί τοῦ κριτικοῦ Καντικοῦ δρόμου ἀπε-

20. Γιά τή μεταφραστική μας προσπάθεια γενικά ἰσχύουν ὅλα ὅσα διατυπώθηκαν μέ κριτική εὐθύνη στόν πρόλογο τοῦ πρώτου τεύχους. Ἄν ὅμως κάποιοι —ἐλάχιστοι, ὄντως— μοχθηρῶς μόνον καί ἐπιφθόνως διακεῖμενοι ἐπιθυμοῦν ἀπό σκοπιμότητα νά διαστρέφουν λεξίδια ἢ φρασίδια ἀπλῶς τινά τῶν προλόγων μας καί νά παρερμηνεύουν σφόδρα παραφιλοσοφικῶς τήν αὐτοκριτική σεμνότητα τοῦ συγγραφέως —γιατί οὐσιαστικά οἱ ἐλάχιστοι αὐτοί ἄξεστοι μιξοβάρβαροι... δέν μελετοῦν (πέρα ἀπό τόν πρόλογο), οὔτε ἔχει καί νόημα γι' αὐτούς νά μελετοῦν τέτοια ἔργα πού δίδουν συντριπτικές ἀπαντήσεις στούς ἐπιπόλαιους φαιλορρεπείς πόθους των—, τότε ἄς ἀναλογισθοῦν, ὅτι ὁ Καντιανός κριτικός καί διαλεκτικός λόγος ἔχει —ἄν χρειασθῆ!— καί τήν κραταιά «πολεμική» του χρήση...— Τό ἔργο τοῦτο —ἄς μᾶς ἐπιτραπῆ τό ὀργίλον ὕφος— εἶναι μόχθημα βίου φιλοσοφικό καί θέλει νά νοῆται ὡς αὐστηροτάτης κριτικῆς εὐσυνείδησις ἀργαλέον πρωτοῦργημα.

δείχθησαν: δύο «σπουδαίους» εἰς τὴν ἀριστοτελικὴ τῆς λέξεως διάνοια ἄνδρας καὶ «χαρίεντας» στὴν ἀρχαιοελληνικὴ τοῦ ὄρου σημασία ἀνθρώπους— τούτους δὲ λέγω: Ἀναστάσιον Γιανναράν (1977) καὶ Ἰωάννην Θεοδωρακόπουλον (1981), οἷς πᾶν τοῦργον τοδὶ συμπροσανάγομεν μνημόνως...

II

Υπερβατική Μεθοδολογία

{(A 705)
{(B 733)

“Όταν θεωρῶ τή συμπερίληψη [τό σύνολο] ὅλης τῆς γνώσεως τοῦ καθαροῦ καί θεωρητικοῦ¹ ἀπλῶς λόγου ὡς ἓνα οἰκοδόμημα, γιά τό ὁποῖο ἔχομε τουλάχιστον τήν ἰδέα μέσα μας, τότε μπορῶ νά πῶ, ὅτι στήν Ὑπερβατική Στοιχειολογία ὑπελογίσαμε περίπου καί προσδιωρίσαμε τό οἰκοδομικό ὑλικό, γιά ποιό [δηλ.] οἰκοδόμημα, ποίου ὕψους καί ποιᾶς στερεότητος ἐπαρκεῖ τό ὑλικό αὐτό. Βεβαίως ἀπεκαλύφθη [εὐρέθη] ὅτι, μολονότι εἶχαμε κατά νοῦν ἓναν πύργο, πού θά ἔπρεπε νά φθάνη μέχρι τόν οὐρανό, τό ἀπόθεμα τῶν ὑλικῶν ἐν τούτοις ἐπαρκοῦσε μόνο γιά μίαν κατοικία, ἡ ὁποία στό ἐπίπεδο ἀκριβῶς τῆς ἐμπειρίας ἦταν γιά τίς ὑποθέσεις μας [δουλειές μας] εὐρύχωρη καί ἀρκετά ὑψηλή, ὥστε νά ἔχωμε ἐποπτεία² τους³. ἄλλ’ [ἀπεκαλύφθη] ὅτι τό τολμηρό ἐκεῖνο ἐγχείρημα ἔπρεπε ἀναγκαστικά ἀπό ἔλλειψη ὑλικοῦ νά ἀστοχήση, χωρίς νά ὑπολογίση κανεῖς διόλου τή γλωσσική σύγχυση, πού ἐπέπρωτο νά διχάση πάνω στό σχέδιο ἀναποφεύκτως τούς ἐργάτες καί νά τούς διασκορπίση σ’ ὅλο τόν κόσμο, γιά νά οἰκοδομήση ὁ κάθε ἓνας χωριστά [γιά λογαριασμό του] σύμφωνα μέ τό δικό του σχέδιο. Πρός τό παρόν δέν ἔχομε τόσο νά κάνωμε μέ τά ὑλικά ὅσο μᾶλλον μέ τό σχέδιο καί, ἐνῶ εἴμαστε προειδοποιημένοι⁴ νά μήν ἀποτολμᾶμε ἓνα κατ’ ἀρέσκειαν [αὐθαίρετο] τυφλό σχέδιο, πού θά μπορούσε ἴσως νά ὑπερβῆ ὀλόκληρη τή δύναμή μας, δέν μποροῦμε μολαταῦτα ν’ ἀπέχομε καλῶς [ὀρθῶς, εὐκόλως] ἀπό τήν ἀνέγερση μιᾶς στέρεης κατοικίας, νά κάνωμε [δηλ.] τό σχέδιο⁵ γιά ἓνα οἰκοδόμημα ἐν σχέσει πρός τ’ ἀποθέματα, πού μᾶς εἶναι δεδομένα καί ἰσαντίστοιχα [ἀνταποκρίνονται] συγχρόνως πρός τίς ἀνάγκες μας.

Μέ Ὑπερβατική συνεπῶς Μεθοδολογία ἐννοῶ τόν προσδιορισμό τῶν εἰδολογικῶν ὄρων⁶ ἐνός πλήρους συστήματος τοῦ καθαροῦ λόγου. Πρός τόν σκοπό αὐτό θά ἔχομε νά κάνωμε μέ μίαν Πειθαρχία [παίδευση], μ’ ἓναν Κανόνα, μίαν Ἀρχιτεκτονική καί, τέλος, μίαν Ἱστορία τοῦ καθαροῦ λόγου, καί θά ἐπιτελέσουμε ἀπό ἄποψη ὑπερβατολογική ἐκεῖνο, πού, ὑπό τό ὄνομα μιᾶς πρακτικῆς Λογικῆς ἀναφορικά πρός τήν χρήση τῆς διανοίας ἐν γένει, ζητεῖται [μέν] εἰς τίς Σχολές, ἀλλά ἐπιτυχάνε-

1. Spekulativen.

2. Νά τίς ἐποπτεύωμε.

3. Τῶν ὑποθέσεών μας³ ἢ τῆς ἐμπειρίας (sie), κατά τόν G e n t i l e.

4. Εἴμαστε ἀποτετραμμένοι.

5. Τήν πρώτη ἐκτίμηση, ὑπολογισμό, σχεδιάσμα.

6. Conditionum formalium (B o r n).

ται κατά τρόπον ἄσχημο, γιατί, δεδομένου ὅτι ἡ Γενική Λογική δέν εἶναι περιορισμένη σέ κανένα ἰδιαίτερο εἶδος γνώσεως τῆς διανοίας (ὄχι π.χ. στήν καθαρή), οὔτ' ἐπίσης σ' ὠρισμένα ἀντικείμενα, δέν μπορεῖ αὐτή, χωρίς νά ἀρυσθῆ γνώσεις ἀπ' ἄλλες ἐπιστῆμες, νά κάνη τίποτε παραπάνω ἀπό τοῦ νά προσφέρῃ⁷ τίτλους γιά δυνατές μεθόδους καί τεχνικές ἐκφράσεις, πού τίς χρησιμοποιεῖ κανεῖς ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τό Συστηματικό [μέρος, στοιχεῖο] σέ κάθε εἶδους ἐπιστῆμες —[ἐκφράσεις] πού ἐξοικειώνουν προκαταβολικά τόν μαθητευόμενο μ' ὀνόματα, τῶν ὁποίων τῆ σημασία καί τήν χρήση πρόκειται μελλοντικά πρωτίστως [κατ' ἀρχήν] νά γνωρίση [μάθη].

ΤΗΣ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ἡ Πειθαρχία [παίδευση] τοῦ καθαροῦ λόγου

(A 709) } Οἱ ἀρνητικές κρίσεις, πού εἶναι ὄχι μόνον ὡς πρὸς τή λογική μορφή
(B 737) } ἀλλά καί ὡς πρὸς τό περιεχόμενο [ἀρνητικές], δέν ἀπολαμβάνουν καμμιάς
ἰδιαίτερας προσοχῆς [ἐκτιμήσεως] στήν φιλομάθεια τῶν ἀνθρώπων· τίς
θεωρεῖ μάλιστα κανεῖς ὡς φθονερούς ἐχθρούς τῆς ἀδιάλειπτα πρὸς
διεύρυνση τείνουσας γνωστικῆς μας ὀρμῆς, καί χρειάζεται σχεδόν μιά
ἀπολογία, γιά νά προσπορίση κανεῖς μονάχα ἀνοχή, καί κάτι ἀκόμα
παραπάνω, [γιά νά τούς προσπορίση] εὐνοια καί ὑψηλὴν τιμὴ [ἐκτίμηση].

Λ ο γ ι κ ῶ ς μπορεῖ, βέβαια, κανεῖς νά διατυπώση ἀρνητικά ὄλες τίς
προτάσεις πού θέλει, ἀλλ' ἀναφορικά πρὸς τό περιεχόμενο τῆς γνώσεώς μας
ἐν γένει, ἂν αὐτή διευρύνεται ἢ περιορίζεται διὰ [μέσου] μιᾶς κρίσεως, οἱ
ἀρνητικές [προτάσεις] ἔχουν τήν ἰδιάζουσα ἀποστολή⁸ νά ἀποτρέπουν
μονάχα τήν π λ ά ν η. Ὡς ἐκ τούτου ἐπίσης οἱ ἀρνητικές προτάσεις, οἱ
ὁποῖες ὀφείλουν ν' ἀποτρέπουν μιάν ψευδῆ γνώση, ὅπου ὡστόσο δέν εἶναι
δυνατὴ ποτέ μιά πλάνη, [ἐκεῖ] εἶναι, βέβαια, πολύ ἀληθεῖς, ἀλλά μολαταῦτα
κενές, δηλαδή καθόλου εὐσύμμετρες [ἰσαντίστοιχες] πρὸς τόν σκοπό τους,
καί γι' αὐτό ἀκριβῶς συχνά γελοῖες· ὅπως γιά παράδειγμα ἡ πρόταση τοῦ
ρήτορος ἐκείνου τῆς Σχολῆς, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος χωρίς πολεμικό στράτευμα
δέν θά εἶχε μπορέσει νά κατακτήση καμμιάν χώρα.

Ἄλλ' ὅπου οἱ φραγμοὶ τῆς δυνατῆς μας γνώσεως εἶναι πολύ στενοί, τό

7. Ἐκθέτη.

8. Ἔργο, λειτουργία.

παρόρμημα⁹ πρὸς τὸ κρίνειν¹⁰ μέγα, ἡ φαινομενικότης, πού προσφέρεται [παρουσιάζεται] πολὺ ἀπατηλὴ καὶ ἡ ζημιὰ ἀπὸ τὴν πλάνη σημαντικὴ, ἐκεῖ τὸ Ἄ ρ ν η τ ι κ ὸ [μέρος, στοιχεῖο] τῆς διδαχῆς [διδασκαλίας - διαφωτίσεως], πού χρειάζεται ἀπλῶς γιὰ νὰ μᾶς προφυλάσῃ ἀπὸ τὶς πλάνες, ἔχει ἀκόμη περισσότερη σπουδαιότητα ἀπ' ὅ,τι μιὰ κάποια θετικὴ διδασκαλία, διὰ τῆς ὁποίας θὰ μπορούσε ν' ἀποκτήσῃ προσαύξηση ἢ γνώση μας. Τὸν ἀ ν α γ κ α σ μ ὸ, διὰ τοῦ ὁποίου περιορίζεται καὶ τελικὰ ἐξαλείφεται [ἀφανίζεται] ἡ διαρκὴς κλίση ν' ἀποκλίνῃ κανεῖς ἀπ' ὠρισμένους κανόνες, τὸν ὀνομάζῃ κανεῖς πειθαρχία¹¹. Ἡ πειθαρχία¹² διακρίνεται ἀπὸ τὴν καλλιέργεια¹³, ἡ ὁποία πρέπει ἀπλῶς νὰ προσπορίσῃ μιὰν ἐπιτηδειότητα [ἔξη]¹⁴ χωρὶς, ἀντίθετα, νὰ αἴρῃ μιὰν ἄλλη, προϋπάρχουσαν ἤδη. Στὴ διαμόρφωση μιᾶς ἰδιοφυΐας [ταλέντου], πού ἔχει ἀπὸ τὸν ἴδιο ἤδη τὸν ἑαυτὸ τῆς μιὰν παρόρμηση [κλίση] πρὸς ἐξωτερικέωση, ἡ πειθαρχία θὰ ἐκτελέσῃ, λοιπόν, μιὰν ἀρνητικὴ*, ἐνῶ ἡ καλλιέργεια καὶ ἡ θεωρητικὴ διδασκαλία¹⁵ μιὰν θετικὴ συμβολή.

Ὅτι ἡ ἰδιοσυγκρασία, [καί] παρομοίως καὶ τὰ ταλέντα¹⁶, πού ἀσμένως ἐπιτρέπουν στοὺς ἑαυτοὺς των μιὰν ἐλεύθερη καὶ ἀπεριόριστη¹⁷ κίνηση (ὄπως φαντασία καὶ πνεῦμα), ἔχουν ἀπὸ μιὰν ὠρισμένη ἄποψη ἀνάγκη μιᾶς πειθαρχίας, εὐκόλα θὰ τὸ ὁμολογήσῃ ὁ καθένας μας. Ἄλλ' ὅτι ὁ λόγος, εἰς

{(A 7
(B 7

* Γνωρίζω καλῶς ὅτι στὴ γλῶσσα τῆς Σχολῆς¹⁸ συνηθίζει κανεῖς νὰ χρησιμοποιῇ ἰσοκύρως¹⁹ τὸ ὄνομα τῆς πειθαρχίας μ' ἐκεῖνο τῆς διδασκαλίας [διδαχῆς]. Ἄλλ' ὑπάρχουν, ἀντίθετα, τόσο πολλὲς ἄλλες περιπτώσεις, ὅπου ἡ πρώτη ἔκφραση, ὡς πειθαρχία, διακρίνεται ἐπιμελῶς ἀπὸ τὴ δεύτερη, ὡς διδασκαλία, ἡ φύση ὡσαύτως τῶν πραγμάτων τ' ἀπαιτεῖ αὐτό, νὰ διατηρῇ [δηλ.] κανεῖς γιὰ τὴ διάκριση αὐτὴ τὶς μοναδικὲς πρόσφορες ἐκφράσεις, [ἔτσι] ὥστε εὐχομαι νὰ μὴν ἐπιτρέπῃ κανεῖς ποτέ νὰ χρησιμοποιοῦν ἐκείνη τὴ λέξη [δηλαδὴ τὴ Disziplin]²⁰ σ' ἄλλην ἀπὸ τὴν ἀρνητικὴ τῆς σημασία.

9. Ἐρεθισμός, ἔλκυσμός, κέντρισμα, κλίση.
10. Stimulus judicandi.
11. Παίδευση.
12. Disciplina.
13. Cultura. Παιδεία.
14. Habitus. Ἐπιδεξιότης, ἰκανότης.
15. Doctrina.
16. Ἰδιοφυΐες.
17. Ἄνευ περιορισμῶν, φραγμῶν.
18. Τῶν Σχολῶν, τὴ σχολαστικὴ, ἀκαδημαϊκὴ.
19. Συνωνύμως, ἰσοτίμως.
20. Παίδευση, πειθαρχία.

τόν ὁποῖο οὐσιαστικά ἀπόκειται νά προδιαγράφη σ' ὅλες τίς ἄλλες προσπάθειες²¹ τήν πειθαρχία του, χρειάζεται καί ὁ ἴδιος ἀκόμη μίαν τέτοια πειθαρχία, τοῦτο μπορεῖ ἀσφαλῶς νά φανῆ παράδοξο· καί, πράγματι, ὁ λόγος ἔχει ξεφύγει μέχρι τώρα μίαν τέτοια ὡσαύτως ταπείνωση ἐξ αἰτίας ἀκριβῶς αὐτοῦ, γιατί [δηλ.] δέν μποροῦσε κανεῖς ἐν μέσῳ τῆς ἐπισημότητος²² καί τῆς ἐμβριθοῦς εὐσχημοσύνης²³, μέ τήν ὁποία αὐτός προβάλλει, νά περιπέση [κανεῖς] εὐκολα στήν ὑποψία²⁴ ἐνός ἐλαφρονόου παιγνιδιοῦ [του] μέ φανταστικές ἐπινοήσεις ἀντί²⁵ ἐννοιῶν καί μέ λέξεις ἀντί²⁶ γιά πράγματα.

(A 711) } Δέν ὑπάρχει ἀνάγκη καμμιάς κριτικῆς τοῦ λόγου στήν ἐμπειρική
(B 739) } χρήση [του], γιατί οἱ θεμελιώδεις προτάσεις του ὑποβάλλονται σ' ἕναν
συνεχῆ ἔλεγχο πάνω στή λυδία λίθο τῆς ἐμπειρίας· παρόμοια ἐπίσης οὔτε
στά Μαθηματικά [ὑπάρχει ἀνάγκη], ὅπου οἱ ἐννοιές των ὀφείλουν ἀμέσως
νά ἐκτίθενται in concreto στήν καθαρῆ ἐποπτεία, καί [ὅπου] κάθε τι τό
ἀθεμελίωτο καί αὐθαίρετο γίνεται ἔτσι εὐθύς ἀμέσως φανερό. Ἄλλ' ὅπου
οὔτ' ἐμπειρική, οὔτε καθαρῆ ἐποπτεία συγκρατοῦν σέ μίαν ὀρατή πάνω
τροχιά τόν λόγο, δηλ. στήν ὑπερβατολογική ἐξ²⁷ ἀπλῶν ἐννοιῶν χρήση του,
ἐκεῖ αὐτός ἔχει τόσο πολὺ²⁸ ἀνάγκη ἀπό μίαν πειθαρχία, πού νά δαμάξῃ τήν
κλίση του πρὸς διεύρυνση πέρα ἀπό τά στενά ὄρια δυνατῆς ἐμπειρίας καί νά
τόν ἐμποδίζῃ ἀπό διεκπλάνηση καί πλάνη, ὥστε ἀκόμη καί ὀλόκληρη ἡ
φιλοσοφία τοῦ καθαροῦ λόγου νά ἔχῃ νά κάνῃ μ' αὐτήν ἀπλῶς τήν
ἀρνητικὴν ὠφέλεια. Ἐπί μέρους [μεμονωμένες] παραπλανήσεις²⁹ εἶναι
δυνατόν διὰ λ ο γ ο κ ρ ι σ ί α ς [ἐλέγχου] καί οἱ αἰτίες των διὰ κριτικῆς νά
θεραπευθοῦν³⁰. Ὅπου ὅμως, ὅπως· στὸν³¹ καθαρὸ λόγο, ἀπαντᾶ ἕνα
ὀλόκληρο σύστημα καλῶς ἀναμεταξύ τους συνδεδεμένων καί ὑπὸ κοινές
ἀρχές συνενωμένων [ἐνοποιημένων] αὐταπατῶν καί φρεναπατημάτων, ἐκεῖ
φαίνεται νά εἶναι ἀναγκαῖα [ἀπαιτῆται] μιά ἐντελῶς εἰδική καί, φυσικά,
ἀρνητικὴ νομοθεσία, πού ὑπὸ τό ὄνομα μιᾶς π ε ι θ α ρ χ ί α ς [ἐξαγο-
μένης]³² ἀπό τήν φύση τοῦ λόγου καί τ' ἀντικείμενα τῆς καθαρῆς του

21. Δραστηριότητες, τάσεις.

22. Τελετουργικότητος, πομπώδους ὕφους.

23. Κοσμιότητος, σοβαρότητος, ἀξιοπρεποῦς μεγαλωσύνης ἢ βαρύτητος.

24. Νά τόν ὑποπτευθῆ κανεῖς ὅτι παίζει ἐπιπολαίως μέ...

25. Στή θέση ἐννοιῶν, ἀντί μέ ἐννοιες.

26. Πού ὑποκαθιστοῦν δηλ. τά πράγματα.

27. Σύμφωνα μέ...

28. Α: καί μάλιστα πολὺ.

29. Πλάνες.

30. Νά καταπολεμηθοῦν, νά παρασχεθῆ ἀποτελεσματικά βοήθεια σ' αὐτές.

31. Στήν περίπτωση τοῦ...

32. Ὡς ἐκ τῆς φύσεως..., κατὰ τήν φύση...

χρήσεως, ἐγκαθιδρύει³³ ἓνα τρόπον τινά σύστημα προνοητικότητας [προσοχῆς] καί αὐτοξετάσεως, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου δέν μπορεῖ νά σταθῆ [ὑφίσταται] καμμιά ψευδῆς σοφίζομενη φαινομενικότης, ἀλλ' εἶναι ὑποχρεωμένη, ἀνεξαρτήτως ὄλων τῶν λόγων [προσχημάτων] ὠραιοποιήσεώς³⁴ τῆς, παραυτίκα νά προδοθῆ.

Ἄλλά πρέπει καλῶς νά παρατηρήσωμε: ὅτι σ' αὐτό τό Δεύτερο κύριο μέρος τῆς ὑπερβατολογικῆς κριτικῆς δέν κατευθύνω τήν πειθαρχία τοῦ καθαροῦ λόγου πάνω στό περιεχόμενο, ἀλλά πάνω ἀπλῶς στή μέθοδο τῆς γνώσεως ἐκ καθαροῦ λόγου. Τό πρῶτο συνέβη ἤδη στήν Στοιχειολογία. Ἡ χρήση ὁμως τοῦ λόγου, σέ ὁποιοδήποτε ἀντικείμενο καί ἄν μπορῆ [πρόκειται] αὐτή νά ἐφαρμοσθῆ, ἔχει τόσο πολλήν ὁμοιότητα καί εἶναι ἐν τούτοις, καθ' ὅσον αὐτή ὀφείλει νά εἶναι ὑπερβατολογική, τόσο συγχρόνως οὐσιαστικά διάφορη [διακεκριμένη] ἀπό κάθε ἄλλην, ὥστε, χωρίς τήν ἀποτρεπτική ἀρνητική διδασκαλία μιᾶς ἰδιαίτερα πάνω³⁵ σ' αὐτήν στραμμένης³⁶ πειθαρχίας, δέν εἶναι [δυνατόν] ν' ἀποσοβηθοῦν οἱ πλάνες, πού ὀφείλουν κατ' ἀνάγκην ἀπό μίαν ἀπρόσφορη τήρηση τέτοιων μεθόδων ν' ἀπορρέουν —πλάνες πού ἄλλως [σ' ἄλλες περιπτώσεις], βέβαια, ταιριάζουν στόν λόγο, ἀλλά μονάχα ὄχι ἐδῶ [στήν προκειμένη περίπτωση].

{ (A 712)
(B 740)

ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

ΠΡΩΤΟ ΤΜΗΜΑ

Ἡ πειθαρχία τοῦ καθαροῦ λόγου στή [κατά τή] δογματική χρήση

Τά Μαθηματικά προσφέρουν τό πιό λαμπρό παράδειγμα ἑνός χωρίς συνεικουργία τῆς ἐμπειρίας ἐπιτυχῶς ἐξ ἑαυτοῦ διευρυνόμενου καθαροῦ λόγου. Τά παραδείγματα εἶναι μεταδοτικά, ἰδιαίτερα [εἰδικά] γι' αὐτή τήν ἴδια δύναμη, πού φυσικῶ τῷ λόγῳ κολακεύεται στόν ἑαυτό τῆς νά ἔχη [καί] σ' ἄλλες περιπτώσεις τήν ἴδια ἀκριβῶς τύχη [ἐπιτυχία], πού τῆς ἔχει λάχει σέ μίαν [ἰδιαίτερη] περίπτωση. Ἔτσι στήν ὑπερβατολογική [του] χρήση ὁ καθαρὸς λόγος ἐλπίζει ὅτι μπορεῖ νά διευρύνεται ἐξ ἴσου ἀκριβῶς ἐπιτυχῶς καί ἐμβριθῶς ὅσο [ὄπως] ἐπιτυχῶς τοῦ ἔχει συμβῆ [νά διευρύνεται] καί στή μαθηματική [χρήση του], ἐάν ἰδιαιτέρως ἐφαρμόζη ἐκεῖ τήν ἴδια μέθοδο, πού

{ (A 713)
(B 741)

33. Ἐγκαθιστᾶ.

34. Δικαιολογήσεώς τῆς, μετριασμοῦ τῆς, ἐλαχιστοποιήσεως, μεταμφιέσεώς τῆς.

35. Γιά τόν σκοπό αὐτό.

36. Κατευθυνομένης, συστημένης ἢ προσανατολισμένης πρὸς τόν σκοπό αὐτό.

ἔσχεν ἐδῶ μίαν τόσο ὀφθαλμοφανῆ ὠφέλεια. Μᾶς ἐνδιαφέρει, λοιπόν, πολύ αὐτό, νά μάθουμε [δηλ.], ἂν ἡ μέθοδος, γιά νά φθάσωμε στήν ἀποδεικτική βεβαιότητα, [μέθοδος] πού στήν τελευταία [αὐτή] ἐπιστήμη τήν ὀνομάζει κανεῖς μαθηματική, εἶναι μιά καί ἡ αὐτή μ' ἐκείνην, διά τῆς ὁποίας ζητεῖ κανεῖς στήν φιλοσοφία τήν ἴδια ἀκριβῶς βεβαιότητα, καί πού σ' αὐτήν ἐδῶ³⁷ θά ἔπρεπε ν' ἀποκληθῆ δ ο γ μ α τ ι κ ῆ.

Ἡ φιλοσοφική γνώση εἶναι ἡ γνώση τοῦ λόγου ἐξ ἐννοιῶν, ἡ μαθηματική [ἡ] ἐκ τῆς κατασκευῆς τῶν ἐννοιῶν³⁸. Κατασκευάζειν μίαν ἔννοια σημαίνει: ἐκθέτειν [παριστάνειν] a priori τήν ἀντιστοιχοῦσα εἰς τήν ἔννοια αὐτή ἐποπτεία. Γιά τήν κατασκευή μιᾶς ἔννοιας ἀπαιτεῖται, συνεπῶς, μιά μὴ ἐμπειρική ἐποπτεία, ἡ ὁποία, ὡς ἐποπτεία, εἶναι, κατ' ἀκολουθίαν, ἓνα μοναδικό [ἐνικό] ἀντικείμενο, ἀλλ' ὡς ἡ κατασκευή μιᾶς ἔννοιας (μιᾶς καθολικῆς παραστάσεως), πρέπει οὐχ ἡττον νά ἐκφράζη στήν παράστασή [της] καθολικό κῦρος γιά ὄλες τίς δυνατές ἐποπτεῖες πού συνανήκουν ὑπό τήν ἴδια ἔννοια. Ἔτσι κατασκευάζω ἓνα τρίγωνο, καθ' ὅσον παριστῶ³⁹ τό ἀνταποκρινόμενο σ' αὐτή τήν ἔννοια ἀντικείμενο, εἴτε δι' ἀπλῆς φαντασίας, στήν καθαρῆ [ἐποπτεία], εἴτε ἐπίσης σύμφωνα μ' αὐτήν ἐπί τοῦ χάρτου, στήν ἐμπειρική ἐποπτεία, ἀλλά καί στίς δύο περιπτώσεις ἐντελῶς a priori χωρίς νά ἔχω ἀρυσθῆ [δανεισθῆ] τό πρότυπο γι' αὐτό ἀπό ὁποιαδήποτε ἐμπειρία. Τό κατ' ἰδίαν [ἀτομικό] κεχαραγμένο ἐκεῖ σχῆμα εἶναι ἐμπειρικό καί χρησιμεύει μολαταῦτα, χωρίς νά παραβλάπεται⁴⁰ ἡ καθολικότης τοῦ, γιά νά ἐκφράζη τήν ἔννοια, ἀφοῦ κατά τήν [στήν] ἐμπειρική αὐτή ἐποπτεία ἡ προσοχή πάντα στρέφεται⁴¹ πάνω μονάχα στό ἐνέργημα [πράξη] τῆς κατασκευῆς τῆς ἔννοιας — γιά τήν [στήν] ὁποία πολλοί προσδιορισμοί, ὅπως π.χ. τοῦ μεγέθους, τῶν πλευρῶν καί τῶν γωνιῶν εἶναι ἐντελῶς ἀδιάφοροι— καί ἀπό τίς^{41α} διαφορές [διαφορότητες] αὐτές, πού δέν μεταβάλλουν τήν ἔννοια τοῦ τριγώνου, γίνεται συνεπῶς ἀφαίρεση.

Ἡ φιλοσοφική γνώση θεωρεῖ, ἄρα, τό Μερικό μονάχα μέσα στό Γενικό, ἡ μαθηματική τό Γενικό μέσα στό Μερικό, [καί] μάλιστα καί μέσα στό Ἀτομικό, ἀλλά παρ' ὅλα αὐτά [τό θεωρεῖ] a priori καί διά μέσου τοῦ λόγου, ἔτσι ὥστε, ὅπως αὐτό τό Ἀτομικό εἶναι προσδιωρισμένο κάτω ἀπό ὀρισμένους γενικούς ὄρους τῆς κατασκευῆς, ἔτσι ἀκριβῶς καί τό ἀντικείμενο τῆς ἔννοιας, εἰς τήν ὁποία τό Ἀτομικό αὐτό ἀνταποκρίνεται μόνον ὡς

37. Δηλ. τήν φιλοσοφία.

38. E constructione conceptuum.

39. Παριστάνοντας, ἐκθέτοντας.

40. Ἀπαραβλάπτου οὔσης τῆς..., ἀπαραβλάπτως τῆς...

41. Θεωρεῖται πάντοτε ἡ πράξη μόνον...

41α. Ἐν σχέσει πρὸς τίς...

(A 714) }
(B 742) }

σχήμά της, νά πρέπη κατ' ἀνάγκη νά νοηται καθολικῶς προσδιωρισμένο.

Σ' αὐτή τή μορφή συνίσταται, λοιπόν ἡ οὐσιώδης διαφορά αὐτῶν τῶν δύο εἰδῶν γνώσεως τοῦ ἰόγου καί δέν βασίζεται πάνω στή διαφορά τῆς ὕλης τῶν ἢ [τῶν] ἀντικειμένων. Ἐκεῖνοι πού ἐπίστευαν [ἐσφαλμένως] πῶς διακρίνουν τήν φιλοσοφία ἀπό τά Μαθηματικά μ' αὐτό, μέ τό ὅτι [δηλ.] ἔλεγαν γιά 'κείνην, ὅτι ἔχει ὡς ἀντικείμενο τήν π ο ι ὅ τ η τ α μονάχα, αὐτά ὅμως μόνο τήν π ο σ ὅ τ η τ α, ἐξελάμβαναν τό ἀποτέλεσμα [τό αἰτιατό] γιά τήν αἰτία. Ἡ μορφή [τό εἶδος] τῆς μαθηματικῆς γνώσεως εἶναι ἡ αἰτία πού αὐτή μπορεί νά ἀναφέρεται [φέρεται, κατευθύνεται] σέ *quantia* μόνο. Γιατί μόνον ἡ ἔννοια μεγεθῶν⁴² μπορεί νά κατασκευασθῆ, δηλαδή νά ἐκτεθῆ [παρασταθῆ] α ρ ι ο γ ι σ τ ῆ ν ἐποπτεία, οἱ ποιότητες ὅμως⁴³ δέν μπορούν νά παρασταθοῦν σέ καμμιά ἄλλη ἐποπτεία ἐξόν ἀπό τήν ἐμπειρική. Ὡς ἐκ τούτου μιά γνώση τοῦ ἰόγου⁴⁴ δι' αὐτές μπορεί δι' ἔννοιῶν μόνο νά εἶναι δυνατή. Ἐτσι κανεῖς δέν μπορεί ν' ἀντλήσῃ [πάρῃ] μιά ἀνταποκρινόμενη στήν ἔννοια τῆς πραγματικότητος ἐποπτεία ἀπ' ὅπουδῆποτε ἄλλοῦ παρά ἀπό τήν ἐμπειρία, ποτέ ὅμως α ρ ι ο γ ι καί πρῖν ἀπό τήν ἐμπειρική συνείδηση τῆς ἰδίας⁴⁵ νά γίνῃ μέτοχος⁴⁶ αὐτῆς. Τήν κωνική μορφή θά μπορέσῃ κανεῖς χωρίς ὅποιανδῆποτε ἐμπειρική ἐπικουρία [ἐπιβοήθεια] νά τήν κατασκευάσῃ [κάνῃ], ἀπλῶς σύμφωνα μέ τήν ἔννοια, ἐποπτικῶς⁴⁷, τό χρῶμα ὅμως αὐτοῦ τοῦ κῶνου θά πρέπη νά εἶναι προηγουμένως στή μιά ἢ τήν ἄλλη ἐμπειρία δεδομένο. Τήν ἔννοια μιᾶς αἰτίας καθόλου δέν μπορῶ μέ κανένα τρόπο νά [τήν] παραστήσω στήν ἐποπτεία παρά πάνω⁴⁸ σ' ἕνα παράδειγμα πού μοῦ προσφέρει ἡ ἐμπειρία κ.λ.π. Κατά τά ἄλλα ἡ φιλοσοφία πραγματεύεται, ἐξ ἴσου ὅπως ἀκριβῶς καί τά Μαθηματικά, περί μεγεθῶν⁴⁹, [ὅπως] π.χ. περί τῆς ὀλότητος, τῆς ἀπειρίας κ.λ.π. Τά Μαθηματικά καταπιάνονται ἐπίσης μέ τή διαφορά τῶν γραμμῶν καί ἐπιφανειῶν ὡς χώρων διαφορετικῆς ποιότητος, μέ τή συνέχεια [τό συνεχές] τῆς ἐκτάσεως ὡς μιᾶς ποιότητος τῆς ἰδίας⁵⁰. Ἀλλά, μολονότι αὐτά⁵¹ ἔχουν σέ τέτοιες περιπτώσεις ἕνα ἀντικείμενο κοινό, ὁ τρόπος νά τό ἐπεξεργάζονται αὐτό διά τοῦ ἰόγου, εἶναι ὡστόσο ὀλοκληρωτικά διάφορος στήν φιλοσοφική ἀπ' ὅ,τι στή μαθηματική θεώρηση. Ἡ

{ (A 715)
(B 743)

42. Ποσοτήτων.

43. Ἐνῶ οἱ ποιότητες.

44. Μιά κατά λόγον (ἔλλογη) γνώση αὐτῶν.

45. Τῆς ἐποπτείας καί ὄχι τῆς πραγματικότητος, ὅπως θέλει ὁ S m i t h.

46. Δηλ. νά τήν ἀποκτήσῃ, κατάσχῃ.

47. Στήν ἐποπτεία, ὡς ἀντικείμενο τῆς ἐποπτείας.

48. Μέ βάση, στηριζόμενος σέ...

49. Ποσοτήτων. Quantitates.

50. Τῆς ἐκτάσεως.

51. Δηλ. ἡ φιλοσοφία καί τά Μαθηματικά.

θεώρηση εκείνη [ή φιλοσοφική] κρατιέται⁵² ἀπλῶς σέ γενικές ἔννοιες, τούτη [ή μαθηματική] δέν μπορεί νά ἐπιτελέση [κατορθώση] τίποτα μέ τήν ἀπλή ἔννοια, ἀλλά σπεύδει πάραυτα πρός τήν ἐποπτεία, εἰς τήν ὁποία μέσα θεωρεῖ τήν ἔννοια in concreto, πλὴν ὅμως ὄχι ἐμπειρικά, ἀλλά μονάχα σέ μίαν τέτοια μέσα [ἐποπτεία], πού ἡ ἴδια [αὐτή] τήν ἐκθέτει a priori, δηλ. πού τήν κατασκεύασε —καί στήν ὁποία μέσα [ἐποπτεία] ἐκείνο πού ἐξάγεται [ἔπεται]⁵³ ἀπό τούς γενικούς ὅρους τῆς κατασκευῆς, πρέπει ἐπίσης νά ἰσχύη καί γιά τό ἀντικείμενο τῆς κατασκευασμένης ἔννοιας.

Ἔστω ὅτι δίδει⁵⁴ κανείς [κάποιος] σ' ἕνα φιλόσοφο τήν ἔννοια ἑνός τριγώνου καί τόν ἀφήνει κατά τόν τρόπο του νά ἐξεύρη, σέ ποιά πιθανόν⁵⁵ σχέσηη μπορεί νά διατελῇ τό σύνολο τῶν γωνιῶν του πρός τήν ὀρθή [γωνία]. Αὐτός, λοιπόν, δέν ἔχει τίποτε ἄλλο ἀπό τήν ἔννοια ἑνός σχήματος, πού ἐμπερικλείεται μέσα σέ τρεῖς εὐθεῖες γραμμές καί εἰς [μέ τό σχῆμα] αὐτό τήν ἔννοια ἄλλων ἐξ ἴσου τόσων γωνιῶν. Πάνω, τώρα, στήν ἔννοια αὐτή μπορεί αὐτός νά συλλογίζεται ὅσονδήποτε χρόνο θέλει, δέν πρόκειται [ἐν τούτοις] νά ἐκφέρῃ⁵⁶ τίποτε τό καινούργιο. Μπορεῖ ν' ἀναλύη καί νά καθιστᾶ σαφῆ τήν ἔννοια τῆς εὐθείας γραμμῆς ἢ μιᾶς γωνίας ἢ τοῦ ἀριθμοῦ τρία, ἀλλά νά μήν καταλήγη [ἄγεται] σ' ἄλλες ιδιότητες πού δέν ὑπάρχουν διόλου μέσα σ' αὐτές τίς ἔννοιες. Ἄλλ' ἔστω ὅτι ὁ γεωμέτρης ἐπιλαμβάνεται τοῦ ἐρωτήματος αὐτοῦ. Αὐτός [λοιπόν] ἀρχίζει ἀμέσως μέ αὐτό, μέ τό νά κατασκευάζη [δηλ.] ἕνα τρίγωνο. Ἐπειδή γνωρίζει ὅτι δύο μαζί ὀρθές γωνίες κάνουν [ἀποφέρουν] τόσο ἀκριβῶς ὅσον ὅλες οἱ ἐφαπτόμενες μαζί γωνίες, πού δύνανται πάνω σέ μίαν εὐθεῖα γραμμῆ ἀπό ἕνα σημεῖο νά συρθοῦν, ἔτσι, λοιπόν, προεκτείνει μίαν πλευρά τοῦ τριγώνου του καί λαμβάνει δύο ἐφαπτόμενες γωνίες, πού εἶναι μαζί ἴσες πρός δύο ὀρθές. Διαιρεῖ [διχοτομεῖ] τώρα τήν ἐξωτερική ἀπό τίς γωνίες αὐτές, καθώς σύρει [σύροντας] παράλληλα πρός τήν ἀπέναντι [ἰστάμενη] πλευρά τοῦ τριγώνου μίαν γραμμῆ, καί βλέπει, ὅτι ἐδῶ προκύπτει μιά ἐξωτερική ἐφαπτομένη γωνία, πού εἶναι ἴση πρός μιά ἐσωτερική κ.λ.π. Κατά τόν τρόπο αὐτό αὐτός ἄγεται διά μιᾶς σειρᾶς ἀπό συλλογισμούς⁵⁷, ὀδηγούμενος πάντα ἀπό τήν ἐποπτεία, σέ μίαν ἐντελῶς σαφῆ [προφανῆ] καί ταυτόχρονα καθολική λύση τῆς ἐρωτήσεως.

Τά Μαθηματικά ὅμως δέν κατασκευάζουν ἀπλῶς μεγέθη (*quantia*), ὅπως στή Γεωμετρία, ἀλλά καί τό ἀπλό μέγεθος (*quantitatem*) ἀκόμη, ὅπως στόν

52. Στέκεται, ἐμμένει, στηρίζεται.

53. Εἶναι συνέπεια.

54. Ἄς δώσωμε...

55. Περίπου, ἄς ποῦμε.

56. Ἀποφέρη.

57. Συμπεράσματα.

ἀλγεβρικό λογισμό [στήν ἄλγεβρα], ὅπου κάνουν ὀλοκληρωτικά ἀπό τήν ιδιοσυστασία [φύση] τοῦ ἀντικειμένου ἀφαίρεση, [ἀντικειμένου] πού πρέπει νά νοηθῆ [συλληφθῆ] σύμφωνα μέ μιάν τέτοια ἔννοια μεγέθους. Διαλέγουν, λοιπόν, αὐτά τότε ἕναν ὠρισμένο χαρακτηρισμό⁵⁸ ὅλων τῶν κατασκευῶν τῶν μεγεθῶν ἐν γένει (ἀριθμούς)⁵⁹, ὅπως [τόν χαρακτηρισμό] τῆς προσθέσεως, ἀφαιρέσεως κ.λ.π., ἐξαγωγῆς τῆς ρίζας· καί, ἀφ' ὅτου [ἀφοῦ πρῶτα] ἔχουν ἐπίσης χαρακτηρίσει τή γενική ἔννοια τῶν μεγεθῶν σύμφωνα μέ τίς διάφορες σχέσεις αὐτῶν τῶν ἰδίων [μεγεθῶν], ἐκθέτουν στήν ἐποπτεία, σύμφωνα μέ ὠρισμένους γενικούς κανόνες κάθε πράξη⁶⁰ πού γεννᾶται καί μεταβάλλεται διά τοῦ⁶¹ μεγέθους· ὅπου πρέπει νά διαιρῆται ἕνα μέγεθος δι' ἑνός ἄλλου, [ἐκεῖ] θέτουν⁶² τοὺς χαρακτηῆρες καί τῶν δύο σύμφωνα μέ τήν χαρακτηρίζουσα μορφή τῆς διαιρέσεως μαζί κ.λ.π. καί φθάνουν ἔτσι, διά μέσου μιᾶς συμβολικῆς κατασκευῆς, ἐξ ἴσου τόσο καλά ὅπως καί ἡ Γεωμετρία σύμφωνα μέ μιάν ἀποδεικτική ἢ γεωμετρική⁶³ [κατασκευή] (τῶν ἰδίων τῶν ἀντικειμένων), ἐκεῖ ὅπου ἡ διεννοιολογική⁶⁴ διά ψιλῶν ἔννοιῶν γνώση δέν θά μπορούσε ποτέ νά φθάσῃ.

Τί μπορεί νά εἶναι ἡ αἰτία αὐτῆς τῆς τόσο διαφορετικῆς καταστάσεως, εἰς τήν ὁποία μέσα βρίσκονται δύο τεχνίτες τοῦ λόγου, ἀπό τοὺς ὁποίους ὁ ἕνας τραβάει τόν δρόμο του σύμφωνα μ' ἔννοιες, [καί] ὁ ἄλλος σύμφωνα μ' ἐποπτείες, τίς ὁποῖες παριστᾶ [ἐκθέτει] a priori σύμφωνα μ' ἔννοιες; { (A 718)
Σύμφωνα μέ τίς παραπάνω ἐκτεθειῆσες ὑπερβατολογικές θεμελιώδεις διδασκαλίες [θεωρίες, ἀρχές], ἡ αἰτία αὐτή εἶναι σαφῆς. Δέν πρόκειται ἐδῶ γι' ἀναλυτικές προτάσεις, πού μποροῦν νά γεννηθοῦν δι' ἀπλῆς ἀναλύσεως τῶν ἔννοιῶν (σ' αὐτό [στό σημεῖο αὐτό] ὁ φιλόσοφος θά εἶχε [θά μπορούσε νά ἔχη] ἀναμφιβόλως τό προβάδισμα⁶⁵ πάνω [ἀπέναντι]⁶⁶ στόν ἀντίζηλό του), { (B 746)

58. Χαρακτηριστικό σημεῖο (= signum, notatio).

59. Κατά τόν H a r t e n s t e i n ἡ παρένθεση κλείει στή λέξη «ρίζας». Ἀκολουθοῦμε τή γραφή τοῦ E r d m a n n .

60. Tractatio, operatio.

61. Κατά τόν W i l l e (Kantstudien, IV, B., σ. 313, 15): Κάθε πράξη διά τῆς ὁποίας γεννᾶται... τό μέγεθος (=..., durch die die Größe etc. ἀντί, κατά τόν E r d m a n n , πού ἀκολουθοῦμε: die durch die Größe... etc.). Τήν πρώτη μεταβολή δέχεται καί ὁ V o r l ä n d e r .

62. Τά Μαθηματικά δηλαδή.

63. Κατά τόν W i l l e , op. cit., ὁ Κάντ πρέπει νά εἶχε γράψῃ: (der geometrischen Gegenstände selbst)= (τῶν ἰδίων τῶν γεωμετρικῶν ἀντικειμένων) ἀντί: oder geometrischen = ἡ γεωμετρικήν [κατασκευή].

64. Cognitio discursiva (συλλογιστική).

65. Προτέρημα.

66. Σέ σύγκριση.

ἀλλά γιά συνθετικές, καί μάλιστα τέτοιες, πού πρέπει νά γνωρίζονται α ριγοί. Γιατί δέν πρέπει ν' ἀποβλέπω⁶⁷ σ' ἐκεῖνο πού πράγματι νοῶ μέσα στήν ἔννοιά μου γιά τό τρίγωνο (αὐτό δέν εἶναι τίποτε περισσότερο ἀπό τόν ἀπλό ὀρισμό)· ἀλλ' ὀφείλω μᾶλλον νά χωρῶ⁶⁸ πέρα ἀπ' αὐτήν σέ ιδιότητες, πού δέν ὑπάρχουν μέσα σ' αὐτή τήν ἔννοια, ἀλλά ὡστόσο ἀνήκουνε σ' αὐτήν. Αὐτό τώρα δέν εἶναι κατ' ἄλλο τρόπο δυνατό παρά μέ τό νά προσδιορίζω τό ἀντικείμενό μου σύμφωνα μέ τούς ὄρους εἴτε τῆς ἐμπειρικῆς ἢ τῆς καθαρῆς ἐποπτείας. Τό πρῶτο θά μοῦ ἀπέδιδε [προσέφερε] μίαν ἐμπειρική μόνο πρόταση (διά μετρήσεως τῶν γωνιῶν τοῦ τριγώνου), πού δέν θά περιεῖχε καμμιά γενικότητα⁶⁹, ἀκόμα δέ λιγώτερο ἀναγκαιότητα, καί γιά κάτι τέτοιο δέν γίνεται [ἐδῶ] καθόλου λόγος. Ἡ δεύτερη ὁμως μέθοδος⁷⁰ εἶναι ἡ μαθηματική, καί ἐδῶ φυσικά [βέβαια] ἡ γεωμετρική κατασκευή, διά μέσου τῆς ὁποίας σέ μίαν καθαρῆ ἐποπτεία, ἀκριβῶς ὅπως καί στήν ἐμπειρική, προσθέτω τό Πολλαπλό πού ἀνήκει στό σχῆμα ἑνός τριγώνου ἐν γένει, κατά συνέπεια [ἀνήκει] στήν ἔννοιά του —[μέθοδος] ἀναμφίβολα διά τῆς ὁποίας ὀφείλουν⁷¹ νά κατασκευάζονται καθολικές συνθετικές προτάσεις.

(A 719) } Θά φιλοσοφοῦσα, λοιπόν, δηλ. θά συλλογιζόμουνα διεννοιολογικῶς⁷²
(B 747) } μάταια γιά τό τρίγωνο, χωρίς μ' αὐτό νά προχωρῶ κατ' ἐλάχιστον παραπέρα ἀπό τόν ἀπλό ὀρισμό, ἀπό τόν ὁποῖο ὁμως θά ἔπρεπε λογικά [εὐλόγα] ν' ἀρχίσω. Ὑπάρχει βέβαια μιά ὑπερβατική ἐκ καθαρῶν ἔννοιῶν σύνθεση, πού μέ τή σειρά της τελεσφορεῖ [ἔχει ἐπιτυχίαν]⁷³ μονάχα στόν [γιά τόν] φιλόσοφο, [σύνθεση] πού ὁμως δέν ἀφορᾷ ποτέ τίποτε παραπάνω ἀπό ἕνα πρᾶγμα ἐν γένει, ὑπό ποίους [δηλ.] ὄρους ἢ κατ' αἴσθησι ἀντίληψη τοῦ ἰδίου αὐτοῦ πράγματος μπορεῖ ν' ἀνήκει στή δυνατή ἐμπειρία. Ἀλλά στά μαθηματικά προβλήματα [ζητήματα] γι' αὐτό καί γενικῶς γιά τήν ὕπαρξη δέν τίθεται διόλου τό ἐρώτημα, ἀλλά [τίθεται] γιά τίς ιδιότητες τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν καθ' ἑαυτά, μονάχα [ὁμως] καθ' ὅσον αὐτές εἶναι συνδεδεμένες μέ τήν ἔννοια τῶν ἰδίων αὐτῶν ἀντικειμένων.

Στό μνημονευθέν παράδειγμα ἐπιζητήσαμε μόνο νά καταστήσουμε σαφές, πόσο μεγάλη διαφορά [εἶναι⁷⁴ πού] ἀπαντᾷ ἀνάμεσα στή λογικο-

67. Νά στρέψω τήν προσοχή μου, νά θεωρῶ.

68. Προχωρῶ, ὑψώνωμαι, ἐξέρχωμαι.

69. Καθολικότητα.

70. Modus procedendi.

71. Στήν ἔκδοσι A λείπει.

72. Discursive (συλλογιστικῶς).

73. Πηγαίνει καλά.

74. Μπορεῖ νά.

διεννοιολογική χρήση⁷⁵ τοῦ λόγου σύμφωνα μέ ἔννοιες καί τήν ἐποπτική διά τῆς κατασκευῆς τῶν ἐννοιῶν. Τώρα τίθεται φυσικά τό ἐρώτημα⁷⁶, ποιὰ εἶναι ἡ αἰτία πού καθιστᾷ ἀναγκαία μίαν τέτοια διπλή χρήση τοῦ λόγου καί πάνω σέ ποίους ὄρους μπορεῖ κανεῖς ν' ἀναγνωρίση, ἂν λαμβάνη ἡ πρώτη ἢ ὡσαύτως καί ἡ δεύτερη χρήση χώρα.

Ἦ ὅλη μας ὥστόσο ἡ γνώση ἀναφέρεται τελικά σέ δυνατές ἐποπτεῖες ἰα γιατί μονάχα μ' αὐτές δίδεται ἕνα ἀντικείμενο. Μία ἔννοια τώρα a priori (μιά μή ἐμπειρική ἔννοια) περιέχει μέσα της εἴτε μίαν καθαρῆ ἤδη ἐποπτεία καί τότε λοιπόν μπορεῖ νά κατασκευασθῆ ἢ [δέν περιέχει] τίποτε ἄλλο παρά τή σύνθεση δυνατῶν ἐποπτειῶν, πού δέν εἶναι δεδομένες a priori, καί τότε μπορεῖ κάλλιστα⁷⁷ δι' αὐτῆς κανεῖς νά κρίνη συνθετικά καί a priori, ἀλλά μονάχα διεννοιολογικῶς⁷⁸, σύμφωνα μέ ἔννοιες καί ποτέ ἐποπτικῶς⁷⁹, διά τῆς κατασκευῆς τῆς ἐννοίας. (A 720) (B 748)

Ἦ ἄπ' ὄλες τώρα τίς ἐποπτεῖες καμμιὰ δέν εἶναι δεδομένη a priori ἐκτός ἀπό τήν ἀπλή μορφή τῶν φαινομένων, χῶρος καί χρόνος ἰα καί μία ἔννοια αὐτῶν, ὡς *quantis*, μπορεῖ, εἴτε συγχρόνως μέ τήν ποιότητά τους (ἡ μορφή των), ἢ ἐπίσης ἡ ποσότης των ἀπλῶς (ἡ ἀπλή σύνθεση τοῦ ὁμοιογενῶς Πολλαπλοῦ) δι' ἀριθμοῦ νά ἐκτεθῆ, δηλ. νά κατασκευασθῆ, στήν ἐποπτεία a priori. Ἦ ὕλη ὅμως τῶν φαινομένων, διά μέσου τῆς ὁποίας μᾶς δίδονται π ρ ἄ γ μ α τ α στόν χῶρο καί τόν χρόνο, μπορεῖ νά παρασταθῆ στήν κατ' αἴσθηση μόνον ἀντίληψη, κατά συνέπεια a posteriori. Ἦ μοναδική ἔννοια, πού παριστᾷ a priori τό ἐμπειρικό αὐτό περιεχόμενο τῶν φαινομένων, εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ π ρ ἄ γ μ α τ ο ς καθ' ὅλου⁸⁰, καί ἡ συνθετική γνώση τοῦ ἰδίου αὐτοῦ πράγματος⁸¹ a priori δέν μπορεῖ νά προσπορίση τίποτε παραπάνω ἀπό τόν ἀπλό κανόνα τῆς συνθέσεως ἐκείνου πού μπορεῖ νά προσφέρῃ ἡ κατ' αἴσθηση ἀντίληψη a posteriori, ποτέ ὅμως τήν ἐποπτεία τοῦ πραγματικοῦ ἀντικειμένου a priori, γιατί αὐτή [ἡ τελευταία] πρέπει νά εἶναι κατ' ἀνάγκην ἐμπειρική.

Συνθετικές προτάσεις⁸² πού ἀναφέρονται [κατευθύνονται] σέ πράγματα καθ' ὅλου [ἐν γένει], ἡ ἐποπτεία τῶν ὁποίων δέν μπορεῖ νά δοθῆ διόλου a priori, εἶναι ὑπερβατολογικές. Ἦ ὑπερβατολογικές, κατά ταῦτα, προτάσεις δέν μποροῦν νά δοθοῦν ποτέ διά κατασκευῆς τῶν ἐννοιῶν, ἀλλά μονάχα

75. Usus discursivus (συλλογιστική χρήση).

76. Ἐρωτᾶται.

77. A:... κάλλιστα μέν...

78. Discursive.

79. Intuitive.

80. Entis (rei) in universum.

81. Ἦ ἐννοίας τοῦ πράγματος.

82. Enunciaciones syntheticae.

(A 721) } σύμφωνα μέ ἔννοιες a priori. Οἱ προτάσεις αὐτές περιέχουν τόν κανόνα
(B 749) } συνθετική ἐνότης ἐκείνου πού δέν μπορεί νά παρασταθῆ ἐποπτικῶς a priori
(τῶν κατ' αἴσθησι ἀντιλήψεων). Δέν μπορούν ὅμως αὐτές σέ ὅποιανδήποτε
περίπτωση νά ἐκθέσουν οὔτε μίαν καί μόνη ἀπό τίς ἔννοιές των a priori,
ἀλλά πράττουν τοῦτο μόνο, διά μέσου τῆς ἐμπειρίας, a posteriori, [ἐμπειρίας]
πού γίνεται πρῶτα-πρῶτα [γιά πρώτη φορά]⁸³ σύμφωνα μ' ἐκείνες τίς
συνθετικές θεμελιώδεις προτάσεις δυνατή.

“Ὅταν πρόκειται νά κρίνη κανεῖς συνθετικά περί μιᾶς ἐννοίας, τότε
εἶναι ὑποχρεωμένος νά ἐξέλθῃ ἀπ' αὐτή τήν ἐννοια, καί φυσικά [νά ἐξέλθῃ]
πρός τήν ἐποπτεία, εἰς τήν ὁποία μέσα αὐτή [ἡ ἐννοια] εἶναι δεδομένη. Γιατί
ἂν ἔμενε κανεῖς στάσιμος σ' αὐτό πού περιέχεται στήν ἐννοια, τότε ἡ κρίσις
θά ἦταν ἀπλῶς ἀναλυτική καί μιά ἐπεξήγησι [διασάφηση] τῆς σκέψεως⁸⁴
σύμφωνα⁸⁵ μ' ἐκεῖνο πού πράγματι περιέχεται μέσα σ' αὐτήν. Μπορεῖ ὅμως
νά προχωρήσω ἀπό τήν ἐννοια εἰς τήν ἀντιστοιχοῦσα⁸⁶ εἰς αὐτήν καθαρῆ ἢ
ἐμπειρική ἐποπτεία, γιά νά τήν ἐξετάσω [μελετήσω]⁸⁷ μέσα σ' αὐτή τήν ἴδια
ἐποπτεία in concreto καί νά γνωρίσω, a priori ἢ posteriori, αὐτό πού
προσάπτεται [προσῆκει] στό ἀντικείμενο τῆς ἰδίας αὐτῆς ἐννοίας. Τό πρῶτο
εἶναι ἡ λογική καί μαθηματική διά τῆς κατασκευῆς τῆς ἐννοίας γνώσι, τό
δεύτερο ἡ ἀπλῆ ἐμπειρική (μηχανική) γνώσι, πού δέν μπορεί ποτέ νά δώσι
ἀναγκαῖες καί ἀποδεικτικές προτάσεις. Ἔτσι θά μπορούσα ν' ἀναλύω τήν
ἐμπειρική μου γιά τόν χρυσό ἐννοια χωρίς μ' αὐτό νά κερδίζω τίποτε
παραπάνω ἀπό τοῦ νά μπορῶ ν' ἀπαριθμῶ ὅλα αὐτά πού [πᾶν ὅ,τι] νοῶ
πραγματικά μ' αὐτή τή λέξι —πρᾶγμα μέ τό ὁποῖο βέβαια ἐπέρχεται μιά
λογική βελτίωσι μέσα στή γνώσι μου, ἀλλά δέν ἀποκτᾶται [ἐπιτυγχάνεται]
καμμιά ἐπαύξις ἢ προσθήκη. Λαμβάνω ὅμως τήν ὕλη πού προβάλλει κάτω
ἀπ' αὐτό τό ὄνομα καί ὑποβάλλω⁸⁸ μ' αὐτήν κατ' αἴσθησι ἀντιλήψεις,
(A 722) } [ἀντιλήψεις] πού θά μοῦ προσπορίσουν διάφορες συνθετικές, πλὴν ὅμως
(B 750) } ἐμπειρικές προτάσεις. Τῆ μαθηματική ἐννοια ἐνός τριγώνου θά τήν
κατεσκεύαζα, δηλ. θά τήν ἔδιδα στήν ἐποπτεία a priori, καί μέ τόν τρόπο
αὐτό θά ἐλάμβανα μίαν συνθετική, ἀλλά ἕλλογι γνώσι. Ἄλλ' ὅταν μοῦ
εἶναι δεδομένη ἡ ὑπερβατολογική ἐννοια μιᾶς πραγματικότητος, οὐσίας,
δυνάμεως κ.λ.π., τότε αὐτή δέν χαρακτηρίζει οὔτε μίαν ἐμπειρική, οὔτε μίαν

83. Κατ' ἀρχήν, πρωταρχικά, τό πρῶτον.

84. Τοῦ διανοήματος.

85. Γιά ἐκεῖνο, ὡς πρὸς ἐκεῖνο.

86. Ἄνταποκρινόμενη.

87. Σταθμίσω.

88. Διενεργῶ, βάζω ἐμπρός, διεξάγω, λαμβάνω.

καθαρή ἐποπτεία, ἀλλά τή σύνθεση μονάχα τῶν ἐμπειρικῶν ἐποπτειῶν (οἱ ὅποιοι, ἄρα, δέν μποροῦν νά δίδωνται a priori) καί ἀπό [τήν ἔννοια] αὐτή δέν μπορεῖ, συνεπῶς, ἀφοῦ ἡ σύνθεση δέν μπορεῖ πρός τήν ἀντιστοιχοῦσα πρός [τήν ἔννοια] αὐτή ἐποπτεία νά προχωρήσῃ a priori, νά προκύψῃ καμμιά ἐπίσης προσδιορίζουσα συνθετική πρόταση, ἀλλά μιᾷ θεμελιώδους μονάχα πρόταση τῆς συνθέσεως* δυνατῶν ἐμπειρικῶν ἐποπτειῶν. Μιά ὑπερβατολογική, ἄρα, πρόταση εἶναι μιᾷ συνθετική, σύμφωνα⁸⁹ μ' ἀπλές ἔννοιες, γνώση τοῦ λόγου καί, συνεπῶς, διεννοιολογική, ἐφ' ὅσον⁹⁰ δι' αὐτοῦ γίνεται πρωταρχικά δυνατή πᾶσα [κάθε] συνθετική ἐνότης τῆς ἐμπειρικῆς γνώσεως, ἀλλά δέν δίδεται μ' αὐτό καμμιά ἐποπτεία a priori.

Ἔτσι, λοιπόν, ὑπάρχει μιᾷ διπλῇ χρήση τοῦ λόγου, ἡ ὁποία, ἀνεξαρτήτως [μὴ λαμβανομένης ὑπ' ὄψη] τῆς καθολικότητος τῆς γνώσεως καί τῆς γενέσεώς της [παραγωγῆς της] a priori, [πράγματα] τὰ ὁποῖα ἔχουν⁹¹ κοινά αὐτές [οἱ δύο χρήσεις τοῦ λόγου], στήν πρόοδό [της]⁹² ὡστόσο εἶναι πολύ διαφορετική, καί φυσικά ἐξ αἰτίας τούτου; γιατί [δηλ.] ἐν τῷ φαινομένῳ⁹³, ὡς διὰ μέσου τοῦ ὁποίου μᾶς δίδονται ὅλα τὰ ἀντικείμενα, ὑπάρχουν δύο πράγματα [στοιχεῖα]: ἡ μορφή τῆς ἐποπτείας (χῶρος καί χρόνος) πού μπορεῖ νά γνωσθῇ καί προσδιορισθῇ ἐντελῶς a priori, καί ἡ ὕλη (τό φυσικό στοιχεῖο)⁹⁴ ἢ τό περιεχόμενο, τό ὁποῖο σημαίνει κάτι τι πού ἀπαντᾷ στόν χῶρο καί τόν χρόνο, περιέχει, κατά συνέπεια, μιάν ὑπαρξή καί ἀνταποκρίνεται⁹⁵ στό αἶσθημα. Ἐν ἀναφορᾷ πρός [αὐτό] τό τελευταῖο, πού κατά τρόπον καθωρισμένο⁹⁶ δέν δύναται ποτέ ἀλλιῶς νά δοθῇ παρά

{(A 723)
(B 751)}

* Διὰ μέσου τῆς ἔννοιας τῆς αἰτίας ἐξέρχομαι πραγματικά ἀπό τήν ἐμπειρική ἔννοια ἐνός συμβάντος (ὅπου κάτι τι συμβαίνει), ὄχι ὁμως [ἤ: χωρίς ὁμως νά φθάνω] πρός τήν ἐποπτεία, ἡ ὁποία ἐκθέτει in concreto τήν ἔννοια τῆς αἰτίας, ἀλλά πρός τούς ὄρους τοῦ χρόνου ἐν γένει, [ὄροι] πού θά μπορούσαν νά εὑρεθοῦν στήν ἐμπειρία σύμφωνα μέ τήν ἔννοια τῆς αἰτίας⁹⁷. Προχωρῶ, ἄρα, ἀπλῶς σύμφωνα με ἔννοιες καί δέν μπορῶ νά προχωρήσω διὰ κατασκευῆς τῶν ἔννοιῶν, ἐφ' ὅσον ἡ ἔννοια εἶναι ἕνας κανὼν τῆς συνθέσεως τῶν κατ' αἶσθησιν ἀντιλήψεων, πού δέν εἶναι διόλου καθαρῆς ἐποπτείας, καί δέν μποροῦν, ἄρα, νά δοθοῦν a priori.

89. Δι' ἀπλῶν ἐνοιῶν. Ex solis conceptibus.

90. Καθ' ὅσον.

91. Πού εἶναι κοινές καί στίς δύο χρήσεις.

92. Στήν ἀναπτυξή της, πορεία της.

93. Στό πεδίο τοῦ φαινομένου.

94. Physicum.

95. Ἀντιστοιχεῖ.

96. Determinate (= καθωρισμένως).

97. 4. Ἐκδοσῆ: τῶν αἰτιῶν.

ἐμπειρικῶς, δέν μποροῦμε νά ἔχουμε τίποτε *a priori* εἰ μὴ ἀπροσδιόριστες ἔννοιες τῆς συνθέσεως δυνατῶν αἰσθήσεων⁹⁸, καθ' ὅσον αὐτές ἀνήκουν στήν ἐνότητα τῆς συγκαταλήψεως (σέ μιάν δυνατή ἐμπειρία). Ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τό πρῶτο [στοιχεῖο]⁹⁹ μποροῦμε νά προσδιορίσωμε *a priori* τίς ἔννοιές μας στήν ἐποπτεία, καθ' ὅσον κατασκευάζουμε σ' ἐμᾶς [πρὸς χάρη μας] δι' ὁμοιομόρφου συνθέσεως τὰ ἴδια τ' ἀντικείμενα μέσα στόν χῶρο καί τόν χρόνο, [καί] καθ' ὅσον τὰ θεωροῦμε¹⁰⁰ ἀπλῶς ὡς *quantia*. Ἐκείνη [ἡ χρήση] καλεῖται χρήση τοῦ λόγου σύμφωνα μέ ἔννοιες, [χρήση] εἰς τήν¹⁰¹ ὁποία ἐμεῖς τίποτε ἄλλο δέν δυνάμεθα νά κάνουμε ἀπό τοῦ νά ὑπάγουμε φαινόμενα ὡς πρὸς τό πραγματικό [τους] περιεχόμενο κάτω ἀπό ἔννοιες, [φαινόμενα] πού δέν μποροῦν ἔπειτα νά προσδιορισθοῦν ἀλλιῶς παρά ἐμπειρικά, δηλαδή *a posteriori* (ἀλλά σύμφωνα μ' ἐκεῖνες τίς ἔννοιες, ὡς κανόνων μιᾶς ἐμπειρικῆς συνθέσεως)· αὐτή ἐδῶ [ἡ χρήση] εἶναι ἐκείνη τοῦ λόγου διὰ κατασκευῆς τῶν ἐννοιῶν, [χρήση] ὅπου αὐτές¹⁰² ἐπειδή ἀναφέρονται [κατευθύνονται] ἤδη *a priori* σέ μιάν ἐποπτεία, γιά τόν λόγο ἀκριβῶς αὐτό μποροῦν ἐπίσης νά δίδονται προσδιορισμένες *a priori* καί χωρίς καθόλου¹⁰³ ἐμπειρικά *data* στήν καθαρὴ ἐποπτεία. Τό νά ἐξετάζη κανεῖς πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει (ἓνα πρᾶγμα στόν χῶρο ἢ τόν χρόνο) [διὰ νά μάθη], ἂν καί κατά πόσο¹⁰⁴ [τό κάθε τι] αὐτό εἶναι ἓνα *quantum* ἢ ὄχι, ὅτι μέσα σ' αὐτό τό ἴδιο πρέπει νά παριστάνεται ἀναγκαστικά μιὰ ὑπαρξη ἢ ἔλλειψη¹⁰⁵ [ὑπάρξεως], κατά πόσο τό κάτι τι αὐτό (πού πληροῖ χῶρο ἢ χρόνο) εἶναι ἓνα πρῶτο ὑποκείμενο [ὑπόστρωμα] ἢ [ἔνας] ἀπλός προσδιορισμός, [κατά πόσον]¹⁰⁶ ἔχει μιάν σχέση τῆς ὑπάρξεώς του πρὸς κάτι τι ἄλλο, ὡς αἰτίαν ἢ ἀποτέλεσμα, καί, τέλος, [κατά πόσο]¹⁰⁷ βρίσκεται ἀπομονωμένο ἢ [τελεῖ] σέ ἀμοιβαίαν ἐξάρτηση μέ ἄλλα [πράγματα] ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τήν ὑπαρξη, [τό νά ἐξετάζη κανεῖς] τή δυνατότητα αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως, τήν πραγματικότητα καί ἀναγκαιότητα ἢ τὰ ἀντίθετα αὐτῶν τῶν ἰδίων: ὅλα αὐτά ἀνήκουν στήν ἐξ ἐννοιῶν γ ν ὡ σ η τ ο ὕ λ ο γ ο υ, πού ὀνομάζεται φ ι λ ο σ ο φ ι κ ῆ. Ἀλλά τό νά προσδιορίζη κανεῖς μιάν ἐποπτεία στόν χῶρο (μορφῆ) *a priori*, τό νά διαιρη

98. Αἰσθημάτων.

99. E r d m a n n : des ersteren ἡ ἔκδοσις τῆς Ἀκαδημίας δίδει: der ersteren (= τῆς μορφῆς τῆς ἐποπτείας).

100. Θεωρώντας τα...

101. Κατά τήν ὁποία.

102. Οἱ ἔννοιες.

103. Κανένα.

104. Μέχρι ποίου σημείου ἢ βαθμοῦ.

105. Στέρηση.

106. "H: "Ἐν ἔχῃ.

107. "H: "Ἐν βρίσκεται.

τόν χρόνο (διάρκεια) ἢ τό νά γνωρίζη ἀπλῶς τό Καθόλου [γενικό]¹⁰⁸ τῆς συνθέσεως γιά ἓνα καί τό αὐτό [πρᾶγμα] μέσα στόν χρόνο καί τόν χῶρο καί τό ἐξ αὐτοῦ ἀπορρέον μέγεθος μιᾶς ἐποπτείας καθόλου (ἀριθμός), αὐτό εἶναι μιᾶ δουλειά¹⁰⁹ τοῦ λόγου διά κατασκευῆς τῶν ἐννοιῶν καί ὀνομάζεται μαθηματική.

Ἡ μεγάλη ἐπιτυχία πού γνωρίζει¹¹⁰ διά μέσου¹¹¹ τῶν Μαθηματικῶν ὁ λόγος, θέτει ἐντελῶς φυσιολογικά τήν ὑπόνοια σέ ἐνέργεια, πῶς ἂν ὄχι αὐτά τά ἴδια, πάντως ἡ μέθοδος των θά ἔχη ἐπιτυχία [τελεσφόρηση] καί ἔξω ἐπίσης ἀπό τό πεδίο τῶν μεγεθῶν, καθ' ὅσον [ἐφ' ὅσον] αὐτή ἄγει [ἀναφέρει] ὅλες τίς ἐννοιές τῆς σ' ἐποπτείες, πού μπορεῖ νά δώση a priori, καί μέ αὐτό, οὕτως εἰπεῖν, γίνεται κυρία [κυρίαρχη] τῆς φύσεως [κυριαρχεῖ τῆς φύσεως]: [ἐνῶ] ἀντίθετα ἡ καθαρῆ φιλοσοφία περιαλείφεται [πασαλείφεται περιπλανώμενη] ἀπό 'δῶ καί ἀπό 'κεῖ μέ διαλογιστικές ἐννοιές¹¹² μέσα στήν φύση χωρίς τήν πραγματικότητα τῶν ἰδίων αὐτῶν [ἐννοιῶν] νά μπορῆ νά τήν καταστήσῃ ἐποπτικήν a priori καί μέ αὐτό ἀκριβῶς διαπεπιστευμένη [ἀξιόπιστην]. Φαίνεται ἐπίσης ὅτι στούς διδασκάλους σέ αὐτή τήν τέχνη δέν ἔλειπε καθόλου ἡ πεποίθησις αὐτή στόν ἑαυτό τους καί στό κοινό [δέν ἔλειπαν] οἱ μεγάλες προσδοκίες γιά τή δεξιότητα τους, ἔάν αὐτοί ἤθελαν ἄπαξ καταπιασθῆ μ' αὐτό [τό πρᾶγμα]. Πράγματι, καθῶς αὐτοί μόλις¹¹³ ἐφιλοσόφησαν ποτέ πάνω στά Μαθηματικά τους (μιᾶ βαρειά ὑπόθεσις!), ἔτσι ἡ εἰδοποιός διαφορά τῆς μιᾶς χρήσεως τοῦ λόγου ἀπό τήν ἄλλη δέν τούς ἔρχεται ὀλότελα στόν νοῦ καί τίς σκέψεις. Τετριμμένοι [κοινοί]¹¹⁴ καί ἐμπειρικά χρησιμοποιημένοι κανόνες, πού τούς δανεῖζονται ἀπό τόν κοινό νοῦ ἰσχύουν γι' αὐτούς ἔπειτα ἀντί ἀξιωμάτων. Ἀπό πού μποροῦν νά τούς προέρχονται οἱ ἐννοιές τοῦ χῶρου καί τοῦ χρόνου, μέ τίς ὁποῖες (ῶς τῶν μοναδικῶν πρωταρχικῶν *quantis*) αὐτοί καταπιάνονται, αὐτό δέν τούς ἐνδιαφέρει καθόλου· καί ἐξ ἴσου ἀκριβῶς τούς φαίνεται ἀνώφελο πῶς εἶναι ν' ἀνερευνοῦν τήν πηγῆ¹¹⁵ καθαρῶν ἐννοιῶν τῆς διανοίας-νοήσεως καί δι' αὐτοῦ ἐπίσης τήν ἔκτασι τοῦ κύρους των, ἀλλά μονάχα [ῶφέλιμο τούς φαίνεται] νά τίς χρησιμοποιοῦν. Σέ ὅλα αὐτά πράττουν

{(A
{(B

108. Τήν καθολικότητα.

109. Ἔργο.

110. Ἔχει, κάνει.

111. Μέ ὄργανο τά..., στή μαθηματική του χρήση.

112. Cum conceptibus discursivis. Διαλεκτικές ἐννοιές.

113. Μετά βίας.

114. Συνηθισμένοι, τρεχούσης φύσεως.

115. Προέλευσις, καταγωγή.

ἐντελῶς ὀρθά ἀρκεῖ μόνο¹¹⁶ νά μὴν ὑπερβαίνουν τό ἐπιβεβλημένο¹¹⁷ εἰς αὐτούς ὄριο, δηλ. τό ὄριο τῆς φύσεως. Ἔτσι ὁμως περιπίπτουν ἀνεπαίσθητα ἀπό τό πεδίο τῆς αἰσθητικότητος¹¹⁸ στό ἀβέβαιο ἔδαφος καθαρῶν καί μάλιστα ὑπερβατολογικῶν ἐννοιῶν, ὅπου ἡ βάση [ὁ «πάτος»] (A 726) } (*instabilis tellus, innabilis unda*) δέν τούς ἐπιτρέπει οὔτε νά στέκωνται, οὔτε νά (B 754) } κολυμποῦν, καί μόνον φευγαλέα [ἐπιπόλαια] βήματα μποροῦν νά γίνωνται, ἀπό τά ὅποια ὁ χρόνος δέν διασώζει τό παραμικρότερο ἴχνος, ἐνῶ ἀντίθετα ἡ πορεία των στά Μαθηματικά ἀνοίγει [δημιουργεῖ] μίαν ἀσφαλτη ὁδό [λεωφόρο], πού καί οἱ ἔσχατοι τῶν μεταγενεστέρων ἀκόμα μποροῦν νά πορεύωνται [βαδίζουν] μέ πεποίθηση.

Ἐπειδή ἔχομε τάξει ὡς καθῆκον μας νά προσδιορίσωμε ἀκριβῶς μέ βεβαιότητα τά ὄρια τοῦ καθαροῦ λόγου στήν ὑπερβατολογική χρήση [του], αὐτός ὁμως ὁ τρόπος τῆς προσπαθείας [ἐπιδιώξεως] φέρει τό ἰδιαίτερο πάνω του γνώρισμα [ἔχει τήν ἰδιαιτερότητα], ἀνεξαρτήτως τῶν πλέον κατηγορηματικῶν [ἐμφαντικῶν] καί σαφεστάτων ἀποτρεπτικῶν προειδοποιήσεων, ν' ἀφήνεται νά διαβουκολῆται [βαυκαλίζεται] διαρκῶς μέ τήν ἐλπίδα, προτοῦ ἐγκαταλείψῃ¹¹⁹ κανεῖς ὀλοκληρωτικά τό σχέδιο νά φθάσῃ πέρα ἀπό τά ὄρια τῶν ἐμπειριῶν¹²⁰ στίς δελεαστικές περιοχές τοῦ Νοητοῦ: γιά τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖο ν' ἀπομακρύνωμε τρόπον τινά καί τήν τελευταίαν ἀκόμη ἄγκυρα μιᾶς φαντασιώδους ἐλπίδος καί νά δείξουμε, ὅτι ἡ ἀκολουθήση [μίμηση]¹²¹ τῆς μαθηματικῆς μεθόδου σ' αὐτό τό εἶδος γνώσεως δέν μπορεῖ νά δημιουργήσῃ [προσπορίσῃ] τό παραμικρότερο προτέρημα, ἔστω καί ἂν ἔπρεπε [ἐπρόκειτο], λοιπόν, αὐτό νά εἶναι τοῦτο, νά τῆς ἀποκαλύψῃ [δηλ.] τόσο σαφέστερα τίς γύμνιες [τά ἀσθενῆ σημεῖα] τοῦ ἑαυτοῦ τῆς:¹²² [καί νά δείξουμε] ὅτι γεωμετρία¹²³ καί φιλοσοφία, μολονότι στήν φυσική ἐπιστήμη βέβαια τείνουν ἀναμεταξύ τους τό χέρι, εἶναι δύο ἐντελῶς διαφορετικά πράγματα, κατά συνέπεια ἡ μέθοδος τῆς μιᾶς δέν μπορεῖ ποτέ νά γίνῃ ἀντικείμενο μιμήσεως ἀπό τήν ἄλλη.

Ἡ ἐμβριθία [στερεότης]^{123α} τῶν Μαθηματικῶν βασίζεται σ' ὀρισμούς, ἀξιώματα, ἀποδείξεις. Θά ἀρκεσθῶ στό ν' ἀποδείξω: ὅτι κανένα ἀπό τά

116. Ἐάν μόνον δέν...

117. Τό καθωρισμένο τους ὄριο.

118. Τοῦ αἰσθητικοῦ.

119. Παραιτηθῆ κανεῖς ἀπό...

120. E r d m a n n : τῆς ἐμπειρίας.

121. Υἱοθέτηση.

122. Αὐτῆς τῆς ἴδιας.

123. Μαθηματικά, τέχνη τοῦ μετρεῖν.

123α. Ἀκρίβεια.

πράγματα [στοιχεῖα] αὐτά δέν μπορεί, κατά τήν [στήν] ἔννοια ὑπό τήν ὁποία
 τά ἐκλαμβάνει ὁ Μαθηματικός, νά ἐπιτελεσθῆ [ἐπιτευχθῆ], οὔτε νά γίνη
 ἀντικείμενο μιμήσεως ἀπό τήν φιλοσοφία· ὅτι ὁ Γεωμέτρης¹²⁴, σύμφωνα
 μέ τή μέθοδό του, δέν οἰκοδομεῖ [ἐγείρει, ἐπιτελεῖ] τίποτε ἄλλο ἀπό χάρτινα
 οἰκοδομήματα, ὅτι ὁ φιλόσοφος στή συμβολή [του]¹²⁵ στά Μαθηματικά
 σύμφωνα μέ τή δική του [μέθοδο], μόνο μίαν φλυαρία μπορεί νά ξεσηκώ-
 ση¹²⁶, μολονότι [ἡ] φιλοσοφία ἀκριβῶς συνίσταται σ' αὐτό, στό νά γνωρίζη
 [δηλ.] κανείς τά ὄριά του, καί ἀκόμη καί ὁ Μαθηματικός, ὅταν [ἐάν] τό
 ταλέντο του [ἡ ἰδιοφυΐα του] δέν εἶναι ἴσως ἤδη ὀριοθετημένο ἀπό τήν φύση
 καί περιωρισμένο στήν εἰδικότητά του, δέν μπορεί ν' ἀποκρούση [περιφρο-
 νηση] τίς ἀποτρεπτικές προειδοποιήσεις τῆς φιλοσοφίας, οὔτε ν' ἀρθῆ
 ὑπεράνω τους [νά τίς ἀγνοήση].

{(A 727)
(B 755)}

1. Περὶ τῶν ὀρισμῶν. Ὅριζειν ὀφείλει, ὅπως καί ἡ ἴδια ἡ ἔκφραση τό
 δηλώνει [ἀποδίδει], νά σημαίνη κυριολεκτικά [κατ' οὐσίαν] [τό] ἐκθέτειν*
 πρωταρχικῶς ἐντός τῶν ὀρίων του τή διεξοδική¹²⁷ ἔννοια ἑνός πράγματος.
 Μιά ἐμπερικῆ σύμφωνα μέ μίαν τέτοια ἀπαίτηση ἔννοια δέν δύναται
 νά ὀρισθῆ διόλου, ἀλλά μονάχα νά ἐξηγηθῆ. Πράγματι, ἐπειδή σ'
 αὐτήν [τήν ἔννοια] ἔχομε μερικά μόνο γνωρίσματα ἑνός ὀρισμένου εἶδους
 ἀντικειμένων τῶν αἰσθήσεων, γιά τοῦτο δέν εἶναι ποτέ βέβαιο, ἂν κάτω ἀπό
 τή λέξη, πού χαρακτηρίζει τό ἴδιο ἀντικείμενο, δέν νοῶ τή μιά φορά
 περισσότερα καί τήν ἄλλη λιγώτερα γνωρίσματα τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἀντικειμέ-
 νου. Ἔτσι στήν ἔννοια τοῦ χ ρ υ σ ο ὕ ὁ ἕνας μπορεί νά νοῆ, ἐκτός ἀπό τό

{(A 728)
(B 756)}

* Διεξοδικότης¹²⁸ σημαίνει τή σαφήνεια καί ἐπάρκεια τῶν γνωρισμάτων·
 ὀρῖα [σημαίνουν] τήν ἀκρίβεια, ὅτι δέν ὑπάρχουν ἐξ αὐτῶν περισσότερα ἀπ' ὅσα
 ἀνήκουν στή διεξοδική ἔννοια¹²⁹· πρωταρχικῶς¹³⁰ ὁμως [σημαίνει τοῦτο], ὅτι ἡ ὀριο-
 θέτηση αὐτή δέν παράγεται ἀπ' ὅπουδήποτε [πουθενά] ἄλλου καί, ἄρα, δέν ἔχει ἀνάγκη
 μιᾶς ἀποδείξεως ἀκόμη, πᾶγμα πού θά καθιστοῦσε τήν ὑποτιθέμενη ἐξήγηση¹³¹ ἀνίκανη
 [ἀκατάλληλη] νά βρισκεται στήν κορυφή¹³² ὄλων τῶν κρίσεων γιά ἕνα ἀντικείμενο.

124. Τεχνίτης τοῦ μετρεῖν.

125. Συμμετοχή του. G o r l a n d: Abteil: στόν τομέα (τομέα ἢ πεδίο τῶν Μαθημα-
 τικῶν).

126. Προκαλέση.

127. Τήν πλήρη.

128. Plenitudo (=πληρότης).

129. Πλήρη, ἀνεπτυγμένη ἔννοια.

130. Originarie. Πρωταρχικός -ή.

131. Ὅρισμός. Definitio putatitia.

132. Ἐπικεφαλῆς.

βάρος, τό χρῶμα, τήν ἀνθεκτικότητα¹³³, τήν ιδιότητα ἀκόμη [ἐπίσης]¹³⁴, ὅτι ὁ χρυσός δέν σκουριάζει [ὀξειδοῦται], [καί] ὁ ἄλλος νά μήν γνωρίζῃ ἴσως γι' αὐτό τίποτε. Ὁρισμένα χαρακτηριστικά γνωρίσματα τά χρησιμοποιεῖ κανεῖς ἐπί τοσοῦτον μόνον, ἐφ' ὅσον αὐτά εἶναι ἐπαρκῆ πρός τό διακρίνειν¹³⁵ νέες, ἀντίθετα, παρατηρήσεις ἀφαιροῦν μερικά καί προσθέτουν ὠρισμένα ἄλλα [γνωρίσματα], ἡ ἔννοια ἄρα δέν βρίσκεται ποτέ μεταξύ [ἐντός] βεβαίων ὀρίων. Καί σέ τί ἄλλωστε θά ὤφειλε νά χρησιμεύῃ τό νά προσδιορίζῃ κανεῖς μίαν τέτοια ἔννοια, ἀφοῦ, ὅταν π.χ. γίνεται λόγος γιά τό ὕδωρ καί τίς ιδιότητές του, κανεῖς δέν θά σταματήσῃ σ' αὐτό πού νοοῦμε μέ τή λέξη «ὑδωρ», ἀλλά προχωρεῖ σέ πειράματα [δοκιμές], καί ἡ λέξη μέ τά ὀλίγα [χαρακτηριστικά] γνωρίσματα πού τῆς προσάπτονται, ὀφείλει¹³⁶ ἔναν ὀνοματικό μόνον χαρακτηρισμό¹³⁷ ν' ἀποτελῇ καί ὄχι μίαν ἔννοια τοῦ πράγματος, [καί] ὁ ὑποτιθέμενος, κατά συνέπεια, ὀρισμός δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό ἔναν προσδιορισμό κατ' ὄνομα¹³⁸. Δεύτερον, δέν μπορεῖ ἐπίσης, γιά νά μιλήσωμε μέ ἀκρίβεια, νά προσδιορισθῇ καμμιά α ριγοῖ δεδομένη ἔννοια, [ὄπως] π.χ. οὐσία, αἰτία, δίκαιο¹³⁹, ἐπιείκεια¹⁴⁰ κ.λ.π. Γιατί ποτέ δέν μπορῶ νά εἶμαι βέβαιος, ὅτι ἡ σαφῆς παράσταση μιᾶς (συγκεχυμένης ἀκόμα) δεδομένης ἔννοιας εἶναι διεξοδικά ἀνεπτυγμένη παρά ὅταν γνωρίζω, ὅτι ἡ ἴδια αὐτή [παράσταση] ἀντιστοιχεῖ¹⁴¹ πρός τό ἀντικείμενο. Ἐπειδή ὅμως ἡ ἔννοια τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἀντικειμένου μπορεῖ, ὄπως αὐτό μου εἶναι δεδομένο, νά περιέχῃ πολλές σκοτεινές [ἀσαφεῖς] παραστάσεις, πού τίς ὑπερπηδᾶμε [παρερχόμεθα] κατά τήν [στήν] ἀνάλυση, μολονότι στήν ἐφαρμογή τίς χρειάζομαστε πάντοτε: γι' αὐτό ἡ διεξοδικότης [πληρότης] τῆς ἀναλύσεως τῆς ἔννοιας μου εἶναι πάντοτε ἀμφίβολη καί μόνο διά

(A 729) }
 (B 757) } πολλαπλῶς εὐστόχων παραδειγμάτων μπορεῖ νά καταστή εἰκοτολογικῶς¹⁴², ποτέ ὅμως ἀποδεικτικῶς βέβαιη. Ἀντί τῆς ἐκφράσεως «ὀρισμός» θά χρησιμοποιοῦσα καλλίτερα [προτιμοῦσα] ἐκείνη τῆς ἐκθέσεως, [ἐκφραση] πού παραμένει πάντοτε προφυλακτική¹⁴³ καί κατά τήν ὁποία ὁ κριτικός [ἐπικριτής] μπορεῖ νά τήν ἀφήνῃ ὡς ἔνα ὠρισμένο βαθμό νά

133. Tenacitas. Συνεκτικότης, ἀντοχή.

134. Τήν ἐπιπλέον ιδιότητα.

135. Ad discernendum.

136. Πρόκειται.

137. Ὀνομασία.

138. Ἐναν ὀνοματικό προσδιορισμό.

139. Jus.

140. Aequitas.

141. Εἶναι ἰσακριβής.

142. Κατ' εἰκασίαν ἢ ὑπόθεσιν, πιθανολογικῶς, εἰκότως.

143. Περίνους, προσεκτική.

ἰσχύη και μολαταῦτα νά διατηρηῆ [ἔχη] ἀκόμη ἐνδοιασμούς [ν' ἀμφιβάλλη] ἐξ αἰτίας¹⁴⁴ τῆς διεξοδικότητος. Ἐπειδή, λοιπόν, οὔτε ἐμπειρικῶς, οὔτε α riori δεδομένες ἔννοιες μποροῦν νά προσδιορισθοῦν, δέν ἀπομένουν [ὑπολείπονται] ἔτσι ὅποιες ἄλλες εἰ μὴ [ἤ: ἀπό] αὐθαίρετα ἐννοημένες ἔννοιες, πάνω στίς ὁποῖες μπορεῖ κανεῖς νά δοκιμάση αὐτό τό τέχνασμα¹⁴⁵. Σέ μιάν τέτοια περίπτωση μπορῶ νά ὀρίσω τήν ἔννοιά μου πάντοτε' γιατί εἶμαι ὑποχρεωμένος¹⁴⁶ ὥστόσο νά γνωρίζω, τί ἔχω θελήσει νά νοήσω, ἀφοῦ ἐγώ ὁ ἴδιος τήν¹⁴⁷ ἔχω συνειδητά¹⁴⁸ σχηματίσει [κάνει] καί δέν μοῦ εἶναι δεδομένη οὔτε διά τῆς φύσεως τῆς διανοίας [νοήσεως], οὔτε διά τῆς ἐμπειρίας, ἀλλά δέν μπορῶ ἐγώ νά πῶ, ὅτι ἔχω δι' αὐτοῦ [ἔτσι] προσδιορίσει ἕνα ἀληθινό ἀντικείμενο. Πράγματι, ὅταν ἡ ἔννοια βασίζεται σ' ἐμπειρικούς ὄρους, [ὅπως] π.χ. ἕνα ναυτικό ρολόγι¹⁴⁹, τότε τό ἀντικείμενο καί ἡ δυνατότης του δέν δίδεται ἀκόμη διά τῆς αὐθαιρέτου αὐτῆς ἔννοιας' ἐξ αὐτοῦ οὔτε κἄν¹⁵⁰ γνωρίζω, ἂν [ἡ ἔννοια] αὐτή ἔχη ὅπουδῆποτε [ἤ: γενικά] ἕνα ἀντικείμενο καί ἡ ἐξήγησή μου μπορεῖ ν' ἀποκληθῆ καλλίτερα μιὰ δήλωση (τοῦ σχεδίου μου) παρά ὀρισμός ἐνός ἀντικειμένου. Δέν θά ὑπελείποντο ἄρα ὁποιοσδήποτε ἄλλες ἔννοιες, πού εἶναι κατάλληλες¹⁵¹ πρὸς τό ὀρίζειν¹⁵² παρά τέτοιες πού περιέχουν μιάν αὐθαίρετη σύνθεση, ἡ ὁποία μπορεῖ νά κατασκευασθῆ α riori, κατά συνέπεια ὀρισμούς ἔχουν μόνο τά Μαθηματικά. Πράγματι τά Μαθηματικά τό ἀντικείμενο πού νοοῦν, τό ἐκθέτουν ἐπίσης α riori στήν ἐποπτεία καί τό ἀντικείμενο αὐτό δέν μπορεῖ ἀσφαλῶς νά περιέχη οὔτε πλέον οὔτε ἔλαττον ἀπ' ὅ,τι ἡ ἔννοια, διότι ἡ ἔννοια τοῦ ἀντικειμένου ἐδίδετο πρωταρχικῶς διά τοῦ ὀρισμοῦ¹⁵³, χωρίς δηλαδή νά παράγη κανεῖς τόν ὀρισμό ἀπ' ὅπουδῆποτε. Ἡ γερμανική γλῶσσα δέν ἔχει γιά τίς ἐκφράσεις τῆς ἐκθέσεως, ἐξηγήσεως, δηλώσεως καί ὀρισμοῦ τίποτε περισσότερο ἀπό τήν ἑνὴν λέξη: «Erklärung» καί ὡς ἐκ τούτου εἴμαστε ἤδη ὑποχρεωμένοι, δεδομένου δηλ. ὅτι ἀρνηθήκαμε στίς φιλοσοφικές ἐξηγήσεις τό τιμητικό ὄνομα τοῦ ὀρισμοῦ, νά χαλαρώσουμε¹⁵⁴ κάπως ἀπό τήν αὐστηρότητα τῆς ἀπαιτήσεως, καί θέλουμε τήν παρατήρηση

{ (A 730)
(B 758)

144. Ὡς πρὸς τήν..., διά τήν ...

145. Kunststück (=artificium). Ἐντεχνη ἐνέργεια.

146. Πρέπει κατ' ἀνάγκην.

147. Τήν ἔννοια.

148. Ἐμπρόθετα, μέ πρόθεση.

149. Ρολοῖ πλοίου.

150. Οὐδ' ἄπαξ.

151. Χρήσιμες, προσφυσίς.

152. Ad definiendum.

153. Erklärung (= definitio).

154. Νά ξαπολυθοῦμε ἀπό...

αὐτή ὀλόκληρη νά τήν περιορίσωμε πάνω σ' αὐτό, ὅτι [δηλαδή] φιλοσοφικοί ὀρισμοί ἐκτελοῦνται [πραγματώνονται] μονάχα ὡς ἐκθέσεις δεδομένων, μαθηματικοί ὅμως [ὀρισμοί] ὡς κατασκευές πρωταρχικά φτιαγμένων [γινωμένων]¹⁵⁵ ἐννοιῶν, ἐκεῖνοι [μέν] ἀναλυτικά μόνο δι' ἀποσυνθέσεως,¹⁵⁶ (ἢ πληρότης τῆς ὁποίας δέν εἶναι ἀποδεικτικά βέβαιη), αὐτοί [δέ] συνθετικά, καί [ὅτι αὐτοί] ἐπομένως φτιάχνουν [κάνουν]¹⁵⁷ τήν ἴδια τήν ἐννοια, ἐνῶ ἀντίθετα οἱ πρῶτοι [οἱ φιλοσοφικοί] ἐξ η γ ο ὕ ν μόνον αὐτή τήν ἐννοια. Ἐξ αὐτοῦ ἔπεται:

(A 731) } α) "Ὅτι δέν πρέπει κανεῖς στήν φιλοσοφία νά μιμῆται [ἀκολουθῆ] ἔτσι
(B 759) } τά Μαθηματικά, μέ τό νά προτάσση [δηλ.] τόν ὄρισμό, παρά μόνο γιά ἀπλή ἴσως δοκιμή. Γιατί, καθῶς [οἱ ὀρισμοί] αὐτοί εἶναι ἀναλύσεις δεδομένων ἐννοιῶν, οἱ ἐννοιες ἔτσι αὐτές, ἄν καί ἀκόμη μόνο συγκεχυμένες, προηγούνται, καί ἡ ἀτελής ἐκθεση προηγεῖται¹⁵⁸ τῆς τελείας [πλήρους] ἔτσι, ὥστε ἀπό μερικά γνωρίσματα, πού ἔχουμε ἐξαγάγει ἀπό μίαν ἀνολοκλήρωτη εἰσέτι ἀνάλυση, νά μπορούμε νά συμπεραίνωμε κάμποσα [ἄλλα] πρωύτερα, προτοῦ [δηλ.] νά ἔχωμε φθάσει [ἀχθῆ] στήν πλήρη ἐκθεση, δηλ. στόν ὀρισμό· μέ μιά λέξη [ἔπεται], ὅτι στήν φιλοσοφία ὁ ὀρισμός, ὡς ἐπακριβῶς ἀπειρασμένη [ἀπομεμετρημένη, εὐσύμμετρη] σαφήνεια¹⁵⁹, πρέπει ἀναγκαστικά νά κατακλείη [ἀποπερατώνη] μᾶλλον παρά νά ἀρχίζη τό ἔργο*. Στά

* Ἡ φιλοσοφία βρίθει ἀπό πλημμελεῖς ὀρισμούς, ἰδιαίτερος [ἐξαιρέτως] ἀπό τέτοιους πού περιέχουν μέν πράγματι στοιχεῖα γι' αὐτόν ὀρισμό, ἀλλ' ὄχι πλήρως [ὀλοκληρωμένα] ἀκόμη. Ἄν τώρα μέ μίαν ἐννοια δέν θά μπορούσε κανεῖς πρωύτερα ν' ἀρχίσῃ ἀπολύτως τίποτε παρά μέχρις ὅτου¹⁶⁰ [δηλ.] τήν εἶχε κανεῖς προσδιορίσει, τότε τά πράγματα δι' ὄλο τό φιλοσοφεῖν θά ἦσαν [πῆγαιναν] ἐντελῶς ἄσχημα. Ἐπειδὴ ὅμως, καθ' ὅσον ἐξικνοῦνται [φθάνουν] τά στοιχεῖα (τῆς ἀναλύσεως), μπορεῖ¹⁶¹ νά κἀνη κανεῖς μίαν καλή πάντα καί βέβαιη χρήση τους, γιά τοῦτο καί ἐλλειπείς [πλημμελεῖς] ἀκόμη ὀρισμοί, προτάσεις δηλ. πού οὐσιαστικά δέν εἶναι ἀκόμη ὀρισμοί, ἀλλά κατά τά ἄλλα [εἶναι] ἀληθεῖς καί, ἄρα, προσεγγίσεις εἰς αὐτούς¹⁶², μποροῦν νά χρησιμοποιοῦνται κατά τρόπον πολὺ χρήσιμο [λίαν ἐπωφελῶς]. Ὁ ὀρισμός στά Μαθηματικά ἀνήκει *ad esse*, στήν φιλοσοφία *ad melius esse*. Εἶναι ὠραῖο, ἀλλά συχνά πολὺ δύσκολο νά ἄγεται [φθάνη] κανεῖς σ' αὐτό. Οἱ νομικοὶ ἀναζητοῦν [ψάχνουν] ἀκόμη ἕναν ὀρισμό γιά τήν περί τοῦ δικαίου ἐννοια τους.

155. Κατασκευασμένων.

156. Ἐναλύσεως.

157. Κατασκευάζουν.

158. Ἐρχεται πρὶν ἀπό...

159. Πρβλ. τήν: *Logik* τοῦ Κάντ στα: *Kants Gesammelte Schriften* (Πρωσσική Ἀκαδημία), τ. IX, σ. 63.

160. Ἐφ' ὅτου.

161. Εἶναι δυνατόν, ὑπάρχει δυνατότης ἢ περιθώριο νά γίνη...

162. Προσεγγίσεις ὀρισμῶν.

Μαθηματικά ἀπεναντίας δέν ἔχομε πρὶν ἀπὸ τὸν ὄρισμό καμμιά ἀπολύτως ἔννοια, ὡς [ἐκείνου] διὰ τοῦ ὁποίου δίδεται πρωταρχικῶς ἡ ἔννοια —αὐτά συνεπῶς πρέπει καὶ μποροῦν ἐπίσης ν' ἀρχίζουν ἀπὸ τὸν ὄρισμό πάντοτε.

β) Μαθηματικοὶ ὀρισμοὶ δέν μποροῦν ποτέ νά πλανῶνται. Πράγματι, ἐπειδὴ ἡ ἔννοια δίδεται κατ' ἀρχὴν διὰ τοῦ ὀρισμοῦ, ἔτσι αὐτὴ περιέχει ἀκριβῶς μόνον αὐτὸ πού θέλει νά ἔχη νοήσει ὁ ὀρισμός μ' αὐτὴ [τὴν ἔννοια]. Ἀλλά μολονότι μέσα σ' αὐτούς ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο δέν ἔμπορεῖ νά ἐπισυμβῇ τίποτα τὸ μὴ ὀρθό [ἐσφαλμένο, ψευδές], μπορεῖ ὡστόσο ἐνίοτε, ἂν καὶ σπανίως μόνον, νά λάβουν ἐλλείψεις στή [ὡς πρὸς τὴ] μορφή (τὴν ἐπένδυση) χώρᾳ¹⁶³, δηλαδή ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἀκρίβεια. Ἔτσι ὁ κοινός [συνήθης] ὀρισμός τῆς περιφερείας, ὅτι [δηλ.] εἶναι μιά κ α μ π ὕ λ η γραμμὴ, ὅλα τὰ σημεῖα τῆς ὁποίας ἀπέχουν ἀπὸ ἓνα καὶ μόνον (τὸ κέντρο) ἀκριβῶς τὸ ἴδιο, ἔχει [περιέχει] τὸ λάθος, ὅτι ὁ προσδιορισμός: { (A 732)
(B 760)
«κ α μ π ὕ λ η» ἔχει παρεισφρήσει κατὰ τρόπο μὴ ἀναγκαῖο [χωρὶς νά χρειάζεται]. Γιατί πρέπει ἀναγκαστικά νά ὑπάρχη ἓνα ἰδιαιτέρο θεώρημα, πού συνάγεται ἀπὸ τὸν ὄρισμό, καὶ μπορεῖ ν' ἀποδειχθῇ εὐκόλα: ὅτι κάθε μιά [δηλ.] γραμμὴ, τῆς ὁποίας ὅλα τὰ σημεῖα ἀπέχουν ἐξ ἴσου ἀπὸ ἓνα καὶ μόνον [σημεῖο], εἶναι καμπύλη (κανένα μέρος αὐτῆς εὐθύ). Ἀναλυτικοὶ ἀντίθετα ὀρισμοὶ μποροῦν νά πλανῶνται πολλαπλῶς¹⁶⁴, εἴτε καθ' ὅσον ἐνεισάγουν γνωρίσματα πού δέν ὑπῆρχαν πραγματικά στήν ἔννοια, ἢ καθ' ὅσον παρουσιάζουν ἐλλείψεις [μειονεκτοῦν] στήν πληρότητα [διεξοδικότητα], πού ἀποτελεῖ τὸ οὐσιῶδες ἐνός ὀρισμοῦ, ἀφοῦ δέν μπορεῖ κανεὶς νά εἶναι τόσο πλήρως βέβαιος γιὰ τὴν πληρότητα τῆς ἀναλύσεώς του. Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ ἡ μέθοδος τῶν Μαθηματικῶν εἰς τὸ [κατὰ τὸ] ὀρίζειν¹⁶⁵ δέν μπορεῖ στήν φιλοσοφία [στόν χώρο τῆς φιλοσοφίας] νά γίνεται ἀντικείμενο μιμήσεως [ν' ἀκολουθῆται].

2. Περὶ τῶν ἀξιωμάτων. Τὰ ἀξιώματα εἶναι συνθετικές θεμελιώδεις προτάσεις [ἀρχές] a priori, καθ' ὅσον αὐτές εἶναι ἄμεσα βέβαιες. Μιά ἔννοια τώρα δέν μπορεῖ νά συνδέεται μέ μίαν ἄλλη συνθετικά καί, μολαταῦτα, ἄμεσα, γιατί, γιὰ νά μποροῦμε νά προχωρήσωμε πέρα ἀπὸ μίαν ἔννοια, εἶναι ἀναγκαῖα μιά τρίτη διαμεσουργοῦσα γνώση. Ἐπειδὴ ἡ φιλοσοφία τώρα εἶναι ἀπλῶς ἢ σύμφωνα¹⁶⁶ μέ ἔννοιες γνώση τοῦ λόγου, ἔτσι δέν εἶναι [μπορεῖ] ν' ἀπαντᾷ καμμιά θεμελιώδης πρόταση [ἀρχή] σ' αὐτὴν πού ν' ἀξίζη τὸ ὄνομα ἐνός ἀξιώματος. Τὰ Μαθηματικά ἀντίθετα εἶναι ἱκανά γιὰ τὰ ἀξιώματα, ἀφοῦ αὐτά μποροῦν, διαμέσου τῆς κατασκευῆς τῶν ἔννοιῶν στήν ἐποπτεία τοῦ ἀντικειμένου, νά συνδέουν a priori καί ἄμεσα τὰ

163. Νά ὑπάρξουν ἐλλείψεις ἢ σφάλματα.

164. Κατὰ ποικίλους τρόπους.

165. Ὅσον ἀφορᾷ τό... ἢ τὴν πράξη τοῦ ὀρίζειν (= in definiendo).

166. E r d m a n n : ἐξ ἔννοιῶν.

(A 733) κατηγορήματα τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἀντικειμένου, ὅτι π.χ. τρία σημεῖα κείνται
 (B 761) [βρίσκονται] πάντοτε σ' ἓνα ἐπίπεδο. Μιά συνθετική, ἀπεναντίας, ἐξ ἐννοιῶν ἀπλῶς ἀρχὴ δὲν μπορεῖ ποτέ νά εἶναι ἄμεσα βέβαιη, [ὅπως] π.χ. ἡ πρόταση: πᾶν ὅ,τι συμβαίνει, ἔχει τὴν αἰτία του' ἀφοῦ εἶμαι ὑποχρεωμένος νά κυττάξω γύρω μου [νά ψάξω] γιὰ ἓνα τρίτο [πρᾶγμα], γιὰ τὸν ὄρο δηλαδὴ τοῦ χρονικοῦ προσδιορισμοῦ σέ μιάν ἐμπειρία, καὶ δὲν μποροῦσα κατ' εὐθεΐαν, ἄμεσα ἐκ τῶν ἐννοιῶν μόνο νά γνωρίσω μιάν τέτοια θεμελιώδη ἀρχή. Διεννοιολογικὲς θεμελιώδεις ἀρχές εἶναι ἄρα κάτι τό ἐντελῶς διάφορο ἀπὸ ἐποπτικὲς, δηλ. ἀπὸ ἀξιώματα. Ἐκείνες ἀπαιτοῦν πάντοτε ἀκόμη [ἐπιπλέον] μιάν παραγωγή¹⁶⁷, τὴν ὁποία οἱ τελευταῖες μποροῦν ἐντελῶς καὶ καθ' ὀλοκληρίαν νά στεροῦνται¹⁶⁸ καί, καθὼς αὐτές γιὰ τὸν ἴδιο λόγο εἶναι προφανεῖς, πρᾶγμα πού οἱ φιλοσοφικὲς ἀρχές δὲν μποροῦν παρ' ὄλη τὴ βεβαιότητά τους ἐν τούτοις ποτέ νά διατείνωνται¹⁶⁹, ἔτσι ἀπέχει ἀπείρως πολὺ ἀπ' αὐτό, ἀπὸ τό νά εἶναι [δηλ.] μιὰ οἰαδῆποτε συνθετικὴ πρόταση τοῦ καθαροῦ καὶ ὑπερβατολογικοῦ λόγου τόσον ὀφθαλμοφανῆς (ὅπως μέ πείσμα [ἐπίμονα] συνηθίζει κανεὶς νά ἐκφράζεται) ὅπως ἡ πρόταση: ὅτι δύο φορές δύο κάνουν τέσσερα¹⁷⁰. Στὴν Ἀναλυτικὴ, βέβαια, στὸν πίνακα τῶν θεμελιωδῶν προτάσεων τῆς καθαρῆς νοήσεως, ἐμνημόνευσα ὠρισμένα ἐπίσης ἀξιώματα τῆς ἐποπτείας¹⁷¹· πλὴν ὁμως [ἀλλά] ἡ ἀναφερθεῖσα ἐκεῖ ἀρχὴ δὲν ἦταν ἡ ἴδια κανένα ἀξίωμα, ἀλλὰ χρησίμευε μόνο στό νά δηλώσῃ [προσπορίσῃ]¹⁷² τὴν ἀρχὴ τῆς δυνατότητος τῶν ἀξιωμάτων καθ' ὄλου καὶ ἦταν¹⁷³ κι ἡ ἴδια μιὰ μόνον ἐξ ἐννοιῶν ἀρχή. Γιατί ἀκόμη καὶ ἡ δυνατότης τῶν Μαθηματικῶν πρέπει ν' ἀποδεικνύεται στὴν Ὑπερβατικὴ φιλοσοφία. Ἡ φιλοσοφία δὲν ἔχει, ἄρα, διόλου ἀξιώματα καὶ δὲν ἐπιτρέπεται [μπορεῖ]¹⁷⁴ ποτέ νά ἐπιτάσῃ¹⁷⁵ τόσον ἀπόλυτα τίς ἀρχές τῆς a priori, ἀλλὰ εἶναι ὑποχρεωμένη νά συμμορφώνεται πρὸς αὐτό, στό νά δικαιῶνῃ [δηλ.] δι' ἐμβριθοῦς παραγωγῆς τὴ δικαιοδοσία τῆς γύρω ἀπὸ [τίς ἀρχές] αὐτές [ἐν σχέσει πρὸς αὐτές, ἤ: ἐξ αἰτίας αὐτῶν].

(A 734) }
 (B 762) }

3. Περὶ τῶν ἀποδείξεων. Μόνον μιὰ ἀποδεικτικὴ ἀπόδειξη, καθ' ὅσον αὐτὴ εἶναι ἐποπτικὴ, μπορεῖ νά ὀνομάζεται ἀπόδειξη. Ἡ ἐμπειρία μᾶς διδάσκει ἀσφαλῶς, τί εἶναι [ὑπάρχει], ὄχι ὁμως ὅτι αὐτό δὲν μπορεῖ καθόλου

167. Deduktion.

168. Νά μὴν τὴν ἔχουν ἀνάγκη, νά τοὺς εἶναι περιττή.

169. Νά προσηματοῖζονται, νά δίδουν ψευδῶς τὴν ἐντύπωση.

170. "Ὅτι δύο καὶ δύο ἴσον τέσσερα.

171. Πρβλ. Κρ. τ. κ. λ. Β 202 κ.ε.

172. Κατονομάση.

173. G r i l l o: ἦταν. E r d m a n n: εἶναι.

174. Δέν ἔχει τό δικαίωμα.

175. Ἐπιβάλλη.

νά εἶναι καί διαφορετικά. Γι' αὐτό ἐμπειρικοί ἀποδεικτικοί λόγοι [ἀρχές] δέν μποροῦν νά προσπορίσουν καμμιά ἀποδεικτική ἀπόδειξη. Ἐξ ἐννοιῶν a priori (στή διεννοιολογική γνώση) δέν μπορεῖ ποτέ ὅμως νά προκύψῃ ἐποπτική βεβαιότης, δηλ. προφάνεια, ὅσον καί ἂν κατά τ' ἄλλα ἡ κρίση εἶναι ἀποδεικτικά βέβαιη. Μόνο λοιπόν τά Μαθηματικά περιέχουν ἀποδείξεις, γιατί παράγουν τή γνώση τους ὄχι ἐξ ἐννοιῶν ἀλλ' ἐκ τῆς κατασκευῆς τῶν ἐννοιῶν αὐτῶν, τουτέστιν ἐν τῇ ἐποπτεία, πού μπορεῖ νά δίδεται ἀντιστοιχοῦντως¹⁷⁶ πρὸς τίς ἐννοιες, a priori. Ἀκόμα καί ἡ μέθοδος τῆς Ἀλγέβρας μέ τίς ἐξισώσεις της, ἀπό τίς ὁποῖες δι' ἀναγωγῆς¹⁷⁷ παράγει τήν ἀλήθεια μαζί μέ τήν ἀπόδειξη, δέν εἶναι βέβαια καμμιά γεωμετρική, ἀλλ' ὥστόσο [εἶναι μιά] χαρακτηριστική κατασκευή, στήν ὁποία ἐκθέτει κανεῖς μέ <τά> σημεῖα τίς ἐννοιες, ἰδιαίτερα γιά τή σχέση τῶν μεγεθῶν, ἐν τῇ ἐποπτεία καί, χωρίς κἄν ν' ἀποβλέπη κανεῖς στό Εὐρεσιακό [στοιχεῖο], διασφαλίζει μ' αὐτό τούς συλλογισμούς ἀπό [τά] σφάλματα, μέ τό νά τίθεται [δηλ.] πρό ὀφθαλμῶν ὁ κάθε ἕνας ἀπ' αὐτούς. Ἡ φιλοσοφική ἀντίθετα γνώση εἶναι ὑποχρεωμένη νά στερηῆται τοῦ προτερήματος αὐτοῦ, καθ' ὅσον [ἐφ' ὅσον] εἶναι ἀναγκασμένη πάντοτε νά θεωρῆ τό Γενικό in abstracto (δι' ἐννοιῶν), ἐνῶ [ὥστόσο] τά Μαθηματικά μποροῦν νά ἐξετάζουν a priori τό Γενικό in concreto (στήν ἰδιαίτερη¹⁷⁸ ἐποπτεία) καί μολαταῦτα διά [μέσου] καθαρῆς παραστάσεως, ὅπου κάθε παραπάτημα¹⁷⁹ γίνεται φανερό. Θά ἤθελα¹⁸⁰ ὡς ἐκ τούτου τίς πρῶτες νά τίς ὀνομάζω ἀ κ ρ ο α μ α τ ι κ ῆ ς μ ᾱ λ λ ο ν [καλλίτερα] (διεννοιολογικές) ἀποδείξεις —ἀφοῦ αὐτές μποροῦν δι' ἀπλῶν καί μόνον λέξεων (διά τοῦ ἀντικειμένου στίς σκέψεις)¹⁸¹ ν' ἀποδειχθοῦν— παρά ἀ π ο δ ε ῖ ξ ε ι ς πού, ὅπως ἡ ἔκφραση ἤδη τό δηλώνει, προχωροῦν [εἰσχωροῦν] στήν ἐποπτεία τοῦ ἀντικειμένου.

{(A 735)
(B 763)}

Ἀπ' ὅλα αὐτά τώρα ἔπεται, ὅτι δέν ἀρμόζει [προσιδιάζει] διόλου στήν φύση τῆς φιλοσοφίας, ὅπως ἰδιαιτέρως εἰς τό πεδίο τοῦ καθαροῦ λόγου, νά ἐπαίρεται σεμνοτύπως¹⁸² [ἐπιδεικνύεται] γιά μιάν δογματική πορεία καί νά περιστολίζεται μέ τούς τίτλους καί τίς ταινίες τῶν Μαθηματικῶν, στήν τάξη τῶν ὁποίων αὐτή ἐν τούτοις δέν ἀνήκει, μολονότι ἔχει κάθε λόγο νά ἐλπίζῃ σέ μιάν ἀδελφική συνένωση μαζί τους. Ἐκεῖνα [τίτλοι κ.λ.π.] εἶναι μάταιες ὑπεροψίες, πού ποτέ δέν μποροῦν νά τελεσφορήσουν, ἀλλά μᾶλλον

176. Κατά τρόπον πού ν' ἀνταποκρίνεται πρὸς...

177. Durch Reduktion (= per reductionem).

178. Κατ' ἴδιαν, ἀτομική.

179. Σφαλερό βῆμα.

180. Θά προτιμοῦσα.

181. Ἐν τῇ νοήσει.

182. Σφριγῶσα, ἐπιδεικτικῶς, σεμνοφανῶς.

ὀφείλουν κατ' ἀνάγκην νά ματαιώσουν¹⁸³ τήν πρόθεσή της [τῆς φιλοσοφίας], ν' ἀποκαλύψη [δηλ.] τίς φρεναπάτες ἐνός τὰ ὀριά του παραγνωρίζοντος λόγου, καί, διά μέσου ἐπαρκοῦς διασαφηνίσεως τῶν ἐννοιῶν μας, νά ἐπαναφέρῃ τήν οἴησιν τῆς ἄκρως καθαρῆς θεωρίας¹⁸⁴ στή μετριόφρονα, ἀλλ' ἐμβριθῆ αὐτογνωσία. Ὁ λόγος, στίς ὑπερβατολογικές του δοκιμές, δέν θά μπορέσῃ συνεπῶς νά κυττάξῃ μέ τόσην πεποιθήσιν [βεβαιότητα] μπροστά του, ἔτσι ὡσάν ὁ δρόμος πού ἔχει διανύσει, νά ὀδηγῆ ἐντελῶς κατ' εὐθείαν στόν στόχο, καί [δέν θά μπορέσῃ] νά ὑπολογίξῃ στίς ὡς βάση ὑποκείμενες προτάσεις¹⁸⁵ του μέ τόσο θάρρος¹⁸⁶, ὥστε νά μήν ἦταν ἀναγκαῖο νά κυττάξῃ συχνά πίσω [γυρίζῃ πίσω] καί νά προσέχῃ, μή τυχόν [μήπως] στήν πορεία τῶν συλλογισμῶν ἀποκαλύπτονται λάθη, πού ἔχουν στίς ἀρχές μέσα παραβλεφθῆ καί [τό] καθιστοῦν ἀναγκαῖο, εἴτε νά τίς προσδιορίξῃ κανεῖς περισσότερο, ἢ νά τίς ἀλλάξῃ καθ' ὀλοκληρίαν.

(A 736)
(B 764)

Ὅλες τίς ἀποδεικτικές προτάσεις (εἴτε τώρα εἶναι ἀποδεικτές ἢ ἀκόμα ἄμεσα βέβαιες) τίς διαιρῶ σέ δ ό γ μ α τ α καί μαθήματα. Μιά κατ' εὐθείαν συνθετική ἐξ ἐννοιῶν πρόταση εἶναι ἕνα δ ό γ μ α μιά, ἀντίθετα, παρομοίου εἴδους πρόταση διά κατασκευῆς τῶν ἐννοιῶν, εἶναι ἕνα μ ά θ η μ α. Οἱ ἀναλυτικές κρίσεις δέν μᾶς διδάσκουν γιά τό ἀντικείμενο οὐσιαστικά τίποτε παραπάνω ἀπό αὐτό πού περιέχει ἤδη μέσα της ἡ ἐννοια, πού ἔχομε γιά τό ἀντικείμενο, γιατί αὐτές δέν διευρύνουν τή γνώσιν πέρα ἀπό τήν ἐννοια τοῦ ὑποκειμένου ἀλλά μονάχα τήν ἐπεξηγοῦν. Δέν μποροῦν ὡς ἐκ τούτου αὐτές νά ὀνομάζωνται προσφυῶς δόγματα (λέξη τήν ὁποία θά μπορούσε ἴσως κανεῖς νά μεταφράσῃ μέ δ ο γ μ α τ ι κ έ ς θ ε ω ρ ί ε ς)¹⁸⁷. Ἀλλά μεταξύ τῶν μνημονευθέντων δύο εἰδῶν συνθετικῶν προτάσεων α r i o r i, τό ὄνομα αὐτό μποροῦν, κατά τή συνηθισμένη χρῆσιν τῆς λέξεως¹⁸⁸, μονάχα οἱ ἀνήκουσες στήν φιλοσοφική γνώσιν νά τό φέρουν καί μέ δυσκολία θά μπορούσε κανεῖς νά ὀνομάσῃ τίς προτάσεις τῆς Ἀριθμητικῆς ἢ τῆς Γεωμετρίας δόγματα. Ἡ χρῆσιν αὐτή, ἄρα, ἐπιβεβαιώνει τήν ἐξήγησιν πού δώσαμε, ὅτι [δηλ.] δογματικές μποροῦν νά ὀνομάζωνται μονάχα κρίσεις ἐξ ἐννοιῶν καί ὄχι οἱ ἐκ κατασκευῆς τῶν ἐννοιῶν.

Ὁλόκληρος ὁ καθαρὸς λόγος, τώρα, δέν περιέχει στήν ἄκρως θεωρητική ἀπλῶς χρῆσιν του οὔτε μίαν καί μόνην εὐθέως συνθετική κρίσιν ἐξ ἐννοιῶν. Γιατί δι' ἰδεῶν, ὅπως ἐδείξαμε, αὐτός δέν εἶναι ἰκανός γιά

183. Νά καταστήσουν ἄκυρη.

184. Spekulation.

185. Προϋποθέσεις του.

186. Θαρραλέως, ἀφόβως.

187. Διδασκαλίες (= Lehrsprüche).

188. Γλωσσική χρῆσιν.

καμμιάν ἀπολύτως συνθετική κρίση¹⁸⁹, πού νά εἶχε ἀντικειμενικόν κύρος δι' ἐννοιῶν τῆς νοήσεως [διανοίας] ὅμως καθιδρύει [ἐγείρει] μέν βέβαιες θεμελιώδεις ἀρχές, ἀλλά διόλου εὐθέως [κατ' εὐθείαν] ἐξ ἐννοιῶν, μά πάντοτε μόνον ἔμμεσα δι' ἀναφορᾶς τῶν ἐννοιῶν αὐτῶν πρός κάτι τι τό ἐντελῶς τυχαῖο, δηλ. πρός τή δ υ ν α τ ῆ ν ἔ μ π ε ι ρ ῖ α ῖ γιατί αὐτές [οἱ θεμελιώδεις δηλ. ἀρχές], ὄντως, εἶναι, ἐάν προϋποτεθῆ αὐτή [ἡ δυνατότης τῆς ἐμπειρίας] (κάτι τι ὡς ἀντικείμενο δυνατῶν ἐμπειριῶν), ἀσφαλῶς ἀποδεικτικά βέβαιες, αὐτές καθ' ἑαυτές ὅμως (εὐθέως) δέν δύνανται οὔτε κἄν νά γνωσθοῦν a priori. Ἔτσι τήν πρόταση: πᾶν ὅ,τι συμβαίνει, ἔχει τήν αἰτία του, δέν μπορεῖ κανείς νά τήν ἐνδιαγνώσῃ¹⁹⁰ ἀπό τίς δεδομένες αὐτές μόνον ἔννοιες¹⁹¹. Αὐτή, ὡς ἐκ τούτου, δέν εἶναι κανένα δόγμα, μολονότι ἀπό μίαν ἄλλη ἄποψη [ὀπτική γωνία], εἰς τό μοναδικό δηλ. πεδίο τῆς δυνατῆς χρήσεώς της, τουτέστιν τῆς ἐμπειρίας, μπορεῖ κάλλιστα καί ἀποδεικτικῶς ν' ἀποδειχθῆ. Αὐτή ὅμως ὀνομάζεται θ ε μ ε λ ι ῶ δ η ς ἄ ρ χ ῆ¹⁹² καί ὄχι θ ε ὠ ρ η μ α, μολονότι ὀφείλει ν' ἀποδεικνύεται γι' αὐτό, γιατί [δηλ.] ἔχει τήν ιδιαίτερη ιδιότητα, ὅτι καθιστᾶ τόν ἴδιο τόν ἀποδεικτικό της λόγο [τήν ἀπόδειξη], δηλ. τήν ἐμπειρία, κατ' ἀρχήν δυνατό, καί πρέπει πάντοτε νά προϋποτίθεται σ' αὐτήν [κατ' αὐτήν].

Ἄν λοιπόν στήν καθαρά θεωρητική χρήση τοῦ καθαροῦ λόγου δέν ὑπάρχη οὔτε καί ὡς πρός τό περιεχόμενο ἀκόμη κανένα ἀπολύτως δόγμα¹⁹³, τότε πᾶσα δ ο γ μ α τ ι κ ῆ μέθοδος, εἴτε αὐτή τώρα [μπερῆ νά] εἶναι δανεισμένη ἀπό τόν Μαθηματικό, εἴτε ὀφείλει [πρόκειται] ἓνας ἰδιάζων [εἰδικός] τρόπος¹⁹⁴ νά γίνῃ, εἶναι ἀφ' ἑαυτῆς ἀκατάλληλη [ἀπρόσφορη, ἀταίριαστη]. Γιατί [ἡ μέθοδος] αὐτή ἀποκρύπτει μόνον τά λάθη καί τίς πλάνες καί ἀπατᾶ τήν φιλοσοφία, οὐσιαστικός [κυριολεκτικός] σκοπός [ἐπιδίωξη] τῆς ὁποίας εἶναι [τό] ν' ἀφήνῃ [νά συντελεῖ ὥστε] ὅλα τά βήματα τοῦ λόγου νά τά βλέπωμε [νά προβάλλουν]¹⁹⁵ στό πλέον καθαρό φῶς του. Παρά ταῦτα ἡ μέθοδος μπορεῖ νά εἶναι πάντοτε σ υ σ τ η μ α τ ι κ ῆ. Γιατί ὁ λόγος μας (ὑποκειμενικῶς) εἶναι καί ὁ ἴδιος ἓνα σύστημα, ἀλλά στήν καθαρή διά μέσου ἀπλῶν ἐννοιῶν χρήση του [εἶναι] μονάχα ἓνα σύστημα τῆς ἀναζητήσεως τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς ἐνότητος, εἰς τήν ὁποία ἡ ἐ μ π ε ι ρ ῖ α μπορεῖ τήν ὕλη μόνο νά προσφέρῃ. Ἀλλά γιά τήν ἰδιάζουσα

189. Δέν εἶναι διόλου ἰκανός γιά συνθετικές κρίσεις πού... νά εἶχαν...

190. Γνωρίση εἰς βάθος, ἐμβριθῶς.

191. Κατά τήν 5 ἔκδοση: ἀπό τή δεδομένη αὐτήν ἔννοια.

192. Decretum.

193. Δέν ὑπάρχουν διόλου δόγματα (στόν πληθυντικό).

194. Ἕνας ἰδιαίτερος χαρακτηριστικός τρόπος, μέθοδος.

195. Ἐμφανίζονται.

μέθοδο μιᾶς Ὑπερβατικῆς φιλοσοφίας δέν δύναται νά λεχθῆ ἐδῶ τίποτε, ἐφ' ὅσον ἐμεῖς ἔχομε νά κάνωμε μέ μιάν κριτική μόνο τῶν συνθηκῶν¹⁹⁶ [τῆς καταστάσεως] τῶν δυνάμεών μας, [γιά νά γνωρίσωμε], ἂν πανταχοῦ [ὅπουδήποτε] δυνάμεθα νά οἰκοδομοῦμε καί πόσο ἴσως ὑψηλά μπορούμε ἀπό τό ὑλικό πού ἔχομε [στή διάθεσή μας] (ἀπό τίς καθαρές [δηλ.] ἔννοιες α *priori*) νά ἐγείρωμε τό οἰκοδόμημά μας.

ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΤΜΗΜΑ

Ἡ πειθαρχία¹⁹⁷ τοῦ καθαροῦ λόγου ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τήν πολεμική χρήση του

Ὁ λόγος, εἰς ὅλα του τά ἐγχειρήματα¹⁹⁸, πρέπει νά ὑποβάλλεται στήν κριτική καί δέν μπορεῖ μέ καμμιά ἀπαγόρευση νά ἐπιφέρῃ ζημιὰ στήν ἐλευθερία αὐτῆς τῆς ἴδιας¹⁹⁹, χωρίς νά ζημιώνη τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του καί νά ἐπισύρῃ μιάν ἐπιβλαβῆ ἐπάνω του ὑπόψια. Ἐδῶ λοιπόν δέν ὑπάρχει τίποτε τοσοῦτον σπουδαῖο ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τήν ὠφέλεια [χρησιμότητα], τίποτε τοσοῦτον ἱερό [ἅγιο], πού²⁰⁰ θά ἐπιτρεπόταν [μποροῦσε]²⁰¹ νά γλυτώσῃ [ἐκφύγῃ] ἀπό τήν ἐξεταστική καί διεργαστική [δραστική, ἐλεγκτική] αὐτή διερεύνηση, πού δέν γνωρίζει κανένα κῦρος [γόητρο, ὑπόληψη]²⁰² τοῦ προσώπου. Στήν ἐλευθερία αὐτή βασιζέται μάλιστα κι ἡ ὑπαρξή τοῦ λόγου, πού δέν ἔχει κανένα δικτατορικό κῦρος [περιωπήν], ἀλλ' ἡ ἀπόφασή του [ἐτυμηγορία του] δέν εἶναι πάντα τίποτε ἄλλο εἰ μή ἡ σύμπνοια [συμφωνία] (A 739) ἑλευθέρων πολιτῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ καθείς ὀφείλει²⁰³ νά δύναται νά (B 767) ἐκφράζῃ [ἐξωτερικεύῃ]²⁰⁴ χωρίς ἐπιφύλαξη τίς ἀμφιβολίες του [τούς δισταγμούς του], καί δὴ καί τό *veto* του.

Μολονότι ὅμως τώρα ὁ λόγος δέν μπορεῖ ποτέ νά ἀρνηθῆ τήν κριτική

196. Περιστάσεων.

197. Παιδείουση.

198. Ἐπιχειρήσεις, ἔργα, προσπάθειες.

199. Τῆς κριτικῆς δηλ.

200. Κατά τήν ἔκδοση A: daß (ὥστε νά...). E r d m a n n : daß es sich.

201. Θά εἶχε τό δικαίωμα, τήν ἄδεια.

202. Αὐθεντία.

203. Εἶναι ἀναγκαῖο νά...

204. Διατυπώνη...

στόν ἑαυτό του, δὲν ἔχει ἐν τούτοις πάντα λόγο νά τὴν φοβᾶται [σκιάζεται, τρομάζει]. Ἄλλ' ὁ καθαρὸς λόγος στὴ δογματικὴ (ὄχι μαθηματικὴ) χρῆση τοῦ δὲν ἔχει τόσο πολὺ συνείδηση τῆς ἀκριβεστάτης παρατηρήσεως τῶν ὑπερτάτων νόμων του, ὥστε νά μὴν ὠφείλει [νά μὴν ἦταν ὑποχρεωμένος] νά ἐμφανισθῆ μ' αἰδημοσύνη [συστολή], [καί] μέ ὀλοσχερῆ μάλιστα ἀποβολή τοῦ κατὰ σφετερισμόν ἠξιωμένου δογματικοῦ κύρους [του], ἐνώπιον τοῦ κριτικοῦ ὀφθαλμοῦ ἐνός ὑπερέτερου [ἀνωτέρου] καί δικαστικοῦ [δικαστικῶς κρίνοντος] λόγου.

Ἐντελῶς διαφορετικὰ ἔχει τό πρᾶγμα, ὅταν αὐτός²⁰⁵ δὲν ἔχη νά κάνη μέ τὴ λογοκρισία τοῦ δικαστοῦ, ἀλλά μέ τίς ἀξιώσεις τοῦ συμπολίτου του καί ὀφείλει ἀπλῶς νά ὑπερασπίσῃ ἑαυτόν ἐναντίον του. Πράγματι, καθὼς αὐτοί [οἱ συμπολίτες] θέλουν νά εἶναι, ἂν καί εἰς τό ἀρνεῖσθαι [ἀποφάσκειν], ἐξ ἴσου ἀκριβῶς δογματικοί, ὅπως ἐκεῖνος [ὁ λόγος] εἰς τό καταφάσκειν, ἔτσι λαμβάνει μιὰ δικαίωση κατ' ἄνωρον χώρα, [δικαίωση] πού διασφαλίζει²⁰⁶ ἐναντίον πάσης ζημίας καί πρόσπορίζει μιάν τιτλοποιημένη [διὰ τίτλου ἐγγυημένη] κτήση, ἢ ὁποία δὲν μπορεῖ [δὲν ἔχει] νά φοβᾶται [ὅποισδήποτε] ξένες ἀξιώσεις, μολοντί αὐτὴ ἢ ἴδια δὲν δύναται κατ' ἀλήθειαν ἐπαρκῶς ν' ἀποδειχθῆ.

Ἰπὸ [μέ] πολεμικὴ χρῆση τοῦ καθαροῦ λόγου ἐννοῶ λοιπόν τὴν ὑπεράσπιση τῶν προτάσεών του ἐναντίον τῶν δογματικῶν ἀρνήσεων αὐτοῦ τοῦ ἰδίου. Ἐδῶ τώρα δὲν πρόκειται γιὰ τό ἂν οἱ ἰσχυρισμοί του δὲν θά μπορούσαν ἴσως νά εἶναι ὡσαύτως ψευδεῖς, ἀλλά μονάχα γιὰ τό ὅτι κανεῖς δὲν μπορεῖ ποτέ μ' ἀποδεικτικὴ βεβαιότητα νά ἰσχυρισθῆ (μάλιστα καί μέ { (A 740) μεγαλύτερη ἀπλῶς πιθανοφάνεια) τό ἀντίθετο. Γιατί ἐμεῖς εὐθύς τότε δὲν { (B 768) εἴμαστε [βρισκόμαστε] ἐν τούτοις χαριστικά²⁰⁷ στὴν κατοχὴ μας²⁰⁸, ὅταν ἔχωμε ἕναν, ἂν καί μὴ ἐπαρκῆ, ἐνώπιόν μας τίτλο τῶν ἰδίων αὐτῶν [ἀξιώσεων]²⁰⁹, καί εἶναι ὀλότελα βέβαιο, ὅτι κανεῖς δὲν μπορεῖ ποτέ ν' ἀποδείξη τὴ μὴ νομιμότητα [παρανομία] αὐτῆς τῆς κτήσεως.

Εἶναι κάτι τό λυπηρὸ [ἀνησυχητικὸ] καί καταθλιπτικὸ, [τό] ὅτι ὀφείλει [μπορεῖ] νά ὑπάρχη γενικά μιὰ Ἀντιθετικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου καί ὅτι αὐτός [ὁ λόγος], ὁ ὁποῖος ἐν τούτοις παριστᾶ [ἀντιπροσωπεύει] τό ὑπέρτατο γιὰ ὅλες τίς διαμάχες [ἐριστικότητας] δικαστήριον²¹⁰, ὀφείλει νά περιπίπτῃ σὲ ἀντιμαχία μέ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του. Βέβαια παραπάνω εἴχαμε μιάν τέτοια

205. Ὁ λόγος.

206. Παρέχει ἀσφάλειαν.

207. Μέ παρακάλια, δι' αἰτήσεων καί παρακλήσεων (=bittweise).

208. Δὲν εἴμαστε χαριστικά κύριοι τῆς κατοχῆς μας.

209. W i l l e : desselben (= τῆς ἰδίας αὐτῆς κτήσεως).

210. Δικαστικὴ ἀρχή.

ἐνώπιόν μας φαινομενικήν ἀντιθετική του ἴδιου αὐτοῦ λόγου· ἀλλ' ἀπεδείχθη ὅτι αὐτή βασιζόταν σέ μίαν παρανόηση, ἐφ' ὅσον δηλαδή κανεῖς ἐξελάμβανε, κατὰ [σύμφωνα μέ] τήν κοινή προκατάληψη, φαινόμενα γιά πράγματα αὐτά καθ' ἑαυτά καί ἀπαιτοῦσε ἔπειτα, κατὰ τόν ἕνα ἢ ἄλλο τρόπο, ἀπόλυτη πληρότητα τῆς συνθέσεώς των, ([σύνθεση] πού ὁμως ἦταν καί μέ τούς δύο τρόπους ἐξ ἴσου ἀδύνατη), πρᾶγμα ὁμως πού γιά φαινόμενα δέν μπορεί ν' ἀναμένεται καθόλου. Δέν ὑπῆρχε ἄρα τότε καμμιά πραγματική ἀντίφαση τοῦ λόγου μέ τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του στίς²¹¹ φράσεις: ἡ σειρά δεδομένων καθ' ἑαυτά φαινομένων ἔχει μίαν ἀπόλυτα πρώτη ἀρχή, καί: ἡ σειρά αὐτή εἶναι ἀπολύτως καί αὐτή καθ' ἑαυτήν χωρίς καμμιά ἀρχή· γιατί καί οἱ δύο προτάσεις ὑφίστανται κάλλιστα μαζί [συνυπάρχουν], ἐφ' ὅσον φαινόμενα ὡς πρός τήν ὑπαρξή τους (ὡς φαινόμενα) δέν εἶναι αὐτά καθ' ἑαυτά ἀπολύτως τίποτα, δηλ. [εἶναι] κάτι τό ἀντιφατικό, καί ἡ προϋπόθεσή τους συνεπῶς πρέπει φυσιολογικά νά ἐπισύρῃ ἀντιφατικά συμπεράσματα μαζί της.

(A 741)
(B 769)

Μιά τέτοια παρανόηση δέν μπορεί ὁμως νά προβληθῆ ὡς πρόσχημα καί νά ἐξομαλυνθῆ μ' αὐτό ἡ ἔρις τοῦ λόγου, ἐάν τυχόν θά διευτυπώνετο θεϊστικά ὁ ἰσχυρισμός: ὑπάρχει ἕνα ὑπέρτατο ὄν²¹², καί ἀντίθετα πρός αὐτόν ἀθεϊστικά²¹³: δέν ὑπάρχει κανένα ὑπέρτατο ὄν· ἢ [ἄν θά διευτυποῦτο ὁ ἰσχυρισμός] στήν Ψυχολογία: πᾶν ὅ,τι νοεῖ [σκέπτεται]²¹⁴, ἔχει ἀπόλυτη, μόνιμα σταθερή²¹⁵ ἐνότητα καί εἶναι κατὰ συνέπεια ἀπό κάθε φθαρτήν [ἐφήμερη] ὑλικήν ἐνότητα διάφορο, [ἰσχυρισμός, πρόταση] πρός τόν ὁποῖο ἀντετάσσετο ἕνας ἄλλος: ἡ ψυχὴ δέν εἶναι αὐτὴ ἐνότης καί δέν μπορεί νά ἐξαιρεθῆ ἀπό τήν φθαρτότητα. Γιατί τό ἀντικείμενο τοῦ ἐρωτήματος ἐδῶ εἶναι ἀπό κάθε ἑτερογενές [στοιχεῖο], πού ἀντιφάσκει πρός τήν φύση του, ἐλεύθερο [ἀπηλλαγμένο], καί ἡ διάνοια [νόηση] ἔχει νά κἀνη μέ πράγματα αὐτά καθ' ἑαυτά μόνο καί ὄχι μέ φαινόμενα. Ἐδῶ συνεπῶς θά ἦταν ν' ἀπαντᾷ [θά ἀπαντοῦσε] μιά ἀληθινή ἀσφαλῶς ἀντιμαχία, ἐάν μόνον [ἄρκει μόνον] ὁ καθαρὸς λόγος θά εἶχε ἀπό τήν ἀποφάσκουσα [ἀρνητική] πλευρά νά εἶπῃ κάτι, πού νά πλησίαζε [προσέγγιζε] τόν λόγο²¹⁶ ἐνός ἰσχυρισμοῦ· γιατί ὅσον ἀφορᾷ τήν κριτική τῶν ἀπο-

211. Στήν περίπτωση τῶν φράσεων.

212. *Ens summum*.

213. *Athetisch* κατὰ τήν 4. ἔκδοση (= μὴ θετικά, ἀθετικῶς, σέ ἀντίθεση πρός τήν: *Thesis*).

214. Ἐκδοση A: ὅτι ἐδῶ νοεῖ.

215. Παραμόνιμη.

216. Τόν χαρακτηῖρα, τό ὑπόβαθρο.

δεικτικῶν λόγων²¹⁷ τοῦ καταφάσκοντος δογματικῶς, αὐτὴν²¹⁸ μπορεῖ κανεῖς κάλλιστα [θαυμάσια] νὰ τοῦ²¹⁹ τὴν συγκατατεθῆ [νὰ τοῦ τὴν κάνη κατὰ παραχώρηση δεκτῆ, νὰ τοῦ τὴν ὁμολογήσῃ], χωρὶς γι' αὐτό κανεῖς νὰ ἐγκαταλείψῃ²²⁰ τίς προτάσεις, πού ἔχουν ὡστόσο τό διαφέρον, τουλάχιστον, τοῦ λόγου μέ τό μέρος των [δι' ἑαυτάς], [διαφέρον] πού ὁ ἀντίπαλος δέν δύναται καθόλου νὰ ἐπικαλεσθῆ.

Δέν εἶμαι βέβαια τῆς γνώμης, τὴν ὁποία ἐξαίρετοι καί στοχαστικοί²²¹ ἄνδρες (π.χ. ὁ Sulzer)²²², καθὼς αὐτοί συνηθάνοντο [συναισθανόμενοι] τὴν ἀδυναμία τῶν μέχρι τώρα ἀποδείξεων, τόσο συχνά ἐξέφρασαν [διετύπωσαν]: ὅτι [δηλ.] μπορεῖ κανεῖς νὰ ἐλπίζῃ πὼς θ' ἀνακαλύψῃ [ἐξεύρῃ] κανεῖς κάποτε ἀκόμη²²³ προφανεῖς ἀποδείξεις τῶν δύο κυρίων προτάσεων τοῦ καθαροῦ μας λόγου: ὑπάρχει ἓνας Θεός, ὑπάρχει μιὰ μέλλουσα ζωή. Ἐγὼ [ἀντίθετα] εἶμαι πολλῶ μᾶλλον βέβαιος, ὅτι αὐτό δέν θά συμβῆ ποτέ. Γιατί ἀπὸ πού θέλει ὁ λόγος ν' ἀρυσθῆ [πάρῃ] τὴν αἰτιώδη ἀρχή γιὰ τέτοιους συνθετικούς ἰσχυρισμούς, πού δέν ἀναφέρονται σέ ἀντικείμενα τῆς ἐμπειρίας καί στὴν ἐσωτερικὴ τους δυνατότητα; Ἄλλ' εἶναι ὡσαύτως ἀποδεικτικά βέβαιο, ὅτι ποτέ δέν θά παρουσιασθῆ [βρεθῆ] οἰοσδήποτε ἄνθρωπος, πού νὰ μπορῆ νὰ ἰσχυρισθῆ τό ἀ ν τ ῖ θ ε τ ο μέ τὴν παραμικρὴ ἀληθοφάνεια²²⁴, πολὺ δέ περισσότερο²²⁵ δογματικῶς. Γιατί, καθὼς αὐτός θά μπορούσε ἐν τούτοις διὰ καθαροῦ μόνον λόγου νὰ τό ἀποδείξῃ, ἔτσι θά ἔπρεπε νὰ ἐπιχειρήσῃ²²⁶ ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ἓνα ὑπέρτατο ὄν, ὅτι τό νοοῦν ἐντός μας ὑποκείμενο, ὡς καθαρὴ Νόηση, εἶναι ἀ δ ὄ ν α τ α. Ἀπὸ πού θέλει ὁμως νὰ πάρῃ [ἀρυσθῆ] τίς γνώσεις, πού θά τοῦ ἔδιναν τό δικαίωμα νὰ κρίνῃ τόσο συνθετικῶς γιὰ πράγματα πέρα ἀπὸ κάθε δυνατὴν ἐμπειρία; Μποροῦμε λοιπὸν νὰ εἴμεθα καθ' ὀλοκληρίαν γι' αὐτό ξέγνοιαστοι [ἡσυχιοι], ὅτι [δηλ.] θά μᾶς ἀποδείξῃ ποτέ κάποιος τό ἀντίθετο, [ἔτσι] ὥστε γι' αὐτό ἀκριβῶς νὰ μὴν ἔχωμε ἀνάγκη ν' ἀναζητοῦμε²²⁷ σχολαστικές²²⁸ ἀποδείξεις, ἀλλὰ μποροῦμε

{(A)
(B)

217. Ἐπιχειρημάτων, ἀποδείξεων.

218. Κατὰ τὸν G ö r l a n d: τὴν κριτικὴ. Κατὰ τὸν E r d m a n n: τοὺς ἀποδεικτικούς λόγους.

219. Κατὰ τὸν W i l l e: νὰ τῆς τὴν... E r d m a n n: τοῦ Κριτικοῦ τοῦ Δογματισμοῦ.

220. Νὰ παραιτηθῆ.

221. Βαθυσυλλόγιστοι.

222. J. G. S u l z e r (1720-1779), συγγραφεὺς τῆς Allgemeine Theorie der schönen Künste κ.ἄ.

223. Κάποια ἀκόμη μέρα.

224. Πιθανοφάνεια (= Schein = species).

225. A fortiori. Πολλῶ μᾶλλον.

226. Ἀναλάβῃ.

227. Νὰ κάνωμε σκέψεις ἀναζητώντας...

228. Σύμφωνες πρὸς τό ἀκαδημαϊκὸ πνεῦμα τῆς Σχολῆς.

πάντα νά δεχώμεθα ἐκεῖνες τίς προτάσεις, πού τελοῦν κάλλιστα [θαυμάσια] σέ συνεκτικήν ἐνότητα [συνδέονται] μέ τό θεωρητικό ἐνδιαφέρον τοῦ λόγου μας στήν ἐμπειρική χρήση καί, ἐκτός αὐτοῦ, εἶναι τά μοναδικά μέσα νά συνενώνουν [τό διαφέρον] αὐτό²²⁹ μέ τό πρακτικό. Γιά τόν ἀντίπαλο (πού ἐδῶ δέν πρέπει νά θεωρῆται ἀπλῶς ὡς κριτικός) ἔχομε [στή διάθεσή μας]²³⁰ τό *non liquet* μας, πού πρέπει ἀδιασφάλτως [ἀλαθῆτως]²³¹ νά τόν ὀδηγή σέ σύγχυση²³², καθ' ὅσον [ἐνῶ στό μεταξύ] ἐμεῖς δέν [τοῦ] ἀρνούμεθα [ἀποκρούομε] τήν ἀντεπιστροφή [ἀντανάκαμψη]²³³ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ [non liquet] ἐναντίον μας, ἐφ' ὅσον ἔχομε²³⁴ σταθερά ὡς ὑποστήριγμα πίσω μας [στά νῶτά μας]²³⁵ τήν ὑποκειμενική ἀρχή²³⁶ τοῦ λόγου, πού στόν ἀντίπαλο (B 771) ἀναγκαστικά λείπει, καί ὑπό τήν προστασία τῆς ὁποίας μποροῦμε ν' ἀτενίσωμε μέ ἡσυχία καί ἀδιαφορία [ἀταραξία] ὅλα τά ἀεροβολήματά του [τίς ἀεροβολές του].

Κατ' αὐτό τόν τρόπο²³⁷ δέν ὑπάρχει οὐσιαστικά καμμιά ἀπολύτως ἀντιθετική τοῦ καθαροῦ λόγου. Γιατί τό μοναδικό πεδίο μάχης γι' αὐτήν θά ἔπρεπε [θά ἦταν] νά τό ζητήση κανεῖς στόν χῶρο τῆς καθαρῆς Θεολογίας καί Ψυχολογίας· τό ἔδαφος ὅμως αὐτό δέν βαστάει [σηκώνει, φέρει] κανέναν ἀγωνιστή στήν²³⁸ πλήρη πανοπλία του καί μέ ὄπλα, πού θά ἦταν κανεῖς νά [τά] φοβᾶται. [Ὁ ἀγωνιστής] αὐτός μόνον μέ ἐμπαιγμόν [σκωπτικῶς] ἤ²³⁹ κομπορρημοσύνη [μεγαλαυχία] δύναται νά προβάλη, πρᾶγμα πού σάν ἓνα παιχνίδι παιδικό μπορεῖ νά γίνη καταγέλαστο [ἀντικείμενο γέλωτος]. Τοῦτο εἶναι μιᾶ παρηγορητική παρατήρηση, πού ξαναδίνει θάρρος στόν λόγο· γιατί σέ τί θά ἤθελε ἀλλιῶς νά ἐμπιστευθῆ²⁴⁰ τόν ἑαυτό του ὁ λόγος, ἐάν αὐτός, πού μόνος εἶναι προωρισμένος νά θέτη σ' ὅλες τίς πλάνες τέρμα [νά τίς καταργῆ, ἀφανίζη], ἦταν καί ὁ ἴδιος τεταραγμένος [διασαλεμένος] μέσα του, χωρίς νά μπορῆ εἰρήνη καί ἡρεμην κτήση νά ἐλπίζη;

Πᾶν ὅ,τι συνδιατάσσει [διευθετεῖ] ἡ ἴδια ἡ φύση εἶναι πρὸς ἓνα κάποιον σκοπό καλό. Ἀκόμη καί δηλητήρια χρησιμεύουν σ' αὐτό, στό νά ὑπερ-

229. Δηλ. τό θεωρητικό.

230. Ἔτοιμο.

231. Ἄδιαφεύκτως, ἀναμφιβόλως.

232. Ταράσση.

233. Ἀνταπάντηση, ἀντισφενδόνιση.

234. Ἐχοντας ὡς...

235. Ὡς πισινή, ὡς ἐφεδρεία.

236. Regula (= Maxime).

237. Τοιοῦτοτρόπως.

238. Ἐν πλήρει πανοπλίᾳ.

239. Ἐκδοση 5.: καί.

240. Νά ἐπαφθεῖ.

νικοῦν²⁴¹ [δηλ.] ἄλλα δηλητήρια, πού γεννῶνται [παράγονται] μέσα στους ἴδιους τούς χυμούς μας²⁴², καί δέν μποροῦν συνεπῶς νά λείπουν σέ μίαν πλήρη συλλογὴ φαρμάκων (σ' ἓνα φαρμακεῖο). Οἱ ἀντιρρήσεις ἐναντίον τῶν πεποιθήσεων²⁴³ καί τοῦ δόκου [οἰήσεως] τοῦ καθαροῦ ἀπλῶς θεωρητικοῦ λόγου μας εἶναι καί οἱ ἴδιες ἐπιβεβλημένες [ἐπιδεδομένες] ἀπό τὴν φύση αὐτοῦ τοῦ λόγου καί πρέπει ἄρα νά ἔχουν τόν καλὸ προορισμὸ καί σκοπὸ τους, πού δέν πρέπει κανεὶς νά τοὺς ἀψηφῇ [νά τοὺς βαρᾶ στὸν ἄνεμο]. Γιά ποιόν σκοπὸ ὠρισμένα ἀντικείμενα ἢ Πρόνοια, ἂν καί αὐτὰ συνδέωνται μέ τό ὑπέρτατο διαφέρον μας, τά ἔθεσε γιά μᾶς τόσο ψηλά, ὥστε σ' ἐμᾶς σχεδόν μόνον κατὰ παραχώρηση νά εἶναι ὑπὸ μίαν ἀσαφεῖ καί ἀπό ἐμᾶς τούς ἴδιους ἀμφισβητούμενη ἀντίληψη ἐπιτετραμμένο²⁴⁴ νά τά φθάνωμε [ἀγγίζωμε]²⁴⁵, πρᾶγμα μέ τό ὁποῖο ἐγκατοπτρεύοντα²⁴⁶ βλέμματα περισσότερο ἐρεθίζονται [γοητεύονται] παρά ἱκανοποιοῦνται; Ἄν εἶναι χρήσιμο, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τέτοιες προοπτικές, ν' ἀποτολμήσωμε ἀλαζονικούς [ὑπέρμετρους] προσδιορισμούς, εἶναι τουλάχιστον ἀμφίβολο, ἴσως [δέ] κι ἀπολύτως βλαβερό. Σέ κάθε ὅμως περίπτωση καί χωρὶς καμμιά ἀμφιβολία εἶναι χρήσιμο νά θέτωμε σέ πλήρη ἐλευθερία τόσο τὸν ἐρευνῶντα ὅσο καί τὸν ἐλέγχοντα [κριτικό] λόγο, γιά νά μπορῇ νά φροντίζη ἀνεμπόδιστα τό ἴδιο τό διαφέρον του, πού προάγεται ἐξ ἴσου ἀκριβῶς μ' αὐτό, μέ νά θέτη [δηλ.] ὁ ἴδιος φραγμούς στίς γνώσεις του ὅσο καί μέ τό νά τίς διευρύνῃ, καί τό ὁποῖο²⁴⁷ ὑποφέρει [πάσχει, χωλαίνει] κάθε φορά πού ξένα χέρια ἀνακατεύονται, γιά νά τόν²⁴⁸ κατευθύνουν κατὰ [ἐναντίον] τῆς φυσικῆς πορείας του πρὸς ἐπιβεβλημένες²⁴⁹ ἐπιδιώξεις [σχέδια].

Ἄφηστε ἐπομένως τὸν ἀντίπαλό σας νά δείξη²⁵⁰ μόνο λογικὸ [λόγο] καί καταπολεμηστε τον ἀπλῶς μέ τά ὄπλα τοῦ λόγου. Κατὰ τά λοιπὰ ἄς εἰσθε ἔξω ἀπὸ ἔγνοιες [χωρὶς ἔγνοιες] γιά τὴν καλὴ ὑπόθεση²⁵¹ (γιά τό πρακτικὸ διαφέρον), ἀφοῦ [γιατί] αὐτὴ [ἢ καλὴ ὑπόθεση] σέ [μίαν] θεωρητικὴ ἀπλῶς

241. Ἐξουδετερώνουν.

242. Ἰγρὰ τοῦ σώματος.

243. Ἰποκειμενικοῦ χαρακτήρος πεποιθήσεων καί παρορμήσεων.

244. Κεχαρισμένο, δοσμένο.

245. Θιγγάνωμε.

246. Ἐξεταστικά, ἀναζητητικά.

247. Διαφέρον.

248. Τόν λόγο.

249. Διὰ βίας. Ἐξαναγκασμένες.

250. Κατὰ τὸν E r d m a n n . Ἰπάρχει καί γραφή: sagen ἀντί zeigen. Δηλ. ἀφηστε τὸν ἀντίπαλο νά ὀμιλήσῃ λογικά ἢ ἐν ὀνόματι τοῦ λόγου.

251. Causa bona.

ἔριδα δέν συνεισέρχεται [θίγεται]²⁵² ποτέ στό παιγνίδι. Ἡ ἔρις δέν ἀποκαλύπτει τότε λοιπόν τίποτε ἄλλο ἀπό μιάν ὠρισμένη ἀντινομία τοῦ λόγου, ἡ ὁποία, καθώς αὐτή ἐδράζεται στήν φύση του, ὀφείλει κατ' ἀνάγκη ν' ἀκουσθῆ καί ὑποβληθῆ σ' ἐξέταση. [Ἡ ἔρις] αὐτή καλλιιεργεῖ [διαφωτίζει] τόν λόγο διά θεωρήσεως ἀπό δύο πλευρές²⁵³ τοῦ ἀντικειμένου του καί διορθώνει τήν κρίση του μ' αὐτό, μέ τό νά τήν περιορίζη [δηλαδή]. Αὐτό πού ἐδῶ τίθεται ὑπό ἀμφισβήτηση²⁵⁴, δέν εἶναι τό π ρ ᾱ γ μ α, ἀλλ' ὁ τ ὁ ν ο ς. Γιατί σᾶς ἀπομένουν [ὑπολείπονται] ἀκόμη ἀρκετά²⁵⁵, γιά νά μιλάτε τήν ἐνώπιον τοῦ αὐστηροτάτου [ὀξυτάτου] λόγου δεδικαιωμένη γλῶσσα μιᾶς σταθερᾶς [στερέρης] πί σ τ ε ω ς, ἔστω καί ἄν [μολονότι] εἴσθε ὑποχρεωμένοι νά ἐγκαταλείψετε ἐκείνη τοῦ ε ἰ δ ἔ ν α ι.

(A 745) }
(B 773) }

Ἄν ἤθελε κανεῖς ρωτήσῃ τόν ψύχραιμο, εἰδικῶς [ἰδιαιτέρως] γιά τήν ἰσορροπία τῆς κρίσεως πλασμένο²⁵⁶ *David Hume*: Τί σᾶς παρεκίνησε [ᾤθησε] νά ὑποσκάψετε μέ κοπιωδῶς βεβασανισμένες [διεσκεμμένες, διασκοτισμένες] ἀμφιβολίες²⁵⁷ τήν τόσο παρηγορητική καί χρήσιμη γιά τούς ἀνθρώπους πεποίθηση [πίστη], ὅτι ἡ ἔλλογη γνώση τους ἐξαρκεῖ γιά τόν ἰσχυρισμό²⁵⁸ καί τήν καθωρισμένη ἔννοια ἑνός ὑπερτάτου ὄντος; —τότε αὐτός θά ἀπαντοῦσε: τίποτε ἄλλο ἐκτός ἀπό τήν πρόθεση νά φέρω παραπέρα [προαγάγω] στήν αὐτογνωσία του τόν λόγο, καί συνάμα [ἀπό] μιάν ὠρισμένη ἀγανάκτηση²⁵⁹ γιά τή βία [τόν ἐξαναγκασμό] πού θέλει κανεῖς νά ἐπιβάλλῃ στόν λόγο, καθώς [καθ' ὅσον] μεγαλοπιάνεται²⁶⁰ κανεῖς μαζί του καί συγχρόνως τόν ἐμποδίζει νά ὁμολογήσῃ ἅπαξ μ' ἔλευθεροφροσύνη²⁶¹ τίς ἀδυναμίες του, πού τοῦ γίνονται φανερές κατά τήν ἐξέταση τοῦ ἰδίου τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἄν, ἀντιθέτως, ρωτήσετε τόν ὑποταγμένο²⁶² στίς θεμελιώδεις μόνον [ἀποκλειστικά] ἀρχές τῆς ἐμπειρικής χρήσεως τοῦ λόγου καί ἀπό

252. Δέν τίθεται σέ συζήτηση, σέ κίνδυνο.

253. Ἐκ δύο σκοπιῆς.

254. Ἀποβαίνει ἀμφισβητήσιμο.

255. Ἔχετε ἀκόμα ἀρκετά στή διάθεσή σας.

256. Φτιαγμένο γιά τήν ἰσορροπημένη κρίση.

257. *Dubiis operose excogitatis*. Ἐδῶ πρόκειται γιά τό ἔργο τοῦ *Hume*: *Dialogues concerning Natural Religion* (1779).

258. Διαβεβαίωση.

259. Ἐξοργισμός, δυστρόπηση.

260. Κάνει μεγαλεπήβολα σχέδια μαζί του, μεγαλορρημονεῖ.

261. Νά κάνῃ μιάν εἰλικρινῆ ὁμολογία, μετά παρρησίας.

262. Παραδομένο.

κάθε ὑπερβατικὴ καθαρὴ θεωρία ἀπεστραμμένο²⁶³ *Priestley*²⁶⁴, ποιά κίνητρα ἔσχεν αὐτός, γιὰ νὰ καταρρίψη [γκρεμίση] τὴν ἐλευθερία καὶ ἀθανασία τῆς ψυχῆς μας (ἢ ἐλπίς τῆς μέλλουσας ζωῆς εἶναι σ' αὐτόν ἢ προσδοκία μόνον ἐνός θαύματος τῆς ἀναστάσεως)²⁶⁵, δύο τέτοιους θεμέλιους στύλους κάθε θρησκείας, αὐτός, πού καὶ ὁ ἴδιος εἶναι ἕνας εὐσεβῆς καὶ ἔνθερμος διδάσκαλος τῆς θρησκείας: δέν θά μπορούσε τότε ν' ἀπαντήση τίποτε ἄλλο παρά: ὅτι [τόν παρεκίνησε] τό διαφέρον τοῦ λόγου, πού χάνει μέ αὐτό, μέ τό νά θέλη [δηλ.] κανεῖς νά ἐξαιρῆ ὠρισμένα ἀντικείμενα ἀπό τοὺς νόμους τῆς ὑλικῆς φύσεως, τοὺς μοναδικούς πού μπορούμε νά γνωρίζουμε καὶ νά προσδιορίζουμε μέ ἀκρίβεια. Θά ἐφαίνετο ἄδικο [θὰ ἔδινε τὴν ἐντύπωση ὅτι] νά διασύρη [δυσφημήση] κανεῖς τόν τελευταῖο²⁶⁶, πού γνωρίζει νά συνενώνη [συμβιβάζη]²⁶⁷ τόν παράδοξο ἰσχυρισμό του μέ τὴν πρόθεση [τόν σκοπό]²⁶⁸ τῆς θρησκείας, καὶ νά προξενήση ἄλγος [νά πληγώση] σ' ἕναν καλοστοχαζόμενο [ὀρθοφρονούντα] ἄνδρα, ἐπειδὴ δέν μπορεί νά προσανατολισθῆ [νά βρῆ τόν δρόμο του] σωστά, εὐθύς ὡς εἶχε χαθῆ ἔξω [εἶχε παραπλανηθῆ]²⁶⁹ ἀπό τό πεδίο τῆς θεωρίας τῆς Φύσεως²⁷⁰. Ἄλλ' αὐτὴ ἡ εὐνοια πρέπει ἐξ ἴσου καλά [στόν ἴδιο βαθμό] νά συναπαντᾷ²⁷¹ καὶ τόν ὄχι λιγώτερο καλοπροαίρετο καὶ ὡς πρὸς τόν ἠθικό του χαρακτῆρα ἄψογο [ἄμεμπτο] *Hume*, ὁ ὁποῖος τὴν ἄκρως ἀφηρημένη [ἀποτραβηγμένη] θεώρησή του γι' αὐτό δέν μπορεί [μπόρεσε] νά ἐγκαταλείψη²⁷², γιὰτί [δηλ.] δικαίως ὑπολαμβάνει, ὅτι τό ἀντικείμενό της βρίσκεται [κεῖται] παντελῶς ἔξω ἀπό τά ὄρια τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης εἰς τό πεδίο καθαρῶν ἰδεῶν.

Τί πρέπει ἐδῶ τώρα νά κάνη κανεῖς [νά κάνουμε] ἐν ἀναφορᾷ [ἐν ὄψει τοῦ] πρὸς τόν κίνδυνο, πού ἀπ' αὐτά ἐδῶ φαίνεται ν' ἀπειλῆ τό κοινό καλό;

263. Δυσμενῶς ἢ ἀπεχθῶς διακείμενο, ἀντίθετο.

264. *J. Priestley* (1733-1804). Σπουδαιότερα ἔργα του: *Theory of Human Mind on the Principles of the Association of Ideas* (ὡς γνωστόν ὁ *Priestley* εἶναι μαζί μέ τόν *Hartley* συνθεμελιωτῆς τῆς Ψυχολογίας τῶν συνειρμῶν —συνειρμικὴ θεωρία)· *Disquisitions relating to Matter and Spirit*· *The Doctrine of Philosophical Necessity*· *Free Discussions of the Doctrines of Materialism*.

265. Ἐπανεγέρσεως.

266. Δηλ. τόν *Priestley*.

267. Συμφιλίωνη.

268. Κατὰ τόν *Wille* (op. cit.): *Religionsansicht* (σκοπιά τῆς θρησκείας).

269. Εἶχε βγῆ ἔξω, χάθηκε.

270. Τῆς Φυσικῆς.

271. Τὴν ἴδια εὐνοια πρέπει νά ἀπολαμβάνη, ἢ ἴδια εὐνοια πρέπει νά ἐπιδεικνύεται.

272. Κατὰ τόν *Wille*: νά δεχθῆ (= *zulassen* ἀντί *verlassen*).

Τίποτε δέν εἶναι φυσικώτερο, τίποτε δικαιότερο [εὐλογώτερο] ἀπό τήν ἀπόφαση πού ἐσεῖς ἔχετε ἐξ αἰτίας αὐτοῦ νά λάβετε. Ἐφηστε τοὺς ἀνθρώπους αὐτούς ἀπλῶς νά πράξουν²⁷³· ἄν αὐτοί ἐπιδεικνύουν ταλέντο²⁷⁴, ἄν αὐτοί ἐπιδεικνύουν βαθειά καί νέαν ἀνερεῦνηση, μέ μιὰ λέξη, ἄν αὐτοί ἐπιδεικνύουν ἀπλῶς λογικό, τότε κερδίζει [κερδισμένος βγαίνει] πάντα ὁ λόγος. Ἐάν ἐσεῖς μετέρχεσθε [χρησιμοποιήτε] ἄλλα μέσα ἀπό ἐκεῖνα ἐνός ἀναναγκάστου [ἀπελευθέρου] λόγου, ἐάν κραυγάζετε γιά ἐσχάτη προδοσία, [καί] ἐάν τό κοινό [τήν πολιτεία], πού ἀπό τόσο λεπτονότητες ἐπεξεργασίες δέν καταλαβαίνει διόλου, τό συγκαλήτε σέ συναγερμό, ὡσάν τρόπον τινά γιά τήν ἀπόσβεση πυρκαϊᾶς, τότε καθιστᾶτε ἑαυτούς γελοίους. Γιατί δέν γίνεται καθόλου λόγος²⁷⁵ δι' αὐτό, γιά τό τί εἶναι [δηλ.] σ' αὐτά ἐδῶ ἐπικερδές [πλεονεκτικό] ἢ βλαπτικό στό κοινό καλό, ἀλλά μονάχα, πόσο τυχόν μακριά μπορεῖ ὁ λόγος νά τό φέρη [προαγάγη]²⁷⁶ στήν ἀπό κάθε διαφέρον ἀφαίρεση ποιούμενη καθαρῆ θεωρία του, καί [λόγος γίνεται γιά τό] ἄν πρέπη κανεῖς νά ὑπολογίζη γιά κάτι τι σ' αὐτήν ἐν γένει, ἢ ἄν πρέπη νά τήν ἐγκαταλείψη μᾶλλον ὀλοσχερῶς ἔναντι²⁷⁷ τοῦ Πρακτικοῦ. Ἐντί λοιπόν νά χτυπᾶτε μέσα ἔκει μέ τό σπαθί, ἀτενίσατε, ἀντίθετα [καλλίτερα], ἀπό τή²⁷⁸ βέβαιη κατοχή τῆς κριτικῆς γαληνιαίως πρὸς αὐτή τήν ἔριδα, πού πρέπει κοπιώδης γιά τοὺς ἀγωνιζομένους, ψυχαγωγική [διασκεδαστική] γιά σᾶς, καί σέ μιάν, σίγουρα, ἀναίμακτη ἔκβαση, ἐπωφελῆς γιά τίς γνώσεις σας κατ' ἀνάγκη ν' ἀποβῆ. Γιατί εἶναι κάτι τό πολύ ἄτοπο [ἀταίριαστο] νά περιμένη κανεῖς φώτιση ἀπό τόν λόγο καί νά τοῦ προδιαγράφη ὡστόσο προκαταβολικά πρὸς ποιάν πλευρά εἶναι ὑποχρεωμένος αὐτός νά ἀποκλίνη [ἐκπέση]²⁷⁹. Πέραν αὐτοῦ ὁ λόγος ἤδη ἀπό ἄλλος του δαμάζεται [πειθαρχεῖται] τόσο καλά διά τοῦ λόγου καί συγκρατεῖται σ' ὄρια, ὥστε δέν ἔχετε καθόλου ἀνάγκη νά κινητοποιήσετε φάλαγγες φρουρῶν, γιά ν' ἀντιπαρατάξουν πολιτικήν [ἀστικήν] σ' ἐκεῖνο τό μέρος ἀντίστασης²⁸⁰, ἢ ἀνησυχητική ὑπεροπλία [ὑπερδύναμη] τοῦ ὁποίου σᾶς φαίνεται ἐπικίνδυνη. Στή Διαλεκτική αὐτή δέν ὑπάρχει καμμιά νίκη, γιά τήν ὁποία θά εἴχατε λόγο ν' ἀνησυχῆτε [νά εἰσθε περίφροντες].

273. Νά ἐνεργήσουν, νά κάνουν ὅ,τι θέλουν.

274. Ἰκανότητα, εὐφυΐα.

275. Γιατί δέν πρόκειται.

276. Νά προαχθῆ, προχωρήση.

277. Ἐντί τοῦ Πρακτικοῦ.

278. Ἐκ τῆς ὑψους τῆς...

279. Νά πάη, συνταχθῆ.

280. Δημόσια δύναμη (= vis civilis).

Ἐξ ἄλλου κι ὁ λόγος χρειάζεται σφόδρα μάλιστα μιάν τέτοια ἔριδα [διαμάχη] καί θά ἦταν εὐκταῖο νά εἶχε αὐτὴ νωρίτερα καί μ' ἀπεριόριστην δημόσια ἔγκριση [ἄδεια] διεξαχθῆ. Γιατί τόσο πῶ ἔνωρίς θά εἶχεν ἐπιτευχθῆ μιὰ ὄριμη κριτική, μέ τὴν ἐμφάνιση τῆς ὁποίας εἶναι ὑποχρεωμένες νά ἐκπέσουν [ἀφανισθοῦν] ἀπὸ μόνες τους οἱ φιλονικίες [διαμάχες] αὐτές, ἀφοῦ οἱ διαμαχόμενοι [οἱ ἐρίζοντες] μαθαίνουν [διδάσκονται] νά ἐνοροῦν [διαβλέπουν] τὴν τύφλωσή τους καί τίς προκαταλήψεις πού τούς ἐδίχαζαν.

Ἐπὶ τὴν ἀνθρώπινη φύση μιὰ ὄρισμένη ἀνειλικρίνεια, πού στό τέλος ὁμως, ὅπως κάθε τι πού προέρχεται ἀπὸ τὴν φύση, εἶναι ἀναγκασμένη νά περιέχη μιάν ἔμφυτη καταβολή [προδιάθεση] πρὸς ἀγαθοῦ σκοπούς, μιὰ κλίση δηλαδή ν' ἀποκρύπτει κανεὶς τ' ἀληθινὰ του φρονήματα²⁸¹ καί νά ἐπιδεικνύη [νά φανερώνη ἐπιδεικτικά] ὄρισμένα [ἀπλῶς] ἀπεκδεδεγμένα²⁸², πού τὰ θεωρεῖ κανεὶς καλὰ καί ἀξιέπαινα. Χωρὶς καμμιά ἀπολύτως ἀμφιβολία [ἐντελῶς βέβαια], μ' αὐτὴ τὴν κλίση τους οἱ ἄνθρωποι, τόσο νά ὑποκρίνονται ὅσο καί νά εἰσδέχονται [προσδέχονται]²⁸³ μιάν ἐπωφελῆ σ' αὐτοὺς ἀπατηλὴν φαινομενικότητα, δέν ἔχουν μόνον τοὺς ἑαυτοὺς των ἐκ π ο λ ι τ ῖ σ ε ι [ἐκλεπτύνει, ἐξευγενίσει], ἀλλὰ καί σιγά-σιγά, κατὰ κάποιον τρόπο²⁸⁴, ἐξ η θ ι κ ε ὑ σ ε ι, δεδομένου ὅτι [γιατί] κανεὶς δέν μπόρεσε νά διεισδύσῃ [νά ἴδῃ διὰ μέσου] διὰ μέσου τοῦ ψιμυθίου²⁸⁵ τῆς ἀξιοπρεπείας, τῆς ἐντιμότητος καί τῆς ἠθικότητος²⁸⁶ —σέ, ἄρα, ὑποτιθέμενα [φαινομενικῶς] γνήσια παραδείγματα τοῦ ἀγαθοῦ, πού ἔβλεπε κανεὶς γύρω του, ἀνεύρισκε ἓνα σχολεῖο βελτιώσεως γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του. Ἀλλὰ ἡ ἔμφυτη αὐτὴ προδιάθεση νά παρουσιάζεται²⁸⁷ κανεὶς καλλίτερος ἀπὸ ὅ,τι εἶναι καί νά ἐξωτερικεύῃ φρονήματα²⁸⁸ πού δέν τὰ ἔχει, χρησιμεύει, τρόπον τινά, π ρ ο σ ω ρ ι ν ἄ μόνον σ' αὐτό, στό νά βγάξῃ [δηλ.] τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν τραχύτητα²⁸⁹ καί νά τοῦ ἐπιτρέπῃ νά προσοικειώνεται [εἰσδέχεται] κατ' ἀρχὴν τουλάχιστον [τὸν ἐξωτερικὸ] τ ρ ὁ π ο²⁹⁰ τοῦ ἀγαθοῦ πού αὐτὸς

281. Προθέσεις.

282. Ἐξω παραδεγμένα, ἐπίκτητα.

283. Προσλαμβάνουν, προσοικειώνονται.

284. Μέχρις ἑνὸς ὄρισμένου βαθμοῦ ἢ σημείου.

285. Ἐξωτερικῆς ὄψεως, φτιασιδίου.

286. Ἠθικῆς κοσμιότητος, εὐπρεπείας.

287. Νά περνιέται.

288. Προθέσεις, αἰσθήματα.

289. Ἀμορφωσιά, βαρβαρότητα, ὠμότητα.

290. Τὴν ἐξωτερικὴ ὄψη, τὸν τεχνητὸ τρόπο (maniera).

γνωρίζει· γιατί μετά, ὅταν [δηλ.] ἅπαξ ἔχουν ἀναπτυχθῆ οἱ ἀληθινές βασικές ἀρχές καί ἔχουν μεταπηδήσει [μεταβιβασθῆ]²⁹¹ στόν τρόπο σκέψεως²⁹², ἐκείνη τότε ἡ ψευδότης [τό ψεύτικο ὕφος] πρέπει σιγά-σιγά δραστηκῶς νά καταπολεμηθῆ, γιατί ἀλλιῶς διαφθείρει τήν ψυχή καί ὑπό τό φουντωμένο ἀγριόχορτο τῆς ὠραίας ἀπατηλῆς φαινομενικότητος δέν ἀφήνει²⁹³ νά κάνουν τήν ἐμφάνισή τους [νά εὐδοκιμήσουν] τά καλά φρονήματα.

(A 749) }
(B 777) } Μοῦ προξενεῖ λύπη νά παρατηρῶ τήν ἴδια ἀκριβῶς ἀνελικρίνεια, προσποίηση²⁹⁴ καί ὑποκρισία ἀκόμη καί στίς ἐκδηλώσεις τοῦ καθαρά θεωρητικοῦ τρόπου σκέψεως, ὅπου ἐν τούτοις οἱ ἄνθρωποι, γιά νά ἀποκαλύπτουν τήν ὁμολογία τῶν σκέψεων τους ἀνοικτά, ὅπως εἶναι εὐλογο²⁹⁵, καί ἀνυπόκριτα, ἔχουν κατά πολύ λιγώτερα ἐμπόδια καί κανένα ἀπολύτως πλεονέκτημα. Γιατί τί μπορεῖ νά εἶναι ἐπιβλαβέστερο στίς γνώσεις ἀπό τοῦ νά μεταδίδωμε ἀπλές μάλιστα σκέψεις παραπονημένες ἀναμεταξύ μας, [καί ἀπό τοῦ] νά ἀποκρύπτωμε ἀμφιβολίες, πού αἰσθανόμαστε ἐμεῖς ἀπέναντι στούς ἴδιους τούς ἰσχυρισμούς μας, ἢ νά προσδίδουμε ἕνα ἐπίχρισμα ²⁹⁶ προφανείας σ' ἀποδεικτικούς λόγους²⁹⁷, πού δέν ἱκανοποιοῦν οὔτε κι' ἐμᾶς τούς ἴδιους; "Ὅσο ἐν τῷ μεταξύ τά μυστικά αὐτά τεχνάσματα²⁹⁸ τά προξενεῖ ἡ ἰδιωτική ἀπλῶς ματαιοφροσύνη (πρᾶγμα πού στίς καθαρά θεωρητικές κρίσεις, οἱ ὁποῖες δέν ἔχουν κανένα ἰδιαίτερο διαφέρον καί δέν εἶναι εὐκόλως ἱκανές [ἐπιδεκτικές] μιᾶς ἀποδεικτικῆς βεβαιότητος, εἶναι συνήθως ἡ περίπτωση), τόσο λοιπόν ἐν τούτοις ἀνθίσταται ἡ ματαιοφροσύνη ἄλλων μέ **δ η μ ο σ ί α ν ἔ γ κ ρ ι σ η**²⁹⁹, καί τά πράγματα ἔρχονται [ὀδηγοῦνται] στά τελευταῖα ἐκεῖ, ὅπου, ἂν καί πολύ νωρίτερα, θά τά εἶχαν φέρει [ὀδηγήσει] τό πιό ἄδολο φρόνημα καί ἡ εἰλικρίνεια. "Ὅπου ὅμως τό κοινό νομίζει [ἔχει τή γνώμη], ὅτι λεπτόνοοι [πανοῦργοι, σοφιστικοί] σοφιστές μέ τίποτα λιγώτερο δέν καταπιάνονται παρά μέ τό νά κλονίζουν τά θεμέλια τῆς δημόσιας [κοινῆς] εὐημερίας, ἐκεῖ φαίνεται, ὄχι μόνο σύμφωνο πρὸς τήν φρόνηση³⁰⁰, ἀλλ' ἐπίσης καί ἐπιτετραμμένο, καί μάλιστα καί ἀξιέπαινο, νά ἔρχεται [σπεύδη] κανεῖς εἰς βοήθειαν τῆς

291. Ἐποβῆ, ἀφομοιωθῆ.

292. Στή νοοτροπία, στόν χαρακτήρα.

293. Ἐπιτρέπει.

294. Παραμόρφωση, διαστροφή.

295. Εὐλογοφανῶς.

296. Μιάν ἐπίφαση.

297. Ἐποδείξεις, ἐπιχειρήματα.

298. Μηχανογραφίες.

299. Ἐπιδοκιμασία, συναίνεση.

300. Φρόνιμο, συνετό, σύμφωνο πρὸς τήν κοινή πρακτική εὐφυΐα.

καλῆς ὑποθέσεως μέ κατ' ἐπίφαση μᾶλλον³⁰¹ ἐπιχειρήματα παρά νά ἀφήνη στούς ὑποτιθέμενους ἀντιπάλους αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως ἔστω καί μόνο τό πλεονέκτημα νά χαμηλώνουν τόν τόνο μας στόν μετριάσμο³⁰² μιᾶς πρακτικῆς ἀπλῶς πεποιθήσεως, καί νά μᾶς ἀναγκάζουν νά ὁμολογήσωμε τὴν ἔλλειψη τῆς καθαρᾶ θεωρητικῆς καί ἀποδεικτικῆς βεβαιότητος. Ἐν τῷ μεταξύ θά ὄφειλα νά σκεφθῶ³⁰³ ὅτι, μέ τὴν πρόθεση νά καταφάσκη [ὑπερασπίζεται, ὑποστηρίζει] κανεῖς μίαν καλή ὑπόθεση, τίποτε ἀσφαλῶς χειρότερο στόν κόσμον δέν μπορεῖ νά συμβιβάζεται ἀπό δόλο, προσποίηση καί ἀπάτη. "Ὅτι στή στάθμιση τῶν λογικῶν ἐπιχειρημάτων μιᾶς καθαρῆς ἄκρως θεωρίας ὄλα πρέπει νά προχωροῦν [λαμβάνουν χώρα] ἐντίμως³⁰⁴, [αὐτό] εἶναι ἴσως τό λιγώτερο πού μπορεῖ κανεῖς νά ἀπαιτῆ. Ἀλλά ἂν μποροῦσε κανεῖς ἐπίσης νά ὑπολογίση μέ βεβαιότητα καί σ' αὐτό μόνο τό λίγο, τότε ἡ διαμάχη τοῦ καθαρᾶ θεωρητικοῦ λόγου γύρω ἀπό τίς σπουδαῖες ἐρωτήσεις περὶ Θεοῦ, τῆς ἀθανασίας (τῆς ψυχῆς) καί τῆς ἐλευθερίας, θά ἦταν εἴτε ἀπό μακροῦ ἤδη διευθετημένη [λελυμένη, ἀποφασισμένη], ἢ θά εἶχε μέσα σέ πολύ λίγο χρόνο ἀχθῆ στό τέρμα της [τερματισθῆ]. "Ἐτσι ἡ καθαρότης [ἀδολότης] τοῦ φρονήματος τελεῖ συχνά σ' ἀντίστροφη³⁰⁵ σχέση πρὸς τὴν καλοήθεια³⁰⁶ τῆς ἰδίας τῆς ὑποθέσεως, καί αὐτή [ἡ τελευταία] ἔχει ἴσως περισσότερο εἰλικρινεῖς καί τιμίους³⁰⁷ ἀντιπάλους ἀπ' ὅ,τι [ἔχει] ὑπερασπιστές.

{(A 750)
(B 778)}

Προϋποθέτω, ἄρα, ἀναγνώστες, πού μίαν δίκαιη ὑπόθεση δέν θέλουν νά τῆ δοῦν ὑπερασπισμένη μέ ἄδικο [ἄδικο μέσα]. "Ὅσον ἀφορᾷ αὐτούς εἶναι τώρα καθωρισμένο [ἀποφασισμένο]³⁰⁸, ὅτι, σύμφωνα μέ τίς θεμελιώδεις μας ἀρχές τῆς Κριτικῆς, δέν πρέπει, ἐάν [ὅταν] κανεῖς δέν ἀποβλέπη [θεωρῆ] σ' ἐκεῖνο πού συμβαίνει, ἀλλά [σ' αὐτό] πού θά ὄφειλε εὐλόγως [δικαίως] νά συμβῆ, νά ὑπάρχη οὐσιαστικά [κυριολεκτικά] καμμιά ἀπολύτως πολεμικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου. Γιατί πῶς μποροῦν δύο πρόσωπα νά διεξάγουν μίαν διαμάχη³⁰⁹ γιά ἓνα πρᾶγμα, τὴν πραγματικότητα τοῦ ὁποῖου κανεῖς ἀπό τούς

-
301. Καλλίτερα, προτιμότερον.
302. Στόν μετριάσμένο τόνο μιᾶς...
303. Νά κάνω τῆ σκέψη.
304. Μέ ἐντιμότητα, εἰλικρινῶς.
305. Δυσανάλογη.
306. Καλή φύση, καλό ποιόν.
307. Καλῆς πίστεως.
308. Ξεκαθαρισμένο.
309. Νά διαφιλονικοῦν.

δύο δέν μπορεί νά ἐκθέσῃ σέ μιάν πραγματική ἢ ἀκόμη καί μιάν δυνατή μονάχα ἐμπειρία —[πρᾶγμα] πάνω στοῦ ὁποίου τήν ἰδέα αὐτός [ὁ ἕνας] μόνο κάθεται σιγοκλώθοντας μέ τή σκέψη του³¹⁰, γιά νά ἐξαγάγῃ ἀπ' αὐτήν κάτι π ε ρ ι σ σ ό τ ε ρ ο [παραπάνω] ἀπό ἰδέα, τήν πραγματικότητα δηλαδή τοῦ ἰδίου τοῦ ἀντικειμένου; Μέ ποιό μέσο θέλουν αὐτοί νά ἐξέλθουν ἀπό τή διαμάχη³¹¹, ἐφ' ὅσον κανεῖς ἀπό τούς δύο δέν μπορεί νά καταστήσῃ εὐθέως καταληπτή καί βέβαιη τήν ὑπόθεσή του, ἀλλά μονάχα νά προσβάλλῃ καί ἀνασκευάσῃ αὐτήν τοῦ ἀντιπάλου του; Γιατί αὐτή εἶναι ἡ μοῖρα ὄλων τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ καθαροῦ λόγου: ὅτι [δηλ.], ἐπειδή αὐτοί προχωροῦν πέρα³¹² ἀπό τούς ὅρους κάθε δυνατῆς ἐμπειρίας, ἔξω ἀπό τούς ὁποίους δέν ἀπαντᾶ πουθενά κανένα ἀποδεικτικό μαρτύριο [τεκμήριο] τῆς ἀλήθειας, ἀλλά παρ' ὄλα αὐτά ὀφείλουν νά κάνουν χρήση τῶν νόμων τῆς διανοίας [νοήσεως], πού εἶναι προωρισμένοι γιά τήν ἐμπειρική μόνον χρήση, ἀλλά χωρίς τούς ὁποίους δέν μπορεί νά γίνῃ κανένα βῆμα στή συνθετική σκέψη— οἱ ἰσχυρισμοί αὐτοί προσφέρουν πάντοτε ἀσθενῆ σημεῖα³¹³ στόν ἀντίπαλο καί μποροῦν ἀμοιβαίως [ἀμφιπλευρῶς] νά ἐκμεταλλεύωνται τή γύμνια [τό ἀσθενές σημεῖο] τοῦ ἀντιπάλου των.

Τήν Κριτική τοῦ καθαροῦ λόγου μπορεί κανεῖς νά τήν θεωρήσῃ ὡς τό ἀληθινό δικαστήριο γιά ὄλες τίς ἀντιμαχίες [ἐριστικότητας]³¹⁴ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ λόγου· γιὰ αὐτή δέν εἶναι συμπεριπεπλεγμένη³¹⁵ στίς τελευταῖες, ὡς αὐτές πού ἀναφέρονται ἄμεσα σέ ἀντικείμενα, ἀλλά εἶναι γιά τόν σκοπό αὐτό βαλμένη [ἐντοποθετημένη], γιά νά προσδιορίζῃ [δηλ.] καί κρισιολογῇ τά δικαιώματα τοῦ λόγου ἐν γένει σύμφωνα μέ τίς θεμελιώδεις ἀρχές τῆς πρώτης ἐγκαθιδρύσεώς του.

Χωρίς τήν κριτική αὐτή ὁ λόγος εἶναι [βρίσκεται] τρόπον τινά στήν κατάστασι τῆς φύσεως καί δέν μπορεί ἀλλιῶς νά καταστήσῃ ἔγκυρους τούς ἰσχυρισμούς καί τίς ἀξιώσεις του, ἢ νά τούς διασφαλίσῃ, παρά μέ π ό λ ε μ ο. Ἡ Κριτική, ἀντίθετα, πού ἀντλεῖ [παίρνει] ὄλες τίς ἀποφάσεις ἀπό τούς θεμελιώδεις κανόνες τῆς ἴδιας τῆς δικῆς τῆς ἐγκαθιδρύσεως, τό κῦρος τῆς ὁποίας δέν μπορεί ν' ἀμφισβητήσῃ κανεῖς, μᾶς προσπορίζει τήν ἡσυχία μιᾶς κατά νόμον [ἐννόμου] καταστάσεως, ὅπου μέσα ὀφείλουμε νά διεξά-

310. Τήν ἰδέα τοῦ ὁποίου ὁ ἕνας μόνον ἐπιάζει (κλωσσεῖ τρόπον τινά).

311. Νά τερματίσουν τήν ἔριδα.

312. Ὑπερβαίνου.

313. Τρωτά, ἀσθενεῖς πλευρές, γύμνιες ἢ γυμνά μέρη, κατά λέξη.

314. Διαφιλονικίες.

315. Δέν ἐμπλέκεται, ἀναμειγνύεται.

γωμε τίς ξριδές μας³¹⁶ ὄχι ἀλλιῶς παρά μέ δίκη³¹⁷. "Ὅ,τι τερματίζει τίς διαφορές στήν πρώτη κατάσταση εἶναι μιά νίκη, γιά τήν ὁποία σεμνύονται [καυχῶνται] καί τά δύο μέρη, [κατάσταση] πού διαδέχεται τίς περισσότερες φορές μιά ἀβέβαιη μόνον εἰρήνη, τήν ὁποία ἐγκαθιδρύει [ἐπιβάλλει] ἡ ὑπέρτατη ἐξουσία [ἡ ἐξουσιαστική ἀρχή]³¹⁸ πού παρεμβαίνει [παρεμβάλλεται στή μέση], στή δεύτερη ὁμως [κατάσταση] [τίς διαφορές τίς τερματίζει] ἡ δικάστικὴ ἀπόφαση, ἡ ὁποία, ἐπειδὴ ἐδῶ πλήττει τήν ἴδια τήν πηγὴ τῶν διαφιλονικήσεων [ἐριστικοτήτων], πρέπει νά παρέχη μιάν αἰώνιαν εἰρήνη. Καί οἱ ἀτελείωτες διαμφισβητήσεις ἐνός δογματικοῦ ἀπλῶς λόγου ἀναγκάζουν³¹⁹ ἐξ ἄλλου τελικά νά ζητήση κανεῖς ἡσυχία σέ κάποιαν μιά κριτικὴ αὐτοῦ τούτου τοῦ λόγου καί σέ μιάν νομοθεσία, πού ἐδράζεται πάνω σ' αὐτήν· ἔτσι ὅπως ἰσχυρίζεται καί ὁ Hobbes: ἡ κατάσταση τῆς φύσεως εἶναι μιά κατάσταση τοῦ ἀδίκου καί τῆς βιαιοπραγίας καί πρέπει κανεῖς νά τήν ἐγκαταλείψη κατ' ἀνάγκη, γιά νά ὑποταχθῆ [ὑποβληθῆ] στόν ἔννομο ἐξαναγκασμό πού περιορίζει σ' αὐτό μόνο τήν ἐλευθερία, στό ὅτι [δηλ.] αὐτὴ μπορεῖ νά συνυπάρχη³²⁰ μέ τήν ἐλευθερία κάθε ἄλλου καί μ' αὐτό ἀκριβῶς [νά συνυπάρχη] καί μέ τό κοινό καλό.

Στήν ἐλευθερία αὐτὴ ἀνήκει, λοιπόν, ὡσαύτως τούτη³²¹, τό νά ἐκθέτη [δηλ.] κανεῖς δημόσια πρὸς κρίση τίς σκέψεις του, τίς ἀμφιβολίες του, πού δέν μπορεῖ κανεῖς νά λύση ὁ ἴδιος μέσα του, χωρὶς γι' αὐτό τό πρᾶγμα νά διασύρεται ὡς [γιά] ἕνας ἀνήσυχος καί ἐπικίνδυνος πολίτης. Τοῦτο ἐνυπάρχει ἤδη στό πρωταρχικό δικαίωμα τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, πού δέν ἀναγνωρίζει κανέναν ἄλλο δικαστή [κριτὴ] παρά τόν ἴδιο πάλι τόν καθολικό ἀνθρώπινο λόγο, μέσα στόν ὁποῖο ἔχει ὁ καθένας τήν ψῆφο³²² του· καί, ἐπειδὴ ἀπ' αὐτόν ὀφείλει νά προέλθῃ κάθε βελτίωση, γιά τήν ὁποία εἶναι ἱκανὴ ἡ κατάστασή μας, γι' αὐτό ἕνα τέτοιο δικαίωμα εἶναι ἱερό καί δέν ἐπιτρέπεται³²³ νά στενοῦται [μειώνεται]. Εἶναι ὡσαύτως πολὺ ἀσύνετο [μὴ φρόνιμο] νά διαλαλῆ κανεῖς γιά ἐπικίνδυνους ὠρισμένους τολμηροὺς ἰσχυρισμούς ἢ ὑπέρμετρος [ἀπερίσκεπτες] ἐπιθέσεις ἐναντίον αὐτῶν³²⁴, πού

316. Νά διαφιλονικοῦμε, νά ἐρίζωμε.

317. Μέ ἔνδικα μέσα.

318. Τό ἐξουσιαστικὸ κράτος.

319. Ὑποχρεώνουν.

320. Συμβιβάζεται, συμφιλιώνεται.

321. Ἐκεῖνη.

322. Ἡ: τήν φωνή του.

323. Δέν ἔχει κανεῖς τό δικαίωμα, δέν μπορεῖ ἢ ὀφείλει νά τό περιορίζη.

324. Τῶν πραγμάτων ἢ τῶν γνωμῶν.

ἔχουν ἤδη μέ τό μέρος των τή συναίνεση τῆς μεγαλυτέρας καί καλλιτέρας
 μερίδας τοῦ κοινοῦ· γιατί αὐτό σημαίνει, [τό] νά δίνη κανεῖς σ' αὐτούς μιά
 (A 753) } σπουδαιότητα, πού δέν θά ὤφειλαν διόλου νά ἔχουν. Ὅταν ἀκούω, ὅτι μιά
 (B 781) } ὄχι συνηθισμένη κεφαλή [συνηθισμένο μυαλό]³²⁵ ἔχει δῆθεν ξεπερδέψει μέ
 τήν ἀπόδειξη³²⁶ [πού ἀφορᾶ] τήν ἐλευθερία τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, τήν
 ἐλπίδα μιᾶς μελλοντικῆς ζωῆς καί τήν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ, τότε φλέγομαι ἀπό
 ἐπιθυμία³²⁷ νά διαβάσω τό βιβλίο, γιατί περιμένω ἀπό τό ταλέντο³²⁸ του νά
 προαγάγη [νά φέρη πάρα πέρα] τίς γνώσεις μου. Αὐτό τό ξέρω ἤδη
 προκαταβολικά μέ πλήρη βεβαιότητα, ὅτι [δηλ.] αὐτός δέν θά ἔχη τίποτε
 ἀπ' ὅλα αὐτά κατορθώσει³²⁹· ὄχι γι' αὐτό, γιατί [δηλ.] ἐγώ ἴσως πίστευα πώς
 εἶμαι ἤδη κάτοχος ἀκατανικήτων ἀποδείξεων τῶν σπουδαίων αὐτῶν
 προτάσεων, ἀλλά γιατί ἡ ὑπερβατολογική κριτική, πού μου ἀπεκάλυψε
 ὀλόκληρο τό ἀπόθεμα τοῦ καθαροῦ μας λόγου, μέ ἔχει ἐντελῶς πείσει, ὅτι,
 ἔτσι ὅπως αὐτός εἶναι ὀλωσδιόλου ἀνεπαρκῆς στό πεδίο αὐτό γιά καταφα-
 τικούς ἰσχυρισμούς, ἀκριβῶς τόσο λίγο καί ἀκόμη λιγώτερο θά ἤξεύρη
 [γνωρίζη], γιά νά μπορῆ νά ἰσχυρίζεται ἀποφατικῶς κάτι τι γι' αὐτά τά
 ἐρωτήματα. Γιατί ἀπό ποῦ θέλει ν' ἀρυσθῆ τή γνώση του τό ὑποτιθέμενο
 [δῆθεν] ἐλεύθερο πνεῦμα³³⁰, ὅτι δέν ὑπάρχει π.χ. κανένα [ἔνα] ὑπέρτατο ὄν;
 Ἡ πρόταση αὐτή κεῖται [βρίσκεται] ἔξω ἀπό τό πεδίο δυνατῆς ἐμπειρίας καί
 γι' αὐτό ἐπίσης ἔξω ἀπό τά ὄρια κάθε ἀνθρωπίνης γνώσεως. Τόν δογματικό
 κατά τοῦ ἐχθροῦ αὐτοῦ ὑπερασπιστή τῆς καλῆς ὑποθέσεως δέν θά τόν
 διάβαζα καθόλου, γιατί γνωρίζω ἐκ τῶν προτέρων ὅτι στούς κατ'
 ἐπίφαση³³¹ λόγους [στά ἐπιχειρήματα] τοῦ ἄλλου γι' αὐτό μονάχα θά
 ἐπιτεθῆ [θά τοῦς προσβάλη]³³², γιά νά δημιουργήση [δηλ.] εἰσδοχή³³³ στούς
 ἴδιους τοῦς ἰδικούς του [λόγους], ἐκτός αὐτοῦ³³⁴ μιά καθημερινή φαινομενι-
 κότης³³⁵ δέν προσφέρει ὥστόσο τόσο πολύ ὕλικό γιά νέες παρατηρήσεις
 ὅσο [ὅπως] μιά παράδοξη καί πνευματωδῶς ἐπινοημένη [τοιαύτη]. Ἀντι-
 (A 754) } θέτως πρός αὐτά, ἕνας κατά τόν τρόπο του δογματικός ἐπίσης ἀντίπαλος τῆς
 (B 782) }

325. Διάνοια, πνεῦμα.

326. Ἔχει ὀριστικά ἀποδείξει.

327. Ἔχω τήν ζωηρή ἔφεση, εἶμαι περίεργος.

328. Τή δεινή ἰκανότητά του ἢ ἰδιοφυῖα του.

329. Ἐπιτύχει.

330. Κατά τόν Wille: τό ἐλεύθερο πνεῦμα τήν ὑποτιθέμενη (δῆθεν) γνώση του.

331. Πιθανοφανεῖς (= rationes speciosae).

332. Κριτικάρη.

333. Ἐξασφάλιση ἀποδοχή, νά κάνη νά περάσουν...

334. Πέραν αὐτοῦ.

335. Καθημερινό θέαμα, ὅ,τι βλέπει κανεῖς ὅλες τίς μέρες.

Θρησκείας θά προσέφερε στήν κριτική μου [μιάν] κατ' εὐχὴν³³⁶ ἀπασχόληση καὶ ἀφορμὴ γιὰ περισσότερη διόρθωση τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν της, χωρὶς νά ἔχη στό ἐλάχιστο νά φοβηθῆ κάτι τι [τίποτε] ἐξ αἰτίας του [ἀπό τὴν πλευρά του].

Ἄλλὰ ἡ νεολαία, πού εἶναι μ' ἐμπιστοσύνη ἀφιερωμένη³³⁷ στήν ἀκαδημαϊκὴ διδασκαλία, πρέπει λοιπὸν τουλάχιστον ν' ἀποτρέπεται ἀπὸ τέτοιου εἴδους συγγράμματα καὶ νά κρατιέται μακριά ἀπὸ τὴν πρόωμη³³⁸ γνώση τόσον ἐπικινδύνων προτάσεων, πρὶν ἢ ἔχη ὠριμάσει ἡ δύναμη τῆς κρίσεως, ἢ, ἀντιθέτως μᾶλλον, πρὶν ἢ ἡ διδασκαλία, πού θέλει νά θεμελιώσῃ κανεὶς μέσα σ' αὐτήν³³⁹, ἔχει στέρεα ριζωθῆ γιὰ ν' ἀντιστέκεται ἀποτελεσματικά [δυναμικά] σέ κάθε μετάπειση³⁴⁰ πρὸς τὸ ἀντίθετο ἀπ' ὅπουδήποτε καὶ ἂν θέλῃ [μπορῆ] νά προέρχεται αὐτή;

Ἄν σέ πράγματα³⁴¹ τοῦ καθαροῦ λόγου ἔπρεπε κανεὶς νά μείνῃ [περιορισθῆ] ἀναγκαστικά στὴ δογματικὴ μέθοδο³⁴² καὶ ἡ ἀνασκεύαση τῶν ἀντιπάλων νά εἶναι οὐσιαστικά πολεμικὴ³⁴³, δηλ. νά εἶναι ἔτσι φτιαγμένη [νά εἶναι τέτοιας φύσεως], ὥστε νά εἰσῆρχετο [ριχνόταν] κανεὶς στὴ μάχη καὶ νά ὀπλιζόταν μ' ἀποδεικτικούς λόγους γιὰ³⁴⁴ τοὺς ἀντίθετους ἰσχυρισμούς, τότε τίποτε ἀσφαλῶς δέν θά ἦταν γιὰ τὴ στιγμή³⁴⁵ πῶς συνετό [λυσιτελές], ἀλλὰ καὶ τίποτε συγχρόνως γιὰ τὴ διάρκεια³⁴⁶ πῶς μάταιο καὶ πῶς ἄκαρπο [ἀνωφελές] ἀπὸ τὸ νά θέτῃ κανεὶς γιὰ ἓνα χρονικὸ διάστημα ὑπὸ κηδεμονία τὸν λόγο τῆς νεότητος καὶ νά τὴν προφυλάττῃ γι' αὐτὸ τουλάχιστον τὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ τὴν παραπλάνηση. Ὅταν ὁμως στὴ συνέχεια εἴτε ἡ περιέργεια ἢ ὁ συρμός τῆς ἐποχῆς ρίψουν στά χέρια [τῆς νεότητος] αὐτῆς τέτοιου εἴδους συγγράμματα: θά μπορέσῃ τότε λοιπὸν ἡ νεανικὴ ἐκείνη πεποίθηση ν' ἀντισταθῆ³⁴⁷ ἀκόμη;

336. Εὐκταία, ὅπως τὴν εὐχεται.

337. Παραδομένη, ἐμπεπιστευμένη.

338. Πρόωρη.

339. Στὴ νεολαία. Στὸ κείμενο ὑπάρχει: *ihnen* (= σ' αὐτούς), πρᾶγμα πού εἶναι γραμματικῶς ἀκατανόητο. Προφανῶς ὁ Κάντ ἐννοεῖ: αὐτούς, τοὺς νέους δηλ. ἀνθρώπους.

340. Σέ κάθε πεποίθηση ἢ γνώμη περὶ τοῦ ἀντιθέτου.

341. Ὑποθέσεις.

342. Τρόπο, διαδικασία.

343. Νά ἔχη χαρακτήρα πολεμικῆς.

344. Ὑπέρ, χάριν τῶν...

345. Γιὰ τὸ παρόν.

346. Γιὰ τὸ μέλλον (*ad durationem*).

347. Νά σταθῆ στὰ πόδια της.

(A 755) } Ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος δέν φέρει μαζί του³⁴⁸ τίποτε ἄλλο παρά δογματικά ὄπλα,
 (B 783) } γιά ν' ἀντισταθῆ στίς ἐπιθέσεις τοῦ ἀντιπάλου του, καί δέν γνωρίζει ν'
 ἀνατύσσει τήν κρυμμένη διαλεκτική, πού δέν βρίσκεται λιγώτερο στό δικό
 του στήθος ἀπ' ὅ,τι σ' ἐκεῖνο τοῦ ἀντιπάλου [του], [αὐτός] βλέπει νά
 προβάλλουν κατ' ἐπίφαση [πιθανοφανῆ] ἐπιχειρήματα, πού ἔχουν τό πλεο-
 νέκτημα τῆς καινότητος, ἐναντίον [ἄλλων] πιθανοφανῶν ἐπιχειρημάτων,
 πού δέν ἔχουν πιά τέτοιου εἴδους [πλεονεκτήματα], ἀλλά προκαλοῦν
 [ἐγείρουν] τήν ὑποψία μᾶλλον μιᾶς καταχρασμένης εὐπιστίας τῆς νεολαίας.
 Αὐτός πιστεύει πώς δέν μπορεῖ καλλίτερα ν' ἀποδείξει ὅτι ἔχει παραμε-
 γαλώσει³⁴⁹ γιά μιάν παιδική πειθαρχία παρά μέ τό νά θέτη ἑαυτόν πάνω³⁵⁰
 ἀπ' ἐκεῖνες τίς καλοθελημένες [καλόπιστες] ἀποτρεπτικές προειδοποιή-
 σεις· καί συνηθισμένος δογματικά [στόν δογματισμό], πίνει μέσα του μέ
 [σέ] βραδύρρυθμες ρουφηξιές³⁵¹ τό φαρμάκι πού καταστρέφει δογματικῶς
 τίς θεμελιώδεις ἀρχές του.

Τό ἀντίθετο ἀκριβῶς ἀπ' αὐτό πού συμβουλεύει κανεῖς ἐδῶ, πρέπει νά
 συμβαίνει στήν ἀκαδημαϊκή διδασκαλία, ἀλλά ὑπό τήν προϋπόθεση,
 βεβαίως, μόνο μιᾶς ἐμβριθοῦς διδασκαλίας στήν³⁵² Κριτική τοῦ καθαροῦ
 λόγου. Γιατί, γιά ν' ἀσκήση κανεῖς³⁵³ [νά θέση ἐνεργῶς σ' ἐφαρμογή] ὅσο
 τό δυνατόν πιό πρῶϊμα [ἔνωρίς] τίς ἀρχές τῆς ἰδίας αὐτῆς [Κριτικῆς] καί ν'
 ἀποδείξει τήν ἐπάρκειά της κατά³⁵⁴ τή μεγαλύτερη δυνατή διαλεκτική
 φαινομενικότητα, εἶναι πέρα γιά πέρα ἀναγκαῖο νά κατευθύνῃ³⁵⁵ τίς φοβερές
 γιά τόν δογματικό ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ ἰδικοῦ του, ἄν καί ἀκόμη
 ἀσθενοῦς, ἀλλά διά τῆς Κριτικῆς διαφωτισμένου λόγου [του] καί νά τόν
 ἀφήνῃ [νά τοῦ ἐπιτρέπῃ] νά ἐπιχειρῇ νά ἐξετάζῃ³⁵⁶, σημεῖο πρὸς σημεῖο³⁵⁷,
 μέ βάση [σύμφωνα μέ] ἐκεῖνες τίς θεμελιώδεις ἀρχές, τούς ἀβάσιμους
 [ἀθεμελιώτους] ἰσχυρισμούς τοῦ ἀντιπάλου. [Τούς ἰσχυρισμούς] αὐτούς δέν
 μπορεῖ νά τοῦ εἶναι διόλου δύσκολο νά τούς κονιορτοποιήσῃ [ἐξανεμίση],
 καί ἔτσι, πολύ πρῶϊμα [ἔνωρίς], αἰσθάνεται τήν ἰδική του δύναμη νά

348. Προσφέρει, διαθέτει.

349. "Ὅτι εἶναι πολύ μέγας γιά...

350. Ὑπεράνω ἐκείνων...

351. Καταπόσεις, «γουλιές».

352. Τῆς Κρ. τ. κ. λόγου.

353. Ἐννοεῖ ἓνας νέος ἄνθρωπος.

354. Μέ σκοπό δηλ. νά τή διαλύσῃ.

355. Ὁ νέος δηλ. ἄνθρωπος.

356. Τήν ἐξέταση, τόν ἔλεγχο.

357. Τμῆμα πρὸς τμῆμα, κομμάτι μέ κομμάτι.

διασφαλίζεται πλήρως ἀπέναντι σέ τέτοιου εἴδους βλαβερές φρεναπάτες, πού γι' αὐτόν στά τελευταῖα πρέπει νά χάνουν κάθε φαινομενικὴν ἀπατηλότητα³⁵⁸. Μολονότι τώρα τὰ ἴδια ἀκριβῶς πλήγματα, πού καταρρίπτουν τὸ οἰκοδόμημα τοῦ ἐχθροῦ, πρέπει νά εἶναι ἐξ ἴσου καταστρεπτικά [ὀλέθρια] καὶ γιὰ τὸ ἴδιο ἐπίσης τὸ ἰδικό του θεωρητικὸ καθαρὰ κατασκευάσμα, ἐάν τυχόν [ποτέ] διεννοεῖτο ν' ἀνεγείρη κάτι τέτοιο: αὐτὸς ὥστόσο τότε εἶναι ὀλότελα ξέγνοιαστος γι' αὐτό, ἐφ' ὅσον [καθ' ὅσον] δέν χρειάζεται καθόλου νά κατοικῆ μέσα ἐκεῖ [μέσα σ' αὐτό], ἀλλὰ ἔχει μπροστά του ἀκόμη μιὰν προοπτικὴ εἰς τὸ πρακτικὸ πεδίο, ὅπου μπορεῖ βασιμῶς σ' ἓνα στερεώτερο ἔδαφος νά ἐλπίζει, γιὰ νά ὑψώσει [οἰκοδομήσει] πάνω του τὸ ἔλλογο καὶ σωτήριο σύστημά του.

Δέν ὑπάρχει, λοιπόν, κατὰ ταῦτα καμμιά πολεμικὴ στό πεδίο τοῦ καθαροῦ λόγου. Καὶ τὰ δύο μέρη εἶναι ἀερομάχοι πού συμπλέκονται³⁵⁹ τριγύρω μέ τόν ἴσκιο τους, ἀφοῦ προχωροῦν πέρα ἀπὸ τὴν φύση, [ἐκεῖ] ὅπου γιὰ τὰ δογματικά τους ἀδράγματα [λαβές] τίποτα, πού νά μπορούσε νά πιασθῆ καὶ κρατηθῆ, δέν ὑπάρχει. Ὡραῖα [τό] ἔχουν ν' ἀγωνίζονται³⁶⁰. οἱ σκιές πού ξεσχίζουν, ξεφυτρώνουν μαζί, ὅπως οἱ ἥρωες στήν Walhalla, ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ, μέ τὴ σειρά τους πάλι, γιὰ νά μποροῦν νά εὐφραίνωνται [διασκεδάζουν] σέ ἀναίμακτους ἀγῶνες ἐκ νέου.

Ἄλλὰ δέν ὑπάρχει ἐπίσης καμμιά ἐπιτρεπτή [ἀποδεκτὴ] σκεπτικὴ χρῆση τοῦ καθαροῦ λόγου, πού θά μπορούσε κανεὶς νά τὴν ὀνομάση [τὴν] ἀρχὴ τῆς οὐδετεροτήτος σ' ὅλες [καθ' ὅλες] τίς διαμφισβητήσεις του³⁶¹. Τὸ νά ἐξεγείρη [ἐρεθίζει]³⁶² κανεὶς τὸν λόγο κατὰ τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ του, νά τοῦ τεινῆ [παρέχη] καὶ ἀπὸ τίς δύο πλευρές ὄπλα καὶ νά εἰσατενίση εὐθύς ἔπειτα γαλήνιος καὶ περιπαικτικός [σκωπτικός] πρὸς τὴ σφοδρότατη συμπλοκὴ του, [αὐτό] δέν φαίνεται καλό³⁶³ ἀπὸ μιὰν δογματικὴ ὀπτικὴ γωνία, ἀλλ' ἔχει τὴν ὄψη [δίνει τὴν ἐντύπωση] μιᾶς χαιρέκακης καὶ κακοήθους [μοχθηρῆς] πνευματικῆς φύσεως³⁶⁴. Ὄταν, ὥστόσο, θεωρῆ κανεὶς τὴν ἀκατανίκητη [ἀκαθυπότακτη] τύφλωση καὶ μεγαλαυχία³⁶⁵ τῶν σοφιστολόγων, πού μέ καμμιά κριτικὴ δέν θέλουν [λένε] νά μετριάσουν τόν

358. Δύναμη, γοητεία.

359. Ἔρχονται στά χέρια.

360. Ὡραῖον ἀγῶνα ἔχουν μπροστά τους (μάταιο δηλ. καὶ εὐκόλο).

361. Ἐριστικὲς ἀντιδικίες.

362. Ἐξάπτη, ξεσηκῶνη.

363. Δέν δείχνει ἢ εἶναι ὠραῖο. Δέν εἶναι ὠραῖο θέαμα, δέν κάνει καλὴ ἐντύπωση.

364. Διαθέσεως, ψυχικοῦ αἰσθήματος.

365. Τὴ δῆθεν μεγαλοπραγία.

τόνο [νά γίνουν μετριοπαθεῖς]³⁶⁶, τότε ἐν τούτοις δέν ὑπάρχει καμμιά πραγματικά ἄλλη συμβουλή ἀπό τοῦ νά ἀντιπαραθέτη κανεῖς στήν κομπορρημοσύνη ἀπό τή μιὰ πλευρά μιάν ἄλλη [κομπορρημοσύνη]³⁶⁷, πού βασίζεται στά ἴδια ἀκριβῶς δικαιώματα, ὥστε νά καταπληχθῆ [συνταραχθῆ], τουλάχιστον, μόνο μέ τήν ἀντίσταση ἑνός ἐχθροῦ ὁ λόγος, γιά νά βάζη κάποια ἀμφιβολία στίς [ὑπερβολικές] ἀξιώσεις του καί νά τείνει οὐς προσεκτικό στήν κριτική [νά τήν προσέχη]. Ἐπίσης τό ν' ἀρκῆται³⁶⁸ κανεῖς στίς ἀμφιβολίες αὐτές ὀλοκληρωτικά καί ν' ἀποβλέπη³⁶⁹ εἰς αὐτό, στό νά θέλῃ [δηλ.] νά συνιστᾷ τήν πεποιθήση καί ὁμολογία τῆς ἀγνοίας του ὄχι μόνον ὡς ἕνα θεραπευτικό μέσο κατά τῆς δογματικῆς οἰήσεως, ἀλλά καί ὡς τόν τρόπο συγχρόνως νά θέτη τέρμα στή διαμάχη τοῦ λόγου μέ τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του, [τοῦτο] εἶναι ἕνας μάταιος σχεδιασμός [σχέδιο, ὑπολογισμός] καί δέν μπορεῖ μέ κανένα τρόπο νά εἶναι κατάλληλος [ἰκανός] σ' αὐτό, στό νά προσπορίζῃ [δηλ.] στόν λόγο μιάν ἡσυχῆ κατάστασιν³⁷⁰, ἀλλ' εἶναι τό πολυπολύ ἕνα μέσο μόνο νά τόν ξυπνᾷ ἀπό τό γλυκό δογματικό ὄνειρό του, γιά νά ὑποβάλλῃ σ' ἐπιμελέστερη ἐξέταση τήν κατάστασή του. Ἐπειδή ἐν τῷ μεταξύ ὁ σκεπτικός αὐτός τρόπος [μέθοδος] [τοῦ] νά βγάξῃ κανεῖς τόν ἑαυτό του ἀπό μιάν δυσάρεστη ὑπόθεση τοῦ λόγου, φαίνεται νά εἶναι ἡ βραχεῖα τρόπον τινά ὁδός, γιά νά φθάσῃ κανεῖς σέ μιάν διαρκῶς μόνιμη³⁷¹ φιλοσοφικήν ἡσυχίαν, [ἢ] τουλάχιστον, [φαίνεται νά εἶναι] ἡ ἄσφαλτη ὁδός³⁷², πού ἀκολουθοῦν [πορεύονται] εὐχαρίστως ἐκεῖνοι πού, μέ μιάν [ὑπό μιάν] ἐμπαικτική καταφρόνηση πασῶν αὐτοῦ τοῦ εἴδους τῶν ἀνερευνησῶν, νομίζουν³⁷³ ὅτι προσδίδουν φιλοσοφικήν περιωπήν στούς ἑαυτούς των, γι' αὐτό βρίσκω [κρίνω] ἀναγκαῖο νά ἐκθέσω εἰς [ὑπό] τό οἰκεῖον [ιδιάζον] αὐτοῦ φῶς τόν τρόπο αὐτό σκέψεως [τοῦ διανοεῖσθαι].

366. Νά μετριοφρονήσουν.

367. Στήν... τῆς μιᾶς πλευρᾶς τήν... τῆς ἄλλης πλευρᾶς.

368. Νά τ' ἀφήνῃ κανεῖς στίς...

369. Νά συγκεντρῶνῃ τό διαφέρον πάνω σ' αὐτό, νά ὀδηγῆ τό πρᾶγμα σ' αὐτό.

370. Ἐσυχία.

371. Παραμόνιμη (= otium perpetuum philosophicum).

372. Ἡ λεωφόρος, ἡ βασιλική ὁδός.

373. Φαντάζονται.

Περὶ τῆς ἀδυνατότητος μιᾶς σκεπτικῆς³⁷⁴ ἱκανοποιήσεως³⁷⁵ τοῦ μέ τόν ἴδιο { (A 758)
 τόν ἑαυτό του διχασμένου³⁷⁶ καθαροῦ λόγου { (B 786)

Ἡ συνείδηση τῆς ἀγνοίας μου (ἐάν αὐτὴ δὲν ἀναγνωρίζεται ταυτοχρόνως ὡς ἀναγκαία) ἀντί [τοῦ] νὰ ὤφειλε [μποροῦσε] νὰ θέτη τέρμα στίς ἔρευνές μου, εἶναι ἡ οὐσιαστικὴ³⁷⁷ μᾶλλον [ἀντιθέτως] αἰτία νὰ τίς προκαλῆ. Πᾶσα ἀγνοία εἶναι εἴτε αὐτὴ τῶν πραγμάτων ἢ τοῦ προσδιορισμοῦ καὶ τῶν ὁρίων τῆς γνώσεώς μου. Ἐάν ἡ ἀγνοία τώρα³⁷⁸ εἶναι τυχαία, τότε πρέπει νὰ μέ παρακινή, στήν πρώτη περίπτωση, ν' ἀνερευνῶ τὰ πράγματα (ἀντικείμενα) **δ ο γ μ α τ ι κ ῶ ς**, στή δευτέρη [ν' ἀνερευνῶ] τὰ ὅρια τῆς δυνατῆς μου γνώσεως **κ ρ ι τ ι κ ῶ ς**. "Ὅτι ὅμως ἡ ἀγνοιά μου εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαία καὶ μέ ἀπαλλάσσει συνεπῶς ἀπό κάθε περαιτέρω ἀνερεύνηση, [αὐτό] δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καθορισθῆ ἐμπειρικῶς, ἐκ [διά] **π α ρ α τ η ρ ῆ σ ε ω ς**, ἀλλὰ κριτικῶς μόνο δι' **ἐ ξ α κ ρ ι β ῶ σ ε ω ς** [ἐξιχνιάσεως] τῶν πρώτων πηγῶν τῆς γνώσεώς μας. Ὁ καθορισμός τῶν ὁρίων [ἢ ὀριοθέτηση] τοῦ λόγου μας, ἄρα, μπορεῖ σύμφωνα μέ **a priori** μόνον λόγους [ἀρχές] νὰ συμβῆ· ὁ περιορισμός τοῦ ἴδιου³⁷⁹ ὅμως, πού εἶναι μιά, ἂν καὶ ἀκαθόριστη μόνο γνώση μιᾶς ἐντελῶς μὴ δυνάμενης ν' ἀρθῆ ἀγνοίας, μπορεῖ ἐπίσης νὰ γνωσθῆ **a posteriori**, διὰ μέσου αὐτοῦ πού μᾶς ἀπομένει [ὑπολείπεται] ἀκόμη πάντα νὰ γνωρίσωμε σέ κάθε γνώση [ἐπιστήμη]. Ἐκείνη ἢ διὰ κριτικῆς τοῦ ἴδιου τοῦ λόγου δυνατὴ μόνον γνώση τῆς ἀγνοίας του εἶναι, λοιπόν, **ἐ π ι σ τ ῆ μ η**, αὐτὴ [ἢ δευτέρη] δὲν εἶναι τίποτε [ἄλλο] ἀπό **κα τ' α ἴ σ θ η σ η ἀ ν τ ῖ λ η ψ η**, γιὰ τὴν ὁποία δὲν δύναται νὰ πῆ κανεὶς, πόσο μακριά μπορεῖ νὰ φθάνη [ἐκτείνεται] τό ἐξαγόμενο ἀπὸ τὴν ἴδια συμπέρασμα. "Ὅταν παριστῶ μέσα μου τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς (σύμφωνα μέ τὴν **κατ' αἴσθηση φαινομενικότητα**) ὡς ἓνα δίσκο [πίατο], τότε δὲν μπορῶ νὰ γνωρίζω, πόσο μακριά αὐτὴ ἐκτείνεται. Αὐτό ὅμως μοῦ τό διδάσκει ἡ ἐμπειρία: ὅτι [δηλ.] ὅπου ἀπλῶς **κι' ἂν ὑπάγω [φθάνω]**, βλέπω πάντοτε ἓναν χῶρο γύρω μου, ὅπου θὰ μποροῦσα νὰ προχωροῦσα περαιτέρω· ἐγώ, κατὰ συνέπεια, γνωρίζω φραγμούς τῆς πραγματικῆς κάθε φορά γεωγραφίας μου, ἀλλ' ὄχι τὰ ὅρια κάθε δυνατῆς περιγραφῆς τῆς Γῆς. Ἄλλ' ἐάν [ὅταν], ὡστόσο, εἶμαι τόσο πολὺ προχωρημένος³⁸⁰ ὥστε νὰ γνωρίζω, ὅτι ἡ γῆ εἶναι μιά σφαῖρα καὶ ἡ

374. Σκεπτικιστικῆς.

375. Εἰρηνεύσεως.

376. Διχογνωμοῦντος, διχοστατοῦντος.

377. Ἡ ἀληθινή, πραγματικὴ.

378. **E r d m a n n** : nur (= μόνο).

379. Δηλ. ὁ περιορισμός του.

380. Ἐχω προχωρήσει μακριά.

ἐπιφάνειά της μιά σφαιρική ἐπιφάνεια, τότε ἀπό ἓνα μικρό μέρος αὐτῆς, π.χ. τό μέγεθος ἑνός βαθμοῦ, μπορῶ νά γνωρίσω καθωρισμένα καί σύμφωνα μ' ἀρχές *a priori* τή διάμετρο καί, δι' αὐτῆς, τό πλήρες περίγραμμα³⁸¹ τῆς γῆς, δηλ. τήν ἐπιφάνειά της' καί παρ' ὄλο πού ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τ' ἀντικείμενα, πού μπορεῖ νά περιέχη ἡ ἐπιφάνεια αὐτή, εἶμαι [διατελῶ] ἐν ἀγνοίᾳ, δέν εἶμαι ὡστόσο [ἐν ἀγνοίᾳ] ἀναφορικά πρὸς τήν περίμετρο, πού³⁸² περιέχει αὐτά [τά ἀντικείμενα], πρὸς τό μέγεθος καί τά ὄρια των³⁸³ [τούς περιορισμούς των].

Ἡ συμπερίληψη [τό σύνολο] ὄλων τῶν δυνατῶν ἀντικειμένων γιά τή γνώση μας μᾶς φαίνεται νά εἶναι μιά ἐπίπεδη ἐπιφάνεια, πού ἔχει τόν φαινομενικό ὀρίζοντά της, δηλ. αὐτό πού περιλαμβάνει ὀλόκληρη τήν ἔκτασή τους καί ἔχει ἀποκληθῆ ἀπό ἐμᾶς ἡ ἔννοια τοῦ λόγου γιά τήν ἀπόλυτη ὀλότητα. Αὐτήν εἶναι ἀδύνατον νά τήν φθάση [ἐγγίση] κανεῖς ἐμπειρικῶς, καί ὅλες οἱ ἀπόπειρες πρὸς τόν σκοπό αὐτό, νά τήν προσδιορίση [δηλ.] κανεῖς, σύμφωνα μέ μιάν ὠρισμένη ἀρχή, *a priori*, ὑπῆρξαν μάταιες. Ἐν τῷ μεταξύ ὅλα τά ἐρωτήματα τοῦ καθαροῦ μας λόγου ἀναφέρονται³⁸⁴ ἐν τούτοις σ' αὐτό πού μπορεῖ νά κεῖται ἔξω ἀπό τόν ὀρίζοντα αὐτόν³⁸⁵, ἢ ἐν πάσῃ ἐπίσης περιπτώσει³⁸⁶ πάνω στήν ὀριοθετική του γραμμῆ [στά ὄριά του].

Ὁ περιώνυμος³⁸⁷ David Hume ἦταν ἓνας ἀπ' αὐτούς τούς γεωγράφους τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, πού ἐπίστευε ὅτι τίς ἐρωτήσεις ἐκεῖνες στό σύνολό τους τίς εἶχε ἐπαρκῶς μ' αὐτό διευθετήσει [ἀπαντήσει]³⁸⁸, μέ τό ὅτι [δηλ.] τίς ἐξαπέστελλε [ἀπέπεμπε] ἔξω ἀπό τόν ὀρίζοντα τοῦ λόγου, τόν ὁποῖο ἐν τούτοις δέν ἠδύνατο νά προσδιορίση. Αὐτός ἐνδιέτριβε [ἐνέμενε]³⁸⁹ ἰδιαιτέρως [κατ' ἐξοχήν] στήν θεμελιώδη ἀρχή τῆς αἰτιότητος καί παρατηροῦσε

381. Τά πλήρη ὄρια, ὅλη τήν περιφέρεια.

382. H a r t e n s t e i n: den sie enthält ἀντί (E r d m a n n): der sie enthält, πού ἀκολουθοῦμε ἐδῶ. Στήν πρώτη περίπτωση θά ἔπρεπε νά μεταφράσουμε: τήν περίμετρο πού αὐτή (ἡ ἐπιφάνεια) περιέχει.

383. Καί ὄχι: της (= ἐπιφανείας), ὅπως περιέργως θέλουν οἱ Γάλλοι: B a r n i. P a c a u d - T r e m e s a y g u e s.

384. Κατευθύνονται.

385. «Ἐξω ἀπό τόν ὀρίζοντα», ἀπλῶς, κατά τόν E r d m a n n.

386. Τό πολύ-πολύ, στήν καλύτερη τῶν περιπτώσεων.

387. Περίφημος.

388. Ξεμπερδέψει.

389. Σταματοῦσε.

γι' αὐτὴν ἐντελῶς ὀρθά³⁹⁰, ὅτι ἡ ἀλήθειά της (καί, μάλιστα, οὔτε κἀν τό ἀντικειμενικό κῦρος τῆς ἐννοίας μιᾶς ποιητικῆς αἰτίας ἐν γένει) δέν βασίζεται σέ καμμιά ἀπολύτως σαφῆ θεώρηση [ἐγκατανόηση]³⁹¹, δηλ. σέ γνώση a priori, ὅτι, κατὰ συνέπεια, ἐπίσης ὁλόκληρο τό κῦρος³⁹² της δέν τό ἀποτελεῖ³⁹³ οὔτε κατ' ἐλάχιστον ἡ ἀναγκαιότης αὐτοῦ τοῦ νόμου, ἀλλά μιά ἀπλῆ γενική χρησιμότης τῆς ἰδίας³⁹⁴ μέσα στήν πορεία τῆς ἐμπειρίας καί μιά ἐξ αὐτῆς [ἐκεῖθεν] ἀπορρέουσα ὑποκειμενικὴ ἀναγκαιότης, πού τὴν ἀποκαλεῖ συνήθεια. Ἀπὸ τὴν ἀδυναμία, λοιπόν, τοῦ λόγου μας νά κάνη μίαν πέρα ἀπὸ κάθε ἐμπειρία χωροῦσα χρῆση τῆς θεμελιώδους αὐτῆς ἀρχῆς, συνεπέρινε τὴ μηδαμινότητα [ἀκυρότητα, ματαιότητα] ὄλων τῶν ὑπερμέτρων ἀξιώσεων τοῦ λόγου ἐν γένει νά προχωρῆ πέρα³⁹⁵ ἀπὸ τό Ἐμπειρικό [ἀπὸ τό πεδίο τῆς ἐμπειρίας].

Μιὰν μεθοδικὴ διαδικασία³⁹⁶ αὐτοῦ τοῦ εἴδους, [τό] νά ὑποβάλλη [δηλ.] κανεῖς τὰ *facta* τοῦ λόγου στήν ἐξέταση καί, ἀνάλογα μέ τίς περιστάσεις³⁹⁷, στή μομφή, μπορεῖ κανεῖς νά τὴν ὀνομάση *λογοκρισία*³⁹⁸ τοῦ λόγου. Εἶναι ἔξω ἀπὸ κάθε ἀμφιβολία ὅτι ἡ λογοκρισία αὐτὴ ὀδηγεῖ ἀναπόφευκτα σ' ἀμφοβλία ἐναντίον πάσης ὑπερβατικῆς χρήσεως τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν. Ἀλλ' αὐτό εἶναι τό δεύτερο μονάχα βῆμα, πού ἀπέχει ἀκόμη πολὺ ἀπὸ τοῦ νά ὀλοκληρώνη τό ἔργο. Τό πρῶτο βῆμα σέ ὑποθέσεις τοῦ καθαροῦ λόγου, [βῆμα] πού χαρακτηρίζει τὴν παιδικὴ αὐτοῦ³⁹⁹ ἡλικία, εἶναι δογματικό. Τό δεύτερο μνημονευθέν ὡσαύτως βῆμα εἶναι *σκεπτικὸ* καί μαρτυρεῖ⁴⁰⁰ γιὰ περίσκεψη τῆς δι' ἐμπειρίας σωφρονισμένης [ῥευσμένης]⁴⁰¹ δυνάμεως τῆς κρίσεως. Τώρα ὅμως εἶναι ἀναγκαῖο καί ἓνα τρίτο ἀκόμη βῆμα, πού προσήκει [ἀνήκει] στήν ὀριμασμένη καί ἀνδρική δύναμη τῆς κρίσεως, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ὑπόβαθρο σταθερές καί ὡς πρὸς τὴν καθολικότητά τους δοκιμασμένες ἀρχές: τό νά μὴν ὑποβάλλη δηλ. κανεῖς στὸν ἀποτιμη-

{ (A 761)
(B 789)

390. Κατὰ τόν Wille: gar nicht richtig, ἢ ganz unrichtig (= καθόλου ὀρθά, ἢ ἐντελῶς μὴ ὀρθά= ἐσφαλμένα.

391. Ἐνόραση.

392. Τὴν ἀξία, περιωπὴ της.

393. Ἀπαρτίζει.

394. Χρησιμότης της (δηλ. τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος).

395. Νά ὑψώνεται πάνω.

396. Μέθοδο.

397. Καί ἂν χρειάζεται, καί ἂν προκύπτει ἢ προβάλλει.

398. Censura.

399. Τὴν παιδικὴ του ἡλικία.

400. Κατὰ τὴν ἔκδοση A: δείχνει.

401. Ἀκονισμένης, ἐκλεπτυσμένης, παιδευμένης, μυαλωμένης.

τικό ἔλεγχο τὰ *facta* τοῦ λόγου, ἀλλά τόν ἴδιο τόν λόγο σύμφωνα μέ [ὡς πρὸς] ὀλόκληρη τὴ δύναμη καὶ ἰκανότητά του γιὰ καθαρὲς γνώσεις *a priori*· πρᾶγμα πού δέν εἶναι ἡ **λ ο γ ο κ ρ ι σ ί α**, ἀλλ' ἡ κριτική τοῦ λόγου, διὰ τῆς ὁποίας, φυσικά, δέν εἰκάζονται [προσδιορίζονται εἰκοτολογικῶς] τυχόν μόνο, ἀλλ' ἀποδεικνύονται ἐξ ἀρχῶν, ὄχι ἀπλῶς οἱ **περιορισμοί**⁴⁰², ἀλλά τὰ καθωρισμένα ὄρια⁴⁰³ τοῦ λόγου, ὄχι ἀπλῶς ἡ ἄγνοια πάνω στό ἓνα ἢ στό ἄλλο μέρος⁴⁰⁴, ἀλλά ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ὅλες τίς δυνατές ἐρωτήσεις ἑνός ὠρισμένου εἴδους. Ἔτσι ὁ σκεπτικισμός εἶναι ἓνα ἀναπαυτήριο [ἓνας χῶρος ἀναπαύσεως] γιὰ τόν ἀνθρώπινο λόγο, ὅπου αὐτός [ὁ λόγος] μπορεῖ νά συλλογίζεται⁴⁰⁵ γιὰ τὴ δογματικὴ ὁδοιπορία του καὶ νά διαγράφη τό σχέδιο τῆς περιοχῆς, εἰς τὴν ὁποία αὐτός βρίσκεται, γιὰ νά μπορῆ νά ἐκλέγη μέ περισσότερη ἀσφάλεια τόν δρόμο του περαιτέρω —ὄχι ὅμως ἓνα κατοικητήριο [τόπος κατοικίας] γιὰ σταθερὴ διαμονή· γιατί [τό κατοικητήριο] αὐτό μπορεῖ σέ μιάν πλήρη μόνον βεβαιότητα νά βρεθῆ, εἴτε τώρα τῆς γνώσεως τῶν ἰδίων τῶν ἀντικειμένων, ἢ τῶν ὀρίων ἐντὸς τῶν ὁποίων εἶναι ἐμπερικλεισμένη ὅλη μας ἡ γνώση γιὰ ἀντικείμενα.

(A 762) }
(B 790) } Ὁ λόγος μας δέν εἶναι ἓνα τυχόν⁴⁰⁶ ἀπροσδιοριστῶς μακρὰν ἐκτεταμένο ἐπίπεδο, τοὺς περιορισμούς τοῦ ὁποίου γνωρίζει κανεὶς ἔτσι γενικά μόνον, ἀλλά πρέπει μᾶλλον νά συγκρίνεται μέ μιάν σφαῖρα, ἡ ἀκτίνα τῆς ὁποίας δύναται νά βρεθῆ ἀπὸ τὴν καμπυλότητα τοῦ τόξου πάνω στὴν ἐπιφάνειά της (ἀπὸ τὴν φύση [δηλ.] συνθετικῶν προτάσεων *a priori*), ἀπ' ὅπου ὅμως μποροῦν νά προσδιορισθοῦν μέ βεβαιότητα τό περιεχόμενο ἐπίσης καὶ ἡ ὀριοθέτηση [τό ὄριο] τῆς ἰδίας. Ἐξω ἀπ' αὐτὴ τὴ σφαῖρα (τό πεδίο τῆς ἐμπειρίας) δέν εἶναι τίποτε γι' αὐτόν ἀντικείμενο· μάλιστα καὶ ἐρωτήσεις ἀκόμη γιὰ τέτοιου εἴδους ὑποτιθέμενα ἀντικείμενα ἀφοροῦν ὑποκειμενικὲς μόνον ἀρχές ἑνός καθολικοῦ [συνολικοῦ] προσδιορισμοῦ τῶν σχέσεων, πού, μέσα σ' αὐτὴ τὴν σφαῖρα, μποροῦν νά παρουσιάζονται [προβάλλουν] μεταξὺ τῶν ἐννοιῶν τῆς διανοίας-νοήσεως.

Εἴμεθα πραγματικά κάτοχοι συνθετικῆς γνώσεως⁴⁰⁷ *a priori*, ὅπως αὐτό τό ἀποδεικνύουν οἱ θεμελιώδεις ἀρχές τῆς διανοίας, πού προκαταλαμβάνουν τὴν ἐμπειρία⁴⁰⁸. Ἄν, τώρα, δέν μπορῆ κανεὶς νά κατανοήσῃ⁴⁰⁹ διόλου τὴ

402. Carceres (= φραγμοί).

403. Fines (= ὄρια).

404. Σημεῖο.

405. Βουλεύεται, διασκέπτεται

406. Ἄς ποῦμε, κατὰ ἓναν τρόπο.

407. E r d m a n n: γνώσεων.

408. Πρβλ. Κρ. τ. κ. λ., Β 207 κ.ε.

409. Νά δώση λογαριασμό.

δυνατότητα αὐτῆς [τῆς γνώσεως]⁴¹⁰, τότε μπορεῖ μὲν ἀρχικά ν' ἀμφιβάλλη, γιὰ τὸ ἂν αὐτὴ [ἢ αὐτέξ] ἐνοικῆ [ὑπάρχη] πραγματικά ἐπίσης α ριγοῖ μέσα μας· αὐτό [τό πρᾶγμα] ὅμως δὲν μπορεῖ ἀκόμη νά τό κηρύσση, δι' ἀπλῶν δυνάμεων τῆς διανοίας [νοήσεως], ὡς μίαν ἀδυνατότητα⁴¹¹ καί νά θεωρῆ ὡς μηδαμινά [μάταια] ὅλα τὰ βήματα, πού σύμφωνα μέ τόν κανόνα αὐτῆς [τῆς γνώσεως] ἐπιτελεῖ ὁ λόγος. Αὐτός μπορεῖ μόνον νά πῆ: [ὄτι], ἐάν διεγιγνώσκαμε⁴¹² τὴν πηγὴ [καταγωγὴ] καί τὴν γνησιότητά της [τους]⁴¹³, τότε θά μπορούσαμε νά προσδιορίσωμε τὴν ἔκταση καί τὰ ὅρια τοῦ λόγου μας·

{(A 763)
(B 791)}

προτοῦ ὅμως νά ἔχη συμβῆ αὐτό, ὅλοι οἱ ἰσχυρισμοὶ τοῦ τελευταίου εἶναι στά τυφλά ἀποτολημμένοι. Καί μέ τόν τρόπο αὐτό θά ἦταν ὀλότελα καλῶς θεμελιωμένη μιά καθολικὴ ἀμφιβολία πρὸς κάθε δογματικὴ φιλοσοφία, πού τραβᾷ τόν δρόμο της χωρὶς κριτικὴν τοῦ ἰδίου τοῦ λόγου· ἀλλὰ γι' αὐτό δὲν θά μπορούσε κανεὶς ὥστόσο ν' ἀρνηθῆ ὀλοκληρωτικά μίαν τέτοια προοδευτικὴ πορεία στὸν λόγο, ἐάν αὐτὴ ἦταν μέ μίαν καλλίτερη θεμελίωση προετοιμασμένη καί διασφαλισμένη. Γιατί ὅλες, τελικά, οἱ ἔννοιες, ὅλες μάλιστα [ἀκόμη] οἱ ἐρωτήσεις, πού θέτει ἐνώπιόν μας ὁ καθαρὸς λόγος, δὲν βρίσκονται τυχόν⁴¹⁴ μέσα στὴν ἐμπειρία, ἀλλὰ [βρίσκονται] κι οἱ ἴδιες πάλι μέσα μόνο στὸν λόγο, καί ὀφείλουν, ὡς ἐκ τούτου, νά μποροῦν, νά λυθοῦν καί νά κατανοηθοῦν ὡς πρὸς [σύμφωνα μέ] τὸ κῦρος καί τὴ μηδαμινότητά τους⁴¹⁵. Τὰ προβλήματα αὐτά, δὲν ἔχομε ἐπίσης τὸ δικαίωμα, ὡσάν ἡ λύση τους νά βρισκόταν πραγματικά μέσα στὴν φύση τῶν πραγμάτων, νά τ' ἀπωθῆσωμε [ἀπορρίψουμε] ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὥστόσο τῆς ἀδυναμίας μας, καί ν' ἀρνηθοῦμε εἰς ἑαυτοὺς τὴν περαιτέρω ἀνερεύνησή τους, ἀφοῦ αὐτός τοῦτος ὁ λόγος μόνον ἔχει μέσα στοὺς κόλπους του τίς ἰδέες αὐτέξ γεννήσει, [ιδέες] γιὰ τῶν ὀποίων τὸ κῦρος ἢ τὴ διαλεκτικὴ ἀπατηλὴν φαινομενικότητα εἶναι ὑποχρεωμένος, ἄρα, νά δίδῃ λόγο.

Ἡ ὀλη ἢ σκεπτικτικὴ πολεμικὴ εἶναι οὐσιαστικά ἐναντίον τοῦ Δογματικοῦ μόνον στραμμένη, [δογματικοῦ] ὁ ὀποῖος, χωρὶς κᾶν νά δυσπιστῆ στίς πρωταρχικὲς ἀντικειμενικὲς ἀρχές του, δηλ. χωρὶς κριτικὴ, συνεχίζει βαρύγδουπος⁴¹⁶ τὴν πορεία του [τόν δρόμο του], [καί ὀλη αὐτὴ ἢ πολεμικὴ ἐναντίον του γίνεται] γιὰ νά τοῦ ἀναταράξῃ [ἀναστατώσῃ] τὸ σχέδιο [τῆ

410. Ἡ: τῶν γνώσεων.

411. Ὡς κάτι τὸ ἀδύνατο.

412. Βλέπαμε εἰς βάθος.

413. Τῆς συνθετικῆς γνώσεως ἢ: τῶν γνώσεων.

414. Ἄς ποῦμε, κατὰ κάποιον τρόπο.

415. Ἀκυρότητά τους.

416. Σοβαρὸς καί ἀσήκωτος! Βαρυβήματος.

σύλληψη]⁴¹⁷ καί νά τόν ὀδηγήσῃ στήν αὐτογνωσία. Καθ' ἑαυτήν [ἡ πολεμική]⁴¹⁸ αὐτή δέν καθορίζει ὀλοκληρωτικά καί ἀπολύτως τίποτε ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ὅ,τι μπορούμε καί, ἀντιθέτως, πρὸς ὅ,τι δέν μπορούμε νά
 (A 764) } γνωρίσωμε. "Ὅλες οἱ ἀποτυχημένες δογματικές ἀπόπειρες τοῦ λόγου εἶναι
 (B 792) } *facta*, πού εἶναι πάντοτε χρήσιμο νά τὰ ὑποβάλλῃ κανεὶς σέ λογοκρισία [ἔλεγχο]. Τοῦτο ὅμως δέν μπορεῖ ν' ἀποφασίσῃ [καθορίσῃ] τίποτε γιά τίς προσδοκίες τοῦ λόγου νά ἐλπίζῃ σέ μιάν καλλίτερη ἐπιτυχία τῶν μελλοντικῶν προσπαθειῶν του καί νά ἐγειρή ἀξιώσεις πάνω σ' αὐτό⁴¹⁹. ἡ ἀπλῆ λογοκρισία δέν μπορεῖ συνεπῶς νά τερματίσῃ ποτέ τή διαμφισβήτηση⁴²⁰ γύρω ἀπό τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου.

Ἐπειδὴ ὁ Hume εἶναι ἴσως ὁ πνευματωδέστερος⁴²¹ ὄλων τῶν Σκεπτικῶν καί, χωρὶς ἀντίρρηση, ὁ διαπρεπέστερος ἀναφορικά πρὸς τήν ἐπίδραση πού μπορεῖ νά ἔχῃ [ἀσκήσῃ] ἡ σκεπτικὴ μέθοδος [ὁ σκεπτικὸς τρόπος] πάνω στήν ἀφύπνιση [τό ξύπνημα] μιᾶς ἐμβριθοῦς ἐξετάσεως τοῦ λόγου, ἔτσι ἀξίζει ἀσφαλῶς τόν κόπο νά ἐκθέσω [παρουσιάσω], καθ' ὅσον τοῦτο εἶναι πρόσφορο στήν πρόθεσή μου⁴²², τήν πορεία τῶν συλλογισμῶν του καί τίς ἀπεκπλανήσεις ἑνός τόσο ὀξυδερκοῦς καί ἀξιοτίμητου ἀνδρός, [ἀπεκπλανήσεις] πού ὅμως ἔχουν πάνω στό ἴχνος [στά ἴχνη] τῆς ἀλήθειας ἀρχινῆσαι⁴²³.

Ὁ Hume τό εἶχε ἴσως στίς σκέψεις [του]⁴²⁴, παρ' ὄλο πού δέν τό ἀνέπτυξε ποτέ μέ πληρότητα⁴²⁵, ὅτι [δηλ.] ἔμεῖς σέ κρίσεις ἑνός ὀρισμένου εἶδους προχωροῦμε πέρα⁴²⁶ ἀπό τήν ἔννοιά μας γιά τό ἀντικείμενο. Τό εἶδος αὐτό τῶν κρίσεων τό ὀνόμασα σ υ ν θ ε τ ι κ έ ς [κρίσεις]. Πῶς μπορῶ ἐγώ διά μέσου τῆς ἐμπειρίας νά ἐξέλθω ἀπό τήν ἔννοιά μου, πού ἔχω μέχρι τώρα, [αὐτό] δέν ὑπόκειται σέ καμμιά ἀμφιβολία [δυσχέρεια]. Ἡ ἐμπειρία εἶναι καί ἡ ἴδια μιά τέτοια σύνθεση τῶν κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεων, [σύνθεση] ἡ ὀποία ἐπαυξάνει τήν ἔννοιά μου, πού ἔχω διά μέσου μιᾶς κατ' αἴσθησιν

417. Γιά νά τοῦ ταραῖξῃ τούς κύκλους.

418. Ἡ Κριτική.

419. Ἐπ' αὐτή τήν ἄποψη.

420. Τήν ἐριστικὴ διαμάχη.

421. Ὁ εὐφυέστερος.

422. Σκοπό μου, σχέδιό μου.

423. Πού εἶδαν τή γέννησή τους.

424. Τό εἶχε στό μυαλό του, μέσα του.

425. Καθαρότητα.

426. Ὑπερβαίνουμε.

ἀντιλήψεως, μέ ἄλλες συμπροστιθέμενες σ' αὐτήν [ἀντιλήψεις]. Πλὴν ὅμως πιστεύομε ὡσαύτως ὅτι μποροῦμε νά ἐξερχώμεθα⁴²⁷ a priori τῆς ἐννοίας μας καί νά διευρύνωμε τὴ γνώση μας. Τοῦτο τὸ ἐπιχειροῦμε εἴτε διὰ τῆς καθαρῆς διανοίας - νοήσεως ἐν ἀναφορᾷ πρὸς αὐτὸ πού μπορεῖ τουλάχιστον νά εἶναι ἓνα ἀντικείμενο τῆς ἐμπειρίας, ἢ καί διὰ καθαροῦ ἀκόμη λόγου ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τέτοιες ιδιότητες ἀντικειμένων, ἢ κάλλιστα καί πρὸς τὴν ὕπαρξη ἐπίσης τέτοιων ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα δέν μποροῦν ποτέ νά προβάλλουν [παρουσιασθοῦν] στήν ἐμπειρία. Ὁ Σκεπτικός μας δέν διέκρινε, ὅπως θά εἶχε ὀφείλει [ᾧφειλε] ἐν τούτοις νά τὸ πράξη, τὰ δύο αὐτὰ εἶδη τῶν κρίσεων καί θεωροῦσε αὐτὴ τὴν ἐξ ἑαυτῶν [ἀφ' ἑαυτῶν] προσαύξηση τῶν ἐννοιῶν καί τὴν, οὕτως εἰπεῖν, αὐτογέννηση⁴²⁸ [τόν αὐτοτόκο] τῆς διανοίας-νοήσεώς μας (μαζί καί τοῦ λόγου), χωρὶς νά εἶναι γονιμοποιημένη [νά ἔχη καταστή ἔγκυος] δι' ἐμπειρίας, κατ' εὐθείαν [αὐτόχρομα] ὡς ἀδύνατη, κατὰ συνέπεια [θεωροῦσε] ὡς ἐπινοημένες [πλαστές] ὅλες τὶς ὑποτιθέμενες αὐτοῦ⁴²⁹ ἀρχές a priori καί εὔρισκε ὅτι αὐτές δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ μίαν ἀπορρέουσα ἀπὸ τὴν ἐμπειρία καί τούς νόμους τῆς συνήθεια, ἐπομένως ἐμπειρικοὶ ἀπλῶς, καθ' ἑαυτοὺς δηλαδὴ τυχαῖοι κανόνες, στοὺς ὁποίους ἐμεῖς προσάπτουμε μίαν ὑποθετικὴ ἀναγκαιότητα καί καθολικότητα. Ἀλλά γιὰ τὸν ἰσχυρισμὸ τῆς παραδόξου αὐτῆς προτάσεως ἀνεφέρετο⁴³⁰ στήν καθολικὰ ἀναγνωρισμένη θεμελιώδη ἀρχὴ γιὰ τὴ σχέση τῆς αἰτίας πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα. Πράγματι, καθὼς καμμιά δύναμη τῆς διανοίας δέν μπορεῖ νά μᾶς ὀδηγήσῃ ἀπὸ τὴν ἐννοια ἑνὸς πράγματος εἰς τὴν ὕπαρξη κάποιου ἄλλου [πράγματος], πού εἶναι μέ τὸν τρόπο αὐτὸ καθολικὰ καί ἀναγκαῖα δεδομένο: ἔτσι ἐπίστευε πὼς μπορεῖ ἀπ' αὐτὸ νά συναγάγῃ, ὅτι ἐμεῖς χωρὶς ἐμπειρία δέν ἔχομε τίποτε πού θά μποροῦσε νά προσαυξήσῃ τὴν ἐννοιά μας καί θά μᾶς ἔδινε τὸ δικαίωμα γιὰ μίαν τέτοια αὐτοδιευρυνόμενη⁴³¹ κρίση a priori. Ὅτι τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, πού φωτίζει τὸ κερί, τὸ τήκει συγχρόνως, ἐνῶ [τὸ φῶς] αὐτὸ σκληραίνει τὸν ἄργιλλο, τοῦτο δέν μπορεῖ νά τὸ μαντέψῃ καμμιά νόηση [διάνοια] ἐξ ἐννοιῶν, πού εἴχαμε πρωτύτερα γι' αὐτὰ τὰ πράγματα, πολὺ δὲ λιγώτερο [μπορεῖ] νά τὸ συναγάγῃ μέ νομοτέλεια⁴³², καί μόνον ἢ ἐμπειρία μπορεῖ νά μᾶς διδάξῃ ἕναν τέτοιο νόμο. Στὴν Ὑπερβατικὴ, ἀπεναντίας, Λογικὴ εἶδαμε: ὅτι, μολονότι δέν μποροῦμε ἀσφαλῶς νά προ-

{ (A 765)
(B 793)

{ (A 766)
(B 794)

427. Ὑπερβαίνουμε.

428. Αὐτόματη γέννηση, αὐτοπαραγωγή.

429. Τοῦ καθαροῦ λόγου.

430. Ἐπεκαλεῖτο τὴν...

431. Ἀφ' ἑαυτῆς..., τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ τῆς διευρύνουσα...

432. Σύμφωνα μέ ἢ διὰ νόμων.

χωρήσουμε⁴³³ ποτέ ἄμεσα πέρα ἀπό τό περιεχόμενο τῆς ἐννοίας πού μᾶς εἶναι δεδομένη, μπορούμε ἐν τούτοις νά γνωρίσωμε ἐντελῶς a priori, ἀλλ' ἐν σχέσει πρὸς ἓνα τρίτο [στοιχεῖο], πρὸς δυνατή δηλ. ἐμπειρία, ἄρα ὡστόσο a priori, τὸν νόμο τῆς συνδέσεως μέ ἄλλα πράγματα. "Ὅταν συνεπῶς τό κερὶ, πού ἦταν πρωτύτερα στερεό, τήκεται, τότε μπορῶ νά γνωρίσω a priori, ὅτι πρέπει κατ' ἀνάγκη νά ἔχη προηγηθῆ κάτι τι (ἡ θερμότης π.χ. τοῦ ἡλίου), εἰς τό ὄποιο⁴³⁴ αὐτό [τό γεγονός] ἔπεται σύμφωνα μέ ἓναν σταθερό νόμο, μολονότι ἐγώ, χωρίς ἐμπειρία, δέν θά μπορούσα νά γνωρίσω καθαρισμένα a priori καί χωρίς τή διδασκαλία τῆς ἐμπειρίας οὔτε τήν αἰτία ἀπό τό ἀποτέλεσμα, οὔτε τό ἀποτέλεσμα ἀπό τήν αἰτία. Αὐτός [ὁ Hume] συνεπέβαινε, ἄρα, ἐσφαλμένως ἀπό τήν τυχειότητα τοῦ προσδιορισμοῦ μας σύμφωνα μέ τόν νόμο γιά τήν τυχειότητα τοῦ ἰδίου τοῦ νόμου καί συνέχεε τήν ἔξοδό μας ἀπό τήν ἐννοια ἑνός πράγματος πρὸς τή δυνατή ἐμπειρία (πρᾶγμα⁴³⁵ πού συμβαίνει a priori καί ἀποτελεῖ τήν ἀντικειμενική πραγματικότητα αὐτῆς τῆς ἐννοίας) μέ τή σύνθεση τῶν ἀντικειμένων πραγματικῆς ἐμπειρίας, ἡ ὁποία βέβαια εἶναι πάντοτε ἐμπειρική· μ' αὐτό μετέτρεπε ὅμως μίαν ἀρχή τῆς συγγενείας⁴³⁶, πού ἔχει τήν ἔδρα τῆς στή διάνοια [νόηση] καί ἐκφράζει ἀναγκαία σύνδεση, σ' ἓναν κανόνα τοῦ συνειρμοῦ, [κανόν] πού ἀπαντᾷ στήν ἀναπλαστική ἀπλῶς φαντασία καί μόνον τυχαῖες, [καί] διόλου ἀντικειμενικές συνδέσεις μπορεῖ νά ἐκθέτη [παριστᾷ].

Οἱ σκεπτικές ὅμως ἀποπλανήσεις αὐτοῦ τοῦ κατά τ' ἄλλα ἐξαιρετικά ὀξύνοου ἀνδρός προέρχονταν κατά κύριο λόγο ἀπό μίαν ἔλλειψη, τήν ὁποία εἶχε ἐν τούτοις κοινή μέ ὅλους τοὺς δογματικούς, ὅτι δηλ. δέν εἶχε συστηματική ἐποπτεία⁴³⁷ ὅλων τῶν εἰδῶν τῆς συνθέσεως τῆς διανοίας a priori. Γιατί τότε θά εἶχε βρῆ —χωρίς ἐδῶ νά κάνω μνεῖα τῶν ὑπολοίπων— τήν θεμελιώδη, π.χ., ἀρχή τῆς διαρκοῦς μονιμότητος⁴³⁸ ὡς μίαν τέτοια, ἡ ὁποία ὅπως ἐξ ἴσου ἀκριβῶς καί ἡ ἀρχή τῆς αἰτιότητος, προκαταλαμβάνει τήν ἐμπειρία. Μ' αὐτό θά εἶχε ἐπίσης μπορέσει νά προδιαγράψη καθωρισμένα ὄρια στήν a priori αὐτοδιευρυνόμενη διάνοια καί στόν καθαρό λόγο. Ἀλλά καθὼς αὐτός περιορίζει μόνον τή διάνοια, χωρίς νά τήν ὀριοθετῆ [νά τῆς θέτη καθωρισμένα ὄρια], καί

433. Νά ἐξέλθωμε, νά ὑπερβοῦμε.

434. Μετά ἀπό τό ὄποιο.

435. Δηλ. ἡ ἔξοδος. Κατά τήν ἔκδοση A: ἡ ὁποία (= ἐμπειρία).

436. Affinitas (= οἰκειότης).

437. Δέν συνεπισκοποῦσε.

438. Decretum constantiae et perpetuitatis (= ἀρχή τῆς μονιμότητος).

καταφέρνει⁴³⁹ μὲν μιάν γενικὴ δυσπιστία, ἀλλὰ καμμιά καθωρισμένη γνώση τῆς ἀναπόφευκτης σ' ἐμᾶς ἀγνοίας· καθὼς ὑποβάλλει σέ λογοκρισία μερικές θεμελιώδεις ἀρχές τῆς διανοίας, χωρὶς αὐτὴ τὴ διάνοια νά τὴν ὀδηγῆ [φέρῃ] ἀναφορικὰ πρὸς ὀλόκληρη τὴ δύναμὴ τῆς στὸν δοκιμαστικὸ ζυγὸ [ἐλεγχῶ] τῆς κριτικῆς, καί, καθ' ὅσον [ἐνῶ] ἀρνεῖται σ' αὐτὴν ἐκεῖνο πού αὐτὴ δέν μπορεῖ νά ἐπιτελέσῃ πραγματικά, προχωρεῖ περαιτέρω καί τῆς ἀμφισβητεῖ πᾶσα δύναμη νά αὐτοδιευρύνεται a priori, μὴ λαμβανομένου ὑπ' ὄψῃ⁴⁴⁰ ὅτι ὀλόκληρη αὐτὴ τὴ δύναμη δέν τὴν ἔχει ὑποβάλλει σ' ἀποτιμητικὸν ἐλεγχῶ: ἔτσι τοῦ ἀντισυμβαίνει [παθαίνει, τὸν συναπαντᾷ] αὐτό πού καταβάλλει [ἀνατρέπει] πάντοτε τὸν σκεπτικισμό, ὅτι δηλαδὴ τίθεται ὁ ἴδιος⁴⁴¹ ἐν ἀμφιβολία, καθ' ὅσον [ἀφοῦ] οἱ ἀντιρρήσεις του ἐρεΐδονται μόνον σέ *facta*, πού εἶναι τυχαῖα, ὄχι ὅμως σ' ἀρχές, πού θά μπορούσαν νά προκαλέσουν μιάν ἀναγκαῖα ἀπάρνηση τοῦ δικαιώματος δογματικῶν ἰσχυρισμῶν. (A 768) (B 796)

Ἐπειδὴ ἐξ ἄλλου αὐτός⁴⁴² δέν κάνει καμμιά διάκριση ἀνάμεσα στίς θεμελιώδεις ἀξιώσεις [ἀποκτήσεις] τῆς διανοίας καί τίς διαλεκτικὲς ὑπεραξιώσεις τοῦ λόγου, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἐν τούτοις εἶναι κυρίως στραμμένες οἱ ἐπιθέσεις του: ἔτσι ὁ λόγος, ἢ ἐντελῶς ἰδιάζουσα ὀρμὴ τοῦ ὁποίου σ' αὐτό ἐδῶ δέν ἐνοχλεῖται κατ' ἐλάχιστον ἀλλὰ μονάχα ἐμποδίζεται, δέν αἰσθάνεται τὸν χῶρο γιὰ τὴν ἐξάπλωσή του [διεύρυνσή του] κεκλεισμένο καί δέν μπορεῖ, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τό ὅτι ἐδῶ καί ἐκεῖ ἐνοχλεῖται, ν' ἀποτραπῆ ποτέ ὀλοκληρωτικά ἀπὸ τίς δοκιμές του⁴⁴³. Γιατί ἐναντίον ἐπιθέσεων ὀπλίζεται κανεὶς πρὸς ἀντιάμυνα καί ὑψώνει⁴⁴⁴ μέ τόσο ἀκόμη πῶς μεγάλη ἀκαμψία τὸ κεφάλι του πάνω σ' αὐτό, στὸ νά ἐπιβάλλῃ [δηλ.] τίς ἀπαιτήσεις του. Ἐνας πλήρης ὅμως καταλογισμὸς ὀλόκληρης τῆς δυνάμεώς του καί ἢ ἐξ αὐτοῦ ἀπορρέουσα πεποίθηση τῆς βεβαιότητος μιᾶς μικρῆς κτήσεως ἀπέναντι⁴⁴⁵ στὴ ματαιοφροσύνη ὑψηλοτέρων ἀπαιτήσεων, αἴρουν κάθε ἔριδα καί παρακινοῦν νά ἱκανοποιηθῶνται κανεὶς εἰρηνοπρεπῶς μέ μιάν περιωρισμένη, ἀλλ' ἀδιαμφισβήτητη ἰδιοκτησία [κατοχή].

Ἐναντίον τοῦ ἄκριτου Δογματικοῦ, πού δέν ἔχει μετρήσει τὴν σφαῖρα τῆς διανοίας-νοήσεώς του, οὔτε, κατὰ συνέπεια, προσδιορίσει σύμφωνα μ'

439. Πετυχαίνει, κατορθώνει, ἐπιτελεῖ.

440. Χωρὶς νά ὑπολογίζῃ κανεὶς.

441. Ὁ Σκεπτικισμὸς ἢ ὁ σκεπτικιστής.

442. Ὁ Hume.

443. Ἐγχειρήματά του.

444. Βάζει.

445. Παρά τὴν...

(A 769) } ἀρχές τὰ ὄρια τῆς δυνατῆς του γνώσεως, ὁ ὁποῖος, ἄρα, δέν γνωρίζει ἐκ τῶν
 (B 797) } προτέρων, πόσο [πολύ] μπορεί, ἀλλά σκέπεται νά τό ἐξεύρη [ἐξακριβώση]
 μέ ἀπλές δοκιμές, οἱ σκεπτικές αὐτές ἐπιθέσεις δέν εἶναι μόνον ἐπικίνδυνες,
 ἀλλά τοῦ εἶναι μάλιστα καί καταστρεπτικές. Γιατί, ἂν πληγῆ πάνω σ' ἕναν
 μόνον ἰσχυρισμό, πού δέν μπορεί νά τόν δικαιολογήσῃ, τήν φαινομενικότη-
 τα ὅμως τοῦ ὁποῖου δέν μπορεί ὡσαύτως ν' ἀναπτύξῃ, τότε ἡ ὑπόψια πέφτει
 σ' ὄλους ἐπάνω [τούς ἰσχυρισμούς], ὅσοδήποτε κατά τάλλα πειστικοί καί ἂν
 μποροῦν νά εἶναι πάντοτε αὐτοί.

Καί ἔτσι ὁ Σκεπτικός εἶναι ὁ σωφρονιστής [παιδευτής] τοῦ δογματικοῦ
 σοφιστολόγου [σοφιστευόμενου ἐπιχειρηματολόγου] πρός⁴⁴⁶ μίαν ὑγιᾶ
 κριτική τῆς διανοίας καί τοῦ ἰδίου τοῦ λόγου. "Ὅταν αὐτός ἔχῃ φθάσει ἐκεῖ,
 τότε δέν ἔχει νά φοβῆται καμμιά παραπέρα προσβολή [ἐπίθεση]' γιατί
 αὐτός διακρίνει εὐθύς τότε τήν κτήση του ἀπό ἐκεῖνο πού βρίσκεται
 ὀλοκληρωτικά ἔξω ἀπ' αὐτήν, [ἐκεῖνο] πάνω στό ὁποῖο δέν ἐγείρει καμμιά
 ἀξίωση καί γιά τό ὁποῖο δέν μπορεί ἐπίσης νά ἐμπλακῆ σέ διαφιλονικήσεις.
 Ἡ σκεπτική ἔτσι μέθοδος δέν εἶναι βέβαια αὐτή καθ' ἑαυτήν γιά τίς
 ἐρωτήσεις τοῦ λόγου ἰκανοποιητική, ἀλλ' ὡστόσο προπαιδευ-
 τική [προεξασκητική]⁴⁴⁷ γιά νά ξυπνήσῃ τήν προσεκτικότητά του⁴⁴⁸ καί
 νά τόν παραπέμπῃ [ὀδηγῆ] σ' ἐμβριθῆ μέσα, πού μποροῦν νά τόν
 διασφαλίσουν στίς νόμιμες κτήσεις του.

ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

ΤΡΙΤΟ ΤΜΗΜΑ

Ἡ Πειθαρχία τοῦ καθαροῦ λόγου ἐν ἀναφορᾷ πρός τίς ὑποθέσεις

Ἄφοῦ λοιπόν ἐμεῖς διά τῆς κριτικῆς τοῦ λόγου μας γνωρίζομε τελικά
 τόσα [μόνον], ὅτι [δηλ.] στήν καθαρῆ καί ἄκρως θεωρητικῆ χρήσῃ του δέν
 μποροῦμε στήν πραγματικότητα νά γνωρίζομε ἀπολύτως τίποτε: δέν θά

446. Πού ὀδηγεῖ ἢ ὠθεῖ σέ..., πρός τήν κατεύθυνση μιᾶς...

447. Προεξασκητική.

448. Ἐπαγρύπνηση.

ᾧφειλε αὐτός νά διανοίγη ἓνα τόσο πιά εὐρύ πεδίο γιά ὑποθέσεις, ἐφ' ὅσον τουλάχιστον εἶναι ἐπιτετραμμένο⁴⁴⁹ νά ἐπινοῆ⁴⁵⁰ κανεῖς καί νά νομίζη⁴⁵¹, ἂν ὄχι⁴⁵², ὥστόσο, καί νά ἰσχυρίζεται;

Ἔτσι⁴⁵³ τυχόν ἡ φαντασία δέν πρέπει νά ὀνειροπολῆ, ἀλλ' ὑπό τήν αὐστηρή ἐποπτεία τοῦ λόγου νά ἐπινοῆ, ἐκεῖ τότε πρέπει προηγουμένως πάντοτε νά ὑπάρχη κάτι τό ἐντελῶς βέβαιο καί ὄχι ἐπινοημένο ἢ ἀπλή δόξα, καί αὐτό [τό κάτι] εἶναι ἡ δυνατότης τοῦ ἰδίου τοῦ ἀντικειμένου. Αὐτομάτως τότε εἶναι ἀσφαλῶς ἐπιτετραμμένο νά καταφεύγη κανεῖς ἐξ αἰτίας⁴⁵⁴ τῆς πραγματικότητος τοῦ ἀντικειμένου αὐτοῦ στή δόξα, ἡ ὁποία ὅμως, γιά νά μὴν εἶναι ἀβάσιμη [χωρίς ὑπόβαθρο], ὀφείλει νά ἀχθῆ σέ σύνδεση, ὡς ἐξηγητικό [της] λόγο, μ' αὐτό πού πραγματικῶς εἶναι δεδομένο καί κατ' ἀκολουθίαν εἶναι βέβαιο —καί τότε λοιπόν ὀνομάζεται ὑπόθεση.

Ἐπειδή τώρα δέν μποροῦμε νά ἔχουμε τήν παραμικρότερη ἔννοια γιά τή δυνατότητα τῆς δυναμικῆς συνδέσεως *ariori* καί ἡ Κατηγορία⁴⁵⁵ τῆς καθαρῆς νοήσεως δέν χρησιμεύει σ' αὐτό, στό νά ἐπινοῆ [δηλ.] μιάν τέτοια [δυνατότητα], ἀλλά μονάχα νά τήν κατανοῆ, ὅπου αὐτή [ἡ δυνατότης] ἀπαντᾷ στήν ἐμπειρία: ἔτσι δέν μποροῦμε, σύμφωνα μέ τὶς Κατηγορίες αὐτές, νά ἐπινοήσωμε πρωταρχικῶς ἓνα καί μόνο, ὡς πρὸς μιάν νέα καί ἐμπειρικῶς μὴ δοτέα [ὑποδεικτέα] ἰδιοσυστασία [φύση], ἀντικείμενο καί νά τήν⁴⁵⁶ θέσωμε ὡς ὑπόβαθρο μιᾶς ἐπιτρεπόμενης ὑποθέσεως· γιὰ αὐτό θά ἐσήμαινε τό νά ὑποβάλλη⁴⁵⁷ κανεῖς στόν λόγο ἀποκυήματα τοῦ ἐγκεφάλου⁴⁵⁸ ἀντί τῶν [στή θέση] ἐννοιῶν γιά πράγματα. Ἔτσι δέν εἶναι ἐπιτετραμμένο νά ἐπινοῆ κανεῖς ὅποιεσδήποτε καινούργιες πρωταρχικές δυνάμεις, μιάν διάνοια π.χ. πού ἔχει [δῆθεν] τή δύναμη νά ἐποπτεύη τό ἀντικείμενό της χωρίς αἰσθήσεις, ἢ μιάν δύναμη ἔλξεως⁴⁵⁹ χωρίς καμμιά ἐπαφή, ἢ ἓνα νέο

449. Χαριστικά παραχωρημένο.

450. Νά πλάθῃ θεωρίες δηλ.

451. Νά ἐκφράζῃ «δόξας».

452. Ἔτσι κι ἂν ὄχι νά...

453. Ἐάν.

454. Διά τήν...

455. *V o r l ä n d e r*: οἱ Κατηγορίες.

456. *E r d m a n n*: ἰην (= αὐτό = τό ἀντικείμενο), δηλ. πραγματικῆν δυνατότητα τοῦ ἀντικειμένου.

457. Ὑπεβάλλῃ, ὑπο-θέση.

458. Κενές χίμαιρες.

459. Δύναμη ἀπόσεως (*M e l l i n*), δύναμη διαστολῆς (*E r d m a n n*).

(A 771) } εἶδος οὐσιῶν, [μιάν οὐσία] π.χ. πού θά ἦταν χωρίς ἀδιαπερατότητα παρούσα
 (B 799) } στὸν χῶρο, κατ' ἀκολουθίαν καμμιάν ἐπίσης κοινωνία τῶν οὐσιῶν, πού
 εἶναι διαφορετική ἀπ' ὅλες ἐκεῖνες πού προσφέρει ἡ ἐμπειρία, καμμιάν
 παρουσία ἀλλιῶς [κατ' ἄλλον τρόπο] ἀπ' ὅ,τι στὸν χῶρο, καμμιάν διάρκειά
 παρά μόνο στὸν χρόνο. Μὲ μιάν λέξη: δυνατό μόνον εἶναι στὸν λόγο μας νά
 χρησιμοποιοῦν τούς ὅρους δυνατῆς ἐμπειρίας ὡς ὅρους τῆς δυνατότητος τῶν
 πραγμάτων, μέ κανέναν ὅμως τρόπο νά δημιουργῆ [κατασκευάζη], ἐντελῶς
 ἀνεξάρτητα ἀπ' αὐτούς [τούς ὅρους], μερικούς τρόπον τινά ὅρους⁴⁶⁰ μέσα
 στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του⁴⁶¹, γιατί τέτοιου εἴδους ἐννοιες θά ἦσαν ἐπίσης, ἂν
 καί χωρίς ἀντίφαση, χωρίς ὥστόσο ἀντικείμενο.

Οἱ ἐννοιες τοῦ λόγου εἶναι, ὅπως ἐλέχθη, ἀπλές ιδέες καί δέν ἔχουν
 ἀσφαλῶς κανένα σέ ὅποιανδήποτε ἐμπειρία ἀντικείμενο, ἀλλά δέν δηλώ-
 νουν γιά τοῦτο ὥστόσο ἐπινοημένα καί, κοντά ταυτόχρονα σ' αὐτό, ἀντικεί-
 μενα [ἀπλῶς] παραδεδεγμένα ὡς δυνατό. [Οἱ ἐννοιες] αὐτές ἔχουν προβλη-
 ματικῶς μόνον νοηθῆ, γιά νά θεμελιώνη κανεῖς ἐν σχέσει πρὸς αὐτές (ὡς
 εὐρεσιολογικῶν ἐπινοιῶν [πλασμάτων]) κανονιστικές ἀρχές τῆς συστημα-
 τικῆς χρήσεως τῆς διανοίας-νοήσεως στό πεδίο τῆς ἐμπειρίας. "Ὅταν κανεῖς
 ἀπομακρύνεται [ἐξέρχεται] ἀπ' αὐτό, τότε αὐτές εἶναι ψιλὰ ὄντα κατ' ἐπί-
 νοιαν⁴⁶², ἡ δυνατότης τῶν ὁποίων δέν εἶναι ἀποδεικτική, καί τά ὅποια ὡς ἐκ
 τούτου ἐπίσης δέν μποροῦν διά μιᾶς ὑποθέσεως νά τεθοῦν ὡς βάση στήν
 ἐξήγησιν πραγματικῶν φαινομένων. Τό νά νοῆ κανεῖς μέσα του τήν ψυχὴ
 ὡς ἀπλῆ, εἶναι κάλλιστα ἐπιτρεπτό, γιά νά θέτη κανεῖς, σύμφωνα μέ τήν
 ιδέα αὐτή, ὡς ἀρχή τῆς κρισιολογήσεώς μας τῶν ἐσωτερικῶν αὐτῆς⁴⁶³
 φαινομένων, μιάν πλήρη καί ἀναγκαίαν ἐνότητα ὅλων τῶν δυνάμεων τοῦ
 πνεύματος, μολονότι δέν μπορεῖ κανεῖς νά τήν ἐνδιαβλέψη⁴⁶⁴ [διίδη] in
 concreto. Ἄλλά τό νά δέχεται κανεῖς τήν ψυχὴ ὡς ἀπλῆ οὐσία (μιὰ
 ἐννοια ὑπερβατική), [τοῦτο] θά ἦταν μιὰ πρόταση, πού ὄχι μόνο θά ἦταν
 ἀναπόδεικτη (ὅπως εἶναι πλείονες φυσικές ὑποθέσεις), ἀλλά ἐπίσης καί
 ἐντελῶς αὐθαίρετα καί στά τυφλά ἀποτολμημένα, ἀφοῦ τό Ἄπλό δέν
 ἀπαντᾷ [προβάλλει] σέ καμμιάν ἀπολύτως ἐμπειρία καί, ἐάν κανεῖς ὑπό
 οὐσίαν ἐννοῆ ἐδῶ τό διαρκῶς μόνιμο ἀντικείμενο τῆς κατ' αἴσθησιν
 ἐποπτείας, ἡ δυνατότης [τότε] ἐνός ἀπλοῦ φαινομένου δέν μπορεῖ
 [εἶναι] ὄλωσδιόλου νά διοραθῆ [διαγνωσθῆ]. Νοητά ἀπλῶς ὄντα, ἡ νοητές

460. Τῆς δυνατότητος τῆς ἐμπειρίας ὡς κλπ.

461. Ἄπό μόνος του.

462. Entia rationis.

463. Τῶν ἐσωτερικῶν τῆς.

464. Τήν ἐνότητα αὐτή.

ἀπλῶς ιδιότητες τῶν πραγμάτων τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, δὲν δύνανται νά γίνουν μέ καμμιά⁴⁶⁵ θεμελιώδη ἀρμοδιότητα [ἐξουσιότητα] τοῦ λόγου ὡς δόξα ἀποδεκτά, μολονότι (ἀφοῦ δὲν ἔχει κανεῖς καθόλου ἔννοιες γιά τή δυνατότητά τους ἢ μή) ἐπίσης δὲν μποροῦν μέ καμμιάν καλλίτερη ἐνόραση ν' ἀποκηρυχθοῦν⁴⁶⁶ δογματικῶς.

Γιά τήν ἐξήγηση δεδομένων φαινομένων δὲν μποροῦν νά προσκομισθοῦν καθόλου ἄλλα πράγματα καί ἐξηγητικοί λόγοι ἐκτός ἀπ' αὐτά καί αὐτούς, πού ἔχουν τεθῆ, σύμφωνα μέ γνωστούς ἤδη νόμους τῶν φαινομένων, σέ σύνδεση μέ τά δεδομένα [φαινόμενα]. Μιά ὑπερβατολογική ὑπόθεση, στήν ὁποία [κατά τήν ὁποία] θά ἐχρησιμοποιεῖτο μιὰ ἀπλή ἰδέα τοῦ λόγου γιά τήν ἐξήγηση τῶν πραγμάτων τῆς φύσεως, δὲν θά ἦταν ὡς ἐκ τούτου καμμιά ἀπολύτως ἐξήγηση, καθ' ὅσον αὐτό πού δὲν κατανοεῖ κανεῖς ἐπαρκῶς ἐκ γνωστῶν ἐμπειρικῶν ἀρχῶν, θά ἐξηγεῖτο μέ κάτι τι, γιά τό ὁποῖο δὲν καταλαβαίνει κανεῖς ἀπολύτως τίποτα. Ἡ ἀρχή, ἐξ ἄλλου, μιᾶς τέτοιας ὑποθέσεως θά ἐχρησίμευε κατ' οὐσίαν μόνο γιά τήν ἱκανοποίηση τοῦ λόγου καί ὄχι γιά τήν προώθηση [πρόοδο] τῆς χρήσεως τῆς διανοίας-νοήσεως ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τ' ἀντικείμενα. Τάξη καί σκοπιμότης μέσα στήν φύση πρέπει πάλι νά ἐξηγοῦνται ἐκ φυσικῶν αἰτιῶν καί σύμφωνα μέ νόμους τῆς φύσεως, καί ἐδῶ καί οἱ πῖό ἄγριες⁴⁶⁷ [ἀχαλίνωτες] ὑποθέσεις, ἐάν μόνον [ἀρκεῖ μόνον καί] εἶναι φυσικές, εἶναι ἀνεκτότερες ἀπό μιάν ὑπερφυσική, τήν ἐπὶ κληση δηλ. ἐνός θεοῦ πρωτουργοῦ, πού τόν προϋποθέτει κανεῖς γιά τόν σκοπό αὐτό. Γιατί αὐτό θά ἦταν μιὰ ἀρχή τοῦ ἀργοῦ λόγου (*ignava ratio*), ὅλες [δηλ.] τίς αἰτίες, τήν ἀντικειμενική πραγματικότητα τῶν ὁποίων μπορεῖ κανεῖς, τουλάχιστον κατά τή δυνατότητα, νά γνωρίσει εἰσέτι διά [προοδευτικά] συνεχιζομένης ἐμπειρίας, νά τίς ἀντιπαρέρχεται διά μιᾶς [ἤ: ξαφνικά], γιά νά ἐπαναπαυθῆ σέ μιάν ἀπλή ἰδέα, πού εἶναι πολύ ἀναπαυτική [βολική] γιά τόν λόγο. Ὅσον ὅμως ἀφορᾷ τήν ἀπόλυτη ὁλότητα τῆς ἐξηγητικῆς ἀρχῆς⁴⁶⁸ στή σειρά [τῶν αἰτιῶν] αὐτῶν, τοῦτο λοιπόν δὲν μπορεῖ ν' ἀποτελέσει κανένα ἐμπόδιο ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τ' ἀντικείμενα τοῦ κόσμου, γιατί, καθὼς αὐτά δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό φαινόμενα, δὲν μπορεῖ ποτέ νά ἐλπίζεται [ἀναμένεται] γι' [σ'] αὐτά κάτι τό ἀποτετελεσμένο στή σύνθεση τῶν σειρῶν⁴⁶⁹ τῶν ὄρων.

Ἐπερβατολογικές ὑποθέσεις τῆς καθαρᾷ θεωρητικῆς χρήσεως τοῦ

{ (A 773)
(B 801)

465. Κατά τήν 3. ἐκδοση: μέ μιάν.

466. Νά τά ἢ τίς ἀρνηθῆ κανεῖς δογματικῶς.

467. Πρωτόγονες, χονδροειδεῖς.

468. Ratio explicandi (= ἐξηγητικός λόγος).

469. 3. ἐκδοση: τῆς σειρᾶς.

λόγου καί μιὰ ἐλευθερία νά χρησιμοποιῆ ἐνδεχομένως [στήν ἀνάγκη] κανεῖς ὑπερφυσικούς ἐξηγητικούς λόγους⁴⁷⁰ πρὸς ὑποκατάσταση [κάλυψη] τῆς ἐλλείψεως σέ φυσικούς ἐξηγητικούς λόγους, δέν δύνανται διόλου νά ἐπιτραποῦν, ἐν μέρει μὲν γιατί ὁ λόγος μέ αὐτό δέν προχωρεῖ καθόλου παραπέρα, ἀλλά διακόπτει μᾶλλον [ἀπεναντίας] τὴν ὄλη προοδευτικὴ πορεία τῆς χρήσεώς του, ἐν μέρει δέ γιατί ἡ ἀδεια⁴⁷¹ αὐτὴ θά ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νά τὸν στερήσῃ [θά τὸν ὀδηγοῦσε νά χάσῃ] τελικά ὅλους τοὺς καρπούς τῆς ἐπεξεργασίας [καλλιεργείας] τοῦ οἰκείου εἰς αὐτόν πεδίου, δηλ. τῆς ἐμπειρίας. Πράγματι, ἂν ἡ κατὰ φύσιν [φυσική] ἐξήγηση γίνεται [ἀποβαίνῃ] ἐδῶ καί ἐκεῖ δύσκολη γιά ἡμᾶς, τότε ἔχουμε μιάν ὑπερβατικὴ ἐξηγητικὴ ἀρχὴ σταθερὰ στό χέρι, [ἀρχή] πού μᾶς ἀπαλλάσει⁴⁷² ἀπ' ἐκείνη τὴν ἔρευνα καί κατακλείει [τερματίζει] τὴν ἀνερεύνησή μας ὄχι δι' ἐγκατανοήσεως⁴⁷³, ἀλλά διὰ μιᾶς ὀλοκληρωτικῆς ἀκαταληψίας⁴⁷⁴ μιᾶς ἀρχῆς, πού εἶναι κατὰ τέτοιον ἤδη τρόπο προκαταβολικά ἐπινοημένη, ὥστε νά ὤφειλε ἀναγκαστικά νά περιέχῃ τὴν ἔννοια τοῦ ἀπολύτως Πρώτου.

(A 774) }
(B 802) }

Τό δεύτερο ἀπαιτούμενο [ἀναγκαῖο] γιά τὴν ἀξιοποδεκτότητα⁴⁷⁵ μιᾶς ὑποθέσεως πρᾶγμα⁴⁷⁶ εἶναι ἡ ἐπάρκειά της, ὥστε νά προσδιορίζῃ ἐξ αὐτοῦ ἀκριβοῦς τὶς συνέπειες, πού εἶναι δεδομένες. "Ὅταν γιά τὸν σκοπὸ αὐτὸ εἶναι κανεῖς ἀναγκασμένος νά ἐπικαλεῖται [νά ἀνατρέχῃ σέ] ἐπικουρικές⁴⁷⁷ ὑποθέσεις, αὐτές τότε δίδουν τὴν ὑποψία μιᾶς ἀπλῆς ἐπινοήσεως, γιατί καθ' ἑαυτὴν κάθε μία ἀπ' αὐτές χρειάζεται τὴν ἴδια δικαίωση, τὴν ὁποία εἶχεν ἀνάγκη ἢ γιά ὑπόβαθρο τεθειμένη σκέψη, καί δέν μπορεῖ ὡς ἐκ τούτου νά παράσχη κανέναν ἀξιόπιστο μάρτυρα⁴⁷⁸. "Ὅταν, ὑπὸ τὴν προϋπόθεση μιᾶς ἀπεριόριστα τελείας αἰτίας, δέν ὑπάρχῃ βέβαια καμμιά ἔλλειψη σ' ἐξηγητικὴς πάσης σκοπιμότητος, τάξεως καί μεγέθους, πού βρίσκονται στὸν κόσμον, ἀρχές, τότε ἐν τούτοις ἐκείνη ἔχει ἀνάγκη ἐν μέσῳ⁴⁷⁹ —τουλάχιστον σύμφωνα μέ τίς ἔννοιές μας— τῶν ἐμφανιζόμενων⁴⁸⁰ ἀποκλίσεων καί κακῶν,

470. Ἵρχές.

471. Licentia, licence (= χαριστική, προνομακὴ ἐλευθερία).

472. Αἶρει ὑπεράνω ἐκείνης...

473. Ἵμβριθοῦς, ὀξείας, σαφοῦς γνώσεως [= Einsicht].

474. Ἵσυλληψίας.

475. Γιά νά γίνῃ ἄξια ἀποδοχῆς.

476. Ὅρος, σημεῖο.

477. Ἵπιβοθητικές.

478. Καμμιά ἐγκυρὴ μαρτυρία.

479. Κατὰ τίς, γιά τίς.

480. Παρουσιαζόμενον, παρατηρούμενον.

ἀπό νέες ἀκόμα ὑποθέσεις, γιὰ νά σωθῆ ἐναντίον αὐτῶν⁴⁸¹, ὡς ἀντιρρήσεων [ἐναντίον τους]. Ὅταν ἡ ἀπλή αὐτοτέλεια [οὐσιαστικότης] τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, πού ἔχει τεθῆ ὡς ὑπόβαθρο τῶν ἑαυτῆς φαινομένων, προσβάλλεται [ἀμφισβητῆται] διὰ [ὑπό] τῶν ὁμοίων [προσομοίων]⁴⁸² πρὸς τίς μεταβολές μιᾶς ὕλης (τὴν αὔξηση καί φθίση) φαινομένων της, τότε πρέπει νά καλοῦνται νέες ὑποθέσεις σέ βοήθεια, [ὑποθέσεις] πού δέν εἶναι μὲν χωρὶς πιθανοφάνεια, ἀλλ' εἶναι ὥστόσο χωρὶς καμμιά πιστότητα⁴⁸³, ἐκτός ἀπ' ἐκείνην πού τοὺς προσφέρει ἢ ὡς κύριο ὑπόβαθρο [ἀρχή] ἀποδεδεγμένη δόξα, μὲ τὴν ὁποία μολαταῦτα αὐτές ὀφείλουν νά συνηγοροῦν [νά ὁμιλοῦν τὴν ἴδια γλῶσσα].

Ἐάν οἱ ἐδῶ ἀναφερθέντες ὡς παράδειγμα ἰσχυρισμοὶ τοῦ λόγου (ἀσώματη ἐνότης τῆς ψυχῆς καὶ ὕπαρξη ἐνός ὑπερτάτου ὄντος) δέν ὀφείλουν [ἔχουν] νά ἰσχύουν ὡς ὑποθέσεις, ἀλλὰ ὡς α ριογι ἀποδεδειγμένα δόγματα, τότε λοιπὸν δέν εἶναι [γίνεται] γι' αὐτές διόλου ὁ λόγος. Σέ μιάν τέτοια ὁμως περίπτωση ἄς προβλέψῃ⁴⁸⁴ ἀσφαλῶς κανεῖς, ὥστε ἡ ἀπόδειξη νά ἔχη τὴν ἀποδεικτικὴ βεβαιότητα μιᾶς ἀποδείξεως. Γιατί, τό νά θέλῃ κανεῖς νά καταστήσῃ τὴν πραγματικότητα τέτοιων ἰδεῶν ἀπλῶς πιθανή, εἶναι μιὰ παράλογη⁴⁸⁵ πρόθεση, ἔτσι ἀκριβῶς ὡς ἐάν νά διεννοεῖτο κανεῖς ν' ἀποδείξῃ κατὰ τρόπον ἀπλῶς πιθανό μιάν πρόταση τῆς Γεωμετρίας. Τό πᾶν, ὁ ἀπό κάθε ἐμπειρίαν ἀποκεχωρισμένος λόγος μπορεῖ α ριογι μόνον καὶ ὡς ἀναγκαῖο νά τό γνωρίζῃ ἢ νά μὴν γνωρίζῃ ἀπολύτως τίποτε· ἡ κρίση του δέν εἶναι ὡς ἐκ τούτου ποτέ [μιὰ] δόξα, ἀλλὰ ἡ ἐποχὴ ἀπό κάθε κρίση [πάσης κρίσεως] ἢ ἀποδεικτικὴ βεβαιότης. Δόξες καὶ πιθανοφανεῖς κρίσεις γι' αὐτό πού προσάπτεται [ἀνήκει] σέ πράγματα, μποροῦν νά προβάλλουν ὡς ἐξηγητικοὶ μόνον λόγοι αὐτοῦ πού εἶναι πραγματικά δεδομένο, ἢ ὡς συνέπειες, σύμφωνα μὲ ἐμπειρικοὺς νόμους, αὐτοῦ πού γιὰ βάση ὑπόκειται ὡς πραγματικό, κατὰ συνέπεια στή σειρά μόνον τῶν ἀντικειμένων τῆς ἐμπειρίας. Ἐξω ἀπ' αὐτό τό πεδίο δ ο ξ ά ζ ε ι ν εἶναι ταυτόσημο [ἰσοδυναμεῖ μέ] πρὸς παίξιν μέ σκέψεις, ἐκτός ἐάν γιὰ ἕναν ἀβέβαιο δρόμο τῆς κρίσεως θά εἶχε κανεῖς ἀπλῶς τὴ γνώμη, νά βρῆ [δηλ.] πάνω σ' αὐτόν, ἐνδεχομένως, τὴν ἀλήθεια.

Ἀλλά παρ' ὅλο πού στίς θεωρητικὲς ἀπλῶς ἐρωτήσεις τοῦ καθαροῦ λόγου δέν λαμβάνουν διόλου ὑποθέσεις χώρα, γιὰ νά θεμελιώσῃ κανεῖς

481. Τῶν προερχομένων δηλ. ἀπό τίς ἀποκλίσεις κλπ. ἀντιρρήσεων.

482. Ἐναλόγων.

483. Πίστη, διαπεπιστευμένο κῆρος.

484. Ἐς λάβη πρόνοια, ἄς προσέξῃ.

485. Ἐσυνταίριαστη.

προτάσεις πάνω σ' αυτές, αυτές ἐν τούτοις εἶναι παντελῶς ἐπιτρεπτές, γιὰ νά ὑπερασπίζουν τό πολὺ-πολὺ μόνον αὐτές [τίς προτάσεις], δηλαδή ὄχι βέβαια στή δογματική, ἀλλά στήν πολεμική ὡστόσο χρήση. Μὲ ὑπεράσπιση ὅμως δέν ἐννοῶ τὴν ἐπαύξηση [τόν πολλαπλασιασμό] τῶν ἀποδεικτικῶν λόγων⁴⁸⁶ τοῦ ἰσχυρισμοῦ του [μας]⁴⁸⁷, ἀλλά τὴν ἀπλῆ ματαιώση τῶν φαινομενικῶν γνώσεων τοῦ ἀντιπάλου, [γνώσεων] πού ὀφείλουν [πρόκειται] νά ζημιώνουν [αἱρουν, ἀφανίζουν] τὴν ἰσχυριζόμενη ἀπὸ μᾶς πρόταση. Ἄλλὰ ὅλες τώρα οἱ συνθετικές ἐκ καθαροῦ λόγου προτάσεις ἔχουν [φέρουν] τό ἰδιάζον [γνώρισμα] ἐπάνω τους: ὅτι, μολονότι αὐτός πού ἰσχυρίζεται τὴν πραγματικότητα ὠρισμένων ἰδεῶν, δέν γνωρίζει ποτέ τόσα, ὥστε νά [γιὰ νά] καθιστᾶ βέβαιη τὴ πρότασή του αὐτή, ἀπὸ τὴν ἄλλη [ἐπίσης] πλευρὰ ὁ ἀντίπαλος μπορεῖ ἐξ ἴσου τόσο λίγα νά γνωρίζη, γιὰ νά [ὥστε νά] ἰσχυρίζεται τό ἀντίθετο. Αὐτὴ ἡ ἰσότης⁴⁸⁸ τῆς μοίρας [τύχης] τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου δέν εὐνοεῖ τώρα βέβαια κανέναν ἀπὸ τοὺς δύο στήν καθαρὰ θεωρητικὴ χρήση, καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς εἶναι ἡ ἀληθὴς κονίστρα [τό πεδίο μάχης] μὴ κατασιγαστέων ποτέ ἐχθροτήτων [ἐρίδων]. Θα δειχθῆ ὅμως στή συνέχεια ὅτι, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν π ρ α κ τ ι κ ῆ χ ρ ῆ σ η, ὁ λόγος ἔχει ἐν τούτοις ἕνα δικαίωμα νά δέχεται κάτι πού δέν θά ἦταν μὲ κανέναν τρόπο δικαιοδοτημένος νά τό προϋποθέτη, χωρὶς ἐπαρκεῖς ἀποδεικτικούς λόγους, στό πεδίο τῆς καθαρῆς ἀπλῶς θεωρίας, [καὶ τοῦτο] γιατί ὅλες αὐτοῦ τοῦ εἴδους οἱ προϋποθέσεις προξενοῦν ζημιά [βλάπτουν] στήν τελειότητα τῆς ἄκρως καθαρῆς θεωρίας, γιὰ τὴν ὁποία ὅμως ὁ πρακτικὸς λόγος δέν νοιάζεται καθόλου. Ἐκεῖ ἄρα αὐτός εἶναι [εὐρίσκεται] ἐν κατοχῇ [ἔχει κάτι στήν κατοχὴ του], τὴ νομιμότητα τῆς ὁποίας δέν ἔχει [δέν χρειάζεται] ν' ἀποδείξη, καὶ γιὰ τὴν ὁποία ἄλλωστε δέν θά μπορούσε πράγματι ν' ἀναπτύξη [ἐκθέση] τὴν ἀπόδειξη. Ὁ ἀντίπαλος, ἄρα, ὀφείλει ν' ἀποδείξη. Καθὼς ὅμως αὐτός, γιὰ τό ἀμφισβητούμενο ἀντικείμενο, γνωρίζει ἐξ ἴσου τόσο λίγο κάτι τι, γιὰ ν' ἀποδείξη τὴ μὴ ὑπαρξὴ του, ὅσο [λίγο γνωρίζει] καὶ ὁ πρῶτος, πού ἰσχυρίζεται τὴν πραγματικότητα αὐτοῦ [τοῦ ἀντικειμένου]: ἔτσι ἀποδεικνύεται ἐδῶ ἕνα πλεονέκτημα ἀπὸ τὴν πλευρὰ ἐκείνου πού ἰσχυρίζεται κάτι ὡς πρακτικῶς ἀναγκαίαν προϋπόθεση (*melior est conditio possidentis*). Εἶναι δηλαδή αὐτός ἐλεύθερος νά χρησιμοποιῆ, τρόπον τινά ἀπὸ ἀνάγκη αὐτοαμύνης⁴⁸⁹, τὰ ἴδια ἀκριβῶς γιὰ τὴν καλὴ του ὑπόθεση μέσα, τὰ ὁποία χρησιμοποιεῖ καὶ ὁ ἀντίπαλος ἐναντίον τῆς ἰδίας [αὐτῆς ὑποθέσεως], [νά

486. Ἐπιχειρημάτων.

487. Κάποιου δηλ. γενικά.

488. Ἡ ἰσομοιρία.

489. Νόμιμης αὐτοάμυνας.

χρησιμοποιῆ] δηλ. τίς ὑποθέσεις, πού δέν πρέπει διόλου νά χρησιμεύουν σέ αὐτό, στό νά ἐνδυναμώνουν⁴⁹⁰ δηλ. τήν ἀπόδειξη [τῆς ὑποθέσεως] αὐτῆς, ἀλλά νά δείχνουν μόνον, ὅτι ὁ ἀντίπαλος καταλαβαίνει πάρα πολύ λίγα γιά τ' ἀντικείμενο τῆς ἔριδος, γιά νά μπορῆ νά κολακεύεται γιά ἓνα πλεονέκτημα⁴⁹¹ τῆς ἄκρως θεωρητικῆς [του] γνώσεως ἐν σχέσει⁴⁹² πρὸς τή δική μας.

Οἱ ὑποθέσεις στό πεδίο τοῦ καθαροῦ λόγου εἶναι λοιπόν μόνον ὡς ὄπλα πολεμικῆς ἐπιτετραμμένες, ὄχι γιά νά θεμελιώνουν πάνω σ' αὐτά ἓνα δικαίωμα, ἀλλά μονάχα γιά νά τό ὑπερασπίζονται. Τόν ἀντίπαλο ὅμως ἐδῶ ὀφείλουμε νά τόν ζητᾶμε πάντα μέσα στοὺς ἴδιους τούς ἑαυτούς μας. Γιατί ὁ καθαρά θεωρητικός λόγος εἶναι κ α θ ὄ ν, στήν ὑπερβατολογικῆ του χρῆση, διαλεκτικός. Οἱ ἀντιρρήσεις πού θά μπορούσαν νά εἶναι ἐπίφοβες, βρίσκονται μέσα σ' ἐμᾶς τούς ἴδιους. Ἐμεῖς ὀφείλουμε, δίκην παλαιῶν ἀλλά μηδέποτε παραγραφομένων ἀξιώσεων, νά τίς ἀπεκζητήσωμε, γιά νά θεμελιώσουμε πάνω στόν ἐξολοθρευμό τους⁴⁹³ μιάν διαιώνια εἰρήνη. Ἐξωτερική ἡρεμία [εἰρήνη] εἶναι φαινομενική μόνον. Ὁ σπόρος τῶν ἐναντιολογιῶν⁴⁹⁴, πού ἐνυπάρχει στήν φύση μέσα τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, εἶναι ἀνάγκη νά ἐξολοθρευθῆ· ἀλλά πῶς μπορούμε νά τόν ἐξολοθρεύσωμε, ἂν δέν τοῦ παράσχουμε ἐλευθερίαν, καί μάλιστα καί τροφήν, [ὥστε] νά ξεβλαστήσῃ⁴⁹⁵, γιά ν' ἀποκαλυφθῆ καί νά τόν ἐξολοθρεύσωμε ὕστερα ἀπό τή ρίζα⁴⁹⁶; Διαλογισθῆτε [ἐπινοῆστε] λοιπόν καί σεῖς οἱ ἴδιοι ἀντιρρήσεις, πού ἀπό κανενός ἀντιπάλου τό μυαλό δέν ἔχουν ἀκόμη περάσει, καί δανεῖστε του ἀκόμη καί ὄπλα, ἢ παραχωρῆστε του τήν πῖο εὐνοϊκή, πού μπορεῖ αὐτός νά εὐχηθῆ στόν ἑαυτό του μόνον, θέση! Δέν ὑπάρχει σ' αὐτό ἐδῶ ἀπολύτως τίποτε νά φοβῆσθε, ἀπεναντίας μάλιστα [ἀλλά μᾶλλον] νά ἐλπίζετε, ὅτι θά προσπορίσετε, δηλαδή, στόν ἑαυτό σας μιάν ποτέ πλέον ἀμφισβητέα γιά ὀλόκληρο τό μέλλον κτήση.

Στόν πλήρη ἐξοπλισμό σας⁴⁹⁷ ἀνήκουν λοιπόν ἐπίσης οἱ ὑποθέσεις τοῦ καθαροῦ λόγου, οἱ ὁποῖες, ἂν καί μολύβδινα μόνον ὄπλα (ἀφοῦ δέν εἶναι χαλυβδωμένα⁴⁹⁸ μέ κανέναν νόμο τῆς ἐμπειρίας), ἔχουν ἐν τούτοις πάντα

{(A 778)
(B 806)}

490. Ἰσχυροποιοῦν.

491. Ὑπεροχή.

492. Σέ σύγκριση, ἐν ἀναφορᾷ.

493. Ἐξαφανισμό τους.

494. Ἀντιμαχιῶν.

495. Νά πετάξῃ κορφές, νά ξεβλαστῶσῃ.

496. Σύρριζα.

497. Ἀρματωσιά σας.

498. Ἀτσαλωμένα.

τόση δύναμη⁴⁹⁹, ὅσων αὐτὰ πού μπορεῖ νά χρησιμοποιῆ οἰοσδήποτε ἀντίπαλος ἐναντίον σας. Ὅταν, συνεπῶς, ἐναντίον τῆς παραδεδεγμένης (ὑφ' οἰανδήποτε ἄλλην ἀποψη, ὄχι καθαρὰ θεωρητικήν) ἀύλου καί σέ καμμιάν σωματική μεταβολή ὑποβεβλημένης φύσεως τῆς ψυχῆς σᾶς παρουσιάζεται⁵⁰⁰ ἡ δυσκολία, ὅτι ἡ ἐμπειρία μολαταῦτα φαίνεται ν' ἀποδεικνύη τόσο τήν ἔξαρση⁵⁰¹ ὅσο καί τήν κατάρρευση⁵⁰² τῶν δυνάμεων τοῦ πνεύματός μας, ὡς διαφορετική ἀπλῶς τροποποίηση τῶν ὀργάνων μας: τότε τῆ δύναμη τῆς ἀποδείξεως αὐτῆς μπορεῖτε νά τήν ἐξασθενήσετε μ' αὐτό, μέ τό νά δέχεσθε [δηλ.], ὅτι τό σῶμα δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό τό θεμελιῶδες φαινόμενο, εἰς τό ὁποῖο, ὡς εἰς ὄρον, ἀναφέρεται στήν παρούσα κατάσταση (στή ζωή) ὀλόκληρη ἡ δύναμη τοῦ αἰσθητικοῦ [τῆς αἰσθητικότητος] καί, μαζί μ' αὐτό, ὅλη ἡ νόηση [ἅπαν τό Νοεῖν]. Ὁ χωρισμός ἀπό τό σῶμα εἶναι τό τέλος αὐτῆς τῆς κατ' αἴσθηση χρήσεως τῆς γνωστικῆς σας (A 779) }
(B 807) } δυνάμεως καί ἡ ἀρχή τῆς νοητικῆς. Τό σῶμα δέν θά ἦταν λοιπόν ἡ αἰτία τοῦ Νοεῖν, ἀλλά ἕνας ἀπλός περιοριστικός ὄρος αὐτοῦ, κατά συνέπεια θά ἦταν [ἔμπροσθεν] μέν νά τό θεωρῆ κανεῖς ὡς προώθηση⁵⁰³ τῆς αἰσθητικῆς⁵⁰⁴ καί ζωϊκῆς, ἀλλά τόσον ἐπίσης περισσότερο ὡς ἐμπόδιο τῆς καθαρῆς καί πνευματικῆς ζωῆς⁵⁰⁵, καί ἡ ἐξάρτηση τοῦ πρώτου [δηλ. τοῦ Νοεῖν] ἀπό τή σωματική ἰδιοσυστασία [φύση] δέν θ' ἀπεδείκνυε τίποτε γιά τήν ἐξάρτηση ὀλοκλήρου τῆς ζωῆς ἀπό τήν κατάσταση [ἔξῃ] τῶν ὀργάνων μας. Ἀλλά μπορεῖτε νά προχωρήσετε ἀκόμη παραπέρα καί νά ἐξεύρετε καί ἐντελῶς μάλιστα νέες, εἴτε μή προταθεῖσες [ὑποκινηθεῖσες] ἢ σέ ὄχι πολύ ἱκανοποιητικό βαθμό ἀναπτυχθεῖσες [ἐπεξεργασθεῖσες]⁵⁰⁶ ἀμφιβολίες.

Ἡ τυχαίότης τῶν γεννήσεων, ἡ ὁποία στούς ἀνθρώπους, ὅπως καί στά ἄλογα⁵⁰⁷ δημιουργήματα, ἐξαρτᾶται ἀπό τήν περίσταση⁵⁰⁸, πέραν αὐτοῦ ὅμως συχνά ἐπίσης καί ἀπό τή συντήρηση⁵⁰⁹, τόν τρόπο ζωῆς [τῆ διαγωγῆ].

499. Εἶναι τόσο ἰσχυρά.

500. Προσκρούετε στή..., προκύπτει ἡ...

501. Ἄνοδο, ἔνταση, αὔξηση, ὕψωση.

502. Ἐκπτώση, διάλυση, φθίση.

503. Ὡς προακτική δύναμη, μέσο ἢ ὄρο.

504. Vita sensitiva.

505. Ἐδῶ ὁ Κάντ μᾶς ἐντυπωσιάζει μέ τήν σαφῶς πλατωνική του γλώσσα (πρβλ. τόν πλατωνικό «Φαῖδωνα»).

506. Ἐμβαθυνθεῖσες.

507. Στερημένα λογικοῦ, ζῶα.

508. Τίς περιστάσεις.

509. Μέσα διατροφῆς.

τὶς ἰδιοτροπίες καὶ τὶς ἐπίνοιες⁵¹⁰, συχνά μάλιστα καὶ ἀπὸ τὸ ἐλάττωμα [τὴν κακοήθεια], ἀποτελεῖ μίαν μεγάλη δυσκολία ἐναντίον τῆς γνώμης γιὰ τὴν ἐκτεινόμενη στὴν αἰωνιότητα⁵¹¹ διάρκεια ἐνός δημιουργήματος, ἡ ζωὴ τοῦ ὁποῦ ἔχει κατὰ πρῶτον ἀρχίσει κάτω ἀπὸ τόσο ἀσήμαντες καὶ στὴν ἐλευθερία μας τόσο πέρα γιὰ πέρα ἐπαφημένες περιστάσεις. Ὅσον ἀφορᾷ τὴ διάρκεια ὀλοκλήρου τοῦ γένους (ἐδῶ στὴ Γῆ), ἡ δυσκολία τότε αὐτὴ ἔχει ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἴδια⁵¹² λίγα προβλήματα [εἶναι ἀσήμαντη], ἀφοῦ ἡ τύχη στὴν κατ' ἄτομον περίπτωση⁵¹³ εἶναι ὄχι λιγώτερο ὑποταγμένη σ' ἓναν κανόνα ἐν τῷ συνόλῳ· ἀλλ' ἐν ἀναφορᾷ πρὸς κάθε ἓνα ἄτομο, τὸ νὰ περιμένη κανεὶς ἓνα τόσο κραταῖο ἀποτέλεσμα ἀπὸ τόσο ἀσήμαντες αἰτίες, φαίνεται βεβαίως ἀμφίβολο⁵¹⁴. Ἐναντίον αὐτοῦ μπορεῖτε ὅμως νὰ ἐπικαλεσθῆτε [προσκομίσετε] μίαν ὑπερβατικὴ ὑπόθεση: ὅτι [δηλ.] κάθε ζωὴ εἶναι κατ' οὐσίαν μόνον νοητὴ, οὐδόλως ὑποτεταγμένη στίς χρονικὲς μεταβολές, καὶ [ὅτι] δέν ἔχει οὔτε διὰ τῆς γεννήσεως ἀρχίσει, οὔτε τερματίζεται μὲ τὸν θάνατο· ὅτι ἡ ζωὴ αὐτὴ δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ ἓνα ἀπλό φαινόμενο, μιά κατ' αἴσθησιν δηλ. παράσταση τῆς καθαρῆς πνευματικῆς ζωῆς, καὶ ὅτι ὀλόκληρος ὁ αἰσθητός κόσμος εἶναι μιά ἀπλῆ εἰκόνα, πού αἰωρεῖται μπροστὰ στό τωρινό μας εἶδος γνώσεως, καὶ, ὅπως ἓνα ὄνειρο, δέν ἔχει καθ' ἑαυτὸν καμμιά ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα· ὅτι ἂν μπορούμε [ὀφείλουμε]⁵¹⁵ νὰ ἐποπτεύωμε τὰ πράγματα καὶ ἐμᾶς τοὺς ἴδιους, [ἔτσι] ὅπως αὐτὰ εἶναι⁵¹⁶, θὰ ἐβλέπαμε [τότε] τοὺς ξανθοὺς μας μέσα σὲ ἓναν κόσμο πνευματικῶν φύσεων, μὲ τὸν ὁποῖο ἡ μοναδικὴ ἀληθινὴ μας κοινωνία⁵¹⁷ δέν ἔχει οὔτε μὲ τὴ γέννησιν ἀρχίσει, οὔτε θὰ σταματήσῃ μὲ τὸν θάνατο τοῦ σώματος (ὡς ἀπλοῦ φαινομένου) κλπ.

Μολονότι τώρα ἀπ' ὄλα αὐτά, πού προφασίζόμεθα ἐδῶ ὑποθετικῶς ἐναντίον τῆς ἐπιθέσεως, δέν γνωρίζουμε τὸ ἐλάχιστο, οὔτε καὶ στά σοβαρά ἰσχυρίζόμεθα, ἀλλὰ τὸ πᾶν δέν εἶναι οὔτε κἂν ἰδέα τοῦ λόγου, μὰ ἀπλῶς γιὰ ἀντιάμυνα ἐπινοημένη ἔννοια, ἐμεῖς ὥστόσο σ' αὐτὸ ἐδῶ προχωροῦμε ἐντελῶς σύμφωνα μὲ τὸν λόγο, ἐφ' ὅσον [καθ' ὅσον] ἐμεῖς στὸν ἀντίπαλο, πού νομίζει ὅτι ἔχει ἐξαντλήσει πᾶσα δυνατότητα, καθὼς [ἐνῶ] θεωρεῖ⁵¹⁸ τὴν

{ (A 780)
(B 808)

-
510. Φαντασίες, ξαφνικὲς ἰδέες.
 511. Στούς αἰῶνες.
 512. Τὴ διάρκεια.
 513. Στὴν κατ' ἰδίαν περίπτωση (= in singulo).
 514. Ἀκροσφαλές.
 515. Ἄν μπορούσαμε.
 516. Καὶ ὅπως ἐμεῖς εἴμαστε.
 517. Ἐπικοινωνία, κοινότης.
 518. Μὲ τὸ νὰ θεωρῆ.

ἔλλειψη τῶν ἐμπειρικῶν αὐτῆς⁵¹⁹ ὄρων ὡς μίαν ἀπόδειξη τῆς ὀλοκληρω-
 τικῆς ἀδυνατότητος αὐτοῦ πού ἐμεῖς πιστεύουμε, δείχνουμε μόνον: ὅτι ἐξ
 ἴσου τόσο λίγο αὐτός δι' ἀπλῶν νόμων τῆς ἐμπειρίας μπορεῖ νά περιλάβῃ
 ὀλόκληρο τό πεδίο δυνατῶν πραγμάτων αὐτῶν καθ' ἑαυτά, ὅσο λίγο καί
 ἐμεῖς μπορούμε ἔξω ἀπό τήν ἐμπειρία ν' ἀποκτήσουμε ὀτιδήποτε κατὰ
 A 781) }
 B 809) } τρόπον θεμελιωμένο γιά τόν λόγο μας. Ἐκεῖνος πού ἐναντίον τῶν
 ὑπεραξιώσεων τοῦ θρασυβούλως ἀποφάσκοντος ἀντιπάλου ἀντιστρέφει
 τοιοῦτου εἶδους ὑποθετικά ἀντίμεσα [ἀντίμετρα], δέν πρέπει νά θεωρηθῆ ὡς
 τέτοιος, ὡς ἔάν νά θέλῃ [δηλ.] νά τά οἰκειοποιηθῆ αὐτά ὡς ἀληθινές του
 γνῶμες. [Τά μέσα] αὐτά τά ἐγκαταλείπει εὐθύς ὡς ἔχει ἀνασκευάσει
 [ξεμπερδέψει μέ] τή δογματική ἀλαζονεία [οἴηση] τοῦ ἀντιπάλου. Γιατί,
 ὅσο καί ἂν τό πρᾶγμα εἶναι [πρέπει] νά θεωρῆται μέ μετριοφροσύνη καί
 μετριοπάθεια, ὅταν [δηλ.] κανεῖς⁵²⁰ συμπεριφέρεται [ἀντιδρᾶ] ἐν ἀναφορᾷ
 πρὸς ξένους ἰσχυρισμούς ἀποκρουστικά μόνον καί ἀρνητικά, ἡ ἀξίωση
 ὡστόσο τότε, εὐθύς ὡς αὐτός θελήσει νά καταστήσῃ μέ κύρος [ἐπιβάλλῃ ὡς
 ἔγκυρες] τίς ἀντιρρήσεις του αὐτές ὡς ἀποδείξεις τοῦ Ἐναντίου, δέν εἶναι
 πάντα λιγώτερο ὑπεροπτική καί πεφουσιωμένη [ἐπηρμένη], ὡς ἔάν αὐτός νά
 εἶχε συνταχθῆ⁵²¹ μέ τό καταφάσκον [θετικό] μέρος [κόμμα] καί τόν
 ἰσχυρισμό αὐτοῦ.

Ἐκ τούτου βλέπει λοιπόν κανεῖς, ὅτι οἱ ὑποθέσεις στήν καθαρὰ
 θεωρητική χρῆση τοῦ λόγου δέν ἔχουν κανένα κύρος ὡς γνῶμες αὐτές καθ'
 ἑαυτές, ἀλλά μόνον ἐν σχέσει πρὸς ἐναντίες [ἀντικείμενες] ὑπερβατικές
 ἀξιώσεις. Γιατί ἡ ἐπέκταση τῶν ἀρχῶν δυνατῆς ἐμπειρίας πάνω στή
 δυνατότητα τῶν πραγμάτων καθόλου εἶναι ἐξ ἴσου τόσον ὑπερβατική ὅσον
 καί ὁ ἰσχυρισμός τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος τέτοιων ἐννοιῶν, πού
 δέν μποροῦν νά βροῦν τά ἀντικείμενά τους πουθενά [ἀλλοῦ] παρά ἔξω ἀπό τό
 ὄριο [τά ὄρια] κάθε δυνατῆς ἐμπειρίας. "Ὅ,τι ὁ καθαρὸς λόγος κρίνει
 βεβαιωτικῶς [καταφατικῶς], πρέπει (ὅπως πᾶν ὅ,τι γνωρίζει ὁ λόγος) νά
 εἶναι ἀναγκαῖο ἢ [ἀλλιῶς] δέν εἶναι ἀπολύτως τίποτε. Αὐτός συνεπῶς δέν
 περιέχει στήν πραγματικότητα διόλου δόξες. Οἱ μνημονευθεῖσες [ἐννοη-
 θεῖσες] ὅμως ὑποθέσεις εἶναι προβληματικές μόνον κρίσεις, πού δέν
 μποροῦν τουλάχιστον ν' ἀνασκευασθοῦν, μολονότι βέβαια δέν μποροῦν καί
 (A 782) }
 (B 810) } μέ τίποτε ν' ἀποδειχθοῦν, καί εἶναι, ἄρα, καθαρές⁵²² ἰδιωτικές γνῶμες

519. W i l l e: τῶν ἐμπειρικῶν ὄρων (ἀπλῶς). Αὐτῆς (= τῆς δυνατότητος).

520. Κάποιος.

521. Υἰοθετήσῃ, πάρει θέση.

522. Κατὰ τή γραφή τοῦ H a r t e n s t e i n: reine (= καθαρές). Ὑπάρχει καί
 γραφή: keine (= δέν εἶναι, ἄρα, καμμιά ἰδιωτική γνώμη).

[δόξεις], μὰ δὲν μποροῦν ὥστόσο καὶ ν' ἀπαλλαγοῦν⁵²³ εὐχερῶς (ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ καθησύχαση) ἀπὸ ἐναντίον τους στρεφόμενους [ἐχειρόμενους] ἐνδοιασμούς. Ἄλλὰ ὑπὸ τὴν ιδιότητα αὐτὴ πρέπει κανεὶς νὰ τὶς διατηρῆ καὶ νὰ φυλάγεται κιόλας ἐπιμελῶς, ὥστε νὰ μὴν προβάλλουν ὡς αὐτὲς καθ' ἑαυτὲς διαπεπιστευμένες [ἀξιόπιστες] καὶ μέ ὠρισμένο [κάποιο] ἀπόλυτο κῦρος καὶ ὑπὸ τὸ βάρος [φανταστικῶν] ἐπινοήσεων καὶ φρεναπατῶν καταπνίγουν τὸν λόγο.

ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

ΤΕΤΑΡΤΟ ΤΜΗΜΑ

Ἡ Πειθαρχία τοῦ καθαροῦ λόγου ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὶς ἀποδείξεις του

Οἱ ἀποδείξεις ὑπερβατολογικῶν καὶ συνθετικῶν προτάσεων ἔχουν⁵²⁴, μεταξὺ ὄλων τῶν ἀποδείξεων μιᾶς συνθετικῆς γνώσεως a priori, τὸ ἰδιάζον ἐπάνω τους [γνώρισμα], ὅτι ὁ λόγος σ' [κατ'] αὐτὲς δὲν ἔχει μέσῳ τῶν ἐννοιῶν του τὸ δικαίωμα⁵²⁵ ν' ἀπευθύνεται κατ' εὐθειαν στοῦ ἀντικείμενο, ἀλλ' εἶναι ὑποχρεωμένος ν' ἀποδείξη προηγουμένως a priori τὸ ἀντικειμενικὸ κῦρος τῶν ἐννοιῶν καὶ τὴ δυνατότητα τῆς συνθέσεως αὐτῶν. Τοῦτο δὲν εἶναι ἕνας, τυχόν, ἀναγκαῖος ἀπλῶς κανὼν τῆς περισκέψεως [προφυλακτικότητος]⁵²⁶, ἀλλ' ἀφορᾷ τὴν οὐσία καὶ τὴ δυνατότητα τῶν ἰδίων τῶν ἀποδείξεων. "Ὅταν ὀφείλω [εἶναι] νὰ προχωρήσω⁵²⁷ a priori πέρα ἀπὸ τὴν ἔννοια ἑνὸς ἀντικειμένου, τότε αὐτό, χωρὶς ἕνα ἰδιαίτερο καὶ ἔξω ἀπ' αὐτὴ τὴν ἔννοια εὐρισκόμενο ὀδηγητικὸ νῆμα, εἶναι ἀδύνατο. Στὰ Μαθηματικά τοῦτο εἶναι ἡ ἐποπτεία a priori, ἡ ὁποία καθοδηγεῖ τὴ σύνθεσή μου, καὶ ἐδῶ ὅλα τὰ συλλογιστικὰ συμπεράσματα μποροῦν νὰ διεξαχθοῦν [πραγματωθοῦν] ἄμεσα πάντῳ⁵²⁸ στὴν ἐποπτεία. Στὴν ὑπερβατολογικὴ γνώση, καθ' ὅσον αὐτὴ ἔχει νὰ κἀνη μέ τὶς ἔννοιες μόνο τῆς διανοίας, ὁ κανὼν αὐτός εἶναι ἡ δυνατὴ ἐμπειρία. Ἡ ἀπόδειξη δὲν δείχνει δηλαδὴ, ὅτι ἡ δεδομένη ἔννοια (γι' αὐτό π.χ. πού συμβαίνει) ὀδηγεῖ κατ' εὐθειαν σὲ μιάν ἄλλη

523. Νὰ ξεφύγουν.

524. Φέρουν.

525. Δὲν δικαιούται, ἐπιτρέπεται.

526. Συνέσεως.

527. Νὰ ἐξέλθω.

528. Ἀπὸ τὴν, μέ βάση τὴν.

{(A 783)
(B 811)}

έννοια (σ' αὐτήν μιᾶς αἰτίας)· γιατί μιὰ τέτοιου εἴδους μετάβαση θά ἦταν ἓνα ἄλλα, πού δέν θά μπορούσε καθόλου νά δικαιοληγηθῆ· ἀλλ' [ἡ ἀπόδειξη] αὐτή δείχνει, ὅτι ἡ ἴδια ἡ ἐμπειρία, κατά συνέπεια τό ἀντικείμενο τῆς ἐμπειρίας, θά ἦταν ἀδύνατη χωρίς μιάν τέτοια σύνδεση. Ἡ ἀπόδειξη ἄρα ἔπρεπε⁵²⁹ νά δηλώνη συγχρόνως τή δυνατότητα [τοῦ] νά φθάνη κανεῖς συνθετικῶς καί a priori σέ μιάν ὠρισμένη γνώση πραγμάτων, πού δέν περιείχετο στήν ἔννοια [τῶν πραγμάτων] αὐτῶν. Χωρίς τήν προσεκτικότητα αὐτή οἱ ἀποδείξεις τρέπονται⁵³⁰, ὡσπερ διασπῶντα τίς ὄχθες των ὕδατα, ὀρμητικά καί διά μέσου τῶν ἀγρῶν, πρὸς τά ἐκεῖ ὅπου ἡ κλίση τῆς κεκρυμμένης συνειρμικῆς συνδέσεως τά κατευθύνει κατά τύχη⁵³¹. Ἡ ἐπίφαση [φαινομενικότης] τῆς πεποιθήσεως, πού ἐδράζεται σ' ὑποκειμενικές αἰτίες τῆς συνειρμικῆς συνδέσεως καί ἐκλαμβάνεται ὡς ἡ ἐννόηση [ἐνόραση] μιᾶς φυσικῆς συγγενείας, δέν μπορεί διόλου ν' ἀντισταθμίση τήν ἐνδοιαστικότητα [ἀμφιβολία], πού γύρω ἀπό τέτοιου εἴδους τετολημένα βήματα εὐλόγως πρέπει νά ἐκδηλωθῆ [παρουσιασθῆ]. Γι' αὐτό καί ὅλες ἐπίσης οἱ ἀπόπειρες ν' ἀποδείξουν τήν ἀρχή τοῦ ἀποχρῶντος λόγου ὑπῆρξαν, κατά τή γενική ὁμολογία τῶν εἰδημόνων, μάταιες· καί προτοῦ νά προβάλη ἡ ὑπερβατολογική κριτική, προτιμοῦσε⁵³² κανεῖς, ἀφοῦ δέν μπορούσε ὡστόσο κανεῖς νά ἐγκαταλείψῃ τήν θεμελιώδη αὐτήν ἀρχή, νά ἐπικαλῆται ἐπίμονα [πεισιμόνως] τόν κοινό νοῦ (ἓνα καταφύγιο πού ἀποδεικνύει πάντοτε, ὅτι ἡ ὑπόθεση τοῦ λόγου εἶναι ἀπεγνωσμένη⁵³³) παρά ν' ἀποπειρᾶται [ἐπιχειρῆ] νέες δογματικές ἀποδείξεις.

(A 784)
(B 812)

Ἄλλά ἐάν ἡ πρόταση, γιά τήν ὁποία πρέπει νά λάβῃ χώρα μιὰ ἀπόδειξη⁵³⁴, εἶναι ἓνας ἰσχυρισμός τοῦ καθαροῦ λόγου καί ἐγώ θέλω μάλιστα μέσῳ ἀπλῶν ἰδεῶν νά προχωρήσω πέρα⁵³⁵ ἀπό τίς ἐμπειρικές μου ἔννοιες, τότε [ἡ πρόταση] αὐτή θά ἔπρεπε νά περιέχῃ, περισσότερο ἀκόμη, μέσα της τήν δικαίωση ἑνός τέτοιου βήματος τῆς συνθέσεως (ἐάν [τό βῆμα] αὐτό θά ἦταν ἄλλως δυνατό) ὡς ἓναν ἀναγκαῖο ὄρο τῆς ἀποδεικτικῆς της δυνάμεως. Ὅσο ἀληθοφανῆς ὡς ἐκ τούτου καί ἂν μπορῆ νά εἶναι ἡ ὑποτιθέμενη ἀπόδειξη τῆς ἀπλῆς φύσεως τῆς νοούσης οὐσίας μας ἐκ⁵³⁶ τῆς

529. E r d m a n n: θά ἔπρεπε.

530. Σπεύδουν, τρέχουν.

531. Συμπτωματικῶς.

532. Ἔχει προτιμήσει.

533. Desperata. Ἄπελπις, ἀπελπισμένη, ἐν ἀπογνώσει.

534. Ν' ἀποδειχθῆ.

535. Νά ὑπερβῶ.

536. Μέ ἀφετηρία ἢ βάση τήν εξαγόμενη ἀπό τήν...

ἐνότητος τῆς συγκαταλήψεως, σ' αὐτήν ἐν τούτοις ἀντιτάσσεται ἀναπο-
τρέπτως ἡ ἐνδοιαστικότητα [δυσκολία]: ὅτι, καθὼς [ἐπειδὴ] ἡ ἀπόλυτη [δηλ.]
ἀπλότης δὲν εἶναι ὡστόσο καμμιά ἔννοια, πού μπορεῖ ν' ἀναφέρεται ἄμεσα
σέ μιάν κατ' αἴσθησιν ἀντίληψη, ἀλλ' ὡς ἰδέα ὀφείλει νά ἐξάγεται ἀπλῶς
διὰ συλλογισμοῦ, [ἔτσι] δὲν εἶναι [δυνατό] νά ἐννοήσῃ⁵³⁷ κανεὶς διόλου, πῶς
ἡ ἀπλή συνείδηση, πού περιέχεται σέ κάθε σκέψη⁵³⁸, ἢ τουλάχιστον
μπορεῖ νά περιέχεται, ἂν καὶ ἐπὶ τοσοῦτον [κατὰ τοῦτο]⁵³⁹ εἶναι μιὰ ἀπλή
παράστασις, ὀφείλει νά μέ ὀδηγήσῃ στή συνείδηση καὶ τῆ γνώση ἐνός
πράγματος, μέ σα στό ὀποῖο μπορεῖ νά περιέχεται μόνον τό Νοεῖν.
Γιατί, ὅταν παριστῶ μέσα μου τῆ δύναμη τοῦ σώματός μου⁵⁴⁰ ἐν κινήσει,
τότε αὐτό εἶναι γιά μένα κατὰ τοῦτο [ὑπ' αὐτή τὴν ἔννοια] ἀπόλυτη ἐνότης
καὶ ἡ παράστασή μου γι' αὐτό εἶναι ἀπλή [τὴν παράστασις] αὐτή ὡς ἐκ
τούτου μπορῶ ἐπίσης νά τὴν ἐκφράσω διὰ τῆς κινήσεως ἐνός σημείου, ἀφοῦ
ὁ ὄγκος του σ' αὐτό ἐδῶ⁵⁴¹ δὲν κάνει [σημαίνει] τίποτε⁵⁴², καί, χωρὶς μείωσις
τῆς δυνάμεως, μπορεῖ [τό σῶμα αὐτό] νά νοηθῇ [συλληφθῇ] τόσο μικρό, { (A 785)
(B 813)
ὅσο κανεὶς θέλει, καὶ ἄρα καὶ ὡς εἰς ἓνα ἐπίσης σημεῖο εὐρισκόμενο. Ἄλλ'
ἀπ' αὐτό ἐδῶ ὅμως δὲν θά συμπεράνω: ὅτι, ἐάν δὲν μοῦ εἶναι δεδομένο τίποτε
ἄλλο παρά ἡ κινουῦσα δύναμη ἐνός σώματος, τό σῶμα [τότε] μπορεῖ νά νοηθῇ
ὡς ἀπλή οὐσία, γι' αὐτό, γιατί [δηλ.] ἡ παράστασή του κάνει ἀφαίρεση ἀπό
κάθε μέγεθος τοῦ χωρικοῦ περιεχομένου καὶ εἶναι συνεπῶς ἀπλή. Δι' αὐτοῦ
τώρα, διὰ τοῦ ὅτι [δηλ.] τό ἀπλό στήν [ἡ: κατ'] ἀφαίρεση εἶναι διαφορετικό
ἀπὸ τό ἀπλό ἐν τῷ ἀντικειμένῳ καὶ ὅτι τό Ἐγώ, πού στήν πρώτη σημασία
δὲν περικλείει μέ σα τοῦ καμμιά ἀπολύτως πολλαπλότητα, μπορεῖ στή
δεύτερη [σημασία], ὅπου [καθὼς] αὐτό σημαίνει τὴν ἴδια τὴν ψυχὴ, νά εἶναι
μιὰ πολὺ σύνθετη ἔννοια, νά περιέχῃ δηλαδὴ ὑπ' αὐτό [μέσα του] καὶ
νά δηλώνῃ πάρα πολλὰ [πράγματα]⁵⁴³, [δι' αὐτοῦ τώρα κλπ.] ἐγώ ἀποκα-
λύπτω ἓναν παραλογισμό. Ἄλλ᾽⁵⁴⁴, γιά νά τὸν ὑποπτευθῇ [προεικασία]
κανεὶς πρωύτερα (γιατί χωρὶς μιάν τέτοια προηγούμενη εἰκασία δὲν θά
συνελάμβανε κανεὶς καμμιά ἀπολύτως ὑποψία ἐναντίον τῆς ἀποδείξεως)
εἶναι ὀλωσδιόλου ἀναγκαῖο νά ἔχῃ κανεὶς στό χέρι ἓνα διαρκές κριτήριον

537. Ἐνίδη, ἐνδιαγνώση.

538. Ἐννόημα, ἐνέργημα τοῦ Νοεῖν.

539. Δηλ. καθ' ὅσον περιέχεται σέ κάθε σκέψη.

540. H a r t e n s t e i n: ἐνός σώματος.

541. Ἐδῶ δά, στήν προκειμένη περίπτωσι.

542. Δὲν ἔχει καμμιά σημασία, δὲν παίζει κανένα ρόλο.

543. Στοιχεῖα. Νά εἶναι σύνθετο.

544. Μόνο πού γιά νά...

τῆς δυνατότητος τέτοιων συνθετικῶν προτάσεων, πού ὀφείλουν ν' ἀποδεικνύουν περισσότερα ἀπ' ὅσα μπορεί νά δώση ἡ ἐμπειρία, [κριτήριο] τό ὁποῖο συνίσταται σ' αὐτό: στό νά μήν ἀνάγεται [ἀναφέρεται] [δηλ.] ἡ ἀπόδειξη κατ' εὐθείαν στό αἰτούμενο κατηγορημα, ἀλλά διά μέσου μόνον μιᾶς ἀρχῆς τῆς δυνατότητος [τοῦ] νά διευρύνωμε τή δεδομένη ἔννοιά μας α priori μέχρι τίς ιδέες καί νά τίς πραγματώνουμε αὐτές. "Όταν τῆς προφυλάξεως αὐτῆς γίνεται πάντα χρήση, ὅταν κανεῖς, προτοῦ ἀκόμη ἐπιχειρηθῇ ἡ ἀπόδειξη, συλλογίζεται [διαβουλεύεται] σοφῶς [συνετῶς] μέσα του, πῶς καί μέ ποιόν λόγο [ἀρχή] τῆς ἐλπίδος μπορεί κανεῖς ὀρθῶς νά περιμένη μιάν τέτοια διά καθαροῦ λόγου διεύρυνση, καί ἀπό πού τέλος πάντων θέλει κανεῖς σέ παρομοίου εἶδους περίπτωση ν' ἀρύεται αὐτές τίς γνώσεις [ἐννοήσεις, ἐνοράσεις], πού δέν μποροῦν ν' ἀναπτυχθοῦν [παραχθοῦν] ἐξ ἐννοιῶν καί οὔτε ἐπίσης νά προ-ληφθοῦν ἐν σχέσει πρὸς δυνατήν ἐμπειρία: τότε μπορεῖ κανεῖς νά γλυτώσῃ⁵⁴⁵ ἀπό πολύ δύσκολες καί μολαταῦτα ἄκαρπες προσπάθειες [κόπους], καθ' ὅσον [ἀφοῦ] δέν ἀξιῶνει ἀπό τόν λόγο τίποτε πού νά προχωρῇ καταφανῶς πέρα⁵⁴⁶ ἀπό τή δύναμή του, ἢ, μᾶλλον, [καθ' ὅσον] τόν λόγο, πού κατὰ τίς ἐνορμήσεις⁵⁴⁷ τῆς καθαρᾶ θεωρητικῆς του πρὸς διεύρυνση μανίας⁵⁴⁸ δέν ἐπαφίεται [ὑπομένει] ἀσμένως νά περιορίζεται, τόν ὑποβάλλει στήν πειθαρχία τῆς αὐτοσυγκρατήσεως [ἀποχῆς].

(A 786)
(B 814)

Ὁ πρῶτος, λοιπόν, κανὼν, εἶναι τοῦτος: νά μήν ἐπιχειρῇ κανεῖς διόλου ὑπερβατολογικές ἀποδείξεις χωρίς πρωτύτερα νά ἔχη ἀναλογισθῇ καί δώσει μέσα του λόγο ⁵⁴⁹ γι' αὐτό, ἀπό πού [δηλ.] θέλει νά παίρνη κανεῖς τίς θεμελιώδεις ἀρχές, πάνω στίς ὁποῖες σκέπτεται κανεῖς νά οἰκοδομήσῃ [τίς ἀποδείξεις] αὐτές, καί μέ ποιό δικαίωμα μπορεί κανεῖς νά περιμένη ἀπ' αὐτές τήν καλή ἐπιτυχία τῶν συμπερασμάτων. Ἐάν αὐτές εἶναι θεμελιώδεις ἀρχές τῆς διανοίας-νοήσεως (π.χ. τῆς αἰτιότητος), τότε εἶναι μάταιο⁵⁵⁰ νά φθάσῃ κανεῖς μέσφ αὐτῶν σ' ιδέες τοῦ καθαροῦ λόγου· γιατί ἐκεῖνες ἰσχύουν μόνο γιά ἀντικείμενα δυνατῆς ἐμπειρίας. "Αν ὀφείλουν [πρόκειται] νά εἶναι θεμελιώδεις ἐκ καθαροῦ λόγου ἀρχές, τότε ὅλος ὁ κόπος πάλι εἶναι μάταιος. Γιατί ὁ λόγος ἔχει βέβαια ἐξ [ἐκ τῶν ἀρχῶν] αὐτῶν⁵⁵¹, ἀλλά αὐτές, ὡς ἀντικειμενικές θεμελιώδεις ἀρχές, εἶναι στό σύνολό τους διαλεκτικές

545. Νά κάνῃ οἰκονομία, νά φεισθῇ.

546. Ὑπερβαίνῃ.

547. Ὁρμές, ἐσωτερικές ἀνακινήσεις.

548. Φλογερῆς ἐπιθυμίας, δίψας.

549. Δικαιωθῇ.

550. Ματαίως προσπαθοῦμε.

551. Αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἀρχές.

καὶ μποροῦν τό πολύ-πολύ νά εἶναι ἔγκυρες ὡς κανονιστικές μόνον ἀρχές τῆς συστηματικά συνεχόμενης χρήσεως τῆς ἐμπειρίας. Ἄλλ' ἐάν ὑπάρχουν ἤδη [πρόκεινται] τέτοιου εἴδους ὑποτιθέμενες ἀποδείξεις: τότε στήν ἀπατηλή πεποίθηση ἀντιτάσσετε ἐσεῖς τό *non liquet* τῆς ὠρισμένης δυνάμεως τῆς κρίσεώς σας καί, μολονότι δέν μπορεῖτε νά διαπεράσετε [διίδετε]⁵⁵² ἀκόμη τήν φρεναπάτη τους [τό ἀπατούργημά τους], ἔχετε ὡστόσο πληρες δικαίωμα ν' ἀπαιτήσετε τήν Παραγωγή⁵⁵³ τῶν χρησιμοποιημένων σ' αὐτό [ἤ: ἐκεῖ] θεμελιωδῶν προτάσεων, ἡ ὁποία, ἐάν [οἱ ἀρχές] αὐτές ὀφείλουν νά ἔχουν ἐξ ἀπλοῦ μόνον λόγου ἐκπορευθῆ, δέν μπορεῖ αὐτή νά σᾶς προσπορισθῆ ποτέ. Καί ἔτσι δέν ἔχετε οὔτε κᾶν ἀνάγκη νά καταπιάνεσθε μέ τήν ἀνάπτυξη καί ἀνασκευή κάθε μιᾶς ἀβάσιμης ἀπατηλῆς φαινομενικότητος, ἀλλ' ὅλη τήν ἀνεξάντλητη σέ τεχνάσματα διαλεκτική μπορεῖτε νά τήν ἐξαποστείλετε [παραπέμψετε] συλλήβδην⁵⁵⁴ διά μιᾶς [ἤ: μονομιᾶς] στό δικαστήριον ἑνός νόμου ἀπαιτοῦντος κριτικοῦ λόγου.

{ (B 815)
(A 787)

Ἡ δ ε ὑ τ ε ρ ῆ ἰδιαιτερότης ὑπερβατολογικῶν ἀποδείξεων εἶναι τούτη: ὅτι σέ κάθε ὑπερβατολογική [δηλ.] πρόταση μπορεῖ νά βρεθῆ μί ἄ μ ο ν α δ ι κ ῆ μόνον ἀπόδειξη. "Ὅταν δέν ὀφείλω [ἔχω] νά συμπεράνω ἐξ ἔννοιῶν, ἀλλ' ἀπό τήν ἐποπτεία, πού ἀντιστοιχεῖ σέ μίαν ἔννοια, εἴτε τώρα αὐτή εἶναι μί καθαρή ἐποπτεία, ὅπως στά Μαθηματικά, ἢ ἐμπειρική, ὅπως στήν φυσική ἐπιστήμη: τότε ἢ ὡς βάση τεθειμένη ἐποπτεία μοῦ προσφέρει πολλαπλό γιά συνθετικές προτάσεις ὑλικό, πού μπορῶ κατά περισσοτέρους ἀπό ἕναν τρόπον νά συνδέσω, καί, καθὼς ἔχω τό δικαίωμα [εἶμαι ἐλεύθερος] νά ξεκινήσω ἀπό περισσότερα ἀπό ἕνα σημεῖα, μπορῶ διά διαφορετικῶν ὁδῶν νά ἀχθῶ [φθάσω] στήν ἴδια αὐτή πρόταση.

Ἀλλά κάθε μί ὑπερβατολογική πρόταση ξεκινᾷ τώρα ἀπό μίαν μόνον ἔννοια καί ἐκφράζει⁵⁵⁵ τόν συνθετικό ὄρο τῆς δυνατότητος τοῦ ἀντικειμένου σύμφωνα μ' αὐτή τήν ἔννοια. Ὁ ἀποδεικτικός, ἄρα, λόγος μπορεῖ νά εἶναι ἕνας καί μόνος γιὰτί ἔξω ἀπ' αὐτή τήν ἔννοια δέν ὑπάρχει τίποτε περαιτέρω [παραπάνω], μέ τό ὅποιο θά μποροῦσε νά προσδιορισθῆ τό ἀντικείμενο, ἢ ἀπόδειξη συνεπῶς δέν μπορεῖ νά περιέχη τίποτε παραπάνω ἀπό τόν προσδιορισμό ἑνός ἀντικειμένου καθόλου σύμφωνα μ' αὐτή τήν ἔννοια, πού εἶναι ὡσαύτως μί καί μόνη⁵⁵⁶. Στήν Ὑπερβατική Ἀναλυτική εἶχαμε π.χ. ἐξαγάγει τήν θεμελιώδη πρόταση: [ὅτι] πᾶν ὅ,τι συμβαίνει, ἔχει μίαν αἰτία, ἀπό τόν μοναδικό ὄρο τῆς ἀντικειμενικῆς δυνατότητος μιᾶς ἔννοιας γι'

{ (A 788)
(B 816)

552. Διαγνώσετε, ἀποκαλύψετε, διαλύσετε.

553. Deduktion.

554. En bloc, en masse (= ἀθρόως, πανδημεῖ).

555. G r i l l o: θέτει.

556. Μοναδική.

αὐτό πού συμβαίνει, ἐν γένει: ὅτι [δηλ.] ὁ προσδιορισμός ἐνός γεγονότος μέσα στόν χρόνο, κατά συνέπεια (τό γεγονός) αὐτό, ὡς ἀνήκον στήν ἐμπειρία, θά ἦταν, χωρίς νά τελεῖ κάτω ἀπό ἕναν τέτοιο δυναμικό κανόνα, ἀδύνατο. Αὐτός λοιπόν εἶναι ἐπίσης καί ὁ μοναδικός δυνατός ἀποδεικτικός λόγος· γιατί μόνο μ' αὐτό, μέ τό νά προσδιορίζεται [δηλ.] σέ [γιά] μιάν ἔννοια, διά μέσου τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητας, ἕνα ἀντικείμενο, ἔχει τό παριστώμενο γεγονός ἀντικειμενικόν κύρος, δηλ. ἀλήθεια. Ἔχει φυσικά ἐπιχειρήσει κανεῖς καί ἄλλες ἀκόμα ἀποδείξεις γιά τήν θεμελιώδη αὐτήν ἀρχή, π.χ. ἐκ τῆς τυχειότητος· ἀλλ' ὅταν [ἡ ἀπόδειξη] αὐτή θεωρηθῆ ὑπό τό φῶς⁵⁵⁷, τότε δέν μπορεῖ κανεῖς ν' ἀνεύρη κανένα χαρακτηριστικό σημεῖο τῆς τυχειότητος ἐξόν ἀπό τό *συμβαίνειν* [τό γίνεσθαι]⁵⁵⁸, δηλ. ἀπό τήν ὑπαρξη, πρὶν ἀπό τήν ὁποία προηγεῖται ἕνα μή-Εἶναι [μιὰ μή ὑπαρξη] τοῦ ἀντικειμένου, καί ἔτσι ἐπανέρχεται λοιπόν κανεῖς πάντα στόν ἴδιο πάλι ἀποδεικτικόν λόγον. "Ὅταν ὀφείλῃ [εἶναι] ν' ἀποδειχθῆ ἡ πρόταση: πᾶν ὄ,τι νοεῖ, εἶναι ἀπλό, τότε δέν σταματᾷ κανεῖς στό Πολλαπλό τοῦ Νοεῖν, ἀλλ' ἐμμένει ἀπλῶς στήν ἔννοια τοῦ Ἐγῶ, πού εἶναι ἀπλή καί στήν ὁποία ἀναφέρεται κάθε ἐνέργημα τοῦ Νοεῖν⁵⁵⁹. Ἔτσι ἀκριβῶς ἔχει τό πρᾶγμα καί μέ τήν ὑπερβατολογική ἀπόδειξη γιά τήν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ, [ἀπόδειξη] πού ἐδράζεται στήν ἀμοιβαιότητα ἀποκλειστικά τῶν ἐννοιῶν γιά τό κατ' ἐξοχήν πραγματικό καί ἀναγκαῖο ὄν⁵⁶⁰, καί δέν μπορεῖ νά ζητηθῆ πουθενά ἀλλιῶς.

(A 789)
(B 817)

Μέ τήν ἀποτρεπτική αὐτή παρατήρηση ἡ κριτική τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ λόγου ἀνάγεται [συνοψίζεται, συμπύσσεται] σέ πάρα πολύ λίγα πράγματα⁵⁶¹. "Ὅπου ὁ λόγος ἐπιτελεῖ [ἀσκεῖ] δι' ὑπλῶν ἐννοιῶν τό ἔργο του, ἐκεῖ εἶναι δυνατή μία καί μόνον ἀπόδειξη, ἐάν παντοῦ [γενικά] μόνον εἶναι δυνατή κάποια μία. "Ὅταν, ὡς ἐκ τούτου, βλέπη κανεῖς ἤδη τόν δογματικό νά προβάλλῃ [ἐμφανίζεται] μέ δέκα ἀποδείξεις, ἐκεῖ [τότε] μπορεῖ κανεῖς νά πιστεύῃ μέ βεβαιότητα, ὅτι αὐτός δέν ἔχει ἀπολύτως καμμίαν. Γιατί, ἂν εἶχε μίαν, πού (ὅπως ὀφείλει νά εἶναι [συμβαίνειν] σέ ὑποθέσεις τοῦ καθαροῦ λόγου) ν' ἀπεδείκνυε ἀποδεικτικά, πρὸς τί θά χρειαζόταν τίς ὑπόλοιπες; Ἡ πρόθεσή του⁵⁶² εἶναι ὅπως αὐτή ἐκείνου τοῦ δικηγόρου τοῦ Κοινοβουλίου: [δηλ.] τό ἕνα ἐπιχείρημα εἶναι γι' αὐτόν ἐδῶ, τό ἄλλο γιά ἐκεῖνον ἐκεῖ, γιά νά ἐκμεταλλευθῆ δηλαδή τήν ἀδυναμία τῶν δικάστῶν του, πού, χωρίς νά ὑπεισέρχωνται βαθειά στά πράγματα [χωρίς νά ἐμβαθύνουν στήν ἔρευνα] καί

557. Ἐξετασθῆ ἀπό πῶς κοντά.

558. Evenire.

559. Κάθε σκέψη, διανόημα.

560. Ens realissimum et necessarium.

561. Ἄγεται σέ πολύ μικρά πράγματα, περιορίζεται πολύ, σμικρύνεται.

562. Ὁ στόχος, σκοπός του.

γιά νά ξεφορτωθοῦν⁵⁶³ μέσα σέ λίγο χρόνο τήν ὑπόθεση, ἀρπάζουν τό πρῶτο καί καλλίτερο⁵⁶⁴, πού-τούς περνάει [κατεβαίνει]⁵⁶⁵ ἀκριβῶς ἀπ' τό μυαλό καί ἀποφασίζουν σύμφωνα μ' αὐτό.

Ὁ τρίτος ἰδιάζων [ἰδιαίτερος] κανὼν τοῦ καθαροῦ λόγου, ὅταν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ὑπερβατολογικὲς ἀποδείξεις ὑποβάλλεται σέ μιάν πειθαρχία, εἶναι: ὅτι οἱ ἀποδείξεις του δέν πρέπει ποτέ νά εἶναι ἀπαγωγικές, ἀλλὰ προφανεῖς⁵⁶⁶ πάντοτε. Ἡ ἄμεση ἢ προφανὴς ἀπόδειξη σέ κάθε εἶδος γνώσεως εἶναι ἐκείνη, πού μαζί μέ τήν πεποίθηση γιά τήν ἀλήθεια, συνδυάζει [συνδέει] συγχρόνως τήν ἐνόραση [ἐγκατανόηση, γνώση] εἰς τὶς πηγές τῆς ἰδίας αὐτῆς [ἀλήθειας]: ἡ ἀπαγωγική, ἀντίθετα, [ἀπόδειξη] μπορεῖ μέν νά παραγάγῃ [προσπορίσῃ] βεβαιότητα, ἀλλ' ὄχι κατανοησιμότητα⁵⁶⁷ τῆς ἀλήθειας ἐν ἀναφορᾷ⁵⁶⁸ πρὸς τὴ συνεκτικὴ ἐνότητα μέ τούς λόγους⁵⁶⁹ τῆς δυνατότητός της. Γι' αὐτό οἱ τελευταῖες [ἀποδείξεις] εἶναι μιά ἑκτακτὴ μᾶλλον βοήθεια⁵⁷⁰ παρά μιά μέθοδος [μεθοδικὴ διαδικασία], πού ἱκανοποιεῖ ὅλες τὶς ἐπιδιώξεις [προθέσεις] τοῦ λόγου. Αὐτές ἐν τούτοις ἔχουν κατὰ [σέ] τοῦτο ἓνα πλεονέκτημα τῆς προφανείας ἔναντι τῶν ἀμέσων ἀποδείξεων: ὅτι [δηλ.] ἡ ἀντίφαση συνεπικομίζει πάντοτε περισσότερη σαφήνεια ἐν τῇ παραστάσει ἀπ' ὅ,τι ἡ καλλίτερη σύνδεση, καί μέ αὐτό προσπελάζει περισσότερο στό ἐποπτικὸ [στοιχεῖο]⁵⁷¹ μιᾶς ἀποδείξεως.

Ἡ οὐσιαστικὴ [ἀληθινὴ] αἰτία τῆς χρήσεως ἀπαγωγικῶν ἀποδείξεων σέ διαφορὲς ἐπιστῆμες εἶναι ἀσφαλῶς αὕτη. Ὅταν οἱ αἰτιώδεις λόγοι [ἀρχές], ἀπὸ τούς ὁποίους ὀφείλει νά παράγεται μιά ὀρισμένη γνώση, εἶναι πολλαπλότατοι ἢ κείνται κρυμμένοι πάρα πολύ βαθειά: τότε δοκιμάζει κανεὶς, μὴ τυχόν εἶναι [δυνατόν] νά τούς φθάσῃ διὰ τῶν συνεπειῶν. Ὁ *modus ponens*⁵⁷² [τοῦ] νά συμπεραίνῃ κανεὶς γιά τήν ἀλήθεια μιᾶς γνώσεως ἀπὸ τήν ἀλήθεια τῶν συνεπειῶν της, θά ἦταν, λοιπόν, τότε μόνον ἐπιτετραμμένος, ὅταν ὅλες οἱ δυνατές ἐξ αὐτοῦ⁵⁷³ συνέπειες εἶναι ἀληθεῖς· γιατί γι' αὐτές⁵⁷⁴ ἓνας καί μόνον αἰτιώδης λόγος εἶναι τότε δυνατός, [λόγος]

563. Γλυτώσουν.

564. Ἐπιχείρημα, πρᾶγμα.

565. Πού τούς πέφτει στά χέρια, πού τούς παρουσιάζεται.

566. *Ostensiv* (= πρόδηλες).

567. Καταληψιμότητα.

568. Ἀπὸ τήν ἄποψη τῆς...

569. Αἰτιώδεις ἀρχές.

570. Βοήθεια ἀνάγκης.

571. Στόν ἐποπτικὸ χαρακτήρα ἢ τήν ἐποπτικὴ βεβαιότητα (= *ratio intuitiva*).

572. Πρβλ. Θ. Β ο ρ έ α, Λογική, *op. cit.*, σ. 119.

573. Ἀπ' ἐκεῖ.

574. *G ö r l a n d*: zu diesem (= σ' αὐτὴ τὴν περίσταση).

πού εἶναι ἄρα ἐπίσης καί ὁ ἀληθινός. Ἡ μέθοδος ὅμως αὐτή εἶναι ἀκατόρθωτη [ἀπραγμάτῳτη], γιατί πάει πέρα [ὑπερβαίνει] ἀπό τίς δυνάμεις μας νά διαγιγνώσκουμε⁵⁷⁵ ὅλες τίς δυνατές μιᾶς οἰασδῆποτε παραδεδεγμένης προτάσεως συνέπειες: παρ' ὅλα αὐτά τόν τρόπο αὐτό τοῦ συλλογίζεσθαι [συμπεραίνειν] τόν χρησιμοποιεῖ κανεῖς, ἄν καί μέ μιάν ὠρισμένη, φυσικά, ἐπιείκεια, ὅταν πρόκειται γι' αὐτό, γιά ν' ἀποδείξη [δηλ.] κανεῖς κάτι τι ἀπλῶς ὡς ὑπόθεση, καθῶς [καθ' ὅσον]⁵⁷⁶ ἀποδέχεται [παραχωρητικά] κανεῖς τόν συλλογισμό ἐξ ἀναλογίας⁵⁷⁷: ὅτι [δηλ.], ὅταν [ἐάν] τόσο πολλές συνέπειες, ὅσες κανεῖς ἀείποτε ἔχει ἐπιχειρήσει [ἐπιζητήσει], συμφωνοῦν καλῶς μέ μιάν ἀποδεδειγμένη αἰτιώδη ἀρχή, [τότε] ὅλες οἱ ὑπόλοιπες δυνατές [συνέπειες] θά συμφωνοῦν ἐπίσης μ' αὐτήν. Γιά τοῦτο διά τοῦ τρόπου [τῆς ὁδοῦ] αὐτοῦ δέν μπορεῖ ποτέ μιᾶ ὑπόθεση νά μεταβληθῆ σ' ἀποδεδειγμένη ἀλήθεια. Ὁ *modus tollens*⁵⁷⁸ τῶν συλλογισμῶν τοῦ λόγου, πού συμπεραίνουν γιά τούς λόγους [ἀρχές] ἀπό τίς ἀκολουθίες [συνέπειες], ἀποδεικνύει ὄχι μόνον ἐντελῶς αὐστηρά, ἀλλά καί μ' ἐξαιρετική ἐπίσης εὐκολία. Γιατί ἄν ἀπό μιάν πρόταση μπορεῖ νά ἐξαχθῆ ἀκόμη [ἔστω] μιᾶ καί μόνη ψευδῆς συνέπεια, ἡ πρόταση αὐτή τότε εἶναι ψευδῆς. Ἀντί, λοιπόν, σέ μιάν προφανῆ ἀπόδειξη, νά διατρέχη κανεῖς ὀλόκληρη τή σειρά τῶν λόγων [ἀρχῶν], πού, διά μέσου τῆς ἐντελοῦς ἐννοήσεως [ἐγκατανοήσεως] τῆς δυνατότητός της⁵⁷⁹, μπορεῖ νά ὀδηγήσῃ στήν ἀλήθεια μιᾶς γνώσεως, μπορεῖ κανεῖς, ἀνάμεσα στίς ἐκ τοῦ Ἐναντίου αὐτῶν⁵⁸⁰ ἀπορρέουσες συνέπειες, νά εὔρη μόνο μιᾶ καί μόνη ψευδῆ, ὁπότε τό Ἐναντίον αὐτό ἐπίσης εἶναι ψευδές, ἡ γνώση, κατά συνέπεια, πού εἶχε ν' ἀποδείξη κανεῖς, εἶναι ἀληθῆς.

Ἀλλά ὁ ἀπαγωγικός τρόπος ἀποδείξεως μπορεῖ νά εἶναι ἐπιτρεπτός μόνον στίς ἐπιστῆμες, ὅπου εἶναι ἀδύνατο νά ὑποκαταστήσῃ [ὑπεμβάλη]⁵⁸¹ κανεῖς τό Ὑποκειμενικό [στοιχεῖο] τῶν παραστάσεών μας εἰς τό Ἀντικειμενικό, δηλ. στή γνώση ἐκείνου πού εἶναι μέσα στό ἀντικείμενο. Ὅπου ὅμως εἶναι κυρίαρχο τό τελευταῖο αὐτό⁵⁸², ἐκεῖ εἶναι ἀνάγκη συχνά νά

575. Ἐνδιαβλέπουμε.

576. Ἀποδεχόμενος.

577. Γιά τόν ἀναλογικό συλλογισμό (Analogia, syllogismus per analogiam). Πρβλ. Θ. Β ο ρ έ α, Λογική, op. cit., σ. 162.

578. Πρβλ. Θ. Β ο ρ έ α, Λογική, op. cit., σ. 120.

579. Τῆς γνώσεως δηλ.

580. Δηλ. τῶν λόγων [ἀρχῶν]. Οἱ ξένοι μεταφραστές ἀποδίδουν τό: derselben τοῦ κειμένου: «τό Ἐναντίον του», χωρίς νά ὀρίζουν περί τίνος ἀκριβῶς πρόκειται (του ἢ της).

581. Ὑποθήση λαθραίως.

582. Τό Ἀντικειμενικό.

συμβαίνει, εἴτε ν' ἀντιφάσκη τὸ Ἐναντίο μιᾶς ὠρισμένης προτάσεως πρὸς τοὺς ὑποκειμενικούς ἀπλῶς ὄρους τοῦ Νοεῖν, ἀλλ' ὄχι πρὸς τὸ ἀντικείμενο, ἢ ν' ἀντιφάσκουν ἀναμεταξύ των καὶ οἱ δύο προτάσεις ὑπὸ ἓναν ὑποκειμενικό μόνον ὄρο, πού ἐσφαλμένα ἐκλαμβάνεται ὡς ἀντικειμενικός, καί, καθὼς [ἀφοῦ] ὁ ὄρος εἶναι ψευδής, καὶ οἱ δύο τους προτάσεις μποροῦν νά εἶναι ψευδεῖς, χωρὶς ἀπὸ τὴν ψευδότητα τῆς μιᾶς νά δύναται νά συμπερανηθῆ γιὰ τὴν ἀλήθεια τῆς ἄλλης.

Στά Μαθηματικά ἡ ὑφαρπαγὴ⁵⁸³ αὐτὴ εἶναι ἀδύνατη· γιὰ τοῦτο [οἱ ἀποδείξεις] αὐτές⁵⁸⁴ ἔχουν ἐκεῖ ἐπίσης τὴν πραγματικὴ τους θέση. Στὴν φυσικὴ ἐπιστήμη, ἐπειδὴ αὐτοῦ ὅλα θεμελιῶνται πάνω σ' ἐμπειρικὲς ἐποπτεῖες, ἡ ὑφαρπαγὴ ἐκείνη μπορεῖ μὲν διὰ πολλῶν συγκρινομένων⁵⁸⁵ παρατηρήσεων κατὰ τὸ μᾶλλον ν' ἀποσοβηθῆ [ἀποτραπῆ]· ἀλλὰ ὁ τρόπος αὐτὸς ἀποδείξεως εἶναι αὐτοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως ἀσήμαντος. Οἱ ὑπερβατολογικὲς ὅμως δοκιμὲς τοῦ καθαροῦ λόγου ἐπιτελοῦνται στό σύνολό τους μέσα στό κατ' οὐσίαν medium [περιοχὴ] τῆς διαλεκτικῆς φαινομενικότητος, δηλ. τοῦ Ἵποκειμενικοῦ, πού στίς προτάσεις του προσφέρεται ἢ καὶ ἐπιβάλλεται κιόλας στόν λόγο ὡς ἀντικειμενικό. Ἐδῶ τώρα δέν μπορεῖ διόλου, ὅσον ἀφορᾷ συνθετικὲς προτάσεις, νά ἐπιτραπῆ [ὥστε] νά δικαιῶνῃ κανεῖς μ' αὐτὸ τοὺς ἰσχυρισμούς του, μέ τὸ νά ἀνασκευάζῃ [δηλ.] κανεῖς τὸ Ἐναντίο. Γιατί ἡ ἀνασκευή αὐτῆ, ἢ δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν ἀπλῆ παράσταση τῆς ἀντιμαχίας ἧς ἀντιθέτου [ἀντιτεθειμένης] γνώμης μέ τοὺς ὑποκειμενικούς ὄρους τῆς καταληψιμότητος διὰ τοῦ λόγου μας, πρᾶγμα πού δέν κάνει [προσφέρει] ἀπολύτως τίποτε σ' αὐτό, στό ν' ἀπορρίψουμε [δηλ.] γι' αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ πρᾶγμα (ἔτσι ὅπως ἡ ἀπόλυτη π.χ. ἀναγκαιότης στὴν ὑπαρξὴ ἐνός ὄντος δέν μπορεῖ ἀπολύτως νά κατανοηθῆ ἀπὸ ἐμᾶς καὶ δικαίως ὡς ἐκ τούτου ἐναντιώνεται ὑποκειμενικά σέ κάθε καθαρὰ θεωρητικὴν ἀπόδειξιν ἐνός ἀναγκαίου ὑπερτάτου ὄντος, ἀδίκως ὅμως [ἐναντιώνεται] στὴ δυνατότητα ἐνός τέτοιου πρωταρχικοῦ ὄντος αὐτοῦ καθ' ἑαυτό)· ἢ καὶ τὰ δύο μέρη, τόσο [δηλ.] τὸ καταφάσκον, ὅσο καὶ τὸ ἀποφάσκον μέρος, θέτουν, ἀπατημένοι ἀπὸ τὴν ὑπερβατολογικὴ φαινομενικότητα, μιὰν ἀδύνατη ἔννοια τοῦ ἀντικειμένου ὡς ὑπόβαθρο, καὶ τότε ἰσχύει ὁ κανὼν: *non entis nulla sunt praedicata*, δηλ. τόσο αὐτὸ πού ἰσχυρίζεται κανεῖς καταφατικῶς, ὅσο καὶ αὐτὸ πού ἰσχυρίζεται ἀποφατικῶς γιὰ τ' ἀντικείμενο, εἶναι καὶ τὰ δύο ἀνακριβῆ [ψευδῆ] καὶ δέν μπορεῖ κανεῖς ἀπαγωγικῶς διὰ τῆς ἀνασκευῆς τοῦ Ἐναντίου ν' ἀχθῆ στὴ γνώση τῆς ἀληθείας. Ἐτσι, π.χ. ὅταν προϋποτί-

{(A 792)
(B 820)

{(A 793)
(B 821)

583. Subreptio.

584. Δηλ. οἱ ἀπαγωγικὲς.

585. Διὰ συγκρίσεως πολλῶν... διὰ πολλῶν... πού ἔχουν συγκριθῆ.

θεται ὅτι ὁ αἰσθητός κόσμος εἶναι καθ' ἑαυτόν ὡς πρὸς τὴν ὁλότητά του δεδομένος, τότε εἶναι ψευδής, [τό] ὅτι πρέπει νὰ εἶναι εἴτε ἄπειρος ὡς πρὸς τὸν χῶρο ἢ πεπερασμένος⁵⁸⁶, γι' αὐτό, γιατί [δηλ.] καὶ τὰ δύο εἶναι ψευδῆ. Γιατί φαινόμενα (ὡς ἀπλές παραστάσεις), πού θά ἦταν ὡστόσο αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ (ὡς ἀντικείμενα) δεδομένα, εἶναι κάτι τό ἀδύνατο, καὶ ἡ ἀπειρία τοῦ φανταστικοῦ⁵⁸⁷ αὐτοῦ "Ολου θά ἦτο βέβαια ἀπόλυτη, ἀλλά θ' ἀντέφασκε (ἀφοῦ τὰ πάντα σέ φαινόμενα εἶναι ὑπό ὄρους [σχετικά]⁵⁸⁸) πρὸς τὸν ἀπόλυτο [ἄνευ ὄρων] προσδιορισμό τοῦ μεγέθους⁵⁸⁹, πού ἐν τούτοις προϋποτίθεται στήν ἔννοια.

Ὁ ἀπαγωγικός τρόπος ἀποδείξεως εἶναι ὡσαύτως ἡ πραγματικὴ φρεναπάτη⁵⁹⁰, διὰ τῆς ὁποίας ἔχουν κατὰ πάντα χρόνο αἰχμαλωτισθῆ [σαγηνευθῆ, ἐξαπατηθῆ] οἱ θαυμαστές τῆς ἐμβριθείας τῶν δογματικῶν μας σοφιστολόγων [σοφισματιῶν]⁵⁹¹: αὐτὸς τρόπον τινά εἶναι ὁ πρωταθλητής, πού τό γέρας [τιμή] καὶ τό ἀδιαμφισβήτητο δίκαιο τῆς εἰλημμένης θέσεώς του⁵⁹² θέλει μ' αὐτό ν' ἀποδεικνύη, μέ τό ὅτι [δηλ.] ἐπαγγέλλεται [ἀναδέχεται] νὰ διαπληκτισθῆ [ἄρπαχθῆ] μέ κάθε ἕναν, πού θά ἤθελε νὰ τοῦ τό ἀμφισβητήση, μολονότι μέ [μιάν] τέτοια μεγαλορρημοσύνη τίποτε δέν καθορίζεται [ἀποδεικνύεται] εἰς τό πρᾶγμα⁵⁹³, ἀλλά στήν ἀμοιβαία μόνο δύναμη τῶν ἀντιπάλων, καὶ μάλιστα καὶ ἀπό τὴν πλευρά μόνον ἐκείνου πού συμπεριφέρεται ἐπιθετικά⁵⁹⁴. Οἱ θεατές, καθὼς βλέπουν, ὅτι ὁ κάθε ἕνας μέ τῆ σειρά του εἶναι ἄλλοτε νικητής [καί] ἄλλοτε ὑποκύπτει [ἠττημένος], παίρνουν συχνά ἀπ' αὐτό τὴν ἄφορμή ν' ἀμφισβητήσουν σκεπτικῶς τό ἴδιο τό ἀντικείμενο τῆς ἔριδος⁵⁹⁵. Ἀλλά δέν ἔχουν λόγο [δίκηο] γι' αὐτό καὶ εἶναι ἀρκετό νὰ ἐπιφωνήσουν πρὸς αὐτούς: *non defensoribus istis tempus eget*. Ὁ καθένας τὴν ὑπόθεσή του ὀφείλει νὰ τὴν ἐπιτελῆ διὰ μέσου μιᾶς δι' ὑπερβατικῆς Παραγωγῆς τῶν ἀποδεικτικῶν λόγων ποδηγετημένης νομίμου ἀποδείξεως, τουτέστιν εὐθέως, γιὰ νὰ βλέπη κανεῖς τί ἔχουν [μποροῦν] νὰ παράσχουν οἱ ἀξιώσεις τοῦ λόγου του ὑπὲρ αὐτῶν τῶν ἰδίων. Γιατί, ἐάν ὁ ἀντίπαλός του ἐρείδεται σ' ὑποκειμενικούς λόγους [ἀρχές], τότε αὐτὸς εἶναι

586. Ὁριοθετημένος.

587. Κατὰ φαντασία, ὑποτιθέμενου.

588. Ἐξαρτώμενα ἀπὸ ὄρους.

589. Πρὸς τὸν ποσοτικὸ προσδιορισμό, δηλ. πρὸς τὴν ὁλότητα.

590. Τό θάμβωμα.

591. Σοφισματίας (= Vernünftler).

592. Τῆς υἱοθετημένης ὑπ' αὐτοῦ πλευρᾶς ἢ κόμματος.

593. Περί τοῦ πράγματος, ὡς πρὸς τό πρᾶγμα.

594. Πού κάνει τὴν ἐπίθεση.

595. Τό ἀντικείμενο τῆς ἴδιας τῆς ἔριδος.

ἀσφαλῶς εὐκολο νά τόν ἀνασκευάση κανεῖς, ἀλλά χωρίς πλεονεκτήματα γιά τόν δογματικό, πού εἶναι συνήθως ἐξ ἴσου προσκολλημένος σ' ὑποκειμενικές αἰτίες τῆς κρίσεως καί μπορεῖ παρομοίως νά στριμωχθῆ⁵⁹⁶ ἀπό τόν ἀντίπαλό του. Ἐάν ὅμως τά δύο μέρη προχωροῦν ἀπλῶς κατ' εὐθείαν, τότε εἴτε θά παρατηρήσουν [διαπιστώσουν] ἀπό μόνοι τους τή δυσκολία, καί μάλιστα καί τήν ἀδυνατότητα νά ἐξεύρουν τόν τίτλο τῶν ἰσχυρισμῶν τους, καί θά μπορέσουν τελικά νά ἐπικαλεσθοῦν τήν παραγραφή μόνο, ἢ ἡ κριτική θ' ἀποκαλύψη εὐκολα τή δογματική ἀπατηλή φαινομενικότητα καί θά ἐξαναγκάση τόν καθαρό λόγο νά ἐγκαταλείψῃ⁵⁹⁷ τίς κεντρισμένες εἰς ὑπέρμετρο βαθμό στήν καθαρά θεωρητική χρήση ἀξιώσεις του καί ν' ἀποσυρθῆ [ἀποτραβηχθῆ] ἐντός τῶν ὁρίων τοῦ οἰκείου εἰς αὐτόν ἐδάφους, τουτέστιν τῶν πρακτικῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν.

ΤΗΣ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ

{ (A 795)
{ (B 823)

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ὁ Κανὼν τοῦ καθαροῦ λόγου

Εἶναι ταπεινωτικό γιά τόν ἀνθρώπινο λόγο, [τό] ὅτι στήν καθαρή χρήση του δέν κατορθώνει τίποτε καί ὅτι ἔχει μάλιστα εἰσέτι ἀνάγκη μιᾶς πειθαρχίας, γιά νά δαμάζῃ [κολάζῃ] τίς παρεκτροπές του καί ν' ἀποσοβῆ [ἀποτρέπη] τίς φρεναπάτες, πού προέρχονται ἀπ' ἐκεῖ. Ἄλλ' ἀπό τήν ἄλλη πλευρά αὐτό [τό πᾶγμα] τόν ἀναίρει [ὑψώνει] πάλι καί τοῦ ἐμπνέει μιάν πεποίθηση στόν ἴδιο τόν ἑαυτό του, τό ὅτι [δηλ.] τήν πειθαρχία αὐτή μπορεῖ καί πρέπει ὁ ἴδιος νά τήν ἀσκῆ χωρίς νά ἐπιτρέπη καμμιάν ἄλλη λογοκρισία πάνω στόν [ἢ: ἀπό τόν] ἑαυτό του, ὡσαύτως [δέ τό] ὅτι τά ὅρια, πού εἶναι ἀναγκασμένος νά θέτῃ στήν καθαρά θεωρητική του χρήση, περιορίζουν συγχρόνως τίς σοφιστολόγες ἀξιώσεις κάθε ἀντιπάλου καί αὐτός κατά συνέπεια δύναται⁵⁹⁸ νά διασφαλίζῃ ἐναντίον ὅλων τῶν ἐπιθέσεων πᾶν ὅ,τι θά μποροῦσε νά ὑπολειφθῆ ἀκόμη ἀπό τίς πρωύτερα ὑπερβολικές ἀπαιτήσεις του. Ἡ μεγαλύτερη καί μοναδική ἴσως ὠφέλεια κάθε φιλοσοφίας τοῦ καθαροῦ λόγου εἶναι, ἄρα, σαφῶς μόνον ἀρνητική: ἐφ' ὅσον αὐτή δέν

596. Νά ὀδηγηθῆ σέ ἀδιέξοδο, σέ δυσχέρεια.

597. Νά παραιτηθῆ, ν' ἀπαρνηθῆ.

598. H a r t e n s t e i n: δύνανται νά... (δηλ. τά ὅρια καί ὄχι ὁ λόγος).

χρησιμεύει ὡς ὄργανο πρὸς διεύρυνση, ἀλλὰ ὡς πειθαρχία πρὸς ὀριοθέτηση [προσδιορισμό τῶν ὀρίων] καί, ἀντί ν' ἀποκαλύπτη ἀλήθεια, ἔχει τό σιγηλό ἀξίωμα⁵⁹⁹ ν' ἀποσοβῆ πλάνες.

(A 796) } Ἐν τῷ μεταξὺ πρέπει ὡστόσο νά ὑπάρχη κάπου μιά πηγὴ θετικῶν
(B 824) } γνώσεων, οἱ ὁποῖες ἀνήκουν στήν περιοχὴ τοῦ καθαροῦ λόγου καί πού ἴσως
μόνον ἐκ παρανοήσεως δίνουν ἀφορμὴ σέ πλάνες, στήν πραγματικότητα
ὅμως συνιστοῦν τόν στόχο τοῦ ἐνθέρμου ζήλου [σπουδῆς] τοῦ λόγου. Γιατί
ἀλλιώως σέ ποιάν, ἀλήθεια, αἰτία θά ἔπρεπε νά προσγραφῆ ἢ μὴ κατασι-
γαστέα⁶⁰⁰ ἐπιθυμία [τοῦ] νά θέτῃ κάπου στέρεο πόδι ἐντελῶς πέρα ἀπό τό
ὄριο τῆς ἐμπειρίας; Αὐτός⁶⁰¹ προεικάζει ἀντικείμενα, πού συνεπικομίζουν
ἓνα μεγάλο διαφέρον γιά τόν ἴδιο. Εἰσέρχεται⁶⁰² στόν δρόμο τῆς ἀπλῆς
καθαρά θεωρίας, γιά νά προσπελάσῃ σ' αὐτά [τά ἀντικείμενα]· ἀλλ' ἐκεῖνα
τρέπονται εἰς φυγὴν ἐνώπιόν του. Καθ' ἃ εἰκάζεται, πάνω στόν μοναδικό
δρόμο, πού τοῦ ὑπολείπεται ἀκόμη, αὐτόν δηλ. τῆς π ρ α κ τ ι κ ῆ ς χ ρ ῆ -
σεως, θά εἶναι νά ἐλπίζεται γι' αὐτόν καλλίτερη τύχη.

Ἐπὶ ἓναν κανόνα⁶⁰³ ἐννοῶ τὴ συμπερίληψη [σύνολο] τῶν a priori
θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς ὀρθῆς χρήσεως ὀρισμένων δυνάμεων τῆς γνώσεως ἐν
γένει. Ἔτσι, στό ἀναλυτικὸ τῆς μέρος, ἡ Γενικὴ Λογικὴ εἶναι ἓνας κανὼν
γιά τὴ διάνοια καί τόν λόγο ἐν γένει, ἀλλὰ μόνον ὡς πρὸς τὴ μορφή, γιατί
αὐτὴ κάνει ἀφαίρεση ἀπὸ κάθε περιεχόμενο. Ἔτσι ἡ Ἑπερβατικὴ
Ἀναλυτικὴ ἦταν ὁ κανὼν τῆς καθαρῆς διανοίας - νοήσεως· γιατί
αὐτὴ εἶναι ἱκανὴ μόνο γι' ἀληθινές συνθετικὲς γνώσεις a priori. Ὅπου ὅμως
δέν εἶναι δυνατὴ καμμιά ὀρθὴ μιᾶς γνωστικῆς δυνάμεως⁶⁰⁴ χρῆση, ἐκεῖ δέν
ὑπάρχει οὐδεὶς κανὼν. Ἄρα πᾶσα συνθετικὴ γνώση τοῦ καθαροῦ λόγου
στήν καθαρὰ θεωρητικὴ χρῆση του εἶναι, σύμφωνα μ' ὅλες τίς μέχρι τώρα
περαιωμένες⁶⁰⁵ ἀποδείξεις, ὀλοσχερῶς ἀδύνατη. Δέν ὑπάρχει, ἐπομένως,
οὐδεὶς ἀπολύτως κανὼν τῆς καθαρὰ θεωρητικῆς χρήσεως αὐτοῦ (ἀφοῦ [ἢ
χρῆση] αὐτὴ εἶναι πέρα γιά πέρα διαλεκτικὴ), ἀλλὰ ὀλόκληρη ἡ Ἑπερ-
βατικὴ Λογικὴ δέν εἶναι ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ τίποτε [ἄλλο] ἀπὸ πειθαρχία.
(A 797) } Ἐάν, κατ' ἀκολουθίαν, ὑπάρχη κάπου γενικά μιά ὀρθὴ χρῆση τοῦ καθαροῦ
(B 825) } λόγου —εἰς ἢν περίπτωση πρέπει ἐπίσης νά ὑπάρχη καί ἓνας κανὼν τοῦ
ἰδίου αὐτοῦ [λόγου]—, [ἢ χρῆση] αὐτὴ τότε δέν θ' ἀφορᾷ τὴν καθαρὰ

599. Ἀξία, ἀρετή.

600. Μὴ κατασβεστέα, ἀκατάσβεστη, ἀκατασίγαστη.

601. Δηλ. ὁ λόγος.

602. Ἄρχεται πορευόμενος τόν...

603. Σχετικὰ μέ τόν ὄρο πρβλ. Εἰσαγωγή μας (ἐνότης: β).

604. *Facultas cognoscendi*.

605. Ἐπιτελεσμένες.

θεωρητική χρήση, ἀλλά τὴν πρακτικὴν χρήση τοῦ λόγου, τὴν ὁποία, λοιπόν, θέλουμε τώρα νὰ ἐρευνήσωμε.

ΤΟΥ ΚΑΝΟΝΟΣ ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΠΡΩΤΟ ΤΜΗΜΑ

Περί τοῦ ἔσχατου σκοποῦ τῆς καθαρῆς χρήσεως τοῦ λόγου μας

Ὁ λόγος ὠθεῖται ἀπὸ μίαν κλίση τῆς φύσεώς του νὰ προχωρῇ πέρα ἀπὸ τὴν ἐμπειρικὴν χρήση, [καί] ἐν μέσῳ μιᾶς καθαρῆς χρήσεως καὶ διὰ μέσου ἀπλῶν ἰδεῶν ν' ἀποτολμᾷ [ριπτόμενος] ἕως τὰ ἔσχατα ὄρια κάθε γνώσεως καὶ μόνο στὴν ὁλοκλήρωση τοῦ κύκλου του εἰς ἓνα ἄφ' ἑαυτοῦ ὑφιστάμενο συστηματικὸν "Ὀλον, νὰ βρῆσκῃ πρωταρχικὰ ἡσυχίαν. Εἶναι λοιπόν ἡ προσπάθεια αὐτὴ θεμελιωμένη πᾶνω στό καθαρά ἀπλῶς θεωρητικὸν τοῦ ἤ, μᾶλλον, ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο πᾶνω στό πρακτικὸν τοῦ διαφέρον;

Τὴν ἐπιτυχία⁶⁰⁶ πού ἔχει ὁ καθαρὸς λόγος ἀπὸ ἄποψη καθαρὰ θεωρητικὴν θέλω πρὸς τὸ παρόν νὰ τὴν ἀφήσω κατὰ μέρος καὶ ἐρωτῶ μόνο γιὰ τὰ προβλήματα, ἢ λύση τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ τὸν ἔσχατον σκοπὸν του —εἴτε τώρα αὐτὸς μπορεῖ νὰ τὸν ἐπιτύχῃ εἴτε ὄχι—, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν ὁποῖον ὅλοι αἱ ἄλλοι ἔχουν τὴν ἀξίαν τῶν μέσων. Οἱ ὑπέρτατοι αὐτοὶ σκοποὶ θὰ πρέπη πάλι, σύμφωνα μὲ τὴν φύσιν τοῦ λόγου, νὰ ἔχουν ἐνότητα, γιὰ νὰ προαγάγουν συνενωμένοι ἐκεῖνο τὸ διαφέρον τῆς ἀνθρωπότητος, πού δὲν εἶναι ὑποταγμένο σὲ κανένα ὑψηλότερον.

Ὁ τελικὸς σκοπός, εἰς τὸν ὁποῖον καταλήγει [ἀποβλέπει] τελικὰ ἡ καθαρὴ θεωρία τοῦ λόγου στὴν ὑπερβατολογικὴν χρήση [του], ἀφορᾷ τρία ἀντικείμενα: τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως, τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ. Ἐν ἀναφορᾷ καὶ πρὸς τὰ τρία τὸ καθαρά ἀπλῶς θεωρητικὸν διαφέρον τοῦ λόγου εἶναι λίαν σμικρὸν [περιορισμένο] καὶ ἐν ὄψει αὐτοῦ πολὺ δύσκολον θ' ἀνελαμβάνετο μιὰ κοπιαστικὴ, μὲ ἀδιάλειπτα ἐμπόδια παλαιούσα ἐργασία ὑπερβατολογικῆς ἀνερευνησεως, ἐπειδὴ ὅλων τῶν ἀποκαλύψεων πού θὰ μπορούσαν πᾶνω σ' αὐτὸ νὰ γίνον, δὲν μπορεῖ ἐν τούτοις κανεὶς νὰ κἀνῃ καμμιά χρῆσιν [των], πού θ' ἀπεδείκνυε τὴν χρησιμότητά της *in concreto*, δηλ. μέσα στὴν ἐρευνα τῆς φύσεως. Ἡ βούλησις μπορεῖ ἀκόμη καὶ νὰ εἶναι ἐλεύθερη, αὐτὸ ὡστόσο τότε μπορεῖ νὰ ἀφορᾷ τὴν νοητὴν μόνον αἰτία τοῦ βούλεσθαί μας. Γιατί, ὅσον

606. Τὴν τύχην.

ἀφορᾶ τὰ φαινόμενα τῶν ἐξωτερικεύσεων [τῆς βουλήσεως] αὐτῆς, δηλ. τίς πράξεις, εἴμεθα ἔτσι ὑποχρεωμένοι, σύμφωνα μέ μιάν ἀπαράβατη θεμελιώδη ἀρχή, χωρίς τήν ὁποία δέν μπορούμε ν' ἀσκήσουμε⁶⁰⁷ κανένα λόγο στήν ἐμπειρική χρήση [του], νά μήν τὰ ἐξηγοῦμε ποτέ ἀλλιῶς ἀπ' ὅ,τι καί ὅλα τὰ ὑπόλοιπα φαινόμενα τῆς φύσεως, δηλ. σύμφωνα μ' ἀμεταβλήτους νόμους τῆς ἰδίας αὐτῆς [φύσεως]. Ἔστω, δεύτερον, ὅτι μπορεί νά ἐγκατανοηθῆ καί ἡ πνευματική ἀκόμη φύση τῆς ψυχῆς (καί μ' αὐτήν ἡ ἀθανασία της), τότε αὐτό ὡστόσο δέν μπορεί νά λογαριασθῆ [ὑπολογισθῆ], ὡς ἓνας ἐξηγητικός λόγος, οὔτε ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς αὐτῆς, οὔτε σέ σχέση πρὸς τήν ἰδιαίτερη φύση τῆς μελλοντικῆς καταστάσεως, γιατί ἡ ἔννοιά μας γιά μιάν ἀσώματη φύση εἶναι ἀπλῶς ἀρνητική καί δέν διερύνει στό ἐλάχιστο τή γνώση μας, οὔτε προσφέρει κανένα πρόσφορο [κατάλληλο] πρὸς συνέπειες [συμπεράσματα] ὑλικό, ἐκτός ἴσως γιά τέτοιες, πού μπορούν νά ἰσχύουν μόνον ὡς ἐπίνοιες⁶⁰⁸, οἱ ὁποῖες ὅμως δέν ἐπιτρέπονται⁶⁰⁹ ἀπό τήν φιλοσοφία. Ἐάν ἀκόμη⁶¹⁰, τρίτον, ἦτο ἀποδεδειγμένη καί ἡ ὑπαρξη μιᾶς ὑπερτάτης Νοήσεως [νοερῆς φύσεως] : τότε θά καθιστούσαμε μέν ἐξ αὐτοῦ καταληπτό τό σκόπιμο⁶¹¹ στή διάταξη [σύσταση] τοῦ κόσμου καί τήν τάξη καθόλου, ἀλλά δέν θά εἶχαμε μέ κανένα τρόπο τό δικαίωμα νά παραγάγωμε ἀπ' αὐτό ὁποιαδήποτε ἰδιαίτερη διευθέτηση καί τάξη, ἥ, ὅπου αὐτή δέν γίνεται ἀντιληπτή, νά τή συμπεραίνουμε τετολημένως [καί τοῦτο] καθ' ὅσον ἓνας ἀναγκαῖος κανὼν τῆς καθαρῆς θεωρητικῆς χρήσεως τοῦ λόγου εἶναι [τό] νά μήν ἀντιπαρερχώμεθα τίς φυσικές αἰτίες καί νά μήν ἐγκαταλείπωμε αὐτό, γιά τό ὁποῖο μπορούμε νά διδαχθοῦμε διά τῆς ἐμπειρίας, γιά νά παραγάγωμε κάτι τι πού γνωρίζουμε ἀπ' ἐκεῖνο πού ὑπερβαίνει ὀλοκληρωτικά πᾶσα γνώση μας. Μέ μιάν λέξη, οἱ τρεῖς αὐτές προτάσεις παραμένουν γιά τόν καθαρά θεωρητικό λόγο παντοτινά ὑπερβατικές καί δέν ἔχουν καμμιά ἀπολύτως ἔμμονη [ἐγκόσμια], δηλ. γι' ἀντικείμενα τῆς ἐμπειρίας ἀποδεκτή, ἐπομένως γιά μᾶς κατά κάποιον τρόπο ὠφέλιμη χρήση, ἀλλά θεωρημένες καθ' ἑαυτές εἶναι ὀλότελα σχολαῖες⁶¹² καί κοντά ἀκόμη σ' αὐτό ἐξαιρετικά βαρεῖες⁶¹³ διαμοχθήσεις [συντάσεις] τοῦ λόγου μας.

Ἐάν κατά ταῦτα οἱ τρεῖς αὐτές κύριες προτάσεις δέν μᾶς εἶναι διόλου

607. Ἐφαρμόσωμε.

608. Ἐπινοήσεις, πλάσματα.

609. Δέν εἶναι ἐπιτρεπτές.

610. Καί ὅταν ἀκόμη.

611. Σκοπιμότητα, τελολογική διάταξη.

612. Ἄργες, περιττές.

613. Βαρύτατες.

ἀναγκαῖες πρὸς τὸ εἶδέναι καὶ παρ' ὅλα αὐτά σ' ἐμᾶς ἐπειγόντως διὰ τοῦ λόγου μας συστημένες [ὑπαγορευμένες]: τότε ἡ σπουδαιότης των θὰ πρέπη ἀναμφιβόλως ν' ἀφορᾷ κατ' οὐσίαν τὸ Π ρ α κ τ ι κ ὅ⁶¹⁴ μόνον.

Πρακτικό εἶναι πᾶν ὅ,τι εἶναι δυνατό δι' ἐλευθερίας. "Ὅταν ὅμως οἱ ὄροι τῆς ἐλευθέρας αἰρέσεως [ἐκλογῆς]⁶¹⁵ εἶναι ἐμπειρικοί, τότε ὁ λόγος σ' αὐτὸ ἐδῶ δέν μπορεῖ νά ἔχη καμμιάν ἄλλη παρά κανονιστικὴν χρῆση καὶ [μπορεῖ] νά χρησιμεύη στό νά διενεργῆ μόνο τὴν ἐνότητα ἐμπειρικῶν νόμων· ὅπως π.χ. στή διδασκαλία τῆς πρακτικῆς φρονήσεως⁶¹⁶ ἢ ἐνοποίηση ὄλων τῶν σκοπῶν, πού μᾶς εἶναι ὑπαγορευμένοι ἀπό τίς κλίσεις μας, σ' ἕναν [σκοπὸ] καὶ μόνον, τὴν εὐδαιμονία, καὶ ἡ συναρμογὴ [συμφωνία] τῶν μέσων, γιὰ νά φθάσωμε σ' αὐτόν ἀποτελοῦν ὁλόκληρο τὸ ἔργο τοῦ λόγου, ὁ ὁποῖος ἐξ αἰτίας τούτου δέν μπορεῖ νά προσπορίσῃ διόλου ἄλλους νόμους ἀπό νόμους πραγματολογικούς⁶¹⁷ τῆς ἐλευθέρας συμπεριφορᾶς γιὰ τὸ φθάσιμο τῶν σκοπῶν πού μᾶς εἶναι συστημένοι ἀπό τίς αἰσθήσεις, καὶ συνεπῶς [δέν μπορεῖ νά προσπορίσῃ] καθόλου νόμους καθαρούς, καθωρισμένους παντελῶς a priori. Καθαροί, ἀπεναντίας, πρακτικοί νόμοι, πού ὁ σκοπὸς των εἶναι διὰ τοῦ λόγου ἐντελῶς a priori δεδομένος καὶ δέν ἐπιτάσσουν κατὰ τρόπον ἐμπειρικῶς καθωρισμένο⁶¹⁸ ἀλλ' ἀπολύτως, θὰ ἦσαν προϊόντα τοῦ καθαρῶν λόγου. Τέτοιου εἴδους ὅμως εἶναι οἱ ἠθικοὶ νόμοι, κατὰ συνέπεια αὐτοὶ μόνον ἀνήκουν στήν πραγματικὴ χρῆση τοῦ καθαρῶν λόγου καὶ ἐπιτρέπουν ἕναν κανόνα.

Ὁλόκληρος ὁ ἐξοπλισμὸς λοιπόν τοῦ λόγου στήν ἐπεξεργασία πού μπορεῖ κανεὶς νά ὀνομάσῃ καθαρὴ φιλοσοφία, κατευθύνεται στήν πραγματικότητα πάνω στὰ τρία μόνο μνημονευθέντα προβλήματα. Αὐτὰ ὅμως τὰ ἴδια ἔχουν μέ τὴ σειρά τους πάλι τὸν πιὸ ἀπομακρυσμένο στόχο τους [πρόθεση], δηλαδή [τό] τί ἐπιβάλλεται [πρέπει] νά κάνῃ κανεὶς, ἔάν ἡ βούληση εἶναι ἐλεύθερη, ἂν ὑπάρχῃ ἕνας Θεὸς καὶ ἕνας μελλοντικός κόσμος. Ἐπειδὴ αὐτὸ τώρα ἀφορᾷ τὴ συμπεριφορὰ [διαγωγή] μας ἐν σχέσει πρὸς τὸν ὑπέρτατο σκοπὸ, ἔτσι ὁ ἔσχατος στόχος [πρόθεση] τῆς σοφῶς μεριμνούσης⁶¹⁹ δι' ἐμᾶς φύσεως στή [κατὰ τὴ] συστατικὴ

614. Τὴν ἠθικὴ τάξη, τὸν πρακτικὸ λόγον.

615. Willkür = vis electiva, arbitrium).

616. Συνέσεως, νοημοσύνης, εὐφυΐας (Klugheit). Τούς κανόνες τῆς ἐξωτερικῆς αὐτῆς φρονήσεως (ἐξυπνάδας) ὀνομάζει ὁ Κάντ καὶ πραγματολογικούς (ἴδε παρακάτω).

617. Pragmatische σέ ἀντίθεση πρὸς τούς: moralische Gesetze (πρβλ. καὶ στή συνέχεια: A 824/B 852 κ.έ.).

618. Δηλ. ὑποθετικῶς (πρβλ. A 807/B 835). Γιὰ τὴ διάκριση —πού θὰ κάνῃ ἀργότερα ὁ Κάντ— τῶν ὑποθετικῶν ἀπὸ τίς κατηγορικῆς Προστακτικῆς πρβλ. Grundlegung zur Metaphysik der Sitten (ἔκδ. Πρωσσιακῆς Ἀκ., τ. IV, σ. 414).

619. Προνοούσης.

διάταξη τοῦ λόγου μας, εἶναι στραμμένος [ἀποβλέπει]⁶²⁰ κατ' οὐσίαν πρὸς τὸ Ἠθικό⁶²¹ μόνον.

Ἄλλ' εἶναι ἀναγκαία [κάποια] περίσκεψη [προφύλαξη], γιὰ νὰ μὴν ἐξοκείλουμε⁶²² —δεδομένου ὅτι ἐμεῖς στρέφομε τὴν προσοχή μας [τὸ βλέμμα μας] πρὸς ἓνα ἀντικείμενο, πού εἶναι ξένο* πρὸς τὴν ὑπερβατικὴ φιλοσοφία— σ' ἐπεισόδια καὶ βλάβωμε τὴν ἐνότητα τοῦ συστήματος, ἀπὸ τὴν ἄλλη ἐπίσης μεριά, γιὰ νὰ μὴν ἀφήσωμε τὸ πρᾶγμα, καθ' ὅσον⁶²³ λέγει κανεὶς πάρα πολὺ λίγα [πράγματα] γιὰ τὴ νέα του ὕλη, νὰ χάνη⁶²⁴ σέ σαφήνεια ἢ πεποίθηση [πειθῶ]. Καὶ τὰ δύο ἐλπίζω νὰ τὰ καταφέρω μὲ αὐτὸ, μὲ τὸ νὰ κρατιέμαι [δηλ.] ὅσο πιὸ δυνατό κοντὰ στὸ Ὑπερβατολογικὸ [στὸν ὑπερβατικὸ λόγο] καὶ μὲ τὸ νὰ θέτω ὁλότελα κατὰ μέρος ὅ,τι τυχόν σ' αὐτὰ ἐδῶ θὰ μπορούσε νὰ ἦταν ψυχολογικὸ, τουτέστιν ἐμπειρικὸ.

Καὶ ἐδῶ λοιπὸν εἶναι [πρέπει] κατ' ἀρχὴν νὰ σημειώσω, ὅτι ἐγὼ γιὰ τῶρα θὰ χρησιμοποιοῦ τὴν ἔννοια τῆς ἐλευθερίας στὸ πρακτικὸ μόνον νόημά της καὶ ὅτι ἐδῶ θέτω κατὰ μέρος, ὡς διευθετηθεῖσα παραπάνω, [τὴν ἔννοια] αὐτὴ στὴν ὑπερβατολογικὴ σημασία, [ἔννοια] πού δέν μπορεῖ νὰ προὔποτεθῆ ἐμπειρικῶς ὡς ἐξηγητικὸς λόγος τῶν φαινομένων, ἀλλ' εἶναι καὶ αὐτὴ ἡ ἴδια ἓνα πρόβλημα γιὰ τὸν λόγο. Μιά ἐλεύθερη δηλαδὴ αἴρεση [ἐκλογή]⁶²⁵, πού δέν μπορεῖ ἀλλιῶς νὰ προσδιορισθῆ παρά μὲ κατ' αἴσθηση [αἰσθητά] κίνητρα⁶²⁶, τουτέστιν παθολογικῶς, εἶναι ἀπλῶς ζωϊκὴ (*arbitrium brutum*). Ἐκείνη ὅμως πού μπορεῖ νὰ προσδιορισθῆ ἀνεξάρτητα ἀπὸ κατ' αἴσθηση ἐλατήρια, κατὰ συνέπεια διὰ κινήτρων [αἰτιῶν], πού μόνον

(A 802)
(B 830)

* Ὅλες οἱ πρακτικὲς ἔννοιες ἀναφέρονται σ' ἀντικείμενα τῆς εὐαρεσκείας ἢ δυσαρεσκείας, δηλ. τῆς ἡδονῆς ἢ λύπης, κατὰ συνέπεια, τουλάχιστον ἔμμεσα, σ' ἀντικείμενα τοῦ αἰσθήματός μας. Ἐπειδὴ ὅμως αὐτὸ δέν εἶναι καμμιά παραστατικὴ δύναμη τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ κεῖται ἔξω ἀπὸ σύμπασα τὴ δύναμη τῆς γνώσεως, τὰ στοιχεῖα ἔτσι τῶν κρίσεών μας, καθ' ὅσον αὐτὰ ἀναφέρονται σέ ἡδονὴ ἢ λύπη, ἀνήκουν κατὰ συνέπεια στὴν πρακτικὴ⁶²⁷, ὄχι στὸ σύνολο [συμπερίληψη] τῆς Ὑπερβατικῆς φιλοσοφίας, ἢ ὅποια ἔχει νὰ κάνη ἀποκλειστικά μὲ καθαρὲς γνώσεις a priori.

620. Κατευθύνεται.

621. Ἠθικὴ τάξη, ἦθη.

622. Παρεκκλίνουμε, διεκπλανηθοῦμε.

623. Μὲ τὸ νὰ λέγη...

624. Νὰ παρουσιάζη ἐλλείψεις σέ...

625. Δύναμη ἐπιλογῆς.

626. Ἐλατήρια.

627. Οἱ Ἴταλοὶ μεταφραστὲς καὶ ὁ Ἄγγλος Smith μεταφράζουν τὸ σημεῖο αὐτὸ διαφορετικὰ, χωρὶς κατ' οὐσίαν ν' ἀλλοιώνουν τὸ νόημα τοῦ κειμένου.

ἀπό τόν λόγο παριστῶνται [συλλαμβάνονται], ὀνομάζεται ἐλευθερία αἴρεση (*arbitrium liberum*) καί πᾶν ὅ,τι συνέχεται μ' αὐτήν, εἴτε ὡς λόγος ἢ ὡς ἀκολουθία, καλεῖται πρακτικό. Ἡ πρακτική ἐλευθερία μπορεῖ ν' ἀποδειχθῇ δι' ἐμπειρίας. Γιατί τήν ἀνθρώπινη ἐλευθερία ἐκλογῆς δέν τήν προσδιορίζει ἀπλῶς ὅ,τι γητεύει [ἐρεθίζει], δηλ. ὅ,τι προσβάλλει ἄμεσα τίς αἰσθήσεις, ἀλλά ἔχουμε μιά δύναμη, διά παραστάσεων αὐτοῦ πού, ἀκόμη καί κατά [ἕναν] πιό ἀπομεμακρυσμένο τρόπο εἶναι χρήσιμο ἢ ἐπιβλαβές, νά ὑπερβαίνουμε [ὑπερνικᾶμε] τίς ἐντυπώσεις πάνω στήν κατ' αἴσθηση δύναμη τοῦ ἐπιθυμητικοῦ μας· οἱ διαλογισμοί ὅμως αὐτοί γι' αὐτό πού ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τήν ὄλη κατάστασή μας εἶναι ἀξιοεπιθύμητο, δηλαδή καλό καί ὠφέλιμο, βασιζονται στόν λόγο. Αὐτός ὡς ἐκ τούτου δίδει ἐπίσης νόμους, πού εἶναι Προστακτικές, ἀντικειμενικοί δηλ. νόμοι τῆς ἐλευθερίας, καί οἱ ὅποιοι [νόμοι] λέγουν, τί πρέπει [δέον] νά συμβῇ, μολοντί αὐτό δέν συμβαίνει ἴσως ποτέ, καί διακρίνονται σ' αὐτό ἀπό τούς φυσικούς νόμους, πού πραγματεύονται [δηλ.] μόνο γι' αὐτό πού συμβαίνει — γιά τοῦτο ἐπίσης αὐτοί ὀνομάζονται πρακτικοί νόμοι.

Ἄλλά τό ἄν καί ὁ ἴδιος ὁ λόγος σ' αὐτές τίς πράξεις, μέ τίς ὁποῖες { (A 803)
(B 831)
προδιαγράφει νόμους, δέν εἶναι μέ τή σειρά του πάλι δι' ἄλλοθεν [προερχομένων] ἐπιδράσεων προσδιωρισμένος, καί [ἄν] αὐτό, πού ἐν σχέσει πρὸς τά κατ' αἴσθηση κίνητρα ὀνομάζεται ἐλευθερία, δέν μπορεῖ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ὑψηλότερες καί ἀπομεμακρυσμένες ποιητικές αἰτίες νά εἶναι πάλι φύση, τοῦτο δέν μᾶς ἐνδιαφέρει καθόλου στό Πρακτικό [πεδίο], ἐφ' ὅσον ἔμεῖς ἐρωτᾶμε [ἐξετάζουμε] τόν λόγο γιά τόν κανόνα [προδιαγραφή] μόνο τῆς συμπεριφορᾶς [διαγωγῆς], ἀλλ' [αὐτό] εἶναι μιά καθαρά ἀπλῶς θεωρητική ἐρώτηση, τήν ὁποία ἔμεῖς, ἐν ὄσῳ ἡ πρόθεσή μας κατευθύνεται [ἀποβλέπει] στό πράττειν ἢ μή πράττειν [πράττειν ἢ παραλείπειν]⁶²⁸, μπορούμε νά τήν θέσωμε κατά μέρος. Τήν πρακτική ἐλευθερία τή γνωρίζομε ἄρα δι' ἐμπειρίας ὡς μιάν ἀπό τίς φυσικές αἰτίες, δηλ. [ὡς] μιάν αἰτιότητα τοῦ λόγου στόν προσδιορισμό τῆς βουλήσεως, ἐνῶ ἡ ὑπερβατική ἐλευθερία ἀπαιτεῖ μιάν ἀνεξαρτησία αὐτοῦ τούτου τοῦ λόγου (ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τήν αἰτιότητά του ν' ἀρχίζη μιάν σειρά φαινομένων) ἀπ' ὄλες τίς προσδιορίζουσες αἰτίες τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου καί κατά τοῦτο⁶²⁹ φαίνεται νά εἶναι ἐναντία στόν φυσικό νόμο, κατά συνέπεια σέ κάθε δυνατήν ἐμπειρία, καί παραμένει ἄρα ἕνα πρόβλημα. Ἄλλ' ὅμως τό πρόβλημα αὐτό δέν ἀνήκει στόν λόγο εἰς τήν πρακτική χρήση [του], ἄρα σ' ἕναν κανόνα τοῦ καθαροῦ λόγου ἔχουμε νά κάνωμε μέ δύο μόνον ἐρωτήματα, πού

628. *Agendum - omittendum* (= Tun oder Lassen).

629. Ἐπί τοσοῦτον.

ἀφοροῦν τό πρακτικό διαφέρον τοῦ καθαροῦ λόγου καί ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τά ὅποια ἕνας κανὼν τῆς χρήσεώς του πρέπει ἀναγκαιῶς νά εἶναι δυνατός, δηλαδή: [μέ τά ἐρωτήματα] Ὑπάρχει ἕνας Θεός; Ὑπάρχει μία μέλλουσα ζωή; Τό ἐρώτημα γύρω ἀπό τήν ὑπερβατική ἐλευθερία ἀφορᾷ τό καθαρά μόνο θεωρητικό εἶδέναι⁶³⁰, πού⁶³¹ ὡς παντελῶς ἀδιάφορο, μπορούμε νά τό θέσωμε κατά μέρος, ὅταν [ἐφ' ὅσον] πρόκειται γιά τό Πρακτικό⁶³², καί γι' αὐτό [τό ἐρώτημα] μπορεῖ ἤδη νά βρεθῆ ἱκανοποιητική ἐξήγηση [ἐκθεση] στήν Ἀντινομία τοῦ καθαροῦ λόγου.

ΤΟΥ ΚΑΝΟΝΟΣ ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΤΜΗΜΑ

Περί τοῦ ιδεώδους τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ⁶³³ ὡς ἑνός προσδιοριστικοῦ λόγου [ἀρχῆς] τοῦ ἐσχάτου τέλους⁶³⁴ τοῦ καθαροῦ λόγου

Ὁ λόγος στήν καθαρά θεωρητική χρήση του μᾶς ὀδηγοῦσε διά τοῦ πεδίου τῶν ἐμπειριῶν καί, καθῶς [ἐπειδῆ] αὐτοῦ δέν εἶναι [μπορεῖ] ν' ἀπαντᾷ γι' αὐτόν ποτέ πλήρης ἱκανοποίηση, [μᾶς ὀδηγοῦσε] ἀπ' ἐκεῖ στίς καθαρά θεωρητικές ιδέες, οἱ ὁποῖες ὁμως στό τέλος μᾶς ἐπανέφεραν μέ τή σειρά τους πάλι στήν ἐμπειρία καί ἐξεπλήρωναν συνεπῶς τό σχέδιό του [τόν σκοπό] κατά ἕναν μέν χρήσιμο, ἀλλά καθόλου σύμφωνο πρὸς τήν προσδοκία μας τρόπο. Τώρα μᾶς ὑπολείπεται ἀκόμη μιᾶ προσπάθεια: ἂν ὁ καθαρός λόγος δηλαδή μπορεῖ νά ἀπαντᾷ καί στήν πρακτική ἐπίσης χρήση, ἂν μέσα στήν ἴδια αὐτή [χρήση] ὀδηγεῖ πρὸς τίς ιδέες, οἱ ὁποῖες φθάνουν τούς ὑπέρτατους σκοπούς τοῦ καθαροῦ λόγου, πού ἔχομε ἀκριβῶς ἀναφέρει, καί ἂν αὐτός, συνεπῶς, ἀπό τή σκοπιά [ὀπτική γωνία] τοῦ πρακτικοῦ του διαφέροντος δέν μπορεῖ νά παράσχη ἐκεῖνο πού μᾶς ἀρνεῖται καθ' ὀλοκληρίαν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τήν καθαρά θεωρητική [χρήση του].

Ἄπαν τό διαφέρον τοῦ λόγου μου (τόσο τό καθαρά θεωρητικό ὅσο καί

630. Τήν καθαρά θεωρητική ἐπιστήμη.

631. Ἐρώτημα. K i r c h m a n n: τό εἶδέναι.

632. Τόν πρακτικό λόγο.

633. Summum bonum.

634. Σκοποῦ.

τό πρακτικό) συνοψίζεται [συμπυκνώνεται]⁶³⁵ στά ακόλουθα τρία⁶³⁶ ἐρωτήματα:

1. Τί δύναμαι νά γνωρίζω;
2. Τί ὀφείλω [δέον] νά πράττω;
3. Τί ἐπιτρέπεται [ἔχω τό δικαίωμα] νά ἐλπίζω;

{ (A 805)
(B 833)

Τό πρῶτο ἐρώτημα εἶναι ἀπλῶς καθαρά θεωρητικό. Ἐξαντλήσαμε (ὅπως ἐγώ κολακεύομαι [γι' αὐτό]) ὅλες τίς δυνατές ἀπαντήσεις [τοῦ ἐρωτήματος] αὐτοῦ καί βρήκαμε τελικά ἐκείνη, μέ τήν ὁποία ὁ λόγος εἶναι ὑποχρεωμένος βέβαια νά ἱκανοποιηται καί, ἐάν αὐτός ἀποβλέπη στό Πρακτικό, ἔχει ἐπίσης αἰτία νά εἶναι καί ἱκανοποιημένος, ἀλλά ἔχουμε μείνει ἐξ ἴσου τόσο ἀπομακρυσμένοι [μακρῶ] ἀπό τούς δύο μεγάλους σκοπούς, πρὸς τούς ὁποίους ἦταν οὐσιαστικά ὀλόκληρη αὐτή ἡ προσπάθεια τοῦ καθαροῦ λόγου στραμμένη, ὡσάν τήν ἐργασία αὐτή νά τήν εἶχαμε ἐξ ἀρχῆς κιόλας ἀπό ραστώνη ἀρνηθῆ στον ἑαυτό μας. Ὅταν λοιπόν πρόκειται γιά τό εἰδέναι [τή γνώση], τότε βέβαιο καί ξεκαθαρισμένο [ὀριστικά τετελεσμένο] εἶναι τουλάχιστον τοῦτο [μόνον]⁶³⁷, ὅτι [δηλ.] ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ἐκεῖνα τά δύο προβλήματα, [τό εἰδέναι] αὐτό δέν μπορεῖ ποτέ νά μᾶς ἐπινεμηθῆ.

Τό δεύτερο ἐρώτημα εἶναι ἀπλῶς πρακτικό. Ὡς ἓνα τέτοιο μπορεῖ ν' ἀνήκη βέβαια στον καθαρό λόγο, ἀλλά δέν εἶναι ὡστόσο τότε ὑπερβατολογικό, ἀλλ' ἠθικό, κατά συνέπεια δέν μπορεῖ αὐτό καθ' ἑαυτό ν' ἀπασχολήση τήν Κριτική μας.

Τό τρίτο ἐρώτημα, δηλαδή: ἐάν, λοιπόν, πράττω αὐτό πού ὀφείλω, τί ἐπιτρέπεται⁶³⁸ τότε νά ἐλπίζω; εἶναι πρακτικό καί ταυτοχρόνως θεωρητικό, ἔτσι ὥστε τό Πρακτικό [μέρος] ὡς ἓνας μόνον ὀδηγητικός μίτος νά ἄγη στην ἀπάντηση τοῦ θεωρητικοῦ, καί, ὅταν αὐτό [τό τελευταῖο] αἴρεται ψηλά [προχωρῆ πολύ], [στήν ἀπάντηση] τοῦ καθαρά θεωρητικοῦ⁶³⁹ ἐρωτήματος. Γιατί πᾶσα ἐλπίς⁶⁴⁰ κατευθύνεται πρὸς τήν εὐδαιμονία καί εἶναι ἐν σχέσει πρὸς τό Πρακτικό καί τόν ἠθικό νόμο ἀκριβῶς αὐτό πού εἶναι τό εἰδέναι καί ὁ φυσικός νόμος ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τήν θεωρητική γνώση τῶν πραγμάτων. Ἐκεῖνο καταλήγει τελικά στό συμπέρασμα, ὅτι κάτι τι εἶναι (πού προσδιορίζει [συνιστᾷ] τόν τελευταῖο δυνατό σκοπό), ἐπειδή κάτι

{ (A 806)
(B 834)

635. Συζεύγνυται, συνενουται.

636. Τά ἐρωτήματα αὐτά στά λατινικά ἔχουν ὡς ἀκολούθως: 1. *Ecquid possum scire?* 2. *Ecquid debeo agere?* 3. *Ecquid mihi licet sperare?*

637. Τόσο μόνον.

638. Τί ἔχω τό δικαίωμα, μπορῶ.

639. *Spekulativen.*

640. Τό ἐλπίζειν.

τι ὀφείλει [δέον] νά συμβῆ τούτο, ὅτι κάτι τι εἶναι (πού ἐνεργεῖ [drā] ὡς ὑπέρτατη αἰτία), ἐπειδή κάτι τι συμβαίνει.

Εὐδαιμονία εἶναι ἡ ἱκανοποίηση ὅλων τῶν κλίσεών⁶⁴¹ μας (τόσο *extensive*, κατά τήν πολλαπλότητά των, ὅσο καί *intensive*, ὡς πρὸς τόν βαθμό, καί ἀκόμη καί *protensive*, ὡς πρὸς τή διάρκεια). Τόν πρακτικό νόμο, πού ἀπορρέει ἀπό τό κίνητρο [τήν κινήτρια αἰτία] τῆς εὐδαιμονίας, τόν ὀνομάζω πραγματολογικό⁶⁴² (κανόν τῆς πρακτικῆς νοημοσύνης⁶⁴³)· τόν νόμο ὅμως ἐκεῖνο, καθ' ὅσον ὑπάρχει ἕνας τέτοιος, πού δέν ἔχει ὡς κίνητρο τίποτε ἄλλο ἀπό τήν ἀξιοτήτα⁶⁴⁴ [τοῦ] νά εἶναι κανείς εὐδαίμων, τόν ὀνομάζω ἠθικό (νόμος τῶν ἠθῶν⁶⁴⁵). Ὁ πρῶτος συμβουλευεῖ, τί ἔχομε [ὀφείλομε] νά κάνωμε⁶⁴⁶, ἐάν θέλουμε νά μετάσχωμε στήν εὐδαιμονία, ὁ δεύτερος ἐπιτάσσει, πῶς πρέπει [ὀφείλομε] νά συμπεριφερώμεθα, γιά νά γίνωμε μόνον ἀξιοί τῆς εὐδαιμονίας. Ὁ πρῶτος θεμελιώνεται πάνω σ' ἐμπειρικές ἀρχές· γιατί ἀλλιῶς ἀπ' ὅ,τι διά μέσου τῆς ἐμπειρίας δέν μπορῶ οὔτε νά γνωρίζω, ποιές κλίσεις [ἐπιθυμίες] ὑπάρχουν, πού θέλουν νά ἱκανοποιηθοῦν, οὔτε ποιές εἶναι οἱ φυσικές αἰτίες, πού μποροῦν νά προκαλέσουν [ἐπιφέρουν] τήν ἱκανοποίησή τους. Ὁ δεύτερος κάνει ἀφαίρεση ἀπό κλίσεις καί φυσικά μέσα νά ἱκανοποιήσῃ αὐτές [τίς κλίσεις] καί θεωρεῖ τήν ἐλευθερία μόνον ἑνός λογικοῦ ὄντος ἐν γένει καί τούς ἀναγκαίους ὄρους, ὑπό τούς ὁποίους αὐτή⁶⁴⁷ μόνο συμφωνεῖ [ἐναρμονίζεται] μέ τή σύμφωνα πρὸς ἀρχές ἐπινέμηση [κατανομή] τῆς εὐδαιμονίας, καί μ πο ρ ε ῖ, ἄρα, τουλάχιστον νά ἐρεῖδεται σ' ἀπλές ἰδέες τοῦ καθαροῦ λόγου καί νά γινώσκεται a priori.

(A 807)
(B 835)

Δέχομαι ὅτι ὑπάρχουν πράγματι καθαροί ἠθικοί νόμοι, πού καθορίζουν ἐντελῶς a priori (χωρίς θεώρηση⁶⁴⁸ τῶν ἐμπειρικῶν κινήτρων, δηλ. τῆς εὐδαιμονίας) τό πράττειν καί μή πράττειν [παραλείπειν], δηλ. τήν χρήση τῆς ἐλευθερίας ἑνός λογικοῦ ὄντος ἐν γένει, καί ὅτι αὐτοί οἱ νόμοι ἐπιτάσσουν ἀ π ο λ ὄ τ ω ς (ὄχι ἀπλῶς ὑποθετικά ὑπό τήν προϋπόθεση ἄλλων ἐμπειρικῶν σκοπῶν) καί εἶναι ἄρα ἀναγκαῖοι ἀπό κάθε ἀποψη. Τήν πρόταση αὐτή μπορῶ δικαίως νά προϋποθέτω, ὄχι μόνον καθ' ὅσον ἐπικαλοῦμαι⁶⁴⁹

641. Ἐπιθυμιῶν μας.

642. Pragmatisch.

643. Εὐφυΐας, φρονήσεως, συνέσεως, ἐξυπνάδας (= Klugheitsregel).

644. Ἀξιοσύνη.

645. Ἐθῶν (lex morum).

646. Τί τό πρακτέον.

647. Ἡ ἐλευθερία.

648. Χωρίς νά λαμβάνωνται ὑπ' ὄψη.

649. Ἐπικαλούμενος ὅτι μόνον...

τίς ἀποδείξεις τῶν πιό πεφωτισμένων ἠθικολόγων, ἀλλά καί τήν ἠθική κρίση τοῦ καθενός ἀνθρώπου, ὅταν θέλῃ νά νοῆ [συλλαμβάνῃ] σαφῶς μέσα του ἕναν τέτοιου εἴδους νόμο.

Ὁ καθαρὸς λόγος περιέχει, ἄρα, ὄχι βέβαια στήν καθαρὰ θεωρητική του, ἀλλά σέ μιάν ὠρισμένη ὥστόσο πρακτική, δηλ. τήν ἠθική χρήση [του], ἀρχές τῆς *δυνατότητος* τῆς ἐμπειρίας, δηλ. τέτοιων πράξεων, πού σύμφωνα μέ ἠθικές προδιαγραφές [κανόνες] *θά μπορούσαν ν' ἀπαντοῦν στήν ἰστορία* τοῦ ἀνθρώπου. Γιατί, καθώς [ἐπειδή] αὐτός ἐπιτάσσει, ὅτι τέτοιες [πράξεις] ὀφείλουν νά συμβοῦν, ἔτσι αὐτές εἶναι ἀνάγκη νά μποροῦν νά συμβοῦν, καί πρέπει ἄρα νά εἶναι ἕνας ἰδιαίτερος τρόπος συστηματικῆς ἐνότητος δυνατός, δηλ. ἡ ἠθική [ἐνότης], ἐνῶ ἀντίθετα ἡ συστηματικὴ ἐνότης τῆς φύσεως *σύμφωνα μέ καθαρὰ θεωρητικὴς ἀρχές τοῦ λόγου* δέν ἠδύνατον ν' ἀποδειχθῇ, γιατί ὁ λόγος ἔχει βεβαίως αἰτιότητα ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τήν ἐλευθερία ἐν γένει, ὄχι ὅμως καί ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ὀλόκληρη τήν φύση, καί [γιατί] οἱ ἠθικές ἀρχές τοῦ λόγου μποροῦν ἀσφαλῶς νά παραγάγουν ἐλεύθερες πράξεις, ἀλλ' ὄχι καί νόμους τῆς φύσεως. Οἱ ἀρχές κατὰ ταῦτα τοῦ καθαροῦ λόγου ἔχουν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα στήν πρακτικὴ τους, ἰδιαίτέρως⁶⁵⁰ ὅμως στήν ἠθική χρήση [τους].

Τόν κόσμον, καθ' ὅσον αὐτός θά ἦταν σύμφωνος πρὸς ὅλους τοὺς ἠθικούς νόμους (ὅπως αὐτός σύμφωνα μέ τήν *ἐλευθερία* τῶν ἐλλόγων ὄντων *μπορεῖ*, πράγματι, νά εἶναι καί, σύμφωνα μέ τοὺς ἀναγκαίους νόμους τῆς *ἠθικότητος*, ὀφείλει αὐτός νά εἶναι), τόν ὀνομάζω ἠθικὸν κόσμον. Ὁ κόσμος αὐτός νοεῖται κατὰ τοῦτο⁶⁵¹ ὡς νοητὸς ἀπλῶς κόσμος, γιατί [δηλ.] μέσα σ' αὐτόν γίνεται ἀφαίρεση ἀπ' ὅλους τοὺς ὄρους (σκοπούς) καί ἀκόμη καί ἀπ' ὅλα τὰ ἐμπόδια τῆς ἠθικότητος μέσα σ' αὐτό τόν ἴδιο (ἀδυναμία ἢ δολιότης [ἀνειλικρίνεια]⁶⁵² τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως). Κατὰ τοῦτο [ἐπὶ τοσοῦτον]⁶⁵³ αὐτός [ὁ κόσμος] εἶναι, ἄρα, μιά ἀπλῆ, ἀλλά πρακτικὴ ὥστόσο ἰδέα, πού πραγματικά μπορεῖ καί ὀφείλει νά ἔχη [ἀσκή] τήν ἐπίδρασή της πάνω στὸν αἰσθητὸν κόσμον, γιὰ νά τόν καθιστᾷ, ὅσο εἶναι δυνατό, σύμφωνο πρὸς αὐτὴ τήν ἰδέα. Ἡ ἰδέα ἐνός ἠθικοῦ κόσμου ἔχει ὡς ἐκ τούτου ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα, ὄχι ὡς ἐάν αὐτὴ νά κατηυθύνετο [ἀνεφέρετο] πρὸς ἕνα ἀντικείμενο μιᾶς νοητῆς ἐποπτείας (τέτοιο πρᾶγμα δέν μποροῦμε ἐμεῖς νά διανοούμεθα καθόλου), ἀλλά πρὸς τόν αἰσθητὸν κόσμον, ὡς ἕνα ὅμως ἀντικείμενο τοῦ καθαροῦ λόγου στήν πρακτικὴ χρήση του καί ὡς

650. Ὀνομαστικῶς, εἰδικῶς, κυρίως.

651. Ἐπὶ τοσοῦτον (= sofern).

652. Ἀνεπιμότης.

653. Ἀπὸ τήν ἄποψη αὐτῆ, ὡς τέτοιος.

ἓνα *corpus mysticum* τῶν ἐλλόγων ὄντων μέσα σ' αὐτόν [τόν κόσμο], καθ' ὅσον ἡ ἐλευθέρα βούληση [αἴρεση]⁶⁵⁴ αὐτῶν κάτω ἀπό ἠθικούς νόμους ἔχει εἰς ἑαυτήν⁶⁵⁵ μίαν καθολική συστηματικήν ἐνότητα τόσο μέ τόν ἴδιο τόν ἑαυτό της ὅσο καί μέ τήν ἐλευθερία κάθε ἄλλου.

(A 809) } Αὐτή ἦταν ἡ ἀπάντηση τοῦ πρώτου ἀπό τά δύο ἐρωτήματα τοῦ καθαροῦ
(B 837) } λόγου, πού ἀφοροῦσαν τό πρακτικό διαφέρον: [δηλ.] π ρ ᾶ τ τ ε α ὐ τ ὁ ,
διὰ τοῦ ὁποίου γίνεσαι ἄξιος, [τοῦ] νά εἶσαι εὐδαι-
μων [τῆς εὐδαιμονίας]. Τό δεύτερο τώρα [ἐρώτημα] ἐρωτᾷ: πῶς, ὅταν [ἔάν]
λοιπόν ἐγώ συμπεριφέρωμαι ἔτσι, ὥστε νά μήν εἶμαι ἀνάξιος τῆς εὐδαι-
μονίας, ἔχω τό δικαίωμα [ἐπιτρέπεται] ἐπίσης νά ἐλπίζω, ὅτι μπορῶ μ' αὐτό
νά γίνω μέτοχος αὐτῆς [τῆς εὐδαιμονίας]; Τό πρᾶγμα, κατά τήν ἀπάντηση
[τῆς ἐρωτήσεως] αὐτῆς, ἐξαρτᾶται ἀπ' αὐτό⁶⁵⁶, ἄν [δηλ.] οἱ ἀρχές τοῦ
καθαροῦ λόγου, πού προδιαγράφουν a priori τόν νόμο, συνδέουν μ' αὐτό
κατά τρόπον ἀναγκαῖο κι' αὐτήν ἐπίσης τήν ἐλπίδα.

Λέγω κατά ταῦτα: ὅτι ὅπως ἀκριβῶς οἱ ἠθικές σύμφωνα μέ τόν λόγο ἀρχές εἶναι ἀναγκαῖες στήν π ρ α κ τ ι κ ῆ χρήση του, ἔτσι ἀκριβῶς ἐπίσης εἶναι σύμφωνα μέ τόν λόγο ἀναγκαῖο νά δέχεται στήν θ ε ω ρ η τ ι κ ῆ χρήση του, ὅτι ὁ καθείς ἔχει λόγον νά ἐλπίζει τήν εὐδαιμονία στό αὐτό ἀκριβῶς μέτρο πού ἔχει στή⁶⁵⁷ συμπεριφορά του καταστήσει ἄξιο [τῆς εὐδαιμονίας] αὐτῆς τόν ἑαυτό του, καί ὅτι τό σύστημα, ἄρα, τῆς ἠθικότητος εἶναι ἀδιαχωρίστως, ἀλλά μόνον ἐν τῇ ιδέᾳ τοῦ καθαροῦ λόγου, μ' αὐτό τῆς εὐδαιμονίας συνδεδεμένο.

Μέσα, λοιπόν, σ' ἓναν νοητό, τουτέστιν τόν ἠθικό κόσμο, στήν ἔννοια τοῦ ὁποίου κάνουμε ἀφαίρεση ἀπ' ὅλα τά ἐμπόδια τῆς ἠθικότητος (ἀπό τίς κλίσεις), ἓνα τέτοιο σύστημα τῆς συμμετρικά⁶⁵⁸ μέ τήν ἠθικότητα συνδεδεμένης εὐδαιμονίας μπορεῖ ἐπίσης νά νοηθῆ [συλληφθῆ] ὡς ἀναγκαῖο, γιατί ἡ δι' ἠθικῶν νόμων ἐν μέρει ὑποκινημένη, ἐν μέρει περιορισμένη ἐλευθερία θά ἦτο ἡ ἴδια ἡ αἰτία τῆς καθολικῆς εὐδαιμονίας, τά ἔλλογα, ἄρα, ὄντα θά ἦσαν, ὑπό τήν ὀδηγία⁶⁵⁹ τοιούτων ἀρχῶν, τά ἴδια πρωτουργοί [πρωταίτιοι] τῆς ἴδιας τῆς ἰδικῆς των διαρκοῦς εὐτυχίας⁶⁶⁰ καί, ταυτοχρόνως, αὐτῆς [τῶν] ἄλλων. Ἀλλά τό σύστημα αὐτό τῆς αὐτοαμειβόμενης ἠθικότητος εἶναι μονάχα μιά ιδέα, ἡ πραγμάτωση τῆς ὁποίας βασίζεται

(A 810) }
(B 838) }

654. Δύναμη ἐκλογῆς.

655. In se.

656. Προέχει, ἐνδιαφέρει νά γνωρίζη κανείς, ἄν...

657. Μέ τή...

658. Τῆς συμμεμετρημένης, ἀναλογικά μεμετρημένης.

659. Καθοδήγηση.

660. Τοῦ εὐ ἔχειν, τῆς σωτηρίας.

πάνω στὸν ὄρο, ὅτι ὁ καθένας πράττει αὐτό πού πρέπει, ὅτι δηλ. ὅλες οἱ πράξεις ἐλλόγων ὄντων συμβαίνουν ἔτσι, ὡς ἐάν ν' ἀπέρρεαν [ἐκπορεύοντο] ἀπὸ μιὰν ὑπέρτατη βούληση, πού περικλείει μέσα της ἢ ὑπ' αὐτήν κάθε ἰδιωτικὴν⁶⁶¹ ἐλεύθερη βούληση. Ἀλλά, καθὼς ἢ ἐκ τοῦ ἠθικοῦ νόμου ὑποχρεωτικότης [δεσμευτικότης] παραμένει διὰ τοῦ καθενός τὴν ἰδιαίτερη χρήση τῆς ἐλευθερίας ἔγκυρη, ἔστω καὶ ἂν οἱ ἄλλοι δέν συμπεριφέροντο σύμφωνα μ' αὐτό τὸν νόμο, ἔτσι δέν εἶναι οὔτε ἀπὸ τὴν φύση τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου, οὔτε ἀπὸ τὴν αἰτιότητα τῶν ἴδιων τῶν πράξεων καὶ τῆς σχέσεώς των πρὸς τὴν ἠθικότητα καθωρισμένο, πῶς θὰ σχετίζονται⁶⁶² οἱ συνέπειές των πρὸς τὴν εὐδαιμονία, καὶ ἢ ἀναφερθεῖσα ἀναγκαῖα σύνδεση τῆς ἐλπίδος, νὰ εἶναι κανεὶς εὐτυχής, μέ τὴν ἀδιάλειπτη προσπάθεια, νὰ καθιστᾶ κανεὶς ἑαυτὸν ἄξιο τῆς εὐδαιμονίας, δέν δύναται νὰ γνωσθῆ διὰ τοῦ λόγου, ὅταν κανεὶς θέτη ἀπλῶς [τὴν] φύση ὡς ὑπόβαθρο, ἀλλὰ μορεῖ⁶⁶³ μόνον νὰ ἐλπίζεται, ὅταν ἕνας ὑπέρτατος λόγος [Νοῦς], πού ἐπιτάσσει σύμφωνα μέ ἠθικούς νόμους, ὑποτίθεται⁶⁶⁴ συγχρόνως ὡς αἰτία τῆς φύσεως.

Τὴν ἰδέα μιᾶς τέτοιας Νοήσεως⁶⁶⁵, μέσα στὴν ὁποία ἢ ἠθικῶς τελειοτάτη βούληση συνδεδεμένη μέ τὴν ὑπέρτατη μακαριότητα⁶⁶⁶ εἶναι ἢ αἰτία κάθε εὐδαιμονίας στὸν κόσμο, καθ' ὅσον αὐτὴ [ἢ εὐδαιμονία] τελεῖ εἰς ἀκριβῆ ἀναλογία [σχέση] πρὸς τὴν ἠθικότητα (ὡς τῆς ἀξιότητος νὰ εἶναι κανεὶς εὐδαίμων), τὴν ὀνομάζω τὸ ἰδεῶδες τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ. Ὁ καθαρὸς λόγος μορεῖ, ἄρα, νὰ βρῆ τὸν αἰτιώδη λόγο [ἀρχή] τῆς πρακτικῆς ἀναγκαῖας συζεύξεως τῶν δύο στοιχείων τοῦ ἐκ παραγωγῆς⁶⁶⁷ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ, δηλαδὴ ἑνός νοητοῦ, τουτέστιν ἠθικοῦ κόσμου, μέσα στὸ ἰδεῶδες μόνον τοῦ ὑπερτάτου πρωταρχικοῦ ἀγαθοῦ. Ἐπειδὴ τώρα τοὺς ἑαυτοὺς μας εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ τοὺς παριστᾶμε κατὰ τρόπον ἀναγκαῖο διὰ τοῦ λόγου ὡς ἀνήκοντας σ' ἕναν τέτοιο κόσμο, μολονότι οἱ αἰσθήσεις δέν μᾶς ἐκθέτουν τίποτε [ἄλλο] ἀπὸ ἕναν κόσμο φαινομένων, θὰ πρέπη ἔτσι νὰ δεχώμεθα ἐκεῖνον [τὸν κόσμο] ὡς μιὰν συνέπεια τῆς διαγωγῆς μας μέσα στὸν κόσμο τῶν αἰσθήσεων καὶ, καθὼς αὐτός [ὁ κόσμος τῶν αἰσθήσεων] δέν μᾶς προσφέρει μιὰν τέτοιου εἴδους σύζευξη, [νὰ τὸν δεχώμεθα] ὡς ἕναν γιὰ μᾶς μελλοντικό κόσμο. Θεός, ἄρα, καὶ μιὰ μέλλουσα ζωὴ εἶναι δύο, σύμφωνα μ' ἀρχές τοῦ ἰδίου ἀκριβῶς αὐτοῦ

{ (A 811)
(B 839)

661. Ἐπὶ μέρους, ἀτομική.

662. Σέ ποιά σχέση θὰ βρίσκονται.

663. Εἶναι ἐπιτρεπτό.

664. Τίθεται ὡς ὑπόβαθρο.

665. Νοερῆς οὐσίας ἢ φύσεως.

666. Εὐδαιμονία.

667. Παράγωγου, παραγμένου (κατὰ λέξη).

λόγου, μή χωριστές από τήν ὑποχρεωτικότητα, πού μᾶς ἐπιβάλλει ὁ καθαρὸς λόγος, προϋποθέσεις.

Ἡ ἠθικότης αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν συνιστᾷ ἓνα σύστημα, ὄχι ὁμῶς καὶ ἡ εὐδαιμονία, ἐκτός καθ' ὅσον αὐτὴ εἶναι ἀκριβῶς εὐσύμμετρα πρὸς τήν ἠθικότητα κατανεμημένη. Τοῦτο ὁμῶς εἶναι δυνατό μόνο στὸν νοητὸ κόσμον κάτω ἀπὸ ἓναν σοφὸ πρωτουργό [δημιουργό] καὶ Κυβερνήτη. Ἐναν τέτοιο [δημιουργό], μαζί μὲ τήν ζωὴ μέσα σ' ἓναν τέτοιο κόσμον, τὸν ὁποῖο πρέπει νὰ θεωροῦμε ὡς ἓναν μελλοντικό, βλέπει τὸν ἑαυτὸ του ἀναγκασμένο νὰ δέχεται ὁ λόγος ἢ [ἀλλιῶς] νὰ θεωρῆ τοὺς ἠθικοὺς νόμους ὡς κενὰ ἀποκυήματα τοῦ ἐγκεφάλου, ἐφ' ὅσον ἡ ἀναγκαῖα ἀκολουθία [συνέπεια] τῶν ἰδίων αὐτῶν [νόμων], τήν ὁποία μ' αὐτοὺς ὁ ἴδιος συνδέει ὁ λόγος, θά ἔπρεπε, χωρὶς ἐκείνη τήν προϋπόθεση, ἀναγκαστικῶς νὰ ἐκπέση. Ἐξ αὐτοῦ ἐπίσης καὶ ὁ καθένας θεωρεῖ τοὺς ἠθικοὺς νόμους ὡς ἐ ν τ ο λ έ ς [ἐπιτάγματα], πρᾶγμα πού ὁμῶς αὐτοὶ δέν θά μπορούσαν νὰ εἶναι, ἂν δέν συζεύγνυαν α ρ ι ο γ ι μ έ τ ὸ ν κανόνα τους ἰσανάλογες⁶⁶⁸ συνέπειες καὶ δέν συνεπικόμεζαν, ἄρα, ὑ π ο σ χ έ σ ε ι ς καὶ ἀ π ε ι λ έ ς μαζί τους. Τοῦτο ὁμῶς αὐτοὶ δέν μποροῦν ἐπίσης νὰ τὸ πράξουν, ὅπου [ἐάν] δέν βρίσκονται [ἐνοικοῦν] μέσα σέ ἓνα ἀναγκαῖο ὄν, ὡς τὸ ὑπέρτατον ἀγαθόν, πού μόνον αὐτό μπορεῖ νὰ καταστήσῃ δυνατὴ μιὰν τέτοια σκόπιμη⁶⁶⁹ ἐνότητα.

(A 812)
(B 840)

Ὁ Leibniz, τὸν κόσμον, καθ' ὅσον [ἐάν] κανεῖς μέσα σ' αὐτὸν στρέφει τήν προσοχή [θεωρεῖ]⁶⁷⁰ στὰ ἔλλογα μόνον ὄντα καὶ τὴ συνεκτικὴ ἐνότητά τους σύμφωνα μὲ ἠθικοὺς νόμους ὑπὸ τὴ διακυβέρνηση [ἐπιστασία] τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ, τὸν ὠνόμαζε β α σ ί λ ε ι ο τ ῆ ς χ ά ρ ι τ ο ς καὶ τὸ διέκρινε ἀπὸ τὸ β α σ ί λ ε ι ο τ ῆ ς φ ύ σ ε ω ς, ὅπου αὐτὰ τελοῦν, βέβαια, ὑπὸ ἠθικοὺς νόμους, ἀλλὰ δέν περιμένουν καθόλου ἄλλα ἀποτελέσματα [συνέπειες] τῆς συμπεριφορᾶς των ἀπὸ τὰ⁶⁷¹ σύμφωνα μὲ τὴν πορεία τῆς φύσεως τοῦ αἰσθητοῦ μας κόσμου. Τὸ νὰ βλέπῃ, λοιπόν, κανεῖς τὸν ἑαυτὸ του μέσα στὸ βασίλειο τῆς χάριτος, ὅπου μᾶς περιμένει πᾶσα εὐδαιμονία, ἐκτός ἐάν⁶⁷² ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, μὲ τὴν ἀναξιότητά [μας] νὰ εἴμαστε εὐδαιμόνες, περιορίζουμε τὴ συμμετοχὴ μας σ' αὐτὴν, εἶναι μιὰ πρακτικῶς ἀναγκαῖα ἰδέα τοῦ λόγου.

Πρακτικοὶ νόμοι, καθ' ὅσον αὐτοὶ γίνονται [ἀποβαίνουν] συγχρόνως ὑποκειμενικοὶ αἰτιώδεις λόγοι τῶν πράξεων, δηλ. ὑποκειμενικὲς θεμελιώδεις

668. Εὐσύμμετρα, ἀναλογισμένα ἀποτελέσματα.

669. Τελολογικὰ καθωρισμένη, σύμφωνη πρὸς σκοπούς.

670. Λογαριάζει, ἀποβλέπει, ἔχει τὴν προσοχὴ του.

671. Ἐκείνη πού εἶναι...

672. Ἄρκει ἐμεῖς οἱ ἴδιοι νὰ μὴν...

ἀρχές, ὀνομάζονται ἀξιώματα⁶⁷³. Ἡ κρισιολόγησις⁶⁷⁴ τῆς ἠθικότητος ὡς πρὸς τὴν καθαρότητά της καὶ τίς συνέπειες συμβαίνει [γίνεται] σύμφωνα μὲ ἰδέες, ἢ τήρησις [ἀκολούθησις] τῶν νόμων της σύμφωνα μὲ ἀξιώματα (*Maximen*).

Εἶναι ἀναγκαῖο ὀλόκληρη ἢ διαγωγή τοῦ βίου μας νά ὑποτάσσεται σέ ἠθικές ἀρχές· ἀλλ' εἶναι συγχρόνως ἀδύνατο νά συμβαίη αὐτό, ἐάν ὁ λόγος δέν συνδέη μὲ τὸν ἠθικό νόμο, πού εἶναι μιά ἀπλή ἰδέα, μίαν ποιητικὴ αἰτία, ἢ ὁποία στή συμπεριφορά [μας] σύμφωνα μ' αὐτόν [τόν νόμο] καθορίζει μίαν, εἴτε σ' αὐτὴν εἴτε σέ μίαν ἄλλη ζωὴ, ἀκριβῶς εἰς τοὺς ὑπέρτατους σκοποὺς μας ἀντιστοιχοῦσαν⁶⁷⁵ ἔκβασι. Χωρὶς, ἄρα, ἕναν Θεό καὶ ἕναν γιὰ μᾶς τώρα ὄχι ὄρατόν, ἀλλὰ προσδοκώμενο⁶⁷⁶ κόσμο, οἱ ἐξαισιες ἰδέες τῆς ἠθικότητος εἶναι, βέβαια, ἀντικείμενα τῆς ἐπιδοκιμασίας καὶ τοῦ θαυμασμοῦ, ἀλλ' ὄχι κίνητρα τῆς προαιρέσεως καὶ ἀσκήσεως [ἐκτελέσεως], γιὰ αὐτὲς δέν ἐκπληρώνουν ὀλόκληρο τὸν σκοπό, πού εἶναι φυσικός σέ κάθε ἕνα ἔλλογο ὄν καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ἀκριβῶς τοῦ καθαροῦ λόγου a priori προσδιωρισμένους καὶ ἀναγκαῖους.

{ (A 813)
(B 841)

Ἡ εὐδαιμονία μόνη [μόνον] ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τοῦ νά εἶναι τό τέλειο ἀγαθὸ γιὰ τὸν λόγο μας. Αὐτός⁶⁷⁷ δέν τὴν ἐπιδοκιμάζει (ὅσοδῆποτε κι ἂν ἢ κλίση μορῆ νά τὴν ἐπιθυμῆ), ἐν ὄσφ⁶⁷⁸ αὐτὴ δέν εἶναι συνενωμένη [συζευγμένη]⁶⁷⁹ μὲ τὴν ἀξιοτήτα [τοῦ] νά εἶναι κανεὶς εὐδαίμων, δηλ. μὲ τὴν καλὴ ἠθικὴ συμπεριφορά. Ἡθικότης μόνον [μόνη] καί, μοζὶ μ' αὐτὴν, ἢ ἀπλή ἀξιότις [τοῦ] νά εἶναι κανεὶς εὐδαίμων, ἀπέχει⁶⁸⁰ ὅμως ἐπίσης πολὺ ἀπὸ τοῦ νά εἶναι τό πλήρες [τέλειο] ἀγαθὸ. Γιὰ νά τό καταστήσῃ⁶⁸¹ κανεὶς τέλειο αὐτό, πρέπει αὐτός, πού δέν εἶχε συμπεριφερθῆ ἀνάξια γιὰ τὴν εὐδαιμονία, νά μορῆ νά ἐλπίζη, ὅτι θά γίνη μέτοχος αὐτῆς. Ἀκόμη καὶ ὁ ἐλεύθερος ἀπὸ κάθε ἰδιωτικῆ [ιδιοτελεῆ] πρόθεσις [ἐπιδίωξις] λόγος δέν μπορεῖ νά κρίνη ἀλλιῶς, ἐάν, χωρὶς σ' αὐτό νά λαμβάνη ὑπ' ὄψη ἕνα [κάποιο] δικό του διαφέρον, μετετίθετο στὴν θέσι ἐνός ὄντος, πού θά εἶχε [μποροῦσε] νά διανείμῃ⁶⁸² σ' ἄλλους πᾶσαν εὐδαιμονία· γιὰ τὴν

673. Normae (= Maximen).

674. Ἀξιολόγησις.

675. Ἀνταποκρινόμενη.

676. Ἐπιζόμενο.

677. Ὁ λόγος... δέν τὴν ἐγκρίνει.

678. Ἐκτός καθ' ὅσον αὐτὴ εἶναι...

679. Συνταιριασμένη.

680. Πολλοῦ γε καὶ δεῖ.

681. Νά τό ὀλοκληρώσῃ, τελειοποίησις.

682. Κατανείμη.

πρακτική ἰδέα καί τά δύο στοιχεῖα [μέρη] εἶναι οὐσιωδῶς συνδεδεμένα, ἂν καί κατά τέτοιον τρόπο, ὥστε τό ἠθικό φρόνημα [προαίρεση] νά καθιστᾶ, ὡς ὄρος, δυνατή κατ' ἀρχήν τή συμμετοχή στήν εὐδαιμονία καί ὄχι, ἀντίστροφα, ἡ προοπτική τῆς εὐδαιμονίας τό ἠθικό φρόνημα. Γιατί στήν τελευταία περίπτωση [τό φρόνημα] αὐτό δέν θά ἦταν ἠθικό καί συνεπῶς

(A 814) }
(B 842) } ἀνάξιο ἐπίσης ὀλοκλήρου τῆς εὐδαιμονίας, πού δέν γνωρίζει ἐνώπιον τοῦ λόγου⁶⁸³ κανέναν ἄλλο περιορισμό ἀπ' αὐτόν πού προέρχεται ἀπό τήν ἴδια τή δική μας ἀνήθικη συμπεριφορά.

Εὐδαιμονία, ἄρα, στήν ἀκριβῆ ἀναλογία μέ τήν ἠθικότητα τῶν ἐλλόγων ὄντων, διά τῆς ὁποίας αὐτά εἶναι ἄξια αὐτῆς [τῆς εὐδαιμονίας], ἀποτελεῖ μονάχα τό ὑπέρτατο ἀγαθό ἐνός κόσμου, μέσα στόν ὁποῖο ἐμεῖς εἴμαστε, σύμφωνα μέ τίς προδιαγραφές [κανόνες] τοῦ καθαροῦ ἀλλά πρακτικοῦ λόγου, ὑποχρεωμένοι νά μεταθέτουμε ὀλοσχερῶς τούς ἑαυτούς μας, καί ὁ ὁποῖος [κόσμος] εἶναι ἀσφαλῶς ἕνας νοητός μόνον κόσμος —ἀφοῦ ὁ αἰσθητός κόσμος δέν μᾶς ὑπόσχεται μιάν τέτοιου εἴδους συστηματικήν ἐνότητα τῶν σκοπῶν γιά τήν φύση τῶν πραγμάτων—, τοῦ ὁποίου ἡ πραγματικότης ἐπίσης δέν μπορεῖ νά θεμελιωθῆ πάνω σέ τίποτε ἄλλο παρά στήν προϋπόθεση ἐνός ὑπερτάτου πρωταρχικοῦ ἀγαθοῦ, δεδομένου ὅτι ἕνας ἀφ' ἑαυτοῦ ὑφιστάμενος⁶⁸⁴ λόγος, μ' ὄλη τήν ἐπάρκεια μιᾶς ὑπερτάτης αἰτίας ἐξωπλισμένος, θεμελιώνει, συντηρεῖ καί ὀλοκληρώνει σύμφωνα μέ τήν τελειοτάτην σκοπιμότητα, τήν καθολική, ἂν καί στόν αἰσθητό κόσμο πολύ κρυμμένη σ' ἐμᾶς τάξη τῶν πραγμάτων.

Ἡ ἠθικοθεολογία αὐτή ἔχει λοιπόν ἀπέναντι στήν καθαρά θεωρητική τό ἰδιάζον [ἰδιαίτερο] πλεονέκτημα, ὅτι ὀδηγεῖ ἀναποφεύκτως στήν ἐννοια ἐνός μοναδικοῦ, παντελεστατοῦ καί ἐλλόγου πρώτου ὄντος, πρὸς τήν ὁποία ἡ καθαρά θεωρητική Θεολογία οὔτε κἂν ἐξ ἀντικειμενικῶν λόγων μᾶς παραπέμπει, πολύ δέ μᾶλλον [δέν] μποροῦσε γι' αὐτό νά μᾶς πείσει. Γιατί οὔτε στήν ὑπερβατολογική, οὔτε στήν φυσική Θεολογία βρίσκουμε, ὅσο μακριά κι ἂν μπορῆ νά μᾶς ὀδηγή αὐτοῦ μέσα ὁ λόγος, κάποιο σημαντικό αἴτιο⁶⁸⁵ νά δεχθοῦμε ἕνα μοναδικό ὄν, πού τό θέτομε ἐπικεφαλῆς⁶⁸⁶ ὄλων τῶν φυσικῶν αἰτιῶν, καί ἀπό τό ὁποῖο συγχρόνως θά εἴχαμε ἐπαρκῆ λόγο νά ἐξαρτήσωμε⁶⁸⁷ [τίς αἰτίες] αὐτές ἀπ' ὄλες [των] τίς ἀπόψεις. "Ὅταν, ἀντίθετα, ἐξετάζωμε ἀπό τή σκοπιά τῆς

(A 815) }
(B 843) }

683. W i l l e: ἀντί vor der Vernunft, πού ἀκολουθοῦμε, προτείνει: für die die Vernunft (γιά τήν ὁποία ὁ λόγος).

684. Αὐτόστατος (= per se sive in se consistens).

685. Αἰτία, ἐπιχείρημα.

686. Τό προθέτουμε.

687. Νά καταστήσωμε ἐξαρτημένες.

ἠθικῆς ἐνότητος, ὡς ἑνός ἀναγκαίου νόμου τοῦ κόσμου, τὴν αἰτία πού μόνον [μόνη] μπορεῖ σ' αὐτόν νά προσδώσῃ τὴν ἰσανάλογη ἀποτελεσματικότητα, κατὰ συνέπεια δεσμευτικὴν ὡσαύτως καὶ γιὰ ἡμᾶς δύναμη, τότε ἀναγκαστικά ὀφείλει νά ὑπάρχῃ μιὰ μοναδικὴ ἀνώτατη βούληση, πού περικλείει μέσα τῆς ὅλους αὐτοὺς τοὺς νόμους. Γιατί πῶς θά θέλαμε νά βροῦμε τέλειαν ἐνότητα τῶν σκοπῶν ἀνάμεσα σέ διαφορετικὲς βουλήσεις; Ἡ βούληση αὐτὴ πρέπει νά εἶναι κατ' ἀνάγκην παντοδύναμη, γιὰ νά εἶναι ὑποτεταγμένη σ' αὐτὴν ὀλόκληρη ἡ φύση καὶ ἡ σχέση τῆς πρὸς τὴν ἠθικότητα μέσα στὸν κόσμο· παντοδαῆς [πάνσοφη], γιὰ νά γνωρίζῃ τὸ ἐσώτατο τῶν φρονημάτων καὶ τὴν ἠθικὴ αὐτῶν ἀξία· πανταχοῦ παροῦσα, γιὰ νά εἶναι ἀμέσως κοντὰ σέ κάθε ἀνάγκη πού ἀπαιτεῖ τὸ ὑπέρτατον ἀγαθὸ [ἄριστον]⁶⁸⁸ τοῦ κόσμου· αἰώνια, γιὰ νά μὴν ὑστερῇ [ὑπολείπεται] σέ κανένα χρόνο ἢ συμφωνία αὐτῆ τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐλευθερίας, κλπ.

Ἄλλὰ ἡ συστηματικὴ αὐτὴ ἐνότης τῶν σκοπῶν μέσα σ' αὐτὸ τὸν κόσμο τῶν Νοήσεων⁶⁸⁹ πού, μολονότι, ὡς ἀπλῆ φύση, αἰσθητὸς μόνον κόσμος, ὡς ἓνα ὅμως σύστημα τῆς ἐλευθερίας, νοητὸς, δηλ. ἠθικός κόσμος (*regnum gratiae*) μπορεῖ νά ὀνομασθῇ— ὀδηγεῖ ἀναπόδραστα στὴ σκόπιμη⁶⁹⁰ ἐπίσης ἐνότητα ὅλων τῶν πραγμάτων, πού συναποτελοῦν αὐτὸ τὸ μεγάλο "Ὅλο, σύμφωνα μέ γενικούς νόμους τῆς φύσεως, ἔτσι ὅπως καὶ ἡ πρώτη⁶⁹¹ σύμφωνα μέ καθολικούς καὶ ἀναγκαίους ἠθικούς νόμους, καὶ συνενώνει τὸν πρακτικὸ λόγο μέ τὸν καθαρὰ θεωρητικὸ. Ὁ κόσμος εἶναι ἀνάγκη νά παριστᾶται ὡς ἐκπορευόμενος [ἀπορρέων] ἀπὸ μιὰν ἰδέα, ἐάν ὀφείλῃ νά συμφωνῇ μ' ἐκείνη τὴν χρῆση τοῦ λόγου, χωρὶς τὴν ὁποία θά θεωρούσαμε τοὺς ἰδίους τοὺς ἑαυτοὺς μας ἀναξίους τοῦ λόγου, δηλ. μέ τὴν ἠθικὴ [χρῆση], πού ὡς τέτοια στηρίζεται ὀλοσχερῶς στὴν ἰδέα ἑνός ὑπερτάτου Ἀγαθοῦ. Μ' αὐτὸ πᾶσα ἔρευνα τῆς φύσεως λαμβάνει μιὰν κατεύθυνση σύμφωνα μέ τὴ μορφή ἑνός συστήματος τῶν σκοπῶν καὶ ἀποβαίνει στὴν ὑπέρτατη ἐξάπλωσή⁶⁹² τῆς Φυσικοθεολογία⁶⁹³. Αὐτὴ ὅμως, καθὼς [δεδομένου ὅτι] ὡστόσο ξεκίναε ἀπὸ τὴν ἠθικὴ τάξη, ὡς μιὰν θεμελιωμένη στὴν οὐσία τῆς ἐλευθερίας καὶ ὄχι δι' ἐξωτερικῶν ἐντολῶν τυχαίως καθιδρυ-

688. Optimum.

689. Νοερῶν φύσεων.

690. Τελολογικὰ καθωρισμένη.

691. Δηλ. αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ συστηματικὴ ἐνότης τῶν σκοπῶν μέσα στὸν κόσμο τῶν νοερῶν φύσεων.

692. Ἐκδίπλωσή τῆς.

693. Ἐδῶ —ὅπως ἄλλωστε κι ἄλλοῦ— προανακρούεται σαφῶς ἡ τρίτη Κριτικὴ τοῦ Κάντ: ἡ Κριτικὴ τῆς δυνάμεως τῆς κρίσεως, πρᾶγμα πού ἀποδεικνύει τὴν ἀρχιτεκτονικὴ ἐνότητα τῆς πρωταρχικῆς φιλοσοφικῆς συλλήψεως τοῦ Κάντ.

μένην ἐνότητα, φέρει [ἀνάγει] τὴ σκοπιμότητα τῆς φύσεως σ' ἀρχές, οἱ ὁποῖες μὲ τὴν ἐσωτερικὴ δυνατότητα τῶν πραγμάτων ὀφείλουν νὰ εἶναι ἀξεχωριστῶς a priori συνδεδεμένες, καὶ μ' αὐτὸ σέ μιὰν ὑπερβατικὴ Θεολογία, πού παίρνει τὸ ἰδεῶδες τῆς ὑπερτάτης ὄντολογικῆς τελειότητος ὡς μιὰν ἀρχὴ τῆς συστηματικῆς ἐνότητος — ἀρχὴ πού συζευγνύει ὅλα τὰ πράγματα σύμφωνα μὲ καθολικοὺς ἀναγκαίους νόμους τῆς φύσεως, ἐφ' ὅσον ὅλα αὐτὰ [τὰ πράγματα] ἔχουν τὴν ἀρχὴ τους [πηγὴ τους] στὴν ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα ἐνός μοναδικοῦ πρώτου ὄντος.

Ποιοῦ εἶδους χρήση μπορούμε νὰ κάνουμε τῆς διανοίας-νοήσεώς μας, ἀκόμη καὶ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἐμπειρία, ὅταν δέν προτιθέμεθα⁶⁹⁴ σκοπούς; Οἱ ὑπέρτατοι ὁμως σκοποὶ εἶναι αὐτοὶ τῆς ἠθικότητος καὶ αὐτοὺς ὁ καθαρὸς μόνον λόγος μπορεῖ νὰ δώσῃ [κάνῃ] [ᾧστε] νὰ τοὺς γνωρίσουμε. Μὲ [τοὺς σκοπούς] αὐτοὺς τώρα ἐφωδιασμένοι καὶ πάνω⁶⁹⁵ στό ὀδηγητικὸ νῆμα τους [στηριγμένοι], δέν μπορούμε, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴ γνώση, νὰ κάνουμε καμμιάν σκόπιμη⁶⁹⁶ χρῆση τῆς γνώσεως τῆς ἰδίας τῆς φύσεως, ὅπου ἡ φύση δέν ἔχει ἡ ἴδια θέσει [βάλει] σκόπιμη ἐνότητα ἵνα γιὰ αὐτὴν δέν θὰ εἶχαμε οὔτε καὶ κανέναν ἀκόμη λόγο, ἀφοῦ δέν θὰ εἶχαμε καμμιά Σχολή⁶⁹⁷ γιὰ τὸν ἴδιο αὐτὸ λόγο καὶ καμμιάν παιδεία [καλλιέργεια]⁶⁹⁸ διὰ τῶν ἀντικειμένων πού θὰ προσέφεραν τὴν ὕλη γιὰ τέτοιες ἐννοιες. Ἄλλ' ἐκεῖνη ἡ σκόπιμη ἐνότης εἶναι ἀναγκαία καὶ θεμελιωμένη μέσα στὴν οὐσία τῆς ἰδίας τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως, τούτη⁶⁹⁹ ἄρα, πού περιέχει τὸν ὄρο τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἰδίας αὐτῆς [ἐνότητος]⁷⁰⁰ in concreto, πρέπει ὡσαύτως νὰ εἶναι [ἀναγκαία], καὶ ἔτσι ἡ ὑπερβατολογικὴ ἀνύψωση [αὔξηση, διεύρυνση] τῆς κατὰ λόγον⁷⁰¹ γνώσεώς μας θὰ ἦταν ὄχι ἡ αἰτία, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα ἀπλῶς τῆς πρακτικῆς σκοπιμότητος πού μᾶς ἐπιβάλλει ὁ καθαρὸς λόγος.

Γι' αὐτὸ ἐπίσης καὶ στὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου βρίσκουμε: ὅτι, προτοῦ νὰ εἶχαν ἐπαρκῶς καθαρθῆ καὶ καθορισθῆ οἱ ἠθικὲς ἐννοιες καὶ [προτοῦ] νὰ εἶχεν ἐγκατανοηθῆ [γνωσθῆ] ἡ συστηματικὴ ἐνότης τῶν σκοπῶν σύμφωνα μ' αὐτές [τίς ἐννοιες] καὶ, μάλιστα, ἐξ ἀναγκαίων ἀρχῶν, ἡ γνώση τῆς φύσεως καὶ ἀκόμη καὶ ἓνας ἀξιόλογος βαθμὸς τῆς παιδείας [καλλιέργειας] τοῦ λόγου σέ μερικές [κάμποσες] ἄλλες ἐπιστῆμες μπορούσαν νὰ παραγάγουν ἐν μέρει χονδροειδεῖς μόνον καὶ παραπαίουσες [ἀκαθόρι-

694. Δέν θέτομε στοὺς ἑαυτοὺς μας.

695. Μὲ βάση, ὑπὸ τὴν ὀδηγία.

696. Τελολογικὴ.

697. Σχολεῖο.

698. Παίδευση.

699. Ἡ δεύτερη δηλ.

700. Τῆς πρώτης δηλ.

701. Τῆς τοῦ λόγου γνώσεώς μας.

στες]⁷⁰² γιά τήν θεότητα ἔννοιες, ἐν μέρει [δέ] κατέλειπαν μιάν ἀξιοθαύμαστη⁷⁰³ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τό ἐρώτημα αὐτό ἐν γένει, ἀδιαφορία πίσω τους. Μιά μεγαλύτερη ἐπεξεργασία τῶν ἠθικῶν ἰδεῶν, πού διά τοῦ ἄκρως καθαροῦ ἠθικοῦ νόμου τῆς θρησκείας μας κατέστη ἀναγκαία, ὥξυνε τόν λόγο πάνω στό ἀντικείμενο, διά μέσου τοῦ διαφέροντος πού τόν ἀνάγκαζε νά πάρη [δείξη] γι' αὐτό [τό ἀντικείμενο]· καί χωρίς νά συνέβαλαν σ' αὐτό οὔτε διευρυμένες γνώσεις τῆς φύσεως, οὔτε ὀρθές καί φερέγγυες ὑπερβατολογικές ἐνοράσεις [γνώσεις] (τέτοιου εἴδους [γνώσεις] ἔχουν σέ κάθε ἐποχή ἑλλείψει), παρήγαγαν [ἐδημιούργησαν] αὐτές⁷⁰⁴ μιάν ἔννοια γιά τό θεϊκό ὄν, πού τήν ὑπολαμβάνουμε ὡς τήν ὀρθή τώρα, ὄχι γιατί μᾶς πείθει ὁ καθαρὰ θεωρητικός λόγος γιά τήν ὀρθότητα αὐτῆς, ἀλλά γιατί συμφωνεῖ [συνάδει] ἐντελῶς μέ ἠθικές ἀρχές τοῦ λόγου. Καί ἔτσι στό τέλος ὁ καθαρὸς ἐν τούτοις πάντα μόνον λόγος, ἀλλά στήν πρακτική μόνο χρήση του, ἔχει τόν δίκαιο μισθό [ἀξία], μιὰ γνώση, πού ἡ καθαρὴ ἀπλῶς θεωρία μόνο νά φαντάζεται⁷⁰⁵ μπορεῖ, ἀλλ' ὄχι καί νά καθιστᾷ ἐγκυρη, νά τήν ἐπιζευγνύη [συνδέη] εἰς τό ὑπέρτατο διαφέρον μας, καί δι' αὐτοῦ νά μὴν τήν καθιστᾷ⁷⁰⁶, βέβαια, ἓνα ἀποδεδειγμένο δόγμα, ἀλλά μιάν ὥστόσο ἀπολύτως ἀναγκαία προϋπόθεση στοὺς [γιά τοὺς] πλέον οὐσιώδεις σκοποὺς του.

{ (A 818)
(B 846)

Ἄλλ' ὅταν ὁ πρακτικὸς λόγος ἔχη πλέον τό ὑψηλό αὐτό σημεῖο φθάσει, δηλ. τήν ἔννοια ἑνός μοναδικοῦ πρώτου⁷⁰⁷ ὄντος, ὡς τοῦ ὑπερτάτου Ἄγαθοῦ, τότε δέν ἔχει καθόλου τό δικαίωμα νά φαντάζεται, ἄς ἐάν νά εἶχεν ἀρθῆ ὑπεράνω ὄλων τῶν ἐμπειρικῶν ὄρων τῆς ἐφαρμογῆς του καί μετεωρισθῆ πρὸς τήν ἄμεση γνώση νέων ἀντικειμένων, [γιά] νά ξεκινᾷ⁷⁰⁸ ἀπ' αὐτὴ τήν ἔννοια καί νά παράγῃ ἀπ' αὐτὴν καί τοὺς ἴδιους τοὺς ἠθικοὺς νόμους. Γιατί αὐτοὶ [οἱ νόμοι] ἀκριβῶς ἦσαν, πού ἡ ἐσωτερικὴ πρακτικὴ ἀναγκαιότης των μᾶς ὀδηγοῦσε στήν προϋπόθεση μιᾶς ἀφ' ἑαυτῆς ὑφιστάμενης⁷⁰⁹ αἰτίας, ἢ ἑνός σοφοῦ Κυβερνήτου τοῦ κόσμου, γιά νά προσδίδουν ἔμπρακτον ἐπίδραση [ἀποτελεσματικότητα] στοὺς νόμους ἐκείνους· καί δέν μποροῦμε ὡς ἐκ τούτου νά τοὺς θεωροῦμε σύμφωνα μ' αὐτὴν⁷¹⁰ ἐκ νέου ὡς τυχαίους καί ἀπὸ μιάν ἀπλῆ βούληση παραγμένους,

702. Ἄβέβαιες, συγκεχυμένες.

703. Ἄξιαν ἐκπλήξεως.

704. Δηλ. οἱ ἠθικὲς ἔννοιες.

705. Ἐπιπέθη, εἰκάζη.

706. Μετατρέπη.

707. Πρωταρχικοῦ.

708. Νά λαμβάνη ὡς ἀφετηρίαν.

709. Αὐτόστατης, ἀφ' ἑαυτῆς συνιστάμενης.

710. Τὴν ἔννοια τοῦ πρωταρχικοῦ ὄντος.

(A 819) }
 (B 847) }
 ιδιαίτερα [προπάντων] ἀπό μιάν τέτοια βούληση, γιά τήν ὁποία δέν θά εἶχαμε καμμιά ἀπολύτως ἔννοια, ἄν δέν τήν εἶχαμε σχηματίσει σύμφωνα μ' ἐκείνους τούς νόμους. Τίς πράξεις, καθ' ὅσον ὁ πρακτικός λόγος ἔχει τό δικαίωμα νά μᾶς ὀδηγή, θά τίς θεωροῦμε ὄχι γι' αὐτό ὡς ὑποχρεωτικές [δεσμευτικές], γιατί [δηλ.] αὐτές εἶναι ἐντολές τοῦ Θεοῦ, ἀλλά θά τίς ἐκλαμβάνουμε ὡς θεῖες ἐντολές γιά τοῦτο, γιατί [δηλ.] εἴμεθα ἐσωτερικῶς ὑποχρεωμένοι σέ αὐτό [ἔναντι αὐτῶν]. Θά σπουδάζουμε τήν ἐλευθερία κάτω ἀπό τή σκόπιμη ἐνότητα σύμφωνα μ' ἀρχές τοῦ λόγου καί θά πιστεύουμε ὅτι εἴμεθα σύμφωνα πρός τήν θεία βούληση μόνο καθ' ὅσον⁷¹¹ θεωροῦμε ἅγιο [ἱερό] τόν ἠθικό νόμο, πού μᾶς τόν διδάσκει ἀπό τήν φύση τῶν ἰδίων τῶν πράξεων⁷¹² ὁ λόγος, καί θά πιστεύουμε ὅτι μόνο μ' αὐτό τόν⁷¹³ ὑπηρετοῦμε, μέ τό νά προάγουμε [δηλ.] τό ἄριστο, σ' ἐμᾶς καί τούς ἄλλους, μέσα στόν κόσμο⁷¹⁴. Ἡ Ἠθικοθεολογία ἔχει λοιπόν μιάν ἐγκόσμια [ἔμμονη] μόνο χρήση, νά ἐκπληρώνουμε δηλαδή τόν προορισμό μας ἐδῶ μέσα στόν κόσμο, μέ τό νά [καθ' ὅσον] προσαρμοζώμεθα⁷¹⁵ στό σύστημα ὄλων τῶν σκοπῶν, καί ὄχι νά ἐγκαταλείπουμε θεοληπτικῶς [φανατικῶς]⁷¹⁶ ἢ καί ἐντελῶς μάλιστα ἀνοσιῶς⁷¹⁷ τόν ὀδηγητικό μίτο ἐνός ἠθικά νομοθετοῦντος λόγου στήν καλή διαγωγή τοῦ βίου, γιά νά τόν συνάπτωμε [συνδέωμε] ἄμεσα πρός τήν ἰδέα τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, πρᾶγμα πού θ' ἀπέδιδε [ἀπέφερε] μιάν ὑπερβατική χρήση, ἀλλά πρέπει ἀναγκαστικά ἐξ ἴσου ἀκριβῶς, ὅπως κι αὐτή τῆς ἀπλῆς καθαρά θεωρίας, νά διαστρέφη καί νά καθιστᾶ μάταιους τούς ἐσχάτους σκοπούς τοῦ λόγου.

711. Στό μέτρο, τήν ἔκταση πού...

712. W i l l e: πού... τίς πράξεις ἀπό τήν φύση τοῦ λόγου.

713. Τήν θεϊκή βούληση (τόν Θεό).

714. Τό καλό στόν κόσμο ἢ τοῦ κόσμου.

715. Προσαρμοζόμενοι.

716. Μανικῶς, θεαστικῶς.

717. Ἀλόγιστα.

ΤΟΥ ΚΑΝΟΝΟΣ ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΛΟΓΟΥ

{ (A 820)
(B 848)

ΤΡΙΤΟ ΤΜΗΜΑ

Περί τοῦ δοξάζειν, τοῦ εἰδέναι καί τῆς πίστεως [τοῦ πιστεύειν]

Τό ὑπολαμβάνειν εἶναι ἓνα γεγονός⁷¹⁸ μέσα στή νοησή μας, πού μπορεῖ νά στηρίζεται σ' ἀντικειμενικούς λόγους, ἀλλ' ἀπαιτεῖ ὑποκειμενικές ἐπίσης αἰτίες στό πνεῦμα⁷¹⁹ ἐκείνου πού ἐδῶ⁷²⁰ κρίνει. "Ὅταν αὐτό⁷²¹ εἶναι ἔγκυρο γιά τόν καθένα, ἐφ' ὅσον αὐτός ἔχει μονάχα [τουλάχιστον] λογικό, τότε ὁ αἰτιώδης λόγος του εἶναι ἀντικειμενικά ἐπαρκής καί τό ὑπολαμβάνειν καλεῖται τότε π ε π ο ἰ ῖ θ σ η⁷²². 'Εάν ἔχη στήν ιδιαίτερη μόνον φύση τοῦ ὑποκειμένου τόν θεμέλιο λόγο του, τότε αὐτό ὀνομάζεται π ε ἰ σ η [κατάπειση]⁷²³.

'Η πείση [πειθῶ] εἶναι μιᾶ ἀπλή φαινομενικότης, ἀφοῦ ὁ λόγος τῆς κρίσεως, πού βρίσκεται ἀποκλειστικά μέσα στό ὑποκείμενο, ὑπολαμβάνεται ὡς ἀντικειμενικός. Μιά τέτοια κρίση ἔχει ὡς ἐκ τούτου ἐπίσης ἰδιωτικό μόνον κῦρος καί τό ὑπολαμβάνειν [δοξάζειν] δέν δύναται νά κοινολογηθῇ. 'Η ἀλήθεια ὁμως στηρίζεται στή συμφωνία μέ τό ἀντικείμενο, ἐν ἀναφορᾷ, συνεπῶς, πρός τό ὁποῖο οἱ κρίσεις κάθε μιᾶς νοήσεως πρέπει νά εἶναι σύμφωνες (*consentientia uni tertio, consentiunt inter se*). 'Η λυδία λίθος τοῦ ὑπολαμβάνειν [γιά νά κρίνωμε], ἄν αὐτό εἶναι πεποίθηση ἢ ἀπλή πείση [πειθῶ], εἶναι, ἄρα, ἐξωτερικῶς ἢ δυνατότης νά τό κοινοποιῇ κανεῖς αὐτό καί νά βρισκῆ τό ὑπολαμβάνειν ἔγκυρο γιά τό λογικό παντός ἀνθρώπου· γιὰτί τότε τουλάχιστον ὑφίσταται μιᾶ εἰκασία, ὅτι [δηλ.] ὁ αἰτιώδης λόγος τῆς συμφωνίας ὄλων τῶν κρίσεων θά στηρίζεται, ἀνεξάρτητα ἀπό τή διαφορότητα τῶν ὑποκειμένων ἀναμεταξύ τους, στήν κοινή ἀρχή, στό ἀντικείμενο δηλ. μέ τό ὁποῖο ὄλες ἐπομένως αὐτές [οἱ κρίσεις] θά συμφωνοῦν καί θ' ἀποδεικνύουν μ' αὐτό τήν ἀλήθεια τῆς κρίσεως.

{ (A 821)
(B 849)

'Η πειθῶ κατά ταῦτα δέν μπορεῖ βεβαίως νά διακριθῇ ὑποκειμενικῶς ἀπό τήν πεποίθηση, ὅταν τό ὑποκείμενο ἔχη πρό ὀφθαλμῶν⁷²⁴ τό ὑπολαμβάνειν ὡς φαινόμενο ἀπλῶς αὐτοῦ τούτου τοῦ πνεύματός του· ἡ δοκιμή ὁμως

718. Φαινόμενο.

719. In animo (= im Gemüte).

720. 'Εν προκειμένῳ, ἐκάστοτε.

721. Τό δοξάζειν-ὑπολαμβάνειν.

722. Persuasio ad veritatem.

723. Persuasio erronea' (ἀπλῶς: πειθῶ).

724. Θεωρῆ.

πού κάνει κανείς πάνω στή διάνοια ἄλλων μέ τούς αἰτιώδεις λόγους τοῦ ἴδιου [πράγματος]⁷²⁵, πού εἶναι ἔγκυροι γιά μᾶς, [γιά νά δῆ κανείς], ἄν αὐτοί ἔχουν τό ἴδιο ἀκριβῶς ἀποτελεσμα⁷²⁶ πάνω σέ ξένο λόγο, ὅπως καί πάνω στόν δικό μας, εἶναι, ὡστόσο, ἕνα, ἄν καί ὑποκειμενικό μόνο, μέσο, ὄχι βέβαια γιά νά προκαλέση πεποίθηση, ἀλλά γιά ν' ἀποκαλύψη τό ἀπλό ἐν τούτοις ἰδιωτικό κῦρος τῆς κρίσεως, δηλ. κάτι τι σ' αὐτήν, τό ὁποῖο εἶναι ἀπλή κατάπειση [πειθῶ].

Ἐάν μπορῆ κανείς, πέραν αὐτοῦ, ν' ἀναπτύξη τίς ὑποκειμενικές αἰτίες τῆς κρίσεως, πού ἐκλαμβάνουμε γι' ἀντικειμενικούς οὐσιώδεις λόγους τῆς ἴδιας, καί, συνεπῶς, νά ἐξηγήση τήν ἀπατηλή δόξα ὡς ἕνα γεγονός [φαινόμενο]⁷²⁷ μέσα στό πνεῦμά μας, χωρίς νά ἔχη ἀνάγκη γι' αὐτό τήν φύση [ἰδιοσυστασία] τοῦ ἀντικειμένου: τότε ξεσκεπάζουμε τήν ἀπατηλή ὄψη καί δέν θά ἐξαπατώμεθα πλέον δι' αὐτῆς, ἄν καί πάντοτε ὡς ἕνα ὠρισμένο βαθμό θ' ἀγώμεθα στόν πειρασμό, ἐάν ἡ ὑποκειμενική αἰτία τῆς ἀπατηλῆς φαινομενικότητος ἔγκειται στήν φύση μας.

(A 822) } Δέν μπορῶ νά ἰσχυρισθῶ τίποτε, νά ἐκφράσω δηλαδή [μιάν
(B 850) } κρίση] ὡς μιάν γιά τόν καθένα ἀναγκαστικά ἔγκυρη κρίση, παρά ὅ,τι προκαλεῖ πεποίθηση. Τήν πειθῶ μπορῶ νά τήν κρατῶ γιά μένα⁷²⁸, ἐάν αἰσθάνωμαι [στέκωμαι] καλῶς μ' αὐτό, δέν μπορεῖ ὅμως καί δέν πρέπει νά θέλῃ νά γίνεται ἔγκυρη ἔξω ἀπό μένα.

Τό ὑπολαμβάνειν ἢ τό ὑποκειμενικό κῦρος τῆς κρίσεως ἐν σχέσει πρός τήν πεποίθηση (πού ἰσχύει συγχρόνως ἀντικειμενικά) ἔχει τίς τρεῖς ἀκόλουθες βαθμίδες: δ ο ξ ἄ ζ ε ι ν⁷²⁹, π ι σ τ ε ὑ ε ι ν⁷³⁰ καί ε ἰ δ ἔ ν α ι. Δ ο ξ ἄ ζ ε ι ν εἶναι μιά μέ συνείδηση, τόσον ὑποκειμενικῶς ὅσον καί ἀντικειμενικῶς, ἀνεπαρκῆς ὑπόληψη. Ἐάν [αὐτή] ἡ τελευταία εἶναι ὑποκειμενικῶς μόνον ἀνεπαρκῆς καί θεωρῆται ὡς ἀντικειμενικῶς ἐπαρκῆς, τότε ὀνομάζεται π ἰ σ τ η. Τέλος τό τόσον ὑποκειμενικῶς ὅσο καί ἀντικειμενικῶς ἐπαρκές ὑπολαμβάνειν ὀνομάζεται ε ἰ δ ἔ ν α ι⁷³¹. Ἡ ὑποκειμενική ἐπάρκεια ὀνομάζεται π ε π ο ἰ θ η σ η (γιά μένα τόν ἴδιο), ἡ ἀντικειμενική, β ε β α ι ὀ τ η ς (γιά τόν καθένα). Στή διασαφήνιση τόσο καταληπτῶν ἐννοιῶν δέν θά ἐνδιατρίψω [σταματήσω].

Δέν ἔχω ποτέ τό δικαίωμα ν' ἀποτολμῶ νά ἔχω μιὰ δόξα [νά

725. Γύρω ἀπό τό ἴδιο πρᾶγμα. Ἦ: μέ τούς δικούς του αἰτιώδεις λόγους.

726. Ἐπίδραση.

727. Συμβάν.

728. Γιά λογαριασμό μου.

729. *Opinio* (= *Meinen*).

730. *Fides*.

731. Ἐπιστήμη.

νομίζω] χωρίς τουλάχιστον νά γνωρίζω κάτι τι, μέσω τοῦ ὁποίου ἡ καθ' ἑαυτήν προβληματική ἀπλῶς κρίση ἀποκτᾶ μίαν σύζευξη μέ τήν ἀλήθεια, [σύζευξη] πού, ἄν καί ὄχι πλήρης, εἶναι ἐν τούτοις κάτι περισσότερο ἀπό αὐθαίρετην ἐπινόηση. Ὁ νόμος μιᾶς τέτοιας συζεύξεως πρέπει ἐκτός αὐτοῦ νά εἶναι βέβαιος. Γιατί, ἐάν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς αὐτό [τόν νόμο] δέν ἔχω ἐπίσης τίποτε [ἄλλο] ἐξόν ἀπό δόξα, ὅλα τότε εἶναι παιγνίδι μόνο τῆς φαντασίας χωρίς τήν παραμικρή σχέση πρὸς τήν ἀλήθεια. Σέ κρίσεις ἐκ καθαροῦ λόγου δέν εἶναι διόλου ἐπιτρεπτό κανεῖς νά νομίζῃ. Γιατί, καθὼς [ἐπειδή] αὐτές δέν στηρίζονται σ' αἰτιώδεις λόγους [ἀρχές] τῆς ἐμπειρίας, ἀλλ' ὅλα, ὅπου ὅλα εἶναι ἀναγκαῖα, πρέπει νά γινώσκωνται a priori, ἔτσι ἡ ἀρχή τῆς συζεύξεως ἀπαιτεῖ καθολικότητα καί ἀναγκαιότητα, κατὰ συνέπεια πλήρη βεβαιότητα, εἰδεμῆ⁷³² δέν ἀπαντᾷ καμμιά ἀπολύτως ἀγωγή πρὸς τήν ἀλήθεια. Γιά τοῦτο εἶναι παράλογο [ἀταίριαστο] νά νομίζῃ⁷³³ κανεῖς στά καθαρά Μαθηματικά· εἶναι ἀναγκαῖο νά γνωρίζῃ κανεῖς ἢ ν' ἀπέχῃ⁷³⁴ ἀπό κάθε κρίση. Τό ἴδιο ἀκριβῶς συμβαίνει καί μέ τίς θεμελιώδεις ἀρχές τῆς ἠθικότητος, ἀφοῦ⁷³⁵ δέν ἐπιτρέπεται⁷³⁶ ν' ἀποτολμᾷ κανεῖς μίαν πράξη [στηριζόμενος] πάνω σ' ἀπλή δόξα [γνώμη], ὅτι κάτι τι [δηλ.] εἶναι ἐπι-
τρεπτό, ἀλλά πρέπει αὐτό νά τό γνωρίζῃ.

{ (A 823)
(B 851)

Στήν ὑπερβατολογική χρήση τοῦ λόγου τό δοξάζειν⁷³⁷, ἀντίθετα, εἶναι ἀσφαλῶς πάρα πολύ λίγο [μικρό], τό εἰδέναι ὅμως πάρα πολύ ἐπίσης. Ἀπό ἄποψη καθαρά [ἀπλῶς] θεωρητική δέν μπορούμε, λοιπόν, ἔδῳ νά κρίνωμε καθόλου: γιατί οἱ ὑποκειμενικοί λόγοι τοῦ ὑπολαμβάνειν, ὅπως αὐτοὶ πού μπορούν νά προκαλέσουν τό πιστεύειν, δέν ἀξίζουν καμμιάν ἐπιδοκιμασία σέ θεωρητικές καθαρά ἐρωτήσεις, δεδομένου ὅτι αὐτοὶ δέν ἀντέχουν⁷³⁸ ἐλεύθεροι [ἀνεξάρτητοι] ἀπό κάθε ἐμπειρικήν ἐπιβοήθεια, οὔτε μπορούν νά κοινολογηθοῦν στόν ἴδιο βαθμό σέ ἄλλους.

Μπορεῖ ὅμως παντοῦ ἀπό πρακτική μόνον ἄποψη τό θεωρητικά ἀνεπαρκές ὑπολαμβάνειν νά ὀνομάζεται πίστη. Ἡ πρακτική αὐτή ἄποψη εἶναι τώρα, εἴτε αὐτή τῆς ἐπιδεξιότητος [ἐπιτηδειότητος]⁷³⁹ ἢ αὐτή τῆς ἠθικότητος, ἡ πύτη πρὸς κατ' ἀρέσκειαν [αὐθαιρέτους] καί τυχαίους, ἡ δεύτερη ὅμως πρὸς ἀπολύτως ἀναγκαίους σκοπούς.

732. Ἐνῶ στήν ἀντίθετη περίπτωση, εἶδ' ἄλλως.

733. Νά δοξάζῃ ἢ ἔχῃ ἀπλῶς γνώμες.

734. Ἐπέχῃ κρίσεως.

735. Ὅπου.

736. Δέν ἔχει κανεῖς τό δικαίωμα.

737. Τό νομίζειν, οἶεσθαι.

738. Στέκονται, κρατιῶνται.

739. Dexteritas.

(A 824) } Ἐάν ἅπαξ ἔχη [προ]-τεθῆ ἓνας σκοπός, οἱ ὄροι τότε ἐπιτεύξεως του
 (B 852) } εἶναι ὑποθετικῶς ἀναγκαῖοι. Ἡ ἀναγκαιότης αὐτή εἶναι ὑποκειμενική, ἀλλ' ἔν τούτοις συγκριτικά [σχετικά] μόνον ἐπαρκῆς, ἐάν δέν γνωρίζω διόλου ἄλλους ὄρους, κάτω ἀπό τούς ὁποίους θά ἦταν [μποροῦσε] νά ἐπιτευχθῆ ὁ σκοπός· ἀλλ' αὐτή εἶναι ἀπολύτως καί γιά τόν καθένα ἐπαρκῆς, ἐάν γνωρίζω μέ βεβαιότητα, ὅτι κανεῖς δέν μπορεῖ νά γνωρίζη ἄλλους ὄρους πού ὀδηγοῦν στόν προτεθειμένο σκοπό. Στήν πρώτη περίπτωση ἡ προϋπόθεσή μου καί ἡ ἀληθοδοξία⁷⁴⁰ ὠρισμένων ὄρων εἶναι ἀπλῶς μιά τυχαία, στή δεύτερη ὅμως περίπτωση μιά ἀναγκαία πίστη. Ὁ γιατρός στήν περίπτωση ἑνός ἀσθενοῦς, πού βρίσκεται σέ κίνδυνο, πρέπει νά κάνη κάτι, ἀλλά δέν γνωρίζει τήν ἀσθένεια. Κυττάζει [ἐξετάζει] τά φαινόμενα [συμπτώματα] καί κρίνει, ἀφοῦ δέν ξέρει τίποτε καλλίτερο, ὅτι εἶναι φθίση [φυματίωση]. Ἡ πίστη του, ἀκόμη καί σ' αὐτήν τήν ἴδια του τήν κρίση εἶναι ἀπλῶς τυχαία, ἓνας ἄλλος θά μποροῦσε ἴσως νά τό πετύχη⁷⁴¹ καλλίτερα. Τέτοιου εἶδους τυχαίαν πίστη, πού ὅμως ὑπόκειται ὡς βάση στήν πραγματική χρήση τῶν μέσων γιά ὠρισμένες πράξεις, τήν ὀνομάζω π ρ α γ μ α τ ο λ ο γ ι κ ῆ ν π ί σ τ η⁷⁴².

(A 825) } Ἡ συνήθης λυδία λίθος, ἄν κάτι πού κάποιος ἰσχυρίζεται, εἶναι ἀπλή
 (B 853) } πείση ἢ τουλάχιστον ὑποκειμενική πεποίθηση, δηλ. σταθερή πίστη, εἶναι τό σ τ ο ι χ η μ α τ ί ζ ε ι ν. Συχνά κανεῖς ἐκφράζει [διατυπώνει] τίς προτάσεις του μέ τόσο διεμπιστευτική⁷⁴³ καί ἀμετάστροφη ἀποφασιστικότητα, ὥστε νά φαίνεται ὅτι ἔχει ὀλοκληρωτικά κάθε φόβο⁷⁴⁴ πλάνης ἀποβάλει. Ἔνα στοίχημα τόν καθιστᾷ ἀμήχανο⁷⁴⁵. Ἐνίοτε παρουσιάζεται [δείχνει] ὅτι ἔχει μέν ἀρκετή πειθῶ στήν κατοχή του, πού ἡ ἀξία [της] μπορεῖ νά ἐκτιμηθῆ σ' ἓνα δουκάτο, ὄχι ὅμως καί σέ δέκα. Γιατί τό πρῶτο [δουκάτο] τό διακινδυνεύει κάλλιστα ἀκόμη, στά δέκα ὅμως συνειδητοποιεῖ πρωταρχικά ὅ,τι προηγουμένως δέν παρατηροῦσε, ὅτι δηλαδή εἶναι ἔν τούτοις κάλλιστα δυνατό νά ἔχη πλανηθῆ. Ὅταν κανεῖς μέ σκέψεις παριστᾷ [φαντάζεται] μέσα του, ὅτι πρέπει κανεῖς νά στοιχηματίζη πάνω σέ κάτι τήν εὐτυχία ὀλάκερης τῆς ζωῆς, τότε ἡ θριαμβολογοῦσα κρίση μας ἐξαφανίζεται ἐντελῶς, γινόμαστε ὑπερβολικά συνεσταλμένοι⁷⁴⁶ καί ἀποκαλύπτουμε ἔτσι κατ' ἀρχήν, ὅτι ἡ πίστη μας δέν φθάνει [ἐκτείνεται] τόσο μακριά. Ἔτσι

740. Τό ὑπολαμβάνειν ὡς ἀληθεῖς..., ἡ πίστη σέ...

741. Νά γνωμάτευση, διαγνώση.

742. Fides pragmatica.

743. Διαβεβαιωτική, βεβαία.

744. Ἔγνοια.

745. Τόν προβληματίζει, τόν κλονίζει.

746. Φοβιτσιάρηδες.

ἡ πραγματολογικὴ πίστις ἔχει μονάχα ἓνα βαθμό, ὁ ὁποῖος ἀνάλογα [σύμφωνα] μέ τῆ διαφορότητα τοῦ διαφέροντος, πού ἐν προκειμένῳ [σ' αὐτό ἐδῶ] παίζεται⁷⁴⁷, μπορεῖ νά εἶναι μέγας ἢ ὡσαύτως καί μικρός.

Ἄλλ' ἐπειδή [καθώς] ἐμεῖς —μολονότι ἐν σχέσει πρός ἓνα ἀντικείμενο δέν μποροῦμε νά ἐπιχειρήσωμε ἀπολύτως τίποτα, τό ὑπολαμβάνειν, ἄρα, εἶναι ἀπλῶς θεωρητικό— σέ πολλές ἐν τούτοις περιπτώσεις συλλαμβάνουμε μέ σκέψεις καί φανταζόμεστε μέσα μας ἓνα ἐγχείρημα⁷⁴⁸, γιά τό ὁποῖο πιστεύουμε [ψευδῶς] πώς ἔχομε ἐπαρκεῖς λόγους, ἐάν θά ὑπῆρχε ἓνα μέσο νά ξεκαθαρίσωμε⁷⁴⁹ τή βεβαιότητα τοῦ πράγματος, ἔτσι σέ θεωρητικές ἀπλῶς κρίσεις ὑπάρχει ἓνα ἀνάλογο π ρ α κ τ ι κ ῶ ν [κρίσεων], στήν ἀληθοδοξία τῶν ὁποίων ἀρμόζει ἡ λέξις π ί σ τ η, καί τήν ὁποία μποροῦμε νά ὀνομάσωμε δ ο γ μ α τ ι κ ο - θ ε ω ρ η τ ι κ ῆ ν π ί σ τ η⁷⁵⁰. Ἐάν ἦτο δυνατόν νά [τό] καθορίσω διά μιᾶς οἰασδήποτε ἐμπειρίας, τότε θά ἤθελα κάλλιστα νά στοιχηματίσω πάνω σ' αὐτό ὅλα τά ὑπάρχοντά μου, [πάνω στό] ὅτι [δηλ.] σέ κάποιον ἓνα τουλάχιστον τῶν πλανητῶν, πού ἐμεῖς βλέπουμε, ὑπάρχουν κάτοικοι. Λέγω ὡς ἐκ τούτου, ὅτι αὐτό δέν εἶναι ἀπλῶς γνώμη, ἀλλά μιᾶ ἰσχυρὴ πίστις (γιά τήν ὀρθότητα τῆς ὁποίας θά διεκινδύνενα ἤδη πολλά πλεονεκτήματα τῆς ζωῆς), [τό] ὅτι [δηλ.] ὑπάρχουν ἐπίσης καί κάτοικοι ἄλλων κόσμων.

Πρέπει τώρα νά ὁμολογήσωμε, ὅτι ἡ διδασκαλία [θεωρία] περί ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἀνήκει στήν δογματικο-θεωρητικὴ πίστις. Γιατί, μολονότι ἐν ἀναφορᾷ πρός τήν θεωρητικὴ γνώση τοῦ κόσμου δέν ἔχω νά κ α θ ο ρ ῖ σ ω⁷⁵¹ τίποτε, πού προϋποθέτει κατ' ἀναγκαιότητα τὴ σκέψη αὐτὴ ὡς ὄρο τῶν ἐξηγήσεών μου τῶν φαινομένων τοῦ κόσμου, ἀλλά εἶμαι μᾶλλον⁷⁵² ὑποχρεωμένος νά χρησιμοποιοῦ τόν λόγο μου ἔτσι ὡσάν νά εἶναι ὅλα ἀπλῶς φύσις: ἡ σκόπιμη ἐν τούτοις ἐνότις εἶναι ἔτσι ἓνας τόσο μέγας ὄρος τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ λόγου πάνω στήν φύσις, ὥστε ἐγώ, δεδομένου ὅτι [καθώς] ἡ ἐμπειρία μου προσφέρει, πέραν αὐτοῦ, δαψιλῶς⁷⁵³ παραδείγματα γι' αὐτό, δέν μπορῶ νά τήν ἀντιπαρέλθω διόλου. Σ' αὐτὴν ὁμως τήν ἐνότις δέν γνωρίζω κανέναν ἄλλο ὄρο, πού νά μοῦ τήν καθιστοῦσε ὀδηγητικὸ μίτο τῆς ἐρεῦνης τῆς φύσεως, παρά ἂν [ἀπό τοῦ νά] προϋποθέτω, ὅτι τά πάντα τά ἔχει ἔτσι μιᾶ ὑπέρτατη Νόσις σύμφωνα μέ τούς σοφώτατους σκοπούς

{ (A 826)
(B 854)

747. Παίζει ἓνα ρόλο.

748. Σχέδιο, στάση, διάθεση.

749. Καθορίσωμε, φθάσωμε.

750. Fides doctrinalis.

751. Νά διευθετήσω, ἀποφασίσω κάτι πού τό διαθέτω.

752. Ἀντίθετα.

753. Πλουσιοπάροχα.

τακτοποιήσει. Είναι, κατ' ἀκολουθίαν, ἓνας ὅρος μιᾶς τυχαίας, βέβαια, ἀλλ' ὄχι ἀσήμαντης ἐν τούτοις προθέσεως⁷⁵⁴, τό νά προϋποθέτη, δηλαδή, κανείς ἓναν σοφό πρωτουργό τοῦ κόσμου, γιά νά ἔχη μίαν ἀγωγή [ὁδηγία] στήν ἀνερεύνηση τῆς φύσεως. Ἡ ἔκβαση [ἐπιτυχία] τῶν δοκιμαστικῶν προσπαθειῶν μου ἐπιβεβαιώνει ἐπίσης τόσο συχνά τήν χρησιμότητα αὐτῆς τῆς προϋποθέσεως καί τίποτε δέν μπορεῖ κατά τρόπον ἀποφασιστικό νά προσκομισθῆ ἐναντίον της, ὅτι [δηλ.] λέγω πάρα πολύ λίγα, ἂν ἤθελα νά ὀνομάζω τήν ἀληθοδοξία μου μίαν ἀπλῶς γνώμη· ἀλλά μπορεῖ καί ὑπ' αὐτήν ἀκόμα τήν θεωρητική σχέση νά λεχθῆ, ὅτι πιστεύω σταθερῶς σέ ἓναν Θεό· ἀλλά τότε ἡ πίστη αὐτή δέν εἶναι ὡστόσο ὑπό τήν αὐστηρή σημασία πρακτική, ἀλλά πρέπει νά ὀνομάζεται μιά δογματικο-θεωρητική πίστη, πού ἡ **Θεολογία** τῆς φύσεως (Φυσικοθεολογία) ὀφείλει κατ' ἀνάγκη νά παράγῃ⁷⁵⁵ πανταχοῦ. Ἐν ὄψει τῆς ἰδίας ἀκριβῶς αὐτῆς σοφίας, [καί] λαμβανομένων ὑπ' ὄψη τοῦ ἐξαιρέτου προικισμοῦ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καί τῆς τόσο ἄσχημα πρός [τόν προικισμό] αὐτόν εὐανάλογης βραχύτητος τοῦ βίου, μπορεῖ ἐξ ἴσου ἐπίσης νά βρεθῆ ἀποχρῶν λόγος γιά μίαν δογματικοθεωρητική πίστη τῆς⁷⁵⁶ μέλλουσας ζωῆς τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς.

Ἡ ἔκφραση: πίστη⁷⁵⁷ εἶναι σέ τέτοιες περιπτώσεις μιά ἔκφραση τῆς μετριοφροσύνης ἀπ' ἄποψη ἀντικειμενική, ἀλλά ταυτόχρονα ὡστόσο [μιά ἔκφραση] τῆς στερεότητος τῆς ἐμπιστοσύνης ἀπ' ἄποψη ὑποκειμενική. Ἐάν τό θεωρητικό ἀπλῶς ἀληθοδοξεῖν ἤθελα ἐδῶ νά τό ὀνομάσω καί μόνον ἐπίσης ὑπόθεση, πού θά εἶχα τό δικαίωμα ν' ἀποδεχθῶ, τότε θά ἐπαγγελλόμην⁷⁵⁸ ἤδη μ' αὐτό, ὅτι γιά τήν φύση [ἰδιοσυστασία] μιᾶς αἰτίας τοῦ κόσμου καί ἑνός ἄλλου κόσμου ἔχω μεγαλύτερη [εὐρύτερη] ἔννοια ἀπ' ὅ,τι πραγματικά δύναμαι νά δείξω· γιατί ὅ,τιδήποτε καί ἂν δεχθῶ μόνον ὡς ὑπόθεση, γι' αὐτό πρέπει τουλάχιστον ὡς πρός τίς ιδιότητές του νά γνωρίζω τόσα, ὥστε νά μοῦ ἐπιτρέπεται⁷⁵⁹ νά ἐπινοῶ ὅχι τήν ἔννοιά του, ἀλλά τήν ὑπαρξή του μόνον. Ἡ λέξις ὁμοῦ: πίστη ἀναφέρεται [ἀποβλέπει] στήν καθοδήγηση μόνον πού μοῦ προσφέρει μιά ἰδέα, καί στήν ὑποκειμενική ἐπιρροή πάνω στήν προαγωγή [προώθηση] τῶν πράξεων τοῦ λόγου μου, πού μέ συγκρατεῖ πάνω σ' αὐτήν⁷⁶⁰, μολονότι δέν εἶμαι σέ θέση ἀπ' ἄποψη καθαρά θεωρητική νά δώσω λόγο δι' αὐτήν.

754. Σκοποῦ.

755. Νά προκαλῆ, νά προσφέρῃ ἀφορμή γενέσεώς της.

756. Στή μελλοντική...

757. Τῆς πίστεως.

758. Θά προσφερόμουν, δεσμευόμουν.

759. Νά ἔχω τήν ἄδεια.

760. Βορπ: πάνω σ' αὐτές (= τίς πράξεις τοῦ λόγου). Σ' αὐτήν (= τήν ἰδέα).

Ἄλλ' ἡ δογματικοθεωρητικὴ ἀπλῶς πίστη ἔχει κάτι τό ταλαντευόμενον μέσα τῆς· συχνά διὰ [λόγῳ] δυσχερειῶν πού προβάλλουν στήν καθαρὴ θεωρία, τίθεται κανεῖς ἔξω ἀπ' αὐτήν, μολονότι βέβαια ἐπιστρέφει πάντα ἀναποφεύκτως πάλι σ' αὐτήν. (A 828) (B 856)

Ἐντελῶς διαφορετικὰ ἔχει μέ τήν ἠθικὴν πίστην τό πρᾶγμα. Γιατί ἐδῶ εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖο, πῶς πρέπει κάτι νά συμβῆ, [εἶναι ἀναγκαῖο] δηλαδή νά ὑπακούω ἀπ' ὅλες τίς πλευρές [ἀπόψεις] στόν ἠθικό νόμο. Ὁ σκοπός, ἐδῶ, εἶναι ἀναποδράστως σταθερά καθωρισμένος καί σύμφωνα μ' ὅλη μου τήν ὀξύνοια⁷⁶¹ ἕνας καί μόνον ὄρος εἶναι δυνατός, [ὄρος] ὑπό τόν ὁποῖο ὁ σκοπός αὐτός συνέχεται μ' ὅλους συνολικά τούς ἄλλους σκοπούς καί ἔχει ἔτσι πρακτικό κῦρος, [ὁ ὄρος] δηλαδή ὅτι ὑπάρχει ἕνας Θεός καί ἕνας μελλοντικός κόσμος· γνωρίζω ἐπίσης ἐντελῶς μέ βεβαιότητα, ὅτι κανεῖς δέν γνωρίζει ἄλλους ὄρους πού ὀδηγοῦν στήν ἴδια ἐνότητα τῶν σκοπῶν ὑπό τόν ἠθικό νόμο. Ἀλλά καθώς, λοιπόν, ἡ ἠθική προδιαγραφή [κανῶν] εἶναι συγχρόνως τό [ὑποκειμενικό] ἀξίωμά μου (ὅπως ὁ λόγος ἄλλωστε ἐπιτάσσει, ὅτι αὐτή ὀφείλει νά εἶναι), ἔτσι ἀναποφεύκτως θά πιστεῦω σέ μιάν ὑπαρξή Θεοῦ καί μιάν μέλλουσα ζωή, καί εἶμαι βέβαιος, ὅτι τίποτα δέν θά μπορούσε νά κλονίσῃ αὐτή τήν πίστην, γιατί θά ἀνετρέποντο μ' αὐτό οἱ ἴδιες οἱ θεμελιώδεις μου ἠθικές ἀρχές, τίς ὁποῖες δέν μπορῶ ν' ἀπαρνηθῶ χωρίς νά εἶμαι [καταστῶ] ἄξιος βδελυγμοῦ στά ἴδια τά δικά μου τά μάτια.

Κατ' αὐτόν τόν τρόπο σ' ἐμᾶς, μετά τήν ματαίωση ὅλων τῶν φιλοδόξων προθέσεων [ἐπιδιώξεων] ἑνός πέρα ἀπό τά ὅρια πάσης ἐμπειρίας περιπλανώμενου⁷⁶² λόγου, ἀπομένουν ἀκόμη ἀρκετά, ὥστε νά ἔχωμε λόγο νά εἶμαστε μ' αὐτό ἀπό πρακτικὴν ἄποψη εὐχαριστημένοι. Βεβαίως, κανεῖς δέν θά μπορέσῃ ἀσφαλῶς νά ἐπαίρεται: ὅτι γ ν ω ρ ί ζ ε ι, πῶς ὑπάρχει Θεός καί μιὰ μέλλουσα ζωή· γιατί ἂν τό γνωρίζῃ, τότε εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἀκριβῶς πού τόν ζητοῦσα πρό πολλοῦ⁷⁶³. Πᾶσαν γνώση (ὅταν ἀφορᾷ ἕνα ἀντικείμενον τοῦ ἀπλοῦ λόγου) μπορεῖ κανεῖς νά τή μεταδώσῃ καί θά μπορούσα, ἄρα, ὡσαύτως νά ἐλπίζω νά δῶ μέ τή διδαχὴν του διευρυμένην σέ τόσο ἀξιοθαύμαστο βαθμό τῆ γνώσης μου. Ὁχι, ἡ πεποίθησις δέν εἶναι λογική, ἀλλ' ἠθική βεβαιότης καί, καθὼς αὐτὴ βασίζεται σ' ὑποκειμενικούς λόγους (στό ἠθικό φρόνημα), δέν ὀφείλω ἔτσι οὔτε κἂν νά εἶπω: [ὅτι] εἶναι ἠθικῶς βέβαιο, πῶς ὑπάρχει ἕνας Θεός κλπ., ἀλλά: [ὅτι] εἶμαι ἠθικῶς βέβαιος κλπ. Τοῦτο σημαίνει: [ὅτι] ἡ πίστις σέ ἕναν Θεόν καί σ' ἕναν ἄλλο κόσμον εἶναι τόσο συνυφασμένη μέ τό ἠθικό μου φρόνημα, ὥστε ὅσο λίγο

761. Φώτιση, ὀξύδερκεια. Καθ' ὅσον ἐνορῶ, διαβλέπω.

762. Ἀσκόπως περιδιφοῦντος.

763. Ἀπό καιρό.

διατρέχω κίνδυνο ν' ἀπολέσω τό τελευταῖο⁷⁶⁴, ἄλλο τόσο λίγο ἀκριβῶς ἀνησυχῶ [φοβᾶμαι], πῶς μπορεί ποτέ νά μοῦ ἀποσπασθῆ ἡ πρώτη⁷⁶⁵.

Ἡ μοναδική δυσχέρεια⁷⁶⁶ πού προβάλλει [βρίσκεται] σ' αὐτό ἐδῶ, εἶναι ὅτι ἡ ἔλλογη αὐτή πίστη⁷⁶⁷ θεμελιώνεται πάνω στήν προϋπόθεση ἠθικῶν φρονημάτων. "Ὄταν ἀποκλίνωμε⁷⁶⁸ ἀπ' αὐτά καί παίρνομε ἕναν, ὁ ὁποῖος ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ἠθικούς νόμους θά ἦταν ὀλίγον ἀδιάφορος, ἡ ἐρώτηση τότε πού ἐγείρει ὁ λόγος γίνεται ἕνα πρόβλημα ἀπλῶς γιά τήν καθαρῆ θεωρία, καί μπορεί τότε μέν ἀκόμη νά ὑποστηριχθῆ μέ ἰσχυρούς ἐξ ἀναλογίας⁷⁶⁹ λόγους, ἀλλ' ὄχι μέ τέτοιους, εἰς τούς ὁποίους θά ἔπρεπε νά ὑποκύψη [ὑποχωρήση] ἀναγκαστικά ἡ πλέον πείσμων [ἐπίμονη] μανία⁷⁷⁰ ἀμφιβολίας*. Ἄλλά στά [κατά τά] ἐρωτήματα αὐτά δέν ὑπάρχει κανένας ἄνθρωπος ἐλεύθερος⁷⁷¹ ἀπό κάθε διαφέρον. Γιατί, μολονότι αὐτός θά μπορούσε ἀπό ἔλλειψη καλῶν [ἀγαθῶν] φρονημάτων, νά εἶναι ἀποκομμένος [ἀποχωρισμένος] ἀπό τό ἠθικό [διαφέρον]: ὑπολείπονται ἐν τούτοις, καί στήν περίπτωση αὐτή ἀκόμη, ἄρκετά γιά νά συντελοῦν, ὥστε νά φ ο β ᾶ τ α ι μίαν θεία ὑπαρξη καί ἕνα μέλλον. Γιατί γι' αὐτό δέν ἀπαιτεῖται τίποτα περισσότερο ἀπ' ὅ,τι νά μή μπορῆ τουλάχιστον αὐτός νά προφασίζεται καμμιά β ε β α ι ὀ τ η τ α, ὅτι [δηλ.] δέν εἶναι [πρέπει] ν' ἀπαντᾷ κ α ν ἕ ν α τέτοιο ὄν καί κ α μ μ ι ᾶ μέλλουσα ζωῆ, γεγονός γιά τό ὁποῖο —ἐπειδή [καθώς] αὐτό θά ἔπρεπε δι' ἀπλοῦ λόγου ν' ἀποδειχθῆ, κατά συνέπεια ἀποδεικτικῶς— θά εἶχε ν' ἀποδείξη τήν ἀδυνατότητα καί τῶν δύο,

(A 830) } * Τό ἀνθρώπινο πνεῦμα ἐπιδεικνύει (ἔτσι ὅπως πιστεύω ὅτι συμβαίνει ἀναγκαστικά
(B 858) } σέ κάθε ἕνα ἔλλογο ὄν) ἕνα φυσικό διαφέρον γιά τήν ἠθικότητα, μολονότι αὐτό δέν εἶναι ἀμέριστο καί πρακτικῶς ὑπέρτερο. Ἰσχυροποιεῖτε [σταθεροποιεῖτε] καί ἐπαυξάνετε τό διαφέρον αὐτό καί θά βρῆτε τόν λόγο πολύ εὐμαθῆ καί ἀκόμη καί πιό πεφωτισμένο, γιά νά συνενώνη μέ τό πρακτικό καί τό καθαρά ἐπίσης θεωρητικό διαφέρον. Ἐάν ὁμως δέν φροντίζετε γι' αὐτό, γιά νά καθιστᾶτε [δηλ.] πρωτύτερα, τουλάχιστον κατά τό ἥμισυ τοῦ δρόμου⁷⁷², καλούς ἀνθρώπους, τότε δέν θά κάνετε ποτέ ἐπίσης ἀπ' αὐτούς εἰλικρινά πιστούς ἀνθρώπους.

764. Τό ἠθικό φρόνημα.

765. Ἡ πίστη.

766. Τό μοναδικό πρᾶγμα πού προκαλεῖ δισταγμό, σκέψη, ἀμφιβολία.

767. Ἡ κατά λόγον.

768. Δέν τά λαμβάνωμε ὑπ' ὄψη.

769. Ἀπορρέοντας ἀπό...

770. Σκεπτικισμός.

771. Ἀπαλλαγμένος.

772. Κατά τά μισά τοῦ δρόμου, κατά τό ἥμισυ.

πρᾶγμα πού ἀσφαλῶς κανένας λογικός ἄνθρωπος δέν μπορεῖ ν' ἀναλάβῃ. Τοῦτο θά ἦταν μιά ἀρνητική πίστη, πού δέν θά μπορούσε μέν νά προκαλέσῃ ἠθικότητα καί ἀγαθὰ φρονήματα, ἀλλά τό ἀνάλογο ἐν τούτοις πρὸς αὐτά⁷⁷³, ν' ἀναχαιτίσῃ δηλαδή σθεναρῶς⁷⁷⁴ τό ξέσπασμα τῶν κακῶν [φρονημάτων].

Ἄλλά, θά πῆ κανεῖς, αὐτά εἶναι ὅλα⁷⁷⁵ ὅσα ἐπιτελεῖ ὁ καθαρὸς λόγος, ὅταν [καθῶς] διανοίγῃ προοπτικές πέρα ἀπὸ τά ὅρια τῆς ἐμπειρίας; Τίποτα περισσότερο ἀπὸ δύο ἄρθρα πίστεως; Τόσα θά εἶχε κάλλιστα μπορέσει καί ὁ κοινὸς ἐπίσης νοῦς νά ἐπιτελέσῃ, χωρὶς νά καλῆ γιὰ συμβουλή⁷⁷⁶ πάνω σ' αὐτό τοῦς φιλοσόφους! (A 831)
(B 859)

Δέν θέλω ἐδῶ νά ἐξυμνήσω τὴν ἄξια προσφορά πού ἡ φιλοσοφία μέ τὴν κοπιώδη προσπάθεια τῆς Κριτικῆς τῆς ἔχει⁷⁷⁷ γιὰ τὸν ἀνθρώπινο λόγο ὑποτεθεῖσθω⁷⁷⁸, ὅτι [τό πρᾶγμα] αὐτό⁷⁷⁹ θά ὤφειλε κίόλας νά βρεθῆ ἀπλῶς ἀρνητικὸ στήν ἔκβασή [του]· γιατί γι' αὐτό θά ἐκτεθῆ [λεχθῆ] ἀκόμα κάτι στό ἐπόμενο Τμήμα. Ἄλλ' ἀπαιτεῖτε λοιπόν [στ' ἀλήθεια], ὅτι [ῶστε] μιά γνώση, πού ἀφορᾷ ὅλους τοῦς ἀνθρώπους, ὀφείλει νά ὑπερβαίνει τὸν κοινὸ νοῦ καί νά σᾶς ἀποκαλύπτεται μονάχα ἀπὸ τοῦς φιλοσόφους; Αὐτό ἀκριβῶς πού ἐσεῖς ψέγετε, εἶναι ἡ καλλίτερη ἐπιβεβαίωση γιὰ τὴν ὀρθότητα τῶν μέχρι τώρα ἰσχυρισμῶν, δεδομένου ὅτι αὐτό ἀποκαλύπτει ὅ,τι ἀρχικά δέν μπορούσε κανεῖς νά προβλέψῃ, ὅτι ἡ φύση δηλαδή σ' αὐτό πού ἐνδιαφέρει⁷⁸⁰ χωρὶς διάκριση τοῦς ἀνθρώπους, δέν μπορεῖ νά αἰτιαθῆ [κατηγορηθῆ] γιὰ καμμιάν μεροληπτικὴ διανομή [μοιρασιά] τῶν δώρων τῆς, καί ὅτι ἡ ὑψιστὴ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τοῦς οὐσιώδεις σκοποὺς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως φιλοσοφία δέν μπορεῖ νά φέρῃ [πάη]⁷⁸¹ τό πρᾶγμα παραπέρα ἀπ' ὅ,τι ἡ ἀγωγή [καθοδήγησις] πού αὐτὴ [ἡ φύσις] ἔχει καί στόν κοινότατο ἐπίσης νοῦ παραχωρήσει [χορηγήσει].

773. Αὐτῶν.

774. Κραταιῶς.

775. Ὅλα κι ὅλα.

776. Νά καλῆ γιὰ συμβούλους, νά συμβουλευέται.

777. Προσφέρει στόν..., ἀξίζει γιὰ τόν...

778. Δεκτόν ἔστω, ὅτι...

779. Ἡ προσφορά δηλ. αὐτὴ τῆς φιλοσοφίας.

780. Πού ἔχουν στήν καρδιά τους οἱ ἄνθρωποι.

781. Νά προχωρήσῃ, προαχθῆ.

(A 832) }
(B 860) }

ΤΗΣ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ἡ Ἀρχιτεκτονική τοῦ καθαροῦ λόγου

Ὑπό μίαν ἀρχιτεκτονική ἐννοῶ τήν τέχνη τῶν συστημάτων. Ἐπειδή ἡ συστηματική ἐνότης εἶναι ἐκεῖνο, πού μετατρέπει πρωταρχικά κοινή γνώση σ' ἐπιστήμη, [πού] κατασκευάζει δηλαδή ἀπό ἓνα ἀπλό ἄθροισμα αὐτῆς ἓνα σύστημα, ἡ ἀρχιτεκτονική ἔτσι εἶναι ἡ διδασκαλία [θεωρία] τοῦ Ἐπιστημονικοῦ⁷⁸² μέσα στή γνώση μας ἐν γένει καί ἀνήκει, ἄρα, ἀναγκαστικῶς στή Μεθοδολογία.

Ὑπό τήν κυβερνητική ἐπιστασία τοῦ λόγου οἱ γνώσεις μας ἐν γένει δέν ἐπιτρέπεται ν' ἀποτελοῦν μίαν ραψωδία, ἀλλ' ὀφείλουν νά συγκροτοῦν ἓνα σύστημα, μέσα στό ὁποῖο μόνο μποροῦν αὐτές νά ὑποστηρίζουν καί προάγουν τούς οὐσιώδεις σκοπούς τοῦ ἰδίου αὐτοῦ [λόγου]. Ὑπό [μέ] ἓνα σύστημα ἐννοῶ τήν ἐνότητα τῶν πολλαπλῶν γνώσεων κάτω ἀπό μίαν ἰδέα. [Ἡ ἰδέα] αὐτή εἶναι ἡ ἐννοια τοῦ λόγου γιά τή μορφή ἑνός "Ολου, καθ' ὅσον δι' αὐτῆς καθορίζεται *a priori* τόσον ἡ ἔκταση⁷⁸³ τοῦ Πολλαπλοῦ ὅσο καί ἡ θέση τῶν μερῶν ἀναμεταξύ τους. Ἡ ἐπιστημονική ἐννοια τοῦ λόγου περιέχει, ἄρα, τόν σκοπό καί τή μορφή τοῦ "Ολου, τό ὁποῖο συμφωνεῖ μέ τήν ἴδια αὐτή [ἐννοια]. Ἡ ἐνότης τοῦ σκοποῦ, πρὸς τήν ὁποία [σχετίζονται] ὅλα τά μέρη καί στήν ἰδέα τοῦ ὁποίου [σκοποῦ] ἀναφέρονται αὐτά ὡσαύτως ἀναμεταξύ των, συντελεῖ, ὥστε κάθε ἓνα μέρος⁷⁸⁴ νά μπορῆ κατά τή γνώση τῶν ὑπολοίπων νά ἐμφανίζεται ὡς ἐλλεῖπον⁷⁸⁵ καί νά μὴ λαμβάνη καμμιά τυχαία προσθήκη ἢ ἀπροσδιόριστο μέγεθος τῆς τελειότητος χώρα, πού δέν ἔχει τά *a priori* καθωρισμένα ὄριά του. Τό "Ολον, ἄρα, εἶναι συναρθρωμένο (*articulatio*) καί ὄχι συσσωρευμένο (*coacervatio*) ἔμπορεῖ βεβαίως ἐσωτερικά ν' αὐξάνεται (*per intus susceptionem*), ὄχι ὁμως ἐξωτερικά (*per appositionem*), [ἀκριβῶς] ὅπως ἓνα σῶμα ζώου, ἡ αὐξηση τοῦ ὁποίου δέν προσθέτει κανένα μέλος, ἀλλά καθιστᾷ τό κάθε [μέλος] χωρίς μεταβολή τῆς ἀναλογίας ἰσχυρότερο καί καταλληλότερο γιά τούς σκοπούς του.

Ἡ ἰδέα χρειάζεται γιά τήν πραγμάτωσή [της] ἓνα *σχῆμα*, δηλ. μίαν *a priori* ἐκ [διά] τῆς ἀρχῆς τοῦ σκοποῦ προσδιωρισμένη οὐσιώδη πολλαπλό-

782. Ἐπιστημονικότητος.

783. Σφαῖρα, περίμετρος.

784. *H a r t e n s t e i n*: κανένα μέρος.

785. Ν' ἀποκαλύπτεται ὅτι λείπει, νά γίνεται αἰσθητή ἡ ἀπουσία του.

τητα καὶ τάξη τῶν μερῶν. Τό σχῆμα πού δέν διαγράφεται⁷⁸⁶ σύμφωνα μέ μιάν ἰδέα, δηλ. ἐκ [βάσει] τοῦ κυρίου σκοποῦ τοῦ λόγου, ἀλλ' ἐμπειρικῶς σύμφωνα μέ τυχαῖα προσφερόμενες προθέσεις⁷⁸⁷ (τό πλῆθος τῶν ὁποίων δέν μπορεί κανεῖς νά γνωρίζη ἐκ τῶν προτέρων) δίδει [ἀποφέρει] τεχνικήν ἐνότητα, ἐκεῖνο ὅμως πού ἀπορρέει σύμφωνα⁷⁸⁸ μόνο μέ μιάν ἰδέα (ὅπου ὁ λόγος ὑπαγορεύει⁷⁸⁹ τοὺς σκοποὺς a priori καὶ δέν τοὺς περιμένει ἐμπειρικῶς) θεμελιώνει ἀρχιτεκτονικήν ἐνότητα. "Ὅχι τεχνικῶς, ἐξ αἰτίας τῆς ὁμοιότητος τοῦ Πολλαπλοῦ ἢ τῆς τυχαίας χρήσεως τῆς γνώσεως in concreto σέ κάθε εἶδους κατ' ἀρέσκειαν [αὐθαιρέτους] ἐξωτερικούς σκοποὺς, ἀλλ' ἀρχιτεκτονικῶς χάριν τῆς συγγενείας⁷⁹⁰ καὶ τῆς παραγωγῆς ἀπὸ ἓνα μόνον ὑπέρτατο καὶ ἐσωτερικό [ἐνδογενῆ] σκοπό, πού καθιστᾷ πρωταρχικά δυνατὸ τὸ "Ὄλον, μπορεί νά ἐκπηγάσῃ ἐκεῖνο πού καλοῦμε ἐπιστήμη, τὸ σχῆμα τοῦ ὁποίου πρέπει νά περιέχη, σύμφωνα μέ τὴν ἰδέα, δηλ. a priori, τὸ περίγραμμα (*monogramma*) καὶ τὴ διαίρεση τοῦ "Ὄλου σέ μέλη καὶ νά διακρίνη τοῦτο [τὸ "Ὄλο] μέ βεβαιότητα καὶ σύμφωνα μ' ἀρχές ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα.

{(A 834)
(B 862)}

Κανένας δέν τὸ ἐπιχειρεῖ, νά πραγματώσῃ [δηλ.] μιάν ἐπιστήμη χωρὶς νά ὑπόκειται σ' αὐτόν ὡς βάση μιᾶ ἰδέα. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐκπόνηση⁷⁹¹ τῆς ἰδίας αὐτῆς [ἐπιστήμης] τὸ σχῆμα καὶ μάλιστα καὶ ὁ ὀρισμὸς πού αὐτὸς στὴν ἀρχὴ κίόλας δίδει γιὰ τὴν ἐπιστήμη του, πολὺ σπάνια ἀνταποκρίνονται στὴν ἰδέα του· γιατί [ἡ ἰδέα] αὐτὴ ἐνυπάρχει, ὡς ἓνα σπέρμα, μέσα στὸν λόγο, εἰς τὸν ὁποῖο βρίσκονται, πολὺ συνεπτυγμένα⁷⁹² ἀκόμη καὶ μόλις στὴ μικροσκοπικὴ παρατήρηση ἀναγνωρίσιμα [εὐδιάγνωστα], κρυμμένα ὅλα τὰ μέρη. Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ πρέπει κανεῖς τίς ἐπιστήμες, ἐπειδὴ ὅλες αὐτές πραγματικά ἔχουν ἐκνοηθῆ ἀπὸ τὴ σκοπιὰ ἑνὸς ὀρισμένου γενικοῦ διαφέροντος, νά τίς ἐξηγῆ καὶ προσδιορίζῃ ὄχι σύμφωνα μέ τὴν περιγραφή πού δίδει γι' αὐτές ὁ δημιουργὸς των, ἀλλὰ σύμφωνα μέ τὴν ἰδέα, τὴν ὁποία βρίσκει κανεῖς ἐκ τῆς φυσικῆς ἐνότητος τῶν μερῶν πού αὐτὸς συναρμόζει⁷⁹³, θεμελιωμένη μέσα στὸν ἴδιο τὸν λόγο. Γιατί τότε θ' ἀποκαλυφθῇ ὅτι ὁ δημιουργός, καὶ συχνά ἀκόμη καὶ οἱ πλέον μεταγενέστεροι διάδοχοί του πλανῶνται γύρω ἀπὸ μιάν ἰδέα, τὴν ὁποία δέν ἔχουν μπορέσει νά κάνουν

786. Σχεδιάζεται, συντάσσεται.

787. Σκοποὺς.

788. Δυνάμει.

789. Προσπορίζει, ἐπιδίδει.

790. Τῶν μερῶν τοῦ Πολλαπλοῦ.

791. Ἐπεξεργασία.

792. Ἀνεκδίπλωτα.

793. Συνάπτει, συμπαραθέτει.

σαφή στοὺς ἴδιους τοὺς ἑαυτοὺς των καὶ νά προσδιορίσουν ὡς ἐκ τούτου τό ἰδιάζον περιεχόμενο, τήν ἄρθρωση (συστηματικήν ἐνότητα) καὶ τὰ ὅρια τῆς ἐπιστήμης.

(A 835) } Εἶναι ἄσχημο [λυπηρό] [τό] ὅτι πρωταρχικά μόνον ἀφ' ὅτου⁷⁹⁴ ἐμεῖς ἐπὶ
(B 863) } μακρόν, ὑπὸ τήν ὀδηγία μιᾶς μέσα μας ἀποκρυμμένης ἰδέας, ἔχομε πολλές ἀναφερόμενες ἐκεῖσε⁷⁹⁵ γνώσεις, ὡς ὑλικό οἰκοδομήσεως, ραψωδικῶς περισυλλέξει, καὶ μάλιστα καὶ [ἀφ' ὅτου] διὰ μακρῶν χρόνων τίς ἔχομε τεχνικῶς διασυνθέσει, τότε σ' ἐμᾶς τό πρῶτον εἶναι δυνατό νά θεωρήσωμε ὑπό λαμπρότερο φῶς τήν ἰδέα καὶ νά σχεδιάσωμε ἀρχιτεκτονικῶς ἕνα "Ὀλον σύμφωνα μέ τοὺς σκοπούς τοῦ λόγου. Τά συστήματα μοιάζουν, ὡσπερ σκῶληκες, νά ἔχουν διαμορφωθῆ [γεννηθῆ] διὰ μιᾶς *generatio aequinoca*⁷⁹⁶ ἐκ τῆς ἀπλῆς συρροῆς συναθροισμένων ἐννοιῶν, στήν ἀρχή ἀκρωτηριασμένα [κολοβωμένα], μέ τόν καιρό ἀρτιμελῆ, μολονότι ὅλα, στό σύνολό τους, τό σχῆμά των, ὡς τό πρωταρχικό σπέρμα, τό εἶχαν στόν ἀπλῶς ἀπό μόνο του ἐκπτυσσόμενο λόγο, καὶ γι' αὐτό ὄχι μόνο τό καθένα γιά τόν ἑαυτό του εἶναι σύμφωνα μέ μιάν ἰδέα συναρθρωμένο, ἀλλ' ὅλα, πρὸς τούτοις, εἶναι ἀκόμη ἀναμεταξύ τους σ' ἕνα σύστημα πάλι ἀνθρώπινης γνώσεως ὡς μέλη ἐνός "Ὀλου σκοπίμως⁷⁹⁷ συνενωμένα καὶ ἐπιτρέπουν μιάν ἀρχιτεκτονική ὄλης τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, [ἀρχιτεκτονική] πού γιά τόν παρόντα χρόνο, ὅπου ἔχει τόσο ἤδη ὑλικό συγκεντρωθῆ ἢ δύναται ἀπό τά ἐρείπια καταρρευσάντων παλαιῶν οἰκοδομημάτων ν' ἀνασυρθῆ [ληφθῆ], ὄχι μόνο θά ἦταν δυνατή, ἀλλ' οὔτε κἂν μάλιστα καὶ δύσκολη. Ἐρκοῦμεθα ἐδῶ μέ τήν ὀλοκλήρωση τοῦ ἔργου μας, μέ τό νά σκιαγραφοῦμε⁷⁹⁸ δηλαδή τήν ἀρχιτεκτονική μόνον πάσης τῆς ἐκ καθαροῦ λόγου γνώσεως καὶ ἀρχίζομε ἀπό τό σημεῖο μόνον, ὅπου ἡ γενική ρίζα τῆς γνωστικῆς μας δυνάμεως διατέμνεται καὶ ἐκβάλλει δύο κορμούς, ἀπό τοὺς ὁποίους ὁ ἕνας εἶναι ὁ λόγος. Ἐπὸ λόγον ἐννοῶ ἐδῶ ὅμως ὀλόκληρη τήν ἀνώτερη γνωστική δύναμη καὶ ἀντιτάσσω [ἀντιπαραθέτω] συνεπῶς τό Ὀρθολογικό στό Ἐμπειρικό.

(A 836) } "Ὅταν κάνω ἀφαίρεση ἀπό κάθε περιεχόμενο τῆς γνώσεως, ἀντικειμενικά θεωρημένο⁷⁹⁹, τότε ὅλη ἡ γνώση εἶναι, ὑποκειμενικῶς, ἢ ἱστορική ἢ
(B 864) } ὀρθολογική. Ἡ ἱστορική γνώση εἶναι *cognitio ex datis*, ἡ ὀρθολογική δὲ ὡς

794. Ἐστερα ἀπό.

795. Σ' αὐτή τήν ἰδέα.

796. Ἡ: *sprontanea* (= πρωτογένεση, ἢ ὑποθετικά δηλ. ἀποδεκτὴ πρώτη γένεση τῆς ζωῆς ἐξ ἀνοργάνου ὕλης).

797. Τελολογικῶς, σύμφωνα πρὸς ἕναν σκοπό.

798. Διαγράφοιμε, σχεδιάζοιμε.

799. Τό πρᾶγμα.

cognitio ex principiis. Μιά γνώση μπορεί νά εἶναι δεδομένη πρωταρχικά ἀπ' ὅπου θέλει, ἡ γνώση αὐτή ὥστόσο εἶναι σ' αὐτόν πού τήν κατέχει ἱστορική, ἐάν αὐτός στόν βαθμό μόνο καί τόσο [μόνο] γνωρίζει, ὅσο τοῦ εἶναι ἀπ' ἄλλοῦ δεδομένο, εἴτε αὐτό τώρα μπορεί νά τοῦ εἶναι δι' ἀμέσου ἐμπειρίας ἢ διηγήσεως ἢ ἀκόμη καί διδασκαλίας (γενικῶν γνώσεων) δεδομένο. Γι' αὐτό ἐκεῖνος, πού ἔχει κατ' οὐσίαν⁸⁰⁰ ἕνα σύστημα τῆς φιλοσοφίας ἐκμάθει, τό Βόλφειο π.χ. [σύστημα]⁸⁰¹, μολονότι θά εἶχε στό κεφάλι [του] ὅλες τίς θεμελιώδεις ἀρχές, ὀρισμούς [ἐξηγήσεις] καί ἀποδείξεις μαζί μέ τή διαίρεση ὀλοκλήρου τῆς διδασκαλίας⁸⁰² καί θά μπορούσε νά τ' ἀπαριθμήσει ὅλα στά δάχτυλα, δέν ἔχει ἐν τούτοις καμμιά ἀλλη ἀπό πλήρη ἱστορική γνώση τῆς βολφείου φιλοσοφίας· γνωρίζει καί κρίνει τόσο μόνον, ὅσο τοῦ ἦταν δεδομένο. Ἐάν τοῦ ἀμφισβητήσετε ἕναν ὀρισμό, τότε δέν ξέρει ἀπό ποῦ νά ἀρυσθῆ [πάρη] ἕναν ἄλλο. Ἐχει σύμφωνα μέ ξένο λόγο μορφωθῆ, ἀλλ' ἡ ἀναπαραγωγική [ἀναπλαστική]⁸⁰³ δύναμη δέν εἶναι ἡ δημιουργική [παραγωγική]⁸⁰⁴, ἡ γνώση δηλαδή ἀπέρρεε σ' αὐτόν ὄχι ἐκ λόγου καί, μολονότι, ἀντικειμενικῶς, ἦταν ἀσφαλῶς μία γνώση τοῦ λόγου, αὐτή ἐν τούτοις εἶναι, ὑποκειμενικῶς, ἀπλῶς ἱστορική. Αὐτός ἔχει καλά συλλάβει καί συγκρατήσει, δηλαδή μάθει, καί εἶναι ἕνα γύψινο ἀποτύπωμα ἐνός ζώντανου ἀνθρώπου. Γνώσεις τοῦ λόγου, πού εἶναι ἀντικειμενικῶς τέτοιες ([πού] μπορούν δηλ. ἀρχικῶς ἀπό τόν ἴδιο μόνο τόν λόγο τοῦ ἀνθρώπου νά πηγάζουν), μπορούν⁸⁰⁵ τότε μόνο καί ὑποκειμενικά ἐπίσης νά φέρουν αὐτό τό ὄνομα, ὅταν ἀντλοῦνται ἐκ γενικῶν πηγῶν τοῦ λόγου, ἀπ' ὅπου μπορεί ἐπίσης καί ἡ Κριτική, καί μάλιστα καί ἡ ἀπόρριψη ἀκόμη τοῦ Ἐκμαθημένου νά πηγάζει, [ὅταν] δηλαδή [ἀντλοῦνται] ἐξ ἀρχῶν.

Ἡ ὅλη ἡ γνώση τοῦ λόγου εἶναι, τώρα, εἴτε ἡ ἐξ ἐννοιῶν ἢ ἐκ τῆς κατασκευῆς τῶν ἐννοιῶν· ἡ πρώτη ὀνομάζεται φιλοσοφική, ἡ δευτέρα μαθηματική. Γι' αὐτήν ἐσωτερική διαφορά τῶν δύο ἔχω ἤδη πραγματευθῆ στό πρῶτο Κεφάλαιο. Μιά γνώση συνεπῶς μπορεί νά εἶναι, ἀντικειμενικῶς, φιλοσοφική καί εἶναι ἐν τούτοις, ὑποκειμενικῶς, ἱστορική, ὅπως στούς πῖο πολλούς μαθητευόμενους⁸⁰⁶ καί σ' ὅλους πού δέν βλέπουν⁸⁰⁷ ποτέ πέρα ἀπό τή Σχολή καί μένουν διά βίου μαθητευόμενοι. Ἄλλ' εἶναι ἐν τούτοις

800. Εἰδικά, ἰδίως.

801. Τό σύστημα τοῦ Chr. Wolff.

802. Τοῦ συστήματος.

803. Ἀπομιμητική.

804. Γεννητική.

805. Ἐχουν τό δικαίωμα, ἐπιτρέπεται νά.

806. Μαθητές.

807. Δέν διανοοῦνται, δέν προχωροῦν.

παράδοξο, ὅτι, ἔτσι ὅπως τὴν ἔχει ἐκμάθει κανεὶς, ἡ μαθηματικὴ γνῶση μπορεῖ ὥστόσο ἐπίσης ὑποκειμενικῶς νὰ ἰσχύη ὡς γνῶση τοῦ λόγου καὶ δὲν λαμβάνει σ' αὐτὴν μιὰ τέτοια διαφορὰ ὅπως στὴν φιλοσοφικὴ [γνῶση] χώρα. Ἡ αἰτία εἶναι, ὅτι [γιατί] οἱ πηγές τῆς γνώσεως, ἀπὸ τίς ὁποῖες μόνον ὁ διδάσκαλος μπορεῖ ν' ἀντλήσει, δὲν βρίσκονται πουθενά ἄλλοῦ παρά στίς οὐσιώδεις καὶ γνήσιες ἀρχές τοῦ λόγου καὶ δὲν μποροῦν συνεπῶς ν' ἀντληθοῦν ἀπὸ πουθενά ἄλλοῦ ἀπὸ τὸν μαθητευόμενο, οὔτε ἐνδεχομένως⁸⁰⁸ ν' ἀμφισβητηθοῦν καὶ τοῦτο βέβαια γι' αὐτό, γιατί [δηλ.] ἡ χρῆση ἐδῶ τοῦ λόγου γίνεται [συμβαίνει], ἂν καὶ ὥστόσο a priori, in concreto μόνον, τουτέστιν πάνω στὴν καθαρὴ καὶ ἀκριβῶς γι' αὐτό ἀλάνθαστη⁸⁰⁹ ἐποπτεία καὶ ἀποκλείει κάθε ἀπάτη καὶ πλάνη. "Αρα, μεταξύ ὄλων τῶν ἐπιστημῶν τοῦ λόγου (a priori) μπορεῖ κανεὶς Μαθηματικὰ ἀποκλειστικά καὶ μόνο νὰ μάθη, οὐδέποτε ὅμως φιλοσοφία (ἐκτός ἐάν ἱστορικῶς), ἀλλ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν λόγο, τὸ πολὺ-πολύ⁸¹⁰ [μπορεῖ κανεὶς] νὰ μάθη νὰ φιλοσοφῇ μόνον⁸¹¹.

(A 838) }
(B 866) }

Τὸ σύστημα ὅλης τῆς φιλοσοφικῆς γνώσεως εἶναι, ἄρα, ἡ φ ι λ ο σ ο φ ί α. Αὐτὴν πρέπει νὰ τὴ δέχεται [παίρνη] κανεὶς ἀντικειμενικά, ἐάν κάτω ἀπ' αὐτὴν ἐννοῆ κανεὶς τὸ πρότυπο [ἀρχέτυπο] τῆς κρισιολογήσεως [ἀξιολογήσεως] ὄλων τῶν δοκιμῶν [γιά] νὰ φιλοσοφῇ, [πρότυπο] ποῦ⁸¹² ὀφείλει νὰ χρησιμεύη γιὰ νὰ κρισιολογῇ [ἀξιολογῇ] κάθε ὑποκειμενικὴν φιλοσοφία, τὸ οἰκοδόμημα τῆς ὁποίας εἶναι συχνά τόσο πολυσχιδές [ποικίλο] καὶ τόσο μεταβλητό [εὐμετάβολο]. Φιλοσοφία κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο εἶναι μιὰ ἀπλῆ ἰδέα μιᾶς δυνατῆς ἐπιστήμης, ποῦ δὲν εἶναι δεδομένη πουθενά in concreto, πρὸς τὴν ὁποία ὅμως ἐπιζητεῖ κανεὶς κατὰ παντοῖους τρόπους⁸¹³ νὰ προσπελάσῃ, ἐπὶ τὸσον χρόνον, μέχρις ὅτου ἡ μοναδική, λίαν συμπεφραγμένη [καταπλακωμένη] ἀπὸ τὴν αἰσθητικότητα ἀτραπὸς ἀποκαλυφθῇ καὶ τὸ μέχρι τώρα ἀστοχημένο ἔκτυπο [ἀπέικασμα] πετύχῃ, καθ' ὅσον εἶναι [χαριστικά] δοσμένο⁸¹⁴ σέ ἀνθρώπους, νὰ τὸ καταστήσῃ κανεὶς ὅμοιο πρὸς τ' ἀρχέτυπο. Μέχρι τότε δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ μάθη καμμιάν φιλοσοφία· γιατί, ποῦ εἶναι αὐτή, ποιὸς τὴν ἔχει στὴν κατοχὴ [του] καὶ

808. Κατὰ κάποιον τρόπο.

809. Ἐλεύθερη, ἀπαλλαγμένη λαθῶν.

810. Τὸ maximum, τὸ ἀνώτατο.

811. Νὰ μάθη τὸ φιλοσοφεῖν.

812. Τό: welche τοῦ κειμένου συνάπτεται πρὸς τὴν κρισιολόγησιν (Beurteilung). Ἐμεῖς δὲν ακολουθοῦμε τὴ γραφὴ αὐτὴ (Ἐκαδημία Βερολίνου), ἀλλ' ἐκεῖνῃ τοῦ R o s e n k r a n z: welches (= πρότυπο, ἀρχέτυπο = Urbild). Ὁ W i l l e (op. cit., σ. 315) προτείνει τὴ διαγραφὴ τῆς λέξεως «Beurteilung» (= κρισιολόγησιν).

813. Ἐπὶ διαφόρων ὁδῶν.

814. Παραχωρημένο.

πάνω σέ τί μπορεί αὐτή ν' ἀναγνωρισθῆ; Μόνο νά μάθῃ νά φιλοσοφῆ μπορεί κανεῖς, ν' ἀσκῆ δηλ. τό τάλαντο τοῦ λόγου στήν [κατά τήν] τήρηση⁸¹⁵ τῶν καθολικῶν του⁸¹⁶ ἀρχῶν πάνω σέ ὠρισμένες προκείμενες [ὑπάρχουσες] δοκιμές, ἀλλά πάντα ὁμως μέ τήν ἐπιφύλαξη τοῦ δικαιώματος τοῦ λόγου, νά ἐρευνᾷ τίς ἴδιες ἐκεῖνες [ἀρχές] μέσ' τίς πηγές των καί νά τίς ἐπιβεβαιώνῃ ἢ νά τίς ἀπορρίπτῃ.

Ἄλλά μέχρι τότε ἡ ἔννοια τῆς φιλοσοφίας εἶναι μιᾶ ἔννοια μόνον τῆς Σχολῆς⁸¹⁷, ἐνός δηλαδή συστήματος τῆς γνώσεως πού ζητεῖται μόνον ὡς ἐπιστήμη, χωρίς νά ἔχη ὡς σκοπό κάτι περισσότερο ἀπό τή συστηματική ἐνότητα αὐτοῦ τοῦ ἐπίστασθαι, κατά συνέπεια τῆ λογική τελειότητα τῆς γνώσεως. Ὑπάρχει ὁμως ἀκόμη μιᾶ κοσμική ἔννοια (*conceptus cosmicus*), πού ὑπέκειτο πάντοτε ὡς ὑπόβαθρο [βάση] σ' αὐτή τήν ὀνομασία, ἰδιαίτερα ὅταν κανεῖς, τρόπον τινά, τήν προσωποποιούσε καί τήν παρίστανε ἐντός του ὡς πρότυπο [ἀρχέτυπο] μέσα στό ἰδεῶδες τοῦ φιλοσόφου. Ἄπό τήν ἄποψη αὐτή φιλοσοφία εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῆς ἀναφορᾶς πάσης γνώσεως εἰς τούς οὐσιώδεις σκοπούς τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου (*teleologia rationis humanae*) καί ὁ φιλόσοφος δέν εἶναι ἕνας τεχνίτης τοῦ λόγου, ἀλλ' ὁ νομοθέτης τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου. Ὑπό [μιάν] τέτοια σημασία θά ἦταν πολύ μέγαλαυχο [κομπαστικό] ν' ἀποκαλῆ κανεῖς τόν ἑαυτό του ἕνα φιλόσοφο καί ν' ἀξιῶνῃ [ὑπεροπτικά] ὅτι ἔχει ἐξιωθῆ⁸¹⁸ μέ τό πρότυπο πού ἐνυπάρχει μόνο στήν ἰδέα.

Ὁ Μαθηματικός, ὁ Φυσικός, ὁ Λογικός, ὅσον ἐξαίρετη πρόδο κι ἄν μπορούν, οἱ πρῶτοι, στή γνώση ἐπίσης γενικά τοῦ λόγου⁸¹⁹, οἱ δεῦτεροι στήν φιλοσοφική ἰδιαιτέρως γνώση, νά ἔχουν, εἶναι ἐν τούτοις τεχνίτες μόνον τοῦ λόγου. Ὑπάρχει ἀκόμη ἕνας διδάσκαλος στό ἰδεῶδες, πού ὅλους αὐτούς τούς ἐγκαθιστᾷ⁸²⁰ [καί] τούς χρησιμοποιεῖ ὡς ὄργανα, γιά νά προαγάγῃ τούς οὐσιώδεις σκοπούς τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου. Αὐτόν μόνο θά ἔπρεπε νά ὀνομάζουμε φιλόσοφο· ἀλλά καθῶς [ἐπειδή] αὐτός ὁ ἴδιος δέν ἀπαντᾷ πουθενά, ἡ ἰδέα ὁμως τῆς νομοθεσίας του [ἀπαντᾷ] σέ κάθε ἀνθρώπινο λόγο, ἔτσι θέλουμε νά ἐνδιατρίψωμε μόνο στήν τελευταία καί νά προσδιορίσωμε ἀπό πιό κοντά [ἀκριβέστερα], ποιῶν εἶδους [ποιάν].

815. Ἀκολουθήση. ἐφαρμογή.

816. Τοῦ λόγου δηλ.

817. Σχολαστική.

818. Ἐχει γίνει ἐφάμιλλος, εἶναι ἐξιωμένος.

819. Στήν κατά λόγον ἢ ἔλλογη γνώση.

820. Συνενώνει (*ansetzt*).

(A 840) } σύμφωνα με τήν κοσμική αὐτή ἔννοια*, συστηματικήν ἐνότητα προδια-
 (B 868) } γράφει, ἀπό τήν ὀπτική γωνία τῶν σκοπῶν, ἡ φιλοσοφία.

Οὐσιώδεις σκοποὶ δέν εἶναι ἀκόμη δι' αὐτό οἱ ὑπέρτατοι [σκοποί], ἀπό τούς ὁποίους (σέ μιάν τέλεια συστηματικήν ἐνότητα τοῦ λόγου) μόνον ἕνας καί μόνος μπορεῖ νά ὑπάρχη. Αὐτοί, ὡς ἐκ τούτου, εἶναι ἡ ὁ τελικός σκοπός ἡ ὑποδεέστεροι [δευτερεύοντες] σκοποί, πού ἀνήκουν ἀναγκαίως, ὡς μέσα, εἰς ἐκεῖνον. Ὁ πρῶτος δέν εἶναι κανεῖς ἄλλος ἀπ' ὀλόκληρο τόν προορισμό τοῦ ἀνθρώπου, καί ἡ φιλοσοφία περὶ [τοῦ προορισμοῦ] αὐτοῦ ὀνομάζεται Ἡθική. Ἐξ αἰτίας τοῦ προτερήματος⁸²¹ αὐτοῦ πού ἔχει ἡ ἠθική φιλοσοφία ἀπέναντι σέ κάθε ἄλλη ἐνασχόληση⁸²² τοῦ λόγου, ὑπό τό ὄνομα τοῦ φιλοσόφου ἐννοοῦσε κανεῖς ἀκόμη καί στούς Ἀρχαίους πάντα συγχρόνως καί κατ' ἐξοχήν τόν ἠθικολόγο καί ἀκόμη καί ἡ ἐξωτερική ἐπίφαση τῆς αὐτοκυριαρχίας διὰ τοῦ λόγου συντελεῖ, ὥστε, κατά μιάν ὀρισμένη ἀναλογία, νά ὀνομάζη κανεῖς ἀκόμη καί σήμερα κάποιον φιλόσοφο παρά⁸²³ τήν περιωρισμένη γνώση του.

Ἡ νομοθεσία τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου (φιλοσοφία) ἔχει τώρα δύο ἀντικείμενα, φύση καί ἐλευθερία, καί περιέχει, ἄρα, τόσο τόν φυσικό νόμο ὅσον ἐπίσης καί τόν ἠθικό νόμο, κατ' ἀρχήν σέ δύο ἰδιαίτερα, στό τέλος ὁμως σ' ἕνα καί μόνον φιλοσοφικό σύστημα. Ἡ φιλοσοφία τῆς φύσεως ἀναφέρεται [κατευθύνεται]⁸²⁴ εἰς πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει⁸²⁵ αὐτή τῶν ἠθῶν μόνο πρὸς ὅ,τι ὀφείλει νά εἶναι.

Πᾶσα φιλοσοφία ὁμως εἶναι ἡ γνώση ἐκ καθαροῦ λόγου ἡ γνώση τοῦ λόγου ἐξ ἐμπειρικῶν ἀρχῶν. Ἡ πρώτη ὀνομάζεται καθαρῆ, ἡ δεύτερη ἐμπειρική φιλοσοφία.

(A 841) } ~~Ἡ φιλοσοφία τοῦ καθαροῦ λόγου εἶναι λοιπόν εἴτε προπαιδεύ-~~
 (B 869) } ~~τικὴ (προάσκησις)⁸²⁶, πού ἐρευνᾷ τή δύναμη τοῦ λόγου ἐν ἀναφορᾷ πρὸς~~

~~ὁ καθαρός λόγος~~

* Κοσμική ἔννοια ὀνομάζεται ἐδῶ ἐκεῖνη, ἡ ὁποία ἀφορᾷ ἐκεῖνο πού ἐνδιαφέρει ἀναγκαῖα τόν καθένα κατά συνέπεια ἐγώ προσδιορίζω τόν σκοπό [στόχο] μιᾶς ἐπιστήμης σύμφωνα μέ ἔννοιες τῆς Σχολῆς⁸²⁷, ὅταν [καθ' ὅσον] αὐτή θεωρῆται ὡς μιὰ μόνον ἀπό τίς ἐπιδεξιότητες [ἐπιτηδειότητες] γιά ὀρισμένους κατ' ἀρέσκειαν⁸²⁸ σκοπούς.

821. Πλεονεκτήματος, προνομίου.

822. Ἄσκηση.

823. Ἀκόμη καί μέ...

824. Θεωρεῖ.

825. Ὅ,τι ἀπλῶς εἶναι.

826. Προκαταρκτική ἄσκηση.

827. Σχολαστικές ἔννοιες.

828. Αὐθαιρέτους.

πᾶσαν καθαρὴ γνῶση a priori καὶ ὀνομάζεται Κριτική, ἢ, δεύτερον, τὸ σύστημα τοῦ καθαρῦ λόγου (ἐπιστήμη), ὀλόκληρη (τόσο ἀληθινή ὅσο καὶ φαινομενική) ἢ φιλοσοφική ἐκ καθαρῦ λόγου γνῶση στή συστηματική: νεκτική ἐνότητα καὶ ὀνομάζεται Μεταφυσική ἄν καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ μὴ ἐπίσης νά δοθῆ σ' ὀλόκληρη τήν καθαρὴ φιλοσοφία, μέ συμπερίληψη καὶ τῆς Κριτικῆς, γιά νά συμπεριλάβη τόσο τήν ἔρευνα παντός ὅ,τι μὴ ποτε νά γνωσθῆ a priori, ὅσον ἐπίσης καὶ τήν ἔκθεση ἐκείνου πού ἀποτελεῖ ἕνα σύστημα καθαρῦ φιλοσοφικῶν γνῶσεων αὐτοῦ τοῦ εἶδους, ἀλλά [πού] διακρίνεται⁸²⁹ ἀπό κάθε ἐμπειρικήν, ὁμοίως καὶ μαθηματικὴ χρῆση τοῦ λόγου.

Ἡ Μεταφυσική διαιρεῖται σ' αὐτὴν τῆς καθαρὰ θεωρητικῆς καὶ τῆς πρακτικῆς χρῆσεως τοῦ καθαρῦ λόγου καὶ εἶναι, ἄρα, εἴτε Μεταφυσική τῆς Φύσεως ἢ Μεταφυσική τῶν Ἡθῶν. Ἐκείνη περιέχει ὅλες τίς καθαρές ἐξ ἀπλῶν ἐνοιῶν ἀρχές τοῦ λόγου (συνεπῶς μ' ἀποκλεισμό τῶν Μαθηματικῶν) γιά τήν θεωρητικὴ γνῶση ὄλων τῶν πραγμάτων αὐτῆ⁸³⁰ τίς ἀρχές πού προσδιορίζουν a priori καὶ καθιστοῦν ἀναγκαῖα τὸ πράττειν καὶ μὴ πράττειν [τὸ παραλείπειν]. Ἡ ἠθικότης εἶναι τώρα ἡ μοναδικὴ νομοτέλεια τῶν πράξεων πού μὴ ποτε νά παραχθῆ ἐξ ἀρχῶν ἐντελῶς a priori. Ἡ Μεταφυσική τῶν Ἡθῶν, ὡς ἐκ τούτου, εἶναι οὐσιαστικά ἢ καθαρὴ Ἠθική, στήν ὁποία δέν τίθεται ὡς ὑπόβαθρο καμμιὰ Ἀνθρωπολογία (κανένας ἐμπειρικός ὅρος). Ἡ Μεταφυσική τοῦ καθαρὰ θεωρητικοῦ λόγου εἶναι, λοιπόν, αὐτὸ πού συνηθίζει κανεὶς νά ὀνομάζει Μεταφυσική ὑπό τῆ στενότερῆ⁸³¹ σημασία ἄλλά καθ' ὅσον ἢ καθαρὴ Ἠθική ἀνήκει μολαταῦτα καὶ στὸν ἰδιαίτερο κορμὸ ἀνθρωπίνης καὶ, φυσικά, καὶ φιλοσοφικῆς ἐκ καθαρῦ λόγου γνῶσεως, θέλουμε ἔτσι νά τῆς διαφυλάξωμε τήν ὀνομασία ἐκείνη, μολοντί ἐδῶ τήν θέτομε κατὰ μέρος ὡς μὴ ἀνήκουσαν πρὸς τὸ παρόν⁸³² εἰς τὸν σκοπὸ μας.

Εἶναι τῆς ὑψίστης σπουδαιότητος, γνῶσεις, πού ὡς πρὸς τὸ εἶδος καὶ τήν καταγωγὴ [προέλευση]⁸³³ εἶναι διακεκριμένες [διαφορετικές] ἀπὸ ἄλλες, νά τίς ἀπομονώσωμε καὶ νά ἐμποδίζωμε, ὥστε νά μὴ συρρέουν σ' ἕνα μεῖγμα⁸³⁴ μαζί μέ ἄλλες, μέ τίς ὁποῖες εἶναι συνήθως συνδεδεμένες στήν

{ (A 842)
(B 870)

829. Τόσο δηλ. τὸ δυνάμενο νά γνωσθῆ a priori ὅσο καὶ τὸ σύστημα καθαρῦ φιλοσοφικῶν γνῶσεων.

830. Ἡ δεύτερη.

831. Κατὰ τήν 4. ἔκδοση: in eigenen (= ὑπό τήν ἴδια, κύρια, αὐστηρή, ἀποκλειστική).

832. Γιά τώρα.

833. Ἀρχή.

834. Συγγέωνται.

χρήση. Ὅ,τι κάνουν οἱ Χημικοί κατά τόν χωρισμό τῶν ὑλῶν, οἱ Μαθηματικοί στήν καθαρή θεωρία τους γιά τά μεγέθη, αὐτό ἐπιβάλλεται πολύ περισσότερο στόν φιλόσοφο, γιά νά μπορῆ νά προσδιορίζη μέ βεβαιότητα τή συμμετοχή πού ἔχει ἓνα ἰδιαίτερο εἶδος τῆς γνώσεως στήν περιαλωμένη⁸³⁵ χρήση τῆς διανοίας, τήν ἰδιάζουσα ἀξία της καί τήν ἐπίδραση. Γι' αὐτό ὁ ἀνθρώπινος λόγος δέν ἔχει μπορέσει, ἀφ' ὅτου ἀρχισε νά σκέπτεται ἤ, μᾶλλον, ν' ἀνασυλλογίζεται, νά στερηθῆ ποτέ μίαν Μεταφυσική, ἀλλά δέν ἔχει μολαταῦτα μπορέσει νά τήν ἐκθέσῃ ἐπαρκῶς κεκαθαυμένη ἀπό κάθε ἀλλογενές [στοιχείο]. Ἡ ἰδέα μιᾶς τέτοιας ἐπιστήμης εἶναι ἐξ ἴσου τόσο παλαιά ὅσο καί ὁ καθαρῶς θεωρητικός λόγος τοῦ ἀνθρώπου· καί ποιός λόγος δέν ἐργάζεται καθαρῶς θεωρητικά⁸³⁶, εἴτε αὐτό τώρα μπορεῖ νά συμβαίη κατά τρόπον σχολαστικό ἢ δημῶδη; Πρέπει ὡστόσο νά ὁμολογήσῃ κανεῖς, ὅτι ἡ διάκριση τῶν δύο στοιχείων τῆς γνώσεώς μας, ἀπό τά ὅποια τά μέν βρίσκονται στήν ἐξουσία μας ἐντελῶς a priori, τά δέ [τά ἄλλα] μποροῦν ἀπό τήν ἐμπειρία a posteriori μόνο ν' ἀντληθοῦν, ἀκόμη καί σέ διανοητές [φιλοσόφους] ἐξ ἐπαγγέλματος παρέμεινε πολύ ἀσαφής καί ποτέ, ὡς ἐκ τούτου, δέν μπόρεσε νά ἐπιτελέσῃ τήν ὀριοθεσία ἑνός ἰδιαιτέρου εἴδους γνώσεως, κατά συνέπεια οὔτε τή γνήσια ἰδέα μιᾶς ἐπιστήμης πού ἐπί τόσον χρόνο καί τόσο πολύ ἀπασχόλησε τόν ἀνθρώπινο λόγο. Ὅταν κανεῖς ἔλεγε: ἡ Μεταφυσική εἶναι ἡ ἐπιστήμη περί τῶν πρώτων ἀρχῶν τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, τότε δέν δήλωνε [παρατηροῦσε]⁸³⁷ κανεῖς μ' αὐτό ἓνα ἰδιαίτερο εἶδος, ἀλλά ἓνα μόνον ἐπίπεδο⁸³⁸ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τήν καθολικότητα, μ' αὐτό, ἄρα, αὐτή⁸³⁹ δέν μποροῦσε νά διακριθῆ εὐδιάγνωστα ἀπό τό ἐμπειρικό [στοιχείο]· γιατί καί μεταξύ ἐμπειρικῶν ἐπίσης ἀρχῶν ὑπάρχουν μερικές καθολικώτερες καί γι' αὐτό ὑψηλότερες ἀπ' ὅ,τι ἄλλες· καί στή σειρά μιᾶς τέτοιας ὑποτάξεως [ἱεραρχήσεως] (ὅπου⁸⁴⁰ δέν διακρίνει κανεῖς αὐτό πού γινώσκεται ἐντελῶς a priori ἀπ' ἐκεῖνο πού γινώσκεται μονάχα a posteriori): ποῦ πρέπει κανεῖς νά κἀνῃ τήν τομή, πού θά διέκρινε τό π ρ ῶ τ ο μέρος καί τ' ἀπώτατα μέλη ἀπό τό τ ε λ ε υ τ α ῖ ο καί τά ὑποτεταγμένα [κατώτερα]; Τί θά ἔλεγε κανεῖς γι' αὐτό, ἂν [δηλ.] ἡ χρονολογία θά μποροῦσε νά χαρακτηρίζη τίς ἐποχές τοῦ κόσμου μόνον ἔτσι, μέ τό νά τίς διαιρῆ [δηλ.] στούς πρώτους αἰῶνες καί

835. Herumschweifenden. Θέλει ἴσως νά πῆ ὁ Κάντ: στήν τρέχουσα (:), γενική (:) διαφοροποιημένη (:).

836. Spekuliert.

837. Ἐχαρακτήριζε.

838. Βαθμό, τάξη.

839. Ἡ Μεταφυσική.

840. Ἡ: δεδομένου ὅτι...

στούς ἐπόμενους αὐτῶν; Ἄνήκει, θά μπορούσε κανείς νά ρωτήση, ὁ πέμπτος, ὁ δέκατος κλπ. αἰὼν ἐπίσης στούς πρώτους; Τό ἴδιο ἀκριβῶς ἐρωτῶ κι ἐγώ: ἀνήκει ἡ ἔννοια τοῦ Ἐκτεταμένου⁸⁴¹ στή Μεταφυσική; Ναί!, ἀπαντᾶτε. Ἐ λοιπόν, ἀλλά κι αὐτή ἐπίσης τοῦ σώματος; Ναί! Καί αὐτή τοῦ ρευστοῦ σώματος; Καταλαμβάνεσθε ἀπ' ἀμηχανία [ἐκπληξη], γιατί ἐάν αὐτό προχωρῆ ἔτσι περαιτέρω, τότε ὅλα θ' ἀνήκουν στή Μεταφυσική. Ἄπ' αὐτά βλέπει κανείς, ὅτι ὁ ἀπλός βαθμός τῆς ὑποτάξεως (τοῦ Μερικοῦ⁸⁴² ὑπό τό Γενικό) δέν μπορεῖ νά προσδιορίσῃ καθόλου ὅρια μιᾶς ἐπιστήμης, ἀλλά στήν περίπτωσή μας ἡ ὀλοσχερῆς ἀνομοιογένεια καί διαφορότης τῆς καταγωγῆς. Ὅτι ὅμως ἀπό μιάν ἄλλη πλευρά ἀκόμη συσκοτίζε τήν θεμελιώδη ιδέα τῆς Μεταφυσικῆς ἦταν, ὅτι αὐτή, ὡς γνώση α ριγοῖ, ἀπεδείκνυε [παρουσίαζε] μιάν ὠρισμένη μέ τά Μαθηματικά ὀμοιογένεια, πού, ὅσον ἀφορᾶ τήν καταγωγή α ριγοῖ, βέβαια, τίς καθιστᾶ συγγενεῖς ἀναμεταξύ τους· ὅσον ὅμως ἀφορᾶ τόν τρόπο τῆς γνώσεως, ἐξ ἐννοιῶν σ' ἐκείνην⁸⁴³, ἐν συγκρίσει μέ τόν τρόπο, νά κρίνουν ἀπλῶς διά κατασκευῆς τῶν ἐννοιῶν α ριγοῖ, σέ τοῦτα⁸⁴⁴, συνεπῶς [ὅσον ἀφορᾶ] τή διαφορά τῆς φιλοσοφικῆς γνώσεως ἀπό τή μαθηματική: ἀποδεικνύεται ἔτσι μιᾶ τόσο ἀποφασιστική ἀνομοιογένεια, πού τήν ἡσθάνετο μέν τρόπον τινά κανείς πάντοτε, ἀλλά ποτέ δέν μπορούσε νά ὀδηγήσῃ σέ σαφῆ κριτήρια. Κατ' αὐτό λοιπόν τόν τρόπο συνέβη ὥστε, δεδομένου ὅτι οἱ φιλόσοφοι ἡστόχουν καί στήν ἀνάπτυξη ἀκόμη τῆς ιδέας τῶν ἐπιστημῶν των, ἡ ἐπεξεργασία τῆς ιδίας αὐτῆς [ιδέας]⁸⁴⁵ νά μή μπορούσε νά ἔχη κανέναν καθωρισμένο σκοπό καί καμμιά βέβαιη καθοδήγησι⁸⁴⁶ καί αὐτοί, μ' ἕνα τόσο αὐθαίρετα κατασκευασμένο σχέδιο, ἀγνώτες [ἀδαεῖς] στόν δρόμο πού θά εἶχαν νά πάρουν [ἀκολουθήσουν] καί ἐριστικοί πάντα ἀναμεταξύ τους γιά τίς ἀνακαλύψεις πού ὁ καθένας ἠθέλε⁸⁴⁷ νά ἔχη πάνω στόν δικό του δρόμο ἐπιτελέσει, ὀδήγησαν τήν ἐπιστήμη τους, κατ' ἀρχήν σέ ἄλλους⁸⁴⁸ καί, τελικά, καί στούς ἴδιους ἀκόμη τούς ἑαυτούς των, σέ περιφρόνηση.

Ἐ ὅλη ἡ καθαρῆ γνώση α ριγοῖ ἀποτελεῖ, λοιπόν, δυνάμει τῆς ἰδιαιτέρας [εἰδικῆς] γνωστικῆς δυνάμεως, ἐντός τῆς ὁποίας μπορεῖ αὐτή νά ἔχη μόνο τήν ἔδρα τῆς, μιάν ἰδιαίτερη ἐνότητα, καί Μεταφυσική εἶναι ἡ φιλοσοφία

{ (A 844)
(B 872)

{ (A 845)
(B 873)

841. Ἐκτατοῦ, τῆς ἐκτάσεως.

842. Τό μερικό ὑπό... (ἐκδοσις Ἐκτεταμένου Ἐκτεταμένου).

843. Τῆς Μεταφυσικῆς.

844. Τά Μαθηματικά.

845. Τῶν ἐπιστημῶν.

846. Γνώμονα, ὀδηγία.

847. Διετείνεται, ἐνόμιζε.

848. Στά μάτια ἄλλων.

ἐκείνη πού ὀφείλει νά ἐκθέτη ἐκείνη τή γνώση στή συστηματική αὐτήν ἐνότητα. Τό καθαρά θεωρητικό μέρος τῆς ἰδίας, τό ὅποιο οἰκιοποιήθη κατ' ἐξοχήν τό ὄνομα αὐτό, δηλαδή αὐτή πού καλοῦμε Μεταφυσική τῆς Φύσεως, καί [πού] κάθε τι, καθ' ὅσον αὐτό εἶναι (ὄχι αὐτό πού ὀφείλει νά εἶναι), τό ἐξετάζει ἐξ ἐννοιῶν a priori, διαιρεῖται λοιπόν κατά τόν ἀκόλουθο τρόπο.

Ἡ ἀποκαλούμενη ὑπό τή στενότερη [τοῦ ὄρου] σημασία Μεταφυσική συνίσταται ἀπό τήν Ὑπερβατική φιλοσοφία καί τή Φυσιολογία τοῦ καθαροῦ λόγου. Ἡ πρώτη θεωρεῖ μόνο τή διάνοια-νόηση καί τόν ἴδιο τόν λόγο σ' ἓνα σύστημα ὄλων τῶν ἐννοιῶν καί θεμελιωδῶν ἀρχῶν πού ἀναφέρονται σ' ἀντικείμενα καθ' ὄλου, χωρίς νά δέχεται ἀντικείμενα πού θά ἦσαν δεδομένα (ontologia) ἡ δεύτερη θεωρεῖ τή φύση, δηλ. τή συμπερίληψη⁸⁴⁹ δεδομένων ἀντικειμένων (μποροῦν⁸⁵⁰ λοιπόν αὐτά νά εἶναι δεδομένα στίς αἰσθήσεις ἢ, ἐάν θέλη κανεῖς, σ' ἓνα ἄλλο εἶδος ἐποπτείας) καί εἶναι, ἄρα, Φυσιολογία (ἄν καί μόνον rationalis). Ἄλλ' ἡ χρήση τοῦ λόγου στήν ὀρθολογική αὐτή θεώρηση τῆς φύσεως εἶναι, τώρα, ἢ φυσική ἢ ὑπερφυσική, ἢ, καλλίτερα, ἢ ἔμμονη [ἐγκόσμια] ἢ ὑπερβατική. Ἡ πρώτη ἀναφέρεται⁸⁵¹ στήν φύση, καθ' ὅσον ἡ γνώση της μπορεῖ νά ἐφαρμοσθῇ στήν ἐμπειρία (in concreto), ἡ δεύτερη σ' ἐκείνη τή σύζευξη [σύνδεση] τῶν ἀντικειμένων τῆς ἐμπειρίας πού ὑπερβαίνει πᾶσαν ἐμπειρία. Ἡ ὑπερβατική αὐτή Φυσιολογία ἔχει ὡς ἐκ τούτου γι' ἀντικείμενό της εἴτε μιάν ἐσωτερική σύζευξη ἢ μιάν ἐξωτερική, πού καί οἱ δύο ὁμως χωροῦν πέρα⁸⁵² ἀπό δυνατήν ἐμπειρία ἡ ἐκείνη εἶναι ἡ φυσιολογία συμπάσης τῆς φύσεως, δηλ. ἡ ὑπερβατολογική γνώση τοῦ κόσμου⁸⁵³, αὐτή [ἡ φυσιολογία] τῆς συνεκτικῆς ἐνότητος συμπάσης τῆς φύσεως μ' ἓνα ὄν ὑπεράνω τῆς φύσεως, ἡ ὑπερβατολογική δηλ. γνώση τοῦ Θεοῦ [Θεολογία].

Ἡ ἔμμονη [ἐγκόσμια] φυσιολογία θεωρεῖ, ἀντίθετα, τήν φύση ὡς τή συμπερίληψη ὄλων τῶν ἀντικειμένων τῶν αἰσθήσεων, συνεπῶς ὅπως αὐτή μᾶς εἶναι δεδομένη, ἀλλά μόνο σύμφωνα μέ ὄρους a priori, κάτω ἀπό τοὺς ὁποίους μπορεῖ αὐτή νά μᾶς δοθῇ ἐν γένει. Ἄλλ' ὑπάρχουν δύο μόνον εἶδη ἀντικειμένων τῆς ἰδίας αὐτῆς [φυσιολογίας]⁸⁵⁴: 1. Αὐτά τῶν ἐξωτερικῶν αἰσθήσεων, κατά συνέπεια ἡ συμπερίληψη τῶν ἰδίων, ἡ σωματική φύ-

849. Τό σύνολο.

850. Εἴτε αὐτά εἶναι...

851. Κατευθύνεται.

852. Ὑπερβαίνουν.

853. Κοσμολογία.

854. Δηλ. τῶν ἀντικειμένων τῶν αἰσθήσεων.

(A 846) }
(B 874) }

σ η. 2. Τό ἀντικείμενο τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως, ἡ ψυχὴ, καί, σύμφωνα μέ τίς θεμελιώδεις ἔννοιες τῆς ἰδίας ἐν γένει, ἡ ν ο ο ὕ σ α φύ σ η⁸⁵⁵. Ἡ Μεταφυσική τῆς σωματικῆς φύσεως ὀνομάζεται Φ υ σ ι κ ῆ, ἀλλ' ἐπειδὴ αὐτὴ πρέπει νά περιέχη τίς ἀρχές μόνο τῆς γνώσεώς της a priori, ὁ ρ θ ο λ ο γ ι κ ῆ Φ υ σ ι κ ῆ. Ἡ Μεταφυσική τῆς νοούσης φύσεως ὀνομάζεται Ψ υ χ ο λ ο γ ι α καί γιά τόν ἴδιο ἀκριβῶς λόγο πού ἀναφέραμε, ἐδῶ εἶναι [πρέπει] νά ἐννοῆται μόνον ἡ ὁ ρ θ ο λ ο γ ι κ ῆ γ ν ὴ σ η τῆς ἰδίας.

Ἐλόκληρο τό σύστημα τῆς Μεταφυσικῆς συνίσταται κατά ταῦτα ἀπό τέσσερα κύρια μέρη: 1. Τήν Ὀ ν τ ο λ ο γ ι α 2. Τήν ὁ ρ θ ο λ ο γ ι κ ῆ Φ υ σ ι ο λ ο γ ι α 3. Τήν ὁ ρ θ ο λ ο γ ι κ ῆ Κ ο σ μ ο λ ο γ ι α. 4. Τήν ὁ ρ θ ο λ ο γ ι κ ῆ Θ ε ο λ ο γ ι α. Τό δεύτερο μέρος, δηλαδή ἡ Φυσιολογία⁸⁵⁶ τοῦ καθαροῦ λόγου, περιέχει δύο ὑποδιαιρέσεις, τήν *physica* (A 847) *rationalis** καί τήν *psychologia rationalis*. (B 875)

Ἡ πρωταρχική ἰδέα μιᾶς φιλοσοφίας τοῦ καθαροῦ λόγου προδιαγράφει ἡ ἴδια αὐτὴ τῆ διαίρεση· εἶναι ἄρα ἀρχιτεκτονική σύμφωνα μέ τοὺς οὐσιώδεις σκοποὺς του καί ὄχι μόνον τ ε χ ν ι κ ῶ ς, σύμφωνα μέ τυχαίως

* Ἴσως μὴ σκεφθῆ ἀσφαλῶς κανεῖς, ὅτι ἐγὼ κάτω ἀπ' αὐτό ἐννοῶ ἐκεῖνο πού κοινῶς ὀνομάζει κανεῖς *physica generalis* καί πού εἶναι περισσότερο Μαθηματικά παρά φιλοσοφία τῆς φύσεως. Γιατί ἡ Μεταφυσική τῆς Φύσεως διαχωρίζεται ὀλοκληρωτικῶς ἀπὸ τὰ Μαθηματικά [καί] ἀπέχει ἐπίσης πολὺ⁸⁵⁷ ἀπὸ τοῦ νά προσφέρῃ τόσο πολὺ διευρυντικὴς γνώσεις ὅσο καί αὐτά, ἀλλ' εἶναι ἐν τούτοις πολὺ σπουδαία ἀναφορικά πρὸς τὴν κριτικὴ τῆς πρὸς ἐφαρμογὴν⁸⁵⁸ πάνω στὴν φύση καθαρῆς γνώσεως τῆς διανοίας-νοήσεως ἐν γένει· ἐλλεῖπει [τῆς Μεταφυσικῆς] αὐτῆς ἀκόμη καί Μαθηματικοὶ ἐφόρτωσαν [ἐπιβάρυναν], καθ' ὅσον⁸⁵⁹ προσκολλῶνται [προσηλώνονται] σ' ὠρισμένες κοινές, στὴν πραγματικότητα ὅμως μεταφυσικὴς ἔννοιες, τὴν φυσικὴ θεωρία [Φυσικὴ] ἀνεπαίσθητῶς⁸⁶⁰ μέ ὑποθέσεις, πού μέ μιάν κριτικὴ τῶν ἀρχῶν αὐτῶν ἐξαφανίζονται χωρὶς μ' αὐτό ὡστόσο νά ζημιώνουν⁸⁶¹ κατ' ἐλάχιστον τὴν χρῆση τῶν Μαθηματικῶν σ' αὐτό τό πεδίο ([χρῆση] πού εἶναι ἐντελῶς ἀπαραίτητη).

855. *Natura cogitans*.

856. Φυσική, θεωρία τῆς φύσεως.

857. Καί δὲν ἔχει —πολλοῦ γε καί δεῖ— νά προσφέρῃ.

858. Ἐφαρμοστέας.

859. Μέ τό νά..., στό μέτρο ἢ τόν βαθμὸ πού...

860. Ἀπαρατήρητα.

861. Νά προξενοῦν ζημιὰ.

ἀντιληφθεῖσες⁸⁶² συγγένειες καί τρόπον τινά στήν τύχη καθιδρυμένη⁸⁶³, ἀλλά γι' αὐτό ἀκριβῶς ἐπίσης ἀμετάβλητη καί νομοθετική. Ὑπάρχουν [βρίσκονται]⁸⁶⁴ ὅμως σ' αὐτό ἐδῶ ὠρισμένα σημεῖα πού ἐγείρουν ἀμφιβολία καί θά μπορούσαν νά ἐξασθενήσουν τήν πεποίθηση γιά τή νομοτέλεια τῆς ἰδίας⁸⁶⁵.

(A 848) } Κατ' ἀρχήν, πῶς μπορῶ ν' ἀναμένω μιὰ γνώση a priori, κατά συνέπεια
(B 876) } [μιὰ] Μεταφυσική γιά ἀντικείμενα, καθ' ὅσον αὐτά εἶναι δεδομένα στίς αἰσθήσεις μας, συνεπῶς a posteriori; Καί πῶς εἶναι δυνατόν νά γνωρίζω σύμφωνα μ' ἀρχές a priori τήν φύση τῶν πραγμάτων καί νά φθάνω σέ μιάν ὀρθολογική Φυσιολογία; Ἡ ἀπάντηση εἶναι: [ὅτι] ἀπό τήν ἐμπειρία δέν παίρνουμε τίποτε παραπάνω ἀπ' ὅ,τι εἶναι ἀναγκαῖο, γιά νά δώσουμε σ' ἐμᾶς ἓνα ἀντικείμενο ἐν μέρει⁸⁶⁶ τῆς ἐξωτερικῆς, ἐν μέρει τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως. Ἐκεῖνο συμβαίνει διά τῆς ἀπλῆς ἐννοίας: ὕλη (ἀδιαπέραστη ἄψυχη⁸⁶⁷ ἔκταση), τοῦτο διά τῆς ἐννοίας ἐνός ὄντος πού διανοεῖται (στήν ἐμπειρική ἐσωτερική παράσταση: Ἐγώ νοῶ). Κατά τά λοιπά [ἄλλα], σ' ὀλόκληρη τή Μεταφυσική αὐτῶν τῶν ἀντικειμένων θά ἔπρεπε ν' ἀπέχουμε ἐντελῶς ἀπ' ὅλες τίς ἐμπειρικές ἀρχές, πού πέρα⁸⁶⁸ ἀπό τήν ἐννοια θά μπορούσαν νά προσθέσουν κάποια ἀκόμη ἐμπειρία, γιά νά κρίνουμε ἀπ' αὐτό κάτι γι' αὐτά τά ἀντικείμενα.

Δεύτερον: ποῦ ἀπομένει, λοιπόν, ἡ ἐμπειρική ψυχολογία, πού κρατοῦσε⁸⁶⁹ ἀνέκαθεν μέσα στή Μεταφυσική τήν θέση της καί γιά τήν ὁποία στά χρόνια μας περίμενε⁸⁷⁰ κανεῖς τόσο μεγάλα πράγματα γιά τόν διαφωτισμό αὐτῆς τῆς ἰδίας⁸⁷¹, ἀφ' ὅτου ἐγκατέλειψε κανεῖς τήν ἐλπίδα νά ἐπιτελέση κάτι τό ἱκανό [χρήσιμο] a priori; Ἀπαντῶ: πηγαίνει [λαμβάνει θέση] ἐκεῖ ὅπου πρέπει νά τοποθετῆται ἡ πραγματική [καθ' αὐτό] (ἐμπειρική) θεωρία τῆς φύσεως [Φυσική], δηλ. στήν πλευρά τῆς ἐφαρμοσμένης φιλοσοφίας, γιά τήν ὁποία ἡ καθαρή φιλοσοφία περιέχει τίς ἀρχές a priori, ἡ ὁποία, ἄρα, πρέπει μέν νά συνδέεται μ' ἐκείνη, ἀλλ' ὄχι καί νά συγγέεται. Ἡ ἐμπειρική ψυχολογία πρέπει, ἄρα, νά ἐκβληθῆ [ἐξορισθῆ]

862. Παρατηρηθεῖσες.

863. Γινωμένη.

864. Ἐπαντοῦν.

865. Δηλ. τῆς διαιρέσεως.

866. Ἐφ' ἐνός μέν.

867. Χωρίς ζωή.

868. Ἐκτός ἀπό..., στήν ἐννοια.

869. Ὑπερασπιζόταν, διατηροῦσε, διατεινόταν.

870. Ἐχει ἐλπίσει.

871. Τῆς Μεταφυσικῆς.

ὀλοκληρωτικά ἀπό τή Μεταφυσική καί εἶναι ἤδη διά τῆς ἰδέας τῆς ἰδίας αὐτῆς [Μεταφυσικῆς] ὀλότελα ἀπ' ἐκεῖ ἀποκλεισμένη. Μολαταῦτα, θά πρέπη, σύμφωνα μέ τήν χρήση τῶν Σχολῶν, νά τῆς παραχωρῆ ὅμως κανεῖς ἀκόμη (ἄν καί μονάχα ὡς ἐπεισόδιο)⁸⁷² ἕνα θεσίδιον μέσα σ' αὐτήν⁸⁷³, καί [τοῦτο] φυσικά ἀπό λόγους οἰκονομίας, ἐπειδὴ αὐτή δέν εἶναι ἀκόμη τόσο πλούσια, ὥστε νά μπορούσε μόνη νά συγκροτήσῃ [ἀποτελέσῃ] μιάν σπουδή καί, μολαταῦτα, πάρα πολύ σπουδαία, ὥστε νά ὤφειλε [μπορούσε] κανεῖς ὀλοκληρωτικά νά τήν ἀπωθήσῃ ἢ νά τήν προσαρτήσῃ κάπου ἄλλου, ὅπου αὐτή θά εἶχε⁸⁷⁴ νά συναντήσῃ ἀκόμα λιγώτερη συγγένεια ἀπ' ὅ,τι στή Μεταφυσική. Εἶναι, λοιπόν, αὐτή ἕνας ἀπλῶς ἐπί τόσον χρόνο ἀποδεκτός⁸⁷⁵ ξένος, πού τοῦ παραχωρεῖ κανεῖς [χάριστικά] μιάν διαμονή γιά ὠρισμένο χρόνο, μέχρις ὅτου αὐτός μπορέσῃ σέ μιάν διεξοδική Ἀνθρωπολογία (τό συμπλήρωμα⁸⁷⁶ σέ μιάν ἐμπειρική θεωρία τῆς φύσεως) νά πιάσῃ τήν ἴδια τή δική του στέγη⁸⁷⁷.

Αὐτή εἶναι, λοιπόν, ἡ γενική ἰδέα τῆς Μεταφυσικῆς, πού, καθῶς [ἐπειδὴ] κανεῖς ἀξίωνε ἀρχικά ἀπ' αὐτήν περισσότερα ἀπ' ὅσα μποροῦν εὐλόγως [δικαιῶς] ν' ἀπαιτηθοῦν, καί [καθῶς] ἐτέρπετο μ' εὐάρεστες γιά κάμποσο χρόνο προσδοκίες, περιέπεσε [ἔτσι] στό τέλος σέ καθολική περιφρόνηση, ἐφ' ὅσον [ἀφ' ὅτου] βρέθηκε κανεῖς ἀπατημένος στήν ἐλπίδα του. Ἀπ' ὀλόκληρη τήν πορεία τῆς Κριτικῆς μας θά ἔχη ἐπαρκῶς πεισθῆ κανεῖς: ὅτι, καί ἄν ἀκόμη ἡ Μεταφυσική δέν μπορῆ νά εἶναι τό βασικό θεμέλιο τῆς Θρησκείας, πρέπει ἐν τούτοις νά παραμένῃ πάντοτε τό προαπιστήριό της⁸⁷⁸ καί ὅτι ὁ ἀνθρώπινος λόγος, πού ἀπό τήν κατεύθυνση [κλίση] ἤδη τῆς φύσεώς του εἶναι διαλεκτικός, δέν θά μπορούσε νά στερηθῆ ποτέ μιάν τέτοια ἐπιστήμη πού τόν χαλιναγωγῆ καί διά μιᾶς ἐπιστημονικῆς καί παντελῶς ἐκφανοῦς [προδήλου] αὐτογνωσίας, ἀποκωλύει⁸⁷⁹ τίς ἐρημώσεις, πού, ἀλλιῶς, ἕνας ἀπό νόμους ἀπελευθερός⁸⁸⁰ καθαρά θεωρητικός λόγος θά προξενοῦσε ἐντελῶς ἄφρευκτα⁸⁸¹ τόσο στήν Ἠθική ὅσο καί στήν Θρησκεία. Μπορεῖ, λοιπόν, κανεῖς νά εἶναι βέβαιος ὅτι, ὅσο σεμνότυφοι

872. Ἐπεισοδιακά.

873. Τή Μεταφυσική.

874. Μπορούσε.

875. Καλοδεχούμενος, φιλοξενημένος.

876. Τό παράρτημα μιᾶς ἐμπειρικῆς Φυσικῆς.

877. Νά βρῆ κατοικία, νά ἐγκατασταθῆ στό σπίτι του.

878. Τό προστατευτικό τεῖχος, ὁ προμαχών, τό προαμυντήριο.

879. Ἀποτρέπει, κρατάει μακριά.

880. Ἄνομος.

881. Χωρίς καμμιά ἀμφιβολία, ἀναποτρέπτως.

(A 850) } [θρυπτικοί] ἢ περιφρονητικοί [ὑποτιμητικοί] κι ἂν ἐμφανίζονται [συμπερι-
 (B 878) } φέρωνται]⁸⁸² ἐκεῖνοι πού ξέρουν νά κρίνουν μιάν ἐπιστήμη ὄχι σύμφωνα μέ
 τήν φύση της, ἀλλ' ἐκ τῶν τυχαίων μόνον ἀποτελεσμάτων της, πάντα κανείς
 θά ἐπιστρέφει εἰς αὐτήν⁸⁸³, ὡσάν σέ μιάν ἀγαπημένη πού χωρίσαμε⁸⁸⁴, γιατί ὁ
 λόγος, ἐπειδή ἐδῶ πρόκειται⁸⁸⁵ γιά οὐσιώδεις σκοπούς, εἶναι ὑποχρεωμένος
 νά ἐργάζεται χωρίς ἀνάπαυση⁸⁸⁶, εἴτε πρὸς ἐμβριθῆ [ἀκριβοτέλεια] ἐνόραση,
 ἢ πρὸς ἀφανισμό [ἀνατροπή] ὑπαρχουσῶν ἤδη καλῶν γνώσεων.

Ἡ Μεταφυσική, λοιπόν, τόσο τῆς Φύσεως ὅσο καί τῶν Ἡθῶν, ἰδαι-
 τέρως⁸⁸⁷ [δέ] ἡ κριτική τοῦ μέ τά ἴδια τά δικά του φτερά ἀποτολμοῦντος
 λόγου, [κριτική] πού προηγείται π ρ ο - α σ κ η τ ι κ ῶ ς⁸⁸⁸ (προπαιδευ-
 τικῶς), ἀποτελοῦν οὐσιαστικά μόνες ἐκεῖνο πού στή γνήσια [τοῦ ὄρου]
 σημασία μπορούμε νά ὀνομάζουμε φιλοσοφία. Αὐτή ὅλα τά ἀναφέρει εἰς τήν
 σοφία, ἀλλά διά τῆς ὁδοῦ τῆς ἐπιστήμης, τῆς μοναδικῆς πού, ἅπαξ καί
 διανοιχθῆ, δέν συναποφράσσεται⁸⁸⁹ ποτέ καί δέν ἐπιτρέπει διόλου πλάνες.
 Τά Μαθηματικά, ἡ φυσική ἐπιστήμη καί ἀκόμη καί ἡ ἐμπειρική γνώση τοῦ
 ἀνθρώπου ἔχουν μιάν ὑψηλή ἀξία ὡς μέσα πρὸς τυχαίους, κατά μέγιστο
 μέρος, ἀλλά στό τέλος ὅμως πρὸς ἀναγκαίους καί οὐσιώδεις σκοπούς τῆς
 ἀνθρωπότητος, πλὴν ὅμως τότε μέ τή μεσολάβηση μόνον μιᾶς γνώσεως, ἐξ
 ἀπλῶν ἐννοιῶν, τοῦ λόγου, [γνώσεως] πού, μπορεῖ⁸⁹⁰ κανείς νά τήν ἀποκαλῆ
 ὅπως θέλει, δέν εἶναι οὐσιαστικά τίποτε παρά Μεταφυσική.

(A 851) } Ἐξ αἰτίας ἀκριβῶς αὐτοῦ ἡ Μεταφυσική εἶναι ὡσαύτως ἡ ὀλοκλή-
 (B 879) } ρωση⁸⁹¹ κάθε παιδείας τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, πού εἶναι ἀπαραίτητη, ἔστω
 καί ἂν θέτη κανείς τήν ἐπίδρασή της, ὡς ἐπιστήμης, πάνω σέ μερικούς
 καθωρισμένους σκοπούς, κατά μέρος. Γιατί αὐτή θεωρεῖ τόν λόγο σύμφωνα
 [ὡς πρὸς] μέ τά στοιχεῖα του καί τά ὑπέρτατα ἀξιώματά του, πού πρέπει νά
 ὑπόκεινται ὡς ὑπόβαθρο ἀκόμη καί στή δ υ ν α τ ὅ τ η τ α ὠ ρ ι σ μ ῶ ν
 ἐπιστημῶν καί στήν χ ρ ῆ σ η ὄλων. Τό ὅτι αὐτή, ὡς ἀπλή καθαρῶς
 θεωρία, χρησιμεύει περισσότερο σ' αὐτό, στό ν' ἀποσοβῆ⁸⁹² [δηλ.] πλάνες

882. Ὅσο τους... κι ἂν κάνουν.

883. Τή Μεταφυσική.

884. Πού ἐχώρισε μ' ἐμᾶς, πού «τσακωθήκαμε».

885. Τό πρᾶγμα ἀφορᾶ...

886. Ἐνησύχαστα, ἄοκνα.

887. Ἐξαιρέτως.

888. Προγυμναστικά.

889. Ξαναχορταριάζει, καταπλακώνεται, ἀχρηστεύει, παλιώνει («φουντώνει» ἀπό
 χορτάρια καί ἀποκλείεται).

890. Ἄς τήν ἀποκαλῆ... ὅπως θέλει.

891. Ἡ τελείωση, ἡ πλήρης ἀνάπτυξη.

892. Προλαβαίνει.

παρά στό νά διευρύνῃ γνώση, [τοῦτο] δέν ζημιώνει σέ τίποτα τήν ἀξία της, ἀλλά τῆς προσδίδει μᾶλλον [ἀπεναντίας] ἀξιότητα καί κῦρος [περιωπήν] διά τοῦ ἀξιώματος τοῦ τιμητοῦ, πού ἐξασφαλίζει τή γενική τάξη καί ὁμόνοια, καί μάλιστα καί τό εὐ ἔχειν⁸⁹³ τῆς ἐπιστημονικῆς δημοκρατίας [κοινότητος], καί τοῦ ὁποίου τίς θαρραλέες καί καρποφόρες ἐπεξεργασίες ἐμποδίζει, ὥστε νά μὴν ἀπομακρύνωνται αὐτές ἀπό τόν κύριο σκοπό, τήν καθολική [δηλ.] εὐδαιμονία.

ΤΗΣ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ἡ Ἱστορία τοῦ καθαροῦ λόγου

Αὐτός ὁ τίτλος βρίσκεται ἐδῶ μόνο, γιά νά χαρακτηρίσῃ μιάν θέση πού ὑπολείπεται στό σύστημα καί πρέπει μελλοντικά νά πληρωθῇ. Ἄρκοῦμαι, ἀπό μιάν σκοπιά ἀπλῶς ὑπερβατολογική, δηλ. [ἀπό τή σκοπιά] τῆς φύσεως τοῦ καθαροῦ λόγου, νά ρίπτω ἓνα φευγαλέο βλέμμα πάνω στό σύνολο τῶν μέχρι τώρα ἐπεξεργασιῶν τοῦ ἰδίου —[σύνολο] πού παριστᾶ μέν, βέβαια, στό μάτι μου οἰκοδομήματα, ἀλλ' [οἰκοδομήματα] μόνον σ' ἐρείπια.

Εἶναι ἀρκετά ἀξιοσημείωτο, μολοντί φυσικά δέν μποροῦσε ἀλλιῶς νά συμβαίνει [γίνῃ], ὅτι οἱ ἄνθρωποι στήν παιδική ἡλικία τῆς φιλοσοφίας ἄρχισαν ἀπ' ἐκεῖ, ὅπου ἐμεῖς τώρα θά προτιμούσαμε νά τελειώσωμε, δηλαδή νά σπουδάζουν κατ' ἀρχήν τή γνώση τοῦ Θεοῦ καί τήν ἐλπίδα ἢ ἀκόμη καί τήν φύση ἑνός ἄλλου κόσμου. Ὅσοδήποτε χονδροειδεῖς⁸⁹⁴ γιά τήν θρησκεία ἔννοιες κι ἄν μποροῦσαν νά ἔχουν εἰσαγάγει [ἐγκαινιάσει] τά ἀρχαῖα ἔθιμα, πού ὑπελείποντο ἀκόμη ἀπό τή βάρβαρη [ἀκαλλιέργητη] κατάσταση τῶν λαῶν, αὐτό ὥστόσο δέν ἐμπόδιζε τό πιό πεφωτισμένο μέρος ν' ἀφιερώνεται σ' ἐλεύθερες πάνω στό ἀντικείμενο αὐτό ἀνερευνησεις, καί εὐκόλως διέβλεπε κανεῖς, ὅτι δέν μπορεῖ νά ὑπάρξῃ κανένας πιό ἐμβριθῆς [ἀληθής]⁸⁹⁶ καί πιό ἀξιόπιστος [βέβαιος] τρόπος νά γίνῃ κανεῖς στήν

893. Τήν καλή κατάσταση, εὐημερία.

894. Ἄκατέργαστες.

895. Διέκρινε.

896. Στέρεος, ἀκριβής.

(A 853) } ἀόρατη δύναμη πού κυβερνάει τόν κόσμο ἀρεστός, γιά νά εἶναι τουλάχιστον
(B 881) } σ' ἕναν ἄλλο κόσμο εὐτυχής, ἀπό τήν καλή διαγωγή τοῦ βίου. Ἡ Θεολογία
καί ἡ Ἠθική ἦσαν ὡς ἐκ τούτου τά δύο ἐλατήρια [κίνητρα] ἢ, καλλίτερα, τά
σημεῖα ἀναφορᾶς γιά ὅλες τίς ἀφηρημένες⁸⁹⁷ ἔρευνες τοῦ λόγου, στίς ὁποῖες
κανεῖς μετέπειτα ἀφιερώθηκε πάντοτε. Ἡ πρώτη ἦταν, ἐν τῷ μεταξύ, αὐτό
οὐσιαστικά πού τράβηξε σιγά-σιγά τόν καθαρά, ἀπλῶς, θεωρητικό λόγο
στήν ἀσχολία [στό ἔργο], πού ὑπό τό ὄνομα τῆς Μεταφυσικῆς ἔγινε τόσο
περιώνυμη στή συνέχεια.

Δέν θέλω τώρα νά διακρίνω τούς χρόνους⁸⁹⁸, κατά τούς ὁποίους ἐπῆλθε
[ἐπισυνέβη] τούτη ἢ ἐκείνη ἢ μεταβολή⁸⁹⁹ τῆς Μεταφυσικῆς, ἀλλά νά
ἐκθέσω σ' ἕνα φευγαλέο διάγραμμα τή διαφορότητα μόνο τῆς ἰδέας πού
προκάλεσε⁹⁰⁰ τίς κυριώτερες ἐπαναστάσεις. Καί ἐδῶ βρίσκω ἕναν τριπλό
στόχο [σκοπό] ἐν ᾧ τοῦ ὁποίου⁹⁰¹ διεδραματίσθησαν [προεκλήθησαν]⁹⁰²
οἱ ὀνομασσότερες μεταβολές πάνω σ' αὐτή τή σκηνή τῆς διαμάχης.

1. Ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τό ἀντικείμενο ὄλων τῶν γνώσεων
τοῦ λόγου μας, μερικοί ἦσαν ἀπλῶς αἰσθησιοκράτες φιλόσοφοι,
ἄλλοι ἀπλῶς νοησιοκράτες [νοησιαρχικοί] φιλόσοφοι. Ὁ
Ἐπίκουρος μπορεί νά ὀνομασθῇ ὁ ἐπιφανέστατος φιλόσοφος τῆς
αἰσθητικότητος⁹⁰³, ὁ Πλάτων τοῦ Νοητικοῦ. Ἀλλ' ἡ διαφορά
αὐτῆ τῶν Σχολῶν, ὅσο λεπτονόητη κι ἂν εἶναι, εἶχεν ἤδη στούς πλεόν
πρωῖμους χρόνους ἀρχίσει καί διετηρήθη ἀδιακόπτως ἐπί μακρόν χρόνον.
Οἱ τῆς πρώτης [Σχολῆς] ἰσχυρίζοντο, ὅτι πραγματικότης εἶναι [ὑπάρχει]
μόνον σ' ἀντικείμενα τῶν αἰσθήσεων, ὅλα τά ὑπόλοιπα [ἄλλα] εἶναι
φαντασία· οἱ τῆς δευτέρας [Σχολῆς] ἔλεγαν ἀντίθετα: στίς αἰσθήσεις δέν
(A 854) } ὑπάρχει τίποτε ἄλλο ἀπ' ἀπατηλήν ὄψη⁹⁰⁴. μόνον ἡ νόηση γνωρίζει τό
(B 882) } ἀληθές. Ἀλλά γι' αὐτό οἱ πρῶτοι δέν ἀμφισβητοῦσαν, ὡστόσο, ἀκριβῶς
τήν πραγματικότητα στίς ἔννοιες τῆς διανοίας-νοήσεως, τούτη ὅμως σ'
αὐτούς ἦταν μόνον λογική, ἀλλά [ἐνῶ] στούς ἄλλους μυστική.
Ἐκεῖνοι συγκατεδέχονταν⁹⁰⁵ νοητικές ἔννοιες, ἀλλ' ἔκαναν δεκτά
αἰσθητά ἀπλῶς ἀντικείμενα. Αὐτοί, τ' ἀληθῆ ἀντικείμενα, ἀπαι-

897. Ἀποκομμένες.

898. Τίς ἐποχές.

899. Μετασχηματισμός.

900. Ἐδωσε ἀφορμή.

901. Ὑπό τόν ὁποῖο, γιά τόν ὁποῖο.

902. Ἐπενέχθησαν, ἔλαβαν χώρα.

903. Τοῦ αἰσθητικοῦ, δηλ. αἰσθησιοκράτης φιλόσοφος.

904. Φαινομενικότητα.

905. Ἐδέχονταν παραχωρητικά.

τουσαν [ἤθελαν] νά είναι νοητά μόνον και ἰσχυρίζονταν μίαν ἐπιπέδια διά τῆς ὑπό καμμιᾶς τῶν αἰσθήσεων συνοδευόμενης⁹⁰⁶ και μόνον συγκεχυμένης, κατά τή γνώμη τους, [ἀπ' αὐτές] καθαρῆς διανοίας-νοήσεως.

2. Ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τήν καταγωγή⁹⁰⁷ καθαρῶν γνώσεων τοῦ λόγου, ἂν [δηλ.] αὐτές ἔχουν παραχθῆ ἀπό τήν ἐμπειρία ἢ ἂν, ἀνεξάρτητα ἀπ' αὐτήν, ἔχουν τήν πηγή τους μέσα στόν λόγο. Ὁ Ἄριστοτέλης μπορεί νά θεωρηθῆ ὡς ἡ κεφαλή [ἀρχηγέτης] τῶν Ἐμπειριστῶν⁹⁰⁸, ὁ Πλάτων ὁμοίως τῶν Νοολογιστῶν⁹⁰⁹. Ὁ Locke, πού στούς νεωτέρους χρόνους ἀκολούθησε⁹¹⁰ τόν πρῶτο και ὁ Leibniz, πού ἀκολούθησε τόν τελευταῖο (ἂν και σέ μίαν ἱκανή ἀπόσταση ἀπό τό μυστικό⁹¹¹ αὐτοῦ σύστημα), δέν ἔχουν μολαταῦτα σ' αὐτή τήν ἔριδα μπορέσει νά ὀδηγήσουν τό πρᾶγμα σέ καμμιάν ἀκόμη ἀπόφαση [ὀριστική λύση]. Ὁ Ἐπίκουρος, ἀπό τήν πλευρά του, προχωροῦσε τουλάχιστον πολύ συνεπέστερα πρὸς [σύμφωνα μέ] τό αἰσθησιαρχικό σύστημά του (γιατί μέ τούς συλλογισμούς του δέν προχώρησε ποτέ πέρα ἀπό τό ὄριο τῆς ἐμπειρίας) ἀπ' ὅ,τι ὁ Ἄριστοτέλης και ὁ Locke (ἰδιαίτερα ὁμοίως ὁ τελευταῖος), ὁ ὁποῖος, ἀφ' ὅτου⁹¹² ἔχει ὅλες τίς ἔννοιες και θεμελιώδεις ἀρχές ἀπό τήν ἐμπειρία παραγάγει⁹¹³, προχωρεῖ τόσο μακριά στήν χρήση τῶν ἰδίων, ὡστε ἰσχυρίζεται ὅτι μπορεί κανεῖς ν' ἀποδείξῃ τήν ὕπαρξη τοῦ Θεοῦ και τήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς (μολονότι και τά δύο ἀντικείμενα κείνται ὀλότελα ἔξω ἀπό τά ὄρια δυνατῆς ἐμπειρίας) ἐξ ἴσου τόσο προφανῶς ὅσο και οἰοδήποτε { (A 855)
(B 883)

3. Ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τή μέθοδο. Ἐάν κανεῖς πρέπη [θέλη] νά ὀνομάζῃ κάτι μέθοδο, τότε αὐτό εἶναι ἀνάγκη νά εἶναι μιά διαδικασία [ἀγωγή]⁹¹⁴ σύμφωνα μέ θεμελιώδεις ἀρχές. Μπορεῖ, λοιπόν, κανεῖς νά διαιρέσῃ τή νῦν κυριαρχοῦσα σ' αὐτό τόν κλάδο τῆς φυσικῆς ἔρευνας μέθοδο στήν φυσιοκρατική και ἐπιστημονική. Ὁ φυσιοκράτης τοῦ καθαροῦ λόγου λαμβάνει ὡς βασική ἀρχή: ὅτι διά τοῦ κοινοῦ λόγου χωρίς ἐπιστήμη (τόν ὁποῖο αὐτός ὀνομάζει ὑγιᾶ λόγο) μποροῦν, ἀναφορικά πρὸς τίς ὑπεροχώτερες [σπουδαιότερες]

906. Συνοδευμένης.

907. Πηγή, προέλευση, ἐκπόρευση, ἀρχή.

908. Ἐμπειριοκρατῶν.

909. Νοησιοκρατῶν.

910. Βάδισε στά ἴχνη...

911. Μυστικιστικό.

912. Ἄφοῦ πρῶτα.

913. Παρήγαγε.

914. Tractatio (= πραγμάτευση, τρόπος πορείας ἢ διαπραγματεύσεως).

ἔρωτήσεις πού συνιστοῦν τό πρόβλημα τῆς Μεταφυσικῆς, νά ἐπιτελεσθοῦν περισσότερο ἀπ' ὅ,τι διά τῆς ἄκρως καθαρῆς θεωρίας⁹¹⁵. Ἰσχυρίζεται, λοιπόν, ὅτι τό μέγεθος καί τήν ἀπόσταση τῆς σελήνης μπορεῖ κανεῖς νά τά προσδιορίση βεβαιότερον σύμφωνα μέ τήν ἐκτίμηση τῶν ὀφθαλμῶν παρά διά μαθηματικῶν περιστροφῶν⁹¹⁶. Πρόκειται [εἶναι] γιά ἀπλή μισολογία, πού ἔχει ἀναχθῆ σ' ἀρχές, καί, ὅπερ παραλογώτατον, γιά τήν παραμέληση ὅλων τῶν τεχνικῶν μέσων, εὐφημισμένη ὡς μιά *ἰ δ ι ἄ ζ ο υ σ α* [εἰδική] *μ ἔ θ ο δ ο ς*, γιά νά διευρύνῃ [κανεῖς] τή γνώση του. Γιατί ὅσον ἀφορᾷ τούς φυσιοκράτες ἀπό *ἔ λ λ ε ι ψ η* περισσοτέρας ἐμφωτίσεως [γνώσεως]⁹¹⁷, δέν μπορεῖ, λοιπόν, κανεῖς νά τούς φορτώνῃ δικαίως [δικαιολογημένα] τίποτε. Ἀκολουθοῦν τόν κοινό λόγο χωρίς νά ἐπαίρωνται [ἐκθειάζονται] γιά τήν ἄγνοιά τους [ἀνεπιστημοσύνη τους] ὡς μιᾶς μεθόδου πού πρέπει νά περιέχῃ τό μυστικό, γιά νά βγάλουν τήν ἀλήθεια ἀπό τό βαθύ πηγάδι τοῦ Δημοκρίτου⁹¹⁸. *Quod sapio, satis est mihi; non ego curo esse quod Arcesilas aerumnosique Solones, Pers.*⁹¹⁹, εἶναι τό ἔμβλημα τους, μέ τό ὅποιο μποροῦν νά ζοῦν εὐχαριστημένοι καί ἄξιοι ἐπιδοκιμασίας, χωρίς νά νοιάζονται [σκοτιζονται] γιά τήν ἐπιστήμη, οὔτε καί νά συγχύζουν [ταράσσουν] τό ἔργο της.

(A 856)
(B 884)

Ὅσον ἀφορᾷ τώρα τούς παρατηρητές⁹²⁰ μιᾶς ἐπιστημονικῆς μεθόδου, αὐτοῖ λοιπόν ἐδῶ ἔχουν τήν ἐπιλογή, ἢ νά προχωροῦν *δ ο γ μ α τ ι κ ῶ ς* ἢ *σ κ ε π τ ι κ ῶ ς*, ἀλλά σ' ὅλες ὡστόσο τίς περιπτώσεις [ἔχουν] τήν ὑποχρέωση [νά προχωροῦν] *σ υ σ τ η μ α τ ι κ ῶ ς*. Ἐάν ἐδῶ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τήν πρώτη [μέθοδο] κατονομάζω τόν περιώνυμο *W o l f f*, κατά τή δεύτερη τόν *D a v i d H u m e*, μπορῶ τότε, σύμφωνα μέ τόν τωρινό στόχο μου, ν' ἀφήσω ἀμνημονεύτους τούς ὑπολοίπους. Ὁ κ ρ ι τ ι κ ὸ ς δρόμος εἶναι μονάχα ἀκόμη ἀνοικτός. Ἄν ὁ ἀναγνώστης ἔσχε τήν φιλοφροσύνη καί τήν ὑπομονή νά τόν διασχίσῃ μέ τή συντροφιά μου [μαζί μου], τότε μπορεῖ νά κρίνῃ τώρα —ἐάν τοῦ κἀνῃ εὐχαρίστηση [ἀρέση] νά συμβάλῃ καί αὐτός σ' αὐτό μέ τή δύναμή του⁹²¹, στό νά μετατρέψῃ [δηλ.] τήν ἀτραπό αὐτή σέ ἄσφαλη ὁδó⁹²²—, ἂν αὐτό πού αἰῶνες δέν μπόρεσαν νά κατορθώ-

915. Spekulation (= contemplatio).

916. Βεβαιότερον μέ τά μάτια (ὀπτική μέτρηση) παρά μέ μαθηματικούς τεχνασμούς.

917. Ἐννοήσεως.

918. Πρβλ. τό περίφημο ἀπόσπασμα τοῦ Δημοκρίτου (ἐκδ. *D i e l s - K r a n z*).

B 117 *ἔτεῃ δὲ οὐδὲν ἴδμεν ἐν βυθῶ γὰρ ἡ ἀλήθεια.*

919. A. *P e r s i i F l a c c i*, Saturae, III, στ. 78-79.

920. Ὑπὸ τήν ἔννοια ἐκείνων πού θεωροῦν ἢ τηροῦν τήν ἐπιστημονικὴ μέθοδο.

921. Ἀπὸ τήν πλευρά του.

922. Λεωφόρο.

σούν, δέν μπορῆ νά ἐπιτευχθῆ πρὶν ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἐκπνοή τοῦ παρόντος: νά ὀδηγήσῃ δηλαδή [κανεῖς] σέ πλήρη ἱκανοποίηση τὸν ἀνθρώπινο λόγο [πάνω] σ' αὐτό πού ἡ φιλόμαθη ὄρεξή του⁹²³ παντοτινά, ἀλλά μάταια τὸν ἔχει μέχρι τώρα ἀπασχολήσει [κεντρίσει].

923. Περιέργεια.

INDEX NOMINUM

1. Ἀριστοτέλης, I 16, IV 477
2. Bonnet, III 325
3. Brucker, I 18
4. Δημόκριτος, IV 478
5. Ἐπίκουρος, II 146, 166, IV 476, 477
6. Ζήνων, II 193
7. Haller, III 283
8. Hobbes, IV 395
9. Hume, IV 388, 389, 402, 406, 408, 478
10. Καρτέσιος, I 41, 57, 99, III 274
11. Κικέρων, III 342
12. Lambert, II 174
13. Leibniz, II 129, 136, III 274, 276, 325, IV 444, 477
14. Locke, IV 477
15. Mairan, von, II 155
16. Mendelssohn, I 92
17. Persius, IV 478
18. Πλάτων, I 16, 17, 18, 19, 20, II 193, III 248, IV 476, 477
19. Priestley, IV 389
20. Στωϊκός, III 248
21. Sulzer, IV 385
22. Wolff, IV 463, 478

INDEX RERUM

(Μέ τούς ρωμαϊκούς ἀριθμούς δηλώνονται τά τεύχη (οἱ τόμοι) καί μέ τούς ἀραβικούς ὁ ἀριθμός τῶν σελίδων. Οἱ λατινικοὶ ὄροι εἶναι μέ βάση τήν προφορά τους στά ἑλληνικά ἀλφαβητικῶς ταξινομημένοι).

A

- Ἄγαθό, τό (das Gute), II 231, IV 438 κ.έ.
 Ἄθανασία (Unsterblichkeit), I 34, 40, IV 433
 Ἄθροισμα (Aggregat), I 24, 45, II 110, 112, 114, 126, 135, 211, III 256, 307.
 Αἴσθησις-αἴσθημα (sensatio, Sinn, Empfindung), I 21, 37, 41, 49, 57, 59, 61, 66, 69, 103, II 184, IV 369.
 Αἰσθητικότης-αἰσθητικό (Sinnlichkeit), αἰσθητός, I 2, 3, 53, 58, II 131, 198-99, 216, 219, 222, 230-31, III 250, 256, 283, 304, 322-23, IV 372.
 Αἴτημα (Postulat) I 13, II 190.
 Αἰτία (Ursache), I 19, 20, 57, 60, 70, 75, II 117, 140-41, 146-47, 149, 166, 188, 217, 221, 225, 227, 234, 238, 244, III 276, 280, 290, 292, 294-95, 297, 300, 320, 338, IV 369, 407.
 Αἰτιότης (Kausalität), I 27, II 114, 117, 140-41, 143, 181, 217-19, 222-24, 227, 233-34, 237, 239, 241-42, III 264, 290, 297, 300, 310, 332, 334, 350, IV 402 κ.έ., 407 κ.έ.
 Αἰτιώδης λόγος, αἰτία, ἀρχή, θεμέλιο, ὑπόβαθρο (Grund), I 65, 104, II 221, 229, 239, 242-44, III 281, 283, 331, 347, IV 413-14.
 Ἀλήθεια (Wahrheit), I 21, II 145, 185, III 305, 309, 312, IV 427.
 Ἀληθοφάνεια (Scheinbarkeit), ἀληθοφανής, εὐλογοφανής, φαινομενικός (scheinbar), I 1, IV 385.
 Ἀναγκαιότης (Notwendigkeit), Ἀναγκαῖο, I 4-5, 25, 36, 97, II 114, 116-117, 146-48, 150, 153, 181, 216, 222, 225, 238, 240-42, 246, III 260-63, 266-67, 275, 276-78, 281, 282-283, 284 κ.έ., 286 κ.έ., 288, 295, 299, 304, 334, IV 407, 429.
 Ἀνάλυσις, ἀναλυτικός, Ἀναλυτική, I 34, 46, 78, 88-89, II 195, III 270, 272, 302-3, 321, 352, IV 365, 380, 432.
 Ἄνθρωπος, Ἀνθρωπολογία, ἀνθρωπότης, ἀνθρωπομορφισμός, I 89, 94, 101, II 169-70, 219, 229, 232, 234, III 248, 304, 344, 347, 350, IV 473.
 Ἀντιθετική, ἀντίθεση, II 108, 118-119, 161-163, 169, 195, IV 383 κ.έ., 386.
 Ἀντικείμενο, ἀντικειμενικός (Objekt, Gegenstand, objektiv), I 2, 4, 27, 31, 57-60, 64-65, 87, 91, II 139, 185-86, 199, 214-15, III 252, 257-58, 273.
 Ἀντικείμενο ἐν γένει ἢ καθόλου, αὐτό καθ' ἑαυτό, ὑπερβατικό, ἀπόλυτο, ἰδεατό, πραγματικό (Gegenstand überhaupt, an sich selbst, transzendentes), I 28, 36, 55, 60, 65, 73-75, II 113, 172-73, 185, 187, 223, 228, 229, 238, 245, III 283, 327, 334, 347-348.
 Ἀντίληψη (κατ' αἴσθησις= Wahrnehmung), I 38, 61-63, 99, II 186-87 IV 401.
 Ἀντίληψη, συνδρομή ἢ παρουσία ὑπερφυσική (Assistenz), I 72.
 Ἀντιμαχία (Widerstreit), II 109, 120, 124, 140, 146-47 κ.έ., 194, 214, IV 384.
 Ἀντινομία, I 36, II 107, 118, 189, 197, 215, 239, 241, 245, IV 438.
 Ἀντίφασις (Widerspruch), III 268-270.
 Ἀξία (Wert), I 18.
 Ἀξιοτιμία (Würde, Würdigkeit), ἀξιότης, IV 440, 442, 445.
 Ἀξίωμα (Axiom), I 7, II, 198, 205.
 Ἀξίωμα (Maxime= ὑποκ. ἀρχή), I 4, 12, II 161, III 323-24, 328, 335, IV 377 κ.έ., 386, 445.
 Ἄπειρον, ἄπειρος, ἀπειρία-ἀπειρότης

- (Unendliches, unendlich, Unendlichkeit), II 124, 128, 180, 195-97, 201, 207-9, 211, III 253, 260, 304, 316.
- Ἀπλός, ἀπλότης (einfach, Simplität), I 40, 44 κ.έ., 47, 79, 80, 82, 88-89, 92, 96-97, II 116, 130-131, 133-134, 136, 211, III 329, 336-37, IV 412, 422-23, 426.
- Ἀποδεικτικός-ή, I 41, 88, 100, III 259, 308.
- Ἀπόδειξη (Beweis), I 47, 71, 92, 100-1, 124, 150, 152, 197, 209, III 259 κ.έ., 265 κ.έ., 275 κ.έ., 284, 291, IV 378 κ.έ., 491 κ.έ.
- Ἀπόλυτο, μὴ ὑποκείμενο σέ ὄρους, ἀπόλυτος (Absolutes, Unbedingtes), I 12, 23, 24 κ.έ., 75, II 110, 115-16, 118, 148, 150, 153, 176, 180, 190, 200, 206, 216-17, 239, 244, III 259, 263, 266, 289.
- Ἀποτέλεσμα (Wirkung), I 57, 70, 106, II 221, 222—23, 224-25, 227, 231, 233, III 289, 301, 320.
- Ἄρμονία (προκατεστημένη), I 72.
- Arbitrium (Willkür, ἐλεύθερη-ἀδέσμευτη αἴρεση ἢ ἐκλογή, βούληση, αὐθαιρέσια, αὐτεξουσίότης —brutum, liberum, sensitivum), II 162, 219, 231-32, 234-36, IV 435, 436-437.
- Ἄρνηση (Negation, Verneinung), Κατάφαση (Bejahung), III 252-53, 255.
- Ἄρνητικός (negativ), I 67, II 207-8, 235, III 303, IV 358, 359, 431, 459.
- Ἀρχή (Prinzip), ἀρχή (Anfang), I 7, 82, II 124-25, 140-41, 143-44, 147-50, 154, 163, 169, 180, 199, 210, 235-36, III 250, 285, 312-13, 324.
- Ἀρχιτεκτονική, ἀρχιτεκτονικός ἀρχιτέκτων, I 20, II 169, III 294, IV 357, 460 κ.έ.
- Ἄτομο-ἄτομοκρατία, ἀτομικός-μοναδικός, ἐνικός, II 136, III 252-54, 256, 258, 261, 282, 296, 316, 318, 336, IV 362.
- Αὐτενέργεια (Selbsttätigkeit, Spontaneität), I 104-5, II 116, 141-42, 218, 231.

Αὐτοσυνειδησία (Selbstbewußtsein), I 38, 41, 52, 54, 58, 59, 64, 78, 80, 87, 89, 91-2, 95, 97, 99, 136, 139.

B

- Βαθμός (Grad), I 92, 94, II 210.
- Βεβαιότης (Gewißheit), III 282, 291, IV 452, 458.
- Βούληση (ἀδέσμευτη-ἐλεύθερη, αὐτεξουσία= Willkür), ἴδε: arbitrium.
- Βούληση (Wille), Βούλεσθαι, II 142, 170, 231, III 293, IV 443.

Γ

- Generatio aequivoca, IV 462.
- Γινώσκειν, γνώση (Erkennen, Erkenntnis, cognitio), I 7, 8, 22, 28, 34, 55, 62, 87, 91, III 298-99 (θεωρητική-πρακτική, φυσική), 300, 316, 351-52, IV 362, 367, 370-71, 379, 462-64, 466, 469, 477.
- Γνώρισμα χαρακτηριστικό, κριτήριο (Merkmal), I 22, III 269, 273-74, 312, 320.

Δ

- Δεκτικότητα (Rezeptivität), I 105, II 186, 230, III 328.
- Δέον, ὀφείλειν, πρέπειν (Sollen), I 21, II 219, 230, 231 κ.έ., III 298.
- Διάρθρωση, μερισμός (Teilung), μέρος (Teil), I 45-46, 80, 92, 94, 97, II 112, 114, 130-31, 146, 149, 180-81, 202, 203, 210 κ.έ., 211-13, 240, III 256, 289, 315-16.
- Διαλεκτική, διαλεκτικός, I 1, 5, 31, 35, 68, 102, II 119, 139, 182, 183 κ.έ., 189, 195, 197-98, 205, 214, 216-17, III 257-58, 284, 306, 326 κ.έ., 334, 342, 346, 352-53, IV 390, 409, 417, 473.
- Διάνοια-νόηση (Verstand), I 2, 3, 6, 8, 11, 26, II 109, 120, 143, 154, 156, 164, 167-68, 215, 217, 226, 228, 230, 242, III 248, 266, 293, 300, 306, 316-17, 322-23.

- IV 408-9, 432, 476-77.
- Διάρκεια (Dauer), I 43-44, 54-55, 102, III 283, IV 412.
- Διαφέρον (Interesse), I 100, II 158 κ.έ., 162, 165, 167, 170, III 285, 310, 315, 323-25, 331, 339, 353, IV 385-86, 389, 433, 438, 439, 458.
- Διδασκαλία, θεωρία (Doktrin), I 98, II 197, 205, IV 359, 379.
- Διεννοιολογικός, συλλογιστικός (diskursiv), II 137, IV 365-67, 369, 371, 378.
- Διισμός (Deismus), Διιστής, διιστικός, III 297, 298, 304, 331.
- Δόγμα, δογματικός, Δογματισμός, I 63, 71, II 161, 167, 178, 209, III 292, 343, IV 380-81, 397-98, 403, 405, 409, 426, 431, 455, 478.
- Δόξα, δοξάζειν, νομίζειν, γνώμη ύποκειμενική (Meinung, Meinen), IV 411, 415, 420-21, 451 κ.έ.
- Δυϊσμός, δυϊστής (Dualismus), I 56, 58, 64-65, 72.
- Δύναμη-ϊκανότης (Vermögen), δύναμη κρίσεως (Urteilkraft, Kraft), I 3, 4, 6, 8, 10, 28, 94, 100, 103, 142, 145, 222, 229, 232, 235, III 283, 306, 308, 310 κ.έ., 320.
- Δυναμικός, I 95, II 117-18, 143, 145, 140, 197, 214 κ.έ., 215-16, 220, 224, 235, 240, III 301, 304, 321.
- Δυνατός, δυνατότης, άδυνατότης (Möglich, Möglichkeit, Unmöglichkeit), I 25, 36, 39, 58, 90, 94, 97, II 114, 145, 154, 182, 199, 239, 242, III 250-52, 255, 257-58, 262, 269-70, 272-74, 279, 281, 293, 331, IV 411, 412, 441.
- Έγώ, έγώ νοώ (Ich, Selbst, Ich denke), I 37-44, 46-48, 51, 53 κ.έ., 57, 64-66, 78-80, 83, 87, 88-89, 91, 96, 98-100, 102, 104, 105, II 139, 162, 185, III 338, 342, IV 423, 426, 472.
- Εϊδέναι (Wissen), II 165-166, IV 438, 451 κ.έ.
- Εϊναι, τό (das Sein), Μη-είναι, II 145, III 252, 269, 271 κ.έ.
- Έκταση, έκτατό (Ausdehnung, ausgedehnt), έντατό (intensiv), I 50, 51, 68, 74, 93, 95, II 183, 210, III 286.
- Έκτυπον, I 20, III 248, 255.
- Έλευθερία (Freiheit), έλεύθερος, I 18-19, 34, 106, II 116-17, 140-41 κ.έ., 170, 181, 217-18, 219-220, 222, 225, 227, 233, 238-39, 241, III 292, 297, 338, IV 395, 433, 436-37, 450, 466.
- Έμμονος, έμμενής, έγκόσμιος (immanent), I 3, 13, 26, III 300, 301, 305, 342, IV 470.
- Έμπειρία, έμπειρικός (Erfahrung), I 7, 12, 17, 21, 26, 38, 83, 90, 104, II 118, 165, 182-84, 199, 204-206, 213, 223-25, 239, 245-246, III 265, 273, 287-288, 301, 335, 352, IV 381, 407, 412, 420.
- Έμπειρισμός, έμπειριστής, II 161, 163-164, 166-68.
- Έννοια= Begriff (λογική, έμπειρική, καθαρή, ύπερβατική, μαθηματική, τής διανοίας-νοήσεως και τοϋ λόγου), I 6, 7, 14, 15, 22-24, 26, 35, 80, 106, II 119, 154, 180, 182, 216, 218, 245, 246, III 247-48, 250, 254, 265-66, 273, 316, 321, 336, IV 368-69, 373, 402, 412, 465, 476.
- Ένότης (Einheit), I 6, 8, 10, 12, 17, 22, 24, 26, 31 κ.έ., 36, 39, 46-47, 55, 78, 80, 81-83, 92, 95, 98-99, 103, II 107, 119-20, 141, 169, 185, 222, III 247, 258-59, 262, 273, 286-288, 292, 304, 306-307, 309-310 κ.έ., 313 κ.έ., 320-21, 323, 330-31, 334-35, 339, 343-46, 349, IV 441, 447, 461.
- Ens originarium (Urwesen), I 34, II 153, 162, 165, III 255-56, 287, 297, 334, 346.
- Ens, realissimum, summum, entium, extramundanum, rationis, I 32, 33, II 241, III 253, 255-56, 261, 269, 275, 277, 278-79, 286, 288, 297, 335 IV 412, 426.
- Ένόπαρξη (Inhärenz), ένύπαρκτο, I 33, 44, 47, 82.

- Ἐξειδίκευση (Spezifikation), III 316, 317-18, 324.
 Ἐξήγηση, ἔκθεση, ὄρισμός (Erklärung), II 167, 228, 232, 242, III 284-85, 342.
 Ἐπικουρισμός - Πλατωνισμός, II 166.
 Ἐπιρροή, ἐπίδραση (Einfluß), I 72 κ.έ.
 Ἐπιστήμη (Wissenschaft), I 76, IV 401, 461.
 Ἐπισυλλογισμός, I 29.
 Ἐποπτεία (intuitus, Anschauung), I 7, 22, 43, 53, 60, 74, 79, 87, 90-91, 97, 99, 104, 106, II 122, 127, 137, 186, 210, 240, III 301, 321, IV 362, 421, 441, 477.
 Ἐσωτερικός (innerer, innerlich), ἐξωτερικός, I 25, 51, 75, 103, II 139, III 268, 269, 282, 293, 311, 331, 338.
 Εὐδαιμονία, IV 440, 442 κ.έ., 445 κ.έ.
 Εὐθανασία, II 108.
 Εὐρεσιολογικός (heuristisch), III 285, 321, 327 IV 379, 412.
 Εὐφυΐα, ἐξυπνάδα, πρακτικὴ νοημοσύνη (Klugheit, Klugheitsregel), IV 440.

Η

- Ἠθικὴ, ἠθικός, ἠθικότης, I 19, 20, 28, 34, II 122, 162-63, 174, 233, III 248, 263, IV 436, 440, 441-43, 446, 453, 466-67, 476.
 Ἠθικοθεολογία, III 298, 304, IV 446, 450.

Θ

- Θεϊστής (Theist), III 297-98.
 Θεμελιώδης ἀρχή, ἀξίωμα (Grundsatz), I 3, 5, 7, II 198-99, III 250, 285, 301, 310, 321, 323, IV 378, 381.
 Θεμελιώδης δύναμη (Grundkraft), II 145, III 310 κ.έ. 336, IV 411.
 Θεολογία, θεολογικός, I 32, III 257, 276, 295-96 κ.έ., 302-5, 328-30, 346 IV 386, 446, 448, 470-71, 476.
 Θεός (θεϊκός), Θρησκεία, Δημιουργός,

πρωτουργός, I 20, 34, II 162-63, 194, III 248, 257, 266 κ.έ., 268, 271, 291, 295, 298, 331, 339, 345, 348-49, IV 426, 433, 438, 443-45, 447, 449, 456-57, 473, 475.

Θέση (Position), θέτειν (Setzen), III 270-274.

Θέση (These, thesis), Θετική, II 118, 124-25, II 161, 169, III 298.

Θεώρημα (Lehrsatz), II 118-19, III 352, IV 381.

Θεωρητικός (ἄκρως, καθαρὰ), καθαρὴ θεωρία (spekulativ, Spekulation), I 17, 25, 28, 34, 76, 98, 100, II 121, 160, 162, 165-66, 170, III 263, 283, 291, 296, 297 κ.έ., 301, 304, 330, 353, IV 380, 416, 424, 439, 468, 478.

I

Ignoratio elenchi, III 280.

Ἰδανικότης, I 56 κ.έ., II 197.

Ἰδέα, ἰδέα ὑπερβατικὴ (ὑπερβατολογικὴ), ἠθικὴ, κοσμολογικὴ, I 15, 16 κ.έ., 22 κ.έ., 26 κ.έ., 31 κ.έ., 35, 102, II 109-10, 114, 117, 158, 159, 163, 189, 200, 214-15, 218, 233, 239, 245, III 247, 257, 266, 273, 289, 301, 305 κ.έ., 320, 328, 326, 337, 339, 348, IV 441, 460-61.

Ἰδεαλισμός, ἰδεαλιστής, I 56-59, 63-64, 96, II 183, 184.

Ἰδεῶδες (Ideal), I 36, III 247 κ.έ., 252, 254, 257, 282, 284, 287, 296, 304, IV 443.

In indefinitum, II 200-3, 206, 208, 211, III 338.

In infinitum, II 200-3, 206-8, 211.

Intellectus (archetypus, ectypus), III 346.

Ἱστορία, IV 357, 441, 448, 475 κ.έ.

Ἰσχυρίζεσθαι, ἰσχυρισμός (behaupten, Behauptung), I 48, 81-83, 100, II 118-20, 122, 139, 158, 166, 170, 183, 214, 216, 236, 242, III 287, 304, 325, IV 452, 454.

Κ

- Καθαρός (rein), καθαριστικό, I 22, 37, 105, 154, 156, 174, 179, III 346, 351.
- Καθήκον (Pflicht), III 263.
- Καθολικότης (universalitas), καθολικός I 23, II 220, III 251, 254, 308-9, 315, IV 407.
- Κανονιστικός (regulativ), II 198 κ.έ., 204, 206, 236, 241, 244, III 248, 285, 286-87, 288, 305 κ.έ., 321, 324, 326, 328, 330, 334-35, 337, 338 κ.έ., 340, 344-45, 349, 350-51.
- Κανών (Kanon), I 28, IV 357, 431 κ.έ.
- Κανών (Regel), I 28, II 141, 143, 199-200, 207, 212, 232, 235, III 248, 287, 308-9, 317, 321, 323, 329, 339, IV 424, 427.
- Causa (phaenomenon - noumenon), II 228.
- Καταναγκασμός (Zwang, Nötigung), II 141, 219, III 352, IV 359.
- Κατασκευή, κατασκευάζειν (Konstruktion, konstruieren), III 306, IV 362.
- Κατηγορήμα (Prädikat), I 23-24, 38, 39, 42, 79-80, 82, 106, II 139, 245, III 250-52, 255, 268, 270-71, 294, 305, 337, IV 424, 429.
- Κατηγορία (Kategorie), I 3, 15, 17, 22, 26, 32-33, 39, 41-42, 77, 79-80, 82, 87, 95, 99, 104-6, II 110, 154, 191, 215, III 247, 273, 305, 336, 347, IV 411.
- Quantitas, II 126, IV 363-64.
- Quantum (discretum, continuum), II 124, 126, 128, 212-13, III 320, IV 363-64, 370-71.
- Κενό, κενός, II 125, 127, 129, 131, 180, 206, 208, III 318.
- Cogito, ergo sum, I 41, 58.
- Commercium (Gemeinschaft, κοινωνία), I 40, 68, 72, 75, 103, IV 412.
- Compositio, compositum (ideale, reale), decompositio II 134, 211.
- Conceptus (communis, cosmicus, ratiocinans, ratiocinatus), I 15, 22, III 315, IV 465-66.

Corula (συνδετικό), III 271.

Correlatum (συσχετικό), I 56, II 125, 180, III 251.

Κοσμολογία, κοσμολογικές ιδέες, κοσμολογικός, Κοσμοθεολογία, I 32, 104, II 109, 117, 150, 151, 158, 172-73, 179, 182, 189, 225, 244, III 265, 275 κ.έ., 284, 295, 297, 328, 339, IV 471.

Κόσμος, έννοια του κόσμου (Welt, Weltbegriff), I 32, 106, II 109, 116, 117-18, 124-25, 131, 146-47, 162, 179, 180 κ.έ., 193, 195, 197, 207-8, 210, III 277, 338, 339, 347, IV 430.

Κρίση (Urteil), Κριτική, κριτικός, I 2, 3, 5, 23, 28, 41, II 194-95, 237, III 267, 353, IV 358, 365 κ.έ., 380-81, 459, 467, 473, 478.

Λ

Λειτουργία (Funktion), I 2, 6, 28, 42, 104-6.

Λογισμός (ἐπιλογισμός υπερβατικός, Reflexion), I 3.

Λόγος, νοῦς (Vernunft), I 4, 5, 6 κ.έ., 11, 24, 27-28, 30, 32, 77, 82, 101, II 109-10, 119-20, 122, 158, 160, 164, 168-169, 191, 200, 205, 215, 217-18, 230-39, 242-44, III 248, 250, 260, 284, 291, 293, 303, 305-6, 308, 312, 314, 317, 320-321, 326, 333, 334 κ.έ., 339, 346, 351, 353, IV 360, 380, 382 κ.έ., 394, 401, 404-5, 416-17, 420, 431-33, 449-50, 462, 478.

Μ

Μαθηματικά, μαθηματικός, μάθημα, I 7, 17, II 117-18, 121-22, 135, 137, 143, 145, 159, 164, 174, 200, 214 κ.έ., 215-17, 240, III 267, 321, IV 360-61, 363 κ.έ., 368, 371 κ.έ., 375 κ.έ., 379 κ.έ., 421, 429, 453, 463-65, 469, 471, 474, 478.

Μέθοδος, μεθοδολογία, I 34, 95-96, II 121, III 310, 324, 326, 352, IV 357, 362, 366, 372, 468, 477 κ.έ.

Μεταβολή (Veränderung), μεταβλητό, II 145, 148, 154, 156, 224, 240, III 336, 343.

Μεταφυσική, μεταφυσικός, I 34, 89, IV 467-69, 470 κ.έ., 476.

Μηχανοκρατία (Mechanismus), μηχανισμός, III 343.

Μοναδολογία, II 136.

Μοναδολόγοι, II 135, 137.

Μονιμότητα, μόνιμη διάρκεια -ὑπαρξη, σταθερότης (Beharrlichkeit), παραμόνιμο, I 43, 52-55, 67, 80, 92, 96-97, II 235, III 337 IV 408.

Μονόγραμμα, III 249-50, IV 461.

Modus-modi, ponens, tollens, I 87, IV 427-428.

Μορφή, είδος, ειδολογικός ἢ κατ' είδος, τυπικός-λογικός (Form, formal), I 2, 6, 47, 53, 78, II 148, III 285, 293, 318-19.

Mundus sensibilis - intelligibilis, phaenomenon, II 131, 135, 146, 209, 242-43, III 329, IV 419, 430, 446-47.

N

Nexus (effectivus, finalis, Verknüpfung= δεσμός), III 339-40, 343.

Νοεῖν (Denken), Νοοῦν, Νοῦς, I 32, 43-44, 67, 74-77, 83, 87-91, 96-97, 99, 102, 104, II 164, 234, III 273, 288, 337-38, 342, IV 423, 426, 471.

Νόηση, νοερή φύση ἢ οὐσία (Intelligenz), Νοῦς, I 74, 83, 95, 102, II 246, III 259, 292, 297, 303-4, 327, 329, 336, 340, 343, 348, IV 385, 434, 443, 447.

Νοητόν (ὄν, κατ' ἐπίνοιαν= Gedankending, Verstandeswesen, ens rationis), I 33, II 127, 141, 164, 226, 243, 245, III 327, 330, 335, IV 412.

Νοητός, νοητικός (intelligibel intellektuell), I 40, 51, 106, II 216-17, 222, 224, 229, 234, 238, 241-42, 244-46, III 289, 338, IV 372, 412, 476.

Νόμος, ἠθικός (Sittengesetz), πρακτικός,

λογικός, ὑπερβατολογικός, I 21, 101, 106, II 237, III 298-300, 316, 319, IV 407-8, 435, 440, 444, 450.

Notio (καθαρή ἔννοια), I 22.

Noumenon, I 50, 89, 91, 100, 105, II 224.

O

᾽Ολότης (universitas, omnitudo, Allheit, Totalität), ᾽Ολον (Totum, Ganzes, das All), I 13, 20, 23, 26-27, 33, 36, 46, 82, II 109-10, 114-17, 124, 134, 137, 153, 177, 180, 188, 192, 196, 197-98, 202-3, 206-7, 210, 211-13, 217, 222, 226, 240, III 251, 253, 258, 261, 294-95, 332, 338, 340, IV 433, 460.

᾽Ομοιογένεια, ἀνομοιογένεια, I 69, 103, II 214, 216, 240, III 314-15, 317-18, IV 469.

᾽Ον (Wesen), ὑπέρτατον ὄν, I 33, 36, 39, 41-42, 51, 66, 76, 88-90, 102, 105, II 146-47, 181, 225, 240-41, 246, III 256-57, 261, 264, 272, 274, 282, 288-90, 294, 296, 301, 303-4, 345, IV 384-85, 415, 446.

᾽Οντολογία, ὄντολογικός, ᾽Οντοθεολογία, II 151, III 265, 266 κ.έ., 275, 277-79, 281, 292, 295-97, IV 470-71.

᾽Ορθολογικός (rational), ὀρθολογιστής, I 38, 94-95, IV 462, 470.

᾽Οριον, ὄρια, φραγαμοί (Grenzen, Schranken), I 97, 100, II 128-29, 131, 134, 199, 203-4, 206, 208-9, III 249, 253, IV 373, 404.

᾽Ορίζειν, ὀρισμός (Definieren, Definition), ὀρίζων (Horizont), III 317-18, IV 373 κ.έ., 402.

᾽Ορος, τό ὑπό δρους, σχετικό (Bedingung, bedingt), I 7, 23, 29, 32-33, 47, 77, II 110, 144, 148, 151-53, 177, 216-17, 234-35, 238-39, 241-43, III 261, 281, 338, IV 412.

Οὐσία (Substanz, substantia), συμβεβηκότα, I 39, 40, 42-45, 48, 54, 79, 81,

88-90, 92-93, 95-97, 99, 103, II 113-114, 130, 132, 143, 145, 212, 241, III 290, 293, 300, 310-11, 328-29, 334, 336, 342, 347, IV 412.
 Ουσιαστικό, Ὑποστατικό (Substantiales), Ουσιακό, I 102-3, II 113-14, 132-34, 137.
 Ουσιαστικότης, οὐσιότης (Substantialität), I 42 κ.έ., 54, IV 415.

Π

Παραγωγή (Deduktion, Ableitung), I 17, 28, 33, II 217, 246, III 257, 285, 287, 321, 327-28, IV 378.
 Παραλογισμός (Paralogism, Paralogismen), I 36-37 κ.έ., 42 κ.έ., 56 κ.έ., 78, 81, 90, 102 κ.έ., II 107, IV 423.
 Παράσταση (Vorstellung, repraesentatio), I 21, 31, 54, 57, 59, 83, 93, 100, II 148, 184, 186, 188, 243, III 251, IV 423.
 Πειθαρχία (Disziplin), I 98, IV 357-58, κ.έ., 361 κ.έ., 382 κ.έ., 432.
 Πειθώ, πείση (Überredung), III 351.
 Πεποίθηση (Überzeugung), III 291, IV 451 κ.έ., 457.
 Perceptio, I 21.
 Πιθανότης (probabilitas, Wahrscheinlichkeit), I 1, III 293, IV 416.
 Πίστη, πιστεύειν (Glaube, glauben), II 165, III 291-92, IV 451 κ.έ.
 Πλάνη (Irrtum), I 2, 36, III 340.
 Πλάσμα (Fiktion), IV 412.
 Πνεῦμα (animus, Gemüt), I 73, III 283, 310, 328.
 Πνευματισμός (Pneumatismus), I 65, II 108.
 Πνευματοκρατία (Spiritualismus), πνευματικότης (Spiritualität), πνευματοκρατίας, I 40, 97, 98, III 342.
 Ποιότης (qualitas), ποιοτικός, I 39, 82, 92, IV 363.
 Πολεμικός (polemisch), πολεμική, IV 382 κ.έ., 399, 417.

Πρᾶγμα αὐτό καθ' ἑαυτό (Ding an sich), πρᾶγμα καθόλου ἢ ἐν γένει (Ding überhaupt), ὑπερβατικό, I 4, 31, 39, 42, 51, 58, 60-61, 66, 79, 90-91, 100, 103, II 151, 184, 195, 203, 223, 242, 246, III 250-51, 253, 258, 267, 272, 274, 288, 294, 300, 327, 336, IV 367, 419.
 Πραγματικός, πραγματικότης (real-wirlich, Realität-Wirklichkeit), I 35, 44, 57-59, 61-62, 82, 91, 93-94, 97, 100, 105, II 113-14, 133, 154, 185, 221, 239, 246, III 247, 252-53, 258, 262, 270, 271-72, 274, 295, 304, 334, IV 420, 476.
 Πραγματοκρατία, πραγματοκράτης (Realismus, Realist), πραγματολογικός, I 58-59, II 183-84, 226, IV 435, 440, 454-55.
 Πρακτικός, Πρακτικό, I 17, 28, 55, 98, 100, II 162, 165, 167-70, 218, 233, III 248, 263, 303, 338, IV 416, 435, 437-39, 453.
 Πράξη, ἐνέργημα (Handlung, Tat), I 19, 106, II 146, 222-29, 231-33, 235-38, III 248, 322, 328, 337, IV 434, 450.
 Πράττειν καὶ μὴ πράττειν [παραλείπειν] (Tun und Lassen), II 170, IV 437, 440.
 Πρόβλημα (Aufgabe), I 24, 27, II 170, 190, 198.
 Προβληματικός, I 35, 41, 96, II 116, III 308-9, 335.
 Progressus - progressiv (Fortgang= πρόοδος, προοδευτικός), I 30, 33, II 111-13, 185, 200, III 338.
 Προσβολή, προσβάλλειν (Affektion, affizieren), I 50, II 186, 219, 237.
 Προσδιορίζειν, προσδιορισμός, προσδιορίζων, καθορίζων, προσδιορισίμος (Bestimmen, Bestimmung, bestimmend, bestimmbar), προσδιορισιμότης, ἀπροσδιοριστία, I 81, 87, 89, 97, 103, II 149, 209-10, 229, 236-37, III 250-54, 258-59, 271, 282, 286-87, 295, 316, 323.
 Προστακτική (Imperativ), II 230, IV 437.

Προσυλλογισμός, I 12, 24.
 Πρόσωπο, προσωπικότητας (Person, Personalität), I 40, 52 κ.έ., 89, 103, III 259, 328, 342.
 Πρόταση (Satz), I 46-48, 52, 54, 71, 88, 90-91, 99, 104, II 169, 189-91, 194-195, 206, 217, 241, III 251, 254, 267, 269-70, 279, 296, 321, IV 367-68, 421, 425.
 Πρωτότυπον, άρχέτυπο, πρωταρχικό (prototypon, Urbild), I 17-20, III 248, 250 κ.έ., 255-56, 329, IV 373.

P

Ratio (ignava, perversa), III 342, 344, IV 413.
 Regnum gratiae, IV 444.
 Regressus, regressiv (άναγωγή-παλινδρομηση, άναγωγικός-παλινδρομικός), II 111-13, 116, 152, 180-81, 188, 196-97, 200-4, 206-11, 214, 240, 243, III 338.

Σ

Σειρά (Reihe), I 12, 23, 29-30, 32-33, 36, 54, II 110-12, 124, 143-44, 148-49, 153, 196, 200, 202-3, 207, 210, 216, 234, 236, 239-42, III 280, 338, IV 384, 413.
 Σημείο, -α (Punkt), II 134-35, III 307, 317-18.
 Σκεπτικισμός, σκεπτικός, I 71, II 121, 178-79, IV 399-400, 401 κ.έ., 403 κ.έ., 406 κ.έ., 410, 478.
 Σκοπός, φυσικός, τελικός (Zweck) σκοπιμότητας, I 20, 27, 101-2, II 244, III 290-95, 339-41, 343-46, 349, 352, IV 413, 433, 448, 459, 465-66.
 Suppositio (absoluta, relativa), III 332, 339.
 Σοφία (κατά κόσμον, φιλοσοφία= Weltweisheit), φιλοσοφία, φιλόσοφος, I 17, 25, 27, II 122, 137, 152, 158-59, 166, 172, III 248, 313, 349-351, IV 362-63 κ.έ., 370-71 κ.έ., 376 κ.έ. 379 κ.έ., 459, 464-67, 472, 474.

Sophisma figurae dictionis, I 81, 90, II 191.
 Species (είδος), III 312, (είδος-γένος), 317 κ.έ., 320 κ.έ.
 Συγγένεια, οικειότητας (Affinität), III 317 κ.έ., 320-321, 325, IV 408, 422.
 Συγκατάληψη (Apperzeption), I 38, 47, 53, 55, 57, 79, 80-81, 87-89, 97, II 229, III 259, IV 370, 423.
 Συλλογισμός (σοφίσματα), I 4-7, 9-11, 14, 22-24, 29, 31-33, 35 κ.έ. 57, 78, 90, II 107, 119, 189, 191, III 254-55, 263, 266, 285, 294, 342, IV 428.
 Συνείδηση, συνειδέναι (έμπειρικό, καθόλου, ύπερβατικό), I 40-41, 44, 47, 51-54, 81, 87, 91, 93, 102, 104-5, II 185, 210, III 273, 284, IV 423.
 Συνειρμός, συνειρμική σύνδεση (Association), IV 408, 422.
 Συνέχεια (Kontinuität - continuum), III 317 κ.έ., 325.
 Συνήθεια (Gewohnheit), IV 403, 407.
 Σύνθεση, συνθετικός, σύνθετος, συνθετιμένος, άποσύνθεση, I 7, 12, 22-24, 31, 34, 45-46, 50, 55, 77-78, 88, 90, 92-933, 95, II 108, 111, 113-15, 122, 124, 128, 130, 134, 139, 163, 180, 190, 191-92, 196, 206, 212, 215-16, III 251, 270, 272, 274, 280, 289, 301, 321, IV 366, 378, 404, 406 κ.έ., 413, 416, 421, 432.
 Συστατικός (konstitutiv), II 199, III 287-288, 306, 309, 321, 324, 328, 330, 335, 339, 341-324, 345, 351.
 Σύστημα, συστηματικός, I 23, 31, 34, 72, II 109, 169, III 247, 286, 288, 307, 309, 310, 312, 315, 317, 319, 322-23, 330-31, 334-36, 343-44, 346, 348, IV 381, 460, 462, 464, 478.
 Σχέση, άναφορά (Beziehung, Verhältnis, Relation), I 31, 56, 82, III 252, 271, 295, 344.
 Σχήμα (Schema), III 322-23, 327, 330, 334, 336-37, 348, 349, IV 460-61.

Σῶμα (Körper), σωματικός, σωματολογία, I 37, 40, 48-50, 59, 66, 70, 103, II 137, 194-95, 212, III 338, IV 418-19, 423, 471.

T

Τάξη (Ordnung), I 101, II 213, III 290, 293-95, 297, 326, 343 IV 413.

Ταυτότης, ταυτός (Identität, identisch), I 39-40, 52-53, 55, 88, 91, 96, III 267, 268, 297, 328, 336.

Τελειότητα (Vollkommenheit), III 248, 283, 290, 294, 301, 323, 344-45, 350.

Τελολογία, τελολογικός (Teleologie), III 340, 343-44, IV 465.

Τοπολογία (Topik), I 39.

Τύχη, τυχαίος, τυχαίότης (Zufall, zufällig, Zufälligkeit), II 114, 117, 151-54, 182, 216, 241-43, 245-46, III 260, 264, 276, 280, 285, 290, 293-95, 299-300.

Υ

Ύλη, ύλικός ἢ καθ' ὕλην (Materie, material, Stoff), I 48, 50-51, 55, 58-60, 64-65, 68-70, 72-73, 80, II 113, 117, 202, 212, III 257, 286-87, 293-94, 300, 313, IV 472.

Ύλισμός, ύλιστής, I 65, 95, 97.

Ύπαγωγή (Subsumtion), I 12, 23, 28, III 308.

Ύπαρξη (Dasein, Existenz), αὐθύπαρξη (Subsistenz), ὑπάρχειν, I 39, 41, 56-58, 82, 89-91, 95-97, 99, 101-2, 104-6, II 114, 144, 149, 181-82, 184, 196, 220, 240 κ.έ., 245, III 260-63, 266 κ.έ., 270 κ.έ., 275 κ.έ., 281, 285, 288, 295, 298, 303, 304, 345, 350.

Ύπερβατικός (transzendent), I 3, 4, 13, 26, II 118, 242, 245, III 300.

Ύπερβατικός-ὑπερβατολογικός (transzendental), I 3, 4, 58-59, 103, II 122, 141-42, 163, 204, 218, 220, 239, 244, III 252, 265, 281, 284, 289, 297, 301,

310, 314, 316, 319, IV 367, 421-22, 436, 439, 453.

Ύπόθεση, ὑποθετικός, I 23, III 282, 298, 309, 311, 313, 319, 334, 337, IV 410 κ.έ., 413 κ.έ.

Ύποκείμενο (Subjekt), ὑποκειμενικός (subjektiv), I 2, 4-5, 27, 31-32, 36, 40, 42-44, 48, 51, 53-54, 67, 72, 74-75, 77, 82, 88, 90-92, 96-97, 99, 103-4, 106, II 107, 132, 139, 185, 212, 222, 224, III 268, 271, 336, 342.

Ύπολαμβάνειν, δοξάζειν (Fürwahrhalten), IV 451-53, 455-56.

Ύπόσταση, ὑποστασιοποιεῖν, I 17, 68-69, 74, 76, 81, III 256, 258-59, 284, 287-88, 329, 344-46.

Ύπόστρωμα, ὑπο-κείμενο (Substratum), I 44, 50, 67, III 253, 286, 333, 347.

Ύφαρπαγή (Subreption, Erschleichen), I 64, 72-74, 81, II 199, III 258, 287, 306, IV 429.

Φ

Φαινομενικότητα, ὄψη (ἀπατηλή), αὐταπάτη (Schein, Illusion), I 1-5, 21, 35-37, 77, 83, 102, II 119, 193, 205, 239, III 257-58, 267, 284 κ.έ., 305, 307, 346, 351-53, IV 398, 429.

Φαινόμενο (Erscheinung), I 1, 17, 54, 57, 60, 66, 69, 104, II 129, 180, 183-86, 191, 197, 215, 221, 223, 232, 237-38, 243, 246, III 337, IV 384, 412, 430.

Φαινόμενο (Phänomen, phaenomenon), II 228-29, 241.

Φαντασία, φανταστικό (Einbildungskraft), I 26, III 310, IV 408.

Focus imaginarius, III 307.

Φύση, φυσική τάξη, φυσικοί νόμοι (Natur, Naturgesetze), φυσική αἰτία, νομοτέλεια, ἔρευνα, ἐνότης, I 20, 34, 41, 101, 106, II 117, 140-41, 143-47, 149, 165, 170, 176, 181, 218-19, 220-26, 232-35, 239, III 289, 297, 311, 314, 326.

338, 342-45, 349, IV 372, 386, 414, 434, 437, 444, 459, 466, 470.

Φυσικές έννοιες ή έννοιες τής φύσεως (Naturbegriffe), I 28, II 118.

Φυσική επιστήμη (Naturwissenschaft), φυσικός επιστήμων I 34, III 315.

Φυσικοθεολογία, φυσικοθελογικός, III 265, 277, 288 κ.έ., 292, 295-96, 298, 343, IV 447, 456.

Φυσιολογία, Φυσική ή Θεωρία τής φύσεως (Naturlehre), φυσιοκρατία, I 41, II 143, 175, 220, III 341, IV 470-71, 477.

X

Χαρακτήρ (ἐμπειρικός, νοητός), χαρακτηρολογία, I 70, 96, II 223-25, 229, 232-38, III 324.

Χρήση (θεωρητική, πρακτική, ὑπερβατική, ἐμπειρική, καθαρή, λογική, πραγματική, δογματική, τής διανοίας, νοήσεως καί τοῦ λόγου), I 4, 6, 9 κ.έ., 21-23, 26-28, 31, 33, 42, 55, 81, 95, 98, 100, 105-6, II 159, 204-5, 209, 236, 242-44, III 254, 258, 280, 290, 296, 298, 300,

303, 304-5 κ.έ., 308-9, 311-12, 320, 323, 332, 334, 339, 343, 348, 351, IV 360-61, κ.έ., 367, 369-70, 382 κ.έ., 412, 416-18, 432, 438, 441, 448, 467.

Χρόνος (Zeit), I 52-53, 58, 60, 66, 82, 92, 99, II 112, 124-25, 129, 134, 143, 148, 150, 153, 184-86, 210, 220, 223, 234, 237-38, IV 367.

Χῶρος (Raum), I 58, 60-61, 82, II 112, 124-25, 133-35, 137, 180-81, 185-86, 210-11, 220, III 287-88, IV 367.

Ψ

Ψυχή (Seele, anima), I 37, 39-40, 42, 44, 48, 66-67, 79-80, 82, 92 κ.έ., 97, 103-4, III 328, 336, 337, IV 384, 412, 415, 418, 434.

Ψυχολογία, ψυχολόγος, ψυχολογικός, I 32, 37-42, 66-67, 82, 94, 96, 98, 102-4, 106, II 142, 220, III 328, 330, 337, 342, IV 384, 386, 471, 472.

Ω

ώς ἔάν (als ob), III 287, 327-29, 333, 335, 337-39, 350.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	Σελ. V-XXVIII
----------------	------------------

ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Είσαγωγή	357-358
1. Κεφάλαιο: Ἡ πειθαρχία τοῦ καθαροῦ λόγου	358-361
1. Τμήμα: Ἡ πειθαρχία τοῦ καθαροῦ λόγου στή δογματική χρήση	361-382
2. Τμήμα: Ἡ πειθαρχία τοῦ καθαροῦ λόγου ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν πολεμική χρήση του	382-400
Περὶ τῆς ἀδυνατότητος μιᾶς σκεπτι- κῆς ἱκανοποιήσεως τοῦ μέ τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του διχασμένου καθαροῦ λόγου	401-410
3. Τμήμα: Ἡ πειθαρχία τοῦ καθαροῦ λόγου ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τίς ὑποθέσεις	410-421
4. Τμήμα: Ἡ πειθαρχία τοῦ καθαροῦ λόγου ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τίς ἀποδείξεις του ..	421-433
2. Κεφάλαιο: Ὁ Κανὼν τοῦ καθαροῦ λόγου	431-433
1. Τμήμα: Περὶ τοῦ ἐσχάτου σκοποῦ τῆς καθα- ρῆς χρήσεως τοῦ λόγου μας	433-438
2. Τμήμα: Περὶ τοῦ ἰδεώδους τοῦ ὑπερτάτου ἀγα- θοῦ ὡς ἐνός προσδιοριστικοῦ λόγου [ἀρχῆς] τοῦ ἐσχάτου τέλους τοῦ καθα- ροῦ λόγου	438-450
3. Τμήμα: Περὶ τοῦ δοξάζειν, τοῦ εἰδέναι καὶ τῆς πίστεως [τοῦ πιστεύειν]	451-459
3. Κεφάλαιο: Ἡ ἀρχιτεκτονική τοῦ καθαροῦ λόγου	460-475
4. Κεφάλαιο: Ἡ ἱστορία τοῦ καθαροῦ λόγου	475-479
Index nominum	481
Index rerum	483-492

IMMANUEL KANT

TOY

— . —

2006

Copyright :

· μ
' & ()
. 20.22.463, .

ISBN 960-91047-0-3

... (...) ... «ignoratio rei» ... «ignoratio
 elenchi», ... « ... » ... « ... »
 ... (sic) ... « ... » ... «μ ...»

», !—, -
μ -

Fr. Schiller:

*«Zwei Jahrzehnte kostet du mir; zehn Jahre verlor ich
Dich zu begreifen, und zehn, mich zu befreien von Dir»*

(Xenien 1796)

(μ , - :
, , ,
).

, 1998

IMMANUEL KANT

TOY

:

— —

.

1986

Methode», (Auslegung) ;
 Gadamer, (jberhellung. " «(jberhellung» (op. cit., . 363). «
 ».
 «Denrt jeder Obersetzer ist Interpret») ;
 medium , Gadamer -
 2 —
 3 " , -
 , μ μ μ , μ -

1. . op. cit., . 364-65.

2. Husserl (Die Krisis der europaischen Wissenschaften und die transzendente Phenomenologie, Husserliana, Bd. VI, Haag, 1962, . 183-84),

Husserl — Hegel « μ μ μ μ ».

3. μ μ μ μ μ μ

μ μ μ ()
 μ ()
), μ ()
 μ μ μ μ μ μ
 μ « » μ
 !

bet
reiiten ^ernunff

«----- Of----- »

i i n

3 m mi B i u I S i a n t

^rpfjfoe in #6nig\$6crg.

SK i 9 o,

terlcgfi 3ofcarm Jtiibri^ J^artfootty

X 7 8 t .

I

μ (Schein)

1. «transzendental» μ μ μ « » (-) , « » () .
2. . Logik () , . 16 . . («Kunst des Scheins» « a t h a r t i k o n d e s V e r s t a n d e s ») : K a n t s G e s a m m e l t e S c h r i f t e n (. - ' μ) , t. IX. . Kr. d. r. V. A 61-62 (Dialektik = «als eine Kritik des dialektischen Scheins»).
3. . Kr. d. r. V. A 62, B 170 Logik, op. cit., . 16-17 («Logik des Scheins» = «ars sophistica, disputatoria»). Schein (= μ ,) .
4. . Logik, op. cit., . 81-82 μ W a h r s c h e i n l i c h k e i t (p r o b a b i l i t a s) S c h e i n b a r k e i t (v e r i s i m i l i t u d o) =) . W a h r s c h e i n l i c h k e i t = « e i n e A n n f l h e r u n g z u r G e w i s s e i t » , « d e r G r u n d d e s F i l r w a h r h a l t e n s o b j e c t i v g i l l i g » , S c h e i n b a r k e i t « G r u n d » « s u b j e c t i v g o l l i g » . « D i e S c h e i n b a r k e i t i s t b l o s s G r d B e d e r O b e r r e d u n g » . ° O W a h r s c h e i n l i c h k e i t * μ = (« p r o b a b i l i t y » , . μ . . S m i t h) , , .
5. " : .

(353) (A 297)

(transzendentel) * (transzendent).

(4] (5)

[]

(: .)

(-)

6

7

[-

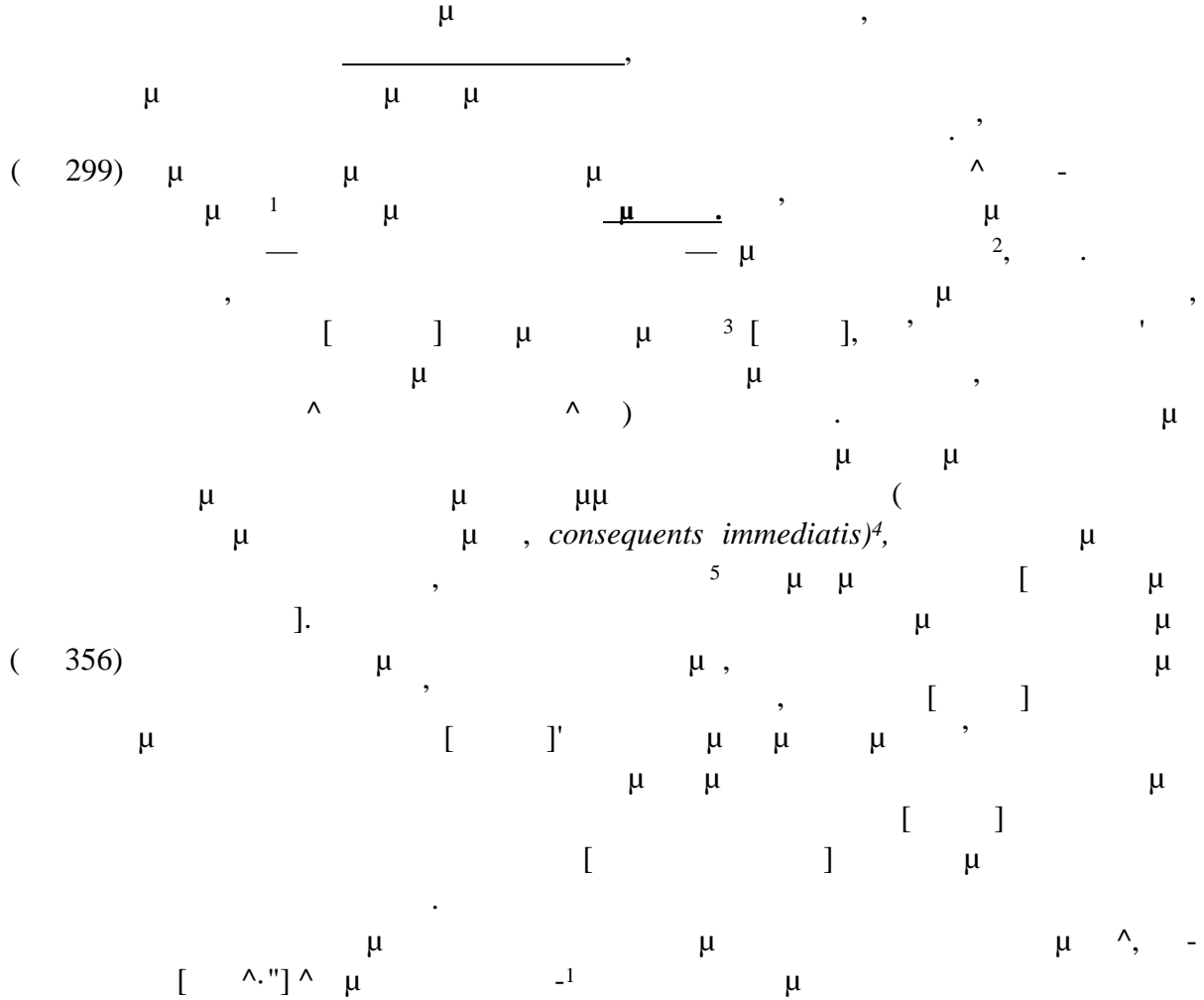
1. μ , .
2. " : _____ > » .
3. μ transzendent transzendentel .
4. " : μ : X .
5. μ μ (= Trugschlüsse).
6. Maximen.
7. " .

Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt : Transzendent und Transzendentel im Denken Kants. Zur Vorgeschichte, Bedeutung und Weiterwirkung der Begriffe (Wege der Forschung, t. 104), . i n s k e .

II

μ

A

1. Hartenstein : Erkenntniskraft : Erkenntnisart (=).
2. , .
3. usus logicus usus realis . Dissertatio : De mundi sensibilis atque intelligibilis forma et principiis, Sectio II. § 5, . Sectio V, § 23 : Kant s Gesammelte Schriften, op. cit., t. II.
4. . . p , , , ²1972, . 143.
5. , (= wird ... nicht eingeschhen).

$\neg 3 I \quad * \wedge \neg \neg \rightarrow * \rightarrow *$

(361) = major) μ (= minor) μ
 lfr-p-t - μ 1. μ μ
] μ (conclusio) [] μ μ
 a priori 1 * - - μ μ
 ^ ^ , μ
 iC ' μ μ μ
 larvsV; (aufgegeben) μ μ μ μ μ μ μ
 [], μ [= Assertion] μ μ ,
 (305) μ' , μ [μ μ
]. " μ μ [μ] μ μ ,
 μ μ μ μ
 μ : μ 3 μ
 μ () μ 4 μ μ

(362)

μ ; μ
 μ μ
 ----- m:-----
 1. " - ((= Urteilkraft). μ Urteilkraft .
 132/ 171 Logik, op. cit., § 81, . Kritik der Urteilkraft, Vorrede
 Einleitung.
 2. .
 3. .
 4. ' μ Vorlft n d e r : Erkenntnisse.
 μ : Erkenntnis.

1, μ [], ^{2 3}
 μ
 rjflr yT_XCTH'A) μ (^ μ ^
 ^ a priori)
 μ μ ,
 μ μ , -
 μ $\mu\mu$ 4
 μ ^
 μ / μ (
 .1 $\mu\mu$. ? 5, μ
 μ μ (). ” μ μ :
 ~. μ (
 W1' ^ » /, μ ; «TM ^ μ μ , [μ],
 μ ” (309)
 μ μ , μ μ
 μ [μ] μ , μ
 μ , μ 6
 μ μ 7 μ μ μ
 μ ” , , (366)
 μ μ ^ 8 μ
 μ , μ -
 μ μ μ 9
 [,] μ 10), μ μ μ
 μ [.] ,
 μ -

1. μ 4 kann : wird ... erwogen werden = ...
2. μ (= erwogen werden).
3. Transzendent (= μ).
4. AdSquater (= μ , μ).
5. Immanent (= μ , μ).
6. ' , .
7. μ μ ...
8. Obereilterweise.
9. Petition (petitio principii = μ). . . ,op. cit.,
 . 200 : Logik (Kant), § 92.
10. Postulat. . p a, op. cit., . 184.

μ μ * μ μ μ μ

L&—t -^ 1

_____μ

(310)

(%_____ ^

μ μ

,

2,

μ [_____ ^

a priori

[_____]

μ μ

(367)

_____ , _____ μ μ

. μ μ [_____]

μ μ .

3

μ a priori,

μ

μ . μ

μ , : [.]

, - μ *_____ μ

, μ μ μ μ 4 μ

, μ ^ ^ - μ

μ , μ _____ , μ μ

(311) μ

(μ μ

μ) μ [

] - μμ μ μ , ' [

] 6 . « , . μ

- 1. A: der zweite : das zweite.
- 2. Reflektierte (= μ , . μ).
- 3.
- 4. Vernunftbegnffs.

$$\frac{[\mu]}{\mu} \cdot \frac{[\mu]}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu}$$

$$\frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu}$$

$$\frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu}$$

$$\frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu}$$

(314)

$$\frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu}$$

$$\frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu}$$

$$\frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu}$$

$$\frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu}$$

(371)

$$\frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu}$$

$$\frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu}$$

$$\frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu}$$

$$\frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu} \quad \frac{\mu}{\mu}$$

4 *

* [] []

5 (spekulative Erkenntnisse) a priori, [] μ -

6, μ μ [] μ 78 *

1. . . μ 132 d, μ 28 a.

2. . . 72 e. 75 d, . ., 81 d - 85 d. 249 d . .

3. . . - G. G a d a m e r, Wahrheit und Methode, Grundziigc einer philoso- phischen Hermeneutik, Tübingen, 1960 (⁴1975), . .

4. . . 500 c . ., 517 be, 176 e.

5. . . 511c, 253 c . ., 15 c . 59 . .

6. . . 74 . ., 101 c, 104 . . . 510 c . ., 527 b, 16 c . .

7. . .

8. . . 247 . .

12,

(318)

(375)

1. Im Sittlichen =
2. 596 .., μ 29a .., 30c .. 37d, 39e-40a, 42c, 52 a, 92 b 15a.
3. 74de, 75ab μ 41a ..
4. (= durchgangig).
5. μ («the totality of things») μ μ μ . . S m i t h (. . : Critique of Pure Reason, New York, 1929, . 313).
6. (μ) (= das Ganze der Verbindung).
7. , . « μ » («schlfperischen Ursprungs»). . e i m s o e t h, Transzendente Dialektik, Ein Kommentar zu Kants Kritik der reinen Vernunft, Erster Teil: Ideenlehre und Paralogismen, . 37.
8. G o r l a n d μ : ... von der copeilichen (V a l e n t i n e r: copielichen) Betrachtung ... ,d. h. « referierenden», . , -

(326) μ^1
 μ [μ] μ
 μ μ μ

(383) μ μ μ μ μ μ
 μ μ μ μ μ μ
 μ μ μ μ μ μ

μ μ μ μ μ μ
 μ μ μ μ μ μ
 μ μ μ μ μ μ
 μ μ μ μ μ μ
 μ μ μ μ μ μ
 μ μ μ μ μ μ

(327) μ μ μ μ μ μ
 μ μ μ μ μ μ
 μ μ μ μ μ μ
 μ μ μ μ μ μ

(384) μ μ μ μ μ μ
 μ μ μ μ μ μ
 μ μ μ μ μ μ
 μ μ μ μ μ μ

- 1.
2. μ (= Vernunfteinheit...).
3. Transzendent.
4. Transzendente Ideen.

(329) [...],
 μ ... μ ... μ [...] μ
 μ^1 ... μ ... μ ... μ ...
 μ ... μ ... μ ... μ ...
 μ ... μ ... μ ... μ ...

(386) μ ... μ ... μ ... μ ...
 μ ... μ ... μ ... μ ...
 μ ... μ ... μ ... μ ...

 μ ... μ ... μ ... μ ...
 μ ... μ ... μ ... μ ...
 μ ... μ ... μ ... μ ...
 μ ... μ ... μ ... μ ...

(330) μ ... μ ... μ ... μ ...
 μ ... μ ... μ ... μ ...
 μ ... μ ... μ ... μ ...
 μ ... μ ... μ ... μ ...
 μ ... μ ... μ ... μ ...
 μ ... μ ... μ ... μ ...
 μ ... μ ... μ ... μ ...
 μ ... μ ... μ ... μ ...

(387) μ ... μ ... μ ... μ ...

- 1. Nichtig (= μ ... , μ)
- 2. μ ... : μ ...
- 3. μ Subsumtion . Logik, § 58.
- 4. 4 zu : in.
- 5. . Logik, § 57.

μ . ' μ μ μ -
 , μ ()
 μ ¹ , μ
 μ μ . ' : «" ' μ
 μ » , μ
 μ μ μ (μ μ -
 , μ) : «
 μ » , μ
 , : « μ
 » , μ
 μ μ μ (μ) μ ² μ : ,
 [] : « μ μ μ » , — μ μ μ μ (331)
 (μ) _____ (Conclusion). μ -
 , ³ (Exponent) μ , (-
), μ , μ -
 μ *ratiocinatio polysyllogistica*, 4 5 -
 μ μ μ
 (*per prosyllogismos*), (388)
 (*per episyllogismos*).
 , μ
 μ , . μ
 μ μ μ , μ :
 μ μ , μ
 , _____ ~ μ , μ \\
 μ , μ
 (*conclusio*) , μ μ μ μ , -
 μ μ μ μ
 (a priori μ , μ
 μ μ [μ μ] (A 332)
 μ μ (*eine werdende*)

1. " : .
2. : der (= Erkenntnis) : dem Erkenntnis.
3. . Logik, § 58.
4. r d m a n n: welches (= welche), . polysyllogistika.
5. (= Fortgang).

$\frac{i\&eccc}{\mu}$, $\frac{0}{\mu}$,
 μ iLY-illL__ , *
 μ ^
 μ [] μ (μ) μ ,
 μ [] (^1),
 μ . μ μ μ (psychologia
(392) *raiiionalis*) μ μ μ (cosmologia
(335) *raiiionalis*) [] μ (theologia
transscendentalis). , μ μ
, , . μ μ μ
(μ) μ μ μ μ μ
 μ , [] μ .
' - ^
[] , .
 μ , μ . μ , μ
, μ μ [μ]
, ^ -.? «^ ,
• ~£ ' μ , ' % V T ,
 μ 2

1. ens entium ens perfectissimum realissimum (. A 578 / 606 .).
2. μ Erdmann = in hypothetischen [. Vernunftschlüssen] die Idee vom... (: im hypothetischen VernunftschluBe die Idee vom...),
 $\mu\mu$ μ μ .'
A: in hypothetischen die Idee vom... μ μ μ μ
(Erdmann). Hartenstein : in hypothetischen Ideen die Idee vom... Kirchmann :
im hypothetischen die Idee vom...

2. . μ

μ μ μ: , μ' , (μ
μ , [μ μ] μ μ -
μ ,

μ

μ μ

μμ

, μ

μ

μ

μ

μ

.

μ

μ

μ

μμ

μ

1

, .

μ

, μ

μ

[]

{A 339

μ

μ

.

μ

—

μ

—,

(397)

, &

μ

μ

μ μ

μ

μ

μ μμ

(

μ

)

μ

, [.]

μ

μ

μ

μ

'

. “

μ

μ

μ

, μ

, μ

μ , μ

-

μ

, μ

μ μμ

, μ

,

μ

μ

μ

,

μ

μ

μ

.

μ

μ

μ

2 μ

μ

, μ

μ

, μ

,

,

.

1. Adaquat.

2. " : .

μ

μ

μ

μ

μ (344)

, μ

μ

, ((402)

μ

μ , ,

, ,

-

μ

μ

μ

μ

, ,

, μ

μ

, ,

μ

(Topik)'

-

μ

2.

I.

1 2 3

3.

μ

μ ,

()

4.

μ

*

*

μ

μ

1.

μ (Attribut)

- (403^

μ

,

μ

μ

-

[]

—

μ

-

] μ

μ

, μ μ

-

,

:

μ

μ

[-

] μ

μ

μ

4

5.

1. «transzendente Topik» . 324.

-

« »

« »

, 2, 1358

10 . . : «

μ

μ

*

μ

».

2. Existiert als Substanz = (. «NachtrSge zur Kritik » CLXI

. E r d m a n n , Kiel, 1881).

3. In ihrer transzendentalen Abgezogenheit = «in separatione transscendentali»

(. Critica rationis purae, op. cit., . 264).

4. ' .

5. () .

S e x t u s

E m p i r i c u s , 13 (The Loeb Classical Library, Sextus Empiricus, . II,

. R. G. Bury) «17 μ

(

μ

μ)

(. μ)

».

1, μ [] μ μ μ -
 μ , μ μ μ ,
 μ μ μ μ , μ
 , μ , μ , μ -
 μ μ μ , μ μ
 μ μ μ [] μ .
 μ : μ ²
 (351) μ μ μ μ μ μ ³ -
 μ μ μ μ [μ] μ " 4 μ
 μ μ .
 μ
 μ μ μ μ μ ⁵ , μ μ : ,

- 1. Des realen Subjekts der Inharenz. μ - , μ μ μ , . 230.
 Inharenz . . , 1 a 24-25 «-. μ μ μ : «
 μ » « μ » μ μ Inharenz
 (. G. .L. Owe n, Inherence, Phronesis 10 (1965). . 97-405).
- 2. ' μ a r t e n s t e i n : ...uns dieser Begriff : unser
 dieser dieser unser Begriff (K e h r b a c h) . μ
- 3. - .
- 4. ' (= in der Idee).
- 5. μ (= Konkurrenz).

nervus probandi

(353)

(
)

priori,

(354)

- 1. Den bloßen Begriffen nach (= ...).
- 2. Eingesehen.
- 3. ..., ...
- 4. Geschweige (= ..., ...).
- 5. .
- 6. ..., ...

(μ), [.]
 , μ
 μ
 $\mu\mu$ μ , ,
 μ : ' , (μ μ)
 (356) μ , , μ , ,
 μ (), μ ,
 μ μ " : μ , μ
 , μ *in concrete* $\mu\mu$
 (μ), μ : μ μ ,
 . [μ] , μ ,
 μ , μ μ -
 μ μ , μ μ -
 $\text{_}\text{\text{f}}$, μ μ , μ
 μ , μ μ .
 μ μ μ^2 .
 [μ] μ μ , μ μ
 μ μ , μ μ
 μ μ , μ μ
 μ μ , μ μ
 μ μ , μ μ
 3, [] . ' ,
 , μ . ' , μ ,
 (357) μ . ' , μ ,
 μ μ () μ^4
 μ () ,
 μ μ :
 μ μ :

1. μ μ , (= anzugebenden).
2. μ μ .
3. , (= Hinf&lligkeit).
4. μ , .

μ ^{2 3} μ (μ , μ^1) μ μ -
 μ μ , [.]) μ μ -
 μ μ , μ μ μ , μ μ -
 μ , μ μ μ , μ , μ -
 μ μ , μ μ μ , μ , μ μ -
 μ . μ , μ μ -
" , μ μ 4 .
, ' , .
, .
 μ
" , μ μ μ -
(362) μ μ (Beharrliehe) μ , μ , μ [] μ -
[] μ , μ -
5 6
 μ . μ μ μ μ -
. ' μ , μ , μ μ -
 μ , μ μ -
 μ μ , μ . μ 7
 μ μ μ , μ μ -
 μ μ , μ μ , μ μ -
, a
priori. μ :
, μ μ

1. μ .
2. Einsichten.
3. .
4. Sofern (=).
5. μ μ μ .
6. . μ μ .
7. Auf diesen Full.

μ , , ,
 μ , , —
 μ μμ μ .
 [] μ [= *Empfindung*]
 μ μ 1 ; (374)
 . " μ (, μ -
 , μ -
) , [μ] -
 μ ,
 μμ μ :
 μ 2, μ
 3, μ , μ , -
 , [μ]
 , μ μ -
 μ , μ (μ μ)
 μ μ -
 μ μ -
 [] .
 μ 4 μ -
 μ , .
 μ , -
 * , μ μ μ μ , . , (375)
 * :
 μ ' .
 , , ' (375)
 μ μ ' . []
 μ μ : [.] μ μ
 μ μ 5), μ []
 μ μ μ μ μ μ -
 μ μ , μ μ .

1. E r d m a n n : oder der Zeit (=) .
 2. - .
 3. r d m a n n : der auBerem Sinne. μ μ .
 H a r t e n s t e i n : oder auch die... G a r l a n d : oder auch des auBerem,...
 4. ' ... (= vor dem...)
 5. .

μ μ . 1 2 3 μ μ , > μ -
 , μ μ -
 μ , μ μ :
 , , , μ μ μ (377)
 , μ μ (-
 μ μ , , , , ,) -
 μ μ μ (datis),
 μ μ , μ μ 1 ,
 μ μ . ^ _£ -
 μ - ^ , 4 μ -
 , 5] , ' μ -
 , μ [.] -
 μ μ μ , μ [] -
 μ μ μ . μ μ μ -
 μ μ 6, [] -
 μ 7 8 μ ,
 . * μ μ -
 , μ μ μ -
 μ μ * μ μ -
 μ μ μ , - - -

1. Bedenklichkeit (= , μ).
2. Wegen der... (= ..., ...).
3. μ .
4. E r d m a n n μ sie (=) : es, . Das Dasein sie= . ' μ , μ : sie (r d m a n n).
5. μ μ μ .
6. , A 1, 100 a 30 . . « μ μ ,
7. μ μ Hartenstein Kehrbach : in Ansehung der Begriffe, die sie sich von der Mdglichkeit dessen macht, was...O E r d m a n n :...der Begriffe von der Mdglichkeit dessen, was... μ
8. Oberredung (= μ). . 820/ 848 . . , μ Oberzeugung, Oberredung GewiBheit.

(381)

$$\frac{\mu \mu}{\mu \mu} \cdot \mu \text{Onttfo} \mu \mu < \mu \text{jiXXa}$$

$$\frac{\mu \mu}{\mu \mu} \cdot \mu \text{a priori} \mu \mu \cdot \mu \text{a priori} \mu \mu \cdot \mu \text{a priori} \mu \mu \cdot \mu \text{a priori} \mu \mu$$

$$\frac{\mu \mu}{\mu \mu} \cdot \mu \text{a priori} \mu \mu \cdot \mu \text{a priori} \mu \mu \cdot \mu \text{a priori} \mu \mu \cdot \mu \text{a priori} \mu \mu$$

1. $\mu \mu$ (= hingehalten).
2. μ .
3. Beides (= μ).
4. Bezeichnen (= μ).

(387)

1.

2.

3. Wirkungen (= μ).

4. Bestrebungen.

5.

6. $\mu \mu$ μ .

7. μ .

8.

(388)

- 1.
- 2.
3. Wirkungen (= μ).
4. Bestrebungen.
- 5.
6. $\mu \mu$ μ .
7. μ .
- 8.

μ 1 2 , . -

μ 7

[] . μ 3

" . 4 μ μ_ -

, μ

μμ 5 μ , -

μ . ' μ 6

μ , μ 7 μ -

μ , μ μ

μ], *.' 1-^ ^|. , [

, μ μ

- , (§)

μ ^ , 8 μ

μ μ , .'

, μ

μ μ , μ

μ μ , μ

[] — — — — — μ μ (389

μ 9 μ

, μ

μ [],

μ [] 10, μ ,

1. GefOrdert. ' R o s e n k r a n z : gefordert.
2. Befreiung (=).
3. .
- μ &
4. Einwilrfe (=).
5. .
6. Einsicht, . perspicacia (= ,).
7. Vorgibt (=).
8. Sich ... anzumaBen (= ' ,).
9. Einsicht (=).
10. Eingebildet (= , μ).

(μ) μ
 μ μ (*in unserem Gemüte*), μ μ
 μ , μ
 μ . μ : [.]
 () μ μ
 (μ) μ μ . ' (391)
 μ μ

μ . " μ μ 1
 , μ , ,
 μ μ (μ μ , ,
 μ) μ , -
 [.] μ μ , μ
 2 μμ , μ
 μ μ μ μ 3, μ μ μ ,
 μ — [.], μ
 , [.] μ ,
 μ , μ ,
 . μ μ 4 -
 , μ , μ , . -
 μ , μ , ,
 'μ μ μ μ (392)
 .

- μ [] μ , μ
1. μ .
 2. , .
 3. ' .
 4. .

$\mu^1 [\mu] \mu \mu$
 $[\mu] , \mu , \mu -$
 $[\mu] \mu$
 $\mu \mu \mu \mu \mu \mu$
 $\mu^2. \mu \mu$
 $^3 \mu \mu -$
 $:\text{j5ti} \mu \mu$
 $\mu \mu \mu$
 $\mu \mu \mu \mu \mu \mu$
 $^4 \wedge \wedge [\mu] (397)$
 $<^{\wedge} <5 - - :$
 1) $\mu .-$
 2) $\mu^5 ,$
 3) $\mu \underline{6} .$
 $\mu \underline{\wedge} \mu$
 $\mu \mu \mu - \underline{\mu} -$
 $\mu^7 \mu , [.] \mu \mu \mu -$
 $[\mu] \mu \mu (-$
 $), | \underline{\mu}$
 1. : $\mu \mu \mu \mu \dots$
 2. $\mu .$
 3. .
 4. , (= das Allgemeine).
 5. $\mu (\mu) .$
 6. $() .$
 7. Scheinbaren (= $\mu -$
 $, ,) .$

1 μ), [μ] μ . 2(,

μ μ , 3 μ μ

μ μ 4
(*apperceptionis substantiatae*).

5 6 μ

μ [μ] μ *sophisma figurae diet ion is*⁶, μ μ μ -

μ μ μ μ , μ (403)

.. μ , 7 μ

μ - * _____ μ μ μ

μ μ , μ μ in concreto, .

μ μ μ μ , μ [μ].

μ μ μ μ μ μ μ

μ , μ 8 μ

1. Das Bestimmende (=).

2. Von dem bestimmbaren Selbst, . μ

(. 317).

3. Wahrgenommene.

4. Subreption (=)

5. " . μ μ .

6. « μ μ » (. . , , op. cit., . 195).

7. A d i c k e s: SubstanzialitSt (=).

8. , .

1. *(Subsistenz)*, μ [μ]:
 μ — " :
 (404) .

1. *(inharierend)*,
(subsistierend). \,,

2. 3. μ
 : ,
 [] μ * ^ " ,
 '***#-. i μ , iv a a i -
 μ .

4. ' μ
 ,
 μ , μ -
 μ , μ
 μ

(405) μ μ
 μ μ
 * μ μ , ! [] μ μ
 μ μ .

I.

, μ , μ 1, μ , μ ,
 μ . μ μ
 , Oti 2 : μ ,
 3 μ μ (), -
 μ , μ ,
 μ , μ 4
 μ .

1. μ .
2. Die einzelne Vorstellung (= , μ ,) .
3. Die Formel.
4. .

s:t tit

b t

retncn SBernunft

bon

3tnm nuet &atl,

Vtoftffot In Soniscלטc).-

»#t 2t c a 11 m i e >»r 00 1U J<\$ a f n in 3cflift
t 9 \ i t b.

3»«9t« fci_{n un4 w}io_{(t} ict*iff»r»i

<XI 0/

.** 3.\$ onn Sr»«br(<f> «
«787-

. μ : a prinfi,
 , μ
 , μ ("),
 μ μμ μ . μ , μ
 μ μ μ , μ
 μ μ μ , μ
 , μ — μ ¹ μ
 μ μ μ
 2. , μ ,
 μ .
 μ μ -
 μ , μ μ :
 " , μ [μ]
 μ ,
 (411) ' μ , μ μ
 , [μ] , μ
 μ .
 μ μ . μ
 μ [μ] 3 4 , μ
 μ μ μ μ -
 , , ,
 μ , μ , μ
 μ μ (zum Denken)\ μ μ
 per sophisma figurae dictionis, μ μ

1. E r d m a n n : machen ... wülrde : macht und gebieten wülrde.
E r d m a n n (' μ) μ .
2. . μ ,
3. E r d m a n n : d. i. als Objekt ilberhaupt, mithin in jcdcr Absicht, folglich auch so.... (= . μ () , , ...). ' μ (' μ).
4. «Ad cogitandum» (Born).

] , μ μ , [],
 . , μ , μ ' 1 2 μ
 μ μ μ μ μ
 μ [] , 3
 μ .
 , Mendels-
 s o h n μ μ .
 4, μ , μ
 ([-
] [] 5 [], μ
 , μ μ μ [μ μ]
 μ [] 6.
 Mendelssohn μ
 , μ [.] μ , μ μ
 , , μ μ
 (414) - 7 μ μ (* μ μ ,
 μ μ μ), []
 μ μ μ , μ
 — μ . —
 Mendelssohn 8 , μ μ [^ }- ^ , , μ

1. . μ .
2. .
3. ' μ .
4. Moses Mendelssohn μ 1729-1786
«Phadon oder liber die Unsterblichkeit der Seele», Berlin, 1766,
5. Durch Zerteilung (= μ) «divisione» (Born).
6. «Ex evanescendo» (Critica rationis purae, op. cit., . 271).
7. μ .
8. , .

(417) [] ¹ , μ μ : " μ ,
 , , , μ ² μ
 , μ μ μ
 3, μ μ μ
 (418) ⁴ (μ , μ μ μ ,
 , ⁵ μ μ)
 . ' μ μ ,
 μ , μ μ
 , [] ⁷ μ μ ⁶ μ
 " μ μ , . [μ -
], μ : ' , μ [μ]
 μ ⁸ μ μ , μ μ
 μ , μ . μ μ ,
 μ μ μ ,

(419) ^ε μ μ μ μ , μ μ , μ μ ,
 , μ :
 I. '
 2. μ 3. μ
 4. μ μ μ ,
 μ .

1. ...
2. .
3. .
4. r d m a n n : die sie (= ...) : diese = (R. Schmidt).
5. μ .
6. : μ .
7. μ .
8. Die ModalitSt, (Dasein).

(421)

1. Hartenstein: erkennen : kennen.
 2. Doktrin (= , (μ)).
 3. Disziplin (= ,).
 4. .
 5. Dem seelenlosen Materialismus.
 6. Herumschwärmend.
 7. Grundlosen (= , ,).
 8. e 111 n: ...von der... Spekulation abzuziehen und zum... (= μ)
 (μ) ...) * Erdmann -
 : von der... Spekulation zum ... umzuwenden (= μ μ) .
 9.
 10. r d m a n n: welcher, wenn er : welches, wenn es (R. Schmidt).
 μ μ μ .

1. Hartenstein: erkennen : kennen.
2. Doktrin (= , (μ)).
3. Disziplin (= ,).
4. .
5. Dem seelenlosen Materialismus.
6. Herumschwärmend.
7. Grundlosen (= , ,).
8. e 111 n: ...von der... Spekulation abzuziehen und zum... (= μ)
(μ) ...) * Erdmann -
: von der... Spekulation zum ... umzuwenden (= μ μ) .
9.
10. r d m a n n: welcher, wenn er : welches, wenn es (R. Schmidt).
μ μ μ .

μ [μ] , μ > -
 μ [μ] , μ [μ] μ -
 μ , μ μ μ -
 μ μ μ μ , μ -
 μ μ μ μ [μ] -
 μ * , , [μ]
 . " μ , μ 1, μ '
 2 μ μ
 , [μ] 3 μ μ
 * ().
 * : ' , μ μ μ μ
 : * μ μ : , [μ]
] . 4 5 μ μ μ μ -
 Cartesius (μ μ* , μ μ -
 , μ μ (μ μ [-
] ,) , μ -
 μ , μ , μ -
 μ μ μ μ μ μ
 μ , μ , μ μ , μ -
 μ ' , μ [μ] μ -
 . μ -

1. Grund (=).
2. R o s e n k r a n z : ihr eigencns. Hartenstein: sein eigen. * O E r d m a n n -
 : sein eigenes. μ . T0sein eigenes
- Dasein : das Subjekt.
3. Als Bestimmung , μ . V a l e n t i n e r: namlich die
 Bestimmung (= . μ).
4. μ .
5. Empfindung.

μ , 1, [] μ
μ , μμ μ μ (425)
μ μ μ μ
, μ μ μ μ μ ,
μ []
[], ' μ 2 -
[] , . []
μ — μ ,
μ μ ,
μ [],
[μ μ'] μ
, μ " ,
μ [,] ,
[], 3 μμ 4 , μμ μ , μμ μ
5, [] 6
μ [], 7
μ μ μ [μ ,], μ μ μ ' ,
8.
[] [] 9
[] , μ
μ , μ [μ]
μ μ , μ ,
[μ] μ μ 10 [] μ (426)

1. E r d m a n n , : urn sich selbst (=u m den selben) V a l e n t i n e r : um sich .
2. (= eigentilmliches Gebiet).
3. Entbehrliches (= μ).
4. ' μ , .
5. μ .
6. μμ ...
7. : Kritik der Urteilskraft.
- 8.
- 9.
10. Der Rechtschaffenheit der Gesinnung = «probitas animi» (Born).

1 [] μ μ μ , 2 3'

μ , μ , μ [] μ

μ , [,] (μ

), μ , μ μ μ

μ , μ [] μ μ

μ , μ 4 μ

(transzendent).

5 μ , μ μ μ

μ , () μ μ

] μ , [μ

] [] μ

- _____." μ

μ (6

, μ , 7 Jjjl - - 8 - (428)

, μ [] , μ , μ -

, μ μ μ

: [.] μ , -

-

, μ — μ μ 10 — μ

1. Das Substantiate. . Prolegomena zu einer jeden kunftigen Metaphysik (K a n t s Ges. Schr., op. cit., t. IV), §§ 43 46.
2. W i l l e: die bloBe : der bloBen (μ).
3. Allem Bestimmen (= μ).
4. Lehrbegriff (= ,).
5. . μ , .
6. Innerlich. . 394: «... von der absoluten und inneren Ursache auBerer und körperlicher Erscheinungen...».
7. E r d m a n n: einer eines (R. Schmidt). einer : Gegenständen (,) , eines μ μ .
8. Erscheint (=).
9. Grundkräften = «de viribus primitivis» (Born). . A 649/B677.
10. Vermdgen = μ , («facultas»).

1, μ μ',
 μ, μ : 2. , μ :
 , μ (μ μ) -
 , , μ . , μ μ (430) -
 , . μ μ μ μ-
 4 , μ . , μ -
 5 [] , , -
 μ μ , μ μ -
 μ , μ μ μ 6
 μ μ μ μ , μ -
 μ μ [μ] -
 μ μ μ () a priori ,
 μ μ μ 7 μ [] [μ] -
 μ μ 8 a priori -
 , μ , μ μ , μ -
 μ μ μ , μ-
 μ μ a priori (431)
 , μ μ

- 1. Das Wesen selbst = , «natura ipsa» (Born).
- 2. Zum Denken (= «ad cogitandum» =).
- 3. «Ego existo cogitans» (Born).
- 4. . μ .
- 5. Zu Kategorien ... (= «ad categories», : ... (...)).
- 6. , .
- 7. Veranlassung (= μ , ,).
- 8. . Grundlegung zur Metaphysik der Sitten, op. cit., .431-2.

μ , μ μ μ
 μ μ) μ (μ
 μ , μ , μ 1 , μ '
 μ μ μ μ
 μ μ^2 , μ -
 μ , μ , μ μ ; μ μ -
 μ , [μ] , μ -
 μ , μ , μ , μ , μ ,
 μ : , μ , μ μ [μ] ,
 μ ' , μ μ μ μ
3 μ , μ -
 μ μ μ , μ , μ -
 μ [μ] [μ] , μ -
 μ [μ] , μ [μ] 4 μ , ' [μ -
(432) μ μ , μ , μ ,
 μ μ μ ' [μ] μ μ , μ ,
5 μ , μ μ μ , μ 6 μ μ μ , μ
 μ , μ μ , μ , μ -
 μ , μ , μ μ -
 μ μ μ . μ μ μ -
 μ μ .

- 1.
2. Grundlegung zur Metaphysik der Sitten, op. cit., . 450, Kritik der praktischen Vernunft, Vorrede, o. 4 . . § 6, Anmerkung.
3. : mich heben = μ
- (). K e r b a c h : mir ... helfen : mich hinaus Helfen (' μ).
- μ μ .
4. ' μ ' ...
5. . μ (= die Handlungen oder die Wirkungen).
6. Grundlegung zur Metaphysik der Sitten, op. cit., . 452-3 456-7.

I.	μ	1	
II.		-		
	μ	6	
	6	
	9	
C.		10	
		14	
1.	μ μ	16	
2.	μ μ	22	
3.	μ μ .	μ	31
		μ	35
1.		μ	[
]	37
		μ	...	42
		μ	44
		μ	52
		μ	56
			-	
			μ	66
		μ	[
]	87
			Men-	

delssohn	μ μ	92
		-
μ	102
	μ	
	μ	104
μ	XV
	Immanuel Kant	84
μ		
	(1787)	85.

()

,

XI	5	Smidt	Schmidt
7	17	,	,
31	14		
37	25		μ
40	26		
65	5		
76	31		

,

6	28	μ	μ
---	----	-------	-------

IMMANUEL KANT

TOY

:

— —

.

, μ : , μ ,
 , , 1, μ
 μ : μ ,
 (totalitas) μ (μ) , ,
 * originarium necessarium (μ ,). £- ^ To ^ns
 - . μ μ μ
 * - - ^ '« μ μ μ ,
 , μμ , , 2__ ,
 — μ (μ).
 μ , μ μ (μ)
 μ μ), de facto μ
 μ μ μ (μ),
 , μ (μ);
 , μ μ (μ), μ
 μ (μ)
 μ (4 μ).
 ^ , -
 " μ , μ -
 μ , μ -
) . ' ~μ (, : ,
 μμ , μ-
 — ^ Ky vjF /8* μ ^ , μ
 μ μ μ μ μ μ
 , , μ μ μ μ ,
 μ μ μ μ μ μ
 « » μ -
 μ μ μ μ : μ - -
 μμ μ μ μ μ μ μ
 μ μ μ μ μ μ (μ) .

1. A 333/ 390 . . .
 2. A 339/ 397.

, , μ (,
 μ μ)
 μ . « » , , , ,
 μ 1 . μ , μ -
 μ , μ
 μ μ («als ob») . μ μ ,
 μ μ μ
 , μ ,
 , μ , μ .
 μ μ μ μ
 μ , μ μ μ μ μ
 , <£ ' _μ.. 2 -
 . ' μ μ
 , *), μ μ μ .
 ^ μ μ μ
 (μ) , ^) μ μ μ
 , : μ μ μ μ μ
 μ : μ μ μ
 μ \ μ , , μ μ μ μ ,
 : μ μ μ μ μ

- V----- X ((' t"° - c !-((j j j
1. Spekulative (B 421, B 424). w >
 2. μ , μ μ
 (Monadologia physica, 1756). , fiv μ
 μ μ μ μ μ μ
 μ (.) μ μ ' -
 μ μ μ μ μ μ

1. ' , , μ
 , , μ
 μ , μ , μ -
 μ μ μ
 a priori μ μ
 μ 2, μ μ μ , -
 to (524 A 496).
 μ μ μ
 μ () μ μ -
 μ μ 3. μ μ -
 μ μ μ μ -
 μ μ μ - -A-

μ μ : μ ,
 μ () μ -
 "it (aufgegeben) μ
 (526, A 498). μ «Aufgabe», -
 μ 7 5 ^ ^ , μ , μ ,
 ^ ^ - ^ ^ μ

1. μ , , μ (Hegel), μ . μ μ -
 μ μ μ μ -
 Hegel — μ μ-
 « μ » (μ -
 μ μ)
 2. ' , , μ
 μ μ
 3. ' μ :
 , μ μ , μ μ
 .

, μ \wedge \wedge μ μ μ μ .
 μ factum (factum μ) , μ ,
 / μ μ μ μ μ -
 , μ , (μ) , μ μ ,
 . μ μ μ , μ μ μ , μ μ μ -
 μ 1 μ : μ μ .. μ -
 μ μ μ μ μ μ -
 : , μ μ μ , μ μ μ ,
 , , μ μ μ μ , μ μ μ ,
 : μ μ μ μ μ , μ μ μ *
 μ μ , μ μ μ μ μ μ .
 , μ , μ μ μ μ .
 . ' μ μ μ , μ μ μ (μ)
 μ , μ μ μ , μ μ μ) μ μ μ ,
 « μ μ μ » , μ μ μ μ ,
 μ μ μ μ , μ , μ , μ ,
 « μ » (μ μ μ μ μ μ) μ μ μ μ μ μ μ μ μ ,
 causa noumenon), μ μ μ μ μ μ μ μ μ μ ,
 μ μ μ μ μ , μ μ μ μ μ μ ,
 μ , μ , μ μ μ , μ μ ,
 μ μ . μ μ μ , μ !
 , μ , μ μ !
 μ , μ μ μ , μ μ μ ,

1. . A 547/ 575. ' () ,
 μ μ μ μ μ μ , ()
 μ μ ! (μ μ μ) .

μ
 ! ' μ ,
 μ . μ (Vernunft) ,
 «bestimmend» (= μ) «bestimmbar»
 (= μ). μ ' μ
 μ μ ' .
 μ μ , ,
 μ μ . ,
 : , μ
 , μ μ μ
 μ μ ; μ μ μ
 μ μ μ
 ;
 μ μ , ,
 (μ ^ , μ) . ,
 , , / μ ^ , μ -
 -- ' *
 * *

μ μ μ
 , μ (IX X). μ μ
 μ μ μ W a l -
 t e r B e n j a m i n : Die Aufgabe des Übersetzers (μ -
 μ)^{1 2} μ -
 J. W. von G o e t h e : «West-Ostlicher Divan»³.
 μ Goethe μ μ R u d o l f P a n n -
 w i t z (μ) W. Benjamin ,

1. . . . , A 546/ 574 . μ A 558/ 586.
2. : Illuminationen, ausgewählte Schriften, hrsg. von S. Unseld, Frankfurt a. M., 1961, . 56 67-68 69.
3. : G o e t h e s Werke, Hamburger Ausgabe in 14 Bänden, hrsg. von E. Trunz, . Bd 2., Gedichte und Epen II, München (Beck-Verlag), 1981¹², . 255-258.

μ , μ -

μ , μ -

μ μ , μ , μ -

μ μ Goethe, μ μ -

μ , 1. μ μ μ

μ μ (Goethe μ , μ

, μ μ

μ μ μ W i e l a n d , ,

μ μ μ).

, , Goethe, μ μ (,

) , μ μ

2 μ , μ (

.) μ (so eins nicht anstatt

des andern, sondern an der Stelle des andern gelten solle).

μ , Goethe, μ μ -

, μ , μ μ -

μ ,

μ μ μ (Goethe μ

μ μ μ μ).

Goethe μ , μ μ μ -

μ , , μ μ μ μ -

(Interlinearversion) -

μ μ *

μ μ μ μ ,

μ , , μ ,

, μ

() . — -

Goethe , μ μ , -

.

1. Parodistische.

2. .

μ , μ , μ μ μ -
 μ μ μ
 1 , μ μ . ' , μ μ
 μ μ « μ μ μ'
 »: , , , ,
 ...

1. , , μ μ (')
 μ μ (-
) . : μ ' μ I,
 Im Kant, A': , , 1979, . 92 . . ():
 Hegel μ (μ) , , . '
 (1982), . 170-208. ' . . e i m s e t h, Transzendente Dialektik.
 Ein Kommentar zu Kants Kr. d. r. V., 2Teil, Berlin, 1967, . 199-200 217. .
 () μ :
 « »), (Descartes Husserl μ
 , 1983.

1

* , μ 2

, μ (Schein) μ μ (406)

μ , μ

[μ] μ

μ μ 3 μ ^ μ -

μ) | < μ ^ μ - μ - (433)

, μ , , μ , ,

μ μ μ

μ μ [μ],

] μ , μ μ [

μ μ μ μ 4 []

μ [] μ μ

1. Hartenstein :
 « , , » „ „ .
 341/ 399(=)

2. « μ » μ
 . . e i m s e t h, Transzendente Dialektik. Ein Kommentar zu Kants Kritik
 der reinen Vernunft, op. cit., . 199-200, . 217.

3. ,

4. Transzendentaler.

μ [] μ [] μ , μ ¹ [,
 μ , μ ² .
 μ μ ,
 μ [] , , μ ³ μ μ ,
 μ [] μ ,
 μ ⁴ .
 μ , μ μ ,
(407) μ μ ,
[] μ ,
 μ μ ,
 μ μ , μ ,
 μ μ , ⁵ [] .
 μ , μ [] ,
[] μ []
(434) , , ,
 μ , μ ,
 μ μ [μ] , μ , μ -
[] μ , [] , -
, [] μ μ -
⁶ μ μ μ μ ,
[μ] μ ,
 μ , μ [] μ ,
 μ μ [] .

1. μ .
2. Ex conceptibus rationis (μ , F r. - G. r .
 μ ,
. . . . , 1983, , . XI. μ μ)
 μ)).
3. μ .
4. μ .
5. Ex ratione cosmologica.
6. μ , , μ .

μ , μ , [] ,
 μ [].
 μ , μ , μ μ quanta
 μ , μ , [.]
 μ ¹ μ ()
 μ ² , a priori antecedentia ()
 (412) 06) consequentia (μ) . , []
 (439) μ [μ] , μ
 μ μ , μ , μ ,
 μ . " μ μ , , , ,
 μ , $\mu\mu$ μ progressus regressus,
 μ μ μ (μ)
 μ μ ³ μ
 μ , μ , μ [μ]
 μ [] μ μ ⁴ ()
 μ μ , μ μ [- μ],
 μ ,
 μ , μ , μ . μ ,
 μ , μ , μ μ -
 (μ .. μ) , μ μ
 μ [] μ , [] μ μ ⁵
 (413) [] μ , μ ,
 (440) regressus progressus μ , μ , μ

I. Per se ipsum (tempus). 2. Gegenwart.
 3. μ : konnte (= μ : konnte.
 4.
 5. μ , μ .

[μ]. ' , , μ , μ
 , μ , , μ ,
 , μ μ , μ μ -
 , , , [-
] progressus regressus,

, μ μ -
 , μ μ
 , " μ μ μ
 , μ , μ μ 1.
 , μ μ , . -

μ , μ μ μ ,
 μ μ [μ] ,
 —, μ μ ,
 μ μ [μ μ],

μ , μ , μ
 ' . , , μ μ
 [] , .

μ μ μ (441)
 μ μ μ (414)

[] μ [2 [

μ μ μ μ 3
 μ (, [μ] μ
) - μ μ (koordiniert) -
 μ μ , μ

. " , μ μ μ μ
 , [] 4.

[] μ - [-],
 , μ μ
 μ , μ μ

1. , .
2. " : , . μ (B o r) .
3. ' μ , μ (=regressiv).
4. Substantiate (= ,).

μ , , [,
]. μ μ ,
 μ , , μ μ μ¹
 , μ μ [] μ μ ,
 , μ μ , μ μ ,
 (442) μ μ μ , [μ]
 μ [. μ], μ
 , [.] , [-
 μ], μ
 (415) , μ μ² , μ μ³
 μ μ μ μ⁴
 [,] μ μ : [] μ
 , μ μ μ
 μ μ , μ μ⁵

(443)

*' μ "
 μ
 2. 3.
 *
 " [μ μ] μ μ
 μ μ μ⁶ [-
 μ]
 4.
 μ μ⁷ [μ] .

I. Konnte (=μ) : konnte (Rosenkranz),
 μ .
 2. . 3. Fortuitum in existentia. 4. μ .
 5. μ . 6. In viso. 7. In viso.

2. 2. .I μ μ . μ μ

(416)

(444)

(417)

3. "

4 [] , [μ]

5 []

μ (

- 1. . 2. Pramissen. 3. In regressu.
- 4. Sensitive.
- 5. , μ , .

(445)] , μ — &
 μ []¹ , &
 [μ] μ — μ []
 , μ , μ
 , μ
 μ μ , μ " ,
 μ , μ — (regressus)
 , μ μ μ μ
 , μ [μ] μ *

(418) (a parte priori (), .
 μ , μ (regressus)
 μ [] μ μ μ
 , μ (potentialiter) μ .
 [μ μ] μ μ , μ
 μ [μ] μ " , ' , μ
 μ μ (),
 μ μ

* " [] μ
 , []²
 " μ μ μ , μ [] ,
 μ μ , μ []
] , μ []
 , [] μ ³ , μ μ
 , [μ] .

1. .
 2. Wi 11 e: aufler = " .
 3. B o r n : worauf es ankommt=unde illud pendet (= .
 , : , , ,
 ,) .

μ , , μ , , t 1, -
 μ , . μ , μ
 μ (μ μ), μ
 μ , μ — [. . .] μ , μ μ , μ
 2 μ 3.
 (448) μ μ 4 μ 5 ,
 [] , []
 μ μ [= μ μ μ]
 [] μ (μ μ μ μ 6),
 μ 7 μ , μ μ .

,
 , 8 μ μ μ ,
 [] , μ μ μ
 , μ μ (thesin⁹
 cum antithesi), [μ μ] μ μ
 , μ μ μ μ

(421) . * , μ μ μ . '

(449) , μ μ , [

1. Quoad genus (=), : (Gentile)
 2. .
 3. Conceptus cosmici. 4. μ . 5. μ .
 6. , , μ μ .
 7. Transzendente.
 8. Thetica (= μ ,).
 9. E r d m a n n : thesis.

1, 2 3 — μ [, μ
], μ μ , μ , μ
 [], , μ — []
 4 μ , μ μ
 , μ μ [] μ
 μ , , , [μ]
 μ 5, , .
 μ μ , ,
 (423) μ , μ , [] μ
 , 6 μ 7 [μ], μ -
 . " μ [μ] — 8 —
 [μ] , μ
 , [] [.] μ μ -
 9, [] μ μ -
 . [] -
 (451) μ , μ μ , [μ], -
 , μ μ μ μ μ -
 μ [.] [' μ μ] μ μ' 10,
 [] . * μ [] μ ,

1. In solis ideis (=μ : μ).
2. " (=Bedingung), artenstein.' μ
3. (Bor), ' .
 (Pacaud, Chiodi)' . (Smith, arni, Gentile).
4. Sein werden (' μ) Erdmann (= :
 = wird).
5. , μ ().
6. A: ftihren (,) verfahren.
7. μ .
8. Bonam causam.
9. . . .
10. :μ ...

μ , μ []

μ , μ [μ] μ ,

[]. “ , , [] μ

μ μ [μ] , [-

] .

μ μ μ μ

, μ , , μ ,

[] μ ,

, μ [] μ

[,], μ [μ] ,

¹, — , μ [] μ (424)

μ μ . * μ

μ , .

μ μ ² , μ

[] , μ [

], μμ μ . [

μ], μ -

[[] μ] μ ,

[[] μ μ [μ] (452)

μ , μ ,

μ μ , μ

[], μ

μ μ ³ μ μ

[μ μ]. ' μ μ

μ , μ μ μ

[] μ , [μ μ]

μ , μ ⁴

μ μ .

μ [] -

μ μ , μ ⁵ μ

[. .] ⁶, ,

1. ...

2. Szientifischen (=speciem imitantis scientiae). μ .

3. μ . 4. Momenta.

5. μ .

(426)

(454)

μ

μ

12

μ μ
μ

μ , μ μ μ μ μ
 μμ , μ μ μ μ μ
 , μ μ μ μ μ
 μ μ [.] μ μ μ
 μ μ . " , μ μ μ 3
 , — μ μ ,
 " [μ],
 μ μ "

(428)

(456)

[μ] Quantum, μ ,
 μ * μ μ μ μ
 μ μ μ [μ] μ μ
 μ , quantum
 μ [μ] , μ μ
 μμ μ *

(456)

* ' quantum μ μ μ " ,
 μ μ , μ μ μ
], μ μ . [μ
 * ' [] .
 μ μ μ μ μ μ μ
 μ [μ] " (μ μ ' ,
), μ μ μ , 4,
 μ μ μ

1. (=dcr), Rosenkranz, μ μ μ
 2. Pugna (=Widcrstreit), .
 3. Series mundi (r). e i m s o e t h, op. cit., .205 . .
 4. In idea.
- + μ μ μ μ -

, [] μ ,
 , " , μ
 μ [μ], . μ
 μ [μ
 μ μ μ' , μ — μ μ
 μ μ μ " , μ -
 , [] μ , -
 , μ — μ
 [μ].

I.

μ μ μ — μ 1
 , μ [] -
 μ μ , ' μ 2
 μ . μ , -
 μ μ μ μ
 [μ] μ μ μ μ
 μ μ 3 [], μ [.],
 μ 4, μ [μ μ]
 μ μ . " μ ,
 μ ([μ] . μ , μ
 μ [,] μ ,)
 . μ μ , [μ] μ ,
 μ μ μ μ μ , μ μ
 () :

1. « ».
2. " :
3. Dem Scheme nach (= , μ μ μ μ). Ad speciem
(= μ) .
4. Pro more dogmaticorum.

μ [] , μ
μ μ μ , μ -
μ μ μ , μ , μ , μ
, [] * . μ , .

μ
II . , (431)
e μ μ μ [(459)
[.] μ 1 , :

* μ μ (' ,), (457)
μ μ , μ . *0 ,
μ μ μ μ () , μ ,
μ μ μ μ μ 2 , ,
μ , , , , μ μ μ -
μ μ μ μ μ μ
μ (' , μ) .
μ μ μ μ
μ μ μ μ μ
μ) , μ ([μ] (, μ ,
μ [] , μ
μ μ , [.] μ , μ ,
μ , μ μ , μ ,
]³.

1. V o r l a n d e r : Weltbegriffs (= μ) : Weltinbegriffs (=Complexus mundi).
2. Visionem empiricam.
3. Ens rationis.

(A 432) V
(460)/μ'

[μ]. " μ , μ μ ' ,
 [μ]: " μ μ' ,
 [μ] μ [μ] , -
 maximum ,
 [μ] μ [μ]
 μ μ . ' μ μ μ μ -
 , μ , [,] , μ " μ -
 μ , μ , μ μ , μ μ , μ -
 μ μ — μ , []
 . () , :
 quantum μ [μ -
 1* [μ] . ' μ -
], μ μ () μ -
 , μ , μ , μ μ . μ
 , μ , μ , μ μ , μ
 . μ [μ μ] μ -
 [μ] — μ μ μ [μ
] μ —, μ μ μ
 μ μ , μ μ ,
 [μ] " μ μ ,
 μ . ' , , μ
 [μ] μ , ,
 ['] μ μ μ ,
 , μ , μ [μ] .
 μ μ , μ [μ] ,
 , .
 * [quantum] (μ μ),
 μ μ — μ [μ] μ μ

2. .2. .2. $\mu \mu . \dots \mu$

, ' $\mu .$

μ μ] [μ] , [μ] -

μ , [μ] , μ - μ ,

μ μ μ , μ μ - μ ,

Leibniz μ μ , μ μ .

μ μ , μ μ μ , μ μ ,

μ μ , μ μ - μ -

, (μ μ) μ . [μ] μ

μ , μ μ μ μ . μ , μ , μ ,

μ , μ , μ , μ . μ ,

μ μ , μ , μ (μ μ)

μ , μ , μ , μ , μ ,

μ μ . " μ , μ \

μ μ , μ μ μ μ *), (433)

μ , μ μ μ - (461)

μ μ μ [μ -

μ], , , μ ,

μ μ , [μ] -

, , , μ .

μ , μ , μ

μ (μ) μ : ,

* μ' [μ μ]:

, [μ] μ , μ , μ - (461)

, (μ , μ , , μ) \$

,). [μ]

1.

(434))
 (462)/

μ

μ

μ , μ []¹ μ , 2, ,

μ

μ , μ ,

μ , μ^{3 4},

μ², μ μ (μ

μ) μ , [μ]

1. Substantia composite.
2. Simplex.
3. .
4. .

, — , , μ μ 1 μ :
 μ , , ([.] μ , ,
 μ 2) μ , ,
 3 , μ 4 μ ,
 , [5] μ
 6. ' μ mundus phaenomenon
 μ [] μ μ
 μ μ [] -
 . * μ ,
 . * μ [] ,
 μ a priori,
 bilis [] μ . ' mundus intelli-
 [] μ , 7,
 [] ,
 μμ , ,
 .

(435)
 \ (463)

μ , μ [] μ , [μ μ]

μ ()

1. Insgeheim (=8 > = , ,).
2. μ .
3. Terminus.
4. Carceres (e i m s e t h, op. cit., a. 226 .).
5. ' , μ .
6. .
7. Generatim (=Uberhaupt).

, , μμ , μ , , μ
 , μ μμ
 μ
 (436) 1 , μ μ μ μ
 (464) [° μ] ^ ,) . ' μ μ μ μ
 [] 2 μ μ :
 μ ; μ μ μ μ -
 , μ μ μ μ
 μ μ , , μ ,
 μ [μ] , 4. , , ,

1. In sese consistentes.
2. Compositum substantiale.
3. Substantiae elementares. 4. Naturae simplices.

μ . ' , μ : ' [] μ
 , [μ]
 , [] μ .
 μ μ μ , . ' ;
 μ μ μ . ' μ ,
 μ μ [μ] μ¹,
 [],
 , μ μ
 μ (μ ['] *
) , μ
 * , μ ; μ
 ; [] μ μ : i ^
 [] μμ
 μ μ , μ², μ μ ,
 μ μ μ ,
 [] μ μ μ
 μ μ . μ [] , μ μ : μ
 μ μ μ μ ,
 μ μ []³
 μ μ μ . ' , μ , μ [μ μ]
 μ μ μ μ⁴,
 [] , [] μ μ ,
 μμ , , μ μ .

1. : μ [oToixeiiov]=extra sese
 invicem varia in se contineat (B o r n) .
 2. Esse in mera idea.
 3. ' : μ ... ' [
 4. :.... μ ' [
 μ]
 μ .

(438)
(466) ^k

I.

" μ " 1,
 μ , μ' μ " "
 [' ,] Compositum, μ "
 , μ μ 2 (, ,) μ ,
 [μ]. μ "
 Compositum, Totum, μ μ μ
 " 3 " μ μ , μ
 , μ compositum ideale, reale. ,
 , μ μ (μ
 μ), μ μ
 , μ , [μ] μ
 (440) (μ).
 (468) μ μ " , μ
 μ , μ (. . μ), μ
 , . μ μ μ μ
 4 μ μ μ μ *0 -
 μ μ [μ] , μ -
 μ μ [,]. μ -
 μ 5 , , ,
 , 6 , μ' [

1. Totum. 2. Separatum (μ). 3. In toto.
 4. .5. ' .
 6. . (.).

['] , μ μ μ : μ -
μ].

, [] * μ []
, , μ , μ (

), μ μ μ .

II .

((439)

» (467)

, μ μ μ ,
[] μ μ μ ,
μ μ μ , μ [.] ,
μ μ]

, μ μ [] [] μ , μ -
[μ μ] 2 , μ μ [μ]
μ , μ . * [.] , μ

[] μ , [] oi a priori
3 μ μ [] μ , μ [.]
]4, μ μ μ μ
μ . μ μ 5 μ , μ -

μ , μ ,
[]6.
[] 7, []
[] ,

- I. . 2. In conditione formali. 3. ...
- 4. " . 5. . 6. Sola congregatione. 7. Absurditas.

DO >

] 1 , [] —
 μ , μ μ μ , ;
 μ , μ μ μ , [μ]
 μ 2 μ μ (μ μ μ * μ , -
 " Leibniz) μ μ (. . μ 3), -
 μ μ μ (atomus)⁴. μ μ -
 μ μ μ μ 5 μ μ ,
 μ μ μ [μ μ]. ' μ μ
 μ μ μ μ (molecularum^opiov) , -
 μ μ μ μ μ [] -
 μ μ μ μ [] -

1. .
2. μ , .
3. Conscientia sui ipsius.
4. e i m s e t h, op. cit., .232.
5. μ : ' . : (e l l i) .

μ [] 1
 μ [] μ —
 μ μ , μ , [μ]² μ { (
 μ μ , μ [.] μ
 μ μ μ . ' [μ μ]
) , * , μ μ μ (
 , [] μ μ , ,
 μ , , " ,
 μ , , 4,
 μ ' μ
 totum substantiate phaemomenon, μ μ
 , μ [] , [.]
 μ , ' , [.] μ
 . ' 5 []
 , [] , μ
 , μ 6 [.] (μ) ,
 7 [μ] μ μ
 μ μ , μ μ μ μ
 , μ , μ ,
 [μμ]⁸ , μ μ
 μ , 9,
 [] [] .

1. solis conceptibus discursivis.

2. , .

3. . .

4. .

5. .

6. ...

7. ' (μ μ) : = .
 . μ μ , μ μ

: diese, μ Gegenstände (= μ).

8. : «...wie sie ist abgeschnitten worden» μ μ

μ (= , , μ).

9. Per se ipsis.

$\mu \mu'$
 $\mu \mu$
 $\mu \mu \mu$
 μ , μ μ
 μ , μ μ
 μ , μ μ μ
 μ , μ μ μ μ
 μ , μ μ μ μ μ
 μ , μ μ μ μ μ μ
 μ , μ μ μ μ μ μ μ

(448)

(476)

I .
 * $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$
 $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$
 $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$
 $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$
 $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$
 $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$
 $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$
 $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$
 $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$
 $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$
 $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$ $\mu \mu \mu$

- 1. Ratio causarum absolute spontanea.
- 2. Sponte sua (=).
- 3. Libertas transscendentalis.
- 4. Coursus naturae.
- 5. Succesio visorum.
- 6. ' ...
- 7. μ , .
- 8. . ' .
- 9. Sponte.
- 10. . μ ...

μ μ μ , , ' []
 . 1 , μ 2, []
 μ] 3 μ [] μ ,
 [,]
 , μ μ [μ '] μ μ ,
 μ μ [μ μ]⁴, μ 5
 , , μ [] ,
 [μ] μ 6 μ μ ,
 μ μ μ .

μ
 I I . , (449)
 *0 μ μ μ (- (477)
) μ 7
 [] /
 μ []
 : μ
 μ μ ,
 [μ] .
 [-] 8 , μ μ μ
 μ μ , — μ μ μ]—
 ; μ μ
 — μ μ
 —, μ μ ,

1. Conformitas (= μ).
 2. Licentia (= , , μ). . eimsoeth,
 op. cit., o. 243-44.
 3. ' , .
 4. .
 5. Catena causarum.
 6. Regularum filum.
 7. ' , μ .
 8. ' μ .

to ^
450) i
478)f ^ &
/

μ [] , μ
 μ , μ , μ μ [.] a
 priori, μ , μ
 μ μ μ , μ μ
 μ μ μ μ [μ] -
 μ . , μ μ μ ,
 μ μ , 2 , μ [] μ ,
 , μ , μ , μ -
 μ , μ μ μ 3 μ
 μ . , μ , μ ,
 μ μ μ μ ,
 (4), , μ
 , μ , μ 5 μ 6 μ
 μ μ μ μ μ μ
 [μ μ]⁷ μ μ μ μ μ μ ,
 μ μ μ μ μ μ μ μ μ μ 9
 μ , , μ μ μ μ μ
 μ , μ μ μ μ μ μ μ μ
 μ . " (μ) μ , μ 10
 μ , , μ , μ μ μ μ
 , 11 , μ , μ

1. μ . μ :
Versuch den Begriff der negativen Grossen in die Weltweisheit einzuführen (: Kants
gesammelte Schriften . . . II, . 202).

2. Ex libertate.

3. Consequentia=08ipd , .

4. (haud perspecta). 5. ' .

6.

7. μ .

8. , .9. .

10. . μ
(98C - 99D).

11. In infinitum.

μ [] , . μ
 μ μ , μ , μ . 1
 μ [] μ
 μ 2. ,
 , μ , μ
 3 μ , μ
 4 (μ μ)⁵,
 μ μ μ -
 6. , μ μ
 [μ] μ
 a priori, μ
 μ 7.
 , μ μ μ
 , [μ] μ μ ,
 [μ], μ
 μ μ μ (μ
 μ μ μ 8, [.] , μ μ ,
 μ μ μ μ μ μ μ -
 μ μ μ μ [] μ
 μ , [] μ ,
 μ μ μ μ μ μ μ ,
 μ μ μ μ μ μ' [] μ
 . , [] μ μ []

1. Wille: Wunder (= μ), : Möglichkeit (=).
2. Succedentia.
3. .
4. Qualitates constitutivae.
5. Vires primitivae.
6. , μ , .
7. μ .
8. Arrogantia.

μ¹ μ [μ] , μ μ [μ]
μ] μ² μ [μ] ,
μ³ , μ μ μ⁴ [μ]
[μ] μ⁵ [μ] μ μ ,
μ μ⁶ .

(453)
(481)

μ , μ , μ⁷ , μ
,
, μ μ [μ] , μ
: , μ μ
μ , ,

1. Facultas libertatis omni lege vacua.
2. .
3. Ludus visorum.
4. Ex natura sola.
5. . μ μ .
6. ’ μ .
7. Natura.

1. π,
 2. *.
 3.
 4.
 5.
 6.
 7.
 8.
 9.
 10. " μ μ μ μ
 12.

(454)
 (482)

- I. Series temporis. 2. Mutatio.
- 3. : μ .
- 4. . ' .
- 5. Absolute necessarium.
- 6. : .
- 7. : .
- 8. 4. in der Welt (=μ μ).
- 9. Conditio formalis.
- 10. G o r l a n d dieser μ Sinnenwelt (= μ) μ .
- II. W i I l e (Kant-St., op. cit., . 450, 20) μ μ
- : objektiv-subjektiv μ.
- μ A. T r e m e s a y g u e s - P a c a u d , Critique de la raison pure, Paris, 1971, . 579, μ. 44.
- 12. Durch Veranlassung der Wahrnehmungen = occasione perceptionum (= ' μ . ').

μ , μ) . 1 , μ ,
 2 , μ [] μ , (3 , μ ,
 μ , μ) , μ μ ,
 μ 4 . μ , μ , μ ,
 , (μ μ) . μ

(456)
 (484) }

I .
 μ , μ , μ μ , μ 5 -
 μ [] , μ []
 , μ] 6 , ' []
 . 7
 , [] μ
 — μ
 8 .

1. Effectio.
2. 5 : Zu einer Zeit (=) .
3. .
4. Separata cogitari. .
5. E r d m a n n : μ .
6. In conceptu.
7.
8. : .

' , , μ , μ , ' ,
 1 [] [], []
 μ , μ . μ ,
 2, μ []
 μ , []³ (,
 μ) , []
 μ , " — μ μ
 (transzendente) , μ .
 " μ μ , μ , 4
 μ' μ , μ , μ 5 μ , μ
 (458)1 μ . , 6
 (486) [] μ μ
 7 , μ , " μ
 8 μ μ μ μ
 [] , μ μ " μ
 , μ , μ μ
 , μ μ 9 .
 μ (μ 10). -
 . μ μ μ -
 , . μ , μ ,

1. Unausgemacht (=).

2. . ' .

3. " .

4. ' ...

5. Regressus.

6. μ .

7. In progressu continuo.

8. ' (=sub sensus cadit).

9. .

10. . , I, 268b, 1, . ' .

[μ] μ []¹ μ ²,
 , , μ μ μ : (()
 , μ [], μ μ ,
 []. μ : [] - μ
 , μ μ μ μ μ
 () μ : - [.]
 μ μ [μ]
). μ μ μ
 μ μ ³ , μ
 , [] μ
 μ (⁴
 , μ), [] μ (()
 μ ⁵ [], μ ⁸,
⁶ μ μ ^{9 10}
 [μ μ] , μ

1. μ μ ..., ...
2. , : μ (= μ): laut ihrer (μ) : laut ihren (). Ihrer μ : μ (=der Welt), : laut , μ μ
3. , .
4. . μ : μ .
5. .
6. . μ .
7. Ratio communis hominum.
8. μμ .
9. (=mehrmalen).
10. Valentin er: nachdem : je ^ μ ...

1.' von Mairan² μ
 μ , [] μ
 μ , μ , μ . *0 μ [] μ -
 , [.] [] ,
 :
 , , [.] []
 5 [μ⁴] μ

1.
 2. Jean - Jacques Dortous de Mairan (1678-1771),
 μ . Malebranche (1713-14), -
 , μ , (e i m s o e t h, op. cit., . 258).
 3. μ , μ .
 4. ' μ .
 5. ...

1, μ 2 [] .
 3 (μ μ μ
 μ 4 5 μ μ μ μ 7,
 μ 8 μ 9, μ μ μ
 1*3 μ [] μ μ 11
 (465) > [.]
 (493) , 12 μ μ μ μ 15 -
 [] 16 μ μ 17 μ μ
 18 μ μ : μ , , μ
 μ μ μ μ . , μ , , μ
 μ 19 μ μ μ μ μ μ μ μ
 μ 20 μ μ μ μ μ 21 , μ -

1. .
2. , , .
3. Spekulation (= ,).
4. μ , μ μ .
5. μ - μ .
6. μ , μ μ , ...
7. ' , 8. .
9. Als einem bloßen Spiegelgefächte.
10. . 11.
12. ' .
13. μ .
14. , .
15. ' .
16. Rationis imperium.
17. μ μ . 18. .
19. μ μ , μ .
20. μ , μ . 21. , .

, μ μ ,
 1 μ μ ,
 — [μ μ 2 3 μ
 μ μ μ 4 μ , . . 3 [.]
 μ μ μ 7 μ μ μ μ 6
 . μ , 8
 μ μ μ μ 9, [] μ
 , μ 10 μ . μ μ (466)
 μ μ μ μ 11, μ (494)
 . μ μ μ μ , μ []
 μ μ μ μ 12. μ , ,
 , μ μ 13,
 μ 14 15 . μ μ 16 μ ,
 μ μ μ , [] μ []
 μ μ μ 17 μ
 , , μ μ , -
 18: 12 13 14 ** 17 18

1. .
2. , , μ .
3. Einsicht (=perspicientia =). 4. .
5. μ , (=zelotische Hitze).
6. μ , μ . 7. μ μ .
8. ' .
9. , .
10. " . II. Maxime (=sententia).
12. De ipsa rerum universitate (=Weltall)
13. Initia intellectualia (=intellektuelle AnfSnge).
14. Maxime (=regula). 15. Sofern (=).
16. " : μ (=sie, . Maxime : sie=die Behauptungen der Thesis).
17. In determinandis ideis...
18. , , .

(467)
(495)

" , μ ,
 1
 μ , μ 2. " [μ μ] ,
 ['] 3
 μ μ , , ,
 μ μ μ ,
 , 4 — []
 5 μ 6 , . ' μ
 [] μ , , μ
 . , 7
 8 . , 9,
 μ μ
 a priori μ μ μ ['] , μ 10
 μ , μ ['] , μ
 [] μ , 11 μ μ
 μμ μ []¹² , 13
 14. μ μ' ['] μ -
 [μ] μ μ μ
 μ , μ [μ] , μ μ ,
 , ,

1. μ μ , (=bene a natura informatus=Wohlgesinnter)
2. , μ .
3. In actionibus arbitrariis(=o^).
4. μ .
5. ' μ .
6. ' , .
7. .
8. Spekulatives (=contemplativum).
9. .
10. ' : ..., μ ..., ' .
11. ...
12. . μ .
13. . μ .
14. In infinitum.

], [], μ [-]
 μ . , , μ []
 , μ μ μ -
 , μ 1 μ
 . μ ,
 μ [], 2 -
 ([] , μ μ) μ ,
 μ μ μ , μ 3 ,
 4 μ μ , μ , μ -
 , μ μ μ 5.
 μ 6 μ | ^
 , μ [],
 , μ 7 8 , ,
 μ μ * , μ μ ,
 μ μ , μ μ ,
 9, μ μ ,
 μ μ ,
 μ μ μ .
 , 10 μ μ μ

1. ' μ .
2. , .
3. , .
4. , (=rastlose).
5. .
- 6. In determinandis ideis...**
7. , .
8. Der blofie Empirismus (=empirismus solus = , μ μ μ :
 μ μ).
9. μ .
10. μ ...

) in concreto ([.]), 0 -
 , μ [] μ μ μ
 () , [.], , [] μ 1 (470)
 , μ [] μ 2 (498)
 , μ μ μ 3* μ μ [μ
], μ μ . μ μ μ μ
 μμ μ [μ] 4>
 μ μ μ 5
 , μ μ 6 [μ] -
 , [] [-
] μ μ , μ ,
 , μ μ μ μ , μ 7'
 , μ μ μ 8 , [μ]
 μ μ μ 9 μ 10 , μ ,
 . μ . , μ μ []
 μ ' μ μ μ (471)
 μ μ (499)

1. , μ , ...
2. , μ .3. μ μ .
4. ' , (=Vorwitz).
5. Einsicht (=perspicientia). ' , ,
6. , μ ..., (=groß tut).
7. "
8. μ , (=temperantiac).
9. Eigentlich (= = , ,).
10. μ , μ .

1, , t -
 * μ []² μ
 μ , [μ] ,
 μ , μ
 3. ” μ , μ μ (-
 μ) μ
 μ , μ 4
 μ [μ μ] , μ 5,
 μ μ
 μ *

I. 6 μ [] μ , ,
 μ μ μ . ' []
 , , μ 7 , ,
 μ [μ] . " [] -
 μ μ μ [μ] μ μ ' [-
] μ
 μ μ 8 , μ μ , -
 9 μμ 10 μ -
 (472) \ μ μ , , μ μμ -
 (500)(11 μ μ — [] , μ , -
 μ μ , , μ ,
 'μ μ [μ] μ ,
 μ μ 12, [] :
 [.]

- 1. Vernunftansicht. 2. Treffen. 3. μ , ' .
- 4. , (=anschauenden)
- 5. . 6. ' μ μ .
- 7. Maximen (=regulae). 8. ' μ .
- 9. μ : μ μ () .
- 10. ...
- II. .
- 12. . μ , μ , μ .

1
 2, μ
 [.]
 3 μ
 4 []
 5 μ
 [],
 μ *
 ([] μ : μ 7),
 μ [] 8
 (502) 9
 (474) μ μ μ μ 10 - 11

- 1.
2. (=artificioso), μ μ
3. μ μ μ
- 4.
5. : oder gar: noch weniger (= μ ...).
6. (=zuversichtlich).
7. Comprehendere (=Begreifen).
- 8.
9. ' , « ».
10. μ
11. ' μ E r d m a n n : So ist der Empirismus aller Popularity der transzendental - idealisierenden Vernunft g&nzlich beraubt : So ist der Empirismus der transzendental - idealisierenden Vernunft aller Popularity g&nzlich beraubt (μ). W i l l e (Kant - St., op. cit., . 311, 12, 6) μ μ : So ist der Empirismus von der transzendental -

, μ 1, -
 , μ 2 *
 5 μ μ μ 4.
 , μ μ 5 -
 [] 6 μ μ μ μ
 , μ μ μ' μ μ μ ,
 μ 7 μ μ μ μ μ
 , μ μ 8 [μ], μ
 , μ μ 9 μ μ μ 10,
 μ μ (475)
 (503)
) [] μ μ a priori []
 " μ [] μ μ "

idealisierenden Vernunft etc., μ : von μ Empirismus der :
 So ist die empiristische von der transzendental - idealisierenden Vernunft etc., -
 . : Empirismus : empiristische,
 : von. : transzendental - idealisierenden
 transzendent - idealisierend.

Wille Erdmann ' r e-
 m e s a y g u e s - P a c a u d , Critique de la raison pure, op. cit., . 579, μ. 45.
 1. Er (= μ μ) sie (=die Vernunft) (M e 1 1 i n).
 2. ' . 3. μ , , / .
 4. μ .
 5. μ , μ , μ μ μ μ ,
 μ (=vorhabende).
 6. . 7. .
 8. , .
 9. , , .
 10. . ||. ' , , .

(480) [μ]³ , 1 [μ μ] , ,
 (508) : μ μ μ , [] , [] ,
 (questiones domesticae),
 μ μ μ , μ , μ [] ,
 μ μ : [.] μ ,
 μ , " , , , 7 []
 μ , [.] 8 μ
 μ μ 9; , []
 [μ] μ $\mu\mu$ μ μ 10, μ -
 μ , μ ['], ,
 , Lambert¹¹ μ , μ μ ,

1. , μ , , .
2. G r i l l : Verantwortung: Beantwortung (=).
3. , μ , .
4. , (=Inbegriff).
5. , μ (=lauter).
6. .
7. .
8. In numeris rationalibus seu irrationalibus.
9. .
10. μ , μ , , (=congruenter).
11. μ , , μ J. . L a m b e r t (1728-1777) , μ . ,

(μ μ) : Kosmologische Briefe liber die Einrichtung des Weltbaues (1761)' Neues Organon, Oder Gedanken iiber die Erforschung und Bezeichnung des Wahren und dessen Unterscheidung von Irrthum und Schein (1764, 2. .)' Anlage zur Architectonik, oder Theorie des Einfachen und Ersten in der philosophischen und mathematischen Erkenntnis, 2, . (1771)' Logische und philosophische Abhandlungen (1782). μ
 μ μ L a m b e r t , μ (1768)
 (. . e i m s o e t h, op. cit., .281).

[] , μ , μ μ [μ] μ , , 1.
 , μ , μ [μ] 2,
 μ μ μ μ ,
 μ , μ , μ , μ μ (481)
 , μ 3. , μ μ (509)
 , μ 4
 μ μ μ μ
 []⁵ μ .
 μ μ , μ [μ]
 μ ⁶ , μ ⁷
 μ μ , μ μ [.]
 μ μ μ μ , μ [μ]
 μ μ ⁸ , μ μ
 μ μ ⁹, μ μ μ
 μ μ ¹⁰ μ , μ μ ,
 μ μ μ μ ¹¹ , μ ,
 μ μ ¹²
 μ ¹³ , [] ,
 , [] ,

1. solis nostris conceptibus rationis
2. ' (=conjecturas).
3. ' , , , (AufschluO=patefactio).
4. Deduktion.
5. , .
6. μ ...
7. μ .
8. , .
9. ' μ , μ .
10. Spatium mundi.
11. .
12. μ ...
13. Ordo naturae rerum.

μ , μ [μ] μ
 μ μ¹ μ (486)
 μ [μ] '(514)
 , [] μ²
 , μ [] μ μ
 [] , μ³ μ μ
 μ μ⁴ μ μ
 μ μ⁵ , μ⁶ μ' []⁷ [μ]
 μ μ⁸ , [.] μ⁹ [] μ
 , μ μ [] μ
 , , [μ] μ
 μ μ¹⁰ * , μ'
 " , μ μ¹²
 μ μ — μ ,
 μ μ μ μ μ¹³ μμ
 μ μ μ μ μ¹⁴ μ μ¹⁵ , μ -
 μ μ μ¹⁶ μ μ¹⁷ . μ [μ] -
 , μ μ μ¹⁸ , μ μ .
 :

1. Separata (= μ , μμ '). 2. , .
3. .
4. μ ...
5. , μ , μ « »
6. , μ .
7. μ .
8. .
9. μ :(μ). . ' -
 (40): « μ , ».
10. ' , .H. ' .
12. Gr 1 I : miifite (= ...).
13. GOrland: welche (= [μ]).
14. μ ... 15. μμ .
16. ' . 17. μμ .
18. , μ .

(487)
(515)

, μ μ μ :
 μ 1 , μ 3
 2:
 μ 4
 5 [] μ
 μ , μ μ -
 6 μ
 μ , μ .
 " μ 7 μ 8
 [] μ 9 10,
 μ 11 μ 12, 13 μ
 μ : ;
 14 μ μ [μ]
 [] μ , μ -
 μ 15 μ . (μ μ μ -
 ;). ' μ
 μ 16. "Ara, μ μ
 μ 17 . ()
 μ , μ

1. .2. .3. μ .
4. ' .5. .6. .
7. μ .
8. " ...
9. " : (= μ) .
10. , μ μ .
11. Nimis magnus.
12. Terminis inclusus, limitatus.
13. .
14. , , ' μ .
15. Simpliciter vacuum.
16. Concept us empiricus.
17. Nimis parvus.

2. .2. .5. μ μ . μ . |g|

μ ("), 1 μ [] j (488)

μ [] μ μ , μ . (516)

[] , : μ , μ μ , μ , μ

2 [] μ μ μ

3 μ

μ [] μ μ [μ]

4 a parte priori 5 μ []

μ 6, 7 μ -

[μ] 8, [μ] -

9, « »¹⁰ μ μ"

μ μ μ , μ μ ¹¹ μ

μ μ μ .

(¹² μ), μ , μ μ μ , μ μ μ μ

μ " ¹³ μ μ μ

μ [] μ μ μ -

¹⁴ .

1. . 2. Eventa ex legibus naturae.
3. Effectio causae.
4. , .
5. Natura efficiens.
6. , , - (*=hin unci wicder).
7. Sponte (= μ , . μ).
8. .
9. Ex libertate.
10. , . μ μ ...
11. μ . 12. " ...
13. .
14. (=fortgesetzt).

[μ] μ , μ
 1
 " μ , , μ μ μ 2 3 [-
]: μ , μ μ μ' μ
 μ [] μ μ , 4 μ , 5 -
 μ μ μ μ μ μ
 6, ' μ 7,
 μ μ .

μ 8 μ
 ' μ ' 9*
 ['] μ μ , μ μ
 , c μ , . (491)
 μ μ , μμ . (519)
 μ μ μ 11 [] -
 μ * . [μ -
 * , , μ [']
 μ , ['], . [μ]
 μ μ μ μ .
 μ 12 μ μ μ 14
 μ [], /] .

1. , μ . 2. μ .
3. , μ μ ..., μ ...
4. .
5. " ...
6. μ .
7. , , μ μ (=illusio).
8. . 9.
10. μ μ . μ (=naturae extensae).
11. In se fundata (= μ μ ,).
12. , .|3. μ . 14. . .

μ μ (μ),
 μ μ 1', , -
 μ μ , μ , μ ,
 μ μ 2. μ 4,
 3 μ , μ 4,
 [] μ , μ μ
 μ μ μ [] (521)
 5 μ μ μ',
 μ μ μ .
 μ μ , μ μ ,
 . " μ μ μ , (493)
 μ μ , μ μ 6,
 8 μ μ μ 7 μ : μ [.] []
 μ μ [] μ μ μ μ ^ []¹⁰
 μ μ [] . 11, , μ μ , 12
 μ μ μ , μ μ μ ,
 μ μ 13, . ,

1. , , , .
2. " Gentile «... μ μ , μ , μ ».
3. ' (=per se cxstans).
4. μ , (=eingerSumt werden).
5. . μ . Chi di.
6. .
7. " μ μ (μ) (=bedeutet so viel).
8. Progressus (= , ,).
9. μ μ μ , μ (.).
10. Contextus.
11. μ μ .
12. (=stehen).
13. , .

1, [] μ , μ
 [μ] μ 2. ,
 μ μ μ , μ μ (523)
 μ : μ , μ μ' 3, , μ -
 μ μ μ , μ μ , μ ,
 μ , μ μ , μ (495)
 μ μ μ , 4 . , μ 5
 μ μ μ μ μ 6.
 “ μ : μ μ 6 μ []
 μ μ , μ μ μ μ
 μ μ 7 μ , , μ μ μ μ
 μ 10 , μ -
) μ μ' μ μ , μ μ , []
 μ μ μ μ μ , μ ,
 , [] μ μ μ , ,
 μ 11, μ μ 12
 μ μ μ μ
 , , μ : 13
 , , 14.
 " , , μ μ

1. Oberhaupt (=universe).
2. Facultas recipiendi.
3. :
4. ' , .
5. E r d m a n n : Wahrnehmungen (= ' ...).
6. μ .
7. Res vere exstantes (= μ).
8. “ ...
9. ' ..., μ ...
10. μ .||. , ...
12. , , (=undenklicher Zcit).
13. , .
14. , .

2. .2. .7. μ μ . μ μ » |\$9

μ , []¹
2 μ μ -
3 μ , μ⁴ (497)
5, (μ μ 6.

μ μ⁷ μ
, μ μ μ
μ :⁸ μ μ , μ
μ , μ μ μ , μ
... μ μ μ μ
μ (μ μ¹⁰ μ¹¹) , μ -
μ μ , μ¹² μ μ'
μ μ μ μ μ μ
μ μ μ [,] μ¹³ μ μ μ μ (526)
, [] μ μ μ μ
14. μ μ μ μ μ'
: , [] μ μ μ μ'

1. μ μ ...
2. , ...
3. : μ μ , (=gedachter).
- μ μ : μ μ .
4. ' μ . 5. Opinio fallax.
6. μ . 7. . 8. .
9. μ . .
10. . ||. ' .
12. μ . |3. Das Triigliche.
14. μ μ μ μ
- ...

μ [μ μ] μ -
 , μ) μ ,
 [,], μ μ , μ .
 , μ
 1 [] . ' μ
 2 [] μ .
 [. " , 3 :
 : , 4 μ , () ,
 () , μ μ μ ,
 , , μ 5
 μ μ μ , μ , μ - μ -
 531) μ , μ μ μ , μ , μ - μ -
 503) . " μ 6, , μ 7 []
 μ (μ μ μ μ []
) , , μ
 " μ , [] , 8 μ
 , μ μ 9, [.] μ μ
 (μ) μ μ
 μ . ' μ 10,
 11 (vel suaveolens vel non suaveolens),
 12 μ μ

1. Absurdum (=ungereimt= μμ).
2. , ...
3. μ .
4. μ μ , .
5. ' [] .
6. ' .
7. μ μ ' .
8. " .
- 9.' μ . 10. μ .
11. .
12. μ . . , , op. cit., . 80.

μ , μ [μ'] μ
 μ [] μ , μ ¹ , μ
 μ [] μ , μ , [] μ
 μ μ , [*] μ
 μ [] μ , μ
 μ , μ , μ
 μ [] μ , μ]
 μ .

\hat{PQ} 508)1
 536) >

⁴ μ
 μ ⁵
 maximum μ , [μ]
 μ , μ μ μ
 μ []⁶ ,
⁷ μ , μ , ⁹ ,
 μ ⁸ μ , μ μ
 μ , [] μ μ , μ -
 μ , μ , μ [μ] μ , μ -
 μ μ , μ ¹⁰ μ -
 μ [] μ . μ

1. μ μ , .
2.
3. μ .
4. . e i m s o e t h, op. cit., . 310-311.
5. ' μ (=decreto).
6. Aufgegeben.
7. .
8. $\mu \mu$. μ .
9. , .
10. μ .

μ , [] μ μ , [.]
 μ : [] μ μ ¹ , ²,
 μ ³ [] μ ⁴ (in indefinitum)
 μ [] , , μ , -
⁵ , μ : μ -
 μ ⁶ [μ] , μ ⁷ μ ⁸,
, [] μ μ ⁹ ,
 μ [μ] .
: , " μ μ ,
¹⁰ ,
. " μ μ μ ,

(54)| ^ μ £ μ μ μ μ ¹¹ (in
(A 513) indefinitum). ' [μ μ] μ μ

μ (μ) , : , -
. μ , μ , μ ,
" μ μ μ μ μ -
. . . , [] , μ [] -
[]¹² (μ) μ -
, , μ μ -
[] μ [] ,
 μ [] μ ¹³ ,
 μ , . μ , , , -
¹⁴ μ , , ,
 $\mu\mu$ μ μ ,
 μ [] ,

- I. .2. Regressus in infinitum.
- 3. .
- 4. μ .5. .6. .
- 7. μ .
- 8. μ .
- 9. ... 10. μ .
- II. .12. .
- 13. .
- 14. μ , , , ,

(543) μ [μ] μ , μ
 (515)3 [] μ¹ 2. 3, μμ μ ,
 , μ μ [μ]
 , μ [,], μ 4
 ([μ], [-
)], , μ , .
 μ μ μ 5
 μ

μ
 , [] , μ , μμ
 6 [],
 μ μ μ ,
 (516) , μ , μ μ
 (544). 7 μ μ 8: μ μ
 9 μ , [.] μ μ , μ -
 μ , μ μ μ μ -

1. μ .
2. . μ (Gentile) μμ μ μ (, ,) .
3. ' , ...
4. , .
5. .
6. ..., μ ... () . 7. .
8. , μ , 9. .

1 [] μ μ ' *

μ ' [μ], , μ μ, μ

μ (") . μ , ,

μ μ μ μ' \ μ μ

μ μ μ μ . , 4 μ μ

μ μ μ μ [-

] μ (μ μ , μ)⁵ μ . " μ "

μ , [μ] -

μ , μ - μ ⁶ μ , -

[] μ μ , , μ μ μ

μ μ , , μ μ μ -

μ (μ μ μ), μ

. [μ] μ μ μ μ

() μ ⁷ μ , μ μ

, μ μ μ μ μ , μ

, μ μ μ μ μ in infinitum , ' -

μ μ μ μ μ μ μ

μ μ μ μ μ μ μ

μ μ μ μ [] μ ,

* μ μ μ , , μ μ ,

μ μ μ μ μ μ μ

μ [μ] μ μ μ " ,

μ μ μ μ μ μ μ []

μ μ , , (μ μ

μ) .

1. .
2. μ .
3. μ μ " .
4. μ .
5. .
6. μ . 7. Regressus.

(520)
(548)/

μ , μ μ , μ ,
 μ , [] μ , μ μ , μ ,
 μ , μ regressus in indefinitum,
 μ μ , [] μ -
 regressus in infinitum.
 μ , , : μ -
 μ , μ , μ μ , , μ μ ,
 μ , μ , μ : μ -
 μ μ , [] μ , μ , μ ' -
 []: μ , μ , μ μ , μ -
 [] , μ , μ μ (-
 μ), μ , μ μ , μ ,
 μ [$\mu\mu$]³ μ , μ ,
 [] μ .
 μ μ , , : μ $\mu\mu$
 μ ⁴ μ ⁵.
 [μ] μ μ μ -
 (521)1 , , [μ], , -
 (549)/ μ , μ , μ , μ , μ -
 μ μ , μ , μ ⁶ , -
 μ , μ , μ μ [-
] , [] -
 μ ⁷. μ μ , μ μ , μ ,

1. , μ μ ...
2. (^regressus).
3. μ μ , , , $\mu\mu$, (^angemessen).
4. .
5. .
6. .
7. " , , (=termini mundi).

.w [] μ μ ,
 , *.
 , :
 μ μ , -
 μ μ μ , in indefinitum, μ
 [μ]¹ μ : [.] μ
 μ μ , μ² (μ)
 μ μ)
 [μ] , μ μ (,
 μ , μ μ μ)
 μ [] μ)
 μ³ μ μ , μ⁴ ⁵
 , [μ] μ μ μ μ
 , μ μ μ μ μ
 [] μ , . . [] μ μ
 , μ [' μ]
 * : [,]
 , 6, μ [] μ -
^{7 8} [μ], μ μ μ
 μ μ » , μ
 μ , μ⁹ , ,
 [. μ].

1. μ μ ...
2. Regressus.
3. ' . , ' , (=proprium).
4. ' ... : μ .
5. ' , .
6. ...
7. .
8. , .
9. .

(525)
(553)/

, , [] , -
 μ (μ) * μ
 [μ]
 [] " . [μ], μ , μ ,
 , μ .
 , [μ] μ , [μ]: μ
 μ [] μ ,
 μ 1 2 ,
] , μ 3 (μ)' [-
 , [] μ μ [μ -
] μ μ , μ -
 , [] , μ , μ ,
 μ μ , μ μ ,
 [] μ [] μ
 (526)I [] 5. []
 (554)3 μ , μ μ 6
 , μ , μ , μ -
 μ μ μ μ , μ -
 μ μ μ μ μ μ " ,
 quantum discretum.
 μ (μ) " μ μ [] []

1. , (=die weite).
2. Quod in sese consistat.
3. ' .
4. .
5. Ex concceptu puro intelligentiae.
6. μ , μμ .

, [.] [μ ']
 : [.] μ μ , []
 μ μ μ μ
 , μ (μ) ,
 [μ μ] μ , μ μ
 μ , μ 1.
 [] μ μ 2
 μ μ []
 3, . [], ,
 μ μ μ ,
 μ μ μ ,
 , μ μ 4 , μ ,
 μ' 5 6, μ -
 , , 7 μ -
 [], , μ [.] μ 8
 μ , μ ; ,
 μ μ μ 9 [] μ μ μ 10.
 11 [μ μ],
 μ [] μ μ , []
 μ [μ] μ μ μ μ μ μ

(531)
(559)3

1. .
2. μ .
3. ' .
4. μ .
5. .
6. μ .
7. .
8. .
9. , , μ (=Erfolg = eventum).
10. ' μ H a r t e n s t e i n (=der mathematischen Antinomie : der Antinomie) . H c i m s o e t h, op. cit., . 333.
11. " , .

[] μ , [μ] [-]
 [] μ : [] -
 []', μ μ μ -
 [1. μ μ .
 (533)1 [μ] μ , 1 2 μ ,
 (561)3 5 μ ' μ μ μ μ
 3, , μ μ μ μ
 μ
 [] . * , μ μ μ [] -
 , , , μ μ []
 μ , [] μ , , μ
 μ 4 μ μ μ , [] μ ,
 μ μ μ ,
 μ , μ , μ 5, μ
 , μ , μ , μ
 μ 6 , 7 . , μ
 [8] [] μ μ -
 , μ
 μ μ [μ], μ ,
 μ , μ μ 9 μ ,
 [] 10 11.
 [] μ , -
 [] , " μ ,

1. . μ , .
 2. Sponte. ' .
 3. μ (Erdmann)
- (=deren).
4. Determinate = bestimmt (= μ).
 5. , , .
 6. μ , μ μ .
 7. . .
 8. .
 9. .
 10. Ad agendum ().
 11. ' .

μ — μ * , μ
 (535 []¹ μ [] .
 (563)» , μ , μ
 [.] μ , -
 2. , , -
 3 , , 4
 , μ , 5 μ μ
 , , , μ , [-
 μ]⁶ , μ , 7 [-
 , μ μ , μ μ
 8 μ μ μ
 [μ μ] .
 “ μ μ , , :
 , μ , μ μ ,
 μ , [μ]
 μ , []
 μ []⁹ μ , μ
 μ μ , μ
 μ : , μ μ , [-
 μ] μ , μ μ , μ
 (536)1 μ , μ
 (564)J μ , 10 μ ,
 , μ [μ μ μ] ,
 [.] μ , μ
 " , μ [μ] μ

1. .
2. , .
3. ' , .
4. .
5. .
6. μ .
7. .
8. .
9. .
10. ... Π. . .

μ [] : , μ μ [] μ
 μ , * [] μ -
 μ μ μ [] μ , μ , ' [μ -
] μ μ 1 μμ [,] , * , ,
 μ : , μ , μ μ μ , ,
 [] , [] μ , , ,
 μ . , , ,
 μ μ , [] μ 2
 , [] μ [] . ,
 μ μ 3. * μ , μ ,
 μ μ] μ , μ , [,
 μ μ μ , [] μ , μ (537)
 ; " , , μ μ 1(565)
 μ ; μ [] [] , []
 μ μ μ μ μ 4 5,
 μ . μ μ , μ μ
 [μ]6, μ μ μ
 μ . 7, , μ μ , μ [-
] μ , μ , μ , μ

1. ' , μ .
2. .
3. (=Non est conservanda). '
- μ .
4. ' .
5. ' , μ .
6. . μ , μ .
7. 3. : ' (=so), , ...

[μ μ], μ — μ , μ
 μ [*]². μ μ
 : , []³ μ μ
 [μ] μ μ [μ]⁴
 μ μ . * [] μ
 μ , μ [] [.] μ

538)»
 566) J

μ μ⁵ μ
 μ , [] μ $\frac{y}{x} Jk$ ' , μ , μ⁶
 μ μ , μ⁷ , μ μ
 μ : μ []
 , μ , μ μ
 , [] ' μ μ μ
 μ μ μ μ μ μ μ
 μ μ μ μ μ μ μ μ
 μ μ μ μ μ μ μ μ⁸ μ μ⁹

1. .
2. ' .
3. Contextus naturae.
4. μ . μ μ .
5. μ , , (=in Vereinigung).
6. , .
7. . μ .
8. .
9. , .

, μ 1 11
 2 μ .
 μ [μ],
 μ , μ , -
 , [μ] , μ μ , 5 4
 [μ] 6 , μ μ μ ,
 (μ μ) , μ
 , μ μ μ , []
 , 7 μ μ μ 8 []
 .
 μ (542)
 μ μ 9 (570)
 10.
 " " [] , μ μ
 μ 12 μ μ , μ μ ,
 μ] . μ μ 13 [14 -

1. Sofern (= , ,).
2. " ...
3. μ .
4. , μ (=dUrfen).
5. μ .
6. μ .
7. V o r l S n d e r : je nachdem : nachdem
 (= ' ,).
8. .
9. , μ μ (=in conjunctione).
10. .
11. .
12. .
13. μ μ , ' μ .
14. Momente (= , μ ,).

1. [], 2. ,
 μ [μ μ]
 , μ , μ , μ
 , 3. μ , μ -
 4. μ — μ , μ , []
 μ μ μ μ : μ , [],
 μ μ 5. μ μ -
 [] μ μ μ 6. μ
 μ μ μ , , ,
 μ ' [] [μ μ]
 (543) £ μ , μ μ 7. ,
 (571)3 μ [μ]
 8. μ 9. μ
 μ 10. μ 11.
 μ μ μ []
 μ μ 12. ,
 13. μ 14. μ
 μ μ μ μ μ
 μ μ μ μ μ
 μ : , ,

1.
2. μ
3. Rai ...
4. ,
5. -
6. " : μ μ (Gentile).
7. ,
- g. Ens rationis.
9. μ
10. μ μ () μ () .
11. : () ;).
12. , μ ,
13. ,
14.

545)
573)3

. 2. ' . ' .
 , μ « -
 , μ . μ μ μ
 , μ μ μ μ¹ . ' .
 [μ]² μ μμ
 , μ —
 μ μ³ — , μ ,
 μ [μ]
 . , 4 μ μ
 μ , [] —
 μ μ⁵ — , μ μ
 μ μ⁶ , μ μ , μ ,
 μ⁸ , ' μ [μ] μ⁷ [] -
 [] , μ , -
 μ μ μ -
 μ μ μ ,
 μ , causa phaenomenon,
 phaenomenon¹⁰ μ μ μ , μ
 μ) μ μ ,
 μ μ μ , μ μ
 , μ μ μ μ μ μ μ
 [] , [.] [μ μ] , μ μ

1. ' μ .
2. .
3. . μ
4. - .
5. " .
6. .
7. .
8. Ad agendum.
9. .
10. H a r t e n s t e i n : noumenon.

μ μ . []
 μ [] , μ , , μ μ (546)
 μ [] μ [] (574)
 μ , μ , μ , , ,
 μ μ μ μ , , [,]
 , , μ -
 , , [μ],
 1 , 2 μ μ μ [-
] [] μ 3 [μ]. ”
 μ μ μ . , 4 μ
 μ , μ . 5 , ,
 μ μ [] , μ [μ] μ
 μ 6 “ μ [,
]. [], μ μ ,
 μ μ , , μ [] μ 7.
 μ , 8
 μ , μ 9, μ -
 , μ μ [, μ] μ , []
 , . μ μ ,
 μ , μ (547)
 1(575)

1. ’ ...
2. .
3. . e i m s o e t h, op. cit., . 356.
4. , .
5. . μ , .
6. ’ .
7. ’ μ (=sensitive ad condiciones astrictam).
8. ’ . 9. Sola apperceptione.

oi []¹

2 [] μ μ

3 μ . μ , -

4 , μ μ ⁵ — , -

μ [] « », μ

6 , « », 7,

μ []⁸.

9 [] μ

[μ] (), μ

(¹⁰): , , ,

μ μ , [μ]

¹¹, μ , μ μ μ

μ μ ¹² μ μ μ

μ μ μ ¹³ [μ],

μ μ , μ

μ μ μ μ

" μ μ μ μ , f (A 549)

: μ μ μ μ , (577)

μ , μ ¹⁴ μ ,

1. Hartenstein: (sie)
(Sollen).

2. Willkiir (=arbitrium). 3. ' μ .
4. . , ... μ . . .
- :
5. μ μ .
6. " .
7. .
8. , μ , μ .
9. , μ ...
10. cims eth, . . . cit., . 364.
11. .
12. " (r): (=).
13. , A 802 / 830.
14. " .

[] , ' μ ,
 [] [] ' μ
 μ , μ [μ] * ,
 . μ
 1 μ , [] (μ μ μ μ -
 [] μ . ' μ , , -
 , μ μ ,
 μ , μ , [.]
 μ , μ μ , ,
 μ , μ . (551)
 : (579)
 μ , μ
 (μ , , 2) -
 μ ; μ μ
 (μ 3).
 μ μ μ μ 4 μ ,
 (μ μ μ) μ * . ' , , μ
 * [] (5 6), μ
 μ μ μ μ 7 μ μ μ μ μ
 , 8 μ μ μ ,
 [] [μ μ], 9 [] μ
 [] μ , , 10 (merito fortunae),

1. Cursus naturae (. . . . , A 802 / 830).
2. Sensus genere (=der Sinnesart).
3. Cogitandi modo (=der Denkungsart).
4. μ (=bezeichnen).
5. Meritum (=).
6. Culpa (,).
7. Zurechnungen (imputationes). . Heimsoeth, op. cit., . 372-73.
8. ' ;' μ ;' μ , ,
 ; μ .
9. . 10. .

[.] μ', [] , ['] μ
 [μ] , μ 1. μ μ []
 μ 2 μ , [] μ -
 μ , μ 3 -
 μ μ μ μ 4,
 [,] , μ — , μ
 [.] , 5 , μ
 , μ [] ;
 [] [] .
 , 6 []
 , 7 [] , -
 , μ ([] μ , . (A 556)
 , μ) , [] μ (584)
 μ μ μ μ ['] , -
 , μ [] μ -
 μ μ 8, μ [] μ -
 μ 10 [] . * μ -

1. .
2. .
3. ' μ .
4. . μ , , .
5. , , .
6. , .
7. " .
8. " μ , .
9. , , (=determinans).
10. μ , μ (=determinabilis).

' μ μ , μ ¹ μ ' ,
 μ [μ] ' [] , μ
 μ μ , μ μ μ -
 μ μ μ , ³ μ -
 [] , μ
 μ μ μ , μ
 μ μ ⁴ μ μ , . -
 μ (μ μ) (561)
 μ μ μ , ' 1(589)
 μ , μ [.] μ
 [] μ ,
 μ (μ) μ ,
 [.] ⁵ μ , (substantia
 phaenomenon), μ μ -
 μ [] , μ []
 " μ (ens extramundanum) [] , μ
 μ μ ' [] , μ -
 μ .

1. μ " .
2. S m i t h : der notwendigen : dem notwendigen
 (. Dasein =). ' G e n t i l e : der notwendigen
 Substanz μ : « ».
 ' μ : der notwendigen : dem notwendigen,
 S m i t h μ μ (μ
 μ C h i d i). μ , , μ
3. ' , , μ .
4. .
5. .

^ 562))
∞ 590)/

μ μ μ : μ , μ
 μ μ μ :
 [.] ¹ μ $\mu\mu$, μ :
 μ — μ μ — , μ ² ,
 μ μ , μ μ , μ
 μ , μ μ , μ [μ] ,
 μ μ μ μ μ [μ]
 (μ μ μ μ μ μ)
 , μ , μ [μ]
 μ) .
 μ , μ [μ] ,
 μ μ , μ μ ,
 μ μ , [.] μ , μ -
 μ μ [μ] -
³ μ in concreto
⁴ , μ , [μ]
 [μ μ μ] , μ ⁵ [μ]
 μ , μ μ [μ] μ ,
 μ , μ , μ ,
 μ [μ]
 μ (μ) μ
 μ , μ [μ] [μ]
 $\mu\mu$ μ μ ,
 μ .

1. .
2. μ .
3. **Transzendente.**
4. **Rationes explicandi.**
5. .
6. .

, μ). " , μ
 [,] μ , μ
 , [,] μ , μ
 , * , μ (μ .
 μ) [] -
 1 , μ μ ,
 , μ ,
 μ μ . ,
 , μ μ 2 μ
 , μ (, μ). 3
 μ μ , μ []
 [,] , 4
 (565)1 ,
 (593)1 , 5 ,
 μ [μ]
 μ .
 6 μ .
 " 7 μ μ μ μ μ -
 μ μ ,
 μ μ []: [] μ
 μ , 8, (μ μ μ 9 ,) μ

1. , .
2. .
3. .
4. .
5. . ' S m i t h μ : der
 ersteren : « μ », μ μ .
 μ : der ersteren μ
 (,), μ μ : (B o r).
 μ .
6. μ μ , , .
7. , (=solange).
8. Transzendental.
9. μ μ .

μ * , μ , , -
 1' [] μ , (-
 μ ([]², μ ,
 μ ³, ⁴, μ), ,
 [μ] μ , ⁵
 μ , [] μ μ
 , a priori. μ 6
 μ μ μ ⁷ , μ , μ ,
 [μ] μ ⁸ [μ , -
 μ] μ []⁹ μ ¹⁰ μ , μ (566)
 μ μ ¹¹ , μ) , μ (594)
¹² μ , μ , ,
¹³ , μ , ,
 μ μ , [μ μ]
 μ , μ [] , μ μ
 μ . μ μ μ ,
 μ : μ μ ¹⁴ , μ ,
 . μ , [μ] μ ¹⁵ , μ

1. Transzendent.
2. Die (=) der (=) μ μ E r d - m a n n .
3. μ , (=perficienda).
4. Sequenda.
5. μ . S m i t h : μ .
6. Transzendente.
7. * μ , ' μ (=zuzulassen).
8. Determinabilis (= μ).
9. .
10. **Attributis distinguendis atque internis.**
11. . μ .
12. , .
13. Ens rationis. |4. . 15. μ .

, μ μ μ
 [] μ , μ []
 []¹ 2 μ [] -
 μ , [.] , μ [] :
 μ μ μ , μ μ
 μ μ μ μ , μ μ ,
 μ μ μ μ . , μ μ
 μ [μ μ] μ μ , μ
 μ μ , μ [μ]
 μ μ μ , 3 μ μ
 μ μ μ , μ μ , [.]
 μ μ μ , μ μ , μ ,
 μ μ μ μ , μ μ , μ
 μ μ μ μ " μ
 μ μ μ μ [] μ
 μ , μ μ μ —
 μ [μ μ] μ [μ μ]
 μ μ μ μ .

Λ 567h
 595)j

1. Sind anzusehen (μ Hartenstein). Hartenstein
 stein μ : «
 μ ... μ μ , μ -
 μ » , μ a r . μ -
2. μ .
3. " .

..... III

: ' μ 107

μ μ : μ μ 109

..... 118

μ 124

μ 130

μ 140

μ 146

μ μ :

..... 158

μ μ :

μ , , -

..... 170

μ μ μ μ :

μ μ -

..... 178

" μ μ : *0 μ

μ -

..... 183

'	μ μ μ :	-	
	μ μ μ :	μ μ j 39
"	μ μ :	-	
		μ - 198
"	μ μ :	μ	
		μ 204
I.	μ		
		-	
μ	μ μ	' 206
II.	μ		
	μ		
	μ "	 210
	.	μ	
		 214
III.	μ		
		μ -	
		..	217
		-	
		 222
	μ μ μ		
μ			
		-	
		 225
IV.	μ		
		-	
	μ	 240
		-	
	μ	 244

IMMANUEL KANT

TOY

:

—

—

.

1986

(§ 28 266). " μ μ μ μ
 μ (μ) £ , μ
 μ ^ . (μ) μ £ ^ . ,
 ^ (μ) μ
 μ (μ) ,
 μ (314).
 μ μ
 μ μ μ μ
*(spekulative Prinzipien)*¹⁰ , -
 , μ
 () μ , μ , ,
 μ μ -
 μ ¹¹. . μ μ μ -
(Moraltheologie) μ μ -
 μ
 μ) (632/ 660 640/ 668)¹².
 , μ , , μ
 μ , μ μ μ -
 μ , μ μ μ
 μ μ ,
 μ μ ,
 . , μ , μ -
 " . μ μ μ -
) ,
 μ , (μ) -
 μ , (μ)
 (μ) μ μ μ μ

10. . . . , A 631/ 659 . .

11. () ,

12. (A 808/ 836).

12. . μ A 329- 386 μ

a priori
 μ , μ , μ (μ)
 μ (μ), μ

*regressus in infinitum*¹³

μ , μ , μ , μ (A 615/
643 . .)

μ , μ , μ , μ

μ , μ , μ , μ

μ , μ , μ , μ (μ)
 (μ)¹⁴

(A 619/B647 . .).

μ , μ , μ , μ , μ
 μ , μ , μ , μ

13. μ , μ , μ , μ (A 681/ 709).

14. μ , μ , μ , μ , μ (μ)
 μ , μ , μ , μ , μ (A 713/ 741 . .).

, μ
 , μμ
 , μ
 (.
 A 831/ 859): μ μ ,
 μ μ 18. " .. μ
 , μ μ μ
 μ μ , , , μ μ
 μ μ , , , μ , -
 μ μ μ μ μ μ μ
 μ μ μ μ μ μ
 μ , μ
 μ .
 μ
 μ ,
 « »
 « » μ -
 μ (μ -
) : .
 μ μ μ -
 μ μ μ , 19 .
 (μ)
 20,
 μ μ 21

18. μ () « »
 («moralische GewiBheit»). A 829/ 857.
 20. " « μ » (μ).
 670/ 698).
 19. , μ μ (regulativ)
 μ μ (-
 [« » !] Aufgabe (μ).
 21. , μ μ μ μ
 μ μ , μ , μ vq
 μ μ , μ , μ
 (. Grundlegung zur Metaphysik der Sitten, : Kants Gesammelte Schrif-
 ten, . μ μ (, . 4, . 458). ,
 μ μ () μ

) : (-
) : (-
 , ,
) .
 , ,
 -
 .
 -
 .
 -
 .
 -
 —
 ,
 ,
 .
 « », ,
 .
 “
 ,
 ,
 .
 μ μ
 . 'Hapriori . .
 μ
 (.
 : credo ut intelligam). ' μ
 μ Leibniz μ ' μ'
 . μ μ μ
 — 22 , μ . ,
 , μ
 μ μ μ .
 μ μ —
 μ « » ()
 », μ « μ « μ -
 μ « » (A 841/ 869). ' -
 μ , « -
 , * -
 μ μ μ μ μ μ
 (. A 698/ 726 . .).
 22. . A 773/ 801. " μ μ
 (nexus finalis).
 (nexus effectivus). . . . , A 687/
 μ μ 715 . .

() μ -
 μ (. μ μ -
 μ = *Grundkraft*, A 649/ 677 . .).
 , μ μ -
 μ , . μ μ μ μ μ -
 — , , μμ -
 - μ μ , : μ -
 (, μ
 , μ , . A 126 . .)
 , μ ,
 ^** μ .
 μ . μ μ μ
 μ μ , μ ,
 μ μ μ μ 26 27 28. !_ μ μ a
 priori μ —&, . μ μ μ (μ a
 , XVIII).
 -
 μ ,
 μ μ — μ
 μ « » (. A 652/ 680
 . .). :) *entia praeter necessitatem non
 esse multiplicanda*²¹ (μ
 , μ μ)') *entium varietates non temere esse
 minuendas*^{21t} (μ
 μ (Spezifikation)') *non datur vacuum formarum*^{29 30 31} ,
 , *datur continuum formarum*³⁰ (μ
 , μ).
 μ μ ,
 (pricipium vagum)^{il},

26. μ , :
 «Kritik der Urteilskraft» (1790).
 27. . () .
 28. () μ ()
 () .
 29. () () .
 30. () () () . *Lex
 continui in natura* (= μ) .
 31. A 680/ 708.

< » ipmvn|ipvnr^ri^r Aji' aMir ot , , -
 μ μ μ
 μ . μ μ
 μ ,
 μ μ ' « » (Deduktion)
 ' . « » (669 / 697 . .).
 μ , μ « μ »,
 « μ »
 μ , μ μ .
 , μ , μ μ
 « μ μ » - 6(^ μ « μ » ,
 μ μ (μ μ —
 μ , — μ μ .'
 μ , μ μ μ
 (Maxime) μ μ μ μ -
 . « μ ^ » -
 , μ ^ - μ -
 μ μ μ (μ) μ-
 μ -
 μ (A 671/ 699). " , ,
 μ (« μ μ
 »)³⁵, μ , μ μ
 μ (³⁶, μ), μ μ ,

35. *Ens rationis ratiocinatae*.
 36. μ *suppositio relative* *suppositio absolute* (. A 676/
 704).

_____ (,) ^

ratio). μ , , μ ; μ , (μ) (ignōa
, , μ μ
μ , μ , μ μ (μ μ),
μ , , μ μ -
μ . , μ -
, μ -
μ μ -
μ μ .
μ μ
i"rtTFpr>v-^pr>TFpr>y μ μ i\j)ersa ratio (μ μ - μ
μ . μ μ
μ . μ μ μ μ μ μ μ μ -
(μ), (μ) μ μ -
) μ , () , 40
- , , , μ μ μ
, ,
μ μ μ μ
(nexus effectivus).
) μ μ , μ (A
477/ 505) : μ μ 41. ' μ ,
, μ μ μ μ

40. . μ μ . . ' , -
μ μ μ μ (119):
«” ».

41. . A 695/ 723 . .

f

x,

:

>

μ -

uac

42. .A 698/ 726 . .

μ⁴², μ μ μ

μ μ μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

:

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

)

μμ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

)

μ

μ

μ

“

μ

μ

μ

x,

:

>

μ -

uac

42. .A 698/ 726 . .

μ⁴², μ μ μ

μ μ μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

:

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

)

μμ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

)

μ

μ

μ

“

μ

μ

μ

x,

:

>

μ -

uac

42. .A 698/ 726 . .

μ⁴², μ μ μ

μ μ μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

:

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

)

μμ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

)

μ

μ

μ

“

μ

μ

μ

x,

:

>

μ -

uac

42. .A 698/ 726 . .

), μ μ , μ , μ , μ
μ μ , μ , μ μ , μ ,
μ μ μ 43. , μ , μ ,
μ ()
, « »44
— ,
— μ —, μ)

I
1 μ μ (A 701/ 729
. . μ)

, , , ,
oi a priori
μ μ , μ
μ μ μ , μ
μ μ μ μ

(μ) —
μ μ μ , μ —
μ μ μ μ μ —
μ μ « » : —

μ . " μ μ ^ — & -
(μ) μ , μ ,
« » . (0 >) > ^ 0 1)45 μ μ « — .
— Δ;

46 (

43. μ μ μ μ , μ , μ
μ μ (. μ μ , μ
. . . . , A 462/ 500).

44. .

45. . A 632/ 660.

46. , μ μ

\ \

)⁴⁷,

(-)⁴⁸

(,

)⁴⁹ —

allein noch offen (=

μ ; **Der kritische Weg ist*
μ , μ , μ)⁵⁰...

, ,

μ μ μ

μ μ μ

-

μ

μ

μ

-

μ . —

μ

μμ

,

μ

«

»

(

μ

-

-

...)⁵¹

μ

μ

...:

,

,

-

-

μ

(

)

,

,

μ

μ

.'

μ

μ

μ

47.

48.

49.

50.

51.

,

μ μ

,

(. . . ., A 831/ 859),

(

)

,

μ

μ

(μμ)

,

μ (μ)

,

μ

(sens commum). —

, μ μ ,

μ μ

μ

« »,

μ

(

)

μ

! —

,

μ

,

μ

,

μ

-

; (. . . : *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, op. cit.,o. 404).

[μ μμ] μ μ μ μ-
 μ μ μ — μ μ μ [.
 μ] μ — 19 μ μ , μ -
 (571)}
 (599)3
 * 20 μ μ μ a priori' , , -
 μ μ μ μ , , -
 μ μ μ μ , ,
 μ μ μ μ , , (trans-
 zendent).

(Prototypon transscendentale)

μ μ μ [] μ 21: [.] μ -
 μ μ μ — μ μ μ μ
 μ μ μ μ μ μ μ
 [μ μ] μ μ μ μ μ -
 (A 572) | μ <*. > TM * &- ^ ^ μ , μ μ
 (600) μ , ()μ .
 22 £^ μ μ μ
 μ jfo] [], ^ μ

- 19. μ μ .
- 20. .
- 21. **Determinabilitatis.**
- 22. **E r d m a n n :** er, . der Grundsatz, : Dieses, . (das Prinzip), |
 : (=).

— * [] , , c _____ -
 μ μ μ — ,
 , μ μ μ , μ
 , 26 μ 27 μ μ , μ
 , [] μ -
 (574)1 , [] μ * , μ -
 (602)/ 28 , [] -
 , μ 29 μ μ a priori
 μ []³⁰ μ ,
 μ 31,
 [] μ .
 μ μ μ , ,
 a priori, μ μ μ , μ ,
 [] ' μ 32.
 : « » , [-
] , μ μ μ
 μ μ μ , μ 33
 [.] μ
 μ . ' : «μ » , μ μ - μ -
 μ , μ ? μ -
 μ , μ μ - , ,
 , , μ μ (Sach-
 heit). μ , μ -
 (A 575h μ μ (μ) , μ μ , μ -
 (603)/ μ μ μ , []

25. μ (= complexus).
 26. (= so).
 27. ' μ .
 28. .
 29. μ
 30. Singularis.
 31. Ex sola idea.
 32. " - μ flv (esse, non-esse).
 33. .

[] μ .

, , μ - μ μ

[] μ ³⁴, - μ μ

μ * [] μ μ

μ * . *0 μ [] μ μ []

μ , μ μ μ ³⁵ "

μ data (μ) , , -

μ μ .

, , μ μ μ

[] - μ [μ],

μ [] , ' μ

μ μ μ μ μ ,

μ [- μ] -" - (576)

μ (*omnitudo realitatis*). " j (604)

-i -μ- - - [μ], μ

μ '6.

(").

, μ -

, μ , μ -

μ []^{37 38} . _ , ' *entis realissimi* -.

μ , .

* μ μ μ μ

μ μ , μ μ

, μ μ μ

, [] μ [] '*

^ [] μ μ μ []

μ μ .

34. Determinate.

35. W i l l e (... μ)

μ μ μ , . : . , : μ :

36. μ μ μ , : μ :

...(V r I a n d e).

37. μ , .

38. μ .

(A 577)
(B 605)

μ . 39, , , μ , ,
 , [] , ,
 , [] μ μ ,
 μ . , , μ ,
 μ , μ , , , μ ,
 μ μ ,
 - μ . μ .
 μ μ , μ μ μ
 μ (μ μ μ
)* μ μ μ
 [μ μ] μ μ - μ μ , [μ] μ . 40
 , μ μ μ [μ] μ -
 a priori, μ , μ .
 41 μ , μ .
 \wedge ' / \wedge >
 \$ μ μ , , μ μ
 μ μ , μ μ μ -
 μ μ , μ μ - μ - ,
 μ μ , μ μ , μ μ μ -
 [μ μ] , " JI -c u³ μ , μ μ -
 - μ | . \ll -&^? wr_lnpmuw^a-T0 [μ 42] laiCovoc
 μ μ μ , μ μ μ
 , [] μ
 μ , μ μ [] ,
 Rtrt^rrrgTtif^uq < μ < | ' μ [] ,
 μ μ 43 μ

39. ens realissimum.
 40. μ .
 41. μ μ .
 42. : - (aut et aut),
 43. .

[»^ /-.» . ' ^ _____] _____ 44
-μ _____ ~ _____ .
μ 45

[]

μ [] , μ (578)
μ [] , μ (606)

μ 46 [], μ 47.
, , ' ['] « p.ivm (*prototypon*)
μ , , (^ ^μ^) (*ertypa*) _____ []
, [] Ajl L fkt.T ,)

" , , μ ([.]
μ)
[] μ , -
μ _____ μ _____ .
(, , μ μ ,
μ *ens realissimum*)⁴⁸

- μ - - μ μ μ - -|+|+; * < > < n i i i r r i μ : _____ μ -
,
μ [μ -

[μ], μ μ - μ
50
μ μ μ 51 ^
_____ ⁵² (*ens originaiWmf—KaQ'*)
[] []

- 44. (korrespondierend).
- 45. .
- 46. μ .
- 47. μ , μμ .
- 48. par excellence.
- 49. μ
- 50. μ
- 51. . .
- 52. Natura originaria.

(582) }
 (610) /

[]
 ()
 []
 :
 63,
 64
 65
 []
 66
 67
 /
 .uc-
 ju-XJI o _____
 68
 []
 (583) }
 (611)1 [],
 ,

62. (omnimode).
 63. μ .
 64. μ .
 65. (=contextus).
 66. μ
 67.
 68. ’ (=in hoc toto). ’ (= an diesem Ganzen).
 69. .

[] μ *

[] 70 -

μ

71 72 []

μ

[μ], μ μ

μ [] μ μ

μ [μ μ] [.]

[] μ

[] μ , μ μ ['] , ,

μ μ μ μ μ μ

(584)
(612)

* *ens realissimum*¹⁴. μ

73, , , μ [-

] μ , μ , μ -

[] , -

μ , μ' [] -

74. μ μ (

μ), [μ]

(μ),

μ () μ

[] μ , μ μ

75.

70. Spekulativen.

71. μ , .

72. *Natura perfectissima*.

73. μ .

74. W 1 1 e: relative ().

75. *Natura intelligens* (= ,).

μ [] .
 μ [] , $\mu\mu$ [] , *0 ,
 μ [] ,
 μ [] ,
 μ [] μ , μ ()
 μ 76 $\mu\mu$ « »77, []
 μ [] .
 μ — , —,
 μ 78 μ , , ,
 μ [] , μ μ μ , ,
 μ ,
(585)
(613) [] , 80,
 μ [] a priori (,
 μ [] , μ []
 μ [] μ) , μ μ
 μ 81 , μ
 μ μ μ μ [] μ]82.
 μ μ , μ μ [] : []
, μ
 μ .

76. .
77. μ .
78. Fortuitum.
79. μ , .
80. μ μ .
81. ' μ μ .
82. ' μ (= ausgemacht).

, μ 88 , []
 , μ , μ 89 μ μ μ-
 , [] 90, .
 μ , [.] ,
 μ [] , μ
 μ [μ] , μ
 μμ , μ
 [] μ ,
 μ [] . ” μ
 μ [] μ μ -
 [μ]⁹¹ μ μ 92
 μ μ μ μ [] , .
 μ μ μ , [.] μ
 μ μ [μ] μ
 μ : μ [μ]
 [μ μ] μ μ 93 μ μ
 . μ , μ 94
 μ , , 95
 (μ)
 [] μ
 , , μ μ
 μ μ μ
 μ , [] μ’ 96 ,
 , μ
 : μ
 μ μ , μ ,
 μ ,

88. .
 89. μ μ .
 90. (de capiendis consiliis).
 91. μ μ ’ μ μ ...
 92. ’ .
 93. .
 94. μ .
 95.
 96. .

μ] , $\mu\mu$,
 [μ] — μ
 [μ] 105 106—
 , μ
 .
 , μ μ μ -
 , [']
 , , , []
 [] μ , []
 μ , μ , μ ,
 (A 590) , ' , μ , μ μ 107,
 (B 618) μ . μ μ -
 [108] , μ μ μ [μ]
 , []¹⁰⁹ -
 , . μ
 μ , [] []¹¹⁰ -
 ; ^ » - ^ - «- , $\mu\text{f}-\text{f}$ *
 μ , " [μ] μ μ
 [] μ , . , μ μ
 μ ¹¹¹ ¹¹² μ μ
 μ [] μ μ , μ -
 μ [μ] , μ -
 , - [μ] .

105. , μ μ μ .
 106. Einsicht.
 107. artenstein: in der Erscheinung=tv μ .
 108. (= supreme).
 109. Summa.
 110. Erdmann , : ... (=der mdglichen).
 111 .
 112. Spekulative Vernunft (=ratio contemplativa).

μ μ [μ] μ
 [], μ
 μ : μ [μ μ]
 126 μ , μ μ -
 , 127 [] μ -
 μ μ , μ μ
 μ μ , μ μ
 [] μ ,
 128, μ
 [μ].
 " μ [μ μ] μ μ
 μ μ μ μ -
 μ μ μ μ -
 μ μ μ μ -
 μ μ [] . * μ μ
 (μ), () μ
 μ μ μ μ 130, — , μ
 μ μ μ μ μ a priori, []
 μ μ μ μ μ []
 μ μ μ μ —
 131 μ μ μ μ —
 μ μ (μ μ)—,
), μ μ
 , μ μ
 [] μ
 μ [] .

126. .
 127. .
 128. " .
129. Bedingte (=ad conditionem adstricta).
 130. μ .
 131. .

" μ ¹¹² μ

[] μ , [] μ

: [] μ

“ μ μ μ

μ , $\mu\mu$,

.

* μ μ μ

(595) μ ^{132 133} , [] $\mu\mu$. “

(623). μ μ μ μ μ μ ;

μ ' ¹³⁴ , ,

,

[] μ , μ μ , μ ' ;

¹³⁵ . *0 μ ' ,

[] μ . * μ μ ,

μ , μ , μ

[]¹³⁶ μ . " μ : μ ,

, μ μ ' μ ,

μ μ , μ μ μ

, , , μ μ μ μ μ ,

μ , [] μ μ μ ,

μ] . μ , [$\mu\mu$ [] -

: μ μ μ

μ , [μ] , , μ [

μ ¹³⁷ ' μ μ μ — μ

μ μ μ μ μ μ , , μ

132.
133.
134.
135.
136.
137.

13* μ [] μ (596)
 , , a (624)
 priori, μ 13* [] μ
 μ] (μ) μ
 μ [.] , μ 138 139 140
 μ , μ - 141 142 μ , μ μ
 , 143 [μ]¹⁴³ *ens*
realissimum [] . , ,
 μ μ μ
 ([] μ , μ
 μ μ μ
 μ *). μ μ -
 μ : (597)
 , μ , μ (625)
 , 144: μ , 145 μ , μ
 μ , μ μ 146 μ ,
 , μ , 147
 μ , μ 148, μ
 μ : μ : μ
 (μ —
 —)— , , μ
 * [] μ , μ
 . μ μ'

- 138. ' .
- 139. .
- 140. **Argumentum de facto (=preuve de fait).**
- 141. μ .
- 142. **In se ipso.**
- 143. .
- 144. ' μ .
- 145. μ .
- 146. , μμ .
- 147. .
- 148. .

; ' (), μ
 μ , μ
 μ , μ , μ
 μ , μ
 μ 149 μ
 μ , μ
 . * : « μ » , μ
 ' , [] « » μ -
 , 150. 151 (152 μ -
) μ μ , μ -
 μ μ μ μ μ -
 W ^ 598)1 μ 153. , μ — μ μ μ -
 626)) μ , μ — μ -
 : μ μ
 μ [μ] [] ; [] μ
 μ , 154 [μ] μ
 μ 155 156 , μ
 . μ

μ *nihilnegativum^{ih.}* μ
 [] μ , μ μ 157.
 μ μ , [] , μ
 μ μ ().
 μ μ 158 [] μ μ
 [μ] (μ). μ

- 149. μ , μ .
- 150. μ , μ .
- 151. , , .
- 152. μ .
- 153. μ .
- 154. , .
- 155. μ .
- 156. . A 291 348 . .
- 157. , .
- 158. .

] μ [μ] μ ¹⁶⁷ , [μ -
 μ , (Position) , -
 , [μ] , [μ μ] . '
¹⁶⁸ ' , μ [] [-
] (. μ) . μ []
 μ [] μ ,
 μ (μ) , μ (-
 [μ] [,] , ¹⁶⁹ μ -
 .
 (600)^ " μ , μ μ
 (628) (μ μ []) , μ' , μ
 [.] μ : μ [] ,
 μ μ . ¹⁷⁰ [] -
 [μ] , [,] , -
 , μ μ
 μ μ . ' [] μ μ
 μ μ μ μ , μ' , μ
 [.]: μ μ [] μ , -
 μ μ μ
¹⁷¹ μ μ , , μ μ
 . ' , , μ μ
 μ (μ)¹⁷² , μ -
 [] μ , . , μ -
 μ μ μ μ -
 , , μ
 μ , . []
 μ a posteriori.
 [] μ

167. .
 168. " , μ .
 169. μ μ μ ^ .
 170 " .
 171. ' μ μ μ , μ .
 172. ' , .

(603
(631

μ μ

μ [-
185

μ 184,
μ 186

[] μ . μ
187 [],

μ μ μ

(μ μ

)¹⁸⁸,
a priori, μ μ [μ]

¹⁸⁹, μ μ a
[μ] μ μ
priori.
entis realissimi

μ μ

μ 190,
[μ]

[]

[μ] , -

μ [] μ ^

¹⁹¹, μ [] μ ^

¹⁹², μ [μ -] -

- 184. μ .
- 185. , .
- 186. μ μ , μ .
- 187. ' μ (= in hac via).
- 188. , , .
- 189. , .
- 190. μ «Oberredung» «Obrzeugung» . A
- 820 / 848.
- 191. ' .
- 192. bon sens.

' μ [μ
] μ , []
 μ , μ , μ
 [] μ μ
 193, , [] μ
 μ , μ 194
 μ μ []
 , [μμ]
 [μ] , μ 195
 μ μ 196 [μ μ]
 , [] μ *a contingentia*
mundi, μ *Leibniz* μ μ
 * [] : , -
 (605) , : μ μ μ , μ [] μ -
 (633) μ [μ] μ μ [] μ -
 , * , [] μ -
 * 197 , μ 198
 μ [] : 199 ,
 μ μ μ μ [] μ
 μ [] μμ

193. , , ' , μ (= sofern).
 194. , , .
 195. ' μ ..., ...
 196. μ μ (ornamentorum copia).
 197. μ , μ μ .
 198. , μ .
 199. Fortuitum.

, μ 200 a priori ,
μ μ μ ,
μ μ , [] μ μ -
[] [μ]:
[] μ -
[] , []
μ μ . []
* μ : μ
μ μ , , μ ,
[], , μ μ
μ μ . μ
μ μ a priori,
. *entis realissimi.* ' *entis realissimi*²⁰¹ (606)
μ μ μ (634)
, μ μ μ []
: 203
[, μ]
, μ [] μ
. ' μ μ μ μ μ μ
μ μ μ μ μ μ μ
[μ] μ [μ] [], [-
] μ [μ]
μ μ μ μ , . μ
• μ [μ μ], []
μ μ
μ 204 ,
[μ]. μ μ ,
μ μ'

200. μ .
201. , .
202. *Natura summa.*
203. .
204. « μ » .

(A 607)
(B 635)

205, [] []
 , μ [-
] a priori. μ
 μ μ μ
 μ , . [μ] .
 , [μ] ,
 μ 206 , , [μ]:
 . μ μ μ
 μ (requisita) μ μ
 [] *requisita* μ *entis realissimi*
 . μ , ,
 μ 207 μ -
 208 μ μ 209 *
 , μ [μ] μ ,
 , , μ []
 μ [], []
 . μ
 230 , : *entis realissimi* μ
 , μ μ [μ] ,
 211, , μ μ [.
]. ” μ
 , [], μ μ μ [-
] μ ' μ μ []
 μ 212, [μ] , μ
 μ μ μ . [']
 μ [μ] 213, μ μ μ

- 205. , .206. .
- 207. μ .
- 208. ' , .
- 209. , .
- 210. *meris conceptibus.*
- 211. .
- 212. ' , μ , μ . μ ... μ .
- 213. ' μ μ ... μ .

, [.] , μ μ μ (608
 . " μ , (636
 []²¹⁴ , μ , μ 215
 μ " : μ []
 " 216 217 218 [] -
 [] μ μ [17. , μ
 μ . :
*ens realissimum*²¹⁶ (*nervus probandi*
 μ), , μ ,
 : μ *entia realissima* , *per accidens* ,
 " *ens realissimum* μμ [] ,
 ['] , μ , μ , μ ,
 , μ (') 219 ,
 , [μ] *ens realissimum* -
 . , μ a priori
 220 , *entis realissimi*
 ' , μ
 , μμ ²²¹ , μ , r(A 609)
 " , , μ μ . 1(637)
 , μ , [] , μ ²²²

214. , .
 215. ' μ ! μ ...
 216. , μ .
 217. ' .
 218. μ .
 219. . .
 220. E r d m a n n : .
 221. , .
 222. .

μ , [.] μ *ignoratio elenehi*, ' 223
 μ μ μ μ , μ [25,
 μ μ ²²⁴ μ [] μ , .
[] $\mu\mu$ ²²⁶ [] μ -
²²⁷, μ [] -
 μ [] μ [] .
[] μ [] μ 228 μ
[] μ
, , , ²²⁹ . . 1) μ []
 μ , [] μ μ
 μ μ [] μ , ' μ
 μ . []
 μ $\mu\mu$, $\mu\mu$ 230 $\mu\mu$
 μ μ μ μ μ []
 μ μ μ ' μ []
²³¹
(610)| 5 μ_0 2) μ ²³² [] μ
(638) μ μ μ μ μ
 μ , μ μ μ
 μ μ μ μ μ
[] μ ²³³, [] μ [] (μ
) . 3)
[] []
, μ , μ [.] [34

- 223. μ ...
- 224. μ , .
- 225. μ .
- 226. .
- 227. μ .
- 228. μ .
- 229. , .
- 230. .) .
- 231. ...
- 232. ' μ (=SchluB).
- 233. μ . 234. μ .

, μ μ μ μ

, μ μ μ μ

. 4) μ ²³⁵ μ ²³⁶ μ ²³⁷

μ μ (μ) μ

[μ], μ

μ μ [μ μ] μ , []

μ μ μ [μ μ] . . .

μ ²³⁸ ²³⁹ μ μ

μ [μ]

a priori, []

[], μ μ μ

μ μ μ , [].

μ μ μ (μ μ μ)

μ μ μ , [] μ . (611)

, μ μ μ [] , [] . (639)

μ [] μ [μ μ],

μ [] μ μ [

μ] , μ [] μ μ μ

[μ μ], μ μ

(*conditio sine qua non*),

. [μ] [μ ³⁹

μ [μ μ] μ μ μ

[] μ μ μ ,

, [] μ ,

μ a priori, [μ] , []

235. .

236. , μ μ μ

237. ' μ μ .

238. μ μ .

239. , μ μ .

μ , [] μ μ
 [μ]. * μ μ ,
 μ μ 248
 μ μ , ^
 [μ] μ μ μ ,
 μ μ μ , μ μ
 Halle r²⁴⁹ μ [] ,
 μ [μ] [] μ []
], μ μ μ , μ , 250
 , μ μ μ : [.] ,
 , μ μ μ : μ
 251, μ μ , 252 , μ
 μ ; μ μ μ ,
 μ] μ [-
 μ μ [] , μ ,
 μ μ μ [μ]
 , μ μ μ μ μ -
 , μ μ μ μ μ μ
 [μ μ] μ μ μ μ
 μ , μ μ μ μ μ'
 , μ μ μ μ
 μ μ μ μ μ μ (614)
 μ μ μ μ μ μ ' 1(642)

248. (ex conceptu).
 249. μ μ μ 1708
 1777 .
 250. .
 251. , (= ex aeterno sum in
 aeternum).
 252. ' , .

μ 253. ' μ μ
 μ [] 254 μ μ-
 [] μ μ
 255 μ [μ] μ , μ
 256 μ [] μ
 , μ , μ
 [] [.] μ μ μ μ μ , μ ,
 [] μ [] μ , μ μ ,
 — μ — μ
 , [] μ
 μ [-
 μ μ μ [] μ μ ,
 , [] μ μ μ [μ
] μ μ μ
 (615)^ μ , μ a
 (643)·> 0 5 > priori. [] μ , μ
 μ , μ μ μ μ
 [μ] ; μ -
 , [] μ μ μ
 μ μ ;

253. Eingesehen (= μ).

254. ' .

255. Wille: μ(. Wille).

256. (Hartenstein)' Gorland: er. - μ (Gegenstand).

[μ ,], 6
 μ μ 257
 [μ] μ ;
 μ [μ], ,
 μ , μ , [] ,
 μ μ , (μ , μ) μ
 μ μ . ' [μ]
 μ μ , , ,
 μ μ μ — μ — μ
 μ μ μ ' μ μ μ
 μ μ μ μ μ μ
 μ : μ μ μ μ μ μ (616)
 [μ μ] [] - (644)
 , μ μ μ , [] .
 , μ μ μ μ μ
 μ μ , μ μ , μ
 μμ [μ μ] μ μ μ
 , [.] μ μ μ
 [] μ μ μ μ μ
 μ puiva priori μ [μ μ]
 , μ μ μ μ μ
 , . μ μ μ
 [μ] μ .
 μ [μ] μ -
 258 , [μ μ] :
 , [.] [] μ
 , μ , [μ] μ

257. μ , μ μ .
 258. , μ μ (= Formales).

(617)·»] μ
 (645)3 μ

μ [μ] μ
 , [' μ] [μ] -
 , μ [] , μ
 μ , μ , μ
 , μ -
 μ , μ [μ] 9
 μ , μ [μ] . " μ
 μ , μ [] []
 μ , μ 259 260 []
 μ μ 261), μ (μ -
 μ μ) μ
 . μ , μ , μ
 μ μ [] , μ , μ
 μ μ μ [] ,
 μ , . μ μ
 , μ μ 262
 , μ , μ ,
 μ . μ [μ]
 [] , μ μ μ
 μ [] μ ,
 (618)·> μ [μ] μ ,
 (646)3 , , μ μ μ -
 [] (μ)
 , μ μ , [] μ 263 μ

259. ' μ .
 260. Conditioni adstricium.
 261. . μ .
 262. , (= compare).
 263. ' .

. []
 μ , μ [] ,
 , μ (),
 ,
 [] μ ,
 , μ : μ
 μ 264 , , μ
 μ μ μ' μ
 — μ ,
 μ μ [] μ []
 265 , μ []
 . “ : , , 266 []
 [μ] μ ,
] μ , μ
 μ μ μ' , , μ μ μ 267
 μ , [μ] μ μ
 , μ μ , [] (619)
 , μ μ μ 268 , 1(647)
 , μ μ' -
 , μ -
 ; μ μ , -
 μ [] μ , -
 μ [] μ μ 269 ,
 μ [] [] μ [] 270 , []
 μ μ , μ ,
 , []
 μ μ 271 -
 , μ μ , -
 , μ μ -

264. . .
 265. , .
 266. μ .
 267. ' , , .
 268. μ μ .
 269. " , .
 270. ' (Ch i d i): μ (derselben=der Welt).
 271. Subreption (= ,).

(A 620)
(B 648)

, [.] μ ,
 μ [] , μ , -
 μ [] a priori , -
 μ μ , — μ μ [,] μ
 μ μ μ [, μ μ
ends realissimi — μ'
 μ μ , μ , [μ] μ [μ]
 μ , [μ] 272, μ μ
 , μ [.], μ μ
 μ 27.1 () , μ
 274 μ , [] μ
 μ , μ μ μ -
 [] [] μ μ

, μ μ , μ
 μ μ 275 μ
 [. μ], μ μ 276 μ μ : [] μ
 μ μ μ [μ] μ , [-
] , μ
 μ μ μ [μ] ,

272. Subreptio (=).
 273. Ad mundum respectu.
 274. .
 275. .
 276. ' .

, μ μ ,
 * μ μ μ μ .
 , μ μ
 [] , 289 ,
 μ μ μ
 [] μ μ
 , []] μ
 μ μ ,
 . μ μ
 290 , ,
 [μ , μ] μ ' ,
 μ .
 , μ , ,
 μ , [] μ μ
 [] . ,
 μ , μ μ μ ,
 , μ μ μ μ μ -
 291 ,
 μ , μ μ μ
 292 μ , , 293 294 —
 — μ μ μ μ
 [] μ [μ], []
 [] μ . μ μ μ μ
 μ μ μ
 [μ 94, , μ μ [] -
 μ , , ,
 μ μ μ μ
 , μ μ , μ
 μ , μ μ
 [μ] [

289. .
 290. .
 291. Spekulation.
 292. E r d m a n n : die der (=).
 293. ' .
 294. Modus procedendi.

(A 625)
(B 653)

= causam] [] μ [] μ [-
 [] , [] μ [] μ [-
 [] μ [] μ [] μ [-
 μ , μ , μ , μ -
 μ μ (-
 μ μ μ) [] [] μ -
 , (')²⁹⁵, -
 [] μ μ)²⁹⁶ [] μ μ -
 : 1) μ μ μ μ [μ] μ μ -
 [], [] μ μ μ μ [μ] μ μ " -
 μ μ . 2) μ μ [] μ -
 μ] [] ' μ , μ μ -
 μ μ μ ²⁹⁷ μ μ μ μ -
 [μ μ] μ μ μ μ μ μ -
 μ , μ [] μ μ μ -
²⁹⁸ μ , ²⁹⁹ [] μ μ μ -
 . 3) ' , μ -
 () , μ μ μ [] ' -
 μ ³⁰⁰, μ μ μ μ -
³⁰¹. 4) ' μ μ μ μ -
 μ μ , ' ³⁰² [μ] μ μ μ -

(A 626)
(B 654)

295. .
 296. μ .
 297. V o r l a n d e r : Kdnnte : Komnte (' μ).
 298. '
 299. Ad noc.
 300. , (=per fecunditatem).
 301 Ex libertate.
 302. " μ , μ .

μ μ μ , μ ³⁰¹ [μ μ]
 μ μ μ μ ³⁰³ ³⁰⁴ μ []
 μ μ , ³⁰⁵ [] — μ
 μ μ , μ μ μ ,
 [] (μ ³⁰⁶ [μ] μ
 , ³⁰⁷) — μ [] μ ,
 [] μ (μ) μ μ , Ay
 — μ μ — [. . .]:
] μ μ μ μ , μ μ [,
] μ μ μ μ μ [-
 [μ] ³⁰⁸ , μ μ
 μ μ μ [μ]
 μ μ ³⁰⁹ μ , μ μ
 μ μ , μ μ μ μ' (627)
 μ μ μ μ μ μ MB 655)
 μ μ μ μ μ μ []
 , μ μ μ μ μ μ
 μ μ μ μ μ μ
 []

303. , μ .
 304. μ , μ . WiHe: sympathisieren.
 305. , .
 306. , .
 307. .
 308. , μ .
 309. .

[, μ], [] μ
 μ (μ , μ ,
 , μ
 [μ] . . . " μ
 μμ μ 319 μ , μ
 . μ
 μ , μ , μ , μ | (629)
 . [,] , - 1(657)
 μ 320 μ ; μ
 , 321 [] μ μ μ
 μ , μ . μ μ μ
 μ , μ μ μ [μ]
 μ μ [μ] μ
 μ μ . ' ,
 , μ , -
 , ,
 . [μ] μ 322,
 , , μ μ 323 μ *
 μ μ μ μ μ μ
 , μ μ μ [μ μ μ]
 μ μ 324, [μ] μ
 μ μ μ' , μ
 μ . [] -
 [] μ 325

- 319. μ .
- 320. μ , .
- 321. ' ...
- 322. . ' .
- 323. , μ μ .
- 324. - .
- 325. , μ .

(630)

(658)

μ , [' μ] , μ , μ -
 μ , μ [μ] , [']
 μ , μ , μ , μ -
 μ , μ -
[] , []
 μ , μ , μ [-
26, ' μ μ μ 326 327 328,
 μ — (μ —) ,
 μ [] , μ [-
28 , μ , μ ,
 μ μ , μ μ ,
 μ .
" , μ μ' , , μ ,
 μ , μ [μ] ,
[] μ ,
[] , μ , μ , μ ,
, μ μ μ , μ μ ,
 μ μ μ [-
] .

326.

327. ' .

328. .

, [μ]
 [μ] (theologia rationalis)
 (revelata). ' μ μ
 [μ] μ μ
 (ens originarium, ens entium) -
 , μ μ , (μ
 μ), [] , μ
 μ μ μ
 μ . ' μ μ μ
 , μ μ , μ []
 μ μ , μ [] . ' ,
 μ [μ],
 . , μ μ
 μ . ' [.], ,
 ['] μ (' ,
 [] μ μ
 [] μ μ
 , μ μ ()
 [] μ μ , μ μ -
 [] μ μ μ
 [μ] μ , μ ,
 [μ], , μ ,
 μ . . []
 μ ,

μ

*

μ

329 μ

J* «>*

(661) { ^ μ μ , μ [] μ

μ

μ , μ , stricto sensu³³⁰,

[] μ

μ , μ . ' μ ,

[] [.] μ ,

[] [] , ' []

[] [] μ :

(summam

intelligentiam).

μ , μ .

μ

[] , μ ³³¹ ³³² μ

μ []

[,] . μ μ'

a priori ()

μ [] a priori

μ . ' [] :

μ , μ , μ μ μ

μ , μ μ μ

['] ,

μ .

(per

thesin), (per *hypothesin*). ,

(634)·» (μ () , ,

(662)3 (μ₀₁ (μ

μ ,

329. , μ , (=etwa).

330. Nach der Strenge (= la rigueur).

331. μ , μ ...

332. : μ μ .

, [.] μ , -
 μ μ , -
 a priori μ μ
 333 μ ,
 — μ -
 334___ μ [-
]' [] -
 , μ μ μ . , μ [] (-
), μ , μ μ -
 , ['] ,
 335 μ , -
 μ μ μ [] -
 [μ], μ a priori -
 . , , -
 μ [...] -
 μ a priori μ
 μ , μ [] μ μ
 , μ μ .
 , μ ,
 * [] μμ μ μ μ μ μ .
 [-
], μ μ μ μ μ -
 μ , μ μ μ μ .
 * μ μ (-
 μ), μ , μ μ μ
 336 μ , μ μ μ ,
 , 337, μ ,
 μ , [], 338 μ
 μ , ,
 μ μ μ μ ,
 [] ' , μ

333. , μ .
 334. W i l l e: Da es (. Dasein)... notwendig ist, : da sie (. ol μ)...
 notwendig sind.
 335. μ .
 336. .
 337. , .
 338. .

μ ($\mu \mu$)
 μ μ μ ,
 μ μ μ μ , [μ]
 μ 339
 in concreto.

(636) ^
 (664)

" , , μ μ
 μ ,
 : []
 μ () , μ -
 , μ , μ -
 [] , [-
 μ ,
 μ μ , μ ,
 μ , μ , μ ,
 μ : μ , μ , μ μ ,
 μ μ . μ μ μ ,
 μ μ μ μ ,
 μ , μ , 340 -
 μ .
 μ μ [] ,
 μ μ , [341]
 μ μ , μ μ ,
 [] μ μ , μ μ ,
 μ μ μ , μ μ ,
 μ 342 , μ μ ,
 μ 343 , μ μ ,
 μ μ . μ μ μ ,
 [] , μ

339. E r d m a n n : μ (liefle).
 340. μ .
 341. .
 342. μ , μ μ .
 343. μ , μ .

μ μ , ^
μ , μ μ [] *
' [μ] μ
, μ , . μ μ [μ μ -
], μ μ μ ,
: [.] μ [] μ
[] , oji
- μ , , [-] [],
μ , μ . μ μ μ , []
[] μ , 375
μ , μ 376
[] , .
μ [, μ μ μ] μ μ
, μ 377 μ μ , μ [μ] μ r(A 643)
μ μ [μ] I (671)
[μ ,] μ . (# ,
, E^y μ [], , μ -
μ , μ μ μ , ,
μ μ μ μ μ
μ)378, μ () μ [] (μμ -
μ [] ,

375. ' , .
376. , μ μ .
377. ' μ , μ ...
378. ' μ (immanent), μ (=einheimisch).

379, μ, μ, μ
 380
 [μ] μ -
 [μ] μ
 (μ), μ μ [3 8 1], ,
 μ μ , []
 [] μ [-
]³⁸² 383 μ μ μ
 (A 644) ^ μ 6 g_{Va} 384 μ μ 385, 386
 [μ μ] μ μ [μ], [μ]
 μ μ μ μ μ
 μ , [] 387 μ
 μ μ []³⁸⁸ ().
 [], μμ μ

379. .
 380. Subreption (=).
 381. μ , .
 382. , , μ , -
 .
 383. .
 384. μ , , μ .
 385. μ .
 386. .
 387. μ .
 388. 368 (conceptus ratiocinantes).

[μ]³⁸⁹ μ , —μ -
 (focus imaginarius), . μ ,
 [] []

μ μ ,
 μ — μ μ , μ

390 μ . μ

μ [] , [.]
 μμ []³⁹¹ (

[μ⁹² , μ)

μ μ³⁹³ ,
 μ (μ

μ , μ) μ μ , μ ^ ,

μ μ [, μ] , μ ^

μ , 394 μ , . μ

μ μ [μ] μ μ

μ ([] μ [μ] μ μ),

[μ] μ

" μ [μ]³⁹⁵ -

μ , μ , no

μ [] , .

μ μ³⁹⁶ , .

μ , μ , -

μ μ

μ a priori μ 397

μ *

μ , []

μ , μ μ μ -

389. μ .

390. μ ...

391. : e l l i n : gcflossen! S c h o p e n h a u e r : ausgeschossen : ausgeschlossen (R o s e n k r a n z).

392. " μ ..

393. μ . μ .

394. . μ μ .

395. μ μμ , .

396. μ .

397. . μ .

[] , μ
 , * μ [μ])-
 , * μ . μ
 . μ
 μ , μ , .
 μ μ 405, μ ,
 [] , ,
 , , []
 μ 406 μ , ; [,
 , ,] μ -
 , 407 , μ
 , .
 , 408, μ -
 , μ []
 , * μ ,
 , () - μ 409
 μ , μ μ ' μ [] μ , μ ,
 [.] 410 μ []
 μ 411 μ
 , μ , (648)
 , μ , μ μ - (676)
 , 412, μ ,
 μ μ μ μ (μ) μ'
 , μ , . ' []
 [] μ ,

405. ' μ .
 406. μ .
 407. .
 408. ' .
 409. - μ , - μ , - μ (=projektierte, .co-
 gitatione efficta).
 410. V a l e n t i n e r: mannigfaltigen : Mannigfaltigen.
 411. .
 412. ...

[)⁴²¹]⁴²⁰ μ μ , μ (-
 μ [] μ [μ].
⁴²² μ μ μ μ μ' , μ
 [.] μ μ μ μ
 , . μ μ . , μ μ
 . []⁴²³ μ , μ
 [] μ ,
 μ μ μ , [] ,
 , μ
 , μ μ μ μ μ
 μ [μ] μ μ
 , μ []⁴²⁴ [μ]
⁴²⁵ μ -
 [] μ μ μ μ μ -
 μ μ μ μ μ , μ
 , μ μ μ : μ μ
 , [] , μ , -
 , μ μ μ [] ,
 μ , μ [μ] μ
 [μ] μ
 [] μ μ μ μ μ
 μ , [] , μ

420. ' .
 421. Compare. .
 422. , .
 423. » , .
 424. 6 .
 425. ' μ .

426

(651)^

(679)

($\mu \geq 5$)

a priori

[μ ,]

[μ ,]

[μ ,]

[μ ,]

[μ ,]

[μ ,]

[μ ,]

[μ ,]

[μ ,]

[μ ,]

[μ ,]

[μ ,]

[μ ,]

[μ ,]

[μ ,]

[μ ,]

[μ ,]

[μ ,]

[μ ,]

[μ ,]

[μ ,]

[μ ,]

[μ ,]

[μ ,]

[μ ,]

426.

427.

428.

429.

(Vernunftseinheit).

& 428

429

μ^{427}

$\mu\mu - [\mu$

μ μ μ [μ μ -
 () ,) [μ
] , μ
 μ , . μ (655)
 μ (, 448 μ), (683)
 , [] μ (μ)⁴⁴⁹ -
 [] μ [] μ 450
 [] μ μ μ μ . μ
 , 451 μ
 , μ , μ
 , μ 452 [] μ , μ
 , μ [] -
 [μ] , , 453 μ -
 [] μ 454. -
 - []' μ
 μ [] ⁴⁵⁵ μ μ μ
 (*conceptus communis*), μ
 μ μ 456,
 μ μ , μ μ ,

448. Spekulativ.

449. μ .

450. .

451. ' , .

452. , .

453. , .

454. . ().

455. " μ ...

456; .

(656)^ . 6 [] μ 457 μ , μ , μ
 (684) μ 458 , .
 . *0 μ μ
 : *entium varietates non iemere esse minuendas.*
 , μ
 μ μ [μ , 459], , μ , μ -
 μ μ , μ μ μ , μ μ -
 , , 460
 ,
 μμ μ ' , μ 461, -
 μ , μ , -
 , μ μ : , ,
 , [] [] , *
 μ μ ([μ]
 μ μ) μ μ [μ]
 [μ] μ [μ], μ
 , , μ , ,
 , . μ μ 462
 (A 657)1 μ μ μ
 (B 685)3 μ μ μ
 μ [,]463. ' μ μ ,
 μ μ , μ
 , μ
 []464 μ [],

457. , .
 458. ' .
 459. Lex specificationis.
 460. .
 461. Subspecies (=).
 462. μ , μ .
 463. ErOffnungen.
 464. .

. " μ (μ),
 μ [] μ ⁴⁶⁵,
 μ [] [] ⁴⁶⁶,
 μ [] ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ [] .
 μ μ , μ , μ
 [] μ , μ μ
 μ [] , [] .
 *0 , , μ : 1. μ
 μ μ , μ , 2.
 μ μ , μ μ -
 μ μ 3. μ μ ⁴⁶⁹ , [-
 μ] μ μ μ (658)
 μ μ μ μ . [] μ μ '(686)
 μ [.] , μ -
 μ , μ μ [-
 μ] μ , μ μ [-
 μ μ] μ μ μ μ [-
 μ μ μ μ μ μ
 μ [] μ .
 μ [] , μ , ,
 μ , μ μ μ ⁴⁷⁰
 μ , μ μ

465. μ .
 466. μ , .
 467. .
 468. , .
 469. (=affinitatis).
 470. , .

(659)1
(687)1

μ μ , - ,
 μ , μ μ (-)⁴⁷¹, μ []
⁴⁷²
 μ [] μ ⁴⁷³ ,
 μ ,
 μ — , ⁴⁷⁴
 μ , ,
 μ μ μ μ , []
 μ μ μ
 μ μ ⁴⁷⁵ ,
 μ ' [] ,
[] μ []
[] μ : *non datur vacuum formarum* .
 μ μ μ μ μ (' μ -
), [μ μ] μ
 μ [] μ : *datur continuum formarum*.
⁴⁷⁶ μ , μ ⁴⁷⁷,
 μ μ μ μ μ ,
 μ μ μ ' μ μ ,
- , ()
 μ , μ μ μ
(660)1 , , μ [] .
(688)1 , , μ [μ]

471.
472. ' μ .
473. " .
474. () .
475.
476. μ , μ , , , .
477. Per saltum.

[]⁴⁷⁸
 μ , ,
 $\mu \mu$ []⁴⁷⁹ -
480, μ
481, [,] 482
 $\mu \mu$ [] 483
 $\mu \mu$,
 μ ,
 μ , , , μ .
bgicarum) *continui specierum (formarum*
(lex continui in natura),
[] , , 484 -
 μ , , -
 μ []⁴⁸⁵.
[]
486 μ , μ ,
[,] , μ .
 μ , μ , $\mu \mu$
487 μ ⁴⁸⁸, μ C (661)
489 [] , < (689)
 $\mu \mu$, μ * , [] μ ,
 $\mu \mu$, 490 [μ] μ -

- 478. . μ .
- 479. μ .
- 480. .
- 481. .
- 482. G r I a n d: sie (=) : es (= μ).
- 483. μ , μ .
- 484. ' (: Vorschrift der KontinuitSt = G 6 1 a n d).
- 485. μ .
- 486. μ .
- 487. , .
- 488. μ .
- 489. .
- 490. μ , $\mu \mu$.

μ (μ μ)⁵⁰⁰
 [μ] μ [μ] μ , :
 μ , μ μ , μ μ
 μ μ μ , μ μ
 [], , ,
 [] μ [] 501.
 μ (' μ) & μ-
 [μ , '] μ μ μ
 [μ μ , μ ,] μ , μ ,
 , , [. μ] , μ , (663)
 μ μ , μ , 502 (691)
 μ , μ μ [μ]
 (μ)',
 μ μ μ μ
 μ μ μ μ -
 , μ [μ] μ , .
 μ μ μ , μ μ μ μ , -
 μ μ μ 503 μ 504 μ μ 505 [,
] , μ μ μ μ μ ,
 μ μ [] μ μ μ μ -
 " , μ , .
 : [μ] μ
 [] μ μ — []
 [] μ μ μ μ , , .

- 500. μ , μ .
- 501. ' .
- 502. .
- 503. ' μ μ , .
- 504. .
- 505. μ μ .

μ μ , μ μ -
 μ μ ,
 m a x i m u m
 μ [μ] μ ⁵¹¹,
 μ [μ] , ,
 μ μ , μ μ ,
 μ μ (μ)⁵¹²,
 μ [μ] μ ,
 μ μ [μ],
⁵¹³ a priori , μ μ , μ μ :
 μ μ μ
⁵¹⁴ μ , ⁵¹⁶ μ
⁵¹⁵, μ μ μ [μ] (694)
 μ μ , μ μ (666)
 [.] , μ μ [μ] μ
 [μ] μ [μ] μ
 μ μ ⁵¹⁷ , μ μ
 [μ] [μ] μ ,
 μ μ μ μ ⁵¹⁸ .
 " μ , , μ

511. μ (determinate).
 512. A 137/ 176 . . .
 513. .
 514. μ μ .
 515. W i l l e : ihm : ihnen, .
 (' μ).
 516. ' .
 517. μ .
518. Maximen.

μ [μ] , [μ] ;
 [] , [.] [' μ]
 [μ]
 []⁵³², []
 μ []: μ ⁵³³
 μ μ , [μ]
 μμ , ⁵³⁴
 [] μ
 μ . [] μ ⁵³⁵ -
⁵³⁶ , [] [] ,
 []
 μ , μ μ
 μ [] μ μ
 μ , μ
 μ μ [μ] f(A 668)
 [] μ 1(696)
 μ μ μ
 [μ] μ μ μ μ μ
 μ , L e i b ⁵³⁷ : -
 μ B o n n e t⁵³⁸ [] -
 μ μ μ []
]⁵³⁹, [μ]
 μ μ μ []
 μ μ μ μ μ μ , μ
 μ μ ⁵⁴⁰ μ ⁵⁴¹ μ

532. ... μ , .
 533. .
 534. " ...
 535. μ . .
 536. , , .
 537. . L e i b n i z , Nouveaux Essais . . III, . 6.
 538. C h a r l e s B o n n e t (1720-1793), '
 : Contemplation de la nature (1764).
 539. Lex scalae rerum creaturarum continua.
 540. . 541.' μ , .

[]
 ([] μ μ μ ,
), « . * μ μ , [-
] μ μ μ μ —
 [μ], — μ μ μ
 , [μ ,] μ μ μ
 , μ , μ μ 542 μ
 543, , μ μ , 544 μ μ
 [] μ 545

[^] 669)1
 697)3

μ
]⁵⁴⁶ , μ [-
 μ μ μ μ μ [-
 μ μ μ μ μ μ .
 , μ μ μ μ μ μ .
 μ μ μ μ μ μ 547
 μ μ μ —, —
 μ μ μ μ μ μ μ 548 ,
 μ μ μ μ μ μ []

542. μ ,
 543. E r d m a n n : ihm (=Prinzip) : ihr (^Vernunft), μ .
 544. μ (a c a d, Gentile), μ μ μ μ μ μ μ
 545.
 546. (muB)
 547. μ , μ , μ .
 548.

, μ [.] 562 ,
 μ , μ μ μ
 []⁵⁶⁷ μ , μ , , 564
 μ [] 565, μ . ,
 , μ 566 , (),
 , μ μ μ [μ]
 , 567 μ μ μ
 μ μ [μ],
 μ μ (μ) 568, , ,
 , μ μ μ (673)
 . μ μ [μ] μ μ 1(701)
 [μ] μ : μ μ [] μ
 μ μ μ μ μ μ
 μ μ μ μ [-
] μ , μ μ μ , μ
 μ 569 μ μ -
 . μ [μ], μ μ
 μ μ μ , 570 μ

562. : .
 563. .
 564. ' , μ .
 565. .
 566. ' .
 567. : ' .
 568. , .
 569. .
 570. .

∞

μ , μ [μ] ⁵⁷¹ (μ)⁵⁷².
 μ μ μ , μ μ , μ ,
 μ , μ ! μ , μ , μ ,
 μ - μ , μ μ μ , μ , -
 μ , μ μ μ , μ , -
, [μ] μ , μ μ , μ]⁵⁷³
⁵⁷⁴ , μ , μ , μ ,
[μ] μ μ ,
 μ , μ μ μ , μ μ -
 μ - μ μ , μ [μ] , μ -
 μ μ μ μ , μ , μ .
, μ μ μ , μ , μ μ ,
, μ μ , [] μ ,
, μ μ , μ ,
 μ , μ μ μ μ [μ]
 μ — μ , μ , μ μ ,
. , [μ] μ μ μ ,
 μ , μ μ μ μ μ , μ , ⁵⁷⁵
, μ [,]
, [] μ

571. . μ .
572. . μ .
573. .
574. .
575. 4 : .

μ , [μ], μ
 μ 582
(suppositio relativa), μ [μ]⁵⁸⁴
⁵⁸⁷ *(suppositio absoluta).*
[] μ μ , μ , μ ,
 μ μ μ 585 586 [] μ ..
 μ μ μ [] μ
 μ $\mu\mu$, μ -
DO ^ 677)3 μ , μ , μ , μ -
705)3 μ μ μ , μ , μ 188
 μ , μ , μ , []
 μ , μ , μ μ , $\mu\mu$ μ ,
 μ μ []
 μ μ μ , μ , []
 μ " [μ],
587 μ μ μ μ μ μ μ
 μ μ μ μ μ μ μ -
 μ — 588 μ , []
[] μ μ μ μ
 μ μ (μ μ)⁵⁸⁹, -

582. Comparate (=)

583. Simpliciter.

584. , μ .

585. μ , μ .

586. , .

587. Ratio explicandi.

588. ...

589. ' *

, μ (] μ-
 , μ [μ] μ
 μ μ μ , μ :
 μ μ μ , 590 μ
 μ , μ , μ [] 591
 μ [] [] ,
 [] μ [] ,
 μ μ , μ , μ , []
 , μ μ , [']
 μ , μ -
 []⁵⁹² , μ μ " [μ] ,
 μ [μ] [μ
] , []⁵⁹³ μ
 594 , μ
 μ μ [] μ
 μ , μ , μ
 [] μ μ [μ μ μ] .
 μ μ μ , μ μ ,
 μ μ μ , μ μ ,
 μ μ μ
 μ [- μ] μ
 μ , μ [μ]⁵⁹⁵ ,
 μ , μ , — -
 μ μ μ 596 μ , μ , μ ,

590. .
 591. 3. : Jeder (=).
 592. , , .
 593. , .
 594. .
 595. * .
 596. .

, . [] μ
 μ , μ ,
 μ \ μ μ
 μ , μ μ ,
 ^ EtcopaV¹⁴.
 μ . μ -
⁶⁰⁴ μ ⁶⁰⁵ , μ μ
 , ⁶⁰⁶ μ [μ],
 μ μ μ ,
 (principium vagum):
 μ μ , —
 μ μ μ , —
 dftfipov — ⁶⁰⁷ μ μ μ ,
 , μ μ ,
 μ μ μ .
 , μ μ μ ,
 μ μ μ μ μ , μ ,
 μ μ μ μ μ .
 (ens rationis ratiocinatae) μ , , ^ μ
 , , — μ μ (μ
 μ μ μ μ μ μ μ),
⁶⁰⁸ μ μ μ μ μ μ
 , — LA [.] μ ⁶⁰⁹ μ
 , μ [μ]
 μ μ μ μ μ μ ,
 μ μ μ μ μ [μ]
 μ μ ⁶¹⁰ , .
 μ μ μ , μ

- 604. Maxime (=norma).
- 605. , .
- 606. .
- 607. ’ .
- 608. .
- 609. .
- 610. μ , .

μ , [] -
 μ ' , μ , [μ]
[], μ ⁶¹¹ , μ μ -
 μ [], μ
(710) } μ μ : μ
 μ :
 μ " ⁶¹² , _____
 μ « -
I \ \ ^ \ ^ μ ^ μ _____ , μ
\ \) ^ _____ - - ^ ^/) . ^ , μ
 μ , , ,
[] μ μ , μ ,
 μ μ μ μ , μ ,
 μ _____ - - μ _____ μ ^{611 612 613 614} (,
, μ) , μ μ
 μ , μ [] μ , μ [.] μ
, μ , μ ,
() μ , , μ ,
(_____ - - ⁶¹⁵) [] μ
 μ , μ μ : [μ μ
] ⁶¹⁶ μ _____ ^] [] .
, μ μ ,
 μ , μ μ , _____
_____ μ μ ⁶¹⁷ , μ

611. , μ .
612. " * , . μ .
613. Natura cogitans.
614. μ .
615. , () μ μ .
616. .
617. Vis prima et constitutiva.

, μ
 , μ μ . , μ -
 (. £ μ__^^
 ' ^ £ , [μ] - _____
 - , μ _____
 μ μ μ (-
 , μ) μ , μ -
 , μ μ , μ μ
 μ , 634 μ [] -
 , μ , μ ,
 , μ , []
 μ μ _____ , - - μ μ μ
 _____ , []⁶³⁵ μ ,
 , _____ , c
 μ []
 []
 μ μ μ μ μ -
 μ μ μ μ μ -
 μ 636 μ .
 , μ
 [μ]⁶³⁷ μ ,
 μ , μ [] μ -
 . μ μ , [μ μ
 μ μ , [I. (

634. μ , ..
 635. E r d m a n n : entsprungen wSre (=alle Verknüpfung), :
 entsprungen wSren (= ol).
 636. μ , μ μ .
 637. Unitas finalis.

(*ignava ratio**).

(690)1
(718)3

μ , μ , μ ⁶⁵³ ,
 μ , [] ⁶⁵⁴ ,
 μ μ μ μ , μ μ
([] μ μ μ) , μ μ μ
, [] μ μ
[] μ . μ μ -
 μ μ μ μ -
[] [] μ μ * []
 μ μ , [] [] μ
 μ μ ⁶⁵⁵
⁶⁵⁶ μ [] μ , μ , μ ,
 μ , [] μ] ⁶⁵⁷ μ
 $\mu\mu$ μ μ] μ
- , μ [^ []
 μ : μ ^{65'} μ ^{μ 63*} []
, . ⁶⁶⁰ μ , μ , μ
, , [.], , [μ]
 $\mu\mu$ [] μ , μ μ .

653. , .
654. , μ .
655. ...
656. . μ .
657. μ (=Machtspruch).
658. μ .
659. $\mu\mu$.
660. . . . C i c e r n i s, De fato, cap. XIII.

μ u (*perversa ratio*, *rationis*). *
 μ , μ μ ,
 μ , μ μ μ ,
[] μ , μ [μ]
 μ , μ μ ,
(" μ , μ [.] -
£? — μ μ μ , μ [.] -
- — μ μ μ , μ ,
- — μ μ , μ ,
, —) , 670,
: , μ , μ -
671 [.] μ , μ μ , μ ,
(693) []⁶⁷² μ , , [.] μ ,
(721) , , μ , 673
, [] , 674
 μ μ [] μ μ
 μ ⁶⁷⁵ . , μ a priori
 μ , , μ [] .
, [μ] μ μ [μ]
 μ] , μ a priori
, [] μ a priori
; —
|<— — [— μ]—[^] μ ,
— μ | — , []

*
668. .
669. **E r d m a n n - V a l e n t i n e r :** .
..
670. μ .
671. μ .
672. ' .
673. ' , , .
674. .
675. : nach diesem μ $\mu\mu$
 μ , ' μ μ **W i l l e :** nach diescn, . Gesetzen.
676. μ , μ .

$\mu \wedge \text{priori}$. ' μ , $\neg \wedge$ _____ ,
 μ [] ,
 μ .
 μ [] . ' μ
 μ [] 678 679,
 μ ,
 μ _____ μ
 μ _____ μ -
 μ μ [\wedge] μ μ $\wedge \wedge \wedge 2$)
 μ 680 . ' []
 μ [] _____ μ 681
 μ _____ μ _____ μ _____ μ 25) μ ~ ~ <*€----- "
 μ [] , [] , μ μ μ , μ , 682
 μ []—, μ — ,
 μ [] μ , μ 683
 μ [] 684
 μ , []]
 μ . [] 685, ,
 μ , μ , μ , μ
 μ μ [μ μ] 686
 μ (μ [μ])⁶⁸⁷. "

677. , μ ...

678. Orbis vitiosus.

679. .

680. .

681. ...

682. ' , .

683. H a r t e n s t e i n : (=dem Wesen).

684. ().

685. .

686. Unitas finalis.

687. , .

688 μ μ [μ] μ , -
 μ μ μ , μ , -
 [] ; μ μ , μ
 μ , 689, μ) .
(695)1 , μ [] , , μ
(723)* μ μ . * μ μ
 μ μ , μ , -
 μ μ (*intellectus archetypus*), , -
 μ μ [] μ , μ
 μ μ , μ :
 μ [] μ μ []
 μ 690, μ 691 μ []
 μ — μ μ , μ
 μ 692— μ , μ
 μ μ μ , μ
 μ [] . μ μ μ ,
 693 μ μ μ , μ
 [] μ , [] μ μ
 , μ' μ , μ μ
(696)1 , , (μ μ ,
(724)) '8), : μ , μ
 * , μ μ μ
(696)1 , , μ , μ μ -
(724)) , μ 694 μ μ μ μ -
 μ μ μ μ' [] μ 695
 μ μ μ μ' [] μ μ

688. ' . 689. , .
690. ' .
691. , μ . 692. .
693. *Prima specie.*
694. μ , μ .
695. , .

606 μ μ μ , μ
 : μ [] . ^10^* 6 μ «
 ^, ^7 μ ,
 >WrSn»pirt|in _____ . [μ] μ
 ^ 608 _____ 699 [] , -
 , μ , , [μ] μ
 μ μ , . . . : , _0j_-i _____ -
 pTfr^-j}_crr)^a μ μ 700.
 , viir μ μ
 μ μ , < | £ μ , []
 μ μ , μ μ , .
 μ . ' & _____
 _£], μ
 * μ μ 696 697 698 699 700 701 702 . ,
 , [] , μ , μ μ [-
 _μ] _____ | μ OV
 . - - - μ μ :
 , μ _____ μ - ^ - «[- ' ^ (725)'
 μ 707, . μ , μ ^
 μ μ μ μ ,
 [μ μ] 703 * [μ] μ ,
 [] μ , μ μ μ μ -
 μ [] μ [μ μ ,
 [] μ [] μ μ μ ,
 [] μ μ [, μ μ] ,
 [] μ

696. Contextus.

697. Summa.

698. μ .

699. .

700. μ .

701. .

702. In realitate, in veritatc.

703. ' μ , ' (Smith, Born). μ
 μ μ μ .

() μ' μ
μ ; , ' μ
. ' μ
μ , [, μ] , f ^
μ μ [μ] μ μ μ ; , -
μ
, 711 712, [] ,
[] ,
[] μ [] μ μ
[] μ , μ μ μ [-
μ μ]' . μ μ μ
[] : [] *^ μ
[μ] , μ μ μ μ
μ - 72< μ -
, μ μ | , μ μ -
μ μ μ μ
713 μ μ []
, , 714 μ μ , μ
, [μ] μ μ ,
μ μ μ μ ,
μ μ μ μ μ μ
μ — μ μ f(A 700)
1(728)
[] , μ μ μ μ

711. μ , .
712. .
713. .
714. μ μ μ .

μ [] μ , μ ⁷²⁵ ,
 [] , [] -
 μ μ ⁷²⁶ , μ [] -
 “ , [.] . μ -
 , μ μ , — Ait’ ,
 — μ — μ [] ,
 μ’ , μ [.] μ [[]
 [] , μ [] ^{727 728} μ , ^
 μ μ [μ] ? — [— —] μ
 ~ — me. μ (^]
 [^] μ μ , — (μ -
 _ [] [μ] ‘ μ [μ -
]⁷²⁹ , *

**

*

“ , , (^ μ ⁷³⁰ μ^4§ £ ^ ^ _ , ^)
] []
 a priori,
 μ , μ μ , μ μ ,
 μ μ μ μ
 731 μ

- 725. ’ μ .
- 726. “ μ μ , μ μ .
- 727. „ , - .
- μ
- 728. , .
- 729. , ‘ .
- 730. .
- 731. .

[] μ
 μ [μ], []
 μ μ
 , μ
 [], μ [μ] _____ ")*
 £ 7 ?]5 _____ μ
 (703)1 ^ ^ μ μ μ , μ ,
 (731) , , []
 μ £) _____ ^ - μ μ ~μ
 μ μ 733 μ , []
 μ []734 735, μ μ
 μ [] 736 μ [μ]
 [] μ μ []
 []718 , 719, μ μ 737 μ μ
 [μ μ ,], , μ 740,
 μ μ , [], ,
 μ CaxiV]741 ,
 ^ \$ _____ μ
 []742 μ , _____
 [] [] μ
 (μ [μ]741 , μ)
 , μ μ [μ]741 , μ

732. ...
 733. : μ .
 734. ' , .
 735. μ .
 736. μ .
 737. . μ .
 738. .
 739. , , μ .
 740. Notitia (= μ ,).
 741. , .
 742. 339 397.
 743. , .

[] μ — μ — , μ
 , , 744 . [] μ -
 μ — , (7
 , []⁷⁴⁵ ,
 μ ^{746 747} — μ (A
 μ [] 42 μ -
 μ [] , 4 — *jpxi* ,
] | >> 7 — . .

744. μ .

745. μ , .

746. , μ μ .

747. μ , μ .

..... I

: 247
μ μ : ... 247

μ μ :
(prototypon transscendentale 250

[μ μ :]
μ 259

μ μ : μ
..... 266

μ μ μ : μ
μ 275

,
[] μ 284

' μ μ : -
..... 288

μ μ μ :

-
..... 297

μ ' 305

..... 305

-
..... 326

IMMANUEL KANT

TOY

:

— —

.

735/736). ' μ μ

μ (, , μ),

μ «Disziplin»,

()

μ μ

μ .

μ μ ,

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

Hume

μ

, ,

μ

μ

μ

μ

μ

μ

μ

.

μ

μ

:

:

μμ

μ

μ

:

'

(

μ

μ

μ

!),

μ

μ

μμ

μμ

μ

μ

μ

-

μ

μ

(«

μ

, μ

, μ

...» A 856/ 884).

"

μ

μ

μ

:

)

,

μ

μ μ

-

μ μ (μ μ μ μ) . -
 μ , μ , μ ,
 μ)
 4 μ μ μ a priori (A 796/
 824). μ μ μ (. . .), μ μ μ μ μ
 , μ (μ , μ)
 μ) μ . ,
 μ ^ & ' _____ ,
 - , _____ , μ
 , μ μ
 μ : , μ μ
 - , μ μ
 μ , μ , μ , μ , μ .
 , μ , μ (μ)⁵ μ
 μ (μ) μ
 μ μ μ . ' μ μ μ
 : '

4. μ (μ μ)
 μ (>= Canonica F.picuri). . . e i m s o e l h. Trans-
 /endentale Dialektik, F.in Kommentar zu Kants Kritik d. r. V., Teil IV, Berlin. 1971. .
 743. μ μ Heimsoeth μ .
 μ . μ .
 5. μ μ (μ , -
 μ μ) (spekulativ).

. ; μ * μ μ ; , , μ
 μ * — a priori
 , μ ; ' μ :
 . μ
 μ : μ
 μ | μ ;
 (μ) ; „ *
 μ μ *
 . μ , μ
 μ , μ (μ μ , μ)
 , μ μ (, μ -)
) μ μ -
 . ' μ μ μ μ
 . μ ,
 μ μ μ μ .
 μ , μ μ μ :
 . , μ ,
 ; ' μ
 μ . μ (),
 μ , μ μ
 μ , μ ,
 μ , μ ⁶⁷
 6. μ » μ , ()
 . μ , μ (μ)
 μ . μ (μ) , μ
 μ .
 7. μ μ , μ .
 , μ , μ .

μ^{12} (, μ) μ -
 μ , μ μ
 $\mu\mu$ μ " μ ' μ μ -
 μ () , ' μ μ -
 μ () . ' μ μ μ
 μ μ μ , μ
 μ , μ μ μ μ μ
 μ . ' μ μ μ
 μ μ , μ μ
 μ , μ , μ
 μ , μ μ μ μ
 μ , μ μ μ μ
 μ , μ μ μ μ
 μ μ μ μ μ -
 μ , μ , μ μ μ
 μ μ μ μ : , μ μ
 μ , μ , μ μ μ
 μ μ , μ μ μ μ
 μ , μ μ μ μ .
 μ , μ μ μ μ μ -
 μ , μ μ μ μ -
 μ μ μ , μ μ μ μ .

12. μ , > (, μ , μ -
 μ , μ , μ -
 (μ) .

μ . ' ,
 μ
 (teleologia
 rationis humanae)
 , ' μ . ' ,
 μ μ μ μ μ , ,
 μ ' μ , , ,
 . " , μ ,
 μ ; μ (μ),
 μ . ' , μ
 (') , μ
 μ μ . ' μ
 , , μ μ -
 , , μ μ -
 μ . μ μ μ μ : .
 μ μ , μ μ ,
 , μ μ . ' μ -
 , , ,
 " . , μ : μ
 * μ . μ .
 μ
 a priori μ μ (μ) -
), μ (' μ), -
 (μ μ , μ μ , μ -
 , μ μ μ μ

1) μ (-)
 μ
 μ :
 μ
 μ μ
 (μ)
 μ) , μ , 16, μ)
physiologia rationalis.
 : μ ^ μ μ μ ^ tcei μ
 μ (^ μ -
 μ & 4 « - (μ) μ
 ^ ^ / *rationalis* , μ
 & ^ . μ
 μ , (μ) μ
 μ (μ) μ
 μ) : μ ———
 μ (*cosmologia rationalis*) μ
 (*theologia rationalis*)¹¹ . μ μ - 15 16 17
 15. μ , μ , μ -
 μ μ
 (μ)
).
 16. μ , μ , μ -
 μ , μ , μ -
 μ .
 17. μ μ , μ , μ , μ , μ -
 μ μ *metaphysica spcciaiis* (μ μ -
 μ μ) , μ μ ”

, μ μ , μ . μ -
 μ μ , , μ ,
 , , μ . μ , μ "
 μ , , μ μ (.) -
 μ μ μ μ μ μ -
 μ — μ , μ ,
 μ μ , μ .
 μ μ . μ -
 μ μ μ ,
) * .
 μ μ μ μ , ,
 μ μ μ μ . μ -
 μ μ μ ,
 μ , μ μ μ μ -
 μ , μ ,
 μ : μ μ μ μ
 μ μ μ (μ) .
 μ μ , μ , μ -

— : « »
« »
: ,
μ μ μ μ ...

(1981),

μ -
(1977)

II

r(A 705)

l(B 733)

" μ []
¹ $\mu \mu$,
 , μ μ , μ , μ
 μ , [.] $\mu \mu$, μ
 μ , μ , [] ,
 , μ μ μ
 μ [, μ] μ , μ μ ^{2 3}
 ' , [] μ , μ
 ,
 , μ ,
 μ μ [μ] μ μ
 μ μ , μ μ μ μ ⁴ μ μ -
 μ , [] , " μ
 μ μ , μ μ μ , μ
 μ [,] μ μ , μ ,
 μ [.] ⁵ $\mu \mu$, μ ,
 μ μ []
 , μ .
⁶ μ μ μ μ , [] , μ ⁷
 , μ , μ , μ , μ ,
 , μ μ , μ ,
 , [μ] , -

1. Spekulativen.

2. μ .

3. μ - μ (sic), Gentile.

4. μ μ .

5. μ , μ , μ .

6. Conditionum formalium (B o r n) .

[μ μ ⁴] ^{9 10 11} μ , μ , μ , -
 [μ , μ] [μ , -
], μ , μ
 , μ , μ
 μ . μ , ,
 [] , ,
 μ , μ " . 12
 μ ¹³,
 []¹⁴ , , μ , - f (7
 . μ μ [] , 1(7
 μ μ [] ,
 , μ * ,
¹⁵ μ μ .
 " , [] μ ¹⁶, μ
 (μ), μ μ μ ¹⁷ μ
 , μ μ . ,
 * ¹⁸ μ μ [] . ' ,
¹⁹ μ μ ' , , -
 , μ , , μ -
 μ , [.] μ -
 , [] μ μ -
 μ [Disziplin]²⁰ ,
 μ .

- 9. ' μ , μ , μ , .
- 10. Stimulus judicandi.
- 11. .
- 12. Disciplina.
- 13. Cultura. .
- 14. Habitus. ' , .
- 15. Doctrina.
- 16. .
- 17. μ , μ .
- 18. , , μ .
- 19. μ , μ .
- 20. , .

, ” μ [-
] μμ μ μ , μ , -
 [μ , [μ] , '4 ,
 , . μ : ,
 μ μ , μ ,
 . μ μ μ
 [μ] , μ , μ μ
 , , [μ] , μ μ -
 36 , , [μ] , 33 34 35 , μμ -
 , μ [' μ], μ ,
 , μ [μ] .

[] μ
 μ μ μ μ μ μ
 . μ μ μ , [μ] , []
 , μ , [], μ [] r(A 713)
 μ [] . [] 1(741)
 μ μ [] μ μ []
 μ μ [], μ μ ,
 33. ' .
 34. , μ μ , μ μ
 35. .
 36. μ , μ μ .

μ , μ , μ .

[] μ . ' [μ] -

μ μ' , μ [.]

μ μ μ μ -

μ [] μ μ

μ [,] *quanta* μ . μ

a priori μ ⁴² μ [] r(A 715)

μ μ ⁴³ μ 1(743)

μ ⁴⁴ μ μ . , μ

μ [,] μ μ

μ μ a priori μ ⁴⁵ -

μ ⁴⁶ . μ μ [] ,

μ μ , ⁴⁷ μ μ μ μ .

μ μ μ μ []

μ . . . μ μ ⁴⁹ [] . . ,

μ μ μ μ

μ [⁵¹] μ ⁵⁰ ' ,

μ μ μ , -

- 42. .
- 43. ' .
- 44. () .
- 45. μ , S m i t h .
- 46. . , .
- 47. , μ .
- 48. , μ ...
- 49. . Quantitates.
- 50. .
- 51. . μ .

[μ μ] μ ² [] μ , -
 , μ , μ
 (716)·» in concreto, μ μ , μ
 (744)1 μ [], [] a priori, .
 — μ []
 []⁵ ,
 “ μ ^{52 53 54} [] , .
 , ^{55 56}
 μ [] .
 μ , μ μ μ [μ μ)
 , , μ
 [μ)
⁵ , ,
 μ μ μ μ , μ ,
 μ [] , μ μ ,
 μ [] , μ μ , μ
 [.] , μ μ
 [] μ μ μ μ
 , μ μ μ μ
 , μ μ μ μ . -
 [μ] ,
 [μ] μ μ μ
 μ μ μ μ
 (A 717h , μ μ
 (745)1 , μ ⁵⁷ , μ
 , μ []
 .
 μ μ μ (quanta),
 μ , μ (quantitatem) μ ,

52. , μμ , .
 53. .
 54. " μ ...
 55. , μ .
 56. .
 57. μ μ .

priori. , μ 67 , μ a

μ)' , μ 6* , ;
μ , ,

μ μ μ μ μ μ [μ] μ
μ μ (μ),

μμ 69, μ , μ μ 70
[] μ μ ,

μ μ , μ [] μ ,
μ , [] —[μ] μ -
71

(719)* μ , μ', μ 72
(747)3 μ , μ

[] , μ [] 73 μ
[] μ , [] μ

μ μ , μ [.] , μ . ,
μ μ μ [μ] , -

μ , [] ,
μ μ [μ] ,

μ μ μ μ μ μ μ μ μ
μ μ [74] μ μ μ -

67. , μ , .

68. , μ , μ .

69. .

70. Modus proccdendi.

71. .

72. Discursive ().

73. .

74. .

7'

μ

μ

μ 75 76 77',

μ

μ

,

μ

"

μ

μ

μ'

μ

.

a priori (μ

μ

μ

)

μ

μ

μ

'

[

]

SpXnnpv/pr a nriori *

μ

77

,

μ

78 79,

μ

,

,

μμ

μ

a priori

μ

μ

,

μ

quantis, μ

,

μ

(

μ

),

)

μ

,

,

a priori.

μ

μ

,

μ

μ

μ

,

μ

,

μ

a posteriori.

μ

,

a priori

μ

μ

,

μ

80,

μ

81 a priori

μ

μ

,

a posteriori,

μ

μ

μ a priori,

[

]

,

μ

82

[

]

μ

priori,

[

],

μ

a

μ

,

μ

75. Usus discursivus ().

76. .

77. :... μ ...

78. Discursive.

79. Intuitive.

80. Entis (rei) in universum.

81. " μ .

82. Enunciationes syntheticae.

μ a priori) [] (

μ a priori, μμ

* μ μ μ -

μ μ 89 μ' 90 ,

[] μ ,

μ' μμ a priori. (723)

[μ μ μ ,] , 1(751)

[] a priori, [μ] 91

[] 92 93 ; [.]

μ 91, μ μ μ (μ ,

) μ []: μ (

) μ a priori,

() 94 μ , μ

95 μ . [] ,

μ 96

• μ μ (μ), μ [: μ μ]

in concreto ,

, [] μ μ μ μ

97. , μ μ μ

μ a priori.

89. ' . Ex solis conceptibus.

90. ' .

91. .

92. , .

93. μ .

94. Physicum.

95. ' .

96. Determinate (= μ).

97. 4. : .

μ , μ μ μ a priori μ
 98, μ (μ μ). '
 μ []⁹⁹ μ μ μ a priori
 μ μ , ' μ ' μ [μ]
 μ μ , [] ' μ ¹⁰⁰ *quanta.* ' []
 μ μ μ , []¹⁰¹
 μ μ [] μ μ , [μ]
 μ a posteriori (μ μ ' , μ , μ
 (724) μ)' []
 752)1 μ ^ ^ , []¹⁰²
 μ [] a priori μ ,
 μ μ a priori¹⁰³
 μ *data* .
 μ (μ) [μ],
¹⁰⁴ [] *quantum* , μ ,
 μ μ μ ¹⁰⁵ [] ,
 μ ()
 μ [μ] [] μ , []¹⁰⁶
 μ , , []¹⁰⁷ μ μ [] μ ,
 μ [μ] , []
] , μ -
 :
 μ , μ (μ) a priori,

98. μ .
 99. E r d m a n n : des ersteren' , μ : der ersteren (= μ).
 100. ...
 101. .
 102. .
 103. .
 104. μ μ .
 105. .
 106. " : " .
 107. : " .

()

[]¹⁰⁸

[μ] μ

μ

μ

(μ),

μ

¹⁰®

μ -

μ μ

μ

110

μ

111

μ

,

,

μ

[,]

μ

,

,

[,]

[μ]

μ

]: []

μ]

,

,

μ

[μ]

[

a priori,

{

112 μ

μ

μ

a priori

μ

[]

μ

μ -

[].

[] μ

μ'

[μ].

μ

,

μ ¹¹³

!),

μ

μ

(μ

μ μ

[]¹¹⁴

μ

μ

μ

,

μ

,

μ

.

μ

(μ

,

quantis)

, μ

,

,

115

-

,

,

μ

[μ]

μ

.

108.

109. "

110. " , .

111. ..., μ μ .

112. Cum conceptibus discursivis.

113.

114. μ , .

115. , .

, μ , 133, μ []134,
 [], [] μ μ
 . μ , μ μ -
 135 136' , μ
 μ [μ], μ
 [] μ μ
 μ , , μ μ μ
 «« » , μ [μ], μ
 [] μ 134
 μ μ μ 137 , μ
 μ , [] μ , μ
 μ , μ 138. , μ
 μ μ μ , μ μ a priori μ
 , [] . . . , 139, 140 . . .
 μ μ μ (μ
 μ) μ μ μ
 [] 141 μ . ,
 μ μ μ , μ
 μ μ [μ] [] , μ
 μ μ : , []
 μ μ μ μ μ
 142, μ μ « μ »
 μ [μ] , [-
] μ 143
 [] μ μ

(A 729
(757))

- 133. Tenacitas. , .
- 134. .
- 135. Ad discernendum.
- 136. .
- 137. ' μ .
- 138. " μ μ .
- 139. Jus.
- 140. Aequitas.
- 141. .
- 142. ' , . . .
- 143. , .

μ [] μ μ [' μ]
 144 . ' , μ , a
 priori μ μ [-
] μ [' :] μ ,
 μ μ 145. μ
 μ μ μ
 μ 146 , μ , μ
 147 148 μ [] μ μ
 [] , μ ,
 μ \$ ' [] , μ ,
 μ . μ , μ ,
 [] . . . 149, μ , 150
 , [] [:] μ
 μ μ , μ (μ
 μ) μ μ . 151 152 -
 , μ μ
 a priori, μ μ -
 μ . μ μ ,
 a priori μ μ
 , μ μ r(A 730)
 , μ μ 1 (758)
 μ μ 153,
 μ , . * μ
 , μ : «Erklärung»
 μ μ , μ μ μ 154
 , μ

- 144.
- 145. Kunststilk (=artificium).'
- 146. ' .
- 147. .
- 148. ' μ , μ .
- 149. .
- 150. ' .
- 151. μ , .
- 152. Ad definiendum.
- 153. Erklärung (= definitio).
- 154. μ ...

μ , μ μ μ μ [μ] μ , [] -
 [μ]¹⁵⁵ , [μ] μ ,¹⁵⁵ 156
 ([] μ []¹⁵⁷) , [] ,
 [] μ .

:
) " $\mu\mu$ []
 μ , μ [.] μ , μ
 μ . , [μ] μ
 , , $\mu\mu$ μ , -
 μ , ¹⁵⁸ [] ,

(A 731h
(759)1

μ , μ μ μ μ μ [] ,
 [.] μ [] , .
 $\mu * \mu$ μ [] , μ ,
 μ [$\mu\mu$ μ , $\mu\mu$] ¹⁵⁹ , -
 [] μ * .

* ' $\mu\mu$ μ , []
 μ] μ . " $\mu\mu$ μ , ' [-
 μ ¹⁶⁰ [.] μ , -
 μ [] μ . μ ,
 ' [] () , μ ¹⁶¹
 μ , μ [$\mu\mu$] μ
 μ , . μ μ ,
 [] , , ¹⁶² μ μ
 μ [] . ' μ μ ad esse.
 ad melius esse. , []
 , μ [] μ μ .

155. μ .
 156. .
 157. .
 158. ...
 159. . : Logik : Kants Gesammelte Schriften (μ) , . IX , . 63.
 160. ' .
 161 μ , ...
 162. μ .

μ
a priori (μ μ) μ μ , []
, : , μ , -
, , μ ,
, 176 , a priori. ' μ μ 177
, μ μ , μ μ ,
μ μ [μ] , μ ,
μ < > μ ; μ , [] ,
μ ' μ [] μ , μ
[.] μ μ , μ
['] μ μ in abstracto (,
), [] μ μ a priori
in concreto (178) μ [μ] (735)
, μ 179 μ μ - (763)
180 [] () μ — μ μ ,
μ (μ) 181 ' -
— ,
, [] μ .
, μ []
, μ 182 [] μ μ ,
μ μ , μ
μ μ μ ' [. . .] μ
, μ , μ

176. , ...

177. Durch Reduktion (= per reductionem).

178. ' , μ .

179. μ .

180. μ .

181. .

182. , , μ .

(A 736h
(B 764)1

], ' (.) μ 181 [-
 , , μ μ ,
 , μ . ' μ , 183 184 μ ,
 μ μ [] μ
 , μ , [μ] μ
 18' μ 186, μ
 [] , μ [μ] μ
 μ [] μ
 " , , .
 μ) μ μ μ . , μ
 μ μ , μ , -
 μ . μ μ -
 μ μ , μ ,
 μ μ μ . μ
 μ μ μ ()187.
 μ μ μ μ a
 priori, μ μ , μ 188,
 μ μ , μ
 μ μ . ' μ , , μ
 μ , [.] μ μ μ μ
 , , ,
 μ μ
 . , μ ,

183.
 184. Spekulation.
 185.
 186.
 187. (= Lehrsprüche).
 188.

, μ] . , μ (μ μ)

μ μ* μ [μ], [] μ μ [μ] -

μ μ [μ] [] , [-

,] .

, μ , 205 μ

, μ μ

. μ ,

[μ] μ , [] ,

μ μ , []

206 μ μ

[μ] , μ [μ] μ

[] , μ , -

' [μ] μ

. , μ

μ μ

μ μ' (μ μ (740)

μ) μ (768)

μ [μ] 207 μ 208,

μ , μ , μ [-

]209, μ ,

μ μ μ [μ] .

[μ] μ , []

[] , []

μ [] 210,

μ μ . μ μ

205. .

206. .

207. , ' (=bittweise).

208. μ μ .

209. W i I 1 c : desselben (=).

210. .

. *17
 [μ] 217 218 219 μ , 21" μ
 , μ],
 220 , ,
 μ μ ['], [] ,
 .
 μ μ , 221
 (. . Sulzcr)²²², [μ]
 μ μ , [] :
 [.] μ , []
 μ 223 -
 μ : ,
] μ μ , ,
 μ , [] -
 μ , μ μ -
 ; , -
 , [] , 224,
 μ μ μ
 225 μ . , μ -
 μ , -
 226 ' , , μ -
 μ , , ' μ -
 [] , μ -
 μ , μ ; μ
 μ [] , [.] μ
 , [] , μ
 μ 227 228 , μ μ

217. ' μ , .
 218. **G 6 r I a n d:** . **E r d m a n n:** -

219. **W i l l e:** ... **r d m a n n:** μ μ .
 220. .

221. .

222. **J. G. S u l z c r (1720-1779),** **Allgemeine Theorie der schdnen**
Ktttnste . .

223. μ μ .

224. (= Schein = species).

223. **A fortiori.** μ .

226. .

227. μ ...

228. μ μ μ .

*41 [.] , [] μ
 μ μ ²⁴¹ ²⁴², μ μ
 μ (' μ).
²⁴³ [] -
 μ [μ] μ
 , [,
 μ]. μ μ μ , μ
 , μ μ μ , μ (744)
 μ μ μ μ μ μ μ μ (772)
 μ [μ]²⁴⁵, μ μ μ μ μ μ μ μ ²⁴⁴
 [] ; ” μ μ
 μ , , ' μ μ -
 [μ] μ , μ []
 . μ μ μ μ -
 μ μ [] , μ μ μ
 , μ μ', μ
 [.] μ μ , -
²⁴⁷ [,] -
 , ²⁴⁸ []
 , μ ²⁴⁹ [].
 , μ ²⁵⁰ μ []
 μ μ .
 [] ²⁵¹ (
), [] [] [μ]

241. ' .
 242. ' μ .
 243. ' μ .
 244. μ , μ .
 245. μ .
 246. ' , .
 247. .
 248. .
 249. .' μ .
 250. Erdmann. ' : sagen zeigen. .
 μ μ .
 251. Causa bona.

^ 745)}
≡ 773)/

[]²⁵² . μ μ μ
 , , , , . [] 253 [-
] μ
 μ' , μ [] .
 μ 254, μ , ,
 μ [] μ 255,
 [] μ
 μ [] [μ μ]
 ” μ .
 μ , []
 μ 256 *David Hume:*
 [] μ [μ μ ,
 μ] μ 257 μ
 [] ,
 μ 258 μ ; —
 :
 [μ] 259 , μ [] μ
 , ['] μ 260 μ
 μ μ μ' 261
 μ ” , μ 262 μ
 μ [] μ

252. , .
 253. .
 254. ' μ μ .
 255. " μ .
 256. μ μ .
 257. *Dubiis operose excogitatis.* H u m e : Dialo-
 gues concerning Natural Religion (1779).
 258. .
 259. μ , .
 260. μ μ , μ μ .
 261. μ μ , μ .
 262. μ .

60^

, []
 273 274 275' 274,
 , μ μ ,
 [μ] μ
 . ' [μ] ,
 [] [] ,
 , μ ,
 275 , [.] ' ,
 μ [] , μ ,
 μ []²⁷⁶
 , []
 , μ , 277 , [] ,
 278 μ , μ , [] ,
 , μ , , μ , []
 , []
 μ
 []²⁷⁹ μ μ [-
] , , -
 [] , μ 280, -
 [μ] . -
 μμ ,
 [] .

273. , , .
 274. , .
 275. .
 276. . .
 277. ').
 278. ...
 279. , .
 280. μ μ (= vis civilis).

^ 749) |
⊗ 777)1

μ , [.] μ [μ]²⁹¹ -
 292, [] -
 μ , μ -
 29' μ [μ] μ . -
 294 μ , ,
 295, μ , μ
 μ . μ μ μ μ μ -
 μ μ μ , [] μ μ μ , μ -
 μ μ μ μ μ μ , μ -
 μ μ 296 , μ 297, -
 μ 298 ' μ ; " μ μ μ (μ -
 , [] μ ,
), μ μ -
 μ μ 299, μ -
 [] , , μ , " -
 μ [] μ [μ], [, -
] μ μ μ [] μ , μ
 μ μ μ [300, , μ μ ,
 μ , []

- 291. , μ .
- 292. , .
- 293. ' .
- 294. μ , .
- 295. .
- 296. .
- 297. ' , μ .
- 298. .
- 299. μ , .
- 300. μ , , μ .

μ μ '1*' μ "7. " , μ
 [] μ , [] μ -
 μ μ , [-
] μ []³ μ WA 752)
 [μ μ], μ [] [1 (780)
 μ , [,
 μ μ . μ] ,

316 317 318 319

Hobbes:

μ [] μ μ μ
 μ , μ' [.] μ μ 320μ
 . μ [] μ
 [.] μ μ , μ 321,
 μ μ , μ μ
 [] μ .
 μ [] μ , 322 - ,
 , μ , μ
 μ , μ μ [μ
 μ] μ [μ
 μ μ [] μ 324,

- 316. μ , μ .
- 317. μ .
- 318. .
- 319. .
- 320. μ , μ .
- 321. ' .
- 322. " : .
- 323. μ , μ
- 324. μ μ .

μ [μ] , '16 -
 μ [] μ [,
).
 , μ' μ , μ 336 337
 μ , μμ) μ 338
 , μ μ
 μ , , μ , 339, , ,
 μ [μ μ] μ 340 ,
 [μ] ;
 " μ 341 μ
 [] μ μ 342
 [μ μ 343, . μ μ
 [], [] μ
 μ' 344 μ -
 μ , μ 3 4 5
 [], 346
 μ []
 , μ μ -
 . " μ μ μ
 [] μμ :
 μ , 347 μ ;

- 336. , μ .
- 337. μ , μ μ .
- 338. .
- 339. . μ : ihnen (= '), μ
 μμ . : , .
- 340. μ .
- 341. .
- 342. , .
- 343. μ .
- 344. , ...
- 345. .
- 346. μ (ad durationem).
- 347. .

(A 755
(783)1

, , μ '48 μ ;
 , , μμ , [], []
 , [] μ , -
 μ , [] μ ,
 [] μ μ μ ,
 348 349 μ μ μ -
 , μ [] μ -
 , μ μ [μ μ], μ μ
 [] μ 351 μ μ
 μ , μ ,
 μ , μ μ μ 352 ,
 . , μ [μ] 353 [μ] ,
 μ ['] 354 μ
 μ , 355 μ
 μ , μ [] μ
 [μ μ] μ 356, μ μ 357,
 μ [μ] μ
 μ [μ],
 , μ ['], μ

- 348. , .
- 349. " μ ...
- 350. ...
- 351. , « ».
- 352.
- 353. ' .
- 354.
- 355.
- 356. , .
- 357. μ μ μ μ , μ μ μ μ .

, 390, (, μ ,)
 μ μ []³⁹¹, .
 a priori, , , '92
 393 394 395 , μ , μ
 μ [μ] "4 μ μ
 μ , μ , μ
 μ μ μ [, μ]
 , μ [μ] .
 μ ³⁹⁶ , [] [.]
facta μ μ , μ 397,
 μ μ , μ μ 39* .
 , μ μ μ (761)
 . , μ μ μ (789)
 , [μ] 399 ,
 μ μ μ μ [μ μ]⁴⁰¹
 μ μ . μ μ μ
 μ , [] μ μ μ
 , μ μ : μ μ . μ -

390. W i l l e: gar nicht richtig, ganz unrichtig (= ,
 μ = μ .
 391.' .
 392. , .
 393. ' .
 394. μ (.) .
 395. .
 396. .
 397. , .
 398. Censura.
 399. .
 400. : .
 401. ' μ , μ , μ , μ μ .

$\mu^{4''}$ μ μ μ μ a priori, μ
 μ , μ μ μ [], μ . μ ,
a priori, μ μ μ . ' μ ,
, , , μ a priori,
(μ . . .),
433 434 [] μ μ μ ,
 μ , μ , μ -
 μ a priori μ μ [Hume]
 μ , μ μ μ μ
 μ μ μ μ μ
 μ (μ^{435} μ a priori μ -
 μ) μ μ
 μ μ μ , μ ' μ '
 μ μ μ 436, , ,
[] , ,
(767)| μ_0 ; []
(795) μ , [] μ μ
[] . ,
 μ ,
 μ μ , μ .
 μ 437 — a
piori. μ μ — 438
 μ , . . , μ μ μ
 μ μ , μ . ,
 μ μ , a priori μ μ
. , μ
, [μ], μ

433. μ , μ .
434. .
435. . : (= μ).
436. Affinitas (=).
437. .
438. Decretum constantiae et perpetuitatis (= μ μ).

421' μ μ , μ , μ μ μ

μ μ [] μ μ

[] , , [] μ

μ μ μ a priori, μ μ μ ,

439 440 μ : μ [,]

441 [] μ , [] μ ,

μ *facta*, μ , μ , (768)

μ μ μ μ (796)

μ μ μ . 442 μ μ μ

μ []

μ μ , : , μ μ -

, μ μ , []

, μ μ μ 443.

μ μ 444 μ μ

[.] μ μ " μ μ

μ μ 445 μ -

, μ μ μ , μ [] .

, μ μ μ μ'

439. , , .

440. .

441. μ .

442. Hume.

443. μ .

444. .

445. ...

(A 774)
(802)3

μ 470 μ []
 []
 , μ μ μ [] 471 ,
 , μ []
 []
 . μ . μ , []
 [] μ μ 472 ,
 , [] μ 474 μ
 473, μ μ 475 μ
 , μ ,
 μ 476 μ [] a
 priori , μ . " 477
 μ [] ,
 , μ ,
 μ , μ μ
 μ 478. " , μ ,
 μ μ μ μ μ 479 —
 μ μ μ — μ μ 480 ,

- 470. ' .
- 471. **Licentia, licence** (= , μ).
- 472. ...
- 473. ' μ , , [= **Einsicht**].
- 474. .
- 475. .
- 476. " , μ .
- 477. .
- 478. μμ μ .
- 479. .
- 480. μ , μ .

[μ] . “ [μ]^{4''} ,

[μ] |] μ [μ]^{4''2} , μ

μ () μ , μ -

μ , [μ] μ

μ μ^{4''3} , rCA 775)

[μ] [μ I (803)

μ μ

μ μ

(μ)

[μ] a priori μ μ ,

[481 482 483 484] . μ μ

μ , μ

485 μ , μ

μ μ μ a priori μ

μ [μ] , [μ]

[μ] μ , μ

μ μ μ μ μ , μ

μ μ μ μ μ μ

μ μ μ] μ , μ

μ , [.] , μ

μ , μ

μ (776)

μ (804)

- 481. μ
- 482. '
- 483. , μ
- 484. ,
- 485. '

[], μ μ) μ [-
μ] μ . ' μ []
μ [] μ μ []
[]

μ [μ], μ a priori, 523 524,
μ 525 , ['] μ μ ,
μ a priori -
μ [-
]526, ' ,
" [] 527 a priori
μ , μ , μ
a priori, μ ,
] μ 528 μ μ μ [μ -
μ μ , μ
(' . . μ) μ μ

523. .
524. .
525. , .
526. .
527. .
528. , μ .

, ,
 []: , [] [-J
 μ μ , μ μ
 μ , [] [] 5'7 ,
 , 5''1,
 μ []5'' μ
 , μ
 μ , μ μ μ μ μ 537 538 539 540 ,
 , μ μ [']
 μ , μ μ μ μ []
 μ , 541 [μ] 542, , μ ,
 μ , μ [μ] ['] μ ,
 , μ μ μ : , μ μ μ ,
 , , μ μ μ μ [] μ
 , , [.]
 μ μ .
 , [.] [: ']
 μ , μ μ
 [μ], [] μ , μ
 μ [μ]
 [μ]54', [']
 μ . ' 544, []
 μ (μ μ μ)

- 537. , .
- 538. μ , μ .
- 539. . ' ..
- 540. Hartenstein : μ .
- 541. , μ .
- 542. μ μ μ , .
- 543. . .
- 544. ...

(A 789h
(817)3

, : [.] μ
 μ , (,) , μ
 μ , , μ
 ' μ μ' , μ [.] [] μ
 , μ μ μ , μ
 μ μ , . " μ
 , . . μ , [] μ
 557, μ , μ
 μ []⁵⁵⁸, .
 μ - [μ μ]
 μ , . " [] , : , ,
 , μ μ μ , ,
 μμ
 μ 559. " μ
 , [,]
 μ μ 560, μ .
 μ μ -
 561. [, μ] μ -
 [] , ,
 μ μ μ [] μ
 μ . " , , μ
 [μ] μ
 μ μ μ μ μ . ,
 μ , ([μ]
) , ;'
 562 μ , :
 [.] μ , ,
 μ μ μ , ,
 μ [μ μ]

557. .
 558. Evcnire.
 559. , μ .
 560. Ens realissimum ct necessarium.
 561 " μ μ , , μ .
 562. ,

[μ], [μ] μ
 μ μ *7* μ μ
 : , μ μ μ , ,
 [μ] μ , , μ μ μ , ,
 , [.]
 , [']*76 []
 μ 575 576 577 578: [.], []
 , [] μ
 μ μ μ , []
 [] μ μ' .
 | [] μ μ μ ,
 μ . ' *modus tollens*^{ils} μ ,
 μ [] [],
 μ μ , μ'
 . μ μ μ μ [] μ ,
 μ , μ , , μ ,
 [], , μ [-
] 579, μ μ
 , μ , μ μ , 580 -
 , μ μ μ , ,
 , , , ,
 , . μ
 μ μ , μ [μ]⁵⁸¹
 μ μ [] μ μ -
 μ , . μ μ μ . '
 μ 582,

575. μ .
 576. ' μ .
 577. μ (Analogia, syllogismus per analogiam).
 , op. cit., . 162.
 578. . . , op. cit., . 120.
 579. .
 580. [], μ : derselben
 μ : « ' » , (;).
 581. μ .
 582. μ .

μ , , μ , μ
 , μ , μ , μ -
 μ , μ , μ , ,
 [] , μ μ
 , μ μ
 . 583 μ ' []
] 584 μ μ .
 μ , μ μ , μ 585
 , μ , μ []'
 μ μ .
 μ μ μ , medium []
 μ , . μ , μ .'
 μ , μ
 [] μ , μ
 [.] .
 μ .
 [μ] μ μ μ μ -
 , , μ , μ [.] , [] μ (μ
 .. μ
 μ
 , μ [,])' μ ,
 [.] , μ , μ
 μ , μ
 μ : *non entis nulla sunt*
praedicata .
 , μ ,
 [] μ
 , , ... -

583. Subreptio.
 584. . . .
 585.

μ , $\mu\mu$ []⁶²⁰ ,
⁶²¹ μ .
 ' [] [] , μ μ
 μ ⁶²² — μ μ μ μ μ [μ]
 $\mu\mu$ μ] , μ , * μ [μ]
 — , μ μ , μ ⁶²³ ,
 μ , μ μ μ μ , ' μ ,
 [μ] , ⁶²⁴ -
 [μ] . μ , μ
 μ [.] [μ]
] μ , μ ,
 μ , μ .
 [] ' μ ,
 μ μ , μ μ μ μ]
 μ , [μ]
 μ , [] μ μ ,
 (802); μ , [] μ μ ,
 (830): μ , μ , ' μ ,
 μ .
 []⁶²⁵ , μ μ ,
 [] μ ⁶²⁶ ,
{arbitrium brutum}. ' μ μ ,
 , [] , μ

* ' , μ $\mu\mu$, ' μ -
 , . , $\mu\mu$, ' μ
 μ μ . ' μ $\mu\mu$ μ
 μ , μ μ ,
 μ , ' ,
⁶²⁷ , [μ] ' ,
 μ **a priori** .

- 620. .
- 621. ' , .
- 622. μ , μ .
- 623. ...
- 624. ...
- 625. μ .
- 626. ' .
- 627. μ **Smith** μ μ μ μ .

$\hat{\equiv}$ 804) · » ^
 832) ^ · <* μ , [']
 [μ] μ
 , μ

633
634

, μ , [μ] μ [μ] ,
 , μ μ μ μ [μ]
 . μ μ μ μ : μ
 μ [μ] , μ
 , [μ] , μ
 μ [μ] μ (

- 630. μ .
- 631. ' μ . K i r c h m a n n : .
- 632. .
- 633. **Summum bonum.**
- 634. .

) [μ]⁶¹⁵ 616 -

μ :

1. μ ; r (805)
2. [] ; 1(833)
3. [μ] ;

μ , μ

(μ ['])

μ μ , μ

μ , μ μ [μ] μ μ

μ μ ,

μ μ . "

[μ] [] , [μ]⁶¹⁷ [.]

μ , [μ] μ

μ μ .

μ , μ ,

μ .

61* μ , : , , , ,

[μ] μ μ

[] , [] []⁶¹⁹ μ .

635 636 637 638 639 640

μ

(μ . ' μ μ , (806)

([]), (834)

- 635. , .
- 636. μ : I. Ecquid possum scire? 2. Ecquid debeo agere? 3. Ecquid mihi licet sperare?
- 637. μ .
- 638. Ti μ , μ .
- 639. Spekulativen.
- 640. .

[] μ , (μ)
 [] μ) , μ 641 μ (μ
 extensive, μ , intensive, μ ,
 μ protensive, μ) . μ ,
 μ μ μ 642 (μ μ 643)'
 μ μ , , 644 [] μ μ -
 μ , μ μ (μ 645). *0
 μ , μ [μ] μ 646, μ μ μ
 μ , μ , [μ]
 μ μ , μ μ , μ , μ
 μ μ , μ μ , μ , μ
 μ μ [μ]
 μ , μ [] μ .
 [] μ μ
 [μ] μ μ 647 μ μ
 μ , μ , μ , [μ]
 (807) ^ « °* a priori.
 (835) } μ a priori (μ 648 μ μ , .
 μ) μ [] , . μ
 , μ
 (μ) .
 μ μ , μ μ 649

641 μ μ .
 642. Pragmatisch.
 643. , , , (= Klugheitsregel).
 644. ' .
 645. ' (lex morum).
 646. .
 647' .
 648. μ , .
 649. ' μ μ .

μ [μ] μ
 μ .
 *0
 , μ μ , . [],
 μ μ [] μ ;
 , [] μ , []
 μ μ , μ μ , [],
 μ μ , μ μ ,
 μ , { }
 μ μ , (808)
 μ μ , 650 μ (836)
 [].
 μ , μ μ
 μ (μ μ μ μ μ μ
 μ , μ , μ μ μ
 μ . μ 651 μ ,
 [.] μ , μ μ ,
 () μ * μ μ ,
 (μ [μ]⁶⁵²).
 []⁶⁵³ [μ μ] , μ , μ []
 , μ μ μ ,
 , μ μ * μ
 μ μ μ , (μ μ
 μ μ μ μ μ) , μ ,
 μ μ μ

650. μ , .
 651. (= sofern).
 652. μ .
 653. , > .

corpus mysticum

[]⁶⁵⁴ μ , [μ], ' ,
⁶⁵⁵ μ μ μ . μ μ
 (809) , : [.] ,
 (837) μ [μ] . [μ] : , [] -
 μ μ μ , μ μ -
 μ , μ [] , μ μ'
 [μ] , μ , μ'
 , a priori ⁶⁵⁶, [.] μ'
 : μ μ
 μ μ -
 μ , ⁶⁵⁷ μ [μ]
 , μ , μ'
 μ μ , μ'
 , μ , μ , μ , (μ
) , μ μ μ μ ⁶⁵⁸ μ -
 μ , μ μ μ [μ] ,
 μ μ μ , μ μ μ
 , ⁶⁵⁹ , ⁶⁶⁰ , -
 [] μ μ μ μ μ μ
 (810)·» μ μ , μ
 (838)1

654. μ .
 655. In se.
 656. , , ...
 657. ...
 658. μ μ μ μ , μ μ μ .
 659. .
 660. , .

, , , (-
] μ , μ , μ
 6*1 [μ] μ
 μ μ' μ , μ μ
 μ , μ , 661 662
 μ , μ ,
 μ , μ ,
 [] μ 663 μ ,
 μ , μ μ , 664 [] ,
 μ μ 665, μ
 μ μ μ 666
 μ μ , [μ]
 [] (μ) , μ ([])
 . ' μ , μ , [] (811)
 , μ , μ , (839)
 μ , μ μ μ μ μ μ μ
 μ μ μ [] μ μ
 μ μ μ μ [μ] μ
 [μ] μ μ μ μ μ
 , [μ] μ μ μ μ . , ,
 μ μ , μ μ' μ μ

- 661. ' μ , μ .
- 662. .
- 663. .
- 664. .
- 665. .
- 666. μ .
- 667. , μ ().

[μ] μ ,

μ [] ,

μμ μ ,

μ μ .

(814) | [μ]

(842) | 683 μ ,

μ μ .

μ , μ μ

[μ μ],

μ , μ μ μ ,

μ μ []

μ μ μ μ μ ,

[μ] μ μ —

μ μ μ μ

μ —,

μ μ

μ 684 , μ' μ μ

μ , μ μ μ μ

μ μ , μ μ

μμ , μ μ .

[] μ ,

μ ,

μ μ μ μ μ []

μ μ μ μ μ μ μ μ

(815) | μ , μ μ 685 μ μ μ -

(843) | μ 686 μ μ μ μ μ μ μ μ

μ 687 []

[] . " , μ

683. Wi I I e: vor der Vernunft, μ , : filr die die Vernunft ().

684. (= per se sive in se consistens).

685. , μ .

686. μ .

687. μ μ .

]702 703 704 705 706 707
 μ 701 μ , μ [] μ -
 μ , ,
 μ μ , μ ,
 [] , [μ μ] ,
 μ , -
) , [μ] ([μ] ^
 μ μ [μ] , | ^ g
 , μ []
 μ .
 μ μ , μ μ , 705
 μ [] , μ []
 μ , μ 706 , ,
 μ μ , μ
 [,] .
 , , μ 707 , μ
 , μ , μ
 μ , μ μ , μ [] 708
 μ . [μ] , -
 μ 709 , μ μ ,
 , μ μ [μ] μ μ μ'
 710 μ μ ,

- 702. , μ .
- 703. “ .
- 704. . .
- 705. , .
- 706. .
- 707. .
- 708. μ , ’ . μ .
- 709. , ’ μ .
- 710. .

[μ]⁷²¹, μ , [μ],
 μ ^{725 726} , μ μ , μ ,
 , . ,
 [].
 , μ , μ , μ μ , μ
 , μ μ , μ
 [μ]⁷²⁷ μ μ μ , μ
 [μ] μ : μ
 μ μ , μ μ μ
 μ μ μ .
 μ μ [μ
] μ , μ ⁷²⁸,
 μ [μ] μ' , μ μ
 μ .
 μ μ
 (μ)
 μ : ⁷²⁹, ⁷³⁰ .
 μ μ , μ μ [μ] μ
 μ μ μ μ μ ,
 μ μ μ μ ⁷³¹.
 μ μ (μ),
 μ , (μ).
 μ , [μ].
 μ , μ μ (

(A 822K
 (B 850).*

725. μ .“ : μ .
 726. ' .
 727. μ .
 728. μ μ .
 729. Opinio (= Meinen).
 730. Fides.
 731. ' μ .

μ] , μ , μ
 [] , μ μ , μ
 . ' μ μ
 [] , [μ]
 μ
 . μ . ,
 [,] , [] μ , (823)
 , , a priori, (851)
 , μ 732 μμ
 . [μ] μ 733
 μ , 734
 . μ μ μ
 , 735 μ 736 , μ μ
 [μ] , [μ], [.] -
 , 737 ,
 [μ], μ μ , : μ
 : μ μ μ μ μ
 μ μ μ μ μ 738
 [] μ μ , μ
 μ μ μ μ
 » , μ μ . [] 739
 , μ .

732. , ' .
 733. μ .
 734. .
 735. " .
 736. μ .
 737. μ , .
 738. , .
 739. Dexteritas.

μ , μ [] , μ (828)

, μ (856)

, μ μ . []

μ 761 μ μ μ' []

μ μ' [] μ , μ ,

[] μ . ' [μ] μ μ () ,

μ μ μ μ , μ ,

μ' μ μ [] μ μ μ'

μ ; , μ , μ μ

μ 762 [, μ] μ μ μ -

μ' μ μ μ . μ , μ

μ μ : μ , μ (829)

μ μ 763. (μ μ μ , μ ,

μ μ μ . " , μ μ , μ

(μ) , μ : []

μ μ : [] μ ,

μ μ μ μ μ ,

761. , . , .
762. .
763. .

, 764,
 [μ], μ 766 μ 765,
 μ [] ,
 μ . " 767 μ 768 , μ ,
 μ ,
 , μ , μ μ μ
 769 , μ , μ , μ
 (830) μ [* . '] μ [μ] μ 770
 g<g\} μ [] μ
 771 . , μ
 μ [μ] [] : μ μ
 μ , μ , -
 μ , μ . , -
 μ μ [.] [] , -
 — [] — , ,
 ,

* (μ (μ
 (858)3 μ) . ' [μ μ] μ ,
 μ μ , μ μ
 μ μ [.] , μ
 μ 772, , , μ

- 764'. μ .
- 765. .
- 766. μ μ μ , , μ .
- 767. ' .
- 768. μ μ ' .
- 769. ...
- 770. μ .
- 771. ' μ .
- 772. μ μ , μ .

(860)1

* μ μ .
 , μ , [] μ
 μ , [] μ -
 μ ⁷⁸² μ μ , ,
 , μ
 μ , μ μ μ , , μ
 μ μ μ μ μ μ
 [] μ [μ]
 a priori ⁷⁸³ μ " , ;
 , μ μ μ μ μ μ
 [] μ [] μ μ μ
 μ μ μ ⁷⁸⁴ μ μ μ μ μ
 (833)-» μ ⁷⁸⁵ μ μ μ μ μ
 (861)J μ μ μ μ μ μ
 a priori μ " , μ
 (articulatio) μ (coacervatio) μ
 (per intus susceptionem), μ (per appositionem),
 [] μ [μ] μ
 μ , [] μ μ
 a priori [] μ -

782. μ .

783. , μ .

784. Hartenstein: μ .

785. ' , .

(835)» (863)3
 (836) | (864)1
cognitio ex datis,

794. '
 795. '
 796. : spontanea (= ()).
 797. , μ .
 798. μ , μ .
 799. μ .

cognitio ex principiis.

μ , μ ,
 μ , μ μ [μ] , μ , μ ;
 μ , μ () μ . ,
 μ , ⁸⁰⁰ μ , μ ,
 μ . . [μ]⁸⁰¹ , μ []
 μ , μ []⁸⁰² μ , μ μ
 μ , $\mu\mu$, μ ,
 μ . ' μ μ , μ ,
[] . ' μ μ μ , ,
[]⁸⁰³ μ μ [-
]⁸⁰⁴ , μ ,
 μ , μ ,
 μ , μ .
, μ , μ μ ([]
 μ .
), μ ⁸⁰⁵ μ μ μ , μ f(A 837)
 μ , μ μ μ - 1(865)
, [] [] .
, μ ,
 μ μ . μ , μ ,
. μ , μ ,
 μ μ ⁸⁰⁶ , μ , μ ⁸⁰⁷
 μ μ μ μ . ,

800. , .
801. μ Chr. Wolff.
802. μ .
803. ' $\mu\mu$.
804. .
805. μ , .
806. .
807. , .

. " , μ μ μ ,
 μ μ μ , μ μ
 μ 833 μ μ , μ , μ
 , μ , μ μ μ
 μ μ [μ] . ' μ
 μ , 835 836 ,
 μ μ μ ;
 μ μ , μ μ a
 priori, [μ] μ a posteriori μ a
 μ , μ [μ] μ -
 μ μ , μ
 μ μ μ : μ
]837 μ' , μ [838
 , μ* , μ 839 μ μ
 μ μ [μ]' μ μ
 μ , μ μ
 [μ] (840 μ a posteriori):
 a priori μ , μ μ , μ
 μ μ [μ] μ [μ] ;
 μ μ [μ] μ [μ]

835. Herumschweifenden. : (g), (g)
 μ (g).

836. Spekuliert.

837. .

838. μ , .

839. ' .

840. " : μ ...

μ ; ' , μ ; , μ ; ; !, r(A 844)
 μ ; μ ; μ [] , *-(872)
 841 842) μ μ (μ
 μ , μ μ μ μ a
 priori, [] μ μ μ μ -
 a priori, 843, μ ,
 a priori, 844, []
 μ μ μ ; μ
 μ μ μ .
 []⁸⁴⁵ μ μ μ , μ'
 μ [] μ μ
 847 μ , μ 848 ,
 a priori , μ . r(A 845)
 [] μ , μ μ μ *-(873)
 , μ ,

- 841. ' , .
- 842. μ ... (; μ).
- 843. .
- 844. μ .
- 845. μ .
- 846. μ , .
- 847. , μ .
- 848. μ .

. μ , μ , μ
 , [] , , (μ
), a priori,
 * μ [] μ
 . * μ -
 , μ μ
 , μ , μ
 μ (ontologia)' ,
 . μ 849 μ μ (μ 850
 μ , , .(μ rationalis).
 , , , μ μ [-
 μ] . * 851 , ,
 μ μ μ (in concreto),
 , [] μ μ
 (846)^
 (874)1 , μ .
 μ μ μ 852 853
 μ μ μ 855, [] -
 μ μ μ ,
 , μ μ [] ,
 μ μ μ [μ] , ,
 μ μ μ μ μ μ a priori,
 μ μ []⁸⁵⁴: 1. μ -
 , μ μ -

849. .
 850. ...
 851. .
 852. .
 853. μ .
 854. . μ .

μ 86',

[]*64 μ , μ μ μ μ . μ

*65 . μ , μ μ μ a priori,

[μ] μ , a posteriori;

(848)-» μ μ' a priori μ μ

(876)3 ; ' : [] μ μ ,

μ μ μ μ 862 863 864 865 866 , μ

867), (

μ : '). [], μ

μ μ μ μ 868 , μ ,

μ μ μ μ

: μ , μ ,

869 μ μ 870 μ μ

μ 871 ,

[μ] a priori; ' : [μ

(μ) [], . μ [' μ

μ a priori, , μ μ' , ,

." μ , , []

- 862. .
- 863. μ .
- 864. ' .
- 865. . .
- 866. ' μ .
- 867. .
- 868. '
- 869. , , .
- 870. .
- 871. .

[] , μ . ,
 , μ μ , μ 872 , μ , μ 873,
 [] μ , μ [] μ
 , μ , [μ]
 874 μ , ,
 , , [] μ μ μ 875
 , μ μ μ μ μ μ μ (μ
 μ μ 876 μ μ μ)
 877.
 [] , , , , μ
 μ [] , [] μ'
 , , , [,] μ
 . , μ μ
 : , μ μ
 μ 878 , μ -
 [] , μ μ μ μ
 μ μ [] μ 879 μ -
 , , , μ 880 ,
 881 , μ

- 872. ' .
- 873. .
- 874. .
- 875. μ , μ .
- 876. μ μ μ .
- 877. , .
- 878. , μ , μ .
- 879. , μ .
- 880. " μ .
- 881. μμ μ , .

(50) [] [μ] μ [μ -
 (878)]⁸⁸² μ μ μ μ
 , , 88', μ μ , μ 884,
 , 88* μ μ , μ
 886, μ [] ,
 μ [] . , -
 887 [] μ μ
 , [] - 888 (-
), μ []
 μ μ μ μ μ . μ , μ ,
 , 889 μ μ μ .
 μ , μ μ μ μ , μ
 μ , μ μ μ μ μ , μ
 , μ μ μ μ μ μ ,
 , [] , μ 890 .

(851) 891 , ,
 (879) μ , μ
 μ μ , μ . μ μ
 [] μ μ , μ
 μ μ μ μ
 , μ μ , , 892 [.]

882. '
 883. .
 884. μ' μ , « μ ».
 885. μ ...
 886. ' , .
 887. .
 888. μ .
 889. , , , (« »
).
 890. "
 891. , .
 892. .

, , μ , 915. ,
 , μ μ μ μ μ μ
 μ μ , 916. [] μ ,
 μ , μ μ μ []
 μ , [] .
 μ , , [μ] 917.
 , []
 [μ] μ μ
 μ , μ -
 918. *Quod sapio, satis est mihi; non ego euro esse quod Arcesilas aerumno-*
*sique Solones, Pers.*⁹¹⁹, μ μ , μ μ
 (856h μ [-
 (884)1] μ , [] .
 , 920 μ μ μ ,
 , μ []
 [] μ . ,
 [μ] μ Wolff,
 David Hume, μ , μ μ
 μ , μ μ μ . μ
 μ μ μ . "
 μ μ [μ μ],
 μ — [] μ
 , μ μ 921, μ [.]
 922—, μ -

915. Spekulation (= contemplatio).
 916. μ μ (μ) μ μ μ μ .
 917. .
 918. μ μ μ (.Diels-Kranz),
 117 μ * yap .
 919. A. Persii Flacci, Saturae, III, .78-79.
 920. ' μ μ .
 921. .
 922. .

, μ [] μ :

[] , μ ⁹²³ , μ

μ [].

INDEX NOMINUM

1. ' , I 16, IV 477
2. Bonnet, III 325
3. Brucker, I 18
4. μ , IV 478
5. ' , II 146, 166, IV 476, 477
6. , II 193
7. Haller, III 283
8. Hobbes, IV 395
9. Hume, IV 388, 389, 402, 406, 408, 478
10. , I 41, 57, 99, III 274
11. , III 342
12. Lambert, II 174
13. Leibniz, II 129, 136, III 274, 276, 325, IV 444, 477
14. Locke, IV 477
15. Mairan, von, II 155
16. Mendelssohn, I 92
17. Persius, IV 478
18. , I 16, 17, 18, 19, 20, II 193, III 248, IV 476, 477
19. Priestley, IV 389
20. , III 248
21. Sulzer, IV 385
22. Wolff, IV 463, 478

INDEX RERUM

- (μ μ μ)
 μ .
 μ μ).
- A**
- ' , (das Gute), II 231, IV 438 . . .
 ' (Unsterblichkeit), I 34, 40,
 IV 433
 " μ (Aggregat), I 24, 45, II 110,
 112, 114, 126, 135, 211, III 256, 307.
 - μ (sensatio, Sinn, Em-
 pfindung), I 21,37,41,49, 57, 59, 61,66,
 69, 103, II 184, IV 369.
 - (Sinnlichkeit),
 , I 2, 3, 53, 58, II 131, 198-99,
 216, 219, 222, 230-31, III 250, 256, 283,
 304, 322-23, IV 372.
 μ (Postulat) I 13, II 190.
 (Ursache), I 19, 20, 57, 60, 70, 75,
 II 117, 140-41, 146-47, 149, 166, 188,
 217, 221, 225, 227, 234, 238, 244, III
 276, 280,290,292,294-95, 297, 300, 320,
 338, IV 369, 407.
 (Kausalitat), I 27, II 114, 117,
 140-41, 143, 181, 217-19, 222-24, 227,
 233-34, 237, 239, 241-42, III 264, 290,
 297, 300, 310, 332, 334, 350, IV 402 . . .
 407 . . .
 , , , μ ,
 (Grund), I 65, 104, II 221,
 229, 239, 242-44, III 281, 283, 331, 347,
 IV 413-14.
 ' (Wahrheit), I 21, II 145, 185,111
 305, 309, 312, IV 427.
 ' (Scheinbarkeit), -
 , , μ
 (scheinbar), I I, IV 385.
 ' (Notwendigkeit), ' -
 , I 4-5, 25, 36, 97, II 114, 116-117,
 146-48, 150,153,181,216, 222, 225, 238,
 240-42, 246, III 260-63, 266-67, 275,
 276-78, 281, 282-283, 284 . . ., 286 . . .
- (μ) μ
 μ
- 288, 295, 299, 304, 334, IV 407, 429.
 ' , , ' , I
 34, 46, 78, 88-89, II 195, III 270, 272,
 302-3, 321, 352, IV 365, 380, 432.
 " , ' , -
 , μ μ , I 89, 94, 101,
 II 169-70, 219, 229, 232, 234, III 248,
 304, 344, 347, 350, IV 473.
 ' , , II 108, 118-119,
 161-163, 169, 195, IV 383 . . ., 386.
 ' μ , μ (Objekt,
 Gegenstand, objektiv), I 2, 4, 27, 31,
 57-60, 64-65, 87, 91, II 139, 185-86,
 199, 214-15, III 252, 257-58, 273.
 ' μ
 ' , , , -
 , μ (Gegenstand über-
 haupt, an sich selbst, transzendentes),
 I 28,36, 55,60,65,73-75,11 113, 172-73,
 185, 187, 223, 228, 229, 238, 245, III
 283, 327, 334, 347-348.
 ' (' = Wahrneh-
 mung), I 38, 61-63, 99, II 186-87 IV 401.
 ' , μ -
 (Assistenz), I 72.
 μ (Widerstreit), II 109, 120, 124.
 140, 146-47 . . ., 194, 214, IV 384.
 ' μ , I 36, II 107, 118, 189, 197,
 215, 239, 241, 245, IV 438.
 ' (Widerspruch), III 268-270.
 ' (Wert), I 18.
 μ (Wiirde, Wiirdigkeit), -
 , IV 440, 442, 445.
 ' μ (Axiom), I 7, II, 198, 205.
 ' μ (Maxime= . . .), I 4, 12.
 II 161, III 323-24, 328, 335, IV 377 . . .,
 386, 445.
 , , -

(Unendliches, unendlich, Unendlichkeit), II 124, 128, 180, 195-97, 201, 207-9, 211, III 253, 260, 304, 316.
(einfach, Simplizität), I 40, 44 . . ., 47, 79, 80, 82, 88-89, 92, 96-97, II 116, 130-131, 133-134, 136, 211, III 329, 336-37, IV 412, 422-23, 426.
, I 41, 88, 100, III 259, 308.
(Beweis), I 47, 71, 92, 100-1, 124, 150, 152, 197, 209, III 259 . . ., 265 . . ., 275 . . ., 284, 291, IV 378 . . ., 491 . . .
, μ μ , -
(Absolutes, Unbedingtes), I 12, 23, 24 . . ., 75, II 110, 115-16, 118, 148, 150, 153, 176, 180, 190, 200, 206, 216-17, 239, 244, III 259, 263, 266, 289.
, μ (Wirkung), I 57, 70, 106, II 221, 222—23, 224-25, 227, 231, 233, III 289, 301, 320.
' μ (μ), I 72.
Arbitrium (Willktir, - μ ,
, —brutum, liberum, sensitivum), II 162, 219, 231-32, 234-36, IV 435, 436-437.
“ (Negation, Verneinung), - (Bejahung), III 252-53, 255.
, (negativ), I 67, II 207-8, 235, III 303, IV 358, 359, 431, 459.
, (Prinzip), (Anfang), I 7, 82, II 124-25, 140-41, 143-44, 147-50, 154, 163, 169, 180, 199, 210, 235-36, III 250, 285, 312-13, 324.
, I 20, II 169, III 294, IV 357, 460 . . .
, μ - μ , μ - μ - , II 136, III 252-54, 256, 258, 261, 282, 296, 316, 318, 336, IV 362.
(Selbsttätigkeit, Spontaneity). I 104-5, II 116, 141-42, 218. 231.

(Selbstbewußtsein), I 38, 41, 52, 54, 58, 59, 64, 78, 80, 87, 89, 91-2, 95, 97, 99, 136, 139.

B

μ (Grad), I 92, 94, II 210.
(Gewißheit), III 282, 291, IV 452, 458.
(μ - , - = Willktir), : arbitrium.
(Wille), , II 142, 170, 231, III 293, IV 443.

Generatio aequivoca, IV 462.

, (Erkennen, Erkenntnis, cognitio), I 7, 8, 22, 28, 34, 55, 62, 87, 91, III 298-99 (- - ,), 300, 316, 351-52, IV 362, 367, 370-71, 379, 462-64, 466, 469, 477.
 μ , (Merkmal), I 22, III 269, 273-74, 312, 320.
(Rezeptivität), I 105, II 186, 230, III 328.
, (Sollen), I 21, II 219, 230, 231 . . ., III 298.
, μ μ (Teilung), μ (Teil), I 45-46, 80, 92, 94, 97, II 112, 114, 130-31, 146, 149, 180-81, 202, 203, 210 . . ., 211-13, 240, III 256, 289, 315-16.
, I 1, 5, 31, 35, 68, 102, II 119, 139, 182, 183 . . ., 189, 195, 197-98, 205, 214, 216-17, III 257-58, 284, 306, 326 . . ., 334, 342, 346, 352-53, IV 390, 409, 417, 473.
, (Verstand), I 2, 3, 6, 8, 11, 26, II 109, 120, 143. 154, 156, 164, 167-68. 215, 217. 226, 228, 230, 242, III 248. 266, 293, 300, 306, 316-17, 322-23.

- IV 408-9, 432, 476-77.
 (Dauer), I 43-44, 54-55, 102,
 III 283, IV 412.
 (Interesse), I 100, II 158 κ.fe.,
 162, 165, 167, 170, III 285, 310, 315,
 323-25, 331, 339, 353, IV 385-86, 389,
 433, 438, 439, 458.
 (Doktrin), I 98, II
 197, 205, IV 359, 379.
 (dis-
 kursiv), II 137, IV 365-67, 369, 371,
 378.
 μ (Deismus), III 297, 298, 304, 331.
 μ, μ, μ μ, I 63,
 71, II 161, 167, 178, 209, III 292, 343,
 IV 380-81, 397-98, 403, 405, 409, 426,
 431, 455, 478.
 μ (Meinung, Meinen), IV 411, 415,
 420-21, 451 κ.fe.
 μ (Dualismus), I 56, 58,
 64-65, 72.
 μ - (Vermogen), μ
 (Urteilkraft, Kraft), I 3, 4, 6,
 8, 10, 28, 94, 100, 103, 142, 145, 222,
 229, 232, 235, III 283, 306, 308, 310 κ.fe.,
 320.
 μ, I 95, II 117-18, 143, 145, 140,
 197, 214 . ., 215-16, 220, 224, 235, 240,
 III 301, 304, 321.
 (Mog-
 lich, Möglichkeit, Unmöglichkeit), I 25,
 36, 39, 58, 90, 94, 97, II 114, 145, 154,
 182, 199, 239, 242, III 250-52, 255, 257-
 58, 262, 269-70, 272-74, 279, 281, 293,
 331, IV 411, 412, 441.
 (Ich, Selbst, Ich denke),
 I 37-44, 46-48, 51, 53 κ.fe., 57, 64-66,
 78-80, 83, 87, 88-89, 91, 96, 98-100, 102,
 104, 105, II 139, 162, 185, III 338, 342,
 IV 423, 426, 472.
 (Wissen), II 165-166, IV 438,
 451 κ.fe.
 (das Sein), - , II 145,
 III 252, 269, 271 κ.fe.
 " (Ausdehnung, ausge-
 dehnt), (intensiv), I 50, 51, 68,
 74, 93, 95, II 183, 210, III 286.
 " , I 20, III 248, 255.
 ' (Freiheit), , I 18-19,
 34, 106, 111 116-17, 140-41 κ.fe., 170, 181,
 217-18, 219-220, 222, 225, 227, 233,
 238-39, 241, III 292, 297, 338, IV 395,
 433, 436-37, 450, 466.
 ' μμ, μμ, μ (imma-
 nent), I 3, 13, 26, III 300, 301, 305, 342,
 IV 470.
 ' μ, μ (Erfahrung), I 7,
 12, 17, 21, 26, 38, 83, 90, 104, II 118,
 165, 182-84, 199, 204-206, 213, 223-25,
 239, 245-246, III 265, 273, 287-288, 301.
 335, 352, IV 381, 407, 412, 420.
 ' μ μ, μ, II 161, 163-
 164, 166-68.
 = Begriff (, μ, -
 , μ μ, -
), I 6.
 7, 14, 15, 22-24, 26, 35, 80, 106, II 119.
 154, 180, 182, 216, 218, 245, 246, III
 247-48, 250, 254, 265-66, 273, 316, 321.
 336, IV 368-69, 373, 402, 412, 465, 476.
 (Einheit), I 6, 8, 10, 12, 17, 22,
 24, 26, 31 . ., 36, 39, 46-47, 55, 78, 80,
 81-83, 92, 95, 98-99, 103, II 107, 119-20.
 141, 169, 185, 222, III 247, 258-59,
 262, 273, 286-288, 292, 304, 306-307.
 309-310 κ.fe., 313 κ.fe., 320-21, 323, 330-
 31, 334-35, 339, 343-46, 349, IV 441,
 447, 461.
 Ens originarium (Urwesen), I 34, II 153,
 162, 165, III 255-56, 287, 297, 334, 346.
 Ens, realissimum, summum, entium, ex-
 tramundanum, rationis, I 32, 33, II 241.
 III 253, 255-56, 261, 269, 275, 277.
 278-79, 286, 288, 297, 335 IV 412, 426.
 (Inharen/), , I 33.
 44, 47, 82.

- (Spezifikation), III 316, 317-18, 324.
- , , μ (Erklärung), 167, 228, 232, 242, III 284-85, 342.
- μ - μ , II 166.
- , , (Einfluß), I 72 . .
- μ (Wissenschaft), I 76, IV 401, 461.
- μ , I 29.
- (intuitus, Anschauung), I 7,22, 43, 53, 60, 74, 79, 87, 90-91,97, 99, 104, 106, II 122, 127, 137, 186, 210, 240, III 301, 321, IV 362, 421, 441, 477.
- (innerer, innerlich), - , I 25,51,75, 103,11 139,111268, 269, 282, 293, 311, 331, 338.
- μ , IV 440, 442 . ., 445 . . , II 108.
- (heuristisch), III 285, 321, 327 IV 379, 412.
- , , μ (Klugheit, Klugheitsregel), IV 440.
- , , , I 19, 20, 28, 34, II 122, 162-63, 174, 233, III 248, 263, IV 436, 440, 441-43, 446, 453, 466-67, 476.
- , III 298, 304, IV 446, 450.
- (Theist), III 297-98.
- μ , μ (Grundsatz), I 3, 5, 7, II 198-99, III 250, 285, 301, 310, 321, 323, IV 378, 381.
- μ μ (Grundkraft), II 145, III 310 . . 336, IV 411.
- , , I 32, III 257, 276, 295-96 . ., 302-5, 328-30, 346 IV 386, 446, 448, 470-71, 476.
- (), , μ , I 20, 34, II 162-63, 194, III 248, 257, 266 . ., 268, 271, 291, 295, 298, 331, 339, 345, 348-49, IV 426, 433, 438, 443-45, 447, 449, 456-57, 473, 475.
- (Position), (Setzen), III 270-274.
- (These, thesis), , II 11.8, 124-25, II 161, 169, III 298.
- μ (Lehrsatz), II 118-19, III 352, IV 381.
- (,), (spekulativ, Spekulation), I 17, 25, 28, 34, 76, 98, 100, II 121, 160, 162, 165-66, 170, III 263, 283, 291, 296, 297 . ., 301,304, 330, 353, IV 380,416, 424, 439, 468, 478.
- I
- Ignoratio elenchi, III 280.
- , I 56 . ., II 197.
- , (-), , μ , I 15, 16 . ., 22 . ., 26 . ., 31 . ., 35, 102, II 109-10, 114, 117, 158, 159, 163, 189, 200, 214-15, 218, 233, 239, 245, III 247, 257, 266, 273, 289, 301, 305 . ., 320, 325, 326, 337, 339, 348, IV 441, 460-61.
- , μ , , I 56-59, 63-64, 96, II 183, 184.
- (Ideal), I 36, III 247 . ., 252, 254, 257, 282, 284, 287, 296, 304, IV 443.
- In indefinitum, II 200-3, 206, 208, 211, III 338.
- In infinitum, II 200-3, 206-8, 211.
- Intellectus (archetypus, ectypus), III 346.
- , IV 357, 441, 448, 475 . .
- , , μ (behaupten, Behauptung), 148,81-83, 100,11 118-20, 122, 139, 158, 166, 170, 183, 214, 216, 236, 242, III 287, 304, 325, IV 452, 454.

- (rein), , I 22, 37, 105, 154, 156, 174, 179, III 346, 351.
(Pflicht), III 263.
(universalitas),
I 23, II 220, III 251, 254, 308-9, 315, IV 407.
(regulativ), II 198 . . ., 204, 206, 236, 241, 244, III 248, 285, 286-87, 288, 305 . . ., 321, 324, 326, 328, 330, 334-35, 337, 338 . . ., 340, 344-45, 349, 350-51.
(Kanon), I 28, IV 357, 431 . . .
(Regel), I 28, II 141, 143, 199-200, 207, 212, 232, 235, III 248, 287, 308-9, 317, 321, 323, 329, 339, IV 424, 427.
Causa (phaenomenon - noumenon), II 228.
 μ (Zwang, Notigung), II 141, 219, III 352, IV 359.
, (Konstruktion, konstruieren), III 306, IV 362.
 μ (Pradikat), I 23-24, 38, 39, 42, 79-80, 82, 106, II 139, 245, III 250-52, 255, 268, 270-71, 294, 305, 337, IV 424, 429.
(Kategorie), I 3, 15, 17, 22, 26, 32-33, 39, 41-42, 77, 79-80, 82, 87, 95, 99, 104-6, II 110, 154, 191, 215, III 247, 273, 305, 336, 347, IV 411.
Quantitas, II 126, IV 363-64.
Quantum (discretum, continuum), II 124, 126, 128, 212-13, III 320, IV 363-64, 370-71.
, , II 125, 127, 129, 131, 180, 206, 208, III 318.
Cogito, ergo sum, I 41, 58.
Commercium (Gemeinschaft,), I 40, 68, 72, 75, 103, IV 412.
Compositio, compositum (ideate, reale), decompositio II 134, 211.
Conceptus (communis, cosmicus, ratiocinans, ratiocinatus), I 15, 22, III 315, IV 465-66.
Copula (). III 271.
Correlatum (), I 56, II 125, 180, III 251.
 μ , μ , -
 μ , μ , I 32, 104, II 109, 117, 150, 151, 158, 172-73, 179, 182, 189, 225, 244, III 265, 275 . . ., 284, 295, 297, 328, 339, IV 471.
 μ , μ (Welt, Weltbegriff), I 32, 106, II 109, 116, 117-18, 124-25, 131, 146-47, 162, 179, 180 . . ., 193, 195, 197, 207-8, 210, III 277, 338, 339, 347, IV 430.
(Urteil), , , I 2, 3, 5, 23, 28, 41, II 194-95, 237, III 267, 353, IV 358, 365 . . ., 380-81, 459, 467, 473, 478.'
(Funktion), I 2, 6, 28, 42, 104-6.
 μ (μ , Reflexion), I 3.
, (Vernunft), I 4, 5, 6 . . ., 11, 24, 27-28, 30, 32, 77, 82, 101, II 109-10, 119-20, 122, 158, 160, 164, 168-169, 191, 200, 205, 215, 217-18, 230-39, 242-44. III 248, 250, 260, 284, 291, 293, 303, 305-6, 308, 312, 314, 317, 320-321, 326, 333, 334 . . ., 339, 346, 351, 353, IV 360, 380, 382 . . ., 394, 401, 404-5, 416-17, 420, 431-33, 449-50, 462, 478.
 μ , μ μ , μ μ , I 7, 17, II 117-18, 121-22, 135, 137, 143, 145, 159, 164, 174, 200, 214 . . ., 215-17, 240, III 267, 321, IV 360-61, 363 . . ., 368, 371 . . ., 375 . . ., 379 . . ., 421. 429, 453, 463-65, 469, 471, 474, 478.
, μ , I 34, 95-96, II 121, III 310, 324, 326, 352, IV 357, .762, 366, 372, 468, 477 . . .

(Veränderung), μ , II
145, 148, 154, 156, 224, 240, III 336,
343.

, μ , I 34, 89, IV
467-69, 470 . ., 476.

(Mechanismus), μ -
 μ , III 343.

, II 136.

, II 135, 137.

μ , μ μ - ,
(Beharrlichkeit), μ -
 μ , I 43, 52-55, 67, 80, 92, 96-97, II
235, III 337 IV 408.

$\mu\mu$, III 249-50, IV 461.

Modus-modi, ponens, tollens, I 87, IV
427-428.

, ,
- (Form, formal), I 2, 6,
47, 53, 78, II 148, III 285, 293, 318-19.

Mundus sensibilis - intelligibilis, phaeno-
menon, II 131, 135, 146, 209, 242-43,
III 329, IV 419, 430, 446-47.

N

Nexus (effectivus, finalis, Verknüpfung=
 μ), III 339-40, 343.

(Denken), , , I 32, 43-
44, 67, 74-77, 83, 87-91, 96-97, 99, 102,
104, II 164, 234, III 273, 288, 337-38,
342, IV 423, 426, 471.

(Intelligenz),
, I 74, 83, 95, 102, II 246, III 259,
292, 297, 303-4, 327, 329, 336, 340, 343,
348, IV 385, 434, 443, 447.

(, ' = Gedanken-
diog, Verstandeswesen, ens rationis),
I 33, II 127, 141, 164, 226, 243, 245, III
327, 330, 335, IV 412.

, (intelligibel intellek-
tuell), I 40, 51, 106, II 216-17, 222, 224,
229, 234, 238, 241-42, 244-46, III 289,
338, IV 372. 412, 476.

μ , (Sittengesetz), .

, , I 21, 101,
106, II 237, III 298-300, 316, 319, IV
407-8, 435, 440, 444, 450.

Notio (), I 22.

Noumenon, I 50, 89, 91, 100, 105, II 224.

O

(universitas, omnitudo, Allheit,
Totalitat), " (Totum, Ganzes, das
All), I 13, 20, 23, 26-27, 33, 36, 46, 82,
II 109-10, 114-17, 124, 134, 137, 153,
177, 180, 188, 192, 196, 197-98, 202-3,
206-7, 210, 211-13, 217, 222, 226, 240,
III 251, 253, 258, 261, 294-95, 332, 338,
340, IV 433, 460.

' μ , μ , I 69, 103,
II 214, 216, 240, III 314-15, 317-18,
IV 469.

(Wesen), , I 33, 36, 39,
41-42, 51, 66, 76, 88-90, 102, 105, II
146-47, 181, 225, 240-41, 246, III 256-
-57, 261, 264, 272, 274, 282, 288-90,
294, 296, 301, 303-4, 345, IV 384-85,
415, 446.

, , -
, II 151, III 265, 266 . ., 275, 277-
-79, 281, 292, 295-97, IV 470-71.

(rational), ,
I 38, 94-95, IV 462, 470.

, , μ (Grenzen, Schran-
ken), I 97, 100, II 128-29, 131, 134,
199, 203-4, 206, 208-9, III 249, 253,
IV 373, 404.

, μ (Definieren, Defini-
tion), (Horizont), III 317-18,
IV 373 . ., 402.

, , (Be-
dingung, bedingt), I 7, 23, 29, 32-33,
47, 77, II 110, 144, 148, 151-53, 177,
216-17, 234-35, 238-39. 241-43, III 261,
281, 338, IV 412.

(Substanz. substantia), μ -
, I 39, 40, 42-45. 48, 54, 79, 81.

- 88-90, 92-93, 95-97, 99, 103, II 113-114, 130, 132, 143, 145, 212, 241, III 290, 293, 300, 310-11, 328-29, 334, 336, 342, 347, IV 412.
- (Substantia-tes), I 102-3, II 113-14, 132-34, 137.
- (Substantiality), I 42 . . ., 54, IV 415.
- (Deduktion, Ableitung), I 17, 28, 33, II 217, 246, III 257, 285, 287, 321, 327-28, IV 378.
- μ (Paralogism, Paralogismen), I 36-37 . . ., 42 . . ., 56 . . ., 78, 81, 90, 102 . . ., II 107, IV 423.
- (Vorstellung, repraesentatio), I 21, 31, 54, 57, 59, 83, 93, 100, II 148, 184, 186, 188, 243, III 251, IV 423.
- (Disziplin), I 98, IV 357-58, . . ., 361 . . ., 382 . . ., 432.
- (Oberredung), III 351.
- (Oberzeugung), III 291, IV 451 . . ., 457.
- Perceptio, I 21.
- (probabilitas, Wahrscheinlichkeit), I 1, III 293, IV 416.
- (Glaube, glauben), II 165, III 291-92, IV 451 . . .
- (Irrtum), I 2, 36, III 340.
- μ (Fiktion), IV 412.
- μ (animus, Gemut), I 73, III 283, 310, 328.
- μ μ (Pneumatismus), I 65, II 108.
- μ (Spiritualismus), -
- μ (Spirituality), μ -
- , I 40, 97, 98, III 342.
- (qualitas), , I 39, 82, 92, IV 363.
- μ (polemisch), μ , IV 382 . . ., 399, 417.
- μ ' (Ding an sich),
- μ (Ding überhaupt), , I 4, 31, 39, 42, 51, 58, 60-61, 66, 79, 90-91, 100, 103, II 151, 184, 195, 203, 223, 242, 246, III 250-51, 253, 258, 267, 272, 274, 288, 294, 300, 327, 336, IV 367, 419.
- μ , μ (real-wirklich, Realitat-Wirklichkeit), I 35, 44, 57- 59, 61-62, 82, 91, 93-94, 97, 100, 105, II 113-14, 133, 154, 185, 221, 239, 246, III 247, 252-53, 258, 262, 270, 271-72, 274, 295, 304, 334, IV 420, 476.
- μ , μ (Realismus, Realist), μ , I 58- 59, II 183-84, 226, IV 435, 440, 454-55.
- , , I 17, 28, 55, 98, 100, II 162, 165, 167-70, 218, 233, III 248, 263, 303, 338, IV 416, 435, 437-39, 453.
- , μ (Handlung, Tat), I 19, 106, II 146, 222 29, 231-33, 235-38, III 248, 322, 328, 337, IV 434, 450.
- μ [] (Tun und Lassen), II 170, IV 437, 440.
- μ (Aufgabe), I 24, 27, II 170, 190, 198.
- μ , I 35, 41, 96, II 116, III 308-9, 335.
- Progressus - progressiv (Fortgang= - ,), I 30, 33, II 111-13, 185, 200, III 338.
- , (Affektion, affizieren), I 50, II 186, 219, 237.
- , μ , -
- , μ (Bestimmen, Bestimmung, bestimmend, bestimmbar), μ , -
- , I 81, 87, 89, 97, 103, II 149, 209-10, 229, 236-37, III 250-54, 258-59, 271, 282, 286-87, 295, 316, 323.
- (Imperativ), II 230, IV 437.

- μ , I 12, 24.
(Person, Personalitat), I 40, 52 . ., 89, 103, III 259, 328, 342.
(Satz), I 46-48, 52, 54, 71, 88, 90-91, 99, 104, II 169, 189-91, 194-195, 206, 217, 241, III 251, 254, 267, 269-70, 279, 296, 321, IV 367-68, 421, 425.
(prototypon, Urbild), I 17-20, III 248, 250 . ., 255-56, 329, IV 373.
- P
- Ratio (ignava, perversa), III 342, 344, IV 413.
Regnum gratiae, IV 444.
Regressus, regressiv (μ - μ), II 111-13, 116, 152, 180-81, 188, 196-97, 200-4, 206-11, 214, 240, 243, III 338.
(Reihe), I 12, 23, 29-30, 32-33, 36, 54, II 110-12, 124, 143-44, 148-49, 153, 196, 200, 202-3, 207, 210, 216, 234, 236, 239-42, III 280, 338, IV 384, 413.
 μ , -a (Punkt), II 134-35, III 307, 317-18.
 μ , I 71, II 121, 178-79, IV 399-400, 401 . ., 403 . ., 406 . ., 410, 478.
(Zweck) - μ , I 20, 27, 101-2, II 244, III 290-95, 339-41, 343-46, 349, 352, IV 413, 433, 448, 459, 465-66.
Suppositio (absolute, relativa), III 332, 339.
(μ = Weltweisheit), I 17, 25, 27, II 122, 137, 152, 158-59, 166, 172, III 248, 313, 349-351, IV 362-63 . ., 370-71 . ., 376 . . 379 . ., 459, 464-67. 472. 474.
Sophisma figurae dictionis, I 81, 90, II 191.
Species (μ). III 312, (μ - μ), 317 . ., 320 . .
(Affinitat), III 317 . ., 320-321, 325, IV 408, 422.
(Apperzeption), I 38, 47, 53, 55, 57, 79, 80-81, 87-89, 97, II 229, III 259, IV 370, 423.
 μ (μ), I 4-7, 9-11, 14, 22-24, 29, 31-33, 35 . . 57, 78, 90, II 107, 119, 189, 191, III 254-55, 263, 266, 285, 294, 342, IV 428.
(μ - μ), I 40-41, 44, 47, 51-54, 81, 87, 91, 93, 102, 104-5, II 185, 210, III 273, 284, IV 423.
 μ , μ (Assoziation), IV 408, 422.
(Kontinuitat - continuum), III 317 . ., 325.
(Gewohnheit), IV 403, 407.
 μ , μ , I 7, 12, 22-24, 31, 34, 45-46, 50, 55, 77-78, 88, 90, 92-93, 95, II 108, 111, 113-15, 122, 124, 128, 130, 134, 139, 163, 180, 190, 191-92, 196, 206, 212, 215-16, III 251, 270, 272, 274, 280, 289, 301, 321, IV 366, 378, 404, 406 . ., 413, 416, 421, 432.
(konstitutiv), II 199, III 287-288, 306, 309, 321, 324, 328, 330, 335, 339, 341-324, 345, 351.
 μ , μ , I 23, 31, 34, 72, II 109, 169, III 247, 286, 288, 307, 309, 310, 312, 315, 317, 319, 322-23, 330-31, 334-36, 343-44, 346, 348, IV 381, 460, 462, 464, 478.
(Beziehung, Verhältnis. Relation), I 31, 56, 82, III 252, 271, 295, 344.
 μ (Schema), III 322-23, 327, 330, 334, 336-37, 348, 349, IV 460-61.

- μ (Körper). μ , μ -
 , I 37, 40, 48-50, 59, 66, 70, 103,
 137, 194-95, 212, III! 338, IV 418-19,
 423, 471.
- (Ordnung), I , II 213, III 290,
 293-95, 297, 326, 343 IV 413.
- , (Identität, identisch),
 I 39-40, 52-53, 55, 88, 91, 96, III 267,
 268, 297, 328, 336.
- (Vollkommenheit), III 248,
 283, 290, 294, 301, 323, 344-45, 350.
- , (Teleologie), III
 340, 343-44, IV 465.
- (Topik), I 39.
- , (Zufall, zufal-
 lig, Zufälligkeit), II 114, 117, 151-54,
 182, 216, 241-43, 245-46, III 260, 264,
 276, 280, 285, 290, 293-95, 299-300.
- Y
- “ , (Materie, ma-
 terial, Stott), I 48, 50-51, 55, 58-60, 64-
 -65, 68-70, 72-73, 80, II 113, 117, 202,
 212, III 257, 286-87, 293-94, 300, 313,
 IV 472.
- ' μ , , I 65, 95, 97.
- ' (Subsumtion), I 12, 23, 28,
 III 308.
- " (Dasein, Existenz),
 (Subsistenz), , I 39, 41, 56-58,
 82, 89-91, 95-97, 99, 101-2, 104-6, 11 114,
 144, 149, 181-82, 184, 196, 220, 240 K.fe.,
 245, III 260-63, 266 K.fe., 270 K.fe., 275
 K.fe., 281, 285, 288, 295, 298, 303, 304,
 345, 350.
- ' (transzendent), I 3, 4, 13,
 26, II 118, 242, 245, III 300.
- ' - (trans-
 zendental), I 3, 4, 58-59, 103, II 122,
 141-42, 163, 204, 218, 220, 239, 244,
 III 252, 265, 281, 284, 289, 297, 301,
 310, 314, 316, 319, IV 367, 421-22, 436,
 439, 453.
- ' , , I 23, III 282, 298,
 309, 311, 313, 319, 334, 337, IV 410 K.fe.,
 413 K.fe.
- ' μ (Subjekt), μ
 (subjektiv), I 2, 4-5, 27, 31-32, 36, 40,
 42-44, 48, 51, 53-54, 67, 72, 74-75, 77,
 82, 88, 90-92, 96-97, 99, 103-4, 106, II
 107, 132, 139, 185, 212, 222, 224, III 268,
 271, 336, 342.
- ' μ , (Fiiirwahrhal-
 ten), IV 451-53, 455-56.
- ' , , I 17, 68-
 -69, 74, 76, 81, III 256, 258-59, 284.
 287-88, 329, 344-46.
- ' μ , - μ (Substratum),
 I 44, 50, 67, III 253, 286, 333, 347.
- ' (Subreption, Erschleichen),
 I 64, 72-74, 81, II 199, III 258, 287,
 306, IV 429.
- ' μ , (), -
 (Schein, Illusion), I 1-5, 21, 35-37,
 77, 83, 102, II 119, 193, 205, 239,
 III 257-58, 267, 284 . . ., 305, 307, 346,
 351-53, IV 398, 429.
- ' μ (Erscheinung), I 1, 17, 54, 57,
 60, 66, 69, 104, II 129, 180, 183-86, 191,
 197, 215, 221, 223, 232, 237-38, 243,
 246, III 337, IV 384, 412, 430.
- ' μ (Phanomen, phaenomenon),
 II 228-29, 241.
- ' , (Einbildungs-
 kraft), I 26, III 310, IV 408.
- Focus imaginarius. III 307.
- ' , , μ
 (Natur. Naturgesetze), ,
 ' μ , , I 20, 34,
 41, 101, 106, II 117, 140-41, 143-47.
 149, 165, 170, 176, 181, 218-19, 220-26,
 232-35, 239, III 289, 297, 311, 314, 326.

338. 342-45, 349, IV 372, 386, 414, 434, 437, 444, 459, 466, 470.

(Naturbegriffe), I 28, II 118.

μ (Naturwissenschaft),

μ I 34, III 315.

, III
265, 277, 288 . . ., 292, 295-96, 298, 343,
IV 447, 456.

(Naturlehre), I 41,
II 143, 175, 220, III 341, IV 470-71,
477.

X

(μ ,), -
, I 70, 96, II 223-25, 229,
232-38, III 324.

(, , -
, μ , , , -
μ , μ , , -
, I 4, 6, 9 . . ., 21-
-23, 26-28, 31, 33, 42, 55, 81, 95, 98, 100,
105-6, II 159, 204-5, 209, 236, 242-44,
III 254, 258, 280, 290, 296, 298, 300,

303, 304-5 . . ., 308-9, 311-12, 320, 323,
332, 334, 339, 343, 348, 351, IV 360-61,
. . ., 367, 369-70, 382 . . ., 412, 416-18,
432, 438, 441, 448, 467.

(Zeit), I 52-53, 58, 60, 66, 82, 92,
99, II 112, 124-25, 129, 134, 143, 148,
150, 153, 184-86, 210, 220, 223, 234,
237-38, IV 367.

(Raum), I 58, 60-61, 82, II 112,
124-25, 133-35, 137, 180-81, 185-86,
210-11, 220, III 287-88, IV 367.

(Seele, anima), I 37, 39-40, 42, 44,
48, 66-67, 79-80, 82, 92 . . ., 97, 103-4,
III 328, 336, 337, IV 384, 412, 415,
418, 434.

, , ,
I 32, 37-42, 66-67, 82, 94, 96, 98, 102-4,
106, II 142, 220, III 328, 330, 337, 342,
IV 384, 386, 471, 472.

- (als ob), III 287, 327-29, 333, 335,
337-39, 350.

	357-358
1.	:* 358-361
	1. μ μ : 361-382
	2. μ μ : 382-400
	3. μ μ : 401-410
	4. μ μ : 410-421
	2. : 421-433
	1. μ μ : 431-433
	2. μ μ : 433-438
	3. μ μ : 438-450
	[,].....	451-459
3.	: 460-475
4.	: 475-479
Index	nominum	481
Index	rerum	483-492

